

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Μ. ΚΑΛΛΙΦΡΟΝΑΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΩι Μ. ΚΑΛΛΙΦΡΟΝΑι

ΓΟΝΩι ΕΥΚΛΕΟΥΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

ΒΟΥΛΕΥΤΗι ΕΞ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΕΔΡΩι ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Κ.Τ.Λ. Κ.Τ.Λ.

ΑΝΔΡΙ ΦΙΛΟΜΟΥΣΩι ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΟΣΤΑΤΗι

ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑΝ ΒΙΒΛΟΝ

Τῷ Ἀναγνωστηρίῳ Βενιαμίν!
Ἐκ τῶν δόκων τοῦ [illegible] τοῦ Μανώλη
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] 1892

ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΣ ΑΝΑΤΙΘΗΜΙ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "BENIAMIN" ΟΙ ΛΕΣΤΙΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Χαῖρε ὡραία μου Κύπρος, γλυκεῖα πατρίς μου! Ὁσάκις ἐκ τῆς ξένης προσορμίζωμαι εἰς τὰς ἀκτάς σου καὶ μετὰ πολλοῦ χρόνου πάροδον πατῶ καὶ πάλιν τὸ ἔδαφός σου, αἴσθημα μύχιον πλημμυροῖ τὴν καρδίαν μου καὶ πληροῖ δακρύων τοὺς ὀφθαλμούς μου. Οἱ νέοι δεσπόται σου οἱ καὶ τὴν τελευταίαν ἰκμάδα ἀπομυζῶντες, μοὶ ἐνθυμίζουσι μαύρας τῆς ἱστορίας σελίδας καὶ τὰ ἐρείπια τῶν πόλεών σου εὐκλεεῖς τοῦ παρελθόντος ἡμέρας. Ἐπέπρωτο, φιλτάτη Κύπρος, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ ἐλευθερία ἀνακηρύσσεται ὡς τὸ πρῶτον δικαίωμα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν, σὺ νὰ καθίστασαι ἀντικείμενον ἀθεμίτου συναλλαγῆς ἐν τοῖς χρηματιστηρίοις τοῦ Λονδίνου καὶ τοῖς σεραγίοις τῆς Σταμπούλ. Νὰ ἐντρυφήσω, πατρίς μου, εἰς τὰ ἀπαράμιλλα κάλλη σου, νὰ κλαύσω ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν μεγαλοπρεπῶν πόλεών σου, νὰ διατρέξω τοὺς περιθίμους αἰγιαλούς σου, νὰ ἀνέλθω τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τῶν ὑπερηφάνων ὀρέων σου, νὰ κατέλθω εἰς τὰς παραδεισίους κοιλάδας σου, ἰδού, ἰδοὺ ἓν τῶν νεανικῶν μου ὀνείρων. Καὶ τὸ ὄνειρον τοῦτο ἐξεπληρώθη. Ὁπόσον, πατρίς μου, εἶσαι ὡραία! Ὁπόσον εἶσαι δυστυχής!

Ἐκεῖ, ἔνθα συναντῶνται τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Παμφυλίας τὰ κύματα καὶ ἀσπάζονται ἀλλήλας τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας αἱ θάλασσαι, πλέει ὡς ὡραία νηρηὶς ἐν τοῖς γλαυκοῖς ὕδασι τοῦ μυχοῦ τῆς Μεσογείου μεγάλη καὶ περικαλλὴς νῆσος, ἡ Κύπρος, μία τῶν ἑλληνικωτέρων χωρῶν τῆς ὑποδούλου Ἑλλάδος, ἧς ἡ ἱστορία εἶναι ἀναπο-

σπάστως συνδεδεμένη μετὰ τῆς τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἧς ἡ ἐπίζηλος μεταξὺ τριῶν Ἠπείρων θέσις εἵλκυσεν ἐπ' αὐτὴν ἤδη ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι σήμερον ἅπαντας σχεδὸν τοὺς γνωστοτέρους λαοὺς τῆς ὑφηλίου, γενομένη οὕτως αἰτία πλείστων συμφορῶν δι' αὐτήν, μακραίωνος δουλείας, ἐλαχίστων δὲ ἀναλόγως στιγμῶν εὐτυχίας.

Ἡ Κύπρος ὑπῆρξεν ἐν χρόνοις μεμακρυσμένοις εἷς τῶν πρώτων σταθμῶν, δι' ὧν ἐκ τῆς Ἀσίας διέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀρχαῖος πολιτισμός, ὑπῆρξεν ἡ χώρα, ἔνθα ἡ ὠμὴ τῶν Ἀνατολιτῶν Ἀστάρτη διεπλάσθη εἰς τὴν πάγκαλον Ἀφροδίτην, ἣν ἡ ἑλληνικὴ φαντασία ἔσπευσε ν' ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν Ὄλυμπον καὶ ἀνακηρύξῃ ὡς τὴν ὡραιοτέραν τῶν θεαινῶν. Ἡ Κύπρος ἑνωρὶς ἤδη κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐξελληνισθεῖσα, ἢ μᾶλλον ἀρχῆθεν ἑλληνικὴ ὑπάρξασα, εὐτυχήσασα πρὸς στιγμήν, ὑπῆρξε κατὰ ταὺς μακροὺς καὶ δεινοὺς τῆς δουλείας αἰῶνας ἡ μᾶλλον παθοῦσα ἑλληνικὴ νῆσος, ἡ δὲ κατὰ τὴν ἀτέρμονα ταύτην περίοδον ἱστορία αὐτῆς πρόκειται ἡμῖν πιστὴ εἰκὼν τοῦ πολυπαθοῦς ἑλληνικοῦ Γένους, ὅπερ πρὸς μυρίους πολεμίους μαχόμενον, ἠδυνήθη ἀλώβητον νὰ διατηρήσῃ τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα. Ἡ Κύπρος, ἔνθα κατὰ διαφόρους ἐποχὰς συνηντήθησαν ὁ ἀσιατικὸς καὶ ἑλληνικὸς πολιτισμός, ἤρξατο πρὸ πολλοῦ ἐφελκύουσα τὴν προσοχὴν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, τὰ δὲ ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτῆς ἀνασυρόμενα ἔργα τῆς τέχνης, ἅτινα εἰργάσατο Ἑλλὰς καὶ Ἀσία, περικοσμοῦσιν ἤδη τὰ μουσεῖα τῶν δύω κόσμων, παρέχοντα πλουσίαν ὕλην εἰς σπουδαίας συγγραφὰς περὶ τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου πολιτισμοῦ.

Ἀλλ' ἡ Κύπρος, ἧς ἡ τύχη μεγάλως ἐνδιαφέρει τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἡ γλῶσσα τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα δέον πλειότερον νὰ ἑλκύσωσι τὴν προσοχὴν τῶν συγχρόνων, ἡ πατρὶς τοῦ Ζήνωνος καὶ τοῦ Εὐαγόρου, ἧς τὰ κάλλη ὕμνη-

σαν μεγάλοι ποιηταί, ἡ χώρα ἡ δύσμοιρος, ἠν ἤδη διπλοῦς βαρύνει ζυγός, πολὺ ὀλίγον δυστυχῶς τυγχάνει γνωστὴ παρ' ἡμῖν, ὀλιγώτερον ἢ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Τὰ περὶ αὐτῆς ἐκδοθέντα συγγράμματα κατὰ τοὺς τελευταίους ἰδίᾳ χρόνους εἶναι ἄπειρα, ἀλλ' ἐκ τούτων ἐλάχιστα ἐν τῇ ἑλληνικῇ· ἐξ αὐτῶν δὲ τὰ κυριώτερα ἦσαν μονογραφίαι, μὴ δυνάμεναι νὰ πληρώσωσι τὴν ὑπάρχουσαν ἔλλειψιν. Τὸ γνωστότερον τῶν μέχρι τοῦδε ἑλληνικῶν ἔργων ἦτο ἡ Ἱστορία τῆς Κύπρου, συγγραφεῖσα ὑπὸ Κυπριανοῦ ἀρχιμανδρίτου κυπρίου, ἐκδοθεῖσα δὲ τῷ 1778, περιλαμβάνουσα τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ συγγραφέως. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἶναι πλῆρες μυθοπλαστιῶν, αὐτὸ τοῦτο μυθολογία· μόνον δὲ πρὸς τὰ σύγχρονα γεγονότα, τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς περιγράφει ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, δέον νὰ παρέχωμεν πίστιν. Ὡς πρὸς αὐτὰ τὸ σύγγραμμα τοῦ Κυπριανοῦ εἶναι ἡμόνη σχεδὸν ἱστορικὴ πηγή.

Ἐκ δὲ τῶν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐκδοθέντων περὶ Κύπρου ἔργων σπουδαιότερα ὑπῆρξαν τὰ Κυπριακὰ τοῦ Ἀθ. Σακελλαρίου εἰς δύω τόμους, ὧν ὁ εἷς δημοσιευθεὶς τῷ 1855, περιέχει ἀκριβῆ τῆς νήσου τοπογραφίαν, ἰδίᾳ δὲ ὁρίζει τὰς τοποθεσίας τῶν πλείστων ἀναφερομένων κυπρίων πόλεων ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιτοπίων μελετῶν· ὁ δὲ δεύτερος δημοσιευθεὶς τῷ 1868, πραγματεύεται περὶ τῆς σημερινῆς τῶν Κυπρίων διαλέκτου, περιέχει πλείστας λέξεις, ᾄσματα, παραμύθια κλπ. Τινὰ τῶν δημοσιευθέντων ᾀσμάτων εἶναι τὰ ἀρχαιότερα καὶ πληρέστερα μνημεῖα τῆς νεωτέρας κυπρίας διαλέκτου. Σπουδαιότατα ἐπίσης ἔργα περὶ Κύπρου εἶναι ὁ β' καὶ ς' τόμος τῆς μεσαιωνικῆς βιβλιοθήκης τοῦ δεινοῦ μεσαιωνοδίφου Σάθα, ὧν ὁ μὲν εἷς ἐξεδόθη τῷ 1873 καὶ ὁ ἕτερος τῷ 1877. Ὁ Σάθας πλὴν τῶν διαφόρων χρονικῶν, ἅτινα δημοσιεύει, τῶν λέξεων, ἐγγράφων κλπ. ἐν τῷ β' τόμῳ ἐν μακρᾷ εἰσαγωγῇ

ἐξετάζει τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς νήσου, βασιζόμενος τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῶν χρονογράφων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Μαχαιρᾶς κατέχει τὴν πρώτην θέσιν. Ἐπὶ τῇ βάσει τὸ πλεῖστον τῶν ἔργων τοῦ Σάθα καὶ διαφόρων ἐγγράφων ἀνεκδότων τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἐξέδωκε τῷ 1875 ὁ Φίλιππος Γεωργίου ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ τῷ 1869 ὁ Ἱερώνυμος Μυριανθεὺς μονογραφίαν περὶ τῶν ἀρχαίων Κυπρίων, κάλλιστον ἔργον. Τῷ 1874 ὑπὸ τὸν τίτλον «Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις» ὁ Γεώργιος Λουκᾶς ἐδημοσίευσεν ἀρκετὰ περὶ τῆς μυθολογίας, τῶν ἠθῶν, ἐθίμων καὶ δοξασιῶν τῶν νεωτέρων Κυπρίων. Ὁ δὲ μακαρίτης Εὐρυβιάδης Φραγκούδης ἐξέδωκε τῷ 1885 ἐγχειρίδιον χωρογραφίας καὶ γενικῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου εἰς δύω μικρὰ τεύχη. Τὸ ἔργον τοῦτο γραφὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἱστορίας τοῦ Κυπριανοῦ, τῆς τοῦ Στεφάνου Λουζινιᾶνος, βικαρίου τῆς Δυτικῆς τῆς νήσου ἀρχιεπισκοπῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα (1573), καὶ τῆς τοῦ Mas Latrie, ἀφ' ἑνὸς μὲν περιέχει πολλὰς ἀνακριβείας, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶναι λίαν σύντομον.

Τινὰ περὶ Κύπρου ἔγραψε τῷ 1849 ὁ Δ. Μαργαρίτης «Περὶ Κύπρου Διατριβὴ περιέχουσα διαφόρους πληροφορίας καταστατικάς, γεωγραφικὰς» κτλ. ὁ Ι. Ρ. Ραγκαβῆς ἐν τοῖς «Ἑλληνικοῖς» αὐτοῦ καὶ ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἐν ἰδίῳ φυλλαδίῳ. Τελευταίως τῷ 1888 ὁ Γ. Κηπιάδης ἐδημοσίευσέ τινα περὶ τῶν κατὰ τὸ 1821 τραγικῶν ἐν Κυπρῳ σκηνῶν. Ὑπάρχει πρὸς τούτοις καὶ μετάφρασις τῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου τοῦ γάλλου Lacroix ὑπὸ Κ. Βονιτσιάνου, ἐκδοθεῖσα τῷ 1877. Ἐκ τῶν ἐν περιοδικοῖς συγγραμμάτων δημοσιευθέντων ἄξια προσοχῆς εἶναι μόνον τὰ ὑπὸ τοῦ Χρ. Παπαδοπούλου γραφέντα ἐν τῷ «Αἰγυπτιακῷ Ἀστέρι» τοῦ 1886 καὶ 1887. Ἐξεδόθησαν προσέτι δύω ἐγχειρίδια τοπογραφίας καὶ ἱστορίας πρὸς χρῆσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων, ὧν τὸ ἓν ὑπὸ Γ. Μ. Κ. (1886) καὶ τὸ ἕτερον ὑπὸ

Λ. Παϊσίου (1887). Πλὴν τῶν ἀνωτέρω οὐδὲν ἄλλο ἑλληνικὸν περὶ Κύπρου ἔργον ἐγράφη κατὰ τὴν παροῦσαν ἑκατονταετηρίδα, ἐνῷ πολλὰ ἐν ἄλλαις γλώσσαις, ἰδίᾳ δὲ ἐν τῇ γαλλικῇ, ἀγγλικῇ καὶ γερμανικῇ. Ἐκ τούτων τὰ σπουδαιότερα εἶναι τὰ ἑξῆς.

Ἡ τῷ 1861 ἐκδοθεῖσα τρίτομος ὀγκώδης ἱστορία τῆς Κύπρου ὑπὸ τοῦ γάλλου M. L. De Mas Latrie διευθυντοῦ τῶν ἀρχείων τοῦ γαλλικοῦ κράτους, γράψαντος πολλὰ περὶ Κύπρου. Τῆς ἱστορίας ὁ μὲν πρῶτος τόμος περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου ἀπὸ τῶν Ρωμαίων μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Πτολεμαΐδος (1291), οἱ δὲ δύω ἄλλοι περιέχουσι πολλὰ καὶ πολύτιμα ἔγγραφα διασαφηνίζοντα τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου ἐπὶ τῶν Λουζινιάνων. Ὁ ἱστοριογράφος οὗτος διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περὶ Κύπρου συγγράμματός του, δεικνύοντος μεγίστην φιλοπονίαν, πολλὰς παρέσχε τῇ ἱστορίᾳ ὠφελείας. Ἀλλ' ἂν διὰ τοῦτο, ὡς δικαίως παρατηρεῖ ὁ Σάθας, ὀφείλομεν χάριτας τῷ γαλάτῃ ἱστοριογράφῳ, ὡς Ἕλληνες οὐδέποτε δέον νὰ συγχωρήσωμεν αὐτῷ τὸ ἐν τοῖς συγγράμμασί του ἐκδηλούμενον κατὰ τῶν Ἑλλήνων μῖσος, προερχόμενον ἐξ ὑπερβάλλοντος φανατισμοῦ. Σκοπὸς αὐτοῦ λέγει εἶναι νὰ ἐπιδείξῃ τὰ ἐπὶ τῆς Κύπρου δικαιώματα τοῦ Λατινισμοῦ! Ἀλλ' ἂν οἱ Λατῖνοι ἐκράτησαν τῆς νήσου, μήπως κατώρθωσαν νὰ τὴν ἐκλατινίσωσιν; Ποῖον δικαίωμα ἔχουσι τὰ λατινικὰ ἔθνη ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς Κύπρου, ἥτις ἠδυνήθη ν' ἀντιμετωπίσῃ νικηφόρως τὰς βαρβάρους αὐτῶν ἐπιδρομάς; Πλὴν τούτου προτρέπει τὴν Γαλλίαν νὰ ὑποστηρίζῃ τοὺς ἐν τῇ νήσῳ εὐαρίθμους Λατίνους, οἵτινες μισοῦντες τοὺς Ἕλληνας, δύνανται νὰ φανῶσιν ὠφέλιμοι τῇ Γαλλίᾳ. Μὴ ὁ Mas Latrie ὀνειρεύεται νέας τῶν Λουζινιάνων κατακτήσεις; Ἐν πάσῃ δὲ εὐκαιρίᾳ ζητεῖ, ὅπως μυκτηρίσῃ τοὺς σχισματικοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἔσχον τὸ ἁμάρτημα κατ' αὐτὸν νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὰ πάτρια, ὑβρίζων ἐκ περισσοῦ καὶ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλη-

σίαν. Λησμονεῖ ὅμως ν' ἀναφέρῃ ὁ εὐγενὴς Γάλλος τὰς κακουργίας καὶ τὰς αἰσχρότητας τῶν Λατίνων ἡγεμόνων καὶ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, τὰς θηριωδίας τῶν παπικῶν λεγάτων· ὡς ἐκ τούτου ἀναγκάζεται πολλάκις νὰ διαστρέφῃ τὴν ἀλήθειαν, περιπίπτων ἐκ περισσοῦ εἰς ἀντιφάσεις.

Ἐκ παραπλησίων ἰδεῶν ὁρμωμένη καὶ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἔθηκεν ὑπὸ τὴν ἑαυτῆς προστασίαν τοὺς εὐαρίθμους ἐν Κρομμύῳ Μαρωνίτας, ὑπαγομένους τέως εἰς τὸν μητροπολίτην Κυρηνείας καὶ τηροῦντας τὸ ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον. Οὐχὶ ἀλλοίας φύσεως ἦν καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ γεωλόγου Gaudry καὶ τὰ σχέδια ἀπογόνου τινὸς τῶν Λουζινιάνων, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ θὰ ὁμιλήσωμεν.

Ἐν τούτοις ὁ Mas Latrie ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Ἱστορίας του δὲν διστάζει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι παρὰ τὴν ἐπὶ αἰῶνας ἐν Κύπρῳ κυριαρχίαν τῶν Γάλλων δὲν βλέπει, ὁποίαν οὗτοι ἀφῆκαν ἀμυδρὰν σφραγῖδα ἐν τῇ νήσῳ. Οὔτε ἐν τῇ πολιτικῇ, οὔτε ἐν τῇ θρησκείᾳ κατώρθωσαν νὰ μεταδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀνατολίτας ἰδέας ἀρχὰς οὔτε ἐν Κύπρῳ, οὔτε ἐν Συρίᾳ ἢ Κωνσταντινουπόλει. Μόνοι οἱ Ἀρμένιοι παρεδέξαντο τὴν μετὰ τῶν Λατίνων ἕνωσιν τῶν πεποιθήσεων, τοῦ αἵματος καὶ τῆς τύχης. Οἱ Ἕλληνες ἐτήρησαν πάντοτε κρυφίαν τινὰ ἐλπίδα καὶ ὑπεροψίαν ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν. Δυνάμεθα νὰ λυπώμεθα, ἐπιλέγει ὁ εὐγενὴς Γαλάτης, ἀλλὰ δὲν δικαιούμεθα νὰ ὀνειδίσωμεν τὴν τιμητικὴν ταύτην πεισματώδη ἀντίστασιν ἑνὸς λαοῦ, ὅστις οὐδέποτε ἀπηλπίζετο, ἀλλ' ἐπίστευε πάντοτε εἰς αἰσιώτερον μέλλον. Ἐν Κύπρῳ, χώρᾳ ἔνθα ὁ φραγκικὸς ζυγὸς ὑπῆρξε βεβαίως ὅσῳ οὐδαμοῦ ἄλλοθι βαρύς, οἱ Φράγκοι (Ἑνετοὶ καὶ Γάλλοι) καὶ οἱ Ἕλληνες ἔζησαν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας χωρὶς ν' ἀναμιχθῶσι, χωρὶς νὰ ζητήσωσι νὰ σχηματίσωσιν ἕνα λαόν, οὐδὲ κἂν νὰ τὸ ἐπιθυμήσωσιν. Ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν, ὅτι μόνοι οἱ Ἕλληνες ἀντέστησαν εἰς τοῦτο, διότι ἔχομεν παραδείγματα, καθ' ἃ οἱ Λατῖνοι πλειστάκις ἐπε-

ζήτησαν, καταπνίγοντες πᾶν αἴσθημα τῶν νησιωτῶν, τὰ συγχωνεύωσιν αὐτοὺς μεθ' ἑαυτῶν. Ἡμεῖς προσέτι δυνάμεθα τὰ προσθέσωμεν, ὅτι οἱ Φράγκοι ὄχι μόνον δὲν ἠδυνήθησαν τὰ σαλεύσωσι τὰς πεποιθήσεις τῶν ἀπλῆξ τῶν πατρίων ἐχομένων Κυπρίων, ἀλλ' ὅτι αὐτῶν τούτων τὸ Κράτος περὶ τὰ τέλη τῆς τῶν Λουζινιάνων ἀρχῆς μικροῦ δεῖν ἐξελληνίζετο, ὡς ἄλλοτε ἐν Βυζαντίῳ οἱ Ρωμαῖοι ἐγένοντο Ἕλληνες. Ὅτε δέ, ἐξακολουθεῖ ὁ Mas Latrie, ἐπῆλθον οἱ βάρβαροι Τοῦρκοι πᾶν ὅ,τι οἱ Φράγκοι ἐκόμισαν εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς διέβη αὖθις τὴν θάλασσαν μετ' αὐτῶν ἐξωσθέντων. Ἐλαχίστας τινὰς λέξεις ἐν τῇ δημώδει γλώσσῃ καί τινα ἐρείπια, ἰδοὺ τί ἐγκατελίπομεν ὡς ἀνάμνησιν τῆς μακρᾶς ἡμῶν διατριβῆς ἐπὶ ἐδάφους πλήρους ἑλληνικῶν ἰδεῶν. Ἀρκούμεθα εἰς τὴν ἰδίαν ὑμῶν ὁμολογίαν, νεώτεροι Φράγκοι· ὁ μέσος αἰὼν παρῆλθεν· ἄφετε πλέον ἡσυχον τὴν Ἀνατολήν.

Ὁμοίας φύσεως ἰδέας ἐκφράζει καὶ ὁ Louis Lacroix, ὅστις τῷ 1853 ἔγραψεν ἐν ταῖς «Ἑλληνικαῖς νήσοις» σύντομον ἱστορίαν Κύπρου. Ὁ Lacroix καταλήγει ὡς ἑξῆς· «Οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου δὲν γνωρίζουσι καλῶς, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ τοὺς ἀπώλεσεν εἶναι ἡ θλιβερὰ θρησκευτικὴ διαίρεσις, ἥτις ἐχώρισεν αὐτοὺς τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, τοὺς ἀπεμόρωσε τῆς Εὐρώπης, τοὺς παρέδωκεν εἰς τὸν ἰσλαμισμόν, εἰς τὴν δουλείαν, εἰς τὴν βαρβαρότητα, δὲν ἐνόησαν εἰσέτι, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἴδωσι τὸ τέλος τῶν συμφορῶν αὐτῶν ἢ ἐν τῇ ἀπαρνήσει τοῦ ἀξιοθρηνήτου τούτου φανατισμοῦ, ὅστις τοὺς ὁδηγεῖ πάντοτε ἐναντίον ἡμῶν καὶ τῆς μεγάλης ἀμαθίας, ἥτις διαιωνίζει αὐτὴν παρ' αὐτοῖς». Οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι ὁμολογουμένως ἀπάρνησις αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. Τὴν θλιβερὰν θρησκευτικὴν διαίρεσιν δὲν ἐπέφερον οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' οἱ ἀρχομανεῖς Πάπαι· ὁ δὲ χωρισμὸς τῶν δύω ἐκκλησιῶν ἔσωσεν ἴσως τὸ ἑλληνικὸν Γένος ἀπὸ παντὸς κινδύνου ἐκ-

φραγκισμοῦ. Ἡ αἰτία ἥτις ἔρριψε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν εἶναι αὐτοὶ οὗτοι οἱ Φράγκοι, οἵτινες κατελθόντες ὅπως σώσωσι τοῦ Σωτῆρος τὸν Τάφον ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων, κατέστρεψαν τοὺς πιστούς, ὑποσκάψαντες τὰ θεμέλια τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους, τὸ ὁποῖον πολλαχῶς εὐηργέτησεν αὐτούς. Τὸ τέλος τῶν συμφορῶν ἡμῶν θὰ τὸ ἴδωμεν, ἐμμένοντες ἐν τῇ σωτηρίῳ ἡμῶν Ἐκκλησίᾳ, ἥτις μᾶς ὡδήγησε σῴους ἐν μέσῳ τῆς βαρβαρότητος, ἐνῷ ἡ τῶν Φράγκων ἐγένετο αὐτοῖς πρόξενος μεγάλων δεινῶν. Τότε καὶ ἡ ἐναπολειφθεῖσα ἀμαθία θὰ ἐκλείψῃ, καὶ λησμονοῦντες πᾶν ὅ,τι ὑπέστημεν παρ' αὐτῶν, θὰ τοῖς συγχωρήσωμεν.

Δεύτερον κατὰ τὴν σπουδαιότητα περὶ Κύπρου βιβλίον εἶναι τὸ τοῦ Λουδοβίκου Πάλμα Δὲ Τσεσνόλα (Louis Palma Di Cesnola· «Κύπρος»· ἀγγλιστί· 1878). Ὁ Cesnola ἰταλικῆς καταγωγῆς μετασχὼν τοῦ ἀμερικανικοῦ πολέμου, ἔλαβε τὸ ἀξίωμα στρατηγοῦ, διορισθεὶς συγχρόνως καὶ πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς ἐν Κύπρῳ, ἔνθα ἐπὶ δεκαετίαν διαμείνας ἐνήργησε τὰς σπουδαιοτέρας τῶν ἐν τῇ νήσῳ ἀνασκαφῶν. Ἅπασα σχεδὸν ἡ ἀρχαία Κύπρος ἀνεσκάφη καὶ ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἀνήχθησαν εἰς φῶς ἔργα μεγάλης ἀξίας, ὁλοκληροι θησαυροὶ καὶ λόγῳ ὕλης καὶ τέχνης, ἐκπλήξαντες τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον, ἀνώτεροι δὲ ἴσως τῶν τῆς Τροίας καὶ τῶν Μυκηνῶν. Ὁ Cesnola τυχαίως πεσὼν ἐπὶ τὴν λείαν, ὑπῆρξεν ὁ εὐτυχέστερος ἐρευνητὴς τῶν ἀρχαίων τοποθεσιῶν, ἢ μᾶλλον ὁ εὐτυχέστερος συλητὴς καὶ τυμβωρύχος· ἔπραξεν ἐν Κύπρῳ ὅ,τι ἐν Ἑλλάδι ὁ Ἔλγιος· δὲν ἦτο ἐπιστήμων ἀρχαιολόγος προτιθέμενος νὰ εὐεργετήσῃ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' ἐπιδέξιος συλητής, πλουσίαν προσδοκῶν τὴν ὑλικὴν ὠφέλειαν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ πολλάκις ἐν ταῖς ἀνασκαλεύσεσιν αὐτοῦ βαίνει ἄνευ οὐδενὸς σχεδίου, μὴ φροντίζων πολὺ περὶ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ἀρχαίων θέσεων ἢ τῆς διαφυλάξεως τοῦ σχεδίου τῶν ναῶν καὶ τῶν

ἄλλων οἰκοδομημάτων· δὲν ἐφρόντιζεν ἢ μόνον περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν εὑρημάτων. Καὶ ταῦτα ὑπῆρξαν τῷ ὄντι πολλὰ καὶ ἀπροσδόκητα, πληροῦσι δὲ σήμερον τὸ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ μουσεῖον, ὅπερ οὕτως ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ μηδενός. Ἐν τῷ Γ' Μέρει τῆς ἡμετέρας πραγματείας θέλοντες νὰ παράσχωμεν ἰδέαν τινὰ τῶν ἀνακαλυφθέντων ἔργων, παραθέτομεν λεπτομερεῖς περὶ αὐτῶν πληροφορίας, ἐραντζόμενοι αὐτὰς ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Cesnola, οὗ καὶ γράφομεν τὰς ἐπὶ τῶν ἀνακαλυπτομένων ἔργων κρίσεις. Βεβαίως πολλαὶ ἐξ αὐτῶν δὲν θὰ ἦναι ὀρθαί, ἀλλ' ἡ περὶ τούτου κρίσις ἐναπόκειται εἰς τοὺς ἐπιστήμονας ἐρευνητὰς τῆς ἱστορίας τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τῆς τέχνης.

Τὸ βιβλίον τοῦ Cesnola παρέσχε τὴν ὕλην, ἐφ' ἧς στηριζόμενος ὁ Georges Perrot ἔγραψε τὸν γ' τόμον τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης (1882). Τὰ ἐξ αὐτῆς συμπεράσματα εἶναι πολύτιμα διὰ τὴν ἀρχαίαν τῆς Κύπρου ἱστορίαν, οὐχὶ ὅμως καὶ πάντα ἀλάνθαστα. Οἱ πλεῖστοι τῶν Εὐρωπαίων κατέχονται ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ Κύπρος καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς ἔτι χρόνους, καθ' οὓς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐδέσποζεν ἐν τῇ νήσῳ, ἦν χώρα καθαρῶς σχεδὸν φοινικική· καὶ τὰ πορίσματα αὐτῶν ἐξάγουσιν ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων κειμηλίων, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων φρονοῦσιν, ὅτι εἶναι φοινικικά. Ἀλλ' οἱ Φοίνικες ἔμποροι καὶ ναυτικοὶ ὄντες, δὲν διεκρίνοντο πολὺ ἐν τῇ τέχνῃ, εἰμὴ μόνον ἐν τῇ τῶν ἀγγείων· ἡ δὲ κυπρία τέχνη εἶναι μᾶλλον ἑλληνική, ἐπηρεασθεῖσα κατὰ πολὺ ἐκ τῆς ἀσσυριακῆς καὶ αἰγυπτιακῆς. Ἀλλὰ τὰ ζητήματα ταῦτα δὲν εἶναι εἰσέτι λελυμένα. Ὅπου ἐν τῷ βιβλίῳ ἡμῶν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἴδια πορίσματα, παραθέτομεν τὰς γνώμας τῶν ἀνωτέρω, περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ὁποίων ἄλλοις δέδοται νὰ κρίνωσι.

Πολλὰς ἀνασκαφὰς ἐν Κύπρῳ ἐνήργησεν ἐπίσης ὁ Hamilton Lang ἐπὶ πολὺ διαμείνας ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἐκδοὺς τῷ 1879 ἐκτενῆ πραγματείαν περὶ τοῦ παρελθόντος, τοῦ πα-

ρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Κύπρου. Τὸ ἱστορικὸν μέρος εἶναι γεγραμμένον μετὰ πολλῆς σαφηνείας, τὰ δὲ πορίσματα τῶν ἀνασκαλεύσεων αὐτοῦ ἀρκετὰ πολύτιμα. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ παρὸν γράφει πολλὰ περὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς νήσου ὑπὸ γεωργικὴν ἰδίᾳ ἔποψιν, ὡς πρὸς δὲ τὸ μέλλον ἐλπίζει, ὅτι ἡ Κύπρος θὰ εὐδαιμονήσῃ ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν διοίκησιν. Κατὰ πόσον τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι ἀληθὲς ἀπέδειξεν ἡ διαρρεύσασα ἑνδεκαετία. Ὁ Lang ἐπαινῶν τὴν ἐργατικότητα καὶ τιμιότητα τῶν χριστιανῶν τῆς νήσου χωρικῶν, παρατηρεῖ μόνον, ὅτι δὲν εἶναι φιλέλληνες, ὅπερ βεβαίως δὲν τιμᾷ τὴν διορατικότητα αὐτοῦ. Ἐὰν ἐπερίμενε ν' ἀκούσῃ λόγους φιλοπατρίας ἐκ τῶν χωρικῶν, οἵτινες ἐκαλλιέργουν τὸ ἐν Πύλᾳ κτῆμά του, ἠπατήθη. Οἱ κάτοικοι τῆς Κύπρου, ἑπομένως καὶ οἱ χωρικοὶ αὐτῆς, εἶναι λίαν φιλέλληνες, διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶναι λίαν φιλοπάτριδες! Πλὴν τούτων ἀνασκαφὰς ἐνήργησε τελευταίως ἐν Κύπρῳ καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις ἀγγλικὴ ἀρχαιολογικὴ Σχολή, ἧς τὰ πορίσματα καὶ συμπεράσματα ἀναφέρω ἄνευ παρατηρήσεων, παραθέτων καὶ τὸ σχεδιογράφημα τοῦ ἐν Πάφῳ ἀνασκαφέντος ἀρχαίου ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Καὶ πολλοὶ ἔτι ἄλλοι ἐνήργησαν ἐν Κύπρῳ μικρὰς ἀνασκαφὰς κατὰ διαφόρους ἐποχάς, ἀλλὰ τὰ ἐξαγόμενα αὐτῶν ἀναφέρω ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Κύπρου πολύτιμα εἶναι καὶ τὸ ὀγκῶδες σύγγραμμα τοῦ Creuzer «Αἱ θρησκεῖαι τῆς ἀρχαιότητος», τὸ τοῦ Raoul-Rochette «Αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι», τὸ τοῦ Μυλλέρου «Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας», τὸ τοῦ Μασπερὼ καὶ τοῦ Ἐγγελ. Ὁ περιηγητὴς τοῦ 17ου αἰῶνος Corneille Le Brun καὶ ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ali Bey El Abbassi ἐπισκεψάμενος τὴν Κύπρον τῷ 1806 παρέχουσί τινας πληροφορίας περὶ τῆς συγχρόνου καταστάσεως τῆς νήσου.

Τοιαῦτα τὰ κυριώτερα συγγράμματα ἑλληνικά τε καὶ

μή, ἄτινα πλὴν τῶν πηγῶν, τῶν ἀρχαίων δηλονότι συγγραφέων, εἶχον ὑπ' ὄψιν, συγγράφων τὸ ἱστορικὸν καὶ τοπογραφικὸν ἀρχαιολογικὸν μέρος τῆς πραγματείας ταύτης· ὅσοι δὲ ἄλλοι συγγραφεῖς γράφουσί τι περὶ Κύπρου, αὐτοὺς ἀναφέρω ἐκεῖ, ἔνθα τοὺς ἐπικαλοῦμαι. Πᾶν ὅ,τι λέγω περὶ τῆς σημερινῆς τῆς νήσου καταστάσεως ἔγραψα ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιτοπίου μελέτης. Τὸ ὅλον σύγγραμμα διήρεσα εἰς τρία μέρη, ὧν τὸ μὲν πρῶτον πραγματεύεται περὶ τῆς σημερινῆς τῆς νήσου καταστάσεως, τὸ δεύτερον περιέχει τὴν ἱστορίαν αὐτῆς ἀπὸ τῶν μυθολογικῶν χρόνων μέχρι σήμερον, τὸ δὲ τρίτον τοπογραφίαν ἰδίᾳ τῆς νήσου καὶ ἄλλας πληροφορίας συμπληρωτικὰς τοῦ Α' καὶ Β' Μέρους. Τὸ Γ' Μέρος συνέταξα ἰδίᾳ ἐπὶ τῇ βάσει περιηγήσεως, ἣν πρὸ διετίας ἐπεχείρησα ἀνὰ τὴν νῆσον. Περὶ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας πεζὸς σχεδὸν πάντοτε καὶ μόνος βαδίζων, ὡς κατ' ἔτος συνειθίζω, περιηγηθεὶς οὕτως ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα, διέτρεξα κατ' ἀρχὰς ἅπαντα τῆς νήσου τὰ παράλια καὶ πλεῖστα τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρη. Τὴν πρώτην ταύτην ἐκδρομὴν συνεπλήρωσα μετὰ μικρὰν ἀνάπαυλαν δι' ἑτέρας εἰκοσαημέρου, καθ' ἣν περιῆλθον τὰς ὑπολειφθείσας τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀξιοθεάτους τοποθεσίας. Τὰς πλείστας τῶν ἐν τῷ Γ' Μέρει ἀναφερομένων θέσεων, πόλεων, κωμῶν κλπ. περιέγραψα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σημειώσεων τῆς διμήνου ταύτης ἐκδρομῆς, ἐλαχίστας δὲ ἐξ αὐτῶν στηριχθεὶς εἰς ἄλλων πληροφορίας, ἅτε μὴ ἐπισκεψάμενος αὐτάς. Ἐν τέλει τοῦ βιβλίου προσέθεσα χάρτην, ἐφ' οὗ ἐχάραξα τὰς ὁδούς, ἃς ἐγὼ αὐτὸς διῆλθον, καὶ ἁπάσας σχεδὸν τὰς θέσεις, ἃς ἀναφέρω ἐν τῷ βιβλίῳ μου. Ὁ χάρτης οὗτος δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀσφαλὴς ὁδηγὸς πρὸς πάντα θέλοντα νὰ περιηγηθῇ τὴν νῆσον.

Διὰ τῆς ἐκδόσεως τῆς «Κύπριδος» δὲν ἀξιῶ, ὅτι συνεισφέρω τι εἰς τὴν ἐπιστήμην, οὔτε ὅτι πληρῶ τὴν ὑπάρχουσαν ἔλλειψιν ἑλληνικοῦ περὶ Κύπρου ἔργου. Ὁ μόνος μου

σκοπὸς ἦτο νὰ καταστήσω παρὰ τοῖς Κυπρίοις γνωστοτέραν τὴν πάτριον ἱστορίαν, νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἐπὶ τῆς σημερινῆς τῆς Κύπρου καταστάσεως καὶ νὰ ἐκφράσω τοὺς πόθους καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν συμπατριωτῶν μου, νὰ χύσω τέλος ὀλίγα δάκρυα ἐκ τῶν πληγωμένων τὰς καρδίας μας. Καὶ τοῦτο ἦτο ἡ μόνη αἰτία, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἔσπευσα προώρως ἴσως νὰ δημοσιεύσω πόνημα, τὸ ὁποῖον οὔτε πλῆρες εἶναι, οὔτε ἀπηλλαγμένον ἁμαρτημάτων. Ἴσως μετὰ ταῦτα, ὅταν ὁ χρόνος καὶ τὰ ὑλικὰ μέσα ἐπιτρέψωσι, ἀναδημοσιεύσω τὸ ἔργον μου πληρέστερον, τελειότερον καὶ ὑπὸ πρωτοτυπωτέραν μορφήν. Ἀλλ' ἕως τότε εὔχομαι, ὅπως μὲ προλάβωσιν ἐν τούτῳ ἄλλοι πολλῷ ἐμοῦ ἱκανώτεροι.

Ἀθήνησι. Μηνὶ Μαρτίῳ 1890.

Γ. Σ. Φ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΚΥΠΡΟΣ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΟΝ

ΝΕΣΧΗ ΠΛΟΥΤΑΡΧΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

Α'

Τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

Ἡ Κύπρος, μία τῶν μειζόνων νήσων τῆς Μεσογείου (173 □ Μ.), περιβρέχεται πρὸς βορρᾶν μὲν ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς Κιλικίας, πρὸς νότον ὑπὸ τῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης, πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῶν τῆς Συρίας καὶ τοῦ Ἰσσικοῦ κόλπου καὶ πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τῶν τῆς Παμφυλίας.

Ἡ Κύπρος ἀναμφιβόλως ἦν ποτε συνδεδεμένη μετὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· καθ' ὃν δὲ χρόνον ἡ γῆ διεπλάττετο καὶ ἐμορφοῦτο, ἐπελθούσης μεγάλης τινὸς φυσικῆς μεταβολῆς, ἀπεκόπη τῆς Ἀσίας καὶ ἐσχημάτισε μίαν νῆσον. Πιθανὸν δὲ ἡ μεταβολὴ αὕτη νὰ ἦναι ἐκείνη, ἥτις ἠνέῳξε συγχρόνως καὶ τὴν τοῦ Εὐξείνου Πόντου διέξοδον διὰ τοῦ Θρᾳκικοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, ἔθετο εἰς συγκοινωνίαν τὴν Ἀτλαντικὴν μετὰ τῆς Μεσογείου διὰ τοῦ Ἡρακλείου Πορθμοῦ καὶ ἐδημιούργησε τοὺς κόλπους καὶ τὰς νήσους τῆς Ἑλλάδος, πάλαι ποτὲ ἐκτενοῦς Ἠπείρου. Τὰ δὲ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου ἀνευρισκόμενα ἀπολιθώματα θαλασσίων ὄντων ἔτι δὲ καὶ τὰ ἐπὶ διαφόρων ἄλλων ὀρέων ἀπολελιθωμένα κογχύλια, ἅτινα πλήρη ἄμμου οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὑπῆρξάν ποτε ἐνταῦθα ζῶντα, μαρτυροῦσι περὶ μεγάλου κοσμογονικοῦ συμβεβηκότος.

Τὸ σχῆμα τῆς νήσου εἶναι ἑτερόμηκες, σχηματίζει δὲ ἰσθμοὺς καὶ πλείστους ὅρμους, ὧν μεγαλείτεροι ὁ τῆς Ἀμαθοῦντος (Λεμησσοῦ) καὶ τοῦ Κιτίου (Λάρνακος) καὶ ἀκρωτήρια, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται πρὸς βορρᾶν ὁ Ἀκάμας (Ἅγ. Ἐπιφάνιος καὶ κοινῶς Κάβο-Ἀρναούτης) καὶ τὸ Κρόμμυον (Κορμακίτης), πρὸς νότον ἡ Κουριὰς (Κάο-Γάττας) καὶ πρὸς ἀνατολὰς τὸ Πηδάλιον (Κάπο-Πήλα) καὶ τὸ τῶν Κλειδῶν (Ἅγιος Ἀνδρέας) τὸ μεγαλείτερον τῆς νήσου ἀκρω-

τήριον, μήκους 35 ἀγγλικῶν μιλίων καὶ πλάτους 5—15. Τὸ μέγιστον αὐτῆς μῆκος εἶναι 140 ἀγγλικῶν μιλίων ἢ 220 ἰταλικῶν, τὸ δὲ πλάτος 60 ἀγγλικῶν· κατὰ τὸν Στράβωνα, τὸ ἐπὶ τῶν Κλειδῶν ἐπὶ τὸν Ἀκάμαντα μῆκος αὐτῆς πεζῇ εἶναι 1400 σταδίων· ὁ δὲ κύκλος αὐτῆς μετὰ τῶν κολπώσεων 3,420 σταδίων, καὶ κατὰ νεωτέρας καταμετρήσεις 600 θαλασσίων μιλίων, ἡ δὲ ἐπιφάνειά της 4,000 τετραγωνικῶν ἀγγλικῶν μιλίων. Τὰ πλησιέστερα αὐτῆς πρὸς τὴν Ἀσίαν μέρη εἶναι τῶν Κλειδῶν ἡ ἄκρα, ἀπέχουσα, κατὰ Στράβωνα, τῆς Συρίας 700 στάδια, ὁ Ἀκάμας, ἀπέχων τῆς Σελινοῦντος (νῦν Σαλεντὶ) τῆς Κιλικίας 1000 στάδια καὶ τὸ Κρόμμυον ἀκρωτήριον ἀπέχον τοῦ Ἀνεμουρίου 350. Ἐν γένει δὲ πρὸς βορρᾶν ἀπέχει τῆς Καραμανίας 60 θαλάσσια μίλια, πρὸς ἀνατολὰς ἀπ' Ἀμμοχώστου μέχρι Συρίας 100, πρὸς μεσημβρίαν μέχρις Ἰόππης 300, Ἱεροσολύμων 340 καὶ Ἀλεξανδρείας 400, καὶ πρὸς δυσμὰς τῆς Ρόδου 350.

Δύω σειραὶ ὀρέων ὑψοῦνται ὑπὲρ αὐτήν, ὧν ἡ μὲν μία πρὸς βορρᾶν ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Κρομμύου λήγει εἰς τὸ τῶν Κλειδῶν, ἡ δὲ ἑτέρα ἐκτείνεται ἐν τῷ κέντρῳ τῆς νήσου σχηματίζουσα τερπνὰς κοιλάδας καὶ μαγικὰ τοπεῖα. Ῥύακες καὶ μικροὶ ποταμοὶ πλεῖστοι αὐλακοῦσιν αὐτήν, ὧν μεγαλείτερος εἶναι ὁ Κλάριος παρὰ τοὺς Σόλους ἐκβάλλων, καὶ ὁ Πεδαῖος παρὰ τὴν Σαλαμῖνα, καὶ πεδιάδες μεγάλαι καὶ γόνιμοι ἐκτείνονται καθ' ὅλην τὴν νῆσον, ὧν μεγαλειτέρα καὶ γονιμωτέρα ἡ μεταξὺ τῶν δύω ὀροσειρῶν, ἡ τοῦ Μόρφου καὶ τῆς Μεσαορίας ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ πρὸς βορρᾶν Κρομμύου ἄχρι τῶν νοτιανατολικῶν τῆς νήσου παραλίων. Λίμνας γλυκέων ὑδάτων δὲν ἔχει ἡ Κύπρος, πλὴν τῶν παρὰ τὴν Ἀμμόχωστον, αἵτινες ξηραίνονται τὸ θέρος καὶ σχηματίζουσιν ἐπικίνδυνα διὰ τὴν ὑγείαν τῶν παροίκων ἕλη, τοὐναντίον δὲ ἁλμυρῶν ὑδάτων ἤτοι ἁλατοπηγεῖα κέκτηται δύω μέγιστα, τὸ τοῦ Κουρίου καὶ τοῦ Κιτίου, οὗ καὶ μόνου τὸ ἅλας, λέγουσιν, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην.

Τὸ κλίμα τῆς Κύπρου δὲν εἶναι, ὡς τινες φρονοῦσι, νοσηρόν. Βεβαίως βλέπομεν ἐνταῦθα πολλὰς ἀσθενείας καὶ ἰδίᾳ πυρετοὺς κατὰ τὸ θέρος, ἀλλὰ τοῦτο προέρχεται ἐξ ἄλλων λόγων. Ὁτὲ μὲν ἕνεκεν ἑλωδῶν ἀναθυμιάσεων, ὡς ἐν Κιτίῳ, ὁτὲ δὲ ἕνεκεν ἀκαθαρσιῶν,

ἢ τῆς κακῆς διαίτης, ὡς ἐν τοῖς χωρίοις. Πάντες σχεδὸν οἱ χωρικοὶ κατ' Αὔγουστον, ὁπότε ὁ καιρὸς μεταβάλλεται, ἀσθενοῦσι, διότι κοιμῶνται ἐν ὑπαίθρῳ· ἀφοῦ δὲ ἀσθενήσωσιν οὐδὲν λαμβάνουσι προφυλακτικὸν μέτρον· οὕτω πολλάκις ὁλόκληρα χωρία μεταβάλλονται εἰς ἐκτενῆ νοσοκομεῖα, ἔνθα ἡ ἀμαθία καὶ ἡ δεισιδαιμονία ἐκτελοῦσι τὰ χρέη τῶν ἀδελφῶν τοῦ ἐλέους· ὅσον δὲ ἀφορᾷ τοὺς Ἄγγλους, οὗτοι εἰθισμένοι εἰς βαρείας τροφὰς καὶ εἰς οἰνοπνευματώδη ποτὰ ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ προσβληθῶσιν ὑπὸ διαφόρων ἀσθενειῶν ὑπὸ θερμὸν κλίμα, ὡς τὸ τῆς Κύπρου. Ἡ κυριωτέρα ἐν τῇ νήσῳ ἀσθένεια εἶναι ὁ διαλείπων πυρετός, ὅστις οὐδέποτε εἶναι ἐπικίνδυνος· εὐθὺς ὡς τις αἰσθανθῇ αὐτόν, ὀφείλει νὰ λάβῃ προφυλακτικὰ μέτρα, προκαλῶν ἰσχυρὸν ἱδρῶτα καὶ λαμβάνων ἱκανὴν δόσιν κινίνης, μεθ' ὃ εἶναι βέβαιος, ὅτι ἀπέφυγε τὴν νόσον· ἐὰν ὅμως δὲν προφυλαχθῇ, τότε ὁ διαλείπων μετατρέπεται εἰς χρόνιον πυρετόν, ὅστις δύναται ν' ἀποβῇ καὶ ἐπικίνδυνος. Προέρχονται δὲ οἱ πυρετοί, εἴτε διότι ἐκτίθεταί τις εἰς τὸν ἥλιον, ἢ τὴν ὑγρασίαν τῆς νυκτός, ἢ τὴν δρόσον τῆς πρωΐας, εἴτε διότι τρώγει πολλοὺς καρπούς, ὅπερ καὶ τὸ συνηθέστερον, διὸ καὶ ὁ πυρετὸς οὗτος προσβάλλει ἰδίως τὰ παιδία, ἅτινα τρώγουσι πολλοὺς καὶ ἀώρους καρπούς. Ὁ οὕτως ἐκτιθέμενος οὐδέποτε δύναται ν' ἀποφύγῃ τὸν ὀχληρὸν πυρετόν, ἀλλ' ὁ καλῶς διαιτώμενος οὐδεμίαν μετ' αὐτοῦ ἔχει σχέσιν καὶ δι' αὐτὸν τὸ κλίμα τῆς Κύπρου εἶναι ἄριστον.

Ἡ Κύπρος μετὰ τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Σαρδηνίαν εἶναι ἡ γονιμωτέρα νῆσος τῆς Μεσογείου· καθ' ἕκαστον ἔτος οἱ ἐκ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων κατερχόμενοι χείμαρροι εἰς τὰς πεδιάδας παρασύρουσι μεθ' ἑαυτῶν πολύτιμον ἰλύν, ὡς ὁ Νεῖλος ἀνὰ τὴν Αἴγυπτον, παχύνουσαν καὶ γονιμοποιοῦσαν αὐτάς· διὸ ἐὰν ἔλειπον αἱ συχνάκις τὴν νῆσον μαστίζουσαι θεομηνίαι, ὁ κύπριος γεωργὸς θὰ ἦν πάντοτε εὐτυχής.

«Ἄλλοτε ἡ Κύπρος, ἔλεγεν Ἄγγλος τις, ἦν τὸ ἄνθος τῆς Μεσογείου, ὡραία, ὑγιεινή, εὐτυχής, εὐλογημένη· δι' αὐτῶν τῶν ἐπιθέτων ἐχαιρέτιζον αὐτὴν πρὸ πολλοῦ οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ μεγιστᾶνες· ὁ Σόλων τὴν ἐπόθησεν, ὁ Ὁράτιος τὴν ἐλάτρευσεν, ὁ Ἅγιος Λουδοβῖκος δὲν ἠδύνατο, τὸ δὴ λεγόμενον, νὰ τὴν χορτάσῃ· σήμερον, προσέθηκεν, εἶναι μία ἔρημος». Βεβαίως· ὅταν τὸ πρῶτον ἐπισκέπτηταί τις

τὴν Κύπρον καὶ τὸ ἀτμόπλοιον προσεγγίσῃ εἰς τὸν πρῶτον αὐτῆς λιμένα, τὴν Λάρνακα (Κίτιον), δὲν δύναται ἢ νὰ ἀναφωνήσῃ μετὰ τοῦ εἰρημένου Ἄγγλου, ὅτι ἡ Κύπρος εἶναι μία ἔρημος. Αὐχμηρὰ καὶ ἄδενδρος πεδιὰς ἀποτελεῖ ὁλόκληρον τὴν περὶ τὸ Κίτιον πεδιάδα ἐκτεινομένην ἀπὸ ξηρᾶς, χθαμαλῆς καὶ βραχώδους ὀροσειρᾶς ἄχρι τῆς θαλάσσης. Ἀλλ' ὄχι· ἡ Κύπρος δὲν εἶναι μία ἔρημος. Ἐὰν ἀποβιβασθῇ τις εἰς τὰ βόρεια τῆς νήσου μέρη, ὡς συνείθιζον οἱ Ἕλληνες, ἢ εἰς τὰ ἀνατολικά, ὡς οἱ Ρωμαῖοι, ἐὰν διατρέξῃ τὴν χαρίεσσαν βόρειον ἀκτήν, ἣν στέφει ἡ σειρὰ τῶν ὀρέων τῆς Κυρηνείας, ἐὰν ἐπισκεφθῇ τὸ Καρπάσιον, ἐὰν ἀνέλθῃ τὰς ὑψηλὰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Ἀώου (Μαχαιρᾶ) κορυφάς, εἰς τὰς κλιτύας τῶν ὁποίων πολλάκις ἡ καλλικέλαδος ἀηδὼν ψάλλει τὸ περιπαθὲς αὐτῆς ᾆσμα καὶ ὁπόθεν μινυρίζοντες διαυγεῖς καταπίπτουσι ῥύακες, ἔνθα ἡ πεύκη, ἡ πλάτανος, ἡ κόμαρος καὶ ὁ σχῖνος καταστολίζουσιν ἐδῶ μὲν τὰς ἀκρωρείας, ἐκεῖ δὲ τὰς χαράδρας καὶ τὰς ἀποτόμους κορυφάς, ὡς καὶ τὰ ὑψηλὰ ὀροπέδια, δὲν θὰ ἀποκαλέσῃ μίαν ἔρημον τὴν Κύπρον, ἥτις παρὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους καταστροφὰς κατὰ τοὺς δεινοὺς καὶ μακροὺς τῆς δουλείας αἰῶνας, φυλάττει εἰσέτι καλλονάς, καθιστώσας αὐτὴν ἐφάμιλλον, ἂν μὴ ὑπερτέραν, τῶν ἀντιζήλων αὐτῆς ἀδελφῶν, τῆς ὁμοιοπαθοῦς Κρήτης καὶ τῆς ὡραίας Σικελίας. Μετὰ τὴν Αἴτναν ὁ κύπριος Ὄλυμπος ὑψοῦται τόσῳ ὑπερηφάνως, τὰ δὲ ἐπὶ τῶν ὀρέων αὐτῆς δάση ὑπερτεροῦσι τῶν δύο ἄλλων τήν τε ἔκτασιν καὶ τὸ κάλλος.

Τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν διακοσμοῦσιν ἡ πλάτανος καὶ ἡ ροδοδάφνη, τοὺς ἀγροὺς διαποικίλλουσιν ἡ ἀνεμώνη καὶ τὰ κρῖνα, ἐντὸς τῶν κοιλάδων καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν φύεται ὁ εὐώδης λῆδος, αἱ σεμναὶ μυροφόροι καὶ ἡ πλουσία τερέβινθος, ἐπὶ τῶν ὀρέων ὑψοῦται ὑπερηφάνως ἡ πίτυς καὶ ὁ στύραξ (ἡ νῦν στερατσιὰ) παρὰ τὴν κόμαρον καὶ ὁ κέδρος (ἀόρατος) παρὰ τὴν δάφνην, πλουσία φύεται ἡ μυρσίνη παρὰ διαυγῆ πηγήν, ἐλαῖαι καὶ κερατέαι καλύπτουσιν ἐπιχαρίτως ἐκτάσεις ἀπείρους, καὶ ἡ ἀγρία βάτος περιφράσσει χλοερούς κήπους, ἔνθα ἡ συκῆ καὶ ἡ ἀμυγδαλῆ, ἡ μηλέα καὶ ἡ ροιά, ἡ καρυὰ καὶ ἡ χρυσομηλέα καλύπτουσιν ὑπὸ τὰ πυκνὰ αὐτῶν φυλλώματα εὐγευστοτάτους καρπούς. Πάντα τὰ εἴδη τῶν φυτῶν, καὶ τὰ ὡραιότερα ἄνθη τῆς Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ Ὁλλανδίας εὐδοκι-

μοῦσιν ἄριστα ὑπὸ τὸ γλυκὺ τῆς νήσου κλίμα καὶ πολλὰ τούτων γεννῶνται ἐπὶ τῶν ὀρέων αὐτοφυῆ. Αἱ ἐπιμελεῖς μέλισσαι ἀπὸ δένδρου εἰς δένδρον ταχεῖαι πετῶσαι συλλέγουσιν ἐκ τῶν εὐωδῶν ἀνθέων τοὺς γλυκεῖς χυμοὺς καὶ σπεύδουσαι εἰς τὴν κυψέλην ἐναποθέτουσιν ἐκεῖ ἄριστον μέλι, αἱ ἡδύλαλοι ἀηδόνες ἀπὸ κλάδου εἰς κλάδον πετῶσαι ψάλλουσιν ἐν θεσπεσίᾳ συναυλίᾳ τῆς ἀνοίξεως τὰ κάλλη, καὶ κατὰ τὰς ὡραίας τοῦ ἔαρος ἡμέρας ἡ φύσις πᾶσα διαγελᾷ ἐν ἑορτασίμῳ περιβολῇ ὑπὸ τὸν γλυκὺν τῆς Ἀνατολῆς οὐρανόν. Ἐν τοῖς ἀγροῖς χρυσίζουσιν οἱ στάχυς καὶ ὑπὸ τὰ πράσινα τῆς ἀμπέλου φύλλα κρέμανται πλούσιοι βότρυς. Λίαν πρωὶ ὁδηγοῦσιν οἱ βοσκοὶ τὰ ποίμνιά των εἰς χλοαζούσας κοιλάδας καὶ θαμνώδη ὀροπέδια, ἔνθα ὁ τράγος, ἀποκόπτων τὰ τρυφερὰ φύλλα τοῦ εὐώδους λήδου, περισυλλέγει διὰ τῶν γενείων του τὸ μαλακὸν τοῦ θάμνου τούτου μύρον, ὅπερ εἶτα οἱ ποιμένες ἀφαιροῦντες κατασκευάζουσι τὸ ἀρωματῶδες λαυδανικὸν κόμμι, τόσῳ εὔοσμον καὶ τόσῳ χρήσιμον ἐν τῇ ἰατρικῇ, ὡς ἡ ἐκ τῆς τερεβίνθου περισυλλεγομένη τερεβινθίνη.

Ποταμοὶ καὶ ῥύακες αὐλακοῦσι τὴν νῆσον καὶ ἀπειροπληθεῖς πηγαὶ διαυγῶν ὑδάτων ἐκβλύζουσι πανταχοῦ τῶν ὀρεινῶν αὐτῆς μερῶν. Ἀπὸ τοῦ Ἀώου καταρρέει ὁ Πεδαῖος, ὁ μικρὸς οὗτος τῆς Κύπρου Νεῖλος, καὶ μετὰ τοῦ Ἰδαλίου, ὅστις ἄλλοτε ἐν χρόνοις μεμακρυσμένοις εἶδε τοὺς ἔρωτας τῆς θείας Ἀφροδίτης μετὰ τοῦ ὡραίου Ἀδώνιδος, χύνεται διὰ τῆς Μεσαορίας παρὰ τὴν περίπυστον Σαλαμῖνα, τὰς ποτὲ τῆς Κύπρου Ἀθήνας. Ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου κατέρχεται κελαρίζων ὁ Κλάριος, ἀρδεύων θαυμασίως τὴν μικρὰν τῆς Σολέας κοιλάδα, ἣν σχηματίζουσι τοῦ Ὀλύμπου τὰ κράσπεδα, καθήκοντα ἄχρι τῶν παραλίων Σόλων. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ τῆς νήσου ἐκεῖ ὑψηλὰ ἔστησαν τὴν αὐλὴν αὐτῶν οἱ Θεοὶ ἐπὶ τοῦ θείου Ὀλύμπου. Ὦ! ὁ Ὄλυμπος! Ὁ Ζεὺς ἐπ' αὐτοῦ θὰ διέμενεν, ὁπότε ἐπεσκέπτετο τὴν νῆσον καὶ ὁ καλὸς Γανυμήδης κατὰ τὰ φαιδρὰ τῶν Θεῶν συμπόσια θὰ ὠνοχόει τοῖς Ὀλυμπίοις ἀνθοσμίαν καὶ ξανθὴν *κομαρδαρίαν*, ἀληθὲς νέκταρ διὰ θείας τραπέζας. Ἐκεῖ εἶχον οἱ ἀθάνατοι σύμπασαν τὴν νῆσον ὑπὸ τὰ ὄμματά των, πρασίνην, ἀνθοστεφῆ, περίρρυτον, περικαλλῆ καὶ εὐδαίμονα, καὶ μακρὰν ἔβλεπον διαγραφόμενα ἀμυδρῶς εἰς τὸν ὁρίζοντα τὰ ὄρη τῆς Ἐλάσσονος

Ἀσίας. Ἄρωμα καιομένου λιβανωτοῦ καὶ μύρου κυπρίνου ἔφθανεν ἄχρις αὐτῶν ἐκ τῶν ἱερῶν τῆς Ἀφροδίνης βωμῶν, οἵτινες διηνεκῶς ἔκαιον ἐν Πάφῳ, Ἰδαλίῳ, Γόλγοις, Ἀμαθοῦντι, καὶ καθ' ἅπασαν τέλος τὴν νῆσον, καὶ ἡ φιλομειδὴς θεὰ καταλείπουσα πρὸς στιγμὴν τὰ προσφιλῆ της τεμένη ἀνήρχετο πτερόεσσα εἰς τὸν Ὄλυμπον ὑπὸ τῶν Ἐρώτων καὶ τῶν Χαρίτων ἀκολουθουμένη, ὅπως φαιδρύνῃ τὴν θείαν ὁμήγυριν διὰ τῶν ἐπαγωγῶν αὐτῆς λόγων· ἠκολούθει δ' αὐτὴν καὶ ὁ μικρὸς ὡραῖος υἱός, ὅστις ἐκ τῆς φαρέτρας αὐτοῦ ἐξάγων τὰ ἐπικίνδυνα βέλη του ἐτόξευε, χωρὶς νὰ φοβῆται, καὶ αὐτοὺς τοὺς θεοὺς πρὸς πεῖσμα τοῦ χωλοῦ Ἡφαίστου.

Περικαλλῆ ἀληθῶς βασιλίδα ψάλλει τὴν Κύπρον ἡ ἀρχαιότης. Πλουσία εἰς μέταλλα καὶ προϊόντα, οὐ μακρὰν τῆς Ἀσίας, ἐφελκύει ταχέως τὴν προσοχὴν τῶν γειτόνων Φοινίκων, οἵτινες ἐπὶ πολὺ ἐκμεταλλεύονται αὐτήν. Τούτους διαδέχονται οἱ Ἕλληνες καὶ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἡ νῆσος ἐν βραχεῖ ἐκπολιτίζεται καὶ ἐξελληνίζεται, οὕτως ὥστε ἐντὸς ὀλίγου Ἕλληνες καὶ Κύπριοι οὐδόλως διακρίνονται ἀλλήλων. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ νῆσος εὐδαιμονεῖ, καὶ πλήρης σθένους καὶ δράσεως, ἀνεξάρτητος θαλασσοκρατεῖ ἐπὶ μικρόν, ἐκπέμπει ἀποικίας καὶ ἀνέρχεται πρώτη πασῶν τῶν Ἑλληνίδων χωρῶν εἰς ὕψιστον σημεῖον ὀλβιότητος καὶ ἀναπτύξεως· ἀλλ' ἀνατολικὸς ἄνεμος ταχέως πνεύσας ἀνατρέπει τὰ πάντα· τὴν ἀκμὴν διαδέχεται ἡ παρακμή, ἡ διαφθορά, ἡ δουλεία. Ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἀπὸ κατακτητοῦ εἰς κατακτητὴν περιπίπτουσα ἡ Κύπρος, μεταπίπτει ἀπὸ τῆς ὑπερτάτης εὐδαιμονίας εἰς τὴν μεγαλειτέραν ἀθλιότητα, καὶ ἂν καὶ πολλάκις ἀποπειρᾶται ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, οὐδέποτε σχεδὸν κατορθοῖ τὸ ποθούμενον. Οὕτω διέρχονται ἐπ' αὐτῆς ὅλοι σχεδὸν τῆς ὑφηλίου οἱ δεσπόται καὶ οἱ Κύπριοι ἀλληλοδιαδόχως σύρουσι τῆς δουλείας τὸ ἄροτρον ὑπὸ τοὺς Ἀσσυρίους, τοὺς Βαβυλωνίους, τοὺς Αἰγυπτίους, τοὺς Πέρσας, τοὺς Ρωμαίους, τοὺς Ναΐτας, τοὺς Λουζινιάνας, τοὺς Ἐνετοὺς καὶ Γενουηνσίους, τοὺς Τούρκους, καὶ τελευταῖον ἐκ δευτέρου ὑπὸ τοὺς Ἄγγλους.

Ἡ Τουρκοκρατία ὑπῆρξεν ἡ ἀπαισιωτέρα δουλεία, ἡ θηριωδεστέρα τυραννία. Ἡ κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τῶν Λουζινιάνων ἐπιταθεῖσα παρακμή, κορυφωθεῖσα ἐπὶ τῶν Ἐνετῶν, συμπληροῦται

ἐπὶ τῶν Τούρκων. Αἱ πόλεις τῆς νήσου μεταβάλλονται εἰς ἐρείπια, τὰ ὄρη ἀπογυμνοῦνται τῶν δασῶν, συχνότεραι ἐπ' αὐτὴν ἐνσκήπτουσιν αἱ θερμηνίαι· πενία παντοῦ βασιλεύει, ἡ νῆσος ἐρημοῦται καὶ ὑπὸ τὰς σιδηρᾶς τῆς δουλείας ἁλύσεις παχυλὴ ἀμαθία καλύπτει τὴν χώραν καὶ τῶν κατοίκων τὸ πνεῦμα τέλεον ταπεινοῦται· ἡ θρησκεία μόνη θερμαίνει αὐτοὺς καὶ τοὺς προσηλοῖ εἰς εὐτυχῆ παρελθόντα· ὅτε δὲ τῷ 1821 διάτορος τῆς ἐθνεγερσίας ἡ σάλπιγξ ἠχεῖ ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον, καὶ ὡς θεσπέσιον μέλος καταφθάνουσι καὶ ἄχρις ἐκεῖ τῆς ἐλευθερίας οἱ ὕμνοι, συγκινοῦνται τῶν κατοίκων αἱ νεναρκωμέναι καρδίαι, κοιμώμενα ἀφυπνίζονται αἰσθήματα καὶ νέαι ἔκτοτε ἐλπίδες ἀναγεννῶνται, ὅτι ὁ παρὼν αἰών, ὁ κατ' ἐξοχὴν αἰὼν τῆς ἐλευθερίας, θὰ δωρήσηται τέλος αὐτοῖς, ὅ,τι τοῖς ἠρνήθησαν οἱ παρελθόντες. Ἀλλά, φεῦ! ψευδεῖς ἐλπίδες! ἄλλα τῆς γῆς κελεύουσιν οἱ ἰσχυροί.

Ἀναμφίβολον τυγχάνει, ὅτι Ναπολέων ὁ Γ' εἶχε σπουδαίας ἐπὶ τῆς Κύπρου βλέψεις καὶ ἐθεώρει αὐτὴν ὡς σκοπιάν, ὁπόθεν ἠδύνατο νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῶν τουρκικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Πρὸς ἐξέτασιν δὲ αὐτῆς ἀπέστειλεν εἰς Κύπρον τὸν διακεκριμμένον γεωλόγον Albert Gaudry, ὅστις εἶτα ἐν τῇ *Ἐπιθεωρήσει τῶν δύο Κόσμων* ἐξέφραζε τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ Κύπρος δὲν θὰ ἐβράδυνε νὰ κοινωνήσῃ τοῦ γαλλικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Θεὸς ἐφύλαξε τὴν Κύπρον τοῦ ἀδώρου τούτου δώρου. Ὁ γαλλογερμανικὸς πόλεμος διέκοψε τὰ σχέδια τοῦ Ναπολέοντος, εὐτυχῶς δὲ δι' ἡμᾶς ἡ ἥττα τῆς Γαλλίας καὶ ἐματαίωσε ταῦταν λέγομεν δὲ εὐτυχῶς, διότι ἐὰν ἡ Γαλλία κατελάμβανε τὴν Κύπρον, ἡ δυστυχὴς νῆσος δὲν θὰ διέφευγε δευτέραν ἤδη φορὰν τὴν γαλλικὴν ἐπικράτησιν. Ἀντέστη τὸν μέσον αἰῶνα πεισμόνως ἡ Κύπρος κατὰ τοῦ ἐκλατινισμοῦ, τοῦ ἐκφραγκισμοῦ, ἐξελληνίσασα σχεδὸν καὶ αὐτὴν τὴν γαλλικὴν τῶν Λουζινιανῶν δυναστείαν, ἀλλὰ σήμερον, ὅτε ὡς μέσα προσηλυτισμοῦ δὲν μεταχειρίζονται τὴν βίαν καὶ τὰς βασάνους, ἅτινα ἐπιτείνουσι τὸν ἀναγκαῖον θρησκευτικὸν φανατισμὸν καὶ ἐπιφέρουσι τὰς σωτηρίους φυλετικὰς διακρίσεις, ὡς ἄλλοτε, ἀλλὰ μυρία ἄλλα μέσα, θὰ ἠδυνάτει ἡ Κύπρος ἐπὶ μακρὸν χρονον, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη ἀσιατικὴ ἑλληνικὴ χώρα, ν' ἀντιτάξῃ τὴν δέουσαν ἀντίστασιν, ὅπως ἀποφύγῃ τὸν ἐκφυλισμόν, ὃν σήμερον ἐναντίον καὶ θείων καὶ ἀνθρω-

πίνων νόμων αἰσχρότατα καὶ ἀναιδέστατα ἐπιδιώκουσιν ἅπασαι σχεδὸν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Πολιτεῖαι. Οὐδεὶς ἠρνήθη εἰς αὐτὰς νὰ προσηλυτίζωσι καὶ ἐκπολιτίζωσι τοὺς ἀγρίους καὶ βαρβάρους, ἀλλὰ τὸ νὰ θέλωσι νὰ μεταβάλωσι τὸν ἐθνισμὸν καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, παρ' ὧν καὶ πολιτισμὸν καὶ γλῶσσαν καὶ θρησκείαν καὶ τὰ πάντα ἐδανείσθησαν, εἶναι ὕβρις κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Τοῦτο μαρτυροῦσιν αἱ καθολικαὶ προπαγάνδαι, αἵτινες δὲν ἀρκοῦνται προσηλυτίζουσαι τοὺς ὀρθοδόξους Ἄραβας τῆς Συρίας, ἀλλ' ἐπιζητοῦσι διὰ παντὸς τρόπου καὶ ἐκεῖ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ νὰ μεταλλάξωσι καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων τὴν θρησκείαν· καὶ ἐπειδὴ σπανίως κατορθοῦσι τοῦτο, προσπαθοῦσι νὰ δυσφημήσωσι, νὰ ὑβρίσωσι πᾶν ὅ,τι ἑλληνικόν, διεγείρουσαι οὕτω μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν λοιπῶν συγγενῶν ἐθνικοτήτων μίση καταστρεπτικά. Καὶ τὰς προπαγάνδας ταύτας ὑποστηρίζει ἡ εὐγενὴς καὶ τῶν Ἑλλήνων φίλη Γαλλία, ἥτις ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν φιλοδωρεῖ ἡμᾶς δι' ἀρκετῶν πλατωνικῶν αἰσθημάτων. Δυστυχῶς ἡ ἀνεξιθρησκεία καὶ ἡ ἀνεκτικότης τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἀφίνουσιν ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τὰς φραγκικὰς ραδιουργίας πρὸς ζημίαν ἀνυπολόγιστον τῶν ὑψίστων συμφερόντων τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀφ' ἑτέρου ἡ νεαρὰ Ἰταλία, σκεπτομένη ν' ἀνασυστήσῃ τὸ ἐνετικὸν κράτος, ῥίπτει ἐνίοτε λαίμαργα τὰ βλέμματα καὶ ἐπὶ τῆς Κύπρου, ἧς ἐπὶ πολὺ οἱ Ἐνετοὶ ἐκυριάρχησαν. Βεβαίως ἡ τοιαύτη ἀξίωσις τῆς Ἰταλίας, ὡς καὶ τῆς Γαλλίας, εἶναι οὐ μόνον ἄδικος, ἀλλὰ καὶ γελοία. Ἦλθον οἱ Λουζιάνες καὶ παρῆλθον, ἦλθον οἱ Ἐνετοὶ καὶ παρῆλθον, ἀλλὰ τί σημεῖα κατέλιπον τῆς διαβάσεώς των; Ὀλίγους πύργους καὶ μαύρας τινὰς ἐν τῇ ἱστορίᾳ σελίδας. Εἰσὶ ταῦτα μνημεῖα κληρονομικῶν δικαιωμάτων; Μὴ μετέβαλον τὴν γλῶσσαν, τὴν θρησκείαν, τὰς πεποιθήσεις τῶν Κυπρίων; Ἀλλ' ὄχι· ἡ θεία Πρόνοια οὐδέποτε θὰ ἐπιτρέψῃ τοιαύτην ἀδικίαν· αἱ ἐπὶ τῆς Κύπρου ἀξιώσεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας θὰ μείνωσιν αἰωνίως γεγραμμέναι ἐπὶ τῶν περγαμηνῶν, καὶ οἱ πρίγκηπες τῆς Σαβοΐας θὰ στέφωνται ἐν τῷ Ἁγίῳ Πέτρῳ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' οὐχὶ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τῆς Λευκωσίας βασιλεῖς τῆς Κύπρου, καὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν Λουζινιανῶν θὰ ἔχωσι τὴν εὐτυχίαν νὰ βλέπωσι τὸ ὄνομά των ὡς ἡγεμόνων τῆς Κύπρον μόνον ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς ἀρ-

χείοις τῆς Γαλλίας.— Καὶ δὲν δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ λησμονήσωμεν τὴν γελοίαν αἴτησιν Πρίγκηπός τινος Καρόλου Λουζινιὰν καταγομένου ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Λουζινιάνων, ὅστις τῷ 1880 ἀπέστειλεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τοὺς ἐν Κύπρῳ Ἑλληνικοὺς Συλλόγους ἐκτενὲς ἔγγραφον ἑλληνιστὶ γεγραμμένον, δι' οὗ προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τοὺς Κυπρίους, ὅτι συμφέρει αὐτοῖς ἡ ἵδρυσις αὐτονόμου κυπριακοῦ Κράτους, ὡς κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους καὶ τὸν μέσον αἰῶνα, ὅτε ἐβασίλευον ἐν Κύπρῳ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ. Ὁ ἀγαθὸς πρίγκηψ κακίζων τὴν ἀγγλικὴν διοίκησιν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν οὐδέποτε ἡ Κύπρος θὰ εὐδαιμονήσῃ, προσκαλεῖ τοὺς Κυπρίους ὅπως σκεφθῶσι μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς τύχης τῆς Πατρίδος, ἧς τὸ μέλλον, λέγει, ὑπὸ δύω ἐπόψεις δέον νὰ θεωρηθῇ «Ἢ ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἡμῶν καταγωγῆς, ὀφείλομεν νὰ τολμήσωμεν παρρησίᾳ νὰ ἀπαιτήσωμεν καὶ ἐπιδιώξωμεν μετ' ἐπιμονῆς ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος προσάρτησιν ἡμῶν. Ἢ ἄλλως ἰσχυροὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ δικαιώματι, ὡς ἔθνους Κυπριακοῦ, ὀφείλομεν θαρραλέως ἐπὶ τὸ δίκαιον τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος νὰ ζητήσωμεν παρὰ τῆς Ἀγγλίας τὴν ἀναγνώρισιν τῆς Κύπρου ὡς Κράτους αὐτονόμου καὶ ἀνεξαρτήτου, οἷον πάντοτε ὑπῆρξε πρὸ τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως καὶ ὑπὸ τοὺς Ἡγεμόνας τοῦ ἡμετέρου οἴκου». Ἐκ τῶν δύω ὅμως τούτων λύσεων ὁ ἀγαθὸς πρίγκηψ συνιστᾷ, ὡς εἰκός, τοῖς Κυπρίοις τὴν δευτέραν. «Πρῶτον διότι ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἔποψιν καὶ τὴν τῆς γενικῆς πολιτικῆς τῆς Εὐρώπης καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Συρίᾳ συμφερόντων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, ἅτινα πάντοτε ὀφείλομεν νὰ ἐξοικονομῶμεν, ὡς ἐπίσης καὶ ἕνεκα τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα αἰσθημάτων τινῶν ἐκ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων—τῆς Τουρκίας ἰδίως—ἡ Κύπρος ἤθελεν ἐπιτύχει εὐχερέστερον παρὰ τῆς Ἀγγλίας τὴν αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ἢ ἐὰν τῇ ἐζήτουν τὴν μετρίαν θέσιν ἁπλῆς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος(!) Δεύτερον, διότι ὑπὸ ἔποψιν οἰκονομικήν, διοικητικὴν καὶ τὴν τῶν ἰδίων ἡμῶν συμφερόντων, ὡς ἀτόμων καὶ ὡς πολιτῶν, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἡμετέρα Πατρίς, καθισταμένη κράτος ἀνεξάρτητον, ἤθελεν ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ τύχει σπουδαίας ὑλικὰς καὶ ἠθικὰς ἀναπτύξεις, εἴτε διότι βέβαιοι τοῦ λοιποῦ, ὅτι ἔχομεν Πατρίδα, ἠθέλομεν πάντες ἐπανέλθει εἰς τὰς ἑστίας ἡμῶν καὶ ἡ αὔξησις τοῦ

πληθυσμοῦ τῆς Κύπρου θὰ ἐτελεῖτο ἀπὸ τῆς πρώτης ὥρας, εἴτε διότι ἠθέλομεν τῇ φέρει μετὰ τῆς διανοίας ἡμῶν καὶ τὸ προϊὸν τῆς ἡμετέρας ἐργασίας, τὸν ἀριθμόν, τὴν δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον Τρίτον τέλος, διότι ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν ἡ Κύπρος ἱδρυομένη εἰς Κράτος ἔχει προσέτι πᾶν, ὅ,τι ἀπαιτεῖται, ἵνα κατασταθῇ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν σπουδαία λεωφόρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀσφαλὴς σύμμαχος διὰ τὴν Ἑλλάδα μεμονωμένην ἄνευ τούτου ἐν τῇ Μεσογείῳ καὶ πολύτιμον κέντρον πολιτισμοῦ ἀκτινοβολοῦν μετὰ τοσούτῳ μείζονος δυνάμεως καὶ λάμψεως ἐφ' ὅλων ἐκείνων τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τοῦ Ἀσιατικοῦ ἐδάφους, ὅσῳ αὗται εἶναι μεμακρυσμέναι τῆς Μητρὸς Πατρίδος.» Ἐξακολουθῶν δὲ διὰ τοῦ αὐτοῦ ὕφους ὁ ἀπὸ μηχανῆς οὗτος Θεός, ὅστις κατῆλθεν αὐτόκλητος ὅπως ὁδηγήσῃ τὴν Κύπρον εἰς τὸ πάρος μεγαλεῖον, συνιστᾷ τοῖς Κυπρίοις, ὅπως ἐκλέξωσιν ἐπιτροπείαν, ἥτις μεταβαίνουσα εἰς Λονδῖνον νὰ ἐξαιτήσηται τὴν αὐτονομίαν τῆς Κύπρου ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ τοῦ καταλλήλου Ἡγεμόνος. Καὶ τοιοῦτος βεβαίως ἐλπίζει, ὅτι ἔσται αὐτὸς ὁ Πρίγκηψ Κάρολος Λουζινιὰν ἀπόγονος τῶν Λουζινιάν, ἔχων δικαιώματα ἐπὶ τῆς νήσου. Ἐν μεταγενεστέρᾳ δὲ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ ἐν Λεμησσῷ Συλλόγου προσθέτει ὅτι «ἐννοεῖται, ὅτι πάντα ταῦτα τὰ ἔξοδα (ἤτοι τὰ πρὸς ἀποστολὴν τῆς ἐπιτροπείας), ἔσονται εἰς βάρος μου μέχρι τέλους τῆς πατριωτικῆς ταύτης ἀποστολῆς, ἣν εἴθε ὁ Θεὸς εὐοδῶσαι» Ἄξιος ὁ μισθός σου, ἀγαθὲ Πρίγκηψ! Τὸ ὅλον ἔγγραφον εἶναι γεγραμμένον μετὰ πολλοῦ φαρισσαϊσμοῦ, ἐν πάσῃ δὲ γραμμῇ ἐπιτηδεύεται ἄκραν πρὸς τοὺς *συμπολίτας* Κυπρίους στοργήν, ἀποκαλεῖ τὴν Κύπρον πατρίδα του, ἡ εὐτυχία τῆς ὁποίας εἶναι ἡ μόνη φροντίς του, καὶ ἐκφράζει τὰ πρὸ τὴν Ἑλλάδα αἰσθήματά του, ἀποκαλῶν ἑαυτὸν μονονουχὶ Ἕλληνα! Ἀλλ' οἱ Κύπριοι, ἀγαθὲ Πρίγκηψ, προτιμῶσιν, ὅπως ἡ Πατρίς των ἀποτελέσῃ ἁπλῆν ἐπαρχίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ μέρος τῆς Μεγάλης Πατρίδος, ἢ μικρὸν κρατίδιον ἀναχρονιστικὸν πρόσφορον πρὸς τὰ φραγκικὰ ἐν Ἀνατολῇ σχέδια καὶ πρὸς πλήρωσιν λίαν γνωστῶν φιλοδοξιῶν. Ὅλαι σχεδὸν αἱ ἑλληνικαὶ νῆσοι, ὡς λ. χ. ἡ Χῖος, ἡ Κρήτη καὶ ἄλλα ἑλληνικὰ μέρη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπετέλουν ἴδια κράτη, ὡς καὶ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὑπὸ ξένους ἡγεμόνας, ἀλλ'

οὐδεὶς σήμερον σκέπτεται περὶ τοιούτων κρατῶν καὶ ἡγεμόνων παρελθόντος αἰῶνος, πάντες δ' οἱ Ἕλληνες ἕνα καὶ μόνον ἔχουσι διακαῆ πόθον, νὰ δημιουργήσωσι μίαν μεγάλην Ἑλλάδα, προωρισμένην νὰ φωτίσῃ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν ἀπωτέρω Ἀσίαν καὶ νὰ λάμψῃ ἐν τῷ παγκοσμίῳ στερεώματι μετ' ἴσης, ὡς καὶ ἄλλοτε, λαμπρότητος. Τὸ ἔγγραφον τοῦ Καρόλου Λουζινιὰν δημοσιευθὲν ἐκίνησε τὴν ἀγανάκτησιν πάσης τῆς νήσου. Ἀμέσως δὲ συνεδριάσαντα ἅπαντα τὰ σωματεῖα, ἀπήντησαν δι' ἐντόνου ἐγγράφου, ὅτι οἱ Κύπριοι «ἕνα καὶ μόνον ἔχουσι πόθον, τὴν μετὰ τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος Ἕνωσιν».

Κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Ναπολέοντος ἡ Γαλλία ἐσκόπει νὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον οὐχὶ μόνη, ἀλλ' ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Γαλλία θὰ ἐπεσκόπει ἐκεῖθεν τὴν Συρίαν καὶ θὰ κατελάμβανεν αὐτὴν ἐν εὐθέτῳ καιρῷ, ἡ δὲ Ἀγγλία θὰ εἶχε τὴν Κύπρον ὡς σταθμὸν πρὸς κατάληψιν τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ' ἡ Γαλλία ἡττηθεῖσα ἐν τῷ πρὸς τὴν Γερμανίαν πολέμῳ τοῦ 70 ἔπαυσε τοῦ ν' ἀναμιγνύηται ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικήν, καὶ ἡ Ἀγγλία ἀφέθη μόνη, ὅπως ἐκπληρώσῃ τὰ ἀποφασισθέντα. Μετ' ὀλίγον ἡ ἐνεργείᾳ τῆς Ἀγγλίας γενομένη ἐν Αἰγύπτῳ ἀνταρσία, καὶ ἡ ὑπ' αὐτῆς κατάληψις τῆς χώρας τῶν Φαραώ, ἐδικαιολόγησαν καὶ τὴν κατοχὴν τῆς Κύπρου, ἀποβάσης στρατιωτικοῦ σταθμοῦ τῶν ἀγγλικῶν στρατευμάτων.

Ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τοῦ τελευταίου ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου θέλουσα ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν ρωσσικὴν ἐπιρροὴν καὶ ν' ἀνακόψῃ τὴν πορείαν τοῦ εἰς Ἀσίαν κατερχομένου ρωσσικοῦ κολοσσοῦ πρὸς βλάβην καὶ τῶν ἀγγλικῶν συμφερόντων, ἤρξατο περιθάλπουσα τὴν Τουρκίαν καὶ ὡς ἀνταμοιβὴν τῆς ὑποστηρίξεως ταύτης ἔδει νὰ δοθῇ τμῆμα τουρκικῆς γῆς. Πάντοτε ὁ Σουλτάνος ὁ πληρώνων! Ἡ Ἀγγλία ἐξέλεξε τὴν Κύπρον. Ἰδοὺ τί γράφει περὶ τῶν ὠφελειῶν, ἃς ἡ κατοχὴ αὕτη προσπορίζει τῇ Ἀγγλίᾳ ὁ Ἄγγλος Hamilton Lang· «Ἡ Κύπρος χρησιμεύει ὡς πρόσφορος σκοπιὰ διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ, θὰ προστατεύσῃ τὰς μετακομίσεις σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐφράτου, καὶ θὰ καταστῇ ἡ ἀφετηρία παντὸς ἔργου κριθησομένου ἐν τῷ μέλλοντι ὡς ἀναγκαίου ἐν τῇ ἀσιατικῇ Τουρκίᾳ. Πᾶσαι αἱ μεγάλαι κατα-

κτητικαὶ δυναστεῖαι — τῆς Ἀσσυρίας, Βαβυλωνίας, Περσίας, Μακεδονίας—πρὶν προσεγγίσωσιν εἰς Αἴγυπτον ἐθεώρησαν ἀναγκαίαν τὴν κατάκτησιν τῆς Κύπρου . . . . Κύριοι τῶν Ἰνδιῶν ἔχοντες ἀπόφασιν ἀντὶ πάσης θυσίας νὰ κρατήσωμεν τὴν ἐκεῖ θέσιν ἡμῶν, εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἔχωμεν βεβαίαν τινὰ ὁδὸν πρὸς τὰς μεμακρυσμένας κτήσεις μας». Κατόπιν ὁ εἰρημένος Ἄγγλος λέγει τὰ ἑξῆς· «Εἶναι ἐπάναγκες ὅπως ἡ Κύπρος καταστῇ ὑπόδειγμα καλῆς διοικήσεως ἐν τῷ μέσῳ τῆς κακοδιοικήσεως τῶν πέριξ χωρῶν . . . Οἱ Κύπριοι ὑπὸ τὴν Ἀγγλίαν δέον νὰ εὐτυχήσωσιν . . .»

Οἱ Κύπριοι, ἐπαναλαμβάνομεν ἡμεῖς, οὐδὲν ἄλλο ποθοῦσιν ἢ τὴν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἕνωσιν, ἀλλὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης, ἥτις ἐλπίζομεν, ὅτι δὲν θὰ βραδύνῃ, ἀπαιτοῦσι παρὰ τῶν Ἄγγλων, ἂν οὐχὶ νὰ εὐτυχήσωσιν, ἀλλὰ τοὐλάχιστον νὰ μὴ περιέλθωσιν εἰς ἀθλιεστέραν ἢ ἐπὶ Τουρκοκρατίας κατάστασιν. Οἱ Κύπριοι καὶ ἅπας ὁ ἑλληνικὸς κόσμος μετὰ χαρᾶς ἐχαιρέτισαν τὴν ἀγγλικὴν κατοχήν, ὡς προάγγελλον τῆς ἐλευθερίας, ὡς τὸ πρῶτον πρὸς αὐτὴν βῆμα καὶ ἤλπισαν ὅτι ἡ Ἀγγλία θὰ ἐδικαίου τὰς προσδοκίας πάντων περὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ ἠθικῆς ἀνορθώσεως τῆς νήσου. Ἀλλ' ἐκ τῶν πρώτων βημάτων οἱ Ἄγγλοι ἐδείχθησαν ἄξιοι μόνον Ἰνδοὺς ἢ Ζουλοῦ νὰ διοικῶσι, καὶ ἡ διαρρεύσασα ἀπὸ τῆς κατοχῆς ἑνδεκαετία διέψευσε τὰς ἐλπίδας πάντων. Οὐ μόνον οὐδὲν ἔργον ἐπετελέσθη, ἀλλ' ὁ λαὸς ὑπὸ τὸ βάρος διπλῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας, ὅταν δὲν ἐκπατρίζηται, πένεται καθ' ὁλοκληρίαν καὶ θνήσκει τῆς πείνης. Ἐξετάζοντες κατωτέρω τὴν ἀγγλικὴν διοίκησιν, θὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον οἱ Κύπριοι ἔχουσι δίκαιον, καταγγέλλοντες τοὺς Ἄγγλους ὡς χειροτέρους τῶν Τούρκων, νὰ ἐπιζητῶσι τὴν ἐλάττωσιν τῶν φόρων καὶ τὴν ἐπὶ τὸ ἀνθρωπινώτερον διαρρύθμισιν τῶν τῆς διοικήσεως, ἄνευ τῶν ὁποίων ἀναπόδραστος ἀποβαίνει ἡ ἐντελὴς τῆς χώρας καταστροφή.

Β'

Φόροι καὶ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς νήσου ὑπὸ τὴν Ἀγγλίαν.

Δυνάμει τῆς μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας συμβάσεως τῆς 4ης Ἰουνίου 1878 ἡ Κύπρος παρεχωρήθη τῇ Ἀγγλίᾳ ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει, ὅπως ἡ νῆσος ἀποτίῃ ἐτήσιον φόρον τῇ Πύλῃ 92,686 ἀγγλικῶν λιρῶν. Οὐδὲν ἀδικώτερον τοῦ φόρου τούτου· ἡ πτωχὴ καὶ πενομένη Κύπρος εἶναι ἠναγκασμένη οὐ μόνον ἀδρῶς νὰ μισθοδοτῇ τοὺς Ἄγγλους ὑπαλλήλους, οὐ μόνον νὰ ὑφίσταται πάντα τὰ κακὰ τῆς κακοδιοικήσεως, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποτίῃ βαρὺν πρὸς τὴν Τουρκίαν φόρον, πρώτην ταύτην φορὰν εἰς δύω δουλεύουσα δεσπότας. Ἐὰν ὁ φόρος οὗτος κατηργεῖτο ἢ ἐμειοῦτο, θὰ ἐπήρχετο ἡ ποθητὴ οἰκονομικὴ τῆς νήσου ἀνακούφισις, δι' ἣν τελευταίως ἐξηγέρθη κατὰ τῆς ἀγγλικῆς διοικήσεως ὁ κυπριακὸς λαός. Οἱ κάτοικοι, ὡς καὶ τὰ μέλη τοῦ νομοθετικοῦ Συμβουλίου καὶ ὁ τόπος, πολλάκις ἐζήτησαν τὴν κατάργησιν ἢ μείωσιν αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τοῦτο πεισμόνως ἀντέτεινεν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, δηλώσασα, ὅτι τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀδύνατον διὰ τὸν ἑξῆς λόγον· ἐπειδὴ τῷ 1855 ἡ Τουρκία συνωμολόγησε δάνειόν τι ἐξησφαλισμένον διὰ τοῦ αἰγυπτιακοῦ φόρου καὶ λοιπῶν τουρκικῶν προσόδων τῇ ἐγγυήσει Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, καὶ ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἀπὸ τοῦ 1876 ἀπέτυχεν εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν τόκων αὐτοῦ, αἱ δύω ἐγγυήτριαι δυνάμεις κατέστησαν ὑπεύθυνοι τοῖς ὁμολογιούχοις διὰ ποσὸν 40,872 λιρῶν στ. κατ' ἔτος. Εἶτα δέ, τεθείσης τῆς Κύπρου ὑπὸ τὴν διακυβέρνησιν τῆς Ἀγγλίας, συνεφωνήθη, ὅπως τῇ συγκαταθέσει τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως πληρώνηται ὁ φόρος οὗτος ἀντὶ εἰς τὴν Πύλην **εἰς τὴν**

Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν πρὸς κάλυψιν τῶν πρὸς τοὺς ὁμολογιούχους ὑποχρεώσεων αὐτῶν.

Οὕτω κατωρθώθη νὰ ἐξοφληθῶσιν αἱ ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ γαλλικοῦ ταμείου γενόμεναι πρὸς τοὺς ὁμολογιούχους διάφοροι προκαταβολαὶ καὶ ἐξευρέθη ἐπὶ πλέον καὶ τὸ ἀναγκαῖον ποσὸν εἰς πληρωμὴν τῶν τόκων τοῦ δανείου τοῦ 1858, ὅπερ δὲν ἦτο ἠγγυημένον. Τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν πρὸς κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ δανείου τούτου, πλὴν τοῦ αἰγυπτιακοῦ φόρου, ἀνέρχεται ἐτησίως εἰς 82,000 λίρας στερλίνας. Ὑπολείπονται λοιπὸν μετὰ τῶν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἠγγυημένων τόκων ποσὸν 10,000 λιρῶν περίπου ὀφειλομένων ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας τῇ Τουρκίᾳ ὡς πρὸς τὴν Κύπρον, ὅπερ κρατεῖται διὰ χρεωλύσιον 1 % ἐπὶ τοῦ ἠγγυημένου δανείου. Ἡ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας συνομολογηθεῖσα συμβασις οὐδαμῶς συνδέεται πρὸς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς Κύπρου, διότι ἐὰν αὕτη καταστῇ λιποχρεως, ἡ ἔκτισις τοῦ ποσοῦ τούτου θὰ ἐξακολουθήσῃ οὐχ ἧττον γιγνομένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας. Ἡ πληρωμὴ ἄρα αὕτη δέον νὰ θεωρηθῇ, ὡς ὀρθῶς εἶπεν Ἄγγλος τις βουλευτὴς ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων, ὡς ἀποτελοῦσα μέρος τοῦ ἐνεργητικοῦ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὡς πρόσοδος τῆς Τουρκίας. Δηλαδὴ ἡ Κύπρος, ἂν καὶ ὑπὸ τὴν Ἀγγλίαν, πληρώνει φόρον ὑποτελείας τῇ Τουρκίᾳ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλόκοτοι ἀληθῶς οἰκονομικοὶ συνδυασμοί. Ὁ φόρος δὲ οὗτος ὑπελογίσθη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πλεονάσματος τῶν εἰσπράξεων ἐπὶ τῶν δαπανῶν τῆς νήσου, ὁπότε αὕτη ἦν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν! Θαυμάζομεν ἀληθῶς τοὺς Ἄγγλους, οἵτινες ἔλαβον ὡς ὑπόδειγμα τοὺς τουρκικοὺς προϋπολισμούς. Ἡμεῖς ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἓν μόνον γνωρίζομεν, ὅπερ ἐπιβεβαιοῦσι καθ' ἑκάστην τὰ πράγματα, ὅτι ἡ Κύπρος δὲν δύναται ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν βαρεῖαν ταύτην φορολογίαν καὶ ὅτι οἱ Ἄγγλοι δέον νὰ πεισθῶσιν ἐκ τῶν ἐνιαυσίων ἐλλειμμάτων, ὅπως καταργήσωσι τὸν πρὸς τὴν Πύλην φόρον, διότι ἡ νῆσος φαίνεται ὅτι ὑπὸ τοὺς Τούρκους μόνον ἠδύνατο νὰ παράσχῃ τοιαῦτα πλεονάσματα!

Ἐπὶ Τουρκίας αἱ εἰσπράξεις τῆς Κύπρου δὲν ὑπερέβαινον τὰς 130,000 λίρ., ἐξ ὧν δέον νὰ ἀφαιρέσωμεν καὶ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ *καϊμέ*, φέροντος σπουδαίαν διαφοράν· ἤτοι σήμερον ἐπιζητεῖται δι'

ἐμμέσων φόρων ἡ εἴσπραξις ἑτέρων πεντήκοντα περίπου χιλ. λιρῶν.

Ἐρωτηθεὶς δὲ πέρυσιν ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων ὁ ὑφυπουργὸς τῶν ἀποικιῶν, ὁποίας ὑπηρεσίας ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις παρέσχε τῷ κυπρίῳ λαῷ δικαιολογούσας τὴν ὑπὲρ τῆς Γαλλίας φορολογίαν αὐτοῦ, ἀπήντησεν, ὅτι θὰ ἀντέκειτο εἰς τοὺς περὶ ἰσότητος νόμους πᾶν τῆς Ἀγγλίας διάβημα πρὸς στέρησιν τῆς Γαλλίας τοῦ ἀνήκοντος αὐτῇ ποσοῦ!

Οὕτως ἡ δυστυχὴς νῆσος εἶναι ἠναγκασμένη ν' ἀποτίῃ ἐπαχθέστατον καὶ ἀδικώτατον φόρον πρὸς τὴν Πύλην, ὃν χάριν ἰδίων συμφερόντων ὑποστηρίζουσιν Ἀγγλία καὶ Γαλλία. Ἀλλὰ τοιαύτην φορολογίαν ἀδυνατεῖ, ὡς εἰκός, νὰ βαστάσῃ χώρα πτωχή, ὡς ἡ Κύπρος, διὸ βλέπομεν πρὸς τὴν ὁσημέραι αὐξανομένην πενίαν μεγεθυνόμενα καὶ τὰ ἐλλείμματα τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς νήσου· οὕτως ἐνῷ ἄλλοτε τὸ ἔλλειμμα ἀνήρχετο εἰς 30 περίπου χιλ. λίρας, τῷ 1887 ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τῶν 60,568 ἀγγλικῶν λιρῶν, ὅσον οὐδέποτε ἀπὸ τῆς κατοχῆς. Πρὸς τὸ παρὸν τὰ ἐνιαύσια ταῦτα ἐλλείμματα ἀποτίει τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος, ὑπὸ τὸ ὄνομα grant in aid (δωρεὰ πρὸς βοήθειαν)· ἀλλὰ τοὺς Κυπρίους δικαία κατέχει ἀνησυχία, μὴ τὰ ἐλλείμματα ταῦτα πρόκειται μίαν ἡμέραν νὰ ἐπιβαρύνωσιν αὐτούς. Καὶ ἂν καὶ πολλάκις ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἠρωτήθη περὶ τούτου, ἀπέφυγε πάντοτε νὰ δηλώσῃ τι ρητῶς περὶ αὐτοῦ. Μέχρι τοῦδε ἡ Ἀγγλία, ἤτοι ἐντὸς δέκα ἐτῶν, ἐπλήρωσεν ἐκ τοῦ ἰδίου ταμείου ὑπὲρ τῆς Κύπρου 234 χιλ. ἀγγλικῶν λιρῶν, ἐνῷ, ἐὰν κατηργεῖτο ὁ πρὸς τὴν Τουρκίαν φόρος, οὐ μόνον τὰ ἔσοδα θὰ ἐκάλυπτον τὰ ἔξοδα, ἀλλὰ καὶ περίσσευμα ἱκανὸν θὰ ὑπῆρχεν ὅπως δι' αὐτοῦ ἐκτελεσθῶσιν ἐν τῇ νήσῳ διάφορα ἀναγκαιότατα ἔργα. Ἡ Κύπρος ἐν τῇ σημερινῇ αὐτῆς καταστάσει δὲν δύναται ν' ἀποτίῃ πλέον τῶν 120 χιλ. λιρῶν, ἤτοι 3,000,000 φράγκων. Τοῦτο ἀποδεικνύουσι τὰ κατ' ἔτος ἔσοδα, διότι ὅπως ἡ κυβέρνησις εἰσπράξῃ ὀλίγας τινὰς χιλιάδας περιπλέον τοῦ ὑφ' ἡμῶν ὁριζομένου ποσοῦ, ἀναγκάζεται νὰ μετέρχηται βίαν, φυλακίζουσα τοὺς δυστυχεῖς ἀγρότας, πωλοῦσα τὰ ζῷα, τὰ οἰκιακὰ σκεύη, τὰ γεωργικὰ αὐτῶν ἐργαλεῖα, ὅπερ οὐδὲ οἱ Τοῦρκοι ἐτόλμων νὰ πράξωσιν. Ὅλαι αἱ βιαιότητες αὗται ἐνησκήθησαν ὑπερμέτρως καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1887, ὅτε αἱ ὁλικαὶ εἰσπράξεις ἀνῆλθον εἰς τὸ

ποσὸν τῶν 145,443 λιρῶν· προφανῶς αἱ 25 περὶ πλέον εἰσπραχθεῖσαι χιλιάδες ἔδει νὰ μὴ ἀφαιρεθῶσι τοῦ λαοῦ, ὅστις ἠναγκάσθη ὡς ἐκ τούτου νὰ ἐκπατρισθῇ, νὰ ἀποθάνῃ τῆς πείνης, νὰ ταλαιπωρηθῇ· αἱ δαπάναι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀνῆλθον εἰς 206,011 λίρ., ἤτοι ὑπῆρξεν ἔλλειμμα 60,568 λιρῶν. Ἐνῷ, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὁ πρὸς τὴν Τουρκίαν φόρος καὶ κατεβιβάζοντο κατὰ 13 χιλ. τὰ μεγάλα ἐκ τῶν ὑπερόγκων μισθοδοσιῶν ἔξοδα τῆς διοικήσεως, θὰ ὑπῆρχε περίσσευμα 20 χιλ., ὑπολογιζομένων κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην τῶν ἐσόδων εἰς 120 χιλ. λίρας. Καὶ αἱ περιπλέον 20 αὗται χιλ. λίραι ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι διὰ τὴν παιδείαν, δι' ἣν ἐλάχιστα δαπανᾷ ἡ Κυβέρνησις, καὶ δι' ὑπηρεσίαν δανείου πρὸς κατασκευὴν ὁδῶν, ὑδραυλικῶν ἔργων, λιμένων καὶ διαφόρων ἄλλων κοινωφελῶν ἔργων, ὧν παντελῶς στερεῖται ὁ τόπος.

Οὕτω πράττουσα ἡ Ἀγγλία θὰ ἀπεδείκνυεν, ὅτι πράγματι ἐπιθυμεῖ νὰ καταστήσῃ, ὡς ἐκαυχήθη, τὴν Κύπρον ὑπόδειγμα καλῆς διοικήσεως καὶ παράδεισον τῆς Ἀνατολῆς· μέχρι σήμερον οὐδὲ σημεῖα κἂν ἐδείχθησαν τοιούτων ἀγαθῶν διαθέσεων, ἂν καὶ πολλάκις ὁ τόπος διεμαρτυρήθη, καὶ οἱ Ἄγγλοι γνωρίζουσιν εἰς ποῖον οἰκτρὸν σημεῖον εὑρίσκεται ἡ Κύπρος. Ὅ,τι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς κατοχῆς ἐλέχθη ὑπὸ ἀγγλικῆς ἐφημερίδος ὅτι ἐν Κύπρῳ ἡ ἀγγλικὴ διοίκησις ἐξετουρκίσθη καὶ ὅτι οἱ Ἄγγλοι ὑπάλληλοι ὑπερηκόντισαν τοὺς Τούρκους περὶ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὰ χείριστα χαρακτηριστικὰ τῆς τουρκικῆς κακοδιοικήσεως, ἰσχύει καὶ σήμερον ἔτι πρὸς καταισχύνην τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἐφ' ᾧ ἐξόχως καυχᾶται ὁ 19ος αἰών, καὶ πιστοποίησιν τῆς ἀληθείας, ὅτι ξέναι κυβερνήσεις δὲν δύνανται πατρικῶς νὰ σκέπτωνται περὶ τῶν συμφερόντων λαοῦ τινος, καὶ μάλιστα ὅταν αὗται τύχωσιν ἀγγλικαί.

Οἱ διάφοροι ἔμμεσοι καὶ ἄμεσοι φόροι μετὰ τῶν εἰσπράξεων τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους 1887 εἰσὶν οἱ ἑξῆς [1]:

Δεκάτη 38,123 χιλιάδες λίραι, 18 σελίνια καὶ 7 πέννα (εἴκοσι σελίνια μία λίρα· 12 πέννα ἓν σελίνιον). Βεργί, ἤτοι κτηματικὸς

1 Ὁμιλοῦμεν περὶ τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους 1887, διότι τὴν πραγγατείαν ταύτην συνετάξαμεν πέρυσι· πᾶν ὅ,τι ὅμως λέγομεν διὰ τὸ ἔτος 1887 ἰσχύει καὶ διὰ τὸ ἔτος 1888, διότι ἔκτοτε οὐδόλως ἐβελτιώθη ἡ κατάστασις τῆς νήσου.

φόρος 18,703. 14. 8. Στρατιωτικὸς φόρος 2,809. 2. 1. Φόρος ἐπὶ προβάτων καὶ αἰγῶν 10,747. 19. Φόρος ἐπὶ χοίρων 358. 4. 1. Τελωνεῖα 27,075. 15. 4. Ἔμμεσοι φόροι 22,292. 4. 5. Ταχυδρομεῖον 2,206. 1. 5. Ἅλας 2,876. 4. Δικαστικὰ δικαιώματα καὶ χαρτόσημα 7,790. 14). Δικαιώματα Δεφτὲρ Χακανί, ἤτοι Κτηματολογίου 2,828. 15. 5. Ἄδειαι 470 λίραι. Λιμενικὰ καὶ λοιμοκαθαρτικὰ τέλη 3,501. 12. 7. Φόροι ἀπὸ μέταλλα 559 λίραι, 0,1 πένναι. Διάφορα 5,099. 19. 4. Τὸ ὅλον ἔσοδα 145,443 λίραι, 6 σελίνια καὶ 3 πένναι ἀπέναντι δαπανῶν 206,011 λιρῶν, αἵτινες ἔχουσιν ὡς ἑξῆς κατὰ τὰ διάφορα ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ 1887 κονδύλια. Φόρος εἰς τὴν Πύλην 92,686. Μισθοὶ 66,498. 13. 6. Χορηγήσεις 830. 6. Ἔκτακτα ἔξοδα 921. 12. 2. Συντάξεις 769. 13. 8. Ὑπηρεσίαι ἐπὶ τῶν προσόδων 6,816. 2. 3. Δικαστήρια 571. 5. Παιδεῖα 3,000. Νοσοκομεῖα 1053. 14. 8. Ἀστυνομία καὶ Φυλακαὶ 13,642. 16. 5. Ἐνοίκια 807. 2. 3. Μεταφορὰ 2,361. 11. Μεταφορὰ γραμματοπηρῶν 772. 11. Δημόσια ἔργα 10,502. 2. 4. Δάση 496. 7. 6. Ἀπόδοσις τελῶν 1585. 11. 1. Διάφορα 2,696. 0. 6.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἀριθμῶν βλέπομεν, ὅτι οἱ μεγαλείτεροι τῶν φόρων εἶναι οἱ ἄμεσοι, καὶ ἰδίᾳ ὁ τῆς δεκάτης, ἅπαντες σχεδὸν ἐπιβαρύνοντες τὸν πτωχὸν ἀγροτικὸν πληθυσμόν· καὶ ὅταν ὁ γεωργὸς ἔχῃ, εὐχαρίστως πληρώνει, ἀλλ' ὅταν ἐπέλθῃ, ὡς συχνάκις συμβαίνει, ἀνομβρία, ὁ χωρικὸς δὲν ἔχει ἄλλο τι νὰ δώσῃ εἰς τὸν εἰσπράκτορα, εἰ μὴ τὸ ἄροτρον καὶ τὸν ὄνον του, ἅπερ ἡ κυβέρνησις πωλεῖ ἀντὶ εὐτελεστάτης τιμῆς. Μεταξὺ τῶν ἀμέσων φόρων ἐπαχθέστερος εἶναι ὁ τῆς δεκάτης. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις εἰσέπραττε τὴν δεκάτην εἰς εἶδος καὶ οὐχὶ εἰς χρήματα· τοῦτο προυτάθη καὶ εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, ἂν καὶ δὲ πολλάκις ἐλέχθη, ὅτι μέλλει νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ σύστημα τοῦτο, οὐδὲν ἄχρις ὥρας δυστυχῶς ἐγένετο. Ἡ εἰς εἶδος πληρωμὴ τῆς δεκάτης ἔσται λίαν εὐεργετικὴ τῷ πτωχῷ γεωργικῷ πληθυσμῷ, διότι ὁ γεωργὸς πρὶν πωλήσῃ τὰ προϊόντα του δὲν ἔχει χρήματα, ὅπως πληρώσῃ τοὺς παντοειδεῖς φόρους· διὸ ἀναγκάζεται ὅπως προσφύγῃ εἰς τὸν τοκογλύφον, παρ' οὗ δανείζεται εἰς ὑπέρογκον τόκον. Ἡ δεκάτη εἶναι ἀληθῶς ἡ βαρβαροτέρα καὶ ἐπαχθεστέρα φορολογία, διὸ καὶ

ἐξέλιπεν ἐξ ὅλου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου· ἂν νῦν ἡ κυβέρνησις δὲν δύναται νὰ τὴν καταργήσῃ, ἂς τὴν τροποποιήσῃ ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον. Σήμερον ὁ δεκατιστὴς ἀποδεκατίζει ὅ,τι εὕρῃ ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ παραγωγοῦ χωρὶς νὰ φροντίζῃ πόσα οὗτος ἐδαπάνησεν ἐκ τῶν παλαιῶν αὐτοῦ ἀποταμιευμάτων, ἵνα παραγάγῃ τὸ δεκατιζόμενον προϊόν· ἐν τῷ συστήματι τῆς δεκάτης δὲν ὑπάρχει ἐπίσης οὔτε ἡ ἀναλογικὴ τῶν φόρων ἰσότης· ὅπου εὕρῃ δέκα κοιλὰ σίτου π. χ. λαμβάνει τὸ ἕν· ἀλλ' ὅταν ὁ μὲν παρήγαγε τὸ προϊὸν τοῦτο, καλλιεργήσας καὶ σπείρας δέκα στρέμματα, ὁ δὲ δύω, δὲν ὑπάρχει ἰσότης φόρου. Προσέτι ὁ γεωργός, περιμένων τὸν δεκατιστὴν ὑπάλληλον, εἶναι ἠναγκασμένος νὰ ἔχῃ ἐν ὑπαίθρῳ ἐκτεθειμένα τὰ προϊόντα του, ὑποκείμενα οὕτως εἰς τὰς διαφόρους ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολάς. Ταῦτα δέ εἰσι τὰ μικρότερα τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ τῆς δεκάτης συστήματος.— Διὰ δὲ τῶν ἀριθμῶν τῶν δαπανῶν βλέπομεν, ὅτι τὸ μεγαλείτερον κονδύλιον, πλὴν τοῦ πρὸς τὴν Πύλην φόρου, εἶναι τὸ τῶν μισθῶν τῶν ὑπαλλήλων, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Ἄγγλοι λαμβάνουσι τοὺς παχυτέρους, ἅτε κατέχοντες τὰς μεγαλειτέρας θέσεις. Χάριν αὐτῶν δὲ ἐδημιουργήθη νόμος λίαν εὐεργετικὸς ὁμολογουμένως καὶ εὐφυὴς συνάμα, ὁριζων, ὅτι δαπάναι μονίμως ἐπιβαρύνουσαι τὴν παγίαν πρόσοδον τῆς νήσου εἶναι πλὴν τοῦ πρὸς τὴν Πύλην φόρου ὁ μισθὸς τοῦ Ἁρμοστοῦ καὶ τὸ ἐνοίκιον τοῦ μεγάρου αὐτοῦ (4,600 λίρ.), οἱ μισθοὶ τῶν δικαστῶν, πταισματοδικῶν, κωμοδικῶν καὶ ὑπαλλήλων τῶν δικαστηρίων καὶ αἱ ἐπιχορηγήσεις καὶ δαπάναι αὐτῶν (13,000 λ.) καὶ οἱ μισθοὶ δημοσίων ὑπουργημάτων, ὧν κάτοχοί εἰσι τὰ μὴ αἱρετὰ μέλη τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, ἤτοι ἅπαντες Ἄγγλοι (5,000 λ.). Εἰς τὰς ἀνωτέρω θέσεις πλὴν τῶν κωμοδικῶν καὶ ὑπαλλήλων τῶν δικαστηρίων εἰσὶν Ἄγγλοι, ὧν τοὺς μισθοὺς μόνη ἡ Βασίλισσα δύναται κατὰ τὸν νόμον νὰ μεταβάλῃ. Ἐλέχθη ἐσχάτως ὅτι ἡ χαριτόβρυτος Ἄνασσα, ἐπιθυμοῦσα νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τῆς νήσου, ἀπεφάσισε τὴν ἐλάττωσιν τῶν μισθῶν τῶν ἀνωτέρων ἄγγλων ὑπαλλήλων· ἀλλ' ἄχρις ὥρας ἡ ἀγαθὴ αὕτη ἀπόφασις δὲν ἐπραγματοποιήθη. Εἶναι ἀληθῶς μέγα ἀδίκημα νὰ μισθοδοτῆται δι' ὀκτακοσίων λιρῶν ἀνώτερος ἄγγλος ἀρχιμηχανικός, χωρὶς οὐδὲν ἄξιον λόγου ἔργον νὰ ἐκτελῆται ἐν τῇ νήσῳ, καὶ διὰ 365 ἄγγλος ἐπόπτης τῆς

Παιδείας, ὅλως ἀδαὴς καὶ τῆς ἑλληνικῆς, ὡς καὶ τῆς τουρκικῆς γλώσσης.

Ἐὰν αἱ γενικαὶ στατιστικαὶ τῶν κρατῶν δεικνύωσι τὴν κατάστασιν αὐτῶν, αἱ στατιστικαὶ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς εἰσιν ἀναμφιβόλως τὸ βαρόμετρον τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τόπου τινός. Κατὰ τὴν τελευταίαν περὶ Κύπρου στατιστικήν, ἐγένετο τῷ 1887 γενικὴ εἰς τὴν νῆσον εἰσαγωγὴ ἐμπορευμάτων ἀξίας 356,375 ἀγγλικῶν λιρῶν, ἐξαγωγὴ δὲ 201,266, ἤτοι ἡ εἰσαγωγὴ ὑπερτερεῖ τὴν ἐξαγωγὴν κατὰ 155,109 λίρας, αἵτινες, ὡς φανερόν, ἐξῆλθον τῆς νήσου, ἐκτὸς τῶν 93 χιλιάδων λιρῶν τοῦ πρὸς τὴν Πύλην φόρου, ἤτοι ἐν ὅλῳ 248,109 λίρας. Οἱ Ἄγγλοι, σκεπτόμενοι καὶ περὶ Κύπρου ὡς καὶ περὶ τῆς Ἀγγλίας, φρονοῦσιν, ὅτι τὸ τοιοῦτον εἶναι εὐχάριστον σημεῖον, δεικνῦον, ὅτι ἀφοῦ ἡ νῆσος ἐξάγει πλειότερον χρῆμα τοῦ εἰσαγομένου, σημαίνει, ὅτι ἔχει νὰ ἐξοδεύῃ καὶ ἑπομένως εὐημερεῖ. Ἀλλ' οἱ Ἄγγλοι, καίπερ δεινοὶ οἰκονομολόγοι, ἐλανθάσθησαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην· διότι χώρα ἐξάγουσα ἐνιαυσίως πλειότερον μέταλλον τοῦ εἰσαγομένου βαίνει εἰς προφανῆ ὄλεθρον, ἂν μὴ ὑπάρχῃ ὑπολανθάνουσά τις ἀντιστάθμισις. Βεβαίως, οὔτε ἡ πλουσία Ἀγγλία, οὔτε ἡ Γερμανία, οὔτε ἄλλα κράτη εἰσάγουσιν ὅσα καὶ ἐξάγουσιν· αἱ στατιστικαὶ τῶν διαφόρων χωρῶν δεικνύουσι καθ' ἕκαστον ἔτος κολοσσιαίαν διαφορὰν εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς. Ἀλλ' ἐκεῖ ὑπολανθάνουσι διάφοροι σπουδαῖοι πόροι, μὴ καταλογιζόμενοι ἐν ταῖς στατιστικαῖς, πάντοτε ὅμως πραγματικοί, διότι ἐν αὐταῖς σημειοῦνται μόνον τὰ διερχόμενα διὰ τῶν τελωνείων, οὐχὶ ὅμως καὶ πᾶν ὅ,τι ἀποκομίζει ἡ ἐθνικὴ ναυτιλία, οἱ ἀπειράριθμοι ἐπισκέπται, οὔτε τὰ εἰσοδήματα τῶν μεγάλων κεφαλαίων, ἅπερ χώρα τις ἔχει ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Πόσα δισεκατομμύρια δὲν εἰσπράττει ἡ Ἀγγλία ὡς ἔθνος ἐκ τῶν πόρων τούτων ; καὶ τί τῶν τοιούτων ἢ παρομοίων πλεονεκτημάτων κέκτηται ἡ νῆσος ; Μὴ τὴν ἀνύπαρκτον ναυτιλίαν της ; Μόνον ὁ ὀλίγος ἀγγλικὸς στρατὸς ἀφίνει χιλιάδας τινὰς λιρῶν ἐν Λεμησσῷ, ἔνθα μένει, καὶ οὐδὲν πλέον.

Οὐ μόνον δὲ ἡ λογικὴ τῶν ἀνωτέρω εἶναι ἀκαταμάχητος, ἀλλὰ καὶ ἂν ἐπισκοπήσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὰ εἴδη τῆς εἰσαγωγῆς, θὰ ἴδωμεν, ὅτι ἡ διαφορὰ αὐτῆς πρὸς τὴν ἐξαγωγὴν δὲν προέρχεται ἐκ

τῆς εἰσαγωγῆς εἰδῶν πολυτελείας, ἥτις δεικνύει εὐημερίαν, ἀλλ' εἰδῶν τῆς πρώτης ἀνάγκης, ἅτινα ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀγρότου ἀφαιροῦσι τὸ χρῆμα.

Ὁ Στράβων λέγει, ὅτι ἡ Κύπρος σίτῳ ἐστὶν αὐτάρκης, ἤτοι παράγει ὅ,τι καὶ καταναλίσκει. Ἀλλ' ἡ παραγωγικότης τῆς νήσου δὲν εἶναι σταθερά, ποικίλλει δὲ ἐν καταπληκτικῇ δυσαναλογίᾳ, ὡς ἐκ τῶν συχνῶν θερμηνιῶν, αἵτινες βαρεῖαι μαστίζουσιν αὐτήν. Φύσει τὸ ἔδαφος τῆς νήσου εἶναι λίαν γόνιμον, ἐν καλῷ δὲ χρόνῳ ἡ γῆ ἀποδίδει εἰς τὸν ἀγρότην τὸν σπόρον αὐτοῦ εἰκοσαπλάσιον, ἢ καὶ τεσσαρακονταπλάσιον, ὡς ἐν τῇ εὐφόρῳ Μεσαορίᾳ. Ἐπὶ ἐπιφανείας ἑνὸς ἑκατομμυρίου πλέθρων καλλιεργησίμου γῆς ἕνεκα τῆς ἀραιότητος τοῦ πληθυσμοῦ μόλις τὸ τρίτον καλλιεργεῖται, καὶ τοῦτο οὐχὶ καθ' ἕκασον ἔτος, διότι ἐξ ἀνάγκης ἰσχύει τὸ ἀγραναπαυτικὸν λεγόμενον σύστημα, ἐπειδὴ οἱ ἀγροὶ μὴ λιπαινόμενοι ἐξαντλοῦνται καθ' ἕκαστον ἔτος οἱ αὐτοὶ καλλιεργούμενοι· ὁ ἀγρότης σύρων τὸ Ἡσιόδειον ἄροτρόν του, ῥίπτει ἀμελῶς τὸν σπόρον καὶ εἶναι βέβαιος, ὅτι ἐὰν μὴ ἐπέλθῃ ἔκτακτόν τι, θὰ ἔχῃ ἄρτον οὐ μόνον πρὸς ἰδίαν συντήρησιν, ἀλλὰ καὶ νὰ πωλήσῃ καὶ ἐξοικονομήσῃ τὰς λοιπὰς αὐτοῦ ἀνάγκας. Σήμερον ἡ Κύπρος παράγει σῖτον μὲν δύω ἑκατομμυρίων κοιλῶν, καὶ κριθὴν τριῶν, ἐνῷ ἐπὶ τῶν Ἑνετῶν παρῆγεν ὁμοῦ 18 ἑκατ. ἕνεκα τοῦ πυκνοτέρου πληθυσμοῦ. Τὰ τρία τέταρτα τοῦ ὅλου παραγομένου ποσοῦ μένουσιν ἐν τῷ τόπῳ πρὸς σπορὰν καὶ τροφὴν τῶν κατοίκων καὶ τῶν ζώων, τὰ δὲ λοιπὰ ἐξάγονται εἰς Συρίαν, Κιλικίαν, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, Ἀφρικὴν καὶ Εὐρώπην. Ἐὰν ὅμως ἐπέλθῃ ἀνομβρία ἢ πολυομβρία, ἢ ἀκρίς, τότε ὄχι μόνον δὲν ἐξάγεται σῖτος, ἀλλ' εἰσάγεται, καὶ ὁ Κύπριος δὲν στέλλει τὸ χρῆμά του εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅπως φέρῃ τρίχαπτα, ἀλλὰ σῖτον καὶ κριθὴν ἵνα μὴ ἀποθάνῃ τῆς πείνης. Τῷ 1886 λ. χ. διὰ μόνου τοῦ λιμένος Λεμησσοῦ, ὅστις εἶναι ὁ πρῶτος ἐξαγωγικός, ἀλλ' ὁ δεύτερος εἰσαγωγικὸς τῆς νήσου, εἰσήχθησαν 25 χιλιάδες κοιλὰ σίτου, ἀξίας 150 χιλιάδα; φράγκων καὶ 4 χιλιάδες σάκκοι ἀλεύρου τῆς αὐτῆς ἐπίσης ἀξίας· ἤτοι δι' ἑνὸς καὶ μόνου λιμένος εἰσῆλθεν εἰς τὴν νῆσον ἄρτος ἀξίας 12,000 λιρῶν· καὶ ἡ εἰσαγωγὴ κατὰ τὸ ἀτυχὲς ἔτος 1887 ὑπερτερεῖ τὴν τοῦ 1886· ἐπίσης πρὸς τροφὴν τῶν ζώων εἰσήχθη ἄχυρον ἀξίας

5,000 λιρῶν· καὶ ἡ εἰσαγωγὴ αὕτη τῶν ἀχύρων δὲν πιστεύομεν νὰ δεικνύῃ εὐημερίαν τῆς νήσου. Τοῦ ἀραβοσίτου ἐλαχίστην ποιοῦνται χρῆσιν ἐν Κύπρῳ, ἀντὶ τούτου δὲ ἔχουσι τὴν κριθήν, ἣν ὁτὲ μὲν τρώγουσιν ἀμιγῆ, ἄλλοτε μετὰ σίτου, σπανίως δὲ μετ' ἀραβοσίτου.

Ἄλλοτε μικρὰ ποσότης ξυλείας εἰσήγετο, ὅση καὶ ἐξήγετο. Περισταλείσης ὅμως ἢ μᾶλλον ἀπαγορευθείσης τῆς κοπῆς ξύλων ἐκ τῶν δασῶν τῆς νήσου πρὸς ἀναδάσωσιν αὐτῆς, ηὔξησεν ἡ εἰσαγωγὴ ξυλείας καὶ τῷ 1887 εἰσῆλθε διὰ Λεμησσοῦ τοιαύτη ἀξίας 4,000 λιρῶν. Ἐπικροτοῦμεν καὶ ἐπιδοκιμάζομεν τὸν ζῆλον τοῦτον τῆς κυβερνήσεως πρὸς ἀναδάσωσιν τῆς χώρας, ἀλλ' ὁ νόμος ἔδει νὰ ἦτο ἧττον αὐστηρός, ὅπως οἱ χωρικοὶ εὐκολώτερον ἀποκτῶσι τὴν ἀναγκαίαν δι' ἑαυτοὺς ξυλείαν· παρατηροῦμεν δὲ προσέτι, ὅτι ἡ ὀροθεσία τῶν δασῶν ἔγεινε λίαν ἄδικος καὶ πολλὰ μοναστηριακὰ ἢ κοινοτικὰ δάση ἁρπάρθησαν ὑπὸ τοῦ δημοσίου. Κηρὸς εἰσῆλθεν ἀξίας 1000 λιρ., σάπων καὶ ὄρυζα πλέον τῶν 4,500 λ., πετρέλαιον καὶ πυρεῖα 2,000 λιρῶν. Πλὴν τούτων καὶ ἄλλα ἀντικείμενα οὐχ ἧττον ἀναγκαῖα εἰσάγονται εἰς τὴν νῆσον, οἷον βούτυρος, σιδηρᾶ σκεύη, κέραμοι, ὀπταὶ πλίνθοι, βιβλία, καπνός, ρητίνη κλπ., ἔτι δὲ καὶ ἔλαιον, ἐξ οὗ ἄλλοτε ἐξῆγε καὶ νῦν εἰσάγει ἡ νῆσος. Ἂν καὶ πολλοὶ ἐλαιῶνες ὑπάρχωσιν ἐν τῇ νήσῳ ἐν τούτοις ἕνεκα τοῦ κακοῦ τρόπου τῆς συλλογῆς τῶν ἐλαιῶν, τῆς ἀμελείας καὶ τοῦ μὴ ἐγκεντρισμοῦ τῶν ἀγρίων ἐλαιοδένδρων, ἕνεκα τῆς ἀτελείας τῶν ἐλαιοτριβείων καὶ διαφόρων ἄλλων ἀτμοσφαιρικῶν λόγων, ἡ ἐσοδεία δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὴν ἐπιτόπιον χρῆσιν.

Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει τὴν διὰ τοῦ τελωνείου Λεμησσοῦ γενομένην εἰσαγωγὴν τῶν ἀνωτέρω ἐμπορευμάτων, συμπεραίνομεν, ὅτι πλέον τῶν 100,000 λιρῶν, ἤτοι τὸ ἓν τρίτον τῆς γενικῆς ἐξαγωγῆς τοῦ χρήματος, ἐξέρχεται τοῦ τόπου πρὸς ἀγορὰν εἰδῶν τῆς πρώτης καὶ δι' αὐτὸν τὸν πτωχὸν ἀνάγκης. Ἡ τελευταίως δὲ παρατηρηθεῖσα αὔξησις τῆς εἰσαγωγῆς προέρχεται ἐκ τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη αὐξήσεως τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἀνωτέρω ἐμπορευμάτων, ὅπερ δὲν δεικνύει παντάπασιν εὐδαιμονίαν, ὡς φρονοῦσί τινες τῶν Ἄγγλων οἰκονομολόγων. Δὲν πρέπει δὲ νὰ συγκρίνῃ τις τὴν φορολογίαν ἄλλων χωρῶν πρὸς τὴν τῆς Κύπρου, ἔνθα βιομηχανία, ναυτιλία, ἐπιστημο-

νικὴ γεωργία καὶ πλεῖστοι ἄλλοι πόροι εἰσὶν ἄγνωστοι καὶ ἐκ τῆς μεταξὺ αὐτῶν συγκρίσεως ν' ἀποφαίνηται, τίς τῶν συγκρινομένων χωρῶν πλειότερον φορολογεῖται, ἀλλὰ παρατηρῶν τὰ ἔσοδα καὶ τὰ ἔξοδα τῶν κατοίκων νὰ ἐξετάζῃ εἰς ποίους καὶ πόσους φόρους ὁ λαὸς δύναται ν' ἀνθέξῃ. Ὅταν τοιαῦται σκέψεις ὁδηγῶσι τοὺς κυβερνῶντας, ὅταν τὰ ἔξοδα ὑπολογίζωνται ἀναλόγως τῶν ἐσόδων καὶ τὰ ἔσοδα ἀναλόγως τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ, ὅταν ἡ αὔξησις τῶν ἐσόδων ἐπιζητῆται οὐχὶ δι' ἐξαντλητικῶν ἀφαιμάξεων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν διαφόρων τῆς χώρας πόρων, τότε καὶ μόνον δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι λαός τις βαίνει πρὸς τὴν εὐημερίαν.

Ἐξετάσαντες προηγουμένως τὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν κυριωτέρων εἰδῶν νομίζομεν, ὅτι πρέπει νὰ εἴπωμεν καί τινα περὶ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ἐν τῇ νήσῳ παραγομένων προϊόντων. Τὰ $^4/_5$ τῶν κατοίκων τῆς νήσου ἀσχολοῦνται περὶ τὴν γεωπονίαν, καὶ ἰδίᾳ τὴν γεωργίαν καὶ ἀμπελουργίαν· καὶ ὁ μὲν κύπριος σῖτος ἐπῃνεῖτο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς ἀρίστης ποιότητος, οἱ δὲ οἶνοι τῆς Κύπρου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνεται ὁ ἀνθοσμίας (μοσχάτος) καὶ ὁ κομανδαρίτης, κληθεὶς οὕτω ἐκ τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας τῆς Λεμησσοῦ, ἔνθα ἐγκατεστάθη τὸ τάγμα τῶν Ναϊτῶν (la commanderie des Templiers), ἀπολαύουσι καὶ νῦν, ὡς καὶ τὸ πάλαι, παγκοσμίου φήμης. Τὰ δύω ταῦτα εἴδη τῶν οἴνων καὶ ἰδίᾳ ἡ κομανδαρία, ἀντιστρόφως πρὸς τὰς ἀπογόνους τῆς Εὔας, ὅσῳ μᾶλλον ἡλικιοῦνται τόσῳ εὐγεστότερα καὶ πολυτιμότερα καθίστανται. Οἱ Κύπριοι ἔμποροι καυχῶνται, ὅτι ἔχουσιν ἐν ταῖς ἀποθήκαις αὐτῶν οἶνον 50 καὶ 100 ἐτῶν, ὃν πωλοῦσιν ἀντὶ μεγάλης τιμῆς καὶ παρουσιάζουσιν ἐν ἐπισήμοις μόνον περιστάσεσι· κυρίως εἰπεῖν οἶνος τόσων ἐτῶν δὲν ὑπάρχει· ἀλλὰ τὸ ἔκ τινος ἀποθήκης ἑκάστοτε ἀφαιρούμενον ἀναπληροῦται δι' ἄλλου ἐπίσης ἐκλεκτοῦ· οὕτως ὥστε μόνον τὸ κάτω τοῦ οἴνου, ἡ λεγομένη *μάνα*, μένει πάντοτε ἡ αὐτή· ἡ κουμανδαρία ὅσῳ παλαιώνει, τόσῳ καὶ καθίσταται γλυκυτέρα καὶ παχυτέρα, ἐπιφέρει δὲ ζάλην καὶ ἐν ἐλαχίστῃ δόσει. Κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα μετηνέχθησαν ἐκ Κύπρου κλήματα εἰς Μαδέραν, ἥτις σήμερον παράγει οἴνους παγκοσμίου φήμης. Ἀλλ' ἡ Κύπρος δὲν παράγει μόνα τὰ δύω ταῦτα ἐκλεκτὰ εἴδη, ἀλλὰ καὶ μαῦρον οἶνον ἀφθονώτατον πάντων, ἐξ οὗ ἀρκετὴ γίνεται ἐξαγωγὴ εἰς Γαλλίαν, Αἴγυπτον καὶ Ἀνατολήν, ἐνῷ

ἡ Κομανδαρία ἐξάγεται εἰς Τεργέστην ἰδίᾳ καὶ Βενετίαν. Ἡ ἐσοδεία τῶν οἴνων τῷ 1888 ἀνῆλθεν εἰς τὸ οὐχὶ μικρὸν ποσὸν τῶν 67,000 *γομαρίων*, ἤτοι 8,576,000 ὀκάδων, ὧν τὰς 6,656,000 παρήγαγε τὸ διαμέρισμα Λεμησσοῦ, ἔνθα οἱ περισσότεροι ἀμπελῶνες. Ἐλέχθη δέ, ὅτι οἱ ἐκλεκτοὶ τῆς Κύπρου οἶνοι ὑπῆρξαν ἡ αἰτία ἡ παρακινήσασα τὸν οἰνοπότην Σελὶμ τὸν Β' εἰς κατάκτησιν αὐτῆς!

Ὁ Στράβων ὀνομάζει τὴν Κύπρον εὔοινον καὶ εὐέλαιον. Φαίνεται δ' ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ τὸν μέσον αἰῶνα πολὺ παρῆγεν ἔλαιον, καὶ οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀρκετὸν τοιοῦτον ἐξήγετο τῆς νήσου, ἀλλ' ὡς ἤδη εἴδομεν ἡ ἐσοδεία αὐτοῦ ἐλαττοῦται καὶ ὄχι μόνον δὲν ἐξάγεται, ἀλλὰ πολλάκις καὶ εἰσάγεται. Ἡ κυβέρνησις μανθάνομεν ἤδη, ὅτι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ σπουδαίου τούτου εἴδους ἐκήρυξεν, ὅτι οἱ νέοι ἐλαιῶνες 3 ἀπὸ τῆς καρποφορίας ἔτη μένουν ἀσύδοτοι. Ἡ Κύπρος προσέτι ἐξάγει ἀρκετὸν ὄξος, παραγόμενον ἐκ τῶν στεμφύλων ἢ ἐκ τῶν ὀξινῶν οἴνων, οἰνόπνευμα, σταφίδας, ὧν δύω ὑπάρχουσιν εἴδη· καὶ αἱ μὲν κυρίως σταφίδες λεγόμεναι παρασκευάζονται ῥιπτόμεναι ἐντὸς ζέοντος ὕδατος, τὸ δὲ ἕτερον εἶδος, τὰ σταφίδια, προέρχονται ἐξ ἀποξηράνσεως ἐπὶ τῶν κλημάτων καὶ μετὰ τὴν ἀποκοπὴν ὑπὸ τὸν ἥλιον· διὸ πολλὰ παράγονται σταφίδια κατὰ τὰ θερμὰ ἔτη, ὁπότε αἱ σταφυλαὶ μεταβάλλονται εἰς σταφίδια καὶ ἐλάχιστος ὡς ἐκ τούτου παράγεται οἶνος.

Εἴπομεν ἤδη, ὅτι ἡ Κύπρος ἐν κακαῖς ἐσοδείαις εἰσάγει ἀρκετὴν ποσότητα σίτου, ἐν ᾧ ἐν καλαῖς τοὐναντίον ἐξάγει οὐ μόνον σῖτον, ἀλλὰ καὶ κριθὴν καὶ βρώμην καὶ ὄρόβους.

Τὰ βουνὰ αὐτῆς καλύπτουσιν οἱ πρασινίζοντες ἀμπελῶνες, ὑπὸ τὰ φυλλώματα τῶν ὁποίων κρύπτονται αἱ λευκαὶ καὶ μαῦραι σταφυλαί, τὰς πεδιάδας οἱ χρυσίζοντες στάχυς, οἱ ἐλαιῶνες καὶ τὰ ἀπέραντα δάση τῶν κερατεῶν. Πιστὴ τῆς ἐλαίας σύντροφος ἡ κερατέα σχηματίζει μετ' αὐτῆς ἀπέραντα δάση, καλύπτοντα τὰ βόρεια ἰδίᾳ καὶ νότια τῆς νήσου, ἀειθαλὴς δὲ οὖσα καὶ πυκνὸν ἔχουσα φύλλωμα διακόπτει τὴν μονοτονίαν τῶν ἀπεράντων ἀγρῶν, ὧν τὸ μόνον ἐστὶ κόσμημα. Ἡ κερατέα πανταχοῦ φύεται αὐτομάτως καὶ ἐπὶ λιπαρῶν γαιῶν καὶ ἐπὶ βραχωδῶν βλαστάνει ἐπίσης καλῶς, καὶ θαλερὰ καὶ ἀγρία ὑψοῦται πανταχοῦ, διὸ καὶ θεωρεῖται ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν τῆς Κύπρου δένδρον. Ἀφοῦ αὕτη ἀνα-

πτυχθῇ ὀλίγον, ἔρχεται ὁ χωρικός, ὅστις, ἐγκεντρίζων αὐτήν, τὴν μεταβάλλει ἀπὸ ἀγρίας εἰς ἥμερον· ἡ οὕτως ἐγκεντρισθεῖσα κερατέα οὐδεμιᾶς δεῖται ἐφεξῆς περιποιήσεως, ἀλλὰ διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ ἐπὶ μακρούς ἐνιαυτούς, μακρόβιος ὡς ἡ σύντροφος ἐλαία, παράγει καθ' ἕκαστον ἔτος τὸν γλυκύν της καρπόν, μέχρις ὅτου ἐπέλθῃ τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα μετὰ γενεὰς γενεῶν καὶ πέσῃ ὑπὸ τὴν ἀνηλεῆ τοῦ ξυλοκόπου ἀξίνην. Ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις, πατρικωτέρα ἐν πολλοῖς τῆς ἀγγλικῆς, ἀφήσασα ἐλευθέραν τὴν ἐκχέρσωσιν καὶ τὸν ἐγκεντρισμὸν τῶν ἀγρίων κερατεῶν, συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ προϊόντος τούτου, τοῦ μόνου καθ' ἕκαστον ἔτος αὐξανομένου. Ἡ νῆσος ἐξάγει κατ' ἔτος 100—160 χιλιάδας καντάρια (180 ὀκάδων ἕκαστον) κερατίων[1], ἅτινα στελλόμενα εἰς Ἀγγλίαν, Γαλλίαν, Αὐστρίαν, Ἰταλίαν, Ἱσπανίαν καὶ Αἴγυπτον ἀντὶ 100 περίπου γροσίων τὸ καντάριον, φέρουσιν εἰς τὸν τόπον ἀρκετὸν χρῆμα, τὸ μόνον ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον τῆς νήσου εἰσόδημα· αἱ μεγάλαι ὅμως δαπάναι τῆς μεταφορᾶς εἶχον ὀλιγοστεύσῃ τὴν εἰς Ἀγγλίαν εἰσαγωγὴν αὐτῶν, ἐὰν δὲ ἠλέθοντο ἐπιτροπίως τὰ ξυλοκέρατα οὐ μόνον θὰ ἠλαττοῦντο τὰ ἔξοδα τῆς μεταφορᾶς, ἀλλὰ καὶ ὁ τόπος θὰ ὠφελεῖτο, χρησιμοποιουμένων πρὸς τοῦτο ἐργατῶν τινων. Τὰ ξυλοκέρατα χρησιμεύουσι πρὸς ἐξαγωγὴν ἐλαιώδους ἢ ζαχαρώδους τινὸς οὐσίας, τῶν περιττωμάτων χρησίμων διὰ τὴν κτηνοτροφίαν. Καὶ ἡ Ρωσσία ἄλλοτε εἰσῆγε ξυλοκέρατα ἐκ Κύπρου, ἅπερ ἔτρωγον οἱ πτωχοὶ Ρῶσσοι μετὰ τοῦ τεΐου ἀντὶ τῆς πολυτίμου ζαχχάρεως· ἀλλ' ἤδη δὲν ὑπάρχει ἐκ Ρωσσίας ζήτησις, νομίζω δέ, ὅτι ἀντικατεστάθησαν δι' ἄλλης τινὸς οὐσίας. Τὰ ξυλοκέρατα τῆς Κύπρου εἰσὶ λίαν εὔχυμα, ἐν τῷ τόπῳ δὲ δὲν χρησιμεύουσιν ἢ πρὸς κατασκευὴν μελιπήκτου τινός (παστέλλι), καὶ μέλιτος (τερατσομέλου). Μέχρι τοῦ 1820 τὰ ξυλοκέρατα ἐπωλοῦντο μόνον εἰς τὴν κυβέρνησιν ἢ μᾶλλον εἰς τοὺς πασσάδες, οἵτινες ἐλάμβανον ὅλα τὰ προϊόντα ἀντὶ εὐτελεστάτης τιμῆς, διὸ ἡ καλλιέργεια αὐτῶν ἤρξατο μειουμένη. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου τὸ ἐμπόριον κατέστη ἐλεύθερον, ἡ καλλιέργεια τῶν ξυλοκεράτων ἐν τῇ νήσῳ ἐπαισθητῶς ηὔξησεν· ἤ

[1] Τὸ κεράτιον ἢ ξυλοκέρατον ἐν Κύπρῳ καλεῖται τεράτσι, κατὰ παραφθοράν, καὶ χαροῦπι, ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ.

ποιότης αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς θέσεως, ἐν ᾗ κεῖνται, διὸ καὶ ἡ τιμὴ αὐτῶν δὲν εἶναι γενικῶς ἡ αὐτή.

Αὐτοφυὴς προσέτι φύεται ἐν τοῖς ὀρεινοῖς τόποις καὶ ὁ θάμνος ροῦς (ροῦβι), οὗ τὰ φύλλα εἰσὶ χρήσιμα διὰ τὴν βυρσοδεψίαν· ἕκαστον καντάριον τιμᾶται 16 φρ., ἐξάγεται δὲ εἰς Ἀγγλίαν, Συρίαν καὶ Γαλλίαν.

Ἐν καιρῷ ἀφθονίας ἐξάγει ἡ νῆσος καὶ γεώμηλα, μικρὰ μὲν ἀλλὰ καλῆς ποιότητος· τούτων ἡ παραγωγὴ αὐξάνει. Εἶδος γεωμήλων εἶναι καὶ ἡ κολοκασία (τὸ κολοκάσι), μεγαλειτέρου μεγέθους, τῆς αὐτῆς δὲ χρήσεως, ἄγνωστος ἐν Εὐρώπῃ, κοινοτάτη δὲ ἐν τῇ Νέᾳ Ὁλλανδίᾳ· ἐν Κύπρῳ ἦν γνωστὴ καὶ κατὰ τὸν Μεσαίωνα, τὰ δὲ ὡραῖα αὐτῆς φύλλα βλέπει τις συχνάκις ὡραΐζοντα τὰ κιονόκρανα τῶν ναῶν τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος. Ἐπίσης ἡ κολοκυνθὶς εἶναι εἰδικὸν σχεδὸν προϊὸν τῆς Κύπρου καὶ τῶν ἀγρῶν τῆς Ἰόππης, καλλιεργεῖται δὲ ἰδίᾳ ἐν Κυθραίᾳ, καὶ ἐξάγεται εἰς Τεργέστην, Ἀγγλίαν, Ὁλλανδίαν, ἔνθα οἱ κτηνίατροι τὴν μεταχειρίζονται ὡς καθαρτήριον τῶν ἵππων [1].

Προσέτι ἐξάγονται κατ' ἔτος περὶ τὰς 10,000 δέρματα, ἐπιτοπίως παρασκευαζόμενα ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἐν ὡρισμένοις τῆς νήσου χωρίοις. Καὶ τυρὸς ἔτι καὶ κτήνη ἐξάγονται, ἀλλὰ καὶ ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ τυροποιία ὀπισθοδρομοῦσιν ἤδη ἕνεκα τῶν μεγάλων περιορισμῶν, οὓς ἔθεσεν ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις εἰς τὴν ποιμνιοβοσκὴν ἐπὶ βλάβῃ τῶν χωρικῶν.

Οἱ ἀγροί, οἵτινες μένουσιν ἀκαλλιέργητοι κατὰ τὸ ἀγραναπαυτικὸν σύστημα, σπείρονται τὴν ἄνοιξιν ἐκ βάμβακος, ὅστις ταχέως ἀναπτυσσόμενος δίδει τὸν καρπόν του κατὰ τὸν Σεπτέμβριον, ὁπότε οἱ ἀγροὶ καὶ πάλιν ἀνασκάπτονται, ἵνα χρησιμεύσωσι διὰ τὴν σπορὰν τῶν δημητριακῶν. Ποταμοὶ καὶ ῥύακες χύνονται τότε διὰ τῶν στενῶν αὐλάκων καὶ ὁ βάμβαξ ὑψοῦται ὑπὸ τὰς εὐχὰς τῆς οἰκογενείας, ἥτις ἐξ αὐτοῦ θὰ κατασκευάσῃ μετ' ὀλίγον τὰ ἀναγκαῖα ἐνδύματα. Μετὰ τὸν τῆς Αἰγύπτου ὁ κύπριος βάμβαξ εἶναι ἐφάμιλλος τῶν καλλιτέρων τῆς Μεσογείου διὰ τὴν ἁπαλότητα καὶ λευκότητά του· καὶ ἐπὶ τῶν Ἐνετῶν ἐξήγοντο τῆς νήσου ἐνιαυσίως

[1] Εὐρ. Φραγκούδη, Κύπρος· τόμ. α', σ. 50.

περὶ τὰ 3,000,000 ὀκάδων, ἐνῷ σήμερον ἡ ἐξαγωγὴ δὲν ἀνέρχεται πέραν τῶν 500,000. Πρὸ τριακονταετίας ἦν διπλασία, ἀπεστέλλετο δὲ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα οἱ ὑφανταὶ τῆς Μαγχεστέρης ἠγόραζον ἐν Λονδίνῳ βάμβακα προερχόμενον ἐκ Σμύρνης καὶ Κύπρου, καὶ δι' αὐτοῦ κατεσκεύαζον διάφορα ὑφάσματα. Ἡ ἐν Λονδίνῳ τότε Ἑταιρεία τῆς Ἀνατολῆς εἶχεν ἐν τῇ νήσῳ ἰδιαίτερον τραπεζιτικὸν γραφεῖον, δι' οὗ ἐστέλλετο ὁ βάμβαξ εἰς Ἀγγλίαν. Ἀλλ' ἡ ἑταιρεία αὕτη, ἥτις ἀρκετὰ ἐκέρδαινεν ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης, διελύθη πρὸ ἡμίσεως αἰῶνος, οὐδὲν ἀφήσασα ἴχνος, ἢ τὰς ὀλίγας ἐπιτυμβίους πλάκας ἔν τινι μικρῷ κοιμητηρίῳ τοῦ Ἁγ. Λαζάρου ἐν Λάρνακι, ἔνθα ἀναγινώσκονται τὰ ὀνόματα ἄγγλων ἐμπόρων τῶν τελευταίων τριῶν αἰώνων. Ἕνεκα τοῦ ἀμερικανικοῦ πολέμου ἡ καλλιέργεια τοῦ βάμβακος ἐπαισθητῶς ηὔξησε κατὰ τὴν ἑπταετηρίδα καὶ τῷ 1862 ἐξήχθησαν τῆς νήσου 2,200,000 λίβρ. βάμβακος. Ἀλλ' ἡ μεγάλη ξηρασία τοῦ 1869 ἐμείωσε τὴν παραγωγήν, καὶ ἔκτοτε χρονολογεῖται ἡ ἀμέλεια περὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ βάμβακος ἐν Κύπρῳ· ἄλλως τε ἤδη ἡ Ἀγγλία προμηθεῦεται τὸν ἀναγκαῖον βάμβακα ἐκ τῆς πλουσίας Ἀμερικῆς. Ἡ τοῦ λίνου ἐπίσης καλλίστης ποιότητος, χρησιμεύοντος δὲ πρὸς κατασκευὴν ὑφασμάτων, παραγωγὴ ἐλαττοῦται, ὡς καὶ ἡ τῆς μετάξης. Ἐπὶ Λουζιανῶν καὶ Ἐνετῶν μεγίστη ἐγένετο ἐξαγωγὴ αὐτῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Τουρκοκρατίας ἤρξατο ἐπαισθητῶς μειουμένη. Πρὸ τριακονταετίας ἐξήγοντο κατ' ἔτος 30 περίπου χιλ. ὀκάδες, ἤδη δὲ μόλις τὸ τρίτον τοῦ ποσοῦ παράγεται οὐχὶ εἰς μέταξαν, ἀλλ' εἰς ξηροὺς βόμβυκας, ἀποστελλομένους εἰς Μασσαλίαν. Ἡ Πάφος, τὸ Καρπάσιον καὶ ἡ Κυθραία, ἔνθα ὑπάρχουσιν αἱ πλειότεραι συκάμινοι, παράγουσι τὴν μεγαλειτέραν ποσότητα· τῆς Πάφου ἰδία ἡ ποιότης εἶναι ἀρίστη καὶ μία ὀκὰ βομβυκίων δίδει σχεδὸν μίαν μετάξης, ὅπερ σπανίως ἀλλαχοῦ συμβαίνει· ἡ διὰ τὸν τόπον ἀναγκαιοῦσα μέταξα παρασκευάζεται ἐν αὐτοσχεδίοις ἐργαστηρίοις, ἱδρυομένους ἀνὰ τὰ διάφορα χωρία καὶ τὰς πόλεις· αἱ γυναῖκες σπεύδουσαι φέρουσιν ἐκεῖ τοὺς ἐλαφροὺς βόμβυκάς των, τοὺς ἱδρῶτας τοῦ προσώπου των, καὶ μετ' εὐχαριστήσεως βλέπουσιν αὐτοὺς μετ' ὀλίγον μεταβαλλομένους εἰς χρυσῆν μέταξαν, ἥν, ὅταν αἱ ἴδιαι δὲν γνωρίζωσι νὰ ὑφάνωσι, παραδίδουσιν εἰς τὰ διάφορα ὑφαντήρια. Πᾶσαι σχεδὸν

αἱ γυναῖκες τῆς Λευκωσίας εἰσὶ δειναὶ περὶ τὴν ὑφαντικὴν τεχνίτριαι, καὶ ὁ διὰ τῶν στενωπῶν τῆς πρωτευούσης τῆς Κύπρου διερχόμενος ἀκούει συχνάκις τὸν μονότονον τῆς *βούφας* κρότον, δι' ἧς τεχνικώτατα κατασκευάζονται ὑφάσματα, ὡς τὰ τῶν Καλαμῶν, θαυμασθέντα ἐν τῇ τελευταίᾳ ἀποικιακῇ τοῦ Λονδίνου ἐκθέσει. Ἡ Βασίλισσα Βικτωρία ἐπρομηθεύθη τελευταίως ἀρκετὰ δέματα μεταξίνων τῆς Λευκωσίας ὑφασμάτων, πολλαὶ δὲ κυρίαι ἐν Κύπρῳ κατασκευάζουσι δι' αὐτῶν κομψὰς ἐσθῆτας. Ἐπίσης ἐν Λευκωσίᾳ κατασκευάζονται δι' ἀγγλικῶν νημάτων ἔγχρωμοι ἰνδικαὶ (τσίτια ἢ μπασμάδες) ζητούμεναι εἰς Ἀνατολήν· ἐπίσης δὲ καὶ μανδύλια διὰ τοὺς γυναικείους ἀναδέσμους. Ἡ κάνναβις, ἥτις πολὺ ἐπὶ τῶν Γάλλων καὶ Ἐνετῶν ἐκαλλιεργεῖτο, ἤδη εἶναι σπανία καὶ μόνον σχοινία τινὰ ἐξ αὐτῆς κατασκευάζουσι. Καὶ τοῦ ἐρυθροδάνου ἐπίσης ἐπαισθητῶς ἡ καλλιέργεια ἐσμικρύνθη ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης ἐν Εὐρώπῃ μεγάλης ὑποτιμήσεως αὐτοῦ, ἀντικαθισταμένου φαίνεται ὑπὸ ἄλλων βαφικῶν ὑλῶν· ἐν τῇ νήσῳ χρησιμεύει πρὸς βαφὴν ἐγχωρίων τινῶν ὑφασμάτων. Ἐκ τῶν ἐρίων τῶν προβάτων κατασκευάζονται δισάκκια, σάκκοι, τάπητες (κιλίμια), κλινοσκεπάσματα (ποτανίαι =κουβέρται), σάγματα, σχοινία καὶ ἄλλα χρειώδη. Σχοινία ἐπίσης κατασκευάζονται καὶ ἐκ χοιρείων τριχῶν.

Τῆς σησάμου ἐλάχιστον μέρος ἐν καιρῷ ἀφθονίας ἐξάγεται, ἐν δὲ τῇ νήσῳ χρησιμεύει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ πρὸς ἐξαγωγὴν ἐλαίου τινός (σησαμολάδου).

Ἄλλοτε παρήγετο ἐν Κύπρῳ οὐ μόνον ἀρκοῦσα διὰ τὸν τόπον ρητίνη, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐξαγωγήν· πρὸς προστασίαν ὅμως τῶν δασῶν ἀπηγόρευσεν ἡ Κυβέρνησις τὴν ἐκ τῶν δένδρων ἐξαγωγὴν αὐτῆς, καὶ ἤδη εἰσάγεται τοιαύτη· ἡ ρητίνη ριπτομένη εἰς καιοντας κλιβάνους καθίσταται μελανὴ (πίσσα) καὶ χρησιμεύει εἰς ἐπίχρισιν τῶν ἀσκῶν καὶ τῶν πίθων, ἔνθα οἱ χωρικοὶ θέτουσι τὸν οἶνον· ὡς ἐκ τούτου οἱ οἶνοι τῆς Κύπρου ἔχουσι πικράν τινα καὶ δυσάρεστον γεῦσιν καὶ κακὴν ὀσμήν· πλειότερον δὲ θὰ ἐξετιμῶντο ὑπὸ τῶν ξένων, ἐὰν ἐστεροῦντο τῶν ἐλαττωμάτων τούτων. Οἱ ἔμποροι τῶν πόλεων πολλάκις ἐδήλωσαν τοῖς χωρικοῖς καὶ τοῖς ἐδίδαξαν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταστρέφωσιν οὕτω τοὺς οἴνους των, ἀλλ' οὗτοι, προσκεκολλημένοι εἰς παλαιὰς συνηθείας, δὲν ἐννοοῦσι νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰ

πατροπαράδοτα· ἕτερον μειονέκτημα τῶν κυπριακῶν οἴνων εἶναι καὶ ὁ πολὺς γύψος, ὃν θέτουσιν οἱ χωρικοὶ ὅπως ὁ οἶνος εὐκολώτερον *καθαρίζῃ* καὶ καθίσταται διαυγής. Εὐτυχῶς ἔμποροί τινες καὶ χωρικοὶ ἤρξαντο κατασκευάζοντες *ἄγυψα καὶ ἄπισσα κρασιά*, καὶ ἐὰν πάντες ἐμιμοῦντο τοὺς ὀλίγους, ἡ τιμὴ τῶν κυπριακῶν οἴνων θὰ ἐδιπλασιάζετο.

Τελείαν ἐπίσης καταστροφὴν ὑπέστη ἐν Κύπρῳ καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ. Ὅτε ἐκαλλιεργεῖτο, παρήγετο ὁ ἀναγκαῖος διὰ τὴν ἐπιτόπιον κατανάλωσιν, καὶ διὰ μικράν τινα ἐξαγωγήν, ὅθεν οὐ μόνον δὲν ἐξήρχετο, ἀλλὰ καὶ εἰσήρχετο χρῆμα εἰς τὴν νῆσον. Τὸ Ὄμοδος, τὸ Κοιλάνιον καὶ ἡ Βάσα, μεσόγεια γείτονα χωρία, παρῆγον τὸν οὐσιωδέστατον καὶ εὐωδέστατον καπνόν, ὅστις ἐστέλλετο πολύτιμον δῶρον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως καπνίζωσιν οἱ Πασσάδες καὶ αἱ ὡραῖαι χανούμισσαι. Ἀφ' ὅτου ὅμως ἡ Πύλη ἕνεκα τῶν μεγάλων οἰκονομικῶν δυσχερειῶν ἐπέβαλε φόρους δυσαναλόγως βαρεῖς ἐπὶ τοῦ εἴδους τούτου, 7 1/2 γρόσια κατ' ὀκᾶν ἀντὶ τῆς πρώην δεκάτης καὶ πολλὰς ἄλλας διατυπώσεις, καὶ οἱ τοῦ καπνοῦ καλλιεργηταὶ ὡς ἐκ τούτου μυριοτρόπως κατεπιέζοντο, ἐγκατελείφθη τέλεον τοῦ φυτοῦ τούτου ἡ καλλιέργεια ἐν τῇ νήσῳ. Ἤδη δὲ εἰσάγεται ὁ ἀναγκαῖος καπνὸς ἐκ Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, ἑκατὸν πεντήκοντα περίπου χιλιάδες ὀκάδες, ἀξίας 60 χιλ. ἀγγλικῶν λιρῶν. Ἐὰν ἐκ τούτων ἀφαιρέσωμεν 25 χιλ. λίρας δι' ἔξοδα τῆς κοπῆς καὶ διὰ δικαιώματα πωλήσεως, ἅτινα εἰσπράττει ἡ Κυβέρνησις καὶ ἑπομένως μένουσιν ὑπὲρ τοῦ τόπου, εὑρίσκομεν ὅτι οἱ Κύπριοι, ὅπως καπνίσωσιν, ἐξάγουσι τῆς χώρας τῶν καθ' ἕκαστον ἔτος 35 περίπου χιλ. λίρας, ἐνῷ πρότερον, ὅτε ὁ καπνὸς ἐκαλλιεργεῖτο ἐν τῇ νήσῳ, ἡ ἀτυχὴς αὕτη ἀνάγκη τοῦ βίου δὲν ἐστοίχιζεν αὐτοῖς, εἰμὴ 5 χιλ., αἵτινες ἔμενον ἐν τῷ τόπῳ· πλὴν τούτου εἶχον καὶ μικρά τινα ἐκ τῆς ἐξαγαγῆς κέρδη. Ἡ Κύπρος ἄλλοτε παρῆγε 250 χιλιάδας ὀκάδας καπνοῦ, αἵτινες πᾶσαι σχεδὸν κατηναλίσκοντο ἐπιτοπίως, ἤδη ὅμως εἰσάγει μόνον 150,000 ὀκάδας, ἄρα οἱ Κύπριοι ἀπὸ τοῦ 1866, ὅτε ἔπαυσεν ἡ καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ, καπνίζουσι κατ' ἔτος 100,000 ὀκάδας ὀλιγώτερον, καὶ τοῦτο οὐχὶ βεβαίως διότι ἐπείσθησαν περὶ τῆς προξενουμένης ἐκ τῆς νικοτιανῆς βλάβης, ἀλλ' ὑπείκουσιν ἐκ τῆς ὑψώσεως τῆς τιμῆς αὐτῆς

εἰς ἀναπόφευκτον οἰκονομικὴν ἀνάγκην. Μετὰ τὴν κατοχὴν τῆς Ἀγγλίας ἔδει πάραυτα νὰ ἀρθῇ πᾶν περὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ καπνοῦ πρόσκομμα, ἀλλὰ περιέργως ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις παρενέβαλε μεγαλειτέρας ἔτι δυσκολίας. Τὰ αἱρετὰ μέλη τοῦ Νομοθετικοῦ Συμβουλίου ἐπέδωκαν τελευταίως ἀναφορὰν πρὸς ἄρσιν τῶν δυσχερειῶν τούτων, ἃς ἐλπίσωμεν δέ, ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν θὰ βραδύνῃ ὅπως διὰ καταλλήλων νομοθετημάτων ἐπαναφερῃ τὴν καλλιέργειαν τοῦ καπνοῦ πρὸς ὑψίστην ὠφέλειαν τῶν κατοίκων. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς Ἰνδικῆς Καννάβεως (χασίς), ἀπάσης ἄλλοτε ἐξαγομένης, ἃς ἐλπίσωμεν δέ, ὅτι καὶ ταύτης θὰ διευκολυνθῇ ταχέως ἡ καλλιέργεια.

Ἐκ τῶν ἀπειραρίθμων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα βαφικῶν ὑλῶν μόνον ἐκ τῆς φαιᾶς καλουμένης γῆς (terra ompra) ἐξάγεται σήμερον ἀρκετὴ ποσότης. Ἡ Κύπρος ἐξάγει καὶ διάφορα εἴδη καρπῶν, ἰδίως δὲ ρόδια, τὰ ὁποῖα ὑπερτεροῦσι πολλῶν ἄλλων μερῶν. Φαίνεται δέ, ὅτι πολλαὶ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχον ροιαί, διὸ ἔπλασαν καὶ μῦθον, ὅτι τοῦτο τὸ δένδρον μόνον ἐφύτευσεν ἡ Ἀφροδίτη. Τὰ ρόδια εἶναι δύω εἰδῶν, τὰ κοινὰ καὶ τὰ *κουφόραγα*, ἅτινα δὲν ἔχουσι σχεδὸν ἐντὸς τοῦ κόκκου σκληρόν, εἶναι δὲ γλυκέα ἢ ὄξινα. Τὰ περισσότερα *κουφόραγα* παράγει ἡ κωμόπολις Βαρώσια, ἐξάγουσα κατ' ἔτος 1,000,000 ὀκ.

Εἴδομεν ἀνωτέρω τὰ κυριώτερα τῆς Κύπρου προϊόντα, ἅπερ χρησιμεύουσι πρὸς συντήρησιν τῶν κατοίκων καὶ ἀποτελοῦσι τὸ ἐξαγωγικὸν τῆς νήσου ἐμπόριον. Καὶ ἄλλων μὲν ἐξ αὐτῶν ἡ καλλιέργεια εἴδομεν, ὅτι πρὸ πολλοῦ κατεστράφη, ἄλλων ὅτι φθίνει ὀσημέραι καὶ ἄλλων, ὅτι ἐλαχίστη εἶναι ἡ ἐξαγωγή. Τὰ μόνα δὲ προϊόντα, ἐξ ὧν ἀποζῇ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ τόπος διὰ τῆς καταναλώσεως ἢ τῆς πωλήσεως, εἶναι ὁ σῖτος καὶ ἡ κριθή, τὰ κεράτια καὶ ὁ οἶνος.

Ἐὰν τῶν προϊόντων τούτων ἡ ἐσοδεία ἐπιτύχῃ, ὁ χωρικὸς τῆς νήσου, ἂν δὲν ἦναι εὐτυχής, οὐδένα ὅμως διατρέχει κίνδυνον δυστυχίας· θὰ πληρώσῃ τὰς ἀποθήκας πρὸς τροφὴν τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν ζώων του σίτου καὶ κριθῆς, θὰ πωλήσῃ τὰ περισσεύοντα τούτων καὶ ὀλίγα κεράτια καὶ ἐξ αὐτῶν θὰ πληρώσῃ τοὺς φόρους καὶ θὰ ἐξοικονομήσῃ τὰς λοιπὰς αὐτοῦ ἀνάγκας· ἐὰν

δὲ κατοικῇ εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη, θὰ πωλήσῃ οἶνον καὶ θ' ἀγοράσῃ σῖτον· πολλάκις δὲ περιφερόμενος ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον ἀνταλάσσει τὰ ἴδια προϊόντα δι' ἄλλων, ὧν στερεῖται. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἐσοδεία τῶν οἴνων δὲν ἐπιτυγχάνει πάντοτε, τῶν δὲ δημητριακῶν οὐχὶ σπανίως ἀποτυγχάνει καὶ εἰς τοῦτο ἔγκειται ἡ δυστυχία τῆς νήσου.

Ἐκτὸς τῆς κακῆς κατασκευῆς τῶν οἴνων δυσχεραινούσης τὴν μεγάλην αὐτῶν κατανάλωσιν, ἐκτὸς τῶν διαφόρων ἀτμοσφαιρικῶν μεταβολῶν ἐπενεργουσῶν ἐπ' αὐτῶν, ἐπῆλθε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ μεγάλη τῆς τιμῆς αὐτῶν ἔκπτωσις καὶ ἀζητησία, ἐξ ὧν ἔπαθον ὅλα τὰ ὀρεινὰ χωρία, ἅτινα τοῦτο μόνον τὸ προϊὸν ἔχουσιν· ἕνεκα τοῦ τελευταίου δασμολογικοῦ πολέμου μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἰταλίας καὶ τῆς ἐκ τούτου κωλύσεως τῶν ἰταλικῶν οἴνων τοῦ νὰ εἰσέρχωνται εἰς Γαλλίαν, ἡ Ἰταλία ὑποστηρίζουσα τοὺς ἐγχωρίους οἴνους ἐπέβαλε βαρυτάτους δασμοὺς ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων, καὶ οὕτως ἐκλείσθησαν αἱ ἀγοραὶ τῆς Ἰταλίας, δι' ὧν εἰσήρχετο ἀρκετὴ κομανδαρία· ἀφ' ἑτέρου ἡ Γαλλία ἀπηγόρευσε τὴν εἰσαγωγὴν τῶν μετὰ γύψου οἴνων· οὕτως εἰς τοὺς κυπρίους οἴνους ἐκλείσθησαν δύω τῶν κυριωτέρων ἀγορῶν πρὸς ὑψίστην ζημίαν οἰνοπαραγωγῶν καὶ ἐμπόρων.

Τὰ πλειότερα ὅμως δεινὰ πάσχουσιν οἱ γεωργοὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων τῆς νήσου. Ἐπ' αὐτῶν ἐπικρέμαται ἀνὰ πᾶν ἔτος ἡ ἀνομβρία, ἡ πολυομβρία, ἡ ἀκρίς· τὰ κακὰ ταῦτα, ὧν πολλάκις μνημονεύει καὶ ἡ ἱστορία, ἐπέφερον κατὰ διαφόρους ἐποχὰς δεινὰς συμφορὰς εἰς τὴν νῆσον. Εἶναι δὲ ὁμολογουμένως ἔνδειξις μεγίστης ὑπομονῆς, φιλοπατρίας καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν ἰδίαν χώραν, ὅτι κατοικεῖται μέχρι σήμερον ἡ Κύπρος τοσαῦτα δεινὰ παθοῦσα καὶ πάσχουσα.

Ἡ Τουρκία εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τοὺς κατοίκους πρὸς καταστροφὴν τῆς ἀκρίδος ἴδιον φόρον, ἀλλ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὁ φόρος ἐπληρώνετο χωρὶς οὐδὲν νὰ ἐνεργῆται κατ' αὐτῆς. Χάρις ὅμως εἰς τὴν δραστηριότητα καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διοικητοῦ τῆς νήσου Σαὶδ Πασσᾶ, σπανίου ὑπαλλήλου καὶ διοικητοῦ, ἡ ἀκρὶς σχεδὸν κατεστράφη καὶ ἡ νῦν ἀγγλικὴ Κυβέρνησις οὐδὲν ἄλλο ἔχει νὰ πράξῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἢ νὰ ἐπιβλέπῃ μόνον πρὸς ἄμεσον

καταστροφὴν αὐτῆς ἐν περιπτώσει νέας τινὸς ἐμφανίσεως, διὸ ὑπάρχει καὶ ἰδιαίτερος φόρος ἀκρίδος. Ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ ἔτει κατεστράφησαν ἐπὶ Σαὶδ 50,000 περίπου ὀκάδες ὠῶν περισυναχθέντων ἐκ τῆς γῆς, ἔνθα αἱ μητέρες ἀκρίδες ἐναποθέτουσιν αὐτὰ δι' εἴδους τινὸς κεντρίου καὶ ἀσφαλίζουσιν ἐντὸς θυλακίου· εὑρίσκονται δὲ ὀλίγον ὑπὸ τὸ χῶμα καὶ περισυναγόμενα καίονται ἐντὸς βαθυτάτων λάκκων. Ἡ περισυναγωγὴ τῶν ὠῶν τούτων ἐγίνετο δι' ἀγγαρείας κατὰ τὰ τουρκικὰ νόμιμα· ὁμολογοῦμεν ὅμως, ὅτι ἡ ἀγγαρεία αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἧττον ἐπαχθής, διότι ἀπήλλαξε τὸν τόπον καταστρεπτικοῦ ἐχθροῦ· ἕκαστος πολίτης ὤφειλε νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὴν κυβέρνησιν ὡρισμένον ποσὸν ὠῶν, ὁ ἴδιος πρὸς τοῦτο ἐργαζόμενος ἢ ἀγοράζων αὐτὸ παρ' ἄλλων. Ἐὰν δὲ ὑπολογίσωμεν, ὅτι ἑκάστη ὀκᾶ περιέχει ἓν ἑκατομμύριον τὸ ἐλάχιστον ὠῶν, ἐξ ὧν μετ' ὀλίγον θὰ ἐξήρχοντο ἀκρίδες, εὑρίσκομεν, ὅτι ἡ νῆσος ἀπηλλάγη κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο 50 δισεκατομμυρίων ἀκρίδων, ἐχθρῶν φοβερωτέρων τῶν ἀγριωτέρων ἐπιδρομέων, αἵτινες ἐπιπίπτουσι κατὰ τῶν ἀγρῶν θὰ ἐπέφερον ὁλοσχερῆ καταστροφὴν εἰς τοὺς στάχυς. Ἐπειδὴ δὲ ἑκάστη ἀκρὶς γεννᾷ ἑκατὸν περίπου ὠά, καθίσταται δυσυπολόγιστος ἀληθῶς μετ' ὀλίγον ὁ ἀριθμὸς τῶν καταστρεπτικῶν τούτων ἐντόμων. Διὸ ἡ καταστροφὴ τῶν ἀκρίδων ἀκαταγωνίστων τέως ἐχθρῶν ὑπῆρξεν ὁμολογουμένως ἡράκλειον ἔργον καὶ οἱ Κύπριοι πολλὴν ὀφείλουσιν εὐγνωμοσύνην εἰς τὸν Σαὶδ Ηασσᾶν, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ τὸ ἀκατόρθωτον κατορθώσας. Πάντες οἱ πρὸ αὐτοῦ ἠρκοῦντο εἰσπράττοντες μόνον τὸν ἐπὶ τῆς ἀκρίδος φόρον, χωρὶς οὐδὲν νὰ δαπανῶσι πρὸς τὸν ὡρισμένον σκοπόν. Ἀλλ' ὁ Σαὶδ δι' αὐτὸ κατώρθωσε τὴν καταστροφήν, διότι διέφερε τῶν προκατόχων αὐτοῦ, καὶ εἰργάσθη μετὰ ζήλου, ὁ ἴδιος ἐπιστατῶν εἴς τε τὴν ζύγισιν καὶ τὴν καῦσιν τῶν ὠῶν.

Ἡ καταγωγὴ τῶν κυπρίων ἀκρίδων, πλέον τοῦ ἑνὸς δακτύλου τὸ μῆκος, ἀνέρχεται εἰς χρόνους μεμακρυσμένους, καὶ ἡ ἱστορία των εἶναι ἐπίσης μεγάλη, ὡς καὶ ἡ τῆς πατρίδος αὐτῶν. Ὁ Ὅμηρος παραβάλλει τοὺς ἀτάκτως φεύγοντας πρὸς ἀκρίδας, καὶ περὶ αὐτῶν γράφων, λέγουσιν, ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὰς κυπρίας ἀκρίδας, διὸ καί τινες εἰκάζουσιν ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἦν Κύπριος! Ἀνὰ χιλιάδες ὁμοῦ πετῶσαι καὶ πηδῶσαι καταλαμβάνουσιν ὡς ἀπειροπληθὴς

στρατιὰ ὁλοκλήρους ἀγρούς, ἐμφανιζόμεναι τὸ ἔαρ, καὶ θνήσκουσαι τὸν Ἰούλιον, ἀφοῦ γεννήσωσιν· ἐν διαστήματι ὀλιγίστης ὥρας θερίζουσιν ὁλόκληρον τὸν ἀγρόν, καταστρέφουσαι οὕτως ἐν μιᾷ στιγμῇ κόπους ὁλοκλήρου ἐνιαυτοῦ καὶ τὰς ἐλπίδας χιλιάδων πτωχῶν ἀνθρώπων. Ἐπιπίπτουσι προσέτι καὶ κατὰ τῶν ὀπωροφόρων δένδρων, δηλητηριάζουσαι αὐτά, καὶ καθιστῶσαι τοὺς καρποὺς των ἐπί τινα χρόνον δηλητηριώδεις. Αἱ ἀκρίδες, μία τῶν πληγῶν τοῦ Φαραώ, ἐπέρχονται εἰς τὰς παρὰ τὴν Μεσόγειον χώρας ἐκ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, εἰσβάλλουσαι κατὰ σμήνη, καὶ ὡς νέφη ἐπισκιάζοντα τὸν ἥλιον.

Ἀλλὰ τὰ ἐκ τῆς ἀκρίδος δεινὰ εἰσι μηδὲν παραβαλλόμενα πρὸς τὰ τῆς ἀνομβρίας. Οἱ χωρικοὶ οἱ κατοικοῦντες τὰ πεδινὰ μέρη, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων τῆς νήσου, οὐδὲ οἶνον, οὐδὲ κεράτια, οὔτε ἄλλο τι προϊόν, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, παράγουσι πλὴν τῶν δημητριακῶν. Καὶ ὅταν ὁ χωρικὸς οὐδὲν παραγάγῃ, διότι καὶ αὐτὸν τὸν σπόρον τῷ ἀρνεῖται ἡ διψῶσα γῆ, τότε παριστᾷ οἰκτρὸν θέαμα ἀνθρώπου θνήσκοντος τῆς πείνης καὶ πωλοῦντος τὰ κτήνη, τὰ οἰκιακὰ σκεύη, καὶ τὰ γεωργικά του ἐργαλεῖα, ὅπως πληρώσῃ τοὺς βαρεῖς φόρους, καὶ τοὺς ἔτι βαρυτέρους τόκους. Εἶναι δὲ διὰ νὰ δακρύσῃ τις ἀληθῶς, βλέπων ὁλοκλήρους χιλιάδας ἀνθρώπων, ἐχόντων διηνεκῶς τὰ βλέμματα ἐστραμμένα πρὸς τὸν οὐρανόν, ὃν περιμένουσιν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν μετὰ βιαίων τῆς καρδίας παλμῶν νὰ ἴδωσι καλυπτόμενον ὑπὸ νεφῶν, παρακαλοῦντες τὸν Θεόν, ὅπως ἀνοιγῶσιν ἐπὶ τῶν γαιῶν των οἱ καταρράκται τοῦ οὐρανοῦ. Προστρέχουσι πάντες εἰς τοὺς ναούς, ἀναβιβάζουσι τὰς θαυματουργοὺς εἰκόνας εἰς ἃς τύψηλὰς τῶν ὀρέων κορυφάς, ὅπως ἐκεῖθεν ἐπικαλεσθῶσι τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν, γονυκλινεῖς ἱκετεύοντες τὸν Θεόν. Καὶ ἐὰν ὁ Πλάστης εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς των, καὶ μελανὰ νέφη καλύψωσι τὸν οὐρανὸν καὶ πέσωσιν αἱ πρῶται σταγόνες, ὦ! τότε πάντες ἐν χαρᾷ καὶ ἀγαλλιάσει ἀρρήτῳ τρέχουσιν εἰς τοὺς ἀγρούς, θέτουσι τοὺς βόας ὑπὸ τὸν ζυγόν, σύρουσι τὸ ἄροτρον καὶ ἀνασκάπτοντες τὴν γῆν σπείρουσιν ἐν ἄσμασι τὴν κριθὴν καὶ τὸν σῖτον· καὶ μετὰ τὴν συγκομιδήν, μνήμονες τῶν ὑποσχέσεών των, φέρουσιν εἰς τοὺς ναοὺς τὰ ὑπεσχημένα ἀναθήματα. Ἐὰν ὅμως δὲν βρέξῃ, δὲν σημαίνει, ἢ ὅτι

ὁ Θεὸς τιμωρεῖ αὐτοὺς διὰ τὰς κακίας των καὶ χωρὶς οὐδεμίαν ἀρὰν ἢ βλασφημίαν νὰ προφέρωσι τὰ χείλη των, ταπεινοὶ ἀναφωνοῦσι· Δόξα σοι ὁ Θεός!

Ἡ ἱστορία πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι ἡ νῆσος πλειστάκις ἔπαθε μεγάλα δεινὰ ἕνεκα μεγάλων ἀνομβριῶν, αἵτινες δυστυχῶς ἀπὸ τῆς Τουρκοκρατίας ὡς ἐκ τῆς καταστροφῆς πολλῶν δασῶν ἐγένοντο συχνότεραι. Μία ὅμως τῶν αἰτιῶν τῶν ἀνομβριῶν τούτων φαίνεται, ὅτι εἶναι τὰ ἀπέναντι ὑψηλὰ ὄρη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ σειρὰ τοῦ Ταύρου, ὅστις ἕλκει πρὸς ἑαυτὸν τὰ νέφη. Πολλάκις βλέπει τις τὸν οὐρανὸν πλήρη νεφῶν καὶ ἑτοίμην τὴν καταιγίδα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ νέφη ἐξαφανίζονται καὶ ὁ ἥλιος φαίνεται λάμπων ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ. Τὸν τρίτον μ. Χ. αἰῶνα ἕνεκα 17ετοῦς ἀνομβρίας ἠναγκάσθησαν οἱ πλεῖστοι κάτοικοι νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν νῆσον. Καὶ ἐπὶ τῶν ἑνετῶν ἐπίσης συνέβησαν μεγάλαι ἀνομβρίαι, τελευταία δ' ἦν ἡ τοῦ 1869 διαρκέσασα ἑπτά, νομίζω, ἔτη, καθ' ἃ πλεῖστοι πτωχοὶ ἀπέθνησκον τῆς πείνης καὶ ἄλλοι ἐτρέφοντο διὰ κερατίων καὶ χόρτων. Καὶ τὸ 1886—87 ὑπῆρξεν ἀτυχές, εὐτυχῶς ὅμως τὰ δύω τελευταῖα ἔτη δὲν ἦσαν ἀπελπιστικά. Συνήθως ἐν Κύπρῳ δὲν βρέχει πολύ, σπανίως δὲ τὰ βρόχινα ὕδατα ὑπερβαίνουσι τὸ τρίτον τῶν ἐν Συρίᾳ· ἀλλ' ἡ γῆ ὀλιγίστην ἔχει ἀνάγκην βροχῶν, αἵτινες ὅμως δέον νὰ ὦσι τακτικαί. Τέσσαρες ἢ πέντε μεγάλαι βροχαὶ καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἀρκοῦσι διὰ τὴν γεωργίαν· δέον λ. χ. νὰ βρέξῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς σποράς. Ἐὰν τὸν Μάρτιον δὲν βρέξῃ, ἡ ἐσοδεία εἶναι κατεστραμμένη. Ἐνίοτε ὅμως τόσαι βροχαὶ πίπτουσιν εἰς τὴν νῆσον, ὥστε ἀντιθέτως βλάπτεται ἐπίσης ἡ γεωργία· βρέχει τότε ἐπὶ ὁλοκλήρους ἡμέρας, πλημμυροῦσιν οἱ ἀγροί, κατέρχονται ὁρμητικοὶ ἐκ τῶν ὀρέων οἱ χείμαρροι, παρασύροντες ἀγροὺς καὶ πᾶν τὸ προστυχόν.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας, ἔν τισι φιλάνθρωπος καταστᾶσα, ἐν καιρῷ μεγάλης θερμηνίας δὲν εἰσέπραττε πάντας τοὺς φόρους, ἢ ἀνέβαλλε δι' εὐτυχεῖς χρόνους τὴν εἴσπραξιν αὐτῶν, ἐνῷ ἡ ἀγγλικὴ καὶ αὐτὰς τὰς ξυλίνας τῶν χωρικῶν κλίνας πωλεῖ, ὠθοῦσα εἰς ἀπελπισίαν τοὺς κατοίκους.

Νομίζομεν, ὅτι ἀρτεσιανά τινα φρέατα ἠδύναντο ἐν καιρῷ ξηρασίας νὰ ὑποστηρίξωσι τοὐλάχιστον τὴν παραγωγὴν τοῦ βάμβακος

καὶ τῶν ὀσπρίων, ὅπως μὴ ἀναγκάζωνται οἱ χωρικοὶ ν' ἀγοράζωσι καὶ αὐτὰ τῆς πρώτης ἀνάγκης τὰ εἴδη. Ἡ κυβέρνησις δέον σπουδαίως νὰ σκεφθῇ περὶ τούτου, ἀπεδείχθη δέ, ὅτι τὸ ἔδαφος τῆς νήσου ἔχει πολλὰς καταλλήλους τοποθεσίας δι' ἀνόρυξιν τοιούτων φρεάτων.

Ἀξιοθρήνητον ὄντως ὄψιν παριστᾷ ἡ Κύπρος ἐν τοιαύταις δυστυχίαις· μὲ πρόσωπον ἀλλοιωθὲν ἐκ τῆς κακουχίας, περίλυποι, κατέρχονται οἱ χωρικοὶ ἐκ τῶν πεδιάδων καὶ τῶν ὀρέων εἰς τὰς πόλεις, ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῶν ὁποίων πωλεῖ ὁ εἰσπράκτωρ τὰ ζῷα ἢ τὰ σκεύη του ἀντὶ ὀλίγων γροσίων. Αἱ γυναῖκες πενόμεναι κατέρχονται, ὅπως ἴδωσι τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς διὰ χρέη κρατουμένους συζύγους, ὅπως παρακαλέσωσι τὸν τοκογλύφον νὰ μὴ πωλήσῃ καὶ τὰ ὀλίγα ἐναπολειφθέντα κτήματα τῶν ὀρφανῶν τέκνων, νὰ λυπηθῇ τὴν χήραν, νὰ εὐσπλαχνισθῇ τὴν ὑπὲρ τῶν νηπίων ζῶσαν μητέρα· καὶ ὅταν, ὁ Θεὸς βοηθός, ἔλθῃ καλὸς χρόνος θὰ τὸν πληρώσῃ μέχρις ὀβολοῦ. Ὁ τοκογλύφος! ὁ τοκογλύφος! ἰδοὺ ἡ μάστιξ τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν τῶν τόπων ἐκείνων, τῶν στερουμένων κεφαλαίων καὶ συνεταιριστικοῦ πνεύματος. Ἐὰν οἱ οἶνοι δὲν ἐπιτύχωσιν, ἐὰν ἡ γῆ δὲν ἱκανοποιήσῃ τοὺς κόπους του, τρέχει ὁ χωρικὸς εἰς τὸν τοκογλύφον, δανείζεται παρ' αὐτοῦ 50 %, ἵνα πληρώσῃ τοὺς φόρους καὶ ἐξοικονομήσῃ τὰς ἀνάγκας του μέχρι τοῦ ἐπιόντος ἔτους, ὅπερ ἐλπίζει εὐτυχές. Εἰς ἐπίμετρον δὲ ὁ τοκογλύφος οὗτος, ὅστις εἶναι καὶ ἔμπορος, θὰ τὸν γελάσῃ καὶ περὶ τὴν ζύγισιν, θὰ τῷ πωλήσῃ ἀκριβὰ τὰ ἐμπορεύματα καὶ διὰ χιλίων ἄλλων τρόπων θὰ τὸν καταδολιευθῇ, οὕτως ὥστε ὁ χωρικὸς δανείζεται πολλάκις 100 %· οὐ μόνον δὲ οὐδέποτε κατορθοῖ νὰ ἀποταμιεύσῃ τι, ἀλλ' οὔτε ἄνευ χρεῶν νὰ μείνῃ. Ἐὰν τὸ ἐπόμενον ἔτος ἦναι εὐτυχὲς ἐκ τῶν ἰδρώτων αὐτοῦ θὰ ὠφεληθῇ μόνος ὁ τοκογλύφος, ἐὰν δὲ ἀτυχές, ἢ θὰ ἐπιβαρυνθῇ διὰ νέων χρεῶν, ἢ θὰ πωλήσῃ τὰ κτήματά του, πολλάκις δὲ καὶ θὰ φυλακισθῇ. Εἰς ἐπίμετρον δὲ τὰ κτήματα τοσοῦτον ὑπετιμήθησαν, ὥστε πωλοῦνται εἰς τὸ πέμπτον τῆς ἀξίας, εἰς ἣν ἐπωλήθησαν ὀλίγον πρὸ τῶν Ἄγγλων.

Τοιαύτη ἡ οἰκτρὰ κατάστασις τοῦ ἀγροτικοῦ τῆς νήσου πληθυσμοῦ καὶ ἐν γένει πάσης τῆς Κύπρου· διότι καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων δὲν πάσχουσιν ὀλιγώτερον τῶν χωρικῶν. Ἡ δευτέρα πόλις

τῆς Κύπρου, ἡ Λάρναξ–Σκάλα (Κίτιον), κατεστράφη οἰκονομικῶς, διότι ἔπαυσεν ἡ δι' αὐτῆς γενομένη ἐξαγωγὴ τῶν σιτηρῶν, τοῦ βάμβακος, τοῦ οἴνου καὶ πλείστων ἄλλων προϊόντων τῶν μεγαλειτέρων τῆς νήσου διαμερισμάτων. Ὅταν ὁ χωρικὸς δὲν ἔχῃ χρήματα, δὲν ἔχει οὔτε ἡ ἀγορά, μεθ' ἧς συναλλάσσεται, τὰ ἐμπορεύματα μένουσιν ἐν ταῖς ἀποθήκαις καὶ νέκρωσις πανταχοῦ ἐπικρατεῖ. Μόνη ἡ Λεμησσὸς εἶναι ἡ πλειότερον ἀντέχουσα καὶ μᾶλλον προοδεύουσα πόλις, διότι,ἐνεργοῦσα τὴν ἀσφαλῆ ἐξαγωγὴν τῶν πλείστων κερατίων καὶ τῶν οἴνων, οἵτινες εἰς ὀλιγωτέρους τῶν δημητριακῶν ὑπόκεινται κινδύνους, ὀλιγώτερον πάσχει ἐκ τῶν δεινῶν τῶν ἐνσκηπτόντων εἰς τὴν νῆσον μετὰ πᾶσαν ἀνομβρίαν, ἢ ἄλλην θεομηνίαν. Πρὸς ἐπίμετρον δὲ φοβεραὶ ζωοκλοπαί, ἃς ἀδυνατεῖ νὰ καταστείλῃ ἡ ἀστυνομία, μαστίζουσι τοὺς ἀγροτικοὺς πληθυσμούς. Ἰδοὺ διατὶ ἡ Κύπρος ἐξηγέρθη τελευταῖον κατὰ τῆς ἀγγλικῆς διοικήσεως. Χώρα ὀλίγα παράγουσα, καὶ τὰ πλεῖστα εἰσάγουσα, χώρα ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς ἀστασίας τοῦ οὐρανοῦ, χώρα ἐστερημένη παντὸς πλεονεκτήματος τοῦ πολιτισμοῦ, οἷον ὑδραυλικῶν ἔργων, τραπεζῶν κλπ., δυναμένων νὰ προλάβωσι τοιαῦτα δεινά, οὔτε δίκαιον εἶναι, οὔτε δύναται νὰ ἀποτίῃ τοσούτους φόρους· καὶ θὰ ὑπέφερεν ἀγογγύστως ὁ λαὸς τὴν φορολογίαν, ἐὰν τοὐλάχιστον ἔβλεπεν, ὅτι δι' αὐτῆς κατεσκευάζοντο λιμένες ἢ ὁδοί, καὶ ἄλλα κοινωφελῆ ἔργα, καὶ ὅτι τὸ ὀλίγον του χρῆμα δὲν ἐχρησίμευεν, ὅπως καλοτρέφωνται οἱ Ἄγγλοι ὑπάλληλοι, ἀληθεῖς τυραννίσκοι, καὶ πληρόνωνται κεφαλαιοῦχοί τινες Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι συνεπείᾳ ἀτίμου συνθήκης. Διὸ ἡ Ἀγγλία, ἐάν, ὡς τοσάκις ἤδη διετυμπάνισεν, ἐπιθυμῇ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς νήσου, δέον νὰ καταργήσῃ, ἢ τοὐλάχιστον μειώσῃ τὸν πρὸς τὴν Τουρκίαν φόρον, νὰ ἐλαττώσῃ τοὺς ὑπερόγκους μισθοὺς τῶν Ἄγγλων ὑπαλλήλων, καὶ διὰ τῶν ἐξ αὐτῶν οἰκονομιῶν νὰ ἄρῃ βαρεῖς τινας φόρους, νὰ ἐκτελέσῃ ἔργα καὶ ὑποβοηθήσῃ τὴν σύστασιν γεωργικῆς τραπέζης, δανειζούσης εἰς τοὺς γεωργοὺς ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ. Οὐδὲν ἔργον, εἴπομεν, ὅτι ἐγένετο ἐν Κύπρῳ, διότι καὶ αὐταὶ αἱ ἀμαξιτοί, ἃς καυχῶνται, ὅτι κατεσκεύασαν οἱ Ἄγγλοι, εὑρίσκονται ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει διὰ τὴν ἀτελῆ αὐτῶν κατασκευὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν πάσης ἐπιβλέψεως. Οὕτως ἡ ἀπὸ Λεμησσοῦ εἰς Λάρνακα, στερουμένη τῶν ἀναγκαίων

γεφυρῶν, τὸν χειμῶνα καθίσταται ἄχρηστος. Ἡ ἀπὸ Κυρηνείας εἰς Λάπηθον καὶ ἡ ἀπὸ Κτήματος εἰς Κούκλια εἶναι ὅλως κατεστραμμέναι καὶ ἀγνοεῖ πολλάκις ὁ ὁδοιπόρος, ἂν βαδίζῃ ἐπὶ ἁμαξιτοῦ ἢ ἐπὶ κοινῆς ὁδοῦ. Ἡ ἀπὸ Ἀμμοχώστου εἰς Ριζοκάρπασον πρὸ δύω ἐτῶν κατασκευασθεῖσα δὲν θὰ ἀνθέξῃ καὶ εἰς νέον χειμῶνα, ἅτε στερουμένη τῶν ἀναγκαίων κρηπιδωμάτων. Χειρίστη δὲ πασῶν εἶναι ἡ ἀπὸ Λεμησσοῦ εἰς Τρόοδος, στενὴ μετὰ ξυλίνων ἑτοιμορρόπων γεφυρῶν, ἀνώμαλος καὶ ἀθλία. Μόνη ἡ ἀπὸ Λάρνακος εἰς Λευκωσίαν δύναται νὰ κληθῇ ἁμαξιτός, ἀλλ' αὕτη κατεσκευάσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Αἱ πλεῖσται δὲ τῶν ὁδῶν τούτων κατεσκευάσθησαν ἢ ὑπὸ τῶν καταδίκων, ἢ δι' ἐξόδων τῶν χωρικῶν τῇ ἀρωγῇ τῆς Κυβερνήσεως.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν σύστασιν γεωργικῆς τραπέζης γνωρίζομεν, ὅτι αὕτη ἀπαντᾷ πολλὰς δυσχερείας, διότι ἀγρόται, ἐξαρτώμενοι ἐκ τῆς εὐμενείας τοῦ καιροῦ, ἀγρόται, ὧν τὰ κτήματα οὐδεμίαν σχεδὸν ἔχουσιν ἀξίαν, δὲν δύνανται νὰ ὦσιν ἀξιόχρεοι· νομίζομεν ὅμως, ὅτι δύναται κάλλιστα νὰ ἐξευρεθῇ τρόπος ἐξασφαλίζων τοὺς κεφαλαιούχους. Τελευταίως ἐγένοντο περὶ τούτου προτάσεις εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ μεγάλης Τραπέζης καὶ ἤρξαντο αἱ περὶ τούτου διαπραγματεύσεις, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν, ἐὰν ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, καταναοῦσα τὴν σπουδαιότητα τοῦ ζητήματος, ἀπεφάσισε νὰ προβῇ εἰς ταχεῖαν αὐτοῦ ἐπίλυσιν.

Διὰ τοιούτων ἔργων θὰ ἀποδείξῃ ἡ Ἀγγλία, ὅτι ἐπιθυμεῖ πράγματι τὴν εὐημερίαν τῶν ὑπ' αὐτὴν λαῶν, οὓς δὲν γνωρίζει μόνον νὰ ἐκμεταλλεύηται, ἀλλὰ καὶ νὰ εὐεργετῇ. Εἶναι δὲ ὄντως λυπηρὸν νὰ βλέπῃ τις ἀνθρώπους καταλείποντας τὴν ἑαυτῶν πατρίδα, ἥτις, καίπερ γόνιμος καὶ πλουσία, δὲν τοῖς παρέχει ἐν τούτοις τὸν ἐπιούσιον ἄρτον. Ἄλλοτε ἡ Κύπρος εἶχε τὰ μεταλλεῖα, τὰ δάση, τὸ ναυτικόν, τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν αὐτῆς. Σήμερον οὐδὲν ἀπολύτως τούτων κέκτηται· ἔχει μόνον τὴν γῆν, ἥτις κλέπτει πολλάκις καὶ αὐτὸν τὸν ριπτόμενον σπόρον, ὡς ἐκ τοῦ εὐαρίθμου δὲ τῶν κατοίκων ὑπάρχουσι γαῖαι ἀκαλλιέργητοι, ἐνῷ ἄλλοτε οὐδὲ σπιθαμὴ τοιαύτη ὑπῆρχεν. Ἵνα δὲ ἡ καλλιέργεια ἀναζωογονηθῇ δέον νὰ ἐλαφρυνθῶσι τῶν πολλῶν φόρων οἱ γεωργοί, νὰ αὐξήσῃ ὁ πληθυσμός, ἂν οὐχὶ διὰ νέων ἐποίκων, ὡς πρὸ μικροῦ ἐζήτησεν ἡ

Ἀγγλία νὰ πράξῃ τοῦτο διὰ τυχοδιωκτῶν καὶ πενομένων ἑβραίων, οἵτινες μόλις ἀφικόμενοι ἐκ Ρωσσίας εἰς Κύπρον, κακοὶ κακῶς ἐπαλινόστησαν, ἀλλὰ διὰ τῆς παρακωλύσεως τοῦ ρεύματος τῆς μεταναστεύσεως, ἥτις κατορθοῦται, ἐὰν εἰς τὸν χωρικὸν ἐξασφαλισθῇ ὁ ἐπιούσιος ἄρτος καὶ εἰς τὸν πολίτην μικρὸν ἐκ τοῦ ἐμπορίου κέρδος, διὰ τῆς ἐκτελέσεως ἔργων, ἅπερ θὰ προσείλκυον νέους κατοίκους ἐργατικούς, καὶ θὰ ἠσφάλιζον τὴν εὐημερίαν τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ.

Γ'

Ζῷα. Γεωλογία.

Ἡ Κύπρος ἔχει διάφορα ζῷα, ἵππους δ' ὀλίγους, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται οἱ τῆς Πάφου, μικροὶ μὲν ἀλλ' ἰσχυροὶ καὶ κατάλληλοι καὶ πρὸς ἱπποδρομίας. Αἱ ἡμίονοι ἀντέχουσι λίαν εἰς τὸν κάματον καὶ χρησιμεύουσι πρὸς μεταφορὰν τῶν προϊόντων ἰδίᾳ εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη ὡς καὶ οἱ ὄνοι, οἵτινες κατώτεροι τῶν τῆς Αἰγύπτου κατὰ τὴν ταχύτητα, εἰσὶν ἰσχυρότατοι καὶ ὑψηλοί. Ὑπάρχουσι προσέτι καὶ πολλαὶ κάμηλοι χρησιμεύουσαι πρὸς μεταφορὰν προϊόντων εἰς μεγάλας ἀποστάσεις, καὶ ἰδίᾳ ἐν ταῖς πεδιάσι τῆς Μεσαορίας διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν σιτηρῶν. Διὰ μεμετρημένων βημάτων βαδίζουσα ἡ κάμηλος, μεθ' ὑπομονῆς, φέρει τὸ φορτίον, ἐνῷ ὁ ὑπὸ τὸν λαιμὸν αὐτῆς ἀνηρτημένος κωδωνίσκος σιγὰ ἠχεῖ καὶ ὁ ἀγωγεὺς ἥσυχος πολλάκις κοιμᾶται ἐπὶ τῆς εἰς στρωμνὴν μεταβαλλομένης διὰ τῶν σάκκων τῶν μεταφερομένων προϊόντων ράχεως τοῦ ὑπομονητικοῦ ζῴου. Τὸ τρίχωμα τῆς καμήλου, ἐξ οὗ κατεσκευάζοντο ἄλλοτε αἱ λεπταὶ τῆς Κύπρου καμηλωταὶ περιζήτητοι ἔν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ Ἀνατολῇ, χρησιμεύει νῦν εἰς ὕφανσιν χονδροειδῶν ὑφασμάτων. Βόας ἔχει ἡ νῆσος ἀρκετούς, διότι δι' αὐτῶν καλλιεργεῖται ἡ γῆ, εἰσὶ δὲ μικροὶ καὶ ἰσχνοί, σπανίως δὲ οἱ χωρικοὶ τρώγουσι τὸ κρέας αὐτῶν, διότι ἐν γένει ἀποστρέφονται τὸ βόειον κρέας, οἱ δὲ κάτοικοι τῶν πόλεων οὐχὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἤρξαντο τρώγοντες αὐτό. Τὰ ἐν τῇ νήσῳ ποίμνια πολλὰ σχετικῶς, ἐπαρκοῦσι πρὸς τροφὴν τῶν κατοίκων, διὸ καὶ οὐδεμία εἰσαγωγὴ τούτων γίνεται ἐκτὸς ὀλίγων ρωσσικῶν βοῶν διὰ τοὺς Ἄγγλους.

Τὰ πρόβατα διακρίνονται διὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν παχεῖαν οὐρὰν (βάκλαν), ἔχουσι δὲ γλυκύτατον κρέας. Λαγωοὶ πλεῖστοι ὑπάρχουσι καθ' ὅλην τὴν νῆσον, οὐχὶ δὲ καὶ ὀλίγαι πονηραὶ ἀλώπεκες. Ἐκ τῶν πτηνῶν φημίζονται οἱ ἀτταγῆνες τῆς Κύπρου, οἱ φασιανοί (φραγκολίνια), ἐξ ὧν πλειότερα εὑρίσκονται ἐν Πάφῳ καὶ Καρπασίῳ, καὶ αἱ συκαλίδες (βέκα-φίγια), κοινῶς ἀμπελοπούλια, μικρὰ πτηνὰ καὶ αὐτῶν τῶν πυργιτῶν μικρότερα, δυνάμενα νὰ παρατεθῶσι καὶ ἐν ταῖς μεγαλοπρεπεστέραις τραπέζαις, παχύτατα καὶ εὐγευστότατα, ἅτινα ἔρχονται εἰς Κύπρον τὸν Αὔγουστον καὶ συλλαμβάνονται δι' ἰξευτικῶν καλάμων κυρίως τὸν Σεπτέμβριον, ὅτε εἰσὶ παχύτατα· ἑκάστη τούτων δωδεκὰς τιμᾶται ἑνὸς φράγκου, πωλοῦνται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βεβρασμένα καὶ ἠλατισμένα, κατόπιν δὲ ἐντὸς ὄξους, δυνάμενα οὕτω νὰ διατηρηθῶσι καλῶς ἐπὶ ἔτος ὁλόκληρον. Αἱ συκαλίδες συχνάζουσιν ἔνθα ὑπάρχουσι σῦκα, ἡ κυρία αὐτῶν τροφή, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν, καὶ εἰς τὰς ἀμπέλους, ὅθεν καὶ ἀμπελοπούλια κοινῶς ἐν Κύπρῳ καλοῦνται. Ἐπίσης ἐπισκέπτονται κατ' ἔτος τὴν νῆσον πληθὺς κιχλῶν, τρυγώνων, σκωλωπάκων, χελιδόνων, μελισσοφάγων (μελισσουργῶν), κλορκῶν (συκοφάγων) καὶ ἄλλων μεταβατικῶν πτηνῶν. Εἰς τὰς ἁλικὰς αὐτῆς ἐνδιαιτῶνται πλεῖσται νῆσσαι, καὶ ὄρτυγες πολλαὶ πολλαχοῦ ὑπάρχουσι. Κατὰ τὸ θέρος πληθὺς μεταβατικῶν γυπῶν καλύπτει τὰς πεδιάδας, καὶ συνοδεῖαι γερανῶν, τακτικῶς ἱπταμένων ὑπὸ τὴν μονότονον καὶ ἁρμονικὴν των φωνήν, διέρχονται τὴν νῆσον. Ὑπάρχει ἰδέα, ὅτι οὗτοι φέρουσι τὰ ἀμπελοπούλια ἐπὶ τῶν πτερύγων αὐτῶν κατ' Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον. Ἀηδόνες πολλαὶ ᾄδουσι τὸ ἡδὺ καὶ μελαγχολικὸν αὐτῶν ᾆσμα καὶ διάφορα ἄλλα μικρὰ πτηνὰ πτερυγίζουσι, τερετίζοντα ἐπὶ τῶν κλάδων τῶν δένδρων.

Οἱ εὐγενεῖς τοῦ μέσου αἰῶνος ἦσαν κατειλημμένοι ὑπὸ τῆς μανίας τῆς κυνηγεσίας. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔτρεφον ἀγέλας ὅλας κυνῶν θηρευτικῶν, ἐπὶ δὲ τῆς ἐποχῆς τῶν Γάλλων ὑπῆρχεν ἄριστον εἶδος λαγωνικῶν κυνῶν ἐκ Κιλικίας, ὅπερ, καίπερ ἐκφυλισθέν, διατηρεῖται εἰσέτι ἐν Μεσαορίᾳ. Δορκάδες καὶ σύαγροι δὲν ὑπάρχουσι πλέον, τινὲς δὲ μούσμονες εὑρίσκονται εἰσέτι ἐν τοῖς ὄρεσι τοῦ Ὀλύμπου, καλούμενοι ἀγρινά· ἔχουσι τό τε χρῶμα, τὸ σῶμα καὶ τὴν ταχύτητα τῆς ἐλάφου, διαφέροντες αὐτῆς κατὰ τὰ κέρατα μόνον, ὁμοιάζοντα

πρὸς τὰ τοῦ κριοῦ. Ἕτερα ἄγρια ζῷα εἶναι οἱ ἀγριόχοιροι, οἵτινες ἂν μὴ ἐξέλιπον, εἰσὶν ὅμως σπανιώτατοι καὶ οἱ αἴλουροι, ἐξαφανισθέντες ἤδη. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸν μέσον αἰῶνα ἀναφέρεται ὡς ὑπάρχον ἐν Κύπρῳ ζῷον τὸ σῶμα καὶ τὴν οὐρὰν ὁμοιειδές, τετράπουν, τὸ μέγεθος ἵππου, ἀνθρωποφάγον καὶ σιδήρῳ μὴ καταβαλλόμενον, ἀλλ' ὑπὸ αἰλούρων, οἵτινες ἀναπηδῶντες ἐπ' αὐτοῦ ἐξορύττουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἀφανίζουσιν. Ἐκαλεῖτο δὲ τοῦτο Λάμιγγα (ἐκ τοῦ λάμια, κατὰ τὸν Κοραῆν), καὶ ὡμοίαζε πρὸς ποτάμιον κροκόδειλον. Τοιοῦτον ζῷον οὐδαμοῦ τῆς νήσου ὑπάρχει σήμερον. Καὶ αἱ περὶ τὴν Κύπρον θάλασσαι δὲν ὑστεροῦσι τῆς ξηρᾶς ὡς πρὸς τὰ εἴδη τῶν ζώων· μεταξὺ τῶν διαφόρων ἰχθύων διακρίνονται αἱ τρίγλαι (= *μπαρμπούντα*) τῆς Λεμησσοῦ. Οὐχ ἧττον δὲ καὶ νοστιμώτατοι μικροὶ ἰχθῦς καὶ ἐγχέλυς ἁλιεύονται ἐν τοῖς ποταμοῖς.

Ἡ Κύπρος καὶ σήμερον εἶναι πλήρης μετάλλων, ἐξ ὧν ἔβριθε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀλλαχοῦ· ὁ χαλκός, τὸ κυριώτερον τῶν μετάλλων αὐτῆς, εὑρίσκεται ἰδίᾳ εἰς τὸ ΒΑ. μέρος τῆς σειρᾶς τῶν ὀρέων τῆς Ὀρεινῆς καὶ Σολέρας. Πολυάριθμοι μεταλλικαὶ φλέβες εὑρέθησαν ὡσαύτως εἰς τὰ πέριξ τῶν κωμῶν Ἀσγάτας καὶ Καλαβασσοῦ ὑπὸ τοῦ τῷ 1840 καὶ 41 ἐπισκεφθέντος τὴν νῆσον γερμανοῦ φυσιολόγου Κοσκίου (Kotskgy), ὅστις ἀνεῦρε καὶ μεταλλεῖον μολύβδου, περιέχοντος ἀρκετὴν ποσότητα ἀργύρου ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν μεταξὺ Δειναρέτου καὶ Ἀκάμαντος ὀρέων, καὶ μεταλλεῖον σιδήρου πλησίον καὶ ΒΔ. τῆς Μονῆς τοῦ Κύκκου, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἐξοχῶν τοῦ ὄρους Σταυροβοῦνι τρεῖς ὥρας μακρὰν τῆς Λάρνακος. Κατὰ δὲ τοὺς βορείους πρόποδας τῶν ὀρέων καὶ ἰδίᾳ ἐν τοῖς πέριξ τῆς κώμης Λετρικὰ εὑρίσκει τις πάμπολλα εἴδη γαιανθράκων, καὶ οἱ μεταξὺ Λεύκας καὶ Ἀκάμαντος ῥύακες σύρουσιν εἰς τὰ ῥεῖθρα αὐτῶν κόκκους χρυσίου. Ἐν ταῖς ἀνωτέρω τοποθεσίαις ὑπάρχει ὡσαύτως ἀμίαντος καὶ στυπτηρία, περὶ ἧς ἀλλαχοῦ ἐκτενῶς θὰ ὁμιλήσωμεν, ἴασπις, ὀπάλιον, ἀχάτης καὶ ὡραιότατος σμάραγδος, ὡς λέγουσιν. Ἄφθονος δὲ εἶναι ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ὀρέων τῆς Πάφου ὁ φυσικὸς κρύσταλλος, ὃν ὁ λαὸς καλεῖ *διαμάντι* τῆς Πάφου. Ἡ μεσημβρινὴ σειρὰ τοῦ Ὀλύμπου καλύπτεται σχεδὸν ἐκ τιτανωδῶν βράχων, καὶ ὁ γύψος εὑρίσκεται κατὰ

ὀγκώδη στρώματα, ἡ δὲ ἄργιλος καὶ ἡ φαιὰ γῆ, ἄφθονοι οὖσαι, καὶ ἐξάγονται. Μεταλλικὰς ὑδάτων πηγὰς βλέπομεν ἐν Ἀκάμαντι, ἐν τῇ θέσει «Ἅγιοι Ἀνάργυροι», ἐν ταῖς κώμαις Πεδουλὰς καὶ Μουδουλὰς τῆς Μαραθάσης καὶ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Χρυσοστόμου παρὰ τὴν Κυθραίαν.

Ἡ Κύπρος κρύπτει ἀληθῶς μέγαν ἐν τοῖς σπλάγχνοις αὐτῆς πλοῦτον, ὅστις ὅμως μένει ἀνεκμετάλλευτος. Ἀγγλική τις Ἑταιρεία ἤρξατο πρό τινος ἀνασκάπτουσα παλαιὰς σκωρίας παρὰ τὴν Χρυσοχοῦν ἄνευ σπουδαίου τινὸς μέχρι τῆς ὥρας ἀποτελέσματος· ἔμπορος δέ τις ἐκ Λεμησσοῦ πρὸ πολλοῦ ἀποστέλλει φαιὰν γῆν εἰς Εὐρώπην. Αἱ ἰαματικαὶ πηγαὶ μένουσιν ἀχρησιμοποίητοι, ὡς ἀνεξερεύνητοι, καὶ μόνην τὴν τῆς Μονῆς τοῦ Χρυσοστόμου γνωρίζει καὶ χρησιμοποιεῖ ὁ λαός.

Δ΄

Ἀγγλικὴ Διοίκησις.

Ἡ Κύπρος ἀπὸ τοῦ 1878 διατελεῖ ὑπὸ τὴν Ἀγγλίαν, δὲν ἀπολεῖ ὅμως ἐπισήμως κτῆσιν αὐτῆς, ἂν καὶ ὁ Σουλτάνος πραγματικῶς ἀπὸ τῆς κατοχῆς ἀπέβαλε πᾶσαν κυριαρχίαν. Λέγουσιν, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἕνεκα τῆς ἐπισφαλοῦς αὐτῆς θέσεως ἐν Αἰγύπτῳ δὲν ἀπεφάσισεν ἔτι ἐπισήμως νὰ κηρύξῃ τὴν νῆσον ὡς ἰδίαν κτῆσιν, καὶ φαίνεται ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ παραταθῇ ἔτι ἐπὶ πολύ. Δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι, ἐὰν ἡ Κύπρος ἐγένετο ἀγγλικὴ κτῆσις, θὰ ἐτύγχανε καὶ ἀνθρωπινωτέρας διοικήσεως καὶ θὰ μετεῖχε τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν τούτοις τὸ μέλλον εἶναι ἄγνωστον καὶ δὲν δύναταί τις ἀσφαλῶς νὰ προΐδῃ κατὰ πόσον ἡ κτῆσις τῆς Κύπρου ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας θὰ ὠφελήσῃ ἢ βλάψῃ τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν.

Ἡ Κύπρος, ὡς ἀγγλικὴ ἀποικία, ὑπάγεται εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἀποικιῶν, διοικεῖται δὲ ὑπὸ Ἁρμοστοῦ ἐκλεγομένου ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ κατὰ βούλησιν μετατιθεμένου. Ἁρμοστὰς ἀπαντῶμεν τὸ πρῶτον ἐν Σπάρτῃ, ἥτις ἔστελλεν αὐτοὺς πρὸς διοίκησιν κατακτωμένων χωρῶν, ἔνθα κατῴκουν οἱ περίοικοι.

Ὁ Ἁρμοστὴς τῆς Κύπρου καλεῖται Μέγας πρὸς διάκρισιν τῶν

ἁπλῶν Ἀρμοστῶν, διοικητῶν τῶν διαφόρων διαμερισμάτων· πρῶτος τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Σὶρ Γάρνετ Οὐόλσλεϋ, ὁ μετὰ ταῦτα ἐν Αἰγύπτῳ στρατηγός, ὁ συλλαβὼν τὸν Ἀντάρτην Ἀραβῆ, καὶ πολλῶν τιμῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπὶ τῷ μεγάλῳ κατορθώματι ἀξιωθείς. Ὁ Μέγας Ἀρμοστὴς εἶναι καὶ ὁ γενικὸς διοικητὴς τῶν ἐν Κύπρῳ ἀγγλικῶν στρατευμάτων, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἧς μέρος ἐδόθη κατ' ἐπίφασιν καὶ τῷ λαῷ, ἀντιπροσωπευομένῳ ὑπὸ αἱρετῶν μελῶν ἐν τῷ Νομοθετικῷ Συμβουλίῳ, ὅπερ συνέστη δυνάμει διατάγματος τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης τῆς Μ. Βρεττανίας καὶ Αὐτοκρατείρας τῶν Ἰνδιῶν κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1882. Τὸ συμβούλιον τοῦτο σύγκειται ἐκ τοῦ Μεγάλου Ἀρμοστοῦ καὶ δεκαοκτὼ μελῶν, ὧν δώδεκά εἰσιν αἱρετὰ καὶ ἓξ ἐπίσημα, ἤτοι ἀνώτατοι ὑπάλληλοι αὐτοδικαίως μετέχοντες τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, ὑποδεικνυόμενοι δὲ κατὰ καιροὺς ὑπὸ ὁδηγίας φερούσης τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφὴν τῆς Βασιλίσσης, ἢ ἑνὸς τῶν Ὑπουργῶν αὐτῆς. Ἐν τῷ Νομοθετικῷ τῆς Νήσου Σώματι παρακάθηνται σήμερον, ὡς ἐπίσημα ἢ μὴ αἱρετὰ μέλη, ὁ ἀρχίατρος, ὁ ἀρχιγραμματεύς, ὁ ἀρχιλογιστής, ὁ δικηγόρος τοῦ Στέμματος (ἐκτελῶν χρέη εἰσαγγελέως ἐν τοῖς κακουργοδικείοις), ὁ ἀρχιμηχανικὸς καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ χωρομετρικοῦ καὶ δασονομικοῦ τμήματος· ἅπαντες οὗτοι Ἄγγλοι, προηγοῦνται τῶν αἱρετῶν μελῶν καὶ ἔχουσι τὰ πρεσβεῖα καὶ τὸν βαθμὸν τῶν δημοσίων ὑπουργημάτων αὐτῶν.

Τὰ δὲ αἱρετὰ μέλη, δώδεκα τὸν ἀριθμόν, ἐκλέγονται ἐκ τῶν ἐντοπίων ἀνὰ πεντακετίαν διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας· ἐκ τούτων δὲ οἱ ἐννέα εἰσὶν Ἕλληνες καὶ οἱ τρεῖς Τοῦρκοι. Ἡ Νῆσος διηρέθη εἰς τρεῖς ἐκλογικὰς περιφερείας ἢ διαμερίσματα, τὸ τῆς Λευκωσίας καὶ Κυρηνείας, τὸ τῆς Ἀμμοχώστου καὶ Λάρνακος καὶ τὸ τῆς Λεμησσοῦ καὶ Πάφου· ἐν ἑκάστῳ τούτων ἐκλέγονται διὰ ψηφοδελτίων τρεῖς Ἕλληνες καὶ εἷς Τοῦρκος. Ἐκλογεὺς θεωρεῖται πᾶς ὅστις ἢ Ὀθωμανὸς ὑπήκοος, ἢ Βρεττανός, ἢ κατῴκησεν ἐν τῇ νήσῳ οὐχὶ ὀλιγώτερον τῶν πέντε ἐτῶν, συμπληρώσας τὸ 21ον ἔτος καὶ πληρώνων κτηματικὸν φόρον. Πᾶς ἐκλογεύς ἐστι καὶ ἐκλέξιμος, πλὴν τῶν δικαστῶν, δημοσίων ἐργολάβων, τῶν ἀδικαιολογήτως χρεωκόπων καὶ τῶν ἐγκληματιῶν.

Τὸ οὕτως ἀπαρτιζόμενον Σῶμα ἐκλήθη Νομοθετικόν, συνέρχεται

δὲ ἀνὰ πᾶν ἔτος ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς νήσου Λευκωσίᾳ διὰ προκηρύξεως τοῦ Μεγάλου Ἁρμοστοῦ, ὅστις δύναται καὶ νὰ ἀναβάλῃ, ἢ καὶ διαλύσῃ τὸ Συμβούλιον, καὶ ὅστις προεδρεύει αὐτοῦ, μίαν μόνον ἔχων ψῆφον, τὴν νικῶσαν· ἀπαρτία σχηματίζεται ἐξ αὐτοῦ καὶ ἓξ μελῶν.

Οὐδεμία ψηφοφορία, οὐδεμία ἀπόφασις ἢ νόμος περὶ διαθέσεως οἱουδήποτε μέρους δημοσίας προσόδου ἢ ἐπιβολῆς οἱουδήποτε φόρου ἢ δασμοῦ δύναται νὰ προταθῇ εἰμὴ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἁρμοστοῦ, ἢ κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ· τηρουμένων ὅμως τῶν ἀνωτέρω ἐξαιρέσεων, ἕκαστον μέλος δύναται νὰ προτείνῃ οἱονδήποτε ζήτημα ἐν τῷ Συμβουλίῳ πρὸς συζήτησιν, ὅπερ ὑποστηριζόμενον καὶ ὑπὸ ἑτέρου τινὸς μέλους συζητεῖται γενικῶς καὶ εἶτα τὸ Σῶμα ἀποφασίζει περὶ αὐτοῦ συνῳδὰ τοῖς κειμένοις νόμοις καὶ διατάξεσι. Τὰ αἱρετὰ μέλη ἔχουσι δικαίωμα νὰ ἐπερωτῶσι τὰ μὴ αἱρετὰ περὶ ὑποθέσεων τῶν οἰκείων αὐτῶν τμημάτων, καὶ ἐν τούτῳ ἔγκειται ἡ ὑπὸ τῶν μελῶν ἐξέλεγξις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας τῆς Κυβερνήσεως. Γλῶσσαι ἐπίσημοι ἐν τῷ Συμβουλίῳ εἶναι ἡ ἀγγλικὴ, τουρκικὴ καὶ ἑλληνική, ἑρμηνεῖς δὲ ἑρμηνεύουσι πᾶσαν ἀγόρευσιν καὶ εἰς τὰς δύω ἄλλας γλώσσας. Ἀποφασίζουσι δὲ διὰ πλειοψηφίας τῶν παρόντων μελῶν καὶ ἐν ἰσοψηφίᾳ ἔχει τὴν νικῶσαν ὁ Μέγας Ἁρμοστὴς, ἢ ὁ ἀντιπρόσωπός του. Πᾶσα ἀπόφασις τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος καθίσταται νόμος μετὰ τὴν ὑπογραφὴν αὐτῆς ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης, ἥτις ἔχει καὶ τὸ δικαίωμα νὰ τροποποιῇ τὸν κανονισμὸν τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος.

Ἂν τις ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν του εἰς τὸν κανονισμὸν τοῦ Νομοθετικοῦ τούτου Σώματος, θὰ ἐννοήσῃ παραχρῆμα, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι, εἰμὴ παρῳδία τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν, φενάκη κατασκευασθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ὅπως παριστᾷ τὴν Κύπρον πρὸ τῆς Εὐρώπης ὡς ἔχουσαν ἴδιον Κοινοβούλιον, ἔνθα συζητοῦνται ἐλευθέρως τὰ τῆς νήσου καὶ ψηφίζονται οἱ ἀναγκαῖοι νόμοι. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὸ Σῶμα τοῦτο οὐδεμίαν κέκτηται ἐξουσίαν περὶ τὴν ἐξέλεγξιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, διότι καὶ ὁ Μέγας Ἁρμοστὴς καὶ τὰ μὴ αἱρετὰ μέλη διορίζονται ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης, ἀλλὰ καὶ ὡς κυρίως νομοθετικὸν Σῶμα μηδαμινὴν κέκτηται ἰσχύν. Καὶ πρῶτον ἀπαρτία σχηματίζεται ἐξ ἓξ μελῶν καὶ τοῦ Μ. Ἁρμοστοῦ, ἤτοι

τοῦ ἑνὸς τρίτου τῶν βουλευτῶν, οὕτως ὥστε, ἐὰν οἱ Ἕλληνες καὶ Ὀθωμανοὶ ἀντιπρόσωποι ὑπερασπίζοντες τὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ, ἀπεῖχον τῶν συνεδριάσεων, τὰ ἓξ ἐπίσημα μέλη, ἤτοι οἱ Ἄγγλοι, θὰ ἠδύναντο νὰ ὦσιν ἐν ἀπαρτίᾳ καὶ ἐν πλήρει ὁμοφωνίᾳ, ἐφ' ᾗ διακρίνονται, ν' ἀποφασίζωσι καὶ ψηφίζωσιν ὅ,τι ἂν ἤθελον. Προσέτι πᾶσα πρότασις τῶν αἱρετῶν μελῶν ψηφιζομένη ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας, ἣν ἐν δεδομένῃ περιστάσει δυνατὸν ν' ἀποτελέσωσιν οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἕλληνες πλειστάκις ὁμοφωνοῦντες, δύναται, ὅταν ἡ Κυβέρνησις ᾖναι ἐναντία, νὰ μὴ κυρωθῇ ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης. Οὕτω τῷ 1888 ἐπηνέχθησαν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου οἰκονομίαι 8,000 λ. μειωθέντων τῶν μισθῶν τῶν Ἄγγλων ὑπαλλήλων, αἵτινες ὅμως δὲν ἐκυρώθησαν ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης, ἐπειδὴ κατὰ τὸ πρὸς τοῦτο ἐκδοθὲν διάταγμα τοῦ Μ. Ἀρμοστοῦ θὰ παρεβλάπτετο ἡ δημοσία ὑπηρεσία καὶ θὰ ἠθετοῦντο αἱ ὑποχρεώσεις τῆς κυβερνήσεως, ἐνῷ ἔχομεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἐπόπτου τῆς Παιδείας οὐδόλως θὰ ἐμειοῦτο ὁ πρὸς τὸ περιοδεύειν τὴν νῆσον ζῆλος, ἂν ὁ μισθὸς αὐτοῦ ἀπὸ 365 λίρας στερ. κατεβιβάζετο εἰς 200, ὡς ἐψηφίσθη. Ἡ Βασίλισσα κατόπιν ἐπεδοκίμασε τὰ ψηφισθέντα, ἐξέδωκεν ὅμως συγχρόνως διάταγμα, ἀναβάλλον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεώς της μέχρι νεωτέρας ἀποφάσεως!

Οὕτω πᾶσα ἀπόφασις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ ἐκμηδενίζεται ὑπὸ τῆς ἀποφάσεως τῶν ἐπισήμων μελῶν, καὶ τὰ αἱρετὰ μέλη οὐδὲν ἄλλο δύνανται νὰ πράττωσιν, ἤ, ἐὰν ἅπαντα ὁμονοῶσι, νὰ ἐμποδίζωσι τὴν ἐπιψήφησιν πάσης κακῆς προτάσεως εἰσαγομένης ὑπὸ τῶν Ἄγγλων.

Αἱ ἀποφάσεις τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος δημοσιεύονται διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τῆς Κύπρου πρῶτον ἀγγλιστί, δεύτερον τουρκιστὶ καὶ τρίτον ἑλληνιστί, ὡς καὶ πᾶσα ἐν αὐτῇ δημοσίευσις. Καὶ τὸ ὅτι ἡ δημοσίευσις γίνεται πρῶτον ἀγγλιστὶ δεικνύει, ὡς εὐφυῶς ἔγραφεν ἐγχώριός τις ἐφημερίς, τὸ ἀγέρωχον τῶν Ἄγγλων, τὸ ὅτι δὲ δεύτερον τουρκιστί, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι ἀποτελοῦσι τὸ $^1/_4$ τῶν κατοίκων, εἶναι σημεῖον κολακείας πρὸς τοὺς Τούρκους, ἢ μᾶλλον νομίζομεν ἐκδήλωσις τῆς κατὰ τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων περιφρονήσεως καὶ τοῦ μίσους τῶν Ἄγγλων. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς σκαιότητος τῶν Ἄγγλων, ἧς πεῖραν λαμβάνουσι

συχνάκις οἱ ἐν Κύπρῳ, εἶναι καὶ τὸ ἐν τῇ προτελευταίᾳ ἐνάρξει τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος συμβάν ἐπεισόδιον. Μεταξὺ τῶν ἄλλων προσκεκλημένων ἦν καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ὅστις μεταβὰς εἰς τὴν Βουλὴν οὐδὲν εὗρε κάθισμα, καὶ ἠναγκάσθη οὕτω νὰ ἵσταται ὄρθιος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς συνεδριάσεως, ἐνῷ καὶ ὁ θρησκευτικὸς τῶν Τούρκων ἀρχηγὸς καὶ πάντες οἱ Ἄγγλοι καὶ αἱ Ἀγγλίδες εἶχον τὰς ἰδίας ὡρισμένας ἕδρας.

Ἐνῷ ἐκλογικῶς, ὡς εἴδομεν, ἡ Κύπρος διαιρεῖται εἰς τρία διαμερίσματα, διοικητικῶς διῃρέθη ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας εἰς ἕξ, τὸ τῆς Λεμησσοῦ, Λάρνακος, Ἀμμοχώστου, Κυρηνείας, Λευκωσίας καὶ Πάφου. Ἐν ἑκάστῳ τούτων ἐδρεύει εἷς διοικητής (ἀρμοστής). ἐξαρτώμενος ἐκ τοῦ Μ. Ἀρμοστοῦ, ἓν τακτικὸν δικαστήριον ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἀρχιδικαστοῦ καὶ ἀστυνομία ὑπὸ τὴν τοῦ ἀρχιαστυνόμου, διευθυνομένη ὑπὸ Ἄγγλου ἀστυνόμου, καὶ ἀποτελουμένη ἐξ ἐθελοντῶν Τούρκων καὶ ὀλίγων Ἑλλήνων ἱππέων καὶ πεζῶν, φερόντων τουρκικὰς στολάς. Οὗτοι ὑπὸ τῶν Τούρκων κοινῶς *ζαπτιέδες* καλούμενοι, ἐκτελοῦσι χρέη χωροφυλάκων, κλητήρων ἀστυνομικῶν καὶ δικαστικῶν.

Τὰ κακουργήματα καὶ αἱ ζωοκλοπαὶ ηὔξησαν καταπληκτικῶς ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας, ὀλίγοι δὲ κλέπται ἀποκλείουσι πολλάκις ὁλόκληρα χωρία καὶ ληστεύουσιν αὐτά, ἐνῷ ἡ ἀστυνομία οὐδὲν λαμβάνει μέτρον πρὸς περιστολὴν αὐτῶν. Οἱ πλειότεροι τῶν κλεπτῶν καὶ ληστῶν τούτων εἶναι Τοῦρκοι φυγάδικοι ἢ καὶ φυγόποινοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἵτινες ἐμποιοῦσιν ἀληθῆ τρόμον εἰς τὰ διάφορα χωρία. Οἱ χωρικοὶ ἀναγκάζονται νὰ περιποιῶνται αὐτούς, φοβούμενοι ἀντεκδικήσεις, οἱ δὲ *ζαπτιέδες* φροντίζουσι πάντοτε νὰ διατηρῶσι τὴν φιλίαν των. Ἐσχάτως ἄγγλος τις ἀστυνόμος, καταδιώκων διάσημόν τινα φυγόποινον, ἐφόνευσεν ἐν ἀρειμανίῳ ἐνθουσιασμῷ ἀντὶ τοῦ κλέπτου *ζαπτιέν* τινα, ὃν μετημφίεσεν εἰς χωρικόν, ὅπως συλλάβῃ τὸν ληστοφυγόποινον. Ὁ ἥρως οὗτος ἀστυνόμος μετ' ὀλίγον προὐβιβάσθη εἰς λιμενάρχην, ἐπαξίως τῶν ἀσυνομικῶν αὐτοῦ ἄθλων!

Κατὰ τὸ περὶ δικαστηρίων ἐν Κύπρῳ διάταγμα τῆς Βασιλίσσης τοῦ 1882 κατηργήθησαν ἅπαντα τὰ μέχρι τότε λειτουργοῦντα τουρκικὰ δικαστήρια, καὶ ἐκ τῆς ἀνατροπῆς ταύτης δὲν ἐσώθη εἰμὴ ὁ *καδῆς*, ὅστις ἐν ἰδιαιτέρῳ τμήματι δικάζει τὰς θρησκευτικὰς τῶν

Μωαμεθανῶν ὑποθέσεις, καὶ τὸ πλεῖστον τῆς τουρκικῆς νομοθεσίας· ἤτοι διὰ τοῦ ἀνωτέρω διατάγματος δὲν μετεβλήθησαν ἢ τὰ πρόσωπα καὶ ὁ ὀργανισμὸς τῶν δικαστηρίων.

Πᾶς ὑπήκοος Ὀθωμανός, ἤδη δὲ Κύπριος, δικάζεται κατὰ τοὺς ὀθωμανικοὺς κώδικας, καὶ τὰς τροποποιήσεις, ἃς ἐπήνεγκον οἱ ἀπὸ τῆς κατοχῆς ἐκδοθέντες ὑπὸ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος νόμοι. Πᾶς δὲ ἀλλοδαπὸς ὑπήκοος, ἐὰν μὲν ἦναι ἐναγόμενος, δικάζεται κατὰ τὴν ἀγγλικὴν νομοθεσίαν, ὡς καὶ ὅταν ὅ τε ἐνάγων καὶ ἐναγόμενος ἦναι ἀλλοδαποί· ἐὰν δὲ ἐνάγων, κατὰ τὴν τουρκοκυπριακήν.

Ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Νήσου ἑδρεύει Ἀνώτατον Δικαστήριον ἐκ δύω ἢ καὶ πλειοτέρων ἀπαρτιζόμενον δικαστῶν, ὧν ὁ πρόεδρος καλεῖται Ἀρχιδικαστής. Ἐν ἑκάστῃ δὲ διοικητικῇ περιφερείᾳ ὑπάρχει ἓν ἐπαρχιακὸν δικαστήριον ἐκ τριῶν μελῶν, ὧν εἷς Ἄγγλος πρόεδρος, εἷς πάρεδρος Χριστιανὸς καὶ ἕτερος Ὀθωμανός. Ἐν ἑκάστῃ δὲ τοιαύτῃ διοικητικῇ περιφερείᾳ συνιστᾶται περιοδικῶς κακουργοδικεῖον, ἀπαρτιζόμενον ἐξ ἑνὸς ἢ πλειοτέρων δικαστῶν τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου, συνήθως δύο, ὧν εἷς ὁ ἀρχιδικαστὴς ὡς πρόεδρος καὶ ἐκ τοῦ προέδρου καὶ τῶν παρέδρων τοῦ ἐπαρχιακοῦ δικαστηρίου. Χρέη εἰσαγγελέως ἐκτελεῖ ὁ Δικηγόρος τοῦ Στέμματος καὶ ἐν ἀπουσίᾳ τούτου ὁ ἀστυνόμος, ἢ ὁ διοικητής. Τὰ πταίσματα δικάζουσι πταισματοδικεῖα, ἅτινα ἀπαρτίζονται ἐκ τοῦ Προέδρου τοῦ ἐπαρχιακοῦ δικαστηρίου, ἢ τῶν δύω μόνον παρέδρων· δύναται ὅμως καὶ ὁ Μέγας Ἁρμοστὴς ἐκτάκτως νὰ συστήσῃ καὶ ἀλλαχοῦ τοιαῦτα πταισματοδικεῖα.

Συνεστήθησαν προσέτι καὶ κωμοδικεῖα ἐν διαφόροις χωρίοις, ἅτινα ἔχουσι μικροτέραν δικαιοδοσίαν τῶν εἰρηνοδικῶν. Ὡς κωμοδίκης δὲ ἐνεργεῖ ἐν τῇ πόλει, ἔνθα ἑδρεύει, καὶ ἐν ὡρισμένῃ τινὶ περιφερείᾳ, καὶ ὁ δικαστὴς τοῦ ἐπαρχιακοῦ δικαστηρίου. Οἱ κωμοδίκαι δικάζουσιν ὑποθέσεις μὴ ὑπερβαινούσας τὰς πέντε λίρας καί τινας ἄλλας μικρὰς δίκας, αἱ ἀποφάσεις δ' αὐτῶν ὑπόκεινται εἰς ἔφεσιν ἐνώπιον τοῦ ἐπαρχιακοῦ δικαστηρίου. Τὸ ἐπαρχιακὸν δικαστήριον δικάζει πάσας τὰς κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἢ Κυπρίων ὑπηκόων ἀγωγάς, τὰς δὲ κατ' ἀλλοδαπῶν μόνος ὁ πρόεδρος αὐτοῦ, ἐκτὸς ἐὰν οἱ διάδικοι ζητήσωσι τὴν πλήρη συγκρότησιν τοῦ δικαστηρίου. Αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ ὑπόκεινται εἰς ἔφεσιν ἐνώπιον τοῦ

Ἀνωτάτου Δικαστηρίου, οὗ ὡσαύτως αἱ ἀποφάσεις ὑπόκεινται πολλάκις εἰς ἔφεσιν ἐνώπιον τοῦ ἰδιαιτέρου Συμβουλίου τῆς Ἀνάσσης.

Ὡς πλημμελειοδικεῖον εἶναι ἁρμόδιον νὰ δικάζῃ πᾶν ἐπαρχιακὸν δικαστήριον πάντας τοὺς ἡμεδαπούς, καὶ νὰ καταδικάζῃ εἰς φυλάκισιν μὴ ὑπερβαίνουσαν τὰ τρία ἔτη, διότι ἁρμόδια περαιτέρω καθίστανται τὰ κακουργοδικεῖα. Αἱ ἀποφάσεις τῶν πλημμελειοδικείων, ὡς καὶ τῶν κακουργοδικείων, ὑπόκεινται εἰς ἔφεσιν ἐνώπιον τοῦ ἀνωτάτου Δικαστηρίου.

Δικηγόροι διορίζονται, πλὴν τῶν ἐπιστημόνων παρ' ἅπασι τοῖς δικαστηρίοις, καὶ οἱ ὑπηρετήσαντες ἐπὶ πέντε ἔτη παρά τινι δικηγόρῳ ἢ δικαστηρίῳ, ἐκτὸς ἐὰν ὑπάρχῃ ἀνάγκη πλειοτέρων δικηγόρων, ὁπότε ὁ Ἁρμοστὴς διορίζει πρόσωπα θεωρούμενα πρὸς τοῦτο κατάλληλα. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς κατοχῆς, ἐπειδὴ ἐπιστήμονες νομικοὶ δὲν ὑπῆρχον, εἰσῆλθον εἰς τὸ δικηγορικὸν στάδιον δικολάβοι τινὲς καὶ διάφοροι ἄλλοι ἄνθρωποι, ἀσοιχείωτοι ὅλως καὶ ἄγευστοι πάσης μαθήσεως, σχεδὸν δὲ ἀναλφάβητοι· κατόπιν ἐτέθησαν μικροί τινες περιορισμοὶ διὰ τῶν προρρηθέντων προσόντων, ἐλπίζομεν δὲ ἤδη, ὁπότε πολλοὶ νέοι ἐκ Κύπρου σπουδάζουσιν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ τὰ νομικά, ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν τυχόντα τὴν ἐξάσκησιν τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος· τοῦτο ἤρξατο εὐτυχῶς ἐφαρμοζόμενον, καὶ ἂς ἐλπίσωμεν, ὅτι μετ' οὐ πολὺ θὰ ὦσιν ἐν ἀποστρατείᾳ πάντες οἱ αὐτοσχέδιοι οὗτοι δικηγόροι, ἀφήνοντες τὰς θέσεις εἰς τοὺς ἐπιστήμονας· ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις τελευταίως ἤρξατο παρεμβάλλουσα πολλὰς δυσκολίας εἰς τὴν ἔκδοσιν ἀδειῶν δι' ἐπιστήμονας δικηγόρους καὶ ἀπαιτοῦσα ἄνευ οὐδενὸς νόμου καὶ δίπλωμα πρακτικῶν ἐξετάσεως τῆς χώρας, ἔνθα ἐδιδάχθη τις τὴν ἐπιστήμην. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου ζητοῦσιν οἱ Ἄγγλοι, ὅπως παρεμποδίζωσι τὴν ἐν τῇ νήσῳ ἐγκατάστασιν νέων στοιχείων, δυναμένων νὰ τοῖς ἀποβῶσι δυσάρεστα. Τοῦτο οὐδέποτε θὰ τὸ κατορθώσωσι. Δυστυχῶς ὅμως διὰ τοῦ ὑπάρχοντος ὀργανισμοῦ τῶν δικαστηρίων καὶ οἱ ἐπιστήμονες δικηγόροι ἀδυνατοῦσι νὰ πράξωσί τι πλέον τῶν ἐμπειρικῶν, διότι ἐν τῇ ἐξασκήσει τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν οὐδεμίαν νὰ ποιήσωνται δύνανται χρῆσιν τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεών των. Ἐνώπιον τοῦ νόμου οὐδὲν δύναταί τις νὰ πράξῃ, καὶ ἀποκλείεται σχεδὸν πᾶσα ἐπιστημονικὴ συζήτησις.

Ὁ Α. ἐφόνευσε τὸν Β. ἂν δύω τοὐλάχιστον μάρτυρες βεβαιώσωσι μεθ' ὅρκου, ὅτι εἶδον τὸν Α. φονεύοντα τὸν Β., καταδικάζεται ὁ κατηγορούμενος, ἔστω καὶ ἂν οἱ μάρτυρες ἐξ ἰδίων συμφερόντων, ἐκ κακεντρεχείας ἢ ἀντιπαθειῶν ψευδῶς ἐμαρτύρησαν, ὅπως καταδικάσωσι τὸν ἀθῶον κατηγορούμενον· ἂν τοὐναντίον οὐδεὶς παρουσιασθῇ μάρτυς αὐτόπτης τῶν γεγονότων, ἀθωοῦται ὁ κατηγορούμενος, ἔστω καὶ ἂν ὑπάρχωσιν ἐνδείξεις, ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν ὁ φονεύς. Τοῦτο γίνεται ἀφορμή, ὅπως πολλοὶ ἔνοχοι διαφεύγωσι πᾶσαν τιμωρίαν καὶ ἄλλοι ἀθῶοι καταδικάζωνται.

Ἀλλὰ περὶ τῶν ἀγγλικῶν δικαστηρίων ἐλέχθη, ὅτι τὰ καλλίτερα δικαστήρια ὑπάρχουσιν ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ τὰ χειρότερα ἐν ταῖς ἀποικίαις αὐτῆς. Ἐκεῖνο, ὅπερ ἰδιαζόντως ὀφείλομεν νὰ στιγματίσωμεν ἐνταῦθα, εἶναι ἡ διαγωγὴ ἐνίων προέδρων δικαστηρίων, οἵτινες, ὀχυρούμενοι ὄπισθεν τοῦ νόμου, δίδοντος ἀπόλυτον ἐπὶ δικαστηρίου ἐξουσίαν εἰς τὸν δικαστήν, νομίζουσιν, ὅτι ἔχουσι δικαίωμα νὰ ὑβρίζωσι καὶ νὰ προσβάλλωσι μέχρις ἀγροικίας καὶ δικηγόρους καὶ διαδίκους, οἵτινες πολλάκις ὑποχωροῦντες πρὸ τοῦ νόμου ἀναγκάζονται νὰ σιωπῶσιν.

Δυνάμει τοῦ περὶ φυλακῶν νόμου πᾶς καταδικαζόμενος εἰς φυλάκισιν ὑπερβαίνουσαν τὰς 15 ἡμέρας ὑπόκειται εἰς ἀναγκαστικὴν ἐντὸς τῶν φυλακῶν ἐργασίαν, πλὴν τῶν ἀσθενῶν καὶ γερόντων· ἐὰν ὅμως ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφασις ὁρίζῃ, ὡς καὶ ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβαίνει, ὅτι ὁ καταδικαζόμενος ὑπόκειται εἰς δημόσια καταναγκαστικὰ ἔργα, τότε ταῦτα ἐνεργοῦνται δημοσίᾳ. Ἡ κυβέρνησις μεταχειρίζεται τοὺς καταδίκους εἰς κατασκευὴν ὁδῶν, καὶ διαφόρων ἄλλων δημοσίων ἔργων· φέρουσι πάντες ὁμοιόμορφον στολὴν καὶ ἐργάζονται ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν ἐνόπλων χωροφυλάκων· ἡ τροφὴ τοῖς παρέχεται ὑπὸ τοῦ δημοσίου, ὡς καὶ τὰ ἐνδύματα ἀντὶ τῆς ἐργασίας. Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν κατοχὴν συνέβη καὶ τὸ ἑξῆς σκάνδαλον, ὅπερ ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἐν τῇ νήσῳ δεῖγμα τῆς ἀγγλικῆς ἀβροφροσύνης, καὶ ἀρκετὰ συνεκίνησε τοὺς κατοίκους. Καταδικασθέντος τότε ἱερέως τινὸς εἰς φυλάκισιν διὰ χρέη, ἡ ἀστυνομία ἐξύρισεν αὐτὸν ὡς ὅλους τοὺς καταδίκους καὶ τὸν καθυπέβαλεν εἰς δημόσια καταναγκαστικὰ ἔργα. Οὕτως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἱερέως προσεβλήθη δεινῶς ἡ θρησκεία ἡμῶν καὶ ἡ νῆσος πᾶσα διεμαρτυ-

ρήθη κατὰ τῆς ἐπονειδίστου ταύτης πράξεως τῶν Ἄγγλων. Περὶ τούτου ἐγένετο καὶ ἐπερώτησις ἐν τῇ ἀγγλικῇ Βουλῇ, οἱ δὲ ὑπουργοὶ ἀπήντησαν, ὅτι τοῦτο ἐγένετο χάριν καθαριότητος! Καὶ οὐ πρὸ πολλοῦ παρομοία συνέβη σκηνή.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν νομοθεσίαν, αὕτη εἶναι λίαν ἀτελής· διότι μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας κατοχὴν τῆς Κύπρου συνεπληρώθη ὁ ἐν Τουρκίᾳ ποινικὸς καὶ ἐμπορικὸς νόμος, ἀλλὰ τὸ κράτος αὐτοῦ ὡς εἰκὸς δὲν ἐπεξετάθη καὶ εἰς Κύπρον. Ὡς ἐκ τούτου ἰσχύει ἐν τῇ νήσῳ ἔτι ὁ πρώην ἀτελὴς τουρκικὸς ἐμπορικὸς καὶ ποινικὸς νόμος, ὅστις διὰ τοῦτο δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν σημερινῶν κοινωνιῶν. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ὀλίγοι ὑπὸ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος ψηφισθέντες δικονομικοὶ νόμοι δὲν δύνανται ν' ἀναπληρώσωσι τὴν ἐπαισθητὴν ἔλλειψιν τῆς Δικονομίας. Εὔκταιον δέ, ὅπως ἡ Κυβέρνησις, προνοοῦσα περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν δικαστηρίων, φροντίσῃ νὰ ρυθμίσῃ καλλιον τὰ τῆς νομοθεσίας.

Ἐκ τῶν ἐπὶ Τουρκίας ὑπαλλήλων διετηρήθησαν μέχρι σήμερον, περιορισθείσης τῆς ἐξουσίας αὐτῶν, ὀλίγοι τινὲς *μουδίραι* (εἶδος ἐπάρχων) διοικηταὶ τῶν *μουδιράτων*, ἔχοντες ἐν αὐτοῖς διοικητικά, ἀστυνομικὰ καὶ διάφορα ἄλλα καθήκοντα, οἱ *μουκτάρ* (ἀντιπρόσωποι τῶν κοινοτήτων) καὶ τὰ *ἰδαρέ* (ἐπαρχιακὰ συμβούλια). Αἱ ἐπαρχίαι ἢ τὰ διαμερίσματα, ὡς διηρέθησαν ἤδη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, δὲν ὑποδιαιροῦνται, ὡς ἀλλαχοῦ, εἰς δήμους, καὶ τοῦτο χάρις εἰς τὸ λίαν συγκεντρωτικὸν σύστημα τῆς Κυβερνήσεως. Ὅ,τι θὰ γείνῃ, θὰ ἐκτελεσθῇ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐπειδὴ αὕτη ἐλάχιστα ὑπὲρ τοῦ τόπου ἐνεργεῖ, οὐδὲν ἔργον βλέπομεν ἐκτελούμενον ἐν τῇ Νήσῳ, ἐξ ὅσων ἀλλαχοῦ γίνονται ὑπὸ τῶν δήμων. Ἡ Ἀγγλία, ἥτις ἐν τῷ ἰδίῳ Κράτει ἐφήρμοσε τὴν μεγαλειτέραν ἀποκέντρωσιν, ἐν ταῖς ἀποικίαις αὐτῆς ἠκολούθησε τὸ ἀντίθετον ἄκρον. Βεβαίως δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι δέον νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν Κύπρῳ ἡ ἐν ἄλλαις πεπολιτισμέναις χώραις κρατοῦσα ἀποκέντρωσις, ἀλλὰ μεγαλειτέρα τις ἐλευθερία τῆς ὑπαρχούσης θὰ ὠφέλει τὰ μέγιστα τὴν νῆσον.

Μόνον αἱ πόλεις, αἵτινες καὶ ἐπὶ Τουρκίας εἶχον δημαρχεῖα, ἐξακολουθοῦσι καὶ νῦν ἔχουσαι τοιαῦτα· ἑκάστη τοιαύτη πόλις ἀποτελεῖ οὕτως ἴδιον δῆμον. Ὁ Ἁρμοστὴς ἐν τούτοις δύναται, ἂν οἱ

κάτοικοι ἀπαιτήσωσι, νὰ συστήσῃ καὶ ἀλλαχοῦ δημαρχεῖα, ἢ καὶ νὰ καταργήσῃ τοιαῦτα, ὅταν πεισθῇ, ὅτι κακῶς λειτουργοῦσιν. Ὁ Δήμαρχος ἐκλέγεται ἐμμέσως, ἤτοι ὑπὸ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, ἐκλεγομένου διὰ ψηφοδελτίων κατὰ πλειοψηφίαν ὑπὸ τῶν πολιτῶν, καὶ ἀποτελουμένου ἐξ ὀκτὼ ἕως δώδεκα μελῶν ἐξ ἀναλόγου ἀριθμοῦ τούρκων καὶ χριστιανῶν. Καθ' ἕκαστον ἔτος ἀπολύεται ὁ ἥμισυς ἀριθμὸς τῶν δημοτικῶν συμβούλων, οἵτινες ἀναπληροῦνται διὰ νέας ἐκλογῆς καὶ ἐκλέγεται νέος δήμαρχος. Τελευταίως ἐψηφίσθη νόμος, καθ' ὃν οἱ μὲν χριστιανοὶ Σύμβουλοι ἐκλέγονται ὑπὸ χριστιανῶν δημοτῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι ὑπὸ Τούρκων, ὡς καὶ κατὰ τὰς ἐκλογὰς τῶν ἀντιπροσώπων. Τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον ἐπιβάλλει φόρους τινάς, καὶ ἔχει διάφορα εἰσοδήματα ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ ὕδατος, ἐνοικιάσεως τῶν σφαγείων, ἐκ τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν κλπ., δι' ὧν φροντίζει περὶ συντηρήσεως νοσοκομείου, τῆς καθαριότητος τῆς πόλεως, τῆς δενδροφυτείας, ὁδοστρωσίας, καὶ ἐξ ὧν δίδει καὶ μικράν τινα εἰς τὰ σχολεῖα ἐπιχορήγησιν, ὡς καὶ εἰς τοὺς πτωχούς.

Δημαρχεῖα ἤδη ὑπάρχουσιν ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι τῆς νήσου, ἐν Λευκωσίᾳ, Λάρνακι καὶ Λεμησσῷ, ὡς καὶ ἐν ταις κωμοπόλεσι Ἀμμοχώστῳ, Κυρηνείᾳ καὶ Πάφῳ, καὶ ἐν ταῖς κώμαις Καραβᾷ, Λαπήθῳ καὶ Πόλει τῆς Χρυσοχοῦ. Δέον ὅμως νὰ προσθέσωμεν ὅτι οἱ δήμαρχοι δὲν ἔχουσι μεγάλην δικαιοδοσίαν, ὄντες δὲ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ διοικητοῦ, εἰσὶν ἁπλῶς πρόεδροι τῶν δημοτικῶν Συμβούλων, ἐνῷ ἀληθεῖς δήμαρχοι εἶναι οἱ διοικηταί.

Ἐνῷ δὲ ἡ νῆσος ἔχει μεγάλην ἀνάγκην λιμένων, καὶ πρὸ πολλοῦ ἔδει νὰ ὑφίστανται λιμενικὰ ταμεῖα καὶ ἐπιτροπαὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἡ Κυβέρνησις εἰσπράττει καὶ καταλογίζει εἰς τὰ ἔσοδα ἅπαντα τὰ λιμενικὰ τέλη, ὡς καὶ τὰ τῶν ἀποβαθρῶν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπάρχουσι λιμένες καὶ ἀσφαλεῖς ὅρμοι, ἡ Κυβέρνησις κατεσκεύασεν ἐν Λεμησσῷ καὶ Λάρνακι πρὸς εὐκολίαν τῶν ἐμπορευομένων μεγάλας σιδηρᾶς ἀποβάθρας, ὧν τὰ ἔξοδα τῆς κατασκευῆς ἐκαλύφθησαν ἀμέσως μετὰ τὰ πρῶτα ἔτη. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι πλέον αἱ ἐκ τούτων εἰσπράξεις δέον νὰ διατίθενται ὑπὲρ λιμενικοῦ τινος ταμείου, διότι εἶναι λυπηρὸν νὰ βλέπῃ τις πολλάκις τὸν χειμῶνα ναυαγοῦντα ἡγκυροβοληµένα πλοῖα καὶ θραυόμενα ἐπὶ τῶν ἀκτῶν ἐλλείψει λιμένων.

Ε'

Ἐκκλησία καὶ Παιδεία.

Ἡ Κύπρος ἐκκλησιαστικῶς διαιρεῖται εἰς τέσσαρας ἀρχιερατικὰς διοικήσεις: τὴν τῆς Λευκωσίας, ἀποτελουμένην ἐκ τῶν διαμερισμάτων, ἄλλοτε μουδιράτων, Ἀμμοχώστου, Κυθραίας, Καρπασίου, Ὀρεινῆς καὶ Μεσαορίας· τὴν τῆς Πάφου ἐκ τῆς Αὐδήμου, Κελοκεδάρων, Χρυσοχοῦ καὶ Πάφου· τὴν τοῦ Κιτίου ἐκ τῆς Λάρνακος, Λεμησσοῦ, Κοιλανίου καὶ Ἐπισκοπῆς· καὶ τὴν τῆς Κυρηνείας ἐκ τῆς Λεύκας, Μόρφου καὶ Κυρηνείας. Ἐν ταῖς τρισὶ τελευταίαις ἐδρεύει ἀνὰ εἷς Μητροπολίτης ἢ Δεσπότης, φέρων τὸν τίτλον Πανιερωτάτου, ἐν δὲ τῇ πρώτῃ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ἡ ἀνωτάτη ἐκκλησιαστικὴ τῆς νήσου ἀρχή, φέρων τὸν τίτλον Μακαριωτάτου. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος διαμένει ἐν τῇ πρωτευούσῃ Λευκωσίᾳ, ὁ τοῦ Κιτίου τὸ ἥμισυ τοῦ ἔτους ἐν Λάρνακι, καὶ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἐν Λεμησσῷ, ὁ τῆς Πάφου ἐν Κτήματι καὶ ὁ τῆς Κυρηνείας ἐν τῷ παρὰ τὴν ὁμώνυμον κωμόπολιν μοναστηρίῳ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος. Οἱ Ἀρχιερεῖς ἐκλέγονται ὑπὸ τοῦ λαοῦ δι' ἀντιπροσώπων ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν, συνέρχονται δὲ ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσι καὶ εἰς τοπικὰς Συνόδους ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Ἡ κυπριακὴ Ἐκκλησία εἶναι αὐτοκέφαλος καὶ ἀνεξάρτητος πάσης ἄλλης, ὑπῆρξε δὲ τοιαύτη, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀπὸ παλαιῶν χρόνων. Ἐπὶ Τουρκίας οἱ Ἀρχιερεῖς, ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, ἐλάμβανον λίαν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῆς νήσου καὶ ἐδίκαζον πλείστας ὑποθέσεις τῶν χριστιανῶν. Ἤδη δικάζουσι μόνον τὰς περὶ διαζυγίων δίκας, δύνανται δὲ νὰ ἐκλεγῶσιν ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ ἐν τῷ Νομοθετικῷ Σώματι, ὡς καὶ πᾶς ἄλλος ἱερωμένος. Κατὰ τὸ θέρος ἕκαστος ἀρχιερεὺς ἐξέρχεται εἰς περιοδείαν ἀνὰ τὴν ἐπισκοπικὴν περιφέρειάν του καὶ περιερχόμενος τὰ χωρία διδάσκει τοὺς χωρικούς, λύει πολλὰς αὐτῶν διαφορὰς καὶ λαμβάνει παρ' ἑκάστου χωρίου ὡρισμένον ποσὸν πρὸς συντήρησιν τοῦ Θρόνου. Πρὸ τῆς Ἀγγλίας οἱ ἀρχιερεῖς εἶχον πολλάκις δικαίωμα νὰ τιμωρῶσι τοὺς χωρικοὺς τοὺς βλάπτοντας τοὺς ἄλλους καὶ παραβαίνοντας τὸ καθῆκόν των, ἀλλ' ἤδη ταῦτα

πάντα δὲν ὑρίστανται πλέον. Ἐπὶ Τουρκίας οἱ ἀρχιερεῖς μετὰ τὴν ἐκλογήν αὐτῶν ἔδει νὰ ἀναγνωρισθῶσι καὶ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Πασσᾶ. Ἤδη ὅμως αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν νέαν Πολιτείαν δὲν καθωρίσθησαν εἰσέτι καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι λίαν ἐπεῖγον πρὸς πρόληψιν παντὸς σκανδάλου.

Ἡ θέσις τῶν ἀρχιερέων ἐν ταῖς ὑποδούλοις ἑλληνικαῖς χώραις εἶναι οὐ μόνον θρησκευτικῶς, ἀλλὰ καὶ ἐθνικῶς σπουδαία καὶ διὰ τοῦτο δέον νὰ καταβάλληται πᾶσα προσοχή, ὅπως ἀνέρχωνται τοὺς μητροπολιτικοὺς θρόνους ἄνδρες τίμιοι, σεβάσμιοι καὶ πεπαιδευμένοι, ἄξιοι τέλος τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῶν προορισμοῦ. Τοιοῦτον ἱεράρχην πρὸ μικροῦ ἐθρήνησε θανόντα ἡ Κύπρος, τὸν ἀείμνηστον Μητροπολίτην Κιτίου Κυπριανόν, ὅστις δὲν ἦν μόνον ἄξιος ποιμενάρχης, ἀλλὰ καὶ ἐπιδέξιος πολιτικός, ἀντιταττόμενος ἑκάστοτε μετὰ θάρρους κατὰ τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν Ἄγγλων καὶ ὑπερμαχῶν καὶ ἐντὸς τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, οὗ ὑπῆρξε τὸ διαπρεπέστερον μέλος, καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνικῶν τῶν Κυπρίων ἀξιώσεων. Παρ' ἑκάστῳ ἀρχιερεῖ ὑπάρχει εἷς ἀρχιμανδρίτης καὶ εἷς ἔξαρχος, ὁτὲ μὲν ἀναπληροῦντες, ὁτὲ δὲ βοηθοῦντες τὸν Μητροπολίτην εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ.

Οἱ ἱερεῖς εἰσι συνήθως ἀπαίδευτοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως ἐνάρετοι, πιστῶς καὶ εὐλαβῶς ἐκτελοῦντες τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα· ἡ γνώμη αὐτῶν ἔχει κῦρος ἐν τῷ χωρίῳ, θεωροῦνται δὲ ὡς προεστῶτες καὶ ὡς μόνοι ἁρμόδιοι εἰς ἐπίλυσιν τοπικῶν ζητημάτων.

Οἱ Κύπριοί εἰσιν ἐν γένει εὐσεβεῖς καὶ τὸ ἱερώτερον τῶν καθηκόντων αὐτῶν εἶναι ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Παναγίου τοῦ Σωτῆρος Τάφου· διὸ καθ' ἕκαστον ἔτος πλεῖστοι ὅσοι ἀπέρχονται εἰς Ἱεροσόλυμα εὐλαβεῖς προσκυνηταί, καὶ ἐγκαταλείποντες ἐν τῷ Ἰορδάνῃ πάντα τὰ ἁμαρτήματα, ἐπανακάμπτουσι σεβάσμιοι *χατζῆδες*. Ὁ τίτλος οὗτος εἶναι ἀναπόσπαστος τοῦ ὀνόματός των, ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀποτεινόμενος καὶ παραλείπων αὐτόν, τοὺς προσβάλλει καιρίως. Ἐπειδὴ δὲ τὸ εἰς Ἱεροσόλυμα ταξείδιον εἶναι δαπανηρόν, *χατζῆδες* ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι οἱ εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων. Τινὲς δὲ ἐξ ὑπερμέτρου ζήλου μεταβαίνουσιν ἐκεῖσε καὶ δὶς καὶ τρίς,

ὅτε καλοῦνται *διπλοχατζῆδες* καὶ *τριπλοχατζῆδες*. Ὡσαύτως ἀθρόοι προσέρχονται εἰς τὰς διαφόρους θρησκευτικὰς πανηγύρεις, μεγάλας διανύοντες ἀποστάσεις καὶ διάφορα φέροντες δῶρα.

Τῶν Τούρκων ἀνώτατοι θρησκευτικοὶ ἀρχηγοὶ εἶναι ὁ Μουφτῆς, ἐδρεύων ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ οἱ ἐν ταῖς πόλεσι καδῆδες, ἐκδικάζοντες τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν διαφοράς.

Αἱ ἐν Κύπρῳ μοναὶ ἀριθμοῦνται εἰς 40, πολλαὶ ὅμως ἐξ αὐτῶν κατεστράφησαν ἤδη, ἢ τείνουσιν εἰς καταστροφήν. Ὑπάρχει προσέτι καὶ μία μονὴ Μαρωνιτῶν καὶ ὀλίγοι τουρκικοὶ *τεκέδες*.

Ἡ παιδεία ἦν τέως λίαν περιωρισμένη ἐν Κύπρῳ· αἱ πόλεις εἶχον μόνον μικρά τινα σχολεῖα, τὰ δὲ χωρία ἐστεροῦντο παντελῶς τοιούτων. Γραμματοδιδάσκαλοί τινες ἐδίδασκον εἰς ὀλίγους ἱερά τινα βιβλία, οἱ ἱερεῖς ἦσαν ὅλως ἀπαίδευτοι καὶ ὁ λαὸς εὑρίσκετο εἰς παχυλὴν ἀμαθίαν. Εὐτυχῶς ὅμως ἀπό τινος ἤρξατο ταχέως διαδιδομένη ἡ παιδεία, δι' ἧς μόνης ἐκπολιτίζονται οἱ λαοί. Τέλειον γυμνάσιον δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει ἐν Κύπρῳ, ἂς ἐλπίσωμεν ὅμως, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ πληρωθῇ καὶ ἡ ἔλλειψις αὕτη. Ἐν ταῖς πόλεσιν ὑπάρχουσιν ἀλληλοδιδακτικὰ σχολεῖα, παρθεναγωγεῖα καὶ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ὧν οἱ ἀπόφοιτοι κατατάττονται εἰς τὰς τελευταίας τάξεις τῶν Γυμνασίων. Ἡ Λεμησσὸς ἔχει τὸ καλλίτερον ἑλληνικὸν σχολεῖον, ἅπαντες δὲ οἱ ἐξ αὐτοῦ ἀπόφοιτοι κατατάττονται εἰς τὴν δ' τάξιν τῶν ἐν Ἀθήναις Γυμνασίων.

Τὰ σχολεῖα συντηροῦνται διὰ τῶν συνδρομῶν τῶν εὐπόρων κατοίκων, ἐκ τῆς τιμῆς τῶν εἰσιτηρίων καὶ διὰ τῆς μικρᾶς κυβερνητικῆς ἐπιχορηγίας, διοικοῦνται δὲ ὑπὸ ἐφορίας, ἐκλεγομένης ὑπὸ τῶν κατοίκων. Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, θεωροῦσα, φαίνεται, τὴν παιδείαν ξένον τι τῆς φροντίδος τῆς Πολιτείας, 3,000 μόνον λίρας καταβάλλει ὑπὲρ αὐτῆς, ὑποχρεοῦσα συνάμα τὰ σχολεῖα, τὰ τυγχάνοντα τῆς κυβερνητικῆς συνδρομῆς, ν' ἀναγνωρίζωσιν ὡς ἐπόπτην τὸν ἐπὶ τῆς παιδείας Ἄγγλον ἐπιθεωρητήν, ὅστις εἶναι ἀναρμόδιος διὰ τοιαύτην θέσιν. Αἱ 3,000 λίραι αἱ ὡρισμέναι διὰ τὴν παιδείαν διενεμήθησαν τῷ 1887 εἰς 180 ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ 69 μωαμεθανικά. Ἡ Ἀγγλία δὲν ἐπιθυμεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, φοβουμένη τὴν πλειοτέραν τῶν κατοίκων ἀνάπτυξιν. Τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ ἡ ὑπ' αὐτῆς ἀπόρριψις τῆς προτάσεως περὶ συ-

στάσεως γυμνασίου, ἔτι δὲ καὶ ἡ τάσις αὐτῆς πρὸς ἵδρυσιν ἁπλῶν γραμματοδιδασκαλείων. Οὕτως ἐν Σολέᾳ καὶ Μαραθάσῃ, ἔνθα τὰ πλεῖστα χωρία δὲν ἀπέχουσι πλέον τοῦ τετάρτου ἀλλήλων, ἱδρύθησαν ἐν ἑκάστῳ τούτων ἴδια γραμματοδιδασκαλεῖα, ἅτινα κλείονται, ἅμα ὡς οἱ χωρικοὶ δὲν δυνηθῶσι νὰ συντηρήσωσι τὸν διδάσκαλον, παρέχοντες αὐτῷ τὸ ἥμισυ τοῦ μισθοῦ, τοῦ ἑτέρου ἡμίσεως καταβαλλομένου ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις ἀντιτείνει εἰς τὴν ἐν τῷ μεγαλειτέρῳ χωρίῳ ἵδρυσιν ἀνωτέρου σχολείου, εἰς ὃ νὰ συρρέωσιν οἱ μαθηταὶ τῶν πέριξ. Πλὴν τῶν 180 τούτων σχολείων ὑπάρχουσι καί τινα αὐτοσυντήρητα, ὧν τέσσαρα διατηρεῖ ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κυπριακὴ ἀδελφότης, καὶ ἓν συντηρεῖται διὰ κληροδοτήματος. Οὕτως ὥστε ὑπάρχουσι σήμερον ἐν Κύπρῳ περὶ τὰ 200 δημοτικὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα· ἐπειδὴ δὲ ἐνίοτε δύω ἢ καὶ πλειότερα πλησιόχωρα χωρία ἔχουσιν ἓν κοινὸν σχολεῖον, συμπεραίνομεν, ὅτι τὰ ἥμίση σχεδὸν τῶν ἐν Κύπρῳ χωρίων 600 τὸν ἀριθμὸν ἔχουσι σχολεῖα. Ἐκ τῶν μονῶν ὀλίγιστα συντηροῦσι τοιαῦτα.

Ἡ ἐν Λιγύπτῳ Κυπριακὴ Ἀδελφότης σκέπτεται ἤδη ἀντὶ τῶν τεσσάρων δημοτικῶν σχολείων, ἅτινα συντηρεῖ ἐν τῇ νήσῳ, νὰ ἱδρύσῃ πλήρες Γυμνάσιον, ὅπερ οὕτω θ' ἀναγνωρίσῃ καὶ ἡ Ἑλλάς. Ἡ ἀπόφασις αὕτη πραγματοποιουμένη θὰ ὠφελήσῃ τὰ μέγιστα τὴν νῆσον καὶ θὰ πληρώσῃ ἕνα τῶν διακαεστέρων πόθων τῶν Κυπρίων. Ἐν τῷ γυμνασίῳ ὅμως τούτῳ δέον νὰ διδάσκωνται καὶ ἐμπορικὰ μαθήματα, ὡς καὶ ἡ νέα λεγομένη μέθοδος, ὅπως οἱ ἐξ αὐτοῦ ἀπόφοιτοι δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ ὡς διδάσκαλοι ἐν τοῖς χωρίοις. Οὐ μόνον δὲ ἀρρένων σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ παρθεναγωγεῖα ἱδρύθησαν ἐν ταῖς μεγαλειτέραις κώμαις καὶ πάντες οἱ χωρικοὶ μετὰ χαρᾶς παρακολουθοῦσι τὰς προόδους τῶν τέκνων των. Οἱ διδάσκαλοι ἀφ' ἑτέρου τῶν χωρίων, ἀπόφοιτοι τὸ πλεῖστον τῶν ἑλληνικῶν τῆς Λεμησσοῦ καὶ Λευκωσίας, φιλοτιμοῦνται νὰ μορφώνωσι κατὰ τὸ δυνατὸν οὐ μόνον τοὺς μαθητὰς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς γονεῖς των, ὡς δέον νὰ πράττωσι πάντες οἱ διδάσκαλοι τῶν χωρίων. Διὰ τῆς παιδείας ὑπάρχει ἐλπίς, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ βελτιωθῇ ἡ ἠθικὴ τῶν κατοίκων κατάστασις, καὶ πλειότερον θ' ἀναπτερωθῇ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα. Τοῦτο ἔστω τὸ κύριον μέλημα τῶν διδασκάλων. Αἱ καρδίαι τῶν μικρῶν χωρικῶν ἂς αἰσθανθῶσι παλμοὺς ἀγνώστους εἰς

τοὺς γονεῖς αὐτῶν, ἡ πάτριος ἱστορία ἂς συγκινήσῃ καὶ διδαξῃ αὐτούς. Εἰς ἓν ἔτι ὀφείλουσι νὰ προσέξωσιν οἱ διδάσκαλοι· νὰ σέβωνται καὶ αὐτὰς τὰς θρησκευτικὰς προλήψεις τῶν χωρικῶν, καὶ νὰ μὴ ἐπιζητῶσι νὰ τὰς διασαλεύσωσι, διότι αὗται δὲν ἐκλείπουσιν οὕτω πρόρριζα ἀποσπώμεναι, ἀλλὰ διὰ τῆς προϊούσης μορφώσεως αὐτῶν, οὕτω δὲ διασαλευόμεναι, ἐπιφέρουσι κλονισμούς, ὡς βίαιοι σεισμοί, εἰς τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν αἰσθήματα, ἅτινα μόνα ἠθικῶς συγκρατοῦσιν αὐτούς, ἐστερημένους πάσης ἄλλης μορφώσεως καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως.

ς'

Κάτοικοι. Ἤθη καὶ ἔθιμα αὐτῶν.

Ἡ ἄλλοτε πολυάνθρωπος Κύπρος σήμερον ἔχει μόνον 186,000 κατοίκους, ὧν 141,000 Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 42,000 Τοῦρκοι 3,000 Μαρωνῖται, Ἀρμένιοι, Φράγκοι καὶ Ἑβραῖοι, καὶ εὐάριθμοί τινες Ἀθίγγανοι. Πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως εἶχε περὶ τὰς 200 χιλιάδας. Ἐπικρατοῦσα γλῶσσα εἶναι ἡ ἑλληνική, ἣν γνωρίζουσι καὶ οἱ μὴ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς νήσου καὶ ταύτην ὁμιλοῦσι πλὴν τῶν Τούρκων, ὧν οἱ πλεῖστοι γνωρίζουσι μὲν τὴν ἑλληνικήν, ἀλλὰ πρὸς ἀλλήλους ὁμιλοῦσι τὴν τουρκικήν. Μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς νήσου δὲν ἀριθμοῦνται καὶ 1000 περίπου Ἄγγλοι διαμένοντες ἐν αὐτῇ ἀπὸ τῆς κατοχῆς, διότι οἱ πλεῖστοι τούτων εἰσὶ στρατιῶται, ὧν ὁ ἀριθμὸς πολλάκις μεταβάλλεται. Νῦν διαμένει ἐν Κύπρῳ ἓν τάγμα ἐξ 800 ἀνδρῶν ἐν στρατοπέδῳ μίαν ὥραν μακρὰν τῆς Λεμησσοῦ· οἱ δὲ λοιποὶ εἰσι διάφοροι πολιτικοὶ ὑπάλληλοι καί τινες ἰδιῶται. Ἡ Κύπρος πτωχὴ οὖσα δὲν προσείλκυσε κατὰ συνέπειαν Ἄγγλους ἐπιχειρηματίας ἢ ἐμπόρους, πᾶσα δὲ ὡς ἐκ τούτου ἐπιχείρησις ἔμεινεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων.

Προκειμένου περὶ τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ τῶν Κυπρίων δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν καὶ ἰδιαιτέραν τινὰ τάξιν *λινοπαμπάκων* (λινοβαμβάκων) καλουμένων. Οἱ λινοβάμβακοι οὗτοι εἰσι χριστιανοὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἢ καὶ κατ' ἄλλας διαφόρους τῆς

τυραννίας ἐποχὰς ἐκτουρκισθέντες, οἵτινες ὅμως διετήρησαν ἴχνη τινὰ τῆς προτέρας θρησκείας καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ των, διὸ καὶ τοῖς ἀπεδόθη τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο ἐπίθετον, παραβάλλον αὐτοὺς πρὸς ὑφάσματα ἐκ λίνου καὶ βάμβακος ὑφασμένα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βάμβαξ ἐστὶ πολυτιμότερος τοῦ λίνου, βεβαίως τὸ δεύτερον συνθετικὸν τοῦ ἐπιθέτου ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν χριστιανικὴν αὐτῶν καταγωγὴν καὶ τὸ πρῶτον πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν θρησκευτικὴν αὐτῶν κατάστασιν. Ἡ θρησκεία, ἥτις ἔσωσε τὸ ἑλληνικὸν γένος ἀπὸ τῆς ἐκ τοῦ κόσμου ἐξαφανίσεως, διετήρησε καὶ παρὰ τοῖς ἀναγκασθεῖσι πρὸ τοῦ θανάτου καὶ τῶν βασάνων νὰ προτιμήσωσι τὴν ἀλλαξοπιστίαν ἀμυδράν τινα ἰδέαν τῆς προτέρας αὐτῶν καταγωγῆς, ὅπως ἐν εὐθέτῳ καιρῷ ἐπαναφέρῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδόν, ἐξ ἧς ἄκοντες παρεξέκλινον. Περιεβλήθη ἡ χριστιανὴ τὴν λευκὴν ὀθόνην, ἠναγκάσθη ὁ ἀνατολίτης Ἕλλην νὰ ποδοπατήσῃ πρὸ τῶν πασσάδων τοῦ Χριστοῦ τὴν εἰκόνα, ἀλλ' οὐδεὶς ἐληστρόνησε τὴν ἀληθῆ θρησκείαν, ἐν τοῖς νάμασι τῆς ὁποίας παιδίον ἐγαλουχήθη, καὶ ἂν ἐν τῷ φανερῷ ἐδόξαζε τὸν Μωάμεθ, ἐν κρυπτῷ ὅμως καὶ παραβύστῳ ἐξηκολούθει κλίνων τὸ γόνυ πρὸ τῆς σεπτῆς τῆς Θερμήτορος εἰκόνος καὶ βαπτίζων τὰ τέκνα του εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλ' ἐνῷ κρύφα ἔδιδον αὐτοῖς χριστιανικὰ ὀνόματα, ἐν τούτοις οὐδέποτε διὰ τὸν φόβον τῶν Τούρκων ἐκάλουν αὐτὰ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου, ἀλλὰ δι' ἄλλου τουρκικοῦ, ὅπερ καὶ ἐπεκράτει· οὕτως ὁ Κωνσταντῖνος ἐκαλεῖτο λ. χ. καὶ Μωαμμέτης, καὶ ὁ κόσμος ὅλος Τοῦρκον τὸν ἀπεκάλει. Οἱ γάμοι, ὡς εἰκός, διὰ τὸ πανηγυρικὸν αὐτῶν ἐτελοῦντο τουρκιστί, ἐνῷ κατὰ τὴν ὑστάτην αὐτοῦ στιγμὴν ὁ λινοβάμβακος προσεπεκαλεῖτο τοῦ ἱερέως τοῦ Χριστοῦ τὴν εὐλογίαν, εἰς ὃν καὶ ἐξωμολογεῖτο μετὰ πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως ἀληθοῦς Χριστιανοῦ. Κατὰ τὰς πανηγύρεις τῶν διαφόρων Ἁγίων πανοικεὶ ἀπήρχοντο εἰς τὸ ἅγιον προσκύνημα καὶ τοῦτο φαίνεται συνετέλεσεν ὅπως καὶ οἱ ἀληθεῖς μωαμεθανοὶ ἔχωσι πολλάκις πίστιν εἰς τὴν θαυματουργὸν ἰδιότητα διαφόρων Ἁγίων· διὸ καὶ σήμερον βλέπομεν ἐνίοτε μωαμεθανοὺς μετὰ πίστεως κομίζοντας ἀναθήματα εἰς διαφόρους ἁγίους καὶ εὐλαβῶς προσερχομένους εἰς χριστιανικὰς πανηγύρεις. Τοιαύτη ἡ ἱστορία τῶν ἐν Κύπρῳ *λινοπαμπάκων*, οἵτινες προϊόντος τοῦ χρόνου ἀπέβαλλον τὸν χριστιανικὸν αὐ-

τῶν χαρακτῆρα. Ἀλλ' ἡ ἀγγλικὴ κατοχὴ ἐπανέφερεν εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν χρόνους μερακρυσμένους, καὶ οἱ Λινοβάμβακοι οὐδὲν πλέον φοβούμενοι ἐκ μέρους τῶν Τούρκων πάντες σχεδὸν προσῆλθον εἰς τὴν ὀρθόδοξον θρησκείαν, ἥτις μετὰ χαρᾶς ἐδέχθη εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῆς τὰ ἀπολωλότα πνευματικὰ αὐτῆς τέκνα. Ὁλόκληρα χωρία μετεβλήθησαν ἐκ τουρκικῶν εἰς χριστιανικά, ἑλληνικὰ σχολεῖα ἱδρύθησαν, καὶ μετὰ πάροδον χρόνων πολλῶν ἀντήχησαν καὶ αὖθις τὰ ἱερὰ τεμένη ἐκ τῶν συγκινητικῶν ψαλμῳδιῶν τῶν χριστιανῶν πατέρων. Μετ' ὀλίγον καὶ οἱ ἐναπολειφθέντες Λινοβάμβακοι θὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῶν λοιπῶν καὶ τὰ τέκνα θὰ ἐξαγνίσωσι διὰ τῆς πράξεώς των ταύτης τὴν παλαιὰν τῶν πατέρων αὐτῶν ἁμαρτίαν. Οἱ ἱερεῖς ἐν διαφόροις χωρίοις, ὅπως ἐξαναγκάσωσι καὶ τοὺς λοιποὺς εἰς τὴν ἐν τοῖς κόλποις τῆς ἐκκλησίας ταχεῖαν ἐπάνοδον, ἀρνοῦνται αὐτοῖς τὴν ἐκτέλεσιν παντὸς μυστηρίου, οἷον τὴν βάπτισιν καὶ τὴν μετάληψιν, ἃ οἱ Λινοβάμβακοι κρυφίως ἐκτελοῦσι. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι τὰ ἐκβιαστικὰ ταῦτα μέσα εἰσὶ περιττὰ καὶ ὅ,τι ἤρξατο ἤδη, θὰ συμπληρώσῃ ὁ μέλλων χρόνος καὶ τὰ σχολεῖα, εἰς ἃ στέλλουσι τὰ τέκνα αὐτῶν οἱ Λινοβάμβακοι· καὶ ὁ χρόνος οὗτος ἔσται βραχύς.

Πόλεις ἡ Κύπρος ἔχει τρεῖς· τὴν Λευκωσίαν, τὴν καὶ πρωτεύουσαν, τὴν Λάρνακα-Σκάλαν ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Κιτίου, καὶ τὴν Λεμησσὸν οὐ μακρὰν τῆς Ἀμαθοῦντος. Κωμοπόλεις ἐπίσης ἔχει τρεῖς· τὴν Κυρήνειαν παρὰ τὴν ὁμώνυμον ἀρχαίαν πόλιν, τὸ Κτῆμα παρὰ τὴν Πάφον (νέαν) καὶ τὰ Βαρώσια παρὰ τὴν Ἀμμόχωστον καὶ οὐ μακρὰν τῆς περιπύστου Σαλαμῖνος. Κώμας ἔχει ἐν ὅλῳ 600, ὧν μεγαλειτέρα ἡ τοῦ Μόρφου.

Οἱ Κύπριοί εἰσιν εὐπειθεῖς, ἐργατικοί, οἰκονόμοι, ὀλιγαρκεῖς καὶ κατὰ τὸν Κ. Σινᾶϊον κοινωνικοί, εὐπροσήγοροι, εὐκατάδεκτοι, ὑποδεκτικοί, δεξιοί, ὀξύνοι, φιλοτερπεῖς. Ὁ ἀγρότης ἀγαπᾷ τὴν γῆν, ἣν καλλιεργεῖ καὶ πρὸς ἣν εἶναι προσκεκολλημένος, ὡς καὶ τὴν πατρίδα του, τὸ χωρίον του, καὶ ὅταν ἐξ ἀνάγκης ἐκπατρίζηται, ἡ μόνη αὐτοῦ ἐπιθυμία εἶναι νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν γενέθλιον γῆν. Τὸ ἑξῆς δημῶδες δίστιχον ἐκφράζει πιστῶς τὴν πρὸς τὴν Πατρίδα ἀγάπην τῶν Κυπρίων :

Ἠχαιρετῶ κ' ἀφίνω γειάν, Ἄχ! Κύπρο μου καϋμένη,
Καὶ τὸ κυρμίν μου πέρνω το, κ' ὁ νοῦς μου 'ὰ 'πομένει.

Καὶ παρὰ τοῖς Κυπρίοις, ὡς καὶ παρ' ὅλοις τοῖς Ἕλλησι, τὸ οἰκογενειακὸν πνεῦμα εἶναι λίαν ἀνεπτυγμένον καὶ ὁ πατὴρ ἀληθὴς τοῦ οἴκου δεσπότης· ἡ σύζυγος σπανίως τολμᾷ νὰ ὑποβάλῃ τὰς σκέψεις της εἰς τὸν συμβίον, τὰ δὲ τέκνα, ἅτινα τὸν καλοῦσιν *ἀφέντην*, σιγῶσιν, ὅταν ἐκεῖνος λαλῇ. Ἡ τοιαύτη πρὸς τοὺς γονεῖς εὐλάβεια τῶν νέων ἐπεκτείνεται καὶ εἰς πάντας τοὺς γέροντας τοῦ χωρίου, εἰς οὓς παραχωροῦσι τὰς ἰδίας θέσεις καὶ ἀσπάζονται εὐκαιρίας τυχούσης τὴν δεξιάν των. Τὰ σεβαστότερα πρόσωπα ἐν ὅλῳ τῷ χωρίῳ εἰσὶν οἱ ἱερεῖς, οἵτινες ἔγγαμοι καὶ φιλήσυχοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἑλκύουσι τὸν σεβασμὸν πάντων τῶν χωρικῶν, οἵτινες εἰς πάντα χαιρετισμὸν αὐτῶν προσθέτουσιν εὐλαβῶς καὶ τὴν πρὸς τὴν ἀντιπρόσωπον τοῦ Χριστοῦ μετάνοιάν των διὰ πᾶν ἁμάρτημα· οὕτω λ.χ. διερχόμενοι πρὸ τοῦ ἱερέως, κλίνουσιν ὀλίγον, θέτοντες τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ λέγουσι: *μεταγοίαις ὥρα καλή, ἢ καλὴ νύκτα*, ἀναλόγως τῆς ὥρας τῆς ἡμέρας.

Ἕκαστος νέος ἅμα φθάσῃ τὸ 18ον ἢ τὸ 20ὸν τῆς ἡλικίας του, πρὶν ἢ φυῶσι πολλάκις ἐπὶ τοῦ προσώπου οἱ πρῶτοι ἴουλοι, θὰ ἐκλέξῃ ἀναγκαίως τοῦ βίου του τὴν μέλλουσαν σύντροφον, καταρτίζων οὕτω νέον οἶκον ἀνεξάρτητον τοῦ πατρός. Ὁ νεανίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκλέγει μόνος κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς καρδίας του τὴν νύμφην, οὐχ ἧττον ὅμως καὶ οἱ γονεῖς πολλάκις εἰσὶν οἱ λαμβάνοντες τὴν περὶ τούτου πρωτοβουλίαν. Οἱ γονεῖς ἀμφοτέρων τῶν μελλονύμφων θὰ ὁρίσωσι τὰ κτήματα, ἅτινα θὰ δώσωσι τοῖς τέκνοις των καὶ ἀφοῦ τελεσθῶσιν οἱ γάμοι, ὁ γαμβρὸς φέρει εἰς τὴν ἰδίαν κώμην τὴν νύμφην, ἐὰν αὕτη κατοικῇ ἀλλαχοῦ. Ἀφοῦ οὕτως ἀποκαταστήσωσι πάντα τὰ τέκνα των οἱ χωρικοί, ἐξακολουθοῦσιν καλλιεργοῦντες τὰ ἐναλειπόμενα κτήματά των μέχρι βαθέως γήρατος, ὁπότε πλέον διαμοιράζουσι καὶ αὐτὰ εἰς τὰ τέκνα των, ἅτινα ὑποχρεοῦνται μέχρι θανάτου νὰ περιθάλπωσι τοὺς ἀπομάχους γονεῖς.

Ἐπειδὴ δὲ σπανιώτατα Κύπριος μένει ἄγαμος καὶ αἱ Κύπριαι γυναῖκες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστόν εἰσι πολύτοκοι καὶ αἱ γεννήσεις πολ-

λαί, ὁ πληθυσμὸς ταχέως θὰ ηὔξανεν, ἐὰν ἕνεκα διαφόρων νόσων, ἃς οἱ χωρικοὶ καὶ ἐλλείψει μέσων καὶ ἕνεκα τῆς ἀμαθίας ἀδυνατοῦσι νὰ καταστείλωσι, δὲν ἦτο κατ' ἀναλογίαν καὶ ἡ θνησιμότης μεγάλη, καὶ ἐὰν ἕνεκα τῆς μεγάλης πενίας πολλοὶ νέοι δὲν ἠναγκάζοντο νὰ ἐκπατρισθῶσιν.

Ἠθικὴ μεγίστη ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν καὶ πᾶσα παρεκτρεπομένη γυνὴ περιφρονεῖται ἐπίσης ἐν τοῖς χωρίοις, ὡς καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν.

Ἕκαστον μέλος τῆς οἰκογενείας ἔχει ἰδίαν ἐν τῷ οἴκῳ ἐργασίαν. Ὁ πατὴρ μεταφέρει εἰς τὰς ἀγορὰς τὰ προϊόντα, καὶ διευθύνει πάσας τὰς ἐργασίας, ἡ σύζυγος εἶναι πολύτιμος αὐτοῦ συνεργάτις, φέρουσα ξύλα ἐκ τῶν ἀγρῶν, περιποιουμένη τοὺς κήπους, μαγειρεύουσα διὰ τοὺς ἐργάτας (ἀρκάτας) τῶν κτημάτων, τὰ τέκνα ὁδηγοῦσιν εἰς τοὺς ἀγροὺς τὰ ποίμνια, ποτίζουσι τοὺς κήπους, κομίζουσιν ὕδωρ καὶ ἐκτελοῦσι πᾶσαν ἄλλην ἐπιβοηθητικὴν ἐργασίαν. Ἡ μήτηρ φέρει μεθ' ἑαυτῆς εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς κήπους τὸ μικρόν της βρέφος, ὅπερ ἀφίνει πολλάκις μόνον, ἵνα ἀνασχοληθῇ εἰς τὸ ἔργον της, οὐδόλως ἐνοχλουμένη, ἐὰν τοῦτο κλαυθμηρίζῃ, ζητοῦν τὴν μητέρα· θηλάζουσι δὲ αὐτὰ κατὰ κακὴν συνήθειαν ἐπὶ δύω καὶ πλέον ἔτη καὶ πολλάκις τις βλέπει μικρὰ παιδία ὁμιλοῦντα καὶ τρέχοντα ὄπισθεν τῆς μητρός, ὅπως τοῖς δώσῃ τὸ γάλα. Ἕνεκα τούτου, ὡς καὶ τῶν πολλῶν κόπων, εἰς ἃς ὑποβάλλονται αἱ χωρικαί, ὅσῳ ὡραῖαι καὶ ἂν ὦσι πρὸ τοῦ γάμου, ὀλίγα ἔτη μετ' αὐτὸν μεταβάλλονται τοσοῦτον, ὥστε καθίστανται ἀγνώριστοι.

Οἱ Κύπριοι εἰσὶν ὑψηλοῦ μᾶλλον ἀναστήματος, μελαγχροινοὶ καὶ ἰσχνοὶ μᾶλλον ἢ παχεῖς· αἱ γυναῖκες δὲν διακρίνονται ἐπὶ καλλονῇ, ἂν καὶ ἐδικαιοῦτό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἡ πατρὶς τῆς Ἀφροδίτης θὰ διετήρει καὶ σήμερον λείψανά τινα τοῦ προτέρου κάλλους τῶν Κυπριάδων. Καὶ τῷ ὄντι· δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαφανισθῇ τελείως τὸ πάρος μεγαλεῖον, καὶ ὅπως ἀναγκαζόμεθα ν' ἀνασκαλεύωμεν τὴν γῆν, ἵνα ἀνασύρωμεν ἐκ τοῦ βάθους αὐτῆς συντρίμματα μεγαλοπρεποῦς τῆς ἀρχαιότητος ναοῦ, οὕτως, ἵνα ἀνεύρωμεν λείψανα τῆς προτέρας καλλονῆς, ἀνάγκη νὰ ἀνέλθωμεν εἰς τὰς ὀρεινὰς κώμας καὶ τὰ βόρεια τῆς νήσου μέρη, καὶ εἰς τὸ Καρπάσιον, ἔνθα ἀμιγέστερον διετηρήθη τὸ ἑλληνικὸν αἷμα. Ἐκεῖ θὰ ἴδωμεν ὑψηλοὺς καὶ ρωμα-

λέους ἄνδρας, ξανθὰς καὶ γλαυκώπιδας γυναῖκας καὶ περικαλλεῖς νεάνιδας, περισωθέντα εὐτυχοῦς ἐποχῆς λείψανα, ἅτινα φυλαχθέντα μακρὰν τῶν βεβήλων τῶν κατακτητῶν ὀφθαλμῶν, δίδουσιν ἡμῖν σήμερον ἀμυδρὰν ἰδέαν τοῦ προτέρου κάλλους τῶν γυναικῶν τῆς Κύπρου. Ἀλλ' ὅπως ὁ Τοῦρκος ἔκλεπτε τοὺς θησαυροὺς παντὸς πλουσίου, ἐπέθετε βέβηλον χεῖρα ἐπὶ τῶν ναῶν τῶν χριστιανῶν, οὕτω καὶ ἐλάμβανε διὰ τῆς βίας ὡς ἴδιον κτῆμα πᾶσαν ὡραίαν ἑλληνίδα καὶ τὰ τουρκικὰ χαρέμια περιέκλειον πάντοτε θησαυροὺς ὅλους ἑλληνικούς. Ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀφοῦ πᾶσα ἡ νῆσος παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον, αἱ ὡραιότεραι κόραι ἀπὸ τῆς μικροτέρας κώμης μέχρι τῆς πρωτευούσης, ἔνθα πολλαὶ ἑλληνίδες καὶ ἐνετῶν ἱπποτῶν θυγατέρες ἐθαυμάζοντο διὰ τὸ κάλλος των, ἐσύρθησαν ὀλοφυρόμεναι καὶ τὴν κόμην τίλλουσαι εἰς τὰ τουρκικὰ χαρέμια, πολύτιμος φόρος, ὃν ἀποτίει ὁ δοῦλος τῷ βαρβάρῳ δεσπότῃ. Πολλαὶ νεάνιδες ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλαι, καὶ ἄλλαι ἀποστελλόμεναι ὡς δῶρον εἰς Σταμπούλ ἐπυρπόλησαν τὸ φέρον αὐτὰς πλοῖον, προτιμήσασαι τὸν θάνατον τῆς ἀτιμίας. Παρόμοια συνέβησαν καὶ τῷ 1821 καὶ εἰς ἄλλας διαφόρους ἐποχάς. Πλὴν τούτου αἰτία τῆς σημερινῆς ἀσχημίας εἶναι καὶ ἡ κακὴ δίαιτα καὶ ἡ πολλὴ ἐργασία, ἅτινα ἀσχημίζουσι τοὺς χαρακτῆρας τοῦ προσώπου.

Οἱ Κύπριοι θεωροῦνται ὡς φιλήσυχοι καὶ δειλοί· τὸ τελευταῖον ὅμως δὲν εἶναι ὅλως ἀληθές, ἐὰν δὲ οὐδέποτε ἐπανέστησαν κατὰ τῶν Τούρκων, τοῦτο προέρχεται ἐκ διαφόρων ἱστορικῶν λόγων, καὶ πᾶς τις διεξερχόμενος τὰς σελίδας τῶν τυχῶν τῆς νήσου θὰ δικαιώσῃ αὐτούς. Οἱ Καρπάσιοι, οἱ Πάφιοι, οἱ Ὁμόδιοι, οἱ Λευκαρίται καὶ οἱ Μαρρίται εἰσὶν ἀνδρεῖοι χωρικοὶ καὶ ρωμαλέοι, πολλὰ δὲ τῆς νήσου χωρία καυχῶνται, ὅτι σπανίως ἐπέτρεψαν εἰς Τοῦρκον νὰ τοὺς ἐπισκεφθῇ, ὅπως εἰσπράξῃ φόρους. Οἱ Κύπριοι ἀφ' ἑτέρου εἰσὶ λίαν φιλοπάτριδες. Κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Τούρκων ἕνεκα τοῦ βαρέος ζυγοῦ καὶ τῆς πολλῆς ἀμαθίας τὸ αἴσθημα παρὰ τοῖς κατοίκοις εἶχε καταπέσῃ εἰς μέγαν βαθμόν· ἀλλὰ τὰ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος συσταθέντα σχολεῖα καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐθνεγερσία ὑπεδαύλισαν καὶ ἀνεζωπύρησαν τὸ καταπεπτωκὸς αἴσθημα, ὅπερ ἔκτοτε ἐκράτυνεν ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλ-

λάδος, πρὸς ἣν πᾶς δοῦλος ἕλλην ἀτενίζει. Σήμερον σχολεῖα παντα-χοῦ σχεδὸν ὑπάρχουσι, καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ἀνεπτύχθη κοινωνία, ἥτις καὶ ἠθικῶς προάγεται καὶ ἐθνικῶς ἐνδυναμοῦται. Ὁ διδάσκα-λος τοῦ χωρίου διδάσκει τοῖς χωρικοῖς τὴν φιλοπατρίαν, οἱ ἐν Ἀ-θήναις σπουδασταὶ κομίζουσι καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς Κύπρον νέον αἴσθημα, νέαν ζωήν. Ὁ ἀνὰ τὰς ἀγυιὰς τῶν πόλεων ἀναγγέλλων τὸ δρομολόγιον τῶν ἀτμοπλοίων κῆρυξ στεντορείᾳ τῇ φωνῇ καὶ εὐ-λαβῶς κηρύττει, ὅτι τὸ ἀγγελλόμενον ἀτμόπλοιον, ἀφοῦ προσεγγίσῃ εἰς Σμύρνην, θὰ *πράσῃ* καὶ 'ς τὴν Ἑλλάδα, τὰ ἅγια χώματα. Αἱ ἐθνικαὶ καὶ βασιλικαὶ ἑορταὶ πανηγυρίζονται μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀνὰ πᾶσαν τὴν νῆσον, καὶ οἱ μικροὶ χωρικοὶ ἔμαθον ἤδη νὰ ᾄδωσι τῆς ἐλευθερίας τὸν ὕμνον, καὶ τὸ ᾆσμα αὐτῶν ἀντιλαλεῖ εἰς τὸ ἀντίπεραν ὄρος, γηθοσύνως χαιρετίζον τὸ ψαλλόμενον λυκαυγές. Τὰ τελευ-ταίως ἐπισκεφθέντα τὴν νῆσον ἑλληνικὰ πολεμικὰ πλοῖα ἔτυχον θριαμβευτικῆς ὑποδοχῆς, καὶ ἡ ἑλληνικὴ σημαία χαρμοσύνως πλα-ταγοῦσα εἰς τῆς Κύπρου τὰς πενθίμους ἀκτάς, ἔφερε δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἐκορύφου τὴν συγκίνησιν, ἐνεδυνάμου τὰς ἐλπίδας καὶ μία μόνη φωνὴ ἐξήρχετο τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ «ζήτω, ζήτω ἡ ἕνωσις». Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων εἶναι ὁ ἀληθὴς καὶ μόνος τῶν Κυπρίων βασιλεύς, ἡ δὲ εἰκὼν αὐτοῦ, ὡς καὶ ἁπάσης τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, πανταχοῦ ἀνηρτημένη διαμαρτύρεται οἱονεὶ κατὰ τῆς καταπατήσεως ἀπαραγράπτων προκιωνίων δικαίων. Οἱ Κύπριοι πε-ποιθότες εἰς τὸν φιλελληνισμὸν τῆς φιλελευθέρου ἀγγλικῆς μερίδος, ἐξαιρετικῶς ἠγάπησαν τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς τὸν γεραρὸν Γλάδστωνα, ἐφ' οὗ ἀγαθὰς ἐστήριξαν ἐλπίδας. Ἂν καὶ αὐτὴ δὲ τοῦ Γλάδστωνος ἡ πολιτικὴ ἔδειξε μετ' ὀλίγον, ὅτι πολιτικὴ καὶ εὐγένεια αἰσθημά-των οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν, ἐν τούτοις πεποίθαμεν, ὅτι οἱ φιλελεύ-θεροι Ἄγγλοι καὶ ὁ Γλάδστων, ὅστις ἄλλοτε ἔσχε τὴν τιμὴν καὶ τὴν εὐτυχίαν νὰ γείνῃ διερμηνεὺς τῶν αἰσθημάτων ὁμαίμονος λαοῦ καὶ πρῶτος αὐτὸς νὰ ζητήσῃ παρὰ τῆς ἰδίας πατρίδος τὴν ἀπονο-μὴν τοῦ μεγαλειτέρου Δικαίου, ἐν ὁμοίᾳ περιπτώσει ἔσται ὁ πρῶ-τος συνήγορος καὶ τῶν δικαίων κυπριακῶν ἀξιώσεων, εὐχόμεθα δὲ καὶ ὁ ἐκτελεστὴς αὐτῶν.

Οἱ Μωαμεθανοὶ κατοικοῦσιν ἢ ἐν ἰδίοις χωρίοις, ἢ μετὰ τῶν χρι-στιανῶν· μὴ ὄντες δὲ ὡς ἀλλαχοῦ φανατικοί, ζῶσι μετ' αὐτῶν ἐν

πλήρει ὁμονοίᾳ, μιμούμενοι δὲ τοὺς χριστιανοὺς σπανίως λαμβάνουσι πλειοτέρας τῆς μιᾶς γυναῖκας. Ἐν ταῖς πόλεσι τοὐναντίον ἀποτελοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἰδίας συνοικίας καὶ μεμακρυσμένοι τῶν χριστιανῶν διατηροῦσι πάντα τὰ τουρκικὰ χαρακτηριστικά. Οἱ χριστιανοὶ εἰσιν ἐργατικώτεροι τῶν Μωαμεθανῶν, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀρέσκονται εἰς τὰς κλοπάς, εἰς ἃς ἰδίως διακρίνονται οἱ Αἰθίοπες. Ἀπὸ τῆς κατοχῆς τῆς Ἀγγλίας τὰ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ὑφιστάμενα μίση ὀσημέραι ἐκλείπουσι, καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς νήσου διανοητικῶς κατὰ πολὺ ὑπέρτεροι γνωρίζουσι νὰ περιποιῶνται τοὺς τέως κατακτητάς, παρ' ὧν σήμερον οὐδὲν ἔχουσι νὰ φοβῶνται.

Λαὸς πενόμενος οὐδέποτε εἶναι ἠθικός· λαὸς ἐπὶ πολὺ βιώσας ὑπὸ βαρβάρους κυρίους ἀδύνατον νὰ μὴ διεφθάρῃ ἠθικῶς· ἐὰν δὲ ἔν τισιν οἱ Κύπριοι ἔχουσιν ἐλαττώματά τινα, προέρχονται ταῦτα προφανῶς ἐκ τῆς πενίας, τῆς δουλείας καὶ ἀμαθίας. Ἔχουσιν ὅμως οἱ Κύπριοι καὶ πολλὰ προτερήματα, ἅτινα διακρίνουσι πάντας τοὺς Ἕλληνας, καὶ πρῶτον τούτων εἶναι ἡ φιλοξενία. Πάντες οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν νῆσον τυγχάνουσι θερμῆς παρὰ τῶν κατοίκων δεξιώσεως, καὶ πάντες οἱ χωρικοὶ φιλοξενοῦσιν ὑπὸ τὴν πτωχήν των στέγην πάντα ἀνεξαιρέτως αἰτοῦντα ξενίαν. Ἡ οἰκία τοῦ ἱερέως, τοῦ προκρίτου, τοῦ διδασκάλου καὶ παντὸς εὐπόρου εἰσὶ διαρκεῖς ξενῶνες, καὶ πᾶς ξένος εἶναι βέβαιος, ὅτι θὰ εὕρῃ ἐν αὐτοῖς πᾶσαν δυνατὴν περιποίησιν. Ἀφ' ἑτέρου εἰσὶ λίαν φιλοπερίεργοι καὶ ἀφοῦ παράσχωσιν εἰς τὸν ξένον πᾶς πρώτας περιποιήσεις, προσπαθοῦσι νὰ μάθωσι διὰ πλαγίων ἐρωτήσεων, ἵνα μὴ φανῶσιν ἀδιάκριτοι, πόθεν ὁ ξένος ἔρχεται, καὶ διατί ἦλθε, ποῦ πηγαίνει καὶ διὰ ποῖον λόγον, μετ' ἀφελείας καὶ γλυκύτητος ὑποβάλλοντες τὰς ἐρωτήσεις των ταύτας, ἃς ἄλλοι γύρωθεν ψέγουσιν ὡς ἀδιακρίτους, ἵνα ἀναγκάσωσι τὸν ξένον νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν περιέργειάν των· καὶ ἂν οὗτος ἀποφεύγῃ τὰς ἀπαντήσεις, προσπαθοῦσι μόνοι νὰ ἀνεύρωσι τὸν λόγον, εἰς μυρίας παραδιδόμενοι εἰκασίας. Ἐάν τις ζητήσῃ νὰ τὸν ὁδηγήσωσιν ἢ τῷ δώσωσι πληροφορίαν τινά, πάντες εἰσὶ πρόθυμοι εἰς τοῦτο, ὡς μεγάλην αὐτῶν ἀμοιβὴν θεωροῦντες τὸ νὰ μάθωσι τὴν ἱστορίαν τοῦ περιέργου ξένου.

Ὁ Κυπριακὸς λαὸς εἶναι λίαν εὐφάνταστος, εὐφυής, πλούσιος εἰς παροιμίας, αἰνίγματα, ᾄσματα, καθαρολωσσήματα, παραμύθια,

γνωμικά κλπ. Τὸ «Ἄϊ Γεώργη, βοῦθά μου, καὶ σὺ τὸν πόδα σπούδεψε», ἰσοδυναμεῖ πληρέστατα πρὸς τὸ τῶν ἀρχαίων «Σὺν Ἀθηνᾷ καὶ χεῖρα κίνει», ὅπερ ἐν Ἑλλάδι ἀπαντᾷ ὡς ἑξῆς: «Ἄϊ μου Γιάννη, βοήθα με, σεῖσε καὶ σὺ τὸν πόδα σου». Τὰς ὁμιλίας αὐτοῦ ποικίλλει διὰ διαφόρων παροιμιῶν καὶ παραβολῶν, αἵτινες εὔστοχοι καὶ ἐπίκαιροι δεικνύουσιν εὐφυΐαν καὶ παρατηρητικότητα καὶ καθιστῶσι τὴν ὁμιλίαν ζωηροτέραν καὶ ἐπαγωγοτέραν. Πρὸς τούτοις οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων διακρίνονται διὰ τὸ φιλόσκωμμον τοῦ χαρακτῆρος, διὰ τὴν εὐτραπελίαν καὶ εὐφυΐαν καὶ διὰ τὴν χάριν ἐν ταῖς ἐκφράσεσιν. Ἡ Κυπριακὴ διάλεκτος εἶναι λίαν ἐκφραστική, πάντες δὲ οἱ Κύπριοι καὶ μακρὰν τῆς Πατρίδος ἀρέσκονται εἰς αὐτήν, ὀλίγοι δέ εἰσιν ἐν Κύπρῳ οἱ ὁμιλοῦντες τὴν καθαρεύουσαν. Ὅπως καταστήσωσιν ἐκφραστικωτέρας τὰς ὁμιλίας αὐτῶν καὶ ἀστειοτέρας, μεταχειρίζονται πολλάκις διαφόρους ξένας λέξεις ἢ καὶ φράσεις, ἰδίᾳ τουρκικὰς καὶ ἰταλικάς, ἃς καταλλήλως γνωρίζουσι νὰ ἐξελληνίζωσιν.

Τὰ δημοτικὰ ἀφ' ἑτέρου ᾄσματα, ἐρωτικὰ τὸ πλεῖστον, εἰσὶ πλήρη χάριτος καὶ πάθους· μεγάλα ὅμως ἔπη δὲν ἀπαντῶσιν ἐν Κύπρῳ. Τὰ ὡραιότερα ἐκ τούτων ἱστορικο-ἐρωτικά, ἀπηχήσεις τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, διηγοῦνται τοὺς ἔρωτας βασιλέων καὶ Ρηγαινῶν καὶ διαφόρων *βασιλοπούλων*. Ὁ ἐρωτευμένος Ἐνετὸς ᾄδει·

Κόρη, νὰ πῇς τῆς μάνας σου νὰ κάμῃ κ' ἄλλην κόρην,
σὰν ἔκαψε τὴν Βενετιάν, νὰ κάψῃ καὶ τὴν Πόλιν.

Οἱ Κύπριοι δὲν λησμονοῦσιν, ὅτι ἡ Πατρὶς αὐτῶν ὑπῆρξε καὶ ἡ τῆς Ἀφροδίτης καὶ ὁ μόνος Θεός, ὃν πλειότερον ὑμνοῦσι δι' ᾀσμάτων χαριεστάτων, ἔνθα ὡραία τις κόρη παραβάλλεται πολλάκις πρὸς τὴν *Ἀφροδίτην*, εἶναι ὁ ἔρως. Ἡ Ἀφροδίτη, ἣν φαντάζονται ὡραῖόν τι ὑπερφυσικὸν ὄν, χρησιμεύει ὡς πρότυπον εἰς ποιητικὰς παραβολάς. Ἡ Ἀροδαβνοῦσα[1] εἶναι ἓν τῶν ὡραιοτέρων ἱστορικο-ἐρωτικῶν ᾀσμάτων, ἐδημοσιεύθη δὲ ἐν τῷ γ' τόμῳ τῶν Κυπριακῶν τοῦ Α. Σακελλαρίου.

Ὁ Ρήγας τῆς Ἀνατολῆς κι' ὁ βασιληᾶς τῆς Δύσης ἠγάπα πε-

1 Ἀροδαφνοῦσα· τὸ φ πολλάκις, ὡς καὶ ἐν τῇ Ἀφροδίτῃ, μετατρέπεται εἰς β

ριπαθῶς τὴν Ἀροδαφνοῦσαν, τὴν μικροτέραν καὶ ὡραιοτέραν τριῶν ἀδελφῶν. Ἡ Ρήγαινα, ζηλότυπος ὡς ἄλλη Ἥρα, μαθοῦσα τοὺς ἔρωτας τοῦ βασιλέως, προσκαλεῖ κατ' ἰδίαν τὴν Ἀροδαφνοῦσαν καὶ δολίως φονεύει αὐτήν. Ὁ Ρήγας, μαθὼν τὴν πρόσκλησιν καὶ μαντεύων κακά, καταφθάνει ταχύς, κατόπιν ὅμως ἑορτῆς, καὶ ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ, βλέπων νεκρὰν τὴν περικαλλῆ ἐρωμένην, φονεύει τὴν βασίλισσαν καὶ κλαίει τὴν ἄψυχον κόρην.

Ἐν ἐπιλόγῳ ὁ ποιητὴς τῆς *Ἀροδαφρούσας* ὡς ἠθικὸν συμπέρασμα προσθέτει:

Ὅσοι τὸ ἀναγνώσετε νὰ ἦστ' εὐτυχισμένοι,
κι' ἀπὸ ἀγάπην λείψετε, ὅσ' εἶστε παντρεμένοι.

Οὐχ ἧττον πολλὰ εἶναι καὶ τὰ εἰς τὸν Διγενῆν (Διενῆν) ἀναφερόμενα ἄσματα, ὡς καὶ τὰ παραμύθια. Ὁ Βασίλειος Διγενὴς Ἀκρίτας, ὃν ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ περιέβαλε δι' ἰδιαιτέρας αἴγλης καὶ ἀνύψωσεν εἰς ἥρωα, εἰς μυθολογικόν τι πρόσωπον, συνταυτίσασα αὐτὸν μετὰ τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῶν λοιπῶν μυθολογουμένων διὰ τὴν ἔκτακτον αὐτῶν ῥώμην Ἑλλήνων τῶν παλαιῶν χρόνων, εἶναι πιθανώτατα πρόσωπον ἱστορικόν, κατ' ἀπροσδιόριστον ζῆσαν ἐποχήν, εἰς ὃν ὁ λαὸς ἀπέδωκε καὶ ξένας πράξεις, ἃς ὕμνησε διὰ διαφόρων ἐποποιιῶν, ὧν μία ὁ Διγενής, εἶναι ἓν τῶν σπουδαιοτέρων μνημείων τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας. Ὁ Βασίλειος Ἀκρίτας, ὁ ἐπικληθεὶς Διγενής, ὡς ἐκ δύω καταγόμενος γενῶν, Ἄραψ μὲν ἐκ πατρός, τοῦ ἐκχριστιανισθέντος Ἐμίρου τῆς Ἐδέσσης, Ἕλλην δὲ ἐκ μητρός, θυγατρὸς δουκός τινος Ἀνδρονίκου, εἶναι ὁ τελειότερος τύπος τοῦ γενναίου ἐκείνου τάγματος τῶν Ἀκριτῶν, οἵτινες ἐφύλαττον τὰς ἄκρας, ἤτοι τὰ ὅρια τοῦ βυζαντιακοῦ Κράτους, προασπίζοντες αὐτὸ κατὰ τῶν ξένων ἐπιδρομέων, παρίστανται δὲ ἐν ταῖς παραδόσεσι τοῦ λαοῦ ὡς εἷς τῶν γιγάντων ἐκείνων Ἑλλήνων, οἵτινες εἶχον ὑπερφυσικὴν ῥώμην, ἐξακοντίζοντες εἰς μεγάλας ἀποστάσεις βράχους ὁλοκλήρους καὶ μεγάλους κίονας ὡς ἐλαφρότατα πράγματα. Ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις τοῦ Πόντου, ἐν Καππαδοκίᾳ, ἐν Κύπρῳ, ἐν Ῥόδῳ, ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν ἄλλαις νήσοις τοῦ Αἰγαίου, τὸ ὄνομα τοῦ Διγενῆ συνδέεται πρὸς πολλὰς ἐπιτοπίους παραδόσεις. Παμπληθῆ δὲ εἶναι τὰ περὶ αὐτοῦ δημοτικὰ ἄσματα κοινότατα καὶ παντοχοῦ τῆς Ἑλ-

λάδος, ἀλλ' ἀκραιφνέστατον καὶ ἀμετάλλακτον διατηροῦντα τὸν παλαιότατον τύπον αὐτῶν ἰδίως ἐν Καππαδοκίᾳ, ἐν Πόντῳ καὶ ἐν Κύπρῳ[1]. Ἐν τοῖς Κυπριακοῖς ᾄσμασι καὶ τοῖς παραμυθίοις παρίσταται ὁ Διγενὴς μέγας ἥρως, καταβάλλων δράκοντας καὶ αὐτὸν ἔτι τὸν Χάρωνα, πρὸς ὃν παλαίει *ἑφτὰ 'μέραις καὶ νύχταις*. Ὁ δὲ λαὸς πολλὰς ἐπὶ βράχων ὀπὰς καλεῖ *δακτυλιὰς τοῦ Διγενῆ*, ἀποτυπώσεις δηλονότι τῶν δακτύλων τοῦ ἥρωος, ὅστις ἀπέσπα τοὺς βράχους· τοὺς δὲ μεγάλους μαρμαρίνους κίονας (τὰ κιόνα) καλεῖ *λιγγρὰ* τοῦ Διγενῆ· εἶναι δὲ τὸ *λιγγρὶν* μικρὸν στρογγύλον τεμάχιον ξύλου μήκους περίπου μιᾶς σπιθαμῆς, χρησιμεῦον εἰς τὸ ὁμώνυμον παιδικὸν παίγνιον, καθ' ὃ οἱ παῖδες κτυπῶσι καὶ ἀκοντίζουσι μακρὰν τὸ *λιγγρὶν* διά τινος ῥάβδου κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους. Διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης ὁ λαὸς θέλει νὰ παραστήσῃ τὴν μεγάλην δύναμιν τοῦ Διγενῆ· ἀφοῦ ὡς *λιγγρὰ* μετεχειρίζετο κίονας, δύναταί τις νὰ φαντασθῇ ὁπόσον τεραστία θὰ ἦν ἡ ῥάβδος, δι' ἧς ἔπαιζε τὸ *λιγγρίν*.

Ἡ δημώδης ποίησις ἐστείρευσεν ἤδη καὶ οἱ νέοι τραγῳδισταὶ ᾄδουσιν οὐχὶ νεωτέρας, ἀλλὰ παρελθούσης ἐποχῆς ᾄσματα· οὐχ ἧττον ὅμως εὑρίσκονται καὶ νῦν ἔν τισι χωρίοις *ποιητάδες* τινές, κρούοντες κατὰ διαφόρους περιστάσεις τὰς χορδὰς τῆς παραπαιούσης λύρας των, ἀναδιδούσης ὁτὲ μὲν φαιδρούς, ὁτὲ δὲ μελαγχολικοὺς ἤχους. Οἱ ποιηταὶ οὗτοι οὔτε γράφουσιν οὔτε δημοσιεύουσι τοὺς στίχους των, ἀλλ' ἀπαγγέλλουσιν αὐτοὺς κατὰ τὰς πανηγύρεις, ὡς οἱ πρῶτοι τῆς ἀρχαιότητος ραψῳδοί, καὶ ἕκαστος πανηγυριστὴς ὀφείλει νὰ φέρῃ εἰς τὴν ἰδίαν κώμην τὸ νέον τοῦτο ποιητικὸν προϊόν, ὅπερ οὕτω καθίσταται κοινότατον. Πολλοὶ τούτων καὶ διαγωνίζονται ἔτι εἰς τὸ στιχουργεῖν, τίς θὰ ποιήσῃ ἐκ τοῦ προχείρου περισσοτέρους καὶ καλλιτέρους στίχους περὶ παντοίων ζητημάτων. Οἱ συνηθέστεροι δὲ σκοποί, καθ' οὓς ψάλλονται τὰ ἐν Κύπρῳ ᾄσματα, εἶναι δύω: *ἡ καρπασίτικη* λεγομένη *φωρὴ* καὶ ἡ *παφίτικη*, ἤτοι ἡ τοῦ Καρπασίου καὶ τῆς Πάφου, ἔνθα πλειότερον ὑμνεῖται ὁ ἔρως. Ἀμφότεροί εἰσι μονότονοι, ἀλλ' ἐκφράζουσι πιστῶς τῆς καρδίας τὸν πόνον. Πλὴν τῶν *ποιητάδων* τούτων ὀφείλομεν ν' ἀναφέρωμεν καὶ δύω νεω-

1 Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ν. Πολίτου, σελ. 446.

τέρους ποιητάς, τὸν μακαρίτην Θ. Θεοχαρίδην καὶ τὸν Β. Μιχαηλίδην, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ μόνοι, οἵτινες δι' ἐπιτυχῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ποιημάτων ἔτερψαν τὴν παροῦσαν Κυπρίαν γενεὰν καὶ ἐνεθουσίασάν πως αὐτὴν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἠθικῆς χαυνώσεώς της. Ἔκρουσαν ἀμφότεροι ἀλληλοδιαδόχως ἐρωτικάς, σατυρικὰς καὶ πατριωτικὰς χορδάς, καὶ ἐζήτησαν οὐ μόνον νὰ τέρψωσι καὶ συγκινήσωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐξεγείρωσι τὸ φρόνημα τῶν κατοίκων. Τὰ ποιήματα αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἐν ἐγχωρίοις ἐφημερίσι καὶ ἐν ἰδίαις συλλογαῖς, ἐγράφησαν δὲ ἄλλα μὲν ἐν τῇ καθαρευούσῃ, ἄλλα δὲ ἐν τῇ δημώδει. Ὁ Θεοχαρίδης ἔγραψε καὶ τὸν Πέτρον Συγκλητικόν, δρᾶμα Κυπριακῆς ὑποθέσεως, ὅπερ καὶ ἐπηνέθη ἔν τινι ποιητικῷ ἐν Ἀθήναις διαγωνισμῷ· οἱ στίχοι ὅμως αὐτοῦ εἰσιν ὀλίγον βεβιασμένοι καὶ ὑστεροῦσιν ὡς πρὸς τοῦτο τῶν τοῦ κ. Μιχαηλίδου, ὅστις τὰ ἐπιτυχέστερα αὐτοῦ ποιήματα ἔγραψεν ἐν τῇ Κυπριακῇ διαλέκτῳ. Ὁ ποιητὴς ἵνα συγκινήσῃ καὶ τέρψῃ, ἵνα ἐπιτύχῃ περὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν διανοημάτων του, ὀφείλει πλειότερον παντὸς ἄλλου νὰ γράψῃ ἐν τῇ γλώσσῃ, ἣν ἤκουσε παιδιόθεν καὶ ἣν κάλλιον πάσης ἄλλης αἰσθάνεται.

Ἕκαστον χωρίον ἔχει τοὺς τραγῳδιστάς του, οἵτινες γνωρίζουσιν ἀπειρίαν ἀσμάτων, ἅτινα ᾄδουσι κατὰ γενικὴν πρόσκλησιν κατὰ τὰς πανηγύρεις καὶ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας ἐν μεγάλῃ συρροῇ, καὶ κατὰ τὰς θερινὰς νύκτας ὑπὸ τὸ σεληνιαῖον φῶς, περικυκλούμενοι ὑφ' ὅλων τῶν χωρικῶν, ἐκτὸς τῶν γυναικῶν, αἵτινες, μακρὰν συνηθροισμέναι, ἀκούουσιν οὐχὶ ἐν ὀλίγῃ συγκινήσει τοὺς ὡραίους στίχους, ὧν οἱ περισσότεροι εἰς αὐτὰς ἀπευθύνονται. Ὁ τραγῳδιστὴς συνήθως νεανίας ζητεῖ διὰ τῶν ξένων ἐκείνων στίχων νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸν ἴδιον ἔρωτα πρός τινα ἀκροωμένην αὐτοῦ κόρην, ἢ πρὸς φίλην μνηστήν, ἥτις ἐρυθριῶσα ὑπὸ τὰ ζηλότυπα μειδιάματα τῶν λοιπῶν παρθένων ἐν συγκινήσει προσδέχεται τοὺς περιπαθεῖς ἐκείνου στίχους.

Πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν ὁ μνηστὴρ δὲν ἠδύνατο νὰ πλησιάσῃ, ἢ ὁμιλήσῃ εἰς τὴν μνηστήν του, ἥτις πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἐτρέπετο εἰς φυγήν, ἄκουσα ἴσως, ἀλλ' ἐξ αὐστηροῦ ἐθίμου ἀναγκαζομένη. Ἤδη ὅμως ὡς ἐκ τῆς μετὰ τῶν πόλεων ἐπικοινωνίας καταργοῦνται τὰ ἔθιμα ταῦτα, καὶ ἐν ἐλαχίστοις ἔτι χωρίοις ὑφίστανται. Ἡ μνηστεία παρατείνεται ἀπὸ 1—4 ἐτῶν, καθ' ἃ παρασκευάζεται ἡ προῖξ, ὑφαί-

νονται τὰ ἀναγκαῖα ὑφάσματα, κτίζεται ἡ οἰκία τοῦ νέου ζεύγους, καὶ τέλος ράπτονται τὰ γαμήλια ἐνδύματα. Αἱ μᾶλλον φιλόκαλοι τοῦ χωρίου νεάνιδες, θὰ δώσωσι τὴν γνώμην των ἐπ' αὐτῶν, ἅτινα ἐπὶ χρόνον πολὺν ἀπασχολοῦσι τὰς γυναῖκας τοῦ χωρίου ὡς σπουδαῖόν τι γεγονός. Ὁ μνηστὴρ δὲν παύει περιποιούμενος καὶ ἀκολουθῶν τὰ βήματα αὐτῆς, καὶ ὅταν ἀπουσιάζων τοῦ χωρίου ἐπανακάμπτῃ μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν, κατέχεται ὑπὸ συγκινήσεως ἀρρήτου, ἣν ἐκδηλοῖ διὰ περιπαθεστάτων στίχων, καὶ οἱ πέριξ βουνοὶ ἀντιλαλοῦσι καὶ τὸ ᾄσμα καταφθάνει ταχὺ διὰ τῆς μυροβόλου αὔρας ὑπεράνω τῶν λόφων καὶ τῶν δασῶν, κομίζον τὴν χαρμόσυνον ἀγγελίαν εἰς τὴν ἀνυπομόνως ἀναμένουσαν μνηστήν, τὴν εἰς τὸ χωρίον εἴσοδον τοῦ *χαριτωμένου* της, καὶ ᾄδει ὁ νέος:

Ἂν ταν νὰ μπαίνω τοῦ χωρκοῦ
ἡ σκάλες μου φακκοῦσιν[1]
κ' ἡ πόρτες τῆς ἀάπης μου
ἀνοίουν καὶ σφαλοῦσιν[2] .....

δι' αὐτοῦ ὑποδηλοῖ τὴν βίαν του, ὅπως εἰσέλθῃ εἰς τὸ χωρίον καὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἀγάπης του, ἥτις ἑτοιμάζουσα τὰ τῆς ὑποδοχῆς ἀνοίγει καὶ κλείει τὰς θύρας τῆς οἰκίας.

Οἱ γάμοι τελοῦνται ἐν ταῖς κώμαις οὐχ ἧττον ἢ ἐν ταῖς πόλεσι πανηγυρικῶς. Ἐν ταῖς πόλεσι προσκαλεῖται διὰ προσκλητηρίων ἅπασα σχεδὸν ἡ πόλις, ἢ διὰ τῶν ἐφημερίδων, τελεῖται δὲ τὸ μυστήριον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Τὴν νύμφην λευχειμονοῦσαν φέρει ἐκ τοῦ βραχίονος ὁ πατὴρ ἢ ἄλλος τις σεβάσμιος συγγενής, προηγοῦνται τὰ στέφανα καὶ τοῦ ὑμεναίου αἱ λαμπάδες, καὶ ἕπεται πλῆθυς ζευγῶν ἐκ *κουμπάρων* καὶ *κουμαίρων*, συγγενῶν καὶ φίλων, οἵτινες ἐν ἐπισήμῳ στολῇ κλείουσι τὴν γαμήλιον πομπήν, ἣν ὡς οὐραγοὶ ἀκολουθοῦσιν ὁμάδες παίδων. Μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου πρῶτος ὁ γαμβρὸς ἐξέρχεται ὁδηγῶν τὴν ἐκ συγκινήσεως δακρύουσαν νύμφην, οἱ κώδωνες τῆς ἐκκλησίας χαρμοσύνως ἠχοῦσιν, ἐν ᾧ αἱ κυρίαι ὀπόθεν διέρχονται οἱ νεόνυμφοι ραίνουσι διὰ ροδοστέμματος[2] καὶ θυμιάζουσι διὰ φύλλων ἐλαίας αὐτοὺς καὶ πᾶσαν τὴν πομπήν, ἥτις ὑπὸ τὰ ἐκ τῶν ἐξωστῶν ὑπὸ τῶν νεανίδων

1 Κτυποῦσι. 2 Κλείουσι.
2 Ῥοδόστεμμα = μύρον, ἐξαγόμενον ἐκ ῥόδων, ἤτοι ῥοδόσταγμα.

ραινόμενα ἄνθη βαίνει πανηγυρικῶς εἰς τὴν οἰκίαν τῶν νεονύμφων. χαρμοσύνως διεσκευασμένην. Ἐκεῖ προσέρχονται οἰκογενειακῶς ἐπὶ δέκα πέντε ἡμέρας ἅπαντες σχεδὸν οἱ πολῖται, ὅπως συγχαρῶσιν αὐτούς, καὶ ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα δίδονται χοροὶ καὶ γεύματα, δι' ὧν διασκεδάζει ὁλόκληρος ἡ πόλις.

Ἐν δὲ τοῖς χωρίοις οἱ γάμοι τελοῦνται πανηγυρικώτερον ἔτι. Ἐπὶ δεκάδα ἡμερῶν τὸ χωρίον ὁλόκληρον καὶ τὰ πέριξ εἶναι, καθὼς λέγουσιν, ἀνάστατα. Ὅλοι οἱ κάτοικοι καὶ οἱ μακρὰν φίλοι προσκαλοῦνται αὐτοπροσώπως ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς νύμφης, ὅστις ὡς προσκλητήριον φέρει μίαν λαμπάδα καὶ ἓν μανδύλιον, πολλάκις δὲ καὶ κουλοῦραν, ὧν ἡ ποιότης καὶ τὸ μέγεθος ρυθμίζονται πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ καλουμένου. Αἱ ἑορταὶ διαιροῦνται εἰς πρὸ καὶ μετὰ τὸν γάμον. Τὴν πέμπτην τῆς προηγουμένης τοῦ γάμου ἑβδομάδος ράπτεται τὸ στρῶμα τῆς νυμφικῆς παστάδος ἐν μεγάλῃ τελετῇ, καλουμένων τῶν συγγενῶν, τῶν κουμπάρων καὶ τῶν φίλων, οἵτινες ῥίπτουσιν ἐντὸς αὐτοῦ νομίσματά τινα, ἐνῷ αἱ νεάνιδες ᾄδουσιν ἐν χορῷ τὰ ἐπὶ τούτῳ ᾄσματα τοῦ *κρεβατιοῦ* ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν ἐγχωρίων ὀργάνων. Οὕτως ἐπίσης πανηγυρικῶς γίνεται καὶ ἡ *κουρὰ* τοῦ νυμφίου λεγομένη, ἡ παρασκευὴ τοῦ διὰ τὸν γάμον φαγητοῦ, τοῦ *ρεσίου*, κατασκευαζομένου ἐξ ἡλεσμένου σίτου μετὰ χοιρείων κρεάτων, καὶ τὸ λουτρὸν τῆς νύμφης, λουομένης οὐχὶ ὡς αἱ ὁμώνυμοι νύμφαι ἐντὸς ποταμῶν καὶ λιμνῶν, ἀλλ' ἐντὸς θερμῶν λουτρώνων χάριν καθαριότητος. Τὴν Κυριακὴν τελεῖται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ γάμος, ὁπόθεν πάντες μεταβαίνουσιν εἰς τὴν οἰκίαν τῶν νεονύμφων. Ἡ νύμφη *καμαρωμένη*, φέρουσα μεταξίνην περιβολὴν καὶ διάφορα κοσμήματα, ἀκίνητος κάθηται ἐπὶ τῆς θέσεώς της, καὶ ἐκ συστολῆς οὐδὲ τὸ βλέμμα κἂν ἀνεγείρει, ἐνῷ πλησίον αὐτῆς καθήμενος ὁ γαμβρὸς μειδιῶν δέχεται τὰς εὐχὰς τῶν φίλων. Τότε ὅλοι οἱ νέοι χωρικοὶ φέροντες ἐστιλβωμένην *βράκαν*, ὑψηλὰ ὑποδήματα, μετάξινα ἐσωκάρδια καὶ *κεντητὰ* μανδύλια περὶ τὸ φέσι, ἐπιδίδονται εἰς διαφόρους ἐγχωρίους χορούς, εὐτυχεῖς λογιζόμενοι, ἐὰν ἀποσπάσωσιν ἔστω καὶ ἓν θαυμαστικὸν βλέμμα ἔκ τινος ὡραίας νεάνιδος· καὶ πρὸς τοῦτο πᾶς τις προσπαθεῖ νὰ ἐπιδείξῃ ἅπασαν αὐτοῦ τὴν τέχνην, διότι οἱ ἐγχώριοι χοροὶ ἀπαιτοῦσι δεξιότητα, τέχνην καὶ εὐκινησίαν πολὺ πλέον τῶν εὐρωπαϊκῶν· εἶτα προσκαλοῦνται αἱ νεάνιδες, αἱ ὕπαν-

δροι γυναῖκες, οἱ γέροντες, οἵτινες ὀρχοῦνται ἢ χορεύουσιν ἀλληλοδιαδόχως, ἐνῷ τὸ πολὺ πλῆθος μετὰ μεγάλης ὀρέξεως τρώγει τὸ γλυκύτατον *ρέσι*.

Κυριώτατοι τῶν ἐν Κύπρῳ χορῶν εἶναι οἱ *Καρτσιλαμάδες* (καρσιλαμάδες), διαιρούμενοι εἰς ἑπτὰ εἴδη χορῶν, χορευομένων ὑπὸ δύω μόνον προσώπων, ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες χορεύουσιν αὐτοὺς μετὰ μεγάλης ζωηρότητος, μετὰ κτυπημάτων τῶν χειρῶν, ἁλμάτων, ἐπιφωνημάτων κλπ., αἱ δὲ γυναῖκες σεμνοπρεπέστατα, κάτω νεύουσαι καὶ προσέχουσαι, ὅπως ρυθμίζωσι τὰ βήματά των πρὸς τὰ συνοδεύοντα αὐτὰς ὄργανα, τὸ βιολίον καὶ τὸ λαοῦτον, ἢ τὴν ἠχηρὰν *ταμπουτσιά*, ἢ τὸ *ταοῦλλιν* (τύμπανον). Ἄλλοι χοροὶ ἐν χρήσει εἰσὶν οἱ συρτοί, ὡς καὶ ἐν Ἑλλάδι, καὶ οἱ *ζεϊμπέκικοι* (ἐκ τῶν τούρκων *Ζεϊμπέκκιδων*), χοροὶ πολεμικοί, χορευόμενοι μανιωδῶς διὰ βιαίων κινήσεων μετὰ μαχαιρῶν, ἃς οἱ ὀρχούμενοι πάλλουσι μετὰ μεγάλης δεξιότητος, ἀποσπῶντες οὕτω τὸν θαυμασμὸν τῶν θεατῶν. Θεωρεῖται δὲ ὁ χορὸς οὗτος καὶ ὡς ἄσκησις καὶ καλεῖται *παίξιμον μαχαιρικοῦ*. Ἕτερος χορὸς μετὰ κτυπημάτων τῶν χειρῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ζωηρῶν κινήσεων εἶναι ὁ *μαύρικος*.

Κατὰ δὲ τοὺς γάμους τῶν πλουσίων, τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις, τὰ *παλληκάρια τοῦ χωρκοῦ* ἐπιδίδονται εἰς διαφόρους ἀσκήσεις, λείψανα τῶν μεγάλων τῶν ἀρχαίων ἀγώνων. Ἡ πάλη εἶναι ἡ συνηθεστέρα καὶ κυριωτέρα τῶν ἀσκήσεων τούτων, διεξάγεται δὲ πεισματωδέστατα. Ἑκάστη κώμη, καθὼς ἔχει τοὺς τραγουδιστὰς αὐτῆς, ἔχει καὶ τοὺς παλαιστάς της, οἵτινες ἡττώμενοι ὑπὸ ξένων προσάπτουσιν ὄνειδος εἰς τὴν γενέτειραν, ἐνῷ τοὐναντίον νικῶντες, τιμὴν καὶ κλέος· οὕτως ὡρισμένα χωρία φημίζονται σήμερον διὰ τοὺς παλαιστάς των, οἵτινες ηὐτύχησαν νὰ τιμήσωσι τὴν Πατρίδα ἐν ταῖς παλαίστραις τῶν ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων. Ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν ὀργάνων συμπλέκονται πολλάκις ἡμίγυμνοι οἱ παλαισταί, καὶ μανιωδῶς παλαίουσι μέχρις ἐξαντλήσεως, ὁ δὲ νικητὴς ἀνευφημεῖται πανηγυρικώτατα, καὶ ἡ ταχύπτερος φήμη διαλαλεῖ εἰς τὰ πέριξ τὸ ἔνδοξον ὄνομά του. Ὅσοι δ' ἐκ τούτων διακρίνονται δι'ὑπερβάλλουσαν ῥώμην, ἀπολαύουσι παγκυπρίου φήμης, θεωροῦνται πρόσωπα σεβαστὰ καὶ κατὰ τὰς πανηγύρεις προσκαλοῦνται πολλάκις, ὅπως λαμπρύνωσιν αὐτάς, παλαίοντες πρὸς ἀλλήλους. Σχηματίζε-

ται τότε μέγας ἐκ θεατῶν κύκλος, καθαίρεται ἡ παλαίστρα καὶ τοποθετοῦνται γύρωθεν αὐτοσχέδιοι ἐυταξίαι· συγκίνησις καὶ σιγὴ ἐπικρατεῖ, ψιθυρισμοὶ δὲ μόνον ὑποδέχονται τοὺς παλαιστὰς σιωπηλοὺς βαίνοντας πρὸς ἀλλήλους ἐξ ἀντιθέτου διευθύνσεως. Γυμνοὶ σχεδὸν καὶ ἀσάνδαλοι, ἐλαίῳ ἠλειμμένοι, ἐπιδεικνύουσιν εἰς τὸ πλῆθος τοὺς ἰσχυροὺς των μῦς καὶ μειδιῶντες ποιοῦσι στροφάς τινας, κτυποῦσι τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ τείνοντες αὐτὰς πρὸς ἀλλήλους, συμπλέκονται. Τότε δύναταί τις νὰ θαυμάσῃ οὐ μόνον τὴν ῥώμην, ἀλλὰ καὶ τὴν τέχνην περὶ τὴν πάλην, ἥτις πολλάκις διαρκεῖ ἐπὶ πολὺ καὶ ἐπαναλαμβάνεται, ἐὰν οὐδεὶς ἀνεδείχθη νικητής, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀποβαίνει ἐπικίνδυνος διὰ τὸν ἡττώμενον. Ὅταν ὁ εἷς τῶν ἀντιπάλων ἦναι Ἕλλην καὶ ὁ ἕτερος Τοῦρκος, ἡ πάλη προσλαμβάνει ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ οἱ θεαταὶ διαιροῦνται εἰς δύω ἀντίθετα στρατόπεδα. Ὁ νικητὴς ἀπολαύει μεγάλων τιμῶν, λαμβάνει χρηματικὰ δῶρα, τὸ δὲ νικῆσαν στρατόπεδον ὀνειδίζει τοὺς ἡττηθέντας. Ἐσχάτως προσεκλήθησαν εἰς πάλην ἐν Λεμησσῷ εἷς Ἕλλην καὶ εἷς Τοῦρκος. Κόσμος πολὺς συνέρρευσεν εἰς τὸ θέαμα καὶ φανατισμὸς μέγας ἀνεπτύχθη ἑκατέρωθεν· παρὰ προσδοκίαν ἐνίκησεν ὁ Τοῦρκος, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐξῆλθον εἰς μεγάλην ἀνὰ τὴν συνοικίαν των νικητήριον διαδήλωσιν· κατόπιν συνέβη τὸ ἐναντίον καὶ οἱ Ἕλληνες ἀνταπέδωκαν τὰ ἴσα. Ἐκ τούτου μικροῦ δεῖν συνέβαινε ῥῆξις.

Ἡ ῥώμη τόσον ἐκπλήσσει τὸν λαόν, τόσον ἐπιβάλλεται εἰς τὸ πλῆθος, ὥστε οἱ *παλαιστάδες* οὗτοι περιβάλλονται ὑπὸ μυθολογικῆς τινος αἴγλης, ὡς ὁ ἀρχαῖος Ἡρακλῆς καὶ ὁ μεσαιωνικὸς Ἀκρίτας, οἱ δημώδεις ποιηταὶ κρούουσιν ὑπὲρ αὐτῶν τὰς χορδὰς τῆς λύρας των, καὶ ὁ λαὸς ἀποδίδει τὴν μεγάλην αὐτῶν ἰσχὺν εἰς μικράν τινα οὐράν, ἣν φαντάζεται, ὅτι οὗτοι φέρουσιν ὄπισθεν· μεγαλοποιοῦσι πᾶν ὅ,τι ἀκούσωσι καὶ ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς νηπιώδους αὐτῶν φαντασίας φαντάζονται αὐτοὺς μετακινοῦντας τοίχους, φέροντας ἐπ' ὤμων ὀγκώδεις λίθους, καὶ διάφορα ἄλλα ὑπερφυσικὰ περὶ αὐτῶν διηγοῦνται. Κατὰ τὸν Ἡσύχιον, τὴν Κυπρίαν πάλην ἐκάλουν τινὲς μὲν πάμμαχον, ἄλλοι δὲ ἄγροικον καὶ ἀπάλαιστρον, διότι ἀτέχνως ἐπάλαιον οἱ Κύπριοι. Ὁ Ἡσύχιος, λέγων πάμμαχον πάλην, ἐννοεῖ βεβαίως τὸ παγκράτιον, ὅπερ καὶ σήμερον παίζεται ἐν Κύπρῳ μετὰ λακτισμάτων (πάτσος, κλῶτσος).

Περίεργος ἐπίσης ἄσκησις εἶναι καὶ ἡ δρεπανομαχία, ἥτις ἀντικατέστησε τὴν σπαθασκίαν, εἰς ἣν ἔκπαλαι καὶ ἐπὶ Λουζινιάνων ἠσκοῦντο οἱ Κύπριοι.

Τὸ *τζιρίττι* εἶναι ἐπικίνδυνος τουρκικὴ ἄσκησις, συνήθης παρὰ τοῖς κατοίκοις τῶν πεδιάδων, πολεμικὸς δὲ μᾶλλον ἀγών. Οἱ ἀγωνιζόμενοι ἐπιβαίνουσι μικρῶν, ἰσχυρῶν καὶ ταχέων ἵππων τῆς Πάφου, φέροντες ἀκόντια, διαιροῦνται δὲ εἰς δύω ἀντίπαλα στρατόπεδα παραταττόμενα εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν. Τοὺς ἵππους ἱππεύουσι γυμνούς, ὁδηγοῦσι δ' αὐτοὺς μετὰ μεγάλης δεξιότητος καὶ τέχνης· δίδεται τὸ σύνθημα καὶ ἄρχεται ὁ ἀγών, ὁμοιάζων πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν παίδων παιζομένην *ἀμπάριζαν*· ἐξέρχονται ἑκατέρωθεν ἔφιπποι κατ' ἀλλήλων καὶ ρίπτουσι τὰ ἀκόντια, ἡ μεγαλειτέρα δὲ τέχνη συνίσταται εἰς τὸ νὰ ρίψῃ τις τὸ κάλυμμα τοῦ ἑτέρου, ὃν καταδιώκει δι' ἀκοντίου· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ δὲν εἶναι μακρὰν τοῦ καλύμματος, καὶ οὐχὶ σπανίως οἱ ἀγωνιζόμενοι τραυματίζονται· πάντες ὅμως φέρουσι μεθ' ὑπερηφανίας τὰς τοιαύτας πληγάς, πολλοὶ δὲ ἀπολαύουσι μεγάλης φήμης διὰ τὴν περὶ τὸ ἀκοντίζειν ἱκανότητά των.

Πλὴν τούτων ἡ *συντρόλα* (σφενδόνη τῶν ἀρχαίων), τὸ *ρίψιμον* τῆς πέτρας (δίσκος), ἡ *σαΐττα* (ἀκόντιον), τὸ *δοτζίμι* (τουτέστι δοκίμι, δι' οὗ δοκιμάζονται αἱ δυνάμεις ἑκάστου εἰς τὰ διάφορα βάρη), τὰ πηδήματα (ἅλματα τῶν ἀρχαίων), καὶ ἄλλα παίγνια ἀποτελοῦσι τὸ πρόγραμμα τῶν διασκεδάσεων καὶ ἀσκήσεων τῶν χωρικῶν κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις, εἰς ἃς συρρέουσιν ἐξ ὅλων τῶν κωμῶν καὶ πόλεων τῆς νήσου, διότι οἱ Κύπριοι εἶναι λαὸς ἀρεσκόμενος λίαν εἰς τὰ θεάματα καὶ εὐλαβής, καὶ ὡς ἄλλοτε ἔτρεχον ἐξ ἁπάσης τῆς νήσου παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τῆς Πάφου, ὅπως θύσωσι τῇ Ἀφροδίτῃ, οὕτω καὶ σήμερον πανοικεὶ προστρέχουσιν εἰς τὰς πανηγύρεις, εὐλαβεῖς προσκυνηταὶ τῶν διαφόρων Ἁγίων καὶ εὔθυμοι θεαταὶ τῶν τελουμένων ἑορτῶν. Ἕκαστος Ἅγιος πανηγυρίζεται ἰδιαιτέρως καὶ οὕτω καθ' ὅλον τὸ ἔτος διάφοροι κατὰ τὴν νῆσον τελοῦνται πανηγύρεις, ὧν ἄλλαι μέν εἰσι τοπικαί, καὶ ἄλλαι παγκύπριαι, τελούμεναι τὸ πλεῖστον τὸ θέρος. Τοιαῦται εἶναι αἱ πρὸς τιμὴν τῆς Παναγίας, τὴν δεκάτην πέμπτην Αὐγούστου, καὶ ὀγδόην Σεπτεμβρίου ἐν ταῖς Μοναῖς Κύκκου, Μαχαιρᾶ καὶ Ἁγίου Ἀν-

δρέου, ἡ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ἐν τῇ ὁμωνύμῳ Μονῇ, ἡ τοῦ Σταυροῦ ἐν Ὁμόδει κλπ.

Μεταξὺ τῶν ἐν Κύπρῳ πανηγύρεων δέον ἰδιαιτέρως νὰ μνημονεύσωμεν τοῦ *Κατακλυσμοῦ*, μεγάλης πανηγύρεως ἐν Κύπρῳ μόνον ἀπαντώσης, ἥτις οὐδένα φέρει θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, τελεῖται δὲ καθ' ἁπάσας σχεδὸν τὰς παραλίους πόλεις καὶ κώμας τῆς νήσου τὴν ἐπαύριον τῆς Πεντηκοστῆς, τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Κατακλυσμὸς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι λείψανον τῶν ἄλλοτε τελουμένων ἑορτῶν τῆς Ἀφροδίτης παρὰ τὸν πολύφλοισβον αἰγιαλόν, ἔνθα πολλοὶ ἠγείροντο τῇ Θεᾷ ναοί, αἵτινες μετὰ τὸν Χριστιανισμὸν ἀπέβαλον τὸν αἰσχρὸν αὐτῶν χαρακτῆρα καὶ περιεβλήθησαν τὸν τύπον σεμνῆς καὶ εὐθύμου πανηγύρεως τοῦ λαοῦ. Οἱ χωρικοὶ κατέρχονται πανέστιοι καὶ ἀφοῦ νιφθῶσιν εἰς τὴν θάλασσαν, ἣν ἀποκαλοῦσιν *Ἅϊν γιαλόν* (ἅγιον αἰγιαλόν), εἰσέρχονται εἰς τὰς διαφόρους ἐκεῖ λέμβους, αἵτινες πλήρεις ἐπιβατῶν χωρικῶν καὶ πολιτῶν ὑψοῦσι τὰ λευκὰ ἱστία καὶ φέρουσιν εἰς τὸ πέλαγος καὶ ἐπαναφέρουσιν εἰς τὴν ξηρὰν τοὺς πανηγυρίζοντας, ᾄδοντας ὑπὸ τὸν ἦχον ἐγχωρίων ὀργάνων· καὶ τὰ ταξείδια ταῦτα εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς τελουμένης πανηγύρεως. Πλῆθος λέμβων διασχίζει τὴν θάλασσαν, οἱ ἐπιβάται τῆς μιᾶς λέμβου βρέχουσι τοὺς τῆς ἑτέρας διὰ θαλασσίου ὕδατος καὶ πλοῖα πολλάκις μεγάλα ἐξέρχονται εἰς δρόμους ἀνὰ τὸν ὅρμον. Καθ' ὅλην τὴν παραλίαν εἰσὶ παρατεταγμένοι οἱ ρωποπῶλαι στεντορείως ἐξυμνοῦντες τὰ ἐμπορεύματά των εἰς τοὺς χωρικούς, οἵτινες προμηθεύονται τὰ χρειώδη τοῦ οἴκου των, οἱ ὀπωροπῶλαι, οἱ ζαχαροπλάσται καὶ οἱ αὐτοσχέδιοι πλακουντοποιοί, μὴ προφθάνοντες νὰ ὑπηρετήσωσι τοὺς πελάτας αὐτῶν, πολλάκις δὲ καὶ προσποιούμενοι τοιοῦτό τι.

Ὁ Κατακλυσμὸς τελεῖται πανηγυρικώτατα ἐν ταῖς πόλεσι Λεμησσῷ καὶ Λάρνακι ἰδίᾳ, ἔνθα καὶ οἱ πολῖται πάσης τάξεως συμμετέχουσιν ὅλης τῆς κινήσεως ταύτης. Ἐν μόνῃ τῇ ἐπαρχίᾳ Καρπασίου δὲν πανηγυρίζεται ὁ Κατακλυσμός. Ἐν τῇ μεσογείῳ Λευκωσίᾳ, τῇ πρωτευούσῃ τῆς Νήσου, ὑπῆρχε συνήθεια, καταργηθεῖσα σχεδὸν σήμερον, ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Κατακλυσμοῦ βρέχωσιν ἀπὸ τῶν οἰκιῶν τοὺς κάτωθι διερχομένους διαβάτας. Ἐμπορικαὶ πανηγύρεις δὲν τελοῦνται ἐν Κύπρῳ, τὴν ἔλλειψιν δ' αὐτῶν ἀνα-

πληροῦσιν αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ὁ Κατακλυσμός. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀγνοεῖται διὰ τί ἐδόθη εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην. Πιθανὸν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ θέλοντες νὰ καταστείλωσι τὰ τελούμενα ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Ἀφροδίτης ὄργια, περιέβαλον αὐτὴν δι' ὀνόματος ὑπενθυμίζοντος τὸν κατακλυσμὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὸν γενόμενον πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀνομιῶν τῶν ἀνθρώπων.

Ὡς αἱ πλεῖσται τῶν ἀσκήσεων τῶν Κυπρίων, καθὰ ἤδη εἴδομεν, ἕλκουσιν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος τὴν καταγωγὴν αὐτῶν, οὕτω καὶ ὅλα τὰ παρ' αὐτοῖς παίγνιά εἰσι γνησίως ἑλληνικά, αἱ δὲ δεισιδαιμονίαι, ἤτοι ἡ νεωτέρα λαϊκὴ μυθολογία, οὐδαμῶς ἀφίστανται τῆς τῶν πάλαι Ἑλλήνων.

Αἱ Νηρηΐδες λούονται εἰσέτι εἰς τὰς γλαυκὰς τῆς Μεσογείου θαλάσσας, αἱ Ποταμηΐδες δὲν λησμονοῦσι τὰ κελαρύζοντα ρεῖθρα τῶν κρυσταλλίνων ρυάκων, αἱ Ναϊάδες ὡραῖαι γυμναὶ κόραι κατοπτρίζουσι τὰ θεῖα αὐτῶν μέλη ἐντὸς τῶν ἠρεμούντων τῆς λίμνης ὑδάτων, καὶ ἐντὸς βαθυσκίων δασῶν καὶ ναπῶν καὶ λειμώνων διαιτῶνται εἰσέτι χαριέσταται Νύμφαι. Πάσας ταύτας καλοῦσιν ἐν Κύπρῳ *Ἀναράδες* (ἐκ τοῦ Νηρηΐδες), ἃς ὁτὲ μὲν φαντάζονται ὡς παρθένους λευχειμονούσας, κατοικούσας δέ, ὡς αἱ ἀρχαῖαι Νύμφαι, τὰ δάση καὶ τοὺς ποταμούς, παρὰ τὰς πηγὰς καὶ ἐντὸς λειμώνων, ὁτὲ δὲ ὡς κακοτρόπους γραίας, ὄντα κακοποιά, ὅτε δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς μυθώδεις *Λάμιας*.

Οἱ *Καλικάντζαροι*, γνωστοὶ καὶ κατὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ἐμφανίζονται ἐν τῇ νήσῳ ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ζώων, καὶ παραμένουσιν ἄχρι τῶν Φώτων, ὁπότε ἐξαφανίζονται. Ἐμφανιζόμενοι κατὰ τὸ ἑσπέρας, βασανίζουσι παντοιοτρόπως τοὺς νυκτίους ὁδοιπόρους, καὶ μεταβάλλοντες ἐν μιᾷ στιγμῇ διάφορα σχήματα, προξενοῦσι τρόμον εἰς τοὺς ἀτυχεῖς χωρικούς. Οἱ *Καλικάντζαροι* εἶναι δαιμόνια λίαν λαίμαργα, ἀρεσκόμενα τὰ μάλιστα εἰς τὸ χοίρειον κρέας, καὶ ἰδίᾳ τοὺς ἀλλάντας καὶ τὰ *ξεροτήγανα* (ξηροτήγανα=λοκουμάδες). Περιερχόμενοι καθ' ὁμάδας κατὰ τὰς νύκτας τοῦ δωδεκαημέρου τὰς καπνοδόχους τῶν χωρικῶν οἰκιῶν, καπνιζούσας ἐκ τῶν παρασκευαζομένων τηγανιτῶν καὶ τῶν ἀλλάντων, ἅτινα συνειθίζουσιν ἐν Κύπρῳ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, κραυγάζουσιν αἰτοῦντες ἐν δαιμονικῇ συναυλίᾳ :

Τιτσίν, τιτσὶν (κρέας) λουκάνικον,
κομμάτιν ξεροτήανον,
νὰ φᾶν' οἱ Καλικάντζαροι
νὰ πᾶσιν εἰς τὸν τόπον τους,

ἄτινα σπεύδει ἡ ἀγαθὴ χωρικὴ νὰ ρίψῃ πάραυτα ἐκ τῆς χύτρας εἰς τὴν στέγην, ἱκανοποιοῦσα οὕτω τὰς ὀρέξεις τῶν λαιμάργων δαιμονίων.

Οἱ Καλικάντζαροι ἔρχονται ἐπ' ὀλίγον καὶ τάχιστα φεύγουσιν, ἀλλ' οἱ δαίμονες, οἵτινες διαφοροτρόπως καλοῦνται, *διαόλοι* (διάβολοι), *ὀκτροὶ* (ἐχθροὶ) καὶ *ὄξω 'ποδᾶ* (ἔξω ἀπ' ἐδῶ), διαρκῶς κατοικοῦσιν ἐν τῇ νήσῳ ὑπὸ διαφόρους δυσειδεῖς καὶ ἀποτροπαίους μορφάς, φέροντες ἐνίοτε τύμπανα καὶ ἄλλα δαιμόνια ὄργανα, καὶ ἀποτελοῦντες οὕτω τρομακτικὰ καὶ κινδυνώδη τάγματα . . . . . ἔξ' ἀπ' ἐδῶ. Οἱ νύκτωρ ὁδοιποροῦντες βλέπουσιν αὐτοὺς κινουμένους ἐντὸς τῶν δασῶν, τρέχοντας μανιωδῶς, ἀκούουσι τὰς μουσικὰς αὐτῶν συναυλίας, τὰς φωνὰς καὶ τοὺς σαρδονίους γέλωτάς, τοὺς φαντάζονται ἐρχομένους πρὸς αὐτούς, καὶ πρὸς ἀποτροπὴν ἄρχονται προσευχόμενοι καὶ *σταυροκοπούμενοι*, ὅτε τὰ ἀποτρόπαια φαντάσματα ἀποσύρονται εἰς τὰς χαράδρας τῶν ὀρέων, ὡσεὶ ἡττώμενα εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς χριστιανικῆς προσευχῆς καὶ ὑποχωροῦντα πρὸ τοῦ σημείου τοῦ Σωτῆρος, ἰσχυροτέρου ἀντιπάλου. Τοὺς *ὀκτρούς* ἐπικαλοῦνται οἱ πλανόδιοι μάγοι καὶ οἱ γόητες εἴτε πρὸς ἀποτροπὴν νόσου, εἴτε πρὸς ἴασιν, εἴτε πρὸς τιμωρίαν, ἀντλοῦντες τὴν σοφίαν αὐτῶν ἔκ τινος βιβλίου, Σολομωνικῆς καλουμένου, δι' οὗ φαίνεται θέλουσι νὰ παραστήσωσι τὴν τέχνην αὐτῶν ἀπόρροιαν σοφίας Σολομωνικῆς, ὡς ἐκείνης δηλονότι τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος. Τῶν σοφῶν τούτων καὶ ἰαματικῶν γοήτων τὰ *δεβάσματα* καὶ ἡ *μαγεριαίς* εἰσιν ἐξιλαστήρια πάσης νόσου καὶ μαλακίας, ἀληθὴς πανάκεια. Δι' ὀλίγων χρημάτων ἐπικαλοῦνται οἱ χωρικοὶ πανταχόθεν τὰ μαγικὰ φῶτα τῶν γοήτων, οἵτινες γέροντες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦρκοι δερβίσαι, ἐπισκέπτονται τὰ διάφορα χωρία, ἀπολαύοντες πολλῶν τιμῶν ἰδίᾳ παρὰ τοῖς ὁμοφύλοις. Ὁ ὑπὸ θεραπείαν ὑποβαλλόμενος, ἀφοῦ πληρώσῃ μικρόν τι ποσὸν χρημάτων, λαμβάνει παρὰ τοῦ μάγου μαγικά τινα *χαρτιὰ* καὶ ἀπέρχεται, βέβαιος, ὅτι δι' αὐτῶν τελείως θὰ ἰαθῇ. Πιστεύονται προσέτι οἱ γόητες ὡς καθιστῶν-

τες ἀκίνδυνα πεπληρωμένα ὅπλα, ὡς ἔχοντες τὴν δύναμιν νὰ καθιστῶσι τοὺς ἄνδρας ἀνικάνους εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν στοιχειωδῶν συζυγικῶν καθηκόντων ἅμα καὶ δικαιωμάτων (ὅτε δήνουν τὸ ἀντρόϋνον=δένουν διὰ τῆς μαγείας τὸ ἀνδρόγυνον), ὅπερ ἀναγκάζει τοὺς ἀτυχεῖς χωρικοὺς νὰ προστρέχωσιν εἰς αὐτούς, ἐκλιπαροῦντες τὴν ἐπίλυσιν τῆς φοβερωτέρας τῶν μαγγανειῶν, ὡς θεραπεύοντες ἰοβόλα δήγματα ὄφεων καὶ ἐχιδνῶν, καὶ ἄλλα πολλά.

Καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχήν, ὡς καὶ σήμερον, ὑπῆρχον πολλοὶ δηλητηριώδεις ὄφεις ἐν Κύπρῳ, ἥτις διὰ τοῦτο ἐκλήθη καὶ Ὀφιοῦσα. Στέφανος ὁ Λουζινιὰν ἀναφέρει ὅτι ἤκουσε πρωθιερέα τινὰ διηγούμενον, ὅτι ἐφόνευσεν ὄφιν κερασφόρον. Ὑπῆρχε δὲ ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τάξις τις ὀφιογενῶν καλουμένων, οἵτινες διὰ γοητειῶν ἐθεράπευον τὰ δήγματα ταῦτα. Τίς οἶδεν, ἐὰν οἱ σημερινοὶ γόητες δὲν γνωρίζωσι τὴν διὰ τοιούτων μαγειῶν θεραπείαν ἐκ τῶν ἀρχαίων ὀφιογενῶν! Θανατηφόρον ἰδίᾳ εἶναι τὸ δῆγμα τοῦ πηχυαίου κιτρινομέλανος ὄφεως, ὃν *κουφὴν* (κωφὴν) καλοῦσιν ἐν Κύπρῳ, καὶ ἥτις εἶναι ὁ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κωφίας, καλεῖται δὲ οὕτω, διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν χωρικῶν τὸ ἥμισυ τοῦ ἔτους εἶναι κωφός, ἐνῷ τὸ ἕτερον ἥμισυ τυφλός, διὸ καὶ τυφλίας ἔτι ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Κατὰ τὸ θέρος, ὁπότε ἡ *κουφὴ* ἀκούει, οἱ θερισταὶ κρεμῶσι χάριν προφυλάξεως ἐπὶ τῶν πρὸς θερισμὸν δρεπάνων κωδωνίσκους, ἵνα αὕτη φεύγῃ, πάντες δὲ ἐν γένει οἱ χωρικοὶ φέρουσι πάντοτε ὑψηλὰ ὑποδήματα (*πυδιάναις*). Ἀφοῦ δηχθῇ τις, ἵνα σωθῇ, δέον αὐτοστιγμεὶ ν' ἀποκόψῃ τὸ δηχθὲν μέρος· καὶ ἐπειδὴ αἱ χεῖρες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπόκεινται εἰς τοιαῦτα δήγματα, διὰ τοῦτο οἱ χωρικοὶ μόνοι πολλάκις ἐκτελοῦσι τὴν ἐγχείρησιν, ἀποκόπτοντες δι' ἀξίνης ἢ ἄλλου προστυγχάνοντος ὀργάνου τὸ δηχθὲν μέρος, διότι ἄλλως μετ' ὀλίγον θνήσκουσιν ἐν τῷ μέσῳ φοβερῶν ἀλγηδόνων.

Οἱ χωρικοὶ διηγοῦνται θαυμάσια περί τινος λίθου, ὃν ἐξάγουσιν ἐκ τῆς κεφαλῆς τῆς *κουφῆς*, φονευομένης καθ' ὕπνον, καὶ ἥτις εἶναι τὸ μόνον τοῦ δήγματος φάρμακον, τὸ ὁποῖον πίνει διαλυόμενον ἐν τῷ ὕδατι ὁ παθών. Ὅταν ἡ *κουφὴ* ἦναι ἐν ἐγρηγόρσει, ἡ σκληρὰ αὕτη ὕλη διαλύεται καὶ διασκορπίζεται καθ' ὅλον τὸ σῶμα τοῦ ἕρπετοῦ. Ὁ κ. Lang ἀναφέρει, ὅτι, καθὰ ἤκουσε παρ' Ἄγγλου τινός,

ἡ ἰδέα περὶ τῆς σωστικῆς ἐνεργείας τοῦ λίθου τούτου ὑπάρχει καὶ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς.

Ὑπάρχουσι προσέτι χωρικοί, οἵτινες *πιπιλίζοντες* τὴν πληγὴν καὶ ἐξάγοντες τὸ δηλητήριον, σώζουσι τὸν δηχθέντα· διισχυρίζονται δέ, ὅτι ὡς ἀντίδοτον ἔπιον φάρμακόν τι, δι' οὗ ἀκινδύνως ἐκτελοῦσι τὸ σωστικὸν αὐτῶν ἔργον, καὶ ὅπερ συντέμνει τὰς ἡμέρας τοῦ βίου των, καὶ δίδει εἰς τὴν μορφὴν αὐτῶν ἰδιάζον τι χρῶμα.

Δηλητηριώδες ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ φαλάγγιον, *σφαλάγγι* (tarentule), εἶδος ἀράχνης φαρμακερᾶς, καὶ τὸ Κάτεργον (galère), εἶδος θαλασσίου ζῳοφύτου, ὡς καὶ ἡ *ὄχεντρα*, ἢ ὀχιά (ἔχιδνα). Τὰ δήγματα τῶν κοινῶν ὄφεων δὲν εἶναι θανηφόρα, ὑπάρχουσιν ὅμως ἐκ τούτων τινὲς χονδροὶ καὶ ὑπερμεγέθεις, οἵτινες, ὡς λέγουσιν, ἐπιτίθενται κατὰ τῶν διαβατῶν, πηδῶντες καὶ κτυπῶντες αὐτούς.

Παραπλήσιοι πρὸς τοὺς μάγους εἰσὶ καὶ οἱ θεόπνευστοι μάντεις, προφῆται μετὰ Χριστόν. Πέρυσιν ἱερεύς τις εἶδε κατ' ὄναρ, ὅτι τὴν 17ην Ἰουνίου ἔμελλε νὰ καταστραφῇ διὰ σεισμοῦ ἡ πόλις Λεμησσὸς καὶ τὰ πέριξ. Τοσαύτην δὲ εἶχε πεποίθησιν, ὥστε λέγεται, ὅτι ἐπαρουσιάσθη καὶ εἰς τὸν Ἄγγλον Ἁρμοστήν, πρὸς ὃν ἠγγυήθη διὰ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν μέλλουσαν ἐπαλήθευσιν τῆς προφητείας του. Κατὰ τὴν ὡρισμένην ἡμέραν ἅπαντες οἱ χωρικοὶ τῶν πέριξ καὶ ἡ κατωτέρα τάξις τῆς πόλεως ἐξῆλθον εἰς τοὺς ἀγρούς, ὅπως ἀποφύγωσι τὴν προαγγελθεῖσαν καταστροφήν. Κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐπέστρεφον ἐκ τῆς ἀνὰ τὴν νῆσον ἐκδρομῆς μου εἰς Λεμησσόν, μίαν δὲ ὥραν ἐκτὸς τῆς πόλεως ἔμαθον παρά τινος νέου χωρικοῦ, ὅτι ἡ Λεμησσὸς πρὸ ὀλίγου μετεβλήθη εἰς ἐρείπια, ἵνα πληρωθῇ τὸ ὑπὸ τοῦ προφήτου λεχθέν. Ὁ χωρικὸς δὲν ἐγνώριζε τοῦτο ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ἢ παρ' ἄλλου μαθών, ἀλλ' ἐπίστευεν ἀκραδάντως, ὅτι, προσεγγιζούσης ἤδη τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, δὲν ἦτο δυνατὸν ἢ νὰ ἐπαληθεύσῃ ἡ προαγγελθεῖσα πανωλεθρία!

Εἶδος κακοποιῶν *Ἀραράδων*, ἃς προηγουμένως εἴδομεν, εἶναι καὶ αἱ *Στρίγγλαι*, γυναῖκες μαινόμεναι καὶ ἐπὶ καλάμων τρέχουσαι ἀνὰ τοὺς στενωποὺς τῶν πόλεων, καὶ ἐπιτιθέμεναι διὰ τῶν ὀξέων αὐτῶν ὀνύχων κατὰ τῶν διαβατῶν. Οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν διεφθαρμέναι τινὲς ἐν ταῖς πόλεσι γυναῖκες, ἀπομιμούμεναι τὰς στρίγγλας ταύτας, ἐξήρχοντο νύκτωρ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ λελυμένην ἔχουσαι τὴν

κόμην, ἡμίγυμνοι καὶ ἀνημμένον ἀνὰ χεῖρας κρατοῦσαι λύχνον, περιέτρεχον ἐπὶ καλάμων τὴν πόλιν, κραυγάζουσαι ὡς δαιμονιῶσαι, καὶ ἐμποιοῦσαι φρίκην τοῖς φιλησύχοις ἀστοῖς. Ταῦτα ἐνθυμίζουσιν ἡμῖν τὴν παρὰ Γκαῖτε πρὸς τὴν 1ην Μαΐου νύκτα, τὴν Βαλπουργίαν καλουμένην, καθ' ἣν ἐτελοῦντο κατὰ τὴν γερμανικὴν παράδοσιν μαγικοὶ προσαββατισμοὶ καὶ αἴσχιστα ὄργια, καὶ εἰς ἣν ὁδηγεῖ τὸν Φάουστ ὁ Μεφιστοφελῆς. Ἡ παράδοσις αὕτη ἔχει τὴν ἀρχὴν εἰς ἀρχαῖα εἰδωλολατρείας ἔθιμα, ἅτινα βραδύτερον τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα συνέδεσε μετὰ τοῦ διαβόλου· αἱ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην θυσίαι τῶν ἐθνικῶν ἔρριψαν τὸ σπέρμα τῶν μαγικῶν προσαββατισμῶν, καθ' οὓς αἱ ἀσεβεῖς γυναῖκες ἐπιβαίνουσαι τράγων (συμβόλων τοῦ διαβόλου), ζελεῶν, σαρώθρων καὶ δικράνων, ἐπορεύοντο πρὸς συνάντησιν τοῦ διαβόλου[1]. Φαίνεται, ὅτι τοιαύτη παράδοσις ὑπῆρχε καὶ ἐν Κύπρῳ, αἰσχραὶ δὲ γυναῖκες ἠθέλησαν νὰ ἐκμεταλλευθῶσιν αὐτὴν πρὸς ἰδίους σκοπούς.

Ἡ νηπιώδης τοῦ λαοῦ φαντασία φαντάζεται πολλάκις τεθνεῶτας ἐγειρομένους τῶν τάφων, περιφερομένους νύκτωρ μετὰ τῶν λευκῶν σαβάνων, καὶ προξενοῦντας ζημίας εἰς τοὺς ζῶντας· καλοῦνται δὲ οὗτοι *στοιχεζωμένοι* (στοιχεῖον) καὶ *σαρκωμένοι* (σάρξ). Πολλὰ τῶν ἐν Κύπρῳ παραμυθίων περιστρέφονται περὶ τοὺς βρυκόλακας τούτους. Ἡ Σαρκωμένη εἶναι κοινότατον *παραμύθι*, τὸ ὁποῖον διηγοῦνται τὴν νύκτα αἱ ὑπηρέτριαι εἰς τὰ μικρὰ παιδία ἔντρομα ἀκούοντα τὴν φοβερὰν διήγησιν, καὶ συσπειρούμενα ἐκ φόβου περὶ τὴν διηγουμένην.

Ἑκάστη οἰκία νομίζεται, ὅτι ἔχει ἐν ἑαυτῇ οἰκοῦν ἴδιον δαιμόνιον, *στοιχεῖον* καλούμενον, ὅπερ ἄλλοτε μὲν εἶναι προστατευτικὸν τοῦ οἴκου, καὶ ἄλλοτε τοὐναντίον· εἰς αὐτὸ ἀποδίδουσι πᾶν δυστύχημα τῆς οἰκογενείας, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐγκαταλείπουσι διὰ τοῦτο τὸ *στοιχεζωμένο σπίτι*.

Ὁ *Χολλός*, ὃν φαντάζονται ὑπὸ δυσειδεστάτην μορφήν, εἶναι φόβητρον κατὰ τῶν παίδων, ὡς ἡ Μορμὼ τῶν ἀρχαίων.

Ἑλληνικώτερα ἔτι εἰσὶ τὰ διάφορα ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Κυπρίοις παισὶ παίγνια. Τὸ *Κουτσαντῆρι* (κουτσὸς) συνίσταται εἰς τὸ πηδᾶν

[1] Σημειώσεις εἰς Φαῦστον ὑπὸ Προβελεγίου.

ἢ περιπατεῖν δι' ἑνὸς πόδός, εἶναι δὲ ὁ τῶν ἀρχαίων ἀσκωλιασμός. Τὰ Μηλάπια (ἐκ τοῦ μῆλα καὶ ἄπια, διοτι τούτων κατ'ἀρχὰς φαίνεται,ὅτι θὰ ἐγίνετο χρῆσις), εἶναι παίγνιον, καθ'ὃ ῥίπτουσι καὶ ἀναλαμβάνουσι τὴν σφαῖραν ἢ πρὸς τὸν τοῖχον, ἢ πρὸς τὸν οὐρανόν, ὅτε ἔχομεν τὴν οὐρανίαν παιδιὰν τῶν ἀρχαίων· ἡ δὲ παρ' αὐτοῖς ἀπόρραξις συνίστατο εἰς τὸ κτυπᾷν διὰ τῆς χειρὸς τὴν σφαῖραν, ὁσάκις ἀναπηδᾷ, ὅπερ καὶ σήμερον εἶναι σύνηθες παίγνιον. Ἡ σφαῖρα (τόπι) παρὰ τοῖς Κυπρίοις καλεῖται *μάππα* (ἴσως ἐκ τοῦ μὲ καὶ ἄπια· παίζειν μ' ἄπια), κατασκευάζεται δὲ ἐκ τεμαχίων ἐριούχου ἢ δέρματος καὶ πληροῦται ἐρίων ἢ ρακῶν. Διὰ τῆς *μάππας* ἐκτελοῦσι πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ διάφορα ἄλλα παίγνια, ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν καλούμενον πόλεμον, καθ' ὃν πολλοὶ ἔφηβοι ἰδίᾳ ἱστάμενοι ἐν διαφόροις θέσεσι ῥίπτουσι κατ' ἀλλήλων τὴν σφαῖραν, δι' ἧς, βαρείας πολλάκις οὔσης, ἀρκετοὶ μωλωπίζονται, ἐξ οὗ ἐκλήθη καὶ τὸ παίγνιον πόλεμος. Σημάδι τῆς *μάππας* καλεῖται ἡ παιδιά, καθ' ἣν βάλλουσι διὰ σφαίρας ὡρισμένον λίθον· οἱ ἡττώμενοι ὑποχρεοῦνται νὰ φέρωσιν ἐπ' ὤμων τοὺς νικητὰς εἰς ὡρισμένην ἀπόστασιν. Τοῦτο ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι ἐφεδρισμόν, ἢ ἐφεδριασμόν. Ὡραιότατον παίγνιον εἶναι καὶ τὰ σκλαβάκια, ἡ ἐν Ἑλλάδι καλουμένη ἀμπάριζα.

Ἡ σβοῦρα καλεῖται ἐν Κύπρῳ *ἀζοῦρα*, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων στρόβιλος, τὰ δὲ ζυγὰ ἢ μονά, ζύα μόνα, καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀρτιασμός.

Ἐν παιγνίοις, καθ' ἃ οἱ παίζοντες δέον νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύω ἢ πλειότερα ἀντίθετα στρατόπεδα, ἐκλέγονται κατ' ἀρχὰς δύω ἢ πλειότεροι ἀρχηγοί, οἵτινες πάλιν ἐκλέγουσιν ἐκ τῆς ὅλης ὁμάδος τοὺς συναγωνιστάς. Τίς τῶν ἀρχηγῶν θὰ ἐκλέξῃ πρῶτος, ὁποία μερὶς θὰ λάβῃ τὴν καλλιτέραν θέσιν, ἢ θὰ ἄρξηται πρώτη καὶ ἄλλα πολλὰ ζητήματα, λύονται διὰ τῆς πέτρας, ἧς βρέχουσι διὰ συέλου τὸ ἓν μέρος καὶ τὸ ἕτερον ἀφίνουσι ξηρόν· ἕκαστος ἀρχηγὸς λαμβάνει ἓν τῶν δύω μερῶν, ῥίπτεται ὁ λίθος πρὸς τὰ ἄνω, καὶ πίπτει εἰς τὴν γῆν ὑπὸ τὰς φωνὰς τῶν ἀντιμαχομένων ὁμάδων, ἑκάστη τῶν ὁποίων οἱονεὶ ἐπικαλουμένη ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν εὔνοιαν τῆς τύχης φωνάζει *ξερόν, ξερόν*, ἢ *χλωρόν, χλωρόν*. Ἐὰν ὁ λίθος καταπέσῃ ἔχων ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἄνω τὸ ξηρὸν μέρος, κερδαίνουσιν οἱ αὐτὸ λα-

βόντες ὡς σύνθημα, ἄλλως οἱ ἀντίθετοι. Οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν τοῦτο ὀστράκου περιστροφὴν ἢ παίζειν ὀστρακίνδα. Ὅλα δὲ συνήθως τὰ παίγνια ἐκάλουν δι' ἐπιρρήματος καὶ τοῦ ρήματος παίζειν. Οὕτως ἔλεγον παίζειν Χυτρίνδα, Ἀποδιδρασκίνδα, Μυΐνδα ἢ Δραπεντίνδα κλπ. καὶ τὰ παίγνια ταῦτα κοινότατά εἰσιν ἐν Κύπρῳ. Ἡ παιδιὰ χυτρίνδα καλεῖται *πιστίν* (πιchτίν), ἡ ἀποδιδρασκίνδα χωστὸς (χώνομαι = κρύπτομαι, κρυφτὸς) καὶ ἡ Μυΐνδα, ἡ ἐν Ἑλκάδι *τυφλόμυγα, καττόμουγα*. Τὸ *πιστὶν* παίζεται ὡς ἑξῆς: εἷς τῶν παίδων διὰ κλήρου τίθεται ἐν τῷ μέσῳ, οἱ δὲ λοιποὶ θέτοντες παρ' αὐτῷ τὰ μανδύλιά των, καὶ κύκλῳ τρέχοντες, προσπαθοῦσι νὰ λάβωσιν αὐτά, καὶ ἀφοῦ ἕκαστος γείνῃ κύριος τοῦ ἰδίου, ἄρχονται τύπτοντες τὸν ἐν τῷ μέσῳ, ὅστις περιστρεφόμενος περὶ δεδεμένον τι σχοινίον προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ τινα ἐκ τούτων· ὁ συλληφθεὶς λαμβάνει τὸ σχοινίον καὶ ἄρχεται ἐκ νέου τὸ παίγνιον.

Ἐν τοῖς ἡσυχωτέροις τῶν παιγνίων τούτων λαμβάνουσι μέρος καὶ αἱ κόραι, αἵτινες ἔχουσι καὶ ἰδίας παιδιάς, οἷον τὴν *σοῦσαν* (αἰώραν), ἥτις ἀναρτᾶται ἐν ὅλαις σχεδὸν ταῖς οἰκίαις τὰς ἡμέρας τῶν ἀπόκρεω. Διὰ τοῦ κρίκου ἀψίδός τινος (καμάρας), ἐφ' ὧν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στηρίζουσι τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν, διαπερῶσι χονδρὸν σχοινίον, εἰς τὰς δύω τοῦ ὁποίου ἄκρας θέτουσι *σανίδα*, ἐφ' ἧς ἀναβαίνουσι συνήθως τρεῖς ἢ τέσσαρες· ἐκ τούτων αἱ δύω ἵστανται ἑκατέρωθεν, αἱ δὲ λοιπαὶ κάθηνται ἐν τῷ μέσῳ· αἱ ἱστάμεναι δίδουσιν εἰς τὴν αἰώραν τὴν κίνησιν, καὶ οὕτω *σούζουνται* (σείονται, ἐξ οὗ καὶ σοῦσα), ᾄδουσαι διάφορα ᾄσματα εἰδικά, τὰ καλούμενά τῆς σούσας.

Ἡ *πέντε πέτραις* εἶναι εἶδος παιγνιδίου διὰ πέντε λιθαρίων παιζομένου, τὰ ὁποῖα ῥίπτουσιν εἰς ὕψος καὶ πάλιν λαμβάνουσι κατὰ διαφόρους τρόπους εἰς τὴν παλάμην, ἀπαραλλάκτως ὡς τὰ πεντάλιθα τῶν ἀρχαίων. Ἕτερον εἶδος πενταλίθων εἶναι καὶ *ἡ ἐννεὰ πέτραις*.

Τὰ μικρὰ παιδία καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐνασχολοῦνται *μὲ ταὶς κούκλαις* αὐτῶν *(πούππαις)*. Ὡς οἱ ἀρχαῖοι κοροπλάσται ἔπλαττον διὰ τὰ μικρὰ παιδία τοιαύτας πλαγγόνας, ὡς ἐκ τῶν τάφων ἐμφαίνεται, ἔνθα οὐχὶ σπανίως ἀνακαλύπτονται τοιαῦτα παιδικὰ ἀθύρματα, οὕτω καὶ σήμερον ἡ μήτηρ ἢ αἱ ὑπηρέτριαι, δὲν παραμε-

λοῦσι τὴν κατασκευὴν ἢ ἀγοράν τοιούτων πλαγγόνων, αἰωνίου τῶν μικρῶν παιδιᾶς. Κοινότατον διασκεδαστικὸν παίγνιον παρὰ Κυπρίοις εἶναι καὶ ἡ ἐν Ἑλλάδι συνηθεστάτη *τρείτζα*, ἢ ἐννεάπετρον, ἥτις καλεῖται *ἀντρές*, ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐννεάς.

Διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν Κυπρίων, τῆς μυθολογίας καὶ τῶν παιγνίων αὐτῶν, ἀκραιφνῶς ἑλληνικῶν, εἴδομεν, ὅτι οἱ πολυπληθεῖς ξένοι ἐπιδρομεῖς ἦλθον καὶ παρῆλθον χωρὶς οὐδὲν νὰ καταλίπωσιν ἴχνος τῆς διαβάσεώς των, πολὺ δὲ μᾶλλον νὰ μεταβάλωσι τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως μνημεῖον, ὅπερ δὲν ἠδυνήθη οὔτε ὁ χρόνος, οὔτε ἡ βία νὰ καταστρέψῃ, εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς Κύπρου, ἥτις διετηρήθη ὅσῳ οὐδαμοῦ σχεδὸν ἄλλοθι ἀγνοτέρα.

ς'

Γλῶσσα.

Κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους οἱ Κύπριοι εἶχον ἰδίαν γλῶσσαν. Οἱ μετὰ ταῦτα Φοίνικες ἐδίδαξαν αὐτοῖς καὶ τὴν φοινικικήν, οἱ δὲ Ἕλληνες μετ' ὀλίγον, ἐπικρατήσαντες ἐν τῇ νήσῳ, οὐ μόνον ἐδίδαξαν τοῖς κατοίκοις τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ ἠδυνήθησαν κατὰ μικρὸν νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτήν, πρὸ τῆς ὁποίας προϊόντος τοῦ χρόνου, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, ἐξηφανίσθη καὶ ἡ κυπριακὴ καὶ ἡ φοινική, ἀφοῦ ὅμως, ὡς φαίνεται, ἐπέδρασαν ἐπ' αὐτῆς, εἶτα καὶ αἱ γλῶσσαι τῶν πέριξ οἰκούντων λαῶν, μεθ' ὧν οἱ Κύπριοι εὑρίσκοντο εἰς συχνὰς ἐμπορικὰς ἐπικοινωνίας. Ὁ ἔμπορος οὐδόλως φροντίζει περὶ τῆς γλώσσης· ὁ Ἑβραῖος γνωρίζει χάριν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων ἀπάσας σχεδὸν τὰς γλώσσας καὶ τὰς διαλέκτους ἐκείνων, μεθ' ὧν συναλλάσσεται. Ἡ μετὰ τῆς Ἀσίας λοιπὸν ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία τῆς Κύπρου ὑπῆρξεν ἡ αἰτία ὅπως εἰσαχθῶσι προϊόντος τοῦ χρόνου διάφοροι βάρβαροι λέξεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῶν Κυπρίων, ἥτις ὡς ἐκ τούτου ἔσχε κακὴν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους φήμην· ἰδίᾳ δὲ ἐκ τῆς βορείου πόλεως Σόλων, ἥτις ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς εἰς μεγαλειτέραν θὰ εὑρίσκετο

μετὰ τῆς Ἀσίας ἐπικοινωνίαν, παρήχθησαν οἱ παροιμιώδεις σολοικισμοί.

Ἐν τούτοις ἡ αὐλὴ τῶν ἐν Σαλαμῖνι βασιλέων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ φιλομούσου Εὐαγόρου, ἐχρησίμευεν ὡς σχολεῖον τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ἥτις ἐκράτει καὶ ἐπὶ τῶν μετὰ ταῦτα Πτολεμαίων. Ὅτε δὲ ἡ Ἁγία Ἑλένη τῷ 306 μ. Χ. συνῴκισε τὴν νῆσον, οἱ νέοι κάτοικοι ὡμίλουν μὲν τὴν ἑλληνικήν, ὀλίγον ὅμως παρηλλαγμένην, καὶ ἡ παραλλαγὴ αὕτη συνέτεινεν εἰς τὴν μεγαλειτέραν διαφθορὰν τῆς κυπριακῆς γλώσσης. Κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα σκοτεινοὺς τῆς δουλείας χρόνους ἡ γλῶσσα ἔτι μᾶλλον διεφθάρη, ἐπὶ δὲ τῶν Γάλλων καὶ Ἐνετῶν προσέλαβε πλείστας γαλλικὰς καὶ ἰταλικὰς λέξεις. Πλὴν τῶν φραγκικῶν ἐπέδρασαν καὶ αἱ ἀσιατικαὶ γλῶσσαι ἕνεκα τοῦ μεγάλου κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, οὗ κύριος σταθμὸς ἦν ἡ Κύπρος, ὡς δὲ θὰ ἴδωμεν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, ὑπῆρχον τότε ἐν τῇ νήσῳ σχολεῖα διαφόρων γλωσσῶν, αἵτινες ἐδιδάσκοντο καὶ ἐλαλοῦντο. Τὰ μέχρι σήμερον σωζόμενα ἱστορικὰ ἄσματα ὡς καὶ τὰ χρονικὰ δεικνύουσι τὴν προϊοῦσαν τῆς γλώσσης διαφθοράν, ἐπιταθεῖσαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Ὅλα δὲ ταῦτα, ἂν ἠλλοίωσαν, δὲν κατέστρεψαν ὅμως τὴν κυπριακὴν γλῶσσαν, ἡ δὲ σήμερον λαλουμένη ἐν τῇ νήσῳ δὲν εἶναι νέα τις, ἀλλ' ἡ ἀρχαία, ἣν κατέστησαν ἀγνώριστον παντοῖαι ἐπιδράσεις μακροῦ χρόνου καὶ τοσούτων δουλείας αἰώνων. Οἱ Κύπριοι, διατηροῦντες τὸν τόνον τῶν παλαιῶν ὀνομάτων κατὰ τὴν προφοράν καὶ ἄλλα τινά, πιθανῶς σώζουσι καὶ τὴν προφορὰν τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Εἰς τοὺς γλωσσολόγους ἐναπόκειται ἡ ἐπίσημος ἀποκάλυψις, ἃς ἐλπίσωμεν δέ, ὅτι αὕτη δὲν θὰ βραδύνῃ. Ἡ κυπριακὴ διάλεκτος δέον νὰ τύχῃ ἐπισταμένης μελέτης παρ' ἀνδρῶν εἰδικῶν περὶ τὰ τοιαῦτα· πρὸ τούτου ὅμως δέον νὰ γείνῃ ἡ περισυναγωγὴ λέξεων, ἀσμάτων, παροιμιῶν καὶ ἡ δημοσίευσις ἀνεκδότων χρονικῶν, ἐφ' ὧν θὰ ἐργασθῇ ὁ γλωσσολόγος. Μέχρι σήμερον ἐκ μὲν τῶν Κυπρίων μόνος ὁ Γεώργιος Λουκᾶς προέβη εἰς δημοσίευσιν δημωδῶν ἀσμάτων, παροιμιῶν, παραμυθίων κλπ., ἐκ δὲ τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων ὁ Ἀθανάσιος Σακελλάριος, καὶ ὁ μεσαιωνοδίφης Σάθας δημοσιεύσας διάφορα περὶ Κύπρου χρονικά.

Δείγματα τῆς γνησιότητος τῆς κυπριακῆς διαλέκτου παρέχομεν

ἐνταῦθα τὰς ἑξῆς ὀλίγας λέξεις: Τὸ *λάμνω* (ἐλαύνω), ὅπερ διετήρησε τὴν μεταβατικὴν καὶ ἀμετάβατον αὐτοῦ σημασίαν· οὕτω λέγουσι: *λάμνε*=βάδιζε, καὶ *λάμνε* τὸ ζῷόν σου=κάμε τὸ ζῷον νὰ βαδίσῃ· *δρόμος ἤλατος*=ἐλατός. Ἐρωτήσας ποτὲ χωρικήν τινα, ἐὰν ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἔφθανα εἰς χωρίον τι, ἔλαβον τὴν ἑξῆς ἑλληνικωτάτην ἀπάντησιν· «*Πεικάζω, ἄνθρωπε, γιατὶ ὁ δρόμος ἐν' ἤλατος*»· τὸ *πεικάζω* εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀπεικάζω. Ἡ λέξις *ἀπερίεργα* σημαίνει τὸ ἄπο σκοποῦ, ματαίως· οἷον *ἀπερίεργα ἔζεξες τὸν βοῦν*. Τὸ *Διακλῶ* προῆλθεν ἐκ τοῦ διακλύζω καὶ σημαίνει πλύνω, ἐπὶ τῶν ἀγγείων καὶ τοῦ στόματος. Ὁ ἰξός, δι' οὗ ἀλείφουσι τοὺς ἰξευτικοὺς καλάμους, καλεῖται *ὀξός*· ἡ ἰτέα *ἀτζά*· ἡ τερέβινθος *τρουμιθιά*, καὶ *τρουμίθια* τὰ τερεβίνθια· ἡ ροδοδάφνη *ἀροδάμνα* καὶ ἡ στύραξ *στερατζά*. Ὁ μοχλὸς τῆς μηχανῆς τοῦ λινοῦ καλεῖται *μουγγλός*, ἡ πανώλης *παροῦκλα*, τὸ δὲ κρικίλλιον (κρίκος) ἢ κρικέλλιον, *χριτζέλλιν*. Ἐκ τοῦ ὑποκοριστικοῦ ἐκλήθη καὶ ὁ κρίκος *χρίτζελλος*. Σωρὸς λίθων καλεῖται *λιθόσουρος* (λιθόσωρος)· ἡ σιαγὼν *σαοῦνα* καὶ *μασέλλα* (μασῶ), ὁ δὲ λαίμαργος *λειξούρης*, ἐκ τοῦ λείχω, καὶ ὁ βλὰξ *χαντός*, ἐκ τοῦ χαίνω. Ὁ ὑπηρέτης καὶ πολλάκις ὁ ἐργάτης καλεῖται *μισταρκός* (μισθάρνος), ἡ ὑπηρέτρια *μιστάρκισσα* (μισθάρνεσσα), καὶ ἡ γόνιμος ὄνος *βοριτζή* (γονικὴ=γόνιμος). Ὁ ὀρρὸς τοῦ γάλακτος καλεῖται *ροῤῥός*, ὡς ἡ οὐρὰ *ρουρά*· ὁ ὦμος *νῶμος*· ἡ ἑστία *νειστιά*· ὁ πολὺ καλὸς ἢ πρόθυμος *πέρκαλλος*, ἐκ τοῦ ὑπέρκαλος.

Ἡλιακὸς καλεῖται κυρίως ἐν Κύπρῳ ἡ περὶ τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας στοά, στηριζομένη συνήθως ἐπὶ κιόνων ἐκ κοινοῦ μαρμάρου, δοκῶν ἢ ἀψίδων, ὡς καὶ οἱ ἐν ταῖς οἰκίαις διάδρομοι, καὶ αἱ συνέχουσαι τὰ δωμάτια αἴθουσαι. Καλοῦνται δὲ αἱ τοιαῦται στοαὶ *ἡλιακοί*, ὡς δεχόμεναι τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, ἀπαραλλάκτως ὡς αἱ αἴθουσαι (αἴθω=καίω, φλέγω) τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς οἰκίας καὶ ἰδίᾳ τῆς ὁμηρικῆς, αἵτινες περιέβαλλον τὰς αὐλὰς τῶν μεγάρων. Καὶ ἐκεῖ, ὡς καὶ σήμερον ἐν Κύπρῳ, βλέπομεν δύω εἰδῶν αἰθούσας, τὴν ἀμέσως συνεχομένην τῷ κυρίῳ οἰκοδομήματι καὶ τὴν περὶ τὰς αὐλάς. Ὁ εἰσερχόμενος εἰς συνήθη σημερινὴν κυπριακὴν οἰκίαν—ἐννοῶ τὰς μέχρι πρὸ ὀλίγου κτιζομένας, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ νεώτεραι κτίζονται κατὰ εὐρωπαϊκὸν ὅλως

τρόπον — συναντᾷ πρῶτον μέγαν ἡλιακόν, ἀνοικτὸν ἔμπροσθεν· δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ αὐτοῦ εὑρίσκονται τὰ δωμάτια, κατὰ δὲ τὸ ἔμπροσθεν ἀνοικτὸν μέρος ὑπάρχει αὐλὴ μετὰ κήπου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ ἐν τῇ μιᾷ πλευρᾷ στοά, ὁ κυρίως ἡλιακός, κάτωθι τοῦ ὁποίου τὰ διάφορα δωμάτια τῆς ὑπηρεσίας.

Τὰ συγκριτικὰ *καλλιὼν* καὶ *καλλιὸν* ἀντὶ καλλίτερος καὶ καλλίτερον, εἰσὶν ἄξια μνείας, διότι εἶναι τὰ μόνα, ἅτινα διετήρησαν τὴν συγκριτικὴν κατάληξιν *ίων* καὶ *ιον* ἀντὶ τῆς *τερος* καὶ *τερον*· οὕτω λέγουσι: *τὸ σπίτιν μου ἐν καλλιὸν τοῦ 'δικοῦ σου*, καὶ *ὁ ἄντρας μου ἐν καλλιὼν τοῦ 'δικοῦ της*.

Ζ'

Ἐπίλογος.

Ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ μέρει τῆς «Κύπριδος» προσεπαθήσαμεν κατὰ τὸ ἐνὸν νὰ σκιαγραφήσωμεν τὴν Κύπρον τῆς σήμερον, ἐξετάσαντες αὐτὴν ἐν μεγάλαις γραμμαῖς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν· πρὶν ἢ ὅμως δώσωμεν πέρας εἰς τὸ θέμα τοῦτο ὀφείλομεν δύω ἔτι λέξεις νὰ προσθέσωμεν.

Θὰ εἰσέλθωμεν μετ' ὀλίγον εἰς τὰ αἰώνια τῆς Κλειοῦς μέγαρα καὶ ἐκεῖ θὰ ἴδωμεν πρὸ ἡμῶν παρελαύνουσαν τὴν Κύπρον τοῦ παρελθόντος. Θὰ ἴδωμεν αὐτὴν περικαλλῆ τῆς Μεσογείου ἡγεμονίδα, ἰσχυράν, πλουσίαν, μεγάλην, προπορευομένην ἐν τῇ τοῦ πολιτισμοῦ σταδιοδρομίᾳ τῆς ἐνδόξου Ἑλλάδος, σταθμὸν πρώτιστον τοῦ ἐξ Ἀσίας εἰς Ἑλλάδα μεταβάντος παναρχαίου πολιτισμοῦ. Μετ' ὀλίγον ὑπὸ τὸν γλυκὺν τῆς Ἀνατολῆς οὐρανόν, ἐν τῷ μέσῳ εὐόσμων ἀνθέων καὶ ὑπὸ τὸν ἦχον ἡδυπαθῶς κρουομένων ὀργάνων, θὰ παραστῶμεν μάρτυρες παντοίων ἡδυπαθείας καὶ τροφῆς ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων, καθ' ἃς θὰ θαυμάσωμεν τὴν πρὸ ἡμῶν παρελαύνουσαν τῆς Ἀφροδίτης πομπήν, θὰ ἀποστρέψωμεν τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῶν τελουμένων ὀργίων, καὶ θὰ φρικιάσωμεν πρὸ τῆς μαλθακότητος καὶ τῆς διαφθορᾶς, προαγγέλων τῆς ἐπερχομένης δουλείας. Θὰ διέλθωμεν εἶτα ἔτη μακρά, αἰῶνας πολλούς, καὶ θὰ ἴδωμεν ἐπιδρομεῖς ἐξ ἁπάσης γῆς λῃζομένους, σφάζοντας, λεηλατοῦντας, ὀργιάζοντας,

εὐγενεῖς τῆς Ἑσπερίας ἱππότας, τῆς Ἀσίας ἀγρίας ὀρδάς. Ὁ ἥλιος πρὸ πολλοῦ δὲν ἀνατέλλει πλέον ἐξ Ἀνατολῶν· ἐδραπέτευσεν ἐκ τῆς γῆς τῶν Ἑλλήνων ὁ Φοῖβος· ἐσβέσθη ἡ φωτίσασα τὸν κόσμον λαμπάς, ἴσως ἵνα πάλιν ἀναλάμψῃ καὶ λαμπρότερον ἐπὶ τὴν ἀνθρωπότητα τὸ φῶς αὐτῆς διαχύσῃ. Εὐλογημένον εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Πανελληνίου Θεοῦ! Ἤδη ὁ ἀρχαῖος ἀναγεννᾶται κόσμος· σπείσωμεν πάντες σπονδὴν ἱερὰν εἰς τὸν Μέγαν Θεόν. Φῶς ἀμυδρὸν ἤρξατο ἤδη φωτίζον τῆς Ἀνατολῆς τὰς μαύρας νύκτας, καὶ τοῦ Αἰγαίου ὁ ναύτης ἐλεύθερος πλέει εἰς τὰς γλαυκὰς τῆς Ἑλλάδος θαλάσσας. Ἡ πίστις σέσωκέ σε, Ἑλλάς! Ὦ, Ἕλληνες, πάντες ὁμοῦ ἐργασθῶμεν, καὶ τὸ ἀρξάμενον ἔργον συμπληροῦται ταχέως.

Ὦ! ἂν ἐγνώριζον ὅτι ἡ ἀδύνατός μου φωνὴ ἠδύνατο νὰ φθάσῃ ἄχρι τῶν ὤτων τῶν ἰσχυρῶν τοῦ κόσμου, θὰ ἐφώνουν αὐτοῖς: Ἀπατᾶτε, μεγάλοι κενολόγοι, τοὺς λαοὺς καθ' ἑκάστην, ἀνακηρύττοντες νέα δόγματα ἐλευθεριῶν· ἑνόσῳ εἷς καὶ μόνος λαὸς διατελεῖ ὑπὸ ζυγόν, ἐνῷ ἐξ ὑμῶν ἐξαρτᾶται νὰ τύχῃ τῆς ἐλευθερίας του, εἶναι ψεῦδος καὶ ἀγυρτεία πᾶν ὅ,τι εἴπητε περὶ ἐλευθερίας· φωνασκεῖτε ὑπὲρ τῶν ἐλευθεριῶν τῶν λαῶν, διότι ὑμεῖς δὲν εἶσθε οἱ δεσπόται, καὶ οὐχὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτούς· καταργεῖτε τὴν σωματεμπορίαν καὶ πωλεῖτε καὶ ἀγοράζετε λαούς, παρ' ὧν καὶ πολιτισμὸν ἐδανείσθητε, καὶ γλῶσσαν καὶ θρησκείαν. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία ζητοῦσι διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐκφραγκίσωσι τὴν Ἀνατολήν· ἄνωθεν ἡμῶν ἐπικρέμαται ὁ ρωσσικὸς κολοσσός, ἡ Αὐστρία σπείρει ζιζάνια ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ ἡ Ἀγγλία καταλαμβάνει τὴν Κύπρον καὶ ὀρέγεται τῆς Κρήτης. Εὐγνώμονες οἱ Εὐρωπαῖοι ἀποδίδουσι τοῖς Ἕλλησι τὰ τροφεῖα! Ἀλλ' ὄχι· τῶν ἀνθρωπίνων βουλῶν ἀνωτέρα ἡ Θεία Πρόνοια, ἥτις οὐδέποτε ἐγκατέλιπε τὴν Ἑλλάδα.

Πρὸς τοὺς Κυπρίους ἤδη στρέφω τὸν λόγον. Πρὸς ὑμᾶς, φίλοι συμπατριῶται, θὰ ὑπομνήσω ἀρχαῖον ρητόν, ἢ μᾶλλον θὰ ἐπαναλάβω μετὰ τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ: «Αἰ Γεώργη, βοῦθά μου, καὶ σὺ τὸν πόδα σπούδεψε». Ναί· τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, ἡ ἱστορία, ἡ γλῶσσα ἡμῶν, τὰ πάντα εἰσὶν ἑλληνικά. Ναί· ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία μας ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρὸς ἣν ἀτενίζομεν ὡς ὁ ἐν τῷ πελάγει ναύτης πρὸς τὸν μακρὰν φωσφορίζοντα φάρον. Ναί· τὰ κατέχοντα ἡμᾶς αἰσθήματα τοσάκις διετρανώσαμεν, ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν

ἀρκοῦσι πρὸς ἐπιτυχίαν καὶ ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων μας· δέον καὶ ἡμεῖς σὺν Ἀθηνᾷ νὰ κινήσωμεν καὶ τὴν χεῖρα, δεον νὰ ἐργασθῶμεν σκοπίμως καὶ συντόνως καὶ ἀκολουθήσωμεν πολιτικὴν ἀνδρικωτέραν. Ἂς διατυπώσωμεν ἀφοβώτερον τοὺς πόθους μας, καὶ εἶτα ταχέως ἂς ἐπιζητήσωμεν ὅπως διὰ παντὸς μέσου πραγματοποιήσωμεν αὐτούς. Τί; μὴ ὀρρωδεῖτε πρὸ τῶν κινδύνων; Ἂς ἀποσυρθῶσιν οἱ γέροντες καὶ ὅσοι ἀνήκουσιν εἰς ἀθλίαν παρωχημένην ἐποχήν, καὶ ἂς ἀφήσωσι τὸ στάδιον εἰς τοὺς νέους. Χρυσῆ καὶ ἔνθους νεότης, καὶ γνῶσιν καὶ θέλησιν καὶ δύναμιν ἔχεις· πρόσδραμον εἰς τὸν ἀγῶνα, πρὸς ὃν σὲ καλοῦσιν ἱεραὶ παραδόσεις καὶ παιάν, τῶν καρδιῶν οἱ παλμοί, καὶ τοῦ πενομένου λαοῦ μας οἱ θρῆνοι. Ὤ! μὰ τὴν Ἐλευθερίαν! τοιοῦτος ἱερὸς σκοπὸς καθαγιάζει πᾶν μέσον. Προσοχή! ἀνέλθετε, νέοι, τὰς σκοπιάς· καὶ ἄλλος ἐκ Δυσμῶν ἐπικρέμαται κίνδυνος. Ὁ καιρὸς ἐπείγει· ἂς σωθῶμεν εἰς τῆς Μητρὸς ἡμῶν τὰς ἀγκάλας πρὶν ἢ ἐκραγῇ ἡ φοβερὰ καταιγίς.

Ὤ! ὤ! εἰς τῆς Πανδώρας τὸν πίθον διορῶ τὴν ἐλπίδα. Προσφιλὲς Παλλάδιον, μὴ καταλίπῃς τοὺς Ἕλληνας. Ἰδού! τὸ λυκαυγὲς προηγεῖται τοῦ ἅρματος τῆς Ἠοῦς. Παρ' αὐτὴν ἵσταται καὶ ἡ Ἑλλάς, καὶ νικηφόρος ἐπαναλαμβάνει καὶ πάλιν τὴν ἔνδοξόν της πορείαν. Κλίνατε, μάγοι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως γόητες πρὸ τοῦ λίκνου τοῦ γεννωμένου Θεοῦ.

Ὤ! ἰδοὺ τὴν Κλειὼ ἀνοίγουσαν τὰ μέγαρά της. Δὲν θὰ βραδύνῃ ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ἡ ἱστορία θ' ἀναγράψῃ εἰς τὰς δέλτους αὐτῆς χρυσοῖς γράμμασι τὴν συντέλεσιν τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, καθ ἣν καὶ ἡ Κύπρος θ' ἀποτελέσῃ ἕνα τῶν λαμπροτέρων ἀδαμάντων τοῦ Στέμματος τῆς Ἑλληνικῆς Μεγαλειότητος.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΑΠΟ ΤΩΝ ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ.

ΝΕΑΡΧΗ ΔΗΜΑΡΙΟΥ ΒΟΛΟΥ ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

Α'.

Προϊστορικοὶ χρόνοι.

α'

Ὁ πρωτόπλαστος κόσμος.

Πρὸς τὸ Ἀραράτ ταχέως πετῶσα ἡ περιστερά, κομίζει φύλλον ἐλαίας εἰς τὸ ράμφος αὐτῆς, σημεῖον, δι' οὗ δηλοῖ τῷ Νῶε, ὅτι ἔπαυσε πλέον ὁ ἐπὶ τῆς γῆς κατακλυσμός, καὶ ὅτι ὁ μόνος αὐτὸς μετὰ τῆς οἰκογενείας του ζῶν ἐπὶ τῆς ὑφηλίου ἠδύνατο νὰ κατέλθῃ ἐκ τῆς κιβωτοῦ εἰς τὴν ἐξαγνισθεῖσαν γῆν. Καὶ εὐλόγησεν ὁ Κύριος τὸν Νῶε καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, εἰπών: Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ γεμίσατε τὴν γῆν.

Ἰαυὰν ὁ υἱὸς τοῦ Ἰάφεθ καὶ ἔγγονος τοῦ Νῶε ἐγέννησε τὸν Κεττειμ ἢ Χιττείμ, πρῶτον τῆς Κύπρου, ὡς ἀναφέρεται, οἰκιστήν, ὅστις ἐλθὼν εἰς τὰς νοτιανατολικὰς τῆς νήσου ἀκτάς, ἔκτισεν ἐκεῖ τὴν πρώτην πόλιν, τὴν ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος Κίτιον κληθεῖσαν.

Ἀπὸ τοῦ δισεγγόνου τούτου τοῦ Νῶε ἡ νῆσος ἐκλήθη κατ' ἀρχὰς Χεττειμ ἢ Χεττειμά, καὶ ὑπὸ τοιοῦτον ὄνομα ἦν γνωστὴ ἐν Ἀσίᾳ ἡ Κύπρος, ἥτις, ὡς οὐδεμία ἄλλη χώρα, ἔσχε πληθὺν ὀνομάτων. Οὕτως ἐκ τῶν πόλεων αὐτῆς Ἀμαθοῦντος καὶ Πάφου ἐκλήθη Πάφος ἡ Παφία καὶ Ἀμαθουσία· Λοφώδης (Colinia λατινιστὶ) ἐκ τῶν πολλῶν λόφων· Αἰπεινὴ δὰ τὸν αὐτὸν λόγον· Μακαρία (καὶ οἱ κάτοικοι Μακάριοι) ἢ ἔκ τινος ὁμωνύμου πάλαι ποτὲ ὡς χώρα εὐδαίμων, ὡς καὶ ἡ Κρήτη ἐκαλεῖτο· Ὀφιοῦσα καὶ Ὀφιώδης ἐκ τῶν πολλῶν ἐν αὐτῇ ὄφεων· οὕτως ἐκαλεῖτο καὶ ἡ Ρόδος, Χῖος, Τῆνος καὶ ἄλλαι νῆσοι. Ἀφροδισία ὡς πατρὶς τῆς Ἀφροδίτης· Ἀερία ὡς ὁμιχλώδης ἢ ἐκ τοῦ ἥρωος Ἀερίου, ἑνὸς τῶν πρώτων τῆς νήσου οἰκιστῶν ἢ καὶ ἐκ τοῦ καθαροῦ αὐτῆς ἀέρος, ὡς καὶ ἡ Κρήτη ἐκα-

λεῖτο· Χαλκόεσσα ἢ Πολύχαλκος ἐκ τοῦ πολλοῦ χαλκοῦ· Κεραστία, Κεραστὶς καὶ Κεραστιὰς ἐκ τῶν διαφόρων προεχόντων αὐτῆς ἄκρων· Ἀκαμαντὶς ἐκ τοῦ περιφήμου Ἀθηναίου στρατηγοῦ Ἀκάμαντος· Ἀσπελία (λέξις φοινικική, δηλοῦσα τὴν χαμηλὴν καὶ παράλιον θέσιν αὐτῆς)· Κρύπτος (λέξις ἐπίσης φοινική, σημαίνουσα *ἡ κάτω νῆσος*) ἢ διὰ τὸ κρύπτεσθαι πολλάκις ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἴσως ὅμως ἐκ τῆς πολλῆς ὁμίχλης, ἐξ ἧς καλύπτεται καὶ κρύπτεται· Φιλομίστειρα ἐκ τῶν πολλῶν αὐτῆς λιμένων· Μαιονὶς ἢ Μηϊονὶς ἔκ τινος φαίνεται ἀποικίας Μηϊόνων ἐκ Λυδίας· Ζωγράφος ἐκ τῶν ποικίλων ζῴων της· Θαρσεῖς, κατὰ τὸν Ἀφρικανόν, ὡς καὶ ἡ Ρόδος, καὶ Κίτιον ὑπὸ τῶν Φοινίκων κατὰ μετατροπὴν τοῦ ὀνόματος Χεττειμά. Ἐπὶ δὲ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Κυπρίων πρὸς τιμὴν αὐτοῦ Δευτέρα Ἰουστινιανὴ ἕνεκα τῶν εὐεργεσιῶν, ἃς εἰς τὴν νῆσον ὁ Αὐτοκράτωρ παρέσχε, χαριζόμενος, ὡς ἀναφέρεται, τῇ Κυπρίᾳ συζύγῳ αὐτοῦ Θεοδώρᾳ.

Ἀλλὰ τὰ ἀνωτέρω ὀνόματα ἦσαν μόνον τοπικαὶ ὀνομασίαι, ἐφαρμοσθεῖσαι εἰς ὁλόκληρον τὴν νῆσον, ἢ μυθολογικὰ ὀνόματα, ληφθέντα ἐξ ἐπιγραφῶν λίαν ἀμφισβητησίμων, ἢ ἁπλᾶ μᾶλλον ποιητικὰ ἐπίθετα διαφόρων ἐποχῶν. Οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἀπεκάλουν τὴν νῆσον Χιττειμ καὶ Κίτιον, καὶ τοὺς Κυπρίους Χιττείμ, Κιτιεῖς καὶ Κητιαίους· Χιττειμ δὲ ἐκ τούτου οἱ Ἑβραῖοι καλοῦσι πάσας τὰς νήσους καὶ τὰ ναυτιλλόμενα μέρη.

Πλὴν τὸ κύριον τῆς νήσου ὄνομα, τὸ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων ἀεὶ μνημονευόμενον ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου καὶ μέχρι σήμερον διατηρηθέν, εἶναι τὸ τῆς Κύπρου.

> Ἡ δ' ἄρα Κύπρον ἔκανε φιλομμειδὴς Ἀφροδίτη
> ἐς Πάφον· ἔνθα δὲ οἱ τέμενος βωμός τε θυήεις[1].
> . . . . Πρῶτον δὲ Κυθήροισι ζαθέοισιν
> ἔπλητ', ἔνθεν ἔπειτα περίῤῥυτον ἵκετο Κύπρον[2].

Καί τινες μέν, ὡς ὁ Ἰσίδωρος καὶ ὁ Ὀνώριος, διισχυρίζονται, ὅτι ἡ νῆσος ἔλαβε τὴν προσηγορίαν ταύτην ἀπό τινος μεγάλης ἀρχαίας πόλεως Κύπρου καλουμένης, ἥτις τὸ πάλαι ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ, τινὲς

[1] Ὁμηρ. Ὀδύσσ. 362.
[2] Ἡσιοδ. Θεογ. 192.

δέ, ὅτι ἐκ τῆς Ἀφροδίτης, ἥτις παρὰ τῶν ἀρχαίων αὐτῆς κατοίκων ἐκαλεῖτο Κύπρις· ἀλλ' ἡ Ἀφροδίτη διατί ὠνομάσθη Κύπρις; Ἄλλοι μὲν δοξάζουσιν, ὅτι ὀφείλει τὴν καταγωγὴν τοῦ ὀνόματος αὐτῆς εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ Κινύρου, πρώτου βασιλέως τῆς Νήσου, Κύπρον, καὶ ἄλλοι, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτό ἐστι γνησιώτατον ἑλληνικόν, καὶ ὅτι οἱ Ἑβραῖοι, μὴ δυνάμενοι νὰ μετενέγκωσιν αὐτὸ ἀκέραιον εἰς τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, ἐχρήσαντο τῇ ὁμοήχῳ ἑβραϊκῇ λέξει Κόφερ πρὸς δήλωσιν καὶ τῆς νήσου Κύπρου [1]. Ἀλλ' ἐνταῦθα πρόκειται νὰ μάθωμεν πόθεν οἱ Ἕλληνες ἐκάλεσαν τὴν νῆσον Κύπρον καὶ οὐχὶ οἱ Ἑβραῖοι, οἵτινες ἄλλως, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ἐκάλουν τὴν νῆσον ἐκ τοῦ δισεγγόνου τοῦ Νῶε Χιττείμ. Ὁ Εὐστάθιος λέγει ἔκ τινος Κύπρου υἱοῦ τοῦ Κινύρου ἀντὶ θυγατρός, ἀλλὰ προδήλως θηλυκὸν ὄνομα δὲν λαμβάνεται ἐξ ἀρσενικοῦ. Ἀλλ' οὔτε τὸ ὄνομα τῆς Κύπρου παράγεται ἐκ τοῦ χαλκοῦ, οὔτε ἐκ τῆς κυπαρίσσου, ὡς ἄλλοι τινὲς διισχυρίσθησαν, οὔτε ἐκ τῆς κυοφόρου καὶ λιπαρᾶς αὐτῆς γῆς, διότι καὶ ἄλλαι χῶραι λιπαρώτεραι δὲν ἔλαβον τοιοῦτον ὄνομα.

Ἡ πιθανωτέρα παραγωγὴ τοῦ ὀνόματος τῆς Κύπρου, ἣν οἱ πλεῖστοι σήμερον παραδέχονται, εἶναι ἡ ἔκ τινος εὐώδους θάμνου, ἐξ οὗ κατεσκεύαζον ἀρώματα καὶ ἔλαια καὶ τὸ κύπρινον μύρον, λίαν περιζήτητα, καὶ ὃν οἱ Ἑβραῖοι ἐκάλουν Κόφερ, οἱ δὲ Ἕλληνες Κύπρον. Τὸ φυτὸν τοῦτο, *χε(che)rrà* σήμερον ἐν Κύπρῳ καλούμενον (λέξις ἀραβική) καὶ ὑπὸ τῶν βοτανικῶν lawsonia alba, πρῶτον ἐν Κύπρῳ ἀπήντησαν οἱ Ἕλληνες, μετὰ τῶν Φοινίκων συναλλαττόμενοι, καὶ διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὠνόμασαν καὶ σύμπασαν τὴν νῆσον, ὡς ἡ Ρόδος ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν πολλῶν ῥόδων, ἡ Χῖος ἐκ τῆς συριακῆς λέξεως Χῖος=μαστίχη καὶ τὰ Σοῦσα ἐκ τοῦ *σουσάν* (εἶδος κρίνου). Οἱ νεώτεροι δὲ βοτανικοὶ λέγουσιν, ὅτι πατρὶς τοῦ φυτοῦ Κύπρου εἰσὶν αἱ ἀνατολικαὶ Ἰνδίαι· ἐκεῖθεν μετεφυτεύθη εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἀσκάλωνα τῆς Ἰουδαίας καὶ κατόπιν εἰς τὴν Κύπρον, ἔνθα οἱ Ἕλληνες τὸ πρῶτον ἔβλεπον αὐτό. Ὅθεν δὲν εἶναι αὐτοφυὴς τῆς νήσου θάμνος. Σήμερον οὗτος, ἂν οὐχὶ σπάνιος, δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἄφθονος, διὸ καὶ μεταφέρεται ἐκ Συρίας εἰς κόνιν, δι' ἧς αἱ

[1] Περὶ τῶν ἀρχαίων Κυπρίων ὑπὸ Ἱερ. Μυριανθέως.

ὀθωμανίδες βάφουσιν ἐρυθρὰς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. Τὸ ἄνθος αὐτοῦ εἶναι λίαν εὔοσμον ὡς καὶ τὰ φύλλα, παρεμφερῆ ὄντα πρὸς τὰ τῆς μυρσίνης. Ἴσως ἐκ τῆς ἐν τῇ νήσῳ σπάνεως τοῦ θάμνου τούτου ὡρμήθησάν τινες εἰς τὸ νὰ ἐξενέγκωσι τὴν παρακεκινδυνευμένην δόξαν, ὅτι *κύπρος* ἐκαλεῖτο ὁ μέχρι καὶ σήμερον δαψιλὴς φυόμενος θάμνος λῆδον (ὁ τῆς ἐπιστήμης cistus créticus ὡς ἐν Κρήτῃ πλειότερον ἀπαντῶν), ἐξ οὗ ἐξήγετο καὶ ἐξάγεται τὸ κόμμι λήδανον ἢ λάδανον. Ἀλλ' ὁ Πλίνιος, λέγων καὶ περὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Κύπρου, ἐξ ἧς τὸ κύπρινον μύρον, περιγράφει αὐτὴν ὡς ἔχουσαν φύλλα ὅμοια τῆς Ζιζυφίας, τῷ σπέρματι κοριάννῳ, τῷ ἄνθει λευκῷ εὐοσμοτάτῳ, χαρακτηριστικὰ οὐδόλως ἀναφερόμενα εἰς τὸ λῆδον. Ταῦτα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Κύπρου.

Ὁ Κυπριανὸς λέγει, ὅτι «ὁ Χεττεὶμ καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ ἐτρέφοντο ἐπὶ πολὺν χρόνον διὰ καρπῶν δένδρων καὶ ριζῶν φυτῶν καὶ μάλιστα διὰ βαλάνων, τοῦ παλαιοῦ τούτου τῶν Πελασγῶν ἐντρυφήματος. Οἱ Κιτιεῖς ἔζησαν διακόσια ὁλόκληρα ἔτη ἀνεξάρτητοι, καὶ μόνον τοὺς πέριξ τῆς νήσου κατοικοῦντας Φοίνικας ἐκ τῶν ξένων ἐγνώρισαν, μεθ' ὧν πολλάκις καὶ εἰς ἔριδας περιῆλθον, ἐνοχλοῦντες αὐτοὺς καὶ ὑπ' αὐτῶν ἐνοχλούμενοι. Τέλος ὅμως ἀπώλεσαν τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, ἀκριβὰ πληρώσαντες τὸν ὀλίγον ἐκεῖνον χρόνον τῆς εὐημερίας καὶ εὐτυχίας αὐτῶν. Πρὶν ἡ νῆσος ἦν ὅλως ἀκατοίκητος, δάση δὲ μόνον πυκνὰ ἐκάλυπτον αὐτήν». Ἡ μικρὰ τῶν Κιτιέων ἀποικία, ἀναπτυχθεῖσα, διεσκορπίσθη καθ' ὅλην τὴν νῆσον, καλλιεργοῦσα καὶ ἐκμεταλλευομένη αὐτήν, λατρεύουσα δὲ ἕνα καὶ μόνον Θεόν, τὸν λυτρωτὴν τοῦ Νῶε, ἐν τῷ μέσῳ τῆς πολυθεΐας καὶ ξοανολατρείας τῶν λοιπῶν συγχρόνων ἀσιατικῶν λαῶν.

Οὕτως ἡ Ἁγία Γραφὴ γνωρίζει ἡμῖν τοὺς πρώτους τῆς Κύπρου κατοίκους, ἡ δὲ οἴκησις αὕτη συνέβη κατὰ πολλοὺς ἱστορικοὺς ἐν ἔτει 1656 ἀπὸ τῆς δημιουργίας· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς Ἁγίας Γραφὰς ὁ κόσμος ἐκτίσθη πεντακισχίλια πεντακόσια καὶ ὀκτὼ ἔτη (5,508) π. Χ., ἄρα ὁ Κιττεὶμ προσωρμίσθη τὸ πρῶτον εἰς Κύπρον τῷ 3,852 ἔτει π. Χ.

Ἡ ἐπιστήμη ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας δὲν ἠμφισβήτησε τοὺς ἀριθμοὺς τούτους· ἀλλ' ὅταν ὁ κόσμος, ἐπαναστατῶν εἰς τὸ πρῴην καθεστώς, ἀπέκοψε τὰς περιβαλλούσας αὐτὸν πέδας καί, ἐγκαταλείπων

τὸ ρητὸν «*Πίστευε καὶ μὴ ἐρεύνα*», ἀνεστήλωσεν ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ σημαίας ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ, «*Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς*» καὶ πιστεύετε διὰ τῆς ἐρεύνης πειθόμενοι, τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν διαλύεται ὀσημέραι ἡ περιβάλλουσα τὸν πρωτόπλαστον κόσμον ἀχλύς, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου πλειότερα διδασκόμεθα περὶ τῶν πρώτων τῆς γῆς κατοίκων, καὶ εἶτα ἑκάστης χώρας ἰδίᾳ. Οὕτω μανθάνομεν, ὅτι ἡ πρώτη ὕπαρξις τῶν ἀνθρώπων εἶναι τόσῳ παλαιά, ὥστε ἡ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρις ἡμῶν καταμέτρησις τοῦ χρόνου θὰ ἦτο ἀνέφικτος διὰ κοινῶν ἀριθμῶν. Οἱ πρῶτοι δὲ οὗτοι κάτοικοι τῆς γῆς πολὺ ἀρχαιότερον ζῶντες, ἢ ὅσον ἀναφέρει ἡ Ἁγία Γραφή, ὅτι ἐκτίσθη ὁ κόσμος, τρωγλοδύται καὶ λιθοτέχναι ὄντες, ἔζων ἐν ἡμιαγρίᾳ καταστάσει, θηρεύοντες τὰ περικυκλοῦντα αὐτοὺς ζῷα, πλείστων τῶν ὁποίων τὸ εἶδος ἐξέλιπεν ἤδη.

Τίνες κατῴκουν τὴν Κύπρον κατὰ τοὺς παναρχαίους ἐκείνους χρόνους, καθ' οὓς ἔζων τὸν ἁπλοῦν αὐτῶν θηρευτικὸν βίον οἱ τρωγλοδύται τῆς βορειοτέρας Εὐρώπης, καὶ ἐν ταῖς λιμναίαις οἰκήσεσι τῆς Ἑλβετίας οἱ λιμνοδιαιτοι αὐτῆς κάτοικοι, οὐδεὶς νῦν δύναται νὰ γνωρίζῃ, διότι ὄχι μόνον ἐν Κύπρῳ, ἀλλ' οὐδὲ ἐν Ἑλλάδι ἔτι ἐγένοντο αἱ δέουσαι γεωλογικαὶ καὶ παλαιοντολογικαὶ μελέται, ἐξ ὧν νὰ συμπεράνῃ τις καὶ περὶ τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Κύπρου. Ἀλλ' ὁ περιηγητὴς ὁ τὰς σειρὰς τῶν ὀρέων αὐτῆς διατρέχων ἀδύνατον νὰ μὴ παρετήρησεν ἀνὰ τὸν ὑψηλὸν αὐτῆς Ὄλυμπον διεσκορπισμένα ἢ τεθαμμένα λείψανα ὀστῶν διαφόρων ζῴων, ὑπαρξάντων καθ' οὓς χρόνους καὶ οἱ παναρχαιοι ἐκεῖνοι κάτοικοι, ἢ νὰ μὴ ἤκουσε τῶν χωρικῶν λαλούντων δι' *ἀστροπελέκια*, ἤτοι περὶ λίθων τινῶν, οἱ ὁποῖοι κατ' αὐτοὺς σχηματίζονται ἐκ τῆς πτώσεως κεραυνῶν ἢ οὐρανίων σωμάτων, ἐνῷ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ λίθινα ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα τῶν παναρχαίων τῆς νήσου κατοίκων, οἵτινες κατῴκουν αὐτὴν πολὺ πρὸ τῆς ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀναφερομένης κτίσεως τοῦ κόσμου, καὶ χιλιετηρίδας ὅλας πρὶν ἢ οἱ Φοίνικες, Προμηθεῖς τοῦ πρώτου πολιτισμοῦ, διαταράξωσι τὴν γαλήνην καὶ τὸν ἤρεμον βίον τῶν τότε τῆς νήσου κατοίκων. Ὁ δὲ κατὰ τὴν δεκάτην ἑβδόμην ἑκατονταετηρίδα γάλλος περιηγητὴς Corneille le Brun

διηγεῖται, ὅτι παρὰ τὴν Κυθραίαν ἀνεῦρεν ἀπολελιθωμένα ὀστᾶ διαφόρων ζώων καὶ ἀνθρώπων ἐκτάκτου μεγέθους.

Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῆς καταγωγῆς ἢ τῆς γλώσσης τῶν πρώτων τούτων κατοίκων δύναταί τις νὰ γνωρίζῃ τι· τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ὁ βαθμὸς του πολιτισμοῦ αὐτῶν ὡς καὶ ὁ τρόπος τοῦ ζῆν δὲν θὰ διέφερε τοῦ τῶν ἄλλων συγχρόνων ἀνθρώπων. Προϊόντος τοῦ χρόνου οἱ πρῶτοι οὗτοι ἄνθρωποι ἤρξαντο ἐκπολιτιζόμενοι, καὶ τὸ πρῶτον πρὸς τοῦτο βῆμα ἦν ἡ ἐκ τῶν ὀρέων κατάβασις εἰς τὰς θερμὰς πεδιάδας καὶ τὰς μειδιώσας ἀκτὰς τῆς Μεσογείου. Ἡ γεωργία, τὸ πρῶτον βῆμα τῶν ἐκπολιτιζομένων, διαδεχθεῖσα τὴν θήραν, ὑπῆρξε καὶ τὸ πρῶτον αὐτῶν ἔργον. Τὰ δὲ ἐν Πάφῳ, Λαπήθῳ καὶ ἀλλαχοῦ λελαξευμένα σπήλαια ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αἱ πρῶται κατοικίαι, οἱ ναοὶ καὶ οἱ τάφοι τῶν ἐξημερουμένων Κυπρίων τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς.

Ἐγκαταλείποντες ἤδη τοὺς ἀγνώστους καὶ ὠγυγίους τούτους χρόνους, ἐρχόμεθα εἰς περίοδον ἧττον ἀβεβαίαν, ἵνα κατ' αὐτὴν μάθωμεν τίνες οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Κύπρου.

6'

Πρῶτοι κάτοικοι.

Ὡς οὐδενὸς ἔθνους ἡ ἀρχὴ ὑπάρχει ἱστορικῶς γνωστή, οὕτω καὶ τῆς Κύπρου οἱ πρῶτοι χρόνοι εἰσὶν ἀσαφεῖς καὶ ἀβέβαιοι, οὐδὲν ἔχοντες τὸ ἱστορικῶς μεμαρτυρημένον, ἀλλ' ἐπὶ μύθων οὐδὲν ἧττον ἢ ἐπὶ εἰκασιῶν στηριζόμενοι. Μόνη δὲ ἡ γλῶσσα ὑπάρχει τὸ μόνον μέσον, ὅπερ μετεχειρίσθη ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη, ὅπως ἐπιχύσῃ ὀλίγον φῶς εἰς τοὺς σκοτεινοὺς τοῦ ἀπωτάτου παρελθόντος χρόνους. Ἡ Κύπρος ὁμοιάζει πρὸς κεκλεισμένην παλάμην, δεικνύουσαν διὰ τοῦ λιχανοῦ τὴν ἀπέναντι Ἀσίαν· ἐκεῖσε λοιπὸν στρέψωμεν τὰ βλέμματα ἡμῶν.

Ὁ δοὺξ de Luynes πρῶτος ὑπέδειξε διὰ τῶν ἐν Ἰδαλίῳ ἀνακαλυφθεισῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν νομισμάτων, ὅτι ἡ Κύπρος εἶχεν ἰδικὴν γραφήν, οὐδὲν κοινὸν ἔχουσαν μετὰ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς φοινικικῆς, μεθ' ὧν συνυπῆρξε, καὶ αἵτινες μετὰ ταῦτα εἰσήχθη-

σαν εἰς τὴν νῆσον διὰ τῶν ἀποικιῶν· ἡ δὲ κυπριακὴ γλῶσσα ἀνῆκε προδήλως εἰς λαὸν πρὸ τῆς ἐπισκέψεως τῶν Φοινίκων καὶ Ἑλλήνων ζῶντα ἐν τῇ νήσῳ. Οἱ χαρακτῆρες τῆς κυπριακῆς γλώσσης οὐδεμίαν ἢ τὴν ἐλαχίστην ἔχουσιν ὁμοιότητα πρὸς τοὺς τῆς ἑλληνικῆς, αἱ λέξεις τοὐναντίον αἱ χρησιμεύουσαι ὅπως ἐκφράζωσι τοὺς κυπριακοὺς χαρακτῆρας εἰσι σχεδὸν αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς τῶν πρώτων Ἑλλήνων· ὅθεν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τὴν κοινὴν τῆς ἑλληνικῆς καὶ κυπριακῆς γλώσσης καταγωγήν.

Διὰ τῆς συγκριτικῆς δὲ γλωσσολογίας, διὰ τῆς συγκρίσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πρὸς τὰς ἀσιανάς, ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἔφθασεν εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος,ὡς καὶ οἱ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης, κατήγοντο ἐκ τῆς Ἀσίας,τῆς πρώτης ταύτης κοιτίδος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἐκ τῆς γλώσσης πάλιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Κύπριοι κοινὴν εἶχον τὴν καταγωγήν.

Εἶναι ὅμως λίαν περίεργον, πῶς ἐνῷ ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ κυπριακὴ γλῶσσα ὁμοιάζουσι λαλούμεναι, γραφόμεναι, ὡς εἴδομεν, οὐσιωδῶς διαφέρουσι. Τοῦτο δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ὡς ἑξῆς: Ὅτε οἱ Φοίνικες συνῆψαν σχέσεις μετὰ τῶν Ἑλλήνων, οἱ Ἕλληνες ἠδυνάτουν νὰ γράψωσι τὴν ἣν ἐλάλουν γλῶσσαν, ἢ λίαν ἀτελῶς ἐγνώριζον τὴν γραφήν· τοῦτο ἐδίδαξαν τοῖς Ἕλλησιν οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν Φοίνικες, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀναφερομένη φοινικικὴ καταγωγὴ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἐνῷ, ὅτε οἱ Φοίνικες ἐγκατέστησαν ἐν Κύπρῳ, οἱ Κύπριοι ἔγραφον τόσῳ καλῶς τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, ὅσῳ καὶ τὴν ὡμίλουν. Οὕτως ἐν Κύπρῳ ὑπῆρχον δύω γραφαί, οἱ κυπριακοὶ καὶ οἱ φοινικικοὶ χαρακτῆρες, διατηρηθέντες μέχρι τῆς τρίτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἀμφότεροι ἐξηφανίσθησαν πρὸ τῶν ἑλληνικῶν. Πόθεν ὅμως οἱ Κύπριοι ἐγνώριζον τὴν γραφήν; Οἱ ἴδιοι εὗρον αὐτὴν ἢ τὴν παρέλαβον ἐκ τῆς κοινῆς πατρίδος, ὁπόθεν αὐτοί τε καὶ οἱ Ἕλληνες μετηνάστευσαν; Ἡ ἔρευνα τούτου ὁδηγεῖ ἡμᾶς καὶ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ὁρμητηρίου τῶν πρώτων τῆς Κύπρου κατοίκων.

Μεγάλη ἐπίσης παρατηρεῖται ὁμοιότης μεταξὺ τῶν κυπριακῶν χαρακτήρων καὶ τῶν τῆς Λυκίας, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ἐπιγραφῶν. Πόθεν προῆλθεν ἡ ὁμοιότης αὕτη; Τελει-

τατοι τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν εἰσιν αἱ ὑπὸ τῶν λαῶν τῆς καυκασίας φυλῆς λαλούμεναι, αἱ ἐκ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Νῶε κληθεῖσαι χαμιτικαί, σημιτικαὶ καὶ ἰαπετικαί, αἱ καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμέναι. Οἱ τὰς ἰαπετικὰς λαλοῦντες λαοὶ ἀποτελοῦσι τὴν λεγομένην ἀριανὴν ἢ ἰνδογερμανικὴν ἢ ἰνδοευρωπαϊκὴν οἰκογένειαν, τὴν τὸ σπουδαιότερον μέρος ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ διαδραματίζουσαν. Ἡ λατινικὴ καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς γλῶσσαι ἡ ἑλληνική, ἡ γερμανική, αἱ σλαυϊκαί, ἡ ἀλβανική, ἡ ἰνδική, ἡ κελτικὴ καὶ ἡ περσικὴ ἀνήκουσιν εἰς τὸ αὐτὸ γλωσσικὸν σύστημα· ὅλαι δὲ αὗται ἀποδεικνύονται διὰ τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας συγγενεῖς, καὶ ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς σχηματισθεῖσαι γλώσσης, ἐξ οὗ συμπεραίνεται καὶ ἡ κοινὴ τῶν λαῶν τούτων καταγωγή. Κοιτὶς δὲ κοινὴ τῶν Ἀρίων τούτων, ἤτοι τῶν λαῶν τῆς ἰαπετικῆς οἰκογενείας, θεωρεῖται ἡ κεντρικὴ Ἀσία πρὸς βορρᾶν που τῆς ἰνδικῆς χώρας· ἐκεῖθεν δὲ οἱ λαοὶ οὗτοι ἤρξαντο ἀποχωριζόμενοι, ἐκ τούτων δέ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας, οἱ προπάτορες τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν συνέζησαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν ἐποχῇ μὴ ἱστορικῶς γνωστῇ κατὰ τὴν δυτικὴν ἐλάσσονα Ἀσίαν, ἔνθα ἡ Φρυγία. Ἐκ τούτου οἱ Ἕλληνες θεωροῦνται μέλος τοῦ Φρυγικοῦ ἔθνους. Ἐκεῖθεν ἐπῆλθεν ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν ἑλληνο-ἰταλῶν τούτων, ὧν οἱ πρῶτοι διῃρέθησαν εἰς δύω κλάδους· καὶ ὁ μέν, διαβὰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν Προποντίδα, ἐξεχύθη ἐπὶ τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐφ' ὅλης εἶτα τῆς ἑλληνικῆς Χερσονήσου· ὁ δὲ κατέλαβε τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ Λυκίας μέχρι Τρωάδος καὶ Βιθυνίας. Ὁ μέγας δὲ οὗτος λαός, ἀποτελούμενος ἐκ Δρυόπων, Βιθυνῶν, Δαρδάνων, Θρᾳκῶν, Καρῶν, Κουρήτων, Λυκίων, Λελέγων, Μυσῶν, Μαιόνων, Τρώων, Κραναῶν, Μινυῶν κλπ., συμπεριελήφθη εἶτα τὸ ὄνομα τῶν Πελασγῶν. Ἐκ τούτων βεβαίως κατῳκήθη ὑπὸ τὸ πρῶτον ἡ Κύπρος. Οἱ Πελασγοὶ πιθανὸν νὰ ἀπήντησαν ἐκεῖ ἄλλους κατοίκους, ἀγνώστους ὅλως ἡμῖν, ἀνήκοντας δὲ εἰς τὴν παλαιοντολογίαν· ἠσχολήθησαν εἰς τὴν γεωργίαν, ἀποβάντες ἡ αὐτόχθων φυλή, τὰ τέκνα τῆς Μελαίνης Γῆς, λατρεύοντες καὶ σεβόμενοι τὰς φυσικὰς δυνάμεις τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Ἡ θρησκεία ἦν τότε μᾶλλον φυσική. Ἐκ τῶν Πελασγῶν ἀνεφάνησαν ἀκμαῖοι βλαστοὶ οἱ Δωριεῖς καὶ οἱ Ἴωνες, οἵτινες, καταβάντες εἰς τῆς δυτι-

κῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὰς ἀκτάς, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ναυτιλίαν, ἱδρύοντες παντοῦ ἰωνικὰς ἀποικίας. Μέρος τῶν Ἰώνων τούτων φαίνεται, ὅτι ἀπεβιβάσθη πρὸ τῆς 16ης ἑκατονταετηρίδος π. Χ. καὶ εἰς Κύπρον διὰ τῆς Λυκίας, ἣν κατῴκουν, ὡς εἴπομεν ἤδη, Ἄριοι, ἐπαισθητῶς ὅμως ἐπηρεασθέντες ὑπὸ τῶν σημιτικῶν φύλων. Ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς δὲ ταύτης μετὰ Σημιτῶν ἐπικοινωνίας ταχέως οἱ Λύκιοι προήχθησαν κοινωνικῶς, ἐγνώριζον δὲ καὶ νὰ γράφωσι τὴν ἣν ἐλάλουν γλῶσσαν, ἧς ὁ ἀλφάβητος ἦν συγγενὴς πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἕνεκα τῆς κοινῆς Λυκίων καὶ Ἑλλήνων, ὡς εἴδομεν, καταγωγῆς. Οὕτως οἱ εἰς Κύπρον μεταναστεύσαντες Ἴωνες ἐκόμισαν ἐκ Λυκίας εἰς τὴν νέαν πατρίδα καὶ τὴν γνῶσιν τῆς γραφῆς.

Οὕτω διὰ τῆς γλώσσης ἐμάθομεν, ὅτι τῶν Κυπρίων καὶ Ἑλλήνων κοινὴ ὑπῆρξεν ἡ πατρίς, ὡς καὶ ἡ γλῶσσα, ἣν ὅμως ἐγνώριζον νὰ γράφωσιν οἱ Κύπριοι πρὶν τῶν Ἑλλήνων, διδαχθέντες παρὰ τῶν Λυκίων. Τὸ ὅτι δὲ ἡ Κύπρος ἐκλήθη Μαιονία, ὡς ἡ ἀρχαία Λυδία, δηλοῖ, ὅτι ἐδέχθη καὶ ἐξ αὐτῆς μέρος τῶν πρώτων αὐτῆς κατοίκων. Περὶ τῶν σχέσεων δὲ τῆς Κύπρου μετὰ τῆς Φρυγίας οὐδὲ ἡ ἐλαχίστη ἀπολείπεται ἀμφιβολία. Ἀπόδειξιν τῆς ἐπὶ τῆς νήσου ἐπιρροῆς τῆς φρυγίας φυλῆς παρέχουσιν ἡμῖν τὰ ἐν αὐτῇ θρησκευτικὰ καθιδρύματα. Βλέπει τις αὐτόθι τὰ ἱερατικὰ ἐκεῖνα τάγματα, τὰς εὐπαιδεύτους καὶ βιομηχάνους ἐκείνας οἰκογενείας τῶν Κορυβάντων, τῶν Δακτύλων καὶ τῶν Τελχίνων, οἵτινες ἐξελθόντες τῶν θυσιαστηρίων αὐτῶν διεσπάρησαν εἰς τὰς ἀξιολογωτέρας νήσους τῆς Μεσογείου, ἔνθα ἐδίδασκον τὴν λατρείαν, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας αὐτῶν. Ἐξετάζων τις τὴν ἀρχαιοτάτην ἐκείνην ἐποχήν, καθ' ἣν ὁ πολιτισμὸς μετέβαινεν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην, μεταφέρεται ἄκων εἰς μαγικόν τινα κύκλον ὀνομάτων συγκεχυμένων, καὶ ἐφαρμοζομένων ὁτὲ μὲν εἰς θεότητας, ὁτὲ δὲ εἰς ἱερεῖς αὐτῶν. Τοιαῦτα δὲ πρόσωπα εἶναι οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι, καὶ οἱ Κορύβαντες τῆς Φρυγίας, οἱ Κάβειροι τῆς Σαμοθράκης καὶ οἱ Σίντιες τῆς Λήμνου, οἱ Τελχῖνες τῆς Ρόδου καὶ τῶν γειτόνων χωρῶν, οἱ Κούρητες τῆς Κρήτης, καὶ διάφοροι ἄλλοι. Πάντες οὗτοι, μυστηριώδη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὄντα, ἔχουσι πολλὴν μεταξὺ αὐτῶν σχέσιν καὶ φαίνονται ἔχοντες τὴν ἀρχὴν ἔκ τινων στοιχειωδῶν συγγε-

νῶν ἰδεῶν. Δάκτυλοι, Κορύβαντες καὶ Τελχῖνες ἀναφέρεται, ὅτι κατῴκησαν καὶ ἐν Κύπρῳ.

Ὁ Φερεκύδης, εἷς τῶν πρώτων ἱστορικῶν τῆς Ἑλλάδος, ὡμίλει περὶ τῶν Ἰδαίων Δακτύλων, ὡς τέκνων τῆς Ἴδης, ἐργαζομένων τὸν σίδηρον καὶ ὡς μάγων καὶ γοήτων. Οἱ Δάκτυλοι οὗτοι φαίνεται, ὅτι ἦλθον ἐκ Φρυγίας τὸ πρῶτον εἰς Κρήτην, ἔνθα μετέφερον τὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν, καὶ ἐκάλεσαν διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐν Φρυγίᾳ Ἴδης ὁμώνυμόν τι ὄρος ἐν τῇ νήσῳ. Λέγεται δέ, ὅτι ἀναφθείσης ποτὲ πυρκαϊᾶς ἐν τοῖς δάσεσι τῆς φρυγίας Ἴδης, ἀνεκάλυψαν τὰ ἐπ' αὐτῆς μεταλλεῖα, καὶ ἔμαθον νὰ ἐπεξεργάζωνται τὸν χαλκὸν καὶ τὸν σίδηρον. Ὡς μάγοι δὲ καὶ γόητες, μύσται μυστηριώδους θρησκείας, ἐγνώριζον νὰ θεραπεύωσι τὰς πληγὰς διὰ διαφόρων ἰδίων φαρμάκων. Ὁ Στράβων ἀναφέρει, ὅτι κατά τινας ἀρχαίους οἱ Κούρητες καὶ οἱ Κορύβαντες ἦσαν ἀπόγονοι τῶν Δακτύλων τούτων. Οἱ τῆς Κυβέλης Φρύγες ἱερεῖς, οἱ Κορύβαντες οὗτοι, οἵτινες κατά τινα παράδοσιν ἔσχον τὸ ὄνομα αὐτῶν ἔκ τινος ὄρους τῆς Κύπρου, Κορίου καλουμένου [1], ἀνώρυξαν, ὡς καὶ οἱ Δάκτυλοι, τὰ ἐν τῇ νήσῳ μεταλλεῖα καὶ ἐγνώρισαν τὸν χαλκὸν πολὺ πρὸ τῶν Φοινίκων. Τὰ τῆς λατρείας τῆς Κυβέλης ὑπὸ τῶν Δακτύλων, οἱ ὀρχητικοὶ τῶν Κορυβάντων χοροί, ἐθεωρήθησαν ἁρμόδιοι καὶ εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης ἐν Κύπρῳ, ἔνθα ὥριζον αὐτοὺς διὰ τῆς λέξεως Πύλις, ἥτις τὴν αὐτὴν εἶχε σημασίαν καὶ ἐν τῇ τῶν Φρυγῶν γλώσσῃ.

Οἱ Τελχῖνες ὡσαύτως ἀναφέρονται ὡς γόητες, καὶ ὡς οἱ ἀνακαλύψαντες τὴν τέχνην τοῦ χρησιμοποιεῖν τὸν σίδηρον, καὶ καταστήσαντες τοῖς κατοίκοις γνωστὰς καὶ εὐαρέστους τὰς τέχνας τῶν χειρωνάκτων. Ἀπαντῶμεν δ' αὐτοὺς ἐν Κρήτῃ, Ρόδῳ καὶ Κύπρῳ· ἐννέα τὸ κατ' ἀρχὰς ὄντες, ἦλθον τὸ πρῶτον ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Ρόδον καὶ ἐκεῖθεν καὶ εἰς Κύπρον. Τὰ μυθικὰ δὲ ταῦτα πρόσωπα παριστῶσιν ὑπὸ διαφόρους ὄψεις τὴν μετάβασιν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῆς ἀγριότητος εἰς τὸν πολιτισμόν, καὶ παρίστανται ἄλλοτε μὲν ὡς εὐεργετικὰ ὄντα, καὶ ἄλλοτε ὡς δαίμονες κακοποιοί, παραδεδομένοι εἰς παντοίας μαγείας. Δημιουργοὶ τῶν πρώτων εἰδώλων καὶ μόνοι μύσται τῆς θρησκείας, ἔχουσι δύναμιν ἀπεριόριστον. Διαλύουσι τὰ

1 Τὸ ὄνομα τοῦτο φαίνεται ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν πόλιν Κούριον

σκληρὰ μέταλλα, θραύουσι τὰ κωλύματα τῆς φύσεως, ἕλκουσι πρὸς τὰς ἰδίας βουλήσεις τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ κάμπτουσι καὶ αὐτῶν τῶν Θεῶν τὰς θελήσεις. Οὐδόλως λοιπὸν ἄπορον, ἐὰν οἱ Τελχῖνες μεταβαίνωσιν εἰς τὴν σφαῖραν τῶν θεοτήτων τῆς φύσεως καὶ τῶν ἱερῶν λειτουργῶν αὐτῆς, ὥστε ἐνίοτε νὰ συνταυτίζωνται μετὰ τῶν Καβείρων.

Οἱ ἄμεσοι δεσμοί, οἵτινες ὡς ἐκ τῶν Ἰώνων ἤνουν τοὺς Κυπρίους μετὰ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἦσαν παλαιόθεν ἀνεγνωρισμένοι ὑφ' ὅλων τῶν Ἀνατολιτῶν. Τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ ἐθνογραφικοῦ συστήματος τῆς Γενέσεως καὶ πρὸς τοὺς Χεττείμ, οὓς καὶ ὁ ἱστορικὸς Ἰώσηπος καὶ ἅπαντες οἱ σχολιασταὶ ἀναγνωρίζουσιν ὡς τοὺς πρώτους Κυπρίους, σχετίζεται τὸ ὄνομα τοῦ Κιτίου, τῆς πρώτης κυπρίας πόλεως. Οἱ Κύπριοι ἐτάχθησαν οὕτως ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν φυλὴν τοῦ Ἰάφεθ, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν κλάδον τοῦ Ἰαυάν, ὅστις εἶναι ὁ ἐπώνυμος πρόγονος τῶν Ἰώνων, ὀνόματος, δι' οὗ οἱ λαοὶ τῆς Ἀσίας ἐνόουν τὰς ἑλληνικὰς φυλάς. Ἡ ἀμοιβαία δὲ συναίσθησις τῆς αὐτῆς καταγωγῆς φαίνεται ἀρχαιόθεν ὑπάρχουσα μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος καὶ Κύπρου.

Ἴωνες λοιπόν, Πελασγοὶ καὶ ἄλλα τῆς Ἀσίας φῦλα, ἀναμιχθέντα, ἀπετέλεσαν τοὺς πρώτους τῆς Κύπρου κατοίκους, ἐπηρεασθέντας ἴσως καὶ ὑπὸ τῶν Σημιτικῶν φύλων τῆς Παλαιστίνης.

Β΄

Πρῶτοι ἱστορικοὶ χρόνοι.

α΄

Σημιτικὰ φῦλα.

Ἡ Κύπρος, ὡς ὅλαι σχεδὸν αἱ χῶραι τῆς Μεσογείου, ἄρχεται ἔχουσα ἰδίαν γραπτὴν ἱστορίαν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς συνάπτει σχέσεις μετὰ τῆς Αἰγύπτου. Πᾶν τὸ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀναγκαίως ἐστὶ σκοτεινὸν καὶ ἀβέβαιον. Ἀλλ' ὅπως δυνηθῶμεν ν' ἀναδιφήσωμεν τὰς δέλτους τῆς Ἱστορίας, δέον ἐπ' ὀλίγον εἰσέτι νὰ περιπλανηθῶμεν εἰς τὸν πολυδαίδαλον λαβύρινθον τοῦ προϊστορικοῦ αἰῶνος.

Ἴσως περὶ τὴν τρίτην π. Χ. χιλιετηρίδα εἰσήλασαν εἰς Παλαιστίνην τὰ πρῶτα Σημιτικὰ φῦλα, ἅπερ κατῴκισαν βαθμηδὸν τὰς περὶ τὸν Ἰορδάνην χώρας ἀπὸ τοῦ Λιβάνου μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης. Οὗτοί εἰσιν οἱ Ραφαείμ, ἤτοι οἱ Γίγαντες τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς. Ὡς δὲ οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, οἱ Πελασγοί, ἠμοίρουν πολιτισμοῦ τινος, καὶ ἐλάτρευον τὰς φυσικὰς δυνάμεις τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, οὕτω καὶ οἱ Ραφαείμ, ὅτε ἐγκατέστησαν περὶ τὸν Ἰορδάνην, δὲν ἦσαν ἄγευστοι πολιτισμοῦ τινος, ἐλάτρευον δὲ καὶ οὗτοι τὰς φυσικὰς δυνάμεις τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, ἐγνώριζον δὲ ἴσως καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Βάαλ καὶ τῆς Ἀστάρτης. Ἐν δὲ τῇ Ἀσταρὼθ-καρναΐμ τῆς Ἁγίας Γραφῆς (Γεν. ιδ', 5), ἔνθα ὁ Χοδολλογομόρ, βασιλεὺς Ἐλάμ, ἐπάταξε τοὺς Ραφαείμ, ἴσως ἐλατρεύετο ὁμώνυμος Θεὰ ὁμοία τῇ τῶν Φοινίκων Ἀστάρτῃ.

Μετὰ μίαν χιλιετηρίδα οἱ Ραφαεὶμ ὑπέστησαν τὴν ἐπιδρομὴν λαῶν ἐκ τῆς περὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν χώρας ὁρμηθέντων, οἵτινες κατέστρεψαν ἢ ἐξεδίωξαν τοὺς πρώτους κατοίκους, ὧν τινες ἴσως καὶ κατέφυγον εἰς Κύπρον, ἀναμιχθέντες μετὰ τῶν πρώτων αὐτῆς κατοίκων. Οἱ νέοι οὗτοι λαοί εἰσιν οἱ Χαναναῖοι τῆς Ἁγίας Γραφῆς, διαιρούμενοι εἰς τοὺς ὀρεινοὺς Ἀμορραίους, εἰς τοὺς πεδινοὺς Χετταίους καὶ τοὺς παραλίους ἰδίως Χαναναίους, οἵτινες, ἐπιδοθέντες εἰς τὴν ναυτιλίαν, ταχέως προήχθησαν, ἐπισκιάσαντες πάντας τοὺς λοιποὺς. Οὗτοί εἰσιν οἱ Φοίνικες, κληθέντες οὕτως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἕνεκα τῆς φοινώδους, ἤτοι αἱματοειδοῦς αὐτῶν χροιᾶς.

Ἀλλὰ τὴν γῆν Χαναὰν ἔμελλε νὰ καταταράξῃ καὶ τρίτη μετανάστευσις λαῶν περὶ τὴν δευτέραν π. Χ. χιλιετηρίδα, τραπέντων τὴν αὐτὴν πρὸς τοὺς προηγουμένους ὁδόν. Ἡ μετανάστευσις αὕτη εἶναι ἡ τῶν ἑβραϊκῶν φύλων. «Ὁ δὲ Κύριος εἶπε πρὸς τὸν Ἄβραμ: ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ τῆς συγγενείας σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, εἰς τὴν γῆν, τὴν ὁποίαν θὰ σοὶ δείξω: καὶ ἐξῆλθον διὰ νὰ ὑπάγωσιν εἰς τὴν γῆν Χαναὰν καὶ ἦλθον εἰς τὴν γῆν Χαναάν[1]». Ἐκ τῆς πλουσίας καὶ πολυανθρώπου Μεσοποταμίας ἀναχωρήσας ὁ λαὸς τῆς θείας Ἀποκαλύψεως ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἀβραάμ, κατῆλθεν εἰς τὴν γῆν Χαναάν, κομίζων μεθ' ἑαυτοῦ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ τότε κόσμου τὰ μυστήρια ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ, καὶ ἀνεγείρων παρὰ τὸν Ἰορδάνην ἱερὸν θυσιαστήριον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰεχωβά. Οἱ Χαναναῖοι, ὠθούμενοι ὑπὸ τῶν νέων τούτων φύλων, κατήρχοντο βαθμηδὸν πρὸς μεσημβρίαν, μέχρις οὗ, εἰσβαλόντες εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀφοῦ ἐλεηλάτησαν αὐτήν, κατηδάφισαν τοὺς ναοὺς καὶ κατέσφαξαν τὰ ἱερὰ αὐτῆς ζῶα, ἐξεδίωξαν τὴν αἰγυπτιακὴν δυναστείαν καὶ ἐβασίλευσαν ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον τῆς Ἄνω καὶ Μέσης Αἰγύπτου, ὡς Ὑκσώς (βασιλεῖς ποιμένες). Τοῦτο συνέβη περὶ τὸ 2,200 ἔτος π. Χ. ἢ κατ' ἄλλους, κατὰ τὸν 17ον ἢ 18ον αἰῶνα. Ἀλλ' ὁλόκληρος ἡ χώρα ἐστέναζεν ὑπὸ τὸν καταθλιπτικὸν ζυγὸν τῶν Χαναναίων τούτων ἢ Φοινίκων, μέχρις ὅτου μετὰ τριῶν ἢ κατ' ἄλλους, πέντε αἰώνων διαμονὴν ἐξεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων βα-

[1] Γεν. ιβ', 1 καὶ IV.

σιλέων, ἐκδιωχθέντες μέχρι Παλαιστίνης, εἰς τὴν γῆν Χαναάν, τὴν ἀρχαίαν αὐτων Πατρίδα, ὁπόθεν θὰ ἴδωμεν αὐτοὺς μετ' ὀλίγον πλέοντας εἰς τὴν Κύπρον, δεξιοὺς ναυβάτας καὶ ἐμπόρους, κομίζοντας ἀπ' Ἀνατολῆς εἰς Δύσιν τοὺς πρώτους σπινθῆρας τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

6'

Αἰγύπτιοι.

Ὁ θρίαμβος οὗτος τῶν Αἰγυπτίων ἐγέννησε παρ' αὐτοῖς ἀρήϊα φρονήματα καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς κατακτήσεις. Θωτμῆς ὁ Α' ὡδήγησε νικηφόρως τὰς στρατιὰς αὐτοῦ πέραν τῆς Παλαιστίνης ἄχρι τῆς Μεσοποταμίας, καταδιώκων μέχρις ἐκεῖ τοὺς Χαναναίους. Πολὺς δὲ δὲν παρῆλθε χρόνος, ἀφ' ὅτου ὁ Ἰωσὴφ ἐταμίευε σῖτον ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ὁ Μέγας Θωτμῆς ὁ Γ', ἐκτείνων τὸ κράτος αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ἀβυσσινίας, τοῦ Σουδὰν καὶ τῆς Νουβίας μέχρι τῆς Μεσοποταμίας, τῆς Συρίας, τοῦ Τουρκεστὰν καὶ τῆς Ἀρμενίας, καθυπέταξε καὶ τὴν Κύπρον, πέμψας κατ' αὐτῆς τὸν στόλον του. Ἡ κατάκτησις αὕτη εἶναι τὸ πρῶτον περὶ τῆς νήσου γνωστὸν συμβάν, ὅπερ καὶ ἱστορικῶς βεβαιοῦται. Καθ' ὅλην δὲ αὐτῆς τὴν ἱστορίαν παρατηροῦμεν, ὅτι πᾶσα μεγάλη Δύναμις ἅμα τῇ ἐπικρατήσει, ἐκτείνει τὴν χεῖρα αὐτῆς πρὸς τὴν Κύπρον. Τοῦ Θωτμῆ τὰ σκάφη ἐκόμιζον ἐκεῖθεν ἅρματα ὑπεστρωμένα διὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, χαλκόν, δέρματα, πολυτίμους λίθους καὶ ἐλεφαντόδοντας.

Ἡ ἐξουσία τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῆς Κύπρου θὰ περιωρίζετο βεβαίως εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτῆς καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν φόρου τινός. Ἀλλ' ἡ νῆσος οὐδόλως ἠνείχετο τὴν δουλείαν ταύτην, διὸ καὶ ἐξανέστη, ἀλλὰ ματαίως, διότι Σεθὰν ὁ Α' καθυπέταξεν αὐτήν. Ἕνα μετὰ ταῦτα αἰῶνα ἐπὶ τῆς βασιλείας Ραμσῆ τοῦ Γ', πολεμική τις φυλὴ τῆς βορείου Συρίας ἐστασίασε κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ὡς καὶ οἱ Φοίνικες, ἡ δὲ Κύπρος ἐξαπέστειλεν ἐπικουρίαν εἰς τὸν συμμαχικὸν στρατόν· οἱ ὑποτελεῖς λαοὶ πρὸς βορρᾶν τῆς Αἰγύπτου ἐσκόπουν ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν. Οὕτως ἡ στάσις προσέλαβε σπουδαῖον χαρακτῆρα, ἀλλὰ δὲν ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυ-

χίας. Ραμσῆς ὁ Γ' ἐθριάμβευσε καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θαλασσαν καὶ οὕτως ἡ Κύπρος ὑπετάγη ἐκ νέου, ἐπὶ δὲ τῶν ναῶν αὐτῆς ἀπετυπώθησαν τὰ σήματα τῶν Φαραώ.

Μετὰ τὸν Ραμσῆν τοῦτον, ὃν οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ὀνομάζουσι Σέσωστριν, ἡ δύναμις τῆς Αἰγύπτου ἤρξατο ἐπαισθητῶς μειουμένη. Διῃρημένη εἰς δύω μέρη, συχνάκις κατασπαρασσομένη ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων, ἡ Αἴγυπτος εἶδε τὰς ὑπ' αὐτὴν χώρας τὰς μᾶλλον μεμακρυσμένας ν' ἀποτινάσσωσιν ἀλληλοδιαδόχως τὸν ζυγὸν αὐτῆς, πολλάκις καὶ ἄνευ πολέμου. Τότε φαίνεται, ὅτι καὶ ἡ Κύπρος μετὰ τριῶν περίπου αἰώνων ὑποταγὴν ἀνέκτησεν ἀναιμάκτως τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν. Τὰ ἀρχαιότερα αὐτῆς μνημεῖα καὶ ἤθη διετήρησαν ἴχνη τῆς αἰγυπτιακῆς ἐπιδράσεως.

Αἱ δὲ ἐν Κύπρῳ θρησκεῖαι, ὡς καὶ αἱ ἐν Κιλικίᾳ, ἀποδείκνυται, ὅτι εἶχον σχέσεις ἀρχαιοτάτας οὐ μόνον μετὰ τῆς Φοινίκης, ἀλλὰ καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἔτι δὲ καὶ τῆς Αἰθιοπίας. Λέγουσι μάλιστα, ὅτι φυλή τις κατοικοῦσα τὴν Κύπρον κατήγετο ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης χώρας.

Γ'

Φοίνικες.

Πολὺ πρὶν ἡ λάμψῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὁρίζοντα ὁ τῆς Ἑλλάδος πολιτισμός, πολὺ πρὶν ἢ τὰ ἄσματα τῶν Ἑλικωνιάδων Μουσῶν ἀνυψώσωσι μέχρις οὐρανοῦ τὸν ποιητικὸν Ἑλικῶνα, καὶ ὁ ἐκ Σμύρνης τυφλὸς ἀοιδὸς ψάλῃ τὰ κλέα τῶν πρώτων ἡρώων, ἡ Ἀσία ἦν ἤδη ἀρκούντως πεπολιτισμένη. Ἐν Ἀσσυρίᾳ καὶ Βαβυλωνίᾳ ἤκμαζον πρὸ πολλοῦ ἡ Βαβυλὼν καὶ ἡ Νινευῆ, ἔνθα αἱ παρθένοι προσέφερον εἰς τὴν Θεὰν Ἀστάρτην τὴν θυσίαν τῆς ἁγνείας, καὶ αἱ πυραμίδες ὑψηλαὶ ὑψοῦντο παρὰ τὸν Νεῖλον. Οἱ Φοίνικες, δεξιοὶ ναυτίλοι, κομίζουσι διὰ τῶν πλοιαρίων αὐτῶν τὸν πρῶτον πολιτισμὸν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἥτις μετ' ὀλίγον ὑπερβαίνει τὴν διδάσκαλον αὐτῆς.

Ἐνῷ ἡ ἰσχὺς τῆς Αἰγύπτου ἐξησθένει ἐξωτερικῶς, ἡ σπουδαιότης τῆς Φοινίκης ηὔξανεν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ. Οἱ Φοίνικες, μικρέμποροι καὶ πειραταὶ κατ' ἀρχὰς ὄντες, περιέπλεον τὰς πλησιοχώρους τῇ Φοι-

νίκη νήσους, πωλοῦντες ρωπικά τινα καὶ ἁρπάζοντες παῖδας, οὓς μετεπώλουν ὡς ἀνδράποδα ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Οἱ Φοίνικες, κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ ἐστερημένῃ καρπῶν, ἐχούσῃ ὅμως ὅρμους καὶ λιμένας ἀσφαλεῖς, κόπτοντες ἐκ τοῦ Λιβάνου καὶ Ἀντιλιβάνου μεγάλα κέδρα, κατεσκεύασαν τὰ πρῶτα πλοιάρια αὐτῶν, δι' ὧν τὸ κατ' ἀρχάς, ὡς πειραταὶ καὶ μικρέμποροι, προσήγγιζον εἰς τὰ παράλια διαφόρων νήσων, ἔνθα εὗρον λαοὺς ἐν νηπιότητι διατελοῦντας, πρὸς οὓς λίαν εὐκόλως ἐπώλουν μικράς τινας πραγματείας. Οὕτως οἱ Φοίνικες, ἐκτὸς τῆς ἰδίας χώρας εὑρίσκοντες πόρον ζωῆς, ἔτι μᾶλλον ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ κατέστησαν, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἔμποροι ἐκ πειρατῶν, καὶ βιομήχανοι ἐκ ρωποπωλῶν, μορφώσαντες καὶ κάλλιστον ἀποικιακὸν σύστημα, ὡς οἱ σημερινοὶ Ἀγγλο-Σάξωνες, καὶ ἔξοχοι ἀναδειχθέντες θαλασσοπόροι. Σπανίως προέβαινον εἰς κατακτήσεις, ἀλλ' εἰς ὅλα τὰ παράλια, ἔνθα ἔπλεον, ἵδρυον καὶ ἀποικίας, οἱονεὶ ἐμπορικοὺς σταθμοὺς χάριν τοῦ ἀνταλλακτικοῦ ἐμπορίου.

Ἡ Κύπρος ἦν ἡ πλησιεστέρα τῇ Φοινίκῃ νῆσος, καὶ κατὰ συνέπειαν πρώτη αὕτη ὤφειλε νὰ καταστῇ ἡ σκοπιὰ τῶν πρώτων ἐπιχειρήσεων τῶν Φοινίκων καὶ νὰ αἰσθανθῇ τὴν θρησκευτικὴν καὶ τεχνικὴν αὐτῶν ἐπίδρασιν. Τὰ μεταλλεῖα, τὰ σιτηρά, ἡ ναυπηγήσιμος ξυλεία αὐτῆς ἦσαν ἀρκετά, ὅπως οἱ Φοίνικες ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐγκατασταθῶσι μονίμως ἐν αὐτῇ. Ἐπιδέξιος Φοινὶξ ναυβάτης ἠδύνατο ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ νὰ ἔλθῃ ἐκ τῆς Τύρου ἢ τῆς Σιδῶνος εἰς Κύπρον, ἔνθα ἔφερε κοσμήματα καὶ ὑφάσματα τῆς Ἀσίας, ἀνταλλάσσων αὐτὰ πρὸς προϊόντα τῆς νήσου, ἅπερ ἐκεῖθεν ἐκόμιζεν εἰς ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον. Οἱ Φοίνικες ἀνεδείχθησαν οἱ πρῶτοι τῆς νήσου ἀναμορφωταί, ἀναπτύξαντες τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν, καὶ ἐκμεταλλευθέντες τὰ πλούσια αὐτῆς μεταλλεῖα καὶ δάση, ἅτινα ἐξετείνοντο καθ' ὅλην τὴν νῆσον. Ἡ μεταφορὰ τῶν κοπτομένων ξύλων ἦν εὐκολωτέρα ἐν Κύπρῳ, ἔνθα ἡ θάλασσα δὲν ἀπεῖχε πολὺ τῶν δασῶν, ἢ ἐν Συρίᾳ. Τοῦτο ἦν ἐπίσης εἷς τῶν λόγων, δι' οὓς καὶ οἱ Πτολεμαῖοι κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους τόσῳ προσεπάθησαν νὰ καταλάβωσι τὴν νῆσον, ὅπως ἐκ τῶν δασῶν αὐτῆς ναυπηγῶσι τὰ ἀναγκαῖα πλοῖα διὰ τὴν ἐπὶ τῆς Μεσογείου κυριαρχίαν αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐφημί-

ζοντο αἱ κέδροι τῆς Κύπρου, αἱ κυπάρισσοι, αἱ καρυαὶ καὶ αἱ πλάτανοι αὐτῆς. Ὁ κέδρος δὲν ὑπάρχει πλέον, ἡ κυπάρισσος σπανίως ἀπαντᾷ ἐν ἀγρίᾳ καταστάσει, αἱ δὲ καρυαὶ καὶ αἱ πλάτανοι καὶ σήμερον εἶναι ἄφθονοι.

Ὁ ξένος, ὁ ὑποτάσσων χώραν τινὰ ὅπως διατηρήσῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, δεῖται τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων· ὁ ἔμπορος τοὐναντίον εἶναι ξένος εὐπρόσδεκτος, κατακτῶν τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν φιλίαν. Οὕτως οἱ Φοίνικες ἡσύχως καὶ εἰρηνικῶς ἐγκατέστησαν ἐν τῇ νήσῳ, καὶ ἄνευ μαχῶν πρὸς τοὺς κατοίκους κατέκτησαν σχεδὸν αὐτήν. Τὰ μὲν δάση τῆς νήσου παρέσχον αὐτοῖς ἀξιολογωτάτην ξυλικήν, τὰ δὲ μέταλλα πλοῦτον πολύν. Ἡ Κύπρος ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἡ κοιτὶς τῆς μεταλλουργίας· πρῶτον ἐν αὐτῇ ἀνεκαλύφθη ὁ χαλκός, καὶ ἂν καὶ δὲν ἦσαν οἱ Φοίνικες οἱ ἀνακαλύψαντες αὐτόν, ἐν τούτοις ὅμως πρῶτοι αὐτοὶ εἰργάσθησαν καὶ τὸν ἀνέδειξαν. Ὁ χαλκὸς τῆς Κύπρου, ἤτις καὶ πολύχαλκος ἦ χαλκόεσσα ἐξ αὐτοῦ ἐκλήθη, τόσῳ ὀνομαστὸς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐτύγχανεν, ὥστε ὁ παρακμάζων λατινισμὸς ἐκάλεσε τὸν χαλκὸν cyprium (ais) ἢ cuprum. Ἐκ τούτου ἔλαβεν ὁ χαλκὸς τὸ ὄνομα καὶ ἐν πολλαῖς εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις· οὕτως ἐν τῇ γερμανικῇ καλεῖται Cupfer, ἐν τῇ ἀγγλικῇ copper, καὶ ἐν τῇ γαλλικῇ cuivre. Ἐν Ἠπείρῳ δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν τὸ χαλκοῦν κωδώνιον, ὅπερ οἱ ποιμένες ἐξαρτῶσιν ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ τῶν προβάτων, καλεῖται *κυπρί*[1]. Οἱ Φοίνικες ἐδίδαξαν τοῖς Κυπρίοις τὴν μεταλλουργίαν, τὴν κεραμοποιΐαν, τὴν νομισματοποιΐαν, ὡς καὶ τὴν ἐν γένει βιομηχανίαν, καθ' ἃ οἱ Κύπριοι ὑπερέβησαν τοὺς Ἕλληνας. Ἐν Κύπρῳ ἅπαντᾷ πρωϊμώτερον ἢ ἐν Ἑλλάδι ὁ πολιτισμός. Τὰ πολυτελῆ καὶ κομψὰ ἔργα τῆς τέχνης, δι' ὧν ἐκοσμοῦντο λαμπρότατα τὰ δώματα τοῦ Ἀλκινόου, τοῦ Μενελάου καὶ τῶν ἄλλων βασιλέων καὶ ἀρίστων τὰ μέλαθρα, ἤρχοντο ἐξ Ἀνατολῆς, ἤτις κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπερέβαλλε τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω λ. χ. ὁ θώραξ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὁ πολύτιμος καὶ πολυγλυφής, ἦν δῶρον ἐκ Κύπρου σταλὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Κινύρου εἰς τὸν ἄνακτα τῶν Ἀχαιῶν, δῶρον, ὅπερ κατέστησαν μᾶλλον περίφημον οἱ ἑξῆς τοῦ Ὁμήρου στίχοι·

[1] Σπυρ. Λάμπρου. Ἑστία. 1878.

Δεύτερον αὖ θώρακα περὶ στήθεσιν ἔδυνε,
Τόν ποτε Κινύρας δῶκε ξεινήϊον εἶναι,
Πεύθετο γὰρ Κύπρον δὲ μέγα κλέος, οὕνεκ' Ἀχαιοὶ
Εἰς Τροίην νήεσσιν ἀναπλεύσασθαι ἔμελλον
Τοὔνεκα, οἱ τὰ δῶκε, χαριζόμενος βασιλῆϊ [1]

Ὁ ἀρίστης ποιότητος χαλκὸς τῆς Κύπρου ἐξήγετο καθ' ὅλην τὴν νῆσον, καὶ πανταχοῦ τὸ πρῶτον κατειργάζοντο κύπριον χαλκόν, ὃν μετέφερον οἱ Φοίνικες. Τὰ μεταλλεῖα τῆς πολυχάλκου Ἀμαθοῦντος ἐθεωροῦντο ὡς τὰ πλουσιώτερα καὶ μεγαλείτερα τῆς νήσου. Τὸν δὲ χαλκὸν τῆς Ταμασσοῦ (ὅπου σήμερον ἡ κώμη Πολιτικὸν καὶ ἔνθα μεγάλα ὑπῆρχον μεταλλεῖα), ἀναφέρει καὶ ὁ Ὅμηρος. Ἡ Ἀθηνᾶ, προσποιουμένη τὸν βασιλέα τῶν Ταφίων Μέντην τὸν υἱὸν τοῦ δαίφρονος Ἀγχιάλου, λέγει τῷ Τηλεμάχῳ, ὅτι πλέει ἐπὶ τὸν μέλανα πόντον πρὸς ἀλλογλώσσους ἀνθρώπους (διότι τότε κατεῖχον τὴν νῆσον οἱ Φοίνικες), εἰς Τεμέσην πρὸς ἀγορὰν χαλκοῦ, κομίζει δὲ αἴθωνα σίδηρον, ὅστις τότε θὰ ἦν ἄγνωστος ἐν Κύπρῳ [2]. Οὐχ ἧττον διάσημα ἦσαν καὶ τὰ μεταλλεῖα τῶν Σόλων, ἅτινα ἔκειντο ἔνθα σήμερον ἡ Μονὴ τῆς Σκωριωτίσσης, κληθεῖσα οὕτως ἐκ τῶν ἐκεῖ σκωριῶν, τὰ τῆς Τυλλιρίας καὶ Ἀρσινόης (νῦν πόλεως τῆς Χρυσοχοῦ).

Οἱ εἰς Κύπρον ἐλθόντες κατ' ἀρχὰς Φοίνικες κατήγοντο ἐκ τῶν δύω κλάδων τῆς φυλῆς τῶν Χαναναίων, τῶν Ἀμαθητῶν καὶ Κιττητῶν, οἵτινες, ὡς ἰσχυρίζονται πολλοί, ἐπῆλθον ὡς ἐπιδρομεῖς, ἐκδιώξαντες εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου τοὺς τὰ παράλια οἰκοῦντας ἰθαγενεῖς, καὶ θεμελιώσαντες τὰς πόλεις Ἄμαθ (Ἀμαθοῦντα) καὶ Κίτιον. Μετὰ ταῦτα, νέοι ἄποικοι ἐλθόντες, κατέστησαν τὴν Κύπρον ἀληθῶς φοινικικὴν χώραν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ νῆσος ὑπήγετο εἰς τὴν Βύβλον, εἶτα ὅμως μετέπεσεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς ἰσχυρᾶς Τύρου.

Ἡ Χεττεὶμ ἢ τὸ Κίτιον ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἡ πρώτη τῶν Φοινίκων ἀποικία, χρησιμεύουσα καὶ ὡς σταθμὸς εἰς τοὺς ἀπὸ Φοινίκης εἰς τὴν Δύσιν καὶ τἀνάπαλιν πλέοντας. Οἱ Φοίνικες ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον ἀπώκησαν, ὡς καὶ πάντες οἱ περὶ τὴν Κύ-

1 Ὁμ. Ἰλ. Λ, 9.
2 Ὁμ. Ὀδ. Α, ς', 183.

προν Ἀσιανοί, οὕτως ἐκάλουν καὶ τὴν νῆσον, χώραν δηλ. τοῦ Χεττείμ. Τὸ Κίτιον, ὡς καὶ ἡ Λάπηθος, ἐκτίσθησαν κατὰ τὸν μῦθον ὑπὸ τοῦ Βήλου, ἡ δὲ Πάφος, Ἀμαθοῦς καὶ Σαλαμὶς ὑπὸ Κινύρου καὶ τῶν αὐτοῦ ἀπογόνων· τὸ δὲ Ἰδάλιον ὑπὸ τοῦ Φοίνικος βασιλέως Χαλκάνορος. Πολλοὶ ὅλας σχεδὸν τὰς κυπριακὰς πόλεις θέλουσι φοινικικάς, ὡς ὁ Μασπερώ, ὅστις πλὴν τοῦ Κιτίου, τῆς Πάφου καὶ τῆς Ἀμαθοῦντος θεωρεῖ ἐπίσης φοινικικὰ κτίσματα τοὺς Γόλγους, τὴν Λάπηθον, τὸ Κούριον, τὴν Καρπάσειαν καὶ τὴν Ταμασσόν, ἐνῷ ἄλλοι ἐλαχίστας, τινὲς δὲ μόνον τὸ Κίτιον παραδέχονται φοινικικόν. Τὸ ὅτι ἡ Σαλαμὶς εἶναι ἑλληνικὴ οὐδεμία ἀμφιβολία, ὡς οὐδεμία ἐπίσης ἀμφιβολία, ὅτι τὸ ὄνομα αὐτῆς εἶναι φοινικικόν. Οὐδεμία ἐνταῦθα ἀνευρέθη φοινικικὴ ἐπιγραφή, οὔτε ἄλλο τι ἀντικείμενον φοινικικῆς τέχνης. Τοὐναντίον τὸ ὄνομα τῆς Λαπήθου εἶναι ἑλληνικώτατον, ἀπαντῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδίως ἐν Θεσσαλίᾳ, ἔνθα τὸ τῶν Λαπήθων μάχιμον γένος, ἂν καὶ ὁ Σκύλαξ ἀποκαλεῖ αὐτὴν φοινικικήν. Ἡ Ἀμαθοῦς εἶναι φοινικική, ἂν καί τινες θεωροῦσιν αὐτὴν ὡς προγενεστέραν τῶν Φοινίκων. Ἄλλοι φρονοῦσιν, ὅτι οὐδεμία τῶν πόλεων τῶν ἐπὶ τῶν Β καὶ ΒΑ τῆς νήσου ἀκτῶν εἶναι φοινικική, διότι οἱ Φοίνικες οὐδέποτε κατῴκησαν τὰ μέρη ταῦτα· ἀλλὰ διατί τάχα; Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τινὲς μὲν τῶν κυπρίων πόλεων προϋπῆρχον τῶν Φοινίκων, ὀλίγαι δὲ ἐκτίσθησαν ὑπ' αὐτῶν, διότι οἱ Φοίνικες, ἔμποροι ὄντες, δὲν ἀνίδρυον πόλεις, ἀλλ' ἐμπορικοὺς σταθμούς, οἵτινες πιθανὸν μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων νὰ μετεποιήθησαν εἰς πόλεις. Τὸ Κίτιον, ἡ Πάφος (παλαιά), τὸ Ἰδάλιον, ἡ Ἀμαθοῦς εἶναι αἱ καθαρῶς φοινικικαὶ πόλεις, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ἄλλαι μὲν ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἄλλαι ἀμέσως ἐξελληνίσθησαν, ἐνῷ αἱ δύο πρῶται πόλεις ἐπὶ πολὺ διετήρησαν τὸν φοινικικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα. Οἱ Φοίνικες κατ' ἀρχὰς ἦλθον εἰς Κύπρον ὡς πειραταί, εἶτα ὡς ρωποπῶλαι, μετ' ὀλίγον ὡς ἔμποροι καὶ τέλος ὡς ἄποικοι. Ἡ ἐποχὴ τῆς ἱδρύσεως τῆς πρώτης ἐπ' αὐτῆς φοινικικῆς ἀποικίας εἶναι ἄγνωστος· δὲν θὰ ἦναι ὅμως προγενεστέρα τοῦ 13ου αἰῶνος. Ἐπὶ τέλους οἱ ἄποικοι οὗτοι ὑπεχρέωσαν τοὺς κατοίκους εἰς ἀπότισιν φόρου τινὸς εἰς τὴν μητέρα Φοινίκην. Τὸ πρῶτον ἱστορικὸν γεγονός, ὅπερ γνωρίζομεν περὶ τῶν ἐν Κύπρῳ Φοινίκων εἶναι, ὅτι ὁ Χιράμ, βασιλεὺς τῆς Τύρου (1023—985 π. Χ.), ἐξεστράτευσε

κατὰ τῶν Κιτιέων ἀρνουμένων τὴν ἔκτισιν τοῦ φόρου τούτου. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἐπέτυχε καὶ οἱ στασιάσαντες ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν. Οἱ ἐν Κύπρῳ ἐγκαταστάντες Φοίνικες, νομίσαντες ἑαυτοὺς ἀρκετὰ ἰσχυρούς, ἐπεζήτησαν φαίνεται διὰ τῆς στάσεως ταύτης τὴν ἐντελῆ αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς μητρὸς Φοινίκης. Παράδοσίς τις ἀναφέρει, ὅτι ὁ Βῆλος ὑπῆρξε βασιλεὺς τῆς Κύπρου καὶ ἱδρυτὴς τοῦ Κιτίου. Ἡ δὲ Σιδωνία Διδὼ λέγει πρὸς τὸν Αἰνείαν·

«Φεύγοντα, ναί, τὴν Πατρίδα τὸν Τεῦκρον ἐγὼ ἐνθυμοῦμαι,
Τὴν συνδρομὴν δ' εἰς Σιδῶνα τοῦ Βήλου πατρός μου, καὶ νέου
Κράτους ζητοῦντα κατάστασιν· τότε ὁ Βῆλος ἐπόρθει
Καὶ ὑπὸ χεῖρα ἐκράτει νικήσας τὴν εὔφορον Κύπρον» [1].

Προδήλως ἡ παράδοσις αὕτη ὑπεμφαίνει στάσιν τινὰ τῆς Κύπρου κατὰ τῆς Τύρου.

Διαρκούσης τῆς τῶν Φοινίκων κυριαρχίας, ριψοκινδύνους ἐπὶ τὴν νῆσον ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς καὶ οἱ Κίλικες, οὓς οἱ Φοίνικες κατεδίωκον πανταχοῦ ὡς πειρατάς. Ὁ Τάκιτος λέγει, ὅτι ἡ τῶν ἱεροσκόπων τέχνη ὀφείλεται εἰς τὸν κίλικα Ταμίραν, ὅστις ἦν ἐν Πάφῳ ἱεροφάντης τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Ὁ δὲ Φοῖνιξ Κινύρας ἔγημε κατὰ τὴν παράδοσιν τὴν θυγατέρα τοῦ κίλικος Πυγμαλίωνος τοῦ Β', Μεθάρμην. Αὐτὸς δὲ ὁ Κίλιξ εἶλκε τὸ γένος ἐκ Φοινίκων.

Ὁ Κυπριανός, ὅστις τὰ κατὰ τοὺς ἀρχαίους τούτους χρόνους ἔγραψε μετὰ πολλῆς ἀκρισίας, θέτει τοὺς Ἀσσυρίους ὡς πρὸ τῶν Ἑλλήνων καταλαβόντας τὴν νῆσον καὶ εἰσαγαγόντας καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ Βήλου. Ὅτε δὲ ἡ βασιλεία τῶν Ἀσσυρίων ἤρξατο ἀδυνατοῦσα καὶ παρακμάζουσα, Κράσσος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἄργου, πέμπτου βασιλέως τῶν Ἀργείων, θαυμαστὸς γενόμενος ἐν πολέμοις κατ' ἄλλων λαῶν, ὥρμησε καὶ κατὰ τῆς Κύπρου καί, πολεμήσας ἀνδρείως Ἀσσυρίους καὶ Κυπρίους, ἐγένετο κύριος αὐτῆς (ἔτει 2345 ἀπὸ κτίσεως κόσμου). Ἀλλ' οἱ νέοι οὗτοι κατακτηταί, μὴ δυνηθέντες νὰ ὑποδουλώσωσι πᾶσαν τὴν Νῆσον, ἐξεδιώχθησαν ἐκεῖθεν μετὰ 140 ἐτῶν διαμονήν, ὅτε ὁ Πυγμαλίων, υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κιλικίας Κίλικος, βλέπων μετὰ ζηλοτυπίας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λάμψακον μέλλοντα νὰ βασιλεύσῃ, ἑαυτὸν δὲ καταδεδικασμένον εἰς ἀφάνειαν,

[1] Βιργ. I, 623. Μετάφρ. Ι. Ρ. Ραγκαβῆ.

ἐκυρίευσε μετὰ γενναίαν τῶν κατοίκων ἀντίστασιν τὴν νῆσον καὶ ἐκηρύχθη βασιλεὺς αὐτῆς. Ὁ Πυγμαλίων ἀνδρεῖος καὶ γίγας τὸ σῶμα, ἐπέβαλε τοῖς Κυπρίοις οὐ μόνον ὡς βασιλέα, ἀλλὰ καὶ ὡς θεὸν νὰ τιμῶσιν αὐτόν. Οἱ Κύπριοι καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ὡς κτίσαντος νέας πόλεις καὶ πολλὰ φρούρια ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων, δι' ὧν κατέστησε τὴν νῆσον πολεμικήν, ἐτίμησαν αὐτὸν ὡς Θεὸν καὶ τῷ ἀνήγειραν ἀνδριάντα. Τὸν Πυγμαλίωνα διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πάφος, κτίσας τὴν Πάφον καὶ τοῦτον ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Κινύρας. Οἱ τοῦ Πυγμαλίωνος διάδοχοι ἐβασίλευσαν οὕτως ἐν τῇ νήσῳ περὶ τὰ 315 ἔτη, μέχρις ὅτου πολλοὶ τῶν ἐκ Τροίας παλινοστούντων Ἑλλήνων προσωρμίσθησαν καὶ εἰς Κύπρον, ἣν ἐξελλήνισαν.

Ὅλη δὲ αὕτη ἡ μυθολογία, ἣν ὁ Κυπριανὸς συνέρραψεν εἰς ἱστορίαν, ἓν μόνον δύναται ν' ἀποδείξῃ, ὅτι καὶ Κίλικες ἐπὶ Φοινίκων ἐπέδραμον εἰς Κύπρον. Ἐπίσης ἡ γνώμη, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἀσσύριοι, ἤτοι οἱ Χαλδαῖοι, κατὰ παναρχαίαν ἐποχὴν πρῶτοι ἀπῴκισαν τὴν Κύπρον, εἶναι ὅλως ἀβάσιμος καὶ οὐδαμῶς ἱστορικῶς ἀποδείκνυται.

Ἡ ἐπὶ τῶν Φοινίκων ἱστορία τῆς Κύπρου περιβάλλεται καθ'ὁλοκληρίαν ὑπὸ μυθολογικῆς ἀχλύος, ὄπισθεν τῆς ὁποίας ἀδυνατεῖ τις νὰ διακρίνῃ τὴν ἀληθῆ ἱστορίαν. Πανταχοῦ, ὅπου οἱ Φοίνικες ἔπλευσαν, τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ριψοκίνδυνον τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν ἄφινον ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ λαοῦ ἀνεξίτηλα ἴχνη. Τὸ ὄνομα αὐτῶν, οἱ Θεοί, ἡ ἀνάμνησις τῆς κυριαρχίας των, μετεπήδησαν προϊόντος τοῦ χρόνου εἰς τὴν σφαῖραν τῶν παραδόσεων, μεθ' ὧν συνανεμίχθησαν μῦθοι, καὶ ἐξ αὐτῶν παρήχθη ἱστορία. Ὁ Κάδμος, ἀναζητῶν τὴν ὑπὸ τοῦ Διὸς ἁρπαγεῖσαν ἀδελφὴν αὐτοῦ Εὐρώπην, ἐπισκέπτεται τὴν Κύπρον, τὴν Ρόδον, τὰς Κυκλάδας, κτίζει τὴν Βοιωτικὴν Καδμείαν καὶ θνήσκει ἐν Ἰλλυρίᾳ.

δ'

Ἕλληνες.

Οἱ Ἕλληνες, διδαχθέντες παρὰ τῶν Φοινίκων τὴν ναυσιπλοΐαν, ἀναδειχθέντες ἀνώτεροι τῶν ἰδίων διδασκάλων, πλέουσιν ἤδη ἐπὶ

τὰς αὐτὰς χώρας, ἃς κατεῖχον ἄλλοτε οἱ Φοίνικες καὶ πανταχοῦ ἱδρύουσιν ἀποικίας, ἐκπολιτίζοντες καὶ ἐξελληνίζοντες τοὺς κατακτωμένους. Ἡ Παλλὰς Ἀθηνᾶ, ἀποκόπτουσα κλάδον ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως μυθολογουμένης ἐλαίας, φυτεύει αὐτὸν καὶ εἰς τῆς Κύπρου τὴν γῆν, σημεῖον εἰρήνης, εὐτυχίας καὶ νέας ζωῆς. Αἱ περὶ τῆς Κύπρου ἑλληνικαὶ παραδόσεις δὲν ἀνέρχονται πέραν τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Ἐβασίλευε τότε ἐπὶ τῆς Κύπρου ὁ Κινύρας, ὅστις κατά τινας μὲν ἦν ἐκ Φοινίκης, καὶ κατ' ἄλλους ἐκ Κιλικίας, ἐνωρὶς καταληφθείσης ὑπὸ Σημιτῶν, καὶ ὅστις, πληροφορηθείς, ὡς ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει, ἐκ φήμης τὴν ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατείαν τῶν Ἑλλήνων, προσήνεγκε τῷ Ἀγαμέμνονι θώρακα ὡς δῶρον φιλίας. Ὁ Κινύρας ὑπῆρξεν, ὡς ἀναφέρεται, ἔνδοξος βασιλεύς. Οὗτος ἐσύστησε τὸ ἱερατεῖον, ἐγένετο ὁ πρῶτος τῆς Ἀφροδίτης ἱερεύς, ἐκόσμησε τὰς πόλεις, ἐδίδαξε τοῖς Κυπρίοις τὴν ἀγγειοπλαστικήν, ὡς καὶ ἄλλας τέχνας, καὶ τὴν μουσικήν, ὑπῆρξε τέλος ὁ ἱδρυτὴς τῆς μεγάλης καὶ πλουσίας οἰκογενείας τῶν Κινυραδῶν. Ἀναφέρεται ἐπίσης, ὅτι ὁ Ἀγαμέμνων ἀπέστειλε πρὸς τὸν Κινύραν τὸν Παρμενίδην, ὅπως παρακινήσῃ αὐτὸν νὰ στρατεύσῃ μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τρώων· ὁ βασιλεὺς ὑπεσχέθη νὰ στείλῃ ἑκατὸν νῆας, ἔπεμψε δὲ τότε τῷ Ἀγαμέμνονι καὶ τὸν προμνησθέντα χαλκοῦν θώρακα. Ὁ Κινύρας, ἀθετήσας ὅμως τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ, μίαν καὶ μόνην ἔστειλε ναῦν, τὰς δὲ ἄλλας 99 καὶ τὰ πληρώματα ἔπλασεν ἐκ πηλοῦ πρὸς ἐμπαιγμὸν τῶν Ἑλλήνων. Ἐκ τούτου ὀργισθεὶς ὁ Ἀγαμέμνων, ἐξεστράτευσε μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας κατὰ τῆς Κύπρου, ἣν κατέκτησεν, ἐκδιώξας τοὺς μετὰ Κινύρου. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα, ἀντιφατικὰ ἄλλως τε, ἀνήκουσι μᾶλλον εἰς τοὺς μύθους καὶ τὰς παραδόσεις.

Τὸ Ἴλιον ἑάλω· ἀλλ' οἱ νικηταὶ δὲν ὑπῆρξαν κατὰ πολὺ εὐτυχέστεροι τῶν ἡττηθέντων. Ἡ Θεία Δίκη, ἡ Θεὰ Νέμεσις, ἐτιμώρησεν αὐτοὺς δεινῶς, διότι ἐν τῇ ὑπεροψίᾳ τῆς νίκης δὲν ἐσεβάσθησαν τὰ ἱερὰ τοῦ Ἰλίου. Ὁ Ἀγαμέμνων θανατοῦται ὑπὸ τῆς ἀπίστου Κλυταιμνήστρας, ὁ Ὀδυσσεὺς περιπλανᾶται ἔτη μακρά, καὶ εἶτα πλέει εἰς τὴν περιπόθητον Ἰθάκην, ἔνθα ἀναμένει αὐτὸν ἡ πιστὴ Πηνελόπη, ὁ Αἴας ὁ τοῦ Ὀιλέως καταστρέφεται πρὶν ἤδη τὴν φίλην πατρίδα, καὶ ἄλλοι τῶν Δαναῶν ἡρώων, μόλις πατήσωσι τὸν πόδα εἰς τὴν γενέθλιον γῆν, καὶ ἀναγκάζονται ν' ἀποδημήσωσιν αὖθις εἰς

ξένας χώρας. Οὕτω πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, διώκοντες νέας πατρίδας, προσορμίζονται καὶ εἰς Κύπρον. Πρῶτος δὲ ὁ Σαλαμίνιος Τεῦκρος ὁ Τελαμῶνος, ἀποπεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρός, βασιλέως τῆς νήσου Σαλαμῖνος, ἅτε μὴ ἀναχαιτίσας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Αἴαντα τῆς αὐτοχειρίας, ἢ ὡς μὴ ἐκδικήσας τὸν θάνατον αὐτοῦ, κατῆλθεν εἰς Κύπρον, καὶ ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν πρὸς βορρᾶν καλουμένην Ἀκτὴν Ἀχαιῶν, κατῆλθεν εἶτα πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἔκτισε πόλιν, εἰς ἣν ἔδωκε τὸ ὄνομα τῆς ἰδίας πατρίδος, τὴν Σαλαμῖνα, τὰς μετὰ ταῦτα Ἀθήνας τοῦ περικλεοῦς Εὐαγόρου, μέχρι τοῦ ὁποίου καὶ διετηρήθη ἡ δυναστεία τοῦ Σαλαμινίου Τεύκρου, οὗ ὁ Νικοκρέων ἐκαυχᾶτο, ὅτι ἦν ἀπόγονος. Ὁ Τεῦκρος λέγεται, ὅτι ἔγημε τὴν τοῦ Φοίνικος Κινύρου θυγατέρα Εὐνίκην καὶ πρῶτος κατὰ τὴν παράδοσιν ἀνήγειρεν ἐν Σαλαμῖνι βωμὸν εἰς τὸν Ἐπίκοινον Δία. Ὁ Τεῦκρος, κατὰ Βιργίλιον, κατ' ἀρχὰς ἀπῆλθεν εἰς Σιδῶνα, ἧς ὁ βασιλεὺς Βῆλος, τότε κύριος τῆς Κύπρου, τῷ ἔδωκε τὴν ἄδειαν ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν νῆσον. Ὁ τῶν Ἀρκάδων ναύαρχος Ἀγαπήνωρ, καταληφθεὶς ὑπὸ τρικυμίας, προσωρμίσθη εἰς Παλαίπαφον, ὁπόθεν ἐδίωξε τοὺς διαδόχους τοῦ Κινύρου, καταφυγόντας εἰς Ἀμαθοῦντα καὶ Κουριάδα καὶ ἔκτισε δυτικώτερον τὴν Νέαν Πάφον. Ὁ στρατηγὸς Ἀκάμας, υἱὸς τοῦ Θησέως καὶ τῆς Φαίδρας, ἔκτισεν ἐπὶ τοῦ καὶ σήμερον ἔτι καλουμένου Ἀκάμαντος ἀκρωτηρίου εἰς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς νήσου τὴν Ἀκαμαντίδα. Κατὰ τὴν μυθολογίαν, οἰκτρὸν ἔλαβε καὶ οὗτος τέλος, ὡς ὅλοι σχεδὸν οἱ ἥρωες τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, πεσὼν ἀπὸ τοῦ ἵππου ἐπὶ τοῦ ἰδίου ξίφους.

Ὁ Ἀκάμας δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ διὰ τοῦτο θεωρεῖται ὡς μὴ μετασχὼν τῆς εἰς Τροίαν στρατείας· ἀλλὰ τοῦτο ἐξελέγχεται ὡς ἀνυπόστατον, ἡ δὲ περὶ αὐτοῦ σιγὴ τοῦ Ὁμήρου ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τὰς ἀλλοιώσεις, ἃς διὰ τῶν αἰώνων ὑπέστησαν τὰ ὁμηρικὰ κείμενα. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ Ἐπιταφίῳ ποιεῖται μνείαν στίχων τινῶν τοῦ Ὁμήρου, ἐν οἷς ὁ ποιητὴς ὡμίλει περὶ τῆς εἰς Τροίαν ἀποδημίας τοῦ Ἀκάμαντος, ἣν ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Λυκόφρονος. Προσέτι ὁ Παυσανίας, περιγράφων πίνακά τινα τοῦ περιφήμου Πολυγνώτου, ἔνθα παρίσταντο οἱ κυριώτεροι ἀρχηγοὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας, καὶ ὧν τὰ ὀνόματα ἦσαν γεγραμμένα ὑπ' αὐτῆς τῆς χειρὸς τοῦ ζωγράφου,

θέτει μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Θησέως Ἀκάμαντα. Ὁ Πλούταρχος ἄλλως τε ἐξηγεῖ ἡμῖν, διατὶ δὲν μνημονεύει αὐτοῦ ὁ Ὅμηρος. Ὅτε ὁ Θησεὺς ἐπρόκειτο ν' ἀναχωρήσῃ ἐξ Ἀθηνῶν, ἔστειλε τὰ τέκνα αὐτοῦ, Ἀκάμαντα καὶ Δημοφῶντα, εἰς τὸν βασιλέα τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Ἀβάντων Ἐλεφήνορα. Καταλαβόντος εἶτα τὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Μενεσθέως καὶ ἐκδιωχθέντος τοῦ Θησέως, τὰ τέκνα αὐτοῦ ἠκολούθησαν τὸν Ἐλεφήνορα εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἰλίου στρατείαν ἄνευ ἀρχηγίας τινός, ὡς ἁπλοῖ ἐθελονταί, ὅπως ἐλευθερώσωσι τὴν μετὰ τῆς Ἑλένης αἰχμαλωτισθεῖσαν Αἴθραν, μητέρα τοῦ πατρὸς αὐτῶν Θησέως. Ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου (β. II, 263) ἀναφερόμενος Ἀθάμας, ὡς εἷς τῶν εἰς τὸν Δούρειον ἵππον εἰσελθόντων, ἦν ἀναμφιβόλως αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀκάμας.

Ὁ Ἀκάμας φαίνεται δὲν ἦλθε κατ' εὐθεῖαν ἐκ Τροίας εἰς Κύπρον, ἀλλὰ πρῶτον εἰς τὴν Μεγάλην Φρυγίαν, ἔνθα ἔκτισε τὸ Ἀκαμάντιον, ἀγνοοῦμεν δὲ διὰ τίνα λόγον ἐγκατέλιπεν αὐτήν, ὅπως ἔλθῃ εἰς Κύπρον. Ἡ ὑπὸ τὸν Ἀκάμαντα ἀποικία θεωρεῖται ὡς γενομένη εὐθὺς μετὰ τὴν τοῦ Τεύκρου, συγγραφεῖς δέ τινες βεβαιοῦσιν, ὅτι ταύτης μετεῖχε καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δημοφῶν. Ὁ Στράβων λέγει, ὅτι ἀθηναϊκὴ ἀποικία ὑπὸ τὸν Φάληρον καὶ Ἀκάμαντα ἔκτισε τοὺς Σόλους, τὴν πρότερον Αἰπείαν, κληθεῖσαν οὕτως ἐκ τῆς αἰπεινῆς αὐτῆς, ὡς φαίνεται, τοποθεσίας. Οὐχ ἧττον ὅμως καὶ ἐν Κρήτῃ καὶ Λακωνίᾳ ἀπαντῶμεν Αἰπείαν, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν ὁποία ἡ μεταξὺ αὐτῶν σχέσις. Ὁ Πλούταρχος ὡς κτίστην αὐτῆς ἀναφέρει τὸν Δημοφῶντα, ἀλλ' ἡ τοιαύτη τοῦ Πλουτάρχου πρὸς τὸν Στράβωνα ἀντίθεσις προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ ὁ Δημοφῶν, ἀδελφὸς τοῦ Ἀκάμαντος, ἠκολούθει τὴν ὑπ' αὐτὸν καὶ τὸν Φάληρον ἀποικίαν· πιθανὸν δὲ ὁ μὲν Δημοφῶν νὰ ἐβασίλευσεν ἐνταῦθα, ὁ δὲ Ἀκάμας ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει Ἀκαμαντίδι. Κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰπείας Φιλόκυπρος, ὅστις ἀλλαχοῦ ἀναφέρεται ὡς Πασίκυπρος ἢ Κυπράνωρ, ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ φιλοξενήσῃ τὸν μέγαν τῶν Ἀθηνῶν νομοθέτην Σόλωνα, ὅστις, ἐλθὼν εἰς Κύπρον κατὰ τὰ μεγάλα αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον καὶ Ἀσίαν ταξείδια καὶ ἰδὼν τὴν κακὴν θέσιν τῆς πόλεως, συνεβούλευσεν αὐτὸν ν' ἀνεγείρῃ ἑτέραν παρ' αὐτὴν πρωτεύουσαν, ἥτις πράγματι καὶ ἀνηγέρθη τῷ 587 π. Χ. κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, κληθεῖσα πρὸς τιμὴν τοῦ Σόλωνος,

Σόλοι. Καὶ δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, λέγει ὁ Ροχέττιος, ὅτι ὁ Σόλων ἐνησχολημένος εἰς τὰς μεγάλας ἰδέας, ἃς ὕστερον ἀπεκάλυψεν ἐν τῇ ἰδίᾳ νομοθεσίᾳ, ἐποιήσατο δοκιμὰς τῶν νόμων, οὓς ἐμελέτα ἐπὶ τῆς πόλεως ταύτης, ἥτις τῷ ὤφειλε τὴν ὕπαρξίν της. Ἀλλ' ὁ Σόλων ἐπεσκέφθη τὴν Κύπρον μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ νομοθετικοῦ αὐτοῦ ἔργου, καὶ οὐχὶ πρότερον, ὥστε δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν μᾶλλον, ὅτι ὁ Σόλων τοὺς νόμους, οὓς ἐφήρμοσεν ἐν Ἀθήναις, διέδωκε καὶ ἐν Κύπρῳ διὰ τοῦ φίλου Φιλοκύπρου, ὃν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου ὕμνησεν ὡς οὐδένα ἄλλον τύραννον. Ἡ τοιαύτη ὅμως περὶ Σόλων διήγησις, ὡς παρακατιόντες θὰ ἴδωμεν, δὲν φαίνεται ἀληθής.

Εἰς τὸν ἔγγονον τοῦ Ἀκάμαντος Χύτρον τοῦ Ἀλέδρου ἀποδίδει ὁ γεωγράφος Ξεναγόρας τὴν κτίσιν τῆς μεσογείου πόλεως Χύτρων. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἀναφέρονται οἱ Γόλγοι, κτισθέντες, ὡς λέγεται, ὑπὸ ἀποικίας Σικυωνίων, ὁδηγουμένων ὑπὸ Γόλγου τινός, ἐξ οὗ καὶ ἡ πόλις ἔσχε τὴν προσωνυμίαν. Ὁ Κέφας ὡδήγησεν εἰς Κύπρον τοὺς ἐκ τοῦ Ὠλένου καὶ τῆς Δύμης, πόλεων τῆς Ἀχαΐας, Ἀχαιούς, ἐγκαταστὰς αὐτόθι μετὰ τοῦ Πραξάνδρου, τοῦ ἐκ Θεραπνῶν τῆς Λακωνίας, ἡγουμένου ἀποικίας Λακεδαιμονίων. Αἱ ὑπὸ τὸν Κέφαντα καὶ Πράξανδρον ἀποικίαι κατῴκισαν, κατὰ Λυκόφρονα, τὸ πεδίον τῶν Γόλγων, οὓς προηγουμένως ὡκοδόμησεν ἀποικία Σικυωνίων. Ἡ πόλις Σέτραχος ἢ Σάτραχος παρὰ ὁμώνυμον ποταμὸν οὐ μακρὰν τῶν Σόλων ὑπὸ τῶν αὐτῶν, κατὰ Λυκόφρονα, ἀπῳκίσθη. Ὡσαύτως εἰς τὸν Πράξανδρον ἀποδίδεται ἡ κτίσις τῆς Λαπήθου καὶ τῆς Κυρηνείας, ἃς ὅμως ἄλλοι θεωροῦσι φοινικικάς. Ἴσως δὲ εἰς τὸν Πράξανδρον ὀφείλεται καὶ ἡ κτίσις πόλεώς τινος Λακεδαίμονος, καὶ ἐκ τοῦ Κέφαντος τοῦ Ἀχαιοῦ ἐκλήθη μέρος τι τῆς Καρπασίας, Ἀχαιῶν Ἀκτή. Ἀφ' ἑτέρου Ἀργεῖοι ὑπὸ ἄγνωστον ἀρχηγέτην ἐγκατέστησαν ἐν Κουρίῳ, καὶ πολλαχοῦ τῆς νήσου ἔκτισαν ἀργείας πόλεις, οἷον τὸ Ἄργος, τὴν Ἐπίδαυρον κλπ. Οἱ Ἀσιναῖοι Δρύοπες, ἐκδιωχθέντες ὑπὸ τῶν Δωριέων, κατέφυγον ἐπίσης εἰς Κύπρον, ἔνθα ἡ ὕπαρξις πόλεως Ἀσίνης [1] μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀληθείας τῆς μετανα-

[1] Αὕτη, ὡς εἰκάζει ὁ Σακελλάριος, ἔκειτο ἐν τῇ σημερινῇ κώμῃ Ἄσιξ παρὰ τοὺς Γόλγους.

στεύσεως ταύτης. Ὁ Ἡρόδοτος, ὁμιλῶν περὶ τῶν ἐν Κύπρῳ ἀποικιῶν, ἀναφέρει ἁπλῶς ὡς κατοικίσαντας τὴν νῆσον καὶ τοὺς Κυθνίους· ἀλλὰ προφανῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐννοεῖ τοὺς Δρύοπας, οἵτινες προηγουμένως, καταδιωχθέντες ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, κατέφυγον εἰς Κύθνον.

Αὗται εἰσιν αἱ κυριώτεραι μεταναστεύσεις καὶ ἀποικίαι τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς Κύπρου, αἱ ἀναφερόμεναι ἀμέσως μετὰ τὰ Τρωϊκά, ἢ καὶ ὀλίγον μετὰ ταῦτα χρόνον. Πλὴν τούτων καὶ ἄλλοι ἥρωες, ἐπανακάπτοντες εἰς τὰς ἰδίας πατρίδας, προσήγγισαν εἰς τὸν νῆσον. Οὕτως ὁ Μενέλαος, διηγούμενος τὰς περιπλανήσεις αὐτοῦ, λέγει, ὅτι ἦλθε καὶ εἰς Κύπρον[1]. Αἰτία τῆς μακρᾶς τοῦ Μενελάου ἀπουσίας μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Τροίας ἦν νὰ τιμωρήσῃ τοὺς συμμάχους τῶν Τρώων Φοίνικας, Συρίους, Κυπρίους καὶ Αἰγυπτίους· καὶ ἡ παράδοσις αὕτη συμφωνεῖ πρὸς ὅ,τι λέγει ὁ Θεόπομπος, ὅτι καὶ ὁ Ἀγαμέμνων ἐπιστρέφων ἐκ Τροίας προσήγγισεν εἰς Κύπρον, ἣν καὶ κατέκτησεν, ἐκδιώξας τοὺς μετὰ Κινύρου. Πλὴν ὅμως τῆς παραδόσεως ταύτης οὐδὲν ἕτερον ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ὑπὲρ τῶν Τρώων συμμετοχὴν τῶν Κυπρίων κατὰ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον.

Ἀλλ' ἐὰν ὑποθέσωμεν τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, ὃν ψάλλει ὁ Ὅμηρος καὶ οἱ Κυκλικοὶ ἁπλῶς ὡς μῦθον ποιητικόν, ὡς πολλοὶ σήμερον φρονοῦσιν, οἱ πλεῖστοι τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων καὶ οἱ ἱδρυταὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐν Κύπρῳ βασιλείων ἀποβαίνουσι πρόσωπα μυθικά. Ἀναμφιβόλως ὅμως τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἣν ἀπηθανάτισαν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, μεγάλη τις ἐπανάστασις συνεκλόνισε τὴν ἑλληνικὴν φυλήν, ἣν ἠκολούθησαν μεταναστεύσεις καὶ ἀποικίαι. Ἡ Κύπρος ἐδέχθη πλείστους τῶν φυγάδων τούτων καὶ ὑπῆρξεν ἐν Ἀνατολῇ ἐκ τῶν πρώτων ἐξελληνισθεισῶν χωρῶν. Πιθανῶς δέ, ὅτε μετὰ ταῦτα οἱ ραψῳδοὶ ἦδον ἀπανταχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, οἱ ἀπόγονοι τῶν πρώτων ἐκείνων ἀποίκων ἐζήτησαν πρὸς ἰδίαν δόξαν νὰ μεταλλάξωσι τὰ ὀνόματα τῶν προγόνων αὐτῶν πρὸς τὰ τῶν θαυμαζομένων ἡρώων τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, γενόμενοι οὕτως αἴτιοι τῆς μυθικῆς παραδόσεως περὶ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων τῆς Κύπρου.

Τοιαύτη δὲ ἀληθὴς ἐπανάστασις τῆς ἑλληνίδος χώρας, ἀνατροπὴ

[1] Ὁμ. Ὀδ. Δ. στίχ. 83.

καὶ γενικὴ μετανάστασις τῶν λαῶν, ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἡ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν, ἡ ὑπὸ τῶν Δωριέων κατάληψις τῆς Πελοποννήσου, ἥτις κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην συνετελέσθη περὶ τὴν 10ην ἑκατονταετηρίδα π. Χ. καὶ ἣν ἐπηκολούθησαν μεταναστεύσεις καὶ ἀποικίαι. Καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν δὲ ἀληθῆ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, καὶ ὅτι τινὲς τῶν ἡρώων αὐτοῦ ἦλθον ἄποικοι εἰς Κύπρον, εἶναι ὅμως ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν ἐπὶ τῆς νήσου ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἐγένοντο ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, ἐπὶ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων, ὅτε φοβερὸς κλύδων συγκυκᾷ τοὺς ἑλληνικοὺς λαοὺς καὶ βαρύγδουπος τῶν ὅπλων ὁρυμαγδὸς ἀντηχεῖ ἀνὰ τὰ ἑλληνικὰ ὄρη. Λαοὶ τέως ἥσυχοι καὶ εὐδαίμονες ἐκδιώκονται τῆς ἰδίας πατρίδος, καὶ βασιλεῖς ἄλλοτε ἰσχυροί, ἔκπτωτοι ἤδη τοῦ θρόνου αὐτῶν, μεταβάλλονται εἰς τυχοδιώκτας, ζητοῦντες νέαν κατοικίαν εἰς τὸν ἐξωσθέντα λαόν των. Πλεῖστοι τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου, ὅσοι δὲν ἐγένοντο εἵλωτες, ἠναγκάσθησαν ἕνεκα τῆς καθόδου τῶν Δωριέων νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς παλαιὰς αὐτῶν οἰκήσεις, ζητοῦντες ἀλλαχοῦ, ὡς οἱ κάτοικοι τῆς Ἀσίνης, νέαν πατρίδα, ἢ καταφεύγοντες εἰς τὴν φιλόξενον Ἀττικήν. Ἐκεῖ πλὴν τῶν ἐκ Πελοποννήσου προσφύγων συνῆλθον Λαπίθαι καὶ Πελασγοὶ ἐκ Θεσσαλίας, Μινύαι ἐξ Ἰωλκοῦ καὶ Ὀρχομενοῦ, καὶ ἄλλοι λαοὶ ἐξ ἄλλων χωρῶν. Οἱ δὲ ὑπερπλεονάσαντες κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγέτας ἀπέρχονται εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἱδρύοντες ἐκεῖ ἀποικίας. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἵδρυσις τῆς Λαπίθου καὶ ἡ πληθὺς τῶν ἐπὶ τῆς Κύπρου ἀθηναϊκῶν ἀποικιῶν. Τὰ ἐκ τῶν πολέμων δεινὰ κατακτητῶν καὶ κατακτωμένων, ἡ ἔκπτωσις ἰσχυρῶν βασιλικῶν γενῶν, ἡ συσσώρευσις πολλῶν λαῶν ἐν μιᾷ χώρᾳ, ὡς ἐν Ἀττικῇ, καὶ ὁ πυκνὸς οἰκισμός, ταῦτα πάντα ἐγέννησαν τὴν ἀνάγκην καὶ τὸν πόθον τῆς ἐπιζητήσεως νέων οἰκήσεων. Ἐκ τῶν μακρῶν ἐμφυλίων περὶ ὑπάρξεως πολέμων οἱ Ἕλληνες προαχθέντες, ἐπεζήτησαν διὰ τῆς ναυσιπλοΐας, ἣν ἐδιδάχθησαν παρὰ τῶν Φοινίκων, νέον βίον καὶ νέαν κατοικίαν εἰς τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς νήσους τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας. Ἴωνες, Δωριεῖς, Αἰολεῖς ἵδρυσαν ἐκεῖ, ἔνθα οἱ Λυδοί, οἱ Μυσοί, οἱ Κᾶρες, νέαν Ἰωνίαν, ἄλλην Δωρίδα, ἀνθοῦσαν Αἰολίδα, ἀφετηρίας περαιτέρω ἐξαπλώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἶτα οἱ Ἀργεῖοι, οἱ Σικυώνιοι καὶ πάντες οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀρχαίαν τοῦ Ἄργους Ἀμφι-

κτυονίαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Πυθαέως Ἀπόλλωνος, ἐξέπεμψαν πλείστας ἀποικίας ἐκ τοῦ Ἀργολικοῦ καὶ Σαρωνικοῦ κόλπου εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὰς νήσους, αἵτινες ὠνομάσθησαν μὲν δωρικαί, ἐνῷ πράγματι οἱ μετασχόντες αὐτῆς Δωριεῖς ἦσαν ἐλάχιστοι τὸν ἀριθμόν. Οὕτως οἱ Γόλγοι λέγεται, ὅτι ἐκτίσθησαν ὑπὸ ἀποικίας Σικυωνίων καὶ τὸ Κούριον ἀπῳκίσθη ὑπὸ Ἀργείων.

Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ὑπῆρχον ἐν Κύπρῳ, ὡς ἀναφέρεται, ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Τοιαύτας λέγουσι τὸ Κίτιον, ὅπερ ἑλληνικὸν τὴν καταγωγήν, κατὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον, κατελήφθη εἶτα ὑπὸ Φοινίκων, τὴν Λάπηθον, τὸ Κούριον, τὸ Μάριον, οὗ καὶ ὁ Σκύλαξ βεβαιοῖ τὴν ἑλληνικὴν καταγωγήν, τὴν Ἐρυθράν, ἐφ' ἧς εἶτα ὑπὸ τοῦ Ἀγαπήνορος ἐκτίσθη ἡ (νέα) Πάφος, τοὺς Γόλγους, οἵτινες ἀναφέρονται πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀγαπήνορος, ἔχοντες βωμὸν τῇ Ἀφροδίτῃ καὶ κτισθέντες ὑπὸ Γόλγου υἱοῦ Ἀδώνιδος, μυθολογικοῦ πλέον προσώπου, τὴν Ἀσίνην κλπ. Ἐκ τούτου τινές, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Ροχέττιος, φρονοῦσιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἄποικοι ἦλθον εἰς Κύπρον πρὸ τῶν Φοινίκων. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ὅλως ἀβάσιμον, διότι οἱ Φοίνικες, πλησιέστατα τῇ Κύπρῳ οἰκοῦντες καὶ πολὺ πρότερον τῶν Ἑλλήνων ἀνεπτυγμένοι, ἐν πᾶσι σχεδὸν διδάσκαλοι αὐτῶν ὑπάρξαντες, δὲν ἦτο δυνατὸν ἢ νὰ προηγηθῶσιν αὐτῶν καὶ ἐν ταῖς ἀποικιακαῖς κτήσεσιν. Οὐχ ἧττον ὅμως πιστεύομεν, ὅτι τινὲς μόνον τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἐγκαθιδρύθησαν ἐν Κύπρῳ ἢ ὀλίγον πρὸ τῶν Φοινίκων, ἢ συγχρόνως μετ' αὐτῶν. Οὕτω τὴν Ἐρυθρὰν ὑποθέτομεν κρητικὴν ἀποικίαν ἐγκαθιδρυθεῖσαν ἐν τῇ νήσῳ κατὰ τοὺς μυθιστορικοὺς χρόνους τοῦ Μίνωος, ὅτε ἡ Κρήτη, θαλασσοκρατοῦσα, πολλὰς πολλαχοῦ ἐξέπεμψεν ἀποικίας μέχρι Ρόδου καὶ Λυκίας. Κατὰ τὴν κρητικὴν παράδοσιν, ἣν ἀναφέρει ὁ Διόδωρος καὶ ἐπιβεβαιοῖ ὁ Παυσανίας, Ἐρυθραῖοι ἀναχωρήσαντες ἐκ Κρήτης μετὰ τοῦ Ἐρύθρου, υἱοῦ τοῦ Ραδαμάνθεως, ἔκτισαν ἀπέναντι τῆς Χίου τὴν ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος κληθεῖσαν πόλιν Ἐρυθράν. Οὐδόλως λοιπὸν ἀπίθανον, ἐὰν καὶ ἡ ἐν Κύπρῳ Ἐρυθρὰ ὀφείλῃ τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς εἰς τοὺς Ἐρυθραίους, ἐκ τῆς Ἰωνίας ἐλθόντας. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ Κούριον καὶ τὴν Ἀσίνην, εἴπομεν ἤδη, ὅτι ἐκτίσθησαν μετὰ τὰ Τρωϊκά. Ὅθεν δέον νὰ διακρίνωμεν δύω περιόδους τῆς ἐν Κύπρῳ ἱδρύσεως τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν· τὴν πρὸ τῶν Τρωϊκῶν καὶ τὴν μετὰ τὰ Τρωϊκά. Καὶ κατὰ

μὲν τὴν πρώτην περίοδον ὀλίγισται ὑπῆρξαν αἱ ἐν τῇ νήσῳ ἱδρυθεῖσαι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν αἱ πλειότεραι, αἱ καὶ ἱστορικῶς ἐπιβεβαιούμεναι, αἵτινες εὗρον τὴν Κύπρον χώραν ὅλως φοινικικήν, διότι τὸ φοινικικὸν στοιχεῖον εἶχε σχεδὸν καταπνίξῃ τὸ ἐν Κύπρῳ ἰωνικόν.

Ἄλλη δὲ αἰτία τῶν ἐπὶ τῆς Κύπρου ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἦν καὶ τὸ ἔκτοτε ἀρξάμενον ν' ἀναπτύσσηται ναυτικὸν καὶ ἀποικιακὸν πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες, ὅπως ἐμποδίσωσι τοὺς περὶ τὴν Κύπρον βαρβάρους τοῦ νὰ παραβλάπτωσι τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς θαλασσοπλοΐας αὐτῶν, ἀπεφάσισαν, ἀκολουθοῦντες τοὺς κανόνας τῆς πολιτικῆς, ἥτις ἔκτοτε ἤρξατο ἐφαρμοζομένη, νὰ ἱδρύσωσιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν διαφόρων ἡγεμόνων ἀποικίας ἐπὶ τῆς νήσου, ὧν κύριος ὁδηγὸς ὑπῆρξεν ὁ βασιλεὺς Μενέλαος, ὃν ἡ παράδοσις ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὡς κατελθόντα εἰς Κύπρον, ὅπως τιμωρήσῃ τοὺς Κυπρίους, ἢ μᾶλλον τοὺς ἐκεῖ Φοίνικας, διὰ τὰς ὑπὲρ τῶν Τρώων συμπαθείας αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἀκριβῶς ἐκείνην οἱ Ἀσσύριοι ἤρξαντο ἐνοχλοῦντες τοὺς Φοίνικας, οἵτινες, ὑποχωροῦντες, κατέλιπον τοῖς Ἕλλησιν ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς παντοίας ἐπιχειρήσεις. Κυριωτέρα ὅμως αἰτία τῶν ἐπὶ τῆς Κύπρου πολυπληθῶν ἀθηναϊκῶν ἀποικιῶν, αἵτινες κατέκλυσαν τὰς ἀκτὰς ὡς καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου, εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Μενεσθέως ἐκδίωξις τοῦ Θησέως τοῦ θρόνου τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ ἠνάγκασε τοὺς Θησείδας Ἀκάμαντα, Δημοφῶντα κλπ., εἰς ἀνεύρεσιν νέας Πατρίδος.

Οὕτω καὶ ἂν ὑποθέσωμεν τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον ὡς οὐδέποτε συμβάντα, καὶ ἐπομένως ψευδῆ τὴν παράδοσιν, ὅτι ἐκ Τροίας ἦλθον εἰς Κύπρον οἱ ἄποικοι Ἕλληνες, δὲν στερούμεθα γεγονότων, εἰς ἃ ν' ἀποδώσωμεν τὴν ἀθρόαν εἰς Κύπρον μετανάστευσιν τῶν Ἑλλήνων. Περὶ τῆς ἐποχῆς ὅμως ταύτης οὐδέν ἐστιν ἱστορικῶς ἀκριβές. Ἐκεῖνο μόνον, ὅπερ δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν εἶναι, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἱδρύθησαν πολλαχοῦ τῆς νήσου, καὶ ὅτι οἱ νέοι κάτοικοι συνεχωνεύθησαν μετ' ὀλίγον μετὰ τῶν ἰθαγενῶν· ἡ τοιαύτη δὲ συγχώνευσις ὑπῆρξεν εὔκολος, ὡς καὶ φυσική, διότι οἱ Κύπριοι εἶχον τὴν αὐτὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καταγωγήν, ὡμίλουν δὲ γλῶσσαν, ἣν οἱ ἐπήλυδες τὸ πλεῖστον ἐνόουν.

Οἱ Φοίνικες εὗρον οὕτω ταχέως ἐν Κύπρῳ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, δει-

νοὺς ἀνταγωνιστάς, τοὺς Ἕλληνας. Διάφορα τότε ἱδρύθησαν βασίλεια, διότι ἕκαστος ἀρχηγέτης ἀνεδεικνύετο καὶ βασιλεύς. Εἶναι δὲ ἀναμφίβολον, ὅτι ἐν πᾶσι σχεδὸν τούτοις Κύπριοι, Φοίνικες καὶ Ἕλληνες ἔζων ἀναμεμιγμένοι καὶ ἐν ὁμονοίᾳ. Ἐν δυσὶν ὅμως βασιλείοις, ἐν Κιτίῳ καὶ Ἀμαθοῦντι, πλειότεροι θὰ ὑπῆρχον Φοίνικες, διότι αἱ δύω αὗται πόλεις εἰσὶν αἱ πλειότερον χρόνον διατηρήσασαι τὸν φοινικικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, ἐνῷ πᾶσα ἡ λοιπὴ χώρα δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος, ὅπως ἐξελληνισθῇ. Ἡ εὐκολία δέ, μεθ' ἧς οἱ Ἕλληνες ἐγκατέστησαν καὶ ἐξελλήνισαν τὴν νῆσον, παρέχει ἡμῖν τὸ ἐνδόσιμον νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ φοινικικὴ κυριαρχία ἤρξατο αὐτόθι παρακμάζουσα. Πιθανῶς μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς νήσου καὶ τῆς Φοινίκης νὰ ἠγέρθησαν ἔριδες καὶ στάσεις κατὰ τῆς μητροπόλεως, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἴδομεν, καὶ οἱ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον κατερχόμενοι Ἕλληνες ἄποικοι δὲν ἀπήντησαν οὕτως οὐδεμίαν δυσκολίαν πρὸς εἰρηνικὴν κατάληψιν τῆς νήσου. Ἡ ἱστορία οὐδὲν περὶ τούτου ἀναφέρει, ἀλλ' ἡ παράδοσις, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Τύρου Βῆλος συνέδραμε τὸν Τεῦκρον πρὸς τοῦτο, δεικνύει, ὅτι οἱ Ἕλληνες φιλικῶς ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ τῶν Φοινίκων· ἡ δὲ ἑτέρα, καθ' ἣν ὁ αὐτὸς ἥρως, φθὰς εἰς Κύπρον, ἔγημε τὴν θυγατέρα τοῦ Φοίνικος Κινύρου Εὐνίκην σαφῶς δεικνύει, ὅτι καὶ φιλικαὶ ἀεὶ διετέλεσαν αἱ μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις δι' ἀμοιβαίας συγκαταβάσεως καὶ μετριάσεως τῆς αὐστηρότητος τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν ἰδεῶν. Κατέχοντες ἄλλως τε οἱ Φοίνικες ἰδίᾳ τὰ παράλια τῆς νήσου καὶ ἐκ τούτων τὰ πρὸς τὴν Συρίαν ἐστραμμένα, εὐχαρίστως ἐδέχθησαν τοὺς Ἕλληνας, νέους κατοίκους, ἐξ οὗ πυκνότερον θὰ κατῳκεῖτο ἡ νῆσος, καὶ πλειοτέρας οὕτως ὡς ἔμποροι θὰ εἶχον ὠφελείας. Ἐπίσης φιλικαὶ ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς Κυπρίους, διότι ναὶ μὲν οἱ Ἕλληνες ἤρχοντο ἔξωθεν, ὡς οἱ Φοίνικες, ἀλλ' ὑπῆρχεν ἡ ἰδέα τῆς κοινῆς καταγωγῆς Κυπρίων καὶ Ἑλλήνων, καὶ διότι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἔλαβον ἀμέσως συζύγους θυγατέρας Κυπρίων, συστήσαντες οὕτω τὰς ἑλληνο-κυπριακὰς οἰκογενείας, αἵτινες ἀπέβησαν μετ' οὐ πολὺ αἱ δυναστεῖαι τῶν ἐγχωρίων ἡγεμόνων, δι' ὧν ἡ Κύπρος δείκνυται εἶτα κράτος ἔχον ἰδίους Θεούς, ἴδια ἤθη καὶ ἔθιμα, ἀνεξάρτητον τοῦ λοιποῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Διότι ἐνῷ οἱ Φοίνικες ἐξηκολούθουν ἔχοντες σχέσεις μετὰ τῆς μητρὸς Φοινίκης,

συγκοινωνοῦντες καθ' ἑκάστην μετ' αὐτῆς, οἱ Ἕλληνες τοὐναντίον, ἅπαξ ἐγκαταστάντες ἐν Κύπρῳ, οὐδέποτε ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἀνάμνησιν μόνον τῆς παλαιᾶς διατηρήσαντες ἐν τῇ νέᾳ αὐτῶν Πατρίδι. Οὕτως ἐνῷ μεγάλη διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ Φοινίκων καὶ Κυπρίων καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῶν μεταξὺ αὐτῶν σχέσεων, μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Κυπρίων ὀλίγον μόνον χρόνον ὑφίσταται τοιαύτη, καὶ πάραυτα σχεδὸν Ἕλληνες καὶ Κύπριοι τόσῳ στενῶς συνδέονται πρὸς ἀλλήλους, ὥστε δὲν δυνάμεθα εὐθὺς μετὰ τοὺς πρώτους χρόνους νὰ διακρίνωμεν αὐτούς. Εἰς τοῦτο οὐκ ὀλίγον συνέτεινον οὐ μόνον οἱ κοινοὶ δεσμοὶ περὶ τὴν καταγωγήν, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὴν γλῶσσαν. Οἱ Φοίνικες πρὸ τῶν Ἑλλήνων ὑποχωροῦσι, καὶ ἀποχωροῦντες ἐξαφανίζονται τῆς νήσου προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐγκαταλιπόντες μόνον ὡς μνημόσυνα παρελθούσης εὐκλείας τὰ ἐκ τοῦ βάθους τῆς γῆς σήμερον ἀνασυρόμενα ἀγάλματα ἢ ἀγγεῖα, πλείστας ἐπιγραφὰς καὶ τάφους. Ἡ γλῶσσα αὐτῶν παραμένει μέχρι τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐξαφανίζεται καὶ αὕτη, μετὰ λύπης καταλιποῦσα τὰς δύω προσφιλεῖς αὐτῆς πόλεις, τὸ Κίτιον καὶ τὴν Ἀμαθοῦντα, ἔνθα πλειότερον ἀντέσχε, παλαίουσα κατὰ τῆς ἑλληνικῆς. Τὴν αὐτὴν ἔσχε τύχην καὶ ἡ κυπριακή. Βεβαίως ὅμως ἀμφότεραι ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς ἐν Κύπρῳ λαλουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης, ὡς καὶ αἱ πέριξ τῆς νήσου ἀσιατικαὶ ἕνεκα τῆς ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας Ἑλλήνων καὶ Ἀσιανῶν.

Τὴν ἔλλειψιν γραπτῆς ἱστορίας περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐν τῇ Κύπρῳ Φοινίκων καὶ Ἑλλήνων ἀναπληροῖ ἡ ἱστορία τῆς τέχνης, ἥτις ὡς ἐκ τῶν τελευταίων ἀνακαλύψεων προέβη εἰς ἀκριβῆ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον συμπεράσματα. Κατὰ τὴν προομηρικὴν ἐποχὴν ἡ Κύπρος εἶναι ὅλως φοινικική. Ὁ Ὅμηρος[1] ὁμιλεῖ περὶ αὐτῆς ὡς χώρας μεμακρυσμένης, ἐκτὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐφ' ἧς βασιλεύει ὁ Φοῖνιξ Κινύρας, ὅστις οὐ μόνον δὲν συμμετέσχε τῆς ἐπὶ Τροίαν στρατείας, ἀλλ' ἐνέπαιξε τοὺς Ἕλληνας, ἀποστείλας αὐτοῖς *ὀστράκινον στόλον*, ἀποκαλεῖ δὲ τοὺς Κυπρίους ἀλλογλώσσους. Μετὰ τὴν κάθοδον ὅμως τῶν Ἑλλήνων τὰ πράγματα μετεβλήθησαν, καὶ ἡ Κύπρος ἂν οὐχὶ ἀμέσως, διότι οἱ Φοίνικες ὑπερέβαινον κατὰ τὴν

[1] Ὀδυσ. IV. 81—85. XVII. 443.

ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν τοὺς Ἕλληνας ἐν τῷ πολιτισμῷ, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρξατο ἐξελληνιζομένη. Ἔκτοτε μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁπότε ἐκλείπει ὁλοσχερῶς πλέον ἡ ἰσχὺς τῶν Φοινίκων ἐν Κύπρῳ, καθίσταται δύσκολον νὰ ὁρίσῃ τις ἀκριβῶς, τίνες ἐπεκράτουν ἐν Κύπρῳ πλειότερον, οἱ Φοίνικες ἢ οἱ Ἕλληνες. Οἱ μελετήσαντες τὴν κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα ἱστορίαν τῆς τέχνης, ὡς ὁ Perrot, πείθονται ἐκ τῶν πανταχοῦ ἀνακαλυφθέντων ἀντικειμένων, ὅτι ἡ Κύπρος μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦν μᾶλλον φοινικικὴ χώρα. Ἐπὶ χρυσοῦ τινος νομίσματος, ὅπερ θεωρεῖται ἀνῆκον εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 5ου αἰῶνος, ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα ἡγεμόνος τινὸς ὡς βασιλέως Κιτίου καὶ Τύρου. Τόσῳ λοιπὸν μεγάλη ἦν μέχρι τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἡ ἐπὶ τῆς νήσου ἐπίδρασις τῶν Φοινίκων, ὥστε καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὁπότε πᾶσα σχέσις ἐξέλιπε μετὰ τῆς ἐπισήμου Φοινίκης, ἀναφέρονται Κύπριοι βασιλεῖς, ἑκουσίως ἀναγνωρίζοντες τὴν συγκυριαρχίαν τῆς Τύρου. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸ Κίτιον, βέβαιον τυγχάνει, ὅτι μέχρι τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦν μᾶλλον φοινικικὴ πόλις, ἐξάρτημα οἱονεὶ τῆς Σιδῶνος καὶ Τύρου. Τὸ αὐτὸ ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν πόλεων, πλὴν ἴσως περὶ μόνης ἔτι τῆς Ἀμαθοῦντος.

Δὲν πρέπει δέ, στηριζόμενοι ὅλως ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης, νὰ ἀποφαινώμεθα, ὅτι ἡ Κύπρος κατ' ἐλάχιστον ἐπηρεάσθη ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ καθ' ἣν ἔτι ἐποχὴν ἡ Ἱστορία καταριθμεῖ τὴν Κύπρον μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ὅτε οἱ Ἕλληνες κατῆλθον εἰς Κύπρον, ἡ ἑλληνικὴ τέχνη εὑρίσκετο εἰσέτι ἐν τοῖς σπαργάνοις, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἐν Κύπρῳ τεχνῖται ἐν τῇ παραστάσει τῶν θεοτήτων καὶ τῇ κατασκευῇ τῶν λοιπῶν ἔργων, ἅτινα σήμερον εὑρίσκομεν ὑπὸ τὴν γῆν, ἐλάμβανον ὡς πρότυπα οὐχὶ ἑλληνικὰ ἔργα, ἀλλὰ φοινικικὰ τῆς ἀνεπτυγμένης τότε φοινικικῆς τέχνης. Ἰδοὺ ἡ αἰτία, δι' ἣν τὰ κυπριακὰ ἔργα μέχρι τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος φέρουσιν ἀσιατικὸν μᾶλλον τύπον. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον βλέπομεν ἐπὶ πολὺ δεσπόζουσαν ἐν Κύπρῳ καὶ τὴν αἰγυπτιακὴν τέχνην. Ἀπόδειξις τοῦ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐδέσποζεν ἐν τῇ νήσῳ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἔτι ἐποχὴν εἶναι, ὅτι πλεῖστα τῶν ἀνακαλυπτομένων ἔργων, ἐνῷ εἰσι τύπων ἀσιατικῶν, εἰσὶν

ἀφ' ἑτέρου παραστάσεις εἰλημμέναι ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, διότι τὰ ἔργα τῆς φαντασίας, ἤτοι τὰ ἔπη καὶ οἱ μῦθοι, ἐνωρὶς ἔφθασαν ἐξ Ἑλλάδος ἄχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Κύπρου, ἐμπνεύσαντα τοὺς διαφόρους καλλιτέχνας. Οὕτως ἄγαλμά τι ἐνῷ φαίνεται ἀσιατικῆς τέχνης, παριστᾷ ὅμως πρόσωπα καὶ πράξεις ἑλληνικάς· καὶ τοιαῦτα ἔργα ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἰδίως φοινικικαῖς πόλεσιν Ἀμαθοῦντι καὶ Ἰδαλίῳ. Διὸ καὶ βλέπομεν, ὅτι ἐν Κύπρῳ τὰ ἔργα τῆς τέχνης δὲν φέρουσι τὸν μονότονον χαρακτῆρα, ὅστις παρατηρεῖται ἐν ἄλλαις χώραις, ἐπηρεασθείσαις ὡσαύτως ὑπὸ τῶν Φοινίκων. Οὕτως ὁ ἑλληνικὸς μῦθος περὶ τοῦ τρικεφάλου Γηρυόνου φαίνεται ὡς ἐκ τῶν πολλῶν περὶ αὐτοῦ ἀνακαλυφθέντων ἔργων λίαν δημώδης ἐν Κύπρῳ. Αὕτη λοιπὸν εἶναι ἡ αἰτία, δι' ἣν πανταχοῦ τις εὑρίσκει ἔργα φοινικικά, κατεργασθέντα εἴτε ἐν Συρίᾳ, εἴτε ἐν Κύπρῳ, ὑπὸ τεχνιτῶν Φοινίκων. Ἐνῷ δὲ ἐν Ἑλλάδι διεπλάσθη νέος πρωτότυπος τύπος ὑπέρτερος τοῦ τῶν Φοινίκων, ἡ κυπριακὴ τέχνη οὐδόλως ἢ κατ' ἐλάχιστον ἐπηρεάσθη ὑπ' αὐτοῦ, διότι οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου, σχηματίσαντες ἴδια βασίλεια ἀνεξάρτητα τοῦ λοιποῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ὄντες ἀρκούντως ἰσχυροὶ ὅπως μὴ ἔχωσι τὴν ἀνάγκην τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ὀλίγας εἶχον μετ' αὐτῆς σχέσεις πρὸ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος. Διὰ τοῦτο ἡ κυπριακὴ τέχνη, ὡς καὶ ἡ ἰουδαϊκή, ἦτο οἱονεὶ διάλεκτος, ὡς εἶπε γραμματικός τις, τῆς φοινικικῆς.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἤρξατο γιγνομένη αἰσθητὴ ἀπὸ τοῦ 5ου καὶ ἐφεξῆς αἰῶνος, ὁπότε ἐν τοῖς ἔργοις ἐπικρατεῖ πλέον ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ, τὰ δὲ ἔργα τῆς ἀνατολικῆς τέχνης εἶναι σχετικῶς ἐλάχιστα. Ἐν Συρίᾳ καὶ Κύπρῳ, ἔνθα δὲν ὑπῆρχεν ἰσχυρὸν δημιουργικὸν πνεῦμα, ἤρξαντο πλέον ἀκολουθοῦντες τὴν Ἑλλάδα, δημιουργοῦσαν νέους τύπους. Τὰ ἐν τοῖς μαρμαρίνοις τῆς Ἑλλάδος ναοῖς ἀνεγειρόμενα ἔξοχα τῶν καλλιτεχνῶν ἔργα προσείλκυον πλέον τὰ βλέμματα τῶν τεχνιτῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἵτινες προσεπάθουν νὰ μιμηθῶσι τὴν Ἀφροδίτην τῆς Μήλου καὶ Κνίδου, καὶ νὰ ἀρθῶσιν εἰς τὸ ὕψος τοῦ δαιμονίου τῶν Ἑλλήνων πνεύματος.

Ἐπὶ τῶν περσικῶν ἰδίως χρόνων οἱ Ἕλληνες κατίσχυσαν ὅλως τῶν Φοινίκων. Ἐπὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν χρόνων τούτων ἀναγινώσκονται ὀνόματα μόνον Ἑλλήνων βασιλέων· οἷον Στασικράτης καὶ Στασίας, βασιλεῖς τῶν Σόλων, Στασίκυπρος τοῦ Ἰδαλίου, Τιμό-

χαρις καὶ Αἰχαίτιμος, βασιλεῖς καὶ μεγάλοι ἱερεῖς τῆς Πάφου. Καὶ ἐν αὐταῖς ἔτι ταῖς φοινικικαῖς πόλεσιν, ὡς ἐν Κιτίῳ, ἐπικρατεῖ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁπότε οἱ Φοίνικες ἄρχονται ἐξαφανιζόμενοι μετὰ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν. Κατὰ τὸν δεύτερον μ. Χ. αἰῶνα ὁ Παυσανίας ὁμιλῶν περὶ Σαλαμῖνος, λέγει, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἦν καθαρῶς ἑλληνικός, ἐξαιρέσει ὀλίγων Φοινίκων, ἀνηκόντων εἰς τὸν ὄχλον, πτωχῶν καὶ ὑπὸ πάντων περιφρονουμένων.

Οὕτως ἡ Κύπρος ταχέως ἐξελληνίσθη καὶ ἡ φοινικικὴ Ἀστάρτη, λουομένη παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Πάφου, σπεύδει περικαλλὴς καὶ πτερόεσσα ἀφρογενὴς Ἀφροδίτη, ὅπως ἀνέλθῃ τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τοῦ ἑλληνικοῦ Ὀλύμπου, ἔνθα ἀναμένει αὐτὴν ὁ πατὴρ ἀνδρῶν τε Θεῶν τε καὶ ἡ λοιπὴ χορεία τῶν Ὀλυμπίων.

Ἐλευθέρα, περικλείουσα ἀμύθητον πλοῦτον ἡ Κύπρος, ἡ περικαλλὴς τῆς Μεσογείου μεγαλόνησος, ταχέως προάγεται εἰς πλοῦτον καὶ δόξαν πολλήν, πρὶν ἢ ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι δοξάσωσι τὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖ παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Φοινίκης, τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Παμφυλίας, ἐν μέσῳ τοῦ ἀσιατικοῦ κόσμου καὶ οὐ μακρὰν τῆς Αἰγύπτου, πρὶν δοξασθῇ ἡ Ἑλλάς, ἔζησεν ἑτέρα μικρὰ Ἑλλάς, ἔχουσα ἀξιοθαυμάστους πόλεις, Πολιτείας καὶ θεσμοὺς ἰδίους, ἄρξασα καὶ αὐτὴ κατὰ θάλασσαν καὶ ἀναδειχθεῖσα. Ἀλλ' ἔσχε τὴν ἀτυχίαν, οὖσα πλησίον τῆς Ἀσίας, νὰ ἐπηρεασθῇ ὡς ἐκ τούτου ὑπὸ τῶν ἀσιατικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, νὰ καταστῇ ἡ χώρα τῆς λατρείας τῆς Πανδήμου, καὶ ὡς ἐκ τοῦ πλούτου νὰ παρεκτραπῇ εἰς παντοίας ἡδονὰς καὶ τρυφηλότητας, καὶ νὰ ὑποστῇ τέλος ἐπιδρομὰς φύλων διαφόρων, ὀρεγομένων τῆς πλουσίας νήσου. Οὕτως ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία αὐτῆς ὀλίγον μόνον διαρκεῖ χρόνον.

ε΄

Ἡ Κύπρος ἐλευθέρα.

Ἕκαστος τῶν εἰς Κύπρον ἐλθόντων ἀρχηγετῶν ἐσχημάτισεν ἴδιον μικρὸν περὶ αὐτὸν βασίλειον, ἔνθα διώκει ὡς ἀπόλυτος Μονάρχης κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἰδίας Πατρίδος. Ὀκτὼ δὲ ἀναφέρονται ὡς πρῶτον ἱδρυθέντα βασίλεια ἐν τῇ νήσῳ. Ἦσαν δὲ ταῦτα κατὰ πᾶ-

σαν πιθανότητα ἡ Σαλαμίς, ἡ Πάφος (Νέα), τὸ Κούριον, ἡ Λάπηθος, τὸ Ἰδάλιον, ἡ Ταμασσός, τὸ Κίτιον καὶ ἡ Ἀμαθοῦς. Αἱ δύω τελευταῖαι πόλεις ἔφερον φοινικικὸν μᾶλλον χαρακτῆρα, καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ ὑπόθεσις, ὅτι καὶ ἐπὶ πολὺ βασιλεῖς Φοίνικες ἐβασίλευσαν ἐν αὐταῖς. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι πιθανὸν νὰ ἐβασίλευσαν Φοίνικες, διότι τὸ φοινικικὸν στοιχεῖον ἦν ἀρκετὰ ἰσχυρὸν ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἐπὶ πολὺν μετὰ τὴν ἔλευσιν τῶν Ἑλλήνων χρόνον. Ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων ἀποδεικνύεται, ὅτι αἱ πλειότεραι ἐπιγραφαί, αἱ πρὸ τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος, εἰσὶ γεγραμμέναι διὰ κυπριακῶν καὶ φοινικικῶν χαρακτήρων, ἐλάχισται δὲ δι' ἑλληνικῶν· ἀφ' ἑτέρου τὰ ὀνόματα Ρουμιτζοῦ, βασιλέως τῆς Ταμασσοῦ, Βουτζοῦ, βασιλέως τῶν Χύτρων, τὰ ἀπαντῶντα ἐπὶ ἀσσυριακῆς ἐπιγραφῆς τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος, τὰ ὀνόματα τοῦ Μελυκιατὶν καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ναμβωτίν, βασιλευσάντων ἐν Κιτίῳ, Ἰδαλίῳ καὶ Ταμασσῷ, φαίνονται ἡμῖν φοινικικά. Εἰς τὰ ὀκτὼ ταῦτα βασίλεια προσετέθη, ὡς φαίνεται, εἶτα καὶ τὸ τῆς Αἰπείας, ὅπερ μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σόλωνος καὶ τὴν ἀνέγερσιν παρ' αὐτῇ ἑτέρας πόλεως, ἐκλήθη τῶν Σόλων. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ τοιαύτη περὶ Σόλων διήγησις οὐδεμίαν ἔχει ἱστορικὴν ὑπόστασιν, ὡς καὶ ἡ πρὸς τὸν Κροῖσσον ἐπίσκεψις τοῦ Σόλωνος, καὶ ἑπομένως κακῶς ἀποδίδεται εἰς τὴν συμβουλὴν αὐτοῦ ἡ κτίσις τῶν Σόλων, διότι τὸ βασίλειον τοῦτο ἀναφέρεται ἐν τῇ προμνησθείσῃ ἀσσυριακῇ ἐπιγραφῇ ἐπὶ Ἀσσαχαρδῶνος βασιλέως τῆς Ἀσσυρίας τῷ 680 π. Χ, ὅτε ὁ Σόλων δὲν εἶχεν ἔτι γεννηθῇ. Τινὲς μάλιστα θεωροῦσι τὸ ὄνομα Σόλοι, ὡς φοινικικόν, σημαῖνον *βράχος*. Πιθανὸν ὅμως καὶ ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ νὰ ἐγένετο μετὰ ταῦτα, ὅτε τὸ βασίλειον τῆς Αἰπείας ἐκαλεῖτο ἤδη τῶν Σόλων. Τὰ βασίλεια ταῦτα εἶτα ηὐξήθησαν εἰς δέκα, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ κατατεθείσης ἀσσυριακῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις μεταδίδωσιν ἡμῖν τὰ ὀνόματα εἴκοσι καὶ δύω βασιλέων, δώδεκα τῆς Συρίας καὶ δέκα τῆς Κύπρου, πάντων συνεισενεγκόντων εἰς τὸν ὡραϊσμὸν τῆς πρωτευούσης τῆς Ἀσσυρίας Νινευῆ. Τὰ ἐπ' αὐτῆς ἀναφερόμενα βασίλεια τῆς Κύπρου εἰσὶ τὰ ἑξῆς· τὸ τοῦ Ἰδαλίου, τοῦ Κιτίου, τῆς Πάφου, τῶν Σόλων (Αἰπείας), τοῦ Κουρίου, τῆς Ταμασσοῦ, τῆς Σαλαμῖνος, τοῦ Λιδινί (ἀναμφιβόλως

Λαπήθου), τοῦ Οὔπρι (Χύτρων) καὶ τὸ τῆς Ἀμτικαδάστας[1], δι' ἧς θὰ νοῆται ἡ Ἀμαθοῦς, διότι αὕτη ἐκ τῶν μεγαλειτέρων πάντοτε πόλεων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀναφέρηται, καὶ οὐχὶ ἡ Ἀμμόχωστος, ὡς γράφει ὁ Lang καὶ ὁ Cesnola, ἥτις ἐκτίσθη πολὺν μετὰ ταῦτα χρόνον. Ἐπίσης τὴν λέξιν Οὔπρι θεωροῦσί τινες ὡς τὸ Ἀφροδίσιον, ἀλλὰ τοῦτο οὐδέποτε ὑπῆρξε πρωτεύουσα πόλις, ἔχουσα ἴδιον βασιλέα.

Ἕκαστον βασίλειον ἐλάμβανε τὴν προσωνυμίαν ἐκ τῆς ἐν αὐτῶν κυριωτέρας πόλεως· ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῇ ἐνλόγῳ ἐπιγραφῇ δὲν μνημονεύονται καὶ ἕτεραι γνωσταὶ πρωτεύουσαι, δέον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι κατὰ πᾶσαν τὴν περίοδον τῆς εἰς μικρὰ κράτη διαιρέσεως τῆς Κύπρου, τινὰ τούτων ἤκμαζον ἐπί τινα χρόνον καὶ εἶτα συνεχωνεύοντο μετ' ἄλλων, καὶ ὅτι κατὰ καιροὺς ὑπῆρχον συγχρόνως δέκα τοιαῦτα. Καὶ αἱ μὲν μεγαλείτεραι τῆς νήσου πόλεις, ἡ Σαλαμίς, τὸ Κίτιον, ἡ Ἀμαθοῦς, οἱ Σόλοι, ἡ Πάφος, ἡ Λάπηθος καὶ τὸ Κούριον, ὑπῆρξαν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μόνιμοι πρωτεύουσαι, αἱ δὲ δευτερεύουσαι πόλεις, τὸ Ἰδάλιον, ἡ Ταμασσός, ἡ Κυρήνεια, τὸ Μάριον, ἡ Ἀκαμαντίς, ἡ Κυθέρεια καὶ οἱ Χύτροι, ὑπῆρξαν τοιαῦται κατὰ χρονικὰ διαλείμματα. Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναφέρει, ὅτι ἐν Κύπρῳ ἐννέα ὑπῆρχον ἀξιόλογοι πόλεις, ἐπομένως καὶ ἐννέα βασίλεια, εἰς ἃ ὑπέκειντο διάφορα ἄλλα μικρὰ πολίσματα. Φαίνεται δὲ ὅτι τῶν δευτερευόντων βασιλείων πρωτεύουσαι δὲν ἦσαν πάντοτε αἱ αὐταὶ πόλεις, ἀλλὰ πᾶσαι ἀλληλοδιαδόχως ὑπῆρξαν τοιαῦται. Ἔνιαι δὲ καὶ ἀπερρορῶντο ὑπὸ τῶν μεγαλειτέρων· οὕτως ἡ Ταμασσὸς καὶ τὸ Ἰδάλιον, τέως ἐλεύθεραι Πολιτεῖαι, κατὰ τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα συνεχωνεύθησαν εἰς τὸ Κράτος τοῦ Κιτίου.

Οἱ βασιλεῖς, οἱ Ἄνακτες καλούμενοι, ἐνεδύοντο ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες Ἡγεμόνες, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Περσῶν ἀντὶ διαδήματος ἔφερον ὡς κάλυμμα Μίτραν, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, ἢ κίτταριν, διὸ καὶ κίτταροι ἐλέγοντο καθ' Ἡσύχιον, σημεῖον ἴσως τῆς περσικῆς ὑποτελείας. Καὶ πάντες οἱ Κύπριοι ἐνεδύοντο ἐπίσης ὡς οἱ λοιποὶ Ἕλληνες.

[1] Ἡ παραφθορὰ αὕτη τῶν ὀνομάτων προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ γράψας τὴν ἐπιγραφὴν ἦν Ἀσσύριος, ἐξ ἀκοῆς γνωρίζων τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων τούτων.

Ἕκαστος τῶν Ἀνάκτων εἶχεν ἴδιον στρατὸν καὶ στόλον, ὅστις ἐφύλαττε τὰ παράλια τῆς νήσου, καταδιώκων τὰς ληστρικὰς καὶ πειρατικὰς συμμορίας γειτόνων λαῶν. Οἱ βασιλεῖς συνῆπτον πρὸς ἀλλήλους συγγενείας καὶ διὰ τοῦτο ὁμόνοια ἐπεκράτει μεταξὺ αὐτῶν. Ἐν Παλαιπάφῳ, ἔνθα τὸ πρώτιστον θυσιαστήριον τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης, ἡ κυβέρνησις κατ' ἐξαίρεσιν ἦν ἱερατική, ἀνήκουσα εἰς τὸν οἶκον τῶν Κινυραδῶν, ἤτοι εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Κινύρου, οἵτινες ὄντες κατ' ἀρχὰς Φοίνικες ἐκ καταγωγῆς, μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἑλλήνων ἐξελληνίσθησαν, ὡς ἡ θεότης, ἣ ὑπηρέτουν. Οἱ Κινυράδαι εἶχον τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν ὑποθέσεων. Ὁ τῆς οἰκογενείας πρεσβύτερος ἦν ὁ ἀρχηγός, ὁ βασιλεὺς καὶ μέγας ἀρχιερεύς, τὰ δὲ λοιπὰ μέλη συνεκρότουν τὸ περὶ αὐτὸν συμβούλιον. Ὡς ἀρχηγὸς τῆς θρησκείας εἶχεν, ὡς ὁ μέγας τῶν Ρωμαίων Ποντίφηξ, θρησκευτικὴν δικαιοδοσίαν καὶ ἐφ' ὅλης τῆς νήσου. Ἐν Ἀμαθοῦντι εἰς ἐπίσης κλάδος τῶν Κινυραδῶν διηύθυνε τὰ τῆς θρησκείας, ἀλλ' ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἀνῆκεν ἰδίῳ βασιλεῖ. Καὶ ἐν ὅλοις δὲ τοῖς λοιποῖς κράτεσι τῆς νήσου ἡ πολιτικὴ διεκρίνετο τῆς θρησκευτικῆς ἐξουσίας καὶ οἱ ἱερεῖς διῴκουν μόνον τὰ τῆς λατρείας. Ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων κατάστασις διήρκεσεν ἄχρι τῶν Πτολεμαίων, οἵτινες ἀνέτρεψαν τὰς ἐγχωρίους δυναστείας, ἀντικαταστήσαντες αὐτὰς δι' ὑπαλλήλων διοριζομένων καὶ ἀνακαλουμένων ὑπ' αὐτῶν.

Ἡ γῆ ἦν διαμεμοιρασμένη τοῖς πολίταις, οἵτινες ἀπέτιον ὡρισμένον τέλος, καλλιεργοῦντες αὐτὴν μετὰ καταδίκων καὶ ἐμμίσθων δούλων.

Οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ δύω ἐλεύθεροι οὗτοι λαοί, ἀπαθεῖς ἀντίζηλοι, ἐγκατεστημένοι ἐν χώρᾳ σπουδαιοτάτῃ διὰ τὸν φυσικὸν πλοῦτον καὶ τὴν γεωγραφικὴν αὐτῆς θέσιν, ἀνέπτυξαν πᾶσαν τὴν ἐμπορικὴν αὐτῶν εὐφυΐαν, καταστήσαντες τὴν Κύπρον πρωτοβάθμιον θαλασσίαν δύναμιν. Ἐκ τῶν ἐλαιῶν καὶ τῶν κέδρων τῶν δασῶν αὐτῆς ἐναυπηγοῦντο ἐλαφρά τινα ἰδιόρρυθμα πλοῖα, *κέρκουροι* καλούμενα, δι' ὧν οἱ Κύπριοι ἔμποροι διενήργουν τὸ ἀνταλλακτικὸν ἐμπόριον Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς. Προϊόντος τοῦ χρόνου οἱ Φοίνικες ἀντικαθίσταντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων καὶ αἱ πόλεις τῆς Νήσου καθίσταντο πλούσια ἐμπορεῖα. Οἱ ἐλαφροὶ αὐτῆς κέρ-

κουροι ἐκ τριάκοντα ἐξώρμων λιμένων, κύριοι δὲ τοῦ ἐμπορίου τῆς Μεσογείου οἱ Κύπριοι ναυτίλοι, ἐκόμιζον ἄπειρα πλούτη εἰς τὴν ἰδίαν Πατρίδα. Κατὰ τὴν ἑνάτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα τοσοῦτον ἰσχυρὰ κατὰ θάλασσαν κατέστη ἡ Κύπρος, ὥστε ἐπὶ τρεῖς περίπου δεκαετηρίδας καὶ ἐθαλασσοκράτησεν, ἔπεμψε δὲ καὶ ἀποικίας εἰς Μακεδονίαν, Αἴγυπτον, Κύμην, Μικρὰν Ἀσίαν, ὡς ἐν Τροίᾳ, εἰς τὴν Συρίαν, ἐκεῖ ἔνθα βραδύτερον ἐκτίσθη ἡ Ἀντιόχεια, εἰς Σικελίαν, ἔνθα εἶτα Ρόδιοι ἐθεμελίωσαν τὴν πόλιν «Γέλα». Τὸ Κίτιον ἀναμφιβόλως διέμεινε τὸ πρώτιστον κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῆς νήσου χάρις εἰς τὰς μετὰ τῶν φοινικικῶν πόλεων καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς μετὰ τῆς Τύρου σχέσεις αὐτοῦ. Οἱ Κύπριοι ἔμποροι διενήργουν τὸ ἐμπόριον αὐτῶν μεθ' ὅλου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἵδρυσις ἀποικιῶν ἐν διαφόροις χώραις, ἀναδεικνυόμενοι οὕτως ἄξιοι μαθηταὶ καὶ διάδοχοι τῶν Φοινίκων. Τὰ κυριώτερα δὲ εἴδη τῶν ἐκ τῆς νήσου ἐξαγομένων ἦσαν προϊόντα καὶ μέταλλα τῶν πλουσίων αὐτῆς μεταλλείων.

Δυστυχῶς δὲν γνωρίζομεν πλειότερα περὶ τῆς ἀρχαίας ταύτης ἐποχῆς. Γνωρίζομεν μόνον, ὅτι τὰ διάφορα ἐν τῇ νήσῳ κρατίδια ἠμιλλῶντο ἐν εἰρήνῃ περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν τεχνῶν, καὶ τὴν εὐημερίαν τῶν ἰδίων κατοίκων. Τὸ ὅτι δὲ ἡ Κύπρος ἐθαλασσοκράτησεν ἀποδεικνύει, ὅ,τι καὶ ἄλλοτε ἀνεφέραμεν, ὅτι δηλ. οἱ διάφοροι αὐτῆς ἡγεμόνες διετέλουν ἐν πλήρει πρὸς ἀλλήλους ὁμονοίᾳ, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συγκεντρώσωσι τοσαύτην ἰσχύν. Ἔχουσα ἡ Κύπρος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ μονοπώλιον οἰονεὶ τοῦ ἐμπορίου, ἰδίᾳ τῶν μετάλλων, ταχέως προήχθη εἰς πλοῦτον πολύν, ἐπωφεληθεῖσα δὲ τῆς μακρᾶς περιόδου τῆς εἰρήνης καὶ ἡσυχίας, ἣν ἦλθον εἶτα, ὅπως διαταράξωσιν οἱ Ἀσσύριοι, ἑνωρὶς εἶδε τὸν λαὸν αὐτῆς εὐημεροῦντα καὶ ἀπολαύοντα πάντων τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Τῶν διαφόρων τῆς Κύπρου βασιλέων ἡ ἐξουσία, εἴτε ἐκ διαδοχῆς, εἴτε ἄλλως μεταβιβαζομένη, διετηρήθη, ὡς εἴπομεν, ἄχρι τῶν χρόνων τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἤτοι ἐπὶ ἑπτὰ περίπου αἰῶνας, ἂν ὑπολογίσωμεν τὴν ἔλευσιν τῶν πρώτων Ἑλλήνων καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῶν διαφόρων Πολιτειῶν κατὰ τὴν 10ην ἑκατονταετηρίδα π. Χ. Ἀλλ' ἡ πλήρης αὐτῶν ἐλευθερία διετηρήθη

μόνον μέχρι τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε διάφοροι ἐπέδραμον κατακτηταί, καὶ διεκινδύνευσε κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Εὐαγόρου, ὅστις ἔσχε τὴν εὐγενῆ καὶ μεγάλην ἰδέαν, καταλύων τὰ μικρὰ βασίλεια, νὰ ἱδρύσῃ ὑπὸ τὸ ἴδιον σκῆπτρον Παγκύπριον Ἑλληνικὸν Κράτος, ἔχον πρωτεύουσαν τὴν πλουσίαν Σαλαμῖνα. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἀπέτυχε, οὐδέποτε δὲ ἡ Κύπρος ἡνώθη ἄχρι τῶν Πτολεμαίων ὑπὸ ἕνα Ἡγεμόνα. Αἱ διάφοροι αὐτῆς δυναστεῖαι, εὐδαιμονέστεραι τῶν ἡρωϊκῶν δυναστειῶν τῆς Ἑλλάδος, διετήρησαν ἄχρι τέλους, χάρις ἴσως εἰς τὴν γείτονα Ἀνατολήν, τὸ σέβας καὶ τὴν ὑπακοὴν τῶν ὑπ' αὐτὰς λαῶν. Ἐπίσης καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα οὐδέποτε ἐν Κύπρῳ ἀνεπτύχθη τὸ δημοκρατικὸν ἢ ἀριστοκρατικὸν πνεῦμα, ὡς ἐν Ἑλλάδι.

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ" • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

Γ'

Ὑποτέλεια Κύπρου.

α'

Ἀσσύριοι.

Ἡ Φοινίκη ἐπὶ πολὺ ἐκυριάρχησε τοῦ κατὰ τὴν Μεσόγειον ἐμπορίου· πλούτη ἄπειρα ἐκόμιζον οἱ θαρραλέοι θαλασσοπόροι εἰς τὴν ἰδίαν Πατρίδα, καὶ πολὺ πρὸ τῆς Ἑλλάδος ἡ Φοινίκη διέπρεπεν ἐν ταῖς τέχναις καὶ ταῖς ἐπιστήμαις. Ἀλλ' ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐδαιμονία αὕτη εἵλκυσαν μετ' ὀλίγον ἐπ' αὐτῆς τὰ ζηλότυπα βλέμματα στρατιωτικοῦ κράτους, ὅπερ πρὸ ὀλίγου ἀκριβῶς ἤρξατο ἐπιχειροῦν σειρὰν κατακτήσεων, πρωτοφανῶν ἤδη ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τὸ Κράτος τοῦτο ἦν ἡ Ἀσσυρία, εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς ὁποίας ἠναγκάσθη νὰ ὑποπέσῃ καὶ ἡ Φοινίκη τῷ 840 π. Χ. ὑποβληθεῖσα καὶ εἰς ἐνιαύσιον πρὸς αὐτὴν φόρον. Ἡ τοιαύτη ὑποταγὴ τῆς ὑπερηφάνου Φοινίκης δὲν ἦν δυνατὸν ἢ νὰ ἐπιφέρῃ χαλάρωσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων ἀποικιῶν της. Ὁ ἱστορικὸς Μένανδρος ἀναφέρει, ὅτι οἱ Κιτιεῖς ἐπανέστησαν κατὰ τῆς Τύρου ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῆς Ἐλουλαίου. Ἡ στάσις αὕτη θὰ συνίστατο μᾶλλον εἰς ἁπλῆν ἄρνησιν τῆς ἐκτίσεως τοῦ φόρου τῆς ὑποτελείας, ὡς συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ Χιρὰμ τὸν 10ον αἰῶνα. Τῷ ὄντι δὲ ἐπιγραφαὶ μνημονεύουσι τοῦ βασιλέως τῆς Τύρου (Luliga=) Λουλιγά, ὅστις νομίζεται ὡς αὐτὸς ὁ Ἐλουλαῖος, καὶ ὅστις ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσσυρίας Σεναχηρεὶμ ἀπεπειράθη ν' ἀποτινάξῃ τὸν ἀσσυριακὸν ζυγὸν καί, πλεύσας εἰς Κύπρον, ὑπέταξε τοὺς στασιάσαντας Κιτιεῖς. Ἀλλ' ὅ,τι δὲν κατώρθωσαν ἤδη οἱ Κιτιεῖς δι' ἰδίων δυνάμεων, ἐπέτυχον μετ' ὀλίγον ἐκ τύχης.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων Τιγλὰθ-Πιλεσσὰρ

(734) οἱ βασιλεῖς τῆς Φοινίκης κατώρθωσαν ν' ἀποσείσωσι τὸν ἀσσυριακὸν ζυγόν. Ἀλλὰ Σαλμανασσὰρ ὁ Δ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως τῆς Τύρου Ἐλουλαίου, ὁρμηθεὶς ἐκ προσκλήσεως τῶν Κιτιέων πρὸς ἀπόσεισιν τοῦ ζυγοῦ τῆς Τύρου, ἐπεχείρησε νὰ ὑποτάξῃ καὶ πάλιν τὴν Φοινίκην. Ἅπασαι αἱ πόλεις αὐτῆς πλὴν τῆς Τύρου οὐ μόνον ὑπετάγησαν ἀμέσως, ἀλλὰ καὶ συνέδραμον δι' ἰσχυροῦ στόλου τὸν Ἀσσύριον δορικτήτορα διὰ τὴν κατὰ τῆς πολιορκουμένης Τύρου προσβολήν. Ἀλλ' ἡ πλουσία τῆς Φοινίκης πρωτεύουσα, ὑπὲρ πάντων ἀμυνομένη, ἀπέκρουσε γενναίως τὴν προσβολὴν καὶ δώδεκα μόνον πλοῖα ἐξήρκεσαν, ὅπως καταναυμαχήσωσι τὸν ἐχθρικὸν στόλον.

Καὶ δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἡ Κύπρος, ἥτις πολλάκις προηγουμένως ἀπεπειράθη ν' ἀποσείσῃ τὴν φοινικικὴν κυριαρχίαν, περιῆλθεν εἰς τὴν ἀσσυριακὴν ἀμέσως μετὰ τὴν ὑποταγὴν τοῦ πλείστου τῆς Φοινίκης, ζῶντος ἔτι τοῦ Σαλμανασσάρ. Ἀλλὰ περὶ τούτου οὐδεμίαν ἔχομεν ρητὴν μαρτυρίαν. Πιθανὸν μόνον οἱ Κιτιεῖς, ἡ αἰτία τῆς ὑποταγῆς τῆς Φοινίκης, νὰ ἐδέχθησαν ἀμέσως τὴν ἀσσυριακὴν κυριαρχίαν, τὰ δὲ λοιπὰ κυπριακὰ βασίλεια ὀλίγον μετὰ ταῦτα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Κύπριοι βασιλεῖς ἔκοψαν τὸ πρῶτον ἴδια νομίσματα. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Σαλμανασσὰρ Σαργῶνος, ὁλόκληρος ἡ νῆσος ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς Ἀσσυρίας διότι μεταξὺ τῶν πρέσβεων, οὓς οὗτος ἐδέξατο εἰς ἀκρόασιν ἐν Βαβυλῶνι τῷ 707 ἢ 708 π. Χ., ἀναφέρονται καὶ ἑπτὰ Κύπριοι βασιλεῖς, «ἡγεμόνες χώρας ἀπομεμακρυσμένης τῆς ἀκτῆς ἑπτὰ ἡμέρας, πρὸς τὸ μέρος, ἔνθα δύει ὁ ἥλιος» [1]. Ἐκόμισαν δὲ οἱ ἡγεμόνες οὗτοι τῆς Κύπρου ὡς δῶρα εἰς τὸν ἀσιανὸν Μονάρχην, χρυσόν, ἄργυρον, ἀγγεῖα, ἔβενον καὶ διάφορα ἄλλα προϊόντα τῆς νήσου. Ὁ Σαργὼν ἐπίσης ἔδωκεν αὐτοῖς ἀναχωροῦσιν, ἀντὶ τῶν πλουσίων πρὸς αὐτὸν δώρων, μαρτυρίαν τῆς τότε ὀλβιότητος τῆς νήσου, ἀνάγλυφον τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ, φέροντα μακρὰν ἀσσυριακὴν ἐπιγραφὴν ἐν σφηνοειδέσι γράμμασιν, ὃν ἔστησαν ἐν Κιτίῳ, τῇ πρώτῃ πόλει, ἥτις

[1] Καὶ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ δύναται πλοῖόν τι ἐκ τῆς Συρίας νὰ φθάσῃ εἰς Κύπρον· ὅταν ὅμως ὁ ἄνεμος ᾖναι ἀδύνατος ἢ ἐναντίος, τότε χρειάζεται ἡμέρας ἑπτά. Καὶ τοῦτο φαίνεται, ὅτι τότε ἐπιστεύετο ὡς τακτικόν.

ἐπεκαλέσθη κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς Φοινίκης τὴν βοήθειαν τῶν Ἀσσυρίων[1]. «Οἱ Κύπριοι, λέγει ἡ ἐπιγραφή, ἀκούσαντες νὰ ὁμιλῶσι περὶ τῶν μεγάλων ἄθλων, οἵτινες ἐγένοντο ἐν τῇ μέσῃ Χαλδαίᾳ καὶ Συρίᾳ, κατελήφθησαν ὑπὸ λιποθυμίας καὶ δέους».

Ἔκτοτε ἡ Κύπρος κατέστη φόρου ὑποτελὴς εἰς τὴν Ἀσσυρίαν καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἄρχεται νέα δι' αὐτὴν ἱστορικὴ περίοδος. Ἐνῷ δὲ ἐν τῇ ἀνωτέρω ἐπιγραφῇ ἑπτὰ μόνον βασιλεῖς τῆς Κύπρου ἀναφέρονται ὡς μεταβάντες πρὸς τὸν Σαργῶνα, ἑτέρα ἐπιγραφή, διατηρουμένη ἐν τῷ βρεττανικῷ μουσείῳ, ὀλίγον τῆς πρώτης μεταγενεστέρα, ἀποδεικνύει, ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἀσσαραδῶνος (680), υἱοῦ τοῦ Σεναχηρείμ καὶ ἐγγόνου τοῦ Σαργῶνος, καὶ τὰ δέκα τῆς Κύπρου βασίλεια ἀνεγνώριζον τὴν ἀσσυριακὴν κυριαρχίαν. Ἐπ' αὐτῆς ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα εἴκοσι καὶ δύω βασιλέων, 12 τῆς Συρίας καὶ 10 τῆς Κύπρου, οἵτινες συνετέλεσαν διὰ διαφόρων δώρων εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς μεγάλης Νινευῆ, πρωτευούσης τῆς Ἀσσυρίας. Οἱ δέκα οὗτοι βασιλεῖς, ὧν καὶ ἀλλαχοῦ ἐμνημονεύσαμεν, εἰσὶν οἱ ἑξῆς: Ὁ Αἴγισθος, βασιλεὺς τοῦ Ἰδαλίου· ὁ Πυθαγόρας, τοῦ Κιτίου· ὁ Ἰθοδαγών, τῆς Πάφου· ὁ Εὐρύαλος, τῶν Σόλων· ὁ Δαμάστης, τοῦ Κουρίου· ὁ Ρουμιτζοῦ, τῆς Ταμασσοῦ· ὁ Ἐριζοῦ, τῆς Σαλαμῖνος· ὁ Δάμος, τῆς Ἀραθοῦντος· ὁ Οὐνάσαγος, τοῦ Λιδινὶ (Λαπήθου) καὶ ὁ Βουτζοῦ, τῶν Χύτρων. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῦ Κιτίου, τῆς κυρίως φοινικικῆς ταύτης πόλεως, φέρει ὄνομα ἑλληνικόν· φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὴν κατὰ τῆς Τύρου στάσιν τῶν Κιτιέων καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἀσσαραδῶνος ἀνεκηρύχθη ἡγεμὼν τοῦ Κιτίου Ἕλλην, οὗ ὅμως ἡ δυναστεία ὀλίγον θὰ διήρκεσε, διότι μετ' οὐ πολὺ τὸ Κίτιον ἐξηκολούθησε καὶ πάλιν νὰ ἦναι τὸ κέντρον τῆς ἐναπολειφθείσης φοινικικῆς ἐν τῇ νήσῳ ἐπιρροῆς.

Τὰ πλούσια δῶρα, ἅτινα ἡ Κύπρος ἀπέστειλεν ὡς σημεῖον ὑποταγῆς πρὸς τὸν Σαργῶνα, καὶ αἱ μετὰ ταῦτα ἐπὶ Ἀσσαραδῶνος μεγάλαι αὐτῆς προσφοραὶ πρὸς στολισμὸν τῆς Νινευῆ, δίδουσιν ἡμῖν ἀμυδρὰν ἰδέαν τῆς τότε ἀκμῆς καὶ τοῦ πλούτου τῆς Κύπρου.

1 Τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἀνευρέθη πρὸ τεσσαρακονταετίας ἔν τινι ἐν Λάρνακι (Κιτίῳ) κήπῳ καὶ εὑρίσκεται σήμερον ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βερολίνου.

ε'

Βαβυλώνιοι.

Οἱ Ἀσσύριοι δὲν ἐκράτησαν τῆς Κύπρου πλέον τοῦ αἰῶνος. Ἡ Βαβυλὼν ἦν πρὸ πολλοῦ ὑποτεταγμένη τῇ Ἀσσυρίᾳ· ὅτε δὲ ὁ τελευταῖος τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς Σαρὰκ ἢ Σαρδανάπαλος Β' ἔπεμψεν εἰς Βαβυλῶνα τὸν ἀνδρεῖον Χαλδαῖον στρατηγὸν Ναβοπολάσσαρον, ἵνα προστατεύσῃ αὐτὴν ἐναντίον εἰσβολῆς τινος τῶν Σκυθῶν εἰς τὴν Ἀσίαν (625), οὗτος διὰ τῆς βοηθείας, ὡς φαίνεται, τῶν Σκυθῶν καὶ ἄλλων πλανήτων λαῶν, ἀποσείσας τὴν ἀσσυριακὴν κυριαρχίαν, ἵδρυσε νέον Χαλδαϊκὸν Κράτος. Ὁ Ναβοπολάσσαρος, ἑδραιωθεὶς ἐν Βαβυλῶνι, ἠνώθη μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μηδίας Κυαξάρου καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς περιφήμου Νινευῆς διενεμήθη μετ' αὐτοῦ τὸ ἀσσυριακὸν κράτος.

Ἡ Κύπρος τότε ἀναμφιβόλως ὑπήχθη εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Βαβυλωνίων ὑπὸ τὰς αὐτάς, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν Ἀσσυρίων, συνθήκας. Ἀλλ' ἤδη ἡ Αἴγυπτος ἐπὶ τοῦ φιλέλληνος Ψαμμετίχου τοῦ Α' (670—616 π. Χ.), ἀνελθοῦσα καὶ πάλιν εἰς μεγάλην λαμπρότητα, ῥίπτει λαίμαργα τὰ ὄμματα πρὸς τὰ ἔξω καὶ σκέπτεται νὰ κατακτήσῃ καὶ αὕτη τὸν κόσμον. Μετὰ τοὺς ἀτυχεῖς κατὰ τῆς Βαβυλῶνος πολέμους τοῦ Νεχαώ, ὁ Ἀπρίης, ὃν ἡ Παλαιὰ Γραφὴ ὀνομάζει Χοφράν, προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ κατὰ τῆς Βαβυλῶνος στασιάσαντος βασιλέως τῆς Ἰουδαίας Σεδεκίου, εἰσῆλθε μετ' ἀρκετῆς δυνάμεως εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐγένετο κύριος τῆς Σιδῶνος, ἐνῷ ὁ στόλος αὐτοῦ διέλυσε τὸν τῶν Κυπρίων καὶ Φοινίκων (588). Ἡ συνδρομὴ αὕτη τῆς Κύπρου ὑπὲρ τῶν Βαβυλωνίων ἀποδεικνύει, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Κύπρος διετέλει φόρου ὑποτελὴς καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον κυριαρχίαν τῆς Βαβυλῶνος.

Ἀλλ' ὁ Ἀπρίης δὲν ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺ εὐτυχής. Ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσωρ, ἐπανακάμψας εἰς Συρίαν, ἐπανέκτησε τὸ βασίλειον τοῦ Ἰούδα καὶ ἀφῄρεσεν ὅλας τὰς ἐν Ἀραβίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ κτήσεις τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Τύρος ἐν τῇ πρὸς τὸν Ναβουχοδονόσορα πάλῃ αὐτῆς μετὰ μακρὰν πολιορκίαν κατεστράφη καθ' ὁλοκληρίαν. Πολλοὶ αὐτῆς κάτοικοι ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς Κύπρον, ἵνα πληρωθῇ

τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου, λέγοντος: «Ὁ Κύριος ἔδωκε προσταγὴν κατὰ τῆς Χαναάν, ἵνα καταστρέψωσι τὰ τείχη αὐτῆς, καὶ εἶπε: δὲν θέλεις ἀγάλλεσθαι πλέον, παρθένε κατατεθλιμμένη, θύγατερ τῆς Σιδῶνος· ἐγέρθητι, πέρασον πρὸς τοὺς Κιτιαίους»[1]. Ἡ πτῶσις τῆς Τύρου, καὶ ἡ ἐκ ταύτης μετανάστευσις Φοινίκων εἰς Κύπρον, ἔσχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἐν τῇ νήσῳ ἐπίρρωσιν τοῦ φοινικικοῦ στοιχείου, ἰδίᾳ ἐν Κιτίῳ, ἔνθα τοῦτο ὡς εἰκὸς ἔτι μᾶλλον ἐνισχύθη, καὶ ἔνθα ἐγκαθιδρύθη καθαρὰ φοινικικὴ δυναστεία, παραγκωνίσασα τὴν ἑλληνικήν, ἥτις, ὡς ἐκ τῆς ἀνακαλυφθείσης ἐπιγραφῆς ἐμφαίνεται, εἶχεν ἐπικρατήσῃ, ὡς εἴδομεν, ἐπ' ὀλίγον ἐν Κιτίῳ.

γ'

Αἰγύπτιοι (550—525 π. Χ.).

Τῷ 570 π. Χ. τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου μετὰ τὸν Ἀπρίην κατέλαβεν ὁ Ἄμασις, οὗτινος ὡς μόνον πολεμικὸν κατόρθωμα μνημονεύεται ἡ ἅλωσις τῆς Κύπρου. Οἱ βασιλεῖς τῆς Βαβυλῶνος, ἐνησχολημένοι εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ ἀπεράντου αὐτῶν κράτους, δὲν ἠξίωσαν προσοχῆς τὸ γεγονὸς τοῦτο. Ὁ Ἄμασις, καθὰ λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος γενόμενος κύριος ἁπάσης τῆς νήσου καὶ ὑποχρεώσας αὐτὴν εἰς ἀπότισιν ἐτησίου φόρου (550). Ἡ μαρτυρία αὕτη τοῦ Ἡροδότου ὑποδηλοῖ, ὅτι οἱ Ἀσσύριοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι προηγουμένως χαλαρῶς ἐκράτησαν τῆς νήσου, καὶ ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι πρῶτοι ἦρξαν αὐτῆς ὡς ἀληθεῖς δεσπόται. Ἀναμφιβόλως ὅμως ἡ ἐσωτερικὴ τῆς νήσου διοίκησις καὶ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ εἰς βασίλεια διαίρεσις αὐτῆς οὐδεμίαν ὑπέστησαν μεταβολήν, ὑλικῶς δὲ ἡ Κύπρος μετέσχε τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐνδόξου βασιλείας τοῦ προτελευταίου τῶν Φαραώ.

δ'

Πέρσαι (525—332 π. Χ.).

Ἐν τῇ Ἀσίᾳ ὅμως ἤδη ἀναφαίνεται ἕτερον μέγα Κράτος, ὅπερ ἐπὶ δύο αἰῶνας ἐκράτησεν αὐτῆς. Κῦρος ὁ Μέγας ὑπῆρξεν ὁ ἱδρυ-

[1] Ἡσ. XXIII. 1.

τῆς τοῦ ἰσχυροῦ μηδο-περσικοῦ κράτους, ὅπερ ἦρξε τῆς Ἀσίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἑδραιώσας ὁ Κῦρος τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ ἀσφαλίσας ἐσωτερικῶς τὸ ἀχανές του βασίλειον, ἐπεδόθη καὶ εἰς σειρὰν ὅλην κατακτήσεων. Ὁ Ξενοφῶν διηγεῖται, ὅτι ὁ Κῦρος ἔπεμψεν ἐπίσης καὶ κατὰ τῆς Κύπρου ἰσχυρὰς δυνάμεις καὶ ὅτι, διαλύσας τὸν αἰγυπτιακὸν στρατόν, κατέκτησε τὴν νῆσον. Ὁ Ἡρόδοτος ὅμως οὐδόλως μνημονεύει τοῦ συμβεβηκότος τούτου, ὅπερ ἐξελέγχεται πάντη ἀνακριβές· διότι καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου ὁ Κῦρος, ἐνησχολημένος ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς εὐρείας ἠπειρωτικὰς αὐτοῦ κατακτήσεις, οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ θάλασσαν. Εὐσυνείδητος ἱστοριογράφος, ὡς ὁ Ἡρόδοτος, δὲν θὰ παρέλιπε βεβαίως νὰ μνημονεύσῃ τοῦ συμβεβηκότος τούτου. Οὕτως ἡ Κύπρος ἐξηκολούθησεν ἔτι οὖσα ὑπὸ τὴν αἰγυπτιακὴν κυριαρχίαν μέχρι τοῦ υἱοῦ τοῦ Κύρου Καμβύσου, ὅστις τῷ 529 π. Χ. ἀναβὰς τὸν ἔνδοξον τῆς Περσίας θρόνον, ἐγκατέλιπε τὰς κατὰ τῶν βορείων νομαδικῶν λαῶν ἐπιχειρήσεις τοῦ πατρός του καὶ ἔστρεψε τὰ βλέμματα αὐτοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ πρὸς τὴν πέραν αὐτῆς θαυμαστὴν χώραν τῶν Φαραώ. Ὅτε δὲ τῷ 525 ὁ Καμβύσης ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Ψαμμηνίτου υἱοῦ τοῦ Ἀμάσεως, τὰ μικρὰ κυπριακὰ βασίλεια, ἀπηυδηκότα ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς κυριαρχίας, συνετάχθησαν μετὰ τοῦ Καμβύσου, ὑπὲρ οὗ ἐξαπέστειλαν μετὰ τῶν Φοινίκων τὸ ναυτικὸν αὐτῶν κατὰ τῆς Αἰγύπτου, λαβόντα παρὰ τοῦ βασιλέως ἀντὶ τῆς ἀποσταλείσης συνδρομῆς ἰσχυρὰν ἀμοιβήν. Ἂν καὶ οὐδεμίαν ἔχομεν μαρτυρίαν, ἐν τούτοις δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι οἱ Κύπριοι ὡς καὶ οἱ Φοίνικες, βοηθήσαντες τὸν Καμβύσην εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ὡς ἀνταμοιβὴν αὐτῶν θὰ ἔλαβον τὴν ἐλευθερίαν των, διαρκούσης τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ διάδοχος τοῦ Καμβύσου Δαρεῖος, διαιρέσας τὸ ἀπέραντον αὐτοῦ κράτος εἰς εἴκοσι σατραπείας, ὑπήγαγε καὶ τὴν Κύπρον μετὰ τῆς Συρίας, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Παλαιστίνης εἰς τὴν πέμπτην σατραπείαν, ἥτις ἀπέτιεν ἐνιαύσιον φόρον ὑποτελείας 350 τάλαντα.

Ἀλλὰ πλὴν τοῦ φόρου τούτου καὶ τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς τὸν Ἀσιανὸν κυριάρχην δωρεῶν, οἱ Κύπριοι ἐν πᾶσι διετήρησαν τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, ὡς πᾶσαι σχεδὸν αἱ λοιπαὶ ὑποτελεῖς χῶραι. Εἰς

τὰς σατραπείας παρείχοντο πολλὰ ἀγαθά, ἀνθ' ὧν ὁ Μέγας Βασιλεὺς ἀπήτει μόνον ὑπακοήν, πίστιν, τὴν τακτικὴν τοῦ τῆς ὑποτελείας φόρου ἔκτισιν καὶ εὐπειθῆ στρατείαν διὰ τὰς μεγάλας αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις. Ἀλλὰ καὶ τοῦ τελευταίου τούτου φόρου ἦσαν ἀπηλλαγμένοι οἱ Κύπριοι, μέχρις ὅτου διὰ τῆς κατὰ τῶν Περσῶν στάσεώς των καὶ τῆς ἥττης αὐτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα κατὰ τῶν πρώην συμμάχων καὶ τῶν ὁμαιμόνων Ἑλλήνων ὑπὲρ τοῦ κυριάρχου βασιλέως. Ἀλλ' οἱ νόμοι, ἡ θρησκεία, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς χώρας ἦσαν σεβαστά, οἱ ἡγεμόνες ἔκοπτον ἴδιον νόμισμα, διετήρουν, ὡς καὶ οἱ στρατιῶται αὐτῶν, τὴν ἑλληνικὴν ἐνδυμασίαν πλὴν τοῦ καλύμματος, ὅπερ ἦτο ἡ περσικὴ Μίτρα ἢ Κίτταρις, σημεῖον ὑποτελείας, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἴπομεν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναφέρεται βασιλεὺς τῆς Σαλαμῖνος ὁ Εὐέλθων, ὅστις πιθανὸν καὶ ἐπὶ Καμβύσου νὰ ἤκμασε καὶ ὅστις ἀνέθηκεν εἰς Δελφοὺς ἐξαίσιον θυμιατήριον, εὑρισκόμενον ἐν τῷ θησαυρῷ τῶν Κορινθίων. Οἱ πλούσιοι βασιλεῖς τῆς Κύπρου, μνήμονες τῆς καταγωγῆς των, συχνάκις ἀπέστελλον τοιαῦτα πολύτιμα δῶρα εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι ναοὺς καὶ τὰ διάσημα αὐτῆς μαντεῖα, ἅτινα πολλάκις καὶ ἐπεκαλοῦντο. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς τῆς ἐν Ἀφρικῇ Κυρήνης, ἑλληνικῆς ἀποικίας, Ἀρκεσίλαος ὁ Γ', υἱὸς τοῦ Βάττου τοῦ Χωλοῦ καὶ τῆς Φερετίμης, ἐξεγερθεὶς κατὰ τοῦ Μαντινέως Δημώνακος, ὃν οἱ Κυρηναῖοι κατ' ἐπιβολὴν χρησμοῦ τῆς Πυθίας μετεκαλέσαντο ἐκ Μαντινείας πρὸς διόρθωσιν τῶν δημοσίων τῆς ἰδίας πατρίδος πραγμάτων καὶ ἡττηθείς, ἔφυγεν εἰς Σάμον, ἐνῷ ἡ μήτηρ αὐτοῦ κατέφυγεν εἰς Σαλαμῖνα τῆς Κύπρου, ἔνθα, ὡς εἴπομεν, ἐβασίλευεν ὁ Εὐέλθων, παρακαλοῦσα αὐτόν, ἵνα διὰ στρατοῦ βοηθήσῃ αὐτὴν καὶ τὸν υἱόν της, ὅπως κατέλθωσιν εἰς Κυρήνην. Εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους αὐτῆς αἰτήσεις ὁ βασιλεὺς τῇ ἔδιδεν ἀντὶ στρατευμάτων διάφορα δῶρα, ἅτινα ἐκείνη λαμβάνουσα, «καλὰ μέν εἰσιν», ἔλεγε, καλλίτερα ὅμως τὰ στρατεύματα. Ὁ Εὐέλθων τέλος τῇ ἀπέστειλεν ὡς δῶρον ἄτρακτον χρυσῆν καὶ ἠλακάτην μετ' ἐρίου, ἐπειδὴ δὲ ἡ Φερετίμη τὰ αὐτὰ ἐπανέλαβεν, ὁ Εὐέλθων «τοιαῦτα δῶρα, εἶπεν, ἁρμόζουσιν εἰς τὰς γυναῖκας καὶ οὐχὶ στρατεύματα[1]».

[1] Ἡρ. βιβλ. δ'. 162.

Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνάγονται ἐπίσης τρεῖς φοινικικαὶ ἐπιγραφαί, εὑρεθεῖσαι ἐν Κιτίῳ καὶ ἀναφερόμεναι εἰς δύο αὐτοῦ βασιλεῖς, τὸν Μελυκιατὶν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ναμβωτίν, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος θεωρεῖται ὡς βασιλεὺς τοῦ Κιτίου καὶ τοῦ Ἰδαλίου, ἂν καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ δὲν ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦτον. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἀποδεικνύεται, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὰ δύο βασίλεια Κιτίου καὶ Ἰδαλίου ἦσαν ἡνωμένα. Τὸ ὅτι δὲ ὁ δεύτερος, ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον τὸ 21ον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἐκλήθη βασιλεὺς τοῦ Κιτίου, τοῦ Ἰδαλίου καὶ τῆς Ταμασσοῦ, ἐπίσης ἀποδεικνύει τὴν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν βασιλέων τοῦ Κιτίου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἕνωσιν τῶν τριῶν τούτων βασιλείων, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐμνημονεύσαμεν.

Ἡ ἕνωσις τῶν μικρῶν βασιλείων τῆς Ταμασσοῦ καὶ τοῦ Ἰδαλίου μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ Κιτίου, τὸν θρόνον τοῦ ὁποίου κατεῖχον Φοίνικες βασιλεῖς, δεικνύει καὶ τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπιρροὴν τῶν Φοινίκων, ἣν πολλάκις οὗτοι ἐχρησιμοποίουν ὑπὲρ τῶν Περσῶν, οἵτινες ἐτέρωθεν ἐφρόντιζον ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως καὶ ἐξαπλώσεως τοῦ φοινικικοῦ στοιχείου.

ε΄

Ἐξέγερσις Κυπρίων κατὰ Περσῶν. Ὀνήσιλος (499—498).

Οἱ Κύπριοι, εἰθισμένοι μέχρι τοῦ νῦν εἰς ἀπόλυτον σχεδὸν ἐλευθερίαν, δὲν ἠδύναντο ἐπὶ πολὺ ν' ἀνεχθῶσι τὸν περσικὸν ζυγόν, ὃν ἀπεπειράθησαν μετ' ὀλίγον, εὐκαιρίας τυχούσης, ν' ἀποσείσωσιν, ἀκολουθοῦντες τὸν μεγαλόφρονα βασιλέα Ὀνήσιλον, ὅστις, πρῶτος μαχόμενος, ἔπεσεν ἐνδόξως ἐν τοῖς πεδίοις τῆς Σαλαμῖνος, θύσας τὸ ἴδιον αἷμα ἐπὶ τῶν βωμῶν τῆς ἐλευθερίας. Ἡ εὐκαιρία δὲ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τῶν Ἰώνων κατὰ τῶν Περσῶν στάσις, εἰς ἣν παρεσύρθη καὶ ἡ Κύπρος μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνίδων πόλεων (499).

Ἐβασίλευε τότε ἐν Σαλαμῖνι ὁ Γόργος, υἱὸς τοῦ Χέρσιος, υἱοῦ τοῦ Σιρώμου τοῦ Εὐέλθωνος. Ὁ Γόργος εἶχε νεώτερον ἀδελφὸν τὸν Ὀνήσιλον, ὅστις πολλάκις ἐπρότεινεν εἰς τὸν βασιλέα νὰ στασιάσῃ κατὰ τῶν Περσῶν. Ὅτε δὲ ἔμαθεν, ὅτι καὶ οἱ ὑποτελεῖς Ἴωνες ἀπεστάτησαν, ἔτι μᾶλλον παρεκίνει τὸν ἀδελφόν του εἰς τὸ στασιαστικὸν τοῦτο ἐγχείρημα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Γόργος δὲν ἐπείθετο, ὁ Ὀνήσι-

λος καιροφυλακτήσας, ἀπέκλεισε τῇ βοηθείᾳ καὶ ἄλλων στασιαστῶν τὸν βασιλέα, εἰσερχόμενον εἰς τὴν πόλιν, πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῆς καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτὸς βασιλεὺς τῆς Σαλαμῖνος, πείσας ἀμέσως νὰ στασιάσωσι καὶ πάντας τοὺς Κυπρίους πλὴν τῶν Ἀμαθουσίων, ὧν διὰ τοῦτο ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν. Ὁ Γόργος κατέφυγε πρὸς τὸν Δαρεῖον, ὅστις πάραυτα ἐξαπέστειλε κατὰ τῆς Κύπρου ἰσχυρὸν στρατὸν ἐκ Κιλίκων, Αἰγυπτίων καὶ Περσῶν, καὶ στόλον ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Ἀρτυβίου. Τοῦτο μαθὼν ὁ Ὀνήσιλος, ἔπεμψεν ἀμέσως κήρυκας, ἐπικαλούμενος τὴν ἀρωγὴν τῶν Ἰώνων, οἵτινες ἐν σπουδῇ κατῆλθον εἰς Κύπρον μετὰ μεγάλου στόλου, ἐνῷ ταὐτοχρόνως οἱ Πέρσαι, διαπεραιωθέντες ἐκ τῆς Κιλικίας δι' ἑκατὸν πλοίων εἰς τὰ βόρεια τῆς νήσου, ἐβάδιζον κατὰ τῆς Σαλαμῖνος, καὶ ὁ συμμαχικὸς τῶν Φοινίκων στόλος εἰσήρχετο εἰς τὸν ὅρμον αὐτῆς, ἀντιμέτωπος τοῦ ἰωνικοῦ.

Ὁ Ὀνήσιλος, καταλιπὼν τὴν πολιορκουμένην Ἀμαθοῦντα, ἔσπευσεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Σαλαμῖνα, ἔνθα συνῆλθον ἅπαντες οἱ Κύπριοι βασιλεῖς, ἐκτός, ἐννοεῖται, τοῦ τῆς Ἀμαθοῦντος, ὅπως ἀποκρούσωσι τὰ περσικὰ στρατεύματα. Καλέσαντες δὲ τότε οἱ Κύπριοι βασιλεῖς τοὺς στρατηγοὺς τῶν συμμάχων Ἰώνων εἰς συνέδριον, τοιαῦτα εἶπον αὐτοῖς· «Ἄνδρες Ἴωνες, ἡμεῖς οἱ Κύπριοι ἀφίεμεν ὑμᾶς ἐλευθέρους, ἵνα ἐκλέξητε, ὁπότερον βούλεσθε, ἐναντίον τῶν Περσῶν ἢ τῶν Φοινίκων νὰ ταχθῆτε. Ἐὰν μὲν θέλητε ταχθέντες πεζῇ νὰ πολεμήσητε κατὰ τῶν Περσῶν, καιρός ἐστι νὰ ἐξέλθητε τῶν νηῶν καὶ νὰ παραταχθῆτε ἐν τῇ ξηρᾷ, ἡμεῖς δὲ ἐπιβαίνοντες αὐτῶν νὰ ἀντεπεξέλθωμεν κατὰ τῶν Φοινίκων· ἐὰν δὲ τοὐναντίον, πράξατε, ὅπως νομίζετε καλόν. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει τὸ ἐφ' ὑμῖν προσέχετε, ὅπως ἐλευθερωθῇ ἡ Ἰωνία καὶ Κύπρος». Εἰς ταῦτα ὡς ἐξῆς ἀπήντησαν οἱ Ἴωνες· «Ἡμᾶς ἔπεμψε τὸ κοινὸν τῶν Ἰώνων, ἵνα φυλάξωμεν τὴν θάλασσαν καὶ οὐχὶ νὰ παραδώσωμεν τὰ πλοῖα εἰς τοὺς Κυπρίους, καὶ εἶτα πεζῇ νὰ μαχώμεθα κατὰ τῶν Περσῶν· ὅθεν ἡμεῖς μὲν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ δειχθῶμεν ἄξιοι ἐκεῖ, ὅπου ἐτάχθημεν, ὑμεῖς δὲ ὀφείλετε, ἀναμιμνησκόμενοι τῶν δεινῶν, ἃ ἐπάσχετε, ὅτε ἐδουλεύετε τοῖς Πέρσαις, ν' ἀναδειχθῆτε ἄνδρες γενναῖοι».

Μετ' ὀλίγον παρετάχθησαν οἱ Πέρσαι εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Σαλαμῖνος, καὶ ἔναντι αὐτῶν οἱ Κύπριοι ἡγεμόνες ἔταξαν τὰ ἴδια στρα-

τεύματα ἕτοιμα, ὅπως ὁρμήσωσιν εἰς τὴν μάχην. Ἐναντίον τοῦ Ἀρτυβίου πρῶτος ἔστη ὁ γενναῖος Ὀνήσιλος, καὶ οἱ ἀνδρειότεροι τῶν Σολίων καὶ Σαλαμινίων ἐτάχθησαν κατὰ τῶν περσικῶν ταγμάτων.

Ἀκούσας δὲ ὁ Ὀνήσιλος, ὅτι ὁ ἵππος τοῦ Ἀρτυβίου ἦν δεδιδαγμένος νὰ ἵσταται ὀρθὸς ἐναντίον παντὸς πλησιάζοντος ὁπλίτου, εἶπε πρὸς τὸν ὑπασπιστὴν αὐτοῦ, Κᾶρα τὸ γένος, καρτερόψυχον καὶ λίαν ἐξησκημένον εἰς τὰ πολεμικά, τὰ ἑξῆς· «Ὁπότερον θέλεις, τὸν Ἀρτύβιον, ἢ τὸν ἵππον αὐτοῦ νὰ κτυπήσῃς;» «Βασιλεῦ, ἀπεκρίνατο ὁ ἀκόλουθος, ἐγὼ εἰμι πρόθυμος καὶ δι' ἀμφότερα, ὡς καὶ διὰ τὸ ἓν μόνον, ἕτοιμος δε εἰς πᾶν ὅ,τι προστάξῃς. Νομίζω ὅμως, ὅτι ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ στρατηγὸς κατὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ στρατηγοῦ ὀφείλει νὰ ὁρμήσῃ· διότι ἐὰν φονεύσῃς ἄνδρα στρατηγόν, μεγάλην ἀποκτᾷς δόξαν, ἐὰν δὲ φονευθῇς, ὃ μὴ γένοιτο, ἡμίσεια εἶναι ἡ συμφορά, διότι σὲ ἐφόνευσεν ἀνὴρ ἰσότιμος. Ἡμεῖς δὲ οἱ ὑπηρέται ὀφείλομεν νὰ μαχώμεθα πρὸς τοὺς ὑπηρέτας, ὡς καὶ κατὰ τοῦ ἵππου τούτου, ὃν μηδόλως φοβοῦ, διότι ἐγὼ ὑπόσχομαι νὰ μὴ τὸν ἀφήσω νὰ σηκωθῇ ἐναντίον οὐδενός, ὡς συνειθίζει».

Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ὁ Ὀνήσιλος διέταξεν ὅπως ἄρξηται ἡ μάχη καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Οἱ Ἴωνες, ἐπεξελθόντες κατὰ τῶν φοινικικῶν νηῶν, κατετρόπωσαν αὐτάς, ἠρίστευσαν δὲ μεταξὺ αὐτῶν οἱ Σάμιοι. Οὐχ οὕτως ὅμως συνέβη καὶ κατὰ ξηράν, ἔνθα οἱ Κύπριοι κατ' ἀρχὰς νικῶντες, τέλος προδοσίᾳ ἡττήθησαν. Ἅμα τῇ συμπλοκῇ ὁ Ὀνήσιλος κτυπᾷ τὸν κατ' αὐτοῦ ἐρχόμενον Ἀρτύβιον, ὅτε δὲ ὁ ἵππος αὐτοῦ ἐπέβαλε τοὺς πόδας ἐπὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ Ὀνησίλου, τότε ὁ ὑπασπιστής του κατὰ τὴν συμφωνίαν, πλήξας διὰ δρεπάνου τὸν ἵππον, ἀπέκοψε τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀρτύβιος μετὰ τοῦ περιφήμου κέλητος κατεκυλίσθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ὅτε δὲ πάντες ἐμάχοντο καὶ ἡ νίκη προσεμειδία τοῖς Ἕλλησιν, ὁ βασιλεὺς τοῦ Κουρίου Στησήνωρ, ἔχων περὶ ἑαυτὸν οὐ μικρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἠὐτομόλησε πρὸς τοὺς Πέρσας. Τοῦτον ἐμιμήθησαν καὶ τὰ πολεμιστήρια ἅρματα τῶν Σαλαμινίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον τῶν Ἀσσυρίων ἐμάχοντο οἱ Κύπριοι, καὶ οἱ Πέρσαι ὑπερίσχυσαν, οἱ δὲ Κύπριοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι. Κατὰ τὴν ὑποχώρησιν ἔπεσαν πολλοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων αὐτὸς ὁ Ὀνήσιλος καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Σολίων Ἀριστόκυπρος, ὁ υἱὸς

τοῦ Φιλοκύπρου, ὅστις ἐφιλοξένησέ ποτε, ὡς ἀναφέρεται, τὸν Σόλωνα. Οἱ Ἀμαθούσιοι, ὠργισμένοι κατὰ τοῦ Ὀνησίλου διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεώς των, ἀποταμόντες τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ἀνήρτησαν αὐτὴν ὑπὲρ τὰς πύλας τῆς πόλεως. Κατόπιν ὅμως χρησμοῦ τινος, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀλλαχοῦ, κατεβίβασαν καὶ ἔθαψαν τὴν κεφαλήν, εἰς δὲ τὸν Ὀνήσιλον ἐποίουν ἀνὰ πᾶν ἔτος θυσίας, ὡς εἰς Ἥρωα.

Οἱ Ἴωνες, μαθόντες ὅτι ὁ Ὀνήσιλος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ διεφθάρησαν, ἀπέπλευσαν εἰς Ἰωνίαν. Πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Κύπρου πλὴν τῆς Ἀμαθοῦντος καὶ τῆς Σαλαμῖνος, ἥτις ἔσπευσε νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν ἔκπτωτον Γόργον, καὶ τοῦ Κουρίου ἀναμφιβόλως, ἐπολιορκήθησαν καὶ μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἠλώθησαν. Πλειότερον χρόνον κατὰ τὴν πολιορκίαν ἀντέσχον οἱ Σόλοι, οἵτινες ὑπέκυψαν μετὰ πεντάμηνον ἀγῶνα εἰς τοὺς Πέρσας, κατασκάψαντας ἅπαντα τὰ περὶ τὴν πόλιν τείχη[1] (598).

ς'

Ἐξακολούθησις τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ.

Οὕτως οἱ Κύπριοι, ἐπὶ ἕνα μόνον ἐνιαυτὸν διατελέσαντες ἐλεύθεροι μετὰ τόσους ἀγῶνας καὶ τοσαύτας θυσίας, ἐκ νέου κατεδουλώθησαν, καὶ ματαία ἀπέβη ἡ τολμηρὰ ἀπόπειρα, ἣν ἐπεχείρησεν ὁ Ὀνήσιλος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Περσῶν, οἵτινες ἔκτοτε πλειότερον ἔσφιγξαν τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας. Ἐὰν ρίψωμεν ἓν βλέμμα ἐπὶ τῶν δεινῶν, ἅτινα ἔπαθον αἱ μετ' ὀλίγον ἀνακτηθεῖσαι ἑλληνίδες πόλεις ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἰδίᾳ δὲ αἱ νῆσοι, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ αἱ ἐκπολιορκηθεῖσαι πόλεις τῆς Κύπρου πολλὰ ὑπέστησαν δεινὰ ὑπὸ τῶν νικητῶν. Τὸ χείριστον ὅμως ἦτο, ὅτι ἠναγκάσθησαν νὰ λάβωσι μετ' ὀλίγον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν πρώην συμμάχων Ἰώνων καὶ, χύνοντες ἀδελφικὸν αἷμα ὑπὲρ τῶν Περσῶν, νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἧτταν τῆς Λάδης καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Μιλήτου. Ἡ ἀσύνετος τῶν Ἰώνων ἐπανάστασις, ἡ κινηθεῖσα ἐξ ἰδιοτελείας τῶν προδοτῶν Ἀρισταγόρου καὶ Ἱστιαίου, εἰς ἣν ἔλαβον μέρος ἐκ μεγάλης φιλοπατρίας καὶ οἱ Κύπριοι, ἔληξεν ὀλεθρίως διὰ τοὺς Ἕλληνας τρία ἔτη μετὰ τὴν ἐν Σαλα-

[1] Ἡρ. 104—116.

μῖνι ἦτταν τῶν Κυπρίων (495). Οἱ Κύπριοι, οἵτινες τελείως εἶχον ὑποταχθῆ εἰς τοὺς Πέρσας, διεκρίθησαν ἐν τῇ περὶ Λάδην ναυμαχίᾳ μετὰ τῶν Φοινίκων, οἵτινες εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς μικρᾶς νήσου ἐξεδικήθησαν διὰ τὴν πανωλεθρίαν, ἣν ὑπέστησαν ὑπὸ τῶν Ἰώνων ἐν τῇ Σαλαμῖνι τῆς Κύπρου. Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ περσίζοντος Γόργου, ὅστις ἀνῆλθε καὶ αὖθις ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὀνησίλου εἰς τὸν θρόνον τῶν Τεύκρων, ἡ Κύπρος ἀπεσπάσθη τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, λαβοῦσα τὰ ὅπλα κατὰ τῶν πρὸ μικροῦ ἀδελφῶν καὶ συμμάχων.

Οὕτως ἡ περσικὴ κυριαρχία ἐρριζώθη ἐν τῇ νήσῳ· εἰς τοῦτο δὲ ἀναμφιβόλως πολὺ συνετέλεσαν καὶ αἱ δύω κατ' ἐξοχὴν φοινικικαὶ πόλεις, ἡ Ἀμαθοῦς καὶ τὸ Κίτιον, ἔνθα ἐβασίλευε δυναστεία φοινικο κυπριακὴ καὶ Φοίνικες ἄρχοντες διῴκουν, οὐδόλως σχεδὸν συγκινηθέντες ἐκ τῆς εὐγενοῦς ἀποπείρας τοῦ Ὀνησίλου. Οἱ Πέρσαι, περιποιούμενοι τοὺς Κιτιεῖς, ὑπεχρέουν οὕτως αὐτούς, ὅπως, ὁσάκις οἱ Κύπριοι ἐπεχείρουν νὰ ἀποτινάξωσι τὸν περσικὸν ζυγόν, ἐγείρωνται οὗτοι κατ' αὐτῶν, ὑπέρμαχοι τῶν δικαιωμάτων τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Ἕνα αἰῶνα μετὰ ταῦτα ἡ Κύπρος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ καὶ τοῦ ἀσιατικοῦ βίου ἦν τελείως ἀφιερωμένη εἰς τὰ τῶν Περσῶν συμφέροντα. Ἤδη τῶν Φοινίκων αἱ ἀποικίαι, ἀπολέσασαι πλέον τὴν ἐμπορικὴν αὐτῶν ἐπιρροὴν καὶ λαμπρότητα, δὲν ἠδύναντο νὰ βιώσωσιν, εἰμὴ θεραπεύουσαι καὶ ὑποστηρίζουσαι τοὺς βαρβάρους.

Ὁ Δαρεῖος, κατατροπώσας τοὺς Ἴωνας, διενοήθη νὰ καθυποτάξῃ καὶ τοὺς Ἕλληνας τῆς Εὐρώπης, τιμωρῶν οὕτω καὶ τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ τῇ συμπράξει αὐτῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἰώνων, καὶ ἐκπληρῶν τὸν ὅρκον, ὃν ὤμοσεν, ὅπως ἐκδικηθῇ αὐτοὺς ἐπὶ τῇ πυρπολήσει τῶν Σάρδεων. Μόνοι οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἠρνήθησαν γῆν καὶ ὕδωρ, τὰ σημεῖα τῆς ὑποταγῆς, εἰς τοὺς πρέσβεις τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, καί, λησμονοῦντες πρὸς στιγμὴν τὰς μεταξὺ αὐτῶν ἀντιζηλίας, ἀπεφάσισαν ὀλίγοι κατὰ πολλῶν νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. Καὶ πρῶται αἱ Ἀθῆναι ἔστησαν διὰ τοῦ Μιλτιάδου ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Μαραθῶνος τὸ ἀθάνατον ἐκεῖνο τρόπαιον ἐπὶ τῇ ἐνδοξοτέρᾳ ἴσως τῶν νικῶν, ἃς εἶδεν ὁ κόσμος (490) καί, κατὰ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδου:

Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
Χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν ὖναμιν.

Ὁ Δαρεῖος, οὐδόλως πτοηθεὶς ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἥττης, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον παροξυνθείς, ἡτοιμάσθη εἰς νέαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατείαν, συνεπαγόμενος ἁπάσας τοῦ ἀχανοῦς αὐτοῦ κράτους τὰς κολοσσαίας δυνάμεις. Ἐνῷ δὲ ἦν ἕτοιμος νὰ ὁδηγήσῃ τὸν ἄπειρον αὐτοῦ στρατὸν κατὰ τῆς μικρᾶς καὶ διηρημένης Ἑλλάδος, ἀπεβίωσε, καταλιπὼν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ξέρξην. Οὐδέποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ παγκοσμίῳ ἀναφέρεται στρατὸς συγκροτηθεὶς ἐκ τοσούτῳ διαφόρων καὶ τοσούτῳ ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχουσῶν χωρῶν πρὸς ἕνα σκοπὸν καὶ ὑπὸ ἕνα ἀρχηγόν, ὡς ὁ διαβὰς τῷ 480 π. Χ. τὸν Ἑλλήσποντον ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ξέρξου. Τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔθνη τῆς Ἀσίας παρέσχον τὴν κατὰ ξηρὰν ἀναρίθμητον δύναμιν, καὶ ἄλλα ὑπὸ τὴν κατὰ θάλασσαν. Μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων συγκαταριθμοῦνται καὶ οἱ Κύπριοι, οἵτινες μετ' ἄλλων Ἑλλήνων, Ἰώνων, Αἰολέων, Δωριέων, Ἑλλησποντίων καὶ Αἰγαιοπελαγιτῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ ὁδηγήσωσι κατὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν τὸ ἥμισυ τῆς ναυτικῆς τῶν Περσῶν δυνάμεως. Πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν νῆας παρέσχον οἱ ναυτικοὶ Κύπριοι καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπέβησαν ἐκλεκτοὶ τῆς νήσου ἐπιβάται, ἤτοι ναυτικοὶ στρατιῶται, ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν Περσῶν, Μήδων καὶ Σακῶν, φέροντες ὅπλα βαρέα, φοβερὰ μὲν ὡς καὶ τὰ τῶν ἀντιπάλων Ἑλλήνων ἐν τῷ ἀγῶνι, ἀνεπιτηδειότητα ὅμως διὰ τὸ βάρος ἐν περιπτώσει φυγῆς. Ὡς δὲ ὅλα τὰ ἔθνη, οὕτω καὶ οἱ Κύπριοι ἔφερον τὸν ἴδιον αὐτῶν ἐθνικὸν ἱματισμὸν καὶ ὁπλισμόν, καὶ εἶχον τοὺς ἰδίους ἡγεμόνας, οἵτινες, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Ἡροδότου, ἔφερον ὡς κάλυμμα τὴν περσικὴν μίτραν.

Ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν Περσῶν στρατηγῶν ἦσαν τεταγμένοι, ὡς δεύτεροι στρατηγοί, οἱ ἡγεμόνες τῶν ὑποτελῶν ἐθνῶν, μεταξὺ τῶν ὀνομαστοτέρων τῶν ὁποίων ἀναφέρονται οἱ Κύπριοι Γόργος ὁ τοῦ Χέρσιος, ὁ τῇ βοηθείᾳ τῶν Περσῶν ἀνακτησάμενος τὸν θρόνον τῆς Σαλαμῖνος, καὶ Τιμῶναξ ὁ υἱὸς τοῦ Τιμαγόρου. Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν Κυπρίων ἡγεμόνων ἀναφέρεται ὁ υἱὸς τοῦ Δημονόου Πένθυλος, βασιλεὺς τῆς Πάφου, ὅστις, ἀφοῦ ἀπώλεσε τὰ ἕνδεκα ἐκ τῶν δώδεκα πλοίων, ἅτινα ὡδήγησεν ἐκ τῆς Πάφου ὑπὲρ τῶν Περσῶν,

κατὰ τὴν φοβερὰν καταστροφὴν τοῦ περσικοῦ στόλου παρὰ τὴν ἀπέναντι τοῦ Ἀρτεμισίου Σηπιάδα ἀκτήν, συνελήφθη τέλος καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ ἑνὸς περισωθέντος πλοίου του, μεταβαίνων εἰς Ἀρτεμίσιον, καὶ δέσμιος ἐστάλη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς ἐν τῷ Ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου ἀντιπροσώπους αὐτῶν.

Ἐνῷ δὲ οἱ Σπαρτιᾶται ὑπὸ τὸν Λεωνίδαν πειθόμενοι, εἰς τὰ ῥήματα τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ὑπερασπίζοντες τὴν τιμὴν τῆς Πατρίδος, ἔπιπτον γενναίως ἐν Θερμοπύλαις, συγχρόνως συνεκρούοντο παρὰ τὸ Ἀρτεμίσιον ὁ ἑλληνικὸς καὶ ὁ βαρβαρικὸς στόλος. Μεταξὺ τῶν Περσῶν αἰχμαλώτων τῆς ναυμαχίας ταύτης ἰδιαιτέρως μνημονεύεται ὁ υἱὸς τοῦ Χέρσιος καὶ ἀδελφὸς τοῦ Γόργου Φιλάων, ἀνὴρ τὰ μάλα, καθ' Ἡρόδοτον, τιμώμενος ἐν τῷ περσικῷ στρατῷ, ὅστις φαίνεται θὰ ὑπηρέτει ὡς βαθμοφόρος ἐν τῷ ναυτικῷ, ὅπερ ὡδήγησεν ἐκ Σαλαμῖνος ὁ βασιλεὺς ἀδελφός του.

Ἐν δὲ τῇ μετ' ὀλίγον ναυμαχίᾳ τῆς Σαλαμῖνος (480), καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἤραντο περιφανῆ νίκην, σώσαντες τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῶν ἄχρις Αἰγαίου ἐκχυθέντων βαρβάρων, συμμετέσχον καὶ οἱ Κύπριοι τοῦ ἀγῶνος, ἀποτελέσαντες μετὰ τῶν Κιλίκων, Λυκίων καὶ Παμφύλων τὸ κέντρον τῶν ναυτικῶν περσικῶν δυνάμεων, καθ' ὧν παρετάχθησαν αἱ τριήρεις τῶν μικρῶν ἑλληνίδων πόλεων. Κατὰ τὴν μάχην οἱ Κύπριοι ὡς καὶ οἱ Κίλικες γενναίως ἐπολέμησαν κατὰ τοῦ κέντρου, καὶ καρτερικῶς ἀντέσχον εἰς τὴν ἐκ πλαγίου ἔφοδον τοῦ ὑπὸ τὸν Θεμιστοκλέα ἀριστεροῦ κέρατος τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Ἀλλ' ὅτε ἔπεσεν ἐν τῷ ἀγῶνι ὁ τῶν Κιλίκων ἡγεμὼν Συέννεσις καὶ ἡ νίκη ἤρξατο προσμειδιῶσα τοῖς Ἕλλησι, τότε ἅπαν τὸ περσικὸν κέντρον διεσκορπίσθη, ὑποχωρῆσαν ἐν μέρει μὲν πρὸς τὴν ἀκτήν, ἐν μέρει δὲ πρὸς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα.

Ἐν τούτοις, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, ἥ τε Ἀρτεμισία καὶ ὁ Μαρδόνιος κακῶς ἐξεφράσθησαν περὶ τῶν Κυπρίων. Ὅτε ὁ Ξέρξης πρὸ τῆς ναυμαχίας ἔστειλε τὸν Μαρδόνιον ὅπως ἐρωτήσῃ ἕκαστον στρατηγόν, ἐὰν ἔπρεπε νὰ ναυμαχήσῃ, πάντες παρεκίνεσαν αὐτὸν εἰς τοῦτο, πλὴν τῆς Ἀρτεμισίας, ἥτις ἀπέτρεψεν αὐτὸν τοῦ νὰ συνάψῃ μάχην ἐν Σαλαμῖνι καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διότι εἶχε κακοὺς δούλους καὶ συμμάχους, οἷοι ἦσαν οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Κίλικες, οἱ Πάμφυλοι καὶ οἱ Κύπριοι, ἐξ ὧν οὐδὲν ὄφελος. Μετὰ δὲ τὴν

καταστροφὴν τοῦ περσικοῦ στόλου ὁ Μαρδόνιος, θέλων νὰ παρηγορήσῃ τὸν ἄβουλον Ξέρξην καὶ νὰ τὸν πείσῃ, ὅπως ἀναθέσῃ εἰς αὐτὸν τὴν τελείαν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος, εἶπεν, ὅτι διὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ἥτταν δὲν πταίουσιν οἱ Πέρσαι, ἀλλ' οἱ Φοίνικες, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Κίλικες καὶ οἱ Κύπριοι, οἵτινες ἅπαντες ἐφάνησαν ἀνάξιοι. Ἀλλ' οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ὅτι οὗτοι κακῶς ἐπολέμησαν, φαίνεται δέ, ὅτι διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου ἡ μὲν σώφρων Ἀρτεμισία ἤθελε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Ξέρξην τῆς κινδυνώδους ναυμαχίας, ἡ ἔκβασις τῆς ὁποίας ἐδικαίωσε τοὺς φόβους αὐτῆς, ὁ δὲ Μαρδόνιος νὰ μετατρέψῃ τὴν κατ' αὐτοῦ μῆνιν τοῦ βασιλέως, κατὰ τῶν δούλων ναυτίλων. Ἄλλως τε δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι καὶ οἱ Φοίνικες, οἵτινες τότε ἐξυπηρέτουν κάλλιστα τὰ περσικὰ συμφέροντα καὶ ἦσαν οἱ μᾶλλον δεξιοὶ ναυβάται, ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ἀνάξιοι πρὸς ναυμαχίας.

Ἡ ἐν Σαλαμῖνι ἔνδοξος νίκη τοῦ Θεμιστοκλέους ἐστεφάνωσε τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν περιφανεῖς τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνας, καὶ ἡ ἄνανδρος τοῦ Μεγάλου Βασιλέως φυγὴ συνεπλήρωσεν ὅ,τι ἤρξατο ἔξοχος φιλοπατρία, δεξιότης καὶ τόλμη, αἱ δὲ ἐν Πλαταιαῖς καὶ Μυκάλῃ ταὐτόχρονοι καταστροφαὶ τῶν Περσῶν ἔθηκαν τέρμα εἰς τὴν κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπιδρομὴν τῶν βαρβάρων.

Κατὰ τοὺς μηδικοὺς τούτους πολέμους εἴδομεν, ὅτι τοὺς Πέρσας συνέδραμον καὶ οἱ ἐν Ἀσίᾳ Ἕλληνες, λαβόντες τὰ ὅπλα κατὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἴωνες, Αἰολεῖς, Δωριεῖς, Κύπριοι, Ἑλλησπόντιοι καὶ Αἰγαιοπελαγῖται, ὡδήγησαν ἅπαν αὐτῶν τὸ ναυτικὸν κατὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ἣν ἐζήτησαν οὕτω νὰ δουλώσωσιν εἰς τοὺς ἰδίους δυνάστας. Καὶ ἐπολέμησαν ἅπαντες γενναιότατα χωρὶς νὰ συγκινηθῶσιν οὔτε εἰς τὴν θέαν τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας μαχομένων ἀδελφῶν, πολὺ δὲ μᾶλλον εἰς τὰς παρακελεύσεις, ἃς ὁ Θεμιστοκλῆς, σπεύδων εἰς Σαλαμῖνα, ἔγραψεν ἐπὶ τῶν βράχων τοῦ Εὐβοϊκοῦ, ἐξορκίζων τοὺς Ἕλληνας νὰ μὴ καταπολεμῶσι τοὺς πατέρας αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ ἐγκαταλίπωσι τοὺς Πέρσας, ἢ τοὐλάχιστον νὰ ἀπέχωσιν ὅσον ἔνεστι τοῦ ἀγῶνος. Ὁ ἐξετάζων τὴν κατάστασιν τῶν ἑλληνίδων πόλεων, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Πέρσαι διενοήθησαν νὰ καταστήσωσι τὸν κόσμον, κατανοεῖ, ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀσίας δὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν ἄλλως, οὐδὲ τὸ παράπαν νὰ ἀντιτάξωσι τὴν

μικροτέραν βίαν εἰς τοῦ Μεγάλου Βασιλέως τὰς βουλάς. Ἐξηντλημένοι ἐκ τῆς πρὸ ὀλίγου ἀποτυχούσης στάσεως αὐτῶν, ὀρροδοῦντες τὰς μεγάλας τοῦ κυριάρχου δυνάμεις, τρέμοντες πρὸ τῶν μυριάδων, αἵτινες κατέκλυσαν τὸν Ἑλλήσποντον, ἀπανταχόθεν συναγειρθεῖσαι, ἄκοντες ἐπέβησαν τῶν ἰδίων νηῶν, πλέοντες παρὰ τοὺς ἀντιζήλους Φοίνικας καὶ ἐπιτηρούμενοι ὑπὸ Περσῶν, Μήδων καὶ Σακῶν. Τί ἠδύναντο πρὸς ταῦτα νὰ πράξωσιν;

ζ'

Ἐκστρατεῖαι Ἑλλήνων εἰς Κύπρον.

Μετὰ τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν θριάμβους αὐτῶν οἱ Ἕλληνες δὲν ἀνεπαύθησαν ἐπὶ τῶν δαφνῶν τῆς νίκης των, ἀλλ' ἐζήτησαν ν' ἀπαλλάξωσι τῆς δουλείας τοὺς πρὸ ὀλίγου κατ' αὐτῶν ἀντεπεξελθόντας Ἕλληνας τῆς Ἀσίας καὶ νὰ καταδιώξωσι τὸν Μέγαν Βασιλέα μέχρις αὐτοῦ τοῦ μυχοῦ τῆς Περσίας. Ἓν μόλις ἔτος (478) μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, εἴκοσι πελοποννησιακαὶ τριήρεις, τριάκοντα ἀθηναϊκαὶ ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην καὶ Κίμωνα, καί τινες ἄλλαι νησιωτικαὶ καὶ ἰωνικαί, ἔπλευσαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιάρτου Παυσανίου πρὸς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπεδόθησαν εἰς σειρὰν παρακεκινδυνευμένων ἐκστρατειῶν, ὧν εὐτυχὲς ἀποτέλεσμα ἦν ἡ ἐκ τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ ἀπόσπασις τῶν νήσων τῆς Μεσογείου καὶ τῶν ἐν τῇ ἀκτῇ τῆς Ἑλάσσονος Ἀσίας Ἑλληνίδων πόλεων. Καὶ πρῶτον ὁ συμμαχικὸς τῶν Ἑλλήνων στόλος ἐξ ὀγδοήκοντα νηῶν ἔπλευσε πρὸς τὴν Κύπρον, ἡ σπουδαιότης τῆς ὁποίας ἐστὶ καταφανής, καὶ ἀπηλευθέρωσε τὰς πλείστας τῶν κυριωτέρων ἑλληνικῶν πόλεων αὐτῆς ἀπὸ τῆς περσικῆς φρουρᾶς. Ἀλλ' ἡ πρώτη αὕτη ἐκστρατεία ἐν μέρει μόνον ἐπέτυχεν ἕνεκα τῆς προδοσίας τοῦ Παυσανίου καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀνακλήσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Σπάρτην. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην οἱ Κύπριοι, ἐπτοημένοι ἐκ τῆς προτέρας αὐτῶν καταστροφῆς ἐν τῇ στάσει τῶν Ἰώνων, οὐδόλως ὑπεστήριξαν τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀγῶνα τῶν εὐγενῶν τῆς Ἑλλάδος τέκνων· ἄλλως τε ἐν ταῖς μεγαλειτέραις αὐτῆς πόλεσιν ἔπνεε μᾶλλον περσικὸς ἀήρ. Ἐν Σαλαμῖνι ἐβασίλευεν ἔτι ὁ περσίζων Γόργος, τῶν Κιτιέων τὰ αἰσθήματα γνωρίζομεν ὁπόσον ἦσαν ἀνθελληνικά, καὶ οἱ Ἀμαθούσιοι, οἱ ἀντιπρά-

ξαντες εἰς τοῦ Ὀνησίλον τοὺς εὐγενεῖς σκοπούς, δὲν ἠδύναντο νῦν νὰ συμπαθήσωσιν εἰς παρομοίαν ἐπιχείρησιν. Ἡ πρώτη αὕτη ὑπὲρ τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων ἐπιχείρησις τῶν συμμάχων εἰς οὐδὲν λοιπὸν κατέληξε θετικὸν ἀποτέλεσμα.

Μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Παυσανίου εἰς Σπάρτην, ἡ ἡγεμονία τῆς κατὰ τῶν Περσῶν στρατείας μετετέθη εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐπειδὴ οἱ σύμμαχοι, καὶ ἰδίᾳ οἱ Ἴωνες, δὲν ἔστερξαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὸν νέον στρατηγὸν Δόρκιν, ὃν ἡ Σπάρτη ἔπεμψε πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ προδότου Παυσανίου. Ὁ Δόρκις τότε ἀπεχώρησε μετὰ τῶν ὀλίγων σπαρτιατικῶν πλοίων, καὶ ἔκτοτε ἡ Σπάρτη περιωρίσθη εἰς τὰ ἴδια. Μετ' αὐτῆς συναπεχώρησαν καὶ οἱ λοιποὶ Πελοποννήσιοι, ἡ δὲ τιμὴ τῆς περαιτέρω ἐξακολουθήσεως τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνος ἀφέθη εἰς τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς εἰσερχομένους ἤδη εἰς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα, οἵτινες μόνοι μετὰ τῶν νησιωτῶν καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ ἀσιατικῆς παραλίας τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὅσοι ἤθελον νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν ἀπὸ τῶν Περσῶν, ἐξηκολούθησαν τὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον.

Κατηρτίσθη τότε ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῶν Ἀθηναίων ἡ ἐν τῇ ἱερᾷ Δήλῳ συνερχομένη συμμαχία (477), ἧς συμμετέσχον πλεῖσται νῆσοι καὶ πόλεις τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, ἡ δὲ ἀρχηγία τοῦ συμμαχικοῦ στόλου ἀνετέθη εἰς τὸν Ἀριστείδην. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους, τὴν ἀρχὴν ἔλαβον ὁ Κίμων καὶ ὁ Περικλῆς. Μετ' ὀλίγον ἡ ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τῶν Ἀθηνῶν συμμαχία τῶν Ἑλλήνων μετεβλήθη εἰς ἀληθῆ τῶν Ἀθηναίων δεσποτείαν, αἱ πλεῖσται τῶν συμμαχίδων πόλεων ἀπέβαλον τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν, ἡ κοινὴ Σύνοδος ἔπαυσε νὰ συνέρχηται ἐν τῇ ἱερᾷ νήσῳ, καὶ τὸ συμμαχικὸν ταμεῖον μετεφέρθη ἐκεῖθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, αἵτινες, ὑπερέχουσαι ἐν πᾶσι τῶν λοιπῶν πόλεων, δὲν ἠδύναντο ἢ νὰ ἄρξωσι τέλος τῶν πλείστων ἐκ τῶν πόλεων ἐκείνων, ὧν πρὸ μικροῦ ἁπλῶς προΐσταντο. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα πολλαὶ πόλεις διὰ τὸ βαρὺ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἀντὶ νὰ δίδωσι πλοῖα καὶ πληρώματα ὑπὲρ τῆς συμμαχίας, κατέβαλον ἀνάλογον χρηματικὸν ποσὸν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες εὐχαρίστως ἀνεπλήρωσαν τὰ συμμαχικὰ δι' ἰδίων πλοίων καὶ ἀνδρῶν. Οὕτως ἡ ἐν Δήλῳ Σύνοδος διελύθη καὶ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἕνεκα μάλιστα στάσεώς τινος,

παρκυτίκα κατασταλείσης, μετεχειρίζετο πλέον ὅλους σχεδὸν τοὺς πρώην συμμάχους, ὡς ἀληθεῖς ὑπηκόους. Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι, ἔχοντες ἐν ἰδίαις χερσὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν, εὐκολώτερον ἠδύναντο νὰ φέρωσιν εἰς πέρας τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἠιόνος ὁ Κίμων, ἄγων 200 ἀθηναϊκὰς καὶ 100 συμμαχικὰς τριήρεις, ἐπεχείρησε τὴν μεγάλην εἰς τὰ δυτικο-μεσημβρινὰ καὶ μεσημβρινὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐκστρατείαν (466). Ἀφοῦ δὲ ἐξέβαλεν ἐκ διαφόρων ἐν Λυκίᾳ καὶ Καρίᾳ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τὰς περσικὰς φρουρὰς καὶ ἐκυρίευσε τὴν ἀξιόλογον ἐμπορικὴν πόλιν τῶν Φασηλιτῶν, δωρικὴν ἐν Λυκίᾳ ἀποικίαν, ταχέως ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ὃν κατετρόπωσε περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ἐν Παμφυλίᾳ ποταμοῦ Εὐρυμέδοντος, καὶ ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν ξηράν, κατέστρεψεν ἅπασαν τὴν ἐκεῖ πεζικὴν τῶν Περσῶν δύναμιν[1], μεθ' ὃ ἔπλευσε πρὸς τὴν Κύπρον, ἵνα προκαταλάβῃ τὴν καθ' ὁδὸν ἐπερχομένην ἐξ 80 φοινικικῶν πλοίων ἐπικουρίαν, ἅτινα πράγματι μετ' ὀλίγον συναντήσας, προσέβαλε καὶ κατέστρεψεν ἅπαντα, ἂν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν πληρωμάτων τούτων κατώρθωσαν, ὡς φαίνεται, νὰ διασωθῶσιν εἰς τὰ παράλια τῆς Κύπρου. Ἡ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ τριπλῆ αὕτη τοῦ Κίμωνος νίκη ἐνεθάρρυνεν, ὡς εἰκός, τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνος, οὗ προΐστατο ὁ ἔνδοξος υἱὸς τοῦ μεγάλου Μαραθωνομάχου. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ Κίμων δὲν ἠδυνήθη καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῶν Περσῶν τὴν μεγάλην νῆσον. Ἡ Κύπρος, ἥτις, περιερχομένη εἰς τοὺς Ἀθηναίους, θὰ ἐξησφάλιζε τὴν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείῳ κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ θὰ ἐχρησίμευεν ὡς ὁρμητήριον πρὸς τὰς περαιτέρω ἐπιχειρήσεις, ἦν λίαν χρήσιμος εἰς τοὺς Πέρσας, οἵτινες ἐξ αὐτῆς ἐπώπτευον τὰ παράλια τῆς Κιλικίας, τῆς

[1] Ὁ Κορνήλιος Νέπως, συγχέων τὴν ἐν Εὐρυμέδοντι μετὰ τῆς ἐν Μυκάλῃ ναυμαχίας, λέγει, ὅτι ὁ Κίμων κατενίκησεν ἐν Μυκάλῃ τὸν ἐκ διακοσίων νηῶν, κυπριακῶν καὶ φοινικῶν, ἐχθρικὸν στόλον· ἀλλ' ὁ Κορνήλιος, ὅστις δὲν διακρίνεται, ὡς καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ Ρωμαῖοι ἱστοριογράφοι, διὰ τὴν ἱστορικὴν ἀκρίβειαν, ὑποπίπτει εἰς μέγα λάθος, προτρέχων οὕτω τοῦ Κίμωνος ἐν τῇ μεγάλῃ παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα νίκῃ αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἐκ 200 νηῶν κυπριακῶν καὶ φοινικικῶν στόλου.

Φοινίκης καὶ τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τῶν προσβολῶν τῶν 'Αθηναίων, καὶ δὴ στερρῶς ἐκράτουν αὐτῆς. Δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἀπίθανος ἡ ὑπὸ τοῦ Κίμωνος κατάκτησις πόλεών τινων τῆς νήσου, ἰδίᾳ πρὸς βορρᾶν, ἔνθα κατετροπώθη ὁ ἐχθρικὸς στόλος, καὶ ὁ ἐκεῖ καθαρῶς ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἔβλεπε μετὰ συμπαθείας τοὺς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων.

Ἂν καὶ οἱ Πέρσαι ἐξεβλήθησαν ἤδη ὅλως τῆς εὐρωπαϊκῆς θαλάσσης, ἐν τούτοις οἱ 'Αθηναῖοι, διὰ τοιούτων ἀγώνων διορῶντες αὐξανομένην τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἐξηκολούθουν μετὰ τῆς αὐτῆς ζέσεως τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν πολέμους. Τῷ 460 οἱ 'Αθηναῖοι ἔστειλαν 200 τριήρεις εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης καὶ Κύπρου, ὅπως ἐλευθερώσωσι τελείως αὐτὴν ἀπὸ τῶν περσικῶν χειρῶν. Ἀλλὰ μόλις οὗτος ἀφίκετο ἐκεῖσε, καὶ νέον στάδιον ἀγώνων ἐπαρουσιάσθη τοῖς 'Αθηναίοις. Οἱ Αἰγύπτιοι, οὓς διὰ τοῦτο ἴσως ὑπώπτευεν ἡ 'Αρτεμισία, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως τῶν Λιβύων Ἰνάρω, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας κατὰ τῶν Περσῶν, καὶ πρὸς τοῦτο ἐπεκαλέσαντο καὶ τῶν 'Αθηνῶν τὴν βοήθειαν, ἥτις προθύμως ἐνεκρίθη. Τότε ὁ ἐν Κύπρῳ ἑλληνικὸς στόλος, καταλείπων τὴν 'Ασίαν, σπεύδει πρὸς τὴν 'Αφρικήν, πανταχοῦ πρόξενος τρόμου εἰς τὸν Μέγαν Βασιλέα. Ἀλλὰ τὸ ἐγχείρημα ἀπέτυχε, καὶ οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ 'Αθηναῖοι, κατ' ἀρχὰς νικηταί, ἡττήθησαν εἶτα ὑπὸ τῶν Περσῶν, βοηθουμένων καὶ ὑπὸ πλείστων κυπριακῶν νηῶν.

Μετ' ὀλίγον καὶ ἡ Αἴγυπτος μετὰ ἑξαετῆ πόλεμον ἐπανῆλθεν εἰς τὸ πρώην καθεστώς (455). Ἀλλ' ὁ Κίμων μετ' οὐ πολύ, ἀνακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀστάτων 'Αθηναίων ἐκ τῆς ἐξορίας, ἐξεδίκησε τὴν συμφορὰν ταύτην. 'Αντὶ τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ καταστραφέντος στόλου, ἡ εὐδαίμων τοῦ Κίμωνος πατρὶς ἐξώπλισεν ἀμέσως ἕτερον ἐκ 200 ἀθηναϊκῶν καὶ συμμαχικῶν νηῶν, μεθ' ὧν ὁ Κίμων ἔπλευσεν εἰς Κύπρον (450), ἔνθα οἱ Πέρσαι κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ πολέμου καὶ τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν τῶν 'Αθηναίων ἀνέλαβον τὸ πᾶν κράτος. 'Αφοῦ δὲ ἔπεμψεν εἰς βοήθειαν τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἀνθισταμένου ἔτι ἐν Αἰγύπτῳ ἡγεμόνος 'Αμυρταίου 60 τριήρεις, ἐπολιόρκησε διὰ τῶν λοιπῶν τὸ κέντρον τῆς περσικῆς δυνάμεως, τὸ Κίτιον, ἔνθα ἐπέπρωτο νὰ εὕρῃ μετ' ὀλίγον τὸν θάνατον ὁ μέγας τοῦ Μιλτιάδου υἱός. Τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Κύπρου καὶ τῆς Κιλι-

κίας ἀνέθετο ὁ Ἀρταξέρξης εἰς τοὺς νικητὰς τῆς Αἰγύπτου, τοὺς στρατηγοὺς Ἀρτάβαζον καὶ Μεγάβυζον. Καὶ ὁ μὲν Ἀρτάβαζος διηύθυνε τὸν ἐκ 300 τριηρῶν ἐκπεμφθέντα εἰς Κύπρον στόλον, ὁ δὲ Μεγάβυζος ἐστρατοπέδευσεν ἐν Κιλικίᾳ μετὰ 30 μυριάδων ἀνδρῶν. Ὁ Κίμων πλεύσας εἰς Κύπρον, ἐπολιόρκησε τὸ Κίτιον, ἀλλὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν νόσῳ ἢ τραύματι ἀπεβίωσε (449). Ἀποθανόντος τοῦ Κίμωνος καὶ λιμοῦ γενομένου, οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεχώρησαν τοῦ Κιτίου. Ὑπὸ τοιούτου δὲ πνεύματος καὶ μεγαλοφροσύνης κατείχοντο οἱ Ἀθηναῖοι, ὥστε συναντήσαντες καθ' ὁδὸν ἐχθρικὸν στόλον ἐκ Φοινίκων καὶ Κιλίκων παρὰ τὴν Σαλαμῖνα τὴν ἐν Κύπρῳ, κατεναυμάχησαν αὐτὸν καί, καταδιώξαντες τοὺς εἰς τὴν νῆσον καταφυγόντας, καὶ πεζομαχήσαντες, ἐνίκησαν αὖθις περιφανῶς. Οὕτως ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, ὅστις ἐπὶ τόσα ἔτη ὑπῆρξεν ὁ μόνος τῶν Ἑλλήνων, ὁ διαρκῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς πολεμήσας τοὺς Πέρσας, ἐπέπρωτο καὶ νεκρὸς ἔτι νὰ ὁδηγήσῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς διπλῆν κατὰ τῶν βαρβάρων νίκην. Οὕτω διηγεῖται ὁ Θουκυδίδης τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἐκστρατείαν τοῦ Κίμωνος, ἅτινα ὅμως μεταγενέστεροι ἱστοριογράφοι διαφοροτρόπως ἐξιστοροῦσιν. Ἀλλ' εἰς τὰς διηγήσεις αὐτῶν, ἐξελεγχθεῖσας καὶ ὑπὸ ἀρχαίων καὶ νεωτέρων συγγραφέων, δὲν πρέπει ν' ἀποδίδῃ τις μεγάλην πίστιν.

Οὕτω κατὰ τὸν Διόδωρον ὁ Κίμων, καταπλεύσας εἰς Κύπρον καὶ κρατήσας τῶν πέριξ θαλασσῶν, ἐξεπολιόρκησε τὸ Μάριον[1] καὶ τὸ Κίτιον, φιλανθρώπως πρὸς τοὺς ἡττηθέντας προσενεχθείς. Εἶτα δὲ ἐρχομένων νηῶν εἰς βοήθειαν ἐκ Κιλικίας καὶ Φοινίκης, ὁ Κίμων, ἀναχθεὶς πρὸς τὸ πέλαγος καὶ συγκρουσθεὶς πρὸς αὐτάς, ἄλλας μὲν τούτων κατέδυσεν, ἑκατὸν μετὰ τῶν πληρωμάτων συνέλαβε, τὰς δὲ λοιπὰς κατεδίωξε μέχρι Φοινίκης καὶ ἠνάγκασεν εἶτα αὐτὰς νὰ καταφύγωσι πρὸς τὸν ἐν Κιλικίᾳ Μεγάβυζον. Ἐκεῖ δὲ ἀποβιβάσας στρατόν, συνῆψε μάχην, καθ' ἣν ἐνίκησε, καὶ συλλαβὼν πολλοὺς αἰχμαλώτους, ἐπανῆλθεν εἰς Κύπρον. Ταῦτα ἐγένοντο κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος. Μετὰ δὲ ὁ Κίμων θαλασσοκρατῶν, ὑπέτασσε τὰς πόλεις τῆς Κύπρου. Ἐνῷ δὲ ἐπολιόρκει τὴν πλήρη περσικῆς φρουρᾶς καὶ τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων Σαλαμῖνα καὶ προσέβαλλε καθ' ἑκάστην

[1] Νῦν Μαρί· κώμη μεταξὺ Ἀμαθοῦντος καὶ Κιτίου πρὸς νότον τῆς νήσου.

τοὺς Σαλαμινίους, ἀμυνομένους ἀπὸ τῶν τειχῶν, ὁ Ἀρταξέρξης, τρέμων πρὸ τῶν νικῶν τοῦ Κίμωνος, παρήγγειλεν εἰς τοὺς ἐν Κύπρῳ ἡγεμόνας καὶ σατράπας νὰ συνάψωσιν εἰρήνην πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Οὗτοι προθύμως ὑπακούσαντες, ἔπεμψαν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις, κομίζοντας προτάσεις εἰρήνης καὶ συνδιαλλαγῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι παρεδέξαντο ταύτας καὶ ἀπέστειλαν εἰς Σοῦσα τὸν Καλλίαν, ὅστις συνῆψε μετὰ τοῦ Ἀρταξέρξου τὴν περιβόητον Κιμώνειον Συνθήκην, καθ' ἣν ἅπασαι αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἑλληνίδες πόλεις ἐκηρύχθησαν αὐτόνομοι. Ἀφοῦ δὲ ἐτέλεσαν τὰς ἐπὶ τούτῳ σπονδάς, οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεκάλεσαν τὰς ἐν Κύπρῳ δυνάμεις. Τότε νόσῳ ἐτέλευσεν ἐκεῖ καὶ ὁ Κίμων[1]. Τοιαύτη ἡ διήγησις τοῦ Σικελιώτου, ὅστις περιέργως οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῆς τύχης τῆς νήσου κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Ὁ Πλούταρχος[2] ὅλως ἀλλοίως ἐξιστορεῖ τὰ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην: «Ὁ Κίμων, καταναυμαχήσας τὸν ἐκ φοινισσῶν καὶ κιλισσῶν νηῶν βασιλικὸν στόλον, ἀνεκτᾶτο τὰς ἐν Κύπρῳ πόλεις. Μέλλων δὲ μεγάλους ν' ἀναλάβῃ ἀγῶνας, ἔπεμψεν εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ Διὸς Ἄμμωνος ἄνδρας θεοπρόπους, ἀπόρρητόν τινα παρὰ τῷ Θεῷ ποιησαμένους μαντείαν. Ὁποία δὲ ἦν αὕτη δὲν ἐγνώσθη, διότι τὸ μαντεῖον οὐδὲν ἀπήντησεν, ἀλλ' ἀποπέμψαν ἀμέσως τοὺς θεοπρόπους, «ὁ Κίμων, εἶπε, τυγχάνει ἤδη παρὰ τῷ Θεῷ». Καὶ τῷ ὄντι, καταβάντες μετ' ὀλίγον εἰς τὸ ἐν Αἰγύπτῳ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων, ἔμαθον τὴν τελευτὴν τοῦ ἀνδρός, κληθέντος κατὰ τὸ μαντεῖον παρὰ τῷ Θεῷ. Ἀπέθανε δέ, ὡς πλεῖστοι λέγουσιν, ἐκ νόσου, πολιορκῶν τὸ Κίτιον, καὶ κατ' ἄλλους, ἔκ τινος τραύματος. Τελευτῶν ὁ Κίμων, ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Ἑλλήνων, καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς ὅπως, λύοντες τὴν πολιορκίαν, ἀποπλεύσωσι τάχιστα, ἀποκρύπτοντες τὸν θάνατον αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ἐγένετο, χωρὶς οὔτε πολέμιος, οὔτε σύμμαχος νὰ μάθῃ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ».

Οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ μεγάλων τιμῶν ἐκήδευσαν τὸν ἄξιον τοῦ Μιλτιάδου υἱόν, ὃν ἔφερε νεκρὸν εἰς Ἀθήνας ἐκ Κύπρου ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος. Ὡς δὲ ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει, καὶ οἱ Κιτιεῖς ἐτίμων τά-

1 Διόδ. Σικ. XII. 3. 4.
2 Κίμ. XVIII.

φον τινὰ τοῦ Κίμωνος ἐν Κιτίῳ, ἐν λοιμῷ καὶ γῆς ἀφορίᾳ προστάξαντος τοῦ Θεοῦ νὰ μὴ ἀμελῶσι τοῦ Κίμωνος, ἀλλὰ νὰ σέβωνται καὶ γεραίρωσιν αὐτόν. Φαίνεται δέ, ὅτι οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κίμωνος Κιτιεῖς ἔπαθον ὅ,τι καὶ οἱ Ἀμαθούσιοι, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ τιμήσωσιν ὡς ἥρωα τὸν Ὀνήσιλον, οὗ πρὸ ὀλίγου ὠνείδιζον τὴν κεφαλήν. Ἡ πρὸς τοὺς Κιτιεῖς προσταγὴ τοῦ Θεοῦ, ὅπως γεραίρωσι τὸν Κίμωνα, ὑποδηλοῖ, ὅτι, συμβάντος ποτὲ λοιμοῦ καὶ ἀφορίας ἐν τῇ νήσῳ, καὶ τῶν Κιτιέων ἐρωτησάντων τὸ μαντεῖον περὶ τοῦ τρόπου τῆς θεραπείας, ἐδόθη πρὸς αὐτοὺς ἡ προσταγὴ νὰ τιμήσωσι τὸν Κίμωνα, καὶ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἀνήγειραν μνημεῖον ἢ κενοτάφιον.

Τίς ἡ τύχη τῆς Κύπρου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος καὶ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου; Ἂν καὶ ἀμφισβητεῖται, ἂν ἐγένετο ἢ οὔ ρητὴ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν συνθήκη εἰρήνης, καὶ ἡ Κιμώνειος θεωρεῖται ὡς πλάσμα μεταγενεστέρων συγγραφέων, οὐδεμία ὅμως ἀμφιβολία, ὅτι τὰ πράγματα εἶχον, ὡς περίπου διὰ τῆς συνθήκης διατυποῦνται. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Βάρβαροι εἶχον συμφέρον νὰ παύσωσι τοὺς κατ' ἀλλήλων πολέμους. Ὁ Κίμων, ὅστις ἐσκέπτετο νὰ καταλύσῃ τὸ περσικὸν κράτος καὶ νὰ προλάβῃ ἐν τούτῳ τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, ἀπέθανεν ἤδη. Οὐδεὶς εὑρέθη νὰ διαδεχθῇ αὐτόν. Ἡ δὲ Σπάρτη ἔβλεπε μετὰ φθόνου τὰς προόδους τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐνεκυμόνει τὸν ὀλέθριον πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅστις ἐπέφερε τὸν ὄλεθρον αὐτῆς. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Πέρσαι τεταπεινωμένοι, ἡττημένοι πανταχοῦ, φοβούμενοι νέον Κίμωνα, πλειότερον παντὸς ἄλλου ἔχαιρον διὰ τὴν εἰρήνην. Δι' αὐτῆς ἅπασαι αἱ ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνίδες πόλεις ἐκηρύχθησαν αὐτόνομοι, περσικὸν πολεμικὸν πλοῖον δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ πλεύσῃ ἐντὸς τῶν Κυανέων καὶ Χελιδονίων νήσων, ἀντὶ τούτων δὲ οἱ Πέρσαι ἔλαβον ὑπὸ τὴν ἀδιακώλυτον κατοχὴν αὐτῶν τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κύπρον. Οὕτως ἡ Κύπρος, ἣν ἀρχῆθεν οἱ Ἕλληνες ἔθεντο ὡς πρῶτον σταθμὸν τῶν κατακτήσεων αὐτῶν, μετὰ τόσους ἀγῶνας μόνη τῶν ἑλληνίδων χωρῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν περσικὴν κυριαρχίαν, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπαισθητῶς εἶχε χαλαρωθῆ. Εἰς τοῦτο ἴσως συνετέλεσαν καὶ οἱ Κύπριοι, οἵτινες κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην οὐδόλως συνέδραμον τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἰδίαν ἀπελευθέρωσιν.

Περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς νήσου πραγμάτων κατὰ τὴν περίοδον

ταύτην ὀλίγα γνωρίζομεν. Βεβαίως ὅμως αἱ ἀπὸ τοῦ Ὀνησίλου μέχρι τοῦ Κίμωνος ἀλλεπάλληλοι ἐν Κύπρῳ ἐκστρατεῖαι οὐσιωδῶς ἔβλαψαν τὰ ὑλικὰ τῆς νήσου συμφέροντα, καὶ αἱ διάφοροι ἀπόπειραι πρὸς ἐλευθέρωσιν αὐτῆς κατέστησαν βαρυτέραν τὴν περσικὴν κυριαρχίαν. Ἀφ' ἑτέρου τὸ φοινικικὸν στοιχεῖον, εὐνοούμενον ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἐπανέκτα τὴν ἐν τῇ νήσῳ ἐπιρροὴν αὐτοῦ. Τὸ Κίτιον, ἡ κυριωτέρα φοινικικὴ πόλις, πρὸ πολλοῦ προσαρτῆσαν εἰς ἑαυτὸ τὰς μικρὰς ἡγεμονίας τῆς Ταμασσοῦ καὶ τοῦ Ἰδαλίου, κατέστη ἤδη τὸ ἰσχυρότερον ἐν τῇ νήσῳ βασίλειον. Καὶ κατὰ τὰ ἔτη 430—420 π. Χ. Φοῖνιξ ἐξόριστος, οὗ τὸ ὄνομα δὲν διεσώθη, ἐλθὼν εἰς Σαλαμῖνα καὶ εὐνοηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς καὶ ὑψηλῆς τυχὼν θέσεως, κατέλαβε τὸν θρόνον, ἐκδιώξας τὸν εὐεργέτην αὐτοῦ. Καθ' ὅλον δὲ τὸ διάστημα τῆς μακρᾶς αὐτοῦ βασιλείας προσεπάθει διὰ παντὸς μέσου ν' αὐξήσῃ καὶ προαγάγῃ τὸ ἐκπεπτωκὸς φοινικικὸν στοιχεῖον. Ἀφ' ἑτέρου αἱ τέχναι ἐξέπιπτον, τὸ ἐμπόριον ἔπασχε, καὶ ἐν γένει ἡ Σαλαμίς, ὡς καὶ ἅπασα ἡ νῆσος, διήρχετο περίοδον νάρκης καὶ καταπτώσεως. Οἱ ἄποικοι Φοίνικες, οἵτινες κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐποχήν, ὅτε ἐμπορικῶς καὶ ναυτικῶς ἤκμαζον, ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι τοῦ πολιτισμοῦ μυσταγωγοί, ἤδη κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς ἐκπεπτωκότες, δὲν ἦτο δυνατὸν ἢ κακῶς νὰ ἐπιδράσωσι καὶ ἐπὶ τῆς Κύπρου. Ὁ γεωγράφος Σκύλαξ, ἀπαριθμῶν τὰς κυριωτέρας παραλίους πόλεις τῆς Κύπρου, λέγει, ὅτι πᾶσαι εἶχον λιμένας ἐρήμους· αἱ δὲ ἄλλαι πόλεις ἐν μεσογείᾳ ἦσαν βάρβαροι. Ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὴν παροῦσαν ἐποχὴν τῆς καταπτώσεως, καθ' ἣν ἡ Κύπρος, πιεζομένη ὑπὸ πῆς ἀρχῆς τῶν τυράννων Φοινίκων, οὓς οἱ Πέρσαι ἐκεῖ ἐγκατέστησαν, ἀπέβαλε τὴν προτέραν λαμπρότητα. Ἐν ποίᾳ δὲ ἀθλίᾳ καταστάσει εὑρίσκετο ἡ νῆσος, καθ' ὃν χρόνον ὁ Εὐαγόρας κατέλαβε τὴν ἀρχήν, μανθάνομεν ἐκ τοῦ Ἰσοκράτους. «Τὴν Σαλαμῖνα, λέγει, κατέσχεν ὁ Εὐαγόρας οὔτε ἐμπορίῳ χρωμένην, οὔτε λιμένας κεκτημένην.»

Μετ' ὀλίγον τὸν ἀχάριστον τοῦτον νοσφιστὴν τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τῆς Σαλαμῖνος ἐδολοφόνησαν συνωμόται, ὧν ἡγεῖτο ὁ Αὐδήμων, Φοῖνιξ ἐπίσης ἐκ Τύρου, γεννηθεὶς ὅμως καὶ ἀνατραφεὶς ἐν Κιτίῳ, ὅστις καὶ κατέλαβεν ἀμέσως ἀντὶ τοῦ δολοφονηθέντος τὸν θρόνον. Ὁ Αὐδήμων, γενόμενος βασιλεὺς τῆς Σαλαμῖνος τῇ ὑπο-

στηρίξει ἀναμφιβόλως τῶν Περσῶν, ἐφιλοτιμήθη νὰ ὑπερβῇ τὸν προκάτοχόν του, καὶ μᾶλλον αὐτοῦ εὐγνώμων, εἰργάζετο ὅπως τέλειον ὑποδουλώσῃ πᾶσαν τὴν Κύπρον εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Ἐκάλεσε προσέτι ἐκ Φοινίκης ἀποίκους Φοίνικας καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν νῆσον ἤθη καὶ ἔθιμα ἀσιατικά. Ἐπ' αὐτοῦ ἀληθὴς τρομοκρατία ἐκηρύχθη ἐν Σαλαμῖνι, οἱ σπουδαιότεροι ἄνδρες ἐξωρίσθησαν τῆς χώρας καὶ πολλοὶ ἄλλοι, φεύγοντες τὴν ὁρμὴν τοῦ Αὐδήμονος, ἑκουσίως κατέλιπον τὴν νῆσον. Μεταξὺ τῶν ἐξορισθέντων καταλέγεται καὶ ὁ μετ' ὀλίγον Μέγας ἀληθῶς Εὐαγόρας, ὅστις ὡς φωτεινὸν μετέωρον φωτίζει πρὸς στιγμὴν τὸν σκοτεινὸν τῆς Κύπρου οὐρανόν.

ΙΗ΄

Εὐαγόρας. Ἀνάκτησις τῆς ἐλευθερίας τῆς Κύπρου.

Ἀπὸ τῶν ἀπὸ Διὸς εὐγενεστάτων ἡμιθέων, τῶν Αἰακιδῶν, κατήγετο ὁ Εὐαγόρας κατὰ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἰσοκράτης. Ὁ Αἰακὸς ἦν ἔκγονος τοῦ Διὸς καὶ τῶν Τευκριδῶν ὁ πρόγονος, ἐξ ὧν ἐκαυχᾶτο, ὅτι κατήγετο ὁ Εὐαγόρας. Ἀλλ' οἱ Τευκρίδαι ἔπαυσαν νὰ βασιλεύωσι πλέον, καὶ τὸν θρόνον αὐτῶν ἐμόλυνον δολοφόνοι Φοίνικες Ἡγεμόνες. Τῶν πατρώων δικαίων ἐκδικητὴς γεννᾶται ὁ Εὐαγόρας, εἷς τῶν μεγαλοφυεστέρων τῆς ἀρχαιότητος ἡγεμόνων, γεννηθεὶς τῷ 455 π. Χ. Ὡραῖος εἰς ἄκρον, σώφρων, ρωμαλέος καὶ δίκαιος, διεκρίνετο μεταξὺ πάντων, ὡς ὅτε παῖς ὢν ἠρίστευεν ἐν τοῖς μετὰ τῶν ὁμηλίκων ἀγῶσιν. Οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες τῆς νήσου, βλέποντες τὰ χαρίσματα ταῦτα τοῦ Εὐαγόρου, κατελαμβάνοντο ὑπὸ δέους, σκεπτόμενοι, ὅτι τοιοῦτος ἀνὴρ δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πολὺ νὰ μένῃ ἐν εἰρήνῃ. Ὁ δὲ Αὐδήμων, αἰσθανόμενος κλονιζόμενον τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐκ τοῦ γοήτρου, ὅπερ ἐνέπνεεν ὁ Εὐαγόρας, ἐσκέφθη νὰ τὸν διαφθείρῃ· ἀλλ' οὗτος, νοήσας τὰ τεκταινόμενα, κατέλιπε τὴν Σαλαμῖνα, καταφυγὼν εἰς Σόλους τῆς Κιλικίας, ὁπόθεν μετὰ πεντήκοντα ἑταίρων κατῆλθεν εἰς Κύπρον, προτιθέμενος ἢ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα, ἢ νὰ ἀποθάνῃ ἐν αὐτῇ. Μόλις οὗτοι ἀφίκοντο εἰς Κύπρον, καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς Σαλαμῖνα· νύκτωρ δέ, καίπερ ἐλάχιστοι, ὁδηγούμενοι ὅμως οἱ πεντήκοντα συνωμόται ὑπὸ ἀρχηγοῦ μεγαλεπηβόλου, παρεβίασαν μικράν τινα τοῦ τείχους πύλην καὶ δι'

αὐτῆς εἰς τὴν πόλιν ὁρμήσαντες, προσέβαλον τὸν βασιλέα. Οἱ πλεῖστοι ἔμειναν ἀπαθεῖς θεαταί, φοβούμενοι καὶ τοῦ τυράννου τὴν δύναμιν, καὶ τοῦ Εὐαγόρου τὴν ἀρετὴν εὐλαβούμενοι, οἱ δὲ περὶ τὸν ἡγεμόνα, καταληφθέντες ἐξ ἀπροόπτου, ἠττήθησαν καὶ ὑπεχώρησαν πρὸ τοῦ Εὐαγόρου, ὅστις, καταλαβὼν τὸ βασίλειον, ἐκήρυξεν ἑαυτὸν τύραννον τῆς Σαλαμῖνος, καὶ τοὺς μὲν ἐχθροὺς τιμωρήσας, τοὺς δὲ φίλους ἀμείψας, ἐποιήσατο τὰς πατρίους τιμὰς εἰς τὸ γένος τῶν Τεύκρων.

Ἡ ταχεῖα προσβολὴ καὶ νίκη, τὸ θάρρος καὶ τὸ μεγαλόψυχον τοῦ ὁδηγήσαντος τοὺς πεντήκοντα κατὰ τοῦ Αὐδήμονος ἐλάμπρυναν ὡς εἰκὸς τὸ ὄνομα τοῦ Εὐαγόρου, ὅστις, κατὰ τὸν Ἰσοκράτην, οὐ μόνον τῆς Σαλαμῖνος, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀσίας ἁπάσης ἦν ἄξιος νὰ ἄρξῃ. Ἑδραιώσας τὸν θρόνον αὐτοῦ ὁ Εὐαγόρας, ἠσχολήθη μετὰ ζήλου εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἐκπεπτωκυίας πατρίδος αὐτοῦ. Παραλαβὼν τὴν πόλιν ἐκβεβαρβαρωμένην διὰ τὴν τῶν Φοινίκων ἀρχήν, ἐστερημένην δὲ τεχνῶν, ἐμπορίου, λιμένων, πτωχὴν καὶ ἀθλίαν, περὶ πάντων ἐμερίμνησε, πάσας τὰς ἀνάγκας αὐτῆς πληρώσας, καὶ χώραν πολλὴν πέριξ κατέκτησε, διὰ τειχῶν περιέβαλε τὴν χώραν, τριήρεις ἐναυπηγήσατο καὶ τόσῳ μὲν λαμπρὰν ἀνέδειξε τὴν Σαλαμῖνα, ὥστε νὰ μὴ ὑπολείπηται οὐδεμιᾶς ἑλληνίδος πόλεως, τόσῳ δὲ ἰσχυράν, ὥστε οἱ πρὸ ὀλίγου καταφρονοῦντες αὐτὴν ἤδη νὰ τρέμωσι πρὸ τοῦ ὀνόματός της. Τὸ φοινικικὸν στοιχεῖον τόσῳ εἶχε καταθλίψῃ τὸ ἑλληνικόν, τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ περσικὴ ἐπίδρασις, ὥστε κατὰ τὴν ἀπὸ Ὀνησίλου ἄχρις Εὐαγόρου περίοδον ἡ Κύπρος μικροῦ δεῖν ἐξεβαρβαροῦτο. Ἀλλ' ἤδη τοσοῦτον μετεβλήθησαν τὰ πράγματα, ὥστε, ἐνῷ πρὸ μικροῦ ἐκεῖνοι τῶν ἀρχόντων ἐθεωροῦντο βέλτιστοι, οἱ ὠμότερον διακείμενοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας, νῦν οἱ ἡγεμόνες καθ' ὅλην τὴν νῆσον ἁμιλλῶνται, τίς νὰ δειχθῇ φιλελληνικώτερος· λαμβάνουσι πάντες ἑλληνίδας γυναῖκας καὶ ἀρέσκονται μᾶλλον εἰς πράγματα καὶ τρόπους ἑλληνικούς. Διὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην βλέπομεν, ὅσῳ οὐδέποτε ἄλλοτε, συρρέοντας εἰς τὴν νῆσον πλείστους διακεκριμένους Ἕλληνας, σοφοὺς καὶ καλλιτέχνας, ἰδίᾳ μουσικούς, θεωροῦντας νομιμωτέραν τὴν τοῦ Εὐαγόρου βασιλείαν, ἢ τὴν τῆς ἰδίας πατρίδος.

Τοῦ Εὐαγόρου τὸ ἐγκώμιον ἔπλεξεν ὁ τῶν Ἀθηναίων ῥήτωρ Ἰσο-

κράτης, πέμψας αὐτὸ πρὸς τὸν υἱόν του Νικοκλέα, διαδεχθέντα τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Σαλαμῖνος, διότι ἐνόμιζεν, ὡς ἐν ἀρχῇ γράφει, ὅτι, ἐὰν οἱ τετελευτηκότες ἔχωσιν αἴσθησιν τῶν ἐνταῦθα γινομένων, θὰ ἔχαιρε καὶ ὁ Εὐαγόρας, βλέπων ὑμνουμένην τὴν ἀρετήν του. Εὐφυὴς ὁ Εὐαγόρας, λέγει ὁ Ἰσοκράτης, ἀνεμιγνύετο εἰς πάντα, περὶ πάντων τῶν τοῦ βασιλείου μεριμνῶν, καί, γνωρίζων καλῶς ὅλους τοὺς πολίτας, ἐσχημάτιζε τὰς περὶ τῶν προσώπων καὶ πραγμάτων κρίσεις αὐτοῦ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως. Τόσῳ δὲ καλῶς διῴκει, ὥστε οἱ ξένοι ἐμακάριζον μᾶλλον τοὺς κρατουμένους, ἢ τὸν κρατοῦντα· διότι καθ' ὅλον τὸν χρόνον οὐδένα ἠδίκησε, τοὺς χρηστοὺς ἐτίμα καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας νομίμως ἐκόλαζεν. Ἂν καὶ δὲν εἶχε περὶ αὐτὸν συμβούλους, οἵτινες συνήθως ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν βασιλέων, κολακεύοντες καὶ ραδιουργοῦντες, διαφθείρουσι τὴν βασιλείαν καὶ ἐπιφέρουσι κλονισμοὺς εἰς τὴν Πολιτείαν, ἐν τούτοις πλειστάκις συνεβουλεύετο ὅσους φίλους ἐγνώριζεν εἰλικρινεῖς. Εὐσεβὴς καὶ δίκαιος, ἐφύλαττε τὸν λόγον ὡς καὶ τὸν ὅρκον. Τοὺς φίλους ὑποχρεῶν δι' εὐεργεσιῶν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀφοπλίζων διὰ τῆς μεγαλοψυχίας του, ἐκράτει πάντας περὶ αὐτόν. Ἐκ πάσης Πολιτείας ἐκλέγων τὸ βέλτιστον, προσεπάθει νὰ καταστήσῃ τὸ βασίλειον αὐτοῦ πρότυπον διοικήσεως. Τέλος ὁ Εὐαγόρας ἦν τέλειος βασιλεύς, καὶ τοιοῦτον ἡγεμόνα ἂς εὔχωνται νὰ ἔχωσι πάντα τὰ ἔθνη καὶ ἰδίᾳ ἐκεῖνα, ἅτινα χρήζουσιν ἀναπλάσεως ἐν πᾶσι καὶ ἔχουσι νὰ ἐκπληρώσωσι μέγαν ἐπὶ τῆς γῆς προορισμόν. Γνωρίζων νὰ θεραπεύῃ τὰ πλήθη, ὧν λίαν δημοτικός, ἐν πᾶσι καλῶς πολιτευόμενος, ἀνεδεικνύετο ἔξοχος πολιτικός, ὡς ἦτο ἔνθους καὶ γενναῖος μαχητὴς καὶ μεγαλεπήβολος στρατηγός.

Ἐπὶ τοῦ Εὐαγόρου ἡ Σαλαμὶς ἀνήχθη εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς λαμπρότητος αὐτῆς καὶ πᾶσα ἡ Κύπρος ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν τοῦ Τευκρίδου βασιλείαν, ἀποβάλλουσα τὴν νάρκην, ἐλάμβανε νέαν ζωὴν καὶ ἀνεμιμνήσκετο ἀρχαίου μεγαλείου.

Ἀλλ' ὅ,τι ἀπηθανάτισε καὶ ἀνύψωσε τὸν Εὐαγόραν καὶ ἐκίνησε τὴν γραφίδα καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ μεγαλοπρεποῦς Ἰσοκράτους, εἰσὶν οἱ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Κύπρου ἀγῶνες αὐτοῦ καὶ ἡ μετὰ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων σύμπραξίς του.

Τὴν Ἑλλάδα ἐλυμαίνετο τότε ὁ ὀλεθριώτατος πελοποννησιακὸς

πόλεμος, ὅστις ἀπὸ τοῦ 431—404 διαρκέσας, ἐπὶ μίαν σχεδὸν ἀνθρώπων γενεάν, ἔσεισεν ἐκ θεμελίων σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ προπαρεσκεύασε τὴν παρακμὴν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἡγουμένων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ διῃρέθη εἰς δύω ἀντίπαλα στρατόπεδα, ἅτινα ἐξῆλθον τῆς παλαίστρας μετὰ μακρὰν πάλην, συντετριμμένα καὶ ἐξηντλημένα. Αἱ Ἀθῆναι ἀπέβαλον τὴν ἡγεμονίαν καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν μακρῶν τειχῶν εἶδον ὑπὸ τὸν ἦχον αὐλῶν καὶ σαλπίγγων ἐγειρομένην τὴν τυραννίδα, ἡ δὲ Σπάρτη, καίπερ νικήτρια, ἔφερεν ὅμως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν ἑαυτῇ τὸ σπέρμα τῆς διαφθορᾶς, ἥτις δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀναφανῇ.

Ἡ Σπάρτη κατήνεγκε τὸ τελευταῖον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν θανάσιμον πλῆγμα κατὰ τὴν παρὰ τοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς ναυμαχίαν, καθ' ἣν κατεστράφη ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ πόλις τῆς Παλλάδος ἀφέθη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν συνελήφθησαν νῆες, τὰ πληρώματα ᾐχμαλωτίσθησαν καὶ μόνον ὁ Ἀθηναῖος ναύαρχος Κόνων, ἡγούμενος μοίρας ἐκ δώδεκα τριήρων, ἐπέτυχε νὰ διαφύγῃ εἰς Σαλαμῖνα τὴν ἐν Κύπρῳ, πρὸς τὸν φιλόξενον Εὐαγόραν (405). Ὁ Κόνων καὶ ὁ Εὐαγόρας συνεδέθησαν διὰ διαρκοῦς φιλίας, ἥτις ἔμελλε μεγάλως νὰ ὠφελήσῃ τὰς Ἀθήνας. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σαλαμῖνος, θέλων διὰ παντὸς μέσου νὰ προσελκύσῃ εἰς τὴν νῆσον Ἕλληνας ἀποίκους καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ἐδωρήσατο εἰς τοὺς ἀτυχεῖς ξένους πολλὰς γαίας, καὶ παντοιοτρόπως ὑπεβοήθησε τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν. Ὁ Κόνων καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Νικόφημος ἐνυμφεύθησαν ἐκεῖ· καὶ πολλοὶ δυστυχεῖς Ἀθηναῖοι, φεύγοντες τὴν τυραννίδα, κατέλιπον τὴν ἰδίαν πατρίδα, εὑρίσκοντες ὑπὸ τὸν Εὐαγόραν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἥτις ἀπέπτη τῆς κλασικῆς αὐτῶν πόλεως. Ἰδίως δὲ μέγας ἀριθμὸς ἑλληνίδων γυναικῶν κατῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα τῆς Ἀφροδίτης, ἐνισχύων οὕτω διὰ γνησίου ἑλληνικοῦ αἵματος τὸ τέως καταπεπτωκὸς ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Ὡς ἐκ τούτου ἡ βιομηχανία καὶ αἱ τέχναι ἀνυψώθησαν, καὶ εἰς τὴν ἀσιανὴν Κύπρον ἐπέπνευσε πρὸς στιγμὴν λεπτὴ ἀτθὶς αὔρα, φέρουσα τὴν καλαισθησίαν καὶ τὴν χάριν, τὴν λεπτότητα καὶ τὸ πνεῦμα, ἅτινα διέκρινον τὴν εὐγενῆ τῶν Ἀθηνῶν κοινωνίαν.

Οὕτως ὁ 5ος π. Χ. αἰών, ὅστις διέρρευσεν ἐν πλήρει δράσει διὰ

τὴν Κύπρον, ἔδυσεν αἰσίως δι' αὐτὴν καὶ ἡ τελευταία δεκαετία τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ὡς καὶ αἱ δύω πρῶται τῆς τετάρτης, σημειοῦνται ὡς ἡ λαμπροτέρα σελὶς τῆς κυπριακῆς ἱστορίας.

Δὲν γνωρίζομεν τί συνέβη κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐν τοῖς λοιποῖς τῆς νήσου βασιλείοις, ἀλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι καὶ ἐκεῖ, ὡς καὶ ἐν Σαλαμῖνι, κατὰ πολὺ ἐμειώθη ἡ φοινικικὴ ἐπιρροὴ καὶ ἡ ἀνάμιξις τῆς Περσίας εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς νήσου πράγματα. Ἀλλ' ὅτε Δαρεῖον τὸν Νόθον διεδέχθη ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Περσίας Ἀρταξέρξης ὁ Β' (405), καὶ πρὸς αὐτὸν μαχόμενος ἔπεσε παρὰ τὰ Κούναξα τῆς Βαβυλῶνος (401) ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κῦρος ὁ Νεώτερος, καὶ τὸ περσικὸν κράτος ἐφέρετο πρὸς τὴν παρακμήν, ἡ Κύπρος, παύσασα πλέον τοῦ νὰ ἀποτίῃ καὶ τῆς ὑποτελείας τὸν φόρον, κατέστη σχεδὸν ἀνεξάρτητος, καὶ οὐδόλως ἔλαβε μέρος εἰς τὸν μεταξὺ Κύρου καὶ Ἀρταξέρξου πόλεμον.

Μετὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐπόμενον ἦτο οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν σύμμαχοι αὐτῶν νὰ περιέλθωσιν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Πέρσας, ὡς ὑποστηρίξαντες τὴν τοῦ Κύρου ἀποστασίαν. Ὁ Τισσαφέρνης, ὁ Σατράπης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐζήτησεν ἀμέσως ὑποταγὴν παρὰ τῶν ἰωνικῶν πόλεων, αἵτινες διὰ τῆς Κιμωνείου εἰρήνης εἶχον ἀνακηρυχθῆ ἐλεύθεροι. Πρὸς βοήθειαν αὐτῶν ἔπεμψαν οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸν Θίμβρωνα (400), ὅστις μετὰ πολλὰς κατὰ τῶν Περσῶν ἐπιτυχίας ἀνεκλήθη ἕνεκά τινος κατηγορίας ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Δερκυλλίδου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Σπάρτη ἀπέρριψε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τῶν Περσῶν, ὁ τότε ἀνακηρυχθεὶς βασιλεὺς αὐτῆς Ἀγησίλαος, ἡγούμενος τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων, ἀπέπλευσεν εἰς Ἔφεσον, ὅπως ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνα (396). Ὁ Ἀγησίλαος ἐνίκησε κατὰ κράτος τοὺς Πέρσας, μεταφέρων δὲ τὸν πόλεμον εἰς τὴν καρδίαν τῆς Περσίας, θὰ ἐπραγματοποίει ἴσως τὸ ὄνειρον τοῦ Κίμωνος καὶ θὰ προελάμβανε τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, ἂν μὴ εἰργάζοντο ὑπὲρ τοῦ Ἀρταξέρξου αἱ ἐν Ἑλλάδι διχόνοιαι καὶ ἀντιζηλίαι, πρὸς δὲ καὶ τὰ περσικὰ χρήματα. Πολλαὶ τῆς Ἑλλάδος πόλεις διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς τὴν ἀγέρωχον ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, αἱ δὲ Ἀθῆναι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν δὲν ἐζήτουν ἢ εὐκαιρίαν, ὅπως συντρίψωσι τὴν σπαρτιατικὴν ἰσχὺν καὶ ἐκδικήσωσι τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ἧτταν. Ἡ ἀγ-

γελία τῆς εἰσβολῆς τῶν συμμάχων Ἑλλήνων εἰς Πελοπόννησον ἠνάγκασε τὴν Σπάρτην νὰ ἀνακαλέσῃ ἐξ Ἀσίας τὸν Ἀγησίλαον, ὅστις βαρυαλγῶν διέβη τὸν Ἑλλήσποντον, ἐλαύνων διὰ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας.

Ὁ ἐν Σαλαμῖνι διάγων Κόνων, ὅστις ἔχαιρέ πως τὴν πίστιν τῆς αὐλῆς τῆς Περσίας, κατώρθωσε διὰ τοῦ ἱστορικοῦ Κτησίου, ἰατροῦ τοῦ Ἀρταξέρξου, νὰ κατευνάσῃ τὸ κατὰ τοῦ Εὐαγόρου μῖσος τοῦ Μεγάλου βασιλέως, προερχόμενον ἐκ τῆς ἀνυποταξίας τῆς Κύπρου, καὶ νὰ συμφιλιώσῃ αὐτούς. Ὁ Ἀρταξέρξης, γνωρίζων τὸ κατὰ τῆς Σπάρτης μῖσος τοῦ Κόνωνος καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν συμπαθείας τοῦ Εὐαγόρου, ἐσκέφθη, ὅτι ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ ἀμφοτέρους πρὸς καταπολέμησιν τῆς σπαρτιατικῆς δυνάμεως, ἐξ οὗ καὶ ἡ Περσία καὶ αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Κύπρος κατὰ τὸ φαινόμενον θὰ ὠφελοῦντο. Ὁ Κόνων, οὕτως ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Εὐαγόρου, τοῦ Κτησίου, ἔτι δὲ καὶ τοῦ Φαρναβάζου, κατώρθωσε περὶ τὸ 397, ὅπως δοθῶσι παρὰ τοῦ Ἀρταξέρξου διαταγαὶ καὶ χρήματα πρὸς ναυπήγησιν ἐν Κιλικίᾳ καὶ Φοινίκῃ πολυαρίθμου στόλου, οὗ ἡ διεύθυνσις θὰ ἀνετίθετο εἰς τὸν Κόνωνα. Ἐν τῷ μεταξὺ οὗτος μεταβαίνει εἰς Βαβυλῶνα, τυγχάνει ἀκροάσεως παρὰ τῷ Ἀρταξέρξῃ, καὶ λαβὼν ἀρκετὰ χρήματα, ἀνακηρύττεται κυβερνήτης τοῦ ναυπηγηθέντος στόλου. Ἡγούμενος ἐνενήκοντα τριήρων ὁ Κόνων ἀπῆλθεν εἰς Κνίδον, ἔνθα ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτοῦ ὁ τῶν Λακεδαιμονίων στόλος ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀγησιλάου Πείσανδρον. Ὁ Κόνων καὶ ὁ συνάρχων αὐτῷ Πέρσης Σατράπης Φαρνάβαζος, κατετρόπωσαν περὶ τὴν Κνίδον (394) τὸν σπαρτιατικὸν στόλον, καταλύοντες οὕτω τὴν ναυτικὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμονίαν. Τὸ ἐπιὸν ἔτος ὁ Κόνων μετὰ πολλὰς νίκας καταπλεύσας εἰς Πειραιᾶ, ἀνέθηκεν ἐν τῇ Ἀκροπόλει στέφανον χρυσοῦν εἰς μνήμην τῆς περὶ Κνίδον νίκης, ἀνήγειρε τὰ μακρὰ τείχη καὶ διὰ πολυτελοῦς θυσίας καὶ ἑορτῶν ἐπανηγύρισε τὰ κατορθώματά του. Ἡ πόλις τῆς Παλλάδος ἐφαίνετο ἀναλαβοῦσα τὴν ἀρχαίαν ὄψιν, ἀλλ' ἡ ἠθικὴ τῶν Ἀθηνῶν δύναμις ἀπὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἤρξατο μαραινομένη, οὐδεμία δὲ νίκη ἠδύνατο νὰ ἀναστείλῃ τὴν ἀρξαμένην παρακμήν.

Ὁ Δῆμος τῶν Ἀθηναίων, πλησίον τῆς παρὰ τὸν Κεραμεικὸν Στοᾶς, ἀνήγειρε παρὰ τὸν Ἐλευθέριον Δία ἀνδριάντα εἰς τὸν Κό-

νωνα διὰ τὰ κατορθώματά του, καὶ τὸν Εὐαγόρα διὰ τὰς ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἐνεργείας αὐτοῦ, καὶ ἀνεκήρυξε τὸν βασιλέα τῆς Σαλαμῖνος πολίτην Ἀθηνῶν. Ὁ Κόνων ἄνευ τοῦ Εὐαγόρου οὐδὲν ἀληθῶς θὰ κατώρθου, καὶ δίκαιον εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι, οὕτω τιμήσαντες αὐτόν. Προθύμως μετεχειρίσθη ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἅπασαν αὐτοῦ τὴν ἐπιρροήν, τὰς γνώσεις, τὴν ἐνεργητικότητα, τὰς δυνάμεις, ὅτε δὲ ὁ Κόνων ἠθέλησε νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῆς Σπάρτης τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν Διονύσιον, ὁ Εὐαγόρας δὲν ἐδίστασε πρὸς τοῦτο νὰ τῷ προσφέρῃ εἰς γάμον καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θυγατέρα. Αἱ περὶ τούτου ὅμως διαπραγματεύσεις ἀπέτυχον.

Ἡ Σπάρτη, βλέπουσα τὸ κράτος αὐτῆς σαλευόμενον, ἐσκέφθη, ὅτι μόνον διά τινος μετὰ τῶν Περσῶν εἰρήνης ἠδύνατο νὰ σωθῇ, καὶ πρὸς τοῦτο ἔστειλε τὸν πανοῦργον Ἀνταλκίδαν πρὸς τὸν σατράπην τῆς Ἰωνίας Τιρίβαζον. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἅμα μαθόντες τοῦτο, ἔπεμψαν ὡσαύτως πρὸς αὐτὸν πρέσβεις, ὧν ἡγεῖτο ὁ Κόνων. Ἀλλ' οἱ ὅροι τοῦ Ἀνταλκίδου ἦσαν λίαν εὐνοϊκοὶ τοῖς Πέρσαις. Πᾶσαι αἱ ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνίδες πόλεις παρεδίδοντο εἰς τοὺς Πέρσας, αἱ δὲ λοιπαὶ ἔμενον αὐτόνομοι, ἀσφαλιζομένης οὕτω διὰ τῆς ἐξουδετερώσεως ἑκάστης αὐτῶν τῆς ἡσυχίας τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἐν τούτοις ὁ Ἀρταξέρξης ἀπετροπιάζετο τοὺς Λακεδαιμονίους, ὁ δὲ Φαρνάβαζος δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ, ὅσα παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἔπαθε. Καὶ ὁ Τιρίβαζος, καίπερ πρόθυμος νὰ ὑποστηρίξῃ παρὰ τῷ βασιλεῖ τὰς προτάσεις τοῦ Ἀνταλκίδου, δὲν ἠδυνήθη κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιτύχῃ τὴν παραδοχὴν αὐτῶν. Λέγεται μάλιστα, ὅτι συλλαβὼν τὸν Ἀθηναῖον Κόνωνα, ἐφυλάκισεν αὐτὸν εἰς Σοῦσα, ἔνθα περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἀπέθανεν, ἐνῷ ἄλλοι λέγουσιν, ὅτι ἀπέθανε νόσῳ ἐν Κύπρῳ, ἔνθα ἐκ δευτέρου κατέφυγεν. Ἐν τούτοις οἱ Ἀθηναῖοι ἐξηκολούθουν θαλασσοκρατοῦντες. Ἡ Σπάρτη ὅμως δὲν ἀπεθαρρύνθη ἐκ τῆς πρώτης ἀποτυχίας καὶ ἐκ δευτέρου ἔστειλε πρὸς τὸν Μέγαν Βασιλέα τὸν Ἀνταλκίδαν, ὅστις μετὰ τοῦ φίλου Τιριβάζου μεταβὰς εἰς Σοῦσα, ἔπεισε τὸν Ἀρταξέρξην νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν τῆς Ἑλλάδος ταπείνωσιν καὶ δούλωσιν. Οὕτω συνωμολογήθη ἡ ἄτιμος ἐκείνη συνθήκη τοῦ Ἀνταλκίδου (387), καθ' ἣν αἱ ἐν Ἀσίᾳ πόλεις, καὶ αἱ νῆσοι Κλαζομεναὶ καὶ Κύπρος ἀφέθησαν εἰς τοὺς Πέρσας, αἱ δὲ λοιπαὶ ἑλληνίδες πόλεις ἐκηρύχθησαν αὐτόνομοι, πλὴν τῆς Λή-

μνου, Ἴμβρου καὶ Σκύρου, αἵτινες ἀφέθησαν, πρὸς παραμυθίαν βεβαίως, εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Οἵα διαφορὰ μεταξὺ Κιμωνείου καὶ Ἀνταλκιδείου εἰρήνης! Ἐντὸς μικροῦ χρόνου ἡ διχόνοια καὶ αἱ ἀντιζηλίαι ἤγαγον τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν ἀτιμίαν καὶ τὴν ταπείνωσιν. Τοῦ Λεωνίδου καὶ τοῦ Ἀγησιλάου ἡ πατρὶς ἔθυσεν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῶν ἰδίων συμφερόντων, ἢ μᾶλλον τοῦ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους μίσους αὐτῆς, τὴν ἐλευθερίαν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεων καὶ τῆς Κύπρου, ὑπὲρ ὧν πρὸ μικροῦ τοσοῦτον ὑπερεμάχησεν.

Αἱ δουλωθεῖσαι πόλεις καὶ νῆσοι ὑπέστησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν Σατραπῶν τὰ πάνδεινα, χωρὶς οὐδὲν νὰ δυνηθῶσι νὰ πράξωσιν, οὐδένα νὰ ἐπικαλεσθῶσι. Μόνος δὲ ὁ γενναῖος Εὐαγόρας, ὅστις ἔβλεπε θυσιαζομένην τὴν ἐλευθερίαν τῆς Κύπρου, ὑπὲρ ἧς τόσῳ εἰργάσθη, ἠγωνίσατο περιφανῶς πρὸς στιγμὴν κατὰ τῆς περσικῆς κυριαρχίας, μόνος αὐτὸς ἐνόπλως διαμαρτυρηθεὶς κατὰ τῆς Ἀνταλκιδείου ἀτιμίας. Εἰς τοὺς ἐνδόξους τούτους ἀγῶνας, καθ' οὓς ἡ Κύπρος ἐξαγνίζεται δι' ὅ,τι πρότερον ἄκουσα ὑπὲρ τῶν Περσῶν ἔπραξε, καλεῖ ἡμᾶς ὁ Ἰσοκράτης, ὅπως κατ' ἐξοχὴν θαυμάσωμεν τὸν Εὐαγόραν.

Ἐὰν οἱ Ἕλληνες ὁμονοοῦντες ἐξηκολούθουν τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον, ὁ Εὐαγόρας, ὑποτάσσων ὑφ' ἑαυτὸν ἅπασαν τὴν Κύπρον, θὰ ἀνίδρυεν ἐκεῖ παρὰ τὸν μυχὸν τῆς Μεσογείου ἰσχυρὸν ἑλληνικὸν Κράτος, προπύργιον τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἑλλήνων, καὶ ἱδρύων ἰσχυρὰν δυναστείαν, ἐκπολιτίζων καθ' ὁλοκληρίαν τὴν νῆσον, θὰ μετέβαλλεν ὅλως τὰς τύχας αὐτῆς.

Καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Εὐαγόρας, ἐνθαρρυνόμενος καὶ ἐκ τῶν κατὰ τῆς Σπάρτης νικῶν τοῦ Κόνωνος καὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἀθηναϊκῆς ἰσχύος, ἀνέλαβε τὴν εἰς ἓν συγχώνευσιν τῶν διαφόρων τῆς νήσου βασιλείων, ποιῶν οὕτω τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν μεγαλουργῶν αὐτοῦ σχεδίων. Διὸ ἀφοῦ ἐνισχύθη ἐν τῷ θρόνῳ, ταχέως ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῶν πόλεων τῆς νήσου, ἃς καὶ εὐχερῶς κατέλαβε, πλὴν τῶν Σόλων, τοῦ Κιτίου καὶ τῆς Ἀμαθοῦντος, αἵτινες, ἀντέχουσαι ἐν τῷ πολέμῳ, ἀπέστειλαν πρέσβεις πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην, κατηγοροῦσαι τοῦ Εὐαγόρου, ὡς φονεύσαντος τὸν σύμμαχον τῶν Περσῶν βασιλέα Ἄγυριν, καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν βοήθειαν τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Καὶ πρὸ ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος, ὅτε ἕτερος γενναῖος τῆς Σαλαμῖνος βασιλεύς, ὁ Ὀνήσιλος, ἐκάλει

τοὺς Κυπρίους εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τὸ Κίτιον καὶ ἡ Ἀμαθοῦς ὑπῆρξαν αἱ μόναι εἰς τὰ σχέδια αὐτοῦ ἀντιστᾶσαι πόλεις. Ὅθεν δὲν ἐκπλησσόμεθα, ἐὰν καὶ μετὰ ἕνα αἰῶνα οἱ Κιτιεῖς καὶ οἱ Ἀμαθούσιοι δὲν ἐγένοντο κρείσσονες ἑαυτῶν. Μόνον ἡ στάσις τῶν Σόλων κινεῖ ἡμᾶς εἰς ἀπορίαν, πῶς ἡ πόλις ἐκείνη, ἧς τότε ὁ βασιλεὺς ἔπεσεν ἐνδόξως ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Σαλαμῖνος, πιστὸς μένων τῷ Ὀνησίλῳ, πῶς ἡ πλειότερον κατὰ τῶν Περσῶν ἀντιστᾶσα πόλις τοῦ Σόλωνος, ἤδη ἀνθίσταται κατὰ τοῦ Εὐαγόρου, ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ τὴν ἰδέαν τοῦ Ὀνησίλου πραγματοποιοῦντος.

Ὁ Ἀρταξέρξης βλέπων, ὅτι ὁ Εὐαγόρας ἐθριάμβευεν ἐν Κύπρῳ καὶ ἔπαυσε πλέον τοῦ νὰ ἀποτίῃ τὸν ἐνιαύσιον τῆς ὑποτελείας φόρον, σκεπτόμενος δέ, ὅτι ἡ Κύπρος εἰς κατάλληλον εὑρισκομένη θέσιν καὶ μεγάλας ἔχουσα ναυτικὰς δυνάμεις, τῷ ἦν λίαν χρήσιμος, διέταξεν ἁπάσας τὰς παραθαλασσίους πόλεις καὶ τοὺς κατ' αὐτὰς Σατράπας νὰ ναυπηγήσωσι ταχέως στόλον καὶ νὰ παρασκευάσωσι πάντα τὰ πρὸς πόλεμον, τὸν δὲ Δυνάστην τῆς Καρίας Ἑκάτομνον ν' ἀναλάβῃ τὴν κατὰ τοῦ Εὐαγόρου ἐκστρατείαν. Ὁ Ἑκάτομνος διεπεραιώθη ὄντως μετὰ μεγάλων δυνάμεων εἰς Κύπρον· ἀλλ' ὁ Εὐαγόρας διὰ τῆς ἀγχινοίας αὐτοῦ κατώρθωσεν ἐπὶ τοσοῦτον νὰ ἑλκύσῃ τὴν φιλίαν τοῦ Δυνάστου τῆς Καρίας, ὥστε οὗτος οὐ μόνον οὐδὲν κατ' αὐτοῦ ἐπεχείρησεν, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπεβοήθησε κρυφίως εἰς τὴν κατὰ τῆς Περσίας στάσιν αὐτοῦ. Τοιαῦτα παραδείγματα πολλὰ περιέχει ἡ ἱστορία τῶν Περσῶν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων τρία ἔτη πρὸ τῆς γνωστῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης. Εἴδομεν ἤδη, ὅτι ὁ Εὐαγόρας προηγουμένως συνεφιλιώθη πως πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην καὶ ὅτι, βοηθήσας τὸν Κόνωνα εἰς τὴν περὶ Κνίδον ναυμαχίαν (394), ἐγένετο ὠφέλιμος τοῖς Πέρσαις. Ἀλλ' ὅτε ἀπέθανεν ὁ Κόνων καὶ ὁ Ἀνταλκίδας διεπραγματεύετο τὴν πρὸς τοὺς Πέρσας εἰρήνην, ὁ Εὐαγόρας, προβλέπων ἴσως τὸ μέλλον, ἐπεχείρησε τὴν γνωστὴν στρατείαν πρὸς συγχώνευσιν τῶν βασιλείων τῆς Κύπρου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀμαθοῦς, τὸ Κίτιον καὶ οἱ Σόλοι, ὡς εἴδομεν, ἀνθίσταντο, ἰσχυρόταται δὲ οὖσαι πόλεις δὲν ἠδύναντο εὐκόλως νὰ ἁλωθῶσιν, ἐνῷ αὗται ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ἀρταξέρξου, ὁ Εὐαγόρας ἐζήτει βοήθειαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων, ὅπως καταβάλῃ τὰς ἀνθισταμένας πόλεις. Καὶ ὁ

Ἀρταξέρξης, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν ἀμέσως ν' ἀποστείλωσι τὰς αἰτηθείσας ἐπικουρίας, ἀλλὰ τῶν μὲν Ἀθηνῶν αἱ ἀποστελλόμεναι δέκα τριήρεις, συναντηθεῖσαι καθ' ὁδὸν ὑπὸ ἀνωτέρου σπαρτιατικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Τελευτίαν, συνελήφθησαν ὑπ' αὐτοῦ, τοῦ δὲ βασιλέως αἱ ὑπὸ τὸν Ἑκάτομνον ἐκπεφθεῖσαι δυνάμεις ἀντιστρόφως ἐξεπλήρωσαν ὡς εἴδομεν τὴν ἀποστολήν των.

Ὁ Εὐαγόρας, μὴ ἔχων ἰσχυρὸν στόλον, κατεσκεύασε νέας τριήρεις καὶ μετὰ διετεῖς παρασκευάς, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ νέου μικροῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Χαβρίαν, ἐκυρίευσε καὶ τὰς τρεῖς ἀνθισταμένας πόλεις καί, εἰς ἓν συγχωνεύσας τὴν νῆσον, ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ἁπάσης τῆς Κύπρου (388), ἢ μᾶλλον βασιλεὺς τῶν βασιλέων αὐτῆς. Τὸ ἐπιὸν ἔτος (387) ἐγένετο ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη, καθ' ἣν ἡ Κύπρος ἔδει ἐκ τρίτου νὰ ἐπανέλθῃ ὑπὸ τὸν περσικὸν ζυγόν. Ὁ Ἀρταξέρξης μέχρι τοῦ νῦν, πολεμῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἠδυνάτει νὰ πολεμήσῃ τὸν Εὐαγόραν, ἀλλ' ἤδη, διαλυθέντος τοῦ πρὸς ἐκείνους πολέμου, παρεσκευάζετο διὰ τὸν κυπριακὸν πόλεμον, φοβούμενος οὐχὶ τόσῳ διὰ τὰ γινόμενα, ἀλλὰ διὰ τὸ μέλλον, οὐχὶ τόσῳ διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Κύπρου, ἀλλὰ διὰ πολὺ μεγαλείτερα. Κηρύξας δὲ πρὸς τὸν Εὐαγόραν τὸν πόλεμον, ἐξεστράτευσε μεθ' ὁρμῆς κατ' αὐτοῦ, δαπανήσας διὰ τὴν στρατείαν ταύτην πεντακισμύρια τάλαντα.

Καὶ ἤδη ὁ Σαλαμίνιος ἥρως πρὸς μεγάλα ἔργα προσβλέπει, καὶ μετὰ θάρρους παρασκευάζεται, ὅπως ἀντιμετωπίσῃ τὸν περσικὸν κολοσσόν. Αἱ ἰσχυραὶ θελήσεις, καὶ οἱ μεγάλοι νόες διασπῶσι τὰ περιβάλλοντα αὐτοὺς κωλύματα καί, ὑπερπηδῶντες πάντα φραγμόν, ὑπερνικῶντες πᾶσαν ἀντίστασιν, ἀνυψοῦνται, ὡς ὑπὸ θείας δυνάμεως ἐλαυνόμενοι, εἰς δυσθεώρητα ὕψη, πρὸς ἃ ἔκθαμβος ἀτενίζει πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης. Ἡ εἰς μικρὰς ἡγεμονίας τέως διῃρημένη Κύπρος, ἡ ἐν πολλοῖς περσίζουσα νῆσος, ἡ ἐκ τῆς θρησκείας διεφθαρμένη πατρὶς τῆς Ἀφροδίτης, ἡ ἐξ ἀσιατικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων κεχαυνωμένη χώρα βασιλίσκων Σαρδαναπάλων, ἀνέρχεται ἤδη ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς ἐνιαία καὶ ἰσχυρὰ καὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μεγαλοπράγμονος ἡγεμόνος ἀτενίζει εἰς τολμηρὰ ὑπερόρια ἐγχειρήματα καὶ τολμᾷ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν Μέγαν Βασιλέα, πρὸ τοῦ ὁποίου κύπτουσιν ἤδη πάντες οἱ Ἕλληνες.

Ἀλλὰ καὶ τί δὲν δύνανται νὰ πράξωσιν ἡγεμόνες φιλοπάτριδες, ὑπερήφανοι, νουνεχεῖς! Εἷς καὶ μόνος ἀνήρ, ὑπὸ τοιούτων διαπνεόμενος αἰσθημάτων, δύναται τὰ πάντα νὰ κατορθώσῃ, τὰ πάντα νὰ μεταβάλῃ, ὡς ὁ Εὐαγόρας, ὅστις ἐξ ἰδιώτου, τύραννος γενόμενος, τοὺς μὲν πολίτας ἐκ βαρβάρων Ἕλληνας κατέστησεν, ἐξ ἀνάνδρων πολεμικούς, τὸν δὲ τόπον διῃρημένον καὶ παντάπασιν ἀπολίτευτον παραλαβών, ἐνιαῖον καὶ ἡμερώτερον κατέστησε.

Τῶν Περσῶν ἡ μὲν πεζικὴ καὶ ἱππικὴ δύναμις συνέκειτο ἐκ 300 χιλιάδων, ἡ δὲ ναυτικὴ ἐκ 300 καὶ πλέον τριήρων· καὶ τοῦ μὲν στρατοῦ ἀρχηγὸς ἦν ὁ Ὀρόντης, τοῦ δὲ στόλου ὁ Τιριβάζος, ἀνὴρ τὰ μάλα παρὰ τοῖς Πέρσαις τιμώμενος, καὶ ὁ Γλῶς. Οὗτοι διὰ τῆς Κιλικίας ὡδήγησαν εἰς Κύπρον τὰς περσικὰς δυνάμεις, μετὰ δραστηριότητος παρασκευαζόμενοι διὰ τὸν πόλεμον. Ὁ δὲ Εὐαγόρας πρὸς μὲν τὸν Ἄκορίν βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων, πολέμιον ὄντα τῶν Περσῶν, ἐποιήσατο συμμαχίαν, λαβὼν παρ' αὐτοῦ ἀξιόλογον δύναμιν, παρὰ δὲ τοῦ δυνάστου τῆς Καρίας Ἑκατόμνου, ὅστις καὶ προηγουμένως ἐβοήθησε τὸν Εὐαγόραν, λάθρα συμπράττων αὐτῷ, ἔλαβεν ἀρκετὰ χρήματα πρὸς διατροφὴν μισθοφόρων. Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἄλλους, τοὺς ἀλλοτρίως πρὸς τοὺς Πέρσας διακειμένους, τοὺς μὲν λάθρα, τοὺς δὲ φανερῶς ἀπεσπάσατο τῶν Περσῶν· γνωρίζων δέ, ὅτι οἱ ναυτικοὶ Φοίνικες θὰ τῷ ἦσαν λίαν ἰσχυροὶ ἀντίπαλοι, δυνάμενοι νὰ καταστρέψωσι τὰ σχέδια αὐτοῦ, ἐσκέφθη ὅτι πρῶτον ἔπρεπε νὰ ἐξασθενίσῃ τὴν δύναμιν τῆς Τύρου, ἢ καὶ ταύτην νὰ ἀποσπάσῃ τῶν Περσῶν. Ἂν καὶ ἡ Τύρος ἦν λίαν ἰσχυρὰ θέσις καὶ δυσκόλως θὰ ὑπέκυπτεν, ἐν τούτοις ὁ Εὐαγόρας δι' ἐφόδου κατέλαβεν αὐτήν, ὡς καί τινας ἄλλας πόλεις τῆς Φοινίκης, καὶ ἐλκύσας τὴν συμπάθειαν τῶν κατοίκων ἔλαβε παρ' αὐτῶν εἴκοσι νῆας διὰ τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον. Συγχρόνως δὲ ἐπανέστησε κατὰ τοῦ βασιλέως πλείστας πόλεις τῆς Κιλικίας.

Πρώτην καὶ τελευταίαν ταύτην φορὰν κύπριος ἡγεμὼν ἀποπλέει τῶν ἀκτῶν τῆς νήσου, ὁδηγῶν ἀξιόμαχον στρατὸν καὶ στόλον, καὶ τολμᾷ αὐτὸς ὁ μικρὸς βασιλεὺς πρῶτος νὰ προσβάλῃ τοὺς Πέρσας, ἐπιφέρων οὕτως ἐν καταπληκτικῇ ταχύτητι ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὰς περσικὰς δυνάμεις. Μετὰ ταῦτα ὁ Εὐαγόρας ἠσχολήθη εἰς τὴν ἐπαύξησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, ἀριθμοῦντος 90 τριήρεις, ὧν

70 κύπριαι καὶ φοινικικαί. Στρατιώτας δὲ εἶχεν ἰδίους μὲν 6,000, ἐκ τῶν συμμάχων δὲ πολὺ πλείους, ἔχων δὲ πολλὰ χρήματα, ἐστρατολόγει πολλοὺς μισθοφόρους. Οὐκ ὀλίγους ὁπλίτας ἔπεμψε προσέτι αὐτῷ καὶ Ἄραψ τις βασιλεύς, τῆς Ἰδουμαίας πιθανῶς, καί τινες ἄλλοι μὴ φιλίως πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην διακείμενοι.

Τὰ γεγονότα ταῦτα ἀναμφιβόλως συνέβησαν τὰ πρῶτα ἔτη μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, πρὶν ἢ αἱ περσικαὶ δυνάμεις διαπεραιωθῶσιν εἰς Κύπρον. Τινὲς φρονοῦσιν, ὅτι συνέβησαν πρὸ αὐτῆς καὶ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης, ἀλλ' εἰς τοῦτο ἀντίκειται ἡ ρητὴ μαρτυρία τοῦ Διοδώρου καὶ τοῦ Ἰσοκράτους. Κατὰ τὸν Διόδωρον, ὁ Ἀρταξέρξης πολὺν χρόνον παρεσκευάζετο διὰ τὴν στρατείαν ταύτην, ἀναμφιβόλως δὲ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Εὐαγόρας, θέλων νὰ προκαταλάβῃ τοὺς Πέρσας, ἐκυρίευσε τὴν Τύρον καὶ ἐπανέστησε τὴν Κιλικίαν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Διόδωρος καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἀφηγοῦνται τὰ γεγονότα ταῦτα, ὡς συμβάντα μετὰ τὴν εἰς Κύπρον ἄφιξιν τῶν περσικῶν δυνάμεων, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, διότι ὁ Εὐαγόρας βεβαίως διὰ τόσῳ ὀλίγων δυνάμεων δὲν θὰ ἠδύνατο, πολεμῶν πρὸς τὰς μυριάδας τοῦ Ἀρταξέρξου, νὰ ἐκπλέῃ καὶ πρὸς κατακτήσεις. Τὸ μόνον ἀληθὲς καθ' ἡμᾶς εἶναι, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης καὶ τῆς κατὰ τοῦ Εὐαγόρου κηρύξεως τοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἐνάρξεως αὐτοῦ διέρρευσεν ἀρκετὸς χρόνος, καθ' ὃν οἱ μὲν Πέρσαι παρεσκευάζοντο, οἱ δὲ Κύπριοι ἐξωτερικῶς ἐνισχυόμενοι συνεπλήρουν τὰς ἰδίας δυνάμεις. Ὁ Διόδωρος ἄλλως λέγει, ὅτι ὁ κυπριακὸς πόλεμος διήρκεσε δέκα ἔτη, ἐξ ὧν τὰ μὲν ὀκτὼ ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὰς παρασκευάς, καὶ τὰ δύω μόνον διὰ τὸν κυρίως πόλεμον, ἤτοι τὸν ἀγῶνα.

Οὕτως αἱ ὑπὸ τὸν Ὀρόντην, Τιρίβαζον καὶ Γλῶ περσικαὶ δυνάμεις διέβησαν εἰς Κύπρον τῷ 379 π. Χ., ὅτε ὁ Εὐαγόρας ἦν ἕτοιμος πρὸς πόλεμον. Καὶ πρῶτον μέν, ἔχων ληστρικὰς ναῦς οὐκ ὀλίγας, κατεδίωκε τὰ εἰς τοὺς πολεμίους κομίζοντα τροφὰς πλοῖα, καὶ ἄλλα μὲν ἐξ αὐτῶν διέφθειρεν, ἄλλα ἐκώλυε τοῦ νὰ καταπλεύσωσιν εἰς τὴν νῆσον καὶ ἄλλα διήρπαζε. Διὸ ταχέως μεγάλη σιτοδεία κατέλαβε τὸ περσικὸν στρατόπεδον καὶ οἱ τῶν Περσῶν μισθοφόροι στασιάσαντες, ὥρμησαν κατὰ τῶν ἀρχηγῶν καὶ ἐφόνευσάν τινας ἐξ αὐτῶν, ἐμπλήσαντες τὸ στρατόπεδον ταραχῆς καὶ στάσεως,

ἦν μόλις οἱ στρατηγοὶ κατέπαυσαν καὶ ὁ Ναύαρχος Γλῶς, πλεύσας μεθ' ὅλου τοῦ στόλου εἰς Κιλικίαν καὶ κομίσας ἐκεῖθεν τροφάς. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ Εὐαγόρας συνεπλήρου τὰς δυνάμεις αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Ἄκορις ἔστειλεν αὐτῷ πεντήκοντα νῆας, ἔτι δὲ σῖτον καὶ χρήματα. Πρὸς τούτοις δὲ κατεσκεύασεν ἑτέρας ἑξήκοντα τριήρεις οὕτως, ὥστε εἶχε μετὰ τῶν λοιπῶν ἐνενήκοντα ἀξιόμαχον στόλον ἐκ 200 πλοίων, ἅτινα πυρετωδῶς ἐγύμναζε διὰ ναυμαχίαν, ἥτις καὶ δὲν ἐβράδυνεν. Ἐνῷ ὁ ἐχθρικὸς στόλος περιέπλεεν εἰς Κίτιον, ἀπροσδοκήτως ἐπιπλεύσας ὁ Εὐαγόρας κατὰ τῶν πεπυκνωμένων περσικῶν νηῶν καὶ καταδιώξας αὐτάς, τινὰς μὲν ἐξ αὐτῶν διέφθειρε καὶ ἄλλας συνέλαβεν. Ἀλλ' οἱ Πέρσαι, ταχέως συναθροίσαντες τὰς διασκορπισθείσας νῆας, δὲν κατέλιπον τὰς ἰδίας θέσεις, καὶ τὴν πρώτην μάχην διεδέχθη δευτέρα πεισματώδης, καθ' ἣν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνίκα ὁ Εὐαγόρας, ἀλλ' εἶτα τοῦ Γλῶ ποιήσαντος μεγάλην ἔφοδον, ἔφυγον οἱ Κύπριοι πολλὰς ἀποβαλόντες τριήρεις.

Οἱ Πέρσαι νικηταὶ ἤθροισαν τάς τε πεζικὰς καὶ ναυτικὰς αὐτῶν δυνάμεις εἰς Κίτιον. Ἐκεῖθεν δὲ ὁρμώμενοι ἐπολιόρκησαν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν Σαλαμῖνα, ἔνθα κατέφυγεν ὁ Εὐαγόρας. Ἀναμφιβόλως τότε πᾶσαι αἱ λοιπαὶ πόλεις τῆς νήσου περιῆλθον εἰς τοὺς Πέρσας, μόνη δὲ ἡ Σαλαμίς, τὸ προπύργιον τῆς κυπριακῆς ἐλευθερίας, ἔμελλε ν' ἀντιτάξῃ ἐπ' ὀλίγον εἰσέτι ἀπέλπιδα ἀντίστασιν κατὰ τῶν βαρβάρων. Ὁ Τιρίβαζος μετὰ τὴν ἐν Κιτίῳ ναυμαχίαν, ἀπελθὼν πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην καὶ ἀναγγείλας τὴν νίκην, ἔλαβε 2,000 τάλαντα πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Ὁ δὲ Εὐαγόρας ὅστις ἔβλεπεν ἤδη ἐντὸς τῶν στενῶν τῆς Σαλαμῖνος τειχῶν ἀφιπτάμενα τὰ ὄνειρά του, ἀνακηρύξας βασιλέα τῆς Κύπρου τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πνυταγόραν ἢ Πρωταγόραν, ὅστις γενναίως ἐμάχετο μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἔφυγε νυκτὸς ἐκ Σαλαμῖνος μετὰ 10 τριήρων, λαθὼν τοὺς πολεμίους, καὶ ἐλθὼν εἰς Αἴγυπτον παρεκάλεσε τὸν βασιλέα αὐτῆς Ἄκορίν νὰ τὸν βοηθήσῃ εἰς τὸν κοινὸν κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψε, χρηματικὴν μόνον παρ' ἐλπίδα λαβὼν βοήθειαν καὶ ταύτην ὀλιγωτέραν τῆς προσδοκωμένης, διότι καὶ ὁ Ἄκορις ἐπανέστη κατὰ τῶν Περσῶν. Εὑρὼν δὲ τὴν Σαλαμῖνα στερρῶς πολιορκουμένην, ὑπὸ δὲ τῶν συμμάχων καταλειπόμενος, ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ πρέσβεις πρὸς τοὺς Πέρσας

περὶ εἰρήνης. Ὁ Τιρίβαζος ἀπεκρίθη, ὅτι συγκατατίθεται εἰς τοῦτο, ἐὰν ὁ Εὐαγόρας ἐκχωρήσῃ εἰς τοὺς Πέρσας πάσας τὰς πόλεις τῆς Κύπρου, μένων βασιλεὺς μόνης τῆς Σαλαμῖνος καὶ τελῶν φόρον τῷ Μεγάλῳ Βασιλεῖ, ὡς δοῦλος πρὸς δεσπότην. Ὁ ὑπερήφανος Εὐαγόρας, μὴ δυνάμενος ἄλλως νὰ πράξῃ, ἐδέχθη πάντας τοὺς ὅρους πλὴν τοῦ τελευταίου, θέλων νὰ τελῇ φόρον πρὸς τὸν βασιλέα, οὐχὶ ὡς δοῦλος πρὸς δεσπότην, ἀλλ' ὡς βασιλεὺς πρὸς βασιλέα. Τοῦτο ὅμως ἀπέρριψεν ὁ Τιρίβαζος. Τότε ὁ ἕτερος τῶν Περσῶν στρατηγὸς Ὀρόντης, φθονῶν τοῦ Τιριβάζου τὴν δόξαν, ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα γράμματα κατηγορῶν αὐτόν, ὅτι καίπερ δυνάμενος, δὲν κυριεύει τὴν Σαλαμῖνα, ἀλλὰ δέχεται πρέσβεις καὶ σκέπτεται περὶ συμβιβασμοῦ, πρὸς δὲ συμμαχεῖ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ πολλὰ ἄλλα. Ὁ βασιλεὺς πειθόμενος εἰς τοῦ Ὀρόντου τὰ γραφόμενα, παρήγγειλεν εἰς αὐτὸν νὰ συλλάβῃ τὸν Τιρίβαζον καὶ νὰ τὸν ἀποστείλῃ πρὸς αὐτόν, ὅπερ καὶ ἐγένετο, τοῦ Ὀρόντου μείναντος μόνου ἀρχηγοῦ τῶν ἐν Κύπρῳ περσικῶν δυνάμεων. Οὗτος βλέπων τὸν Εὐαγόραν ἐρρωμένως ὑπομένοντα τὴν πολιορκίαν, τοὺς δὲ ἰδίους στρατιώτας δυσθυμοῦντας διὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Τιριβάζου καὶ καταλείποντας τὰς τάξεις, ἐξέπεμψε πρὸς τὸν Εὐαγόραν πρέσβεις πρὸς συνομολόγησιν εἰρήνης, ἐφ' οἷς ὅροις ἐζήτησεν οὗτος. Ὁ Ὀρόντης ὡς ἀληθὴς Πέρσης ἔπραττεν ἤδη ἐκεῖνο, δι' ὃ κατηγόρησε τὸν Τιρίβαζον, καὶ ἔτι πλέον, διότι αὐτὸς πρῶτος ἐζήτησε τὴν εἰρήνην, δεχόμενος καὶ τὸν τελευταῖον ὅρον τοῦ Εὐαγόρου, ὃν ἀπέκρουσεν ὁ ἀνακληθεὶς καὶ ὑπ' αὐτοῦ διαβληθεὶς συστρατηγός. Ὁ Εὐαγόρας παρεδέξατο τὴν εἰρήνην καὶ ὁ πόλεμος ἔληξεν ἐντίμως δι' αὐτόν, διότι ἔμενεν ὡς καὶ πρότερον βασιλεὺς τῆς Σαλαμῖνος, ἀποτίων φόρον ὑποτελείας, ὡς βασιλεὺς πρὸς βασιλέα. Οὕτω τῷ 377 καθ' ἡμᾶς ἔληξεν ὁ κυπριακὸς πόλεμος, διαρκέσας 10 ἔτη, ὧν τὰ ὀκτὼ πρῶτα διέρρευσαν ἐν παρασκευαῖς, τὰ δὲ τελευταῖα δύω ἐν ἀγῶνι[1].

Ἡ Κύπρος ἐκ τρίτου ἐπανῆλθεν εἰς τὸν περσικὸν ζυγὸν μετὰ ἐτῶν τινων ἐλευθερίαν, καὶ ὁ Εὐαγόρας, ὅστις κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἀνέπτυξεν εἰς ἔξοχον βαθμὸν ἁπάσας αὐτοῦ τὰς ἀρετάς, εἶδε συντρι-

[1] Ἰσ. ἐγκώμιον Εὐαγ. καὶ Διόδ. XV 2, 3, 4, 8, 9.

βόμενα τὰ ὄνειρά του, τὴν Κύπρον δούλην καὶ ἑαυτὸν περιοριζόμενον ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ μικροῦ αὐτοῦ βασιλείου. Ἀλλ' οἱ ὅροι καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν συνωμολογήθη ἡ προκειμένη εἰρήνη, δεικνύει πόσον μέγας ἦν ὁ ἀνὴρ καὶ πόσον παρήκμασαν οἱ Πέρσαι, οἵτινες καίπερ τοσαύτας ἔχοντες δυνάμεις, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσι τὴν μικρὰν Σαλαμῖνα καὶ συνωμολόγησαν εἰρήνην ἀξιοπρεπεστάτην διὰ τὸν Εὐαγόραν.

Οὗτος βασιλεύσας ἀκόμη ἔτη τινὰ ἀπέθανεν ἐν Σαλαμῖνι (874), δολοφονηθείς, ὡς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πυθαγόρας ὑπό τινος εὐνούχου, ὃν ὁ μὲν Θεόπομπος ὀνομάζει Θρασιδέα, ὁ δὲ Διόδωρος Νικοκλέα. Ὁ Θεόπομπος ἀναφέρει ὡς αἰτίαν τῆς δολοφονίας τὴν πρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ Νικοκρέοντος, ἑτέρου Κυπρίου βασιλέως, γενομένην ὕβριν ὑπὸ τοῦ Εὐαγόρου. Ὡς δὲ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Lacroix, ἂν τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ Εὐαγόρου, δέον νὰ ὑποβιβάσῃ τις τὰ πομπώδη ἐγκώμια, ἅτινα ὁ Ἰσοκράτης πλέκει δι' αὐτόν. Ἀλλ' ἡ τῶν κυπρίων βασιλέων ἱστορία πολλὰς ἔχει τὰς ἀμφισβητήσεις, ὡς δὲ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸς ὁ λόγος τῆς δολοφονίας ταύτης, οὕτως ἀμφισβητεῖται καὶ ἡ χρονολογία, καθ' ἣν ὁ Εὐαγόρας ἀπέθανεν. Ἡ Κύπρος οὐδὲν ἄλλο τέκνον ἐγέννησε μεγαλοφυέστερον τοῦ Εὐαγόρου, ὅστις δὲν ἐτίμησε μόνον τὴν γενέτειρα, ἀλλὰ καὶ σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα, δυνάμενος νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν νοημονεστέρων καὶ μᾶλλον φιλοπατρίδων ἀνδρῶν, οὓς ἐγέννα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ τρισένδοξος Ἑλλάς. Ἀλλ' ἂν δὲν ἠδυνήθη ὁ Εὐαγόρας ἕνεκεν ὑπερτέρας αὐτοῦ δυνάμεως νὰ ἀποσπάσῃ διὰ παντὸς τὴν Κύπρον τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ καὶ νὰ ἱδρύσῃ ἐκεῖ παρὰ τὴν Ἀσίαν ἰσχυρὸν ἑλληνικὸν κράτος, ἐπετέλεσεν ὅμως ἕτερον ἔργον ἀντάξιον τούτου, τὴν ἐντελῆ τῆς νήσου ἐξελλήνισιν καὶ τὴν ἐντελῆ συγχώνευσιν τοῦ κυπριακοῦ καὶ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἅτινα μέχρις αὐτοῦ φαίνονταί πως εἰσέτι κεχωρισμένα, καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς φοινικικῆς ἐπιρροῆς. Ἐνῷ μέχρι τοῦδε αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν νομισμάτων εἰσὶ κυπριακαί, ἐφεξῆς εἰσι φοινικαὶ μόνον καὶ ἑλληνικαί. Ἡ διάκρισις ἡ ἐκ διαφόρων λόγων διατηρηθεῖσα ἐν τῷ μέσῳ τῶν αἰώνων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Κυπρίων ἐξέλιπον ἤδη ὁλοσχερῶς, καὶ ἡ ἱστορία οὐδεμίαν εἰς τὸ ἑξῆς ποιεῖται διαφορὰν μεταξὺ τῶν δύω στοιχείων. Τοιοῦτον εὐτυχὲς ἀποτέλεσμα ἔσχον οἱ μεγάλοι τοῦ Εὐα-

γόρου ἀγῶνες. Αἱ προσπάθειαί του ὅμως, ὅπως ἀποσπάσῃ τὴν Κύπρον τῆς Ἀσίας καὶ ἐμφυσήσῃ εἰς τὴν ἐκτεθηλυμένην νῆσον νέαν ζωήν, ἕνεκα διαφόρων λόγων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιζήσωσιν αὐτοῦ. Τοῦ Πινδάρου ἡ ὑψηλὴ πτῆσις δὲν ἴσχυσε νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς Βοιωτοὺς τῆς διανοητικῆς αὐτῶν παχύτητος καὶ νωθρείας, ὁ δὲ Ἐπαμεινώνδας ἀνύψωσε τοὺς Θηβαίους ἐπὶ χρόνον πάνυ βραχύν.

ιδ'

Νικοκλῆς. Συνέχεια περσικῆς ὑποτελείας.

Τὴν ἔνδοξον καὶ πλήρη δράσεως βασιλείαν τοῦ Εὐαγόρου διεδέχθη ἡ εἰρηνικὴ ἡγεμονία τοῦ δευτεροτόκου αὐτοῦ υἱοῦ Νικοκλέους. Οὗτος νέος ὢν ἐστάλη ὑπὸ τοῦ πατρός του εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐφοίτα ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Ἰσοκράτους, μεθ' οὗ διὰ μεγάλης συνεδέθη φιλίας. Ὅτε δὲ ὁ Νικοκλῆς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Σαλαμῖνος, ὁ διδάσκαλός του ἔγραψε δι' αὐτὸν πλὴν τοῦ προμνησθέντος ἐγκωμίου τοῦ Εὐαγόρου καὶ δύω ἄλλους λόγους, ὧν ὁ μὲν εἷς περὶ βασιλείας πραγματεύεται περὶ τοῦ πῶς δεῖ βασιλεύειν, ὁ δὲ ἕτερος, Νικοκλῆς ἢ Κύπριοι ἐπιγραφόμενος, εἶναι συμβουλευτικός, ἀπαγγελθεὶς ὑπὸ τοῦ Νικοκλέους ἐνώπιον τῶν Σαλαμινίων. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ λόγῳ ὁ Ἰσοκράτης παραγγέλλει ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ἔνθα ἐβασίλευε τότε ἡ ὀχλοκρατία, πρὸς τὸν Νικοκλέα περικυκλούμενον καὶ συρόμενον ὑπὸ διεφθαρμένων κολάκων καὶ κηφήνων, πῶς δέον εἷς ἡγεμὼν νὰ βασιλεύῃ, ὅπως τὸ κράτος αὐτοῦ εὐτυχῇ. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, ὅστις ἐγράφη ὅπως ἀπαγγελθῇ ὑπὸ τοῦ Νικοκλέους, παρίσταται οὗτος πρότυπον σώφρονος καὶ ἀγαθοῦ ἡγεμόνος, φέροντος ἑαυτὸν παράδειγμα ζηλευτὸν πρὸς ἀπομίμησιν πρὸς τὸν συνηγμένον λαόν, ὃν καὶ συμβουλεύει τὰ βέλτιστα. Διὰ μόνον τὸν λόγον τοῦτον, ἢ καὶ διὰ τὸ ἐγκώμιον τοῦ Εὐαγόρου, ἔδωκεν ὁ Νικοκλῆς, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, πρὸς τὸν Ἰσοκράτην εἴκοσι τάλαντα [1].

[1] Ὁ Πολυδεύκης ἀναφέρει, ὅτι ὁ Νικοκλῆς, πρὸς ὃν ἔγραψεν ὁ Ἰσοκράτης, δὲν ἦν τοῦ Εὐαγόρου, ἀλλὰ τοῦ Τιμάρχου υἱός. Τοῦτο ὅμως οὐδεμίαν ἔχει ὑπόστασιν.

Ἂν καὶ ἡ τοιαύτη ἀμοιβὴ τοῦ πλεκομένου ἐγκωμίου μειοῖ ἴσως τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἐν τούτοις οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Νικοκλῆς ἦν ἄξιος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τῶν ἐπαίνων τοῦ Ἰσοκράτους. Παραλαβών, λέγει ὁ Νικοκλῆς πρὸς τὸν λαὸν τῆς Σαλαμῖνος, ὃν ἐκάλεσεν ὅπως ἀκούσῃ τὸν συμβουλευτικὸν τοῦ διδασκάλου του λόγον, ὅτε ἦλθον εἰς τὴν ἀρχήν, τὰ μὲν βασίλεια κενὰ χρημάτων καὶ τὰ πάντα κατηναλωμένα, τὰ πράγματα δὲ ἐν πλήρει ταραχῇ καὶ πολλῆς προσοχῆς, δαπάνης καὶ ἐπιμελείας δεόμενα, δὲν ἔπραξα ὅπως ἄλλοι, οἵτινες ἐν τοιαύταις περιστάσεσι φροντίζουσι μᾶλλον περὶ ἑαυτῶν, ἀλλὰ περὶ πάντων ἐμερίμνησα, ὥστε μηδὲν νὰ λείπῃ, ἐξ ὅσων χρειάζεται ἵνα μία πόλις εὐδαιμονήσῃ. Διότι πρὸς μὲν τοὺς πολίτας μετὰ τόσης πραότητος προσηνέχθην, ὥστε ἐπὶ τῆς βασιλείας μου μήτε θάνατος, ἢ ἐξορίαι, ἢ δημεύσεις, μήτε ἄλλη τις συμφορὰ συνέβη. Προσέτι διηλλάγην μετὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως· δὲν ζητῶ ἐγὼ πλειοτέραν χώραν, ἀλλὰ θέλω νὰ ἦμαι δίκαιος ἐν τῇ χώρᾳ, ἣν ἤδη κατέχω. Εἶμαι γενναιόδωρος πλειότερον παντὸς ἄλλου πρὸ ἐμοῦ βασιλεύσαντος· οὐδέποτε δὲ ἐπλησίασα ἄλλην γυναῖκα τῆς ἐμῆς, θέλων νὰ καταστήσω ἐμαυτὸν παράδειγμα εἰς τοὺς ὑπηκόους μου.

Ἐν γένει διὰ τοῦ λόγου τούτου σκιαγραφεῖται ὁ Νικοκλῆς ὡς δικαιότατος καὶ σώφρων βασιλεύς. Τὸ μικρὸν τῆς Σαλαμῖνος βασίλειον, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Εὐαγόρου ἀνέλαβε τόσῳ ἄνισον ἀγῶνα, εἶχεν ἤδη πρὸ παντὸς ἀνάγκην εἰρήνης, ἀγαθῆς καὶ σώφρονος διοικήσεως· καὶ τοῦτο ἐν πρώτοις κατώρθωσεν ὁ Νικοκλῆς. Οὔτε τοῦ μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Περσίας πολέμου μετέσχεν, οὔτε ἄλλην τινὰ πολεμικὴν ἐπιχείρησιν ἀνέλαβε, καὶ δι' αὐστηρᾶς οἰκονομίας ἀνώρθωσε τὰ σεσαλευμένα οἰκονομικά, χωρὶς οὐδένα νέον φόρον νὰ ἐπιβάλῃ. Ἡ Σαλαμὶς ἀνῆλθε καὶ πάλιν εἰς ὕψιστον σημεῖον ἀκμῆς, καταστᾶσα ἡ εὐτυχεστέρα πόλις τῆς νήσου. Ἂν καὶ φίλος δὲ πρὸς τοὺς Πέρσας, δὲν ἠμέλει τοῦ νὰ θεραπεύῃ καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους παλαιὰν φιλίαν τοῦ πατρός του.

Ἀλλὰ τὴν ὡραίαν ταύτην εἰκόνα τῆς βασιλείας τοῦ Νικοκλέους, ἣν ἔγραψεν ἔξοχος τοῦ λόγου ἀριστοτέχνης, ἀμαυροῖ τὸ τέλος τῆς ἡγεμονίας τοῦ υἱοῦ τοῦ Εὐαγόρου. Καθ' ἃ ἀναφέρει ὁ Θεόπομπος, ὁ Ἀναξιμένης καὶ ὁ Αἰλιανός, παράδοξος ἅμιλλα διηγέρθη μεταξὺ

τοῦ Νικοκλέους καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Σιδῶνος Στράτωνος, ἡγεμόνος μεγαλοπρεποῦς καὶ φιληδόνου. Ἑκάτερος τούτων προσεπάθει νὰ ὑπερβῇ τὸν ἕτερον δι' ἐπιδείξεως ἑορτῶν, πλούτου, πανηγύρεων καὶ διὰ πάσης ἡδονῆς καὶ ἀσιανῆς μεγαλοπρεπείας. Τοῦτο ἀποδεικνύει, ἂν μή τι ἄλλο, τὸ ἀδύνατον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Νικοκλέους, ὅστις περικυκλούμενος ὑπὸ κολάκων καὶ κηφήνων ἀφέθη τέλος νὰ παρασυρθῇ ὑπ' αὐτῶν. Ὁ Ἰσοκράτης ἔγραφε τοὺς παραινετικοὺς αὐτοῦ λόγους, γνωρίζων τὴν ἀδυναμίαν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ μαθητοῦ του καὶ θέλων νὰ προφυλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ πάσης παρεκτροπῆς. Ἐν τέλει ὅμως ὑπῆρξεν ἀδύνατον, καὶ ὁ λαὸς τῆς Σαλαμῖνος, εἰς ὃν ὁ Νικοκλῆς ἄλλοτε προέβαλλεν ἑαυτὸν ὡς ὑπόδειγμα, ἐξοργισθεὶς κατὰ τοῦ ἐξοκείλαντος ἡγεμόνος καὶ στασιάσας, κατέρριψε τοῦ θρόνου τὸν Νικοκλέα, ὅστις ἀπεβίωσεν ἐν εἱρκτῇ διὰ βιαίου αἰφνιδίου θανάτου (351).

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μόνη ἡ Σαλαμὶς φαίνεται ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς, ἐλάχιστα δὲ γνωρίζομεν περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῶν λοιπῶν τῆς νήσου βασιλείων. Ὁ πόλεμος τῆς Περσίας κατὰ τῆς Αἰγύπτου τὰ μέγιστα ὑλικῶς ὠφέλει τὴν Κύπρον, διότι οἱ Πέρσαι ἐπρομηθεύοντο πάντα τὰ χρειώδη ἐκ τῆς γειτονος πλουσίας νήσου, ἥτις γόνιμος καὶ διάφορα παράγουσα προϊόντα, ἔτι δὲ πλησίον τῆς Αἰγύπτου οὖσα, ἦν ἡ μόνη δυναμένη νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν περσικῶν δυνάμεων. Ὡς ἐκ τούτου πολὺ χρῆμα εἰσήρχετο εἰς τὴν νῆσον, ὅπερ συνέτεινεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν εὐτυχίαν αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου ὅμως εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῆς πολυτελείας, τῆς τρυφῆς καὶ τῆς διαφθορᾶς. Ἡ ὡραιότης καὶ τὸ πολύτιμον τῶν νομισμάτων καὶ ἡ μεγάλη αὐτῶν κυκλοφορία εἰσὶν ἀποδείξεις τοῦ πλούτου καὶ τῆς καλαισθησίας ἑνὸς λαοῦ. Τὰ τελευταῖα νομίσματα τοῦ Εὐαγόρου καὶ τοῦ Νικοκλέους, καθαροῦ ἑλληνικοῦ τύπου, ἄτινά εἰσι τὰ ὡραιότερα τῆς Κύπρου, ἔτι δὲ ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πληθὺς χρυσῶν ἀγαλμάτων, ἀποδεικνύουσι τὸν πλοῦτον τῆς νήσου κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον [1].

[1] Lang. σελ. 81.

ιε'

Ἀπὸ Εὐαγόρου τοῦ Β' μέχρι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου
Τρίτη στάσις τῆς Κύπρου κατὰ τῶν Περσῶν.

Τὸν Νικοκλέα διεδέχθη ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐαγόρας ὁ Β', ὅστις ὑπῆρξε χείρων ἢ ὁ πατὴρ αὐτοῦ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, καὶ οὗ αἱ καταχρήσεις ἠνάγκασαν τοὺς Σαλαμινίους ταχέως νὰ ἐκθρονίσωσιν αὐτὸν καὶ νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον τὸν Πνυταγόραν, ὃν τινες καλοῦσι Πυθαγόραν καὶ ἄλλοι Πρωταγόραν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Νικοκλέους. Συγγραφεῖς τινες διισχυρίζονται, ὅτι ὁ Πνυταγόρας οὗτος ἦν πρωτότοκος υἱὸς Εὐαγόρου τοῦ Α', ἀλλ' ὡς προηγουμένως εἴδομεν, οὗτος λέγεται δολοφονηθεὶς μετὰ τοῦ ἰδίου πατρός. Ἄλλως τε τὸ τοιοῦτον φαίνεταί πως ἀπίθανον, διότι δύσκολον εἶναι νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι ὁ ὑπὸ τὸν Εὐαγόραν τὸν Α' γενναῖος μαχητὴς τῆς Σαλαμῖνος ἦν αὐτὸς οὗτος ὁ μετὰ ἥμισυν αἰῶνα σύμμαχος Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου.

Ὁ ἔκπτωτος ἡγεμὼν Εὐαγόρας ὁ Β' καταφυγὼν εἰς Καρίαν, ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ τότε βασιλέως τῆς Περσίας Ὤχου Ἀρταξέρξου Γ', ὅστις προσεπάθει τότε νὰ ὑποτάξῃ τοὺς στασιάσαντας Αἰγυπτίους. Τὴν Αἴγυπτον ἐμιμήθη μετ' ὀλίγον καὶ ἡ Φοινίκη, ταύτην δὲ ἡ Ἰουδαία καὶ ἡ Κύπρος, πρωτοστατούσης ἀναμφιβόλως τῆς Σαλαμῖνος ὑπὸ τὸν Πνυταγόραν. Οἱ Κύπριοι ἐκηρύχθησαν καὶ αὖθις ἀνεξάρτητοι, ἀλλ' ἡ ἐλευθερία αὐτῶν ὑπῆρξε στιγμιαία, διότι ὁ Ὦχος ἐπὶ τοσοῦτον ὠργίσθη, ὥστε ἀναβαλὼν τὸν κατὰ τῆς Αἰγύπτου πόλεμον, ἐπεχείρησε πρῶτον τὴν ὑποταγὴν τῆς Φοινίκης, Ἰουδαίας καὶ Κύπρου. Ἡ νῆσος τότε διῃρεῖτο εἰς ἐννέα βασίλεια, ὑφ' ἃ ὑπήγοντο τὰ λοιπὰ μικρὰ πολίσματα, καὶ ὧν οἱ βασιλεῖς ἀνέλαβον τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον. Ἡ τοιαύτη ὁμοφωνία ἁπάντων τῶν κυπρίων βασιλέων πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς νήσου, οὐδέποτε ἄλλοτε παρατηρηθεῖσα, δεικνύει ὁπόσον ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν κατοίκων ἡ προτέρα βασιλεία τοῦ Εὐαγόρου, ὅστις κατώρθωσεν ἐκμηδενίζων τοὺς Φοίνικας, ἐξελληνίζων ἅπασαν τὴν νῆσον, νὰ ἀνυψώσῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ φρόνημα τῶν νησιωτῶν ἐν ἡμέραις μάλιστα ἐσχάτης τῶν ἠθῶν ἐκ-

λύσεως, ὥστε πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς νήσου, οὐδὲ τοῦ Κιτίου καὶ τῆς Ἀμαθοῦντος ἐξαιρουμένης, νὰ ὁμοφωνήσωσι μετὰ τοσαύτας μάλιστα ἀποτυχίας πρὸς τὴν ἐκ τρίτου ἀπόσεισιν τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ.

Ὁ Ἀρταξέρξης ἔγραψε πρὸς τὸν δυνάστην τῆς Καρίας Ἰδριέα, παρ' ᾧ κατέφυγεν Εὐαγόρας ὁ Β', ὅπως ἀθροίσας ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν πολεμήσῃ τοὺς Κυπρίους. Οὗτος ταχέως ἐξετέλεσε τὴν διαταγὴν καὶ ἑτοιμάσας 40 τριήρεις καὶ 8,000 μισθοφόρους στρατιώτας, ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὴν νῆσον, τάξας ὡς στρατηγοὺς τὸν ἔκπτωτον Εὐαγόραν καὶ τὸν Ἀθηναῖον Φωκίωνα. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ κατάπτωσις τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀφοῦ ἐζήτησαν τὴν τῶν Περσῶν συνδρομήν, ἵνα σπαράξωσιν ἀλλήλους, ἐμάχοντο ἤδη ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν, ὅπως ἀποκαταστήσωσι τὴν ἰδίαν κυριαρχίαν· καὶ ὁ Ἀθηναῖος Φωκίων ἐπρόκειτο νὰ ἀποδώσῃ τοῖς Πέρσαις νῆσον, ἣν τὸ πάλαι ὁ Κίμων ἐπεχείρησε νὰ καταστήσῃ ἐλευθέραν.

Οἱ δύω στρατηγοὶ ἐλθόντες εἰς Κύπρον, ἐπολιόρκησαν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν Σαλαμῖνα, ἡ πτῶσις τῆς ὁποίας ἄμεσον θὰ εἶχε συνέπειαν τὴν ὑποταγὴν ἁπάσης τῆς νήσου. Ἀλλ' αὕτη ἀνθίστατο ἐρρωμένως, οἱ δὲ μισθοφόροι τῶν Περσῶν ἐφρόντιζον πολὺ πλειότερον περὶ λεηλασιῶν καὶ ἁρπαγῶν, ἢ περὶ πολιορκιῶν· διότι, ὡς διηγεῖται ὁ Διόδωρος, τῆς νήσου οὔσης τότε πλουσίας, οἱ στρατιῶται πολλὰς ἤθροισαν ὠφελείας, αἵτινες διαβοηθεῖσαι πλείστους εἵλκυσαν ἐκ Συρίας καὶ Κιλικίας ἐθελοντὰς εἰς τὸ περσικὸν στρατόπεδον διὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ κέρδους. Οὕτω δὲ διπλασιασθείσης τῆς περσικῆς δυνάμεως, πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς νήσου ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Πέρσας, πλὴν τῆς ἡρωϊκῆς Σαλαμῖνος. Ὁ Πνυταγόρας γνωρίζων, ὅτι ἡ πτῶσις τῆς πόλεως θὰ συνεπήγαγε καὶ τὴν ἰδίαν πτῶσιν, γενναίως ἀνθίστατο κατὰ τῶν πολιορκητῶν. Ἡ παράτασις τῆς πολιορκίας παρέσχεν ἀφορμὰς εἰς κατηγορίας κατὰ τοῦ Εὐαγόρου, ὡς κρυφίως συνεννοουμένου μετὰ τῶν πολιορκουμένων· διὸ καὶ ὁ Ἀρταξέρξης ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς ἀπολογίαν, οὗτος δὲ προσελθὼν ἐδικαιολογήθη καὶ ἔτυχε μείζονος ἐν Ἀσίᾳ ἡγεμονίας. Κακῶς ὅμως καὶ ἐκεῖ διοικήσας, ἔφυγε κατόπιν πάλιν εἰς Κύπρον, ἔνθα συλληφθεὶς ἐθανατώθη [1].

[1] Ὁ Κοραῆς (ἐν τοῖς σχολίοις αὐτοῦ εἰς Εὐαγόρου ἐγκώμιον ὑπὸ Ἰσοκράτους)

Ὁ Πνυταγόρας βλέπων ἀναχωροῦντα τὸν ἀντίζηλον αὐτοῦ Εὐαγόραν, ἐσκέφθη ὅτι ἐρχόμενος εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Φωκίωνος περὶ παραδόσεως, θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ δι' ἑαυτὸν τὸν θρόνον τῆς Σαλαμῖνος. Οὕτω δὲ καὶ συνέβη· ὁ Πνυταγόρας παραδώσας τὴν πόλιν καὶ ὁμολογήσας πίστιν εἰς τὸν Μέγαν Βασιλέα, ἐξηκολούθησε βασιλεύων ἐν εἰρήνῃ μέχρι τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Οὕτως ἐκ τρίτου ἡ Κύπρος ὑπετάγη εἰς τὸ Περσικὸν Κράτος, εὑρισκόμενον εἰς τὰς παραμονὰς τῆς καταλύσεως αὐτοῦ.

ις'

Ἡ Κύπρος ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ Ἀνάκτησις τῆς ἐλευθερίας τῆς νήσου.

Ἤδη ἐκ βορρᾶ ἀνατέλλει, ὡς μαγικὸν σέλας λαμπρῶς σελαγίζον ἐν τῷ ἑλληνικῷ οὐρανῷ, ἤδη γεννᾶται ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καὶ Ἀνατολὴ καὶ Δύσις κλίνουσι τὸ γόνυ πρὸ τοῦ μεγαλεπηβολωτάτου στρατηλάτου, τοῦ μεγαλοφρονεστάτου Μονάρχου, τοῦ ἐνδοξοτάτου ἥρωος, ὃν εἶδεν ἡ Ἱστορία. Ὁ διῃρημένος ἑλληνικὸς κόσμος εἶχεν ἀνάγκην ἑνὸς ἐξόχου πνεύματος, ἑνὸς μεγάλου ἀνδρός, ὅστις ὑψούμενος ὑπεράνω πάντων νὰ κατορθώσῃ ἐκεῖνο, ὅπερ διενοήθη ὁ Κίμων καὶ ἐπεζήτησεν ὁ Ἀγησίλαος. Ἡ περσικὴ Μοναρχία πρὸ πολλοῦ κλονουμένη, καταρρέει ἤδη ὑπὸ τὰς προσβολὰς τοῦ Μακεδόνος ἥρωος.

Μετὰ τὴν ἐν Ἰσσῷ νίκην (333) ὁ Ἀλέξανδρος, θέλων ὅπως ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς Περσίας τὴν θαλασσίαν αὐτῆς δύναμιν, ἔστρεψε τὰ ὅπλα αὐτοῦ κατὰ τῆς Συρίας καὶ τῆς Φοινίκης, αἵτινες ὑπετάγησαν πλὴν τῆς νέας Τύρου, ἥτις ἠλώθη ἐξ ἐφόδου μετὰ ἑπτάμηνον ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν (332). Εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης πόλεως πρὸ παντὸς συνετέλεσαν οἱ Κύπριοι, οἵτινες μετὰ χαρᾶς ἠτένιζον πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ὡς πρὸς μέλλοντα ἐλευθερωτήν. Οἱ ἡγεμόνες τῆς νήσου αὐθορμήτως προσέφερον πρὸς τὸν Μακεδόνα

παρατηρεῖ, ὅτι τοῦτον τὸν Εὐαγόραν καὶ οὐχὶ τὸν Α' ἐννοοῦσιν οἱ συγγραφεῖς λέγοντες, ὅτι ἐδολοφονήθη ὑπὸ εὐνούχου· ἀλλ' ἡ λύσις αὕτη θὰ ἦρμοζε μόνον εἰς δρᾶμα.

στρατηλάτην ἁπάσας τὰς ναυτικὰς αὐτῶν δυνάμεις ἐξ 120 πλοίων, ἅτινα αὐτοὶ ὡδήγουν, καὶ ὡμολόγησαν πρὸς αὐτὸν πίστιν, κηρύξαντες τὴν ἐκ τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ ἐλευθερίαν αὐτῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τύρου ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν Πνυταγόραν, τὸν βασιλέα τῆς Σαλαμῖνος, τὸν μεταξὺ πάντων τῶν κυπρίων ἡγεμόνων ὑπερέχοντα, καὶ τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Κρατερόν, τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ στόλου, ὃν προσέφερον οἱ Κύπριοι εἰς τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν κυπρίων ἡγεμόνων καὶ τῶν Φοινίκων ἐτάχθη εἰς τὴν δεξιάν. Κατά τινα δὲ αἰφνιδίαν ἔξοδον, ἣν οἱ Τύριοι ἐπεχείρησαν προσβάλλοντες τὰς ὁρμούσας κυπρίας νῆας, τὸ πλοῖον τοῦ Πνυταγόρου κατεβυθίσθη συγχρόνως μετὰ τοῦ τοῦ Ἀνδροκλέους, βασιλέως τῆς Ἀμαθοῦντος, καὶ τοῦ τοῦ Πασικράτους Κουρίου, ἐνῷ τὰ λοιπὰ διεσκορπίσθησαν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ Τύρος ἠλώθη καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, μεγάλως ἐκτιμῶν τὰς ὑπηρεσίας, ἃς παρέσχον αὐτῷ οἱ κύπριοι ἡγεμόνες, ἐξεδήλωσε πρὸς αὐτοὺς τὴν εὐγνωμοσύνην του διὰ διαρκοῦς φιλίας καὶ πολλῶν ἀμοιβῶν καὶ τιμῶν, ἀφήσας αὐτοὺς μόνους κυρίους τῆς ἰδίας χώρας, ἐκπληρουμένων οὕτω πρὸς στιγμὴν τῶν πόθων τῶν Κυπρίων. Οἱ δὲ κύπριοι ἡγεμόνες πιστοὶ διαρκῶς πρὸς αὐτὸν μένοντες, προσεπάθουν διὰ διαφόρων μέσων νὰ ἐλκύσωσι τὴν εὔνοιαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πλούσιοι ὄντες, ἐγένοντο χορηγοὶ θεαμάτων δι' αὐτὸν ἐν θαυμαστῇ φιλοτιμίᾳ, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ἀγωνιζόμενοι πρὸς ἀλλήλους, τίς νὰ ὑπερβῇ τὸν ἕτερον κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὸν πλοῦτον. Ἐν τινι δὲ ἐν Φοινίκῃ ἑορτῇ, ἣν ἦγεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπανακάμψας ἐξ Αἰγύπτου, ἐδίδετο παράστασις τραγῳδίας, καθ' ἣν διηγωνίζοντο οἱ ἐνδοξότατοι τῶν ὑποκριτῶν, ὁ Θεσσαλὸς καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος, χορηγούντων κυπρίων ἡγεμόνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Νικοκρέων ὁ διαδεχθεὶς ἐν Σαλαμῖνι τὸν πατέρα αὐτοῦ Πνυταγόραν, οὗ ἄγνωστος εἶναι ἡμῖν ἡ τύχη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τύρου, καὶ ὁ Πασικράτης ὁ τῶν Σόλων, διεφιλονίκησαν πρὸς ἀλλήλους, τίς παρέσχε τὸν καλλίτερον ὑποκριτήν. Ὁ Θεσσαλὸς ἦν τοῦ Νικοκρέοντος καὶ ὁ Ἀθηνόδωρος τοῦ Πασικράτους. Ὁ Ἀλέξανδρος ἠὐνόει τὸν Θεσσαλόν· ἀλλὰ δὲν ἔδειξε τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ εἰμὴ ἀφοῦ οἱ κριταὶ διὰ τῆς ψήφου των ἐκήρυξαν νικητὴν τὸν Ἀθηνόδωρον. Τότε ἐπιδοκι-

μάζω τὴν κρίσιν, εἶπεν, ἀλλὰ θὰ ἔδιδον μέρος τῆς βασιλείας μου, ἐὰν τὸ βραβεῖον ἔμενεν εἰς τὸν Θεσσαλόν.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Κιτιέων Πύματος προσέφερεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον σπάθην πολύτιμον, ἣν οὗτος τιμῶν τὸν προσφέροντα ἐζώσθη παραχρῆμα, παρόντων πάντων τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην λέγεται, ὅτι ἐκτίσθη πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Ἀκάμαντος ἀκρωτηρίου Ἀλεξάνδρεια, ἂν καὶ ἄλλοι θεωροῦσι ταύτην μεταγενεστέραν. Μετ' ὀλίγον, ὅτε ἠγέρθησαν ἐν Πελοποννήσῳ ταραχαί, ὁ Ἀλέξανδρος παρήγγειλε νὰ ἐξοπλίσωσιν 100 νῆας, ἐφ' ὧν ἐπέβησαν Φοίνικες καὶ Κύπριοι. Καὶ πλεῖστοι Κύπριοι ἠκολούθησαν τὸν Ἀλέξανδρον μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰνδοῦ, φανέντες λίαν χρήσιμοι αὐτῷ διὰ τὴν ναυπηγίαν, τὸν ἐφοπλισμὸν καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ στόλου, ὅστις ἔμελλε νὰ πλεύσῃ τὸν ποταμὸν τοῦτον. Τὸν δὲ Νέαρχον κατὰ τὸν διάπλουν τοῦ περσικοῦ κόλπου ἠκολούθησαν ὁ υἱὸς τοῦ Σολίου Πασικράτους Νικοκλῆς καὶ ὁ τοῦ Πνυταγόρου Νιτάθρων· ὁ δὲ Στασάνωρ, υἱὸς ἢ ἀδελφὸς τοῦ Πασικράτους, ἐνετάλη νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Ἀρείαν, ἧς ἔμεινε διοικητής, ὡς καὶ τῆς μετὰ ταῦτα προστεθείσης εἰς τὴν σατραπείαν ταύτην Δραγγηνῆς κατὰ τὸν πρῶτον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου γενόμενον τοῦ Κράτους αὐτοῦ μερισμόν. Μετά τινα δὲ καιρὸν κατὰ νέαν τῶν σατραπειῶν διανομὴν ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ Ἀντιπάτρου ἡ διοίκησις αὕτη ἀνετέθη εἰς ἕτερον Κύπριον, τὸν Στάσανδρον, καὶ ἀντ' αὐτῆς ὁ Στασάνωρ ἔλαβε τὴν Βακτριανὴν καὶ Σογδιανήν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (323) ὁ Περδίκκας διένειμε τὸ μακεδονικὸν κράτος εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ. Ἡ Κύπρος εἰς οὐδεμίαν συμπεριελήφθη κυβέρνησιν καὶ ἔμεινεν οὕτω πρὸς στιγμὴν ἐλευθέρα. Κατὰ τὴν μετὰ δύω ἔτη δευτέραν διανομὴν τῶν σατραπειῶν (321) ἡ ὑπερτάτη τῆς βασιλείας ἐπιμέλεια ἐπετράπη εἰς τὸν Ἀντίπατρον, ὅστις ἀναχωρῶν ἐξ Ἀσίας ἀνέθετο εἰς τὸν Ἀντίγονον τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Ἀσίᾳ βασιλικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ἐντολήν, ὅπως καταπολεμήσῃ τοὺς ἔτι ὑπάρχοντας ὀπαδοὺς τῆς τοῦ Περδίκκου μερίδος, πρὸ πάντων δὲ τὸν Εὐμένη. Τοῦτο κατώρθωσε μετ' ὀλίγον ὁ Ἀντίγονος ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ἤρξατο ὀρεγόμενος

μείζονος ἀρχῆς. Τῷ 318 ἀποβιώσαντος τοῦ Ἀντιπάτρου, ἐπιμελητὴς τῶν βασιλέων καὶ στρατηγὸς Αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύχθη ὁ περιφανὴς πρεσβύτης στρατηγὸς Πολυσπέρχων, ὅστις ὅπως παραγκωνίσῃ τὸν φίλαρχον υἱὸν τοῦ Ἀντιπάτρου Κάσσανδρον, πρὸς τοῖς ἄλλοις προσῳκειώθη τὸν φρόνιμον καὶ ἀείποτε πιστὸν διατελέσαντα εἰς τὸν βασιλικὸν οἶκον στρατηγὸν Εὐμένη, ὅστις κηρυχθεὶς οὕτως ἐν ὀνόματι τῶν βασιλέων στρατηγὸς Αὐτοκράτωρ τῆς ὅλης Ἀσίας, κατώρθωσε νὰ ἑλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς ἐν Κιλικίᾳ ἀργυράσπιδας Μακεδόνας καὶ νὰ συλλέξῃ πολλοὺς μισθοφόρους ἐκ Λυκίας, Πισιδικῆς, Κιλικίας, Συρίας, Ἑλλάδος καὶ Κύπρου καὶ νὰ συγκροτήσῃ οὕτω περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 318 στρατὸν ἀξιόλογον. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου ἧτταν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Εὐμένους (317) οἱ ὑποστηρίξαντες αὐτὸν ἡγεμόνες τῆς Κύπρου συνετάχθησαν οἱ μὲν ὑπὲρ τοῦ Ἀντιγόνου, οἱ δὲ ὑπὲρ τοῦ Πτολεμαίου θαλασσοκρατοῦντος, οἵτινες κατέστησαν ἤδη οἱ ἰσχυρότεροι κληρονόμοι τοῦ κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀντίγονος ὠρέγετο μεγάλων πραγμάτων, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἤθελε νὰ παγιώσῃ τὴν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου ἐξουσίαν αὐτοῦ· ἐπιθυμῶν δὲ πρὸς τοῦτο νὰ ἔχῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν ναυτικὴν Κύπρον, κατώρθωσε νὰ ἑλκύσῃ πρὸς αὐτὸν πλείστας τῆς νήσου πόλεις, πρὸς τοῦτο δὲ ἐνύμφευσε καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Εἰρήνην μετὰ τοῦ Εὐγνώστου, υἱοῦ τοῦ Σολίου Πασικράτους. Αἱ δυνάμεις τῶν δύω ἀντιπάλων συνηντήθησαν μετ' ὀλίγον ἐν Κύπρῳ, ἥτις ἐγένετο τὸ θέατρον πεισματώδους πάλης.

Ὁ Ἀντίγονος ἔπεμψεν ἐκεῖ τὸν Ἀγησίλαον, ὅπως συνάψῃ συμμαχικὴν συνθήκην μετὰ τῶν βασιλέων τῆς νήσου, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ὀρθότερον σκεπτόμενος, ἔστειλε πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μενελάου καὶ 13,000 στρατιώτας πρὸς καθυπόταξιν ἁπάσης τῆς νήσου ὑπὸ τὸν Ἀθηναῖον Μυρμιδόνα καὶ 100 πλοῖα ὑπὸ τὸν Πολύκλητον. Ἔτι δὲ ὁ Σέλευκος, ὅστις ἐδιώχθη ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου ἐκ τῆς Βαβυλῶνος, ὁ Κάσσανδρος καὶ ὁ Λυσίμαχος συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Πτολεμαίου, ὅπως ἀντιστῶσι κατὰ τῶν μεγάλων ἀξιώσεων τοῦ Ἀντιγόνου, καὶ ἡ πρώτη πρὸς τοῦτο πρᾶξις ὑπῆρξεν ἡ εἰς Κύπρον ἀποστολὴ τοῦ Σελεύκου μετὰ πεντήκοντα πλοίων. Ἡ νῆσος ἦν διῃρημένη εἰς δύω μερίδας, ὧν ἡ μὲν ὑπεστήριζε τὸν Ἀντίγονον, ἡ δὲ τὸν Πτολεμαῖον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σαλαμῖνος Νι-

κοκρέων συνετάχθη μετὰ θέρμης μετὰ τοῦ Πτολεμαίου καὶ συνῆψε συνθήκην ἐπιθετικὴν καὶ ἀμυντικὴν μετά τινων ἄλλων κυπρίων βασιλέων, ἐν οἷς καὶ ὁ πενθερὸς τοῦ Πτολεμαίου Πασικράτης. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀμαθοῦντος, ὅστις μέχρι τοῦ νῦν ἐταλαντεύετο, ἤδη μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ ἐξ Αἰγύπτου στρατοῦ ὑπεχρεώθη νὰ παράσχῃ ὁμήρους περὶ τῆς πίστεώς του. Ἀφ' ἑτέρου τὸ Κίτιον, ἡ Κυρήνεια, ἡ Λάπηθος καὶ τὸ Μάριον ἐκηρύχθησαν διαρρήδην ὑπὲρ τοῦ Ἀντιγόνου. Ἐνῷ δὲ οὗτος τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἀνδρείου αὐτοῦ υἱοῦ Δημητρίου ἐκυρίευσε τὴν Συρίαν, Φοινίκην καὶ Παλαιστίνην, ἡ Κύπρος πᾶσα ὑπεχώρει εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Πτολεμαίου, αὐστηρῶς τιμωρήσαντος τοὺς κατ' αὐτοῦ κηρυχθέντας βασιλεῖς. Τὸ Κίτιον, ἡ πλειότερον ἀντιστᾶσα πόλις, πολιορκηθὲν ὑπεχώρησεν εἰς τὰς ἀνωτέρας τοῦ ἐχθροῦ δυνάμεις, καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ Πυγμαλίων ἐθανατώθη. Ὁ τοῦ Μαρίου Στασίοικος, ὁ τῆς Λαπήθου Πράξιππος καὶ ὁ τῆς Κυρηνείας Θεμίσσων καθείρχθησαν, καὶ ἀπαξάπαντες οἱ κάτοικοι τοῦ Μαρίου κατασκαφέντος μετήχθησαν εἰς Πάφον.

Ἀφοῦ οὕτω πᾶσα ἡ νῆσος ὑπετάγη (315), ὁ Πτολεμαῖος θέλων νὰ ἀνταμείψῃ τὴν φιλίαν τοῦ Νικοκρέοντος, ἔδωκεν αὐτῷ ἅπασαν τὴν οὐσίαν τῶν λοιπῶν τῆς νήσου βασιλέων καὶ κατέστησεν αὐτὸν γενικὸν τῆς Κύπρου διοικητήν. Ἡ διοίκησις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀγαθὴ καὶ σώφρων, ἐβασίλευσε δὲ ἀπὸ τοῦ 331—310 π. Χ., διατελέσας ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῆς νήσου ἁπάσης.

Δ'

Τελεία κατάλυσις τῆς κυπριακῆς ἐλευθερίας.

α'

Οἱ πρὸς κατάκτησιν τῆς Κύπρου ἀγῶνες Πτολεμαίου καὶ Ἀντιγόνου.

Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 311 γενομένην εἰρήνην ἢ μᾶλλον ἀνακωχὴν μεταξὺ τοῦ Ἀντιγόνου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Πτολεμαίου, Κασσάνδρου καὶ Λυσιμάχου ἀφ' ἑτέρου, ἀπεφασίσθη ὅπως ἕκαστος ἡγεμὼν διατηρήσῃ πᾶν ὅ,τι τότε ἐκτήσατο, ἤτοι ὁ Ἀντίγονος τὴν Ἀσίαν, ὁ Πτολεμαῖος τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς πέριξ χώρας, ὁ Λυσίμαχος τὴν Θρᾴκην καὶ ὁ Κάσσανδρος τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, αἱ δὲ ἐν Ἑλλάδι πόλεις ἀφεθῶσιν αὐτόνομοι. Ἡ Κύπρος ἐπομένως ἀφέθη εἰς τὸν Πτολεμαῖον. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους τραγικώτατον συμβὰν διεδραματίζετο ἐν Πάφῳ, ὅμοιον τοῦ ὁποίου δὲν μνημονεύει ἡ ἱστορία.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Πάφου Νικοκλῆς κατηγορήθη παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ, ὡς κρυφίως συνεννοούμενος μετὰ τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ Ἀντιγόνου. Ὁ ἡγεμὼν φοβούμενος μὴ τοῦτον μιμηθῶσι καὶ ἄλλοι, ἀπεφάσισε παραδειγματικῶς νὰ τιμωρήσῃ τὸν αὐθάδη βασιλίσκον τῆς Πάφου. Διὸ ἔπεμψε δύω τῶν φίλων αὐτοῦ, τὸν Ἀργεῖον καὶ τὸν Καλλικράτην, ὅπως μεταβάντες ἐκεῖσε φονεύσωσι τὸν Νικοκλέα. Οὗτοι διὰ στρατοῦ καταλαβόντες τὴν Πάφον καὶ περικυκλώσαντες τὸ ἀνάκτορον τοῦ βασιλέως, ἐπέταττον αὐτῷ, ὅπως ἐν ὀνόματι τοῦ Πτολεμαίου ἑτοιμασθῇ πρὸς θάνατον. Μάτην ὁ Νικοκλῆς ἀπεπειράθη νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἦν ἀθῶος τῶν προσαπτομένων κατηγοριῶν· οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πτολεμαίου οὐδὲν ἤκουον καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πάφου προὐτίμησε τῆς παραδόσεως τὴν αὐτοκτονίαν. Ἰδοὺ τῆς φο-

βερᾶς τραγῳδίας ἡ ἀρχή. Ὁ Πτολεμαῖος διέταξε νὰ σεβασθῶσι τὴν ζωὴν τῶν γυναικῶν, ἀλλ' ἡ ἀτρόμητος βασίλισσα Ἀξιοθέα μαθοῦσα τὸν θάνατον τοῦ συζύγου αὐτῆς, δεινὰ μελετᾷ. Ἀπαγχονίσασα δι' ἰδίων χειρῶν τὰς δύω αὐτῆς παρθένους θυγατέρας, καὶ διὰ λόγων ἀναγκάσασα εἰς τοῦτο καὶ τὰς γυναῖκας τῶν ἀδελφῶν τοῦ Νικοκλέους, ἵνα μηδεμία γυνὴ περιπέσῃ εἰς χεῖρας τῶν περὶ τὸν Πτολεμαῖον, ἐγένετο τέλος καὶ αὕτη αὐτόχειρ. Τὰ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν περικυκλούμενα ἀνάκτορα τοῦ βασιλέως τῆς Πάφου πληροῦνται γόων καὶ ὀδυρμῶν καὶ πανταχόθεν κοπετοὶ ἀκούονται καὶ θρῆνοι· ἀλλὰ τὸ δρᾶμα δὲν ἔληξεν ἔτι. Οἱ ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἰδίων γυναικῶν κλείσαντες τὰς πύλας τοῦ ἀνακτόρου, ἐπυρπόλησαν αὐτὸ καὶ ἑνῷ τὸ πᾶν περὶ αὐτοὺς ἔκαιεν, ἐκεῖνοι ηὐτοκτόνουν συμπληροῦντες τὴν φοβερὰν οἰκογενειακὴν ἑκατόμβην. Τοιοῦτον τραγικώτατον τέλος ἔσχεν ὁ οἶκος τῶν Παφίων βασιλέων.

Ἡ τῷ 311 συνομολογηθεῖσα εἰρήνη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ· τῷ 308 ἐπανήρξαντο ἐν Ἑλλάδι αἱ ἐχθροπραξίαι. Ὁ Ἀντίγονος ἔπεμψεν ἐκεῖσε τὸν νεαρόν, ἔνθουν καὶ ὡραῖον αὐτοῦ υἱὸν Δημήτριον, ὅστις ἐλθὼν εἰς Ἑλλάδα καὶ κηρύξας τὰς Ἀθήνας ἐλευθέρας, ταχέως ἠναγκάσθη νὰ παλινδρομήσῃ, διότι ὁ Ἀντίγονος ἀνεκάλεσεν αὐτὸν ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἀνατολήν, ὅπως πολεμήσῃ τὸν Πτολεμαῖον καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ (306). Ὁ Πτολεμαῖος ἀποθανόντος καὶ τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Σαλαμῖνος, ὃν κατέστησε γενικὸν τῆς νήσου διοικητήν, ἀνέθηκεν ἤδη τὴν διοίκησιν τῆς νήσου εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Μενέλαον, ὅστις ἀρκετὰς συνήθροισε δυνάμεις ἐν Κύπρῳ.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης παύει πλέον πᾶσα πολιτικὴ τῆς νήσου αὐθυπαρξία, σβέννυται ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῆς ἐλευθερία, ἣν κατώρθωσε παρὰ τοὺς τόσους κατακτητὰς νὰ διατηρήσῃ ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ὁ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου παρεσκευάζετο διὰ τὸν κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου περὶ Κύπρου ἀγῶνα. Τὰ μικρὰ τῆς νήσου βασίλεια, ἅτινα ἀριθμοῦσι βίον ὁλοκλήρων ἑκατονταετηρίδων, καταλύονται ἤδη, καὶ ἐντεῦθεν ἄρχεται τῆς νήσου ἡ ἐντελὴς παρακμὴ καὶ κατάπτωσις.

Ὁ Δημήτριος ἔδραμεν ἀμέσως ἐξ Ἑλλάδος εἰς Καρίαν καὶ Κιλικίαν καὶ ἐνισχύσας εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα ἱκανῶς τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἔπλευσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 306 ἐπὶ Κύπρον, ὁδηγῶν πεζοὺς μὲν

15,000, ἱππεῖς δὲ 400 καὶ 110 τριήρεις, πρὸς δὲ καὶ τὰ ἀναγκαῖα φορτηγὰ πλοῖα. Ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν βορειοανατολικὴν τῆς νήσου ἀκτήν, ἐκυρίευσε κατ' ἀρχὰς τὴν Οὐρανίαν καὶ τὴν Καρπασίαν, πόλεις πρὸς βορρᾶν τῆς νήσου, μεθ' ὃ καθείλκυσε τὰ πλοῖα εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἐνίσχυσε τὸ στρατόπεδόν του. Ἀφοῦ δὲ ἐξησφάλισεν εἰς ἑαυτὸν τὴν ὑποταγὴν τῶν γειτόνων πόλεων, ἐτράπη πρὸς τὴν Σαλαμῖνα, ἔνθα ἤδρευεν ὁ Μενέλαος καὶ ἥτις ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῶν βασιλείων τῆς νήσου κατέστη ἡ πρωτεύουσα ἁπάσης τῆς Κύπρου. Ὁ Μενέλαος ἔχων 20,000 πεζοὺς καὶ 800 ἱππεῖς, ἐξῆλθε πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ Δημητρίου, ὃν συνήντησε 40 σταδίους μακρὰν τῆς Σαλαμῖνος, ἤτοι μίαν περίπου καὶ ἡμίσειαν ὥραν. Ἐκεῖ δὲ συγκροτηθείσης μεγάλης μάχης, ὀλοσχερῶς κατετροπώθησαν αἱ δυνάμεις τοῦ Μενελάου, ὅστις ἔσπευσε νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Σαλαμῖνα, ἣν πάραυτα ἐπῆλθε πολιορκῶν ὁ Δημήτριος.

Κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην ὁ νεαρὸς υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου κατὰ πρῶτον ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐπιδείξῃ ἅπασαν αὐτοῦ τὴν εὐφυΐαν περὶ τὴν ἐπινόησιν καὶ κατασκευὴν νέων φοβερῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν, διὸ καὶ ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον τοῦ *πολιορκητοῦ*. Ἔφερε πρὸς τοῦτο ἐξ Ἀσίας τεχνίτας, σίδηρον, ξυλείαν καὶ πᾶν ἄλλο ἐπιτήδειον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καὶ κατεσκεύασε μηχανὰς παντὸς εἴδους καὶ ἀλλοκότου μεγέθους, λιθοβόλους, καταπέλτας (ὄργανα ἐπιτήδεια πρὸς ἐξακόντισιν βελῶν, λογχῶν καὶ ἄλλων τοιούτων), κριοὺς πρὸς καθαίρεσιν τῶν τειχῶν, χελώνας, ἤτοι στέγας ὑπὸ τὰς ὁποίας προεφυλάττοντο οἱ πολιορκηταί, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Τὸ δὲ μέγιστον πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθέντων ἦν ἡ ὀνομαζομένη Ἑλέπολις (ἑλεῖν-πόλεις), κατασκεύασμα κολοσσιαῖον, τὸ ὁποῖον περιελάμβανεν ἐντὸς ὅσον ἔνεστι μικροτέρου χώρου τὴν διὰ τοῦτο μάλιστα καταστρεπτικώτερον ἐνεργοῦσαν δύναμιν πολλῶν ἐπιθετικῶν ὅπλων. Τὸ πλάτος ἑκάστης αὐτῆς πλευρᾶς εἶχε τεσσαράκοντα καὶ πέντε πήχεις, τὸ δὲ ὕψος ἐνενήκοντα· ἐφέρετο δὲ ἡ πελωρία αὕτη μηχανὴ ἐπὶ τεσσάρων στερεῶν τροχῶν, ὧν ἕκαστος εἶχε δεκατεσσάρων ποδῶν περίμετρον, καὶ διηρεῖτο εἰς στέγας ἐννέα. Καὶ εἰς μὲν τὰς κάτω τούτων εἰσήνεγκεν ὁ Δημήτριος παντοίους πετροβόλους, ὧν οἱ μέγιστοι ἐσφενδόνιζον λίθους ζυγίζοντας 150 λίτρας· εἰς δὲ τὰς μέσας ἔθηκε τοὺς μεγίστους καταπέλτας καὶ εἰς

τὰς ἀνωτάτας τοὺς μικροτέρους καταπέλτας καὶ πετροβόλους. Οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν χρῆσιν πάντων τούτων ἄνδρες ἦσαν ὑπὲρ τοὺς διακοσίους. Εἰς τὰς δύω πλευρὰς τοῦ γιγαντώδους ἐκείνου ἐπιθετικοῦ πύργου προσετέθησαν πρὸς τούτοις καὶ δύω τερατώδεις κριοὶ καὶ αἱ προσήκουσαι χελῶναι, ἵνα σύναμα μετ' ἐκείνου ἐνεργῶσιν.

Ἐννοεῖται, ὅτι τὰ τείχη ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθέξωσι τοιουτοτρόπως προσβαλλόμενα καὶ διασειόμενα· ὅθεν ἤρξαντο νὰ πίπτωσι καὶ ἡ πόλις ἐκινδύνευε νὰ ἁλωθῇ, ὅτε αἴφνης ὁ Μενέλαος κατώρθωσε διὰ νυκτὸς νὰ καταστρέψῃ τὰς πλείστας τῶν μηχανῶν, κατακαύσας αὐτὰς διὰ πεπυρακτωμένων βελῶν. Ὁ Δημήτριος καίτοι εἶδε τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἔργα ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ καταστραφέντα, ἐπέμεινεν οὐδὲν ἧττον εἰς τὸ ἐγχείρημα αὐτοῦ. Οὕτω διαρκούσης πεισματωδῶς τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἀμύνης, ἐπῆλθεν εἰς βοήθειαν τοῦ Μενελάου ὁ Πτολεμαῖος αὐτός, καταπλεύσας εἰς Κίτιον, ἀπέχον τῆς Σαλαμῖνος σταδίους διακοσίους. Ὁ Πτολεμαῖος ἐκόμιζε μεθ' ἑαυτοῦ ναῦς πολεμικὰς 140, πεντήρεις καὶ τετρήρεις ἁπάσας, ἐπὶ δὲ πεντακοσίων φορτηγῶν μυρίους πεζούς· ὥστε εὐλόγως ἤλπιζεν, ὅτι ὁ Δημήτριος προσβαλλόμενος κατὰ μέτωπον ὑπὸ τηλικαύτης δυνάμεως καὶ ἀπειλούμενος ὄπισθεν ὑπὸ τοῦ ἐγκαρτεροῦντος ἔτι ἐν Σαλαμῖνι Μενελάου, δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τὴν παντελῆ καταστροφήν. Εἶχε δὲ ὁ Μενέλαος ἐν Σαλαμῖνι ἐκτὸς τοῦ ἄλλου στρατοῦ καὶ ἑξήκοντα ναῦς, τὰς ὁποίας ὁ Πτολεμαῖος παρήγγειλε νὰ πέμψῃ αὐτῷ ὅ,τι τάχιστα, ἵνα ἔτι μᾶλλον ἐνισχύσῃ τὴν δύναμιν, δι' ἧς θὰ ἐπετίθετο κατὰ τοῦ Δημητρίου. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος οὔτε τῶν ἑξήκοντα πλοίων τὴν ἔξοδον ἐπέτρεψεν, οὔτε ἐν ᾗ θέσει εὑρίσκετο περιέμεινε τὸν ἀντίπαλον. Καταλιπὼν ἐπὶ τῆς πολιορκίας μέρος τῆς δυνάμεως καὶ εἰς τὴν παρακειμένην παραλίαν ἅπαν τὸ ἱππικόν, ἐπεβίβασεν εἰς τὰς ναῦς τοὺς κρατίστους τῶν πεζῶν καὶ τὰ χρησιμώτερα τῶν ἐπιθετικῶν ὅπλων, κατέλιπε δέκα μόνον τριήρεις ὑπὸ τὸν Ἀντισθένην, τὰς ὁποίας ἐνόμισεν ἱκανάς, ὅπως διακωλύσωσι τὴν ἔξοδον τῶν ἑξήκοντα πολεμίων πλοίων διὰ τὸ στενὸν τοῦ λιμένος στόμιον, αὐτὸς δὲ ἐξέπλευσε μεθ' ὅλων τῶν λοιπῶν πρὸς προϋπάντησιν τοῦ ἀντιπάλου.

Ὁ Δημήτριος ἐξήρχετο περιχαρὴς διὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, καί τοι ἐγίνωσκε κάλλιστα, ὅτι μέγιστον ἀναλαμβάνει κίνδυνον. Καθ'

ὅλας τὰς πιθανότητας ὁ στόλος αὐτοῦ ἦτο ἀσθενέστερος τοῦ πτολεμαϊκοῦ, διότι λέγουσι μὲν ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Πολύαινος, ὅτι εἶχε ναῦς 180, κατὰ τὸν Διόδωρον ὅμως εἶχε μόνον 108, καὶ τοῦτον τὸν ἀριθμὸν ὑπολαμβάνουσιν οἱ νεώτεροι ἀκριβέστερον· πλὴν τούτου δὲ ὁ στόλος τοῦ Πτολεμαίου ἐφημίζετο μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ὡς ὁ πάντων ἐπιτηδειότερος, οὐδεὶς δὲ ἔτι εἶχε τολμήσει νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ ἐν πελάγει ἀναπεπταμένῳ. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο προθυμότερον ἐπεζήτει τὸν ἀγῶνα ὁ Δημήτριος. Κοσμήσας δὲ πολυτελῶς πρὸς ναυμαχίαν τὸν στόλον, ἔταξε κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον, τὸ καὶ ἰσχυρότερον κέρας, τοῦ ὁποίου αὐτὸς προΐστατο, πεντήκοντα δύω ναῦς τὰς μεγαλειτέρας, ἐν αἷς ἦσαν τριάκοντα τριήρεις τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ ναύαρχον τὸν Μήδιον, κατὰ δὲ τὴν μέσην τάξιν τὰ ἐλάχιστα τῶν σκαφῶν, ὧν ἡγοῦντο Θεμίσων ὁ Σάμιος καὶ Μαρσύας ὁ ἱστορικός· εἰς δὲ τὸ δεξιὸν πάντα τὰ λοιπὰ πλοῖα ὑπὸ Ἡγήσιππον τὸν Ἁλικαρνασσέα καὶ Πλειστίαν τὸν Κῷον, ἀρχικυβερνήτην ὄντα τοῦ σύμπαντος στόλου. Ταῦτα ἐγένοντο ἀφ' ἑσπέρας δι' ὅλης τῆς νυκτός, τὴν δ' ἐπιοῦσαν πρωὶ ἐπεφάνη ὁ τῶν ἐναντίων στόλος ἐπιπλέων κατὰ σπουδὴν πρὸς τὴν Σαλαμῖνα ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλει προλάβει τὴν ἔξοδον τοῦ Δημητρίου. Ἤδη δὲ ὁ Πτολεμαῖος θεωρῶν, ὅτι προκατελήφθη, παρεσκευάσθη ὡσαύτως πρὸς τὴν ναυμαχίαν, καταλιπὼν ὄπισθεν τὰ φορτηγὰ καὶ διατάξας τὰ κατὰ τὸν στόλον εἰς τρόπον ὅλως ἀντίθετον τοῦ ἀντιπάλου. Ὁ Δημήτριος, καθὼς εἴδομεν, ἐνίσχυσεν ἐξαιρέτως τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ κέρας ἵνα, τρέψας τὸ δεξιὸν τοῦ Πτολεμαίου, ἐξωθήσῃ τὸ ὑπόλοιπον πρὸς τὴν παραλίαν, ἥτις κατείχετο ὑπὸ τῶν ἱππέων αὐτοῦ, τῶν δυναμένων νὰ συντελέσωσιν οὕτως εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς νίκης· ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐξ ἐναντίας ἐνίσχυσεν ἰδιαζόντως τὸ ἴδιον ἀριστερὸν κέρας, ἵνα οὕτω τρέψας τὸ δεξιὸν τοῦ ἀντιπάλου, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξωθήσῃ τὴν ὑπόλοιπον δύναμιν πρὸς τὸ πέλαγος, ὅπου ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος ἦτο ἐπιτηδειότερος, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰσελάσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχε νὰ προσλάβῃ ἐπικουρίαν πλοίων ἑξήκοντα.

Ἡ παραλία, εἰς ἣν ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ἡ ναυμαχία αὕτη, εἶναι πολυειδῶς ἀξιομνημόνευτος. Ἐνταῦθα ὑψοῦτο ἡ Σαλαμίς, πόλις ὁμώνυμος ἐκείνης, παρὰ τῇ ὁποίᾳ πρὸ 174 ἐτῶν οἱ στόλοι τῆς Ἑλλάδος ἐπάλαισαν πρὸς τοὺς ἀσιανοὺς στόλους καὶ ἐθριάμβευσαν ὑπὲρ

τῆς αὐτονομίας τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος· ἐνταῦθα ἐγείρετο τὸ Κίτιον ἐκεῖνο, ὅπου πρὸ 143 ἐτῶν ἀπέθανεν ὁ Κίμων, τοῦ ὁποίου ὁ στόλος, ὡς ἂν ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰσέτι ἐμπνεόμενος, ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ χώρου μετ' ὀλίγον κατετρόπωσε τὰς βαρβαρικὰς τριήρεις καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸν Μέγαν Βασιλέα τοὺς πολυθρυλήτους ὅρους τῆς Κιμωνείου συνθήκης. Τίς ἤθελεν εἴπει εἰς τοὺς ἀθανάτους ἀγωνιστὰς τῆς ἐνταῦθα μικρᾶς Ἑλλάδος, ὅτι μετὰ ἡμιόλιον περίπου ἑκατονταετηρίδα Μέγας Βασιλεὺς δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον, ὅτι ἑλληνικοὶ στρατοὶ θέλουσι κατέχει ἅπαν τὸ ἀχανὲς αὐτοῦ κράτος, καὶ ὅτι στρατηγοὶ Ἕλληνες ἑλληνικοὺς ἄγοντες στόλους, θέλουσιν ἐρίζει πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ τῶν πεδίων τούτων τῶν Κιμωνείων μαχῶν περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου! Διότι περὶ τούτου προέκειτο· καὶ τοῦτο κάλλιστα συναισθανόμενοι οἱ δύω ἀντίπαλοι, ὅ,τε Δημήτριος, ὅ,τε Πτολεμαῖος, ἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ παρεσκευάσθησαν πρὸς ἀμοιβαίαν σύγκρουσιν.

Συμπληρωθείσης δὲ τῆς παρασκευῆς, ἐγένοντο ἐφ' ἑκάστου πλοίου αἱ νενομισμέναι πρὸς τοὺς θεοὺς εὐχαὶ διὰ τῶν κελευστῶν, ἃς ἐπανελάμβανον ἅπαντα τὰ πληρώματα μεγάλῃ τῇ φωνῇ· μεθ' ὃ πρῶτος ὁ Δημήτριος ὕψωσε τὸ πρὸς μάχην σύσσωμον, ἀσπίδα κεχρυσωμένην· τοῦτο δ' ἔπραξε καὶ ὁ Πτολεμαῖος. Τότε ἐσήμανον αἱ σάλπιγγες τὸ πολεμικόν, συνηλάλαξαν ἀμφότεραι αἱ δυνάμεις καὶ ὥρμησαν κατ' ἀλλήλων καταπληκτικῶς. Λαμπρότατα δὲ πάντων ἠγωνίσθη ὁ Δημήτριος ἱστάμενος ἐπὶ τῆς πρύμνης τῆς ἑπτήρους αὐτοῦ καὶ ἀείποτε τῶν περὶ αὐτὸν προπορευόμενος. Οἱ πολέμιοι περιεχύθησαν ἀθρόοι κατ' αὐτοῦ, ὁ δὲ δὲν ἔπαυσε, τοὺς μὲν διὰ λογχῶν ἀκοντίζων, τοὺς δὲ ἐκ χειρὸς διὰ τοῦ δόρατος τύπτων· καὶ ἀναρίθμητα μὲν ἦσαν τὰ ἐπ' αὐτοῦ ριπτόμενα βέλη· ἀλλ' αὐτὸς τὰ μὲν προορώμενος ἐξέκλινεν, ἀπὸ δὲ τῶν ἄλλων ἐσώζετο διὰ τῶν σκεπαστηρίων αὐτοῦ ὅπλων. Τρεῖς ἔπεσον περὶ αὐτὸν ὑπασπισταί, αὐτὸς δὲ ἀτρόμητος ἐξηκολούθει ἐπιτιθέμενος κατὰ τῶν ἀντιπάλων, καὶ τρέψας τελευταῖον τὴν δεξιὰν αὐτῶν, ἐπετέθη ἀκατάσχετος κατὰ τοῦ κέντρου καὶ ἐνέβαλεν αὐτὸ ἐν τῷ ἅμα εἰς πλείστην ταραχήν. Ὁ Πτολεμαῖος ἠγωνίζετο ἐν τούτοις οὐδὲν ἧττον ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς τοῦ Δημητρίου δεξιᾶς· ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ἄλλας μὲν τῶν πολεμίων νηῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος κατέδυσεν, ἄλλας δὲ αὐ-

τάνδρους ἐκυρίευσε καὶ ἐτρέπετο ἤδη νικηφόρος ἐπὶ τὰς λοιπὰς τοῦ Δημητρίου δυνάμεις, βλέπει τότε τὸ εὐώνυμον κέρας τῶν ἰδίων δυνάμεων συντετριμμένον καὶ τὴν μέσην τάξιν πρὸς φυγὴν ὁρμήσασαν· ὥστε ἀποβάλλει πᾶσαν νίκης ἐλπίδα, νομίζει ἀναγκαῖον νὰ σώσῃ ὅ,τι ἠδύνατο ἔτι νὰ σωθῇ, καὶ μετὰ κόπου διελαύνει εἰς Κίτιον, συνεπαγόμενος ὀκτὼ μόλις πλοῖα ἐκ τοῦ πολυαρίθμου αὐτοῦ στόλου. Ὁ δὲ Δημήτριος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς Νέωνα καὶ Βούριχον τὴν δίωξιν τῶν ἡττηθέντων καὶ τὴν διάσωσιν τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐπιπλεόντων· αὐτὸς δὲ κοσμήσας τὰς ἰδίας ναῦς διὰ τῶν ἀκροστολίων καὶ ἐφελκόμενος τὰς κυριευθείσας, ἐπέστρεψεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὸν λιμένα τῆς Σαλαμῖνος. Διαρκούσης τῆς μάχης, αἱ ἐν τῷ λιμένι τούτῳ ἑξήκοντα νῆες τοῦ Μενελάου ἠγωνίσθησαν νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ Πτολεμαίου καὶ μετὰ πεισματώδη μάχην πρὸς τὰ δέκα τοῦ Δημητρίου πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἔφραττον τὸ στόμιον, κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους νὰ ἐκπλεύσωσιν· ἀλλ' ἔφθασαν βραδέως· ὁ Πτολεμαῖος εἶχεν ἤδη ὑποχωρήσει· ὁ Δημήτριος ἐπανήρχετο τροπαιοῦχος· ὅθεν ἔσπευσαν ν' ἀσφαλισθῶσιν πάλιν ἐντὸς τοῦ λιμένος.

Ἡ μάχη αὕτη συνεκροτήθη, ὡς εἴπομεν, μεταξὺ Κιτίου καὶ Σαλαμῖνος, ἀλλ' οὔτε ὁ Διόδωρος, οὔτε ὁ Πλούταρχος προσδιορίζουσιν ἀκριβῶς τὸν τόπον τῆς μάχης· ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἀθηναίου ἐξάγεται, ὅτι τοῦτο συνέβη ἀπέναντι τῆς Λευκόλλας, πόλεως ἀκμασάσης κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κειμένης δὲ μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου Πηδαλίου καὶ τῆς Σαλαμῖνος.

Ἡ νίκη τοῦ Δημητρίου ὑπῆρξεν ὅσον ἐνδέχεται ὁλοσχερής· δὲν ἀπέβαλεν εἰμὴ εἴκοσι σκάφη, ἐκυρίευσε δὲ τεσσαράκοντα αὔτανδρα, κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον ἑβδομήκοντα, τὰ δ' ἄλλα πάντα πολεμικὰ πλοῖα τοῦ Πτολεμαίου, πλὴν τῶν ὀκτὼ τῶν εἰς Κίτιον διασωθέντων, διεφθάρησαν καὶ πλήρη θαλάσσης κατήχθησαν εἰς τὸ παρὰ τὴν Σαλαμῖνα στρατόπεδον. Πρὸς τούτοις ἐκυριεύθησαν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν φορτηγὰ μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ὀκτακισχιλίων σχεδὸν στρατιωτῶν. Ἀλλ' ὁπόσον ὁλοσχερὴς ἀπέβη ἡ νίκη ἀπεδείχθη μάλιστα ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων· διότι ἐν τῷ ἅμα παρεδόθη μὲν ὁ Μενέλαος, ὡς καὶ ἡ φρουρὰ τῆς Σαλαμῖνος καὶ ὁ στόλος αὐτοῦ, ὑπετάγησαν δὲ πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Κύπρου, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐγκαταλιπὼν τὴν νῆσον ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον. Ὁ Δημήτριος ἔθαψε

μεγαλοπρεπῶς τοὺς νεκροὺς τῶν πολεμίων, ἀπέδωκεν ἄνευ λύτρων ἐκ τῶν αἰχμαλώτων πολλοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας, ἐν οἷς τὸν Μενέλαον καὶ Λεοντίσκον τὸν τοῦ Πτολεμαίου υἱόν, κατέταξεν εἰς τὸν ἴδιον στρατὸν τὴν παραδοθεῖσαν φρουρὰν τῆς Σαλαμῖνος ἐκ 16,000 πεζῶν καὶ 600 ἱππέων, ἀπέστειλεν εἰς τοὺς πιστοὺς Ἀθηναίους, ὧν τὰ πλοῖα τοσοῦτον συνέπραξαν εἰς τὸν ἀγῶνα, χιλίας καὶ διακοσίους πανοπλίας καὶ ἔσπευσε πρὸ πάντων ν' ἀναγγείλῃ τὴν νίκην εἰς τὸν ἐν Συρίᾳ διατρίβοντα πατέρα αὐτοῦ διὰ τοῦ Μιλησίου Ἀριστοδήμου, ἑνὸς τῶν ἐπισημοτάτων αὐτοῦ αὐλικῶν. Ὁ Ἀριστόδημος φθάσας ἐκεῖ, ἀνεβόησε μεγάλῃ τῇ φωνῇ μόλις ἰδὼν τὸν στρατηγόν: «Χαῖρε, βασιλεῦ Ἀντίγονε, νικῶμεν Πτολεμαῖον ναυμαχίᾳ καὶ Κύπρον ἔχομεν, καὶ στρατιώτας αἰχμαλώτους μυρίους ἑξακισχιλίους ὀκτακοσίους». Καὶ ἐπανέλαβεν ἐν τῷ ἅμα τὸ πλῆθος εὐφραινόμενον· «Χαῖρε, βασιλεῦ Ἀντίγονε! Χαῖρε, βασιλεῦ Δημήτριε!» Οἱ δὲ φίλοι προελθόντες ἀμέσως ἀνέδησαν εἰς τὸ τοῦ στρατηγοῦ μέτωπον τὸ τοῦ βασιλέως διάδημα καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν ἀδιαλείπτως χαιρετιζόμενον εἰς τὰ βασίλεια. Μεθ' ὃ ὁ Ἀντίγονος ἔπεμψε πρὸς τὸν τροπαιοῦχον υἱὸν εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν καὶ διάδημα, ἀποκαλέσας αὐτὸν βασιλέα[1]. Αἰώνιον δὲ τῆς νίκης τοῦ ἐνδόξου υἱοῦ μνημεῖον ἔστησεν ἐν Σαμοθράκῃ μέγα ἐκ μαρμάρου ἄγαλμα, ἀριστούργημα τέχνης, παριστῶν τὴν Νίκην, ἥτις ἤδη κοσμεῖ τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου.

Τὸν Ἀντίγονον καλέσαντα ἑαυτὸν βασιλέα μετὰ τὰς λαμπρὰς ἐν Κύπρῳ νίκας τοῦ υἱοῦ του (306), ἐμιμήθησαν παραχρῆμα ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Λυσίμαχος, ἀναλαβόντες ὁμοίως τὸ διάδημα καὶ καλέσαντες ἑαυτοὺς βασιλεῖς. Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀντίγονος ἐνόμιζεν, ὅτι ἐγγίζει ἡ πλήρωσις τῶν ὀνείρων αὐτοῦ, ὁ Πτολεμαῖος κύριος ὢν πλουσίας χώρας δὲν εἶχε παντάπασιν ἀπελπισθῇ ἐκ τῆς περὶ Κύπρου ἥττης, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Σελεύκου, Λυσιμάχου καὶ Κασσάνδρου συνέθετο νέαν συμμαχίαν πρὸς καταπολέμησιν τοῦ Ἀντιγόνου (302). Τὸ ἐπιὸν ἔτος συνεκροτήθη τέλος ἐν τῇ Φρυγικῇ Ἰψῷ ἡ περὶ τῶν ὅλων μάχη, καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ γέρων Ἀντίγονος, ὁ διὰ τοσούτων ἀγώνων ἐπιδιώξας τὴν ἀνασύστασιν τοῦ μακεδονικοῦ κρά-

[1] Ἱστορ. Ἑλλ. Ἔθνους ὑπὸ Παπαρρηγοπούλου. Τόμ. Β', σελ. 241.

τους ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἀρχήν. Τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τὴν ἥτταν τῶν περὶ ἑαυτὸν ἐπηκολούθησεν ἡ διανομὴ τῆς πλουσίας λείας τῶν ὑπὸ τὸν Ἀντίγονον χωρῶν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Δημήτριος μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην κατέφυγεν εἰς Σαλαμῖνα τῆς Κύπρου, ἥτις τῷ ἔμενε πιστὴ καὶ ἀσφαλίσας ἐκεῖ τὴν μητέρα καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ ἀπῆλθε μετὰ νέου στόλου εἰς Ἑλλάδα πρὸς ἄγραν νέου τινὸς βασιλείου (301).

Ἀλλ' οἱ νικηταὶ τῆς Ἰψοῦ ἤρξαντο μετ' ὀλίγον ὑποπτεύοντες ἀλλήλους καὶ δύω μὲν ἐξ αὐτῶν, ὁ Λυσίμαχος καὶ ὁ Πτολεμαῖος φοβούμενοι τὸν κραταιὸν καταστάντα ἡγεμόνα τῆς Βαβυλῶνος Σέλευκον, συνέθεντο κατ' αὐτοῦ συμμαχίαν, οὗτος δὲ ἐφρόντισεν ἀμέσως νὰ προσοικειωθῇ τὸν στρατηγὸν Δημήτριον. Ἀλλ' ὁ Πτολεμαῖος φοβηθεὶς μεγάλως διὰ τὸν τοιοῦτον σύνδεσμον δύω ἰσχυρῶν ἀντιπάλων, ἔσπευσε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς αὐτόν, ἀπομονῶν οὕτω τὸν Λυσίμαχον. Μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων συνήφθη συνθήκη, καθ' ἣν φαίνεται, ὅτι ὁ μὲν Πτολεμαῖος ἀνεγνώρισε τὸν Δημήτριον ὡς βασιλέα Κύπρου, Κιλικίας καὶ Φοινίκης, ὁ δὲ Δημήτριος ἀνεγνώρισεν αὖθις τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος βλέπων ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν Σέλευκον ὀρεγόμενον τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Φοινίκης, τὸν δὲ Πτολεμαῖον ἐπιβουλευόμενον τὴν Κύπρον, ἐμελέτησε τῷ 298 νὰ καταλάβῃ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀνιδρύων ἐκεῖ ἀσφαλέστερον τοῦ ἐν Ἀσίᾳ βασίλειον, ὅπερ ἠδύνατο νὰ τῷ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς ὁρμητήριον διὰ τοὺς κατὰ τῶν τέως συμμάχων αὐτοῦ ἀγῶνας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας θέλων νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα, ἠπείλει τὰς Ἀθήνας, ὁ Δημήτριος εὑρὼν τοῦτο εὔλογον ἀφορμήν, ἔσπευσεν ἐκ Κύπρου μετὰ ἰσχυροῦ στόλου εἰς Πελοπόννησον, καὶ ἀφοῦ ἐκυρίευσε πολλὰς αὐτῆς πόλεις, ἐπολιόρκησε τὰς Ἀθήνας, αἵτινες παρεδόθησαν εἰς αὐτὸν τῷ 296. Τότε ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Λυσίμαχος συμμαχήσαντες αὖθις, ἀφῄρουν τὰς ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος κτήσεις τοῦ Δημητρίου. Ὁ Πτολεμαῖος ἐπανέκτα ἤδη τὴν πολυπόθητον Κύπρον (295). Ἡ Σαλαμὶς ἐπολιορκήθη καὶ μετὰ βραχεῖαν ἀντίστασιν παρεδόθη, ἡ δὲ μήτηρ καὶ τὰ τέκνα τοῦ Δημητρίου, ἄτινα παρέμενον ἐν Σαλαμῖνι, ᾐχμαλωτίσθησαν. Ἀλλ' ὁ Πτολεμαῖος μιμούμενος τὴν εὐγενῆ τοῦ Δημητρίου πρᾶξιν μετὰ τὴν περὶ Λεύκολλαν νίκην, ἔδωσε τοῖς ἐπισήμοις αἰχμαλώτοις πολλὰ καὶ πλούσια δῶρα καὶ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐλευθέρους.

Δύω περίπου δεκαετηρίδες παρῆλθον, ἀφότου οἱ διάδοχοι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀκαταπαύστως ἤριζον περὶ τῆς Κύπρου, ἥτις τέλος μετὰ τόσους αἱματηροὺς ἀγῶνας ἔμεινεν εἰς τὸν Πτολεμαῖον τὸν Λάγου, καταστᾶσα ἔκτοτε ἐπαρχία τῆς τῶν Λαγιδῶν Μοναρχίας. Καθ' ὅλην ταύτην τὴν περίοδον τῆς πάλης ἡ νῆσος, διατελοῦσα ὑπὸ στρατιωτικοὺς νόμους καὶ ὑπὸ στρατηγοῦ διοικουμένη, οὐδόλως ὑπῆρξεν εὐτυχής· πολλὰ τοὐναντίον ὑπέστη δεινά, μειώσαντα κατὰ πολὺ τὴν ὑλικὴν αὐτῆς εὐεξίαν.

ϐ'

Πτολεμαῖοι.

Οἱ πόθοι τοῦ Πτολεμαίου ἐπληρώθησαν· ἡ Κύπρος, ἥτις μετὰ τῆς Φοινίκης ἠδύνατο νὰ προασπίζῃ τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ πάσης προσβολῆς καὶ ἦν ἀναγκαῖον αὐτῆς ἐξάρτημα, περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Στερουμένη ἡ Αἴγυπτος τῶν δύω τούτων ἐμπορικῶν καὶ στρατηγικῶν θέσεων, δὲν ἀνεύρισκεν ἐν ἑαυτῇ ἱκανὰ συστατικὰ εὐδαιμονίας. Τὸ αὐτὸ ἔπραξαν κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους οἱ Ἄγγλοι· πρὶν ἢ καταλάβωσι τὴν Αἴγυπτον, κατέσχον τὴν Κύπρον, ἥτις ὡς ἐκ τούτου εἶναι προωρισμένη νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀμυντικὸς καὶ ἐπιθετικὸς σταθμὸς τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Ὁ Πτολεμαῖος διετήρει ἐκεῖ μεγάλην στρατιωτικὴν δύναμιν ἐμπεπιστευμένην εἰς στρατηγόν, ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἀνωτάτους ἀξιωματικοὺς τοῦ βασιλείου τῆς Αἰγύπτου, τοὺς καλουμένους συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, ὅστις διῴκει τὴν νῆσον ὡς στρατηγός, ναύαρχος καὶ ἀρχιερεύς, ἔχων τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐν Σαλαμῖνι. Τὸ πᾶν ὑπετάσσετο αὐτῷ, καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ τῆς Πάφου ἀρχιερεῖς καὶ οἱ τῶν λοιπῶν θυσιαστηρίων, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐξεγείρωσι τὸν τόπον καὶ νέας νὰ προκαλέσωσι στάσεις. Ὑπὸ τὰς ἀμέσους αὐτοῦ ἐπιταγὰς διετέλουν οἱ κατὰ τόπους διοικηταὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, εἰς ὧν τὰς χεῖρας ἦν ἐμπεπιστευμένη ἡ κατωτέρα διοίκησις. Αἱ πόλεις διετήρησαν τὴν ἀναπόδραστον διὰ τὴν εὐδαιμονίαν ἐμπορικῶν χωρῶν δημοτικὴν ἐλευθερίαν, καὶ μεθ' ὅλην τὴν πολιτικὴν ὑποταγήν, εἰς ἣν ἡ νῆσος ὑπεβλήθη, οὐδόλως ἔπαυσε χαίρουσα ἐσω-

τερικῆς ἐλευθερίας, ἣν οἱ Πτολεμαῖοι δὲν ἐχορήγησαν τοῖς κατοίκοις τῆς Αἰγύπτου, ἔνθα οἱ Κύπριοι ἐγνωρίζοντο ὑπὸ τὸ διακεκριμένον ὄνομα *ρηιῶται*. Οἱ Πτολεμαῖοι ἔφερον τὸν ἐπίζηλον τίτλον, ὃν καὶ σήμερον βλέπομεν πολλοὺς θηρεύοντας, τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Κύπρου, ἥτις καθιερώθη ὅπως δίδηται ὡς κληροδότημα εἰς τοὺς ἀδελφοὺς ἢ τοὺς υἱοὺς τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων[1].

Ἡ εἰς τοὺς Πτολεμαίους ὑποταγὴ τῆς νήσου ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου Α' τοῦ Σωτῆρος, σωφρόνως διοικήσαντος αὐτὴν καὶ τελευτᾷ μέχρι Πτολεμαίου τοῦ υἱοῦ τοῦ Λαθύρου, ἤτοι διαρκεῖ δύω καὶ ἥμισυν περίπου αἰῶνας, καθ' οὓς ἡ Κύπρος ἀναφαίνεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐν τοῖς χρονικοῖς τῶν Λαγιδῶν, ὁτὲ μὲν πειρωμένη νὰ ἀποσείσῃ τὸν ζυγὸν αὐτῶν, ὁτὲ δὲ γιγνομένη ἀφορμὴ διχονοιῶν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Καὶ ἐνόσῳ μὲν ἡ τῶν Πτολεμαίων δυναστεία ἤκμαζε καὶ ἠπίως ἐκράτει τῆς νήσου, οὐδέποτε σχεδὸν διεσαλεύθη ἡ τάξις, ἀλλ' ὅτε ἡ δυναστεία ἐν Κύπρῳ κατέστη ἐκλελυμένη, ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς β' ἑκατονταετηρίδος, τότε οἱ Κύπριοι παντοιοτρόπως ἐνεργοῦντες ἀπέσεισαν τὴν τῶν Λαγιδῶν διοίκησιν. Οὕτως ὑπὸ Πτολεμαῖον Β' τὸν Φιλάδελφον (285—247) εἷς τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, υἱὸς Πτολεμαίου τοῦ Α' καὶ τῆς Εὐρυδίκης, ἀπεπειράθη νὰ ἀναστατώσῃ τοὺς Κυπρίους, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐθανατώθη. Ὁ Φιλάδελφος προσεπάθησε νὰ ἐφελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς κατοίκους τῆς νήσου διὰ τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ συμπεριφορᾶς καὶ διὰ συγχωνεύσεως, ἐπιδεξίως κατορθωθείσης, τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων καὶ τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν μεταξὺ τῶν Κυπρίων καὶ τῶν Ἀλεξανδρέων. Ἀνήγειρεν ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν Παλαίπαφον Ζεφυρίου ἀκρωτηρίου ναὸν πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀρσινόης, ὅπως λατρεύηται αὐτόθι ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ζεφυρίας Ἀφροδίτης. Εἰς τὸ τέμενος τοῦτο ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Βερενίκη ἀφιέρωσε τὴν κόμην αὐτῆς, ἣν τόσῳ διαβόητον κατέστησαν οἵ τε ποιηταὶ καὶ ἀστρονόμοι. Αἱ ἑορταὶ τοῦ Ἀδώνιδος, ὧν τὴν μεγαλοπρέπειαν περιέγραψεν ὁ Θεόκριτος, μετεφέρθησαν ἐκ Κύπρου εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα κατ' ἐνιαυτὸν συνέρρεεν ἄπειρον πανταχόθεν πλῆθος. Ἡ τοιαύτη τῶν πρώτων Πτολεμαίων πολιτικὴ ἔσχε καλὰ ἀποτελέσματα, καὶ

[1] Lacroix.

ἐφ' ὁλόκληρον σχεδὸν αἰῶνα ἡ Κύπρος διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν [1]. Προσέτι ὁ Φιλάδελφος πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ ἔκτισε πολλὰς ἐν Κύπρῳ πόλεις, εἰς ἃς ἔδωσε τὸ ὄνομα τῆς Ἀρσινόης. Οὕτω παρὰ τὴν ἀρχαίαν Σαλαμῖνα ἐκτίσθη ἡ μετὰ ταῦτα περιβόητος Ἀμμόχωστος Ἀρσινόη, παρὰ τὸ Ζεφύριον ἄκρον, ἔνθα τὸ τῆς Ζεφυρίας Ἀφροδίτης τέμενος καὶ ἱερὸν ἄλσος, ἀνηγέρθη ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερομένη Ἀρσινόη, πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τοῦ Ἀκάμαντος ἀκρωτηρίου ἑτέρα τοιαύτη πόλις, καὶ ἡ ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Α' κατασκαφεῖσα πόλις Μάριον, κατὰ Στέφανον Βυζάντιον, ἀνῳκοδομήθη καὶ ἐκλήθη Ἀρσινόη.

Ἀλλ' ἡ ἠρεμία αὕτη δὲν ἐξηκολούθησεν ἄχρι τέλους. Τὰ ἐλαττώματα καὶ ἡ ἀνικανότης Πτολεμαίου Δ' τοῦ Φιλοπάτορος (222—200) ἐπήνεγκον τὴν ἐκ τῆς ὑψίστης τοῦ μεγαλείου περιωπῆς παρακμὴν τῆς Αἰγύπτου. Ἀντίοχος ὁ Μέγας ἀνακύψας ἐκ τῆς ταπεινώσεως, εἰς ἣν Πτολεμαῖος ὁ Γ' περιήγαγε τοὺς Σελευκίδας, ἀνέκτησε τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Παλαιστίνην καὶ ὑπεκίνησε τὴν Κύπρον. Ἀλλ' ἡ ἐν Ραφίᾳ τῆς Παλαιστίνης ἧττα τοῦ Ἀντιόχου (217) ἀπέδωκεν εἰς τὴν Αἴγυπτον τὰς παραλίους αὐτῆς ἐπαρχίας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως ταύτης ἡ κυριαρχία τῶν Λαγιδῶν ἐν ταῖς προκειμέναις χώραις, ἀπειλουμένη ὑπὸ τῆς ἀντιζηλίας τῶν βασιλέων τῆς Συρίας, κατέστη ἀσθενὴς καὶ ἐφήμερος, μὴ δυναμένη νὰ στερηθῇ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἀγερώχου προστασίας τῶν Ρωμαίων, οἵτινες παρίσταντο τότε ὡς μεσῖται, ἵνα μετ' ὀλίγον παρουσιασθῶσιν ὡς κύριοι. Ἡ ἐξουσία τῶν Λαγιδῶν ὁσημέραι ἐξησθένει, ὁ λαὸς ἤρξατο συνταρασσόμενος, τὸ δὲ κυβερνᾶν τὴν Κύπρον κατέστη δυσχερές. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ὑπὸ Πτολεμαῖον Ε' τὸν Ἐπιφανῆ (205—181), ὅτε γενικὸς τῆς νήσου διοικητὴς διωρίσθη ὁ Πολυκράτης, Ἀργεῖος τὴν πατρίδα ἐξ ἀρχαίας καὶ ἐπιφανοῦς οἰκογενείας, δραστήριος καὶ ἀποφασιστικὸς στρατηγός. Ἡ Κύπρος ὑπὸ τὴν βασιλείαν Πτολεμαίου τοῦ Ε' στασιάσασα, ἠρνήσατο τὴν τῶν φόρων ἀπότισιν. Ἀλλ' ὁ ῥέκτης Πολυκράτης κατηύνασε τὰς ταραχάς, εἰσέπραξε τοὺς φόρους καὶ ἐγκατέστησε καὶ πάλιν ἐν τῇ νήσῳ τὴν σαλευομένην ἐξουσίαν τῶν Πτολεμαίων. Ἡ

[1] Lacroix.

Κύπρος καὶ τότε εἰσέτι ἦν πλουσία, ὁ δὲ Πολυκράτης ὡς διοικητὴς αὐτῆς ἐσχημάτισε μεγάλην περιουσίαν, ἐξ οὗ καὶ τέλος ἐξώκειλεν εἰς ἐπονειδίστους κραιπάλας, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων κατέστρεψε τὸν βίον. Τοῦτον διεδέχθη Πτολεμαῖος ὁ Μεγαλοπολίτης.

Ἡ ἐν Ραφίᾳ ἧττα δὲν ἐκώλυσεν Ἀντίοχον τὸν Γ' τοῦ νὰ ἐπιχειρήσῃ νέας κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας, καθ' ἃς ἀνεκτήσατο τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Παλαιστίνην, καὶ νὰ παρασκευασθῇ πρὸς κατάληψιν τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ' ἀποπλεύσας τῆς Ἐφέσου μετὰ ἰσχυροῦ στόλου, ἀπέβαλε τὸν πρῶτον αὐτοῦ σκοπὸν καὶ ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ τὴν Κύπρον, θεωρῶν τὴν κατάληψιν τῆς νήσου ὡς ἀναγκαῖον προαπαιτούμενον τῆς τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ τρικυμία, διασκορπίσασα τὸν στόλον αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ στάσις τις τῶν πληρωμάτων ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ προσορμισθῇ εἰς Κιλικίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Σελεύκειαν, δυσαρέστως ἐγκαταλείπων τὰ σχέδιά του (196). Ἀλλὰ τέλος τῷ 190 ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος ἡττήθη παρὰ τὴν Λυδικὴν Μαγνησίαν ὁλοσχερῶς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, οἵτινες οὕτω κατέστησαν κύριοι καὶ διοικηταὶ τῆς Ἀσίας. Οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι, οἱ ἀπόγονοι τῶν στρατηγῶν, οἵτινες μετ' Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου κατετρόπωσάν ποτε τὸν Δαρεῖον, οἱ Ἀντίοχοι, οἱ Πτολεμαῖοι, οἱ Ἄτταλοι, ἕνεκα τῶν ἐπαράτων διχονοιῶν καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἐν οἷς ἠνάλωσαν τὰς ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς αὐτῶν δυνάμεις, ἔπαθον ἤδη παρὰ τῶν Ρωμαίων ὅ,τι ὁ τῆς Περσίας βασιλεὺς παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Ἑλλήνων, μὴ δυνηθέντες νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ἀκμάζουσαν τῶν Ρωμαίων τόλμην, ἀλκὴν καὶ ἐπιτηδειότητα, ἧς πρώτιστος ὅρος εἶναι ἡ ἐθνικὴ ἑνότης.

Πτολεμαῖον τὸν Ε' ἀποβιώσαντα τῷ 181 διεδέχθη ἐπὶ τοῦ θρόνου ἡ χήρα αὐτοῦ Κλεοπάτρα ἡ Συρία ὡς ἀντιβασίλισσα, κυβερνῶσα ἐν ὀνόματι τοῦ ἑξαετοῦς αὐτῆς υἱοῦ Πτολεμαίου Ϛ' τοῦ Φιλομήτορος. Εἰς τοῦτον ἐνηλικιωθέντα καὶ ἀναλαβόντα τὴν βασιλείαν ἔστειλεν ὁ διοικητὴς τῆς Κύπρου Μεγαλοπολίτης πλούσια χρηματικὰ δῶρα ἐκ τῶν προσόδων τῆς πλουσίας νήσου, ἅτινα ἐναπεταμίευσε κατὰ τὴν διοίκησίν του. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἐπρόδωσε τὸν Πτολεμαῖον, μεταβὰς πρὸς Ἀντίοχον τὸν Ἐπιφανῆ, προτιθέμενον τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, καὶ γενόμενος διοικητὴς τῆς Παλαιστί-

νης· κατηγορηθεὶς ὅμως ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἐπὶ ἀπιστίᾳ, ἔθηκε τέρμα εἰς τὸν βίον του πιὼν δηλητήριον.

Ἐν τούτοις ἡ τῶν Λαγιδῶν δυναστεία εἰς τοιαύτην περιέπεσεν ἀδυναμίαν, ὥστε οὐδαμῶς ὑπεστηρίζετο κατὰ τῶν βασιλέων τῆς Συρίας, εἰμὴ τῇ προστασίᾳ τῶν Ρωμαίων. Ὁ Ποπίλιος διὰ μόνου τοῦ λόγου ἀπέτρεψεν Ἀντίοχον τὸν Ἐπιφανῆ, ὅστις ἀπήτει παρὰ τοῦ Φιλομήτορος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πτολεμαίου τοῦ Ζ' καὶ Εὐεργέτου τοῦ Β' τὴν κατοχὴν τῆς Κύπρου καὶ τῆς Πελούζης, δι' ὧν θὰ εἶχεν ἀνοικτὰς τὰς θύρας τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸν στρατόν του. Οἰκογενειακαὶ δὲ ἐπίσης ἔριδες παντὸς εἴδους παρέλυον τὴν ἰσχὺν τῶν Πτολεμαίων καὶ ἔδιδον εἰς τὴν Ρώμην τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως εἰσδύσῃ εἰς τὰς ὑποθέσεις ἐκείνων, ὧν τὰς κτήσεις πρὸ πολλοῦ ὠρέγετο. Ὁ Ποπίλιος ἐξωμάλυνε τὰς μεταξὺ τοῦ Φιλομήτορος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Εὐεργέτου ἢ Φύσκωνος ἀναφυείσας διαφοράς, καὶ εἰς μὲν τὸν πρῶτον ἔδωσε τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κύπρον, εἰς δὲ τὸν δεύτερον τὴν Λιβύην καὶ τὴν Κυρήνην. Ὁ Εὐεργέτης μὴ εὑρὼν δικαίαν τὴν διανομὴν ταύτην μετέβη εἰς Ρώμην καὶ διεμαρτυρήθη ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου, ἥτις ἐπιθυμοῦσα τὴν ἐξασθένησιν τῆς Αἰγύπτου ἀπέσπασε ταύτης τὴν Κύπρον καὶ ἔδωσεν αὐτὴν εἰς τὸν Φύσκωνα, ὃν ἐνετάλησαν ὅπως ἐγκαταστήσωσιν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Κύπρου ὁ Τῖτος Τορκουάτος καὶ ὁ Μέρουλας, οἵτινες πρῶτον μετέβησαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπως πείσωσι τὸν Φιλομήτορα νὰ παραιτηθῇ τῆς Κύπρου. Ἀλλ' οὗτος, μὴ δυνάμενος νὰ ὑποστῇ τοιαύτην θυσίαν, προσέβαλε τὴν Κυρήνην ἐξεγερθεῖσαν κατὰ τοῦ μισητοῦ Φύσκωνος, ὅστις καὶ πάλιν ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τῶν Ρωμαίων, προθύμων πάντοτε εἰς τοιαύτας ὑστεροβούλους ὑπηρεσίας. Ὁ Φύσκων τῇ συνδρομῇ αὐτοῦ συνέλεξε μισθοφόρους, καὶ οἱ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀσίας σύμμαχοι προσεκλήθησαν νὰ βοηθήσωσι πάσαις δυνάμεσι τὴν τοῦ Εὐεργέτου κατὰ τῆς Κύπρου στρατείαν (161).

Ἐλλείψει ἱστορικῶν εἰδήσεων ἀγνοοῦμεν ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῆς μεταξὺ τῶν δύω ἀδελφῶν ἔριδος. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὅτε ὁ Φιλομήτωρ ἀπεβίωσεν, ὁ Φύσκων καταλαβὼν συνήνωσεν ὑφ' ἑαυτὸν ἁπάσας τὰς κτήσεις τῶν Πτολεμαίων. Ἡ βασιλεία αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐπονειδιστος. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐπ' αὐτοῦ ἐξέπεσε τῆς προτέρας αὐτῆς εὐκλείας, πλεῖστοι λόγιοι ἐξωστρακίσθησαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων

καὶ ὁ Ἀρίσταρχος, ὅστις ἀποχωρήσας εἰς Κύπρον ἀπεβίωσεν αὐτόθι. Μετὰ ἐπονείδιστον καὶ ὑπὸ στάσεων συντεταγμένην βασιλείαν, μία τῶν ὁποίων ἐξηνάγκασε τὸν Φύσκωνα νὰ καταφύγῃ εἰς Κύπρον, ἐπῆλθεν ὁ θάνατος αὐτοῦ τῷ 117, καταλιπόντος δύω υἱούς, Ἀλέξανδρον τὸν Α' καὶ Πτολεμαῖον Σωτῆρα Β', τὸν Λάθυρον ἐπικληθέντα. Οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἀνεκήρυξαν βασιλέα τὸν πρωτότοκον Σωτῆρα, ἀλλ' ἡ βασιλομήτωρ Κλεοπάτρα, ἥτις ὑπῆρξεν ἀλληλοδιαδόχως σύζυγος καὶ τῶν δύω ἀδελφῶν Φιλομήτορος καὶ Φύσκωνος καὶ σύναμα ἀδελφὴ αὐτοῦ, ἐπιθυμοῦσα ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον, κατώρθωσε διὰ παντοίων μέσων, προκαλοῦσα ἀναρχίαν καὶ τέλος στάσιν, νὰ καταρρίψῃ τὸν Σωτῆρα καὶ νὰ ἀνυψώσῃ τὸν Ἀλέξανδρον.

Ὁ ἔκπτωτος βασιλεὺς καταφυγὼν εἰς Κύπρον συνέστησεν αὐτόθι ἴδιον βασίλειον καὶ ἀπέσπασε τῆς Αἰγύπτου τὴν Κύπρον τῇ συνδρομῇ τῶν πολυαρίθμων ἐν τῇ νήσῳ ἐγκαταστάντων τότε Ἰουδαίων, οἵτινες φεύγοντες τὰς καταδρομὰς τῶν Σελευκιδῶν διεσκορπίσθησαν εἰς τὸ κράτος τῶν Πτολεμαίων. Ἂν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι οὗτοι δὲν ἦλθον εἰς Κύπρον ὡς ἐπιδρομεῖς καὶ κατακτηταὶ καὶ δὲν κατέλαβον αὐτὴν διὰ τῶν ὅπλων, ἀλλ' ἐπεζήτησαν ἐν τῇ γείτονι χώρᾳ ἄσυλον πρὸς σωτηρίαν, ἐν τούτοις καὶ οὗτοι ἐγένοντο αἴτιοι μεγάλων δεινῶν εἰς τὴν νῆσον κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ θὰ ἐξιστορήσωμεν. Ὅτε δὲ ἡ Ἰουδαία ἀπεποιεῖτο ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐκίνησε τὸν κατ' αὐτῆς πόλεμον, ὁ Πτολεμαῖος ὁ Λαθύρου, οὗ τὴν συνδρομὴν ἐπεκαλέσαντο αἱ στασιάσασαι πόλεις, ἐξεστράτευσε μετὰ τριακοντακισχιλίων ἀνδρῶν ἐκ Κύπρου εἰς Ἰουδαίαν. Ὁ Λάθυρος ἐκυρίευσε τὴν Πτολεμαΐδα, τὴν Γάζαν καὶ τὴν Σηφορίδα καὶ ἔβαψε τὰ ὕδατα τοῦ Ἰορδάνου διὰ τοῦ αἵματος τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκ τριακοντακισχιλίων ἀνδρῶν, ὧν τοὺς πλείστους κατέσφαξεν, ἐκδικηθεὶς οὕτω τὸν ἅρπαγα ἀδελφόν του δι' ἀπανθρώπου καὶ φρικώδους σφαγῆς. Ἐκεῖθεν προσέβαλε τὴν Αἴγυπτον, ἀλλ' εὑρὼν μεγάλην ἀντίστασιν, ἐπανέκαμψεν εἰς Κύπρον (98 π. Χ.). Τοῦτο ὅμως κατώρθωσε δέκα ἔτη μετὰ ταῦτα, ὅτε καταλαβὼν τὴν Αἴγυπτον ἐξεδίωξεν ἐκεῖθεν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀλέξανδρον, ἐδολοφόνησε τὴν παράνομον μητέρα του καὶ ἐβασίλευσεν ἐν εἰρήνῃ μέχρι τοῦ θανάτου

του (81). Τὸν Λάθυρον διεδέχθη ὁ θετὸς αὐτοῦ υἱὸς Πτολεμαῖος ΙΑ' ὁ Αὐλητής, ἡ δὲ Κύπρος ἐδόθη ὡς κληροδότημα εἰς ἕτερον Πτολεμαῖον, γνήσιον υἱὸν τοῦ Λαθύρου, ὑφ' ὃν διετέλεσε κεχωρισμένη τῆς Αἰγύπτου ὡς ἀνεξάρτητον βασίλειον.

γ'

Ρωμαῖοι.

Ἀλλὰ τῶν Λαγιδῶν τὸ κράτος κατέρρεεν ἤδη· οἱ Ρωμαῖοι ἐκαραδόκουν τὴν κατάλληλον ὥραν, ὅπως ἀποπέμψωσι τοὺς ἀθλίους τούτους ἡγεμόνας καὶ μεταβάλωσι τὰς κτήσεις αὐτοῦ εἰς ἐπαρχίας ρωμαϊκάς. Τοῦτο δὲν ἔβραδυνε νὰ ἐπέλθῃ διὰ τὴν Κύπρον, ἥτις περιῆλθε πρὸ τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν Ρώμην ἕνεκα τυχαίου τινὸς συμβεβηκότος, ὅπερ οἱ Ρωμαῖοι ἐθεώρησαν ἀρκοῦσαν ἀφορμὴν πρὸς κατάληψιν τῆς νήσου.

Ὁ Ρωμαῖος Ἄππιος Κλαύδιος ἐμπεσὼν εἰς χεῖρας πειρατῶν τῆς Κιλικίας, ἠτήσατο παρὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ Πτολεμαίου λύτρα, ὅπως δι' αὐτῶν ἐξαγοράσῃ τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν. Ἀλλ' ὁ φειδωλὸς καὶ ἄνανδρος Πτολεμαῖος τῷ ἀπέστειλε μόνον δύω τάλαντα, γελοῖον ποσὸν πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἐπισήμου Ρωμαίου πολίτου. Οἱ πειραταὶ ὅμως ἐδείχθησαν ἱπποτικώτεροι τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου, ἀπολύσαντες κατόπιν ὑποσχέσεων τὸν Κλαύδιον, ὅστις ὥρμησε νὰ ἐκδικηθῇ κατὰ τοῦ Πτολεμαίου. Καὶ τῷ ὄντι· ὅτε τῷ 59 ἀνηγορεύθη δήμαρχος βοηθείᾳ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, μνήμων τῆς προσβολῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Λαθύρου, ὑπηγόρευσε τῷ δήμῳ τὴν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κατάληψιν τῆς Κύπρου. Ὁ δῆμος ἐξέδοτο ψήφισμα ἀνακηρύσσον τὴν νῆσον ἐπαρχίαν ρωμαϊκὴν καὶ διατάσσον τὴν δήμευσιν τῶν κτημάτων τοῦ Πτολεμαίου. Ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ τότε ἐξέπεμψε τὸν Μάρκον Πόρκιον Κάτωνα, ὅπως ἀναστηλώσῃ ἐν τῇ ἐσχατιᾷ ἐκείνῃ τοῦ ἑλληνισμοῦ τὰ ρωμαϊκὰ ἐμβλήματα, ἀπαίσιος ἄγγελος νέων περιπετειῶν, ἀγνώσων βασάνων, μακραίωνος δουλείας δι' ὁλόκληρον τὴν ἑλληνικὴν φυλήν. Οὔτε στόλος, οὔτε στρατὸς ἐδόθη εἰς τὸν Κάτωνα πρὸς ἐπιτέλεσιν τῆς βδελυρᾶς ταύτης συλήσεως, διότι ἡ ἀνανδρία τοῦ Πτολεμαίου καθίστα περιττὸν τοιοῦτον μέτρον. Ὁ

Κάτων προαπέστειλεν εἰς Κύπρον τὸν φίλον αὐτοῦ Κανίδιον, ἵνα προτρέψῃ τὸν Πτολεμαῖον νὰ ἀποχωρήσῃ ἑκουσίως, ὑπισχνούμενος αὐτῷ, ὅτι μεγάλων θὰ ἐτύγχανε παρὰ τῆς Ῥώμης τιμῶν καὶ θὰ ἀνεκηρύσσετο ἀρχιερεὺς τοῦ ἐν Πάφῳ θυσιαστηρίου τῆς Ἀφροδίτης. Ὁ Πτολεμαῖος ἐν δεινῇ εὑρισκόμενος ἀμηχανίᾳ προυτίμησε τὸν διὰ δηλητηρίου θάνατον, αἴρων οὕτω καὶ τὸ τελευταῖον πρόσκομμα εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ Κάτωνος. Οὗτος τότε καταπλεύσας εἰς Κύπρον, ἀποβιβάζεται εἰς Σαλαμῖνα καὶ ἐκτελεῖ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων ἁπλούστατα δι' ἑνὸς ἀκινδύνου ταξειδίου. Οὕτω τίθεται τέρμα εἰς τὴν ἐν Κύπρῳ κυριαρχίαν τῶν Πτολεμαίων, λαμπρῶς ἀρξαμένην ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Α' διὰ τῆς ἐν ἔτει 295 ἁλώσεως τῆς Σαλαμῖνος καὶ αἰσχρῶς λήξασαν μετὰ 238 ἔτη ἐπὶ Πτολεμαίου υἱοῦ Λαθύρου διὰ τῆς ἐν ἔτει 57 ἀναιμάκτου καταλήψεως τῆς πρωτευούσης τοῦ βασιλείου μετὰ παντελῆ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάπτωσιν τῶν κατοίκων.

Ἔκθαμβος καὶ κεχηνὼς ἵσταται ὁ Κάτων πρὸ τοῦ μυθώδους θησαυροῦ τῶν ἀνακτόρων τῶν Πτολεμαίων, πρὸ τοῦ ἐν τοῖς ναοῖς πλούτου, τεκμηρίων τῆς ἔτι ἐν τῇ νήσῳ κρατούσης ὀλβιότητος. Ἄπληστος ὁ πτωχὸς Ῥωμαῖος ρίπτεται κατὰ τοῦ ἀπιστεύτου τούτου μεταλλείου, ἁρπάζει τοὺς θησαυροὺς τῶν ἀνακτόρων, συλεῖ τὰ ἱερά, κινεῖ τὰ δημόσια καὶ αὐτὰ τὰ ἰδιωτικὰ ταμεῖα καὶ τέλος ἀφαιρεῖ πᾶν ὅ,τι πολύτιμον καλλιτέχνημα ἐκόσμει τὴν πολυπαθῆ καὶ περίπυστον τῶν Τεύκρων πόλιν. Ἐκποιήσας δὲ ἐν ταῖς ἀγοραῖς πάντα τὰ πολύτιμα πράγματα ἀντὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ σχηματίσας οὕτως ἑπτακισχίλια περίπου τάλαντα (40,000,000 φράγκων), ἀπῆλθεν εἰς Ῥώμην, μετὰ πάσης προφυλάξεως κομίζων τὸν θησαυρόν. Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ μεγάλων τιμῶν ἐδέχθησαν ἐπανακάμπτοντα τὸν Κάτωνα, ἀπερίγραπτος δὲ ὑπῆρξεν ὁ θαυμασμὸς τοῦ πλήθους πρὸ τοῦ μετακομιζομένου χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Τίς δὲ ἦν ὁ τὴν σύλησιν τῆς Σαλαμῖνος διαπράξας; Ὁ εὐγενὴς καὶ δίκαιος Κάτων! Καὶ πιστῶς ἐξεπλήρωσε τὴν ἐντολὴν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καὶ δικαιολογῶν τὴν εἰς ἑαυτὸν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἐκ τοῦ πλούτου ἐκείνου χάριν αὐτοῦ ἐκράτησε μόνον ἓν ἀγαλμάτιον τοῦ Ζήνωνος, ἐξαιρετικῶς μὴ ἐκποιήσας αὐτό, σεβασθείς, ὡς λέγει ὁ Πλίνιος, ὁ φιλόσοφος τὸν φιλόσοφον.

Ὁ Κάτων καταλείπων τὴν Κύπρον, κατέστησεν αὐτὴν ἐπαρχίαν πραιτωριανὴν ὑπὸ τὸν πραίτορα Κάϊον Σήξτιον (57). Μετὰ δύω ἔτη ἡ Κύπρος ἠνώθη μετὰ τῆς Κιλικίας καὶ συνεστήθη ἀνθυπατικὴ ἐπαρχία ὑπὸ τὸν ἀνθύπατον Λέντουλλον, ὃν κατόπιν διεδέχθη ὁ Ἄππιος. Οἱ πρῶτοι οὗτοι τῆς νήσου διοικηταὶ ἐπονειδίστως ἐξήσκησαν τὴν ἀρχήν. Τῷ 52 διωρίσθη ἀνθύπατος ὁ Κικέρων, ὅστις ἐπὶ ἕνα ἐνιαυτὸν διαμείνας ἐν τῇ ἀνθυπατίᾳ λεπτομερῶς περιέγραψε τὴν τότε ἀθλίαν τῆς νήσου κατάστασιν. Οἱ δημόσιοι ἐνοικιασταὶ μετὰ μεγίστης αὐστηρότητος κατεφορολόγουν αὐτὴν ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν διοικητῶν, καὶ τοὺς Σαλαμινίους τὰ μέγιστα ἐστενοχώρουν ὁ Συάπτιος καὶ ὁ Ματίνιος, ἔμποροι ἐγκατεστημένοι ἐν τῇ νήσῳ, δανείσαντες δὲ τὴν Σαλαμῖνα, οἵτινες ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ τοῦ ἐν Ρώμῃ Βρούτου, ὅστις ἐπεφόρτισε τὸν Κικέρωνα νὰ διενεργήσῃ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀπότισιν τοῦ δανείου των. Ὁ προκάτοχος τοῦ Κικέρωνος Ἄππιος ἔθηκεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτῶν σῶμα ἱππικοῦ, δι' οὗ κατετάραξαν ἅπασαν τὴν νῆσον ἄοπλον τότε διατελοῦσαν. Ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἐπολιόρκουν τὴν γερουσίαν τῆς Σαλαμῖνος καὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν πέντε βουλευταὶ ἀπέθανον ἐκ πείνης. Ἀλλ' ὁ Κικέρων ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τῆς νήσου, ἀφοῦ ἐπέταξεν εἰς τοὺς δύω τοκογλύφους νὰ δεχθῶσι 1 % ἀντὶ τῶν αἰτουμένων 4, ἠσχολήθη εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς διοικήσεως, πολλοὺς θεσπίσας νόμους, καὶ εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῶν Κυπρίων, ὑπὲρ ὧν καὶ ὅτε κατέλιπε τὴν νῆσον τὰ μέγιστα ἐνδιεφέρετο, καὶ οἵτινες κατὰ διαφόρους περιστάσεις ἐξεδήλωσαν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην των.

Σπάνιοι ὅμως ὑπῆρξαν οἱ φιλάνθρωποι καὶ ῥέκται ὡς ὁ Κικέρων διοικηταί, οἱ πλεῖστοι δὲ τούτων ἦσαν πλεονέκται, οὐδένα σκοπὸν ἔχοντες ἢ τὸν χρηματισμόν. Καὶ ἡ Κύπρος ἦν εἰσέτι πλουσία πρὸς τοῦτο· πλὴν τῶν λοιπῶν πόρων εἶχε καὶ τὰ μεταλλεῖα, ὧν τὸν ἄφθονον χαλκὸν ἐξώρυσσον ἑβραῖοι μεταλλευταὶ ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν ρωμαίων δορυφόρων. Ἀλλ' ἡ Κύπρος δὲν συνεκινεῖτο πλέον ἐκ τῶν παθημάτων αὐτῆς, ὡς δὲ οὐδόλως ἀντετάχθη κατὰ τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καταλήψεως, οὕτω καὶ μετ' αὐτὴν διετέλεσεν ἡ ἠπιωτέρα τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ κατάλυσις πάσης αὐτῆς ἐλευθερίας, ἡ ἐξοικείωσις πρὸς τὴν ξένην ἐπικυριαρχίαν, ἡ

ἔκλυσις τῶν ἠθῶν καὶ ἡ διαφθορὰ κατέστησαν τοὺς Κυπρίους ἀπαθεῖς εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους αὐτῶν συμφορὰς καὶ ἀπήμβλυναν τὰ ἠθικὰ καὶ ἐθνικὰ ἐκεῖνα αἰσθήματα, ἅτινα διακρίνουσι μόνον τοὺς ἐλευθέρους λαούς.

δ'

Οἱ Πτολεμαῖοι ἀνακτῶσι τὴν Κύπρον.

Ἀλλ' ἡ Κύπρος ἐπέπρωτο ἐπ' ὀλίγον ἔτι χρόνον νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος κατῆλθεν ἐκ Φαρσάλων εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὁ Μέγας Καῖσαρ, καὶ ἐγκαθιδρύσας εἰς τὸν θρόνον τῶν Λαγιδῶν ἀντὶ τοῦ Διονυσίου τὴν περίφημον αὐτοῦ ἀδελφὴν Κλεοπάτραν, δεσμεύσασαν αὐτὸν διὰ τῶν θελγήτρων της, ἔδωσεν εἰς τοὺς μικροτέρους ἀδελφούς της, Πτολεμαῖον τὸν Νεώτερον καὶ τὴν Ἀρσινόην, τὴν ἀρχὴν τῆς Κύπρου, ἣν διῴκει στρατηγὸς ἐν ὀνόματι αὐτῶν (47). Οἱ νέοι τῆς νήσου ἄρχοντες ἦσαν τέκνα Πτολεμαίου τοῦ Αὐλητοῦ, ὃν οὐδέποτε κατώρθωσαν οἱ Ἀλεξανδρεῖς νὰ πείσωσιν, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀνάκτησιν τῆς νήσου. Τοῦτο κατωρθώθη ἤδη οὐχὶ διὰ τῶν ὅπλων τοῦ στρατοῦ τῶν διαδόχων του, ἀλλὰ διὰ τῶν θελγήτρων τῆς θυγατρός του. Ἀλλ' ὁ πόλεμος τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ μετὰ τὴν διανομὴν ταύτην ἐξηκολούθει εἰσέτι, καὶ ὁ Καῖσαρ ἠναγκάσθη νὰ συλλάβῃ Διονύσιον τὸν Νεώτερον καὶ τὴν Ἀρσινόην. Αὕτη ὅμως κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τελικὴν νίκην τοῦ Καίσαρος (45) σιδηροδέσμιος ἤχθη εἰς Ρώμην, ἔνθα προσεδέθη καὶ ἐσύρθη ὄπισθεν τοῦ ἅρματος τοῦ νικητοῦ· αἰχμάλωτος δὲ ἀπεβίωσεν ἡ ἀτυχὴς τῆς Κύπρου βασιλὶς ἐν Ρώμῃ τῷ 41.

Ἡ Κλεοπάτρα ἐξηκολούθησεν ἄρχουσα τῆς Αἰγύπτου καὶ μετ' αὐτῆς ὁ ἀδελφός της Νεώτερος, τοῦ Διονυσίου φονευθέντος κατὰ τὰ τελευταῖα συμβεβηκότα. Ἀναμφιβόλως ἡ Κύπρος διετέλει τότε ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Νεωτέρου, ἀντιπροσωπευομένου ἐν τῇ νήσῳ ὑπὸ στρατηγοῦ τινος καὶ διοικητοῦ. Κατὰ τὴν πάλην δὲ τὴν ἐπακολουθήσασαν τὴν δολοφονίαν τοῦ Καίσαρος μεταξὺ τῶν δολοφόνων αὐτοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Ὀκταβίου καὶ Ἀντωνίου ἀφ' ἑτέρου

(42), ὁ τότε Αἰγύπτιος διοικητὴς τῆς Κύπρου Σεραπίων ὑποστηρίζων τὸν Κάσσιον καὶ Βροῦτον ἔπεμψεν εἰς βοήθειαν αὐτῶν πάντα τὰ πλοῖα τῆς νήσου· φαίνεται, ὅτι ὁ Σεραπίων βοηθῶν τοὺς πολεμίους τῶν διαδόχων τοῦ Καίσαρος, ἐζήτει νὰ καταστῇ ἀπόλυτος ἄρχων τῆς νήσου, ἢ ἐμιμεῖτο τοὺς Ἕλληνας, ὑπερμαχοῦντας τῶν δολοφόνων τοῦ Καίσαρος. Ἀλλ' ἀργότερον ὁ Ἀντώνιος κύριος ὢν τῆς Ἀνατολῆς, σαγηνευθεὶς καὶ οὗτος ὑπὸ τῶν θελγήτρων τῆς ὡραίας Κλεοπάτρας, προσέφερεν αὐτῇ τὴν Κύπρον ὡς δῶρον, πολύτιμον ἀδάμαντα, ὅπως κοσμήσῃ τὸ διάδημα, ὅπερ ἔστεφε τὴν περικαλλῆ κεφαλὴν τῆς μάγου βασιλίσσης (36). Ὡραῖον ἀληθῶς δῶρον πρὸς ἐρωμένην! Οὐδέποτε γυνή, ὡς λέγει ὁ Σαίκσπηρ, ἔλαβεν ὡραιότερον καὶ πλουσιώτερον δῶρον. Ἀλλὰ καὶ δικαίως ἡ πατρὶς τῆς Ἀφροδίτης ἐδίδετο ὡς δῶρον εἰς τὴν ὡραιοτέραν καὶ πιστοτέραν αὐτῆς ἱέρειαν!

Ἀλλὰ ταῦτα διήγειραν τὸν χόλον τοῦ λαοῦ καὶ τῆς βουλῆς τῶν Ρωμαίων, ὁ δὲ Ὀκτάβιος ἀνέλαβε τὸν κατὰ τοῦ Ἀντωνίου πόλεμον. Ναυμαχία συγκροτεῖται παρὰ τὸ Ἄκτιον (31) καὶ ἐνῷ ἡ ἔκβασις αὐτῆς ἦν ἀμφίβολος, ἡ συνεκστρατεύουσα Κλεοπάτρα τρέπεται εἰς φυγήν, καὶ τὴν γυναῖκα ἀκολουθεῖ ὁ Ἀντώνιος, ἀφίνων τὴν νίκην τοῖς ἀντιπάλοις. «Θνητοί, λέγει ὁ Βύρων, δυσπιστεῖτε εἰς τὴν θέαν γυναικὸς δακρυούσης! Τίς ἔκαμεν ἕνα ἥρωα νὰ φύγῃ καὶ ἀπολέσῃ τὸ κράτος τοῦ κόσμου; Ἐν δάκρυ τῆς δειλῆς Κλεοπάτρας. Ἄ! ἂς συγχωρήσωμεν τὸ σφάλμα τοῦ Ἀντωνίου! Πόσοι ἀποβάλλουσιν ὄχι μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν! Πόσοι παραδίδουσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν εἰς τὸν αἰώνιον ἐχθρὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ φθάνουσιν εἰς τὸ ἔπακρον τῆς δυστυχίας, ζητοῦντες νὰ θεραπεύσωσι τὰ δεινὰ ἀκολάστου γυναικός!» [1].

Μετὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν δὲ αὐτοχειρίαν τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας, ὁ Ὀκτάβιος ἀνακηρύσσεται Αὔγουστος Αὐτοκράτωρ, πρῶτος Ποντίφηξ τῆς Ρώμης. Ἡ Αἴγυπτος ὑπήχθη τότε εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ μετ' αὐτῆς καὶ ἡ Κύπρος ἐπανῆλθε μετὰ μικρὸν διάλειμμα εἰς τοὺς πρώην κυρίους (30 π. Χ.).

[1] Πειραταί· ᾄσμα γ'.

ε΄

Συνέχεια ρωμαϊκῆς κυριαρχίας.

Ἔκτοτε ἡ Κύπρος συμπεριελήφθη μεταξὺ τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ὧν ὁ Αὔγουστος ἐμερίσθη μετὰ τοῦ δήμου τὴν διοίκησιν. Ἡ Κύπρος κατ' ἀρχὰς βασιλικὴ ἐπαρχία κηρυχθεῖσα, ἐδόθη εἶτα εἰς τὸν δῆμον ἀντὶ τῆς Δαλματίας, ἧς αἱ στάσεις καθίστων ἀναγκαίαν τὴν ἄμεσον ἐπέμβασιν τοῦ στρατιωτικοῦ ἄρχοντος τῆς Ρώμης. Τότε ἡ Κύπρος κατέστη ἐπαρχία ὑπατική, ἧς τὴν διοίκησιν εἶχεν ὁ δῆμος, διαιρεθεῖσα εἰς τέσσαρα διαμερίσματα ἢ ἄστεα· τὸ τῆς Λαπήθου πρὸς βορρᾶν, τῆς Ἀμαθοῦντος πρὸς νότον, τῆς Σαλαμῖνος πρὸς ἀνατολὰς καὶ τῆς νέας Πάφου πρὸς δυσμάς. Ἐξ ἐπιγραφῆς ἀνακαλυφθείσης ἐν Πάφῳ καὶ ἐξ ἀρχαίου τινὸς νομίσματος γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα δύω ἀνθυπάτων, τοῦ Π. Φαβίου Μαξίμου, καὶ τοῦ Αὔλου Πλαυτίου, ἀκμασάντων ἐπὶ Αὐγούστου[1]. Ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος πολλὴν ἐπέδειξε φροντίδα διὰ τὴν Κύπρον. Ὅτε δὲ ἡ Παλαίπαφος κατεστράφη ὑπὸ σεισμοῦ, ὁ Αὔγουστος δι' ἰδίων ἐξόδων ἀνῳκοδόμησε τό τε ἱερὸν τέμενος τῆς Παφίας (15 π. Χ.) καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν, ἥτις πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐκλήθη Αὐγοῦστα.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ τοῦ Αὐγούστου, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὁ ἀνθύπατος τῆς Κύπρου Σέργιος Παῦλος ἠσπάσατο τὸν χριστιανισμόν, γενόμενος οὕτως ὁ εἰσηγητὴς τῆς νέας θρησκείας εἰς τὴν ὑπ' αὐτὸν χώραν, ἡ νῆσος ἄχρι τέλους τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ, οἱονεὶ νεναρκωμένη. Ἔκτοτε διαφεύγει τὰ ὄμματα τῆς ἱστορίας, εἰς ἣν οὐδὲν γεγονὸς ἀξιομνημόνευτον προσφέρει, εἰμὴ δεινὰς συμφορὰς συμπληρούσας τὴν ὑλικὴν τῆς νήσου καταστροφήν. Ἐπὶ Βεσπισιανοῦ (69—79 μ. Χ.) σθεναρὰ τοῦ ἐδάφους δόνησις κατέστρεψε τρεῖς αὐτῆς πόλεις· καὶ ἐπὶ Τίτου (79—81) ἠφαιστεία ἔκρηξις πλείστας κώμας κατέχωσεν ὑπὸ τὴν λάβαν αὐτῆς. Τότε, λέγει ὁ Κυπριανός, ὡς πολλοὶ ἀναφέρουσιν, ἡ Κύπρος ἐκοσμεῖτο ἐκ δέκα καὶ πέντε χιλιάδων πόλεων καὶ κωμῶν· τοῦτο ἂν μή τι ἄλλο δεικνύει τὴν μεγάλην τοῦ Κυπριανοῦ εὐκολοπιστίαν. Ἐπὶ Τραϊανοῦ (98—

[1] Lacroix. Ἔγγελ, Κύπρος.

117) οἱ Ἰουδαῖοι κάτοικοι τῆς νήσου ἀπηλπισμένοι ἐκ τῶν συμφορῶν τῆς φυλῆς αὐτῶν, κατέσφαξαν περὶ τὰς 200 χιλιάδας Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ τρίτου αἰῶνος φοβερὰ ἀνομβρία, συχνάκις ἐπισκεπτομένη τὴν νῆσον, ἐπὶ 17 ὅλα ἔτη διαρκέσασα ἔθετο τὸ κορύφωμα τῶν συμφορῶν. Οἱ κάτοικοι καὶ αὐτοῦ τοῦ ποσίμου ὕδατος στερούμενοι, ἀθρόοι κατέλειπον τὴν νῆσον, ἐγκαινίσαντες ἔκτοτε τὰς καθημερινὰς μεταναστεύσεις τῶν Κυπρίων ἀπὸ πατρίδος ἀστόργου.

Εἴπομεν, ὅτι ἡ Κύπρος διῳκεῖτο ὑπὸ ἀνθυπάτου πραιτωριανοῦ καὶ πολλαὶ ἐπιγραφαὶ ἀνακαλυφθεῖσαι διέσωσαν ἡμῖν τὰ ὀνόματά τινων ἐκ τούτων, εἰς οὓς ἡ βουλὴ τῶν Ρωμαίων ἀνέθετο τὴν διοίκησιν τῆς νήσου. Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀδριανὸς (117—138 μ. Χ.) διορίσας ἐν ταῖς ἀπομεμακρυσμέναις ἐπαρχίαις ἡγεμόνας, ἔχοντας τὸ δικαίωμα τοῦ διατηρεῖν στρατὸν καὶ στόλον, ὅπως καταβάλλωσι πᾶσαν κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς κυραρχίας ἀπόπειραν, ἔστειλε καὶ εἰς Κύπρον τοιοῦτον, φέροντα μάλιστα τὸν τίτλον Βασιλίσκου. Εἷς τούτων ὑπῆρξε καὶ ὁ πατὴρ τῆς μάρτυρος Αἰκατερίνης Κώνστας [1] καὶ ὁ τὴν ἀνθρωποθυσίαν, ὡς ἀναφέρεται, καταργήσας Δίφιλος. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν διοίκησιν πᾶσα ἐξουσία ἐξησκεῖτο ἐν ὀνόματι τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἡ νῆσος διῃρεῖτο, ὡς εἴπομεν, εἰς 4 ἄστεα (civitates), ἐν ἑκάστῳ τῶν ὁποίων ἥδρευον ἓξ ἄρχοντες ἀναδεικνύμενοι ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐκ τῶν μελῶν τῆς Γερουσίας καὶ ἔχοντες δικαστικά, οἰκονομικὰ καὶ ἀγορανομικὰ καθήκοντα. Ἐν ἑκάστῳ ἄστει ἥδρευεν ἑκατονταμελὴς γερουσία (ordo), ἧς ἕκαστον μέλος ὤφειλε νὰ κέκτηται οὐσίαν ἑκατοντακισχιλίων σεστερσίων (20.000 φρ.), καὶ λαοσυνέλευσις ἡ Βουλή (Curia), ἔχουσα τὴν ἐποπτείαν τῆς τῶν ἀρχόντων διοικήσεως. Τὰ ἄστεα διῃροῦντο εἰς δήμους ἢ κώμας (pagi). Ὅτε δὲ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐπὶ τῶν Αὐτοκρατόρων Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ διῃρέθη διοικητικῶς εἰς τέσσαρα τμήματα, ἡ Κύπρος ἀπετέλεσε τὸ 14ον διαμέρισμα τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος, ὅπερ διῴκει ὁ ἐν Νικομηδείᾳ ἑδρεύων Διοκλητιανός (292 μ. Χ.).

Πρωτεύουσα τῆς νήσου καὶ ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἦν ἡ Σαλαμίς. Ἐν τούτοις βλέπομεν τὸν ἀνθύπατον Παῦλον Σέργιον δια-

[1] Κυπριανοῦ Ἱστορία.

τρίβοντα ἐν Πάφῳ, διὸ ἐπαγόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ἢ ὅτι καὶ ἡ Πάφος διετέλεσέ ποτε τοιαύτη, ἢ ὅτι ὁ ἀνθύπατος ἤδρευεν ἐνίοτε καὶ ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῶν λοιπῶν διαμερισμάτων, ἐν τῶν ὁποίων ἦν καὶ τὸ τῆς Νέας Πάφου. Ἐκ τῶν διαφόρων τῆς νήσου ἀνθυπάτων γνωστοὶ ἡμῖν εἰσιν οἱ ἑξῆς: Κάϊος Σήξτιος, ὁ πρῶτος Ρωμαῖος ἀνθύπατος, Λέντουλλος, Ἄππιος, Κικέρων, Κόϊντος Ἰούλιος Κόρδος, Λούκιος Ἄννιος, Βάσσος, Παῦλος Σέργιος, Π. Φάβιος Μάξιμος καὶ Αὖλος Πλούτιος. Τὰ ἐπὶ τῶν Ρωμαίων κοπέντα κυπριακὰ νομίσματα φέρουσι τὴν φράσιν: *Κοινὸν Κυπρίων*.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν ὀλίγοις ἡ ἐπὶ τῆς Κύπρου ρωμαϊκὴ κυριαρχία, καθ' ἣν ἡ τέως ὀλβία νῆσος, ἡ πλουσία, ἐμπορική, ναυτική, βιομήχανος, ἀφοῦ εἶδε τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἁρπαζομένους, τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας αὐτῆς εἰς ἐρείπια μεταβαλλομένας, τὰ τέκνα της τὰ μὲν ἀπηνῶς σφαγιαζόμενα ὑπὸ τῶν μαινομένων Ἰσραηλιτῶν, τὰ δὲ ἐκπατριζόμενα, ἀπὸ τῆς ὑψίστης εὐημερίας κατέπεσεν εὐθὺς κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας εἰς τὴν μεγίστην ἀθλιότητα καὶ παρακμήν.

Μεταβαίνοντες ἤδη εἰς τοὺς ρωμαϊκο-βυζαντιακοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ Κύπρος τέλεον ἐκχριστιανιζομένη ἀκολουθεῖ τὰς τύχας τοῦ ἑλληνικοῦ Βυζαντίου, ἀνάγκη νὰ μεταστρέψωμεν ἐταστικὸν τὸ βλέμμα πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ νῦν, ὅτε λήγει ἡ ἀρχαία τῆς νήσου ἱστορία, νὰ ἐξετάσωμεν τὴν θρησκείαν, τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασιν τῶν Κυπρίων κατὰ τοὺς ἀρχαίους τούτους χρόνους, ἤτοι ἀπὸ τῆς μυθολογικῆς ἐποχῆς ἄχρι τῆς ἐπὶ τὴν νῆσον ἐξαπλώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διὰ τῆς λεπτομεροῦς τούτων ἐπισκοπήσεως πλειότερον θὰ κατανοήσωμεν τὴν προκειμένην ἱστορικὴν περίοδον καὶ ἀκριβέστερον θὰ γνωρίσωμεν, πῶς ἡ κατ' ἀρχὰς πλουσία καὶ ἀνεπτυγμένη νῆσος προϊόντος τοῦ χρόνου ἐξεβαρβαροῦτο καὶ διεφθείρετο, μέχρις ὅτου ἀπέβαλε τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν καὶ περιέπεσεν εἰς παντελῆ παρακμὴν καὶ νάρκην.

Ε′

Θρησκεία.

α′

Ἡ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης ἐν Κύπρῳ.

Ἐν Κύπρῳ, ἔνθα συνηντήθησαν πολλάκις ἐν χρόνοις διαφόροις διάφορα ἀλλογενῆ στοιχεῖα, ἡ θρησκεία διεμορφώθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν πάντων τούτων καὶ δὴ τοῦ μικρασιανοῦ, τοῦ φοινικικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ.

Μεταξὺ τῶν θεοτήτων, ἃς ἐλάτρευον οἱ Κύπριοι, πρωτοστατεῖ ἡ Ἀφροδίτη, ἡ θεὰ τοῦ κάλλους καὶ ἡ μήτηρ τοῦ ἔρωτος, ἣν δὲν ἔπαυσεν ὑμνοῦσα ἡ ἀνθρωπότης ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς μέχρις ἡμῶν καὶ ἥτις αἰωνίως μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων θὰ βασιλεύῃ. Πᾶσα πόλις, ἑκάστη κώμη, εἶχε βωμοὺς εἰς τὴν περικαλλῆ Θεὰν καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν καιόμενα μῦρα ἐπλήρουν εὐωδίας πᾶσαν τὴν νῆσον. Ὁπόθεν δήποτε καὶ ἂν ἦλθεν, ἡ Κύπρος μόνη θεωρεῖται ὡς ἡ γενέτειρα αὐτῆς χώρα καὶ ἅπαντες οἱ ποιηταὶ ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου ψάλλουσι καὶ ὑμνοῦσιν αὐτήν, ὡς Κυπρίαν, Παφίαν, Κύπριδα καὶ διὰ μυρίων ἄλλων ποιητικῶν ἐπιθέτων.

«Ἡ Ἀφροδίτη, κόρη ὡραιοτάτη, λέγει ὁ Etienne de Susignan ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς Κύπρου, ἐγεννήθη ἐν Ἀφροδισίᾳ, πόλει κυπρίᾳ, καὶ διὰ τὸ σπάνιον αὐτῆς κάλλος ἔφερον εἰς Κυθραίαν (ἑτέραν πόλιν τῆς Κύπρου), ἵνα αὐτόθι διαιτᾶται μεταξὺ τῶν θεῶν ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Οὖσαν δὲ εἰς ἡλικίαν γάμου, ἔγημεν ὁ ὡραῖος βασιλεὺς Ἄδωνις στέψας αὐτὴν βασίλισσαν τῆς Κύπρου (ὁ Ἄδωνις οὗτος κατά τινας μὲν εἶναι υἱὸς τοῦ Κινύρου καὶ τῆς Μεθάρμης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου Πυγμαλίωνος, κατ' ἄλλους δὲ

υἱὸς τοῦ Θείαντος βασιλέως τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ θυγατρὸς Σμύρνας ἢ Μύρρας). Οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ ἱστορικοὶ πολλὰ διηγοῦνται περὶ αὐτῆς, ἅτινα δύσκολον ἀποβαίνει καὶ ν' ἀναφέρῃ τις αὐτολεξεί. Ἀρκέσθητι μόνον, φίλε ἀναγνῶστα, ν' ἀκούσῃς ὅτι εἰς αὐτὴν ἐδόθη ἡ πρώτη θέσις μεταξὺ τῶν θεῶν καὶ ὅτι διὰ διαφόρων ὀνομάτων ἐκάλεσαν αὐτήν· πρὸς τούτοις δέ, ὅτι πολλοὶ ναοὶ τῇ ἦσαν ἀφιερωμένοι οὐ μόνον ἐν Κύπρῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν διαφόροις ἄλλαις χώραις καθ' ἅπασαν τὴν ὑφήλιον». Πιστεύω ὅμως, φίλε ἀναγνῶστα, ὅτι δὲν θὰ ἀρκεσθῇς εἰς τὴν δοξασίαν ταύτην τοῦ σεβαστοῦ Πατρός, ὅστις ἀκολουθῶν τὸ δόγμα τοῦ κυρηναίου ποιητοῦ Εὐημέρου, παραστήσαντος πάντας τοὺς θεοὺς καὶ τὰς θεὰς τῆς ἀρχαιότητος βασιλεῖς καὶ βασιλίσσας, μετὰ θάνατον ἀναβάσας ἐκ τοῦ ἐπιγείου θρόνου εἰς τὸν θεσπέσιον, παριστᾷ τὴν Ἀφροδίτην περικαλλῆ παιδίσκην, ἀπαθανατισθεῖσαν καὶ ἀποθεωθεῖσαν ἐκ τοῦ θείου αὐτῆς κάλλους.

Ἡ Ἀφροδίτη, κατὰ τὸν ἑλληνικὸν μῦθον, ἐπιστεύετο ὡς θυγάτηρ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Θαλάσσης, δι' ὃ καὶ Ἀφροδίτη καὶ Ἀφρογένεια ἐκαλεῖτο, ἢ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Ἡμέρας, τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Εὐρυνόμης, τοῦ Διὸς καὶ τῆς Διώνης, θυγατρὸς τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος. Συνηθέστερον ὅμως ἐθεωρεῖτο ὡς ἐκ τοῦ ἀφροῦ τῆς θαλάσσης γεννηθεῖσα, καὶ ὅτι ἐντὸς ὀστράκου πλέουσα ἐπὶ τῶν κυμάτων, ἀπέβη τὸ πρῶτον εἰς Κύθηρα, ἐξ οὗ καὶ Κυθέρεια, καὶ εἶτα εἰς Πάφον τῆς Κύπρου, ἐξ οὗ καὶ Παφία, Κυπρία, Κυπρογενὴς καὶ Κυπρογένεια.

Ὅταν τὰ κύματα τῆς θαλάσσης ἡσύχως κατέθεσαν εἰς τὰς μεσημβρινὰς τῆς Κύπρου ἀκτὰς τὴν ὡραίαν τῶν ὡραίων, ἄνθη ἐβλάστησαν ὑπὸ τὰ πρῶτα βήματά της, ἅπερ ἠκολούθουν πιστοὶ θεράποντες ὁ Ἔρως καὶ ὁ Ἵμερος. Ὑπεδέχθησαν δ' αὐτὴν αἱ θυγατέρες τῆς Τιτανίδος Θέμιδος Ὧραι, αἵτινες περιέβαλον τὸ θεῖον καὶ ἁβρὸν σῶμά της δι' ἀνθρωπίνων ἐσθήτων, ἐπέθεσαν ἐπὶ τοῦ στιλβοντος αὐτῆς μετώπου χρυσοῦν διάδημα, πλούσια χρυσᾶ κοσμήματα περιέβαλον τὸν ἀλαβάστρινον λαιμὸν καὶ τὰ ἱμερόεντα στήθη της, καὶ μετὰ τῶν Χαρίτων συνεκρότησαν μαγικὴν συνοδείαν, ὅπως ὁδηγήσωσι καὶ εἰσαγάγωσιν αὐτὴν εἰς τὴν ὁμήγυριν τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου. Οἱ Ὀλύμπιοι σαγηνευθέντες ἐκ τοῦ κάλλους αὐτῆς, μετὰ σπουδῆς τὴν ὑπεδέχθησαν εἰς τὴν ἀθάνατον αὐτῶν χορείαν καὶ μετ'

οὐ πολὺ πρῶτοι αὐτοὶ ἠσθάνθησαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς δυνάμεως τῆς νεήλυδος. Τὸ ἀπαράμιλλον τῆς θεοῦ κάλλος ἤγειρε τὸν θαυμασμὸν ἀφ' ἑνὸς τῶν θεῶν καὶ τὴν ζηλοτυπίαν ἀφ' ἑτέρου τῶν θεαινῶν. Ὁ Ζεὺς οὐχ ἧττον τῶν λοιπῶν ἀθανάτων ὑπέστη τὴν ἐπήρειαν αὐτῆς καὶ ἡ ζηλότυπος Ἥρα, δανεισθεῖσα τὸν κεστὸν τῆς Ἀφροδίτης, ἐξαπατᾷ τὸν σύζυγον, ὅστις συγγίγνεται αὐτῇ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῆς Ἴδης. Μόναι αἱ τρεῖς παρθένοι, Ἀθηνᾶ, Ἄρτεμις καὶ Ἑστία, ἠδυνήθησαν νὰ παλαίσωσι κατὰ τῆς ἀκαθέκτου ἐπηρείας τῆς νέας θεοῦ, ἣν ἔκτοτε ἠσθάνθησαν θεοὶ καὶ ἄνθρωποι, οἱ κάτοικοι τοῦ αἰθέρος καὶ τῶν δρυμώνων, πάντα τὰ ζῷα τῆς ξηρᾶς καὶ τῶν ὑδάτων.

Ἡ Ἀφροδίτη δὲν εἶναι ὡρισμένης φυλῆς ἐπινόημα, οὔτε ὡρισμένη τις χώρα δύναται νὰ καυχηθῇ διὰ τὴν γέννησίν της. Ἡ Κύπρος δέον νὰ καυχᾶται μόνον διὰ τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν, ἣν ἡ θεότης ἔλαβεν ἐν Πάφῳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἡ δὲ Ἑλλάς, ὅτι ἀντὶ τῆς Ἀστάρτης τῶν Ἀνατολιτῶν, τῆς ὡμῆς θεᾶς πάσης ζωϊκῆς καὶ φυσικῆς γονιμότητος, τῆς Ἀφροδίτης, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἐν Κύπρῳ ἐλατρεύετο ὡς ζωόμορφον εἴδωλον, διέπλασε τὴν πολυθέλγητρον θεὰν τοῦ ἔρωτος, ἣν ὁ Ὅμηρος ἀνάγει ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Ὀλύμπου, περικαλλῆ θεότητα, ἔχουσαν τὸν λαιμὸν καὶ τὰς ὠλένας παλλεύκους, ἱμερόεντα τὰ στήθη, μαρμαίροντα τὰ ὄμματα καὶ ἐπὶ τοῦ χείλους τὸ γλυκὺ ἐκεῖνο μειδίαμα, τὸ ἕλκον καὶ δεσμεῦον, χάριτας, αἵτινες ἀπησχόλησαν κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους μετὰ λαμπρᾶς ἐπιτυχίας τὴν σμίλην περιφανῶν καλλιτεχνῶν.

Ὁ Παυσανίας ἐν τοῖς Ἀττικοῖς αὐτοῦ[1] λέγει· «Πρώτους δὲ ἀνθρώπων Ἀσσυρίους κατέστη σέβεσθαι τὴν Οὐρανίαν, μετὰ δὲ Ἀσσυρίους Κυπρίων Παφίοις καὶ Φοινίκων τοῖς Ἀσκάλωνα ἔχουσιν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ· παρὰ δὲ Φοινίκων Κυθήριοι μαθόντες σέβουσιν».

Ἀλλ' ἡ Ἀφροδίτη εἶναι θεότης ἀπαντῶσα παρ' ὅλοις σχεδὸν τοῖς λαοῖς, τοῖς τε σημιτικοῖς καὶ ἀριανοῖς, εἶναι θεότης, ἣν πρώτην ἐλάτρευσεν ὁ ἄνθρωπος ἐν πάσαις ταῖς χώραις ὡς τὴν δημιουργικὴν καὶ παραγωγικὴν δύναμιν τῆς φύσεως, ἅμα ἔπαυσε νὰ δοξάζῃ τὸν μόνον καὶ ἀληθῆ Θεόν, τὸν πλάσαντα τὸν κόσμον, τὸν τὰ πάντα

[1] 14. 7.

δημιουργήσαντα, τὸν Θεόν, ὃν μόνον ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ὕμνησε παρὰ τὸν Ἰορδάνην ὡς τὸν μόνον ἀληθῆ, τὸν τῶν πάντων δημιουργόν. Ἀδυνατοῦντες τῶν χρόνων ἐκείνων οἱ ἄνθρωποι, ὅπως ἀνέλθωσιν εἰς ἀνώτερα ὕψη καὶ γνωρίσωσι ποῦ ἔγκειται ἡ πηγὴ καὶ ἡ καταγωγὴ πάσης ὑπάρξεως, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν λατρείαν αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως, ἧς τὴν γονιμότητα ἀπεθέωσαν διὰ μιᾶς θεότητος.

Ἐν Φρυγίᾳ, ἔνθα ἔζησαν τὸ πρῶτον οἱ Ἄριοι, θὰ ἐγνώριζον βεβαίως τὴν λατρείαν τοιαύτης θεότητος καὶ ὅτε βραδύτερον ἀπεχωρίσθησαν κατὰ διαφόρους διευθύνσεις, ἐκόμισεν ἑκάστη Ἀρίων φυλὴ εἰς νέας χώρας τὴν λατρείαν αὐτῆς. Ἡ πανθεϊστικὴ αὕτη εἰδωλολατρεία παντα χοῦ ἁπαντᾷ ἀπὸ τῶν Ἰνδιῶν, ἔνθα σώζεται εἰσέτι, μέχρι τῶν συνόρων τοῦ παλαιοῦ κόσμου, καὶ παρήγαγε παντα χοῦ ὑπὸ διαφόρους τύπους θεότητας ἀναλόγους τῆς ἑλληνικῆς Ἀφροδίτης, τὴν Ἀστάρτην τῶν Φοινίκων, τὴν Μύλιττα ἢ Βήλτιδα τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων, τὴν θεὰν τῶν Κομάνων, τὴν Ἀναΐτιδα τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Μηδίας, τὴν Μίτραν τῆς Περσίας, τὴν Ἀλιλὰτ τῆς Ἀραβίας, τὴν Ἶσιδα τῶν Αἰγυπτίων, τὴν Κυβέλην (Ἄγδιστιν) τῶν Φρυγῶν καὶ ἄλλας ἀκόμη.

Τρεῖς διαφόρους ἐποχὰς[1] διακρίνομεν ἐν τῇ κυπριακῇ λατρείᾳ τῆς Ἀφροδίτης· πρώτη καὶ ἀρχαιοτάτη ἐστὶν ἡ τῆς Οὐρανίας, δευτέρα ἡ τῆς Δωρίτιδος καὶ τρίτη ἡ τῆς Εὐπλοίας Ἀφροδίτης. Τὰ πρῶτα καὶ ἀρχαιότατα ἀριανὰ φῦλα τῆς Κύπρου ἐλάτρευσαν τὴν Ἀφροδίτην ὡς θεὰν τοῦ Οὐρανοῦ, ἔπειτα ὡς θεὰν τῆς γεωργίας καὶ τέλος, ὅτε ἀνεμίχθησαν τοῖς Φοίνιξι καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὸν ναυτικὸν βίον, ὡς θεὰν τῆς ναυτιλίας. Ἡ τοιαύτη λατρεία τῆς Ἀφροδίτης δεικνύει τὸν κατὰ περιόδους πολιτισμὸν τοῦ λαοῦ. Ὅτε κατῴκουν τὰ ὑψηλὰ ὄρη καὶ τὰς δασώδεις χαράδρας οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἐλάτρευον τὴν θεὰν ὡς Οὐρανίαν, ὡς οἱ Πελασγοί, οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Γερμανοί, ἐπίσης κλάδοι τῆς ἀριανῆς οἰκογενείας, ἐλάτρευον τὸν Δία ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων. Εἶτα οἱ ἄνθρωποι κατῆλθον εἰς τὰς πεδιάδας καὶ ἐγένοντο γεωργοί, οὐδόλως δὲ ἐλησμόνησαν νὰ καταβιβάσωσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὴν θεὰν ὡς προστάτιδα τῆς γεωρ-

[1] Ἱερ. Μυριανθεύς.

γίας. Ὅτε δὲ κατόπιν ἦλθον οἱ Φοίνικες, οἱ κάτοικοι ἐπεδόθησαν εἰς τὸν ναυτικὸν βίον, ἔκτισαν παρὰ τὴν θάλασσαν πόλεις καὶ ἐκεῖ ἐλάτρευσαν αὐτὴν ὡς θεὰν τῆς ναυτιλίας. Οἱ Ἕλληνες τότε τὴν ἐφαντάσθησαν τῶν κυμάτων ἐξερχομένην, διὸ καὶ Ἀναδυομένην ἐκάλεσαν αὐτήν, καὶ ὁ ναύτης ἀτενίζων πρὸς τὴν θάλασσαν εἴτε μέσῳ τοῦ πελάγους, εἴτε ἐν τῷ λιμένι ἐν ὥρᾳ τρικυμίας, μόνην ταύτην ὡς λιμενίαν καὶ πελαγίαν ἐπεκαλεῖτο.

Πόθεν ἦλθεν εἰς Κύπρον ἡ λατρεία τῆς θεᾶς ταύτης; Ἡ λατρεία τῆς Κύπριδος ἔχει τοιαύτην ὁμοιότητα καὶ ἀναλογίαν πρὸς τὴν τῶν ἄλλων θεοτήτων τῆς Ἀσίας καὶ ἰδίᾳ τῆς Κυβέλης τῆς Φρυγίας, ὥστε κατ' ἀνάγκην συμπεραίνει τις, ὅτι ἀμφοτέρων τῶν θρησκειῶν τούτων κοινὴ ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς. Τοσαύτη δὲ ἦν ἡ μεταξὺ Κυβέλης καὶ Ἀφροδίτης ὁμοιότης, ὥστε πολλάκις συγχέονται πρὸς ἀλλήλας. Πανταχοῦ τῶν μικρασιανῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἐλατρεύετο ἡ μεγάλη Μήτηρ, ὡς ἐν Λυδίᾳ, Φρυγίᾳ, Λυκίᾳ, Καρίᾳ, Τρῳάδι, Μυσίᾳ, Βιθυνίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἀπαντῶσιν ἀρχαιότατα ἱερὰ τῆς θεᾶς, δεικνύοντα τὴν ἀρχαιότητα τῆς λατρείας αὐτῆς. Ἐπίσης δὲ ἐν Ἀττικῇ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἦν γνωστὴ παρὰ τοῖς Πελασγοῖς ἡ λατρεία τῆς θεᾶς ταύτης. Ταῦτα πάντα ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀποδεικνύουσι τὴν κοινὴν καταγωγὴν τῶν λαῶν τούτων, πείθουσιν ἔτι ἡμᾶς, ὅτι ἡ Ἀφροδίτη ἦν γνωστὴ ἐν Κύπρῳ καὶ πρὸ τῆς ἐλεύσεως τῶν Φοινίκων λατρευομένη ἐν τῷ ἱερῷ τῆς πόλεως Γόλγοι, τῷ ἀρχαιοτάτῳ πάντων τῶν ἐν Κύπρῳ. Εἶτα ἦλθον οἱ Φοίνικες, εἰσήγαγον δὲ μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὴν νῆσον τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν θρησκείαν, καὶ ἡ Οὐρανία μετετράπη εἰς τὴν Φοινισσαν Ἀστάρτην καὶ οἱ ναοὶ τῆς Ἀμαθοῦντος, τοῦ Κιτίου καὶ τῆς Πάφου καθιερώθησαν εἰς τὴν λατρείαν αὐτῆς. Οὕτω συνέβη καὶ ἐν Ἑλλάδι· χάριν τῆς ἁλιείας τῶν πορφυρῶν καὶ τοῦ ἐν γένει ἐμπορίου προσωρμίζοντο εἰς τὰ διάφορα αὐτῆς παράλια, καὶ εἰς μὲν τὴν νῆσον, ἔνθα μετὰ ἔτη πολλὰ φοινικικὸς στόλος κατετροπώθη μετὰ τοῦ περσικοῦ ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ Ξέρξου, ἔκτισαν τὴν Σαλαμῖνα, εἰς δὲ τὰ Κύθηρα, ὧν ἡ κτίσις ἀποδίδεται εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Φοίνικος Κύθηρον, εἰσήγαγον τὴν λατρείαν τῆς Ἀστάρτης. Ἀλλ' ὅτε ἡ Κύπρος ἤρξατο ἐξελληνιζομένη καὶ οἱ Ἕλληνες ἦλθον εἰς Κύπρον, ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὴν πολυάριθμον συνοδίαν τῶν συγκροτουσῶν τὸν Ὄλυμπον αὐτῶν θεοτήτων, μεταξὺ

τῶν ὁποίων μία εἶχε τοσαύτην ἀναλογίαν πρὸς τὴν Φοίνισσαν Ἀστάρτην, ὥστε οὐδεμία δυσκολία ὑπῆρχε πρὸς τὴν ἀφομοίωσιν αὐτῶν. Αἱ θεότητες τῶν λαῶν τούτων, ὡς καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ λαοί, τόσῳ στενῶς συνεδέθησαν, ὥστε δὲν διακρίνεται ἡ μία τῆς ἑτέρας, οὐδὲ δύναταί τις νὰ ὁρίσῃ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐπῆλθεν ἡ ἀφομοίωσις.

Τὸ ὄνομα Ἀφροδίτη εἶναι ἑλληνικόν, ἐδόθη δὲ αὐτῇ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία, τὸ μέγα τοῦτο ὄργανον τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν ἰδεῶν, ὡς λέγει ὁ Λακρουά, ὅπερ ἡλλοίωσε καὶ ἀπερρόφησε τοσαύτας ξένας θρησκείας, διὰ τῶν θελγήτρων καὶ τῶν θαυμάτων τῆς φαντασίας κατέπνιξε καὶ τὴν φοινικικὴν Ἀστάρτην ὑπὸ σωρόν τινα μύθων καὶ πλαστῶν διηγήσεων περὶ Ἀφροδίτης, ἧς τέλος τὸ ὄνομα ὑπερίσχυσεν. Ὁ Κινύρας (φοινικιστὶ Κινὸρ) κατέστη ἑκὼν ἄκων Ἕλλην ἥρως, καίπερ διατηρήσας τὸ σημιτικὸν αὐτοῦ ὄνομα. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, μὴ ἀνεχόμενον τὸ ὀθνεῖον, περιβάλλει τὴν γέννησιν τῆς ὡραίας θεᾶς διὰ χαριεστάτων καὶ ἐκφραστικῶν μύθων, δι' ὧν ζητεῖ νὰ ἐξελληνίσῃ ὅλως αὐτήν. Οὕτω τὴν φαντάζεται ἐκ τῶν ἀφρῶν ἐξελθοῦσαν παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Πάφου καὶ καλεῖ αὐτὴν διὰ τοῦτο Ἀφροδίτην (ἀφρὸς δύω). Ὁ μῦθος οὗτος προφανῶς ὑποδεικνύει, ὅτι ξένοι ἐκόμισαν τὴν λατρείαν αὐτῆς εἰς Κύπρον.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀνάγει τὴν παραγωγὴν τοῦ ὀνόματος αὐτῆς τῇ ἀφρώδει ἰδιότητι τοῦ σπέρματος. Ἄλλοι φρονοῦσιν, ὅτι τὸ ὄνομα παράγεται ἐκ τοῦ σανσκριτικοῦ abhras καὶ dju (ἀφρὸς καὶ φῶς) καὶ σημαίνει οὐχὶ ἀφρογενής, ἀλλ' ὡς ἔγγιστα ὡς νεφέλη φέγγουσα. Ἄλλοι φρονοῦσιν, ὅτι τὸ ὄνομα ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἔκ τινος κοσμογονικοῦ φαινομένου ἐν τῇ παρὰ τὴν Πάφον παραλίᾳ, εἶναι δὲ κυπριακὸν δηλωτικὸν τοῦ τοιούτου συμβάματος· κατ' ἄλλην δὲ πιθανὴν γνώμην, τὰ πελασγικὰ φῦλα ἐκόμισαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς Κύπρον καὶ τὸ ὄνομα ὡς καὶ τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης[1]. Κατὰ δὲ τὸν Fritg Hommel, ἕνα τῶν ἐξοχωτέρων ἀσσυριολόγων τῆς Γερμανίας, ἡ Ἀφροδίτη δὲν εἶναι ἢ αὐτὴ ἡ Ἀστάρτη, ἥτις παρὰ τοῖς δυτικοῖς Σημίταις ἐκαλεῖτο Ashtoret. Ὅτε δὲ οἱ Ἕλληνες

[1] Ἱερ. Μυρικνθέως περὶ τῶν ἀρχαίων Κυπρίων· σελ. 63.

ἐγνώρισαν αὐτήν, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο νὰ προφέρωσι τὸ sh, ὡς καὶ σήμερον ἔτι, μετεποίησαν αὐτὸ εἰς φ· καὶ ἡ Ashtoret μετεποιήθη εἰς Aftoret καὶ κατὰ μετάθεσιν Aphrotet καὶ Ἀφροδίτη. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι οὐδεὶς ἠδυνήθη μέχρι σήμερον νὰ ἐξηγήσῃ τὴν παραγωγὴν τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀφροδίτης, ὡς καὶ τὴν ἀκριβῆ γένεσιν αὐτῆς.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οἱ διὰ μύθων ἀλληγορικῶς παραστήσαντες τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου, ἐξέφραζον διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης τὴν κατ' ἀρχὰς ἄμορφον καὶ εἶτα μορφωθεῖσαν ὕλην τοῦ παντός, τὴν δὲ ἐνεργοῦσαν δύναμιν πρὸς τοιαύτην μόρφωσιν καὶ διατήρησιν τῶν οὐρανίων σωμάτων ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἔρως Οὐράνιος, υἱὸς τῆς Οὐρανίας· τοῦτο δεικνύει τὴν κατ' ἀρχὰς ὅλως ἀθῴαν λατρείαν τῆς θυγατρὸς τοῦ Οὐρανοῦ. Τὴν δὲ ζωϊκὴν ὕλην, ἐξ ἧς παράγονται καὶ διατηροῦνται τὰ ὀργανικὰ ἐπὶ τῆς γῆς ὄντα ἐξέφραζον ἀλληγορικῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀφροδίτη Πάνδημος ἢ Κοινή, ἥτις ἐθεωρεῖτο θυγάτηρ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Διώνης. Τὴν δὲ ἐνεργοῦσαν δύναμιν πρὸς παραγωγὴν καὶ διατήρησιν τῶν ὀργανικῶν ὄντων ἐξέφραζον ἐπίσης ἀλληγορικῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἔρως Πάνδημος ἢ Κοινός, υἱὸς τῆς Πανδήμου καὶ τοῦ Ἄρεως. Ἡ μυθολογία ἐκφράζει τὴν ἐπὶ τῆς φύσεως φιλοσοφίαν καὶ ὑπὸ τὴν ἀλληγορικὴν ταύτην παράστασιν τῶν φαινομένων ἐποιήθη ὁ μῦθος τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἔρωτος, ἐν Ἑλλάδι μὲν ὑπὸ τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἀλλαχοῦ δὲ ὑπὸ ἄλλην μορφήν. Ἐν Κύπρῳ ἐπὶ τῶν Φοινίκων καὶ μετὰ ταῦτα τῶν Ἑλλήνων ἡ Οὐρανία καὶ ἡ Δωρίτις Ἀφροδίτη λατρεύεται ὡς Εὔπλοια, Ποντία, Πελαγία, Λιμνησία, Γαληνεία, διότι οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Ἕλληνες, ναυτικοὶ ὄντες, ἤθελον τὴν Ἀφροδίτην καὶ ὡς θεὰν τῆς θαλάσσης, καὶ τὸ ἱερὸν σύμβολον τῆς Συρίας Ἀστάρτης, ἡ περιστερά, ἡ ἀγγέλλουσα τοῖς ναυτίλοις τὴν ἐγγίζουσαν ἀκτήν, κατέστη σύμβολον καὶ τῆς Παφίας. Διὸ λατρεύεται ἰδίως παρὰ τὰς ἀκτάς. Οὕτως αἱ παράλιοι πόλεις, ἡ παλαιὰ καὶ νέα Πάφος, ἡ Ἀμαθοῦς, τὸ Κίτιον, ἡ Σαλαμίς, τὸ Καρπάσιον, τὸ Ἀφροδίσιον, οἱ Σόλοι, ἡ Ἀκαμαντὶς εἶχον μεγάλα τῆς Θεοῦ ἱερά. Οὐχ ἧττον περίφημοι ἦσαν καὶ οἱ ναοὶ τῶν μεσογείων πόλεων, τῶν Γόλγων, τοῦ Ἰδαλίου, τῆς Ταμασσοῦ κλπ.

Ἑκάστη πόλις, πᾶσα κώμη εἶχε ναὸν εἰς τὴν θεάν. Ἀλλ' ἡ πόλις

ἔνθα πλειότερον ἐλατρεύετο ἦν ἡ (παλαιὰ) Πάφος, ἥτις ἦν τὸ κέντρον τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ οὐ μόνον ἐν Κύπρῳ, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπαντα τὸν ἀρχαῖον κόσμον, διὸ καὶ ἐκαλεῖτο *ὀμφαλὸς τῆς γῆς*.

Ἡ δ' ἄρα Κύπρον ἶκανε φιλομμειδὴς Ἀφροδίτη,
Ἐς Πάφον· ἔνθα δὲ οἱ τέμενος βωμός τε θυήεις[1].

Ὤχετο δ' αὖτη εἰς Πάφον ἀρθεῖσα κ' ἐκεῖ εὐχαρίστως
καὶ τὸν ναὸν καὶ τὴν ἕδραν αὐτῆς κ' ἑκατὸν καιομένους
εἶδε βωμούς, ἐπ' αὐτῶν δ' ἀνθοδέσμας καὶ μῦρον Σαβαίων[2].

Ἡ Ἀφροδίτη ἐρχομένη εἰς Κύπρον ἐπεσκέπτετο πάντας αὐτῆς τοὺς ναούς, πλειότερον ὅμως ἠρέσκετο εἰς τὸν ἐν Πάφῳ, ἔνθα ἡ ἕδρα αὐτῆς καὶ ἑκατὸν ἀεὶ καιόμενοι βωμοί. Πάντοτε δὲ ἠκολουθεῖτο ὑπὸ Νηρηίδων, τῶν γελώτων καὶ τῶν παιγνίων, τῶν Χαρίτων, τοῦ Πόθου καὶ τοῦ μικροῦ αὐτῆς υἱοῦ. Ὁ Ἔρως παρίστατο ὡς μικρὸν παιδίον, πτερωτόν, φέρον βέλη, τόξα καὶ φαρέτραν, ἀκολουθοῦν τὴν μητέρα αὐτοῦ, παρευρισκόμενον εἰς τὸν θεὸν Πλοῦτον καὶ τὴν θεὰν Πτωχίαν, ἀνερχόμενον εἰς τὸν Ὄλυμπον καὶ κατερχόμενον εἰς τὴν γῆν, διότι εἶναι πάντοτε ἀμερόληπτος καὶ ρίπτει ἐξίσου τὰ βέλη αὐτοῦ εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς πλουσίους. Ὁ ἔρως ὁ πάνδημος ταπεινοῖ τοὺς ἀνθρώπους, ἐξισῶν αὐτοὺς πρὸς τὰ ζῷα, ἐνῷ ὁ οὐράνιος ἀνυψοῖ αὐτοὺς πρὸς τὸν οὐρανόν. Κατεῖχε δὲ ἡ Ἀφροδίτη ἱμάντα τινά, κεστὸν καλούμενον, ὃν ἔφερεν ἐζωσμένη εἰς τὸ στῆθος ὑπὸ τὴν μαζικὴν χώραν, ὡς φύσει ζωννύονται αἱ γυναῖκες, εἶχε δὲ μαγικὴν δύναμιν καὶ ὁ φέρων τοῦτον ἠδύνατο νὰ ἐμπνέῃ εἰς ὃν τινα ἤθελεν ἀκαταμάχητον ἀγάπην. Ἡ Ἥρα ὁσάκις ἤθελε να ἀναζωπυρήσῃ τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην τοῦ Διός, ἐδανείζετο τὸν κεστὸν τοῦτον παρὰ τῆς Ἀφροδίτης.

Τὸ σύμβολον δὲ τῆς θεοῦ ἦν ὁ κωνοειδὴς λίθος, ὅστις, κατὰ Τάκιτον, ὡμοίαζε πρὸς πυραμίδα καὶ εὑρίσκετο εἰς τὸ ἄδυτον τοῦ ἐν Πάφῳ μεγαλοπρεποῦς αὐτῆς ναοῦ, παρίστα δὲ τὸν φαλλὸν τὸν ἐκφράζοντα τὴν γεννητικὴν δύναμιν, ἢ τὴν πωγωνοφόρον θεὰν τῆς Ἀμαθοῦντος, τὴν ἐνοῦσαν τὰ δύω φῦλα καὶ ἀρκουμένην εἰς ἑαυτήν

[1] Ὁμ. Ὀδ. θ'. 362.

[2] Βιργ. Ι. στ. 415. Μετάφρ. Ι. Ρ. Ραγκαβῆ.

καὶ μόνην ἐν τῷ ἔργῳ τῆς παραγωγῆς. Θεμελιωτὴς τῆς Πάφου λέγεται ὁ Φοῖνιξ Κινύρας, ὅστις καὶ ἐγένετο ὁ πρῶτος ἐν αὐτῇ ἱερεὺς τῆς Ἀφροδίτης, ἐξ οὗ καὶ ἡ μυθωδῶς πλουσία οἰκογένεια τῶν Κινυραδῶν, ἀφιερωμένη εἰς τὴν λατρείαν τῆς θεοῦ ἐν Πάφῳ καὶ Ἀμαθουντι.

Ὁ Κινύρας, ὅστις πολλαχοῦ συγχέεται μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀδώνιδος, ἦν εἷς τῶν εὐνοουμένων τῆς Ἀφροδίτης, ὑπῆρξε δὲ ὁ ἱδρυτὴς τῶν ἐν τῷ ναῷ τῆς Πάφου νυκτίων ἑορτῶν καὶ μυστηρίων, ὁ ἐφευρέτης τῶν ἐπὶ τοῖς ἐν χρήσει Ἀδωνίοις θρηνητικῶν ᾀσμάτων[1] καὶ τῆς μουσικῆς, εἰς ἣν τόσῳ δόκιμος ἦν, ὥστε ἠγωνίσατο καὶ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, ἡττηθεὶς δὲ ἀπωλέσθη, ὡς ἀναφέρει ὁ Σουΐδας· ἦν δὲ τόσῳ πλούσιος, ὥστε παρεβάλλετο πρὸς τὸν Γύγην τῆς Λυδίας καὶ τὸν Μίδαν τῆς Φρυγίας. Ὁ Κινύρας ἐκ τῶν πολλῶν περὶ αὐτοῦ παραδοσεων φαίνεται μᾶλλον πρόσωπον μυθολογικόν. Κατὰ τὸν Σουΐδαν, ὑπῆρξεν υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου Θείαντος, καθ' Ἡσύχιον, τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς συζύγου τοῦ ἐκ Συρίας Σανδάκου Φαρνάκης, κατ' ἄλλους, τοῦ Ἀπόλλωνος καί τινος γυναικὸς Πάφου, ἢ τοῦ Εὐρυμέδοντος καί τινος παφίας νύμφης, καὶ κατὰ τὸν Πορφύριον, ἦν υἱὸς τοῦ Πυγμαλίωνος, ὅστις ἄλλοτε μὲν ἀναφέρεται ὡς Κίλιξ, καὶ ἄλλοτε ὡς Φοῖνιξ, καὶ ἀδελφὸς τῆς Διδοῦς. Καὶ ἐνῷ κατά τινας μὲν ὁ Κινύρας ὑπῆρξεν υἱὸς τοῦ ἐκ Τύρου Πυγμαλίωνος, κατ' ἄλλους λέγεται γαμβρὸς τοῦ ἐκ Κιλικίας Πυγμαλίωνος, ὅστις ἀνδρεῖος καὶ γίγας τὸ σῶμα ἐκυρίευσε τὴν νῆσον μετὰ μεγάλην ἀντίστασιν καὶ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς κατοίκους οὐχὶ μόνον νὰ τὸν τιμῶσιν ὡς βασιλέα, ἀλλὰ καὶ ὡς θεόν. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πάφος, κτίσας τὴν ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος κληθεῖσαν (παλαιὰν) Πάφον καὶ τιτλοφορηθεὶς καὶ οὗτος θεός. Τὸν Πάφον διεδέχθη ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Κινύρας συζευχθεὶς τὴν Μεθάρμην, ἐξ ἧς ἐγέννησε τὸν Ἄδωνιν καὶ τὴν Μύρραν, κατ' Ἀπολλόδωρον δὲ καὶ τὸν Ὀξύπορον, τὴν Ὀρσεδίκην, τὴν Λαογόρην ἢ Λαοδίκην καὶ τὴν Ἐραισίαν. Ὁ Κινύρας λοιπὸν δὲν εἶναι ὁ ἀληθὴς κτίστης τῆς Πάφου, θεωρεῖται ὅμως τοιοῦτος ὡς διακοσμήσας τὴν πόλιν, εἰσαγωγὼν τὰ τῆς λατρείας τῆς Ἀφρο-

[1] Ἐξ οὗ καὶ κινύρομαι=θρηνῳδῶ, καὶ κινύρα=ὄργανον μουσικὸν διὰ τοιούτους θρήνους.

δίτης καὶ συστήσας τὸ πρῶτον τῆς θεᾶς ἐν Κύπρῳ ἱερατεῖον. Κατὰ τὸν Πίνδαρον[1], ᾄδουσι περὶ τὸν Κινύραν πολλάκις τῶν Κυπρίων οἱ ὕμνοι, ὃν τινα ὁ χρυσοκόμης ἠγάπησεν Ἀπόλλων, ἱερέα καὶ σύντροφον τῆς Ἀφροδίτης, διὸ ἐθεωρεῖτο καὶ ὡς υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος. Κατὰ τὸν Πλίνιον, ὁ Κινύρας ἔζησεν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἑξήκοντα ἔτη. Ὁ Κινύρας ἀφ' ἑτέρου λέγεται ἀπόγονος τοῦ Κεφάλου, ἐγγόνου τοῦ Κέκροπος, ἐλθόντος ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Φοινίκην.

Κατὰ τὸν Τάκιτον, πλὴν τῆς παραδόσεως ταύτης περὶ τῆς κτίσεως τοῦ ἐν Πάφῳ ναοῦ, ὑπῆρχε καὶ ἄλλη τις ἀρχαιοτέρα ταύτης, καθ' ἣν κτίστης αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο οὐχὶ ὁ Κινύρας, ἀλλὰ βασιλεύς τις Ἀερίας, ἐξ οὗ καὶ ἡ νῆσος Ἀερία ἐκλήθη ὡς καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ ἄλλαι χῶραι ἐκαλοῦντο· ἀλλά, ἐξακολουθεῖ, μεταγενέστεραι παραδόσεις ἀποδίδουσι τὴν κτίσιν τῆς Πάφου εἰς τὸν Κινύραν· ἡ ἱεροσκοπία ὅμως καὶ τὰ μυστήρια αὐτῆς ἐκομίσθησαν εἰς Κύπρον ὑπὸ τοῦ κίλικος Ταμίρα, οὗ οἱ ἀπόγονοι ὡς καὶ οἱ τοῦ Κινύρα προήδρευον ἐν πάσαις ταῖς θρησκευτικαῖς τελεταῖς. Εἶτα ὅμως πᾶσα ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς Κινυράδας, οἵτινες ἦσαν ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς, ὡς καὶ ἐν Αἰγύπτῳ. Ὁ πρεσβύτερος τῆς οἰκογενείας τῶν Κινυραδῶν ἦν βασιλεὺς τῆς Πάφου καὶ μέγας ἱερεὺς τῆς Παφίας, ἐκαλεῖτο δὲ ἀγήτωρ, πιθανῶς ὡς ὁδηγῶν τὴν πομπήν. Ὑπ' ἄλλων ὡς ἱερεῖς τῆς Κύπρου ἀναφέρονται μόνον οἱ Τιμιράδαι. Παρὰ τὴν Πάφον ἡ Ἀφροδίτη ἐφύτευσεν ὡραιότατον κῆπον ἐκ παντοειδῶν φυτῶν καὶ δένδρων, ὅστις κατεμάγευσε πάντας καὶ ἐξ οὗ, λαβόντες ἀφορμὴν οἱ κάτοικοι, ἐφύτευσαν πολλοὺς τοιούτους καθ' ὅλην τὴν νῆσον.

Ἡ Κύπρος ἐφημίζετο διὰ τὰ δάση αὐτῆς, ὡς καὶ διὰ τὰ ποικίλα καὶ εὐώδη ἄνθη, ἅτινα ἐφύοντο ἐν τοῖς κήποις καὶ ἐστόλιζον τοὺς ἀγρούς, ὡς καὶ σήμερον ἔτι, καὶ ὧν τὰ πλειότερα κατὰ τὴν παράδοσιν ἐφυτεύθησαν ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης. Οὕτω τὸ ῥόδον, τὸ ὁποῖον ἐβλάστησεν ἐν τῇ συριακῇ ἀκτῇ ἐπὶ τῆς γῆς, ἥτις ἐβάφη διὰ τοῦ αἵματος τοῦ προσφιλοῦς τῇ Ἀφροδίτῃ Ἀδώνιδος, μετεφυτεύθη ὑπ' αὐτῆς ἐκ Συρίας εἰς Κύπρον, ἧς τὰ ῥόδα ἐφημίζοντο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Οἱ ποιηταὶ λέγουσιν, ὅτι αἱ λοιπαὶ θεαὶ φθονοῦσαι τὴν Ἀφροδίτην καὶ θέλουσαι νὰ τὴν λυπήσωσι, προσέδεσαν ἐπὶ μυρσίνης

[1] Πύθια· ᾠδὴ ϛ'.

ἐν τῷ ἐν Πάφῳ κήπῳ, αὐτῆς ἀπούσης, τὸ ὡραῖον καὶ χαριέστατον τέκνον της, δι' ὃ καὶ ἐλυπήθη τὰ μέγιστα ἡ θεά, ὅτε ἐπιστρέψασα εἶδε τὸ τρυφερὸν παιδίον οὕτω προσδεδεμένον· ἔκτοτε ἡ μυρσίνη ἀφιερώθη τῷ Ἔρωτι.

Κατά τινα δὲ ἄλλον μῦθον κτίστης τῆς Πάφου ἦν ὁ υἱὸς τοῦ γλύπτου Πυγμαλίωνος καὶ τῆς ὡραίας Γαλατείας Πάφος, οὗ ἡ γέννησις συνδέεται μεθ' ἑνὸς τῶν χαριεστέρων ἐπεισοδίων τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας. Ὁ Πυγμαλίων ὑπῆρξε περίφημος γλύπτης, ἡ δὲ Ἀμαθοῦς καυχᾶται διὰ τὴν γέννησίν του. Ἡ ἑλληνικὴ φαντασία περιέβαλε τὰ τοῦ βίου τοῦ Ἀμαθουσίου καλλιτέχνου δι' ἑνὸς τῶν ὡραιοτέρων μύθων, ὅστις καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐκίνησε τὰς χορδὰς τῆς λύρας δοκιμωτάτων ποιητῶν. Ὁ Πυγμαλίων παρίσταται ὡς ἔχων μέγαν ἔρωτα πρὸς τὴν θείαν αὐτοῦ τέχνην, καὶ ὅπως παραδοθῇ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς αὐτὴν ὡς ἀποφασίσας νὰ ζήσῃ μακρὰν παντὸς ἔρωτος, ἐν ἀπολύτῳ ἀγαμίᾳ, περιφρονῶν τὴν Πάνδημον καὶ προσφέρων τὴν λατρείαν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ τέχνης. Κατ' ἄλλην παράδοσιν εἰς τοῦτο παρεκινήθη ἐκ τῆς ἀκολασίας καὶ τῆς ἀτιμίας, εἰς ἣν παρεδίδοντο αἱ γυναῖκες τῆς ἰδίας πατρίδος ἐν τῷ ἐκεῖ περικαλλεῖ καὶ μεγάλῳ τῆς Ἀφροδίτης τεμένει. Οὕτως ὁ Πυγμαλίων ἔζη ἐλεύθερος ἄνευ συζύγου καὶ ἐπὶ πολὺ ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ δὲν ἐκοιμήθη γυνή. Ἀλλ' ὁ Πυγμαλίων ὑπῆρξεν ἄφρων· δὲν ἐσκέφθη, ὅτι ἡ ὡραία Κύπρις εἶναι ἐπίσης ἐκδικητικὴ ὅσῳ καὶ χαρίεσσα, μνησίκακος ὅσῳ καὶ θελκτική. Ἡ Ἀφροδίτη θεωρήσασα τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Πυγμαλίωνος ὡς ὕβριν πρὸς ἑαυτήν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθῇ, τιμωροῦσα τὸν τολμητίαν διὰ σκληρᾶς τιμωρίας, ἐδραιούσης τὸ ἴδιον κράτος.

Ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ καλλιτέχνου μόλις ἐξῆλθε περικαλλὲς ἐξ ἐλεφαντίνου ἄγαλμα, θαῦμα ἰδέσθαι, πλῆρες χάριτος καὶ καλλονῆς, ὅπερ ὁ πλάσας ἐκάλεσε Γαλάτειαν, ἥτις προσέλαβε σχῆμα, ὅπερ οὐδέποτε γυνὴ ἐδέχθη ἐκ φύσεως. Ἡ ὡραία Γαλάτεια ἀναπνέει ὡς θνητὴ παρθένος, καὶ ἄνευ τῆς αἰδοῦς, ἥτις τὴν συγκρατεῖ, θὰ τὴν ἔβλεπέ τις κινουμένην· τόσον ἡ τέχνη ἐξηφανίζετο ὑπὸ τῆς τέχνης. Εἰς τὴν τέως ἀήττητον τοῦ Πυγμαλίωνος καρδίαν ἡ ἐκδικητικὴ Ἀφροδίτη ἐμπνέει ἔρωτα μανιώδη ὑπὲρ τοῦ ἔργου τῶν χειρῶν του, τῆς ὡραίας Γαλατείας, καὶ ὁ καλλιτέχνης μάτην γονυπετὴς ἐκλιπαρεῖ

τὴν προσβληθεῖσαν θεάν, ὅπως ἐμφυσήσῃ ζωὴν εἰς τὸ ψυχρὸν ἄγαλμα, ὅπως ἐνεφύσησε πρὸ ὀλίγου τὸ ἀήττητον πάθος εἰς τὴν τέως ψυχράν του καρδίαν. Τεθαμβωμένος ὁ Πυγμαλίων φλέγεται ἐξ ἔρωτος ὑπὸ χιμαιρικοῦ ἐλαυνόμενος πάθους. Πλειστάκις τείνει τὴν χεῖρα πρὸς τὸ εἴδωλόν του· ἅπτεται αὐτοῦ. Εἶναι σῶμα, εἶναι ἐλεφάντινον; ὄχι· δὲν θέλει νὰ παραδεχθῇ τοῦτο. Νομίζει ὅτι θὰ τῇ δώσῃ ἀσπασμοὺς ἀντὶ ἀσπασμῶν· τῇ ὁμιλεῖ ἀδιακόπως, τὴν ἐναγκαλίζεται· νομίζει, ὅτι σὰρξ ὑποχωρεῖ εἰς τὴν πίεσιν τῶν δακτύλων του, τρέμει μήπως οὗτοι δὲν ἀφήσωσι τὰ ἴχνη των ἐπὶ τῶν μελῶν τοῦ ἀγάλματος. Ὁτὲ μὲν καλύπτει αὐτὴν διὰ τρυφερῶν περιπτύξεων, ὁτὲ δὲ τῇ προσφέρει δῶρα προσφιλῆ εἰς νεάνιδας, κογχύλια, πολυτίμους λίθους, μικρὰ πτηνά, ἄνθη μυριόχρωμα, κρίνα καὶ ἐνδύει αὐτὴν διὰ πολυτελῶν ὑφασμάτων. Εἰς τοὺς δακτύλους αὐτῆς ἀπαστράπτουσιν οἱ ἀδάμαντες, ἐπὶ τοῦ τραχήλου τὰ μεγαλοπρεπῆ περιδέραια, εἰς τὰ ὦτα τὰ ἐλαφρὰ ἐνώτια, ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ κρέμανται χρυσαῖ ἁλύσεις. Τὰ πάντα τῇ ἁρμόζουσι. Γυμνὴ εἶναι ἔτι ὡραιοτέρα· τὴν κατακλίνει τότε ἐπὶ προσκεφαλαίων βεβαμμένων ἐκ σιδωνίας πορφύρας καὶ τὴν ἀτενίζει ἐξηπλωμένην ἐπὶ ἁπαλοῦ χνοός· ἐκεῖ τότε νομίζει, ὅτι ἡ Γαλάτειά του αἰσθάνεται πλέον.

Ἦν ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀφροδίτης. Ἡ Κύπρος πᾶσα ἐπανηγύριζε τὴν περίφημον ταύτην ἡμέραν. Ὁ χρυσὸς λάμπει ὑπὸ τὰ κυρτὰ κέρατα τῶν νεαρῶν ἀγελάδων, αἵτινες πανταχόθεν πίπτουσιν ὑπὸ τὴν μάχαιραν· πανταχοῦ καίει θυμίαμα. Ὁ Πυγμαλίων ἐναποθέτει τὴν προσφορὰν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν θυσιαστηρίων καὶ ὀρθιος διὰ δειλῆς λέγει φωνῆς· «Μεγάλοι Θεοί, ἐὰν δύνασθε τὸ πᾶν, δώσατέ μοι σύζυγον — δὲν τολμᾷ νὰ προφέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ εἰδώλου του — παρθένον ὁμοίαν πρὸς τὴν ἐξ ἐλεφαντίνου». Ἡ Ἀφροδίτη ἀκούει αὐτόν· ἡ ξανθὴ Ἀφροδίτη, ἥτις προεδρεύει αὐτὴ κατὰ τὰς ἑορτάς της, εἰσακούει αὐτοῦ τὰς δεήσεις· καὶ ὡς αἴσιος οἰωνὸς τῆς θείας αὐτῆς προστασίας τρὶς ἀνάπτει ἡ φλὸξ καὶ τρὶς διὰ ταχείας κινήσεως ρίπτεται εἰς τὸν αἰθέρα . . . . Κλίνει ὁ Πυγμαλίων πρὸς τὴν κλίνην καὶ καλύπτει τὸ ἄγαλμα διὰ τρυφερῶν φιλημάτων. Θεοί! τὰ χείλη αὐτῆς εἶναι θερμά· πλησιάζει ἐκ δευτέρου τὸ στόμα· διὰ τρεμούσης φωνῆς ἐρωτᾷ τὴν καρδίαν· τὸ εἴδωλον συγκινηθὲν ἀπαλύνεται, τὸ ἄγαλμα καταλείπει τὴν πρώτην σκληρότητά του. Ὑποχωρεῖ ἤδη

εἰς τὰ δάκτυλα, κάμπτεται, ὡς ὁ κηρὸς τοῦ Ὑμηττοῦ διαλύεται εἰς τὴν θερμότητα τῆς ἡμέρας .... Ὁ Πυγμαλίων ἐκπλήττεται, δειλῶς ἀπολαύει τῆς εὐτυχίας του· φοβεῖται μὴ ἀπατᾶται. Ἡ χείρ του θλίβει τὴν χεῖρα, ἥτις πραγματοποιεῖ τὰς εὐχάς του. Ἡ Γαλάτεια αἰσθάνεται, καὶ ὁ μέγας καλλιτέχνης ἐν τῇ ἐκχύσει τῆς εὐγνωμοσύνης του, ἅπασαν αὐτοῦ τὴν καρδίαν ἀποθέτει εἰς τοὺς πόδας τῆς Ἀφροδίτης. Ἡ Παφία ἐνίκησεν. Τὸ στόμα του πλέον δὲν ἐγγίζει ψυχρὰ χείλη· ἡ παρθένος αἰσθάνεται τὰ φιλήματα· τὰ αἰσθάνεται, διότι ἐρυθριᾷ. Οἱ δειλοὶ ὀφθαλμοί της ἠνοίγησαν εἰς τὸ φῶς· πρῶτον βλέπει τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν ἐραστήν της. Ὁ Ὑμέναιος τελεῖται, παρισταμένης τῆς Ἀφροδίτης, καὶ ἐκ τοῦ γάμου τούτου, συμβόλου τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τῆς τέχνης ἐπὶ τῆς ἀδρανοῦς ὕλης, ἐγεννήθη μετὰ ἑνέα πανσελήνους υἱός, κληθεὶς Πάφος, ὅστις ἐθεμελίωσε τὴν Πάφον, ἀφιερώσας ὁμοίως αὐτὴν εἰς τὴν θεὰν τῶν ἐρώτων. Ἐκ τοῦ Πάφου τούτου, λέγει ὁ Ὀβίδιος, ἐγεννήθη ὁ Κινύρας[1].

Πλὴν τούτων καὶ εἰς τὰς Ἀμαζόνας ἀποδίδεται ἡ κτίσις τῆς Πάφου· τοῦτο δὲ συμπεραίνουσιν ἐκ τῶν κοσμημάτων, ἅτινα εὑρέθησαν ἐν Πάφῳ ὅμοια πρὸς τὰ ἐν τῷ ὑπὸ τῶν Ἀμαζόνων κτισθέντι ναῷ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος. Ἐκτὸς τούτων ὁ Ἰσίδωρος ἀποδίδει τὴν κτίσιν τῆς Πάφου εἰς Ἄκυον τὸν Τυφῶνος. Ταῦτα πάντα ὅμως εἰσὶ μᾶλλον μῦθοι, καὶ ἡ Πάφος βεβαιότατον εἶναι, ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ Φοινίκων, ὡς ἐνδείκνυται καὶ ἐκ τοῦ σχεδίου τοῦ ἐνταῦθα πρὸ μικροῦ ἀνακαλυφθέντος ναοῦ, ὁμοιάζοντος πρὸς ἄλλους φοινικικούς. Ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐκτίσθη ἡ Πάφος, δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὡρισμένος· βέβαιον ὅμως τυγχάνει, ὅτι ἐκτίσθη πολὺν πρὸ τῶν Τρωϊκῶν χρόνον. Κατά τινας δὲ ἐπὶ τοῦ πρώτου τῶν Ἑβραίων Κριτῶν, ὅτε ὁ Ἀμφίων ἦρχεν ἐν Θήβαις, ὁ Πανδίων ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ Μίνως ἐν Κρήτῃ· ἤτοι περὶ τὰ 1463—1423 π. Χ.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀγαπήνορος κτίσιν τῆς νέας Πάφου, αὕτη ἐκλήθη Παλαίπαφος. Καὶ ὁσάκις παρὰ τοῖς ποιηταῖς ἀπαντῶμεν ἁπλῶς Πάφον, δέον νὰ ἐννοῶμεν τὴν παλαιάν, τὴν κυρίαν ἕδραν τῆς Ἀφροδίτης, παρὰ δὲ τοῖς ἱστορικοῖς, τὴν νέαν.

[1] Ὀβιδ. Μεταμ. Ϛ', 10.

Ἡ Παλαίπαφος δὲν ἦν μόνον ἡ κυρία ἐν Κύπρῳ ἕδρα τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης, ἀλλὰ καὶ τὸ μόνον ἐνταῦθα μαντεῖον, εἰς ὃ πλεῖστοι μετὰ πλουσίων ἀναθημάτων προσήρχοντο, ὅπως συμβουλευθῶσι τὴν θεὰν περὶ τῆς ἰδίας τύχης. Οὕτω κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Τακίτου, ὁ Τίτος ὅστις τῷ 67 μ. Χ. ἠκολούθησε τὸν μετ' ὀλίγον ἀναγορευθέντα Αὐτοκράτορα Ρώμης πατέρα αὐτοῦ Βεσπεσιανὸν εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἰουδαίας πόλεμον, ἔπλευσε καὶ εἰς Κύπρον, ὅπως ἐπισκεφθῇ τὸν περίφημον ναὸν τῆς Πάφου καὶ συμβουλευθῇ τὴν Ἀφροδίτην περὶ τῶν πλόων αὐτοῦ. Τὸ μαντεῖον ἀπήντησεν, ὅτι ἡ ὁδὸς ἦν ἐλευθέρα καὶ ὁ πλοῦς θὰ ἦν εὐτυχής. Μετὰ ταῦτα θύσας μέγαν ἀριθμὸν θυμάτων, ἐρωτᾷ τὸ μαντεῖον περὶ ἑαυτοῦ. Ὁ ἱερεὺς Σώστρατος βλέπων, ὅτι ὅλα τὰ θύματα ἐδείκνυον εὐσταθῶς τὰ εὐτυχέστερα σημεῖα καὶ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μεγάλης ἐπιχειρήσεως, ἣν ηὐνόει ἡ θεά, μετὰ βραχεῖαν συνήθη ἀπάντησιν διὰ τοὺς θεατάς, καλεῖ ἰδιαιτέρως τὸν Τίτον καὶ τῷ ἀποκαλύπτει τὸ μέλλον. Οὕτω τοῦ Τίτου αὐξάνει ἡ εἰς τὸ μέλλον πεποίθησις. Μετ' ὀλίγον ἐπιφορτισθεὶς πὰρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅπως ὑποτάξῃ τοὺς στασιάσαντας Ἰουδαίους, ἐκυρίευσε καὶ κατέσκαψε τὴν Ἱερουσαλὴμ μετὰ φοβερὰν σφαγήν, ἐπενεγκοῦσαν τὸν ὄλεθρον εἰς τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ Τάκιτος πρὸς τούτοις ἀναφέρει, ὅτι ὅλα μὲν τὰ ζῷα ἐγίνοντο δεκτὰ ἐπὶ τῶν βωμῶν τῆς Ἁφίας, ἀλλὰ πλειοτέραν πίστιν ἐν τῇ μαντικῇ ἀπέδιδον εἰς τὰ σπλάγχνα τῶν μικρῶν αἰγῶν.

Ὅτε ἡ Ἀφροδίτη ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν Ὄλυμπον, τὸ συμβούλιον τῶν Ὀλυμπίων ἔδωκεν εἰς τὴν ὡραιοτέραν τῶν θεαινῶν ὡς σύζυγον τὸν ἀσχημότερον τῶν θεῶν! Ὁποῖον ὄντως ἀνάρμοστον ζεῦγος! Ὡς εἰκὸς δὲ ἡ Ἀφροδίτη δὲν ἠγάπα πολὺ τὸν χωλὸν σύζυγόν της, ἀλλ' εἶχε κλίσιν πρὸς ἄλλους θεούς, οἷον τὸν Ἄρην, τὸν Διόνυσον, τὸν Ἑρμῆν, τὸν Ποσειδῶνα. Ἐν τοῖς μεγάροις τοῦ Ἀλκινόου ψάλλει διὰ τοῦ Δημοδόκου ὁ Ὅμηρος τοὺς ἔρωτας τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Ἀφροδίτης καὶ διηγεῖται πῶς ὁ Ἥφαιστος συνέλαβε καὶ κατέστησε καταγελάστους τοὺς μιάναντας τὸ συζυγικὸν λέκτρον ἐνώπιον πάντων τῶν ὀλυμπίων θεῶν. Ὁ Ἔρως ἦν υἱὸς τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἄρεως· τοῦτό ἐστιν ἀλληγορία δεικνύουσα, ὅτι ὁ ἔρως πολλάκις μεταχειρίζεται καὶ στρατηγήματα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του καὶ ἔχει φαρέτραν καὶ ῥίπτει βέλη.

Δὲν ἠγάπα δὲ μόνον τοὺς θεοὺς ἡ Ἀφροδίτη· πολλάκις κατήρχετο εἰς τὴν γῆν καὶ ἐξέλεγε καὶ μεταξὺ τῶν θνητῶν ἐκείνους, οὓς καθίστα εὐτυχεῖς διὰ τοῦ ἔρωτός της. Οὕτως ἠγάπησε τὸν Ἀργοναύτην Βούτην, ἐξ οὗ ἔτεκεν ἐπὶ τῆς Σικελίας τὸν Ἔρυκα, τὸν Ἀγχίσην, γεννήσαντα ἐξ αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ἴδης τὸν Αἰνείαν, καὶ τὸν Ἄδωνιν, ὅστις κατά τινας ἦν υἱὸς τοῦ Κινύρου καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Σμύρνης, μεθ' ἧς κατὰ λάθος συνευρέθη ὁ Κινύρας, ὅστις μόλις ἐννοήσας τοῦτο, ἐγένετο αὐτόχειρ. Ὁ Ἄδωνις εἶναι τιμητικὸν ἐπίθετον φοινικικῆς καὶ συριακῆς καταγωγῆς, δοθὲν εἰς διαφόρους μορφὰς τοῦ θεοῦ Βήλου ἢ Βάαλ, τοῦ πολυμόρφου θεοῦ τῶν Ἀραμίων καὶ τῶν Χαναναίων, καὶ εἰς τὸν Ἰεχωβά, τὸν ἁπλοῦν καὶ μόνον θεὸν τῶν Ἑβραίων. Ἐν Φοινίκῃ ἐλατρεύετο ὁ Βάαλ ὡς ὑπέρτατος θεός, παριστῶν τὸν ἥλιον ἐν τῷ ἰσχυροτάτῳ αὐτοῦ φωτὶ καὶ ἐν τῇ μεγίστῃ γεννητικῇ δυνάμει. Ἡ δὲ Ἀστάρτη παρίστα τὴν σελήνην, ἥτις δέχεται ἀπὸ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, ἐλατρεύετο δὲ λίαν ἀκολάστως. Ὡσαύτως τῶν Βαβυλωνίων ὑπέρτατος θεὸς ἦν ὁ Βῆλος, ὁ κύριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ φωτός, ὅστις ἔχων τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὑψίστων ὀρέων ὑπεράνω τῶν νεφελῶν, δεικνύει ἐκεῖθεν εἰς τοὺς ἀστέρας τὰς τροχιάς των. Παρ' αὐτῷ δὲ ἐλατρεύετο ἡ Μύλιττα ἢ Βῆλτις, ὡς θεότης τῆς γεννητικῆς δυνάμεως, ἐν τῇ γῇ ἐνοικοῦσα καὶ τίκτουσα· ἡ λατρεία δ' αὐτῆς παρηκολουθεῖτο ὑπὸ αἰσχίστου τινὸς ἔθιμου. Πᾶσα γυνὴ ὤφειλεν ἅπαξ ἐν τῇ ζωῇ της καθημένη ἐν τῷ τεμένει τῆς Βήλτιδος καὶ ἐστεφανωμένη, νὰ μιγνύηται μετά τινος ξένου, ὅστις θὰ ἐξέλεγεν αὐτήν, ῥίπτων εἰς τὰ γόνατά της ἀργύριον καὶ σύναμα λέγων· «Ἐπικαλῶ σοι τὴν θεὰν Μύλιτταν»· τὸ διδόμενον ἀργύριον κατέθετεν αὕτη εἰς τὸν θησαυρὸν τοῦ ναοῦ, ἀφοῦ δ' ἐμιγνύετο (ἔξω τοῦ ἱεροῦ), ἀπηλλάσσετο εἰς τὰ οἰκεῖα καὶ τοῦ λοιποῦ, ὅσον μέγα τι καὶ ἂν τῇ προσεφέρετο, δὲν ἐνέδιδε πλέον εἰς τοιαύτην πρᾶξιν. Ὁ Ἡρόδοτος εἶδε καὶ ἐν Κύπρῳ παρομοίας θυσίας, παρακολουθούσας τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης. Καὶ ἐν Ἀσσυρίᾳ ἐπίσης ἐλατρεύετο ὁ Βῆλος καὶ ἡ Βῆλτις, οὐχὶ ὅμως μετὰ τῆς ἀκολάστου τῶν βαβυλωνίων γυναικῶν συνηθείας. Παρατηρεῖται δέ, ὅτι καθ' ὅλας τὰς σημιτικὰς θρησκείας ἐπεκράτει ἡ συνήθεια τοῦ προσφέρειν θυσίαν εἰς τὴν θεότητα τὸ προσφιλέστερον καὶ πολυτιμότερον πρᾶγμα, ὅπερ κέκτηται ἡ γυνή.

Ἐκ Φοινίκης λοιπὸν ἦλθε καὶ ἡ λατρεία τοῦ Βάαλ, οὗ οἱ Ἕλληνες διετήρησαν τὸ ὄνομα Ἄδωνις, τιμητικὸν ὡς εἴπομεν ἐπίθετον διδόμενον εἰς τὸν θεὸν ὑπὸ τῶν Φοινίκων καὶ σημαῖνον Κύριος, ὡς Βῆλτις, Κυρία ἡ βασίλισσα, ἵνα μὴ μεταχειρίζωνται τὸ ὄνομα Ἰεχωβά, ὅπερ ὑπελάμβανον ἐκ τῆς ἁγιότητός του ὡς ἀνέκφραστον. Ἐφήρμοσαν δὲ αὐτῷ ἕνα τῶν ἁπλῶν καὶ χαριέντων μύθων, δι' ὧν ἔτρεπον σχεδὸν ἐπὶ τὸ ἀστεῖον τὰς σοβαροτέρας ἰδέας τῶν θρησκειῶν τῆς Ἀσίας. Οὕτως ὁ Ἄδωνις κατέστη ὡραῖος νεανίας, υἱὸς τοῦ Κινύρου καὶ τῆς Μεθάρμης, ἀνατραφεὶς τῇ ἐπιμελείᾳ τῶν νυμφῶν. Τούτου δ' ἐμμανῶς ἠράσθη ἡ Ἀφροδίτη, ἥτις χάριν αὐτοῦ κατήρχετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν, κληθεῖσα διὰ τοῦτο Ἀδωναία ἢ Ἀδωνιάς. Ἐκεῖ παρὰ τὸν Ἰδαλίαν ἐν μέσῳ παραδείσου περιβάλλοντος τὸ προσφιλὲς Ἰδάλιον ἡ Ἀφροδίτη ἐν μανιώδει ἔρωτι ἐδαπάνα τὸν καιρὸν αὐτῆς παίζουσα καὶ κυνηγοῦσα μετὰ τοῦ ὡραίου Ἀδώνιδος, βόσκουσα μετ' αὐτοῦ ποίμνια ἐν βαθυπάταις νομαῖς καὶ ἀκολουθοῦσα αὐτῷ πανταχοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἄρης δὲν ἠνείχετο ὅπως ἡ Ἀφροδίτη, παρορῶσα τοὺς θεούς, ζητῇ ἔρωτας ἐπὶ τῆς γῆς· διὸ ἔπεμψε λυσσαλέον κάπρον, ὅστις ἐλθὼν ἀπέκτεινεν ἐν τῇ λαμπροτάτῃ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας καὶ ἐν μέσῳ τοιούτων ἐρώτων τὸν προσφιλῆ τῇ Κύπριδι νεανίαν. Κατ' ἄλλους αὐτὸς ὁ Ἄρης ἀπέκτεινεν αὐτόν, ἐλθὼν ὑπὸ μορφὴν κάπρου, καὶ κατ' ἄλλους ὁ κάπρος ἐστάλη ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ οὐχὶ τοῦ Ἄρεως. Ἡ δὲ Ἀφροδίτη λυσαμένη τὰς πλοκαμίδας αὐτῆς ἀνὰ δρυμοὺς ἀλάλητος, πενθαλέα, νήπλεκτος, ἀσάνδαλος θρηνεῖ τὸν καλὸν νεανίαν, ἐν τῇ μεγίστῃ δ' αὐτῆς ἀπογνώσει διαφιλονικεῖ αὐτὸν πρὸς τὸν θάνατον καὶ ζητεῖ νὰ ἐπαναγάγῃ ἐκ τοῦ ᾅδου· ἀλλὰ μάτην, διότι ἡ ἐκεῖ σύζυγος τοῦ Πλούτωνος Περσεφόνη ἐρᾶται αὐτοῦ καὶ δὲν δύναται νὰ ὑπομείνῃ τοιοῦτον χωρισμόν. Ὁ Ζεὺς διαλύει τὴν ἔριδα τῶν ἐρωτομανῶν θεαινῶν, τάξας ὅπως τὸν μὲν χειμῶνα διατρίβῃ ὁ Ἄδωνις παρὰ τῇ Περσεφόνῃ ἐν ᾅδῃ, τὸ δὲ ἔαρ καὶ τὸ θέρος ἀνέρχηται εἰς τὸν κόσμον παρὰ τῇ Ἀφροδίτῃ. Κατ' ἄλλους τὸν Ἄδωνιν παῖδα ἔτι ὄντα παρέδωκεν ἡ Ἀφροδίτη τῇ Περσεφόνῃ, ὅπως τὸν ἀναθρέψῃ· ὅτε δὲ ἡ Ἀφροδίτη τὸν ἐζήτησε παρ' αὐτῆς, ἡ Περσεφόνη ἠρνεῖτο νὰ τὸν ἀποδώσῃ. Τὴν ἔριδα αὐτῶν διέλυσε παρεμβὰς ὁ Ζεὺς καὶ ἀποφασίσας, ἵνα ὁ Ἄδωνις μέρος τοῦ ἔτους μένῃ ἐν τῷ ᾅδῃ παρὰ τῇ Περσεφόνῃ, καὶ μέρος ἀνέρχηται εἰς τὴν γῆν παρὰ τῇ

Ἀφροδίτῃ. Ἐνῷ δ' εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς γῆς θηρεύων, ἐθανατώθη ὑπὸ τοῦ Ἄρεως. Οἱ ἐπὶ τούτῳ θρῆνοι τῆς Ἀφροδίτης συνεκίνησαν τοὺς καταχθονίους θεούς, οἵτινες ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Ἄδωνιν, ὅπως ἐπὶ ἓξ μῆνας ἀνὰ πᾶν ἔτος μένῃ παρὰ τῇ Ἀφροδίτῃ.

Συμφώνως πρὸς τὸν περὶ Ἀδώνιδος μῦθον ἐτελεῖτο ἐν Κύπρῳ, ὡς καὶ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Ἀνατολήν, ἐν πομπῇ μεγάλῃ ἑορτή, τὰ Ἀδώνια, κατὰ τὴν θερινὴν τροπήν, ἐνῷ ἐν τῇ Δύσει κατὰ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν, ἅτινα διήρκουν δύω ἡμέρας, ὧν ἡ πρώτη ἐκαλεῖτο *ἐμφανισμός*, καὶ κατ' αὐτὴν παρίστατο εἰκονικῶς ἡ ἀφάνισις τοῦ Ἀδώνιδος καὶ ἐθρηνεῖτο ὁ θάνατός του, ἡ δὲ δευτέρα *Εὕρεσις*, καὶ κατ' αὐτὴν ἐτιμᾶτο ὡς ἀναβιώσας. Κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἡ πένθιμος τελετὴ συνωδεύετο ὑπὸ γόων καὶ ὀλοφυρμῶν τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἔλυον πρὸς πένθος τὰς ζώνας αὐτῶν, καὶ ὑπὸ μουσικῆς θρηνητικῶν ὀργάνων, οἷα ἡ βάρβιτος καὶ ὁ αὐλός. Ἐντεῦθεν ὁ Ἄδωνις ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα Γίγγρας, Κύρις ἢ Κύρρις, ὅπερ σημαίνει μικρόν τινα αὐλὸν ἀναδίδοντα θρηνητικοὺς ἤχους, συνήθη παρὰ τοῖς Φοίνιξι καὶ Καρσί, παρὰ Κυπρίοις δὲ καλούμενον *κύρις* ἢ *κίρρις*[1]. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἡμέραν, καθ' ἣν χαρμοσύνως ἑωρτάζετο ἡ ἀνεύρεσις τοῦ νεανίου, συνοδευομένη ὑπὸ ὀρχήσεων καὶ εὐωχιῶν, ἐψάλλοντο οἱ Ἀδώνιοι λεγόμενοι ὕμνοι καὶ ἐξετίθεντο γάστραι μετ' ἀνθέων ἐκ τῶν ταχέως φυομένων καὶ μαραινομένων, αἵτινες διὰ τοῦτο ἐκαλοῦντο *Ἀδώνιδος κῆποι*. Ἐτιμᾶτο ἐπίσης καὶ ὑπὸ τὰς ἐπωνυμίας Γαύας, Πυγμαίων ἢ Πυγμαλίων, ὅτε θὰ συνεχέετο φαίνεται μετὰ τοῦ μυθολογουμένου Πυγμαλίωνος. Ἐπίσης καὶ οἱ Φρύγες, οἱ Λυδοὶ καὶ οἱ Σύριοι ἐλάτρευον ἐν μανικῇ καὶ ἐνθουσιώδει χαρᾷ τὴν βλάστησιν καὶ ἀκμὴν τῆς φύσεως, τὴν δὲ φθίσιν καὶ τὸν μαρασμὸν δι' ὀλολυγμῶν καὶ θρήνων. Ἡ λατρεία δὲ τῆς Κυβέλης καὶ τοῦ Ἄττιδος ἐν Φρυγίᾳ καὶ ὁ περὶ αὐτῶν μῦθος ἔχουσι μεγάλην ὁμοιότητα καὶ ἀναλογίαν πρὸς τὸν τοῦ Ἀδώνιδος καὶ τὴν λατρείαν αὐτοῦ ἐν Κύπρῳ, διὸ πολλοὶ εἰκάζουσιν, ὅτι δὲν ἦλθεν ὁ μῦθος ἐκ Φοινίκης, ἀλλ' ἴσως ἐκ Φρυγίας μετὰ τῶν πρώτων κατοίκων τῆς νήσου.

Ὡς δὲ ἐν Ἑλλάδι, ὑπῆρχον πολὺ πλέον καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἄσματα, δι' ὧν ἐθρήνουν ὄχι πρόσωπα ἀληθῆ, ἀλλὰ πάθος τι τῆς φύσεως

1 Ἀθήν. 4, 76. 14, 9. Πολυδ. Ἡσύχ.

κατ' ἐνιαυτὸν ἐπανερχόμενον· ὡς ὁ Λῖνος παρ' Ὁμήρῳ, οὕτω καὶ ἐν Ἀσίᾳ, ἰδίᾳ δὲ ἐν τῇ συριακῇ θρησκείᾳ ἀπαντᾷ ὁ θρῆνος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀδώνιδος, εἰς ὃν ἐποίησε θρῆνον καὶ ἡ Σαπφώ. Ἀλλ' ἐν Ἀσίᾳ οἱ θρῆνοι ἦσαν ζωηρότεροι, διότι τὰ ἀσιατικὰ ἔθνη εἶχον πάντοτε κλίσιν ἔμφυτον πρὸς θρηνώδεις μελῳδίας ἀπὸ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἀσμάτων μέχρι τοῦ σημερινοῦ *ἀμανέ*. Ἐν Κύπρῳ δέ, ἔνθα συνηντήθη τὸ ἀσιατικὸν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, οἱ πρὸς τὸν Ἄδωνιν θρῆνοι θὰ εἶχον μὲν πάθος ἀσιατικόν, θὰ διεπλάσθησαν ὅμως πάντοτε συμφώνως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φύσιν. Ὁ μετὰ τὸ θέρος θάνατος τοῦ Ἀδώνιδος ἢ Ἄττιδος καὶ ἡ κατὰ τὸν χειμῶνα διαμονὴ αὐτοῦ ἐν Ἅιδῃ δεικνύει τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην φθίσιν τῆς φύσεως, ἥτις διὰ τοῦτο θρηνεῖται διὰ θρηνωδῶν μελῳδιῶν. Ὁ Ἄδωνις ἐγέννησεν ἐκ τῆς Ἀφροδίτης τὸν Πρίαπον, τὸν Γόλγον κτίστην τῶν Γόλγων, τὴν Βερόην κλπ.

Ἡ Ἀφροδίτη, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἴδομεν, ἀπώλεσε προϊόντος τοῦ χρόνου τὸν ἀρχαῖον αὐτῆς χαρακτῆρα· δὲν λατρεύεται πλέον ὡς ἡ προσωποποίησις τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως τῆς φύσεως, ἀλλ' ὡς θεὰ τῶν πανδήμων ἐρώτων, δι' ὧν καθιερώθη καὶ οἱονεὶ ἀπεθεώθη τὸ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν. Ἡ Οὐρανία Ἀφροδίτη παραγκωνισθεῖσα ἀπεχώρησεν εἰς τὰ ἔνδον τοῦ θυσιαστηρίου, ἀντ' αὐτῆς δὲ ἐπεφάνη ἡ Πάνδημος, ἥτις ἑλκύει τὴν λατρείαν καὶ τὰ σέβη πάντων καὶ πασῶν. Ἐντεῦθεν ἡ παραλυσία τῶν ἑορτῶν τῆς Πάφου, ἡ ἐν τῇ παραλίᾳ ὑπόθεν ἡ θεὰ ἀνέδυ τῶν κυμάτων πορνεία τῶν νεανίδων, ἡ ἀκολασία τῶν ἱεροδούλων τῆς Κύπρου, ἐπίσης περιβοήτων, ὡς αἱ ἐν τῷ ναῷ τῆς Κορίνθου ἀφιερωμέναι εἰς τὴν Ἀφροδίτην ἱέρειαι. Ἡ Ἀφροδίτη ἦν θεὰ παγκόσμιος· ἀλλ' οὐδαμοῦ ἡ λατρεία αὐτῆς ἀνεπτύχθη μετὰ τόσων τελετῶν καὶ τόσης ἡδονῆς καὶ ἀκολασίας, χαρακτηριστικῶν τῶν θρησκειῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὅσῳ ἐν Κορίνθῳ, Πελοποννήσῳ, Σικελίᾳ καὶ Κύπρῳ. Ἐν Κορίνθῳ χίλιοι ἱερόδουλοι περιεποιοῦντο τοὺς βωμοὺς τῆς Ἀφροδίτης, καὶ αἱ ἐν Κύπρῳ ἱέρειαι τῆς θεᾶς κατὰ τὰς ἀκολάστους ἡμέρας τῶν ἑορτῶν τοῦ φαλλοῦ περιβαλλόμεναι διαφανῆ ἐνδύματα ὑπεξέκαιον τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνδρῶν, ἐνδεδυμένων γυναικείας ἐσθῆτας, καὶ παρεδίδοντο εἰς τὴν ἀτιμίαν.

Ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἐν Πάφῳ ναοῦ ὑπῆρχε πληθὺς περιστερῶν

τῶν προσφιλεστέρων ζώων τῶν ἀφιερωμένων τῇ Ἀφροδίτῃ. Ἐν πλείστοις ἀγάλμασι τῆς Φοινίκης καὶ Κύπρου βλέπομεν τὴν θεάν, ὡς καὶ τὰς ἱερείας αὐτῆς, κρατοῦσαν περιστερὰν καὶ στηρίζουσαν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ στήθους της. Ὁπόταν ἡ Ἀφροδίτη ἀπήρχετο ὅπως ἐπισκεφθῇ τὴν Λιβύην, αἱ περιστεραὶ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐξηφανίζοντο μετ' αὐτῆς ἐκ τοῦ ναοῦ. Αὕτη ἦτο ἡ ἑορτὴ τῆς ἀναχωρήσεως, τὰ Ἀναγώγια καλούμενα. Μετὰ ἑνέα ἡμέρας ἡ θεὰ ἐπανέκαμπτεν, ὅτε μία περιστερὰ ἀκολουθουμένη ὑφ' ὅλων τῶν ἄλλων διήρχετο τὴν θάλασσαν καὶ κατέφθανεν εἰς τὸν ναόν· αὕτη ἦν ἡ ἑορτὴ τῆς ἐπιστροφῆς, τὰ Καταγώγια. Ἡ περιστερὰ λοιπὸν ἦν ἀφιερωμένη καὶ τῇ κυπρίᾳ Ἀφροδίτῃ, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἀναλόγους θεότητας τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Συρίας, ἕνεκα τοῦ ἐρωτικοῦ καὶ φλέγοντος αὐτῆς χαρακτῆρος, ὡς ἔλεγον οἱ Ἕλληνες.

Τῇ Ἀφροδίτῃ ἦσαν ἐπίσης ἀφιερωμένα τὰ μῆλα τῆς ροιᾶς, σύμβολον γονιμότητος, ὡς καὶ ὁ μύρτος, τὸ ῥόδον, ἡ ἀνεμώνη καὶ ἡ μυρίκη. Μεταξὺ δὲ τῶν ζώων ἐκεῖνα, ἅτινα διεκρίνοντο διὰ τὴν γονιμότητα αὐτῶν, ὡς ἡ περιστερά, ἥτις ἐθυσιάζετο κατὰ προτίμησιν ἐπὶ τῶν βωμῶν αὐτῆς, αἱ δαμάλεις καὶ οἱ λαγωοί, οἵτινες τῇ ἦσαν ἀφιερωμένοι, ἔτι δὲ καὶ οἱ χοῖροι· ἀλλὰ καὶ πᾶν ζῷον ἠδύνατο νὰ θυσιασθῇ· πλειοτέραν ὅμως πίστιν ἐν τῇ μαντικῇ ἀπέδιδον εἰς τὰ σπλάγχνα τῶν μικρῶν αἰγῶν. Τὰ ζῷα ἐθύοντο μακρὰν τοῦ θυσιαστηρίου, διότι ἦτο ἀπηγορευμένον αἷμα νὰ βάπτῃ αὐτό, ἐφ' οὗ ἐκαίοντο μόνον θυμιάματα καὶ ἐγίνοντο αἱ εὐχαὶ καὶ δεήσεις· ἂν καὶ δὲ ἦτο ἐν ὑπαίθρῳ, ἐν τούτοις οὐδέποτε βροχὴ κατέβρεξεν αὐτό. Ἡ ἐν ὑπαίθρῳ ὕπαρξις τοῦ θυσιαστηρίου, ὡς καὶ ἡ περιστερά, εἰσὶ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας τῶν χαναναίων φυλῶν. Ὁπότε ἡ θεὰ διήρχετο τὸν πόντον, λευκοὶ κύκνοι ἔσυρον διὰ τῶν κυμάτων τὸ ταχὺ αὐτῆς ἅρμα, ὁπότε δὲ διέσχιζε τὸν αἰθέρα μετὰ τῆς συνοδίας της, ἤλαυνον αὐτὸ ἐλαφροὶ στρουθοί.

Ἐν Κύπρῳ καὶ δὴ ἐν Ἀμαθοῦντι ἡ Ἀφροδίτη ἐλατρεύετο προσέτι φέρουσα πώγωνα· τοῦτο πιστοποιεῖ καὶ πληθὺς ἀγαλμάτων ἐξ ὀπτῆς γῆς, ἀνακαλυφθέντων ἐν Ἀμαθοῦντι, παριστώντων δὲ τὴν Ἀφροδίτην πωγωνοφόρον. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἰδαλίῳ ἀνευρέθη ὑπὸ τοῦ Cesnola ἡμικολοσσιαῖον ἄγαλμα, ὅπερ κατὰ πιθανὴν γνώμην τοῦ ἀνακαλύψαντος παριστᾷ τοιαύτην Ἀφροδίτην, ὅτε ἀναγκαζόμεθα

νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὄχι μόνον ἐν Ἀμαθοῦντι, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἰδαλίῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἴσως, ἐλατρεύετο ἡ πωγωνοφόρος θεά, ἡ Duplex Amathusia τῶν Ρωμαίων. Κατά τινας ἱστορικοὺς οὐχὶ ἡ Ἀφροδίτη, ἀλλ' ὁ θεὸς Ἀφρόδιτος εἶχεν ἐν Κύπρῳ ἄγαλμα φέρον πώγωνα, γυναικείαν περιβολήν, ἔχον ἀνάστημα ἀνδρὸς καὶ κρατοῦν σκῆπτρον. Πιστεύεται, ὅτι ἡ θεότης αὕτη εἶναι σύναμα ἄρρην καὶ θήλεια, ἤτοι ἑρμαφρόδιτος· καὶ οἱ μὲν ἄνδρες τῇ ἐποίουν θυσίας φέροντες γυναικεῖα ἐνδύματα, αἱ δὲ γυναῖκες ἀνδρικά. Ὑπάρχει προσέτι καὶ ἄλλη γνώμη, καθ' ἣν ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτην ἐλατρεύετο ὁ ἀστὴρ Ἀφροδίτη, κατ' ἄλλους δὲ ἡ Σελήνη. Ἡ γνώμη ὅτι οὕτως ἐλατρεύετο ἄλλη τις θεότης, ἢ ἡ Ἀφροδίτη, καθ' ἡμᾶς ἐστι παρακεκινδυνευμένη, διότι καὶ ἐν Φρυγίᾳ κατὰ τὴν λατρείαν τῆς Κυβέλης βλέπομεν τοὺς ἄνδρας ἐν γυναικείᾳ καὶ τὰς γυναῖκας ἐν ἀνδρικῇ περιβολῇ, καὶ ἐν τῇ συριακῇ θρησκείᾳ θεάν τινα συγχεομένην μετὰ τῆς Ἀσταρώθ, συγγενοῦς τῆς Ἀφροδίτης, παρισταμένην ἐν ἀνδρικῇ στάσει καὶ φέρουσαν σκῆπτρον. Ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν σχέσιν τῶν Φρυγῶν καὶ Συρίων πρὸς τοὺς Κυπρίους, ἀφ' ἑτέρου δὲ πείθουσιν, ὅτι ἡ πωγωνοφόρος τῆς Ἀμαθοῦντος θεότης τὴν Ἀφροδίτην μόνην παρίστα. Ἴσως δὲ οὕτω συμβολικῶς παρίστατο ἡ ἕνωσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, δι' ἧς συντελεῖται τὸ ἔργον τῆς ἐνδελεχοῦς παραγωγῆς. Καὶ ἐν Χαλδαίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ἡ Ἀφροδίτη ἐλατρεύετο ὑπὸ διπλοῦν γένος· εἰς ταύτην οἱ Κύπριοι, νέοι μύσται τῆς λατρείας αὐτῆς, προσέθηκαν γένειον, σῶμα γυναικὸς καὶ σχηματισμὸν ἀνδρός.

Τὴν ὡραίαν Καρπασίαν διασχίζουσι χθαμαλοὶ βουνοί, ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας δ' ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, ἥτις ἐκαλεῖτο Ὄλυμπος, ὑπῆρχε κατὰ Στράβωνα[1] ναὸς τῆς Ἀκραίας Ἀφροδίτης, ἄδυτος γυναιξίν· εἰς αὐτὸν οὐδεμία γυνὴ ἠδύνατο νὰ εἰσδύσῃ, οὔτε κἂν νὰ τὸν ἀτενίσῃ. Τὴν Ἀφροδίτην τιμωμένην ὡς Ἀκραίαν, ἤτοι θεὰν τῶν ὑψηλῶν τόπων, τῶν ἄκρων, βλέπομεν καὶ ἐν τῇ καρικῇ πόλει Κνίδῳ, τῇ ἀποικίᾳ τῶν Δωριέων. Ἐνταῦθα εἶχε τρεῖς ναούς, καὶ τριττῶς ὡς ἐν Κύπρῳ ἐτιμᾶτο. Ἐν μὲν τῷ ἀρχαιοτάτῳ τούτων ἐτιμᾶτο ὡς Δωρίτις, ἐν τῷ νεωτέρῳ ὡς Ἀκραία καὶ ἐν τῷ νεωτάτῳ ὡς Κνιδία ἢ Εὔπλοια· ἐν αὐτῷ δὲ ὑπῆρχε καὶ τὸ ἀριστούργημα τοῦ Πραξιτέ-

[1] XIV.

λους, ἡ κνιδία Ἀφροδίτη. Προφανῶς ἡ λατρεία τῆς Ἀκραίας ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ θρησκεία δὲν εἶχεν ἔτι διαφθαρῆ, ἡ δὲ Ἀφροδίτη ἐκαλεῖτο ὀλυμπία ἢ δωρίτις καὶ οὐχὶ πελαγία καὶ εὔπλοια.

Ἐν Σαλαμῖνι ἡ Ἀφροδίτη ἐτιμᾶτο ὡς θεὰ τῆς Προνοίας, εἶχε δὲ καὶ ἐκεῖ ἐπίσης μέγα ἱερόν. Ἐν τῷ πρὸς Ἀφροδίτην ὕμνῳ, ὅστις ἀποδίδεται τῷ Ὁμήρῳ, ἡ θεὰ προσφωνεῖται προστάτρια, ἄνασσα τῆς Σαλαμῖνος:

Χαῖρε Θεὰ Σαλαμῖνος ἐϋκτιμένης μεδέουσα.

Ἐν Σόλοις ἡ Ἀφροδίτη κατὰ Στράβωνα ἐλατρεύετο ὁμοῦ μετὰ τῆς αἰγυπτίας θεότητος Ἴσιδος (φύσεως), ἧς ἡ λατρεία εἰσήχθη φαίνεται ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καὶ συνεδυάσθη μετὰ τῆς τῆς Ἀφροδίτης. Ἡ Ἶσις, ἀδελφὴ καὶ σύζυγος τοῦ Ὀσίριδος, ἦν θυγάτηρ τῆς Γῆς καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ πρώτη διδάξασα τοῖς ἀνθρώποις τὴν γεωργίαν, ὡς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ Δημήτηρ. Ἀλλὰ τὸν Ὄσιριν ἐφόνευσεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Τυφῶν, ἡ δὲ Ἶσις μετὰ μεγάλας προσπαθείας ἀνεῦρεν ἐν Βύβλῳ τὸ πτῶμα αὐτοῦ, ὅπερ ὅμως διαμελίσας ὁ Σὴθ διέσπειρε καθ' ὅλην τὴν Αἴγυπτον· τὰ τεμάχια αὐτοῦ εὐσεβῶς συνήθροισεν ἡ Ἶσις. Τοῦτο εἶναι ἀλληγορία, δι' ἧς οἱ Αἰγύπτιοι παριστῶσι τὸν θάνατον οἱονεὶ τῆς φύσεως, ὡς οἱ Ἕλληνες διὰ τοῦ μύθου τῆς Δήμητρος καὶ Περσεφόνης, καὶ οἱ Ἀσιανοὶ διὰ τοῦ τοῦ Ἀδώνιδος. Ἡ λατρεία τῆς Ἴσιδος κατ' ἀρχὰς τοὐλάχιστον ἦν κατ' ἐξοχὴν πένθιμος, καὶ ὑπὸ τοιαύτην ἰδιότητα φαίνεται, ὅτι εἰσήχθη καὶ ἐν Σόλοις τῆς Κύπρου, ἔνθα ἐλατρεύετο ὡς ὁ Ἄδωνις μετὰ τῆς Ἀφροδίτης. Παρὰ Ρωμαίοις εἶτα ἡ Ἶσις ἐτιμᾶτο ὡς θεὰ τῆς θαλασσοπλοΐας εἰς ἀνάμνησιν τῶν ταξειδίων αὐτῆς πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ Ὀσίριδος, καὶ ὑπὸ τοιοῦτον τύπον ἡ λατρεία αὐτῆς ἦν λίαν διαδεδομένη ἐν Ἱσπανίᾳ, Ἑλλάδι, Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτε καὶ πάλιν προσομοιάζει τῇ Ἀφροδίτῃ, λατρευομένῃ ὡς θεᾷ τῆς θαλάσσης.

Ἡ Ἀφροδίτη πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκαλεῖτο Γολγία καὶ Ἰδαλία ἐκ τῶν δύω μεσογείων γειτόνων πόλεων Ἰδαλίου καὶ Γόλγων, ἃς μετὰ τὴν Πάφον πλειότερον ἠγάπα. Ὁ Θεόκριτος λέγει:

Δέσποινα, ἃ Γόλγον τε καὶ Ἰδάλιον ἐφίλασας Ἀφροδίτη.

Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι ταύταις ὑπῆρχον διάσημα τῆς θεοῦ ἱερά, ὧν τὸ ἐν Γόλγοις ἐφημίζετο ὡς προϋπάρξαν τοῦ ἐν Πάφῳ·

κατὰ τὸν Παυσανίαν, πρὶν ἢ ὁ Ἀγαπήνωρ κτίσῃ τὸ ἐν Πάφῳ ἱερόν, ἡ θεὰ ἐδέχετο τὰς τιμὰς παρὰ τῶν Κυπρίων ἐν Γόλγοις καλουμένῳ χωρίῳ.

Αἱ κυριώτεραι ἑορταὶ τῆς Ἀφροδίτης ἐτελοῦντο τὸ ἔαρ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν καιρῷ νυκτὸς ἐντὸς κήπων πολυανθῶν μετὰ χορῶν, μουσικῶν ὀργάνων καὶ παντὸς εἴδους τέρψεως καὶ ἐν μέσῳ ὀργίων. Ἐν τῇ πλουσίᾳ καὶ πολυανθεῖ Κύπρῳ, ἔνθα ἡ μυρσίνη, τὸ ῥόδον, ἡ ροιά, ἡ ἀνεμώνη καὶ ἡ μυρίκη εἶχον κατὰ τὴν παράδοσιν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐκ τῆς Ἀφροδίτης, αἱ πάνδημοι ἑορταὶ τῆς θεοῦ τῶν ἐρώτων καὶ τῶν χαρίτων ἐτελοῦντο μετὰ τοσαύτης λαμπρότητος, ὥστε πλήθη ἄπειρα ἐξ ἅπαντος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου συνέρρεον εἰς Κύπρον καὶ δὴ εἰς Πάφον, ὅπως πανηγυρίσωσι καὶ ἀπολαύσωσι τῶν ἡδονῶν, ἃς παρεῖχεν αὐτοῖς ἡ πατρὶς τῆς Ἀφροδίτης.

Ἄνδρες μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων ἐν ἅρμασι καὶ ὀργάνοις ἐξ ἁπασῶν τῶν πόλεων καὶ ἐξ ὅλου τοῦ κόσμου ἐπανηγύριζον, ὡς ἀναφέρει ὁ Στράβων, καθ' ὅλην τὴν μεταξὺ παλαιᾶς καὶ νέας Πάφου ὁδὸν ἀνὰ πᾶν ἔτος[1]. Καθ' ὅλην δὲ ταύτην τὴν παρὰ τὴν θάλασσαν διήκουσαν ὁδὸν συνηντᾶτο ἅπας ὁ κόσμος, ὅστις ἤρχετο νὰ προσφέρῃ τὴν λατρείαν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀφροδίτην. Καὶ αἱ χαρμόσυνοι αὗται ἑορταὶ ἐγίνοντο πρὸς τιμὴν τῆς Ἀφροδίτης προσωποποιούσης τὴν φύσιν, ἥτις κατὰ τὸ ἔαρ θάλλει καὶ ἀναβιοῖ, εἵποντο δὲ αἱ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀδώνιδος θρηνώδεις μελῳδίαι καὶ πένθιμοι τελεταί, δι' ὧν ἀλληγορικῶς παρίστατο, ὅτι ἐπῆλθεν ὁ βαρὺς καύσων, ἔπαυσε πλέον ἡ αὔρα τοῦ ἔαρος, ὅτι ἡ ἀηδὼν ἐσίγησε καὶ ὅτι τὰ φύλλα τῶν δένδρων μαραίνονται καὶ φυλλορροοῦσιν. Ἡ θρησκεία καὶ ἡ μυθολογία, εἴπομεν ἤδη, οὐδὲν ἄλλο παρίστων, ἢ τὴν ἐπὶ τῆς φύσεως φιλοσοφίαν. Καθ' Ἡσύχιον, πλὴν τῶν Ἀφροδισίων καὶ Ἀδωνίων, ὑπῆρχεν ἐν Κύπρῳ καὶ ἄλλη ἑορτὴ *Περιορία* καλουμένη, ἥτις πιθανῶς νὰ ἀνῆκε καὶ αὕτη εἰς τὴν Ἀφροδίτην.

Πᾶσαι αὗται αἱ πανηγύρεις λαμπρῶς ἐτελοῦντο ἐν Κύπρῳ. Τὸ πᾶν ηὐωδία ἐξ ἔρωτος καὶ ἡδονῆς ἐν τῇ ὡραίᾳ νήσῳ. Ὁ ἀὴρ ἐπληροῦτο τερψιθύμου ὀσμῆς καὶ τοῦ ψιθύρου τῶν ἀπειραρίθμων πηγῶν,

1 Ἡ ὁδὸς αὕτη κατὰ τὸν γεωγράφον τοῦτον πεζῇ σταδίων ἑξήκοντα διανύεται ἐντὸς τριῶν ὡρῶν.

ὧν τὰ διαυγῆ ρεῖθρα ἐχύνοντο ἐπὶ σπανίων ἀνθέων, σχηματιζόντων πολυτελεῖς τάπητας. Ἐντὸς τῶν φυλλωμάτων ἠκούετο τὸ μελαγχολικὸν καὶ ρεμβῶδες τῆς ἀηδόνος κελάδημα καὶ οἱ τρυφεροὶ καὶ παρατεταμένοι γογγυσμοὶ τῆς εὐνοουμένης περιστερᾶς. Τὰ ἄσματα τῶν πτηνῶν συνῴδευον τὸν αὐλόν, τὸ προσφιλὲς ὄργανον τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Διονύσου, τὸ καλοῦν εἰς τὰς ἡδονὰς καὶ ὁδηγοῦν εἰς τὰ τρυφηλὰ δεῖπνα. Ὑπὸ σκηνάς, ὑποκάτω ἐλαφρῶν καλυβῶν, σχηματιζομένων ἐκ χλωρῶν κλώνων καὶ κλάδων ἀνθοσπάρτου μυρσίνης καὶ δάφνης, ἐκάθηντο αἱ ἱέρειαι τῆς Ἀφροδίτης, περικαλλεῖς Ἑλληνίδες ἢ σύριαι κόραι, κεκαλυμμέναι ἐκ κοσμημάτων καὶ πλουσίας περιβεβλημέναι στολάς, ἃς ἐπόρπουν κροσσοὶ λαμπρῶς κεχρωματισμένοι. Ἡ ξανθὴ αὐτῶν κόμη, ἥτις ηὐωδία ἐκ λεπτῶν ἀρωμάτων καὶ ἐσχημάτιζεν εἶδος μίτρας, ἀνεμιγνύετο μετὰ τρυφερῶν ἀνθέων, περικοσμούντων ὡς στεφάνη τὸ μέτωπον, ῥόδων, γαροφάλλων καὶ ἐρυθρῶν καλύκων ροιᾶς. Ἡ βαθύχρους κύπρος (χεννᾶ), δι' ἧς ἔβαφον τὰ βλέφαρα αὐτῶν, ηὔξανε τὴν λάμψιν τῶν γλυκέων των ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἐρυθρὰ βαφὴ τῶν χειλέων ἐζωογόνει ἔτι μᾶλλον τὰς δροσερὰς παρειὰς καὶ τὰ χείλη, ἐφ' ὧν μυριάδες ἐπεκάθηντο φιλημάτων, καὶ ἄτινα ἦσαν τόσῳ ἑλκυστικά, ὡς ὥριμοι καρποί. Κρατοῦσαι εἰς τὴν χεῖρα τὴν προσφιλῆ περιστεράν, ἄνθη καὶ κλάδον μυρσίνης, καὶ οὕτως ἐστολισμέναι, ὡς ἀπήτει τὸ θρησκευτικὸν αὐτῶν ἀξίωμα, περιέμενον ἐκεῖ ἥρεμοι καὶ χαρίεσσαι· λαμπρὸς ὁ ἥλιος ἔλαμπεν εἰς τὸ στερέωμα· ἡ θαλασσία αὔρα ἡδέως προσπνέουσα ἐκύρτου τὰς κορυφὰς τῶν φοινίκων καὶ τῶν πλατάνων, τῶν κλάδων τῶν ὁποίων ἡ κινουμένη σκιὰ διεκρίνετο ἐπὶ τοῦ μαρμαίροντος αὐτῶν λαιμοῦ. Τὰς αὐλὰς τῶν ναῶν καὶ τὰ ἱερὰ δάση δὲν ἐπλήρου μόνον ἡ πληθὺς τῶν ἀγαλμάτων, ἅτινα διηώνιζον ἐκεῖ τὰς ἐκλιπούσας γενεὰς τῶν βασιλέων καὶ ἱερέων, τῶν πιστῶν καὶ λατρευτῶν τῆς Ἀφροδίτης, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν θνητῶν, ὅπερ συνωθεῖτο περὶ τὸ θυσιαστήριον, εἰς ὃ προσήρχετο, ὅπως προσφέρῃ θυμίαμα καὶ μῦρα, καὶ ἐκύκλου τὰς ὡραίας ἱεροδούλους.

β'

Αἱ λοιπαὶ θεότητες.

Πλὴν τῆς Ἀφροδίτης ἐλατρεύοντο ἐν Κύπρῳ καὶ ἄλλαι θεότη-

τες ἰωνικαὶ τὸ πλεῖστον, ὧν ἡ λατρεία εἰσήχθη εἰς τὴν νῆσον ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τῶν Ἰώνων, τῶν πρώτων ἐν αὐτῇ ἀποικησάντων.

Οὕτως ἐλατρεύετο κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους ὁ Ποσειδὼν μετὰ πολλῶν βαρβάρων ἐθίμων, οἷον ἀντρολατρειῶν, ἀνθρωποθυσιῶν κλπ. ὡς θεὸς τῆς ναυτιλίας, ὅστις ὅμως μετ' ὀλίγον ὑπεχώρησε καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὸν ἡ Ἀφροδίτη, ἡ εὔπλοια, ἡ πελαγία, ἡ ποντία, ἡ θεὰ τῆς ναυτιλίας ἡ παρὰ τὰς ἀκτὰς ἔχουσα τοὺς βωμοὺς καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῆς. Ἐν Κύπρῳ ἀναφέρεται δέ, ὅτι κατῴκησαν ἐκ Ρόδου ἐλθόντες καὶ οἱ βιομήχανοι Τελχῖνες, οἱ πρῶτοι κατὰ τὴν παράδοσιν κάτοικοι τῆς Ρόδου ἐκ τῆς ἀπέναντι Μικρᾶς Ἀσίας ἐλθόντες, οἵτινες ἀνέθρεψαν τὸν Ποσειδῶνα καὶ πρῶτοι ἐδίδαξαν τὰς διαφόρους τέχνας. Ἡ Ἀφροδίτη ἀντικατέστησε καθ' ὅλα τὸν Ποσειδῶνα, ὡς δὲ ἐκεῖνος, οὕτω καὶ αὕτη ὅτε ἔπλεεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης συνωδεύετο ὑπὸ Νηρηίδων καὶ περὶ τὸ ὑπὸ κύκνων ἑλαυνόμενον ἅρμα αὐτῆς ἔπαιζον δελφῖνες καὶ ἄλλα θαλάσσια ὄντα, ἀνερχόμενα ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης, ἧς τὰ κύματα κατηυνάζοντο, ὅπως χαιρετίσωσι τὴν διερχομένην δέσποιναν τοῦ πελάγους.

Ἰωνικὴ ἐπίσης θεότης ἦν καὶ ὁ Ἀπόλλων, ὅστις ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Μαγνησίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐλατρεύετο βαρβαρικῷ τρόπῳ κατὰ παναρχαίαν ἐποχὴν ἐν τοῖς δρυμῶσι, πολὺ πρὶν ἢ ἀποβῇ ὁ μουσηγέτης θεὸς τῶν Ἑλλήνων. Τὴν λατρείαν αὐτοῦ εἰσήγαγον εἰς Κύπρον οἱ Ἴωνες, ὑπῆρχον δὲ ἱερὰ αὐτοῦ ἐν διαφόροις πόλεσι· σπουδαιότερον ὅμως ἦν τὸ ἐν τῇ πόλει Ὕλῃ, ἐξ οὗ καὶ Ὑλάτης ἐκλήθη καὶ ὡς τοιοῦτος πολλαχοῦ τῆς νήσου ἐλατρεύετο. Ἡ Ὕλη ἔκειτο παρὰ τὴν πόλιν Κούριον· ἐκλήθη δὲ οὕτω φαίνεται ἔκ τινος ἐκεῖ ὑπάρξαντος ἄλσους. Ἐπὶ τῶν βράχων τῶν ὑπερκειμένων τῆς θαλάσσης ὑπῆρχε τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπρόσιτον τοῖς ἀπίστοις· τὸν ἁπτόμενον τοῦ βωμοῦ τοῦ θεοῦ, ἤτοι τὸν ἐκβιάζοντα ἱερόσυλον τὸ ἱερὸν τοῦτο θυσιαστήριον κατεκρήμνιζον πρὸς τιμωρίαν ἐκ τῶν βράχων εἰς τὰ κύματα. Ἤδη ἡ Ὕλη καλεῖται Ἀπέλλο προφανῶς ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, οὗ πολλὰ μέχρι σήμερον σώζονται ἐρείπια. Ἐπίσης καὶ ἐν Ἀμαμασσῷ, Τέμβρῳ καὶ Ἐρυσθείᾳ ὡς Ὑλάτης ἐτιμᾶτο ὁ Ἀπόλλων. Ἡ Ἀμαμασσὸς ἔκειτο ὡς εἰκάζεται οὐ μακρὰν τοῦ Κουρίου παρὰ τὸ ἁλατοπηγεῖον τῆς Λεμησσοῦ, ἔνθα σήμερον ἡ κατηρειπωμένη μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ζῷα ἀφιερω-

μένα τῷ Ἀπόλλωνι ἦσαν ἐνταῦθα αἱ ἔλαφοι, αἵτινες ὡς λέγεται κολυμβῶσαι ἤρχοντο ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς Κιλικίας εἰς Κύπρον, διητῶντο δὲ εἰς τὰ ἄλση τῆς Κουριάδος ἄκρας. Κατά τι δὲ ἐλεγεῖον, ὅπερ ἀναφέρει ὁ Στράβων καὶ οὗ ποιητὴς εἶναι ἴσως ὁ Ἡδύλος, αἱ ἀπὸ τῆς Κιλικίας εἰς τὴν Κουριάδα καταφεύγουσαι ἔλαφοι λέγουσιν:

Ἴραι τῷ Φοίβῳ, πολλὸν διὰ κῦμα θέουσαι,
Ἤλθομεν αἱ ταχιναὶ τόξα φυγεῖν ἔλαφοι,
. . . . . .
Μυρίον ἀνδράσι θαῦμα νοεῖν πάρα, πῶς ἀνόδευτον
Χεῦμα δι' εἰαρινῶν ἐδράμομεν Ζεφύρων.

Ἡ Ἐρύσθεια τίθεται παρὰ τὸν νῦν καλούμενον Σύμβουλον καὶ ἡ Τέμβρος ἐν τῇ Σολέᾳ παρὰ τὴν κώμην Τεμπριά. Ἐπίσης ἐλατρεύετο ὁ Ἀπόλλων καὶ ἐν Ταμασσῷ, ἐν Γέστῳ καὶ Ἄργει. Καὶ ἡ μὲν Ταμασσὸς ἔκειτο μεσογείως παρὰ τῇ σημερινῇ κώμῃ Πολιτικόν, περὶ τῆς πόλεως Γέστου οὐδὲν γνωρίζομεν, τοῦ δὲ Ἄργους ἡ τοποθεσία ἀμφισβητεῖται· ἴσως ἔκειτο παρὰ τὴν κώμην Ἄρσος, ἢ καὶ παρὰ τὸν Ἀγρὸν ὀρεινὴν κώμην τοῦ διαμερίσματος Λεμησσοῦ. Ἦν δὲ μεγάλη ἀργεία πόλις ἐκ τῶν πολλῶν, ἃς ἤγειρον οἱ ἄποικοι Ἀργεῖοι.

Ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος ἦν λίαν διαδεδομένη παρὰ τῇ ἀρχαιοτάτῃ κυπριακῇ φυλῇ, οὐχ ἧττον ὅμως διετηρήθη καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, ὅτε συγχέεται μετὰ τοῦ παρομοίου θεοῦ τῶν Φοινίκων Ρεζὲφ-Μικάλ, ὡς ἔκ τινος ἐν Κύπρῳ ἀνακαλυφθείσης ἐπιγραφῆς φαίνεται.

Ἐπίσης ἐν Κύπρῳ ἐλατρεύετο καὶ ἡ θεὰ τῆς γεωργίας Δημήτηρ, ἧς ἡ λατρεία ἀνάγεται τῇ πελασγικῇ φυσιολατρείᾳ. Οἱ Πελασγοὶ ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι καλλιεργήσαντες τὴν γῆν, διδαχθέντες κατὰ τὴν μυθολογίαν ἐν τῇ γονίμῳ πεδιάδι τῆς Ἐλευσῖνος· ἐν Κύπρῳ δέ, ἔνθα ὑπάρχουσι μεγάλα γόνιμα πεδία καὶ ἡ γεωργία ὑπῆρξεν ἡ κυριωτέρα ἐργασία τῶν κατοίκων, δὲν ἠδύνατο ἢ πρωΐμως νὰ εἰσαχθῇ καὶ ἡ λατρεία τῆς Γῆς Μητρός, κομισθεῖσα ἢ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων, ἢ πιθανότερον πολὺ πρότερον ὑπὸ τῶν Ἰώνων, διότι καὶ αὕτη φαίνεται θεότης μικρασιανή.

Ἔκ τινος ἐπιγραφῆς τῆς Πάφου μανθάνομεν, ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα μία «ἀρχιέρεια τῶν κατὰ Κύπρον Δήμητρος ἱερῶν. Τεύκρου

θυγάτηρ». Καθὼς τὸ ἀνώτατον ἱερατεῖον τῆς Ἀφροδίτης, οἱ Κινυράδαι, κατῴκουν ἐν Πάφῳ, οὕτω καὶ ἡ ἀρχιέρεια τῆς κυπρίας Δήμητρος εἶχε τὴν ἕδραν αὐτῆς ἐνταῦθα· καὶ καθὼς οἱ Κινυράδαι συνεδέοντο πρὸς τὸ γένος τοῦ Τεύκρου, οὕτω καὶ ἡ ἀρχιέρεια τῆς Δήμητρος καλεῖται θυγάτηρ αὐτοῦ. Ἡ μεγάλη ἑορτὴ τῆς Θεσμίας Δήμητρος, τὰ Θεσμοφόρια, ὑπὸ γυναικῶν ἀγομένη πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς, ἥτις διὰ τῆς γεωργίας εἰσήγαγε τὸν κόσμον εἰς τὸν πολιτισμόν, ἑωρτάζετο ἐν τῇ εὐφόρῳ Κύπρῳ ἐπὶ ἑνέα ὅλας ἡμέρας.

Αἱ θεότητες αἱ κατ' ἐξοχὴν βεβαιοῦσαι τὴν ὕπαρξιν ἐν Κύπρῳ πελασγικῶν φύλων κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους εἶναι τὸ σεπτὸν καὶ τοῦ θείου Ὀλύμπου ἀνάσσον ζεῦγος, ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἥρα, διότι ἐν Κύπρῳ καλοῦνται διὰ πελασγικῶν ὀνομάτων· ὁ μὲν Ζεὺς Ἐλαιοῦς, Εἰλήτιος καὶ Εὐηλείδης, ἡ δὲ Ἥρα Ἔλα. Ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων αἱ θεότητες προσλαμβάνουσιν ἐπίθετα ἑλληνικὰ καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀμαθοῦντι ὁ Ζεὺς λατρεύεται ὡς Ξένιος, ἤτοι προστάτης τῶν ξένων, ἐν Παλαιπάφῳ ὡς Πολιεύς, προστάτης τῶν πόλεων, καὶ ἐν Σαλαμῖνι, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἕδρα τῆς λατρείας αὐτοῦ, διότι κατὰ τὴν παράδοσιν πρῶτος ὁ Τεῦκρος ἐνταῦθα ἀνήγειρε βωμὸν τῷ θεῷ, ὡς Ἐπίκοινος, ἰσοδυναμῶν ἴσως πρὸς τὸν Πανελλήνιον Δία καὶ λατρευόμενος μετὰ τῆς Ἀφροδίτης. Ἐκαλεῖτο ὡσαύτως καὶ Σπλαγχνοτόμος, διότι τῷ ἔθυον τὰ σπλάγχνα. Ἡ λατρεία αὐτοῦ ἐν Ἀμαθοῦντι συνωδεύετο καὶ ὑπὸ ἀνθρωποθυσιῶν, ἃς εἶτα κατήργησεν ἡ Ἀφροδίτη, ἤτοι ἀντικατέστησεν ἡ τῆς Ἀφροδίτης λατρεία.

Πατρὶς τοῦ Διονύσου ἦν ἡ Λυδία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐξ ἧς ἐκομίσθη ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ τούτου μετὰ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ Σατύρων καὶ Σειληνῶν καὶ εἰς Κύπρον, ἔνθα κατ' ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν ἐλατρεύετο ἐν αἷς πόλεσι καὶ ὁ Ὑλάτης Ἀπόλλων, οὗτινος ἡ λατρεία ἦν ἐπίσης βακχική. Εἶναι ὅμως λίαν περίεργον, ὅτι οὐδὲν μνημεῖον εὑρέθη ἐν Κύπρῳ, ἀναφερόμενον εἰς τὸν Διόνυσον, ἢ τὸν διονυσιακὸν ἐν γένει κύκλον. Ὁμοίως ἐλατρεύετο καὶ ἐν Πάφῳ καὶ Σαλαμῖνι μετὰ τῶν συνήθων βακχικῶν ὀργίων, ἐν δὲ τῇ Ἀμαθοῦντι ἐδεικνύετο καὶ ὁ τάφος τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀριάδνης, ἧς ἡ λατρεία ἦν πάντοτε σχεδὸν ἀχώριστος τῆς τοῦ Διονύσου.

Ἐν Ἀμαθοῦντι ἐτιμᾶτο προσέτι καὶ ἡ Ἀριάδνη, ἡ τοῦ Θησέως, ὡς θεὰ τῶν τοκετῶν, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἀριάδνης-Ἀφροδίτης, εἰς

ἦν ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων ἔργων προσέφερον αἱ καλῶς τίκτουσαι γυναῖκες τὸ ὁμοίωμα αὐτῶν μετὰ τοῦ βρέφους[1]. Ὡς ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει[2], Παίων ὁ Ἀμαθούσιος ἄλλως πως ἱστορεῖ τὰ κατὰ Θησέα καὶ Ἀριάδνην. Κατ' αὐτὸν ἡ Ἀριάδνη οὔτε ἀπηγχονίσθη, διότι ἐγκατελείφθη ὑπὸ τοῦ Θησέως, οὔτε ἐλθοῦσα εἰς Νάξον ἐνυμφεύθη τὸν ἱερέα τοῦ Διονύσου Ὤναρον. Κατὰ τὸν Παίονα ὁ Θησεὺς καταληφθεὶς ὑπὸ χειμῶνος, ἔχων δὲ τὴν Ἀριάδνην ἔγκυον καὶ ἐνοχλουμένην ὑπὸ θαλασσίου σάλου, ἀπεβίβασεν αὐτὴν εἰς Ἀμαθοῦντα, αὐτὸς δὲ ἐξηκολούθησε τὸν πλοῦν. Αἱ ἐγχώριοι γυναῖκες προσέλαβον τὴν Ἀριάδνην καὶ τὴν παρηγόρουν ἐπὶ τῇ μονώσει καὶ τῇ προσέφερον γράμματα πλαστά, ὡς ἀπὸ τοῦ Θησέως προερχόμενα. Κατὰ τὸν τοκετὸν ὅμως ἀπέθανε πρὶν ἢ τέξῃ, ὁ δὲ Θησεὺς ἐπανελθὼν καὶ μαθὼν τοῦτο ἐγένετο περίλυπος, ἀφῆκε δὲ τοῖς ἐγχωρίοις χρήματα, ὅπως θύωσι τῇ ὡραίᾳ Κρήσσῃ, καὶ ἔστησεν αὐτῇ δύω μικροὺς ἀνδριαντίσκους τὸν ἕνα χαλκοῦν καὶ τὸν ἕτερον ἀργυροῦν. Εἰς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ ἐκ τοῦ τοκετοῦ θανάτου τῆς Ἀριάδνης κατὰ τὴν θυσίαν τὴν γινομένην τῇ δευτέρᾳ τοῦ Γορπιαίου μηνὸς[3] νεανίσκος τις ἐξαπλούμενος ἐπὶ κλίνης ἐμιμεῖτο τὰς κραυγὰς καὶ τὰ σχήματα τῶν ὠδινουσῶν γυναικῶν. Τὸ ἄλσος ἔνθα ἦν ὁ τάφος αὐτῆς ἐκαλεῖτο Ἀριάδνης-Ἀφροδίτης.

Ἄλλην ἰωνικὴν θεότητα εὑρίσκομεν κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους ἐν Κύπρῳ τὴν Ἀθηνᾶν· πλὴν τοῦ Παυσανίου μαρτυροῦσι τοῦτο καὶ πολλὰ κυπριακὰ νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν μετὰ κυπριακῶν ἐπιγραφῶν. Ἐν Σαλαμῖνι ἡ Ἀθηνᾶ ἐλατρεύετο ὁμοῦ μετὰ τοῦ Διομήδους καὶ τῆς Ἀγραύλου· καὶ τῶν τριῶν τούτων οἱ ναοὶ ἠγείροντο ἐν τῷ αὐτῷ περιβόλῳ. Ἡ Ἄγραυλος ἦν θυγάτηρ τοῦ Κέκροπος καὶ τῆς Ἀγραύλου θυγατρὸς τοῦ πρώτου βασιλέως τῆς Ἀττικῆς Ἀκταίου, ἀδελφὴ δὲ τῶν καλουμένων Ἀγραυλίδων Παρθένων, Ἔρσης καὶ Πανδρόσου, αἵτινες ἦσαν προσωποποιαὶ τῆς δρόσου, ὡς ἐκ τῶν ὀνομάτων ἐμφαίνεται. Ἐν Ἀθήναις ἡ Ἄγραυλος εἶχεν ἴδιον τέμενος ὑπὸ τὸ βόρειον τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως, ἐν ᾧ ὡρκίζοντο οἱ ἀθηναῖοι ἔφηβοι. Τὴν λατρείαν ταύτης ἐκόμισεν ὁ Κέκροψ, ὅστις φεύγων ἐξ

[1] Προφανῶς ἡ τοῦ Θησέως Ἀριάδνη εἶναι αὐτὴ ἡ τοῦ Διονύσου.

[2] Θησεύς. Κ.

[3] Δωδεκάτου μηνός, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸν Σεπτέμβριον.

Αἰγύπτου προσωρμίσθη εἰς Φοινίκην καὶ Κύπρον. Κατὰ τὸν Πορφύριον καθ' ἕκαστον ἔτος τὸν Ἀφροδίσιον μῆνα ἐθύετο ἄνθρωπος τῇ Ἀγραύλῳ καὶ διέμεινε τὸ ἔθος μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Διομήδους, ὁπότε μετεβλήθη καὶ ἀντὶ εἰς τὴν Ἄγραυλον ὁ ἄνθρωπος ἐθύετο εἰς τὸν Διομήδην. Τὸ θῦμα ὁδηγούμενον ὑπὸ ἐφήβων τρὶς περιήρχετο τὸν βωμόν, μεθ' ὃ ὁ παριστάμενος ἱερεὺς ἐλόγχιζεν αὐτὸ κατὰ τὸν στόμαχον καὶ τὸ ἔρριπτεν ἐντὸς τῆς πυρᾶς. Τὸν θεσμὸν τοῦτον κατέλυσεν, ὡς ἀναφέρεται, εἶτα ὁ ἀνθύπατος τῆς Κύπρου Δίφιλος κατὰ τὸν β' μ. Χ. πιθανῶς αἰῶνα, μετατρέψας τὴν ἀνθρωποθυσίαν εἰς βουθυσίαν. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν φαίνεται ἀληθές, διότι δὲν πιστεύομεν νὰ διετηρήθησαν μέχρι τότε αἱ τοιαῦται ἀνθρωποθυσίαι.

Ἐπίσης ἐκ τῶν εὑρεθέντων νομισμάτων μανθάνομεν, ὅτι καὶ ὁ Ἑρμῆς ἐλατρεύετο ἐν Κύπρῳ. Κατὰ τὸν δοῦκα de Luynes ἡ ἕδρα τῆς λατρείας αὐτοῦ ἦν πιθανῶς ἡ Ταμασσός, ἡ ὁμηρικὴ Τεμέση, ἡ περίφημος διὰ τὰ μεταλλεῖά της, ἔχουσα ἴσως ὡς πολιοῦχον τὸν Ἑρμῆν, προστάτην τῶν μετάλλων, ὡς θεὸν ὑποχθόνιον, ἄγοντα ὑπὸ τὴν γῆν τὰς ἀνθρωπίνους ψυχάς. Ἐπίσης ἐν Κύπρῳ ἐλατρεύετο καὶ ἡ Ἄρτεμις.

Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ θεότητες τοπικῆς καὶ ἰδιαιτέρας ἀπήλαυον λατρείας, μόνη δὲ ἡ Ἀφροδίτη ἐλατρεύετο καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον. Ὡς δὲ εἴδομεν ἅπασαι αὗται αἱ ἀρχαιόταται θεότητες μετεφυτεύθησαν εἰς Κύπρον ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τῶν πρώτων κατοίκων καὶ δὴ τῶν Ἀρίων, καὶ τόσῳ βαθέως ἐρριζώθη ἡ λατρεία αὐτῶν ἐν τῇ νήσῳ, ὥστε οὔτε οἱ μετὰ ταῦτα διαδοχικῶς ἐπελθόντες Φοίνικες, Ἀσσύριοι καὶ Αἰγύπτιοι ἠδυνήθησαν νὰ τὰς κλονήσωσιν. Ἡ Ἀφροδίτη ὅμως ἐν Κύπρῳ φαίνεται μᾶλλον φοινικικὴ θεότης, καὶ καθ' ὅλην τὴν νῆσον ἡ ἐπίδρασις τῆς θρησκείας καὶ τῶν ἰδεῶν τῆς Φοινίκης τόσῳ βαθέως εἶχον εἰσδύσῃ, ὥστε οὐδεμία πρόοδος τοῦ ἑλληνισμοῦ ἠδυνήθη νὰ ἐξαλείψῃ πᾶν ἴχνος. Ἡ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης ἔφερε μᾶλλον τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τῆς ἀσιατικῆς Ἀστάρτης, καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ χριστιανισμοῦ βλέπομεν ἔτι ἐν αὐτῇ τῇ Πάφῳ τὸν κωνοειδῆ λίθον, ὅστις οὐδὲν ἔχει τὸ ἑλληνικόν. Τοιαύτη ὅμως σύγχυσις ἐπικρατεῖ ἐν τῇ γνώσει τοῦ ἀρχαίου τῆς Κύπρου πολιτισμοῦ, ὥστε ἀδύνατόν τις ἀκριβῶς νὰ διακρίνῃ καὶ ὁρίσῃ τὰ ὅρια ἀφ' ἑνὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἀσιατι-

κῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς θρησκείας τῆς Κύπρου, ὡς καὶ τῆς τέχνης, καὶ ἐν πεποιθήσει νὰ ὁρίσῃ τὴν καταγωγὴν ἑκάστης θεότητος καὶ νὰ βεβαιώσῃ, ἐὰν ἡ Ἀφροδίτη λ. χ. προϋπῆρχε τῶν Φοινίκων ἐν τῇ νήσῳ, ἢ αὐτοὶ εἰσήγαγον τὸ πρῶτον τὴν λατρείαν αὐτῆς. Ἐπὶ ἑνὸς καὶ μόνου θέματος πολλάκις τοσαῦται ἀντιφατικαὶ παραδόσεις καὶ μῦθοι φέρονται, ὥστε οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον πιστευτὸν συμπέρασμα δύναταί τις νὰ ἐξαγάγῃ.

Θεότης ὅμως καθαρῶς φοινικικὴ ἐν Κύπρῳ λατρευομένη ἦν ὁ Τύριος Ἡρακλῆς, ὁ Μελκάρθ, ἤτοι *βασιλεὺς τῆς πόλεως*, ὁ πολιοῦχος θεὸς τῆς Τύρου, ὁ μετὰ τὸν Βάαλ καὶ τὴν Ἀστάρτην τὰ μάλιστα ὑπὸ τῶν Φοινίκων τιμώμενος. Παντοῦ ὅπου εἰσέδυον οἱ Φοίνικες, ἠγείροντο βωμοὶ εἰς αὐτόν, καὶ οἱ καθ' ὅλον τὸν κόσμον διεσκορπισμένοι ἄποικοι ἐκ Φοινίκης εὕρισκον ἐν τῇ λατρείᾳ αὐτοῦ τὴν προστασίαν, ἣν ἀπώλεσαν φεύγοντες τὴν πατρίδα. Σύμβολον τῆς θριαμβευτικῆς πορείας τοῦ ἡλίου, ὅστις περιβάλλει τὸν κόσμον, κατέστη φυσικῶς διὰ τοὺς εὐτόλμους τούτους θαλασσοπόρους ὁ θεῖος ὁδηγὸς τῶν μακρινῶν ἐκστρατειῶν καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ θεὸς τοῦ ἐμπορίου. Ὅπου ὑπῆρχε Φοῖνιξ ἀπὸ τῆς μητροπόλεως Τύρου μέχρι τῆς μικροτέρας καὶ ἀπωτέρας ἀποικίας, μεγάλη πρὸς τιμὴν αὐτοῦ καθ' ἕκαστον ἔτος ἠνάπτετο πυρά, ἐξ ἧς ἀφίπτατο ἀετός, ὡς ὁ μυθικὸς τῆς Αἰγύπτου φοῖνιξ, σύμβολον τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ χρόνου, ὅστις ἀναγεννᾶται ἐκ τῆς τέφρας αὐτοῦ. Ἡ μεγαλειτέρα δὲ πανήγυρις τῆς ἐνιαυσίου ταύτης ἑορτῆς, καθ' ἣν ἀναμφιβόλως ἐθύοντο καὶ ἀνθρώπινοι ὑπάρξεις, ἐτελεῖτο πομπωδῶς κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἔαρος ἐν αὐτῇ τῇ μητροπόλει τῆς Φοινίκης. Ἐκεῖ συνηντῶντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πρέσβεις ἐξ ἁπασῶν τῶν φοινικικῶν ἀποικιῶν, κομίζοντες εἰς τὸν πολιοῦχον θεὸν τῆς μεγάλης πατρίδος θύματα πολλὰ καὶ πλούσια ἀναθήματα.

Ἐπὶ τῶν βωμῶν τοῦ Μελκάρθ αἰωνία ἔκαιε φλὸξ καθ' ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Ἀσίας μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ ἀνθρώπινον αἷμα προσεφέρετο εἰς τὸν μέγαν θεόν, ὅπως τῶν Φοινίκων αἱ νῆες ἀβλαβεῖς διέρχωνται τὰ πελάγη καὶ φέρωσιν εἰς τοὺς εὐτόλμους ναυβάτας ἄπειρα πλούτη. Τοῦ φόρου τούτου ὡς εἰκὸς δὲν ἦν ἀπηλλαγμένη καὶ ἡ Κύπρος, ἡ πρώτη τῶν Φοινίκων ἀποικία, καὶ ἡ Ἀμαθοῦς ἦν ἡ πόλις, ἔνθα ἔκαιεν αἰώνιον πῦρ πρὸς

τιμὴν τοῦ Μελκάρθ. Ἡ Ἀμαθοῦς, ἡ ἀρχαιοτάτη αὕτη κυπρία πόλις, ὑπῆρξεν ὡς φαίνεται τὸ κέντρον ποικίλων ἀνθρωποθυσιῶν. Οὐ μόνον εἰς τὸν Ἡρακλῆ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Ξένιον Δία λέγεται, ὅτι ἔθυον οἱ Ἀμαθούσιοι ἀνθρωπίνους ὑπάρξεις. Τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς μεγίστης αὐτῆς σχέσεως μετὰ τῆς Φοινίκης, ἔνθα συνειθίζοντο τοιαῦται ἀνθρωποθυσίαι. Αὗται ὅμως δὲν φαίνεται μακρὸν νὰ διήρκεσαν χρόνον, διότι ἡ Ἀφροδίτη ἄρξασα τῆς νήσου ἤθελεν ἔρωτας, ἄνθη καὶ μῦρα, καὶ ἀπετροπιάζετο τὰς τοιαύτας θυσίας. Ὁ ναύτης δὲν ἐπικαλεῖται πλέον τὸν ὠμὸν Μελκάρθ, ὡς οὔτε τὸν Ποσειδῶνα, ἀλλὰ πρὸ τοῦ μυροβόλου βωμοῦ τῆς Παφίας ἱκετεύει κύπρινον μῦρον προσφέρων εἰς τὴν ποντίαν καὶ λιμενίαν θεάν.

Ὁ Ἡρακλῆς φαίνεται ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων ἔργων, τῶν παριστώντων αὐτόν, ἢ μᾶλλον μετὰ τὴν Ἀφροδίτην τιμωμένη ἐν Κύπρῳ θεότης. Ναοὶ δὲν ἠγείροντο αὐτῷ μόνον ἐν Ἀμαθοῦντι, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν νῆσον καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς μεσογείοις πόλεσιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν τελευταίων ἀνακαλύψεων· πιστεύεται, ὅτι εἷς τῶν ναῶν, οὓς ἐξέχωσεν ἐν Γόλγοις ὁ Cesnola, ἀνῆκεν εἰς τὸν Τύριον Ἡρακλέα, ὅστις κατά τινας ἐπιγραφὰς τοῦ Κιτίου καλεῖται Μελκάρθ-Ἐσμούμ (ὄνομα προφανῶς φοινικικόν). Ὁ δὲ ἐν Γόλγοις ἀνακαλυφθεὶς ναός, ἔνθα τοσαῦτα ἀνευρέθησαν ἀντικείμενα, λέγεται ὑπό τινων ὡς ἀνήκων, ὡς οἱ χριστιανικοὶ τρισυπόστατοι ναοί, εἰς τρεῖς θεότητας, τὴν Ἀφροδίτην-Ἀστάρτην, τὸν Ρέσεφ-Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Μελκάρθ-Ἡρακλέα. Ἀλλὰ καὶ ἴδιον ναὸν ἂν μὴ εἶχεν ὁ Ἡρακλῆς, ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων ὅμως πολλῶν αὐτοῦ ἀγαλμάτων προκύπτει, ὅτι ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀφροδίτης ἠγείρετο καὶ αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα ὡς παρέδρου, καθὼς ἔλεγον οἱ Ἕλληνες, τῆς Ἀφροδίτης.

Τινὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ θεοῦ τούτου φαίνονται πηγάζοντα ἐκ τῆς φοινικο-αἰγυπτιακῆς παραστάσεως τοῦ θεοῦ Βῆς (Bes), ὅστις παρίστατο ὡς θηρευτὴς καὶ ἐξολοθρευτὴς τῶν τεράτων. Καὶ κατ' ἀρχὰς ἐπίστευσαν, ὅτι τὸν Βῆς τοῦτον παρίστα τὸ κολοσσαῖον ἄγαλμα, ὅπερ ἀνεκαλύφθη ἐν Ἀμαθοῦντι τῷ 1873 καὶ κατέχει νῦν τὸ αὐτοκρατορικὸν μουσεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὐδὲν παραδοξότερον καὶ ἀσχημότερον τῆς μορφῆς αὐτοῦ. Εἰς τὰ μεγάλα του ὦτα ὑπάρχουσι μικρὰ κέρατα, ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὀπή, πέριξ τῆς ὁποίας φύονται αἱ τρίχες ἐρριμμέναι ἄλ-

λαι μὲν ὄπισθεν καὶ ἄλλαι ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ τῶν ὤμων. Ἡ γενειὰς σχηματίζουσα τετράγωνον διαιρεῖται εἰς μικροὺς δακτυλίους, ὅπερ ὑπενθυμίζει παρομοίους ἀσσυριακοὺς κολοσσούς. Ἐπὶ τῶν βραχιόνων φέρει βαρβαρικά τινα κοσμήματα ἐξ ἐκείνων, ἅτινα ἀπαντῶσιν ἐπὶ αἰγυπτιακῶν παραστάσεων τοῦ θεοῦ Βῆς. Δορὰ λέοντος εἶναι πεπορπωμένη ἐπὶ τῶν ὄπισθεν· ἑκατέρα δὲ τῶν χειρῶν κρατεῖ τὸν ἐμπρόσθιον πόδα μιᾶς λεαίνης, ἧς οἱ ὀπίσθιοι ἐγγίζουσι τὸ ἔδαφος καὶ ἡ κεφαλή, ἧς τὸ στόμα βεβαίως θὰ ἐχρησίμευε πρὸς ἐκροὴν ὕδατος, διότι τὸ ἄγαλμα τοῦτο φαίνεται, ὅτι ἐχρησίευεν ὡς κρήνη, εἶναι κεκομμένη.

Ποῖον λοιπὸν ὄνομα ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν σπουδαῖον τοῦτον κολοσσὸν τῆς Ἀμαθοῦντος, τὸν ὁμοιάζοντα τοσοῦτον πρὸς τὸν θεὸν τῶν ἀγρῶν Φαῦνον καὶ τὸν Σειληνόν, ὃν ἀργότερον παρέστησαν οἱ Ἕλληνες, φαίνεται δανεισθέντες τὸν τύπον ἐκ τοῦ αἰγυπτιακοῦ Βῆς; Οὐδόλως βεβαίως δυνάμεθα νὰ συνταυτίσωμεν τὰς δύω ταύτας παραστάσεις, διότι ὁ Σειληνὸς δὲν ἀναφέρεται ὡς δαμαστὴς τεράτων. Ἀλλ' οὐδὲ τὸν Βῆς παριστᾷ τὸ ἀνωτέρω ἄγαλμα, διότι ὁ θεὸς οὗτος οὐδέποτε φαίνεται λαβὼν τοιοῦτον τύπον. Τί λοιπὸν παριστᾷ; τὸν Ἡρακλέα-Μελκαρθ ἢ ἕτερον θεὸν τῆς Ἀνατολῆς; Τοῦτο εἶναι δύσκολον νὰ ὁρίσῃ τις. Βέβαιον μόνον εἶναι, ὅτι ἐν Ἀνατολῇ ὑπῆρχεν ἰδέα φοβεροῦ καὶ εὐεργετικοῦ τινος θεοῦ, δαμαστοῦ τῶν ζώων καὶ φοβήτρου τῶν τεράτων, πρὸς δὲ προστάτου τῶν ἀνθρώπων κατ' αὐτῶν. Τοιαύτη τις ἰδέα ἐξ Ἀσσυρίας ἐλθοῦσα, ἔνθα εὑρίσκομεν παρόμοιον τύπον, καὶ ἀναμιχθεῖσα μετὰ τοῦ ἐξ Αἰγύπτου Βῆς, τοῦ πυγμαίου θεοῦ, συμβόλου τῆς φυσικῆς δυνάμεως, παρήγαγε τὸν ἰσχυρὸν τοῦτον θηρευτήν, τὸν φέροντα δορὰς λεόντων καὶ πανθήρων, οὓς αὐτὸς ἐφόνευεν, ὅστις συχνάκις παρίσταται ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων τῆς Ἀμαθοῦντος, διότι ἐθεωρεῖτο ὡς φύλαξ ἑνὸς τῶν πυλώνων τῆς κολάσεως. Ἐπίσης καὶ ἄλλα τινὰ ἀντικείμενα ἐν Κύπρῳ ἀνακαλυφθέντα παριστῶσι τὸν θεὸν Βῆς, οὗ εἰδώλια ἐξ ὀπτῆς γῆς εὑρίσκονται καθ' ὅλας τὰς νήσους καὶ τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου, εἰς ἃς ἔφερον αὐτὰ οἱ Φοίνικες πρὸς πώλησιν.

Ἀπίθανος ὅμως δὲν εἶναι καὶ ἡ ἑξῆς εἰκασία. Οἱ Φοίνικες ἀρχαιόθεν ἐλάτρευον ὡς προστάτην τῆς ναυτιλίας καὶ ἐμπορίας τὸν Μελκάρθ, οὗ ὅμως οὐδὲν ἄγαλμα ἠγείρετο ἐν τοῖς πρὸς τιμὴν αὐ-

τοῦ ναοῖς· ὅτε δὲ οὗτοι ἠθέλησαν νὰ δώσωσι μορφὴν εἰς τὸν κατὰ φαντασίαν μόνον ὑπάρχοντα τοῦτον θεόν, ἐδανείσθησαν τὸν τύπον ἐκ τοῦ Αἰγυπτίου Βῆς, διότι καὶ ὁ Μελκὰρθ ἐπροστάτευεν αὐτοὺς κατὰ τῶν ἀγρίων ζώων καὶ τῶν ἔτι ἀγριωτέρων ἀνθρώπων, οὓς συνήντων εἰς τὰς ἀπολιτίστους χώρας, εἰς ἃς προσωρμίζοντο. Οὐδόλως λοιπὸν ἀπίθανον, ἐὰν ὁ κολοσσὸς τῆς 'Αμαθοῦντος ἦναι παράστασίς τις τοῦ Μελκὰρθ-'Ηρακλέους.

Ὑπὸ τῶν 'Αμαθουσίων ἐτιμᾶτο ἐπίσης ὡς ἥρως καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Σαλαμῖνος 'Ονήσιλος, ὅστις πολεμῶν κατὰ τῶν Περσῶν ἔπεσεν ἔν τινι παρὰ τὴν Σαλαμῖνα μάχῃ. Οἱ 'Αμαθούσιοι, ὧν τὴν πόλιν ἐπολιόρκησε πρὸ μικροῦ ὁ 'Ονήσιλος, ἀποταμόντες τὴν κεφαλὴν τοῦ γενναίου βασιλέως, ἐκόμισαν εἰς 'Αμαθοῦντα καὶ ἀνήρτησαν αὐτὴν ὑπὲρ τὰς πύλας τῆς πόλεως. Μετά τινα δὲ χρόνον κοίλης γενομένης τῆς κεφαλῆς, σμῆνος μελισσῶν προσδραμὸν ἐνέπλησεν αὐτὴν μέλιτος. Οἱ 'Αμαθούσιοι ἐν ἀπορίᾳ ἠρώτησαν τὸ μαντεῖον περὶ αὐτοῦ, ἐδόθη δὲ χρησμός, τὴν μὲν κεφαλὴν νὰ καταβιβάσωσι καὶ θάψωσιν, εἰς δὲ τὸν 'Ονήσιλον νὰ ποιῶσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος θυσίας ὡς εἰς ἥρωα. Ταῦτα δὲ πολὺ ἔμελλον νὰ ὠφελήσωσι τὴν πόλιν [1].

Τῶν αὐτῶν περίπου τιμῶν, ὡς καὶ ὁ 'Ονήσιλος ἐν 'Αμαθοῦντι, ἐτύγχανεν ἐν Κιτίῳ ὁ Κίμων, ὅστις ἀπέθανε πολιορκῶν τοὺς Κιτιεῖς. Κατόπιν χρησμοῦ τινος οἱ κάτοικοι τοῦ Κιτίου ἠναγκάσθησαν νὰ τῷ ἐγείρωσι κενοτάφιον καὶ νὰ ποιῶσι πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐνιαυσίους θυσίας [2].

Κατὰ δὲ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους, ὅτε ἡ Κύπρος κατείχετο ὑπὸ τῶν Λαγιδῶν, Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος (285—247) ἀνήγειρεν ἐπὶ τοῦ Ζεφυρίου παρὰ τὴν Παλαίπαφον ἀκρωτηρίου ναὸν μετὰ ἱεροῦ ἄλσους πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ 'Αρσινόης, λατρευομένης ἢ μᾶλλον τιμωμένης ὡς περίπου ἡ 'Αριάδνη, ὁ 'Ονήσιλος καὶ ὁ Κίμων, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ζεφυρίας 'Αφροδίτης [3].

[1] 'Ηρόδοτος Ε', 114. «Οἱ 'Αμαθούσιοι, λέγει ὁ 'Ηρόδοτος, καὶ μέχρις ἐμοῦ ἐποίουν ταῦτα».

[2] Ὅρα σελ. 149.

[3] Ὅρα σελ. 86.

Γ'

Ὁ ἀρχαῖος τῆς Κύπρου πολιτισμός.

α'

Τέχναι. Βιομηχανία. Ἐμπόριον. Γεωργία.

Ἡ εὕρεσις τοῦ χαλκοῦ ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἡ πληθὺς τῶν ἐν τῇ νήσῳ μεταλλείων, ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν ὑπὸ τῶν Φοινίκων, διδαξάντων τοῖς Κυπρίοις τὴν μεταλλουργίαν πρὸς τὴν κεραμευτικήν, καὶ τὰς ἄλλας τέχνας, ταχέως προήγαγον αὐτὰς ἐν τῇ νήσῳ ἐπὶ τῶν προμυκηναϊκῶν καὶ μετὰ ταῦτα χρόνων. Ἐν Κύπρῳ πλέον ἢ ἀλλαχοῦ, ἤθη, ἔθιμα, θρησκεῖα, πολιτισμὸς Ἀσίας, Ἀφρικῆς καὶ Ἑλλάδος, ὑπέστησαν τοιαύτην συγχώνευσιν, ὥστε τὰ κυπριακὰ μνημεῖα κατέστησαν πλείστου λόγου ἄξια. Αἱ πλούσιαι ἀνακαλύψεις τῶν τελευταίων χρόνων προσείλκυσαν τὸν θαυμασμὸν καὶ τὰ ἐταστικὰ βλέμματα τῶν ἁπανταχοῦ ἐπιστημόνων, οἵτινες βασιζόμενοι ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης ἄγονται εἰς ἀσφαλῆ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον συμπεράσματα περὶ τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, συμπληροῦντες οὕτω τὰ κενὰ τῆς ἱστορίας. Ἐν Κύπρῳ ἡ τέχνη ὡς ἐκ τῆς προσεγγίσεως τῆς Ἀσίας εἶναι μᾶλλον ἀσιατική. Οἱ Κύπριοι τεχνῖται καὶ κατ' ἀρχὰς ἐλάχιστα ἔλαβον διδάγματα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ φωτός, καὶ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους, ὁπότε τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἐπεκράτει ἐν Κύπρῳ, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ χειραφετηθῶσιν ὅλως τῶν ἀσιατικῶν ἰδεῶν. Καὶ διὰ τοῦτο διαρκούσης τῆς πρὸ τοῦ 5ου αἰῶνος ἐποχῆς ἡ τέχνη ἐν Κύπρῳ ἦν ὅλως σχεδὸν φοινικική, φέρουσα τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τῆς ἀσσυριακῆς καὶ αἰγυπτιακῆς· μετὰ δὲ τὸν 5ον αἰῶνα παρήχθη ἐκ τῆς συγχωνεύσεως τῶν διαφόρων ξένων ρυθμῶν ὁ κυπριακός, ὁ ὑπὸ

τῶν Ἑλλήνων *Κύπριος χαρακτὴρ* καλούμενος, δυνάμενος νὰ θεωρηθῇ ὡς κλάδος τοῦ ἀρχαϊκοῦ ἑλληνικοῦ, φέρων φανερὰν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀσιατικοῦ καὶ αἰγυπτιακοῦ.

Ἡ Κύπρος ἰδίᾳ ἐθεωρεῖτο ὡς πατρὶς τοῦ χαλκοῦ, διὸ καὶ ἡ χαλκευτικὴ μεγίστην ἔλαβε πρόοδον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὡς ἀποδεικνύει ὁ ὑπὸ τοῦ Κινύρου δωρηθεὶς τῷ Ἀγαμέμνονι χαλκοῦς θώραξ, ὃν ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος. Τὰ δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀνακαλυφθέντα ἀγγεῖα δεικνύουσιν, ὅτι καὶ ἡ ἀγγειοπλαστικὴ καὶ αἱ ἄλλαι τέχναι ἦσαν ἐπίσης ἀνεπτυγμέναι. Ἡ κεραμευτικὴ ἀνάγεται μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Κινύρου, ὅστις ἀναφέρεται πέμψας εἰς τοὺς Ἕλληνας γήϊνον στόλον πρὸς ἐμπαιγμόν. Οἱ Κύπριοι ἔχαιρον μεγάλην φήφην εἴς τινας κλάδους τῆς βιομηχανίας, ἰδίᾳ ὅμως ἦσαν εἰδικοὶ διὰ τὴν τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ σιδήρου ἐργασίαν. Περιζήτητα ἦσαν τὰ κυπριακὰ ὅπλα, ὁ δὲ Μέγας Ἀλέξανδρος καθ' ὅλας τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν στρατείας αὐτοῦ ἔφερε μάχαιραν κυπρίαν, θαυμαστὴν κατὰ τὴν βαφὴν καὶ τὴν ἐλαφρότητα, δωρηθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πυμάτου βασιλέως τοῦ Κιτίου. Ὁ Νικοκρέων βασιλεὺς τῆς Σαλαμῖνος ἀναφέρεται ὡς ἀποστείλας τῷ 331 εἰς τοὺς Ἀργείους δῶρόν τι ἐκ χαλκοῦ διὰ τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἀργολίδος, ὅπερ βεβαίως θὰ ἦν λαμπρᾶς τέχνης, ἵνα θεωρηθῇ ἄξιον τοῦ νὰ ἀποσταλῇ εἰς Ἑλλάδα. Διαρκούσης τῆς πολιορκίας τῆς Ρόδου ἐκομίσθησαν εἰς τὸν πολιορκητὴν Δημήτριον δύω σιδηροῖ θώρακες, κατασκευασθέντες ὑπὸ τοῦ κυπρίου Ζωΐλου, ἑκάτερος τῶν ὁποίων εἶχε βάρος τεσσαράκοντα μνῶν (10 περίπου ὀκάδων). Ὁ τεχνίτης θέλων ν' ἀποδείξῃ τὴν στερεότητα αὐτῶν ἐκέλευσεν, ὅπως κατὰ τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἐκσφενδονισθῇ ἐξ ἀποστάσεως ἓξ καὶ εἴκοσι βημάτων βέλος καταπελτικόν, ἤτοι ἐκ τοῦ καταπέλτου, πολεμικῆς μηχανῆς μετὰ νευρᾶς, ἐξ ἧς μετὰ δυνάμεως πολλῆς ἐρρίπτοντο κατὰ τῶν ἐχθρῶν τὰ βέλη. Τὸ βέλος ἐρρίφθη, ἀλλ' ὁ σίδηρος διέμεινεν ἀρραγής, ἀμβλείας τινὸς μόνον ἀμυχῆς χαραχθείσης ἐπ' αὐτοῦ. Τὸν οὕτω δοκιμασθέντα θώρακα τοῦ κυπρίου τεχνίτου ἔλαβε δι' ἑαυτὸν ὁ Δημήτριος, τὸν δ' ἕτερον Ἄλκιμος ὁ Ἠπειρώτης, εἷς τῶν ἀρειμανιωτέρων τοῦ στρατοῦ τοῦ Πολιορκητοῦ. Περίφημος ἦν ἐπίσης ὁ χαλκοῦς ἀνδριὰς τοῦ Ζήνωνος, ὃν οἱ Κιτιεῖς ἀνήγειραν ἐν Κιτίῳ πρὸς τιμὴν τοῦ φιλοσόφου, καὶ ὃν μόνον ὁ Μάρκος Κάτων, σταλεὶς ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς Συγ-

κλήτου πρὸς κατάληψιν τῆς Κύπρου, ἐτήρησεν ὡς ἐνθύμημα δι' ἑαυτόν, πωλήσας πάντα τὰ λοιπὰ ἔργα τῆς τέχνης ὑπὲρ τοῦ ρωμαϊκοῦ ταμείου.

Ἐξ ὅλων τῶν ἐν Κύπρῳ τεχνιτῶν διετηρήθη τὸ ὄνομα τοῦ Στύπαγος ἢ Στίπαγος, ἀκμάσαντος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατὰ τὸν μέγαν αἰῶνα τοῦ Περικλέους περὶ τὸ 444, ὃν ἀναφέρει ὁ Πλίνιος ὡς κατασκευάσαντα ἓν μόνον, περιβόητον ὅμως ἔργον, τὸν Σπλαγχνόπτην, παριστῶντα νεαρὸν δοῦλον τοῦ Ὀλυμπίου Περικλέους, ὀπτῶντα τὰ σπλάγχνα καὶ φυσῶντα τὸ πῦρ μεθ' ἁπάσης τῆς δυνάμεως τῶν πνευμόνων του.

Πλὴν τῶν μεταλλείων τοῦ χαλκοῦ, σιδήρου, μολύβδου, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ὑπῆρχον ἐν Κύπρῳ καὶ πολλὰ ἄλλα μεταλλεῖα καὶ ὀρυχεῖα. Ἐκ τοῦ ὀρειχάλκου κατεσκεύαζον μετὰ ταῦτα οἱ Ρωμαῖοι νομίσματα καὶ ἄλλα διάφορα πράγματα. Μεγάλα ἐξ ὀρειχάλκου ἔργα δὲν εὑρέθησαν σήμερον ἐν Κύπρῳ· τὸ μόνον δὲ ἐκ τούτου ἀνακαλυφθὲν ἄγαλμα τῷ 1836 ἐν Ταμασσῷ κατεστράφη ὑπὸ τῶν χωρικῶν, διασωθείσης μόνον τῆς κεφαλῆς. Ἡ καδμεία τῆς Κύπρου, ἥτις καὶ βοτρυίτις ἐκαλεῖτο, ἦν ἡ καλλιτέρα πασῶν, ἐμεταλλουργεῖτο δὲ ἐκ τῶν ὀρέων τῶν Σόλων, καιομένου τοῦ καλουμένου πυρίτου λίθου. Ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὀρέων ὑπῆρχεν ὡσαύτως χαλκῖτις, ἥτις ἐχρησίμευε καὶ εἰς τὴν ἰατρικήν, ὡς ὁ Ἱπποκράτης ἀναφέρει· σῶρυ, ὅπερ μετεχειρίζοντο πρὸς θεραπείαν τῶν ὀφθαλμῶν· μίσυ (ξανθὸς χάλκανθος) χρυσοφανές, σκληρὸν καὶ ἀστροειδῶς ἀποστίλβον· χάλκανθος (βιτριόλιον ἐκ τοῦ χαλκοῦ), ὅστις καὶ σταλακτὶς ἐκαλεῖτο, ἦν δὲ ὑγρὸν πηγνύμενον ἐν τοῖς μεταλλείοις, ἔχον ἰσχυροτάτην στύψιν καὶ δυνάμενον νὰ θεραπεύσῃ τὰς νοσερὰς σάρκας· μελαντηρία (μέλαινα βαφὴ ἐκ χαλκοῦ)· κυανός (εἶδος λίθου πρὸς βαφὴν ἐπίσης)· χρυσόκολλα καὶ διφρυγές (ἐπίσης ἐκ τοῦ χαλκοῦ ἐξαγόμενον). Ἅπαντα ταῦτα, ἅτινα δὲν θὰ εὑρίσκοντο μόνον ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν Σόλων, ἐξήγοντο ἐκ διαφόρων μετάλλων καὶ ἰδίᾳ τοῦ χαλκοῦ, ἐχρησίμευον δὲ εἰς τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν βιομηχανίαν.

Χρήσιμος πρὸς διαφόρους θεραπείας ἦν ὡσαύτως καὶ ὁ ἰός, ὡς καὶ τὸ ἄνθος τοῦ ἀσίου (λίθου), ὅστις μιγνύμενος μετὰ χαλκοῦ ἐχρησίμευε πρὸς θεραπείαν τῶν μαστῶν. Διὰ τῆς μίξεως δὲ χαλκοῦ καὶ μολύβδου ἀπετελεῖτο πορφυροῦν μίγμα, ὅπερ μετεχειρίζοντο εἰς τρα-

πέζας καὶ ἀγάλματα. Ἐκ δὲ τοῦ ὀροβίτου λίθου κατεσκευάζετο χρήσιμον τῇ ζωγραφικῇ χρῶμα. Ἐγίνετο προσέτι πομφόλυξ καὶ σποδὸς ἐκ χαλκοῦ, χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ μολύβδου. Πολλὰ προσέτι εἴδη στυπτηρίας ὑπῆρχον, ὧν τὰ κυριώτερα τὸ λευκὸν καὶ μέλαν, συγγενὴς δὲ ταύτῃ ἦν ὁ ἀμίαντος, ἡ σημερινὴ βαμβακόπετρα, δι' οὗ κατεσκεύαζον ὑφάσματα, ἅπερ βαλλόμενα εἰς τὸ πῦρ φλογοῦνται μέν, ἀλλ' ἐξέρχονται λαμπρότερα οὐδόλως καιόμενα. Ὁ Πλίνιος, ὅστις τὰς περισσοτέρας περὶ αὐτῶν δίδει πληροφορίας, λέγει ὅτι καὶ χαλκοσμάραγδος ἐγίνετο ἐν Κύπρῳ, ὅστις ἦν πλήρης φλεβῶν· οὗτος ἦν ὁ παρ' ἡμῖν μαλακίτης[1]· καὶ πυρίτης ὑπῆρχε λίθος, ἐξ οὗ χαλκὸς ἐμεταλλεύετο. Ἐν Πάφῳ ὑπάρχει καὶ σήμερον ἔτι πλῆθος ἀδαμάντων, παφίων καλουμένων, εὑρισκομένων δὲ ἐν μαύροις λίθοις. Ὁ πάφιος ἀδάμας ἐλαχίστης ἀξίας εἶναι μᾶλλον φυσικὸν κρύσταλλον, ὡς ἦσαν ἅπαντες οἱ τῶν ἀρχαίων ἀδάμαντες, πλὴν τῶν ἐξ Ἰνδιῶν φερομένων. Ἡ σμάραγδος καὶ ὁ ἴασπις τῆς Κύπρου ἀναφέρονται ὡς καλλίστης ποιότητος· ἐνόμενα δὲ ἀπετέλουν μίγμα τι. Ὁ Πλίνιος τὸν κύπριον ἀετίτην θεωρεῖ τρίτης ποιότητος, ἀναφέρει δέ, ὅτι ἐν Κύπρῳ ἐγίνετο καὶ ἀχάτης, ὁπάλλιος ἐπὶ τῶν σειρῶν τοῦ Ὀλύμπου, παιδέρως ἀπαλή, σάπφειρος, ὤχρα δευτέρας ποιότητος καὶ γύψος, ἥτις ἦν ἀρίστης ποιότητος ἐκ τῆς γῆς ἐξορυσσομένη καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον, καὶ ἥτις φαίνεται, ὅτι εἶναι ἡ νῦν ὑαλιστήρα[2]. Ὡσαύτως ἀφθονία ὑπάρχει κρυστάλλου, ὅστις ἐξήγετο διὰ τοῦ ἀρότρου, καὶ κατοπτρικὸς ὑπῆρχε λίθος, ἐκ δὲ τῶν ναξίδων λίθων ἐγίνοντο κάλλισται ἀκόναι. Θεῖον πολλαχοῦ τῆς νήσου ὑπάρχει, ὡς καὶ γαιάνθρακες.

Οἱ Κύπριοι μαθητεύσαντες παρὰ τοῖς πρακτικοῖς Φοίνιξιν ἦσαν μᾶλλον παραδεδομένοι εἰς τὴν τῶν ὠφελίμων ἢ τῶν ὡραίων τεχνῶν τὴν καλλιέργειαν, καὶ φημίζονται ὡς κατασκευασταὶ διαφόρων βιωτικῶν ἐργαλείων καὶ ἔργων, οἷον πυξίδων (μεταλλίνων θηκῶν), χαλκίνων ὅλμων, λεπίδων, ἥλων, ἀγγείων κλπ., ἔτι δὲ σφυρῶν, ἀκμόνων καὶ μοχλῶν, ὧν ἡ ἐφεύρεσις ἀπεδίδετο εἰς τὸν Κινύραν· ἐν τούτοις ὅμως ἐπεμελοῦντο καὶ τῶν ὡραίων τεχνῶν, τὰ δὲ ἐκ τοῦ βά-

[1] Ἀθ. Σακελλαρίου Κυπριακά· τόμ. Α'.

[2] Αὐτόθι.

θους τῆς γῆς ἀνασυρόμενα σήμερον ἀντικείμενα δίδουσιν ἡμῖν ἀμυδρὰν ἰδέαν τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀγγειοπλαστικῆς, τῆς νομισματοποιίας καὶ τῆς ἀγαλματοποιίας. Ἡ ἀγγειοπλαστικὴ ἰδίᾳ ὡς καὶ σήμερον ἔτι, ἣν λίαν ἀνεπτυγμένη ἐν Κύπρῳ, καὶ ἐνίοτε ἁπαντᾷ τις εἰς μεγάλα σημερινὰ ἀγγεῖα ἀρχαίους τύπους. Καὶ τὸ ξύλον καλῶς βεβαίως θὰ εἰργάζοντο ἐν Κύπρῳ· οὐδὲν ὅμως μέχρι σήμερον ξύλινον ἔργον διετηρήθη. Ὅπου ὑπῆρχεν ἑλληνικὴ θεότης ἦν ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπῆρχε τέχνη καὶ ἐκεῖ· ἔνθα ἐλατρεύετο ἡ θεὰ τοῦ κάλλους, ἀδύνατον ἦν νὰ ἐγνώριζον μόνον τὰς βαναύσους τέχνας. Αἱ τελευταῖαι ἀνακαλύψεις τοῦ στρατηγοῦ Cesnola, οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθέντες θησαυροί, οὓς ἀπώλεσε διὰ παντὸς ἡ Κύπρος, ἵνα τοὺς ἀποκτήσῃ ὁ Νέος Κόσμος, ἐπιβεβαιοῦσι τὰ ἀνωτέρω. Ἐκ τῶν ἐγκάτων τοῦ Ἰδαλίου καὶ τοῦ Κουρίου ἀνεσύρθησαν θησαυροὶ ὁλόκληροι λόγῳ ὕλης καὶ τέχνης, ὑπὸ δὲ τὰ ἀνασυρόμενα χώματα ἀνακαλύπτονται τεμάχια μωσαϊκοῦ ὡραίας ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ πλουσίας ἐπεξεργασίας. Ἀγαλμάτια ἐκ μαρμάρου, ἀναρίθμητα ἀγαλμάτια ἐξ ὀπτῆς γῆς, ὧν ἡ τέχνη ἀνάγεται εἰς τὸν Κινύραν, ἢ ἐκ μετάλλων, πληθὺς νομισμάτων διαφόρων χρόνων, ἀγγεῖα καλλίστης ἐγχωρίου γῆς ζωηρότατον τηροῦντα χρωματισμόν, ἀνάγλυφα καὶ κτερίσματα, ἰδοὺ ἐν ὀλίγοις τὰ εὑρήματα τῶν τελευταίων χρόνων· ἔτι δὲ καὶ σκεύη ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ κοσμήματα, οἷον ἐνώτια καὶ ψέλλια, δακτύλιοι, περιδέραια καὶ ἄλλα πολλὰ λεπτῆς τέχνης, διαδήματα, οἰνοχόαι, λήκυθοι, δακρυοῦχα ἀγγεῖα, ἀντικείμενα ἀποδεικνύοντα πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι πλὴν τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ σιδήρου καὶ τὸν ἄργυρον καὶ τὸν χρυσὸν καλῶς εἰργάζοντο ἐν Κύπρῳ[1]. Προσέτι ἀνεκαλύφθησαν πλεῖστα ὅσα ὑάλινα ἀγγεῖα, δεικνύοντα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑαλουργικῆς, ἐν δὲ τοῖς τάφοις τοῦ Κουρίου εὑρέθησαν περιδέραια τιμαλφῆ, ὧν ἓν ἔχει κρυστάλλινα σφαιρίδια πέριξ καὶ μικρὸν κρυστάλλινον δοχεῖον ἐν τῷ μέσῳ ὡς μετάλλιον· καὶ ἄλλα ἐκ κρυστάλλου εὑρέθησαν ἀντικείμενα γνωρίζοντα ἡμῖν, ὅτι καὶ τὸν κρύσταλλον ἐπεξειργάζοντο οἱ κύπριοι τεχνῖται.

Ὁ Πλίνιος διηγεῖται, ὅτι ἐπὶ τοῦ τάφου βασιλέως τινὸς Ἑρμείου κειμένου παρὰ λίμνην ἰχθύων ὑψοῦτο μαρμάρινος λέων, ἔχων ὀφθαλ-

[1] Περὶ τῶν ἀνακαλύψεων τούτων λεπτομερῶς θὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τῷ Γ' μέρει.

μοὺς ἐξ ἀπαστραπτόντων σμαράγδων, ὧν ἡ λάμψις τόσῳ ἀντηνακλᾶτο ἐν τοῖς ὕδασιν, ὥστε ἐκ φόβου ἔφευγον οἱ ἰχθῦς· διὸ οἱ ἁλιεῖς ἐκάλυπτον τοὺς φοβεροὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ λέοντος, ἵνα μὴ φεύγῃ ἡ λεία αὐτῶν· καὶ εἶτα δὲ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἤλλαξαν δι' ἄλλων λίθων τοὺς λάμποντας σμαράγδους. Ἀναφέρει προσέτι μεταξὺ τῶν πολυτιμοτέρων κεχαραγμένων σμαράγδων τὸν παριστῶντα τὴν Ἀμυμώνην, ὅστις ἐξεποιήθη ἐν Κύπρῳ περὶ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα ἀντὶ ἓξ χρυσῶν δηναρίων. Ἰσμηνίας ὁ Χοραύλης θέλων ν' ἀποκτήσῃ αὐτόν, διέταξε τὸν μεσίτην του νὰ προσθέσῃ τι εἰς τὰ ἓξ δηνάρια, τὴν ἀρχικὴν τιμὴν τῆς πωλήσεως· ἀλλ' ἐκεῖνος ἀντὶ δύω μόνον δηναρίων ἠδυνήθη νὰ τὸν ἀποκτήσῃ. Ὁ Χοραύλης μαθὼν τοῦτο ἐλυπήθη· «ἰδοὺ δέ, εἶπεν, ὅτι ὁ ἀδέξιος οὗτος ἔμπορος πωλήσας τὸν λίθον τοῦτον ὀλίγοις χρήμασιν ἐμηδένισε τὴν ἀξίαν αὐτοῦ». Ὁ κεχαραγμένος δὲ οὗτος σμάραγδος ἦν σφραγιδόλιθος, ὃν φαίνεται καλῶς εἰργάζοντο ἐν Κύπρῳ. Καὶ σήμερον πολλοὶ σφραγιδόλιθοι εὑρίσκονται εἰς διάφορα μέρη τῆς νήσου.

Τὰ εὑρεθέντα ἀγάλματα εἶναι διαφόρων ἐποχῶν, τὰ κάλλιστα ὅμως τούτων εἶναι τῆς λαμπρᾶς ἑλληνικῆς περιόδου· φέρουσι δὲ τὴν ἐπίδρασιν πολλὰ τῆς ἀσσυριακῆς ἢ βαβυλωνιακῆς καὶ τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης. Αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι ἐπιγραφαὶ φέρουσι φοινικικούς, κυπριακοὺς καὶ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας, καί τινες δέ εἰσι δίγλωσσοι· ἔν τινι δὲ ἐπιγραφῇ τῆς Σαλαμῖνος ἀπαντῶμεν Κύπριον τεχνίτην Ἑρμόλαον τὸ μάρμαρον ἐργαζόμενον. Ἐν δὲ τῇ Ἀμαθοῦντι ἐγεννήθη ὁ μέγας καλλιτέχνης Πυγμαλίων, ὅστις εἰργάζετο οὐ μόνον τὸ μάρμαρον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐλεφάντινον· ὡς ἐκ τῶν τάφων δὲ ἀποδεικνύεται καὶ ἡ κατεργασία τούτου ἦν ἀρκετὰ προηγμένη. Μάρμαρον οὐδόλως ἀπαντᾷ ἐν Κύπρῳ, ἀλλ' οἱ λίθοι αὐτῆς ἦσαν οὐχ ἧττον κατάλληλοι διὰ τὴν σμίλην τῶν καλλιτεχνῶν, οἵτινες εὐκολώτερον κατειργάζοντο τούτους, ἢ τοὺς σκληροὺς βράχους τῆς Φοινίκης. Διὰ τοῦτο πάντα τὰ ἐν Κύπρῳ εὑρισκόμενα μαρμάρινα ἔργα προέρχονται ἐκ τῆς ξένης· ἐστέλλοντο δὲ εἰς Κύπρον ἢ κατειργασμένα ἢ καὶ ἀκατέργαστα, ὁπότε εἰργάζοντο ταῦτα ἐν τοῖς ἐν ἁπάσαις ταῖς πόλεσι τῆς νήσου ἱδρυμένοις ἐργαστηρίοις. Ἀρχιτεκτονικῆς ἔργα οὐδόλως σχεδὸν σώζονται ἐν Κύπρῳ. Οἱ ναοὶ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους καταστροφάς, κατεσκευασμένοι δὲ

ἐκ κοινοῦ μαρμάρου εὐκολώτερον ὑπέκυψαν ἢ οἱ ἐν Ἑλλάδι. Τὸ μόνον ὁπωσοῦν ἐντελὲς ἑλληνικὸν μνημεῖον εἶναι τὸ τοῦ Κουρίου στάδιον, ἐκ δὲ τῶν ἀνακαλυφθέντων ναῶν ὁ ἐν Παλαιπάφῳ πρό τινος ἐκχωθεὶς εἶναι ὁ πλειοτέραν παρέχων ἰδέαν περὶ τῆς ἀρχαίας ἐν Κύπρῳ ἀρχιτεκτονικῆς. Ὁ ἐν Κιτίῳ (Λάρνακι) ναὸς τῆς Φανερωμένης καὶ ὁ ἐν Σαλαμῖνι τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, μικροὶ καὶ ὑπόγειοι, δι' ὀγκολίθων δὲ κατεσκευασμένοι, φαίνονται μνημεῖα παλαιὰ φοινικικῆς ἐποχῆς[1]. Ἀπανταχοῦ τῆς νήσου καὶ ἰδίᾳ ἐν Λαπήθῳ καὶ νέᾳ Πάφῳ ἀπαντῶσι πολλοὶ λελατομημένοι τάφοι, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι καὶ ἡ λατομία τῶν τάφων ἦν ἀρκούντως ἀνεπτυγμένη.

Οἱ Ἕλληνες, ὡς εἴπομεν, βασιλεῖς τῆς Κύπρου κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν εἶχον ἴδιον στόλον πρὸς περιφρούρησιν τῶν παραλίων τῶν βασιλείων αὐτῶν, οἱ δὲ Κύπριοι ἐν γένει ἐφημίζοντο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς ἐπιδέξιοι ναυτίλοι. Τὰ πλοιάρια αὐτῶν, δι' ὧν ἔπλεον τὰς ἀπεράντους θαλάσσας, ἐκαλοῦντο *κέρκουροι*, κατεσκευάζοντο δὲ ἐκ τῶν μεγαλων τῆς νήσου δασῶν ἐν ἰδίοις ναυπηγείοις· οἱ Κύπριοι ἐφημίζοντο ἐπίσης καὶ ὡς ἄριστοι ναυπηγοί, ὡς οἱ Φοίνικες· ἐν τῇ νήσῳ κατεσκευάζοντο ὡσαύτως καὶ πάντα τὰ πρὸς ἐξάρτησιν τῶν πλοίων χρήσιμα, οἷον ἱστία, σχοινία κλπ. Κύπριοι ναυπηγοὶ προσεκλήθησάν ποτε καὶ ὑπὸ τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀσσυρίας Σεμεράμιδος, παρασκευαζομένης πρὸς ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἰνδιῶν, ὅπως κατασκευάσωσι ποτάμια πλοῖα, δυνάμενα ἐν ἀνάγκῃ ν' ἀποσυντεθῶσιν. Ὡσαύτως ἐκ Κύπρου προσεκλήθησαν ὑπ' αὐτῆς καὶ ναῦται ὡς πληρώματα ἀσσυριακῶν νηῶν. Κύπριοι ἐπίσης ἠκολούθησαν τὸν ναύαρχον τοῦ Ἀλεξάνδρου Νέαρχον κατὰ τὸν περίπλουν τοῦ περσικοῦ κόλπου. Ἐκ δὲ τῶν ὑψηλῶν τῆς νήσου κέδρων κατεσκεύασε Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς τὴν περίφημον *δεκήρην*, πλοῖον μετὰ δέκα τάξεων κωπηλατῶν, μήκους 130 ποδῶν καὶ πάχους τριῶν ὁμοῦ ἀνδρῶν, ἥτις πιθανὸν νὰ κατεσκευάσθη ἐν Σαλαμῖνι, ἔνθα θὰ ἦσαν τὰ καλλίτερα τῆς νήσου ναυπηγεῖα.

Περιζήτητα ἦσαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου τὰ ἐν τῇ νήσῳ κατασκευαζόμενα μεταξωτά, πανία, κεντήματα, τάπητες, παραπετάσματα, ἀνακλιντήρια στρώματα καὶ ἄλλα διά-

[1] Τοῦ μέσου αἰῶνος τοὐναντίον σώζονται πολλὰ ἀξιοθέατα ἔργα.

φορα προϊόντα τῆς τοιαύτης βιομηχανίας. Ὁ Παυσανίας ἀναφέρει πέπλον, ὃν ἡ Λαοδίκη θυγάτηρ τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς (νέας) Πάφου Ἀγαπήνορος μνήμων τῆς προτέρας πατρίδος προσέφερεν εἰς τὴν πατρῴαν θεὰν τὴν ἐν Τεγέᾳ τῆς Ἀρκαδίας Ἀλέαν Ἀθηνᾶν, καὶ ὅστις ἔφερε τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα·

Λαοδίκης ὅδε πέπλος· ἑᾷ δ' ἀνέθηκεν Ἀθηνᾷ
Πατρίδ' εἰς εὐρύχορον Κύπρου ἀπὸ ζαθέης.

Ἡ ὑφαντικὴ ἦν μία τῶν τεχνῶν, αἵτινες ἔφθασαν εἰς τελειότητά τινα ἐν τῇ νήσῳ. Οἱ ἐκ τῆς κυπρίας Σαλαμῖνος Ἀκεσᾶς καὶ Ἑλικῶν ἀναφέρονται ὡς ἔνδοξοι ὑφάνται, τελειοποιήσαντες τὴν τέχνην τοῦ ὑφαίνειν ποικιλόχροα ὑφάσματα. Ἐπί τινος ἔργου, κεντήματος ἢ τάπητος, ἐν Δελφοῖς ἦν γεγραμμένον, ὅτι ὁ ποιήσας τοῦτο ἦν ὁ Σαλαμίνιος Ἑλικών. Ἴσως αὐτὸς οὗτος ὁ τεχνίτης προσέφερε τὸ χειροτέχνημά του πρὸς τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα. Καὶ ἄλλα ἔργα ἀναφέρονται τῶν τεχνιτῶν τούτων, οἵτινες πρῶτοι ἐδημιούργησαν τὸν πέπλον τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς· ὑπῆρχε δὲ παρ' ἀρχαίοις καὶ παροιμία ἐπὶ τῶν ἀξιοθαυμάστων ἔργων: Ἀκεσέως καὶ Ἑλικῶνος ἔργα. Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας δὲν ἔφερε μόνον μάχαιραν κυπρίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπιπόρπαμα ἐπίσης κατασκευασθὲν ἐν Κύπρῳ ὑπὸ Ἑλικῶνος τοῦ παλαιοῦ, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι οἱ τεχνῖται οὗτοι ἤκμασαν πρὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, οὐχὶ ὅμως καὶ πολὺ πρὸ αὐτοῦ [1].

Καὶ ἡ σιτοποιία τῶν Κυπρίων ἐφημίζετο ἐπίσης τὸ πάλαι· τρία δὲ εἴδη ἄρτου ἀναφέρονται· ὁ λευκός, ὁ αὐτόπυρος καὶ ὁ φαιὸς ἢ ρυπαρός [2].

[1] Ἐπίσης καὶ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα φημίζονται αἱ κύπριαι γυναῖκες διὰ τὰ κεντήματα καὶ ὑφάσματα αὐτῶν. Ἂν δὲ σήμερον κατεστράφη πᾶσα τέχνη καὶ βιομηχανία ἐν τῇ νήσῳ, ἐν τούτοις αἱ γυναῖκες τῆς Κύπρου ἀμυδρὰν τοῦ παρελθόντος τηροῦσαι ἀναλαμπὴν καὶ νῦν ἔτι διαπρέπουσιν ἐν τῇ ὑφαντικῇ.

[2] Καὶ σήμερον τρία εἴδη ἄρτου ἐν Κύπρῳ εἰσὶν ἐν κοινῇ χρήσει· ὁ λευκός, καλούμενος ἰδίως *ἄρτος* καὶ κατασκευαζόμενος ἐκτάκτως μόνον διὰ σεμιδάλεως, ὁ *κοινὸς* δι' ἀλεύρου ἀτελῶς κοσκινισμένου, ὡς ἐπλάττετο καὶ ὁ αὐτόπυρος, καὶ ὁ *φουσκαρέριος* (τὸ φουσκαρένο ψωμί, ἐκ τοῦ λατινικοῦ fuscus=φαιός, ἀμαυρός), κατασκευαζόμενος δι' ἀλεύρου ὅλως ἀκοσκινίστου καὶ ἰσοδυναμῶν προφανῶς πρὸς τὸν φαιὸν ἢ ρυπαρὸν τῶν ἀρχαίων.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κυπρίου ναυτικοῦ, ἧς συνέπεια ἦν καὶ ἡ ἐπί τινα χρόνον κατὰ θάλασσαν ἡγεμονία τῆς νήσου, ἡ σχέσις τῶν κατοίκων μετὰ λαῶν ἐμπορικῶν, ὡς οἱ Φοίνικες, ἡ ἐπίδοσις αὐτῶν ἐν ταῖς τέχναις καὶ τῇ βιομηχανίᾳ, ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν πλουσίων αὐτῆς μεταλλείων, ἡ εὐφορία τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπὶ πλέον ἡ θέσις αὐτῆς μεταξὺ Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ἐπόμενον ἦν ν' ἀναπτύξωσι τὸ ἐμπόριον καὶ νὰ καταστήσωσι τὴν Κύπρον κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῆς τουρκοκρατίας χώραν ἰδίως ἐμπορικήν. Ἡ ὑπὸ τοῦ Κινύρου ἀποστολὴ θώρακος εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα, ἡ εἰς Τεμέσην ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἀναφερομένη ἀποδημία πρὸς ἀγορὰν χαλκοῦ δεικνύουσιν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Κύπρος εὑρίσκοντο κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους χρόνους εἰς ἐμπορικὰς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις. Καὶ μέχρι μὲν τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἐν τῷ ἐμπορίῳ πρωτηγωνίστων οἱ Φοίνικες· ἀλλ' ὅτε ὁ Σαλμανασσὰρ βασιλεὺς τῆς Ἀσσυρίας κληθεὶς ὑπὸ τῶν Κιτιέων ὥρμησε περὶ τὰ τέλη τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος κατὰ τῆς Φοινίκης καὶ μετὰ ἕνα αἰῶνα ὁ Ναβουχοδονόσωρ ὑπέταξε πάσας τὰς πόλεις αὐτῆς, τὴν Τύρον, τὴν Σιδῶνα, τὴν Ἄραδον καὶ ἄλλας φημιζομένας διὰ τὸ μέγα ἐμπόριόν των, ἔκτοτε ἡ Φοινίκη ἀπώλεσε τὴν ναυτικὴν δύναμίν της· τότε τὸ κύπριον ἐμπόριον εἰς μεγίστην ἔφθασεν ἀνάπτυξιν, ὡς καὶ τὸ ναυτικόν. Πολλαὶ δὲ κυπρίων ἀποικίαι ἀναφέρονται, ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ κύπριοι ἔμποροι εὑρίσκοντο εἰς στενὰς σχέσεις οὐ μόνον μετὰ τῆς Αἰγύπτου, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν περὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον χωρῶν, τῆς Σικελίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Κυρήνης, τῶν ἀνατολικῶν τῆς Ἀφρικῆς παραλίων, τῆς Κρήτης καὶ τῶν ἄλλων τῆς Μεσογείου νήσων. Ἔφερον δὲ οἱ Κύπριοι διὰ τῶν ἐλαφρῶν αὐτῶν κερκούρων εἰς χώρας μεμακρυσμένας τὰ μέταλλα καὶ τὰ χειροτεχνήματα, τοὺς δημητριακοὺς καρποὺς καὶ τὰ ἐργαλεῖα, τὰ ὑφάσματα καὶ τὰ κομψοτεχνήματα, τὸν οἶνον, τὸ ἔλαιον, τὰ ἔρια, τὸ λῖνον, τὴν κάνναβιν, τὰς ὀπώρας, τοὺς πολυτίμους λίθους, τὰ μῦρα τῆς ἰδίας πατρίδος κλπ. Ἰδίως ὅμως τὰς μεγαλειτέρας σχέσεις κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους φαίνεται, ὅτι εἶχον μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ πατὴρ τοῦ φιλοσόφου Ζήνωνος ἦν ἔμπορος ἐν Ἑλλάδι καὶ ἄλλοι ἐκ Κύπρου μέτοικοι ἀναφέρονται ἔμποροι ἐν Ἀθήναις, ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῶν ὁποίων

πολλὰ ἐκυκλοφόρουν κύπρια ἐμπορεύματα. Ἐπὶ τῶν Περσῶν ἔστειλαν οἱ Κύπριοι εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Ξέρξου ἀρκετὴν ναυτικὴν δύναμιν καὶ τὸν Ἀλέξανδρον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τύρου οὐκ ὀλίγον συνέδραμον. Ἐνῷ δὲ τὸ ἐμπόριον τῆς νήσου ἤκμαζεν οὐ μόνον ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ καὶ πολὺ μετὰ ταῦτα κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν τοὐναντίον ἐξέπιπτε μέχρις ὅτου καὶ κατεστράφη ἐπὶ τῶν Φράγκων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Κύπρος κατέστη πλουσία μόνον ἀποθήκη διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, τὰ δὲ προϊόντα μετεκομίζοντο διὰ γενουησιακῶν καὶ ἑνετικῶν πλοίων[1].

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὰ μέτρα καὶ σταθμὰ τῶν Κυπρίων γνωρίζομεν, ὅτι ὑπῆρχον ἐν χρήσει παρ' αὐτοῖς ὁ κύπρος (δύω μόδιοι), τὸ ἡμίκυπρον ἢ δίπτυον (εἷς μόδιος), ὁ μόδιος (πέντε χοίνικες) ὑποδιαιρούμενος εἰς χοίνικας (ὧν ἕκαστος ἦν ἴσος πρὸς πέντε ξέστας), εἰς ξέστας (ὧν ἕκαστος ἰσοδυνάμει πρὸς 20 οὐγγίας) καὶ εἰς μέγαρα. Ἔτι δὲ ὁ μέδιμνος, ὃν οἱ Σαλαμίνιοι εἶχον ἀντὶ πέντε μοδίων, οἱ δὲ Πάφιοι ἀντὶ τεσσάρων καὶ ἡμίσεως[1] καὶ ἡ μνασὶς ἢ τὸ μνασίον (δύω μέδιμνοι). Ταῦτα μὲν ἦσαν τὰ μέτρα τοῦ σίτου καὶ τῆς κριθῆς· ὡς

[1] Περὶ τοῦ ἀρχαίου ἐμπορίου τῆς Κύπρου ὡμιλήσαμεν καὶ ἐν σελίδι 126· περὶ δὲ τοῦ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους θὰ διαλάβωμεν ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

[2] Ἡ διαφορὰ αὕτη προέρχεται κατὰ τὸν Ἀθ. Σακελλάριον (ὅρα Κυπριακά· τ. α', σ. 295) ἐκ τοῦ ὅτι ὁ σῖτος, ὡς καὶ ἡ κριθή, τῶν μὲν Παφίων ἀδρότερος ὢν πολλὰ ἐν τῷ μέτρῳ ἀφίνει κενὰ διαστήματα, τῶν δὲ Σαλαμινίων λεπτὸς πυκνότερον πληροῖ τὸ μέτρον, ὅπερ ἑπομένως φαίνεται καὶ μεγαλειτέρας χωριτικότητος. Τοῦτο δὲ παρατηρεῖται καὶ σήμερον· διότι καὶ σήμερον ὡς καὶ τὸ πάλαι ἐν καφίζι σίτου (εἶδος μέτρου, ὄγδοον μοδίου, ἀντικατασταθὲν ἤδη πλέον ὑπὸ τοῦ κοιλοῦ) παρὰ μὲν τοῖς Παφίοις ἰσοδυναμεῖ πρὸς δέκα καὶ ἓξ ὀκάδας, παρὰ δὲ τοῖς Μεσαορίταις (ἀρχαίοις Σαλαμινίοις) πρὸς δέκα καὶ ὀκτὼ ὀκάδας » Ἠπατήθη ὅμως πολὺ ὁ Σακελλάριος, διότι ἀκριβῶς σήμερον τὸ ἐναντιον παρατηρεῖται· καὶ παρὰ μὲν τοῖς Παφίοις ἐν καφίζι σίτου ἰσοδυναμεῖ πρὸς 17 περίπου ὀκάδας, παρὰ τοῖς Μεσαορίταις πρὸς 14· καὶ ὁ λόγος εἶναι, ὅτι τῆς μὲν Πάφου ὁ σῖτος, ὡς καὶ ἡ κριθή, καλλίτερος καὶ βαρύτερος ζυγίζει περισσότερον, τῆς δὲ Μεσαορίας ὀλιγώτερον. Ἡ διαφορὰ λοιπὸν τοῦ τῶν Σαλαμινίων ἀρχαίου μεδίμνου ἀπὸ τοῦ τῶν Παφίων θὰ προήρχετο ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς χωριτικότητος τοῦ μέτρου ἐν Πάφῳ καὶ Σαλαμῖνι, ὡς συνέβαινε καὶ διὰ τὸν ἡμιπέλεκυν, καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ λόγου, ὃν ἀναφέρει ὁ Σακελλάριος καὶ ὅστις οὐδεμίαν ὡς εἴδομεν ἔχει ὑπόστασιν.

πρὸς δὲ τὰ σταθμὰ εἶχον τὴν μνᾶν (ἰσοδυναμοῦσαν πρὸς ἑκατὸν σημερινὰ δράμια ἢ ἑκατὸν ἀρχαίας δραχμάς), τὸν πέλεκυν (δέκα μναῖ) καὶ τὸν ἡμιπέλεκυν, ὅστις φαίνεται, ὅτι ἀλλαχοῦ μὲν τῆς νήσου ἰσοδυνάμει πρὸς τρεῖς μνᾶς, ἀλλαχοῦ πρὸς τέσσαρας καὶ ἀλλαχοῦ πρὸς πέντε, ἐξ οὗ καὶ ἐκλήθη ἡμιπέλεκυς, ὡς ἔχων τὴν ἡμίσειαν χωρητικότητα τοῦ πελέκεως. Μέτρα δ' ἐκτάσεως εἶχον οἱ Κύπριοι τὸν κάλαμον, ἰσοδυναμοῦντα πρὸς τὸν σημερινὸν πῆχυν, τὴν παλαιστὴν ἢ παλάμην, ἔχουσαν μῆκος τεσσάρων δακτύλων ἢ καὶ σπιθαμῆς, καὶ τὴν στάθμην, ἥτις ἦν μᾶλλον τεκτονικὸν ἐργαλεῖον. Τὰ μέτρα καὶ σταθμὰ τῶν Κυπρίων ἔχουσι μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦτο ἕνεκα τῆς μεγάλης μεταξὺ αὐτῶν ἐμπορικῆς ἐπιμιξίας [1].

Ἡ γεωργία ἀφ' ἑτέρου ἦν ἡ κυριωτέρα ἐργασία τῶν πλείστων κατοίκων τῆς νήσου. Αἱ μεγάλαι αὐτῆς καὶ εὔφοροι πεδιάδες ὑπὸ τὸ εὐκραές της κλῖμα παρῆγον ποικίλους καὶ ἀφθόνους καρπούς, ὧν τὸ πλεόνασμα ἐξήγετο τῆς νήσου. Οἱ ἀροτῆρες βόες οἱ εὐπειθῶς καὶ ὑπομονητικῶς ὑπὸ βαρὺν ζυγὸν σύροντες τὸ ἀνασκάπτον τὴν γῆν ἄροτρον ἐθεωροῦντο ζῷα ἱερά. Ὑπῆρχε νόμος «μὴ ἀποκτεῖναι βοῦν ἀροτῆρα», ὁ δὲ παραβάτης αὐτοῦ θανάτῳ ἐτιμωρεῖτο. Κατὰ τὸν Ἐρατοσθένην, ὃν ἀναφέρει ὁ Στράβων, κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους τὰ πεδία τῆς Κύπρου κατακαλυπτόμενα ὑπὸ δασῶν καὶ κατεχόμενα ὑπὸ δρυμώνων ἦσαν ἀγεώργητα· καὶ ἔκοπτον μὲν ἐξ αὐτῶν δένδρα, ἀλλὰ πρὸς καῦσιν μόνον τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου. Ἀλλ' ὕστερον πλεομένης τῆς θαλάσσης ἀφθόνως καὶ μετὰ δυνάμεων, καὶ ἐπελθούσης ἀνάγκης ναυπηγήσεως στόλων, ἐπετράπη εἰς τοὺς βουλομένους καὶ δυναμένους νὰ ἐκκόπτωσι δένδρα καὶ νὰ ἔχωσι τὴν ἐκκαθαριζομένην γῆν ἰδιόκτητον καὶ ἀφορολόγητον. Αἱ πεδιάδες ἐκαλλιεργοῦντο θαυμασίως καὶ οἱ ῥύακες καὶ οἱ χείμαρροι καταλλήλως ὁδηγούμενοι ἐντέχνως ἤρδευον αὐτάς, ἐνῷ σήμερον εἰκῇ κατερχόμενοι παρασύρουσι πᾶν τὸ προστυχόν. Καὶ ἤδη ἂν προσέξῃ τις, δύναται νὰ ἴδῃ ἐνιαχοῦ ἴχνη τῶν τοιούτων ἔργων τῆς ἀρχαίας καλλιεργείας, οἷον τοιχώματα κλπ.

[1] Ἐκ τῶν ἀρχαίων μέτρων διετηρήθη μέχρι σήμερον ὁ μόδιος (τὸ μόδι), μετρῶν ἐπὶ μὲν τοῦ σίτου 130—140 ὀκάδας, ἐπὶ δὲ τῆς κριθῆς 95—110.

β'

Διανοητική καὶ ἠθικὴ κατάστασις τῆς νήσου.

Ἡ Κύπρος πλησίον οὖσα τῆς Ἀσίας διετέλει ἀναμφιλέκτως ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ἀσιατικοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ὅτε Ἕλληνες ἄποικοι κατῆλθον εἰς τὰς ἀκτὰς αὐτῆς, ἡ νῆσος ἐξελληνίσθη καὶ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα κατεδείχθη καὶ ἐκεῖ ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ φαεινότητι· πρὸς στιγμὴν δυστυχῶς ὅμως, διότι ἀσιατικὸς ἀὴρ οὐδέποτε ἔπαυσε πνέων ἐπὶ τὴν χώραν, ἣν περιβρέχουσι τὰ ὕδατα τοῦ Ἰσσικοῦ καὶ τῆς Κιλικίας, τῆς Ἁλαισσίνης καὶ τῆς Παμφυλίας. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες Κύπριοι, πρὶν ἡ ἐξ Ἀσίας ἐπιρροὴ ἀλλοιώσῃ τήν τε γλῶσσαν καὶ τὴν φιλοκαλίαν αὐτῶν, δὲν ἔμειναν ξένοι τῆς διαδεχθείσης τὸν ἡρωϊκὸν ἐν Ἑλλάδι αἰῶνα πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς κινήσεως, ἐξ ἧς ἀνεφάνη ὁ Ὅμηρος καὶ οἱ Κυκλικοί. Ἐνῷ δὲ ἡ τέχνη ἐλάχιστα ἔλαβε διδάγματα ἐξ Ἑλλάδος δι' οὓς λόγους εἴπομεν, τοὐναντίον οἱ μῦθοι καὶ τὰ ἔπη ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μεταδιδόμενα ταχέως ἔφθασαν ἄχρι τῆς Κύπρου, καὶ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐνωρὶς ᾄδοντο ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν βασιλέων τῆς Σαλαμῖνος, τοῦ Κουρίου καὶ τῶν Σόλων, καὶ αἱ ἑλληνικαὶ παραδόσεις καὶ οἱ μῦθοι ἐγένοντο ἀφορμή, ὅπως μεγάλως καὶ ἐν Κύπρῳ ἀναπτυχθῇ ἡ ποίησις. Ἀφ' ἑτέρου αἱ πανηγύρεις τῆς Ἀφροδίτης καθ' ἃς ἐν ὡραίαις τοῦ ἔαρος ἡμέραις ἐντὸς μυροβόλων κήπων παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Πάφου ἢ τοῖς ἄλσεσι τοῦ Ἰδαλίου ὑπὸ τὴν γλυκεῖαν λαλιὰν κρουομένων ὀργάνων ἐψάλλοντο τὰ περιπαθῆ καὶ ἐρωτύλα πρὸς τὴν θεὰν τοῦ κάλλους ἄσματα, αἱ ἑορταὶ τοῦ Ἀδώνιδος, καθ' ἃς αἱ γυναῖκες λύουσαι τὰς περιβαλλούσας τὴν ὀσφὺν αὐτῶν ζώνας παρεδίδοντο εἰς γόους καὶ ὀλοφυρμούς, θρηνοῦσαι ἐν πενθίμοις μελῳδίαις ὡς αἱ νεώτεραι μοιρολογίστριαι τὸν θάνατον τοῦ νέου θεοῦ, ἐξῆπτον προδήλως τὴν φαντασίαν καὶ ἀνέπτυσσον τὸ ποιητικὸν καὶ μουσικὸν αἴσθημα.

Ἤδη ὁ Παυσανίας, ἀνατρέχων ἄχρι τῶν μυθικῶν χρόνων πρὸς ἀναζήτησιν τῶν πηγῶν τῆς κυπριακῆς ποιήσεως, ἀναφέρει μεταξὺ τῶν ἐμπεπνευσμένων ἀοιδῶν τῶν ἐκ θεοῦ μαντευόντων Εὔκλόν τινα Κύπριον σύγχρονον τῶν χρησμολόγων, τοῦ Ἀθηναίου Μουσαίου

τοῦ Ἀντιοφήμου, Λύκου τοῦ Πανδίονος καὶ Βάκιδος τοῦ ἐκ Βοιωτίας[1]. Οἱ Κύπριοι, ἀναφέρει ὁ Παυσανίας[2], οἵτινες ἐπίσης οἰκειοποιοῦνται τὴν δόξαν, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐγεννήθη ἐν Κύπρῳ, λέγουσιν, ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ τυφλοῦ ἀοιδοῦ ἦν τις τῶν ἐγχωρίων γυναικῶν Θεμιστὼ καλουμένη καὶ ὅτι ὁ μάντις Εὔκλος, ὃν οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν ἀκμάσαντα πρὸ Ὁμήρου, ἐμάντευσε τὴν γέννησιν αὐτοῦ διὰ τῶν ἀκολούθων στίχων.

Καὶ τότ' ἐν εἰναλίῃ Κύπρῳ μέγας ἔσσετ' ἀοιδός,
ὅντε Θεμιστὼ τέξει ἐπ' ἀγροῦ δῖα γυναικῶν,
νόσφι πολυκτεάνοιο πολύκλειτον Σαλαμῖνος.
Κύπρον δὲ προλιπών, διερὸς θ' ὑπὸ κύμασιν ἀρθείς
Ἑλλάδος εὐρυχόρου μοῦνος κακὰ πρῶτος ἀείσας,
ἔσσεται ἀθάνατος καὶ ἀγήραος ἤματα πάντα.

Ἐπίγραμμά τι ἐπίσης τοῦ Ἀλκαίου ἀναφέρει τὸν κύπριον Δμησαγόραν ὡς πατέρα τοῦ Ὁμήρου. Ἄλλη τις παράδοσις ἀναφέρει, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐνυμφεύθη γυναῖκα κυπρίαν Ἀρεσιφόνην καλουμένην, ἐξ ἧς ἔσχε δύω θυγατέρας, τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν, καὶ ἕνα υἱὸν τὸν Στασῖνον, τὸν συλλογέα ἢ ποιητὴν τῶν Κυπρίων Ἐπῶν. Καὶ ἡ παράδοσις αὕτη τείνουσα ν' ἀποδείξῃ τὸν Ὅμηρον ὡς Κύπριον ἐποιήθη ἴσως πρὸς μείζονα ἐκτίμησιν τῶν Κυπρίων Ἐπῶν, συνδέουσα οὕτω τὸν ποιητὴν αὐτῶν μετὰ τοῦ περικλείτου Ὁμήρου, οὗ τὰ ἔπη ᾖδοντο καθ' ἅπασαν τὴν πολυκτήμονα νῆσον. Ὁ Παυσανίας ἐπίσης ἀναφέρει[3], ὅτι ὁ Εὔκλος εἶχε μαντεύσῃ πρὸ τοῦ Βάκιδος καὶ τὴν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείαν τῶν Περσῶν. Ὅτι ὁ Εὔκλος ἦν καὶ ὁ ποιητὴς τῶν ἀναφερομένων Κυπρίων Ἐπῶν εἶναι εἰκασία οὐδένα λόγον ἔχουσα, εἰμὴ τὸν πάντῃ τοῦτον ἀνίσχυρον, ὅτι οὗτος ἦν Κύπριος.

Ὅ,τι ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐπῶν τούτων εἶναι ὑπερβαλλόντως ἀβέβαιον καὶ ἀσαφές. Ὁτὲ μὲν ἀποδίδονται εἰς τὸν Ὅμηρον, ὁτὲ δὲ εἰς τὸν Σαλαμίνιον Ἡγησίαν, ἢ μᾶλλον εἴς τινα ἄγνωστον ποιητὴν ἐξ Ἁλικαρνασσοῦ, καὶ ἄλλοτε εἰς τὸν Στασῖνον. Ἡ τελευταία αὕτη γνώμη εἶναι καὶ ἡ πιθανωτέρα· κατά τινα ἄλλην παράδοσιν τὸ ἔπος ἔδωκεν ὁ Ὅμηρος τῷ Στασίνῳ προῖκα ἐπὶ

[1] Παυσ. X. XII. 11.
[2] X. XXIV. 3.
[3] X. XIV. 6.

θυγατρί· καὶ τοῦτο ἐπίσης συνέβαλλεν εἰς τὴν δόξαν, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐγεννήθη ἐν Σαλαμῖνι τῆς Κύπρου. Ἀλλ' αἱ ἄρχουσαι ἰδέαι ἐν τῷ ἔπει τούτῳ εἰσὶ τόσῳ ἀντίφωνοι τῶν ὁμηρικῶν, καὶ τοσαῦτα ἀτυχῆ δοκίμια φιλοσοφικῆς μυθολογίας περιέχονται ἐν αὐτῷ, πάθος ἀλλότριον ὅλως τοῦ Ὁμήρου, ὥστε ὁ Στασῖνος φαίνεται οὐχὶ προγενέστερος τοῦ Ἀρκτίνου, κυκλικοῦ ποιητοῦ ἀκμάσαντος τῷ 776 π. Χ.

Εἷς τῶν Κυκλικῶν καὶ ὁ ποιητὴς τῶν Κυπρίων Ἐπῶν ἀφηγεῖται τὰ ἀμέσως πρὸ τῆς Μήνιδος γεγονότα. Τὸ ἔπος τοῦτο περιεῖχεν ἕνδεκα βιβλία, ὧν ἡ ἀρχὴ ἔχει ὡς ἑξῆς. «Ἡ Γῆ ἱκετεύει τὸν Δία ν' ἀνακουφίσῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ πολλοῦ πλήθους καὶ τῆς ὕβρεως τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐπ' αὐτῆς, ὁ δὲ Ζεὺς ἀποφασίσας νὰ σβέσῃ τῶν ἀνθρώπων τὴν ὕβριν συγγίγνεται τῇ Νεμέσει, ἐξ ἧς γεννᾷ τὴν Ἑλένην, ἣν παραδίδει πρὸς ἀνατροφὴν τῇ Λήδᾳ.» Τὰ δὲ ἐφεξῆς γεγονότα, πῶς δηλ. ἡ Ἀφροδίτη, ὅτε ἤρισαν περὶ τοῦ μήλου αἱ θεαί, ὑπεσχέθη εἰς τὸν Πάριν τὴν Ἑλένην, ἧς τὸ κάλλος ἦν πεπρωμένον νὰ φέρῃ τὸν ὄλεθρον τῶν ἡρώων, πῶς ὁ Πάρις ἀπήγαγεν αὐτὴν ἐκ Σπάρτης, καθ' ὃν χρόνον ὁ μὲν Μενέλαος ἀπεδήμει εἰς Κρήτην, οἱ δὲ Διόσκουροι εἶχον φονευθῆ ἐν μάχῃ ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀφαρέως, καὶ πῶς διὰ τὴν ἁρπαγὴν τῆς Ἑλένης ἐστράτευσαν οἱ Ἀχαιοὶ κατὰ τῆς Τροίας, πάντα ταῦτα ἀφηγοῦνται τὰ Κύπρια Ἔπη κατὰ τὸν γνωστὸν τρόπον. Ἔν τισιν ὅμως διαφέρει ἡ διήγησις τῆς συνήθους καὶ γνωστῆς· ἐξ Αὐλίδος λ. χ. κατ' αὐτὰ δὶς ἀνάγονται οἱ Ἀχαιοὶ καὶ τὸ μὲν πρῶτον καταπλέουσιν εἰς Τευθρανίαν τῆς Μυσίας, ἔνθα ἦρχεν ὁ Τήλεφος· ἄραντες δ' ἐκεῖθεν, χειμασθέντες, ἐπικατάγονται αὖθις εἰς Αὐλίδα καὶ τότε κατὰ τὸν δεύτερον ἐκεῖθεν ἀνάπλουν συνέβη ἡ θυσία τῆς Ἰφιγενείας. Ἡ δὲ ἱστορία τῶν ἐνέα ἐτῶν τοῦ πολέμου καὶ αἱ μάχαι τῶν Ἀχαιῶν πρὸ τῆς Τροίας καὶ κατὰ τὴν πέριξ χώραν κατεῖχον ἐν τοῖς Ἔπεσι μέρος βραχύτερον ἢ αἱ πρὸς τὴν στρατείαν παρασκευαί, διότι τὸ ἄφθονον ρεῦμα τῶν μύθων, ὅπερ ἐπὶ Ὁμήρου ἐκ χιλίων πηγῶν συνέβαλεν εἰς τὰ Ὁμηρικὰ ἔπη, εἶχεν ἐπὶ Στασίνου ἀπομαρανθῆ.

Ὁ ποιητὴς τῶν Κυπρίων ἐξῆπτεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸν λόγον ἐκ γεγονότων, ἅτινα κατὰ τύχην εἶχε συντόμως παραμνημονεύσῃ ὁ Ὅμηρος ἐν τοῖς ἔπεσιν αὐτοῦ. Τοιαῦτα εἶναι λ. χ. ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τοῦ Αἰνείου, καθ' ὃν χρόνον διέτριβεν ἐν τοῖς

ποιμνίοις, ὁ φόνος τοῦ Τρωΐλου, ἡ πώλησις τοῦ Λυκάονος ἐν Λήμνῳ καὶ τὰ παρόμοια. Ὁ μόνος τῶν Κυπρίων Ἐπῶν ἥρως, οὗ δὲν ἐμνημόνευσεν ὁ Ὅμηρος, εἴτε διότι δὲν τὸν ἐγνώριζεν, εἴτε καὶ κατὰ τύχην, ἦν ὁ Παλαμήδης, ὁ γενναῖος ἀντίπαλος τοῦ Ὀδυσσέως· ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς ὁ περιφανέστατος τῶν Ἐπῶν ἥρως ἦν προωρισμένος νὰ ἐξολοθρεύσῃ διὰ τῆς ἀνδρείας τὸ ἀνθρώπινον γένος, ὡς ἡ Ἑλένη διὰ τοῦ κάλλους· διὸ καὶ συνέρχονται ἐπὶ τὸ αὐτὸ Ἑλένη καὶ Ἀχιλλεὺς καὶ γνωρίζουσιν ἀλλήλους ἐκ παρασκευῆς τῆς Θέτιδος καὶ τῆς Ἀφροδίτης, διότι ἄλλως ἀδύνατον ἦν νὰ γνωρισθῶσί ποτε. Ἀφοῦ δὲ ὁ πόλεμος διεξαγόμενος ὡς εἴρηται δὲν ἔφθειρεν ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀνθρώπων, ἀπεφάσισε τέλος ὁ Ζεὺς νὰ ἐκτελέσῃ δραστηριώτερον τὴν ἱκεσίαν τῆς Γῆς καὶ πρὸς τοῦτο ἐγείρει τὴν γνωστὴν ἐκείνην ἔριν Ἀχιλλέως καὶ Ἀγαμέμνονος καὶ ἐξ αὐτῆς πάντας τοὺς μεγάλους ἀγῶνας, οὓς ὕμνησεν ἡ Ἰλιάς.

Οὕτω συνήπτοντο τὰ Κύπρια Ἔπη μετὰ τῆς Ἰλιάδος, παρενέβαλλον δὲ πλὴν τῆς ἱκεσίας τῆς Θέτιδος καὶ ἄλλην ἔτι καθολικωτέραν αἰτίαν τὴν δέησιν τῆς Γῆς, ἣν ὅλως ἀγνοεῖ ἡ Ἰλιάς. Παρὰ τῷ Στασίνῳ ἄρχει ἡ ἰδέα, ὅτι δεινὸς ὄλεθρος ἐπικρέμαται ἐκ τῆς εἱμαρμένης ἐφ' ἅπαν τῶν ἡρώων τὸ γένος, ὅπως καὶ ὁ Ἡσίοδος ἐκλαμβάνει τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Θηβῶν καὶ τοῦ Ἰλίου ὡς ἀφορμὴν καταστροφῆς τῶν ἡρώων· καὶ καθὼς παρ' Ἡσιόδῳ τὸ κάλλος τῆς Πανδώρας γίνεται ἡ αἰτία τῶν κακῶν, οὕτω καὶ παρὰ Στασίνῳ τῆς Ἑλένης τὰ θέλγητρα. Ἐν τοῖς Κυπρίοις ἡ τὰ πάντα ἄγουσα καὶ φέρουσα εἶναι ἡ Ἀφροδίτη, ἣν ὁ Ὅμηρος παριστᾷ ὡς ἀπόλεμον καὶ φεύγουσαν τῶν ἡρώων τὰς μάχας. Τὴν ὑπεροχὴν ταύτην τῆς Ἀφροδίτης ἔλαβεν ὁ Στασῖνος πιθανῶς ἐκ τῆς ἐν Κύπρῳ λατρείας αὐτῆς, τιμωμένης ἐκεῖ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους θεούς[1]. Ὁ τρωϊκὸς πόλεμος παρίσταται ὑπὸ μελανὰ χρώματα· ὅ,τι ἐκπλήσσει τὸν ποιητὴν οὐδαμῶς εἰσι τὰ τῶν ἡρώων ἀνδραγαθήματα, οὔτε ἡ διακοσμοῦσα αὐτοὺς δόξα, ἀλλ' ὁ ὄλεθρος αὐτῶν, δι' οὗ Διὸς ἐτελεῖτο βουλή.

Μετὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἡ ἑλληνικὴ ποίησις ἐμαράνθη, ἐξέπνευσεν ἐν Κύπρῳ, ὡς ἄνθος μεταφυτευθὲν μακρὰν τῆς γενετείρας

[1] Κ. Μυλλέρου· Ἱστορ. Ἑλλ. Φιλολογίας· κεφ. ς'.

γῆς. Ἀνάγκη νὰ διέλθῃ τις πολλοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας, ἵνα ἀνεύρῃ κυπρίους ποιητάς. Ἀλλὰ τότε ἡ φλὲψ τῆς ἑλληνικῆς εὐφυΐας ἦν ἤδη ἐξηντλημένη καὶ τὰ ποιητικὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς ταύτης εἰσὶν ἐν γένει τὸ τεχνῆεν ἀποτέλεσμα τῆς τῶν ἀρχαίων ἀπομιμήσεως καὶ τῆς τῶν Ἀλεξανδρινῶν παιδείας. Οὐχ ἧττον ἡ ἀνάστασις αὕτη ἐν Κύπρῳ ἐδήλου ἐπάνοδον εἰς τὴν τῶν γραμμάτων καλλιέργειαν. Τοῦτο δ' ὑπῆρξε τὸ πρώτιστον ἀποτέλεσμα τῆς δορικτησίας τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ ν' ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸν διανοητικὸν βίον τοὺς λαούς, οἵτινες ἠλιθιώθησαν ὑπὸ τὸν περσικὸν δεσποτισμόν.

Καθ' ὃν χρόνον τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀνῆλθεν ἐν Ἀθήναις εἰς τὸ ζενὶθ τῆς λάμψεως καὶ τοῦ μεγαλείου, ἡ Κύπρος εἶχεν ἤδη ὑποστῆ παντοίας δουλείας καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς δεσποτείας τῶν περσῶν μοναρχῶν ἐμαράνθη πᾶν αἴσθημα καὶ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα κατέλιπε τὴν νῆσον, ἥτις ἀνῆκε μᾶλλον εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ Κύπριοι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν Ἑλλάδι ἐδυσφημοῦντο ὡς ἀμαθεῖς καὶ ὀκνηροί, ἐν δὲ τῇ πόλει τοῦ Σόλωνος ἐγεννᾶτο ὁ σολοικισμός. Ἐν τούτοις τὸν θρόνον τῶν Τεύκρων ἐδόξασε γενναῖος καὶ μουσόφιλος ἄναξ ὁ Εὐαγόρας, καὶ ἐν Κιτίῳ ἐγεννήθη ὁ ἱδρυτὴς τῆς διασήμου σχολῆς τῶν Στωϊκῶν Ζήνων ὁ Κιτιεύς, δι' οὓς σεμνύνεται οὐ μόνον ἡ κυπριακή, ἀλλὰ καὶ ἡ πανελλήνιος ἱστορία. Ὑπῆρξαν οὗτοι σπινθῆρες τοῦ ἑλληνικοῦ φωτός, ὅπερ ἀνῆψαν ἐν τῇ νήσῳ οἱ ἄποικοι Ἕλληνες καὶ ἔσβεσεν ἡ ἐξ Ἀσίας λαίλαψ, σπινθῆρες ἐξ ἐκείνων, οἵτινες διετήρησαν καθ' ἅπαντας τοὺς σκοτεινοὺς τοῦ παρελθόντος αἰῶνας θερμὴν τὴν ἑστίαν καὶ ἐν μέσῳ συμφορῶν μυρίων καὶ μοιραίων δεινῶν τὴν Κύπρον ἑλληνικήν. Διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅμως καταρρίψαντος τὸν περσικὸν ζυγὸν ὁ πρὸς τὰ γράμματα ἔρως ἀνερριπίσθη παρὰ τοῖς λαοῖς καὶ τὸ πνεῦμα ἀνέκυψε τοῦ ληθάργου. Ἡ Κύπρος τότε παρήγαγε ποιητάς τινας, οἵτινες δὲν ὑπῆρξαν ἄσημοι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτῶν. Ὁ ἐκ Κουρίου Κλέων, ἐξ οὗ Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος ἠρύσατο πολλά, ἔψαλε τοὺς Ἀργοναύτας· ὁ Ἑρμίας ἐκ Κουρίου ἐπίσης, οὗτινος ὁ Ἀθήναιος διέσωσέ τινας ἰάμβους, ἦν λυρικὸς ποιητής· ὁ ἐκ Πάφου κωμικὸς ποιητὴς Σώσατρος ἦν ὡσαύτως γνωστὸς κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Ἀθηναίου· ἐπίσης ὁ ῥήτωρ καὶ μυθογράφος Θέων.

Ἡ διδασκαλία ἀφ' ἑτέρου τῆς ῥητορικῆς εἰσήχθη ἐν Κύπρῳ ὑπὸ τοῦ Πολυκράτους ἐλθόντος αὐτόθι ἐπὶ Εὐαγόρου· μαθητὴς οὗτος

τοῦ Ἰσοκράτους ἦν εἷς τῶν ρητόρων, οὓς ὁ Πλάτων ἐκάλει λογοδαιδάλους, ὡς τεχνικοὺς ποιοῦντας λόγους. Ἔγραφε πανηγυρικοὺς εἰς τὴν Βούσιριν καὶ τὴν Κλυτεμνίστραν καὶ λοιδορίας κατὰ τοῦ Σωκράτους. Ζητῶν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐπιδείξῃ τὸ πνεῦμά του, ἠδιαφόρει περὶ τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ ἐπρόκειτο νὰ ὑποστηρίξῃ, ἤρκει μόνον νὰ ἦτο παράδοξον. Ἱδρύσατο πρὸς τοῦτο σχολὴν ἐν Σαλαμῖνι, ἔνθα πάνυ δεξιῶς ἐδίδασκε τὴν φλύαρον τέχνην του· ἐκ παρομοίας διδασκαλίας εὔκολον νὰ ὑπονοήσῃ τις ὁποίαν ἐκαρποῦτο ὠφέλειαν ἡ κυπρία νεότης.

Τὸ ἀνεξάντλητον ταμεῖον τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων, ἐξ οὗ ἠντλήθησαν τὰ Κύπρια Ἔπη, παρέσχε σειρὰν πολυπληθῶν συγγραφέων, καλουμένων μυθογράφων. Τοιοῦτοί εἰσιν ὁ Πάφιος Ἀλέξανδρος, ὁ Ἀρχέλαος, ὁ Ἡγήσανδρος ἐκ Σαλαμῖνος, ὁ Ἑρμησιάναξ, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Ἰσίγονος, ὁ Νικάνωρ καὶ ὁ ἐξ Ἀμαθοῦντος Παίων, ὃν ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, συγγραφεῖς ἀσαφεῖς, σχολιάσαντες τοὺς θρησκευτικοὺς μύθους καὶ τὰς παραδόσεις, γνωστοὶ σχεδὸν ἄλλως τε ὄντες μόνον ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν σχολιαστῶν.

Ἡ Κύπρος διαφόρους ἐγέννησεν ἱστορικούς, τοὺς ἑξῆς· Ἄριστον τὸν ἐκ Σαλαμῖνος, ὅστις ἀγνοεῖται πότε ἀκριβῶς ἤκμασεν, ἕνα τῶν ἱστορικῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, συγγράψαντα ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας, Δημοχάρην τὸν Σόλιον, Δημήτριον τὸν Σαλαμίνιον, Κλέαρχον τὸν Σόλιον μαθητὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, συγγραφέα τοῦ βιβλίου τοῦ ἐπιγεγραμμένου *Γεργίθιος*, ὅστις ἦν αὐλικός τις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ περὶ οὗ ὁ Ἀθήναιος πολλὰς δίδει πληροφορίας[1], τὸν Ἀσκληπιάδην, συγγράψαντα ἱστορίαν Κύπρου, Φοινίκης καὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ τὸν ἐκ Πάφου Ἴστρον μαθητὴν τοῦ Καλλιμάχου.

Τὸ Κίτιον εἶναι πατρὶς τοῦ ἰατροῦ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ Ζήνωνος, ὅσις ὑπῆρξεν ὁ διασημότερος τῶν κυπρίων φιλοσόφων, εἰς ὃν οἱ Κιτιεῖς ἔστησαν περίφημον χαλκοῦν ἀνδριάντα. Γεννηθεὶς τῷ 362 π. Χ. μετήρχετο κατ' ἀρχὰς τὸ ἐμπόριον καὶ χάριν αὐτοῦ συχνάκις ἐπεσκέπτετο τὰς Ἀθήνας, ἔνθα διέμενεν ἐπίσης ἐμπορευόμενος ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μνασέας. Ἐν Ἀθήναις ἐγνώρισε τὸν διάσημον κυνικὸν Κράτην καὶ προσοικειωθεὶς αὐτῷ κατέλιπε τὰ πάντα χάριν τῆς φιλοσοφίας,

[1] Δύω ἄλλοι ἱστορικοὶ ἔζησαν κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους· ὁ Ὀνάσιμος ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ Γεώργιος ὁ Σύγγελος κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα.

μετ' ὀλίγον δὲ ἵδρυσε τὴν διάσημον τῶν Στωϊκῶν σχολὴν ἐν τῇ τῶν Ἀθηνῶν Ποικίλῃ Στοᾷ. Ἐκ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ ἀποσπάσματά τινα μόνον ὑπάρχουσιν, ἀλλ' ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν διαδόχων του καθίσταται ἡμῖν γνωστὴ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, ἧς πυρὴν εἶναι· ἄνθρωπε, ἐγεννήθης κατὰ τὸ σχέδιον τῆς δημιουργίας, ὅπως ὑποφέρῃς καὶ στερηθῇς· ὅθεν ὁπλίζου κατὰ παντὸς κακοῦ καὶ ἀγαθοῦ μετ' ἀταραξίας. Οὕτω κατὰ παράδοξον ἀντίθεσιν ἐκ Κύπρου, ἔνθα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ θρησκεία καὶ τὰ ἤθη ἔφθασαν εἰς τὸ ἄκρον τῆς διαφθορᾶς, κατήγετο ὁ αὐστηρότατος τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος, ὁ ἔχθιστος τῆς μαλθακότητος, ὁ σθεναρώτατος καὶ ἀμεροληπτότατος τῆς ἀρετῆς συνήγορος. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ζήνωνος, ἥτις πολλάκις παρώρμησεν εἰς ἡρωϊκὰς πράξεις καὶ εἰς θυσίας μετ' αὐταπαρνήσεως, μικροὺς ἀπέφερεν ἐν Κύπρῳ καρπούς, ἔρριψε δὲ ἰδίως βαθείας ρίζας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ἐφ' οὗ ὅμως ὑπέστη παράδοξον μεταβολήν, τραπεῖσα εἰς σκυθρωπήν τινα περὶ κόσμου θεωρίαν καὶ εἰς ψυχρὰν ἠθικὴν διδασκαλίαν. Οἱ κύπριοι φιλόσοφοι Διοσκορίδης, Εὔδημος, Δημῶναξ, Φιλόλαος εἰς ἄλλας ἀνῆκον σχολάς[1]. Ὁ Δημῶναξ γεννηθεὶς τῷ 90 μ. Χ., ἦν ἐπίσης στωϊκὸς βαίνων ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν κυνικῶν· ἀπέθανε δὲ ἐν Ἀθήναις ἑκατονταετής, ἀρνούμενος νὰ λάβῃ τροφὴν καὶ ἐπιθυμῶν τὸν θάνατον πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τοῦ βαθέως γήρατος ἀσθενειῶν. Ἐν γένει ὅμως ἡ διανοητικὴ μόρφωσις δὲν ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένη ἐν Κύπρῳ, ἥτις ἠξίου μᾶλλον οὖσα ἡ γενέτειρα γῆ τοῦ ἡδονισμοῦ.

Κατὰ τὰς ἑορτὰς τῆς Ἀφροδίτης φαίνεται, ὅτι ἐτελοῦντο ἐν Πάφῳ οὐ μόνον μουσικοί, ἀλλὰ καὶ γυμνικοὶ ἀγῶνες. Ἡ μουσικὴ ἀναμφιβόλως ἦν ἀναγκαῖον παρακολούθημα τῶν ᾀδομένων ᾀσμάτων, οἱ δὲ ἀγῶνες ἀπαραίτητον θέαμα τῶν ἑορτῶν τῆς θεᾶς. Πολλαχοῦ τῆς νήσου ὑπῆρχον γυμνάσια, ἐπὶ διαφόρων δὲ ἐπιγραφῶν ἀπαντῶμεν γυμνασιάρχους καὶ ὑπογυμνασιάρχους. Ἐν τῇ πόλει Ὕλῃ σώζεται καὶ σήμερον ἔτι τὸ ἀρχαῖον στάδιον. Γυμναζόμενοι ἐνταῦθα οἱ Κύπριοι, ἐλάμβανον εἶτα μέρος καὶ ἐν τοῖς μεγάλοις καὶ ἐπισήμοις τῆς Ἑλλάδος ἀγῶσι, καθ' οὓς ἀναφέρονταί τινες καὶ ὡς διαπρέψαντες. Ὁ Ἡσύχιος ὅμως λέγει, ὅτι οἱ Κύπριοι ἀτέχνως ἐπά-

[1] Λακρουά· Ἱστορία Κύπρου.

λαιον, καλεῖ δὲ τὴν κυπρίαν πάλην ἄγροικον καὶ ἀπάλαιστρον. Ἐκ τῆς διαφθορᾶς ὅμως τῶν ἐν Κύπρῳ ἠθῶν δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι οἱ γυμνικοὶ ἀγῶνες δὲν κατεῖχον οἵαν καὶ ἐν Ἑλλάδι θέσιν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐλάχιστα ἔργα βλέπει τις ἐν Κύπρῳ γυμνά, ἐνῷ ἐν Ἑλλάδι, ἔνθα τὰ ἤθη ἦσαν αὐστηρά, οἱ καλλιτέχναι διδασκόμενοι ἐν τοῖς γυμνασίοις προσέδιδον ζωὴν σχεδὸν εἰς τὸ ψυχρὸν μάρμαρον, παριστῶντες ἀκριβῶς ἐπ' αὐτοῦ τὴν ῥώμην καὶ τὸ κάλλος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

Οὐ μόνον δὲ εἰς γυμνικοὺς καὶ μουσικοὺς ἀγῶνας ἐνησχολοῦντο οἱ Κύπριοι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν χορόν, ἔτι δὲ καὶ εἰς ἀγῶνας δι' ἵππων, ἁρμάτων καὶ τριήρων. Διὰ τοιούτων ἀγώνων καὶ διὰ πολλῶν, πλουσίων καὶ μεγαλοπρεπῶν προσφορῶν ἀναφέρει ὁ Ἰσοκράτης, ὅτι ἐτίμα τὸν τάφον τοῦ Εὐαγόρου ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικοκλῆς.

Ἐν Σόλοις σώζεται καὶ σήμερον ἔτι τὸ ἀρχαῖον θέατρον, οἱ δὲ νεώτεροι ἀναφέρουσιν, ὅτι εὑρίσκουσιν ἴχνη τοιούτου καὶ ἐν Κιτίῳ· ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι καθ' ὅλας τὰς πόλεις τῆς νήσου ὑπῆρχον θέατρα. Ἡ Σαλαμὶς θὰ εἶχεν ἀναμφιβόλως τὸ σπουδαιότερον τῶν θεάτρων, διότι πανταχόθεν βλέπομεν ἐνταῦθα συρρέοντας διαφόρους κωμικοὺς καὶ μουσικούς. Ἀναμφιβόλως δὲ ἐν τοῖς θεάτροις τῆς Κύπρου κωμῳδίαι μόνον ἠδύναντο νὰ παρασταθῶσι, διότι οἱ Κύπριοι ὡς ἀληθεῖς ἀνατολῖται ἠρέσκοντο μᾶλλον εἰς τοὺς γελωτοποιοὺς καὶ τὰς κωμικὰς παραστάσεις, ἢ εἰς τὴν λεπτότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὸ σοβαρὸν δρᾶμα.

Οἱ εἰς Κύπρον ἐλθόντες Ἕλληνες ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰ ἐθνικὰ αὐτῶν γνωρίσματα, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμά των τὰ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν ἢ τὸν δημόσιον βίον ἀναγόμενα. Τὰ ἔθνη σχηματίζονται καὶ μεγεθύνονται διὰ τῆς ἐργασίας, τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς ἀρετῆς. Ταῦτα πάντα ἐκέκτηντο καὶ οἱ Κύπριοι κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους αἰῶνας, ὅτε ἐνεφανίσθησαν ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς ἐν σχέσει μετὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καὶ διὰ τούτων ἠδυνήθησαν νὰ προαχθῶσιν εἰς τὴν ὑπερτάτην εὐδαιμονίαν τοῦ καθόλου ἱστορικοῦ αὐτῶν βίου, νὰ ἄρξωσι κατὰ θάλασσαν, νὰ καταστῶσιν οἱ μόνοι κύριοι τοῦ ἐμπορίου τῆς Μεσογείου, νὰ καταστήσωσι τὴν Κύπρον τὸ κεντρικὸν ἐμπορεῖον πάντων σχεδὸν τῶν λαῶν καὶ τὸ σπουδαιότερον βιομηχανικὸν κέντρον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰ ἤθη τῶν

Κυπρίων δὲν ἦσαν ἔτι ἐκτεθηλυμένα, ἀλλ' ἁπλᾶ καὶ σοβαρά, ὁ βίος κανονικὸς καὶ ἐνεργητικὸς καὶ ἡ θρησκεία ὡσαύτως αὐστηρά.

Ἀλλὰ τὰ ἐκ τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας, τῆς εὐφορίας τῆς γῆς ἄπειρα πλούτη, αἱ σχέσεις τῆς νήσου μετὰ τῆς γειτονος Ἀσίας καὶ ἡ διαφθορὰ τῆς θρησκείας ἐπήνεγκον ταχέως τὴν τῶν ἠθῶν ἔκλυσιν καὶ τὴν ἀκολασίαν, ἥτις κατεκρήμνισε τὰ διάφορα αὐτῆς κρατίδια ἀπὸ τῆς ὑπερτάτης εὐδαιμονίας εἰς τὴν δουλείαν καὶ τὴν παρακμήν. Ἐν τῇ τερπνῇ καὶ ὡραίᾳ ταύτῃ χώρᾳ, ἔνθα ἡ ὀσμὴ τῶν μύρων καὶ ἡ εὐωδία τῶν ἀνθέων ἡρωμάτιζον διηνεκῶς τὴν θερμὴν ἀτμόσφαιραν, ὁ λαὸς πλούσιος ὢν παρεδόθη εἰς ὅλας τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἀπολαύσεις, ἃς ἐδιδάχθη ἐκ τῆς γειτονος Ἀσίας. Ἡ τῆς Ἀφροδίτης λατρεία πλέον ἢ οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἔσχεν ἐνταῦθα χαρακτῆρα ἀχαλινώτου ἡδυπαθείας, ἡ δὲ νεότης ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἀνατραφεῖσα ἐν μέσῳ τῆς ἀκολασίας τῶν ἑορτῶν τῆς διεφθαρμένης ταύτης θρησκείας συνείθισεν ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων πρὸ πάντων ἐν ταῖς ἀνωτάταις τάξεσι νὰ θεωρῇ τὰς ἡδονὰς ὡς τὸ κάλλιστον τοῦ βίου ἀγαθόν. Ἡ μαλθακότης καὶ ἡ ἡδυπάθεια τοῦ κυπρίου βίου ὑπῆρξε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις παροιμιώδης. Ταῦτα πάντα διέφθειραν τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τῶν Κυπρίων, οἵτινες οὐχὶ δυσκόλως πίπτουσι κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὑπὸ διαφόρους δυνάστας. Μόνη ἡ ἐποχὴ τοῦ Ὀνησίλου καὶ ἡ τοῦ Εὐαγόρου ἀποτελοῦσιν ἐξαίρεσιν.

Πᾶσα νεᾶνις ὤφειλε νὰ τελέσῃ θυσίαν παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης εἰς τιμὴν τῆς Ἀφροδίτης ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆς ἰδίας παρθενίας, λαμβάνουσα χρήματα χάριν τῆς προικός της. Ὑπῆρχεν ὅμως νόμος αὐστηρῶς τιμωρῶν τὰς μοιχαλίδας. Πᾶσα τοιαύτη, ἥτις οὕτως ἐκηλίδου τὴν ἱερότητα τοῦ γάμου, κειρομένη ἐνεγράφετο μεταξὺ τῶν μοιχαλίδων. Δὲν γνωρίζομεν κατὰ πόσον ἐφηρμόζετο ὁ νόμος οὗτος καὶ ἐὰν ἡ τόση διαφθορὰ ἠδύνατο νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τῆς συζυγικῆς παστάδος. Ἀναφέρεται μόνον, ὅτι τὴν ποινὴν ταύτην ὑπέστη ἡ θυγάτηρ Δημονάσσης τινὸς ἐκ Σαλαμῖνος [1].

[1] Ὁ νόμος οὗτος εἶναι εἷς τῶν τριῶν διασωθέντων νόμων τῆς κυπρίου νομοθεσίας, ὧν ἡ θέσπισις ἀποδίδεται εἰς τὴν Δημόνασσαν. Δίων ὁ Χρυσόστομος ἐν τῷ 64ῳ αὐτοῦ λόγῳ περὶ Τύχης λέγει, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐνδόξων γυναικῶν τῆς ἀρχαιότητος ὑπῆρξε καί τις Δημόνασσα κυπρία, γυνὴ πολιτική τε ὁμοῦ καὶ

Προϊόντος τοῦ χρόνου αἱ ἑορταὶ τῆς Ἀφροδίτης ἐλάμβανον εἰδεχθέστατον χαρακτῆρα, ἀπέβαινον μᾶλλον ἀκόλαστοι καὶ ἡ Κύπρος κατ' αὐτὰς μετεβάλλετο εἰς ἑκτενὲς πάνδημον ἀκολαστήριον. Οὕτως ἀναφέρεται Σάμιός τις μαστρωπός, ὅστις πολλὰς γυναῖκας καὶ κόρας ἀγοράσας διὰ τὴν ἐν Κύπρῳ τῆς Ἀφροδίτης πανήγυριν ἐπήγετο νὰ φθάσῃ ἐκεῖσε ἐν καιρῷ, ἄλλως τὰ μάλιστα ἐφοβεῖτο μήπως ζημιωθῇ. Ὁ νόμος δὲ καθ' ὃν ἐπόρνευον τὰς μοιχαλίδας δηλοῖ, ὅτι ὑπῆρχον ἐν ταῖς πόλεσι τῆς νήσου διάφορα ἀκολάστων γυναικῶν καταστήματα. Αἱ κτηνώδεις σαρκικαὶ ἀπολαύσεις, ἡ τρυφὴ καὶ ἡ μαλθακότης καταστρέφουσιν ὡς εἰκὸς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀποβλακοῦσι τοὺς ἀνθρώπους. Διὸ οἱ Κύπριοι κατὰ τοὺς τελευταίους π. Χ. αἰῶνας, ὁπότε ἡ διαφθορὰ εἶχεν ὑπερπλεονάσῃ, παρίσταντο ὡς ἠλίθιοι καὶ εὐήθεις· ὡς δ' οἱ Βοιωτοὶ ἐχλευάζοντο ὑπὸ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων διὰ τοῦ ὗς βοιωτίς, οὕτω καὶ οἱ Κύπριοι διὰ τοῦ βοῦς κύπριος, δι' οὗ ἐδηλοῦτο ὁ χυδαῖος καὶ ὁ ἀναίσθητος· ἰδίως δὲ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Λαπήθου ἐθεωροῦντο ὡς εὐήθεις, καὶ Λαπάθιος ἐσήμαινεν ἠλίθιος. Πλεῖσται κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐποιήθησαν κωμῳδίαι θέμα ἔχουσαι τὸν τῶν Κυπρίων βίον.

Τῆς γενικῆς ἀκολασίας προηγοῦντο οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ αὐλικοί. Τῆς Ἀσίας οἱ σατράπαι ἐδίδαξαν τοῖς κυπρίοις βασιλίσκοις πάντα τὰ εἴδη τῆς πολυτελείας, τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς τρυφῆς, οἱ δὲ μα-

νομοθετική, ἥτις ἔθηκε τοῖς Κυπρίοις τρεῖς νόμους· πρῶτον «τὴν μοιχευθεῖσαν κειρομένην πορνεύεσθαι»· καὶ τὴν τοιαύτην τιμωρίαν ὑπέστη ἡ θυγάτηρ αὐτῆς τῆς Δημονάσσης, παραβᾶσα τὸν νόμον. Δεύτερος νόμος τῆς Δημονάσσης ἦν· «τὸν αὐτὸν ἀποκτείναντα ἄταφον ῥίπτεσθαι»· οὐδαμοῦ εὕρηται τοιαύτη τοῦ αὐτόχειρος ἀμείλικτος καταδίκη· καὶ τρίτος νόμος· «μὴ ἀποκτείνειν βοῦν ἀροτῆρα», οὗ καὶ ἀλλαχοῦ ἐμνημονεύσαμεν. Ἀλλ' ὦ τῆς εἱμαρμένης! οἴμοι τῆς τύχης! ἀμφότεροι οἱ υἱοὶ τῆς Δημονάσσης ὑπέπεσαν εἰς τὰ ἀπαγορευόμενα ταῦτα ἐγκλήματα καὶ ἐπέσυραν καθ' ἑαυτῶν, ὡς καὶ ἡ ἀδελφή των, τὴν τιμωρίαν τῶν νόμων, οὓς ἐθέσπισεν ἡ ἰδία μήτηρ. Καὶ ἐν ταῖς ἀτυχίαις ταύταις ἡ Δημόνασσα ἐνεκαρτέρει καὶ ἄπαις οὖσα καὶ νομοθετοῦσα, ἰδοῦσα δὲ βοῦν μυκωμένην διὰ σφαζόμενον μόσχον καὶ γνωρίσασα ἐν τῷ ζῴῳ τὴν ἰδίαν συμφοράν, τήξασα χαλκὸν ἔπεσεν ἐντὸς αὐτοῦ. Καὶ ὑπῆρχεν ἐκεῖ πύργος ἀρχαῖος, ἔχων χαλκοῦν ἀνδριάντα καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ἱδρύματος καὶ πρὸς μνήμην τοῦ διηγήματος· πλησίον δ' αὐτοῦ ἐπί τινος στήλης ὑπῆρχεν ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

Σοφὴ μὲν ἦμην, ἀλλὰ παντ' οὐκ εὐτυχής.

θηταὶ ἐφιλοτιμήθησαν ἐν πᾶσι ν' ἀναδειχθῶσιν ἀνώτεροι τῶν διδασκάλων. Εἰς τὰς αὐλὰς τῶν βασιλέων συνέρρεον μετὰ γελωτοποιῶν φιλόσοφοι, μετὰ κιθαρῳδῶν ῥήτορες, μετ' ἀθλητῶν ἐπίσημοι ἄνδρες, περὶ τὰς τραπέζας αὐτῶν ὠρχοῦντο ὀρχηστρίδες, κόλακες δὲ καὶ κολακίδες, διεφθαρμέναι νεάνιδες καὶ νεανίσκοι ἀπετέλουν τὴν αὐλικὴν αὐτῶν θεραπείαν.

Οἱ βασιλεῖς ἦσαν λίαν φιλόξενοι καὶ προθύμως ἐδέχοντο πάντα ἐρχόμενον εἰς τὴν αὐλὴν αὐτῶν, ἰδίως δὲ τοὺς ὑπερέχοντας κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ διακρινομένους ἐν ταῖς τέχναις. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰπείας ἐφιλοξένησε τὸν Σόλωνα καὶ ἤκουσε καὶ τὴν συμβουλὴν αὐτοῦ, ὅπως κτίσῃ ἐν καταλληλοτέρᾳ θέσει τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βασιλείου του. Ἡ δὲ παράδοσις, καθ' ἣν αἱ γυναῖκες τῆς Ἀμαθοῦντος παρέλαβον καὶ περιεποιήθησαν τὴν ἐκεῖ καταφυγοῦσαν Ἀριάδνην δεικνύει, ὅτι καὶ ὁ λαὸς διεκρίνετο ἐπὶ φιλοξενίᾳ. *Κυπρία ξενία* ὅμως ἐσήμαινε ξενίαν μετὰ πονηρίας καὶ ἐπὶ σκοπῷ τινι γινομένην· τοῦτο δὲ προῆλθεν ἐκ τῆς παραδόσεως, καθ' ἣν ὁ Κινύρας δεχθεὶς τοὺς εἰς αὐτὸν ἐλθόντας Ἀχαιοὺς καὶ φιλοξενήσας αὐτοὺς ἠρνήσατο εἶτα νὰ ἐξαποστείλῃ τὴν ἣν ὑπεσχέθη βοήθειαν διὰ τὴν κατὰ τῆς Τροίας στρατείαν.

Οἱ βασιλεῖς τῆς Σαλαμῖνος ὡς ἀσιανοὶ μονάρχαι ἠρέσκοντο εἰς τὰς κολακείας, ὡς καὶ εἰς τὰς ἡδονάς. Ἐν τούτοις χάριν διασκεδάσεως καὶ διδασκαλίας προσεκάλουν κατὰ μῆνα εἰς γεῦμα ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ διαφόρους μεγάλους ἄνδρας, μεθ' ὧν συνεζήτουν καὶ ἔλυον διάφορα φιλοσοφικὰ ζητήματα. Τῶν βασιλέων αἱ τράπεζαι παρεσκευάζοντο ὡς αἱ τῶν ἀσιανῶν, ἐν γένει δὲ τῶν Κυπρίων αἱ τράπεζαι ἐφημίζοντο ὡς καθαρώταται. Οἱ βασιλεῖς ὅμως ἐτιμώρουν πάντα τολμῶντα νὰ σκώψῃ αὐτούς. Οὕτως ὁ κιθαρῳδὸς Στρατόνικος ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τοῦ Νικοκλέους ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Σαλαμῖνος, ὡς σκώπτων τοὺς υἱούς του· ὁ Ἐρετριεὺς Μενέδημος ἐκινδύνευσε μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀσκληπιάδου παρὰ τῷ Νικοκρέοντι διὰ τὸ παρρησιαστικόν του. Ἡμέραν δέ τινα καθ' ἣν ὁ Ἀνάξαρχος ἐγευμάτιζε παρὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὁ βασιλεὺς ἠρώτησεν αὐτὸν πῶς εὗρισκε τὸ γεῦμα. Ὦ βασιλεῦ, εἶπε· πάντα πολυτελῶς· δὲν λείπει εἰμὴ ἡ κεφαλὴ ἑνὸς τῶν Σατραπῶν σου· καὶ ἔρριψε τὸ βλέμμα του εἰς τὸν παρακαθήμενον Νικοκρέοντα, ὅστις ὠργίσθη καὶ ἐπεφυλάχθη νὰ ἐκδικηθῇ.

Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ βασιλέως, ὅτε ὁ Ἀνάξαρχος ἦλθεν εἰς Κύπρον, ὁ Νικοκρέων τὸν συνέλαβε καὶ βασάνοις ἐφόνευσεν αὐτόν. Ἡ αὐλὴ τῆς Σαλαμῖνος διετήρει φαίνεται ἴχνη πλειότερα τοῦ πρώτου μεγαλείου καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῆς ἀναφέρονταί πως ὡς φιλόμουσοι καὶ ἧττον τῶν λοιπῶν ἀκόλαστοι.

Ἐν γένει ὅμως πάντες οἱ κύπριοι ἡγεμόνες διεκρίνοντο διὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν διαφθοράν. Ὁ Ἀθήναιος ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Σολέως Κλεάρχου τοῦ ἐπιγραφομένου Γεργίθιος, ἔνθα διηγεῖται πόθεν προῆλθεν ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος τῶν κολάκων, ἐσταχυολόγησε τὰς περιεργοτέρας πληροφορίας περὶ τῶν διεφθαρμένων ἠθῶν τῶν κυπρίων βασιλέων καὶ τῆς αὐλῆς αὐτῶν.

Πάντες οἱ Μονάρχαι περιεστοιχίζοντο ὑπὸ τοῦ μυσαροῦ τῶν κολάκων γένους, ὅπερ διῃρεῖτο εἰς τοὺς Γεργίνους καὶ τοὺς Προμάλαγγας καὶ ἐλαμβάνετο ἐκ τῶν κολάκων τῆς Σαλαμῖνος, ὁπόθεν φαίνεται κατήγετο ὁ εὐγενὴς οὗτος οἶκος· καὶ οἱ μὲν Γεργῖνοι συναναμιγνύμενοι τοῖς πολίταις ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις καὶ ταῖς ἀγοραῖς ἐξετέλουν χρέη ὠτακουστῶν καὶ κατασκόπων, ἀναφέροντες πᾶν ὅ,τι ἤκουον πρὸς τοὺς ἄνακτας, τοὺς παρ' ἡμῖν πρίγκιπας. Οἱ δὲ Προμάλαγγες ἐκέκτηντο τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ ἐξελέγχειν τὰς τῶν Γεργίνων εἰσηγήσεις, ἦσαν οἱονεὶ ἐλεγκταὶ τῶν ὠτακουστῶν, δι' ὃ καὶ ἰδιαζόντως ἐτιμῶντο ὑπὸ τῶν βασιλέων καὶ ἐκαυχῶντο ἐπὶ τῷ τιμητικῷ τούτῳ λειτουργήματι αὐτῶν. Ὑπερήφανοι οἱ κόλακες διὰ τὴν δόξαν των ταύτην ἀνεβίβαζον τὴν καταγωγήν των καὶ ἄχρι τοῦ περιδόξου Ἰλίου, διότι ἐλέγετο, ὅτι τῶν Γεργίνων τις ἦν ἀπόγονος τῶν Τρώων, οὓς ὁ Τεῦκρος αἰχμαλωτίσας ἀπῴκισεν εἰς Κύπρον καὶ δὴ εἰς Σαλαμῖνα, τὴν ἐπίσημον αὐτῶν ἕδραν. Τόσῳ δὲ τεχνηέντως ἐπλησίαζον πάντας καὶ μετὰ τόσου ἀθῴου ὕφους, ὥστε μοὶ φαίνεται, λέγει ὁ Κλέαρχος, ὡς καὶ αὐτοὶ ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἐξ αὐτῶν εἰς τοὺς ἔξω τόπους διεδόθη τὸ σπέρμα τῶν ἐλλογίμων κολάκων.

Περὶ τὴν βασίλισσαν καὶ τὰς τῶν ἀνάκτων γυναῖκας ὑπῆρχε τὸ γένος τῶν κολακίδων, αἵτινες ἐπιθυμοῦσαι νὰ εὐαρεστῶσι ταῖς ἑαυτῶν κυρίαις ἐκυρτοῦντο ἐν εἴδει βάθρου ἢ κλίμακος οὕτως, ὥστε αἱ μαλθακαὶ δέσποιναι ἀναβαίνουσαι ἢ καταβαίνουσαι τῶν ἁμαξῶν των διήρχοντο ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν, ἐπονομασθεισῶν ὡς ἐκ τούτου κλιμακίδων. Ἀλλ' αὗται, λέγει ὁ Ἀθήναιος, διαβιώσασαι ἐν εὐπορίᾳ

διὰ τοῦ ἐπιτηδεύματος τούτου, κατὰ τὸ γῆρας διήγαγον βίον σκληρὸν καὶ ἐπίμοχθον, αἱ δὲ διαδεξάμεναι αὐτάς, ἐκπεσοῦσαι τῆς ἐξουσίας, μετέβησαν εἰς Μακεδονίαν. Εἶναι δὲ ἀνεκδιήγητος ὁ βαθμὸς τῆς ἀκολασίας, εἰς ὃν προήγαγον ἐνταῦθα αἱ γυναῖκες αὗται τὰς ἡγεμονίδας καὶ τὰς λοιπὰς τῶν πλουσίων γυναῖκας· διενεργοῦσαι ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐξασκοῦσαι τὰς συνήθεις εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἀρτέμιδος ταυροπολίτιδας μαγείας, παρεῖχον πιστὴν εἰκόνα τῆς αἰσχρότητος καὶ τῆς βδελυγμίας[1].

Ὄχι δὲ μόνον διεφθαρμέναι γυναῖκες, ἀλλὰ καὶ νεανίσκοι ὀκνηροὶ καὶ ἄσεμνοι φέροντες ἐπίσης ὡς αἱ γυναῖκες ψιμύθια, διητῶντο ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν ἀνάκτων καὶ τῶν πλουσίων, ὡς ἐν σημερινῷ μωαμεθανικῷ χαρεμίῳ, καὶ ἐκεῖ ἐν βδελυρᾷ τῆς φύσεως ἀντιστροφῇ ἐξετέλουν ὑπηρεσίας οὐχὶ τόσῳ εὐγενεῖς, ἐξ ὧν ὅμως πολλὰ προσεπορίζοντο κέρδη.

Οἱ ἡγεμόνες τῆς Πάφου φαίνεται, ὅτι ὑπερηκόντισαν πάντας κατὰ τὴν τρυφήν. Ὁ Κλέαρχος ἀπεικονίζει παρ' Ἀθηναίῳ[2] τὴν χλιδὴν καὶ τὴν μαλθακότητα νεαροῦ τινος βασιλέως τῆς Πάφου, οὗ παρασιωπᾷ τὸ ὄνομα, ὡς ἐξῆς. Τὸ μειράκιον κατέκειτο δι' ὑπερβάλλουσαν τρυφὴν ἐπὶ ἀργυρόποδος κλίνης ὑπεστρωμένης διὰ πολυτιμοτάτου λείου σαρδιανοῦ τάπητος· ἐκάλυπτε δ' αὐτὸν διπλοῦς πορφυροῦς τάπης κεκοσμημένος πέριξ ὑπὸ ἀμοργίνου καλύμματος· τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐστήριζεν ἐπὶ τριῶν βυσσίνων προσκεφαλαίων μετὰ παρυφασμένων ἑκατέρωθεν πορφυρῶν, οἱ δὲ πόδες του ἐξηπλοῦντο ἐπὶ ἄλλων δύω ὑσγινοβαφῶν ἐκ τῶν δωρικῶν καλουμένων, αὐτὸς δ' ἀνεπαύετο περιβεβλημένος λευκῇ χλαμύδι. Παρὰ τὴν κλίνην ἵσταντο θεράποντες φέροντες χιτωνίσκους καὶ τρεῖς κόλακες, ἄνδρες τῶν τὰ πρῶτα φερόντων, περιποιούμενοι τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος τοῦ μαλθακοῦ βασιλίσκου· ἐκ τούτων ὁ εἷς ἐκάθητο ἐπὶ τῆς κλίνης πρὸ τῶν ποδῶν, κρατῶν ἐπὶ τῶν γονάτων του τοὺς πόδας τοῦ μειρακίου περιτετυλιγμένους ἐντὸς λεπτοῦ λείου ὑφάσματος· τί δὲ ἔπραττεν οὗτος, λέγει ὁ Κλέαρχος, εἶναι φανερὸν καὶ ἂν δὲν τὸ εἴπω· ἐκαλεῖτο δὲ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Παράβυστος, διότι τεχνικώτατα κολακεύων παρεισέδυεν εἰς πάσας τὰς ὁμιλίας. Ὁ ἕτε-

[1] Ἀθήναιος· ς'. 67.

[2] Αὐτόθ. 67—72.

ρος δὲ ἐκάθητο ἐπί τινος παρὰ τὴν κλίνην ἕδρας καὶ κεκλιμένος ἐπὶ τῆς χειρὸς τοῦ νεανίσκου, ἥτις ἔπιπτε νωχελῶς, ἐθώπευε καὶ ἀλληλοδιαδόχως ἐτάνυε τὰ δάκτυλα αὐτῆς· καὶ λίαν εὐστόχως εἶπεν ὁ πρῶτος ἐπονομάσας αὐτὸν Σικύαν. Ὁ τρίτος δέ, ὁ Θὴρ ὁ γενναιότατος, ὅστις ἦν ὁ πρωταγωνιστὴς τῆς ὑπηρεσίας ταύτης, ἱστάμενος παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως, ἐστηρίζετο οἰκείως ἐπὶ τῶν βυσσίνων προσκεφαλαίων καὶ διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ηὐτρέπιζε τὴν κόμην αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς κινῶν ἠρέμα φωκαϊκὸν ριπίδιον, ἐδρόσιζε τὸν ἐστεμμένον νεανίσκον. Διό μοι φαίνεται, ὅτι θεός τις ἐλευθέριος ὀργισθεὶς ἔστειλε κατὰ τοῦ μειρακίου μυίαν οὐχὶ ἄλλην, ἀλλ' ἐκείνην, δι' ἧς λέγει ὁ Ὅμηρος, ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἐνέβαλε θάρρος εἰς τὸν Μενέλαον· οὕτως ἦν ἐρρωμένη καὶ ἄφοβος τὴν ψυχήν. Δηχθέντος δὲ ὑπ' αὐτῆς τοῦ μειρακίου, οὕτως ἀνεβόησεν ὁ κόλαξ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τόσον ἠγανάκτησεν, ὥστε ἕνεκα τῆς πρὸς μίαν ἔχθρας ἐδίωξε πάσας ἐκ τῆς οἰκίας· καὶ τοιουτοτρόπως ἐδείκνυε, διατί ἦν τεταγμένος. . . . . Θὰ ἦτο δὲ ὁ τοῦ μειρακίου τούτου κόλαξ μαλακοκόλαξ, ὡς λέγει ὁ Κλέαρχος, ἤτοι ἁπλοῦς καὶ γελοῖος, διότι πλὴν τῆς κολακείας ἀπεμιμεῖτο καὶ τὰ σχήματα τοῦ κολακευομένου καὶ ἐσπαργάνου ἑαυτὸν ὡς ὁ μικρὸς βασιλεὺς διὰ παιδικῶν ἱματίων.

Ἀντιφάνης δὲ ὁ κωμῳδοποιὸς ἐν Στρατιώτῃ τὰ ὅμοια λέγει, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος, περὶ τῆς τῶν ἐν Κύπρῳ βασιλέων τρυφῆς διὰ τοῦ ἀκολούθου μεταξὺ στρατιώτου καὶ ἄλλου τινὸς διαλόγου:

Α. Ἐν Κύπρῳ δέ, εἰπέ μοι, διήλθετε
πολὺν καιρόν; Β. ἐνόσῳ πόλεμος ὑπῆρχεν.
Α. Ἐν τίνι αὐτῆς πόλει, εἰπὲ λοιπόν. Β. ἐν Πάφῳ·
τοσαύτη δὲ ἐκεῖ τρυφὴ ὑπάρχει, ὅσον δὲν
φαντάζεταί τις. Α. ποία; Β. ἐρριπίζετο
ὑπὸ τῶν περιστερῶν δειπνῶν ὁ βασιλεύς,
ὑπ' ἄλλου δ' οὐδενός. Α. πῶς; ἀφήσας τ' ἄλλα νῦν
θὰ σ' ἐρωτήσω τοῦτο, πῶς; Β. ὁ βασιλεὺς
ἠλείφετο μὲ μῦρον ἐκ Συρίας, ὅπερ
ἐξάγεται ἐκ καρποῦ τινος, ὃν τρώγουν
αἱ περιστεραί· καὶ ὀσφραινόμεναι τοῦ μύρου
ἐπέτων πέριξ καὶ ἐκάθηντο πολλάκις
ἐπὶ τὴν κεφαλήν· παῖδες δὲ παρακαθήμενοι

ἐδίωκον αὐτάς· τότε δ' αἱ περιστεραὶ
πετῶσαι γύρωθεν τοῦ βασιλέως των
οὕτως ἀνερρίπιζον, ὥστε ἤρεμος
ἀντὶ τραχύς, κ' ἡδὺς ἐφύσα ὁ ἀήρ.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω εἴδομεν πῶς διῆγον οἱ ἐκτεθηλυμένοι καὶ ἐκπεφυλισμένοι κύπριοι βασιλεῖς, ἀφ' ὅτου κατέστησαν ὑποτελεῖς ἀσιανῶν μοναρχῶν, καὶ πῶς οἱ φιλήδονοι ὑπήκοοί των. Τοιοῦτοι λαοί, τοιοῦτοι βασιλεῖς. Τὸν σαρδαναπαλικὸν δὲ τοῦτον βίον ἠκολούθησαν καὶ αἱ μετὰ ταῦτα δυναστεῖαι τῶν Λαγιδῶν καὶ Σελευκιδῶν, αἱ τερατώδεις τῶν ὁποίων ἀσωτεῖαι ὑπερβαίνουσι κατὰ πολὺ πᾶν ὅ,τι γνωρίζομεν περὶ τῶν αὐλῶν τῶν περσῶν μοναρχῶν.

Ἀλλὰ τέλος ἐγεννήθη ὁ Θεάνθρωπος, καὶ πρῶτοι πάντων οἱ μάγοι τῆς Ἀνατολῆς, ὁδηγούμενοι ὑπὸ λαμπροῦ ἀστέρος, προσῆλθον γονυκλινεῖς εἰς τὴν φάτνην, ἔνθα ἐγεννήθη ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου. Τότε τὸ καταπέτασμα τοῦ οὐρανοῦ ἐσχίσθη ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω καὶ φωνὴ μεγάλη ἠκούσθη λέγουσα· *ἀπέθανεν οἱ θεοί*. Κατεκρημνίσθησαν οἱ ναοὶ τῶν θεῶν εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο, πρὸ τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ συνετρίβησαν τὰ εἴδωλα, ἡ Ἀφροδίτη ἐγκατέλιπε τοὺς θυόεις βωμούς της πρὸ τῆς σεμνῆς τῆς Θεομήτορος μορφῆς, διὰ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Βαρνάβα καὶ τοῦ Παύλου ἡ Κύπρος ἐδέχθη τῆς ὀρθοδοξίας τὰ μῦρα, καὶ ὑπὸ τὴν πνοὴν τῆς χριστιανικῆς αὔρας ἐξηγνίσθη ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἁμαρτήματα.

Ἔκτοτε παρῆλθον αἰῶνες· ὑπὸ τὰς ἀλλεπαλλήλους δουλείας ἐμαράνθη πᾶν ἄνθος, πᾶν μειδίαμα ἐφυγαδεύθη τῶν χειλέων, ἀλλὰ παρὰ τὰ σκληρὰ τῆς εἱμαρμένης λακτίσματα οἱ Κύπριοι πάντοτε ἐλπίζουσιν, ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡμέρα, καθ' ἣν ὑπὸ ἐλεύθερον οὐρανὸν θὰ ἀπολαύσωσι πάντων τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας, ἧς ὅσῳ οὐδεὶς ἄλλος λαὸς ἐπὶ τοσοῦτον ἐστερήθησαν, καὶ τοῦτο διότι ἐδιδάχθησαν ὑπὸ τῆς Πίστεως πάντοτε νὰ ἔχωσιν ὑπομονὴν καὶ οὐδέποτε ν' ἀπελπίζωνται.

Γ'

Εἰσαγωγὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὅτε ἡ νέα τοῦ Χριστοῦ θρησκεία ἀνεφάνη ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τὸ Εὐαγγέλιον πανταχοῦ ἐκηρύττετο ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν

μαρτύρων ὡς τῆς ἀνθρωπότητος ἡ μόνη σωτηρία, δύω θρησκεῖαι ἐπεκράτουν ἐν Κύπρῳ, ἡ εἰδωλολατρεία παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Ρωμαίοις, καὶ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, οἵτινες ὡς εἴδομεν κατέφυγον εἰς Κύπρον καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν. Ἔκτοτε ἰουδαϊκαὶ συναγωγαὶ ἐπλήρωσαν τὴν νῆσον καὶ ὁ ταχέως αὐξανόμενος λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἐξηπλώθη καθ' ἅπασαν τὴν χώραν οὐχὶ βεβαίως πρὸς ὄφελος αὐτῆς.

Κήρυκες τῆς νέας θρησκείας, ἀνατρέποντες βωμοὺς ψευδῶν θεῶν καὶ κηρύττοντες τὸν υἱὸν τῆς Μαρίας υἱὸν τοῦ Θεοῦ, σωτῆρα τοῦ κόσμου, κατῆλθον ἐξ Ἀντιοχείας εἰς Κύπρον οἱ Ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος καὶ ἐπισκεφθέντες τὸ πρῶτον τὴν Σαλαμῖνα, ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῆς ὁποίας ἐκήρυξαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, διέτρεξαν ἐκεῖθεν τὴν νῆσον καὶ ἦλθον καὶ εἰς τὴν (Νέαν) Πάφον κατὰ πρόσκλησιν τοῦ τότε ἐκεῖ διαμένοντος ἀνθυπάτου Σεργίου Παύλου[1]. Ἐνῷ δὲ ἐδίδασκον οἱ Ἀπόστολοι ἐνώπιον αὐτοῦ, ψευδοπροφήτης τις Ἰουδαῖος Βαριησοῦς καλούμενος, Ἐλύμων δὲ ἑρμηνευόμενος, ζητῶν ν' ἀποτρέψῃ τὸν ἀνθύπατον τῆς τοιαύτης διδασκαλίας, ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, καταρασθέντος αὐτόν. Ὁ ἀνθύπατος αὐτόπτης τοῦ θαύματος αὐθορμήτως προσῆλθε εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, ἥτις ἔκτοτε ἤρξατο διαδιδομένη παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς κατοίκοις τῆς Κύπρου. Ἀπὸ τοῦ β' μάλιστα μ. Χ. αἰῶνος ἀνηγέρθησαν πολλαὶ καὶ μεγάλαι χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι καὶ κατηργήθησαν αἱ μέχρι τότε ὡς λέγεται σωζόμεναι ἀνθρωποθυσίαι. Ἐκ τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ὅμως ἐπιγραφῶν τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἁπασῶν μνημονευουσῶν τῶν Θεῶν Οὐρανιώνων ἀπορρέει, ὅτι τὸ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην κρατῆσαν θρήσκευμα ἦν ἡ πολυθεΐα, ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι διατηρηθεῖσα μέχρι καὶ τοῦ τρίτου αἰῶνος, ὁπότε τὸ πολὺ πλῆθος ἐξηκολούθει εἰσέτι νὰ θύῃ εἰς τοὺς βωμοὺς τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῶν λοιπῶν θεοτήτων. Δὲν ἠδύνατο εὐκόλως νὰ καταρρεύσῃ θρησκεία ἐξασκοῦσα ἀπροσμάχητον δύναμιν, καθὸ θρησκεία τῆς φαντασίας μᾶλλον ἢ τῆς συνειδήσεως, τῶν αἰσθήσεων ἢ τῆς καρδίας, δὲν ἠδύναντο αἱ νύμφαι νὰ καταλίπωσι ταχέως τὰ ἄντρα καὶ τὰ δάση, τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰς θαλάσσας, οὔτε ἡ Ἀφροδίτη οὕτως ἀποτό-

[1] Πράξ. Ἀποστόλων, σ. 974.

μως νὰ ἐγκαταλείψῃ τοὺς θυόεις βωμούς της. Οὕτω δὲ οἱ Ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Βαρνάβας, οἵτινες κατ' ἀρχὰς χάρις εἰς τὴν προστασίαν τοῦ ἀνθυπάτου, ὃν κατώρθωσαν νὰ προσηλυτίσωσιν, οὐδόλως κατεδιώχθησαν ὡς ἀλλαχοῦ, περιωρισμένους κατήγαγον θριάμβους, ὡς ἐπίσης καὶ οἱ ἄμεσοι διάδοχοι αὐτῶν. Τοιοῦτοι δὲ ὑπῆρξαν ὁ τετραήμερος Λάζαρος, ὅστις ἐλθὼν ὡς λέγεται εἰς Κύπρον ἐχειροτονήθη ἀρχιερεὺς τῶν Κιτιέων, Ἐπαφρόδιτός τις, εἷς τῶν Ἑβδομήκοντα, ἐπίσκοπος ἐν τῇ Ἀκτῇ Ἀργείων, ὁ Ἡρακλείδιος καὶ Μύρων ἐν Ταμασσῷ καὶ ἐν Σολέᾳ ὁ Φιλάγριος, μαθητὴς τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, ἐν Πάφῳ δὲ ὁ Τυχικός, ὃν ὁ Παῦλος ἀποκαλεῖ ἀγαπητὸν ἀδελφὸν καὶ πιστὸν οἰκονόμον καὶ σύνδουλον αὐτοῦ ἐν Κύπρῳ.

Σφοδρὸν ὅμως κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ πόλεμον ἐκήρυξαν οἱ ἐν τῇ νήσῳ πολυάριθμοι Ἑβραῖοι καὶ ἡ νέα θρησκεία δὲν ἐγκατέστη ἐν τῇ χώρᾳ ἄνευ θυσιῶν, ἀλλὰ μετὰ αἱματηροὺς ἀγῶνας. Πρῶτον θῦμα ὑπῆρξεν αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος Βαρνάβας, ὅστις συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐν Σαλαμῖνι ὑπέστη τὸν διὰ λιθοβολισμοῦ θάνατον. Ἡ Σαλαμὶς ἐπέπρωτο μετά τινα ἔτη νὰ καταστῇ καὶ πάλιν τὸ θέατρον φρικτοῦ αἱματηροῦ δράματος. Εἰς τὸν νέον Θεὸν ἔδει νὰ θυσιασθῶσιν ὁλόκληροι ἑκατόμβαι ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων. Περὶ τὰ τέλη τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Τραϊανοῦ (116 μ. Χ.) ἐκραγείσης γενικῆς τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῶν Ρωμαίων στάσεως, οἱ ἐν Κύπρῳ Ἑβραῖοι ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς Ἀρτεμίωνά τινα κατεκρεούργησαν διακοσίας χιλιάδας Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, οὐδὲ τῶν νηπίων φεισθέντες, κατασκάψαντες σύναμα καὶ τὴν Σαλαμῖνα. Καὶ ἂν ἀμφισβητήσωμεν τὴν ἀλήθειαν τοῦ μεγάλου τούτου ἀριθμοῦ τῶν θυμάτων, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν σφαγιασθέντων ἦν ὄντως μέγας, ἀδιάφορον ὁπόσος ἀκριβῶς. Δὲν ἐβράδυναν ὅμως οἱ Ἰουδαῖοι νὰ λάβωσι τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας των. Ὁ ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ σταλεὶς στρατηγὸς Λούσιος ἀφοῦ κατέσφαξε πλείστους ἐξ αὐτῶν, τοὺς ἐπιλοίπους πανοικεὶ ἐξεδίωξε τῆς νήσου, ἀπαγορεύσας ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν εἰς τὸ ἑξῆς προσέλευσιν παντὸς Ἰουδαίου εἰς Κύπρον, εἰς ἣν ὁ ἐκ τύχης ἢ ἀκουσίως καταφεύγων ἐφονεύετο ἀὐθωρεί.

Καὶ ἡ διάταξις αὕτη οὐ μόνον πιστῶς ἐφηρμόσθη, ἀλλὰ καὶ ἐκράτησε μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Οὐδεὶς ἔκτοτε Ἑβραῖος ἐπάτησε τὸ ἔδαφος τῆς Κύπρου, ἧς οἱ κάτοικοι μεγάλην ᾐσθάνοντο

ἀποστροφὴν πρὸς τοὺς παρανόμους Ἰουδαίους. Ἂν καὶ σήμερον ὁ λαὸς ἀγνοεῖ τὴν τρομερὰν τῆς Σαλαμῖνος σφαγήν, ἐν τούτοις τρέφει ἔμφυτον καὶ ἐξαιρετικὸν μῖσος κατὰ τῶν Ἰουδαίων, ἐκ παραδόσεώς πως εἰδὼς τοὺς ἀπείρους τῶν Ἑβραίων κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμούς. Μόλις δὲ πρό τινων ἐτῶν ἤρξαντο ἐπισκεπτόμενοι τὴν νῆσον ὀλίγοι τινὲς Ἑβραῖοι ρωποπῶλαι, ἐντὸς τῶν τριόδων ἐξαγγέλλοντες στεντορείᾳ τῇ φωνῇ *ταὶς καλαὶς των πραγματειαὶς*, ὑφιστάμενοι δὲ τὰ πάνδεινα ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἀναγκαζόμενοι κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ Πάσχα νὰ καταλίπωσι τὴν νῆσον, φοβούμενοι τὸν θρησκευτικὸν τῶν κατοίκων φανατισμόν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῆς Ἀγγλίας ἐξέλιπε πᾶς τοιοῦτος φόβος, δὲν καίεται πλέον τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἑβραίου κατὰ τὸ Πάσχα, ἀρκετοὶ Ἰουδαῖοι κατοικοῦσι διαρκῶς ἐν τῇ νήσῳ καὶ ὁ πραγματευτὴς διέρχεται τὰς ὁδοὺς ἀπαρατήρητος σχεδὸν ὑπὸ τῶν ἀγυιοπαίδων. Ἡ Ἀγγλία θέλουσα νὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν ἐγκατάστασιν ἀποικίας τινὸς ἑβραϊκῆς ἐν Κύπρῳ, παρέσχεν εἰς πλείστους ἐκ Ρωσσίας πρόσφυγας γαῖας πρὸς καλλιέργειαν καὶ ὑπεβοήθησε τὴν ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασίν των. Κακῶς ὅμως διαιτώμενοι, πτωχοὶ καὶ ἄθλιοι περιέπεσαν εἰς παντοίας νόσους καὶ ἐπ' ἀρκετὸν ταλαιπωρηθέντες ἠναγκάσθησαν κακοὶ κακῶς νὰ καταλίπωσι τὴν νῆσον. Αἱ ὡραῖαι ὅμως ἀπόγονοι τῆς Ρεβέκκας συνέτειναν πολύ, ὅπως κατευνασθῇ τὸ μέγα μεταξὺ Κυπρίων καὶ Ἑβραίων μῖσος, ἔρωτες δέ τινες μεταξὺ αὐτῶν ἐπεσφράγισαν τὴν ἐξάλειψιν τῆς ἀρχαίας ἀπαγορεύσεως.

Γ'

Βυζαντῖνοι.

α'

Ρωμαιο-Βυζαντῖνοι.

Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας μόνος αὐτοκράτωρ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καταστὰς καὶ τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἀπὸ Ρώμης εἰς Βυζάντιον μεταθέσας (330), ριζικὸν ἐτροποποίησε καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους αὐτοῦ, πρὸ πάντων δὲ τὴν τῶν ἐπαρχιῶν, διαιρέσας αὐτὸ εἰς τέσσαρας ἐπαρχίας, ὑποδιαιρεθείσας εἰς δέκα καὶ τρεῖς διοικήσεις καὶ 116 ὑπαρχίας (provinciae). Ἡ Κύπρος κατέστη μία τῶν ὑπαρχιῶν τούτων, ὑπαγομένη εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑδρεύοντα τοποτηρητὴν ἢ ἔπαρχον τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Θράκης, ἀποτελουσῶν ὁμοῦ τὴν μίαν τῶν τεσσάρων ἐπαρχιῶν, καὶ διῃρέθη εἰς δεκατρία διαμερίσματα κατὰ Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον καὶ δεκατέσσαρα κατὰ Ἱεροκλῆ, τὰ ἑξῆς· τὴν Κωνσταντίαν, Ταμασσόν, Κίτιον, Ἀμαθοῦντα, Κούριον, Πάφον, Ἀρσινόην, Σόλους, Λάπηθον, Χύτρους, Καρπάσιον, Τριμηθοῦντα, Κυθήρειαν καὶ Λευκωσίαν. Διῳκοῦντο δὲ ὑπὸ στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν, οἵτινες ἐκαλοῦντο ἡγεμόνες (duces) καὶ ἐνίοτε ἐπίτροποι (comites), ἐξ ὧν προῆλθον μεταγενεστέρως οἱ δοῦκες καὶ οἱ κόμητες ὑπὸ διάφορον ἔννοιαν. Ἐκ τῶν ἄνω πόλεων τὸ πρῶτον ἤδη ἀναφαίνονται ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αἱ ἑξῆς· ἡ Κωνσταντία, ἡ Κυθήρεια, ἡ Τριμηθοῦς καὶ ἡ Λευκωσία. Ἡ Κωνσταντία ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου Φλαβίου Κωνσταντίου, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα, παρὰ τὴν περίδοξον Σαλαμῖνα καταστραφεῖσαν τότε ὑπὸ δύω σεισμῶν (333 καὶ 343), ἐξ ὧν καὶ ἀρκετὸν πλῆθος διεφθάρη· τὴν καταστροφὴν ταύτην εἶχε προΐδει ὁ ἑξῆς ἐν τοῖς Σιβυλλιακοῖς βιβλίοις χρησμός·

«Καί ποτε δὴ Σαλαμῖνα, Πάφον θ' ἅμα σεισμὸς ὀλέσσει·
Κύπρος δ' ἕξει μέγα πῆμα
Καὶ Πάφος ἀΐξει δεινὸν μόρον.»

Ἡ μαντεία ἐπηλήθευσεν· ἡ Πάφος ἡ περίπυστος τῆς Ἀφροδίτης πατρίς, ὡς εἴδομεν, κατεστράφη ἐπὶ Αὐγούστου, ἡ δὲ Σαλαμὶς ἡ μεγάλη καὶ ἔνδοξος πόλις τῶν Τεύκρων καὶ τοῦ Εὐαγόρου, ἡ εὐκτισμένη Σαλαμίς, κατέπεσεν εἰς σωρὸν ἐρειπίων. Ὤχετο τὸ πάρος κλέος· ἡ Πάφος ἐκλήθη Αὐγούστα καὶ ἡ Σαλαμὶς Κωνσταντία. Ἐν τούτοις δὲν ἔπαυσε καλουμένη Σαλαμὶς μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ε' αἰῶνος, ὅτε ἐξενίκησε τελείως τὸ νέον αὐτῆς ὄνομα. Πολλοὶ τῶν περὶ Κύπρου γραψάντων θεωροῦσι τὴν Κωνσταντίαν ὡς κτίσμα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ ἄλλοι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Χλωροῦ, ὁ δὲ Κυπριανὸς τοῦ πατρὸς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης Κώνσταντος. Ἀλλ' ἡ πιθανωτέρα γνώμη εἶναι, ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Φλαβίου Κωνσταντίου, ὅστις καὶ ἄλλας ἔκτισε Κωνσταντίας. Καὶ φαίνεται, ὅτι ἕνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων συμφορῶν τῆς Σαλαμῖνος ἡ ἕδρα τῆς διοικήσεως μετεφέρθη ἐκεῖθεν ἐπί τινα χρόνον εἰς Αὐγοῦσταν (Πάφον), μέχρις ὅτου ἀνῳκοδομήθη καὶ ἐκλήθη Κωνσταντία, ὅτε διὰ πολλῶν καὶ μεγάλων οἰκοδομῶν λαμπρυνθεῖσα κατέστη αὖθις ἡ πρωτεύουσα τῆς Κύπρου.

Ἡ Τριμηθοῦς (ἡ νῦν κώμη Τριμηθουσιὰ) ἦν μικρὰ μεσόγειος πόλις, ἄγνωστος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐπὶ τῶν βυζαντιακῶν δὲ χρόνων ἀναπτυχθεῖσα καὶ γνωστὴ γενομένη ὡς πατρὶς τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος. Ἡ δὲ Κυθήρεια (ἡ νῦν ὡραία κωμόπολις Κυθραία) ἦν ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν μνημονευομένη Κυθήρα, ἱερὰ τῆς Ἀφροδίτης πόλις. Ἡ Λευκωσία ἦν ἐπίσης ἄγνωστος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀναπτυχθεῖσα καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν λοιπῶν ἐπισήμων πόλεων τῆς νήσου πρωτεύουσα κατασταθεῖσα μέχρι σήμερον. Ὡς πρὸς δὲ τὴν Ἀρσινόην ἀγνοοῦμεν, τίνα τῶν πολλῶν ἐν τῇ νήσῳ ὁμωνύμων πόλεων νὰ εἰκάσωμεν· νομίζομεν ὅμως πιθανώτερον ὑπονοουμένην τὴν ἐπὶ τοῦ Μαρίου οἰκοδομηθεῖσαν, διότι τὸ Μάριον καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν διετέλεσε πρωτεύουσα καὶ ὑπ' οὐδεμιᾶς ἄλλης πλησίον πόλεως ὑπεσκιάζετο.

Γνωρίζομεν τὴν ἀθλίαν κατάστασιν, εἰς ἣν εὑρίσκετο ἡ Κύπρος κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρ-

χίας. Αἱ ἀλλεπάλληλοι συμφοραὶ ἐπέφερον, ὡς εἴπομεν, τὴν παντελῆ τῆς νήσου ἐρήμωσιν. Ἡ Ἁγία Ἑλένη ἐπανακάμπτουσα τότε ἐξ Ἱεροσολύμων, ἔνθα ἀνεῦρε τὸν Τίμιον Σταυρόν, διῆλθε καὶ διὰ τῆς Κύπρου (327) καὶ ἰδοῦσα τὴν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν αὐτῆς, ἔτεινεν ἀρωγὸν χεῖρα τοῖς Κυπρίοις, πολλὰ ἀγαθὰ ὑπὲρ αὐτῶν πράξασα. Καὶ πρῶτον ἀνήγειρε δύω ναούς, μέχρι σήμερον σωζομένους, τὸν ἕνα παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τετίου ποταμοῦ (τανῦν Βασιλοποτάμου), ἔνθα καὶ ἀπεβιβάσθη, καὶ τὸν δεύτερον ἐπὶ τῆς τελευταίας τῶν ὀλυμπίων ὀρέων ἐξάρσεως, ἐπὶ τοῦ βουνοῦ, ὅστις ἐκ τεμαχίου τινὸς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὅπερ ἀφιέρωσεν ἐκεῖ ἡ Ἁγία, ἐκλήθη ἔκτοτε Σταυροβοῦνι. Προσέτι ἀφιέρωσεν εἰς πολλοὺς τῆς νήσου ναούς, εἰς τὸν τῶν Λευκάρων, Ὁμόδους καὶ Κουκᾶς, μεσογείων κωμῶν, ὡς καὶ εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῆς κτισθέντας, τεμάχια τιμίου ξύλου καὶ τῆς καννάβου, δι' ἧς οἱ ἄνομοι Ἑβραῖοι προσέδεσαν τὸν Χριστὸν ἐπὶ τοῦ σταυρικοῦ ξύλου, καὶ ἄτινα καὶ νῦν ἐπιδεικνύουσιν οἱ κάτοικοι τῶν κωμῶν τούτων εἰς τοὺς ἐπισκέπτας, διηγούμενοι τὴν ἱστορίαν τῶν θείων δώρων, ἅτινα προφυλάττουσιν αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Ἡ ἔλευσις τῆς Ἁγίας Ἑλένης μετὰ τῶν τιμίων δώρων ὑπῆρξεν εὐοίωνος διὰ τὴν νῆσον· ἤνοιξαν τότε οἱ καταρράκται τοῦ οὐρανοῦ, ραγδαῖοι καὶ συνεχεῖς ὑετοὶ ἐπηκολούθησαν δεκαεπταετῆ καὶ κατ' ἄλλους τριακονταετῆ ἀνομβρίαν, ἀνεζωογονήθησαν οἱ ἀπεξηραμμένοι ἀγροί, καὶ οἱ πανταχόθεν καταρρέοντες ῥύακες ἔδωσαν νέαν ζωὴν εἰς τὴν λιποψυχοῦσαν νῆσον. Δὲν ἠρκέσθη ὅμως μόνον εἰς τὰ εὐεργετικὰ ταῦτα δῶρα ἡ μακαρία τοῦ Κωνσταντίνου μήτηρ, ἀλλὰ συγκινηθεῖσα ἐκ τῆς λειψανδρίας, ἥτις ἐπηκολούθησε τὴν λειψυδρίαν καὶ τὰ λοιπὰ δεινά, ἀπεφάσισε τὴν νέαν τῆς χώρας συνοίκισιν. Πρὸς τοῦτο δὲ προσεκάλεσε τοὺς φυγάδας Κυπρίους καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐκ τῶν πέριξ τῆς νήσου, δωρήσασα αὐτοῖς γαίας πρὸς καλλιέργειαν καὶ ὑποσχεθεῖσα ἀσυδοσίαν ἐπί τινα ἔτη.

Μέγα ἀληθῶς ὑπῆρξε τὸ ἔργον τῆς Ἁγίας Ἑλένης, ἥτις καὶ ἐκ Κύπρου ἀπελθοῦσα δὲν ἔπαυσε περὶ αὐτῆς φροντίζουσα· συνέστησε τὴν πολυπαθῆ νῆσον εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν προστασίαν τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις μετὰ τὴν μνημονευθεῖσαν διαίρεσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἔστειλεν ὡς πρῶτον διοικητὴν τῆς Κύπρου τὸν ἀρχικαμηλοκόμον[1]

[1] Τὸ ἀξίωμα τοῦτο δὲν ἦτο τότε ἀξιοκαταφρόνητον.

Καλόκαιρον, ὅστις Κακόκαιρος μᾶλλον ἠδύνατο νὰ κληθῇ, διότι μόλις εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ φθάσας καὶ ἐγκατασταθεὶς ἐν Ἀμαθοῦντι, ἔνθα ἐγένετο δεκτὸς μετὰ πολλῶν τιμῶν, ἤρξατο νὰ ἐπιβάλλῃ βαρεῖς φόρους, μέχρις ὅτου ἀποπειραθεὶς νὰ κηρύξῃ ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον, κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Κυπρίων καὶ καταφυγὼν εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας συνελήφθη καὶ ἀπηγχονίσθη ἢ ἑκὰν ζῶν. Τοῦτο ἐγένετο ἀφορμή, ὅπως ἡ νῆσος ὑπαχθῇ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ δουκὸς τῆς Ἀντιοχείας, ὅστις εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ στρατηγοῦ διοικητοῦ τῆς νήσου, ἀπεσπάσθη δὲ αὐτῆς, ὡς θεωρεῖται βέβαιον πρὸ τοῦ 540, ὁπότε ἡ Ἀντιόχεια ἠρημώθη ὑπὸ μεγάλου σεισμοῦ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α'. Τότε ἡ Κύπρος ἀπετέλεσεν ἰδίαν ὑπαρχίαν, δικαστικῶς μόνον ὑπαγομένην εἰς τὸν παρὰ τὸν Δούναβιν κοιαίστορα, εἶτα δὲ εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

β'

Ἀναβίωσις Κύπρου ὑπὸ τοὺς Βυζαντίνους

Μετὰ τὸν θάνατον Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου τὸ ρωμαϊκὸν κράτος διῃρέθη ὁριστικῶς εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν, καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔλαβεν ὁ Ἀρκάδιος, τὸ δὲ δεύτερον ὁ Ὀνώριος (395 μ. Χ.). Ἡ Κύπρος ὑπαρχία τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀνήκει ἐφεξῆς τοῖς Ἕλλησι τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ χριστιανισμὸς καίπερ εἰσαχθεὶς ἅμα τῇ ἀφίξει τῶν Ἀποστόλων Βαρνάβα καὶ Παύλου καὶ μετὰ ταῦτα ἐξαπλωθεὶς καθ' ὅλην τὴν νῆσον, ἐν τούτοις μέχρι τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος παλαιῶν σφοδρῶς κατὰ τῶν εὐαρίθμων μέν, ἀλλὰ πλουσίων ἐθνικῶν καὶ τῶν πολυειδῶν αἱρέσεων, αἵτινες ἐλυμαίνοντο τότε τὴν νέαν θρησκείαν, δὲν εἶχε κατισχύσῃ τῆς παλαιᾶς. Ἡ ὁριστικὴ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπικράτησις καὶ τῆς πολυθείας ἡ ἐξαφάνισις λογίζεται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε διὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐθεωρήθη ὡς τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει θρήσκευμα, καὶ ἡ Ἁγία Ἑλένη ὑπὸ αἰσίους οἰωνοὺς ἐπισκεψαμένη τὴν νῆσον συνώκισεν αὐτήν, πρώτη οὕτω συντελέσασα εἰς τὴν ἐκ νέου ἀναβίωσιν τῆς Κύπρου. Τότε διῃρέθη ἡ νῆσος ἐκκλησιαστικῶς εἰς δέκα καὶ τρεῖς ἐπισκοπάς, τὴν τῆς Καρπασίας, Κι-

τίου, Λευκωσίας, Χύτρων, Σόλων, Λαπήθου, Τριμηθοῦντος, Ταμασσοῦ, Ἀμαθοῦντος, Κουρίου, Πάφου, Ἀρσινόης καὶ Σαλαμῖνος – Κωνσταντίας, ἥτις κατέστη καὶ μητρόπολις, ἀποβᾶσα οὕτω τὸ πολιτικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν τῆς νήσου κέντρον. Ἅπασαι αὗται αἱ ἐπισκοπαὶ ἦσαν ἀνεξάρτητοι πάσης ἄλλης ἐκκλησίας, ἀπετέλουν δὲ θρησκευτικὴν οἱονεὶ αὐθυπαρξίαν, ἔχουσαι πρόεδρον τὸν μητροπολίτην τῆς Σαλαμῖνος. Τέλεον δὲ ἐξεχριστιανίσθη ἡ νῆσος περὶ τὰ τέλη τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίας Ἁγίου Ἐπιφανίου, ὅστις κατώρθωσεν, ὅπως Θεοδόσιος ὁ Α' ἐκδώσῃ διαταγήν, δι' ἧς πάντες οἱ ἀντιτασσόμενοι εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἐπιφανίου ἐδιώκοντο τῆς νήσου.

Διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ Κύπρος ἀποβάλλουσα τὴν διεφθαρμένην τοῦ παρελθόντος θρησκείαν, νέας ἀρύεται ἠθικὰς δυνάμεις καὶ ἐπωφελουμένη τῆς μακρᾶς ἠρεμίας, ἥτις ἐπηκολούθησε τὴν ἔλευσιν τῆς Ἁγίας Ἑλένης, τρεῖς περίπου αἰῶνας διαρκέσασα, νέαν λαμβάνει ζωήν. Κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα ὁ τόπος ἀνακύπτει τῶν προτέρων ταλαιπωριῶν, ἡ χώρα ἀναβιοῖ καὶ νομίζει τις πρὸς στιγμήν, ὅτι ἐπανῆλθον οἱ εὐτυχεῖς τοῦ παρελθόντος χρόνοι· εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην βεβαίως ἀνάγεται καὶ ἡ εἰς τὴν νῆσον εἰσαγωγὴ τῆς σηροτροφίας, ἥτις τοσοῦτῳ ἔκτοτε προώδευσεν. Αἱ πόλεις ὀχυροῦνται, μεγαλοπρεπεῖς ἀνεγείρονται ναοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται ἡ Ἁγία Σοφία τῆς Λευκωσίας καὶ ἡ τῆς παρὰ τὴν Κωνσταντίαν Ἀρσινόης, καὶ ἄνδρες λόγιοι ἐν ταῖς ἐπιστήμαις καὶ τοῖς γράμμασιν ἀναδεικνύνται ἐν ταῖς διαφόροις σχολαῖς, αἵτινες ἱδρύθησαν ἐν τῇ νήσῳ, ἰδίᾳ δὲ ἐν Κωνσταντίᾳ, Πάφῳ καὶ Ἀμαθοῦντι. Κατ' ἐξοχὴν δὲ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἔσχε πολλοὺς ἐνδόξους ἄνδρας, ὡς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἐλεήμονα, τὸν Ἅγιον Σπυρίδωνα, τὸν Ἅγιον Ἐπιφάνιον κλπ. Ὁ πατὴρ Λουζινιανὸς ἀπαριθμεῖ πλείονας τῶν ὀγδοήκοντα ἁγίων ἢ ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ἥτις καὶ διὰ τὴν εὐσέβειαν τοῦ λαοῦ αὐτῆς καὶ τὸν ζῆλον τῶν ἀρχιερέων ἐκλήθη ὑπό τινος οἰκουμενικῆς Συνόδου Φιλόχριστος.

Ἡ ὁμοιότης τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τῆς θρησκείας καὶ τῆς γλώσσης τῶν κρατούντων καὶ τῶν κρατουμένων ἐνεδυνάμου τὴν μεταξὺ αὐτῶν σύμπνοιαν ἀναγκαίαν οὖσαν πρὸς ἀναβίωσιν τῆς χώρας. Ἡ περίοδος αὕτη δικαίως δύναται νὰ κληθῇ περίοδος ἐλευθερίας.

γ΄

Ἐπιδρομαὶ βαρβάρων. Ἄραβες.

Ἀλλ' ἡ ἠρεμία αὕτη δυστυχῶς παρατείνεται μόνον μέχρι τῶν μέσων τῆς ἑβδόμης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε αἱ ἀλλεπάλληλοι κατὰ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἐπιδρομαὶ βαρβάρων λαῶν, ὧν μέχρι τοῦ νῦν ἔμεινεν ἀλλοτρία ἡ Κύπρος, ἦλθον ὅπως συνταράξωσι τὴν ἡσυχίαν λαοῦ ἑλληνικοῦ διαβιοῦντος ὑπὸ τὰ σκῆπτρα αὐτοκρατόρων Ἑλλήνων ἤδη θεωρουμένων.

Διὰ τῆς γεννήσεως τοῦ Μωάμεθ (571 μ. Χ.) τοῦ ἀσιανοῦ κόσμου ἡ κατάστασις ἄρδην ἀνατρέπεται καὶ μεταβάλλεται, καὶ διὰ τῆς νέας θρησκείας γεννᾶται τὸ ἀραβικὸν κράτος, ὅπερ ἐλαυνόμενον ὑπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἀκατάσχετον ὁρμὰ πρὸς κατακτήσεις, ἀπειλοῦν νὰ ὑποτάξῃ καὶ αὐτὴν τὴν Εὐρώπην. Ἐπὶ τῶν πρώτων διαδόχων τοῦ Μωάμεθ οἱ Ἄραβες ἀποσπάσαντες τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἐστράφησαν κατόπιν καὶ κατὰ τῆς Κύπρου, ἀναγκαίου συμπληρώματος τῶν κατακτήσεων αὐτῶν. Καὶ πρῶτον ἐν ἔτει 632 ὁ πρῶτος τοῦ Προφήτου διάδοχος καλίφης Ἀβουβὲκρ προσέβαλε τὴν Κύπρον, προσωρινῶς δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κρατήσας τοῦ Κιτίου ἀπῆλθε, θάψας ἐκεῖ τὴν τότε θανοῦσαν θυγατέρα αὐτοῦ Ὄμμ-Χάραμ καὶ ἀνεγείρας πρὸς τιμὴν αὐτῆς μαυσωλεῖον, ὅπερ καὶ μέχρι σήμερον μεγάλης ἀπολαύει τιμῆς παρὰ τοῖς Μωαμεθανοῖς· ἄλλοι λέγουσιν, ὅτι αὕτη ἦτο χήρα ἑνὸς τῶν ἑταίρων τοῦ Προφήτου. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀβουβὲκρ Ὁμὰρ ὁ σκληρὸς τῆς ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης πυρπολητὴς διώρισε τὸν στρατηγὸν Μωαυϊᾶ ἐμίρην τῶν ἀπὸ Εὐφράτου μέχρις Αἰγύπτου ὑποκειμένων χωρῶν. Ὁ Μωαυϊᾶ οὗτος, ὁ ἀργότερον καλίφης γενόμενος, ἐπὶ 700 καὶ κατ' ἄλλους 1700 πλοιαρίων ἐκ Συρίας εἰς Κύπρον διαπεραιωθεὶς ἐκυρίευσε τὴν πρωτεύουσαν Κωνσταντίαν καὶ ἐλεηλάτησε τὴν νῆσον τῷ 648 ἐπὶ αὐτοκράτορος Κώνσταντος υἱοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Γ'. Ὁ αὐτοκράτωρ καλεῖ τὸν καλίφην ν' ἀποχωρήσῃ ἐκεῖθεν· ἀλλ' οὗτος ἀπαντᾷ· «τέκνον ἀπίστου, δὲν θὰ ἀκούσῃς, ἀλλὰ θὰ αἰσθανθῇς τὴν ἀπάντησίν μου·» καὶ ἡ ἀπάντησις αὐτοῦ ἦν ἡ ὁλοσχερὴς τῆς νήσου ἐρήμωσις καὶ καταστροφή. Ἡ Κωνσταν-

τία κατεστράφη, ἀφοῦ ἡρπάγησαν οἱ θησαυροὶ αὐτῆς, ἐσφάγησαν οἱ κάτοικοι, ἐβεβηλώθησαν οἱ ναοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνετο ὁ μεγαλοπρεπὴς μητροπολιτικὸς ναός, ὃν ἀνήγειρεν ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος, καὶ πᾶσα ἡ νῆσος παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον. Πληροφορηθεὶς ὅμως, ὅτι ἐπήρχετο κατ' αὐτοῦ ὁ βυζαντιακὸς στόλος ὑπὸ τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατηγὸν Κακόριζον, ἀπεχώρησεν ἐκεῖθεν μετὰ δύω ἔτη, τὸ δὲ ἑπόμενον ἔτος ἐπανῆλθεν ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Ἀβοῦ-Ἀλούρ, ὅστις ἐλεηλάτησεν ἐπίσης τὴν νῆσον καὶ ἰδίᾳ τὴν Πάφον, ἣν ἀντιστάσαν ἐξεπόρθησε, παραλαβὼν δὲ πλουσίαν λείαν, ἀπεχώρησεν. Φαίνεται ὅμως, ὅτι οἱ Ἄραβες δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσι τὴν πλουσίαν Κύπρον, καθ' ἧς ἐκ διαλειμμάτων κατήρχοντο, λεηλατοῦντες αὐτήν.

Ὁ Μωαυιᾶ, εἷς τῶν μεγαλοφυεστέρων ἀνδρῶν, οὓς ἀνέδειξεν ὁ μωαμεθανικὸς κόσμος, καλίφης γενόμενος, ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὴν Σμύρνην, ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Δ' τοῦ Πωγωνάτου. Ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἀπέβη ἀνεπιτυχὴς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Μωαυιᾶ Γεζίδ, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς πολιορκίας, ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἀποτίσεως ἐτησίου φόρου εἰς χρυσόν, ἵππους καὶ δούλους (678). Ὁ μέγας καλίφης μετ' ὀλίγον ἀπέθανε (680), μετὰ πέντε δὲ ἔτη καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Πωγωνάτος. Τοῦτον διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰουστινιανὸς ὁ Β', διὰ δὲ τοῦ Καλίφου τὸν θρόνον διάφοροι ἀνεφάνησαν μνηστῆρες, ὧν ἰσχυρότατος ἦν ὁ Ἀβδουλμελίκ, ὅστις ὑπὸ ἐσωτερικῶν δυσχερειῶν περισπώμενος προέτεινεν εἰς τὸν νέον βασιλέα τοῦ Βυζαντίου τὴν ἀνανέωσιν τῆς προμνησθείσης εἰρήνης ἐπὶ ὅροις μάλιστα συμφερωτέροις ὡς φαίνεται. Τὴν πρότασιν κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέρριψεν, εἶτα ὅμως παρεδέξατο ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ συνωμολογήθη συνθήκη (686), καθ' ἣν ὁ μὲν καλίφης ὑπέσχετο νὰ τελῇ εἰς τὸν χριστιανὸν αὐτοκράτορα καθ' ἑκάστην ἡμέραν χίλια χρυσᾶ νομίσματα, ἕνα δοῦλον καὶ ἕνα εὐγενῆ ἵππον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ αὐτοκράτωρ παρεχώρει τῷ καλίφῃ τοὺς ἡμίσεις φόρους τῆς Ἀρμενίας, Ἰβηρίας καὶ Κύπρου. Ἀλλ' οἱ Ἄραβες δὲν ἔμειναν ἐπὶ πολὺ πιστοὶ εἰς τὰς συνθήκας. Μόλις δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέρανε τὸν κατὰ τῶν Σλαύων καὶ Βουλγάρων πόλεμον, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐκπέμψῃ στρατὸν καὶ στόλον

κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐπιτιθεμένων κατὰ τῶν ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ κτήσεων τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, ὅτε ἐν κρισίμῳ περὶ τὴν Καρχηδόνα ἀγῶνι κατετροπώθησαν ὁλοσχερῶς οἱ Ἄραβες.

Τὸ περίεργον εἶναι, ὅτι αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται δὲν φαίνονται διαλύσασαι τὰς ὑφισταμένας μεταξὺ τῶν δύω ἐπικρατειῶν συνθήκας. Τοῦτο τοὐλάχιστον ἐξάγεται ἐκ τῶν ἑπομένων γεγονότων, καθ' ἃ ὁ μὲν Ἰουστινιανὸς πολιτεύεται ὡσεὶ προκαλῶν τὸν πόλεμον, ὁ δὲ Ἀβδουλμελὶκ ὡσεὶ ἀποφεύγων αὐτόν· οὐδέτερος ὅμως ἀξιοῖ, ὅτι ἡ εἰρήνη ἀνετράπη ἤδη ἕνεκα τῶν περὶ Καρχηδόνα πολεμικῶν γεγονότων. Μικρὸν μετὰ ταῦτα ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεχείρησε πρᾶξιν, ἥτις δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, καὶ ἔτι δυσκολώτερον νὰ δικαιολογηθῇ. Τῷ 690 μετῴκισεν ἅπαντας τοὺς χριστιανοὺς τῆς νήσου κατοίκους εἰς πόλιν τινὰ πλησίον τῆς Κυζίκου κτισθεῖσαν καὶ ὀνομασθεῖσαν Ἰουστινιανούπολιν. Διὰ τί ἔπραξε τοῦτο; Ἆρά γε διότι ὑπολαμβάνων τὸν πόλεμον ἐπικείμενον ἐνόμιζεν, ὅτι κινδυνεύει νὰ ἀποβάλῃ ὁλοσχερῶς τὴν κυριαρχίαν τῆς νήσου; Ἀλλὰ τούτου τεθέντος ἡ παράδοξος ἐκείνη ἀπόφασις ἦν πολυειδῶς ἀσύνετος· καθότι ἢ δὲν ἔπρεπε νὰ προκαλῇ τὸν πόλεμον, ἢ ἂν ὁ πόλεμος ἦτο ἀναπόδραστος, ὤφειλεν ἀντὶ νὰ ἐρημώσῃ τὴν νῆσον νὰ ἀγωνισθῇ ἐξ ἐναντίας εἰς τὸ νὰ ἀποβάλῃ ἐκεῖθεν ἐντελῶς τοὺς Ἄραβας, ὅπερ δὲν ἦτο ἀδύνατον, διότι ἂν ἡ ἀνάκτησις τῶν ἠπειρωτικῶν χωρῶν ὅσαι κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἦν πρᾶγμα δυσχερὲς καὶ ἐνίοτε ἀσύμφορον, ἡ τῶν νήσων σωτηρία δὲν ἦτο ἀκατόρθωτος εἰς τὸν θαλασσοκρατοῦντα ἑλληνισμόν[1].

Ὑπάρχουσιν ὅμως οἱ φρονοῦντες, ὅτι παρὰ τὴν ἐν Καρχηδόνι ἦτταν αὐτῶν οἱ Ἄραβες κατώρθωσαν νὰ γείνωσι κύριοι τῆς Κύπρου, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἀνίκανος νὰ ἀνακτήσῃ αὐτὴν συνεβούλευσε τοῖς Κυπρίοις, ὅπως πρὸς σωτηρίαν στιφηδὸν μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ Σάθας ἀναφέρει ὡς λόγον τῆς νέας ταύτης μεταξὺ Ἀράβων καὶ Βυζαντίνων ῥήξεως τὸν ἑξῆς· εἴδομεν ἤδη, ὅτι κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ 686 ὁ Ἀβδουλμελὶκ ὑπεχρεοῦτο ν' ἀποτίῃ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πλὴν ἄλλων καὶ 1000 χρυσᾶ νομίσματα· τὸν φόρον τοῦτον ἠθέλησε τότε ὁ καλίφης ν' ἀποτίσῃ δι' ἀραβικῶν ἀντὶ

1 Παπαρρηγόπουλος· Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθνους τόμ. Γ', σελ. 323.

ἑλληνικῶν νομισμάτων, ὡς μέχρι τοῦ νῦν. Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἐδέχθη τὸ τοιοῦτον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπῆλθε ῥῆξις, καθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεχώρησεν ἡττημένος μᾶλλον (691). Τότε ὁ Ἰουστινιανὸς μὴ δυνάμενος νὰ ὑπερασπίσῃ τοὺς Κυπρίους, μὴ θέλων δὲ νὰ τοὺς ἀφήσῃ εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων, μετῴκισεν αὐτοὺς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον εἴς τινα πλησίον τῆς Κυζίκου πόλιν, Νέαν Ἰουστινιανούπολιν κληθεῖσαν.

Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ ἡ μετοικεσία αὕτη ἀπέβη ὀλεθρία εἴς τε τοὺς δυστυχεῖς μετανάστας καὶ εἰς τὴν ὡραίαν αὐτῶν πατρίδα, σώζουσαν μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων οὐκ ὀλίγα λείψανα τῆς ἀρχαίας ἀκμῆς καὶ εὐπορίας· πολλοὶ τῶν μεταναστευσάντων Κυπρίων ἐναυάγησαν καθ' ὁδόν· ἄλλοι ὑπὸ παντοίων ἀσθενειῶν κατατρυχόμενοι ἀπέθανον ἐν τῇ νέᾳ αὐτῶν ἀποικίᾳ· ἅπαντες δὲ ἐδυστύχησαν ἀποβαλόντες ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν πατρίδι κτήματα λαμπρά, τὰ ὁποῖα δὲν ἀνεπλήρωσαν βεβαίως αἱ παραχωρηθεῖσαι εἰς αὐτοὺς περὶ Κύζικον γαῖαι. Πρὸς τούτοις καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἠναγκάσθησαν μετὰ ταῦτα, καταλείποντες τὴν Κύπρον, νὰ διασκορπισθῶσιν ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης χρονολογεῖται ἡ καταστροφὴ καὶ ἡ ἐκμηδένισις τῶν ἀρχαίων ἐπισήμων καὶ λαμπρῶν τῆς νήσου πόλεων, ἡ δὲ προκειμένη ἱστορικὴ σελὶς ἀποτελεῖ μίαν τῶν θλιβερωτέρων τῆς ἱστορίας τῆς πολυπαθοῦς νήσου. Ἡ Κωνσταντία πρὸ πολλοῦ ἤδη, ὡς εἴδομεν, εἶχε καταστραφῇ (648) ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ Μωαυϊᾶ καὶ οὕτως ἐξέλιπε πᾶν ἴχνος τῆς ἀρχαίας ἐκείνης πόλεως. Ἡ μητρόπολις μετεφέρθη τότε εἰς τὴν παρακειμένην Ἀρσινόην τὴν ἐκ τῆς πολλῆς πέριξ ἄμμου Ἀμμόχωστον κληθεῖσαν, ἥτις ἔκτοτε ἀπέβη καὶ καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα διετέλεσεν ἡ ἐπισημοτέρα τῆς νήσου πόλις. Πρὸς αὔξησιν δὲ τοῦ οὕτως ἀραιωθέντως πληθυσμοῦ τῆς νήσου ἐχύθησαν εἰς αὐτὴν 30 περίπου χιλ. αἰχμαλώτων Περσῶν!

Εἴπομεν ἤδη, ὅτι ἡ Κύπρος πολιτικῶς ὑπήγετο εἰς τὸν στρατηγὸν Ἀντιοχείας, ὅστις διώριζεν ἑκάστοτε τὸν τῆς νήσου στρατηγὸν διοικητήν. Ἐκκλησιαστικῶς ὅμως ἦν ἀνεξάρτητος καὶ αὐτοδιοίκητος· κατὰ δὲ τὸν πέμπτον αἰῶνα οἱ ἐπίσκοποι Ἀντιοχείας ἠξίωσαν νὰ ὑπαγάγωσιν αὐτὴν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείας, ἐφ' ᾧ καὶ πολλὰς πάντοτε καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν κατέβαλλον προσπαθείας. Τέλος ὅμως ἡ ἐν

Ἐφέσῳ Γ' οἰκουμενικὴ Σύνοδος (431), καθ' ἣν παρουσιάσθησαν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντίας Ῥηγῖνος, ὁ ἐπίσκοπος Κουρίου Ζήνων καὶ ὁ τῶν Σόλων Εὐάγριος, ἐκτραγῳδοῦντες τὰς καταπιέσεις τῶν ἐπισκόπων Ἀντιοχείας ἐπὶ τῷ ἀναγνωρίσαι αὐτούς ὡς ἀνωτέρους, ἀνεγνώρισε τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ἰδίᾳ περὶ τὴν ἐκλογὴν καὶ χειροτονίαν τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς. Ἐν τούτοις ὅμως καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ἐπίσκοποι Ἀντιοχείας δὲν ἔπαυσαν ἐποφθαλμιῶντες τὴν ὑφ' ἑαυτοὺς καθυπόταξιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Οὕτως ὁ τῷ 485 γενόμενος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Πέτρος ὁ Κναφεὺς ἀπεπειράθη ἐκ νέου νὰ καθυποτάξῃ αὐτὴν ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι οἱ Κύπριοι ἐδιδάχθησαν τὸν χριστιανισμὸν ὑπὸ τῶν Ἀντιοχέων. Τοῦτον ἀντέκρουσεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντίας Ἀνθέμιος· ἀνακαλυφθέντος τότε παρὰ τὴν Κωνσταντίαν τοῦ λειψάνου τοῦ ἐκεῖ ταφέντος Ἀποστόλου Βαρνάβα μετ' αὐτογράφου εὐαγγελίου κατὰ Ματθαῖον, ὁ Ἀνθέμιος ἔφερε τό τε σῶμα καὶ τὸ εὐαγγέλιον, κατά τινας μόνον τὸ τελευταῖον τοῦτο, ὅπερ καὶ τὸ ὀρθότερον, εἰς τὸν τότε αὐτοκράτορα Ζήνωνα, ὅστις μετὰ χαρᾶς ἀποδεξάμενος τὸ δῶρον καὶ ἀκούσας τὰ κατὰ τῶν ἐπισκόπων Ἀντιοχείας παράπονα τῶν Κυπρίων, διέταξε τὸν Πατριάρχην Ἀκάκιον νὰ δικάσῃ τὴν μεταξὺ αὐτῶν ὑπόθεσιν. Ὁ Ἀνθέμιος τότε ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου εἶναι ἀνεξάρτητος ὡς ἀποστολική, πρώτων ἐν Κύπρῳ διδαξάντων τῶν Ἀποστόλων Βαρνάβα καὶ Παύλου, ὅπερ καὶ προηγουμένως παρεδέξατο καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ Σύνοδος. Ὁ Πατριάρχης τότε ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ κατέστησε τὴν μητρόπολιν Κωνσταντίας ἀρχιεπισκοπὴν πάσης Κύπρου, τὸν δὲ ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς ἐτίμησε διὰ βασιλικῶν προνομίων, ἐπιτρέψας αὐτῷ νὰ φέρῃ κατὰ τὰς ἱερὰς τελετὰς μανδύαν ἐρυθρόν, νὰ κρατῇ σκῆπτρον ἀντὶ ποιμαντορικῆς ῥάβδου, νὰ ὑπογράφῃ διὰ κινναβάρεως καὶ νὰ σεμνύνηται τῇ κλήσει τοῦ αὐτοκεφάλου. Τὰ προνόμια ταῦτα, ἅτινα διετηρήθησαν μέχρι σήμερον, ἀνεγνώρισε καὶ ἡ ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτη οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ ἐκύρωσε διὰ τοῦ τριακοστοῦ ἑνάτου αὐτῆς κανόνος ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Β' (691). Πολλοὶ φρονοῦσιν, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἄρχεται ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ οὐχὶ πρότερον· ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἀποδεικνύεται ὅλως ἐσφαλμένη.

Κατὰ τὴν Σύνοδον ταύτην ἀνεγνωρίσθη ὅ,τι προϋπῆρχε μέν, ἀλλ' ἠμφισβητεῖτο.

Κατὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν εἰς Κύζικον μετανάστευσιν τῶν Κυπρίων ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης, οὗ ἡ ἕδρα πρὸ μικροῦ μετετέθη εἰς Ἀρσινόην, ἠκολούθησε τὸ μεταναστεῦσαν ποίμνιον αὐτοῦ εἰς τὴν νέαν Ἰουστινιανούπολιν, ἣν καὶ ἀνεγνώρισεν ὁ Ἰουστινιανὸς ὡς αὐτοκέφαλον ἀρχιεπισκοπήν, ὑπαγαγὼν ὑπ' αὐτὴν καὶ πάσας τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ αὐτὴν τὴν μητρόπολιν τῆς γειτονος Κυζίκου. Τὸν ἀρχιεπίσκοπον δὲν ἠκουλούθησαν ὡς φαίνεται εἰς Κύζικον καὶ οἱ λοιποὶ τῆς νήσου ἐπίσκοποι.

Τίς δὲ ἡ μετὰ τὴν ἀκουσίαν ταύτην μετοικεσίαν τύχη τῶν ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ μεταναστευσάντων Κυπρίων, καὶ τίς ἡ τῶν μὴ τὴν ἑαυτῶν πατρίδα καταλιπόντων; Κωνσταντῖνος Ε' ὁ Κοπρώνυμος παγιώσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἐστράφη κατὰ τῶν Ἀράβων κατατριβόντων τὰς ἰδίας δυνάμεις εἰς ἐμφυλίους περὶ τῆς ἀρχῆς πολέμους, καὶ τῷ 746 εἰσέβαλεν εἰς τὴν βόρειον Συρίαν, τὸ δὲ ἑπόμενον ἔτος ἐξέπεμψεν ἰσχυρὸν στόλον εἰς Κύπρον, ἵνα ἐκεῖθεν ἀπειλήσῃ τὰ παράλια τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἔν τινι δὲ τῆς νήσου λιμένι, ὃν οἱ χρονογράφοι Κεραμέαν καλοῦσι, κατεστράφη διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πυρὸς ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ ἐκ χιλίων δρομώνων συνιστάμενος ἀραβικὸς στόλος. Καὶ μέχρι μὲν τῆς ἐποχῆς ταύτης εἰκάζομεν, ὅτι ἡ Κύπρος ἦν ἐλεύθερον στάδιον εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων, οἵτινες μετὰ τὴν περὶ τὸν Κεραμέαν νίκην τῶν Βυζαντίνων ἀπεσύρθησαν ἐπ' ὀλίγον τῶν ἀκτῶν αὐτῆς. Ἐκ τούτου ἐνθαρρυνθέντες ἐπανακάμπτουσι καὶ οἱ ἄθλιοι περὶ τὴν Κύζικον μετανάσται καὶ οἱ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν προσφυγόντες εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα (749), καὶ ὅσοι νέοι ἐξ αὐτῶν ἐπέζησαν, ὅπως μετὰ 60 περίπου ἔτη τὴν ἐπανίδωσι γέροντες, δὲν θὰ ἀνεγνώρισαν βεβαίως αὐτὴν μετὰ τόσας συμφοράς. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀκολουθῶν τὸ παλινοστοῦν ποίμνιον αὐτοῦ, ἐγκαθίσταται καὶ πάλιν ἐν Ἀρσινόῃ καὶ ἀποβάλλων πᾶσαν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν θρόνων τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀναλαμβάνει τὸν παλαιὸν αὐτοῦ τίτλον, τὸν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίας καὶ πάσης Κύπρου. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ἀποβαλὼν καὶ τὸν τῆς Κωνσταντίας, πρὸ πολλοῦ καταστραφείσης, διετήρησε τὸν δεύτερον, ὑπογραφόμενος ἔκτοτε ἀρχιεπίσκοπός πάσης Κύπρου καὶ Νέας Ἰουστινιανῆς, ὀνό-

ματος δοθέντος εἰς τὴν νῆσον, ὡς εἴδομεν, ὑπὸ τῶν Κυπρίων ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α' διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ πρὸς τὴν νῆσον εὐεργεσίας, ἃς ὁ αὐτοκράτωρ ἐποιήσατο, χαριζόμενος τῇ κυπρίᾳ αὐτοῦ συζύγῳ Θεοδώρᾳ.

Ἐν τούτοις ὁ Πορφυρογέννητος λέγει, ὅτι Ἰουστινιανὸς ὁ Β' μεταμεληθεὶς ἐπὶ τῷ ἀσυνέτῳ μέτρῳ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς Κύπρου, ἐπανέφερε τῇ συναινέσει τῶν Ἀράβων τοὺς μετανάστας εἰς Κύπρον οὐχὶ μετὰ ἑξήκοντα, ἀλλὰ μετὰ ἑπτὰ μόλις ἔτη, ἤτοι τῷ 698 π. Χ. Ὁ Σάθας παραδέχεται μὲν τὴν χρονολογίαν, ἀποδεικνύει ὅμως ἱστορικὸν σφάλμα τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐβασίλευεν ὁ Ἰουστινιανός, ὅστις τῷ 695 ἐγένετο ἔκπτωτος τοῦ θρόνου, καὶ ὅτι οἱ Ἄραβες, οἵτινες τότε ἦσαν λίαν ἰσχυροί, προθύμως συνήνεσαν εἰς τοῦτο, πειθόμενοι εἰς ἁπλῆν βασιλικὴν γραφὴν ἐκ Βυζαντίου προερχομένην. Ἀλλὰ καθ' ἣν ἐποχὴν γράφει ὁ Πορφυρογέννητος ὡς συμβᾶσαν τὴν ἐκ Νέας Ἰουστινιανουπόλεως παλινόστησιν τῶν Κυπρίων εἶχεν ἀναγορευθῇ βασιλεὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα Τιβερίου Β' Ἀψίμαρος ὁ ναύαρχος τῶν Κιβυραιωτῶν, ὅστις ἐξαπέστειλε κατὰ τῶν Ἀράβων τὸν ἄξιον ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἡράκλειον, κατατροπώσαντα τοὺς Ἄραβας ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ Κιλικίᾳ (700 — 704), καὶ διέταξε τὴν φρούρησιν τῆς νήσου διὰ τῶν ἀπελατῶν. Ὥστε ἡ παλινόστησις τῶν Κυπρίων συνέβη ἂν μὴ τῷ 749, τῷ 700—704 ἐπὶ αὐτοκράτορος Τιβερίου καὶ οὐχὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ τῷ 754 ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Γεώργιος συνηγορήσας ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ἀνεθεματίσθη ὑπὸ τῆς τότε συνελθούσης οἰκουμενικῆς Συνόδου τῶν Εἰκονομάχων, ἐνῷ τοὐναντίον ἡ μετὰ ταῦτα ζ' οἰκουμενικὴ Σύνοδος, εἰς ἣν μετέβησαν ἐκ Κύπρου ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ πέντε ἐπίσκοποι, ἔνθερμοι συνήγοροι τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ἀποκατέστησε τὴν μνήμην τοῦ ἀναθεματισθέντος ἱεράρχου.

Τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀράβων εἶχεν ἀναλάβει ὁ πολυθρύλλητος Ἀαρὼν Ἀλ-Ρασίδ, ὅστις τῷ 790 προσέβαλε διὰ στόλου ἰσχυροῦ τὴν Κύπρον καὶ ἄλλα παράλια τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους· ἐνῷ δὲ οὗτος ἐπέστρεφε φέρων πολλοὺς αἰχμαλώτους, ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ ὁ στρατηγὸς Θεόφιλος, ὅστις καίπερ περιφανῶς ἀγωνισάμενος ἐνέδωκε τέλος εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἀντιπάλων, ὑποστὰς καὶ τὸν διὰ ξίφους θάνατον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ ἔκτου, ὅστις τὸ ἐπιὸν ἔτος αὐτὸς ἠγού-

μενος τοῦ στόλου ἤλασε κατὰ τῶν Ἀράβων λεηλαλούντων τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κιλικίαν· οὐδὲν ὅμως ἄξιον λόγου κατώρθωσε κατὰ τῶν ἐπιδρομέων ὁ ἀνίκανος ἐκεῖνος Μονάρχης. Δὲν ἔμεινε λοιπόν, ὡς τινες φρονοῦσιν, ἡ Κύπρος ἀνενόχλητος ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 8ου αἰῶνος· οἱ Ἄραβες ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἀνωμαλιῶν, συχνότατα ἐπεσκέπτοντο τὴν νῆσον, λεηλατοῦντες καὶ δηοῦντες αὐτήν.

Ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Α' διαλύσαντος (806) τὴν πρὸ ὀλίγου μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Ἀράβων συναφθεῖσαν ταπεινωτικὴν συνθήκην, καθ' ἣν ὑπεχρεοῦτο εἰς ἐτήσιον πρὸς αὐτοὺς φόρον, ὁ καλίφης Ἀαροὺν-Ἀλ-Ρασὶδ ἐπιδραμὼν δι' ἀρκετοῦ στόλου ἐπὶ τὴν Κύπρον, ἐδήωσε διαφόρους αὐτῆς πόλεις, ἐσύλησε τοὺς ναούς, ἀπέκτεινεν ἢ ᾐχμαλώτισε περὶ τοὺς χιλίους καὶ ἐπέβαλε τοῖς κατοίκοις ἐπαχθεστάτην πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Καὶ ναὶ μὲν ἐπὶ τέλους ὁ Νικηφόρος ἐπέτυχεν, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὸ Κράτος τοῦ φόρου, ὃν ἐπὶ Εἰρήνης ἐτέλει πρὸς τὸν καλίφην, δὲν ἠδυνήθη ὅμως καὶ νὰ προστατεύσῃ τὴν Κύπρον, ἀφεθεῖσαν οὕτως εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἀράβων. Ἐν τούτοις τῷ 816 ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Ραγκαβῆ πολλοὶ τῶν κατὰ τὴν Παλαιστίνην καὶ πᾶσαν τὴν Συρίαν μοναχῶν καὶ λαϊκῶν, φεύγοντες τὰς παντοίας τῶν Ἀράβων καταδιώξεις, κατέφυγον εἰς Κύπρον, ἔνθα ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλεν αὐτοῖς ἓν τάλαντον χρυσίου. Ἐκ τούτου δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ἡ τοῦ 806 ἐπιδρομὴ τῶν Ἀράβων περιωρίσθη μόνον εἰς λεηλασίας, κατόπιν τῶν ὁποίων ἀπεχώρησαν, ἵνα καὶ πάλιν μετ' ὀλίγον ἐπανέλθωσι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῷ 824.

Ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ἀναφέρεται στρατηγὸς Κύπρου Σταυράκιός τις, ἂν καὶ ἐν οὐδενὶ τῶν καταλόγων, ὅσοι περὶ τῶν θεμάτων καὶ τῶν στρατηγῶν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους συνετάχθησαν ἐπὶ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Βασιλείου, μνημονεύεται ἡ Κύπρος ὡς θέμα ἔχον ἴδιον στρατηγόν. Φαίνεται δέ, ὅτι ἡ Κύπρος ἐπὶ τοῦ Βασιλείου (867—886) ἐπανεκτήθη, ἄγνωστον κατὰ ποῖον ἀκριβῶς ἔτος, καὶ τότε ἐσχημάτισεν ἓν τῶν 29 θεμάτων, εἰς ἃ διῃρέθη ἐπὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας τὸ βυζαντιακὸν κράτος, διορισθέντος ἐκεῖ στρατηγοῦ ἰδίου ὡς διοικητοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάκτησις αὕτη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ, διότι βέβαιον τυγ-

χάνει, ὅτι τῷ 904 οἱ Ἄραβες ἐδέσποζον τῆς νήσου. Οὐδόλως δὲ ἀπίθανον νὰ παρέμεινεν ἡ τλήμων χώρα ὑπὸ τὸν ζυγὸν αὐτῶν μέχρι Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, ὅστις διὰ τοῦ πατρικίου Νικήτα τοῦ Χαλκούτση ἀνέκτησεν αὐτήν, ἀνεπιστρεπτεὶ τέλος διαφυγοῦσαν τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀράβων (965).

δ΄

Τέλος τῆς ἐπὶ τὴν Κύπρον κυριαρχίας τῶν Βυζαντίνων.

Οὕτω μετὰ τρεῖς καὶ ἥμισυν περίπου αἰῶνας ἀλλεπαλλήλων πολέμων, δηώσεων, λεηλασιῶν, ἐμπρησμῶν, αἰχμαλωσιῶν, δεινῶν φρικτῶν μέχρι τελείας τῆς χώρας καταστροφῆς ἀναγκάζονται τέλος οἱ μέχρι τοῦ νῦν νικηταὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀναδειχθέντες Ἄραβες νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸ τοῦ νικηφόρου σταυροῦ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων.

Ἐλευθερωθεῖσα τέλος τῶν ἀγρίων ἐπιδρομέων ἡ ἀτυχὴς νῆσος, ἤνωσεν ἐκ νέου τὰς ἰδίας τύχας μετὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ ταχέως ἤρξατο ἀναβιοῦσα καὶ νέους προσελκύουσα κατοίκους· τότε μετῴκησαν ἐκεῖσε καὶ πολλαὶ ἐπιφανεῖς τῆς Βασιλευούσης οἰκογένειαι, αἵτινες μεγάλας λαβοῦσαι κτήσεις ἐγκατέστησαν ὁριστικῶς ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἀπέβησαν βραδύτερον ὀνομασταὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς, ἔνθα βλέπομεν ἱππότας, εὐγενεῖς καὶ εὐπατρίδας Κυπρίους, καταγομένους ἐκ τῶν ἐπιφανῶν τούτων οἰκογενειῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἡ διὰ νέων ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου ἦν ἄλλως τε λίαν ἀναγκαία πρὸς κατίσχυσιν τῶν ἐκεῖ ἐγκαταστάντων Ἀράβων, Περσῶν καὶ ἄλλων ἴσως στοιχείων. Τοῦτ' αὐτὸ ἐγένετο ἐν Κρήτῃ, Κιλικίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἀλλὰ δὲν ὤφειλεν ἡ τάλαινα νῆσος νὰ αἰσθανθῇ πολλὰς εὐτυχίας ἡμέρας. Ἐὰν ἔληξαν αἱ ἔξωθεν προσβολαί, ἡ ἐκλελυμένη τῶν ἐν Βυζαντίῳ πολιτεία ἠδύνατο νὰ παρέξῃ αὐτῇ ἀρκούσας ἀφορμὰς πρὸς περαιτέρω ταλαιπωρίας. Ἡ ἱστορία τρεῖς ἀναφέρει ἀνταρσίας τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διαπεπιστευμένων τὴν διοίκησιν τῆς νήσου, ἐξ ὧν ἡ τελευταία στεφθεῖσα διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ὠμοτέρου καὶ αἰσχροτέρου τῶν τυράννων ἀπέκοψε τὴν Κύπρον μέχρι τοῦ νῦν τοῦ ἑλληνικοῦ σώματος.

Ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου ἐκάθητο ἡ σύζυγος τοῦ Μιχαὴλ

Δ' Ζωή, ἡ ἀκόλαστος καὶ ἀναξία τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου βασίλισσα, ἥτις παρέδιδε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἑκάστοτε ἀρέσκοντα αὐτῇ ἐραστήν. Τῆς ἐκ τούτου ἐπελθούσης συγχύσεως ἐπωφελούμενος ὁ τῷ 1040 διορισθεὶς τῆς νήσου διοικητὴς Θεόφιλος ὁ Ἐρωτικός, ἐνόσησε τὸ δὴ λεγόμενον τυραννίδα καὶ ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον, προφασιζόμενος τὴν βαρεῖαν φορολογίαν. Λίαν ὅμως γελοίως ἀπέληξεν ἡ ἀκλεὴς αὕτη στάσις, διότι ὁ τότε συμβασιλεύων τῇ Ζωῇ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος ἀπέστειλεν εἰς Κύπρον τὸν ναύαρχον τῶν Κιβυραιωτῶν Κωνσταντῖνον τὸν Χαγέ, ὅστις συλλαβὼν τὸν ἀντάρτην ἤγαγε δέσμιον εἰς Βυζάντιον, ἔνθα ὁ βασιλεὺς διέταξε καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν γυναικείαν ἐσθῆτα· οὕτω δὲ πομπεύσαντες ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, τὸν ἀπέλυσαν εἶτα, δημεύσαντες καὶ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ (1043).

Ἡ μετὰ ἥμισυν αἰῶνα συμβᾶσα δευτέρα στάσις φαίνεται σπουδαιοτέρα (1092). Ὁ τότε διοικητὴς τῆς Κύπρου Ραψομάτης ἤγειρε τὴν σημαίαν τῆς δευτέρας στάσεως, ἥτις πιθανῶς νὰ ἐλάμβανε μεγάλας διαστάσεις, καθότι ὁ ἀντάρτης ἦν ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ διοικητοῦ τῆς Κρήτης καὶ τοῦ ἐμίρου τῆς Σμύρνης, ἐὰν δὲν ἦτο ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ φρόνιμος καὶ ἰσχυρὸς αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ὅστις πρὸς καταστολὴν τῆς στάσεως ἔπεμψε τὸν γυναικάδελφον αὐτοῦ δοῦκα Ἰωάννην μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Μιχαὴλ τοῦ Βουτομίτου, καταπλεύσαντα πάραυτα μετὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ εἰς Κυρήνειαν πρὸς βορρᾶν τῆς νήσου. Ὁ Ραψομάτης ἐλθὼν ἐκ Λευκωσίας, κατέλαβε τοὺς πέριξ τῆς Κυρηνείας λόφους, ἀλλὰ φοβηθεὶς τὰς ἀνωτέρας αὐτοκρατορικὰς δυνάμεις, ἐγκαταλειφθεὶς δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ πλείστου τῶν ἰδίων στρατιωτῶν, ἐτράπη εἰς φυγήν, πρὶν ἢ ἄρξηται ἡ μάχη, καὶ κατελθὼν εἰς Λεμησσόν, ὅπως ἐκεῖθεν ἀποδράσῃ εἰς Συρίαν, συνελήφθη καὶ ἀπαχθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν κατά τινας μὲν ἐθανατώθη, κατ' ἄλλους δὲ κατεδικάσθη μὲν εἰς θάνατον, ἀλλὰ τῷ ἐχαρίσθη ἡ ζωή.

Ἡ Λεμησσός, ἥτις πρώτην ἤδη φορὰν ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἶναι ἡ νεωτέρα κυπρία πόλις, διὸ καὶ Νεάπολις κατ' ἀρχὰς ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων· κεῖται δὲ πρὸς νότον παρὰ τὴν θάλασσαν δύω μόλις ὥρας μακρὰν τῆς Ἀμαθοῦντος, ἣν καὶ καταστραφεῖσαν μετ' ὀλίγον ἀντικατέστησεν. Ἡ Νεάπολις, ἧς ἄγνωστος ὁ κτίστης, κατ' ἀρχὰς ἦν μικρὸς ἐμπορικὸς ὅρμος, ἀναπτυχθεὶς εἶτα ἐπὶ

τῶν γάλλων ἡγεμόνων εἰς μεγάλην ἐμπορικὴν πόλιν, ὅτε ἔλαβε καὶ τὸ γαλλικὸν ὄνομα Liceçon καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐξελληνίσθη εἰς Λεμησσόν.

Μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ραψομάτου ὁ αὐτοκράτωρ διώρισε νέον διοικητὴν Καλλισπάριόν τινα, ἄνδρα ἀφιλοχρήματον, καὶ ὡς φρούραρχον τὸν Εὐμάθιον Φιλοκάλην, ὅστις ἐν ἔτει 1103 ἐπὶ δουκὸς τῆς νήσου Κωνσταντίνου Εὐφορβηνοῦ γενναίως ἀντέκρουσε τὴν κατὰ τῆς Κύπρου ἐπιδρομὴν τῶν Πισατῶν.

Ἐν ἔτει 1155 ὁ ἐκ Καστιλίας Γάλλος Ρινάλδος, πρίγκιψ τῆς Ἀντιοχείας, παρασχὼν ἐπικουρίαν Ἐμμανουὴλ τῷ Κομνηνῷ κατὰ τῶν τῆς Κιλικίας Ἀρμενίων καὶ μὴ τυχὼν τῆς δεούσης ἐπὶ τούτῳ ἀμοιβῆς, ἐξώρμησε κατὰ τῆς Κύπρου, ἣν πειρατικῶς ἐληΐζετο, πολλὰ κακουργήματα διαπράττων. Ὁ Κομνηνὸς καὶ ὁ Βρανᾶς, διοικηταὶ τότε τῆς νήσου[1], ἀντεπεξελθόντες κατ' αὐτοῦ, ἡχμαλωτίσθησαν. Τότε ὁ Μανουὴλ ἐξεστράτευσεν ἀμέσως κατὰ τῶν Ἀρμενίων, ἀναλαβόντων αὖθις τὴν Κιλικίαν, ὁ δὲ Ρινάλδος ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκήτῳ ταύτῃ ἐμφανίσει τοῦ αὐτοκράτορος, ἠναγκάσθη νὰ παύσῃ πάραυτα τὰς κατὰ τῆς Κύπρου ἐπιδρομὰς καὶ αὐτοπροσώπως νὰ δράμῃ εἰς Μάμιστραν, ἔνθα ἦτο τότε ὁ βασιλεύς, ἡμίγυμνος δὲ καὶ φέρων καλῴδιον περὶ τὸν τράχηλον καθικέτευσε τὸν αὐτοκράτορα νὰ τῷ συγχωρήσῃ, ὀμνύων εἰς αὐτὸν πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν.

Τῷ 1166 ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ παρεχώρησε τῷ ἐξαδέλφῳ αὐτοῦ στρατηγῷ τῆς Κιλικίας Ἀνδρονίκῳ τῷ Κομνηνῷ τὴν Κύπρον πρὸς φορολογίαν· ἠττηθεὶς ὅμως οὗτος μετ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων, ἀπέδρα ἐκ Κιλικίας, ἁρπάσας ὅσα χρήματα ἠδυνήθη, καὶ ἐλθὼν εἰς Κύπρον, περιεπλανᾶτο ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, καταλείπων τὸ αἶσχος καὶ τὴν ἀτιμίαν ὡς μόνα ἴχνη τῆς διαβάσεως αὐτοῦ. Ἐν τούτοις μετ' ὀλίγον ὁ αἰσχρὸς οὗτος Κομνηνὸς ἀνῆλθε τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου.

Ἐπὶ Μανουὴλ ἐπίσης διωρίσθη στρατηγὸς Ἀρμενίας καὶ Ταρσοῦ Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς ἐκ μητρὸς συγγενὴς τῶν Κομνηνῶν, ὧν καὶ διετήρησε τὴν προσωνυμίαν διὰ τὸ ἐνδοξότερον τῆς ἐκ μητρὸς καταγωγῆς. Αἰχμαλωτισθεὶς κατόπιν οὗτος ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων, ἐφυλα-

[1] Περίεργον φαίνεται ἡμῖν, πῶς ταὐτοχρόνως μνημονεύονται δύω διοικηταὶ τῆς νήσου· πιθανὸν ὁ εἷς τούτων νὰ ἦτο φρούραρχος.

κίσθη, μέχρις οὗ λυτρωθεὶς ὑπὸ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Ναϊτῶν, ἔλαβε τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ τότε αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου, τοῦ πρώην φυγάδος στρατηγοῦ τῆς Κιλικίας, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια· λαβὼν ὅμως τὰ πρὸς ἐπάνοδον αὐτοῦ χρήματα, συνέλεξε δι' αὐτῶν στρατὸν καὶ ἀπελθὼν εἰς Κύπρον ἔπεισε τοὺς κατοίκους διὰ πλαστῶν ἐγγράφων, ὅτι διωρίσθη στρατηγὸς τοῦ θέματος Κύπρου. Κατορθώσας δὲ τοῦτο, ἐκηρύχθη μετ' οὐ πολὺ ἀνεξάρτητος καὶ διὰ καταπιέσεων καὶ δημεύσεων ἀρκετὰ χρήματα συναθροίσας, ἐπηύξησε τὸν στρατὸν αὐτοῦ (1183). Καταλαβὼν τὴν νῆσον ὁ Κομνηνὸς ἀνεδείχθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὠμὸς τύραννος, οἱ δὲ Κύπριοι, οἵτινες κατ' ἀρχὰς νομίζοντες, ὅτι θὰ ἀπηλλάσσοντο τῆς τυραννικῆς διοικήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐβοήθησαν αὐτὸν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς, πικρῶς ἤδη μετεμελήθησαν, διότι ὁ νέος Κομνηνὸς ἀνεδεικνύετο θηριωδέστερος τοῦ ἐν Βυζαντίῳ. Ὁ Ἰσαάκιος ἵνα πλειότερον ἐνισχυθῇ ἐν τῇ ἀρχῇ, συνεζεύχθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Γουλιέλμου καὶ συνεμάχησε μετὰ τῶν Μωαμεθανῶν, μεθ' ὃ τῷ 1184 ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Κύπρου.

Ὁ Ἀνδρόνικος πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ ἐκδικηθῇ, ἐκρημνίσθη τοῦ θρόνου καὶ οἰκτρῶς τὸν βίον ἐπέρανεν, ἀντάξια τῶν πραχθέντων παθών. Ὁ τοῦτον διαδεξάμενος Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος (1185) μὴ δυνηθεὶς διὰ χρημάτων καὶ ἄλλων ἐπαγγελιῶν νὰ προσοικειωθῇ τὸν τύραννον τῆς Κύπρου, ἀπέστειλε κατ' αὐτοῦ στόλον ἐξ ἑβδομήκοντα σκαφῶν, ἀναδείξας ναύαρχον μὲν τὸν γηραιὸν Ἰωάννην Κοντοστέφανον, στρατηγὸν δὲ τοῦ συναποσταλέντος στρατοῦ Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν (1186). Καὶ ὁ μὲν στρατὸς ἀποβιβασθεὶς εἰς Ἀμαθοῦντα ἡττήθη ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου, ὁ δὲ στόλος συνελήφθη ἅπας ὑπὸ τοῦ συμμάχου Σικελοῦ Μαργαρίτου, ἐκεῖ που λῃζομένου, προσληφθέντος δὲ πρὸς ἐπικουρίαν ὑπὸ τοῦ τυράννου. Καὶ ἐκ τῶν στρατιωτῶν ἄλλους μὲν ἐφόνευσαν, ἄλλους ἐζώγρησαν, οὐκ ὀλίγους δὲ ἀφῆκαν ἐλευθέρους ὅπως κομίσωσιν εἰς Βυζάντιον τὴν ἀγγελίαν τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπὶ Κύπρον στρατείας.

Ὁ Ἰσαάκιος ἀνενόχλητος πλέον μείνας, ἐδέσποζε τῆς Κύπρου μέχρι τοῦ 1191, ὅτε νέα συμβάντα μετέτρεψαν καθ' ὁλοκληρίαν τὰς τύχας τῆς νήσου.

Η'

Φραγκοκρατία.

α'

Ἄγγλοι. Ναῖται.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος μετασχὼν τῆς τρίτης σταυροφορίας, κατήρχετο ἐκ τῆς Ἑσπερίας εἰς τὴν Παλαιστίνην μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Βαρβαρόσσα καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου Αὐγούστου. Τὸν Ριχάρδον συνώδευε καὶ ἡ μνηστὴ αὐτοῦ Βεραγγέρη, θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Ναβάρρας. Ἀπέναντι δὲ τῆς Κύπρου ὁ ἀγγλικὸς στόλος καταληφθεὶς ὑπὸ μεγάλης τρικυμίας διεσκορπίσθη, τρία δὲ πλοῖα ἐρρίφθησαν εἰς τὰς κυπριακὰς ἀκτάς, ἐξ ὧν ἓν, καταφυγὸν εἰς τὸν ὅρμον τῆς Λεμησσοῦ, ἦν καὶ τὸ φέρον τὴν Βεραγγέρην.

Ὁ Κομνηνὸς μαθὼν τὸ ναυάγιον τῶν ἀγγλικῶν σκαφῶν, ἔσπευσε πάραυτα εἰς Λεμησσόν, ἔνθα ἠχμαλώτισε τὰ πληρώματα τῶν δύω ἄλλων ἐκεῖ που ναυαγησάντων πλοίων· πλούσια δὲ ὑπολογίζων λύτρα, ἐὰν συνελάμβανε καὶ τὴν πριγκήπισσαν τῆς Ναβάρρας, ἔπεμψεν αὐτῇ πολύτιμα δῶρα καὶ ἀπεσταλμένους, δι' ὧν προσεκάλει αὐτήν, ὅπως ἐξέλθῃ εἰς τὴν πόλιν. Ἡ ἡγεμονὶς εὐσχήμως ἀπεποιήθη τὴν εὐγενῆ τοῦ Κομνηνοῦ πρόσκλησιν, ἐνῷ δὲ οὗτος ἡτοιμάζετο νὰ περιζώσῃ τὸ πλοῖον αὐτῆς, ἡ Βεραγγέρη λαθοῦσα πρὸς στιγμὴν τὴν ἐπιτήρησίν του, ἀνήχθη εἰς τὸ πέλαγος, ἔνθα συνήντησε τὸν μνηστῆρα αὐτῆς μετὰ τοῦ ἐπιλοίπου στόλου.

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἤρκει ὅπως ἐξοργίσῃ τὸν ἄγγλον ἡγεμόνα, ὅστις πάραυτα καταπλέει εἰς Κύπρον ὅπως ἐκδικηθῇ τὴν προσβληθεῖσαν μνηστήν. Ὁ Ἰσαάκιος ταχέως παρεσκευάσθη ἐν Λεμησσῷ ὅπως ἀποκρούσῃ τὴν ξενικὴν ἀπόβασιν, ἀλλὰ μὴ κατορθώσας νὰ ἐμποδί-

σῃ αὐτήν, ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸ τῶν εἰς τὴν πόλιν ἀποβάντων Ἄγγλων. Οἱ κάτοικοι μετὰ χαρᾶς ὑπεδέχθησαν τὸν ξένον ἡγεμόνα ἐρχόμενον, ὅπως δαμάσῃ τὸν ἀλάστορα δαίμονα τῆς Κύπρου. Ὁ Ριχάρδος σπεύδων νὰ διαπεραιωθῇ εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ μὴ εὐκαιρῶν νὰ καταδιώξῃ τὸν φυγομαχοῦντα Κομνηνόν, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν δύω μοναχούς, δι' ὧν τὸν προσεκάλει εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν. Ὁ Ἰσαάκιος καταβὰς τῶν ὀρέων, ἔνθα εἶχε καταφύγῃ, ἐστρατοπέδευσεν ἐν ᾗ θέσει κεῖται σήμερον ἡ κώμη Κολόσσι, δύω μόλις ὥρας μακρὰν τῆς Λεμησσοῦ, καὶ λαβὼν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Ριχάρδου, ἐκὼν ἄκων ἠναγκάσθη ν' ἀποδεχθῇ τὰς ἐξῆς ὑπερβολικὰς ἀξιώσεις τοῦ προσβληθέντος ἡγεμόνος· α' ν' ἀποτίσῃ αὐτῷ δύω μυριάδας χρυσῶν μάρκων· β' ἡ Κύπρος νὰ καταστῇ τιμάριον τοῦ Ριχάρδου, τοῦ Ἰσαακίου βασιλεύοντος ἐν ὀνόματι αὐτοῦ· καὶ γ' νὰ συνεκστρατεύσῃ ὡς ὑποτελὴς μετὰ 1000 ἀνδρῶν εἰς Παλαιστίνην. Ὁ Λεοντόθυμος πρὸς μεγαλειτέραν ἀσφάλειαν εἶχε φυλακίσῃ τὸν Κομνηνόν, ἀλλ' οὗτος νύκτωρ ἀποδρὰς καὶ ἐλθὼν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, ἔγραψεν ἐκεῖθεν εἰς τὸν Ριχάρδον, ὅπως πάραυτα ἐκκενώσῃ τὴν νῆσον, ἄλλως ἐκήρυττε κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Ἀλλ' ὁ Ἄγγλος ἡγεμὼν ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως ἐπιπεσὼν κατὰ τοῦ Ἰσαακίου, ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς φυγήν, καταλιπόντα εἰς τὰς ἐχθρικὰς χεῖρας τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐτοῦ σημαίαν.

Κύριος ἤδη τῆς Λεμησσοῦ ὁ Λεοντόθυμος ἐτέλεσε τῇ 12ῃ Μαΐου 1191 τοὺς γάμους αὐτοῦ μετὰ τῆς ὡραίας πριγκηπίσσης, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς ὁποίας ὁ ἀκολουθῶν ἐπίσκοπος τῆς Ὑόρκης ἐπέθεσε τὸ βασιλικὸν στέμμα τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Κύπρου. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς σελήνης τοῦ μέλιτος ὁ Ριχάρδος παρεσκευάσθη εἰς τελείαν τῆς νήσου κατάκτησιν, καταφθάντος ἐν τῷ μεταξὺ εἰς Λεμησσὸν καὶ τοῦ Γουΐδου Λουζινιᾶνος, ὑποτελοῦς αὐτῷ Νορμανδοῦ τιμαριώτου, ἀντιποιουμένου δὲ ἤδη τοῦ θρόνου τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ Λουζινιὰν ἐκυρίευσε τὴν Ἀμμόχωστον, ὁ δὲ Ριχάρδος κατετρόπωσε περὶ τὴν Τριμηθοῦντα τὸν Κομνηνόν, ὅστις μετὰ γενναίαν καὶ ἀπέλπιδα ἀντίστασιν ἡττήθη καὶ ἐζωγρήθη. Οἱ προΰχοντες τῆς Λευκωσίας, πιθανῶς πρωτευούσης τότε, ἐξελθόντες τῆς πόλεως, ὡρκίσθησαν ὑποταγὴν εἰς τὸν νικητήν, ὡς καὶ ἡ φρουρὰ τοῦ ἰσχυροῦ τῆς Κυρηνείας φρουρίου, ἔνθα ἐφυλάσσετο ἡ σύζυγος, ἡ θυγάτηρ καὶ οἱ θησαυροὶ

τοῦ Ἰσαακίου, ἑκουσίως ὑπετάγη εἰς τὸν Λουζινιᾶνα. Τοὐναντίον δὲ οἱ ἐν τοῖς ὀρεινοῖς φρουρίοις τοῦ Ἁγίου Ἱλαρίωνος, Βουφαβέντου καὶ Καντάρας γεναίως ἀπέκρουσαν τοὺς ἐπιδρομεῖς, εἰς οὓς ἐπὶ τέλους ὅμως παρεδόθησαν, πειθόμενοι εἰς ἔγγραφον διαταγὴν τοῦ αἰχμαλώτου αὐτῶν κυρίου.

Ἀλλ' ὡς ταχέως οἱ Κύπριοι μετεμελήθησαν δι' ἣν παρέσχον τῷ Κομνηνῷ ὑποστήριξιν, ὅπως ἀναδειχθῇ αὐτοκράτωρ, οὕτω καὶ νῦν δὲν ἐβράδυναν ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἀπάτην αὐτῶν καὶ νὰ μεταμεληθῶσι, δι' ἣν ἐπέδειξαν χαρὰν ἐπὶ ταῖς νίκαις τοῦ Λεοντοθύμου. Τοῦτ' αὐτὸ βλέπομεν ἐν Κύπρῳ ἐπαναλαμβανόμενον κατὰ πᾶσαν κυρίου ἀλλαγήν. Οἱ δυστυχεῖς νησιῶται νομίζοντες, ὅτι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχῃ ὠμότερος τύραννος τοῦ ὑφ' ὃν διατελοῦσι, χαίρουσι πίπτοντες εἰς νέας χεῖρας, ἀλλὰ τάχιστα ἐννοοῦσι τὴν ἀπάτην αὐτῶν. Ὁ εἷς ἀναδεικνύεται θηριωδέστερος τοῦ ἑτέρου, καὶ ἀπὸ τῶν Ἀράβων ἄχρι τῶν Τούρκων δοκιμάζουσι πάντας τοὺς βαθμοὺς τῆς ἀγριότητος καὶ τῆς θηριωδίας τῶν κατακτητῶν Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Οἱ Κύπριοι τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐθλίθησαν τὰ μέγιστα, ἰδόντες τὰς ἐλπίδας αὐτῶν διαψευσθείσας, ὡς καὶ οἱ τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰῶνος πιστεύσαντες, ὅτι οἱ Ἄγγλοι τῆς παρούσης ἐποχῆς θὰ διέφερον κατὰ πολὺ τῶν ἐπὶ Λεοντοθύμου.

Ὁ Ριχάρδος ἀμέσως μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Κομνηνοῦ ἐφάνη, ὅτι δὲν ἦτο ξένος ὀρέξεων βαρβαρικῶν καὶ δὲν ὑπελείπετο κατὰ τὴν ὠμότητα τῶν προκατόχων ἐπιδρομέων. Ὁδηγῶν ἀνὰ τὴν νῆσον τὸν στρατὸν αὐτοῦ πρὸς τελείαν κατάληψιν τῆς χώρας, ἔσπειρε καθ' ὁδὸν τὸν τρόμον καὶ τὴν ἀπελπισίαν, ἁρπάζων καὶ δῃῶν, εἰσελθὼν δὲ εἰς Λευκωσίαν ἀπεγύμνωσεν αὐτὴν καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἐπέρανε τὴν κατάκτησιν ἁπάσης τῆς νήσου. Μεθ' ὃ ὁ Ριχάρδος κομιστὴς πλουσιωτάτης λείας κατέλιπε τὴν Κύπρον τῇ 5ῃ Ἰουνίου ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἅφιξίν του, ἀφεὶς ἐν αὐτῇ φρουρὰν καὶ δύω τοποτηρητάς, τὸν Ριχάρδον Κορνήλιον καὶ τὸν Ροβέρτον Γόρνχαμ. Σύρων δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὸν αἰχμάλωτον Κομνηνόν, δεδεμένον καθὰ λέγεται δι' ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν ἁλύσεων, ἀπέπλευσεν εἰς συνάντησιν τῶν πολιορκούντων τὴν Πτολεμαΐδα Σταυροφόρων, ἀφοῦ τὸ ἥμισυ τῶν γαιῶν διένειμε τοῖς φρουροῖς τῆς νήσου Ἄγγλοις ἱππόταις, τὸ ἕτερον μόνον ἥμισυ ἀφήσας τοῖς κατοίκοις.

Διὰ τῆς διανομῆς ταύτης ὁ Ριχάρδος κατέστησε τὴν Κύπρον φεουδαλικὸν βασίλειον· διανείμας εἰς τοὺς διαφόρους ἱππότας τὰς ἰδιοκτησίας τῶν κατοίκων, ὡς οἱ Γότθοι καὶ οἱ Βάνδαλοι τὰς τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ἐγένετο ἡ πρώτη ἀφορμὴ τοῦ σχηματισμοῦ καθ' ὅλην τὴν νῆσον πλείστων φεούδων· οὕτως εἰσήχθη τὸ φεουδαλικὸν σύστημα μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅπερ διήρκεσε πολλοὺς αἰῶνας, μεταπιπτούσης τῆς κυριότητος ἀπὸ κατακτητοῦ εἰς κατακτητήν, οἵτινες μετεχειρίσθησαν τοὺς Κυπρίους ὡς δούλους καὶ οὐχὶ ὑπηκόους.

Ὁ Κομνηνὸς κατόπιν δραπετεύσας τῆς ἐν Συρίᾳ φυλακῆς, ἤρξατο συγκυκῶν τὸ πᾶν, ὅπως ἀναστατώσῃ τὴν Κύπρον, καὶ διοργανῶν ἐπαναστάσεις κατὰ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Ἰσαακίου, ὅστις ὅμως ἐπὶ τέλους ἀπηλλάγη τοῦ ἐπικινδύνου ταραξίου διὰ τοῦ δηλητηρίου, ὡς ἐθρυλλήθη.

Οἱ Κύπριοι ἰδόντες ματαιωθείσας τὰς χρυσᾶς αὐτῶν ἐλπίδας, μετέτρεψαν τὴν συμπάθειαν αὐτῶν εἰς ἀκάθεκτον κατὰ τῶν Ἄγγλων μῖσος. Οἱ κατοικοῦντες τὰς ἀκρωρείας τοῦ Ὀλύμπου καὶ τὰς ἀποκρήμνους δειράδας τοῦ Ἀώου κηρύξαντες αὐτοκράτορα τῆς νήσου μοναχόν τινα, συγγενῆ ὡς λέγεται τοῦ τυράννου Ἰσαακίου, ὤμοσαν δεινὸν κατὰ τῶν ξένων πόλεμον, οὗ τὴν ἔναρξιν ὅμως ἐγκαίρως ἐματαίωσεν ὁ τοποτηρητὴς Γόρνχαμ, προσβαλὼν τοὺς ἀδιοργανώτους ἐπαναστάτας καὶ ἀπαγχονίσας τὸν αὐτοσχέδιον Λευΐτην αὐτοκράτορα.

Ἀλλ' ὁ Ριχάρδος θέλων ἀφ' ἑνὸς μὲν ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ ὀχληροῦ τούτου τιμαρίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπειγόμενος νὰ συγκεντρώσῃ ἐν Συρίᾳ ἁπάσας τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἐσκέφθη, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐμπορευθῇ τὴν δυστυχῆ νῆσον, εὗρε δὲ πρὸς τοῦτο πρόθυμον ἀγοραστὴν τὸ τάγμα τῶν Ναϊτῶν, ὅπερ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐστερημένον μονίμου διαμονῆς ἠγόρασε πρὸς ἐγκατάστασιν τὴν Κύπρον ἀντὶ 100 χιλ. βυζαντίων, ἤτοι ἑπτὰ ἑκατομμυρίων περίπου φράγκων. Τὸν πρῶτον πυρῆνα τοῦ τάγματος τούτου ἀπετέλεσαν ἑνέα ἱππόται τυχαίως συναντηθέντες ἐν Παλαιστίνῃ τῷ 1118, ἐκλήθη δὲ τῶν Ναϊτῶν, διότι παρεχωρήθη τοῖς πρώτοις τούτοις ἱππόταις ὡς ἐνδιαίτημα μία πτέρυξ τῶν ἀνακτόρων τοῦ βασιλέως τῆς Ἱερουσαλὴμ Βουδουΐνου τοῦ Β', ἥτις ἐλέγετο, ὅτι ἀπετέλει μέρος τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τοῦ Σολομῶντος. Τῷ 1128 ἡ Σύνοδος τῆς Τροίας (Troyes)

ἐνετείλατο τοῖς Ναΐταις, ὅπως φέρωσι λευκὴν περιβολήν, τῷ δὲ 1246 ἀδείᾳ Πάπα Εὐγενίου τοῦ Γ' προσετέθη ἐπὶ τοῦ μανδύου αὐτῶν καὶ ἐρυθρὸς σταυρός. Προϊόντος τοῦ χρόνου τὸ τάγμα τοῦτο ηὔξησε, κατέχον δὲ ἀμύθητα πλούτη ἀπεθρασύνθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀπέστερξε νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν πατριάρχην τῶν Ἱεροσολύμων καὶ δὲν ἤθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν ἐκεῖ ἡγεμόνα.

Οἱ Ναΐται καταλαβόντες τὴν Κύπρον, ἐδείχθησαν καὶ τῶν Ἀράβων ὠμότεροι, παντοῖα κακουργήματα καὶ βιαιοπραγίας ἀνὰ τὴν νῆσον διαπράξαντες. Ἐπισκευάσαντες τοὺς προμαχῶνας τῆς Λευκωσίας, ἐγκαθιδρύθησαν ἐν αὐτῇ, ἐκεῖθεν ἐξασκοῦντες φοβερὰν καὶ ἀπηνῆ ἐπὶ τὴν νῆσον ἐξουσίαν. Ἀλλὰ τῶν Κυπρίων ἡ ὑπομονὴ δὲν παρετάθη ἐπὶ πολύ, καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, 15 Ἀπριλίου 1192, συνώμοσαν ὅπως ἑορτάσωσι, σφάζοντες τοὺς ἀπηνεῖς ἀλλοφύλους κατακτητάς. Οἱ Ναΐται πληροφορηθέντες τὰ τεκταινόμενα, ὠχυρώθησαν ἐντὸς τῆς Λευκωσίας. Ἡ προσβολὴ ὑπῆρξε λυσσαλέα, οἱ δὲ ἱππόται, ὧν αἱ περὶ ἀποχωρήσεως αὐτῶν εἰς Συρίαν προτάσεις ἀπερρίφθησαν ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν, ἀπέλπιδες περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἐξώρμησαν τῶν τειχῶν περὶ τὸ λυκαυγὲς ξιφήρεις, καὶ ὡς λύκοι μαινόμενοι κατέσφαξαν τοὺς ἀμεριμνοῦντας πολιορκητάς, μὴ φεισθέντες οὐδὲ τῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας προσφυγόντων, μηδὲ τῶν νηπίων καὶ γερόντων. Οἱ Ναΐται καίπερ νικηταί, ἐν τούτοις ἐνόησαν, ὅτι τοῖς ἦτο ἀδύνατον νὰ διαμείνωσι πλέον ἐν Κύπρῳ, διὸ καὶ προέτειναν τῷ Ριχάρδῳ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ δυσοικονομήτου ἐμπορεύματος ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ τιμήματος. Ὁ Λεοντόθυμος ἀπεδέχθη τοῦτο, ἡ δὲ δημοπρατουμένη Κύπρος ταχέως εὗρεν ἕτερον ἀγοραστὴν τὸν Γουΐδον Λουζινιᾶνα τὸν βοηθήσαντα αὐτὸν εἰς κατάληψιν τῆς Κύπρου, ὅστις ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ ἠγόρασε τὴν νῆσον ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅπως παραιτηθῇ τῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Τύρου ἀξιώσεών του, ὁ δὲ Ριχάρδος διατηρήσῃ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου (1192).

ϛ'

Λουζινιᾶνες.

Εἰσερχόμεθα ἤδη εἰς τὴν προτελευταίαν ἱστορικὴν τῆς νήσου

περίοδον, τὴν τῆς φραγκοκρατίας, ἣ ἀκολουθεῖ ἡ τουρκοκρατία. Δὲν προτιθέμεθα νὰ συγκρίνωμεν ἤδη τὰς δύω ταύτας περιοδους τῆς ξενοκρατίας, δὲν δυνάμεθα ὅμως ἐνταῦθα καὶ νὰ ἀποφύγωμεν τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἐὰν οἱ Τοῦρκοι ὑπῆρξαν ὠμότεροι τῶν Φράγκων, ἔσωσαν ὅμως τὴν Κύπρον ἀπὸ τὸν ἐκφυλισμόν. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἐνδιαφέρει μόνον τὴν κυπρίαν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὴν δὲ ἀναμφισβήτητον ταύτην ἀλήθειαν πᾶς ὁ ἐξετάσας τὰς τύχας τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἀδιστάκτως θὰ ὁμολογήσῃ.

Ὁ νέος τῆς Κύπρου κύριος Γουΐδος Λουζινιάν, υἱὸς Οὔγου τοῦ Η', ἀνῆκεν εἰς τὸν οἶκον τῶν Λουζινιάνων (Lusignan ἢ Luzignan καὶ ἄλλοτε Lezignem) τῶν ἐπὶ πολὺ κυρίων τῶν ἐν Γαλλίᾳ κομητειῶν τῆς Μάρκης καὶ τοῦ Ποατοῦ, καταγομένων δὲ ἐκ τῶν κομήτων τοῦ Forez, ἐξ ὧν οἱ βασιλεῖς τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ Κύπρου. Πρῶτος ἀναφερόμενος ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ταύτης[1], τὰ ἐρείπια τοῦ περιφήμου πύργου τῆς ὁποίας σώζονται εἰσέτι ἐν Lusignan τῆς Γαλλίας, εἶναι Οὖγος ὁ Α', ὅστις ἔζη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Λουδοβίκου τοῦ Δ' (936—954). Ὁ Γουΐδος κατελθὼν εἰς Ἱερουσαλὴμ ὡς Σταυροφόρος, ἐνυμφεύθη τὴν ὡραίαν Σίβυλλαν θυγατέρα τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Ἱερουσαλὴμ Amaury, μεθ' ὃν ἀνηγορεύθη τῷ 1186 βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ κόμης τῆς Ἰόππης καὶ τῆς Ἀσκάλωνος. Τὸ ἀκόλουθον ὅμως ἔτος ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τοῦ κυριεύσαντος τὴν Παλαιστίνην Σουλτάνου Σαλαχιδίν, εἶτα δὲ ἐλευθερωθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ παραιτηθῇ τοῦ τίτλου τοῦ βασιλέως τῆς Ἱερουσαλήμ, διέμεινεν ἐν Τύρῳ μέχρις ὅτου ἠγόρασε τὴν Κύπρον, παραιτηθεὶς διὰ παντὸς τῶν ἐπὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Τύρου ἀξιώσεων αὐτοῦ, ἃς γενναίως, ἀλλ' ἀνωφελῶς ὑπερήσπισεν. Ἀποβιβασθεὶς ὁ Γουΐδος εἰς Κύπρον μετ' ἀκολουθίας ἐκ τριακοσίων Γάλλων ἱπποτῶν, σωματοφυλάκων καὶ στρατοῦ, ἐγκαθιδρύθη ἐν Λευκωσίᾳ, ἥτις ἔκτοτε μέχρι σήμερον διατελεῖ ἡ πρωτεύουσα τῆς νήσου· φαίνεται ὅμως ὅτι τοιαύτη ὑπῆρξε καὶ ὀλίγον πρότερον ἐπὶ Ἰσαακίου τοῦ τυράννου καὶ ἐπὶ τῶν Ναϊτῶν.

Ἡ ὀλιγοχρόνιος τοῦ Γουΐδου ἡγεμονία δὲν χαρακτηρίζεται το-

1 Ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Λουζινιάνων κατάγονται σήμερον πολλαὶ εὐγενεῖς γαλλικαὶ οἰκογένειαι, διάφορα φέρουσαι ὀνόματα.

σούτῳ σκληρά, ὅσῳ ἡ τῶν πρώτων αὐτοῦ διαδόχων· ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ἀναγράφονται καὶ ἀγαθαί τινες προσπάθειαι αὐτοῦ πρὸς βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν ἀτυχῶν του ὑπηκόων. Οὕτως ἐκανόνισε τὰ τῆς δικαιοσύνης, κατήρτισε μέγα συμβούλιον ἐξ εὐγενῶν τοῦ βασιλείου, ἀποφαινόμενον περὶ τῶν γενικῶν τοῦ τόπου συμφερόντων καὶ δικάζον ἀνεκκλήτως ἐφεσιβαλλομένας ποινικὰς δίκας, ἐπίσης δὲ καὶ Βουλὴν τῶν ἀγροτῶν, καὶ ἐπελάβετο τοῦ ὡραϊσμοῦ καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς Λεμησσοῦ. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως διένειμε τὰς γαίας εἰς διαφόρους τυχοδιώκτας Σταυροφόρους, οἵτινες ὤφειλον νὰ τὸν ὑπηρετῶσιν ὡς στρατιωτικοί, συστήσας 350 νέα φέουδα, καὶ ἐσχημάτισεν οὕτω περὶ αὐτὸν ψευδῆ τινα ἀριστοκρατίαν πρόθυμον ὅπως τὸν ὑποστηρίξῃ κατὰ πάσης ἐσωτερικῆς ταραχῆς, ἀνήγειρε δυτικοὺς ναούς, παρηγκώνισε τὸν ὀρθόδοξον κλῆρον καὶ πρὸς πλειοτέραν ἀσφάλειαν προσεκάλεσεν εἰς τὴν νῆσον τὸ φοβερὸν τῶν Ναϊτῶν τάγμα, ὅπερ πρὸ ὀλίγου ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ αὐτήν.

Ἐπὶ τοῦ Γουΐδου ἦλθον εἰς Κύπρον καὶ λατῖνοι ἱερωμένοι, ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τοῦ ὁμοδόξου ἡγεμόνος, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἐκ Παλαιστίνης, Φοινίκης καὶ τῶν λοιπῶν περὶ τὴν νῆσον χωρῶν εἰς διαφόρους φυλὰς καὶ θρησκευτικὰς κοινωνίας ἀνήκοντες· Γεωργιανοί, Σύροι, Ὀρθόδοξοι, Λατῖνοι, Ἀρμένιοι, Μαρωνῖται, Κόπται καὶ Νεστοριανοί. Πάντες οὗτοι ἔλαβον παρὰ τοῦ Γουΐδου γαίας πρὸς ἐγκατάστασιν καὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι περὶ τὴν ἰδίαν θρησκείαν, ἔχοντες ἕκαστος ἴδιον πατριάρχην ἢ ἀρχιεπίσκοπον, ὑπαγόμενον εἰς τὸν τῶν Λατίνων. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φύλων δὲν σῴζονται σήμερον ἢ ἐλάχιστοι Μαρωνῖται, Λατῖνοι καὶ Ἀρμένιοι.

Ὁ Γουΐδος Λουζινιὰν ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἰδιοκτησίας ἠκολούθησε τὴν ὁδόν, ἣν διεχάραξεν ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Ριχάρδος. Δημιουργήσας τριακόσια πεντήκοντα νέα φέουδα, καὶ ἀποκαταστήσας πολλοὺς Λατίνους ἐν ταῖς πόλεσιν, ἔθηκε τὰ θεμέλια λατινικῆς τινος ἀριστοκρατίας, παραγκωνίσας τοὺς Κυπρίους, οἵτινες δὲν ὑπελείποτο πλέον, ἢ νὰ φύγωσιν, ἢ νὰ γείνωσι δοῦλοι.

Οἱ ἐλθόντες, ὅπως ἀπολυτρώσωσιν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων τοῦ Χριστοῦ τὸν πανάγιον Τάφον, κατήνεγκον τὰ ἰσχυρότερα τραύματα κατὰ τοῦ ἐν Ἀνατολῇ χριστιανισμοῦ, παρασκευάσαντες οὕτω τὴν ὁδὸν εἰς τοὺς Τούρκους. Καταρρίψαντες χώρας ἀνθούσας καὶ

εὐτυχεῖς, ἀνήγειραν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν τὸ φεουδαλικὸν σύστημα, ἐδημιούργησαν τίτλους καὶ διαρέσεις, βαρωνίας, δουκάτα καὶ πριγκιπάτα, καὶ ἐπεζήτησαν νὰ ἐνισχύσωσι τὸ πολιτικὸν αὐτῶν σύστημα, δημιουργοῦντες θρησκευτικήν τινα λατινικὴν ἱεραρχίαν καὶ διὰ παντὸς μέσου καταρρίπτοντες τὴν Ὀρθοδοξίαν. Αὐτοὶ οἱ ἐλθόντες, ὅπως ἐξοντώσωσι τοὺς ἀπίστους, κατέστρεψαν τοὺς πιστούς, ὑπαγαγόντες αὐτοὺς εἰς τὴν δουλείαν. Αὐτοὶ οἱ ἐλθόντες, ὅπως σώσωσι τὴν Ἀνατολήν, ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἐπεζήτησαν τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ὅπερ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐφώτισε τὸν κόσμον καὶ μετὰ ταῦτα διέδωσε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἔσωσε κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Περσῶν καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους ἀπὸ τῆς τῶν Ἀράβων, χρησιμεῦσαν ὡς προμαχὼν κατ' αὐτῶν. Μετὰ τεσσάρων αἰώνων διαρκῆ ἐνταῦθα διαμονὴν ὁποῖον ἴχνος τῆς διαβάσεως αὐτῶν κατέλιπον οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Λατῖνοι ; Τοὺς ἐνιαχοῦ τοῦ ἀρχιπελάγους ἐγκατεσπαρμένους Δυτικούς ; Τὰ πάντα κατέπεσαν, καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων ἔμεινεν αὖθις νικητὴς ἐξελθὼν μόνος ὁ ἑλληνικὸς λαός, εἰς ὃν κατελείφθη ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας τὸ εὐγενὲς ἔργον τοῦ νὰ ἐκπολιτίσῃ τὴν Ἀνατολὴν καὶ νὰ δοξάσῃ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, διότι ὑπῆρξεν ὁ πιστὸς θεματοφύλαξ τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας τῆς μελλούσης νὰ καταρρίψῃ τὴν πλάνην τοῦ ψευδοῦς Προφήτου.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς φραγκοκρατίας. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Γουίδου ἦλθον ἐκ τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Εὐρώπης καὶ ἀποκατέστησαν ἐν Κύπρῳ πληθὺς μοναχῶν διαφόρων ταγμάτων, ὑποθαλπομένων ὑπὸ τῶν γάλλων τῆς νήσου ἡγεμόνων, οἵτινες εὐχαρίστως ἔβλεπον ἐγειρομένας διαφόρους πλουσίας λατινικὰς μονάς, ἔνθα ἐγκαθιδρύθησαν μοναχοὶ τοῦ ὄρους Καρμήλου ἐκ Παλαιστίνης, Δομινικανοί, Φραγκισκανοί, Πριμοστραντένσοι, μοναχοὶ τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Βερνάρδου καὶ τῶν Σταυροφόρων. Εἶχον προσέτι ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν οἱ Λουζινιᾶνες καὶ τὰ δύω τάγματα τῶν ἱπποτῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, τὸ τῆς Νύμφης (l'ordre de Mélusine) καὶ τὸ τοῦ Ξίφους (l'ordre de l'Épée), φέροντα τὰ στέμματα τῆς Ἱερουσαλήμ, Κύπρου καὶ Ἀρμενίας. Τὸ τάγμα τῆς Νύμφης συνέστη τῷ 1186 ὑπὸ τῆς ὡραίας βασιλίσσης Σιβύλλης συζύγου τοῦ Γουΐ-

δου βασιλέως τότε τῆς Ἱερουσαλήμ, λαβούσης τὸ ὄνομα τοῦτο πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἰδανικῆς Νύμφης (Mélusine), περιφήμου μαγίσσης ἐν ταῖς παραδόσεσι τοῦ Ποατοῦ, προαγγελλούσης ἑκάστοτε διὰ τῶν κραυγῶν αὐτῆς τὸν θάνατον μέλους τινὸς τῆς οἰκογενείας τῶν Λουζινιάνων. Εἰς τὴν μυθικὴν ταύτην νύμφην ἀποδίδεται κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ ἡ κτίσις τοῦ πύργου τῶν Λουζινιάνων ἐν Γαλλίᾳ, ὃν ἀνήγειρεν Οὖγος ὁ Β' κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα. Τὸ τάγμα τοῦ Ξίφους, καλούμενον ἄλλως καὶ τῆς Σιγῆς (del-Silenzio), συνέστη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Γουΐδου Λουζινιάνος καὶ ἀναδιωργανώθη εἶτα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου Πέτρου τοῦ Α' (1360). Οἱ τοῦ τάγματος τούτου ἱππόται εἶχον καθῆκον ν' ἀμύνωνται ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς χήρας καὶ τῶν ὀρφανῶν καὶ νὰ προστατεύωσι τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος. Τὸ ἀπονεμόμενον τοῖς ἱππόταις τούτοις παράσημον συνίστατο ἐκ χρυσοῦ κυκλικοῦ περιδεραίου ἐσχηματισμένου ἐκ πολλῶν συμπεπλεγμένων στοιχείων S, συμβόλου τῆς σιγῆς (Silenzio) καὶ τῆς ἐχεμυθίας, ἣν αὐστηρῶς ὤφειλον νὰ τηρῶσιν. Ἐξ αὐτῶν ἐκρέματο σπάθη ἀργυρᾶ μετὰ χρυσῆς λαβῆς, φερούσης τὴν ἐπιγραφήν: pro Fete servanta (μάχεσθαι ὑπὲρ πίστεως), καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὑπῆρχε τὸ στοιχεῖον R, ἀρκτικὸν γράμμα τῆς λέξεως θρησκεία, ὑπὲρ ἧς ἐπίσης ὤφειλον νὰ μάχωνται οἱ ἱππόται τοῦ τάγματος τοῦ Ξίφους καὶ τῆς Σιγῆς.

Οὕτως οἱ Λουζινιάνες περιεκυκλοῦντο ὑπὸ στρατιωτικῆς τινος ἀριστοκρατίας, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἦν ὁ βασιλεὺς στρατιωτικὸς τῆς χώρας ἀρχηγός, ἐλάχιστα ἔχων πολιτικὰ δικαιώματα. Τὸν βασιλέα περιεστοίχιζε τὸ μέγα συμβούλιον, ἡ Ὑψηλὴ λεγομένη Αὐλή, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν εὐγενῶν, τῶν βαρώνων καὶ τῶν ἐπισήμων τῆς νήσου ἀνδρῶν, εἰς ἣν ὑπήγοντο αἱ μεγάλαι ὑποθέσεις τοῦ Κράτους, αἱ σπουδαιότεραι ποινικαὶ δίκαι, τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου κλπ. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἠδύνατο οὔτε πόλεμον νὰ κηρύξῃ, οὔτε εἰρήνην νὰ συνάψῃ, οὔτε φόρους νὰ ἐπιβάλῃ, οὔτε διορισμοὺς εἰς ὑψηλὰς θέσεις νὰ διενεργήσῃ ἄνευ τῆς συναινέσεως τῆς Ὑψηλῆς Αὐλῆς. Ἦν δηλαδὴ τύπος συνταγματικοῦ Μονάρχου τοῦ 19ου καὶ οὐχὶ τοῦ μέσου αἰῶνος. Ὁ διάδοχος ἐκαλεῖτο πρίγκιψ τῆς Ἀντιοχείας· ἡ δὲ τῶν βασιλέων ἐνηλικιότης ἤρχετο ἀπὸ τοῦ 15ου ἔτους. Αἱ δημόσιοι πρόσοδοι ἀπετελοῦντο ἐκ τῶν εἰ-

σοδημάτων τῶν βασιλικῶν κτημάτων, τῶν συνεισφορῶν τῶν ὑπηκόων, τῶν τελωνειακῶν προσόδων καὶ τῶν τοῦ ἅλατος, τὸ ὁποῖον ἀπέφερε τὸ καθαρὸν ἐτήσιον κέρδος τῶν 300,000 δουκάτων. Ἀξιωματικοὶ τοῦ Στέμματος ἦσαν ὁ Αὐλάρχης ἢ Θησαυροφύλαξ, ὁ Σταυλάρχης, ὁ Παρακοιμώμενος ἢ Ἀρχιθαλαμηπόλος καὶ ὁ Στρατάρχης.

Οἱ κάτοικοι ἐπὶ τῶν Λουζινιάνων διηρέθησαν εἰς τρεῖς κυρίως τάξεις· τοὺς εὐγενεῖς, τὸν κλῆρον καὶ τοὺς ἀγρότας. Αἱ δύω πρῶται τάξεις ἔζων ἐκ τῶν ἰδρώτων τοῦ λαοῦ, οἱ δὲ ἀγρόται ἦσαν ἰδιοκτῆται καλλιεργοῦντες διὰ μισθωτῶν τὰ κτήματα αὐτῶν. Τὸ λοιπὸν τῶν κατοίκων διηρεῖτο εἰς ἄλλας πέντε τάξεις· τούτων κατωτέρα ἦν ἡ τῶν παροίκων, δούλων ἢ ἀποίκων ὑποτεταγμένων εἰς τοὺς γαιοκτήμονας, ὧν καὶ ἐκαλλιέργουν τὰς γαίας, ὑποχρεούμενοι νὰ πληρώνωσιν εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας 50 βυζάντια κατ' ἔτος, τὸ τρίτον τῶν εἰσοδημάτων καὶ νὰ ὑπηρετῶσι παρ' αὐτοῖς δύω ἡμέρας τὴν ἑβδομάδα. Δευτέρα ἤρχετο ἡ τάξις τῶν δουλοπαροίκων, ἤτοι ἐλευθερωθέντων παροίκων, ὑποχρεουμένων εἰς ἐτησίαν ἔκτισιν 15 βυζαντίων. Τρίτη ἦν ἡ τάξις τῶν ἐλευθέρων, οἵτινες ὡς οἱ σημερινοὶ καλλιεργηταὶ ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα, ἐξ ἴσου ἀπολαύοντες τῶν εἰσοδημάτων. Πλὴν τῶν τριῶν τούτων γεωργικῶν τάξεων, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι δύω· ἡ τῶν Ἀλβανῶν, ἀπογόνων μισθοφόρων στρατιωτῶν ἐγκαταστάντων ἐν τῇ νήσῳ, ζώντων δὲ μεμακρυσμένων τῶν λοιπῶν κατοίκων, καὶ ἡ τῶν Ἐνετῶν, οἵτινες ἦλθον εἰς Κύπρον ἐπὶ τῶν Σταυροφόρων καὶ ἐκέκτηντο τὸ ἐξαιρετικὸν προνόμιον, ὅτι εἶχον ἴδιον δικαστὴν εὐγενῆ τινα Ἐνετόν, ἑδρεύοντα ἐν Λευκωσίᾳ καὶ φέροντα τὸν τίτλον τοῦ Βαΐλου (Consul de Baile).

Ἡ Βουλὴ τῶν ἀγροτῶν, ἣν συνέστησεν ὁ Γουΐδος, ἠσχολεῖτο περὶ τὰ συμφέροντα τῶν τάξεων τούτων, ἡ δὲ Ὑψηλὴ Αὐλὴ περὶ τῶν ἀνωτέρων ὑποθέσεων καὶ περὶ τὴν σύνταξιν νόμων καὶ διαταγμάτων, ἅτινα οἱ λατῖνοι νομοδιδάσκαλοι τῆς Ἀνατολῆς καλοῦσιν Ἀσσίζας. Κατὰ τὸ μέσον τοῦ 13ου αἰῶνος ἐσχηματίσθη ἐν Συρίᾳ καὶ Κύπρῳ σχολή τις νομοδιδασκάλων, σκοπὸν ἔχουσα τὸν προσδιορισμὸν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν κανόνων τοῦ ἐν Ἀνατολῇ ἰσχύοντος φεουδαλικοῦ δικαίου. Τὰ ἀποτελέσαντα τὴν σχολὴν ταύτην πρόσωπα ἐπέτυχον δι' ἐργασίας, ἐν ᾗ διαλάμπει ἡ μεγαλειτέρα ἀναλογία ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν γνωμῶν καὶ ἐν τῇ ταξινομήσει τῶν συστημάτων, νὰ

καταρρίψωσι τὸ κράτος τῶν αὐθαιρέτων καὶ ἀμφιβόλων νομομαθῶν, καὶ νομοθεσίαν, ἧς ἡ γνῶσις ἦν τὸ ἀποκλειστικὸν προνόμιον ὀλίγων τινῶν ἐναβρυνομένων ἐπὶ τῇ σοφίᾳ των ὡς καὶ ἐπὶ τῇ πολιτικῇ ἐπιρροὴ αὐτῶν. Οὕτω τὰ χριστιανικὰ βασίλεια τῆς Ἀνατολῆς ἀπέκτησαν πλήρη καὶ ἀληθῆ κώδικα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σχολὴ αὕτη προσεπάθησε νὰ ἐπαναγάγῃ τοὺς παλαιοὺς νόμους, δι' ὧν ὁ ἀρχηγὸς τῆς πρώτης σταυροφορίας Γοδοφρεῖδος τοῦ Βουϊλλῶνος ἐπροίκισε τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθείσας τότε χριστιανικὰς ἡγεμονίας τῆς Ἀνατολῆς, ἡ νέα νομοθεσία ἀνερρίπισεν ἐν τοῖς βασιλείοις τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Κύπρου τὰς παλαιὰς συνηθείας τῆς φεουδοκρατίας, ὧν ἡ Εὐρώπη δὲν κατεῖχε τότε, εἰμὴ ἀσαφῆ καὶ ἄχρουν εἰκόνα.

Δικασταὶ ἦσαν οἱ βαρῶνοι καὶ οἱ εὐγενεῖς, οἵτινες γνωρίζοντες τὸ Δίκαιον καὶ πεπειραμένοι, διετήρησαν τὸν ἀρχαῖον κώδικα, διατελέσαντες ἡ ζῶσα οἱονεὶ νομοθεσία. Τοιοῦτοι διάσημοι ἄρχοντες ὑπῆρξαν ὁ Ἰωάννης Ἰβελῖνος ὁ πρεσβύτερος, ἄρχων τῆς Βηρυττοῦ, ὁ Φίλιππος τῆς Ναβάρρας, ὁ κόμης τῆς Ἰόππης Ἰωάννης ὁ Ἰβελῖνος, ὁ Ῥαοὺλ τῆς Τιβεριάδος, ὁ Ἰάκωβος Ἰβελῖνος καὶ λοιποὶ ἔξοχοι ἀξιωματικοὶ καὶ σοφοὶ νομομαθεῖς. Τὸ βιβλίον τοῦ κόμητος τῆς Ἰόππης Ἰβελίνου καὶ τὸ τοῦ Φιλίππου εἰσὶν οἱ ἐκτενέστεροι ὁδηγοὶ τῆς κυπρίου νομοθεσίας, οἵτινες μόνοι δύνανταί τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ἐπήρκουν εἰς τὰς τότε ἀνάγκας. Τὸ τοῦ Ἰβελίνου σύγγραμμα ἐχαιρετίσθη ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὡς ἔργον μεγάλου νομομαθοῦς καὶ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἰσχύς του, ὥστε τῷ 1369 μετὰ τὸν θάνατον Πέτρου τοῦ Α' ἔπαυσε τοῦ νὰ θεωρῆται πλέον ὡς ἐπιστημονικὸν βιβλίον καὶ συγκατελέχθη ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ Δικαίου, ταῖς ἀρχαίαις Ἀσσίζαις τοῦ Γοδοφρείδου, ἀποβὰν ὁ κυριώτερος κῶδιξ τοῦ βασιλείου τῆς Κύπρου [1].

Τὸν πρῶτον Λουζινιάνα, δύω ἔτη μετὰ τὴν ἔλευσίν του ἀποθανόντα ἄνευ τέκνων, τῶν τεσσάρων αὐτοῦ υἱῶν πεσόντων κατὰ τὴν περίφημον πολιορκίαν τῆς Παλαιστίνης, διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀμαλρῖχος (Aimery ἢ Amaury ἢ Amedée), τέως ἀρχιστράτηγος καὶ κόμης τῆς Πάφου, ὅστις μετὰ θέρμης ἐξηκολούθησε τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ναῶν, πύργων, ὀχυρωμάτων, φρουρίων καὶ ἄλλων ἔργων, ἅτινα ἤρξατο ὁ προκάτοχος αὐτοῦ πρὸς ἑδραίωσιν τῆς τῶν Λουζινιάνων δυναστείας. Διὰ τὰ ἔργα ταῦτα ἐξήντλησε πάσας τὰς

[1] Lacroix σ. 51—52.

προσόδους τοῦ βασιλείου οὕτως, ὥστε ὅταν ὁ ἀδελφιδοῦς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας ἦλθε ζητῶν τὸ ἐπίλοιπον τῆς πρὸς ἀγορὰν τῆς νήσου τιμῆς, ὁ Ἀμαλρῖχος μὴ δυνάμενος νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑποχρεώσεις του, ἠναγκάσθη νὰ ἔλθῃ εἰς συμβιβασμὸν μετ' αὐτοῦ.

Ὁ Ἀμαλρῖχος ὀρεγόμενος τοῦ τίτλου τοῦ βασιλέως, ἀπετάθη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ἑρρῖκον τὸν ἕκτον (1195), ὅστις πρὸ τριῶν ἐτῶν συνέλαβεν ἐπιστρέφοντα εἰς Ἀγγλίαν τὸν τὸ βασιλικὸν τῆς Κύπρου ἀξίωμα φέροντα Ριχάρδον τὸν Λεοντόθυμον, καὶ ἐθεωρεῖτο οὕτως ὁ ἐπικυρίαρχος τῆς νήσου. Ὁ Ἀμαλρῖχος εὐχερῶς ἠξιώθη τοῦ ποθουμένου, αὐτοκρατορικὸς δὲ σφραγιδοφύλαξ ἐπὶ τούτῳ κατελθὼν ἔστεψεν ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τῆς Λευκωσίας αὐτὸν πρῶτον Λατῖνον βασιλέα τῆς Κύπρου. Ἡ σύζυγος αὐτοῦ Κίβα δ' Ἰβλὰν ἀπέθανε τῷ 1198, πρὶν ἢ στεφθῇ βασίλισσα. Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἀπέθανε καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ Ἑρρῖκος τῆς Καμπανίας, οὗ τὴν χήραν Ἰσαβέλλαν ἔσπευσε νὰ νυμφευθῇ ὁ πρὸ ὀλίγου χηρεύσας Ἀμαλρῖχος. Οἱ Σαρακηνοὶ ἠπείλουν ἤδη τὰ τείχη τῆς Πτολεμαΐδος, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Κύπρου βλέπων νῦν ἐγγὺς τὸ ἐκφυγὸν τῶν χειρῶν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ στέμμα, ὥρμησε μετὰ στρατοῦ ἐκ Κύπρου, ἀποβιβασθεὶς δὲ εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους ἐστέφθη βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ (1200), ἔνθα διέμεινε καταδιώκων νικηφόρως τοὺς ἐπιδρομεῖς μέχρι τοῦ θανάτου του (1205). Τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ μετεκομίσθησαν εἰς Κύπρον καὶ ἐτάφησαν ἐν τῷ καθεδρικῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Λευκωσίᾳ.

Ὁ Ἀμαλρῖχος βαδίσας ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ πρὸς παραγκωνισμὸν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, συνέστησεν ἐν τῇ νήσῳ τέσσαρας λατινικὰς ἐπισκοπάς, εἰς ἃς ἐξεχώρησε τὰς προσόδους τῶν ἑλληνικῶν. Προσέτι δὲ διὰ γράμματος Πάπα Κελεστίνου τοῦ Γ' ἠξίωσεν, ὅπως ὁ ὀρθόδοξος ἀρχιεπίσκοπος ὑποτάσσηται εἰς τὸν λατῖνον μητροπολίτην τῆς Λευκωσίας. Μὴ κατορθώσας ὅμως τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας αὐτοῦ ἕνεκα τῆς ἀντιστάσεως τῶν Ὀρθοδόξων, ἐκληροδότησεν αὐτὴν τοῖς διαδόχοις του. Τὸν τοιοῦτον ἐξευτελισμὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἀδύνατον ἦν ν' ἀνεχθῶσιν οἱ Κύπριοι. Ὁ ὁπλαρχηγὸς Κανάκης διοργανώσας ἀξιόμαχον σῶμα καὶ διαπεραιωθεὶς εἰς Κιλικίαν, τῇ συνδρομῇ τοῦ ἐκεῖ ἄρχοντος Ἰσαακίου συνεχῶς ἐφώρμα ἐπὶ τὴν νῆσον, καταφθείρων τὰ ἐκεῖ κτήματα

τῶν Λατίνων. Ἀνενόχλητος δὲ μείνας, εἰς τοσοῦτον τόλμης προέβη, ὥστε κατέλαβέ ποτε καὶ τὸ παρὰ τὴν Ἀμμόχωστον χωρίον Παραδεῖσι καὶ ἠχμαλώτισε τὴν ἐκεῖ διατρίβουσαν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ἥτις ἠλευθερώθη κατόπιν τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Λέοντος πρίγκιπος τῆς Μικρᾶς Ἀρμενίας.

Ἐπίσης ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμαλρίχου ἡ ἱστορία ἀναφέρει δύω ἀποπείρας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἀλέξιος Γ' ὁ Ἄγγελος, ὃν ὁ τότε Πάπας Ἰννοκέντιος Γ' περιεποιεῖτο, ὅπως ἔχῃ συμπράκτορα ἐν τῇ μελετωμένῃ νέᾳ σταυροφορίᾳ, ἔγραψε πρὸς τὸν Πάπαν (1199) παρακαλῶν αὐτόν, ὅπως ἐπέμβῃ φιλικῶς πρὸς ἀπόδοσιν τῆς ἀδίκως κρατουμένης νήσου, ἣν καίπερ δυνάμενος ν' ἀνακτήσηται διὰ τῶν ὅπλων, δὲν ἐπεχείρει, ἵνα μὴ διακόψῃ τὰς πρὸς τοὺς Λατίνους φιλικὰς αὐτοῦ σχέσεις! Ὁ πονηρὸς Πάπας ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ὑποδείξῃ φιλικῶς ἐπίσης εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ μάταιον τῆς αἰτήσεως αὐτοῦ. Ἡ δευτέρα ἀπόπειρα ἂν δὲν ὑπῆρξε τόσῳ, ὅσῳ ἡ πρώτη γελοία, ὑπῆρξεν ὅμως ἐπίσης ὡς αὕτη ἀτυχής. Ἡ κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου τῆς Κυρηνείας αἰχμαλωτισθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἄγγλων θυγάτηρ τοῦ τυράννου Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐλευθερωθεῖσα τῷ 1195, ἔλαβε σύζυγον τὸν Ἰωάννην Νέσλ (Nesle), ἀρχηγὸν τοῦ σταυροφορικοῦ σώματος τῶν Φλαμανδῶν, ὃν ἡ Κομνηνὴ ἔπεισεν, ὅπως διεκδικήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς Κύπρου κληρονομικὰ δικαιώματά της. Ὁ Ἀμαλρῖχος θεωρήσας γελοίαν τὴν ἀπαίτησίν του, διέταξε τὸν Φλαμανδὸν νὰ καταλίπῃ τὴν νῆσον ἐπὶ ποινῇ θανάτου. Τῆς ὡραίας Ἑλληνίδος ὡς καὶ τοῦ εὐγενοῦς Φλαμανδοῦ ἀγνοεῖται ἐφεξῆς ἡ τύχη. Οὕτως ἄνευ ἀποτελέσματος ἔληξαν, πρὶν ἢ ἄρξωνται, αἱ δύω αὗται πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κύπρου μικροῦ λόγου ἄξιαι ἀπόπειραι.

Τὸν Ἀμαλρῖχον διεδέξατο ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ υἱὸς Οὖγος ὁ Α', ἀντ' αὐτοῦ δὲ, ἀνηλίκου ἔτι ὄντος, ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Αὐλῆς ὡς ἀντιβασιλεὺς ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Γουαλτιέρος Μομπελλιέρος, μέχρις οὗ ὁ Οὖγος ἐστέφθη βασιλεύς (1212), ὅτε καὶ ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν Ἀλισίαν θυγατέρα τοῦ Ἐρρίκου καὶ τῆς Ἰσαβέλλης. Κατὰ τὴν ἑπταετῆ αὐτοῦ ἀντιβασιλείαν ὁ Γουαλτιέρος κερδοσκόπος καὶ φιλάργυρος ὤν, ἐφρόντισε νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀρκετὸν χρηματικὸν ποσόν, νοσφισθεὶς περὶ τὰς 200,000 δουκάτων καὶ δρα-

πετεύσας μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς του, ὅπως μὴ δώσῃ λόγον τῶν πεπραγμένων τῷ νεαρῷ βασιλεῖ.

Ἀφ' ὅτου τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐδιχάσθη καὶ ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία διεκρίθη τῆς λατινικῆς, δεινὴ μέχρι σήμερον ἐν Ἀνατολῇ συγκροτεῖται πάλη μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑλλήνων, ἥτις ἔσχε δεινὰ ἐπακόλουθα. Ἡ Κωνσταντινούπολις περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Λατίνων (1204), οἱ δὲ Πάπαι οὐδὲν παρέλιπον μέσον, ὅπως ἐξευτελίσωσι τὴν ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὑπαγάγωσι τοὺς Ὀρθοδόξους ὑπὸ τὰ σκῆπτρα αὐτῶν. Ὁ Οὖγος καταλείπων τὴν Κύπρον, ὅπως μετάσχῃ τῆς πέμπτης σταυροφορίας, ἀνέθηκε τὴν κυβέρνησιν τῆς νήσου τῇ συζύγῳ αὐτοῦ Ἀλισίᾳ, ἥτις ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῶν Ὀρθοδόξων πόλεμον τῶν πρώτων τῆς νήσου ἡγεμόνων. Τῷ 1215 ἔγραψε τῷ τότε Πάπᾳ Ἰννοκεντίῳ τῷ Γ', προκαλέσασα παπικὸν γράμμα ὁρίζον, ὅτι αἱ δέκα καὶ τέσσαρες τέως ὀρθόδοξοι ἐπισκοπαὶ συγχωνεύονται εἰς τέσσαρας μητροπόλεις, ὧν ἕδραι ὡρίσθησαν ἡ Λευκωσία, ἡ Ἀμμόχωστος, ἡ Πάφος καὶ ἡ Λεμησσός, καὶ ὅτι ἐν ἑκάστῃ τούτων διορίζεται ἀνὰ εἷς ὀρθόδοξος καὶ λατῖνος μητροπολίτης, συντηρούμενοι ἐκ πλουσίων εἰσοδημάτων. Ὁ ἀρχιεπισκοπικὸς θρόνος μετέθη ἐξ Ἀμμοχώστου εἰς τὴν πρωτεύουσαν Λευκωσίαν, ἔνθα καὶ μέχρι σήμερον διατελεῖ, καὶ ὁ λατῖνος μητροπολίτης τῆς πόλεως ταύτης ἐκηρύχθη ἀντὶ τοῦ ὀρθοδόξου ἀρχιεπίσκοπος τῆς νήσου. Εἰς τὴν τοιαύτην ἐκλατίνισιν τῆς κυπρίας Ἐκκλησίας εἰργάσθη καὶ ὁ τότε εἰς Κωνσταντινούπολιν διορισθεὶς καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κύπρον ἐλθὼν ἔξαρχος τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καρδινάλιος Πελάγιος, ὄργανον ἔχων τὸν τότε βασιλεύοντα Ἐρρῖκον τὸν Α', ὅστις διεδέχθη τὸν Οὖγον τριακονταετῆ ἀποθανόντα ἐκ νόσου ἐν Τριπόλει, ἔνθα ἐκ Παλαιστίνης ἐλθὼν ἐτέλει τοὺς γάμους τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Μελισσινῆς μετὰ τοῦ Βοημόνδου, πρίγκιπος τῆς Βοργονίας καὶ τῆς Ἀντιοχείας (1218). Ἡ Ἀλισία ἔφερε τοῦ συζύγου τὸ λείψανον εἰς Κύπρον καὶ ἔθαψεν αὐτὸ ἐν τῷ ἐν Λευκωσίᾳ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ὅστις, ὡς εἰκάζει ὁ Κυπριανός, εἶναι τὸ νῦν τζαμίον τῆς Ἐμεργέ. Ἡ βασίλισσα γνωμοδοτήσει τῆς Ὑψηλῆς Αὐλῆς ἀνέθηκε τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων εἰς τοὺς δύω θείους τοῦ θανόντος βασιλέως Ἰβελίνους, Φίλιππον καὶ Ἰωάννην, ἄρχοντα τῆς Βηρυτοῦ, μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ τότε ἐναετοῦς Ἐρρίκου.

γ'

Ἐπιδρομὴ Γερμανῶν.

Ἡ ἀντιβασιλεία ὑπῆρξε ταραχώδης οὐχὶ τόσῳ ἕνεκα τῶν διχονοιῶν τῶν ἀντιβασιλέων καὶ τῆς χήρας Ἀλισίας, ὅσῳ ἕνεκα τῶν αἴφνης ἀναφυεισῶν ἐπὶ τῆς Κύπρου ἀντιποιήσεων τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου Β' τοῦ Βαρβαρόσσα, ὅστις ἡγούμενος τῆς ἕκτης σταυροφορίας ἀπεβιβάσθη εἰς Λεμησσόν, ζητῶν λόγον τῆς δεκαετοῦς διαχειρίσεως τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Ἰβελίνων ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἐρρῖκος ὁ Ϛ' ἐπέτρεψε τῷ Ἀμαλρίχῳ, ὡς εἴδομεν, τὴν στέψιν αὐτοῦ ὡς βασιλέως τῆς Κύπρου καὶ ὅτι παρὰ τοῦ Πάπα Ὀνωρίου Γ' εἶχεν ἐντολὴν νὰ ἐπιτηρῇ τὰ συμφέροντα τοῦ ἀνηλίκου Ἐρρίκου. Ὁ Φίλιππος πρὸ πολλοῦ παρητήθη ἕνεκεν ἔριδός τινος πρὸς τὴν βασίλισσαν, ἀντιβασιλεὺς δὲ ἦν μόνος ὁ Ἰωάννης, ὅστις κατέφυγε τότε μετὰ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας εἰς τὸ φρούριον τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἔρωτος (Ἁγίου Ἱλαρίωνος).

Ὁ αὐτοκράτωρ προσκαλέσας ἐκ Συρίας στρατόν, ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Λευκωσίας, ἔνθα πρὸς στιγμὴν κατέφυγεν ὁ Ἰωάννης. Οἱ κάτοικοι ἐνθυμούμενοι τὸν Ριχάρδον, ὑπεδέχθησαν τὸν αὐτοκράτορα μετὰ μεγάλων τιμῶν καὶ φοβούμενοι, μὴ οὗτος λεηλατήσῃ τὴν πόλιν, προσέφερον αὐτῷ ἄπειρα δῶρα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀρκοῦντα, ὅπως κορέσωσι τὴν πλεονεξίαν του. Ἐνῷ δὲ ἡτοιμάζετο νὰ πολιορκήσῃ καὶ τὸ φρούριον τοῦ Ἱλαρίωνος, ἔνθα ἀποδρὰς ἐκ Λευκωσίας κατέφυγεν ὁ Ἰωάννης, ἠναγκάσθη αἴφνης ν' ἀναχωρήσῃ ἕνεκεν ἐπειγούσης ὑποθέσεως εἰς τὸ Κράτος του, ἀναθέσας τὴν διοίκησιν τῆς νήσου εἰς πέντε βαΐλους, τὸν Καμερῖνον, Ἀλμερῖγον, Ρώσσην, Γουλιέλμον δὲ Ριβὲτ καὶ Οὖγον Γιβλέτ. Ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ μεταξὺ ἀπῆλθεν εἰς Συρίαν, ὁπόθεν ἐνισχυθεὶς κατῆλθεν εἰς Κύπρον, καὶ συμπλακεὶς πρὸς τοὺς Γερμανοὺς παρὰ τὴν Λευκωσίαν κατετρόπωσεν αὐτούς, κυριεύσας τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Φρειδερῖκος μαθὼν τὴν ἀποτυχίαν, ἐξέπεμψε πάραυτα κατὰ τῆς Κύπρου στρατὸν καὶ στόλον, ὅστις ὅμως μὴ δυνηθεὶς νὰ προσορμισθῇ ἐκεῖσε κατηυθύνθη εἰς Βηρυτόν, ἣν καὶ ἥλωσεν. Εἰς συνδρομὴν τῆς πατρικῆς χώρας ἔδραμε τότε ἐκ Κύπρου

ὁ Ἰωάννης, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ νεαροῦ Ἑρρίκου. Ἀλλ' οἱ Γερμανοὶ ἐμπρήσαντες τὴν πόλιν, ἐπανῆλθον εἰς Κύπρον, ἣν εὑρόντες ἄνευ στρατοῦ κατέλαβον πάραυτα πλὴν τῶν ἰσχυρῶν φρουρίων τοῦ Ἁγίου Ἱλαρίωνος καὶ τοῦ Βουφαβέντου, ἔνθα κατέφυγον αἱ ἀδελφαὶ τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν. Ἀλλὰ ταχὺς καὶ ὁ Ἰωάννης ἐκ Συρίας κατῆλθεν εἰς Κύπρον, ἐξεγείρας δὲ τὸν λαὸν κατὰ τῶν κατακτητῶν κατετρόπωσεν αὐτοὺς ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἀγριδίου (1232), ἐνῷ ὁ στασιάσας λαὸς κατέσφαξε τοὺς ἐν Ἀμμοχώστῳ καὶ Λευκωσίᾳ Γερμανούς. Οἱ ἐναπολειφθέντες ἐξ αὐτῶν συνεκεντρώθησαν ἐν Κυρηνείᾳ, ὁπόθεν ἐπὶ δύω ἔτη ἠμύνοντο κατὰ τῶν προσβολῶν τοῦ Ἰβελίνου, μέχρις οὗ ἠναγκάσθησαν διὰ συμβάσεως νὰ καταλίπωσι τὴν Κύπρον. Τοιοῦτον οἰκτρὸν τέλος ἔλαβεν ἡ ἐπὶ τὴν Κύπρον ἐπιδρομὴ τῶν Γερμανῶν, οἵτινες πρὸς τοῖς τόσοις ἄλλοις ἐπιδρομεῦσιν ἦλθον καὶ οὗτοι κομισταὶ παντοίων δεινῶν εἰς τὴν ταλαίπωρον χώραν.

δ'

Ἐξακολούθησις τῆς τῶν Λουζινιάνων ἀρχῆς.

Ὁ Ἑρρῖκος τοσούτῳ ηὐχαριστήθη ἐκ τῆς πίστεως τοῦ λαοῦ, ὥστε ἐδωρήσατο αὐτῷ πολλοὺς βασιλικοὺς φόρους ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη, ἐνηλικιωθεὶς δὲ καὶ ἀναλαβὼν τὴν ἐξουσίαν, προσεπάθησε νὰ ἐπουλώσῃ κατὰ τὸ ἐνὸν τὰ ἐκ τῆς εἰσβολῆς τῶν Γερμανῶν τραύματα. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπέλυσε τοὺς μισθοφόρους, γενναίως αὐτοὺς ἀμείψας, ἀνῳκοδόμησε τὰ καταρρεύσαντα φρούρια καὶ ἠσχολήθη πολὺ εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργίας. Ὁ Ἰωάννης μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ Ἑρρίκου ἀποβαλὼν τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀντιβασιλέως, ἔμεινε μόνον ἄρχων τῆς Βηρυτοῦ. Ἡ δὲ Ἀλισία, ἧς ἤθελε ν' ἀπαλλαγῇ ὁ Ἑρρῖκος, διότι αὕτη ἠξίου νὰ ἄρχῃ, ἀπέπλευσε τῇ παρακινήσει τοῦ υἱοῦ αὐτῆς εἰς Πτολεμαΐδα, ἧς κατώρθωσε ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχήν.

Ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ Ἰωάννου βιαία πίεσις ἐνασκεῖται κατὰ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ αἱματηραὶ σκηναί, ἃς ὀφείλει νὰ στιγματίσῃ ἡ Ἱστορία, διαδραματίζονται ὑπὸ τοῦ ἐκ φανατισμοῦ μαινομένου λατινικοῦ κλήρου. Δέκα καὶ τρεῖς ἀθῶοι μοναχοί, συρθέντες τῇ αἰτήσει τοῦ Πελαγίου ἐκ τῶν ἐρημικῶν αὐτῶν ἀσκητηρίων,

ἐβιάζοντο νὰ ἀρνηθῶσι τὰ πάτρια δόγματα, ἐπειδὴ ὅμως ἐνέμενον εἰς τὰς ἰδίας πεποιθήσεις, ἐρρίφθησαν εἰς τὰς εἱρκτὰς καὶ ἀφ' οὗ ἐπὶ τρία ἔτη παντοιοτρόπως ἐβασανίσθησαν, ἐκάησαν τέλος ζῶντες, μάρτυρες τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ, προεδρευομένῃ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἐν τέλει (1221). Τοιαῦτα κακουργήματα, ὅμοια τῶν ὁποίων οὔτε αὐτοὶ οἱ Ἄραβες διέπραξαν, μόνον τοιαῦτα θρησκευτικὰ ἐξαμβλώματα ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσι, μόνον φανατικοὶ παπισταὶ ἠδύναντο νὰ διαπράξωσιν, οἵτινες διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς κρατοῦντες τὸν σταυρόν, διὰ τῆς ἑτέρας ἔσφαζον τοὺς ὁμοίους αὐτῶν ἐν ὀνόματι τοῦ Πάπα καὶ τοῦ Χριστοῦ! Ὁπόσα, ὦ Χριστέ μου, δὲν διεπράχθησαν ἐν ὀνόματί Σου! Ἡ ἀνωτέρω μυσαρὰ σκηνὴ δίδει ἡμῖν πιστὴν εἰκόνα τῶν κατὰ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διωγμῶν τῶν Φράγκων.

Πρὸς τούτοις οἱ ἀντιτασσόμενοι ἐπίσκοποι ἐβασανίζοντο ἢ ἐξωρίζοντο, ἡ δὲ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία διὰ παντὸς μέσου ἐπολεμεῖτο. Ἀλλὰ νικηταὶ δὲν θὰ μείνωσιν ἄχρι τέλους οἱ Φράγκοι. Ὁ τότε ἀρχιεπίσκοπος Νεόφυτος μετὰ πολλῶν ἄλλων κληρικῶν ἐξωρίσθησαν τῆς νήσου εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὁπόθεν συνεβουλεύθησαν τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον (1222) περὶ τῆς πορείας αὐτῶν· ἡ Σύνοδος συνέστησε τοῖς Κυπρίοις νὰ ἐγκαρτερῶσιν εἰς τὰ πάτρια δόγματα, μετὰ χριστιανικῆς ὑπομονῆς ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας ὑπομένοντες τὰς κακώσεις τοῦ λατινικοῦ κλήρου. Μετὰ ταῦτα ἐπῆλθεν ἡ εἰσβολὴ τῶν Γερμανῶν, ἕνεκα δὲ αὐτῆς καὶ ἄλλων αἰτίων, ἰδίᾳ δὲ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ κυρίου ὑποκινητοῦ τῶν διωγμῶν Πελαγίου, διεκόπη πρὸς στιγμὴν ὁ κατὰ τῶν Ὀρθοδόξων πόλεμος, ἵνα ἐπαναληφθῇ μετ' ὀλίγον.

Ἐπῆλθεν εἶτα ἡ ἕκτη σταυροφορία, ἡγουμένου τοῦ Λουδοβίκου ἑνάτου τῆς Γαλλίας (τοῦ Ἁγίου), ὅστις τῷ 1248 προσωρμίσθη εἰς Λεμησσόν, ἔνθα βασιλικῶν ὄντως ἀξιωθεὶς τιμῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου καὶ ἐκεῖ διαχειμάσας, ἀπέπλευσε τὸ ἐπιὸν ἔτος μετ' αὐτοῦ, ὁδηγοῦντος κυπρίους Σταυροφόρους. Νικηταὶ ὁ Λουδοβῖκος καὶ ὁ Ἐρρῖκος ἐν Συρίᾳ, ἐξεστράτευσαν κατόπιν εἰς Αἴγυπτον, ἔνθα περικυκλωθέντες ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἀμφότεροι ἐζωγρήθησαν (1250). Διὰ λύτρων δὲ ἐξαγοράσαντες τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν ἀφίκοντο εἰς Τρίπολιν, ἔνθα ὁ Ἐρρῖκος ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγε-

μόνος τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Τριπόλεως Βοημούνδου Πιακενσίαν, λαβὼν ὡς προῖκα τὴν τελευταίαν ταύτην κομητείαν. Ἐκεῖθεν δὲ ἐπανακάμψας εἰς Κύπρον, ἀπεβίωσε κατά τινας μὲν ἐκ νόσου, κατ' ἄλλους δ' ἐκ πληγῶν, ἃς ἔλαβε κατὰ τὸν πόλεμον (1253). Ἐκ τῆς θλίψεως καταβληθεῖσα ἀπεβίωσε μετ' ὀλίγον καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἀλισία βασίλισσα τῆς Πτολεμαΐδος.

Τῷ 1250 οἱ Κύπριοι ζητήσαντες τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ὑπὸ τοῦ Πελαγίου καταργηθεισῶν δεκατεσσάρων ἐπισκοπῶν, μόλις κατώρθωσαν νὰ ἐκλέξωσιν ἀρχιεπίσκοπον. Ἀλλὰ καὶ τὴν μικρὰν ταύτην χάριν δὲν ἠνέχθη ὁ ἐν Λευκωσίᾳ λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Οὖγος ὁ Φαντζιᾶνος, ὅστις μὴ δυνηθεὶς νὰ παύσῃ τὸν ἐκλεγέντα Γερμανόν, οὔτε νὰ παρασύρῃ τὸν βασιλέα Ἐρρῖκον εἰς τὰς παραλόγους ἀπαιτήσεις αὐτοῦ, κατέλιπε τὴν νῆσον, ἐκσφενδονίζων κατ' αὐτῆς ἀφορισμοὺς καὶ ἀργίας.

Τὸν Ἐρρῖκον ἀποθανόντα διεδέχθη ἡ διὰ πολλῶν προτερημάτων κεκοσμημένη σύζυγος αὐτοῦ Πιακενσία ὡς ἀντιβασίλισσα ἀντὶ τοῦ βρέφους υἱοῦ της Οὔγου Β', ὅστις ἀπέθανεν ἀνῆλιξ τῷ 1267. Μετ' αὐτοῦ ἀπεσβέσθη καὶ ὁ πρωτότοκος κλάδος τῶν Λουζινιάνων. Διαρκούσης τῆς ἀντιβασιλείας ἐπέστρεψε πάλιν εἰς Κύπρον ὁ ἀρχιεπίσκοπος Φαντζιᾶνος, ὅπως λυσσωδέστερον ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Γερμανὸς μὴ ὑπομένων τὰς ἐπιθέσεις τοῦ φανατικοῦ Λατίνου, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς Ρώμην, ὅπως ἐξαιτήσηται παρὰ τοῦ Πάπα τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ. Ἀλλ' ὁ Φαντζιᾶνος κατώρθωσεν, ὅπως ὁ Πάπας Ἀλέξανδρος Δ' ἐκδώσῃ τὴν περιώνυμον περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ἀλεξανδρινὴν λεγομένην βοῦλλαν (1260), δι' ἧς τέλεον ὑπεδούλωσε τὸν ἑλληνικὸν ὑπὸ τὸν λατινικὸν κλῆρον, ὅστις ἀνεγνωρίσθη ὡς ὁ μόνος κύριος τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καὶ εἰσοδημάτων, ἡ δὲ ἕδρα τῶν ἑλλήνων ἐπισκόπων μετηνέχθη ἀπὸ τῶν πόλεων εἰς ἀσήμους κώμας. Οὕτως ὁ μὲν ἀρχιεπίσκοπος μετετέθη ἀπὸ τῆς Λευκωσίας εἰς Σολέαν παρὰ τοὺς Σόλους, ὁ τῆς Πάφου μητροπολίτης εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀκάματος Ἀρσινόην (νῦν Πόλιν τῆς Χρυσοχοῦ), ὁ Λεμησσοῦ εἰς τὰ Λεύκαρα καὶ ὁ Ἀμμοχώστου εἰς Ριζοκάρπασον παρὰ τὸ ἀρχαῖον Καρπάσιον. Πάντες δὲ ὑπήχθησαν τέλεον ὑπὸ τοὺς Λατίνους, ὧν ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐκηρύχθη ὁ ἀρχηγὸς πάντων τῶν ἐν Κύπρῳ χριστιανῶν. Οἱ ἐπίσκοποι

πρὶν ἢ ἀναλάβωσι τὸ ἀξίωμά των, ὤμνυον πίστιν εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Πάπαν· δὲν εἶχον δὲ δικαίωμα νὰ δικάζωσιν ἢ μόνον τὰς μεταξὺ τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῶν δίκας. Οὕτω διὰ τῆς περιβοήτου παπικῆς βούλλας τοῦ 1260 ἡ ἐπὶ δώδεκα αἰῶνας αὐτοκέφαλος ἑλληνικὴ τῆς Κύπρου Ἐκκλησία ὑπεδουλοῦτο εἰς τοὺς Λατίνους, οἵτινες μεθ' ὑπερηφανίας ἠδύναντο νὰ βλέπωσι τοὺς ὀρθοδόξους ἐπισκόπους καὶ τοὺς τῶν ἄλλων δογμάτων ταπεινῶς βαίνοντας κατὰ τὰς μεγάλας θρησκευτικὰς τελετὰς ὄπισθεν τῶν λατίνων μητροπολιτῶν, καὶ δεομένους ὑπὲρ τοῦ ἐν Ῥώμῃ Μεγάλου Ποντίφηκος. Ὡς ἐκ τῶν καταπιέσεων τούτων φαίνεται, ὅτι δὲν ἔλειψαν οἱ ἀρνησίθρησκοι καὶ ἀρνησιπάτριδες, οὓς ὅμως ἐβδελύττοντο καὶ ἐκακοποίουν οἱ πιστοὶ εἰς τὰ πάτρια μένοντες Κύπριοι. Διὸ καὶ ὁ Πάπας Οὐρβανὸς ὁ Δ' δι' ἐντόνου γράμματος πρὸς τὸν ἀνήλικον βασιλέα Οὖγον καὶ τὴν ἀντιβασίλισσαν προσεκάλει αὐτούς, ὅπως λάβωσιν αὐστηρὰ μέτρα κατὰ τῶν θρασυτάτων σχισματικῶν Κυπρίων, οἵτινες οὕτω καθύβριζον τοὺς εὐσεβεῖς νεοφωτίστους.

Θανόντος τοῦ ἀνηλίκου Οὔγου τοῦ Β', τὸν θρόνον τῆς Κύπρου ἀνῆλθεν Οὖγος ὁ Γ', ἄρχων τῆς Βηρυτοῦ, υἱὸς τοῦ Ἐρρίκου, υἱοῦ Βοημόνδου τοῦ ΙΔ' ἡγεμόνος τῆς Ἀντιοχείας, καὶ τῆς Ἰσαβέλλης θυγατρὸς Οὔγου τοῦ Α' τοῦ Λουζινιάνος. Ἄρα Οὖγος ὁ Γ' ἦν δισέγγονος Οὔγου τοῦ Α', τρίτου βασιλέως τῆς Κύπρου, ὅτε ἔχων μάμμην τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἰσαβέλλαν, μικρὸς δὲ ἀνεψιὸς τοῦ θανόντος βασιλέως Οὔγου τοῦ Β', ἐγγόνου Οὔγου τοῦ Α'. Ἂν καὶ ὁ νέος βασιλεὺς τῆς Κύπρου ἐκ πατρὸς ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Βοημούνδων, διετήρησεν ὅμως ὡς καὶ πάντες οἱ διάδοχοι αὐτοῦ τὸ βασιλικὸν ὄνομα τῶν Λουζινιάνων τῶν ἱδρυτῶν τῆς ἐν Κύπρῳ γαλλικῆς δυναστείας.

Ὁ Οὖγος διέτριβεν ἐν Συρίᾳ πολεμῶν κατὰ πρόσκλησιν τῆς βασιλίσσης τῆς Πτολεμαΐδος Μελισσινῆς τὸν Σουλτάνον τῆς Βαβυλῶνος, ἐπιτεθέντα κατὰ τῆς Παλαιστίνης, ὅτε ἔμαθε τὸν θάνατον Οὔγου τοῦ Β'. Ὁ πρίγκιψ ὑπῆρξεν εὐτυχὴς ἐν πολλαῖς κατὰ τοῦ Σουλτάνου μάχαις, θὰ ὑπεχώρει ὅμως τέλος πρὸ τῶν μεγάλων αὐτοῦ δυνάμεων, ἂν μὴ στάσις τις ἐν Αἰγύπτῳ ἠνάγκαζε τὸν Σουλτάνον νὰ σπεύσῃ πρὸς καταστολὴν αὐτῆς. Ἐκ τούτου ὠφεληθεὶς ὁ Οὖγος, ἀνεχώρησε πάραυτα εἰς Κύπρον, ἔνθα ὑπερνικήσας πᾶσαν ἐκ μέρους

τῆς Πιακενσίας καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς ἀντίστασιν, κατώρθωσεν ὁ γενναῖος πρίγκιψ νὰ στεφθῇ βασιλεὺς τῆς νήσου. Ὁ Οὖγος ἦν βασιλεὺς ῥέκτης, κυβερνήτης ἐπιδέξιος καὶ στρατηγὸς ἐντριβὴς περὶ τὰ πολεμικά, εὐμαθέστατος δὲ καὶ τῶν γραμμάτων προστάτης, πλείστους προσείλκυσεν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τὴν Κύπρον. Τὴν εἰς τὸν θρόνον ὅμως ἀνάρρησίν του μυρία ἐπηκολούθησαν δεινά. Καὶ πρῶτον ἡ πανώλης τῷ 1268 διέφθειρε πολὺ πλῆθος παρ' ὅλα τὰ κατ' αὐτῆς μέτρα τοῦ βασιλέως· ἐκ τούτου ἠναγκάσθησαν πλεῖστοι νὰ καταλίπωσι τὴν νῆσον καὶ οἱ ἀγροὶ ἔμειναν ἀκαλλιέργητοι, διὸ καὶ ἐπῆλθε λιμός, ἐξ οὗ ἀρκετὰ ὑπέφερον οἱ κάτοικοι καὶ ἔτι πλείονα θὰ ἔπασχον, ἂν μὴ ὁ προνοητικὸς βασιλεὺς ἐπρομηθεύετο γεννήματα ἐκ Συρίας.

Μετ' ὀλίγον Οὖγος ὁ Γ' ἐκστρατεύσας εἰς Συρίαν, ἔνθα ἐπανέκαμψεν ἐξ Αἰγύπτου καὶ ὁ Σουλτάνος, φέρων πανταχοῦ τὸν ὄλεθρον, διεξεδίκησε διὰ τῶν ὅπλων τὰ ἐπὶ τοῦ χηρεύοντος θρόνου τῆς Ἱερουσαλὴμ δικαιώματά του, κατορθώσας νὰ στεφθῇ βασιλεὺς αὐτῆς ἐν Τύρῳ (1269). Ὁ Σουλτάνος ἀκούσας ταῦτα, ὥρμησε κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς βοήθειαν τοῦ Οὔγου προσέδραμεν ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος, ἀμφότεροι δ' ἑνωθέντες γενναίως ἐπολέμησαν τοὺς Σαρακηνούς, ἀναγκασθέντας νὰ συνομολογήσωσι δεκαετῆ εἰρήνην. Ἐκεῖθεν ὁ Οὖγος ἐπανῆλθεν εἰς Κύπρον, ἀφεὶς ἐν Πτολεμαΐδι ὡς κυβερνήτην τὸν ἄρχοντα τῆς Βηρυτοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τῇ βοηθείᾳ τοῦ τάγματος τοῦ Νοσοκομείου καὶ τῶν Ναϊτῶν καὶ πλήθους ἄλλων τυχοδιωκτῶν ἱπποτῶν ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Σικελίας ὁ τῆς Νεαπόλεως Κάρολος Δανδόν. Ὁ Οὖγος πάραυτα ἔσπευσεν ἐκεῖσε, ἀλλ' οὐδαμόθεν εὑρὼν ὑποστήριξιν ἐπανέκαμψεν ἄπρακτος εἰς Κύπρον. Μένεα δὲ πνέων κατὰ τῶν βοηθησάντων τὸν Κάρολον Ναϊτῶν, ἐξεδίωξε πάντας τῆς νήσου, δημεύσας τὰ κτήματά των καὶ κατακρημνίσας τὰ διάφορα αὐτῶν οἰκήματα (1277).

Οἱ Ναΐται καὶ πάντες οἱ βοηθήσαντες τὸν Κάρολον εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ταχέως μετανοήσαντες, ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς τὸν Οὖγον, ὑπισχνούμενοι αὐτῷ πᾶσαν βοήθειαν, ἐὰν ἤρχετο εἰς Πτολεμαΐδα. Καὶ τῷ ὄντι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου ὁ Οὖγος βοηθούμενος ὑπὸ τῶν πρότερον πολεμίων αὐτῷ, ἀνεκτήσατο τὸν ἀπολεσθέντα θρόνον (1283). Ἐκεῖθεν ἐπανακάμψας εἰς Κύπρον, ἐτε-

λεύτησε μετὰ ἓν ἔτος, καταλιπὼν τὸν θρόνον εἰς τὸν πρεσβύτερον τῶν πέντε υἱῶν αὐτοῦ Ἰωάννην τὸν Α', Αἴσωπον ὡς λέγει ὁ Κυπριανὸς τὴν μορφὴν καὶ ὑπὸ πάντων μισούμενον, ὅστις ὅμως δὲν ἐβασίλευσεν ἢ ἐπὶ δέκα καὶ τρεῖς μόνον μῆνας, κατά τινας μὲν δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Ἑρρίκου καὶ Ἀμαλρίχου, κατ' ἄλλους δὲ θανὼν ἐξ ἀνιάτου νόσου (1285).

Ὁ τοῦτον διαδεξάμενος ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἑρρῖκος ὁ Β', θέλων ὅπως καταστήσῃ ἰσχυρὰ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἱερουσαλὴμ δικαιώματά του, ἐνεφανίσθη μετ' ἀρκετῆς δυνάμεως πρὸ τῆς Πτολεμαΐδος καὶ ἀναγορευθεὶς ὑπ' αὐτῆς βασιλεύς, ἀπήρχετο ὅπως στεφθῇ εἰς Τύρον, ἥτις ὅμως ἦν κατειλημμένη ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, διὸ καὶ ἠναγκάσθη ὁ Ἑρρῖκος βασιλεὺς ἄνευ σέμματος νὰ παλινοστήσῃ εἰς Πτολεμαΐδα, σκοπὸν ἔχων νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὴν πάσῃ δυνάμει. Ἡ τύχη ἐβοήθησεν αὐτὸν εἰς τοῦτο. Ὁ Σουλτάνος μαθών, ὅτι ἐπίκειται στάσις ἐν Αἰγύπτῳ, συνάπτει εἰρήνην μετὰ τοῦ Ἑρρίκου καὶ φεύγει ἐσπευσμένως. Ὁ βασιλεὺς διορίσας τότε ἐν Πτολεμαΐδι ὡς κυβερνήτην τὸν πρίγκιπα ἀδελφόν του Ἀμαλρῖχον, οὗ καὶ ἱκανοποίει οὕτω τὴν φιλοδοξίαν, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸν Κοντεστάπιλε, ἐπανῆλθεν εἰς Κύπρον. Πρὶν ἢ ὅμως λήξῃ ἡ δεκαετὴς εἰρήνη, ὁ Σουλτάνος ἕνεκα βιαιοπραγιῶν τινων τῶν ὑπὸ τοῦ Πάπα Νικολάου ἀποσταλέντων εἰς βοήθειαν τοῦ Ἑρρίκου ἐνετῶν στρατιωτῶν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Πτολεμαΐδος μετὰ 70 χιλιάδων ἱππέων καὶ 150 χιλιάδων πεζῶν καὶ κυριεύσας αὐτὴν κατέσφαξεν ὅσους ἠδυνήθη περισσοτέρους χριστιανούς. Ὁ Ἑρρῖκος πρὸ τοῦ κινδύνου ἔφυγε μεθ' ὅσων ἠδυνήθη καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν τοῦ Νοσοκομείου καὶ τῶν Ναϊτῶν ἐπανῆλθεν εἰς Κύπρον, ἀφεὶς πλέον τοῖς Σαρακηνοῖς πᾶσαν τὴν Συρίαν (1291).

Οἱ τρίτον ἤδη ἐπισκεπτόμενοι τὴν νῆσον ἱππόται ἐγκαθιδρύθησαν ἐν Λεμησσῷ, περιτειχίσαντες καὶ ὀχυρώσαντες αὐτήν. Τοσαῦτα ὅμως πλήθη κατέφυγον εἰς Κύπρον ὡς ἐκ τῆς ἁλώσεως τῆς Συρίας, ὥστε ἐπῆλθε σιτοδεία, ἀπειλήσασα τὴν καταστροφὴν τῶν κατοίκων. Πρὸς ἐπίμετρον δὲ ὑπῆρχε φόβος, μὴ ὁ Σουλτάνος ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς Κύπρου, διὸ καὶ ὁ Ἑρρῖκος ἤρξατο τὴν ὀχύρωσιν τῆς Ἀμμοχώστου, ἥτις διὰ τειχῶν, φρουρίων, προπυργείων καί τινος βαθείας πέριξ χάνδακος, ἅτινα καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζονται ἔτι,

κατέστησεν αὐτὴν ἀληθῶς δυσπόρθητον. Ὁ Ἐρρῖκος μετὰ ταῦτα συμμετέσχε τῆς κατὰ τῶν Σαρακηνῶν στρατείας τῶν Μογγόλων ἐν Συρίᾳ, ἀποθανόντος ὅμως τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Καζὰν πρὸ τῆς τελείας τοῦ ἐγχειρήματος ἐπιτυχίας, ἄπρακτος καὶ πάλιν ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ Παλαιστίνης εἰς Κύπρον (1903), ἔνθα ἐσωτερικαὶ ταραχαὶ ἀνέμενον αὐτόν. Ὁ Ἐρρῖκος ἀθυμῶν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ, περιέπεσεν εἰς ἄμετρον μελαγχολίαν, ἐξ ἧς ἠναγκάζετο νὰ παραμελῇ τὰς ὑποθέσεις τοῦ βασιλείου. Ἐκ τούτου ὠφεληθεὶς ὁ ἐκ Συρίας διωχθεὶς ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀμαλρῖχος, ἐμηχανᾶτο μετὰ τοῦ μικροτέρου ἀδελφοῦ του Καμερίνου καὶ πολλῶν ἱπποτῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατάληψιν τοῦ θρόνου ἀντὶ τοῦ πάσχοντος Ἐρρίκου. Μικρὸν ἐπεισόδιον ἐπέσπευσε τὴν κρίσιν. Δύω γενουηνσιακὰ πλοῖα προσεγγίσαντα τότε εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἐπισκοπῆς (Κουρίου), ἐκακοποίησαν τοὺς ἐκεῖ κατοίκους· ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς ἠμέλησε νὰ ἱκανοποιήσῃ αὐτούς, ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισίν των ὁ Ἀμαλρῖχος. Ἡ πυρκαϊὰ ἀνήφθη καὶ ὁ Ἀμαλρῖχος ἀνηγορεύθη ἀντιβασιλεύς (1306), ἐπωφελούμενος δὲ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ βασιλέως ἀδελφοῦ του, οὐδεμίαν ἀντιτάξαντος βίαν, περιώρισεν αὐτὸν ἔν τινι χωρίῳ παρὰ τὴν Λευκωσίαν, τοῖς Στροβόλοις, ἔνθα ἔζη ὡς ἁπλοῦς ἰδιώτης.

Ὁ Ἀμαλρῖχος ἐπιδιώκων τὴν εὔνοιαν τοῦ τότε Πάπα Βονιφατίου, ἐχθροῦ τῶν Ναϊτῶν, ἴσως δὲ καὶ φοβούμενος τὴν πρὸς τὸν Ἐρρῖκον πίστιν αὐτῶν, εἰργάσθη μετὰ πολλοῦ ζήλου πρὸς ἐκδίωξιν τοῦ τάγματος τούτου ἐκ τῆς νήσου. Οἱ ἱππόται, πλειότεροι τῶν 200, ἠπείλησαν ὅτι θὰ ἀνθίσταντο διὰ τῶν ὅπλων, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν ν' ἀποχωρήσωσι. Τὸ πρῶτον κατ' αὐτῶν θέσπισμα ἐξέδοτο Πάπας Βονιφάτιος ὁ Η' τῷ 1308, τὸ δὲ ἐπιὸν ἔτος κατέλιπον οὗτοι τὴν νῆσον καὶ τῷ 1310 ἐκάησαν ζῶντες ἐν Παρισίοις πεντήκοντα ἐξ αὐτῶν δυνάμει δικαστικῆς ἀποφάσεως, προκληθείσης ἐκ διαφόρων αὐτῶν ὀργίων, καὶ μετὰ δύω ἔτη καθηρέθησαν ὑπὸ Πάπα Κλήμεντος Ε', δημευθείσης τῆς περιουσίας αὐτῶν καὶ καέντος ἐν Παρισίοις τῷ 1314 τοῦ μεγάλου τοῦ τάγματος Μεγίστορος. Οὕτως ἐξοντώθη τὸ ἀποτρόπαιον τοῦτο τάγμα τῶν Ναϊτῶν, ἐξ ὧν ἐλάχιστοι διετηρήθησαν μόνον ἐν Γερμανίᾳ. Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἀπέλιπον τὴν νῆσον (1309) καὶ οἱ μετὰ

τῶν Ναϊτῶν τελευταίως ἐλθόντες εἰς Κύπρον ἱππόται τοῦ Νοσοκομείου, οἵτινες γενόμενοι κύριοι τῆς γείτονος νήσου ἐκλήθησαν Ἱππόται τῆς Ρόδου.

Ὁ Ἀμαλρῖχος δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον καὶ ἐξεδίωξεν αὐτὸν ἐκ τῆς Κύπρου εἰς τὴν Κιλικίαν. Ἀλλ' ὁ σκληρὸς ἀντιβασιλεὺς δὲν ἔμελλεν ἐπὶ πολὺ νὰ καυχᾶται διὰ τὰ κατορθώματά του· τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ εὐνοουμένου αὐτοῦ Συμεῶνος ἐξεδίκησε τὸν ἐξόριστον βασιλέα. Τὸν ὄντως οἰκτρῶς τελευτήσαντα Ἀμαλρῖχον ἠθέλησε νὰ μιμηθῇ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ στρατάρχης Καμερῖνος, ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι οἱ Κύπριοι συνεπάθουν τῷ Ἑρρίκῳ, ὃν ἐνθουσιωδῶς ὑπεδέξαντο ἐπανακάμψαντα εἰς Κύπρον (1311), ἔνθα χρηστῶς ἐβασίλευσεν ἄχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1324).

Τοῦτον διεδέξατο ὁ ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ Οὖγος Δ', ἀναδειχθεὶς εἷς τῶν σπουδαιοτέρων Λουζινιάνων. Δὶς δὲ βασιλεὺς στεφθείς, τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τῆς Λευκωσίας ὡς βασιλεὺς τῆς Κύπρου καὶ εἶτα ἐν τῇ τῆς Ἀμμοχώστου ὡς βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ, καθιέρωσεν ἔκτοτε τὸ ἔθος τῆς διπλῆς τῶν Λουζινιάνων στέψεως. Οὖγος ὁ Δ' τὸ πλεῖστον τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐπιτυχῶς ἐπολέμησε τοὺς Τούρκους· ἐπιβαίνων κυπρίων πλοίων, κατεδίωκε τοὺς πειρατὰς καὶ ἐδήου τὰς τουρκικὰς πόλεις, ἃς πολλάκις καὶ κατέκτα, εἰσδύων καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, καὶ κατορθώσας νὰ ὑποτάξῃ πολλὰ παράκτια τῆς Κιλικίας σημεῖα. Μετὰ τῶν Ἐνετῶν καὶ τῶν ἱπποτῶν τῆς Ρόδου ἐπυρπόλησε τὸν ὀθωμανικὸν στόλον ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Σμύρνης, ἣν καὶ ἥλωσαν (1344), ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα κοινῶς ἄρξαντες αὐτῆς. Πλὴν τούτων καὶ ἄλλων ὁμοίων πολεμικῶν κατορθωμάτων ὁ Οὖγος ἠσχολήθη τὰ μέγιστα εἰς τὰ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ ἐμπορίου.

Ἀπὸ τοῦ Ἑρρίκου Β', χρηστοῦ ὡς εἴδομεν βασιλέως, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ Οὔγου τοῦ Δ' ἡ δυναστεία καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν Λουζινιάνων οὐ μόνον καθίσταται ἧττον ἐπαχθής, ἀλλὰ καὶ θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ κυπρίου λαοῦ οὐχὶ πλέον ὡς ξένη, ἀλλ' ὡς ἐθνική. Ἡ Κύπρος ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτῶν καὶ ἀκολούθως ἐπὶ Πέτρου τοῦ Α' διὰ συνετῆς διοικήσεως ἔφθασεν εἰς ἐπίζηλον θέσιν (1285—1369). Πανταχοῦ τῆς νήσου ἀνηγέρθησαν χάριν ἀσφαλείας πύργοι καὶ φρούρια, καὶ πόλεις

μεγάλαι ἤνθουν, καὶ πυκνῶς ἡ χώρα κατῳκεῖτο. Ἡ Σμύρνη καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Κύπρου, καὶ οἱ ἐμῖραι τῶν σμυρναϊκῶν παραλίων ἀπέτιον φόρους εἰς τὸ ἀκμάζον κράτος τῶν Λουζινιάνων. Ἡ Κύπρος κατέστη τότε τὸ ἐμπορεῖον τῆς Ἀνατολῆς, ἧς τὸ μεγαλείτερον ἐμπόριον διενήργουν ἡ Ἀμμόχωστος μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἰδίᾳ δὲ ἤκμαζε τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον καὶ ἡ Κύπρος κατέστη ἡ κεντρικὴ βιομηχανικὴ καὶ ἐμπορικὴ ἀποθήκη Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Αἱ πραγματεῖαι αἱ ἀποστελλόμεναι ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἕω, ἐκ τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἐκ τῆς ἔνδον Ἀσίας εἰς τὰς συριακὰς ἀκτὰς συνήγοντο πρῶτον ἐν Κύπρῳ καὶ ἐκεῖ ἐπωλοῦντο, ἀντηλλάσσοντο καὶ μετεκομίζοντο εἰς τὰς ἄλλας χώρας.

Ἡ Κυρήνεια καὶ ἡ Πάφος ἐκ τῶν ἀρχαίων πόλεων, ἡ Λεμησσὸς καὶ ἡ Ἀμμόχωστος ἐκ τῶν νεωτέρων, ἔβριθον ἐμπόρων καὶ τραπεζιτῶν ἐκ πάσης γῆς, ἰδίᾳ δὲ ἡ Ἀμμόχωστος ἡ ἐγγυτέρα πρὸς τὴν Συρίαν πόλις διενήργει τὸ μεγαλείτερον ἐμπόριον καὶ ἦν ἡ πλουσιωτέρα καὶ ἀκμαιοτέρα πασῶν. Οὔτε ἡ περικαλλὴς Ἐνετία, οὔτε ἡ μεγαλοπρεπὴς Γενοὺη ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ ὡς κεκτημένη μεγαλειτέρους καὶ εὐπορωτέρους ἐμπόρους, πληρεστέρας ἐκ παντοίων ἐμπορευμάτων ἀποθήκας, πολυαριθμοτέρους ξενῶνας, προσδεχομένους τοσούτους ἐπισκέπτας κατερχομένους ἐξ ἀπωτάτων χωρῶν. Ἡ Ἀμμόχωστος ἔχουσα λαμπρὸν λιμένα καὶ ἐπίκαιρον κατέχουσα θέσιν, ἅτε πλησιέστατα τῆς Ἀνατολῆς, κατέστη ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην κυπρίαν πόλιν τὸ κεντρικὸν ἐμπορεῖον Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ὧν οἱ ἔμποροι ἤρχοντο ἐνταῦθα, ὅπως προμηθευθῶσι τὰ ἐμπορεύματα τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, καὶ ἀγοράσωσι τὰ πλούσια προϊόντα τῆς νήσου, ἐν οἷς ἐπρώτευον τὸ ἅλας, ἐξαγόμενον ἐκ τῶν ἐκτενῶν αὐτῆς ἁλοτοπηγείων, τὸ ἐκ σακχαροκαλάμου σάκχαρον καὶ αἱ ἐξ ἐρίου καμήλου περίφημοι καμηλωταί. Ἐκεῖ εὕρισκέ τις παντὸς εἴδους ἐμπορεύματα ἐν πληθύϊ καὶ πάντα τὰ ἔργα τῆς τέχνης τῆς τε βαναύσου καὶ τῆς λεπτῆς, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ ἀρώματα τῆς ἔνδον Ἀσίας, ἅτινα μετεφέροντο εἰς Τρίπολιν καὶ Βηρυτὸν διὰ καραβανίων καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κύπρον ἐπὶ διαφόρων πλοίων.

Οἱ προσκυνηταὶ τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπερχόμενοι πρὸς προσκύνησιν τοῦ παναγίου Τάφου καὶ ἐπανακάμπτοντες εἰς τὰς ἰδίας

πατρίδας, πάντοτε διήρχοντο διὰ τῆς Κύπρου. Ὡς ἐκ τούτου παντοῖαι γλῶσσαι ἦσαν καταληπταί, ὑπῆρχον δὲ σχολεῖα, ἔνθα ἐδιδάσκοντο πᾶσαι αἱ γλῶσσαι καὶ τὰ ἰδιώματα τῶν χωρῶν ἐκείνων, μεθ' ὧν ἡ Κύπρος διετέλει εἰς ἐπικοινωνίαν. Μετὰ τοῦ ἐμπορίου ηὔξανε καὶ ἡ γεωπονία καὶ μετ' αὐτῶν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ γενικὴ εὐημερία. Οἱ Φράγκοι ἐδίδαξαν τὸ πρῶτον ἤδη τοῖς Κυπρίοις τὴν καλλιέργειαν τοῦ βάμβακος καὶ ἐφύτευσαν τὸ σακχαροκάλαμον, ἐξ οὗ ἄφθονον ἐξήγετο σάκχαρον. Οἱ ἀπειράριθμοι ἱππόται, βαρῶνοι καὶ τόσοι ἄλλοι εὐγενεῖς, εἰς οὓς ἀνῆκε τὸ πλεῖστον τῶν γαιῶν, ἦσαν μυθωδῶς πλούσιοι, ὅσῳ οὐδαμοῦ ἄλλοθι, διὰ μόνην δὲ τὴν θήραν, δι' ἣν ἔτρεφον ἀγέλας ὅλας κυνηγετικῶν κυνῶν καὶ ἧτις ἦτο δι' αὐτοὺς ἡ προσφιλεστέρα ψυχαγωγία, μυθώδη ἐδαπάνων ποσά. Ὁ πρίγκιψ τῆς Ἰόππης ἀναφέρεται, ὅτι διετήρει 500 κύνας. Ὡς δὲ διηγεῖται περιηγητής τις τοῦ 14ου αἰῶνος, πιστὸς τῆς ἐποχῆς χρονογράφος, τότε ἡ κυριωτέρα θήρα ἦν ἡ τῶν αἰγάγρων πολυπληθεστάτων τότε ἐν Κύπρῳ, ἃς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνελάμβανον διὰ λεοπαρδάλεων. Πρὸς τοὺς εὐγενεῖς τούτους ἡμιλλῶντο ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ οἱ πολυπληθεῖς ἔμποροι. Εἷς ἐξ αὐτῶν ἀναφέρεται, ὅτι παρεχώρησεν εἰς τὴν θυγατέρα του ἐπὶ τῷ γάμῳ αὐτῆς διὰ μόνον τὸν κεκρύφαλον κοσμήματα μεγαλειτέρας ἀξίας πάντων ὁμοῦ τῶν τῆς βασιλίσσης τῆς Γαλλίας. Μετὰ τοῦ ἐμπορίου ἤκμαζε καὶ ἡ βιομηχανία τῶν ὑφασμάτων, ὧν πολλὰ ἦσαν πολυτελέστατα καὶ περιζήτητα, ἡ κατασκευὴ κοσμημάτων καὶ πλείστων ἄλλων εἰδῶν. Ἡ ἐποχὴ αὕτη μίαν σχεδὸν ἑκατονταετηρίδα διαρκέσασα, ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως διὰ τὴν Κύπρον ἡ λαμπροτέρα, ὅσον ἀφορᾷ βεβαίως τὴν ὑλικὴν ἀκμήν. Ἡ Κύπρος εἶχε τότε περὶ τὸ ἥμισυ ἑκατομμύριον κατοίκων, πέντε μεγάλας καὶ πλουσίας πόλεις, τὴν Λευκωσίαν, Ἀμμόχωστον, Λεμησσόν, Πάφον καὶ Κυρήνειαν καὶ περὶ τὰς 850 κώμας, διαιρουμένας εἰς βασιλικάς, ἐκκλησιαστικὰς καὶ ἱπποτικάς. Αἱ πρῶται τούτων, πλειότεραι τῶν ἡμίσεων, ἀνῆκον εἰς τὸν βασιλέα, αἱ δεύτεραι εἰς τὸν λατινικὸν κλῆρον καὶ αἱ τρίται εἰς τοὺς ἱππότας. Ἀλλὰ τὴν ἀκμὴν ταύτην διαδέχεται ταχεῖα παρακμή· τὰ πλούτη ἐπέφερον τὴν ὑπέρμετρον πολυτέλειαν, τὴν τρυφήν, τὴν ἀνηθικότητα. Ἐπαναλαμβάνεται δηλαδὴ ὅ,τι καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν συνέβη. Οὐδέποτε ἐν Κύπρῳ τὸ πνεῦμα ἀνε-

πτύχθη πλειότερον τῆς ὕλης, καὶ ἂν τοῦτο συνέβη, ὑπῆρξε στιγμιαῖον. Οὖγος ὁ Δ' ἀναφέρεται ὡς λίαν μουσοτραφὴς ἡγεμών, τὰ μέγιστα δὲ ἐνησμενίζετο εἰς τὴν μετὰ τοῦ τότε Ἕλληνος σοφοῦ Γεωργίου τοῦ Λαπηθέως ἀναστροφήν.

Ἀπηυδηκὼς ὁ Οὖγος ἐκ τῆς βασιλείας, δυσηρεστημένος ἐκ τῶν παρεκτροπῶν τοῦ υἱοῦ του καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν διαστάσεως, τεθλιμμένος ἐκ καταστρεπτικῆς τινος πλημμύρας ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Λευκωσίας, καταστρεψάσης τὴν πρωτεύουσαν,καὶ ἐκ τῆς πανώλους, ἥτις ἐμάστιζε τότε τὴν νῆσον, παρητήθη ὑπὲρ τοῦ κόμητος τῆς Τριπόλεως (1350) καὶ ἀποσυρθεὶς εἰς τὴν παρὰ τὴν Λευκωσίαν μονὴν τῶν Στροβόλων ἀπεβίωσε τῷ 1359. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πέτρος Α', ὅστις προσεκάλεσεν εἰς Κύπρον, ὅπως στέψῃ αὐτὸν βασιλέα, τὸν γάλλον Πέτρον Θωμᾶν ἐκ τῶν Καρμηλιτῶν, παπικὸν λεγάτον τῆς Ἀνατολῆς καὶ καθολικὸν ἱεροεξεταστήν, φανατικὸν δὲ Λατῖνον. Ὁ Καρμηλίτης ταχέως ἔδραμεν εἰς Κύπρον, ἣν ἡ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία μετὰ λύπης ἔβλεπε πιστὴν εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν καὶ μὴ ἐκλατινιζομένην παρὰ τὰς προσπαθείας καὶ βιαιότητας αὐτῆς.

Ἀφοῦ ὁ Θωμᾶς ἔστεψεν ἐν Λευκωσίᾳ τὸν Πέτρον βασιλέα τῆς Κύπρου καὶ εἶτα ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Ἀμμοχώστῳ βασιλέα τῆς Ἱερουσαλήμ, τῇ συνεννοήσει μετὰ τοῦ βασιλέως προσεκάλεσεν εἰς τὸν ναὸν πάντας τοὺς ἕλληνας ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς, οἵτινες ἀνύποπτοι καὶ μετέβησαν, ὑπακούοντες εἰς τὴν πρόσκλησιν. Μόλις ὅμως εἰσῆλθον, καὶ ἐκλείσθησαν ὄπισθεν αὐτῶν αἱ ὑψηλαὶ πύλαι τοῦ βυζαντιακοῦ ναοῦ καὶ ὁ Καρμηλίτης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐζήτει, ὅπως διὰ τῆς βίας ἀναγκάσῃ τοὺς ὀρθοδόξους ἱερεῖς ν' ἀπαρνηθῶσι τὴν πάτριον θρησκείαν. Ὁ λαὸς πληροφορηθεὶς τὰ γιγνόμενα, ἔδραμεν εἰς βοήθειαν αὐτῶν, ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ διαρρήξωσι τὰς θύρας, ἔθηκαν πῦρ εἰς αὐτάς. Τότε ὁ βασιλεὺς μαθὼν ταῦτα, ἠναγκάσθη νὰ πέμψῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ ἄλλους ἀξιωματικούς, οἵτινες ἐλθόντες ἠλευθέρωσαν τοὺς ἕλληνας ποιμενάρχας. Τὰς τοιαύτας σκηνὰς δὲν πρέπει ν' ἀφήσωμεν ἀπαρατηρήτους. Ἐνταῦθα ἂς στρέψωμεν τὰ βλέμματα καὶ ἂς ἴδωμεν, τί ὀφείλομεν εἰς τὴν θρησκείαν. Ὁ Ἕλλην ἀδύνατον νὰ μὴ συγκινηθῇ ἐκ παρομοίων σκηνῶν. Ἐπάλαιεν ἡ Ὀρθοδοξία καὶ ὑπ' αὐτὴν ἠγωνίζετο ἡ Πατρίς. Ἐὰν οἱ Λατῖνοι ἐνίκων, ἐὰν οἱ Ὀρθόδοξοι ἐγίνοντο

Δυτικοί, σήμερον ἡ Κύπρος δὲν θὰ ἦτο ἑλληνική. Ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶναι ἀναμφισβήτητος· ἡ θρησκεία διετήρησεν ἀλώβητον τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, ὡδήγησε τοὺς Ἕλληνας σώους ἐν τῷ μέσῳ Φράγκων καὶ Τούρκων, ἀμειλίκτων ἐχθρῶν, καὶ διεπεραίωσεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς ὑποφωσκούσης ἐλευθερίας, ἧς ἐγεύσατο ἤδη μικρὸν μέρος τοῦ Γένους. Καὶ σήμερον ἔτι ἡ παρημελημένη ἡμῶν Ἐκκλησία εἶναι τὸ μόνον στήριγμα τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Προσέχωμεν λοιπόν, ὅπως ὦμεν εὐλαβεῖς πρὸς αὐτήν. Ἀποτυχόντος τοῦ ἐν Ἀμμοχώστῳ πραξικοπήματος, ὁ λατῖνος ἱεροεξεταστὴς ἄπρακτος κατέλιπε τὴν Κύπρον, διαμαρτυρόμενος διὰ τὴν διαγωγὴν τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου! Ἡ ἀποτυχία αὕτη τοῦ παπικοῦ λεγάτου σημειοῖ νέαν ἐποχὴν ἐν ταῖς μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Λατίνων σχέσεσι. Τὸ παλαιὸν μῖσος ἄρχεται μειούμενον, οἱ ἕλληνες ἱερεῖς λαμβάνουσι πλείω δικαιώματα καὶ οἱ Λατῖνοι καθίστανται ἧττον φανατικοί. Αἱ μεταξὺ αὐτῶν ἐπιμιξίαι πληθύνονται καὶ ἡ γαλλικὴ δυναστεία χάρις εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λαμβάνει τοῦ λοιποῦ ἐθνικὸν χαρακτῆρα παρὰ τῷ κυπρίῳ λαῷ.

Πέτρος ὁ Α' νέος πλήρης θάρρους, ἱπποτικός, ριψοκίνδυνος, ἐφέρετο πρὸς μεγάλα ἔργα, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ ἐπλήρου Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν. Τῷ 1361 ἐξεπόρθησε τὴν Ἀττάλειαν, ἐγκαταστήσας ἐκεῖ ὡς τοποτηρητὴν αὐτοῦ τὸν Ἰάκωβον δὲ Νωρές. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐβράδυναν ν' ἀνακτήσωνται τὴν ἀπολεσθεῖσαν χώραν, ὁ δὲ Πέτρος μετέβη εἰς Εὐρώπην, καλῶν τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Δύσεως εἰς νέας σταυροφορίας. Ἐνῷ δὲ οἱ Τοῦρκοι ἐπολιόρκουν τὴν Ἀττάλειαν καὶ ἐδῄουν τὰς κυπριακὰς ἀκτὰς ἀπὸ Δειναρέτου ἄχρις Ἀκάμαντος, οὗτος παραδεδομένος εἰς τρυφὰς καὶ ψυχαγωγίας καὶ περιηγούμενος τὴν Εὐρώπην, ἔνθα ἐθαυμάζετο ὡς ἥρως, περιεπλανᾶτο, ζητῶν τὴν ἐπιτυχίαν τῆς σταυροφορίας. Συγχρόνως δὲ μετὰ τῶν Τούρκων ὁ ἐμίρης τῆς Δαμασκοῦ ἠπείλει, ὅτι θὰ κατελάμβανε τὴν ὑπὸ τοῦ Πέτρου ἐγκαταλελειμμένην Κύπρον. Μαθὼν ταῦτα ὁ βασιλεύς, ἤρξατο ἀνησυχῶν καὶ κατελθὼν εἰς Βενετίαν κατεσκεύασεν ἐκεῖ στόλον, οὗ ἐπέβησαν ἐξησκημένοι ναῦται, καὶ καταπλεύσας εἰς Ρόδον, τῇ βοηθείᾳ τῶν ἱπποτῶν τῆς νήσου προσέβαλε τὴν Αἴγυπτον. Μετὰ αἱματηρὰν δὲ μάχην, καθ' ἣν ἐβριάμβευσε, κατέλαβε τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἣν ὅμως ἐπὶ μικρὸν διετήρησεν, ἀναγκασθεὶς νὰ συνάψῃ εἰ-

ρήνην τῷ 1365 μετὰ τοῦ Σουλτάνου ἐν Καΐρῳ. Ἐκεῖθεν ἐπανακάμψας εἰς Κύπρον μετὰ τριετῆ ἐκ τῆς νήσου ἀπουσίαν, ἐπετέθη κατὰ τῆς Συρίας, ἐκυρίευσε τὴν Τρίπολιν καὶ ἄλλας πόλεις καὶ ἀπεδέχθη τὸ στέμμα τοῦ χηρεύοντος θρόνου τῆς Ἀρμενίας.

Ἔνθους ἐκ τῶν νέων αὐτοῦ θριάμβων ὁ Πέτρος μελετᾷ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ βασιλείου τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ καταρτίσας στρατὸν καὶ στόλον περιέρχεται αὖθις τὴν Εὐρώπην, ὅπως διεγείρῃ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς τυχοδιώκτας ἱππότας εἰς νέας σταυροφορίας. Ἀλλ' οὐδεὶς πλέον ἀνεμιγνύετο εἰς τοιαῦτα ἐγχειρήματα, ὁ δὲ Πέτρος ἠναγκάσθη ἄπρακτος νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς Κύπρον, ἔνθα ἰσχυρὰ συνωμοσία, εἰς ἣν λέγεται, ὅτι ἐνείχοντο καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Ἰωάννης πρίγκιψ τῆς Ἀντιοχείας καὶ Ἰάκωβος πρίγκιψ τῆς Γαλιλαίας, ἐτεκταίνετο κατ' αὐτοῦ, μὴ βραδύνασα νὰ ἐκραγῇ. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἔπεσε ὑπὸ τὴν δολοφόνον χεῖρα ἑνὸς ἐκ τῶν κατ' αὐτοῦ συνομοσάντων αὐλικῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατελέγετο καὶ ὁ ἴδιος αὐτοῦ ἀδελφὸς Ἰωάννης (1369). Οὕτως οἰκτρῶς ἐτελεύτησεν ὁ ῥέκτης οὗτος, ἀλλ' ἀκόλαστος, ὁ μεγαλεπήβολος, ἀλλ' ἀπερίσκεπτος ἡγεμών, καταλιπὼν τὸ βασίλειον τῶν Λουζινιάνων ἐν κρισιμωτάτῃ θέσει. Ἐντεῦθεν ἄρχεται καὶ ἡ τῆς νήσου παρακμή, διαδεχομένη τὴν βραχυχρόνιον ἀκμὴν καὶ δρᾶσιν.

Τὸν Πέτρον Α' διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πέτρος Β', ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἀνηλίκου ἔτι ὄντος ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ θεῖος τοῦ βασιλέως Ἰάκωβος πρίγκιψ τῆς Γαλιλαίας παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῆς βασιλομήτορος Ἐλεονώρας, ἥτις εἶχε τὴν κηδεμονίαν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς. Τὸ κράτος παραδεδομένον εἰς τὰς θελήσεις ἀντιβασιλέως ἐνεχομένου εἰς τὴν δολοφονίαν, βασιλομήτορος φιλοδόξου καὶ ῥαδιούργου, ἐν τῷ μέσῳ φατριῶν ἀντιμαχομένων, εἰς ἀθλίαν εὑρίσκετο κατάστασιν. Πρὸς τούτοις ἐξηκολούθει ἔτι ὁ πρὸς τοὺς Τούρκους περὶ Ἀτταλείας πόλεμος, τὸ δὲ χεῖρον οἱ ἄπληστοι καὶ αἰσχροκερδεῖς Γενουήνσιοι ἐκμεταλλευόμενοι τὴν ἀμηχανίαν τοῦ νεαροῦ βασιλέως καὶ τὴν κρίσιμον τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἐζήτουν ὡς ἀμοιβὴν τῆς οὐδετερότητος αὐτῶν (!) τὴν ἀμφισβητουμένην Ἀττάλειαν, ἣν ὅμως ὁ Πέτρος προυτίμησε νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς Τούρκους ἢ εἰς τοὺς ἅρπαγας Γενουηνσίους (1373). Ἐπίσης ἐγκατελείφθη τότε καὶ ἡ Ἀρμενία καὶ πᾶσα ἐν Ἀσίᾳ κτῆσις πλὴν τῆς ἀπέναντι τῆς Κυρηνείας

πόλεως Γωρύγου. Ἔκτοτε οἱ Γενουήνσιοι ἐπεζήτουν ἀφορμήν, ὅπως ἐκδικηθῶσι, θέλοντες δὲ ν' ἀποκτήσωσι λιμένα τινὰ ἐν Ἀνατολῇ χάριν τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν συμφερόντων, ἔχαιρον ἀναλογιζόμενοι, ὅτι εὑρέθη ἡ κατάλληλος περίστασις πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ποθουμένου. Ἀφορμὴ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐξευρεθῇ· πρὸς τοῦτο χρησιμεύουσι καὶ τὰ μικρότερα ἐπεισόδια, ἅτινα ἄλλως θὰ παρήρχοντο ἀπαρατήρητα.

ε'

Γενουήνσιοι.

Κατὰ τὴν στέψιν τοῦ ἀνηλίκου Πέτρου ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τῆς Λευκωσίας ὁ πρόξενος τῆς Γενούης, ἀμφισβητήσας τὰ πρωτεῖα πρὸς τὸν τῆς Ἐνετίας, ἐγένετο αἰτία ἔριδος, ἣν ἀμφότεροι ἀπέστεργον νὰ διαλύσωσι παρὰ τὰς παρεμβάσεις καὶ αὐτοῦ τοῦ Πάπα Γρηγορίου τοῦ ΙΑ'. Ἐξ αὐτοῦ προῆλθεν εἶτα ἔρις μεταξὺ τῆς κυβερνήσεως τῶν Λουζινιάνων καὶ τῶν Γενουηνσίων, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ παρουσία ἰσχυροῦ γενουηνσιακοῦ στόλου εἰς τὸν λιμένα τῆς Λεμησσοῦ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1373 καὶ ἡ ἀποβίβασις στρατοῦ εἰς τὴν πόλιν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Δόγη τῆς Γενούης Γρηγορίου Φρεγόζη, ὅστις καταλαβὼν αὐτήν, ἤλασε πρὸς τὴν Λευκωσίαν, ἧς ἀφοῦ ἐδήωσε τὰ προάστεια, ἐτράπη πρὸ τὴν Ἀμμόχωστον, ἥτις πολιορκηθεῖσα ἠλώθη διὰ στρατηγήματος. Ἡ πόλις παρεδόθη εἰς τὸν μαινόμενον στρατόν, ὅστις ἐπὶ τριήμερον ἠσχολήθη εἰς διαρπαγάς, συλήσεις ναῶν καὶ παντοίας ἀκολασίας. Ὁ νεαρὸς βασιλεὺς προδοσίᾳ αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Φρεγόζη καὶ ἀρνηθεὶς νὰ διατάξῃ τὰς φρουρὰς τῆς Κυρηνείας καὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἔρωτος ὅπως παραδοθῶσιν, ὡς ἄλλοτέ ποτε ἔπραξεν ὁ Κομνηνός, ὑπακούων εἰς τὸν ἐξωργισμένον Ριχάρδον τῆς Ἀγγλίας, ὑπέστη καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦ νὰ δεχθῇ ἐπὶ τῶν παρειῶν ἰσχυρὰ παρὰ τοῦ Γενουηνσίου κολαφίσματα. Μετ' ὀλίγον ἠλώθη καὶ ἡ Λευκωσία καὶ πᾶσα ἡ Κύπρος περιέπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀπλήστων Γενουηνσίων, οἵτινες ὅπως ἀποσυρθῶσιν ἐζήτουν ὑπέρογκα ποσά, πρὸς δὲ καὶ τὴν διατήρησιν τῆς Ἀμμοχώστου, ἥτις θὰ ἐχρησίμευεν αὐτοῖς ὡς ἐμπορικὸς καὶ ναυτικὸς σταθμὸς ἐν Ἀνατολῇ.

Οὕτω βεβαίως ἱκανοποιεῖτο καὶ ἡ προσβληθεῖσα φιλοτιμία τοῦ

προξένου τῆς Γενούης, προσβληθέντος ὑπὸ τοῦ τῆς Ἐνετίας κατὰ τὴν στέψιν τοῦ ἀτυχοῦς Πέτρου τοῦ Β'. Οἱ νικηταὶ δι' ἐπονειδίστου συμβάσεως ἐπέβαλον τοῖς ἡττημένοις τὴν παραδοχὴν τῶν ὅρων τούτων, καὶ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς Ἀμμοχώστου ἀνεπετάσθη ἡ σημαία τῆς ἐμπορικῆς καὶ ναυτικῆς Γενούης, ἥτις διώρισεν ἐκεῖ ἴδιον τοποτηρητήν (podestà). Οὕτως ἐπετεύχθη τὸ ποθούμενον καὶ οἱ Γενουήνσιοι κατέστησαν κύριοι τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας τῆς πλουσίας ταύτης πόλεως. Ὁ δυστυχὴς Πέτρος ἐγκαταλελειμμένος, ἐστερημένος τοῦ κράτους αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ παραδεχθῇ τὴν σύμβασιν ταύτην, πρὸς δὲ καὶ νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν φιλέκδικον Φρεγόζην τὸν στρατάρχην τῆς Κύπρου καὶ θεῖον αὐτοῦ Ἰάκωβον, ὅστις αἰχμάλωτος ἤχθη εἰς Γενούην. Ὁ νικητὴς στόλαρχος καταλείπων τὴν Κύπρον τῷ 1374, ἠλευθέρωσε τὸν αἰχμάλωτον βασιλέα, οὗ τὸ κράτος διὰ τῆς τελευταίας ταύτης εἰσβολῆς καὶ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς Ἀμμοχώστου ὑφίστατο θανάσιμον πλῆγμα. Εἰς ἐπίμετρον τὴν ἀθλίαν τῆς χώρας κατάστασιν ἐδείνουν ἔτι πλέον αἱ παραλυσίαι καὶ τὰ ἐγκλήματα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας καὶ τῆς Αὐλῆς. Ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως Ἐλεονώρα διέταξε νὰ δολοφονήσωσι τὸν πρίγκιπα Ἰωάννην θεῖον τοῦ βασιλέως, ὅστις εὐχαρίστως ἐπέτρεψε νὰ φονευθῇ ὁ δολοφόνος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Ἡ ἔκλυσις τῶν ἠθῶν ὁμοία τῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα προβαίνει ἀκατάσχετος. Ἡ φανερὰ ἐν τῇ Αὐλῇ διατήρησις δολοφόνων καθιέρωσεν οἱονεὶ τὴν δολοφονίαν, καὶ πᾶς τις μόνον διὰ τοῦ ἐγχειριδίου ἐνόμιζεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὸ δίκαιόν του. Ἐν τῷ μέσῳ τοιαύτης οἰκτρᾶς καταστάσεως ὁ βασιλεὺς ἐπίστευσεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ σωθῇ, ἐὰν ἐνυμφεύετο τὴν θυγατέρα τοῦ δουκὸς τοῦ Μιλάνου Ἰωάννου Γαλέα τοῦ Α' Βαλεντίνην Βισκόντη, ἧς ὁ πατὴρ ἱδρυτὴς ἰσχυροῦ κατὰ τὴν βόρειον Ἰταλίαν κράτους, ἠδύνατο νὰ τὸν βοηθήσῃ πρὸς ἔξωσιν τῶν Γενουηνσίων. Παρ' ἐλπίδα ὅμως ὁ γάμος ηὔξησεν ἔτι μᾶλλον τὰς ἐν τῇ βασιλικῇ οἰκογενείᾳ ἔριδας. Ἡ Ἐλεονώρα καὶ ἡ Βαλλεντίνη, πενθερὰ καὶ νύμφη, ἐκήρυξαν κατ' ἀλλήλων θανάσιμον μῖσος καὶ μετὰ πολλὰς ἔριδας ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἡ πενθερὰ πρὸ τῆς νύμφης, ἀποσυρομένη εἰς Ἀραγῶνα καὶ καταλείπουσα αὐτῇ ἐλεύθερον τὸ στάδιον τῶν ῥαδιουργιῶν. Ἐνῷ δὲ ὁ βασιλεὺς ἔβλεπε μετὰ χαρᾶς ἑαυτὸν ἀπαλλασσόμενον ὀχληρᾶς μη-

τρός, κατελήφθη ὑπὸ σοβαρᾶς ἀσθενείας, ἥτις ἐντὸς τεσσάρων μηνῶν ὡδήγησεν αὐτὸν εἰς τὸν τάφον ἐν ἡλικίᾳ 26 ἐτῶν μετὰ ἑνδεκαετῆ ταραχώδη βασιλείαν (1382).

Διάδοχος τοῦ ἄπαιδος Πέτρου ἀνεδείχθη ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Αὐλῆς μετὰ πολλὰς οἰκογενειακὰς περὶ ἐκλογῆς διαμάχας ὁ ἐν Γενούῃ αἰχμάλωτος θεῖος τοῦ Βασιλέως Ἰάκωβος Α', ἀδελφὸς Πέτρου τοῦ Α', δολοφονηθέντος ὡς λέγεται ὑπ' αὐτοῦ. Οἱ Γενουήνσιοι προθύμως ἀπηλευθέρωσαν αὐτόν, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς Κύπρον καὶ ἀνέλθῃ τὸν θρόνον, ἀφοῦ ὅμως συνῆψαν μετ' αὐτοῦ συνθήκην, καθ' ἣν διετήρουν τὴν Ἀμμόχωστον μετὰ τῶν πέριξ, ἔμενον ἐλεύθεροι περὶ τὴν ἐξάσκησιν πάσης τέχνης ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἀπήλαυον πάντων ἐν αὐτῇ τῶν δικαιωμάτων, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ κάτοικοι. Ὁ Ἰάκωβος σπεύδων ν' ἀναλάβῃ τὸ στέμμα, τὰ πάντα ἠδύνατο ἀνεξετάστως ν' ἀποδεχθῇ. Ἐν τούτοις ἀνεδείχθη καλὸς βασιλεὺς καὶ κατέγεινεν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων· συνδιαλλαγεὶς δὲ πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἐλευθερώσας 25,000 αἰχμαλώτους συλληφθέντας ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκ γαλλικῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, ἐπεσπάσατο τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Γαλλίας, δι' ἧς ἐσκέπτετο νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ Κύπρου τοὺς Γενουηνσίους. Πλὴν ὁ θάνατος ἀνέκοψε τὰς ἀγαθὰς αὐτοῦ προθέσεις (1398).

Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰανὸς ὁ Α' μόλις ἀνῆλθε τὸν θρόνον, καὶ ἤρξατο φροντίζων περὶ τῆς πασχούσης νήσου. Ἡ Λεμησσὸς ἐπ' αὐτοῦ κατέστη ἐμπορικώτατον κέντρον ἀντὶ τῆς ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων κατεχομένης Ἀμμοχώστου καὶ ἰσχυρὸς στρατιωτικὸς σταθμὸς πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς νήσου. Ταχέως ὅμως ἡ τύχη ἀνέτρεψε τὰ εὐεργετικὰ σχέδια τοῦ ρέκτου Ἰανοῦ καὶ μετέτρεψε τὰς τύχας τῆς Κύπρου. Ὀλίγαι ὑπῆρξαν αἱ ἐπὶ τοῦ βασιλέως τούτου εὐτυχεῖς τῆς νήσου ἡμέραι. Αἱ θεομηνίαι ἀμιλλῶνται ἐν τῷ ἔργῳ τῆς καταστροφῆς πρὸς τοὺς ἐπιδρομεῖς. Αἱ συμφοραὶ ἐπέρχονται ἀλλεπάλληλοι. Πανώλης φέρει τὸν ὄλεθρον εἰς τοὺς κατοίκους, σμήνη ἀκρίδων καταστρέφουσι τοὺς ἀγροὺς καὶ φοβερὰ ἀνομβρία μαστίζει τὴν ταλαίπωρον χώραν. Ἀλλὰ ταῦτά εἰσι μηδὲν παραβαλλόμενα πρὸς τὰ δεινά, ἅτινα προξενοῦσι πανώλεις ἐπιδρομαὶ βαρβάρων λαῶν.

ς'

Ἐπιδρομὴ Μαμελούκων. Ἐξελληνισμὸς τῆς βασιλείας τῶν Λουζινιάνων Ἔξωσις Γενουηνσίων καὶ τέλος τῆς ἐν Κύπρῳ ἡγεμονίας τῶν Λουζινιάνων.

Ὁ Ἰανὸς μεριμνῶν περὶ τῆς τελείας ἀνεξαρτησίας τοῦ ἰδίου θρόνου, ἐμελέτα τὴν ἐκ τῆς νήσου ἀπέλασιν τῶν Γενουηνσίων, οἵτινες ὅμως δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐννοήσωσι τὰ τεκταινόμενα, διὸ καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐξεγείρωσι κατ' αὐτοῦ τὸν Σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Μαμελοῦκοι ἄνευ ἀργοπορίας τινὸς ἐπέδραμον ἐπὶ τὴν νῆσον, φέροντες πανταχοῦ τὸν ὄλεθρον (1425). Ἡ Λεμησσὸς καὶ ἡ Λευκωσία ἐδηώθησαν, ἅπασα ἡ νῆσος ἐλεηλατήθη, ὁ δὲ βασιλεὺς συμπλακεὶς πρὸς αὐτοὺς ἐν Χοιροκοιτίᾳ παρὰ τὸν Βασιλοπόταμον, ὑπέστη οἰκτρὰν ἧτταν καὶ ζωγρηθεὶς ἤχθη αἰχμάλωτος εἰς Κάϊρον (1426), ἔνθα διέμεινε μέχρι τοῦ 1432, ὁπότε ἀποδεξάμενος τοὺς προτεινομένους ὅρους τῶν νικητῶν, ἐν οἷς καὶ τὴν ἐνιαυσίαν ἔκτισιν φόρου ἐκ 5,000 χρυσῶν δουκάτων, ἐπανέκαμψεν εἰς Κύπρον, ἔνθα καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπεβίωσεν ὁ τεταλαιπωρημένος καὶ ἀτυχὴς Ἰανός. Τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰς τοιαύτην ἀνέχειαν εὑρίσκετο τότε ἕνεκα τοῦ πρὸς τοὺς Γενουηνσίους καὶ τοὺς Μαμελούκους φόρου, ὥστε ὁ Ἰανὸς μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἐπιστροφήν του μόλις ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὰ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ ὡς ἁπλοῦ ἰδιώτου ἀναγκαιοῦντα χρήματα.

Ἐπὶ Ἰανοῦ τῷ 1405 κατ' αἴτησιν τῶν ἑλλήνων ἐπισκόπων τῆς Κύπρου ἐστάλη ἐκεῖσε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ εὐπαίδευτος μοναχὸς Ἰωσὴφ Βρυέννιος, ὅπως διαπραγματευθῇ τὴν ἕνωσιν τῆς ἐν Κύπρῳ μετὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς παπικῆς. Δυστυχῶς ὅμως ὁ Βρυέννιος ἀπῆλθεν ἄπρακτος. Οἱ Λατῖνοι δὲν ἠδύναντο ν' ἀνεχθῶσι τοιοῦτόν τι. Ἀλλ' ὅ,τι δὲν ἐπετεύχθη ἐπὶ τοῦ Ἰανοῦ, κατωρθώθη ἐπὶ τοῦ διαδεξαμένου αὐτὸν υἱοῦ Ἰωάννου τοῦ Β'.

Ἂν καὶ ὁ Ἰωάννης ἦν εἰσέτι νεαρᾶς ἡλικίας, ἐν τούτοις ἡ μήτηρ αὐτοῦ Καρλόττα πρὸς καταστολὴν πάσης φιλοδοξίας τῶν θείων τοῦ νέου βασιλέως, ἐπέσπευσε τὴν στέψιν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς. Ἐν τῷ ἐν Λευκωσίᾳ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας Ἰωάννης ὁ Β' ἐστέφθη βασι-

λεὺς τῆς Κύπρου, τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Ἀρμενίας, ἂν καὶ ἐκ τῶν χωρῶν τούτων μόνον τὴν μίαν κατεῖχε καὶ ταύτην οὐχὶ ὁλόκληρον. Ἀντ' αὐτοῦ ἐπὶ δύω ἔτη διῴκει ἡ βασιλομήτωρ Καρλόττα, μετὰ πολλῆς ἱκανότητος καὶ φρονήσεως διεξάγουσα τὰ τῆς διοικήσεως.

Ἡ ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος ἀρξαμένη συμφιλίωσις Φράγκων καὶ Ἑλλήνων καθιερώθη ἤδη οὕτως εἰπεῖν πανηγυρικῶς χάρις εἰς τὴν ἑλληνίδα Ἑλένην Παλαιολόγην θυγατέρα τοῦ δεσπότου τῆς Πελοποννήσου Θεοδώρου, ἣν ἐν δευτέρῳ γάμῳ ἐνυμφεύθη ὁ Ἰωάννης τῷ 1441. Ἡ Ἑλένη γυνὴ φιλόδοξος συνεκέντρωσεν ἐν ταῖς ἰδίαις χερσὶ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν, ἀναγκάσασα τὸν ἀβέλτερον Ἰωάννην ν' ἀναγνωρίσῃ ταύτην συγκυβερνήτριαν. Δι' αὐτῆς τὸ Κράτος τῶν Λουζινιάνων ἐξελληνίζεται, ὡς ἄλλοτε τὸ ἀνατολικὸν ρωμαϊκὸν Κράτος. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καθίσταται τὸ ἐπίσημον ὄργανον τῶν διεθνῶν συνθηκῶν, οἱ Ἕλληνες λαμβάνουσιν ἐξ ἴσου μετὰ τῶν Φράγκων τὰ ἐπίσημα ἀξιώματα καὶ ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἀπολαύει ἐπίσης μετὰ τῆς λατινικῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀγαθῶν. Ἀλλ' ἡ τολμηρὰ Ἑλληνὶς ἔτι περαιτέρω προέβη· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τότε λατίνου ἀρχιεπισκόπου τῆς νήσου ἐτόλμησε νὰ διορίσῃ ὀρθόδοξον ἀρχιερέα εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ, ὄχι μόνον μὴ δεχθεῖσα τὸν ὑπὸ τοῦ Πάπα σταλέντα ἀντικαταστάτην τοῦ θανόντος, ἀλλὰ καὶ φυλακίσασα τὸν παπικὸν πρεσβευτήν. Τότε ὁ Πάπας ἀπέστειλεν εἰς Κύπρον τὸν ἐν Ῥόδῳ μέγαν Μαγίστορα τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Ἱεροσολύμων, ὅστις ἐλθὼν εἰς Λευκωσίαν, ἀπούσης τῆς Ἑλένης ἐν Βασιλοποτάμῳ, ἡγεμονικῇ ἐξοχῇ, κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα, ὅπως ἀναγνωρίσῃ ὡς ἀρχιεπίσκοπον τῆς νήσου ἀντὶ τοῦ ὀρθοδόξου τὸν λατῖνον Γαλέσιον Μόνσολον περιώνυμον ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ζήλῳ θρησκευτικῷ.

Ἰωάννης ὁ Β' οὐδεμίαν κεκτημένος πρωτοβουλίαν, ἀβέλτερος, ἀνίκανος καὶ μαλθακὸς ἠδυνάτει νὰ πράξῃ τι κατὰ τῶν ἔξωθεν ἐχθρῶν. Καραμάνος ὁ Μέγας συναθροίσας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀπέναντι τῆς Κυρηνείας ἱκανὴν στρατιάν, κατέλαβε τὴν Γώρυγον, πρὸ ὀγδοηκονταετίας κυπρίαν κτῆσιν, καὶ θὰ κατέκτα καὶ τὴν Κύπρον, ἂν μὴ οἱ ἱππόται τῆς Ῥόδου, οἵτινες ὑπεστήριζον τοὺς Λουζινιάνας, ἠπείλουν πόλεμον κατ' αὐτοῦ (1448). Ὡσαύτως μετὰ δύω

ἔτη ὁ Μαγίστωρ τῆς Ρόδου ἠνάγκασε διὰ ναυτικῆς ἀνὰ τὰς συριακὰς ἀκτὰς ἐπιδείξεως τὸν τὴν Κύπρον ἀπειλοῦντα Λουφτούμπεη Ἀμιρᾶν ἐμίρην τοῦ ἐν Καραμανίᾳ Καντιλόρου νὰ συνάψῃ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1450 συνθήκην μετὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, δι' ἧς ὤφειλον οἱ ἡγεμόνες οὗτοι νὰ μὴ κωλύωσι τὴν εἰς τοὺς διαφόρους λιμένας ἐλευθέραν εἴσοδον τῶν ἐμπορευμάτων καὶ νὰ διατηρῶσιν ἀμοιβαίαν φιλίαν. Οὕτως ἐνῷ ὁ ἄνανδρος καὶ ἀνίκανος Ἰωάννης χάριν πλειοτέρας ἀσφαλείας ἐνεκλείετο ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Κυρηνείας, οἱ ἱππόται τῆς Ρόδου εὐγνώμονες εἰς τοὺς πρώτους Λουζινιᾶνας ἔσωζον τὸ κλονούμενον κράτος τῶν ἀπογόνων αὐτῶν.

Οἱ Λατῖνοι ἔβλεπον ἤδη μετὰ φθόνου τὴν ἐν Κύπρῳ ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, θέλοντες δὲ νὰ ἀντιμετωπίσωσι τὰς ὑπὲρ τῶν Ὀρθοδόξων προσπαθείας τῆς Ἑλένης, ἔπεισαν τὸν Ἰωάννην νὰ νυμφεύσῃ τὴν δεκατετραέτιδα αὐτοῦ θυγατέρα Καρλότταν μετὰ τοῦ λατίνου πρίγκιπος τῆς Πορτογαλλίας Ἰωάννου τοῦ Κοέμβρ (1456) καὶ νὰ κηρύξῃ αὐτὸν συμβασιλέα. Δικαιολογῶν ὁ Ἰωάννης τὴν ἐκλογήν του, ἤρξατο ἀμέσως πιέζων τοὺς Ἕλληνας, ἀποδίδων τὰ πρωτεῖα εἰς τὸν λατινικὸν κλῆρον καὶ ἀφαιρῶν παρὰ τῶν Ὀρθοδόξων τὰς ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων προσόδους. Ἀλλ' ἡ Ἑλένη Παλαιολόγη δὲν ἠνέχθη ἐπὶ πολὺ τὸν ὀχληρὸν γαμβρόν, ὃν ἠνάγκασε μετὰ τῆς Καρλόττας νὰ φύγῃ ἐπ' ὀλίγον μακρὰν τῆς πρωτευούσης.

Μετὰ ταῦτα, ὅτε οἱ μετ' αὐτοῦ συνεργαζόμενοι πρὸς ὑποστήριξιν τῆς λατινιζούσης μερίδος ἱππόται τῆς Ρόδου, ἐφόνευσαν ἀναιτίως εὐγενῆ τινα κύπριον, οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος καὶ ἄλλοι τοῦ λαοῦ, ὑποθέσαντες τὸν φόνον διαταγῇ τοῦ Πορτογάλλου γενόμενον, ἔλαβον τὸ πτῶμα καὶ ἦλθον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πρίγκιπος πρὸς ἀντεκδίκησιν. Ὁ δειλὸς Ἰωάννης τοῦ Κοέμβρ ἰδὼν τοὺς ἐπερχομένους, ἔπαθεν ἐκ φόβου καὶ νοσήσας μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν (1457). Ἡ δὲ νεαρὰ Καρλόττα, ἣν ἡ ἱστορία θαυμάζει ὡς θερμουργὸν ἑλληνίδα, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὰ ἀνδρικὰ αὐτῆς κατορθώματα καὶ τὴν πύρινον εὐγλωττίαν, ἀπαρηγόρητος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ ὡραίου συμβίου ὤμοσε νὰ ἐκδικήσῃ αὐτόν.

Ὁ Ἰωάννης πλὴν τῆς Καρλόττας εἶχε καὶ ἕτερον τέκνον τὸν νόθον Ἀποστόλην ἐκ τῆς ὡραίας ἑλληνίδος Μαρίας τῆς ἐκ Πατρῶν.

Ὁ Ἀποστόλης, πρὸς ὃν ὁ πατὴρ ἔτρεφεν ἰδιάζουσαν στοργήν, ἀναγορεύσας αὐτὸν καὶ ἀρχιεπίσκοπον, πεισθεὶς ἐκ τῶν δακρύων καὶ τῆς εὐγλωττίας τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ, ἐφόνευσε χριστιανικώτατα τὸν ὡς αἴτιον τῆς ὀχλαγωγίας θεωρηθέντα Θωμᾶν τὸν Πελοποννήσιον, πρώτιστον ἀρχηγὸν τῆς ἀντιπάλου μερίδος. Ὁ βασιλεὺς ἐξοργισθείς, ἀφῄρεσε τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἀξίωμα ἀπὸ τοῦ αἱμοβόρου υἱοῦ, ὅστις ἔφυγεν εἰς Ρόδον. Οἱ ἱππόται τῆς νήσου ταύτης κατ' ἐντολὴν τοῦ Πάπα Καλλίστου τοῦ Γ', ζητοῦντος τὴν χήραν Καρλόττην διὰ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀποθανόντος λατίνου πρίγκιπος δι' ἑτέρου ἐπίσης ὑποκειμένου αὐτῷ, ὑπεσχέθησαν νὰ τὸν συμφιλιώσωσι μετὰ τοῦ πατρός του ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ συντελέσῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιθυμητοῦ συνοικεσίου. Ὁ Ἀποστόλης πάραυτα ἀκολουθούμενος ὑπὸ πολλῶν ὁπαδῶν καὶ τοῦ ὑποψηφίου γαμβροῦ, ἀπῆλθεν εἰς Κύπρον καὶ φονεύσας τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀντιπάλου μερίδος Ἰάκωβον Γούρην, ὡχυρώθη πρὸς πόλεμον ἐν Λευκωσίᾳ. Περίεργον δέ· ὁ πατὴρ συνεχώρησε τότε τὸν τολμηρὸν υἱόν, παραδοὺς αὐτῷ καὶ τὴν ἀρχιεπισκοπήν. Ὁ δὲ παρακολουθῶν γαμβρὸς ἀπῆλθεν ἄπρακτος, διότι ὁ πονηρὸς Ἀποστόλης κατορθώσας τὸ ποθούμενον, δὲν ἐθεώρησε φρόνιμον ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ, θέλοντα νὰ δώσῃ τὴν Καρλόττην εἰς τὸν ἀνεψιόν του Λουδοβῖκον τῆς Σαβαυδίας. Ἴσως ἡ ταχεῖα συμφιλίωσις πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπετεύχθη κατόπιν τοιαύτης συνεννοήσεως.

Ἀλλ' ἡ τῷ 1458 τελευτήσασα ἐκ χρονίου νοσήματος ἀξία ἑλληνὶς βασίλισσα Ἑλένη Παλαιολόγη, ἡ ἐξελληνίσασα σχεδὸν τὸ κράτος τῶν Λουζινιάνων, θνήσκουσα ἐξώρκισε τὴν θυγατέρα αὐτῆς νὰ μὴ συναινέσῃ εἰς τὸν μετὰ τοῦ πρώτου αὐτῆς ἐξαδέλφου προτεινόμενον γάμον, ὃν πλὴν τῆς παρανομίας θὰ ἐπεβάρυνε καὶ ἡ μητρικὴ ἀρά. Ἡ Παλαιολόγη καὶ ἐν τῷ τάφῳ ἐφρόντιζεν, ὅπως μὴ τὸ στέμμα τῆς Κύπρου παραδοθῇ εἰς λατῖνον πρίγκιπα. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης δὲν ἐσεβάσθη τὴν ἐντολὴν τῆς θανούσης καὶ προέβη ἀμέσως εἰς τὴν τέλεσιν τῶν γάμων.

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς ἑλληνίδος βασιλίσσης τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐπανῆλθον εἰς τὸ πρῴην καθεστώς. Μετ' ὀλίγον ἀπεβίωσε καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Β', καταλιπὼν τὸν θρόνον εἰς τὴν Καρλόττην καὶ τὸν σύζυγον αὐτῆς, ἄνδρα ἄμοιρον πάσης ἀξίας καὶ ἀν-

δρικοῦ σθένους. Ἡ γενναία καὶ ἀξία Καρλόττα ἐπέπρωτο ἀναξίους νὰ λαμβάνῃ συζύγους. Ὁ Ἀποστόλης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ἐσκέφθη, ὅτι ἠδύνατο κάλλιστα νὰ διεκδικήσῃ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματά του· πρὸς τοῦτο δὲ ἐθεώρησε φρόνιμον, ὅπως ἐπιπίπτων νύκτωρ κατὰ τῶν ἀνακτόρων φονεύσῃ τοὺς πιστοὺς τῇ ἀδελφῇ του ἀξιωματικούς, ἐὰν δὲ ἦτο εὔκολον, καὶ αὐτὴν πιθανῶς τὴν ἰδίαν. Ἡ Καρλόττα ὅμως ἰδεασθεῖσα περὶ τῆς μελετωμένης ἐπιθέσεως, ἔκρινεν ἐπίσης φρόνιμον νὰ διατάξῃ τὴν φυλάκισιν τοῦ τρομεροῦ νόθου ἀρχιεπισκόπου, ὅστις ὅμως προλαβὼν κατέλιπε λάθρα τὴν νῆσον, μεταβὰς μετά τινων πιστῶν αὐτῷ ὀπαδῶν εἰς Κάϊρον (1458). Χαμερπὴς καὶ κόλαξ ὁ Ἀποστόλης κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν Σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου, ὅστις ὡς ἐκ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποτιομένου φόρου εἶχεν οἱονεὶ τὴν ἐπὶ τῆς νήσου ἐπικυριαρχίαν, νὰ προχειρίσῃ αὐτὸν βασιλέα τῆς Κύπρου ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰακώβου τοῦ Β' καὶ νὰ τὸν ἀποστείλῃ ἐκεῖσε μετὰ στρατοῦ καὶ στόλου πρὸς κατάληψιν τοῦ θρόνου (1459).

Ὁ Ἰάκωβος καταπλεύσας εἰς Κύπρον, ἀποβιβάζεται παρὰ τὴν ἀρχαίαν Σαλαμῖνα καὶ κυριεύει τὴν Λευκωσίαν, ὁπόθεν ἡ Καρλόττα μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς διωκομένη καταφεύγει εἰς τὸ φρούριον τῆς Κυρηνείας, ἐνῷ οἱ ἐξ Αἰγύπτου Σαρακηνοὶ καὶ οἱ Γενουήνσιοι, εὑρόντες κατάλληλον τὴν στιγμήν, ἐλευθέρως ἐδῄουν τὴν χώραν. Ἡ Καρλόττα ἐπὶ 3 ὁλόκληρα ἔτη διαμένουσα ἐν τῷ φρουρίῳ, ἀντιτάσσει μανιώδη ἀντίστασιν κατὰ τοῦ ἅρπαγος ἀδελφοῦ, ἄπελπις ὅμως τέλος καταλείπουσα τὸ φρούριον εἰς τὸν δειλὸν σύζυγον, μεταβαίνει μετὰ πολλὰς ταλαιπωρίας καὶ περιπετείας, καθ' ἃς ἐληστεύθη καὶ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, εἰς Ἰταλίαν καὶ πείθει τὸν Πάπαν, παρασυρθέντα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκείνου χειμάρρου, ὡς οὗτος ἀπεκάλεσε τὴν εὐγλωττίαν τῆς Καρλόττας, νὰ τὴν ὑποβοηθήσῃ εἰς σχηματισμὸν στρατοῦ, μεθ' οὗ ἐπανακάμψασα εἰς Κύπρον, κυριεύει τὴν Πάφον καὶ ἀτρόμητος ἐν τῷ μέσῳ τῶν πολεμίων τρέχει εἰς Κυρήνειαν, φέρουσα πολεμεφόδια εἰς τὸ ἐκεῖ ἀνθιστάμενον ἔτι φρούριον. Ἀλλ' ἡ ἀτρόμητος θυγάτηρ τῆς Παλαιολόγης καὶ πάλιν καταλείπει τὴν νῆσον καὶ μετὰ ζέσεως μεγάλου στρατηγοῦ κινεῖ τὸ πᾶν πρὸς συλλογὴν νέου στρατοῦ ἐξ Εὐρώπης. Ὅπως δὲ ἀπαλλαγῇ τοῦ μαλθακοῦ καὶ μὴ δυναμένου ν' ἀνθέξῃ εἰς τοὺς πόνους τῆς πολιορκίας

συζύγου, τὸν παρέλαβεν ἐκ Κυρηνείας, ἐξασφαλίσασα αὐτὸν ἐν Ρόδῳ. Ἐνταῦθα ἀληθῶς δύναταί τις ν' ἀναφωνήσῃ: Αἱ μὲν γυναῖκες ἔγειναν ἄνδρες, οἱ δὲ ἄνδρες γυναῖκες.

Ἀλλ' ὁ Ἰάκωβος ἐν τῷ μεταξὺ κατώρθωσε νὰ προσεταιρισθῇ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ἡ δὲ φρουρὰ τῆς Κυρηνείας ἠναγκάσθη ἐκ πείνης καὶ προδοσίας νὰ παραδοθῇ τῷ 1464. Τὸ ἀτύχημα μαθοῦσα ἐν Ρόδῳ, πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ προστρέξῃ εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων, ἡ ἀτυχὴς Καρλόττα, μετὰ βαρυαλγούσης καρδίας κατέλιπε τὰς θαλάσσας ἐκείνας καὶ μετέβη εἰς Ἰταλίαν, ὁπόθεν διαρκῶς εἰργάζετο πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀπολεσθείσης νήσου. Οὐδὲν ὅμως κατορθοῦσα καὶ καταβεβλημένη ἐκ τῶν ἀτυχημάτων, ἀπεβίωσεν ἡ ἀτυχὴς γενναία βασίλισσα ἐν Ρώμῃ, ταφεῖσα ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ ναῷ τοῦ Ἁγίου Πέτρου (1487). Ὀλίγον δὲ πρὸ τοῦ θανάτου της, ἀποθανόντος τοῦ μονογενοῦς αὐτῆς υἱοῦ, υἱοθέτησε τὸν συγγενῆ τοῦ συζύγου της πρῶτον δοῦκα τῆς Σαβοΐας Κάρολον, δωρήσασα αὐτῷ τὸ ἁρπαγὲν βασίλειον τῆς Κύπρου, ὅπως μίαν ἡμέραν γείνῃ κάτοχος αὐτοῦ. Τὸ τοιοῦτον οὐδέποτε ἐπετεύχθη· ἐν τούτοις οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Σαβοΐας ἡγεμόνες τοῦ Πεδεμοντίου διετήρησαν μέχρι σήμερον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου καὶ Ἱερουσαλήμ. Γελοία τις μόνον δοκιμὴ πρὸς ἀπόκτησιν τῆς νήσου ὑπ' αὐτῶν μνημονεύεται περὶ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα ἐπὶ τῶν Τούρκων. Ὁ τότε ἐν Παρισίοις διατρίβων Κύπριος Εὐγένιος Μπενάκης προέτεινεν εἰς τὸν δοῦκα τῆς Σαβοΐας Ἐμμανουὴλ τὸν Α' νὰ διενεργήσῃ τὴν ἀνάκτησιν τῆς νήσου. Ὁ δοὺξ ὑπὸ σπουδαίαν λαβὼν ἔποψιν τὴν συμβουλὴν καὶ οὐχὶ δύσκολον νομίσας τὴν ἐκτέλεσιν, ἔστειλεν εἰς Κύπρον Ρόδιόν τινα Ἀκίδαν, ὅστις περιηγηθεὶς αὐτὴν ἠρκέσθη νὰ γράψῃ πρὸς τὸν δοῦκα ὑπόμνημα, ἐκθέτων τὴν κατάστασιν τῆς νήσου. Τὰ ἐπὶ τῆς Κύπρου ἀνύπαρκτα δικαιώματα τοῦ οἴκου τῆς Σαβοΐας θὰ μένωσιν μόνον ἐσαεὶ γεγραμμένα ἐπὶ τῶν περγαμηνῶν καὶ ὁ νῦν ἐκ τοῦ οἴκου τούτου βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας θὰ φέρῃ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου ὡς ἀνάμνησιν μόνον τῆς γενναιοδωρίας τῆς Καρλόττας.

Μετ' αὐτῆς ἐσβέσθη καὶ ἡ νόμιμος τῶν Λουζινιάνων δυναστεία. Ὁ νόθος βασιλεὺς ἐδείχθη πολλῷ ἀξιώτερος τῶν νομίμων διαδόχων τοῦ βασιλείου. Ὁ Ἰάκωβος Β' τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἐνετικοῦ στόλου ἀπέ-

σπασε τὴν Ἀμμόχωστον ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Γενουηνσίων μετὰ ἐνενηκονταέτιδα ἐκεῖ διαμονὴν αὐτῶν, θέλων δὲ ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ἐπικυριαρχίας τῶν συμμάχων Αἰγυπτίων κατέσφαξε πάντας τοὺς εἰς Κύπρον ἀκολουθήσαντας αὐτῷ καὶ βοηθήσαντας εἰς κατάληψιν τοῦ θρόνου καὶ εἶτα ἐδικαιολόγησε τὴν μιαιφονίαν ταύτην ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν ἐξυφανθείσης δῆθεν κατ' αὐτοῦ συνωμοσίας (1404). Οὕτως ὁ Ἰάκωβος ἐνίσχυε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καὶ ἐνομιμοποίει τὴν ἀρχήν του.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας ὅμως τοῦ Ἰακώβου ἡ νῆσος εἰς τοιαύτην περιέστη ἀθλιότητα, ὥστε ὅπως ἀποκρούσῃ εἰσβολήν τινα τῶν Καραμάνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ αὖθις τὴν συνδρομὴν τοῦ Σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου, οὗ καὶ μικροῦ δεῖν ἐγίνετο λεία· τὸν κίνδυνον διέφυγεν, ὑποχρεωθεῖσα εἰς ἀπότισιν ἐνιαυσίου φόρου 8,000 χρυσῶν δουκάτων. Ἐπὶ τοῦ Νόθου ἄρχεται ἐπίσης ἐν Κύπρῳ ἡ ἐνετικὴ ἐπιρροή, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἐνετοκρατίαν. Οἱ Ἐνετοὶ λίαν ὠρέγοντο τῆς ὡραίας μεγαλονήσου, ἧς τὰ ἐμπορικὰ καὶ ναυτικὰ κέντρα, ἡ στρατηγικὴ θέσις, τὸ γόνιμον τοῦ ἐδάφους προσείλκυον αὐτοὺς εἰς τὰς ἐνδοτάτας τῆς Μεσογείου θαλάσσας, ὡς πάντας τοὺς ἐμπορικοὺς καὶ ναυτικοὺς λαούς, τοὺς Φοίνικας, τοὺς Ἕλληνας, τοὺς Γενουηνσίους καὶ σήμερον ἔτι τοὺς Ἄγγλους, ἂν καὶ νῦν ἐλάχιστα τῶν προσόντων τούτων κέκτηται ἡ Κύπρος.

Ἡ παρασχεθεῖσα τῷ Ἰακώβῳ ἐνετικὴ συνδρομὴ πρὸς ἀπέλασιν τῶν Γενουηνσίων ἦν ἀρκετή, ὅπως ὑποχρεώσῃ τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου ἐνώπιον τῶν Ἐνετῶν. Ὁ Ἰάκωβος μνήμων τῆς ὑποστηρίξεως ταύτης συνέδραμε τὸν ἐνετὸν ἀρχιστράτηγον Πέτρον Μοκενῖγον, πολεμοῦντα κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Παμφυλίας τοὺς Τούρκους, διὰ κυπρίων γαλερῶν, τῷ δὲ 1468 ἠναγκάσθη νὰ μνηστευθῇ τὴν Αἰκατερίνην θυγατέρα τοῦ πλουσιωτάτου γερουσιαστοῦ καὶ μεγάλα ἐν Κύπρῳ κατέχοντος κτήματα Μάρκου Κορνάρου, λαβὼν προῖκα 100,000 χρυσᾶ δουκάτα· ὁ πονηρὸς Ἰάκωβος ἐν ἀνάγκῃ προβὰς εἰς τὴν μνηστείαν ταύτην, μόλις εἶδε παρελθοῦσαν αὐτήν, καὶ ἀνέβαλλε τὸν γάμον, ἅτε ἐπιθυμῶν ὡς σύζυγον τὴν ἑλληνίδα Ζωὴν Παλαιολόγην, θυγατέρα τοῦ δεσπότου τῆς Πελοποννήσου Θωμᾶ καὶ ἀνεψιὰν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου. Οἱ Ἐνε-

τοὶ ὅμως ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ νυμφευθῇ τὴν πρὸ τετραετίας μνηστήν του Αἰκατερίνην, ἥτις ἀναγορευθεῖσα ὑπὸ τῆς γερουσίας θυγάτηρ τῆς Δημοκρατίας ἀπῆλθεν εἰς Κύπρον, ἐν πομπῇ προπεμφθεῖσα πρὸς τέλεσιν τοῦ ὑμεναίου (1472). Τὴν μέλλουσαν βασίλισσαν ἠκολούθησαν καὶ πολλοὶ Ἐνετοί, οἵτινες ἐγκαθιδρυθέντες ἐν τῇ Αὐλῇ παρηγκώνισαν πάντας τοὺς ἄλλους. Τὸ αὐτὸ ἔτος τῶν γάμων ἀπεβίωσεν ὁ Ἰάκωβος Β' ὁ Νόθος, ἀφεὶς ἔγκυον τὴν σύζυγον αὐτοῦ, ἥτις καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀντιβασιλείαν.

Ὁ Ἰάκωβος καίπερ πλήρης ἐλαττωμάτων, ἦν ὅμως ἀνδρεῖος καὶ εὐφυής, ἠδύνατο δὲ ζῶν ἔτι νὰ δώσῃ νέαν ζωὴν εἰς τὸ παρηκμακὸς βασίλειον τῶν Λουζινιάνων. Διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καταπαύει ὁ ἀπὸ τῆς Ἑλένης Παλαιολόγης ἀρξάμενος ἐξελληνισμὸς τοῦ κράτους τῶν Λουζινιάνων, ὅστις θὰ ἐπήρχετο πλήρης, ἂν ὁ Ἰάκωβος ἐνυμφεύετο τὴν Ζωὴν καὶ δὲν ἀπέθνησκεν οὕτω πρωΐρως. Ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἄρχει παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν Ἐνετῶν, καὶ γαλλικὴ ἐπιρροὴ οὐδαμοῦ ἀναφαίνεται. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἤρξατο εἰσαγομένη καὶ εἰς τὴν διοίκησιν, τὰ δὲ τῶν χρόνων ἐκείνων ἔγγραφα ἐξεδίδοντο ἐν γαλλικῇ καὶ ἑλληνικῇ γλώσσῃ. Ἡ μεγάλη δὲ τοῦ Ἰακώβου ἐπιθυμία, ὅπως νυμφευθῇ τὴν Ζωὴν Παλαιολόγην κληρονόμον τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, δεικνύει τὰ ἑλληνικὰ αἰσθήματα τοῦ γαλλο-πελοποννησίου τούτου νόθου βασιλέως.

Ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας οἱ Κύπριοι ἐξοργισθέντες κατὰ τῶν ἐκθρασυνθέντων Ἐνετῶν, οἵτινες ἦρχον κυριολεκτικῶς ἐν τῇ νήσῳ, ἐστασίασαν καὶ λυσσαλέοι ἐπιπεσόντες κατ' αὐτῶν, ἐφόνευσαν τὸν θεῖον τῆς βασιλίσσης Ἀνδρέαν Κορνάρον, τὸν ἐξάδελφον αὐτῆς Μάρκον Βέμβον καὶ πάντας σχεδὸν τοὺς συμβούλους τῆς Αὐλῆς. Εὐκόλως ὅμως κατεστάλη ἡ στάσις αὕτη, ἥτις εἶναι ἡ τελευταία αἱματηρὰ διαμαρτυρία τῆς ἑλληνίδος νήσου κατὰ τῶν ἀλλοθρήσκων ἐπιδρομέων, τῶν ἀλλοφύλων κατακτητῶν. Τὸ αἴσθημα τῶν Κυπρίων ψάλλει διὰ τοῦ χυθέντος τούτου αἵματος τὸ κύκνειον αὐτοῦ ᾆσμα καὶ ἡ συναίσθησις τῆς ἐθνικῆς τιμῆς θάπτεται ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ὑπὸ τὸν παχὺν πέπλον ἐπονειδίστου δουλείας, οἰκτρᾶς ἀμαθίας.

Ἀποκατασταθέντων τῶν πραγμάτων, ἡ Αἰκατερίνη διώρισε δύω συμβούλους καὶ ἕνα τοποτηρητὴν Ἐνετοὺς πρὸς διοίκησιν τῶν ἐνετικῶν φρουρῶν, αἵτινες συνώδευσαν αὐτὴν εἰς τὴν νῆσον. Τὸ ἐπιὸν

ἔτος ἀπεβίωσεν ἐν ἡλικίᾳ δύω ἐτῶν καὶ ὁ μικρὸς τῆς Αἰκατερίνης υἱὸς Ἰάκωβος Γ' (1475). Οὕτως ὁ θρόνος ἔμενεν ἄνευ διαδόχου, ὅλη δὲ ἡ ἐξουσία ἀπέμεινε τοῖς Ἐνετοῖς, πάντων τῶν εὐγενῶν Κυπρίων παραγκωνισθέντων, καὶ ὁ ἐνετικὸς στόλος δι' ἁπλῆς ἐμφανίσεως ὑπὸ τὸν Μοκενῖγον κατέλαβε τὰ φρούρια τῆς νήσου. Οὕτω λεληθότως ἄνευ τινὸς σπουδαίου γεγονότος μεταπίπτομεν ἀπὸ τῶν Γάλλων εἰς τοὺς Ἐνετούς, ἐπισήμως ἐγκαθιδρυθέντας μετὰ δεκαπεντάδα ἐτῶν, τῷ 1489.

Τῷ 1488 ἡ ἀξίωσις τῆς Ἐνετίας πρὸς κατάληψιν τῆς Κύπρου ὑπεβλήθη τῇ Αἰκατερίνῃ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς γερουσιαστοῦ Γεωργίου Κορνάρου, μετ' ὀλίγον δὲ ἐνετικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Φραγκίσκον Πριόλην προσωρμίζετο εἰς Ἀμμόχωστον, ἔνθα κατῆλθεν ἐκ Λευκωσίας καὶ ἡ βασίλισσα, γενομένη δεκτὴ διὰ μεγάλης ἐπιτετηδευμένης πομπῆς. Ἡ Αἰκατερίνη ἀκούσασα καὶ ἐπισήμως τὴν πρότασιν τῶν Ἐνετῶν, ἠρκέσθη νὰ ψελλίσῃ φράσεις τινὰς καὶ συνιστῶσα τὴν νῆσον εἰς τὴν πατρικὴν αὐτῶν κηδεμονίαν παρέδωκε τὴν Κύπρον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἐνετῶν. Καὶ λέγουσί τινες, ὅτι ἡ Αἰκατερίνη διεμαρτύρετο κατὰ τῆς τοιαύτης βίας, ὑποσχομένη, ὅτι εὐχαρίστως ἤθελε συνκινέσῃ εἰς τοῦτο, ἐὰν ἡ παράδοσις τῆς νήσου ἐγίνετο μετὰ τὸν θάνατόν της· ἀλλ' αἱ τοιαῦται τῆς Αἰκατερίνης διαμαρτυρίαι κατ' ἐπίφασιν μόνον ἐγένοντο, δὲν ἦτο δὲ δυνατὸν ἡ θυγάτηρ τῆς Δημοκρατίας, λησμονοῦσα τὴν ἀποστολήν αὐτῆς, νὰ ἀντιστῇ εἰς τὰς ἐπιτακτικὰς βουλὰς τῆς μητρός της. Ἐνετὴ αὕτη, κληθεῖσα ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Κύπρου πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐν τῇ νήσῳ ἐπιρροῆς τῶν Ἐνετῶν, ἦν ἐπόμενον, ὅτι ἐκπληροῦσα τὸν σκοτὸν δι' ὃν ἐστάλη τοιαύτην θὰ ἐδείκνυε διαγωγήν. Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν ὑποβολὴν αἰτήσεως τῷ Πριόλῃ περὶ ἐπικυρώσεως τῶν προνομιῶν καὶ δικαιωμάτων, ὧν ἐκαρποῦντο ἐπὶ Λουζινιάνων. Τοῦτο οὐδεμίαν παρεῖχε δυσκολίαν καὶ πᾶσαι αἱ προκαταρκτικαὶ διατυπώσεις πρὸς κατοχὴν ταχέως ἐπερατώθησαν.

ζ'

Ἔνετοί.

Ἦν ἡμέρα πέμπτη (26 Φεβρ. 1489), ὅτε ὁ στόλαρχος Πιόλης

ἐπισήμως ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν. Πανηγυρικὴ ἐτελέσθη δοξολογία ἐν τῷ βασιλικῷ μεγάρῳ καὶ διὰ τῆς ἐνετικῆς σημαίας ἁγιασθείσης περιέβαλεν ἡ Αἰκατερίνη τὸν Πριόλην, ὅστις παραχρῆμα ἀνεστήλωσεν αὐτὴν ἐν μέσῃ πλατείᾳ. Ἡ ἐνετικὴ σημαία ὑπερήφανος ἀνεπετάσθη ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς τειχιοέσσης Ἀμμοχώστου καὶ μετ' ὀλίγον τὰ ἐμβλήματα τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐκυμάτιζον ἐπὶ τῶν φρουρίων τῆς Λευκωσίας, τῆς Λεμησσοῦ, τῆς Πάφου, τῆς Κυρηνείας, ἀνὰ πᾶσαν τέλος τὴν Κύπρον. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἑορτῶν τῶν Ἀπόκρεω οἱ Ἐνετοὶ πανηγυρικῶς ἑώρταζον τὴν κατάληψιν τῆς νήσου καὶ ἡ Κύπρος ἐξ ἀμειλίκτου πεπρωμένου μετέβαλλε κύριον ἐν μιᾷ στιγμῇ, χωρὶς οὐδεμίαν νὰ ἐκφέρῃ διαμαρτυρίαν, χαίρουσα μᾶλλον ὅτι ἀπηλλάσσετο τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἀθλίας τῶν Λουζινιάνων βασιλείας. Ἀλλ' οἵα πλάνη! Πάντοτε μετενόησαν οἱ Κύπριοι, ὁσάκις μεταλλάττοντες κύριον ἐχάρησαν ἐπ' ἐλπίδι βελτίονος τύχης.

Ἡ κατάληψις τῆς νήσου ἀνεκοινώθη διὰ τοῦ Πέτρου Διέδου εἰς τὸν ἐπικυρίαρχον τῆς Κύπρου Σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου, ὅστις ἀμέσως ἐξέδοτο φιρμάνιον ἐπικυροῦν τὰ τελεσθέντα. Ἡ δὲ ἄνασσα τῷ αὐτῷ ἔτει κατέλιπε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Γεωργίου Κορνάρου τὴν Κύπρον, ἀπελθοῦσα εἰς Ἐνετίαν, ἔνθα ἔτυχε βασιλικῆς δεξιώσεως, λαβοῦσα ὡς ἀντάλλαγμα τῶν ἐκδουλεύσεών της τὴν γαιοκτημοσύνην τοῦ Ἀζόλου. Ὁ δὲ ἐκτελεστὴς τῶν διαταγῶν τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας Γεώργιος Κορνάρος ἔλαβε τὸ ἐπίζηλον ἀξίωμα τοῦ Ἐφόρου τοῦ Ἁγίου Μάρκου.

Ὁ Πριόλης ἐντεταλμένος τὴν διοργάνωσιν τῆς νέας κυβερνήσεως τῆς νήσου, διέταξε μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς Αἰκατερίνης ν' ἀποτειχίσωσι τὰ βασιλικὰ φρούρια τοῦ Ἁγίου Ἱλαρίωνος, τῆς Καντάρας, τοῦ Βουφαβέντου, τῆς παρὰ τὸ ἀρχαῖον Ἰδάλιον Ποταμιᾶς[1], τῆς Κάβας καὶ τοῦ Σεγουρίου, ἔνθα ὑπῆρχον μεγάλαι φρουραί, καὶ ἐπώλησεν ἐπὶ πλειοδοσίᾳ τοὺς τίτλους καὶ τὰ τιμάρια τοῦ Στέμματος, ὅπως καταρρίψῃ τοὺς ἐν Κύπρῳ εὐγενεῖς, οἵτινες μετὰ λύπης ἔβλεπον οὕτω ἑαυτοὺς ἐξισουμένους πρὸς ἀνθρώπους, οὐδένα εὐγενείας τίτλον κεκτημένους. Ἀλλὰ καὶ αἱ μεμψιμοιρίαι αὐτῶν καὶ αἱ κατ' ἀρχὰς κακοί των διαθέσεις πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς ταχέως ἐκόπασαν. Εὐτυχεῖς,

1 Περὶ τῶν φρουρίων τούτων θὰ ὁμιλήσωμεν λεπτομερῶς ἐν τῷ Γ' μέρει.

ὅτι δὲν εἶχον πλέον οὔτε πολέμους οὔτε ἐκστρατείας, ὡς ἄλλοτε, παρεδόθησαν ἀχαλίνωτοι εἰς τὰς τρυφὰς καὶ τὰς ἀκολασίας, δι' ὧν κατέστησαν ὅλως ἀναίσθητοι. Ἐπίσης δὲ καὶ παρὰ τῷ λαῷ ἂν ἠγέρθη φωνή τις κατὰ τῶν Ἐνετῶν δὲν ἐβράδυνε καὶ αὕτη νὰ σιγήσῃ. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε καὶ φοβερὰ σφαγή, ἣν διέπραξαν οἱ Ἐνετοὶ μόλις κατέλαβον τὴν νῆσον, φοβούμενοι συνωμοσίας· θηριωδῶς ἀπέσφαξαν πάντας τοὺς ἀπαρέσκοντας αὐτοῖς Κυπρίους, θύοντες οὕτω τὸ αἷμα τῶν δούλων ἐπὶ τῷ συντελεσθέντι μεγάλῳ γεγονότι! Τοιαῦται θυσίαι συχνάκις ἀπαντῶσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νήσου.

Ἡ Λευκωσία ἐξηκολούθησεν οὖσα ἡ πρωτεύουσα τῆς νήσου, ἔνθα ἤδρευεν ὁ ἐνετὸς τοποτηρητὴς μετὰ δύω συμβούλων, ἐνασκοῦντες τὴν ἐκτελεστικὴν καὶ τὴν ἀνωτάτην δικαστικὴν ἐξουσίαν. Διετηρήθη προσέτι καὶ ἡ ἀρχαία διαίρεσις τῆς νήσου εἰς δώδεκα διαμερίσματα ἐπὶ τῶν ἀρχαίων πόλεων, ὡς ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ τῶν Λουζινιάνων. Ἐν ἑκάστῳ δὲ τούτων ἤδρευεν εἷς ἔπαρχος (capitanus) μετὰ 300 ἀνδρῶν χάριν τῆς ἀσφαλείας. Ἐπίσης διετηρήθησαν οἱ πολιτικοὶ καὶ δικαστικοὶ νόμοι τῶν Λουζινιάνων, αἱ ἀσσίζαι δὲν ἔπαυσαν ἰσχύουσαι, καίτοι δὲ ἀφῃρέθησαν πολλὰ παρὰ τῶν εὐγενῶν προνόμια, ἐν τούτοις οὗτοι ἀκίνδυνοι καταστάντες, ἐξηκολούθησαν ὄντες σεβαστοὶ παρὰ τοῖς Ἐνετοῖς. Μόνον τὸ παλαιὸν φεουδαλικὸν σύστημα κατηργήθη, ἀντ' αὐτοῦ δὲ συνέστη ἕτερον οὐχ ἧττον δεσποτικόν· διότι ἡ ἐνετικὴ κυβέρνησις ἠγόρασε πάντα τὰ κτήματα τῶν Λουζινιάνων καὶ τῶν γάλλων εὐγενῶν, καταστᾶσα οὕτως αὐτὴ ἡ κυρία τῶν γαιῶν, οἱ καλλιεργηταὶ τῶν ὁποίων ἐξηκολούθησαν ὄντες δουλοπάροικοι.

Ἐν δὲ ταῖς κώμαις ὑπῆρχον ὑποέπαρχοι, δικάζοντες τὰ πλημμελήματα καὶ τὰς πολιτικὰς δίκας. Ἡ διοικητικὴ καὶ δικαστικὴ αὕτη διαίρεσις ἴσχυε καθ' ὅλην τὴν νῆσον πλὴν ἐν Ἀμμοχώστῳ καὶ τοῖς πέριξ, ἔνθα ὁ φρούραρχος μεθ' ἑτέρων δύω καὶ ἑνὸς προβούλου ἐξήσκουν ἰδιαιτέραν ἐξουσίαν ὡς ἐν στρατιωτικῇ πόλει. Ὁ roveditore ἦν ἐπόπτης τῶν στρατιωτικῶν καὶ οἱ καμερλῖγκοι εἶχον τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν. Ὁ δὲ signore de la notte (δεσπότης τῆς νυκτὸς) ἐκλεγόμενος ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν τοῦ Χρυσοῦ Πτερνιστῆρος, εἶχε τὴν ἀνωτάτην οἱονεὶ ἀστυνομικὴν ἐποπτείαν, ἐνασκῶν ὡς φαίνεται τὸ καθῆκον αὐτοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν νύκτα, δε-

σμεύων, μαστιγῶν καὶ ἀκρωτηριάζων τοὺς πολίτας τῇ συνδρομῇ στρατιωτικῆς ἀκολουθίας πρὸς φρούρησιν τῆς δημοσίας ἀσφαλείας καὶ διατήρησιν τῆς Πολιτείας. Ἅπαντες οὗτοι οἱ ὑπάλληλοι ἀντικαθίσταντο κατὰ διετίαν. Πλὴν τῶν ἐν ἑκάστῃ ἐπαρχίᾳ τριακοσίων ἀνδρῶν διετηρεῖτο καὶ σῶμα ἐκ 1000 μισθοφόρων ἱππέων Ἀλβανῶν καὶ Ἠπειρωτῶν διὰ τὴν φύλαξιν τῶν παραλίων τῆς νήσου, ἔνθα διετηρήθησαν πάντα τὰ φρούρια καὶ ὀχυρώματα, ἐνῷ τὰ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κατεστράφησαν πρὸς πρόληψιν φαίνεται στάσεων, ὁπότε ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀμυντήρια τῶν στασιαστῶν.

Οἱ Ἐνετοί, οἵτινες ὡς εἴδομεν ἐνίσχυσαν τὴν φεουδοκρατίαν, διὰ καταθλιπτικῆς φορολογίας εἰσέπραττον μεγάλα ποσὰ ἐκ τῆς Κύπρου· ἐγωϊσταὶ ὡς πάντες οἱ ἐμπορικοὶ καὶ ναυτικοὶ λαοὶ οὐδὲν ἄλλο ἔβλεπον ἢ τὸ ἴδιον συμφέρον. Αἱ δημόσιαι πρόσοδοι ἀνήρχοντο εἰς 1,000,000 χρυσῶν δουκάτων ἐκτὸς τῶν δαπανωμένων πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ὑπαλλήλων καὶ τοῦ πρὸς τὴν Αἴγυπτον φόρου. Δι' αὐτῶν δὲ ἠγοράζοντο ἐγχώρια προϊόντα καὶ ἀπεστέλλοντο εἰς Ἐνετίαν πρὸς πώλησιν, ἀποφέροντα οὕτω διπλάσιον κέρδος, διότι ἡ κατάκτησις τῆς Κύπρου εἰς τοιούτους ἐμπορικοὺς συνδυασμοὺς ἀπέβλεπεν. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἀποκλειστικὴ ἀγορὰ καὶ πώλησις τῶν ἐμπορευμάτων ἐνασκουμένη ὑπὸ τοποτηρητῶν, οἵτινες δὲν θὰ ἔμενον ἀμέτοχοι τῶν ἐξ αὐτῶν κερδῶν καὶ ἐκ τῆς εὐσυνειδησίας τῶν ὁποίων ἐξηρτᾶτο ἡ σχετικὴ τοῦ θεσμοῦ ἐπιτυχία, δὲν ἦτο δυνατὸν ἢ νὰ ἐπιφέρῃ χαλάρωσιν εἰς τὸ ἐμπόριον, ὡς πᾶς περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας τῶν συναλλαγῶν. Ὡς ἐκ τούτου καὶ τῆς ἐν γένει κατὰ τὴν περίοδον ταύτην κακοδαιμονίας τῆς νήσου τὸ ἐμπόριον δὲν ἦν τόσῳ ζωηρόν, ὡς ἐπὶ τῶν Λουζινιάνων. Ὁ πληθυσμὸς ἠλαττώθη κατὰ βαθμὸν ἀπίστευτον κατὰ $^3/_4$ σχεδὸν καὶ οἱ κάτοικοι ἐκ τῶν πολλῶν φόρων ταχέως ἐξηντλήθησαν. Πρὸς τούτοις δὲ φοβεραὶ τοῦ ἐδάφους δονήσεις τῷ 1492, ὁπότε καὶ κατέπεσε μέρος τοῦ ἐν Λευκωσίᾳ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, καὶ τῷ 1542, ἐπέφερον μεγάλας καταστροφάς, οὐχ ἧττον ἢ ἡ τῷ 1547 φοβερὰ ἐπιδρομὴ ἀπειραρίθμων ἀκρίδων, καταστρεψασῶν πᾶσαν βλάστησιν, καὶ ἡ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον συμβᾶσα πρωτοφανὴς πολυομβρία, ἥτις παρέσυρε τὰ πάντα, διὸ καὶ ἔξωθεν ἐκομίσθη ὁ ἀναγκαῖος πρὸς τροφὴν σῖτος. Τοὐναντίον τῷ 1565 μεγάλη ἀνομβρία συνεπλήρου τὴν καταστροφήν· ἡ παραγωγὴ

ὡς ἐκ τούτου ἦν ἐλαχίστη, οἱ δὲ Ἐνετοὶ κατὰ τὸ σύνηθες ἠγόρασαν πάντα τὰ προϊόντα, ὅπως ἀποστείλωσιν αὐτὰ εἰς Ἐνετίαν. Ὁ λαὸς δὲ μὴ εὑρίσκων τοιαῦτα πρὸς ἀγορὰν καὶ κινδυνεύων ν' ἀποθάνῃ ἐκ πείνης, ἐπολιόρκησεν ἐν ἀπελπισίᾳ τοὺς οἴκους τῶν ἐν τέλει, οἵτινες ἠναγκάσθησαν ν' ἀνοίξωσιν εἰς τὸν βουλιμιῶντα λαὸν τοὺς πλήρεις αὐτῶν σιτοβολῶνας. Δυστυχεῖς Κύπριοι! Εἰς ὁποίαν περιήλθετε θέσιν! ἠναγκάζεσθε νὰ στασιάζητε οὐχὶ ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ὑπὲρ ὀλίγου ἄρτου, ὃν σᾶς ἠρνοῦντο ἀπηνεῖς δεσπόται. Σήμερον δι' αὐτὸ δὲν στασιάζετε, ἀλλ' ἐπαιτεῖτε.

Ἡ Κύπρος ὄχι μόνον δὲν ηὐτύχησεν ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν διοίκησιν, ἀλλὰ μετέπεσεν ὡς ἐκ τῶν δεινῶν τούτων εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθλιότητα. Ἐνῷ πολλοὶ τῶν προγενεστέρων γάλλων βασιλέων τῆς νήσου προσεπάθησαν νὰ βελτιώσωσιν ὑλικῶς τὴν κατάσασιν αὐτῆς, καὶ ὡς εἴδομεν ἐπῆλθεν ἐποχή, καθ' ἣν ἡ Κύπρος ἀνῆλθεν εἰς ὕπατον σημεῖον ἀκμῆς, οἱ Ἐνετοὶ ἀπ' ἐναντίας ἐν πάσῃ αὐτῶν πράξει ἐκινοῦντο ὑπὸ περισσῆς αἰσχροκερδείας, θεωροῦντες τὴν νῆσον ὡς τόπον μόνον πρὸς ἐκμετάλλευσιν, δεικνύοντες δὲ τοῖς κατοίκοις οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀδιαφορίαν καὶ περιφρόνησιν. Προσέτι δὲ οἱ Ἐνετοὶ εἰς τὸν ἐκλατινισμὸν τῆς νήσου ἀποβλέποντες, ἔκλεισαν ἅπαντα τὰ ἐκπαιδευτήρια, καὶ τοσοῦτον ἐπίεσαν τοὺς Κυπρίους, ὥστε πολλοὶ προτιμῶντες τοὺς Τούρκους μετηνάστευσαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλ' ὁ Ἕλλην Κύπριος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καίπερ φέρων ὀθνεῖον ῥοῦχον, δὲν ἐκλατινίζεται τὴν καρδίαν, οὔτε τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν λησμονεῖ, οὔτε τὴν ἰδίαν θρησκείαν ἀπαρνεῖται, ἀλλ' ἀπρὶξ ἔχεται τῶν πατρώων. Οὐχ ἧττον ὅμως φαίνεται, ὅτι ἐνιαχοῦ διετηρήθησαν σχολεῖά τινα, ὡς ἐν ταῖς μοναῖς, ἔνθα μέχρι σήμερον σώζονται καὶ βιβλιοθῆκαι, μικρὰ μὲν ἀλλὰ δυνάμενα νὰ διατηρήσωσιν ἄσβεστον τὸν σπινθῆρα τοῦ ἐθνισμοῦ. Τελευτῶντος τοῦ 15ου αἰῶνος ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ἀνήρχετο μόνον εἰς 147,701 κατοίκων, οἰκούντων ὡς λέγει ὁ Mas Latris ἐν 834 κώμαις, ἐνῷ ἐπὶ Λουζινιάνων ὑπερέβαινε τὸ $^1/_2$ ἑκατομμύριον, καὶ ἡ τόσῳ γεωργικὴ νῆσος δὲν εἶχεν ἢ 22,510 ζεύγη βοῶν·

Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐξηκολούθησεν ἡ πρώην ἐπὶ Λουζινιάνων κατάστασις, ὡς δὲ εἴδομεν, «τὸ διοικητικὸν σύστημα δὲν ἠλλοιώθη οὐσιωδῶς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ἀλλὰ προσέλαβε τὸν τύπον ἐκεῖνον τῆς διϋλισμένης τυραννίδος, ἐφ' ᾗ διεκρίθη ἡ τοῦ Ἁγίου Μάρκου Δημοκρα-

τία ἡ κατὰ τὴν ὑπερχιλιέτιδα αὐτῆς ὕπαρξιν γόνιμος διατελέσασα εἰς ἐπινοήσεις κολαστηρίων καὶ ἐκφοβιστικῶν μεθόδων. Τὰ φρέατα τοῦ δουκικοῦ ἀνακτόρου, ἡ γέφυρα τῶν στόνων σώζονται εἰσέτι ἐν Ἐνετίᾳ, ὁ δὲ σήμερον θεώμενος αὐτὰ ἐπιπολαίως ἀναμιμνήσκεται, ὁποία φήμη ἐστὶ προσκεκολλημένη τοῖς στυγεροῖς τούτοις μνημείοις. Διὰ τῆς ἐναερίου ἐκείνης γεφύρας ἐπεστεγασμένης καὶ περιτετειχισμένης μετὰ θυρίδων ἐκ λιθίνων διασταυρώσεων, συναπτούσης δὲ πρὸς ἕτερον οἰκοδόμημα τὸ δουκικὸν μέγαρον, ἦγον τοὺς καταδίκους ἐκ τούτου εἰς ἐκεῖνο, ἔνθα δὲν ὤφειλον ν' ἀτενίσωσι πλέον τοῦ ἡλίου τὸ φῶς. Σήμερον ὑπὸ τὴν γέφυραν καὶ ἐπὶ τῆς χωριζούσης τὰς δύω οἰκοδομὰς στενῆς διώρυγος διασκαίρουσι κοῦφαι κομψοπρεπεῖς καὶ εὐμαρεῖς γόνδολαι, αἱ ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀναδιδόμεναι ἔρωτος καὶ θυμηδίας ᾠδαὶ φαίνονται οἱονεὶ ἐκτετοπισμέναι ἀπηχήσεις ἐν τοῖς ὕδασιν ἐκείνοις, ὧν αἱ ἠχοὶ εἰς ὅλως ἀλλοίας συναυλίας ἦσαν ἄλλοτε εἰθισμέναι»[1].

Ἡ μακρὰ εἰρήνη, ἥτις χαρακτηρίζει τὴν ἐνετικὴν δεσποτείαν, ὤφειλε νὰ λήξῃ μετὰ 80 ἔτη, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἡ Αἰκατερίνη περιέβαλε τὸν Πριόλην διὰ τῆς σημαίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἀθλιότητος διαρκὴς φόβος κατεῖχε τὴν νῆσον, προερχόμενος ἐκ τῶν Τούρκων, οἵτινες διὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ κτήσεων αὐτῶν περικυκλώσαντες τὴν Κύπρον, ἔρριπτον πρὸ πολλοῦ αὐθάδη βλέμματα εἰς τὰς ὡραίας ἀκτάς της. Πρῶτος ἤδη τοῦ Μ. Σουλεϊμὰν ὁ πρωτότοκος υἱὸς Σελίμης ὁ Α' διοικητὴς ὢν τῆς Καραμανίας, ὑπεδήλωσε τοῖς Ἐνετοῖς διὰ τῶν προπαρασκευῶν καὶ τῆς στάσεώς του τὰς διαθέσεις αὐτοῦ. Ἐκ τούτου φοβηθεῖσα ἡ ἐνετικὴ γερουσία, διέταξε τὴν ὀχύρωσιν τῆς Κύπρου καὶ τὴν ἐπισκευὴν πάντων τῶν ἐν αὐτῇ ὀχυρωτάτων, ἅτινα ἐκτὸς τῶν ἐν Κυρηνείᾳ καὶ Ἀμμοχώστῳ ἦσαν ὅλως κατεστραμμένα. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπέστειλεν ἐκεῖσε τὸν μηχανικὸν Ἰούλιον Σαβριάνον, ὅπως ἐν σπουδῇ ἐκτελέσῃ πάντα τὰ ἀναγκαῖα ὀχυρωματικὰ ἔργα. Ὁ Σαβριάνος ἀνεδείχθη ἄξιος τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, συμπληρώσας τὴν ὀχύρωσιν τῆς Ἀμμοχώστου καὶ τῆς Κυρηνείας, ἀνεγείρας πολλαχοῦ φρούρια, κυρίως ὅμως ἐνασχοληθεὶς εἰς τὴν ὀχύρωσιν τῆς Λευκωσίας, ἣν ἐντὸς

[1] Ἱστ. Κύπρ. Εὐρυβιάδου Φραγκούδη· τ. 6', σ. 112.

ἓξ μόλις μηνῶν κατέστησεν ἀληθῶς ἀπόρθητον. Τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου ἀνέθηκεν εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς κατοίκους, οἵτινες μετὰ πάσης προθυμίας καὶ σπουδῆς ἀπεπεράτωσαν τὸ ἔργον. Κατερρίφθησαν τὰ ἀρχαῖα τείχη, ἀνηγέρθησαν νέα μετὰ τριῶν θυρῶν ἀντὶ τῶν ὀκτὼ προηγουμένως ὑπαρχουσῶν καὶ ἑνδεκα προμαχώνων, ὧν τὴν ἀνέγερσιν ἀνέθηκεν ὁ Ἰούλιος εἰς ἑνδεκα τῆς πόλεως εὐγενεῖς, οἵτινες καταβαλόντες πᾶσαν δαπάνην ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ καλέσωσι διὰ τοῦ ἰδίου ὀνόματος τοὺς ἀνεγερθέντας προμαχῶνας, οἵτινες μετὰ τῶν ἐκ πελεκητῆς λίθου μεγάλων τειχῶν καὶ τῆς βαθείας πέριξ τάφρου καθίστων τὴν πόλιν ἀπόρθητον.

Ὁ Σουλεϊμὰν μαθὼν ταῦτα, ὅτε ἐπολέμει ἐν Οὐγγαρίᾳ (1566), ὡρκίσθη νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἐνετούς, οἵτινες εἶχον τὴν αὐθάδειαν νὰ ὀχυρώσωσι κατ' αὐτοῦ μίαν μικρὰν ἐπαρχίαν, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τῶν χειρῶν τῶν πανισχύρων Τούρκων. Ἀλλ' ὁ μέγας Σουλτάνος ἀπέθανεν, ἡ δὲ πραγματοποίησις τῆς ἀπειλῆς ἐκληροδοτήθη εἰς τὸν Σελίμην, ὅστις ἀφοῦ μετὰ διαφόρους πολέμους ἀποκατέστησε τὴν εἰρήνην ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δύσει, ἤρξατο σοβαρῶς σκεπτόμενος περὶ καταλήψεως τῆς Κύπρου, ἣν ὡς ἀναφέρεται ἐπετάχυνον καὶ οἱ εὔγευστοι κύπριοι οἶνοι. Ὁ Σελίμης πρὶν ἢ ἀνέλθῃ τὸν θρόνον, πολὺ ἠὐνόει πονηρόν τινα Ἑβραῖον Ἰωσὴφ Νασσὺ καλούμενον, ὅστις ἐφρόντιζε νὰ ἐκπληρῇ πάσας τὰς ὀρέξεις τοῦ ἡγεμονίδου, ἰδίᾳ δὲ νὰ τῷ προμηθεύῃ οἴνους ἐξ Ἀνατολῆς καὶ πρὸ πάντων ἐκ Κύπρου, ἐξ ὧν ἐμεθύσκετο ὁ Σελίμης. Μίαν δὲ ἡμέραν ἐνῷ οὗτος εὑρίσκετο ἐν τῇ ἐσχάτῃ κραιπάλῃ, ἐνθουσιασθεὶς ἐξ ὡραίου κυπρίου οἴνου, «Μὰ τὴν ἀλήθειαν, εἶπεν εἰς τὸν Ἰωσήφ, ἐὰν πληρωθῶσιν αἱ ἐπιθυμίαι μου, θὰ γείνῃς βασιλεὺς τῆς Κύπρου». Συνεταράχθη ὁ Ἑβραῖος εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο, τίς οἶδε δὲ ὁποῖα μεγαλεῖα ὀνειροπολῶν, ἔσπευσεν οἴκαδε καὶ ἐπέγραψεν ἐπὶ τῶν ὅπλων αὐτοῦ· «Ἰωσὴφ βασιλεὺς Κύπρου».

Ὅτε δὲ ὁ Σελίμης ἀνῆλθε τὸν θρόνον τῶν Ὀσμανιδῶν, ἐπλήρωσε διὰ παντοίων ἀγαθῶν τὸν εὐνοούμενόν του, διὰ τῶν παρακινήσεων τοῦ ὁποίου ταχέως ἐκηρύχθη ὁ κατὰ τῶν ἀπίστων πόλεμος. Ἡ Κύπρος δὲν ἠδύνατο πλέον ν' ἀποφύγῃ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν. Πρὸ πολλοῦ, ὡς γνωρίζομεν, ἦν ὑπόφορος τῷ Σουλτάνῳ τῆς Αἰγύπτου· ἀφοῦ δὲ οἱ Τοῦρκοι κατέλυσαν τὸ κράτος τῶν Μαμε-

λούκων καὶ ἡ Αἴγυπτος ὑπετάγη εἰς τὸν Σουλτάνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἐνιαύσιος φόρος ἀπετίετο εἰς τὴν Τουρκίαν (1517), ἥτις οὕτως εἶχε τὴν ἐπὶ τῆς νήσου ἐπικυριαρχίαν. Καταληφθείσης τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἡ ἐν μέσῳ ὑπόφορος νῆσος δὲν ἦν δυνατὸν ἢ νὰ ὑποστῇ τὴν τύχην τῶν γειτόνων χωρῶν, καὶ ἂν οἱ οἶνοι αὐτῆς δὲν ἦσαν ἔτι ἐκλεκτοί.

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ" • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

Θ΄.

Τελευταία ἱστορικὴ τῆς νήσου περίοδος.

α΄

Τοῦρκοι.

Εἶδεν ἡ Κύπρος ἡμέρας ἀθλίας, βαρβάρους κατακτητὰς δηοῦντας καὶ σφάζοντας, τὰ δημόσια ταμεῖα, τὰ καλλιτεχνήματά της διαρπαζόμενα, τὸ αἷμα τῶν ἰδίων τέκνων πλημμυροῦν τὸ ἔδαφός της, εἶδεν ἡ Κύπρος ἡμέρας δουλείας μακρᾶς, τυραννίας ἐπονειδίστου, ἐθνικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἐξευτελισμῶν, ἀλλ' οὐδὲν εἶδε, πρὶν ἢ ὁ Τοῦρκος πατήσῃ τὸ χῶμα αὐτῆς! Ὁποία μακραίων δουλεία πλήρης βασάνων καὶ θρήνων! Τί πρῶτον, τί ἔπειτα νὰ εἴπῃ τις!

Ἐπὶ τῶν Τούρκων ἐκάησαν τὰ δάση, αἱ ἀνομβρίαι ὡς ἐκ τούτου ἐγένοντο συχνότεραι, τὸ κλῖμα μετεβλήθη ἐπὶ τὰ χείρω, νοσήματα ἀνεφάνησαν πλεῖστα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ φοβερὰ λέπρα, ἡ καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν παρημελήθη, ὁ πληθυσμὸς ἠραιώθη, ὁ τόπος οἰκονομικῶς ἐξηντλήθη καὶ αὐτὰ δὲ τὰ πλούσια ἁλατοπηγεῖα ἐξέπεσαν. Τὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων κατέπεσεν εἰς οἰκτρὸν σημεῖον, καὶ πενία καὶ ἀθλιότης καὶ παχυλὴ ἀμαθία, ἔτι δὲ τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος κατάπτωσις, ἐκάλυψαν τὴν νῆσον. Οἱ Κύπριοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρήσωσι πλέον τὸ φρόνημα αὐτῶν. Περιπεσόντες κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀπὸ δεσπότου εἰς δεσπότην, ὑποστάντες τὰς ἐπιδρομὰς τοσούτων ἀλλοφύλων, καταπιεσθέντες, βασανισθέντες, ἦσαν ἤδη τέλεον ἐξηντλημένοι καὶ τὸ φρόνημα διεφθαρμένοι καὶ ἠδυνάτουν ν' ἀνακύψωσι, δὲν ἐτόλμων νὰ ἐγείρωσι τὴν κεφαλήν. Ἔχαιρον ἑκάστοτε ἐπὶ τῇ ἀλλαγῇ δεσπότου, μετενόουν μετ' ὀλίγον καὶ ἠμύνοντο κατὰ πάσης ἐκφυλίσεως κατὰ τὸ ἐνόν· ἐπὶ τῶν προμαχώ-

νων καὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς Λευκωσίας καὶ τῆς Ἀμμοχώστου γενναίως ἐπολέμησαν μετὰ τῶν Ἐνετῶν κατὰ τῶν Τούρκων. Οὐδὲν πλέον τούτου ἠδύναντο νὰ πράξωσιν. Ὁ τουρκικὸς ζυγὸς βαρύς, καταθλιπτικός, ὅσῳ οὐδεὶς ἄλλος, ἀπεμύζησε καὶ τὴν τελευταίαν ἱκμάδα τοῦ ἐξηντλημένου Κυπρίου, κατέστησεν αὐτὸν πρότυπον ταπεινοῦ *ραγιᾶ*. Οἱ Κύπριοι ἀπώλεσαν ἔκτοτε τὸ πᾶν. Μόνη ἡ θρησκεία, ἡ θρησκεία, εἰς ἣν τὰ πάντα ὁ ἀνακύπτων ἑλληνισμὸς ὀφείλει, ὑπῆρξεν ἡ σωτήριος σανίς, ἐφ' ἧς αἰῶνας ὅλους καθηλώθησαν, διασώσαντες ἐν τῷ μέσῳ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου κλύδωνος ἀμυδρὸν τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, ἵνα σήμερον, ὅτε τῆς ἐλευθερίας ἡ ἠὼς ὑποφώσκει, ἀνατείλῃ καὶ αὖθις εἰς τὸν τέως σκοτεινὸν τῆς Κύπρου οὐρανόν. Ἡ Κύπρος ὑπῆρξε πάντοτε ἑλληνική· ἡ Κύπρος δὲν δύναται πλέον νὰ ζήσῃ ἄνευ τῆς Ἑλλάδος. Ὑπέφερεν ἀρκετά· ἂς ἀποδοθῇ τέλος δικαιοσύνη εἰς τὸν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἀδικηθέντα, βασανισθέντα λαόν.

Ὁ Σελίμης προφασιζόμενος, ὅτι πειρατὰι παρὰ τὴν Κύπρον ἠνόχλουν τὰ τουρκικὰ πλοῖα, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν ἐνετικὴν γερουσίαν τὴν περὶ καταλήψεως τῆς νήσου ἀπόφασιν αὐτοῦ. Τὸ παλαιὸν δημοκρατικὸν πνεῦμα δὲν ἐνεψύχου πλέον τοὺς Ἐνετούς, οἵτινες ἐχρονοτρίβουν περὶ μάταια βουλεύματα, ἐνῷ ὁ Σουλτάνος σοβαρῶς ἤδη πρὸ πολλοῦ παρεσκευάζετο, ἐνθαρρυνόμενος καὶ ἐκ τῆς συγχρόνου πυρπολήσεως τοῦ ἐνετικοῦ ναυστάθμου καὶ τοῦ παρορμαρτήσαντος ἐν Ἐνετίᾳ λιμοῦ. Ἀλλ' ὅτε ἠγγέλθη, ὅτι ὁ πόλεμος ταχέως ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἠνώχλουν τὰ ἐμπορικὰ τῆς Ἐνετίας σκάφη, τρόμος κατέλαβε πάντας καὶ ἡ Ἐνετία κατελήφθη ὑπὸ σπασμῶν, διότι δὲν ἠπειλεῖτο μόνον ἡ Κύπρος, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐνετικαὶ κτήσεις καὶ τὰ χριστιανικὰ τῆς Μεσογείου παράλια.

Ὁ Πάπας Πῖος Ε' τότε καλεῖ τὴν Εὐρώπην εἰς τὰ ὅπλα. Ἡ Ἐνετία λαμβάνει σύντονα μέτρα, ἀλλ' ὅπως ὑποστηρίξῃ τὰς ἀμεσωτέρας αὐτῆς κτήσεις, λησμονεῖ κατ' ἀρχὰς τὴν Κύπρον, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι ἡτοίμαζον ἰσχυρὰς δυνάμεις ἐν Ῥόδῳ καὶ Εὐβοίᾳ. Ὁ Λαλᾶ Μουσταφᾶ πασσᾶς διωρίσθη στρατηγὸς τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ ἐπιβιβασθέντος ἐπὶ 360 πλοίων, διηρημένων εἰς τρεῖς μοίρας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πιαλῆ Πασσᾶ. Τότε μόλις οἱ Ἐνετοὶ ἀπέστειλαν εἰς Κύπρον ἑκατοντάδα γαλερῶν μετ' ἄλλων μικροτέρων σκαφῶν καὶ δισχιλίους στρατιώτας ὑπὸ τὸν κόμητα Ῥόκκα καὶ τὸν Ἱερώνυμον

Μαρτινέγκον. Τοῦρκος τέλος ἀπεσταλμένος παραγενόμενος εἰς Ἐνετίαν, ἐζήτει καθαρῶς τὴν παραχώρησιν τῆς νήσου καὶ ἐπὶ τῇ ἀρνήσει τῆς Δημοκρατίας ἐπανέκαμψεν εἰς Βυζάντιον, ἄγγελος πολέμου. Ἐνῷ δὲ συνελαμβάνοντο οἱ ἐνετοὶ πρόξενοι καὶ ἐληστεύοντο τὰ ἐνετικὰ πλοῖα, τουρκικὸς στόλος ἐξ 100 σκαφῶν καλῶς κατηρτισμένων ἐγκατέλιπε τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ Μάϊον τοῦ 1570 ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ, ὅστις παραλαβὼν ἐκ Παμφυλίας 80 χιλ. στρατιώτας καὶ δηώσας τὴν ὑπὸ Ἐνετῶν κατεχομένην Τένεδον, ἐνεφανίσθη μετ' ὀλίγον πρὸ τῶν κυπρίων ἀκτῶν καὶ παρακάμψας τὴν Πάφον, προσωρμίσθη τῇ 1ῃ Ἰουλίου εἰς Λεμησσόν, ἔνθα ἀπεβίβασε μέρος τοῦ στρατοῦ, ὅστις καταλαβὼν τὴν πόλιν, ἠσχολήθη εἰς τὸ εὐχάριστον ἔργον τῆς δηώσεως καὶ τῆς ἁρπαγῆς, ἂν καὶ ὁ Μουσταφᾶς ὑπεσχέθη τοῖς κατοίκοις ἀσφάλειαν οὐσίας καὶ ζωῆς, ὅπως διὰ ψευδοῦς γενναιοφροσύνης εὐκολώτερον ὑποτάξῃ καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις.

Οἱ Ἐνετοὶ ὀργισθέντες ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Τούρκους συμπαθοῦς κατ' ἀρχὰς στάσεως τῶν Λεμησσίων, συνεπλήρωσαν τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς, νύκτωρ ἀποσφάξαντες πλείστους κατοίκους καὶ εἰς τὰ ὄρη ἀπαγαγόντες γυναῖκας καὶ παιδία. Ἰδοὺ πῶς ἡ Δημοκρατία μετεχειρίζετο τοὺς Κυπρίους, οἵτινες ἐν τούτοις παρέσχον τοῖς Ἐνετοῖς στρατιωτικὸν σῶμα, ὁδηγούμενον ὑπὸ τῶν κυπρίων εὐπατριδῶν ἀδελφῶν Συγκλητικῶν, καὶ ἐξ ἡμισείας συνεμερίσθησαν τὸν κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνα, λησμονοῦντες πᾶν κατὰ τῶν Ἐνετῶν μῖσος ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ, ἣν γενναίως πίπτοντες ὑπερήσπιζον. Καὶ κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον τὰ περισσότερα τῶν θυμάτων ἦσαν ὡς εἰκὸς Ἕλληνες Κύπριοι, οὓς ἐν τούτοις οἱ Ἐνετοὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου διὰ τόσῳ αἰσχρᾶς μιαιφονίας ἐπίκραναν. Ἡ Λεμησσὸς κατελήφθη ἄνευ ἀντιστάσεως κατ' ἀπόφασιν ληφθεῖσαν ἔν τινι πολεμικῷ συμβουλίῳ συγκροτηθέντι ἐν τῷ πύργῳ τῆς Ἄσιας, κώμης ἐν Μεσαορίᾳ μίαν ὥραν ἀπεχούσης τῶν Γόλγων, πιθανῶς δὲ κειμένης ἐπὶ τῆς ἀρχαίας δρυοπικῆς Ἀσίνης. Ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ, ἔνθα ἡ ἀπρονοησία τοῦ διοικητοῦ Δανδόλου καὶ ἡ ἀνικανότης τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἱππικοῦ ἀπεσταλμένου Ρόκκα ἠνώθησαν, ὅπως ἀποκρούσωσι τὰς ὀρθὰς συμβουλὰς τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ πεζικοῦ Ἕκτορος Βαγλιόνη, ἀπεφασίσθη, ὅπως ἀρκεσθῶσιν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Λευκωσίας καὶ

τῆς Ἀμμοχώστου, χωρὶς νὰ φροντίσωσι περὶ τῆς λοιπῆς νήσου, ὑπόθεν θὰ ἐξεδίωκον τοὺς ἐχθροὺς κατὰ τὰς σκέψεις αὐτῶν ὁ ὑπερβολικὸς τοῦ θέρους καύσων καὶ αἱ παντοῖαι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀσθένειαι. Καὶ ὁ μὲν γενναῖος στρατηγὸς Βραγαδῖνος ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ἀμμοχώστου, ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην Ἀνδρέαν, τὸν ἀρχιστράτηγον Βαγλιάνην καὶ τὸν ἐπιμελητὴν Ἰωάννην Ἀντώνιον Κιρίνην, ὁ δὲ τοποτηρητὴς Δάνδολος καὶ ὁ Ρόκκα τὴν τῆς Λευκωσίας.

Ὁ Μουσταφᾶς ἐκ Λεμησσοῦ ἀπῆρεν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Κιτίου Λάρνακα, παρὰ τὰς ἁλυκὰς τῆς ὁποίας ἀπεβίβασε τὸν στρατόν του, ὅστις ἠσχολήθη καὶ πάλιν εἰς τὴν σύλησιν καὶ τὴν διαρπαγὴν τῆς τε πόλεως καὶ τῶν πέριξ. Τῶν ἐν Λευκωσίᾳ ἀποκρουσάντων τὴν περὶ παραδόσεως πρότασιν τοῦ Μουσταφᾶ, οὗτος ταχὺς ἐκ Λάρνακος μετ' ἀρκετῆς δυνάμεως ἐλθών, ἐπολιόρκησε τὴν Λευκωσίαν. Φοβερὰ ἤρξατο ἡ πολιορκία καὶ ἐπὶ ὁλοκλήρους ἡμέρας ἡ πόλις σφοδρὸν ἐδέχετο τὸ πῦρ τῶν πολιορκητῶν. Τὴν πέμπτην ἡμέραν ὁ κόμης Piovena ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν ἑλλήνων ὁπλιτῶν, ἐπεχείρησεν ἔξοδον, ἥτις ἐπὶ στιγμὴν ἐπέτυχεν, ἀλλ' ἐν τέλει ἀπεκρούσθη. Εἰς 10 χιλιάδας ἀνήρχοντο οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς πόλεως, ἀποτελούμενοι ἐξ Ἑνετῶν, εὐπατριδῶν Κυπρίων, Ἀλβανῶν, χωρικῶν καὶ ὑπηρετῶν, οἵτινες μετὰ θάρρους παραδειγματικοῦ ὑπερήσπιζον τὴν λυσσαλέως προσβαλλομένην πόλιν, ὑπομένοντες καὶ τὸν λιμὸν καὶ πάντα τὰ τῆς πολιορκίας δεινά, ἂν καὶ οἱ πλεῖστοι τούτων ἦσαν αὐτοσχέδιοι στρατιῶται. Τῶν πάντων ἐστεροῦντο οἱ πολιορκούμενοι, τὰ νοσοκομεῖα ἐπληροῦντο τραυματιῶν, τὸ δὲ ἐχθρικὸν πῦρ ἀπαύστως σφενδονιζόμενον ἐκ τηλεβόλων βαρέως πυροβολικοῦ, ἤνοιξε ῥήγματα ἐπὶ τῶν τειχῶν, δι' ὧν πρὸς στιγμὴν εἰσῆλθον οἱ Τοῦρκοι, ἀναστηλώσαντες καὶ τὴν σημαίαν αὐτῶν, ἀλλ' εἶτα ἀπεκρούσθησαν. Ἂν καὶ οἱ ἐν Λευκωσίᾳ ἐν τοιαύτῃ διετέλουν καταστάσει, ἀπέκρουσαν ὅμως τὰς περὶ συνθηκολογίας τῶν Τούρκων προτάσεις, προτιμῶντες, ὅπως πάντες πέσωσιν ἐπὶ τῶν τειχῶν, ἐφ' ὧν ἤδη ἔκειντο νεκροὶ πολλοὶ γενναῖοι ἀξιωματικοί, ἢ νὰ παραδώσωσι τὴν πρωτεύουσαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων.

Πρὸς τοῦτο παντοῖα ἐμηχανῶντο, ὅπως ἀποφύγωσι τὸ μοιραῖον τέλος. Ὁ εὐπατρίδης Ἰωάννης Σωζόμενος ἐκ τῆς λογίας οἰκογενείας

τῶν Σωζομένων, ἀκμασάσης ἐν Κύπρῳ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα, ἀρχηγὸς τεσσάρων χιλιάδων μαχητῶν ἐσκέφθη, ὅπως ρίψῃ εἰς τὰ φρέατα, ὑπόθεν ὑδρεύοντο οἱ Τοῦρκοι, δηλητηριώδές τι μῖγμα. Ἀλλ' ὁ σκοπός του, ὅστις ἐπιτυγχάνων θὰ ἔσωζε πρὸς στιγμὴν τὴν Λευκωσίαν, ἐματαιώθη, διότι οἱ Τοῦρκοι εἰδοποιηθέντες ἐγκαίρως, ἀνώρυξαν νέα φρέατα.

Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος ἀγὼν ἐπὶ μῆνα διαρκέσας ὤφειλε τέλος νὰ λήξῃ. Ἦν ἡμέρα σάββατον (9 Σεπτεμβρίου τοῦ 1570), ἐγλυκοχάραζε δὲ ἡ ἠὼς προάγγελος τῆς ἀνατελλούσης ἡμέρας. Λυσσαλέοι ὥρμησαν ἐκ τῶν πέριξ χαρακωμάτων καὶ τῶν τάφρων οἱ πολιορκηταί, οἵτινες ἐν ἀλαλαγμῷ ἐπεχείρουν ἀλλεπαλλήλους κατὰ τῆς πόλεως ἐφόδους. Μάτην ὑπερασπίζουσι τὴν πρωτεύουσαν οἱ εὐάριθμοι μαχηταί, γενναίως μαχόμενοι καὶ πληροῦντες διὰ τῶν πτωμάτων αὐτῶν τοὺς προμαχῶνας. Οἱ ἐπὶ τοῦ προμαχῶνος τοῦ Ποδοκατάρου τεταγμένοι ἀγρόται δὲν δύνανται ν' ἀναχαιτίσωσι τὸν ἐχθρικὸν χείμαρρον. Ὁ κώδων τοῦ κινδύνου ἀπαισίως ἠχεῖ καὶ οἱ πρῶτοι Τοῦρκοι εἰσορμῶσι σφάζοντες ἐν τῇ πόλει, ἔνθα τρομερώτερος διεξάγεται ἀγών. Οἱ πάντες ἐκ τοῦ προχείρου ἀμύνονται, σφάζοντες καὶ σφαζόμενοι, τῶν νικητῶν αἱ κραυγαὶ ἀναμιγνύονται μετὰ τῶν οἰμωγῶν τῶν σφαττομένων καὶ κρεουργουμένων. Πίπτει περίλυπος καὶ ποδοπατεῖται ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ ἐν θριάμβῳ κυματίζει ὑπερήφανος ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Προφήτου ἡ νικῶσα ἡμισέληνος. Ὁ Δάνδολος ἀμύνεται γενναίως ἐν τῷ διοικητικῷ μεγάρῳ, πλὴν συλλαμβάνεται καὶ καρατομεῖται, ὁ δὲ λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Κονταρίνης καταμελίζεται ὑπὸ τῶν Γενιτσάρων. Τὸ αἷμα πλημμυρεῖ τὰς ὁδοὺς καὶ οἱ τελευταῖοι ἀνθιστάμενοι ὑπερασπισταὶ πίπτουσιν.

Ἡ πόλις ἑάλω. Μάτην οἱ κάτοικοι ρίπτοντες τὰ ὅπλα ἐπικαλοῦνται τὴν εὐσπλαγχνίαν τῶν νικητῶν. Πανταχόθεν διαδραματίζονται φρικώδεις σκηναί. Γυναῖκες φεύγουσαι τὴν ἀτιμίαν, ρίπτονται ἐκ τῶν στεγῶν, καὶ ἄλλαι φονεύουσι τὰς θυγατέρας αὐτῶν διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν, ὅπως μὴ πέσωσιν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Δυστυχής τις μήτηρ ἀνασπάσασα τὴν μάχαιραν, ἐνέπηξεν αὐτὴν εἰς τὰ στήθη τοῦ υἱοῦ της, κράζουσα· «Ὄχι· δὲν θὰ πληρώσῃς ὡς δοῦλος τὰς ἀτίμους ὀρέξεις τῶν Τούρκων», μεθ' ὃ ἐγένετο αὐτόχειρ. Ἐπὶ

ὀκτὼ ἡμέρας ἡ πόλις ἦν παραδεδομένη εἰς τὴν ἀγριότητα τῶν τουρκικῶν στιφῶν. Εἴκοσι χιλιάδες ἐθανατώθησαν καὶ 2,000 ὡραῖοι νέοι ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἐπωλήθησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ ὡς δοῦλοι. Ἡ Λευκωσία κατὰ τὰς βαρυπενθεῖς καὶ ἀνηλίους ἐκείνας ἡμέρας ὡμοίαζεν οὐχὶ πρὸς ἀνθρώπινον ἐνδιαίτημα, ἀλλὰ πρὸς ᾅδην ἀνεξάντλητον εἰς κολαστήρια, οὐχὶ πρὸς ἀνθρωπίνην παλαίστραν, ἀλλὰ πρὸς ἐναγὲς θυσιαστήριον, ἔνθα τὸ εὐγενέστερον τοῦ Θεοῦ πλάσμα ἀνεδεικνύετο θηριωδέστερον τῶν ἀγριωτέρων θηρίων. Τὰς σφαγὰς διεδέχθησαν αἱ ἀκολασίαι, αἱ διαρπαγαί, αἱ συλήσεις. Ἐληστεύθησαν οἱ ναοί, πολλοὶ ἐκ τούτων κατηδαφίσθησαν, ἐποδοπατήθησαν αἱ ἱεραὶ εἰκόνες, αἱ οἰκίαι πᾶσαι ἐλεηλατήθησαν. Τοσαύτην λείαν δὲν παρέσχε τοῖς ἀνιέροις ἐπιδρομεῦσι κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ὁμολογίαν οὔτε τὸ Βυζάντιον τῷ 1453.

Τῇ 15ῃ Σεπτεμβρίου ἡμέρᾳ παρασκευῇ οἱ ἰμάμαι ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν κωδωνοστασίων τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τῶν λοιπῶν ναῶν ἐβροντοφώνησαν τοῦ Μωάμεθ τὴν νίκην, τῶν ἀπίστων τὴν ἧτταν. Ἡ ἀγορὰ πληροῦται περικαλλεστάτων νεανίδων καὶ τρυφερῶν νεανίσκων, πωληθέντων ὡς δούλων, καὶ χιλιὰς ὅλη τούτων πέμπεται μετὰ τῶν λαφύρων εἰς Σταμπούλ, σημεῖον τῆς νίκης. Εἰς τὰς ἐωθινὰς τῆς νήσου ἀκτὰς τῶν βαρβάρων τὰ σκάφη προσδέχονται τὸ πολύτιμον ἐμπόρευμα, τὰ ἱστία ὑψοῦνται καὶ οἱ τρυφεροὶ αἰχμάλωτοι τελευταῖον ἀτενίζουσι τὴν πάτριον γῆν. Ἀλλ' ἐπέπρωτο ἡ ἁβρὰ χεὶρ Λευκωσιάτιδος παρθένου ν' ἀποστερήσῃ τοὺς ἀγρίους ἀπαγωγεῖς τοῦ ἡδίστου τῆς κατακτήσεως καρποῦ. Ἡ ἐκ τῶν Συγκλητικῶν Ἑλληνὶς Μαρία ἡ Συγκλητική, κατά τινας δὲ ἡ Ἀρλάνδα δὲ Ρόκκα, θυγάτηρ τοῦ ἑνετοῦ στρατηγοῦ, ἔθετο δαυλὸν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην τῆς ἔνθα ἐπέβαινε νηὸς τοῦ Μεχμὲτ Πασᾶ, ἥτις ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα. Τὸ πῦρ μετεδόθη καὶ εἰς δύω ἄλλα σκάφη καὶ οἱ πάντες εὗρον περικλεέστατον θάνατον ἐν τοῖς πατρίοις ὕδασιν. Ἐκ τῶν Τούρκων δὲν διεσώθησαν ἢ ἐλάχιστοι ναῦται, ὅπως ἀναγγείλωσι τὴν ἡρωϊκὴν πρᾶξιν τῆς τρυφερᾶς παρθένου, ἥτις ὄντως ἐνδόξως ἐξεδικήσατο τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος αὐτῆς.

Τὸ φρούριον τῆς Κυρηνείας εὐκόλως ἐκυριεύθη καὶ μετ' ὀλίγον τῇ 18ῃ Σεπτεμβρίου τὰ τουρκικὰ στίφη παρίσταντο πρὸ τῆς ὀχυρᾶς Ἀμμοχώστου, τοῦ τελευταίου προπυργίου τῶν Ἑνετῶν, ἐνῷ ὁ τουρ-

κικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Πιαλῆ πασσᾶν εἶχε προσορμισθῇ ἐκ Κιτίου εἰς τὸ Πηδάλιον ἀκρωτήριον. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ συνηθροίζοντο ἐν Κρήτῃ μετὰ τῶν ἐνετικῶν καὶ τὰ ὑπὸ τῆς Ἱσπανίας καὶ τοῦ Πάπα ἀποσταλέντα πρὸς βοήθειαν πλοῖα. Ἀλλ' ἡ εἴδησις τῆς πτώσεως τῆς Λευκωσίας ἐπέφερεν ἀπογοήτευσιν εἰς τὸν συμμαχικὸν στόλον. Παρὰ τὰς ἐνστάσεις τοῦ ἐνετοῦ ναυάρχου Ζάνου καὶ τοῦ τοῦ Πάπα Κολόννα ὁ Ἱσπανὸς Δώρια ἠρνήσατο νὰ πλεύσῃ εἰς Κύπρον πρὸς καταδίωξιν τοῦ Πιαλῆ πασσᾶ, καὶ πάντες ἔμειναν ἐν Κρήτῃ πλὴν 12 ἐνετικῶν γαλερῶν, αἵτινες πλεύσασαι εἰς Ἀμμόχωστον ἀπεβίβασαν 600 στρατιώτας καί τινας ζωοτροφίας, βυθίσασαι καὶ πολλὰ τουρκικὰ πλοῖα καὶ συλλαβοῦσαι τὸ φέρον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὰς μισθοδοσίας τοῦ στρατοῦ. Ἡ φρουρὰ τῆς Ἀμμοχώστου ἡ τελευταία διασωθεῖσα ἐν τῇ νήσῳ, συνεποσοῦτο εἰς 2,500 Ἐνετούς, 2,000 ἱππεῖς μισθοφόρους ἀλβανοὺς καὶ 2,500 κυπρίους στρατιώτας, ἤτοι εἰς 7 μόνον χιλιάδας, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι ἀνήρχοντο εἰς 140 καὶ κατ' ἄλλους εἰς διακοσίας. Ἡ δυσαναλογία πολιορκητῶν καὶ πολιορκουμένων εἶναι ἀληθῶς καταπληκτικὴ καὶ ἐν τούτοις ἐπὶ δέκα καὶ τρεῖς μῆνας, χωρὶς οὐδεμία ἔξωθεν νὰ ἐπέλθῃ ἐπικουρία, ἡρωϊκῶς ἠμύνοντο οἱ ἐν Ἀμμοχώστῳ εὐάριθμοι μαχηταί, ἐγκαταλελειμμένοι παρὰ πάντων. Ὁ συμμαχικὸς τῶν χριστιανῶν στόλος διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη καὶ ὁ ἐνετὸς ναύαρχος ἐπανέκαμψεν ἄπρακτος εἰς Ἐνετίαν, ἔνθα καὶ ἀπεκεφαλίσθη διὰ τὴν δειλίαν καὶ ἀδιαφορίαν αὐτοῦ. Πλὴν τούτου τὰ τείχη τῆς πόλεως δὲν εὑρίσκοντο ἐν καλῇ καταστάσει, καὶ οἱ πολιορκούμενοι ἤρξαντο στερούμενοι τῶν πρὸς τροφήν, διὸ καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκδιώξωσι τῆς πόλεως πάντα μὴ φέροντα ὅπλα. Ἀλλὰ τὸ θάρρος τοῦ Βραγαδίνου, δι' οὗ ἐνεψύχου καὶ πάντας τοὺς περὶ ἑαυτόν, κατέστησεν ἐνδόξους τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ἐν Κύπρῳ λατινικῆς κυριαρχίας.

Καὶ κατ' ἀρχὰς ὁ Μουσταφᾶς ἀνήγειρε διαφόρους προμαχῶνας, ὅπως κανονοβολῇ τὴν πόλιν καὶ τὰ ἐλλιμενισμένα πλοῖα, ὀχυρώσας αὐτοὺς διὰ τηλεβόλων μεγάλης ὁλκῆς, ἅτινα ἔφερεν ἐκ Λευκωσίας. Τῇ δὲ 1ῃ Ὀκτωβρίου ἤρξατο τοῦ πυρός, ἀλλὰ προσβαλλόμενος ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Τοὺς πρώτους μῆνας τῆς πολιορκίας διεδέχθη ὁ χειμών, χαλαρώσας πᾶσαν ἐργασίαν, καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος ἀπῆλθεν, ὅπως διαχειμάσῃ ἐν τοῖς

ὕδασι τοῦ Βοσπόρου. Ἀλλ' ὅτε ἐπῆλθε τὸ ἔαρ τοῦ 1571, ἡ πολιορκία ἐγένετο ἰσχυροτέρα καὶ τὸ μοιραῖον τέλος προσήγγισε πλέον. Ἡ ὑπεράσπισις διεξήχθη ἐπιτυχέστερον ἢ ἐν Λευκωσίᾳ, ἀλλ' οὐδεὶς ἡρωϊσμός, οὐδὲν θαῦμα ἠδύνατο ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν ἐχθρικὸν ἐκεῖνον χείμαρρον. Τὰ τείχη, τὰ φρούρια, οἱ προμαχῶνες ἐδέχοντο ἀπαύστως τὸ πῦρ 74 τηλεβόλων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τέσσαρα ἐκτάκτου ὁλκῆς ἐξ ἐκείνων, ἅτινα οἱ Τοῦρκοι μετεχειρίζοντο ἐν μεγάλαις πολιορκίαις, ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει, Ῥόδῳ, Βελιγραδίῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Εἰς ταῦτα ἀνταπεκρίνετο ἀπὸ τῶν προχωμάτων τὸ ἐνετικὸν πυροβολικόν, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ῥόδῳ διαπρέψαντος Μαρτινέγκου. Οἱ Τοῦρκοι ἐποίουν ἀλλεπαλλήλους ἐφόδους, ἀνήρχοντο πολλάκις εἰς τὰ τείχη, ἀλλ' ἀπωθοῦντο· ματαίως ὅμως· οἱ ἐχθροὶ εἰργάζοντο καὶ ὑπογείως. Τῇ 21ῃ Ἰουνίου ἡ ὑπὸ τὸ τεῖχος ὀρυχθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑπόνομος ἀνετινάχθη ὑπὸ τὰς ὁπλοθήκας τῶν Ἐνετῶν, σείσασα ὁλόκληρον τὴν πόλιν καὶ καταστρέψασα μέγα μέρος τοῦ τείχους. Πάραυτα οἱ πολιορκηταὶ ἀνῆλθον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, ζητοῦντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ μετὰ πεντάωρον μάχην, καθ' ἣν πολλοὶ ἐφονεύθησαν, καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες συνέδραμον τοὺς ἀγωνιζομένους συζύγους καὶ υἱούς, ἀπεκρούσθησαν. Τῇ 29ῃ Ἰουνίου ἐγένετο καὶ δευτέρα ἔκρηξις ὑπονόμου, ἐπίσης δὲ καὶ νέα ἔφοδος, ἀλλὰ μετὰ ἑξάωρον πείσμονα καὶ αἱματηρὰν μάχην ὁ Μουσταφᾶς ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ τὸ σημεῖον τῆς ὑποχωρήσεως.

Καὶ καθ' ὅλον τὸν Ἰούλιον πολλαὶ τοιαῦται ἔφοδοι ἐγένοντο, ἀλλὰ πάντοτε ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος, διὸ ὁ τοῦρκος σερασκιέρης ἤρξατο ἤδη ἀπελπιζόμενος καὶ καταλαμβανόμενος ὑπὸ φόβου, ἀναλογιζόμενος τὴν τιμωρίαν, ἥτις ἀνέμενεν αὐτόν, ἐὰν δὲν ἐπανήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν νικητής. Διὰ παντὸς μέσου προσεπάθει νὰ διεγείρῃ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν στρατιωτῶν, οὓς κατὰ χιλιάδας ἔπεμπε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅπως εὕρωσι τὸν θάνατον ὑπὸ τὰ ἀήττητα τείχη τῆς Ἀμμοχώστου. Ἀξιοθαύμαστος δὲ εἶναι ἀληθῶς ὁ ἡρωϊσμὸς τῶν εὐαρίθμων τῆς πόλεως ὑπερασπιστῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν ἀρχηγῶν Βραγαδίνου, Βαγλιόνη, Τιεπόλη καὶ ἄλλων ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἀπὸ προχώματος εἰς πρόχωμα τρέχοντες, προσέχοντες, ὅπως μὴ τοῖς διαφύγῃ οὐδεμία κίνησις τοῦ ἐχθροῦ, ἐνεθάρρυνον τοὺς ὑφ' ἑαυτούς, προσπαθοῦντας νὰ φανῶσιν ἄξιοι τῶν ἀρχηγῶν των. Ἐὰν δὲ ἡ πόλις

εἶχεν ἀρκετὰς ζωοτροφίας καὶ πολεμοφόδια, ἃ ἐπήρχετο ἔξωθεν μικρὸς πρὸς βοήθειαν στόλος, καὶ αἱ 200 χιλ. τῶν Τούρκων θὰ ἐθάπτοντο πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Ἀμμοχώστου, χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ κυριεύσωσι τὴν ὑπὸ ἑπτὰ μόνον χιλιάδων ὑπερασπιζομένην πόλιν. Ἡ ἔλλειψις ὅμως τῶν τροφίμων, ἥτις ἠνάγκασε τοὺς πολιορκουμένους νὰ τρέφωνται διὰ γαλῶν, κυνῶν, ἵππων καὶ ὄνων, καὶ ἡ ἐξ ἀλλεπαλλήλων φονικῶν μαχῶν ἐλάττωσις τῶν ὁπλιτῶν ἐπέφερον τὴν παντελῆ ἐξάντλησιν. Οἱ ἀγρόται παρεκάλουν πλέον τὸν Βραγαδῖνον νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ἀλλ' ὁ γενναῖος στρατηγὸς ἐπέμενε μέχρι τέλους.

Τῇ 29ῃ Ἰουλίου οἱ ἐν Ἀμμοχώστῳ ἀπέκρουσαν τὴν ἕκτην καὶ τελευταίαν ἔφοδον, καθ' ἣν ὄρθιος ὁ Βραγαδῖνος ἐντὸς ῥήγματός τινος ἐπὶ τοῦ τείχους πολλοὺς ἐχθροὺς ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ἅδην, ἥρπασε δὲ καὶ ἐνετικήν τινα σημαίαν, ἥτις περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἐν Λευκωσίᾳ. Ἀλλ' ἤδη τῶν πάντων ἐστεροῦντο καὶ ἐλαχίστη ὑπελείπετο πυρῖτις· ἐπειδὴ δὲ ἡτοιμάζετο καὶ ἑβδόμη ἔφοδος, οἱ πολιορκούμενοι μὴ δυνάμενοι ν' ἀνθέξωσιν ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσιν. Οὕτω παρεδόθη καὶ ἡ Ἀμμόχωστος, τῆς Κύπρου ἡ Τύρος, καὶ ἐπὶ τῶν αἱματοβαφῶν αὐτῆς τειχῶν ἀνεπετάσθη ἡ ἐρυθρὰ τοῦ Προφήτου σημαία.

Τῇ 1ῃ Αὐγούστου μετὰ ἀμοιβαίαν ὁμήρων ἀνταλλαγὴν ὑπεγράφη ἡ περὶ παραδόσεως συνθήκη, καθ' ἣν ἐπετρέπετο εἰς τὴν φρουρὰν νὰ ἐξέλθῃ μετὰ τῶν ὅπλων, τῶν ἀποσκευῶν, τριῶν τηλεβόλων καὶ τριῶν ἵππων τῶν πρώτων στρατηγῶν, νὰ μεταφερθῇ δὲ διὰ τουρκικῶν πλοίων εἰς τὴν Κρήτην, ἥτις τότε ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἐνετίαν. Οἱ λοιποὶ κάτοικοι ἀφίεντο ἐλεύθεροι, ἐὰν ἤθελον ν' ἀπέλθωσιν, ἢ οὔ· καὶ ἐὰν μὲν κατέλειπον τὴν νῆσον, ἐδικαιοῦντο νὰ λάβωσι πᾶν τὸ ἀνῆκον αὐτοῖς, ἐὰν ὅμως ἔμενον, καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ οὐσία αὐτῶν τοῖς ἦσαν ἐξησφαλισμέναι. Τοιαύτην ἔντιμον καὶ ἀξιοπρεπῆ συνθήκην συνῆψεν ὁ Βραγαδῖνος· ἀλλ' ὁ Μουσταφᾶς φοβούμενος, μὴ οἱ χριστιανοὶ ἐγερθῶσι καὶ πάλιν κατ' αὐτοῦ, θέλων δὲ καὶ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς ἀπίστους, οἵτινες τόσους πιστοὺς ἐφόνευσαν, ἔτι δὲ καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ὀρέξεις τῶν ὑφ' ἑαυτὸν στιφῶν, οὐδένα τῶν ὅρων τούτων ἐσκέφθη νὰ τηρήσῃ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν περιεποιεῖτο τοὺς ἐπιβιβαζομένους στρατιώτας, ἐδείκνυε συμπάθειαν

πρὸς τοὺς γενναίους ἀντιπάλους καὶ σέβας πρὸς τοὺς στρατηγούς, ἀλλ' ἔπραττε ταῦτα, ὅπως διασκεδάσῃ πᾶσαν κατ' αὐτοῦ ὑποψίαν καὶ εὐκολώτερον ἐκτελέσῃ τὴν μελετωμένην φρικώδη ἐκδίκησιν.

Ἐνῷ ὁ τουρκικὸς στόλος ἦν ἕτοιμος πρὸς ἀπόπλουν, φέρων εἰς Κρήτην τοὺς ἐκπατριζομένους, ὁ Βραγαδῖνος ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸν Μουσταφᾶ πασσᾶν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοὺς φεύγοντας ἀξιωματικοὺς τῆς ἐνετικῆς φρουρᾶς. Ἡ αἴτησις ἀσμένως ἐγένετο ἀποδεκτὴ καὶ περὶ τὴν δείλην τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὁ Βραγαδῖνος, ὁ Βαγλιόνης, ὁ Μαρτινέγκος, ὁ Κιρίνης καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοί, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος ἐκ 40 ἀνδρῶν καὶ ἐνδεδυμένοι ὡς ἐνετοὶ ἄρχοντες μετὰ πορφυρῶν χιτώνων καὶ ἐρυθρῶν πετάσων, σημείων τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν, ἀπῆλθον εἰς τὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ σκηνὴν τοῦ τούρκου σερασκιέρη, ἔνθα μετὰ μεγάλων τιμῶν ἐγένοντο δεκτοί. Ἀλλ' ὀλίγον διήρκεσεν ἡ κωμῳδία, ἥτις προηγήθη τῆς φοβερᾶς τραγῳδίας. Ὁ Μουσταφᾶς ἀλλάσσων μετ' οὐ πολὺ τόνον, ἠρώτησεν αἴφνης τὸν Βραγαδῖνον, ὁποίαν ἀσφάλειαν ἠδύναντο νὰ παρέξωσιν οἱ Ἐνετοὶ εἰς τὰ εἰς Κρήτην μεταβαίνοντα τουρκικὰ πλοῖα· ὁ Βραγαδῖνος ἀπήντησεν, ὅτι ἡ συνθήκη δὲν ὥριζε τὴν παραχὴν παρομοίας ἐγγύης. Ὁ πασσᾶς ὅμως ἀπήτησεν, ὅπως τῷ δοθῇ ὡς ὅμηρος ὁ νέος Ἀντώνιος Κιρίνης· ἐντόνως διαμαρτύρεται ὁ ἐνετὸς στρατηγὸς παρὰ τὸ ἀκροσφαλὲς τῆς θέσεώς του, ἐκ τούτου δὲ ὁ Μουσταφᾶς ἐξοργιζόμενος, καταγγέλλει τοὺς Ἐνετοὺς ἐπὶ παρασπονδήσει, ὡς φονεύσαντας δῆθεν 50 Τούρκους. Ὁ Βραγαδῖνος μάτην ἐξακολουθεῖ διαμαρτυρόμενος· ὁ τοῦρκος σερασκιέρης ἐκ τῶν λόγων ἐρχόμενος εἰς τὰ πράγματα, διατάσσει νὰ δεσμεύσωσι τὸν Βαγλιάνην, τὸν Κιρίνην, τὸν Μαρτινέγκον καὶ τὸν Βραγαδῖνον. Ἡ διαταγὴ πάραυτα ἐξετελέσθη καὶ οἱ δεσμῶται ἀχθέντες ἔξω τῆς σκηνῆς, ἐθανατώθησαν πάντες πλὴν τοῦ τελευταίου, ὅστις μάρτυς τοῦ θανάτου τῶν ἀξιωματικῶν του, ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῇ μετ' ὀλίγον τὰ μαρτύρια νέου Γολγοθᾶ.

Ἀφοῦ ἀπέκοψαν τὴν ῥῖνα καὶ τὰ ὦτά του, ἐκρέμασαν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἱστοῦ τοῦ πλοίου τοῦ Βέη τῆς Ῥόδου καὶ ἐκεῖθεν τὸν ἔῤῥιψαν εἰς τὴν θάλασσαν. Εἶτα δὲ ἀναρτήσαντες ἀπὸ τοῦ τραχήλου αὐτοῦ δύω κοφίνους πλήρεις χώματος, ὅπως τοὺς μεταφέρῃ πρὸς ἀνοικοδόμησιν τοῦ καταστραφέντος τείχους, ὑπεχρέουν αὐτόν, ὁσάκις διήρ-

χετο πρὸ τοῦ Μουσταφᾶ, νὰ ἐκτελῇ μεθ' ὅλου ἐκείνου τοῦ φορτίου βαθεῖαν πρὸ αὐτοῦ ὑπόκλισιν. Μετὰ τοιαῦτα δὲ βασανιστήρια, ὀκταήμερον διαρκέσαντα, δεσμεύσαντες αὐτόν, τὸν ἤγαγον ἐν τῇ πρὸ τῶν ἀνακτόρων πλατείᾳ, ἔνθα τὸν προσέδεσαν ἐπὶ πασσάλου καὶ εἰς τοὺς πόδας του καταθέσαντες πρὸς χλευασμὸν στέφανον, ἀληθῶς τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον, τὸν ἐξέδαρον ζῶντα ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνευφημιῶν καὶ τῶν καγχασμῶν τῶν ἀγρίων στρατιωτῶν καὶ ἐνώπιον τοῦ Μουσταφᾶ κραυγάζοντος· «Ὅστις χύνει τὸ αἷμα τῶν Μουσουλμάνων ἀφεύκτως θὰ ἴδῃ χυνόμενον καὶ τὸ ἑαυτοῦ». «Ποῦ εἶναι ὁ Χριστός σου; διατί δὲν ἔρχεται νὰ σὲ σώσῃ;» ἐφώνει μετὰ τοῦ δημίου ὁ ἄγριος σερασκιέρης. Ἀλλ' ὁ Βραγαδῖνος χωρὶς οὐδὲ ἓν παράπονον νὰ προφέρῃ, παρέδωκε τὸ πνεῦμα, προσευχόμενος εἰς τὸν Θεόν. Εἶτα διεμέλισαν αὐτοῦ τὸ σῶμα εἰς τέσσαρα τεμάχια, ὧν ἕκαστον ἐτέθη ἐπὶ μιᾶς τῶν μεγάλων τηλεβολοστοιχιῶν, τὸ δὲ δέρμα του πλωρωθὲν ἀχύρων, περιήχθη ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ τὸ στρατόπεδον. Κατόπιν δὲ μετὰ τῶν κεφαλῶν τῶν ἀξιωματικῶν ἐσάλη οὕτως ὡς δῶρον εἰς τὸν Σουλτάνον, ἐξετέθη δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς κοινὴν θέαν πρὸς κορεσμὸν τοῦ φανατικοῦ ὄχλου. Μετὰ ταῦτα τὸ δέρμα του ἐξηγοράσθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῶν υἱῶν του, οἵτινες ἔθαψαν αὐτὸ ὑπὸ τὸ μνημεῖον, ὅπερ ἤγειρε πρὸς τιμὴν τοῦ ἥρωος καὶ μάρτυρος ἡ ἑνετικὴ γερουσία, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ Παύλου, τὰ δὲ ὀστᾶ του περισυλλεγέντα ἐνεταφιάσθησαν μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου.

Ἡ ἐπὶ τῶν τουρκικῶν πλοίων ἐπιβιβασθεῖσα φρουρὰ ἀντὶ νὰ κατευθυνθῇ εἰς Κρήτην, ἦλθε αἰχμάλωτος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξ αὐτῆς πολλοὶ καθ' ὁδὸν ἐπνίγησαν, τριακόσιοι δὲ χριστιανοὶ εὑρισκόμενοι ἐν τῷ τουρκικῷ στρατοπέδῳ ἀπηνῶς ἐσφάγησαν, καὶ οἱ ὅμηροι ἀκρωτηριασθέντες ἐτάχθησαν ἐν τοῖς εὐνούχοις τοῦ χαρεμίου. Οἱ στρατιῶται ἐπεδόθησαν εἰς τὰ συνήθη ἐπινίκια ὄργια, σφάζοντες, δηοῦντες τὴν πόλιν, συλοῦντες τοὺς ναούς, βεβηλοῦντες τὰ θυσιαστήρια, καίοντες τὰς εἰκόνας, ἀσεβοῦντες καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς νεκρούς, ὧν ἐκθάψαντες τὰ ὀστᾶ διεσκόρπισαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὅσοι Λατῖνοι διέφυγον τὴν σφαγὴν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐδιώχθησαν τῆς πόλεως, ἥτις παρεδόθη εἰς τοὺς Ἕλληνας, πρὸς οὓς ὁ Μου-

σταφᾶς δὲν ἔδειξε τόσῳ κακὰς διαθέσεις· τὸ μῖσος αὐτοῦ ἐστρέφετο ἅπαν κατὰ τῶν Λατίνων.

Διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Ἀμμοχώστου πᾶσα ἡ Κύπρος περιεβλήθη τὰ σιδηρᾶ δεσμὰ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας, ἥτις συνοψίζεται ὁλόκληρος εἰς σειρὰν ἐπονειδίστων τυραννικῶν πράξεων. Τίς οἶδεν ὅμως, ἐὰν οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔσωσαν τὴν Κύπρον ἀπὸ τὸν ἐκλατινισμόν. Ναὶ μὲν αἱ ἀλλεπάλληλαι τῶν Λατίνων πιέσεις δὲν ἴσχυσαν νὰ προσηλυτίσωσι τοὺς Κυπρίους οὔτε φυλετικῶς οὔτε θρησκευτικῶς, τίς οἶδεν ὅμως, ἐὰν οἱ κυριαρχοῦντες Ἐνετοὶ ποδηγετούμενοι ὑπὸ φανατικῶν Παπῶν, δὲν κατώρθουν ἐπὶ τέλους νὰ τύχωσι τοῦ ποθουμένου; Οἱ Τοῦρκοι οὐ μόνον κατεδίωξαν πάσῃ δυνάμει τοὺς Ἐνετούς, ἀλλὰ καὶ ἀπέδωκαν εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὰ πρὸ τῶν Φράγκων δικαιώματά της. Οἱ Τοῦρκοι ὡσεὶ ὑπὸ θείας ἐμπνεύσεως ἐλαυνόμενοι πρὸς ἐξόντωσιν τῶν Λατίνων, οὐ μόνον ἐκ τῆς Ἀμμοχώστου ἐξεδίωξαν αὐτούς, ἀλλ' οὔτε ἐκκλησίαν ἐπέτρεψαν, ὅπως ἔχωσιν, οὔτε οἰκίας, οὔτε κτήματα ἐν τῇ νήσῳ. Ὁ Μουσταφᾶς παρέδωκε τὴν Ἁγ. Σοφίαν τῆς Ἀμμοχώστου καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Συμεῶνος καὶ πολλοὺς ἄλλους εἰς τοὺς Ἕλληνας, τὸν ἐν Λευκωσίᾳ καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Νικολάου μετέβαλεν εἰς ὀθωμανικὸν τέμενος, τὰς δὲ λοιπὰς αὐτῶν ἐκκλησίας μετεποίησεν εἰς σταύλους καὶ ἀποθήκας, ὡς καὶ μέχρι σήμερον διετηρήθησαν.

Οὕτως οἱ Λατῖνοι τεταπεινωμένοι ἤδη, ἠναγκάζοντο νὰ ἐκκλησιάζωνται ἐν τοῖς ναοῖς τῶν Ὀρθοδόξων, οἵτινες ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἐκτελῶσι τὰ τῆς θρησκείας των, νὰ ἐξαγοράζωσι τὰ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καταληφθέντα μοναστήρια καὶ νὰ ἔχωσι κτήματα. Τὰ δικαιώματα ταῦτα παρεχώρησεν ὁ τότε μέγας Βεζύρης εἰς ἐπὶ τούτῳ μεταβᾶσαν ἐξ Ἀμμοχώστου ἐπιτροπείαν ἐξ ὀρθοδόξων πολιτῶν. Οὕτω καταπιεζόμενοι οἱ Λατῖνοι, προϊόντος τοῦ χρόνου ἐξηφανίσθησαν τῆς Κύπρου μετὰ τόσων αἰώνων ματαίους ἀγῶνας πρὸς ἐκφραγισμὸν αὐτῆς. Ἐν τούτοις παρ' ὅλους τούτους τοὺς καταδιωγμοὺς οἱ Πάπαι δὲν ἐλησμόνησαν ταχέως τὴν Κύπρον. Ἀναφέρονται κατὰ τοὺς πρώτους τῆς τουρκοκρατίας χρόνους πολλοὶ Ὀρθόδοξοι ἀρνησίθρησκοι, Κύπριοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἵτινες σπουδάζοντες ἐν τοῖς πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας, ἐξεπέμποντο εἰς Κύπρον καὶ Ἀνατολὴν πρὸς προσηλυτισμόν. Ἀλλὰ πᾶσα τοιαύτη ἐφεξῆς ἀπόπειρα εἶναι ματαία.

Οἱ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι οἱ ὑπὸ τῶν Λατίνων εἰς κώμας ἐκβληθέντες, ἐπανῆλθον εἰς τὰς πρώην αὐτῶν ἕδρας· ὁ ἀρχιεπίσκοπος εἰς Λευκωσίαν, ὁ τῆς Πάφου ἐπίσκοπος εἰς τὴν ὁμώνυμον πόλιν, ὁ τῆς Ἀμαθοῦντος, ἔχων δύω ἕδρας, εἰς Λεμησσὸν καὶ Λάρνακα, καὶ ὁ ἐν Καρπασίῳ εἰς Ἀμμόχωστον, καὶ εἶτα, ὅτε ἡ πόλις αὕτη ἠρημώθη, εἰς τὴν Κυρήνειαν. Τοιαύτη καὶ μέχρι σήμερον διατηρεῖται ἡ ἐκκλησιαστικὴ τῆς νήσου διαίρεσις.

Ἡ Κύπρος ἐπὶ τῶν Τούρκων εἰς οἰκτρὰν περιέστη θέσιν ἠθικῶς τε καὶ ὑλικῶς. Αἱ πόλεις αὐτῆς ἐξεμηδενίσθησαν· ἡ Κυρήνεια παρεκτὸς τοῦ μέχρι καὶ σήμερον σωζομένου φρουρίου κατεστράφη, ὡς καὶ ἡ Ἀμμόχωστος, ἥτις πρωτεύουσα ἐπὶ πολὺ ἄλλοτε διατελέσασα ἐκοσμεῖτο διὰ πολλῶν καὶ λαμπρῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν οἰκοδομημάτων καὶ ἐκκλησιῶν. Ἡ Λευκωσία κατέστη ὑπαρὰ τουρκικὴ πόλις καὶ αἱ πλεῖσται τῶν 250 αὐτῆς ἐκκλησιῶν μετεβλήθησαν εἰς τζαμία καὶ ἀποθήκας, αἱ δὲ λοιπαὶ κατεστράφησαν. Τὴν (Νέαν) Πάφον διεδέχθη ἡ παρακειμένη κωμόπολις Κτῆμα, τὴν Κυρήνειαν ἡ ὁμώνυμος κώμη, τὴν Ἀμμόχωστον, ἥτις εἶτα παρεδόθη εἰς τοὺς Τούρκους, οἵτινες μόνοι ἐφεξῆς ἠδύναντο νὰ κατοικῶσιν ἐν αὐτῇ, τὰ πλησίον Βαρώσια, ἡ Λεμησσὸς καὶ ἡ Λάρναξ, ἀντικαταστήσασα κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα τὸ ἀρχαῖον Κίτιον, κληθεῖσα δὲ οὕτως ἐκ τῶν πολλῶν ἐκεῖ λαρνάκων, κατέστησαν ἄσημοι πολίχναι, καὶ πλεῖσται κῶμαι ἠρημώθησαν. Νέκρωσις καὶ σιγὴ πανταχοῦ βασιλεύει. Οὔτε ἐμπόριον, οὔτε ναυτιλία, οὔτε βιομηχανία, οὐδεμία ζωή. Ἐπὶ τῶν φρουρίων καὶ τῶν κατηρειπωμένων πύργων τῶν Βυζαντίνων, τῶν Ναϊτῶν, τῶν Λουζινιάνων, τῶν Ἐνετῶν ἔχουσι στήσῃ τὰ ἄγρια πτηνὰ τὴν φωλεάν των καὶ ὑπεράνω ἀπαισίως κρώζει ὁ μαῦρος κόραξ. Ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου δεκατισθεὶς ἐκ τῶν πολέμων, τῶν θεομηνιῶν καὶ τῶν ἀσθενειῶν ἐπαισθητῶς ἐμειώθη, ἡ δὲ Κύπρος ἡ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων 1,000,000 κατοίκων ἀριθμοῦσα, καὶ 600,000 ἐπὶ τῶν Λουζινιάνων, κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἠρίθμει περὶ τὰς 40 μόνον χιλιάδας κατοίκων.

Ὁ Μουσταφᾶς ἐκπληρώσας διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Κύπρου τὴν σουλτανικὴν ἐντολήν, ἡτοιμάσθη πρὸς ἀναχώρησιν. Προηγουμένως ὅμως ἐπιδιώρθωσε τὰ κατασραφέντα τείχη τῆς Ἀμμοχώστου, ἔνθα ἐγκατέστησεν ἱκανὴν φρουράν, καὶ διένειμε καθ' ὅλην τὴν νῆσον 20

χιλ. στρατιώτας πεζοὺς καὶ ἱππεῖς, παραχωρήσας αὐτοῖς τὰς οἰκίας καὶ τὰ κτήματα τῶν ἠττημένων, οἵτινες ἀπὸ πλουσίων ἠναγκάσθησαν ἤδη, ὅπως ἀποζῶσι, νὰ γίνωσιν ἀχθοφόροι, ἀγωγεῖς καὶ ἐπαῖται. Οὕτω κατηργήθη καὶ ἡ τέως φευδοκρατία, κατὰ δὲ τὸ τουρκικὸν ἀξίωμα, ὅτι πᾶσα ἡ γῆ βασιλική, παρεδόθησαν ἐν ὀνόματι τοῦ Σουλτάνου τὰ κτήματα εἰς τοὺς Τούρκους, ἀπολύτους κυρίους, καλλιεργοῦντας αὐτὰ διὰ τῶν δούλων ὑπηκόων. Οὕτως ἐδημιούργησαν τὰ *τζιφλίκια*, ἅτινα πάντα σχεδὸν προϊόντος τοῦ χρόνου περιῆλθον ἐν κατατμήσει εἰς τὴν κυριότητα τῶν ἐργατικῶν χριστιανῶν, τῶν ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου των κερδαινόντων τὸν ἐπιούσιον ἄρτον. Ὀργανώσας προσέτι ὁ Μουσταφᾶς τὴν διοίκησιν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν λοιπῶν κτήσεων τῆς Τουρκίας καὶ διορίσας ἀξιωματικόν τινα ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ, ἀπῆλθε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1571 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ὁ Σελίμης ἐν θριάμβῳ καὶ μετὰ πομπῆς ὑπεδέξατο αὐτὸν καὶ πολλαχῶς τὸν ἀντήμειψεν, ἂν καὶ ὡς ἔλεγεν ἡ κατάκτησις τῆς Κύπρου τῷ ἐστοίχισε πλειοτέρους ἄνδρας, ἢ ὅσους δι' αὐτῆς ὑπηκόους ἐκτήσατο· ἑβδομήκοντα καὶ πέντε χιλιάδες Τοῦρκοι εὗρον τὸν θάνατον ὑπὸ μόνα τὰ τείχη τῆς Ἀμμοχώστου.

Τοῦ Σελίμη οἱ πόθοι ἐπληρώθησαν, ἀλλ' ὁ σύμβουλος αὐτοῦ Ἰωσὴφ Νασσὺ δὲν ἔγεινε βασιλεὺς τῆς Κύπρου. Ὁ Σουλτάνος ἐλάμβανεν ἀπ' εὐθείας πλέον τοὺς περιφήμους τῆς νήσου οἴνους, οἵτινες καὶ ἐγένοντο μετ' ὀλίγον ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ. Ἡμέραν τινὰ τοῦ 1574 ἐνῷ ἐπεσκέπτετο νεόδμητόν τι λουτρόν, ἠσθάνθη αἴφνης ἐν ταῖς αἰθούσαις αὐτοῦ ῥῖγος καθ' ὅλον τὸ σῶμα· τότε ἐζήτησεν οἶνον τῆς Κύπρου, ἐξ οὗ πιὼν κατὰ κόρον, ἐμεθύσθη καὶ ἔπεσεν ἐκ ζάλης ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου δαπέδου, βαρέως τραυματισθείς· μετὰ δέκα ἡμέρας ὁ οἰνοπότης Σελίμης ὁ Α' ἀπέθανεν ἐν ἀγωνίᾳ.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος τῆς ἀπωλείας τῆς Κύπρου, ἤτοι τῷ 1572, ἡ Ἐνετία εὐχερῶς ἠδύνατο ν' ἀνακτήσηται τὴν νῆσον, ὅτε ἡ Αὐστρία βοηθουμένη ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν καὶ τοῦ Πάπα κατέστρεψε τὸν τουρκικὸν στόλον, διακόψασα τὰς προόδους τῶν Τούρκων. Ἀλλ' αἱ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης λησμονηθεῖσαι διχόνοιαι ἐπανῆλθον τὴν ἐπαύριον αὐτῆς ζωηρότεραι ἔτι. Ἡ Ἐνετία ἀπώλεσεν οὕτω τὴν καταλληλοτέραν στιγμὴν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς νήσου, ἥτις θὰ κατωρθοῦτο δι' ἁπλῆς τοῦ ἐνετικοῦ στόλου ἐμφανίσεως πρὸ τῶν κυπρίων

ἀκτῶν. Ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἰδέᾳ τοσοῦτος τρόμος εἶχε καταλάβει τὸν ὑπὸ τοῦ καταστραφέντος τουρκικοῦ στόλου ἐγκαταλελειμμένον ἐν Κύπρῳ στρατόν, ὥστε ἡ φρουρὰ τῆς Ἀμμοχώστου ἐζήτει νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τοὺς κατοίκους. Ἡ Ἐνετία ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ δὲν ἐκινήθη, καταγινομένη εἰς ἄλλας ἀνεπιτυχεῖς ἐκστρατείας, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐντὸς ὀλίγου κατεσκεύασαν νέον στόλον. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ Ἐνετία ἀνεκτᾶτο τὴν Κύπρον, μὴ θὰ ἠδύνατο νὰ τὴν διατηρήσῃ; ἢ θὰ ἐγίνετο μόνον πρόξενος νέων πληγῶν εἰς τὴν ἀτυχῆ νῆσον; Ἡ Ἐνετία ἀπώλεσε διὰ παντὸς πλέον αὐτήν, θεωρηθεῖσα εὐτυχὴς νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν πρὸς τοὺς Τούρκους εἰρήνην ἀντὶ 300,000 δουκάτων.

Ἡ Κύπρος ἀπετέλεσε τότε ἓν τῶν 35 πασσαλικίων, εἰς ἃ διῃρεῖτο τὸ τουρκικὸν κράτος, τὸ ἕβδομον δὲ τῆς Ἀσίας. Αἱ ἐξ αὐτῆς πρόσοδοι προσδιωρίσθησαν κατ' ἀρχὰς πρὸς διατήρησιν τοῦ Μ. Βεζύρου μέχρις ὅτου μετὰ ταῦτα τὸ μεγαλείτερον αὐτοῦ μέρος ἐδόθη εἰς τὴν Σουλτάναν Βαλιδέ, ἤτοι τὴν βασιλομήτορα. Ὁ Μ. Βεζύρης καὶ ἡ Βαλιδὲ παρέδιδον τὴν νῆσον ἐπὶ μισθώσει εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα πασσᾶν, ὅστις ἐδρεύων ἐν Λευκωσίᾳ ὡς διοικητής, εἶχε καὶ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Κύπρῳ στρατοῦ. Ἡ νῆσος διῃρέθη εἰς 16 διαμερίσματα, ἕκαστον τῶν ὁποίων διῳκεῖτο ὑπὸ ἑνὸς ἀγᾶ καὶ ἑνὸς καδῆ, πλὴν τῆς Ἀμμοχώστου, ἥτις μετὰ τῶν πέριξ ἀπετέλεσεν ὡς καὶ ἐπὶ Ἐνετῶν ἰδιαιτέραν διοίκησιν ὑπὸ *βέην*, ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ὁποίου οὐδ' εἰς αὐτὸν τὸν πασσᾶν ἐπετρέπετο ἡ εἰς τὴν πόλιν εἴσοδος.

Οἱ ἄρρενες κάτοικοι τῆς νήσου οἱ ἔχοντες ἡλικίαν ἀπὸ 14—50 ἐτῶν ἀνήρχοντο μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν κατὰ τὴν τότε γενομένην ἀπογραφὴν πρὸς διανομὴν τῆς φορολογίας εἰς 85,000, ὥστε ἐὰν κατ' ἀναλογίαν ὑπολογίσωμεν θὰ εὕρωμεν, ὅτι ὁ ὁλικὸς τῆς νήσου πληθυσμὸς δὲν ἦν τότε πολὺ μικρός. Οἱ φορολογούμενοι ἠδύναντο νὰ ἐξαγοράσωσι μέρος γῆς ὡς ἴδιον κτῆμα κληρονομικόν, καλλιεργοῦντες αὐτὸ καὶ ἀποτίοντες τὸ δέκατον τῶν προϊόντων, ὡς καὶ κεφαλικὸν φόρον (χαράτζιον). Τὰ μεγάλα κτήματα τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων Κυπρίων κατελήφθησαν, ὡς εἴπομεν, ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ ἐπωλήθησαν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως εἰς αὐτούς, οἵτινες διὰ δουλοπαροίκων ἐκαλλιέργουν αὐτά, ἢ δι' ἀγροληπτῶν.

Οἱ ἐπὶ μισθώσει διοριζόμενοι πασσάδες καθίσταντο ἀληθεῖς τῆς νήσου δεσπόται, ἀνεξελέγκτως διαχειριζόμενοι τὰ τῆς νήσου καὶ

ἀνεξάντλητοι εἰς τακτικὰς καὶ ἐκτάκτους φορολογίας, εἰς αὐτὸ τοῦτο ἁρπαγάς, πᾶν μέσον μετερχόμενοι, ὅπως εἰσπράξωσι πλειότερα τῆς ὀφειλομένης πρὸς τὸν Βεζύρην μισθώσεως, διότι τὸ πλεονάζον εἰσήρχετο εἰς τὰ θυλάκια αὐτῶν. Ἀρχομένου τοῦ 18ου αἰῶνος οἱ Κύπριοι ἐξηντλημένοι ὅλως ἐκ τῶν καταπιέσεων τούτων, ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὴν Πύλην, ἥτις πρὸς διόρθωσιν δῆθεν τοῦ κακοῦ ἀντικατέστησε τοὺς πασσάδες διὰ τῶν *μουσελήμηδων*, χωρὶς νὰ μεταβάλῃ τὸ τῆς μισθώσεως σύστημα. Ἡ Κύπρος τότε ἐμισθοῦτο εἰς αὐτοὺς ἀντὶ 2 1/2 ἑκατομμυρίων γροσίων, ἤτοι 600 περίπου χιλιάδων φράγκων. Οἱ μουσελήμηδες δὲν ἐδείχθησαν ἧττον ἄπληστοι τῶν πασσάδων, καὶ οἱ Κύπριοι ἐκ νέου διεμαρτυρήθησαν εἰς τὴν Πύλην, ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην οὐδεμίαν ἔλαβον ἀπάντησιν.

Ὁ 18ος αἰὼν ὑπῆρξε διὰ τὴν Κύπρον ὁ ἀθλιέστερος πάντων ἐξ ὅσων εἶδεν, ἐλπίζομεν δὲ καὶ ὁ τελευταῖος τοιοῦτος. Ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ ὑλικὴ κατάπτωσις ἔφθασαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς τὸ κατακόρυφον. Γεωργία ὑπὸ τὰς ἀθλιεστέρας συνθήκας, ἐμπόριον, βιομηχανία, ναυτιλία μηδέν. Οὔτε ἡ ἰδιοκτησία ἀνεγνωρίζετο, οὔτε ἡ ζωὴ ἢ ἡ τιμὴ τῶν κατοίκων εὑρίσκετο ἐν ἀσφαλείᾳ. Οἱ ἄπληστοι μουσελήμηδες ἐπέβαλλον φόρους ἀνηκούστους· ἕκαστος *ραγιᾶς* ἀπέτιε κατ' ἀναλογίαν 200 γρόσια κατ' ἔτος ἐκτὸς τῶν ἐκτάκτων φόρων καὶ τῶν ἀγγαρειῶν. Πλὴν τῆς δεκάτης καὶ τοῦ χαρατζίου ἄλλοι πρωτεύοντες φόροι ἦσαν ὁ στρατιωτικὸς καὶ ὁ κατὰ κεφαλὴν ἐτήσιος φόρος, ἀνερχόμενος εἰς 40 γρόσια δι' ἕκαστον ἄτομον· αἴφνης δὲ μίαν πρωΐαν ἐγειρόμενος ὁ μουσελήμης διέτασσεν, ὅτι πάντες οἱ φέροντες τὸ δεῖνα ὄνομα καθ' ὅλην τὴν νῆσον ὑποχρεοῦνται νὰ καταβάλωσιν ἕκτακτον φόρον τόσων γροσίων· τίς ἠδύνατο νὰ ἀντιστῇ ;

Ὁ τῷ 1764 διορισθεὶς μουσελήμης Ὀσμάνης, θελήσας ν' αὐξήσῃ τὸν ἐτήσιον κατὰ κεφαλὴν φόρον ἀπὸ 40 γρόσια εἰς 44 καὶ 1/2 διὰ τοὺς Χριστιανοὺς καὶ τὰ ἡμίσια διὰ τοὺς Τούρκους, προεκάλεσε τὴν ὁμόθυμον Χριστιανῶν καὶ Τούρκων διαμαρτυρίαν πρὸς τὸν Σουλτάνον Μουσταφᾶν τὸν Γ', ὅστις ἀπέστειλεν εἰς Κύπρον ἀπεσταλμένον πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν κατοίκων. Οὗτος ἐλθὼν εἰς Λευκωσίαν, προσεκάλεσεν εἰς τὸ *σεράγιον* τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς προκρίτους τῶν Χριστιανῶν καὶ Τούρκων, ὅπως ἀνακοινώσῃ αὐτοῖς τὴν

ὑψηλὴν σουλτανικὴν ἐντολὴν καὶ ἀκούσῃ τὰ παράπονα αὐτῶν. Ἐνῷ δὲ πάντες ἦσαν συνηγμένοι ἐν τῷ *διβανίῳ*, ἡ αἴθουσα αἴφνης κρημνίζεται καὶ συμπαρασύρει μεθ' ἑαυτῆς πλέον τῶν τριακοσίων. Ὁ μουσελήμης κόψας τὰς δοκοὺς καὶ κρημνίσας τὴν αἴθουσαν, ἀπεπειράθη νὰ θάψῃ πάντας ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ σεραγίου· ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ὁ ἀπεσταλμένος βεζύρης ἐσώθη, πρὸς στιγμὴν ὅμως, διότι ὁ Ὀσμάνης θέλων ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ ὀχληροῦ τούτου πρέσβεως, ἐδηλητηρίασεν αὐτόν. Ἀφοῦ ἐγνώσθησαν ταῦτα, ὁ λαὸς ἐξοργισθεὶς ἔδραμε πάνοπλος πρὸς τὸ σεράγιον, καὶ καθ' ἃ διηγεῖται ὁ αὐτόπτης Κυπριανός, «*εὑρὼν τὴν πόρταν κλεισμένην ἔδωσε φωτίαν, ἄναψε τὸ σαράγιον, ἐχύθη, ἐφόνευσε τὸν ταλαίπωρον Τζὴλ Ὀσμάνην μὲ ἄλλους δεκαοκτὼ ἀνθρώπους του καὶ ἐδιαγούμισε ἁρπάσας πᾶν τὸ εὑρεθὲν εἰς τὸ σαράγι καὶ αὐθεντικὸν* (δημόσιον) *καὶ ἰδικόν του καὶ τῶν ἀνθρώπων του.....*». Καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι ὑπῆρξαν σύμφωνοι, συνελθόντες δὲ οἱ χριστιανοὶ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρόκριτοι ἀμφοτέρων, ἔγραψαν εἰς τὴν Πύλην τὰ διατρέξαντα, ἐπιρρίπτοντες τὴν εὐθύνην εἰς τὸν φονευθέντα πασσᾶν.

Ἡ Πύλη ἀπέστειλε τότε νέον μουσελήμην τὸν Χαφὶζ-Μωαμέτ-ἐφένδην, ἄνδρα ἐπὶ ἱκανότητι καὶ συνέσει διακρινόμενον. Ὁ Χαφὶζ ἐσκέπτετο νὰ κηρύξῃ ἐλθὼν εἰς Κύπρον γενικὴν ἀμνηστείαν, ἀλλ' οἱ περιστοιχίσαντες αὐτὸν Τοῦρκοι χάριν ἰδίων συμφερόντων ὑπέβαλον αὐτῷ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχηγῶν τῆς στάσεως, καθ' ἣν ἐφονεύθη ὁ προκάτοχός του, ζητοῦντες τὴν τιμωρίαν αὐτῶν. Ὁ μουσελήμης εὑρεθεὶς ἐν ἀμηχάνῳ θέσει, ἅτε μὴ θέλων οὔτε νέας νὰ προκαλέσῃ ταραχάς, οὔτε ν' ἀρνηθῇ εἰς τοὺς Τούρκους τὴν τιμωρίαν, ἐνόμισεν, ὅτι εὗρε διέξοδον δι' ἐπιβολῆς εἰς πάντας ἐν γένει τοὺς κατοίκους προστίμου 40 γρ. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδένα εὐηρέστησεν. Οἱ ταραξίαι συναθροισθέντες, κατέλαβον τοὺς ἐν τῇ παρακειμένῃ Κυθραίᾳ πολυπληθεῖς ἀλευρομύλους, ἐξ ὧν ἡ πρωτεύουσα ἐλάμβανε τὰ ἀναγκαῖα ἄλευρα, οἱ δὲ ἐπίσκοποι διεμαρτυρήθησαν εἰς τὴν Πύλην, ἥτις ἀπέστειλε νέον διοικητὴν καὶ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς κατοίκους Χριστιανοὺς καὶ Τούρκους τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἁρπαγέντων βασιλικῶν (αὐθεντικῶν) χρημάτων.

Εἰς τοῦτο ἠναντιώθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ κωμῶν τινων, διὸ καὶ ἐπῆλθε

στάσις αὐτῶν κατὰ τῆς διοικήσεως ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγᾶ τῆς Κυρηνείας Χαλήλη, ὅστις ἐπεζήτει οὕτω νὰ διορισθῇ πασσᾶς τῆς Κύπρου. Ὁ Χαλήλης δι' ἁρπαγῶν καὶ πυρκαϊῶν διέσπειρε τὸν τρόμον καθ' ὅλην τὴν νῆσον, ἠπείλησε τὴν Ἀμμόχωστον, κατέλαβε τὴν Λευκωσίαν καὶ ἐπροξένησε πλειότερα δεινὰ τῶν μουσελήμηδων. Οἱ κάτοικοι τότε ἀπηυθύνθησαν εἰς τὸν γάλλον πρόξενον, ὅπως μεσιτεύσῃ μεταξὺ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν στασιαστῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος ἠρνήθη, εἰπών, ὅτι δὲν εἶχεν ἄδειαν παρὰ τοῦ βασιλέως κυρίου του ν' ἀναμιγνύηται εἰς ξένας ὑποθέσεις, ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Ἄγγλον, ὅστις ὅμως οὐδὲν κατώρθωσεν. Οἱ στασιασταὶ ἐξηκολούθουν ἐρημοῦντες τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς πόλεις, καὶ ἡ κατάστασις αὕτη ἕνεκα τῆς ἀβουλίας τῆς Πύλης μόλις μετὰ δύω ἔτη τῷ 1766 ἔληξεν, ὁπότε ἐστάλη εἰς Κύπρον ὁ πασσᾶς Κιὸρ-Μωαμὲτ μετὰ 2,500 ἀνδρῶν καὶ πολλῶν πλοίων.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀπεβιβάζετο εἰς Ἀμμόχωστον χάριν λῃστρικῶν σκοπῶν καὶ ὁ ἐν Καραμανίᾳ διοικητὴς τῶν Σελευκίων, ὅστις μετ' ἀγρίων τινῶν Καραμανίων ἐπεδόθη εἰς τὴν δῄωσιν τῆς νήσου. Τοῦτον μετ' ὀλίγον ὑπεχρέωσεν ὁ Κιὸρ πασσᾶς, ὅπως ταχθῇ ὑφ' αὐτὸν καὶ ὁμοῦ καταδιώξωσι τὸν Χαλήλην, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ νὰ τὸν ἀποτρέψῃ καὶ ἀπὸ τὰς ἁρπαγάς. Τότε ἀμφότεροι ἐβάδισαν κατὰ τῆς Λευκωσίας, ἔνθα ἦν ὁ Χαλήλης μετὰ 5,000 στρατιωτῶν, ὧν τὸ πλεῖστον διέλυσεν ἀμέσως ὁ πασσᾶς, κηρύξας ἀμνηστείαν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ ἀντάρτου, ὅστις οὕτως ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ φρούριον τῆς Κυρηνείας. Οἱ περὶ αὐτὸν ἐπολέμησαν γενναιότατα, πολλοὺς φονεύσαντες, ἀλλὰ συλληφθέντος τοῦ Χαλήλη, τὸ φρούριον παρεδόθη αὐθημερόν. Ὁ ἀντάρτης μετὰ τῶν 200 μέχρι τέλους ἐναπομεινάντων αὐτῷ πιστῶν ἐφονεύθη, καὶ ἡ Κύπρος ἔτι μᾶλλον ἐξηντλημένη, ἐπανέπεσεν εἰς τὴν προτέραν νέκρωσιν.

Αἱ αὐθαιρεσίαι ὅμως τῶν μουσελήμηδων προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρξαντο περιοριζόμεναι οὐκ ὀλίγον ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων χάρις εἰς τὸ κοινοτικὸν σύστημα, ὅπερ ἡ Τουρκία ἀφῆκε ν' ἀναπτυχθῇ προϊόντος τοῦ χρόνου ὑφ' αὐτήν. Ἡ κοινότης, προϊὸν ρωμαϊκῆς καταγωγῆς, ἤκμασεν ἰδίως ἐν Τουρκίᾳ, τὰ μέγιστα συντελέσασα εἰς τὴν ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων παλιγγενεσίαν. Ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ οἱ πασσάδες ἤρξαντο διοριζόμενοι ἐπὶ πλη-

ρωμῇ, μετεβάλλοντο συχνάκις, ὅπως ἡ Τουρκία ἔχῃ μεγαλειτέρας ὠφελείας· ὡς ἐκ τούτου οἱ πασσάδες ἐπέβαλλον βαρυτάτους φόρους, οἱ δὲ κάτοικοι, ὅπως ἀντικρούωσι τὰς παραλόγους ἀξιώσεις αὐτῶν, ὤφειλον νὰ ὦσι συνησπισμένοι εἰς κοινότητα, παριστῶσαν δι' ἀντιπροσώπων εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην τὰς βιαιότητας τῶν διοικητῶν αὐτῆς. Πολλάκις δὲ βλέπομεν ἀντιπροσώπους καὶ τῶν κυπρίων κοινοτήτων ἀπερχομένους εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἔκθεσιν τοιούτων παραπόνων, καὶ οὐχὶ σπανίως εἰσακουομένους.

Ἑτέρα ἀνάγκη τῆς ὑπάρξεως κοινοτήτων ἦν καὶ τὸ διανεμητικὸν σύστημα τῆς τουρκικῆς φορολογίας. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐγνώριζον ἢ τοὺς ἀμέσους φόρους, ὁ δὲ Σουλτάνος καθ' ἕκαστον ἔτος ὥριζεν, ὅτι τὸ δεῖνα πασσαλίκιον, λ. χ. ἡ Ρούμελη, ὁ Μωριᾶς, αἱ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους κλπ. ὑπεχρεοῦντο νὰ πληρώσωσι τόσα γρόσια. Τὸ ποσὸν τοῦτο διεμοιράζετο εἰς τοὺς νομούς, εἶτα εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ κατόπιν εἰς τὰς κοινότητας, αἵτινες κατέβαλλον αὐτὰς διὰ τῶν προεστώτων (κοτζαπάσσηδων), ἐπιμελουμένων τῶν ἐν γένει συμφερόντων τῆς κοινότητος. Οἱ προεστῶτες, πρόκριτοι ἢ δημογέροντες οὗτοι, ὡς διαφοροτρόπως ἐκαλοῦντο, ἐξελέγοντο ἐνιαυσίως μεταξὺ τῶν γερόντων, τῶν πεπαιδευμένων καὶ τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἀριστοκρατοτέρων οἰκογενειῶν. Ἐννοεῖται, ὅτι πᾶσαι αἱ ἐκ τοῦ κοινοτικοῦ συστήματος πηγάζουσαι ἐλευθερίαι τῶν Χριστιανῶν ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ ἑκάστοτε Σουλτάνου καὶ τοῦ πασσᾶ. Ἡ σπουδαιοτέρα ἐν Κύπρῳ κοινότης ἦν ἡ τῆς Λευκωσίας, ἔνθα συνήρχετο τὸ γενικὸν συμβούλιον τῶν ἐν Κύπρῳ κοινοτήτων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Ἐκ τινος χωρίου τοῦ Κυπριανοῦ βλέπομεν, ὅτι τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐγένετο κατὰ παλαιὰν συνήθειαν τοῦ τόπου συνάθροισις τοῦ λαοῦ ἐκ πάσης τῆς νήσου ἔξωθι τῆς Λευκωσίας, *ὅπου οἱ χωριανοὶ ἀγοράζουσι καὶ πωλοῦσι διὰ τὴν χρείαν τῆς γεωργίας καὶ τοῦ χειμῶνος καὶ συμβιβάζονται μετὰ τῶν χρεοφειλετῶν αὐτῶν, καὶ ἄλλας χρείας των βλέπουσιν.* Ἀναμφιβόλως κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ὁπότε συνήρχοντο εἰς πανήγυριν πλεῖστοι ἐξ ὅλης τῆς νήσου μετὰ τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν, θὰ συνεζητοῦντο καὶ τὰ συμφέροντα τῶν κοινοτήτων, καὶ θὰ ἐξελέγοντο οἱ ἐν Λευκωσίᾳ προεστῶτες, διότι καὶ ἐν Ἑλλάδι βλέπομεν, ὅτι αἱ ἑορταὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ Δημητρίου ἦσαν καθιερωμέναι διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν δημογερόντων.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐδίκαζεν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχιερεῖς, τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὰ ἀφορῶντα τὴν θρησκείαν καὶ τὰς ἀστικὰς αὐτῶν διαφοράς, ἐπιβλέπων μετὰ τῶν κοινοτήτων τὴν ἠθικὴν αὐτῶν κατάστασιν, καὶ φροντίζων περὶ τῆς ἡσυχίας τῆς νήσου, δι' ἣν ηὐθύνετο ἀπέναντι τῆς Πύλης. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος, Ραγιᾶ-Βεκίλης καλούμενος, ἤτοι ἀντιπρόσωπος τῶν *ραγιάδων*, διῴκει οὕτω ἀπὸ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς αὐτοῦ πᾶσαν τὴν νῆσον, ἔχων πλὴν τῆς δικαστικῆς καὶ διοικητικὴν ἐξουσίαν, ἀνεξάρτητος τοῦ μουσελήμη, εἰς τὰ σχέδια τοῦ ὁποίου πολλάκις καὶ ἀνθίστατο, διορίζων ὑπαλλήλους, εἰσπράττων τοὺς φόρους καὶ ἀποστέλλων αὐτοὺς εἰς τὴν Πύλην. Οὕτως ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ μουσελήμης κατήντησε τύπος, ἀληθῆ δὲ διοικητὴν ἀνεγνώριζον Ὀθωμανοί τε καὶ Ἕλληνες μόνον τὸν ἀρχιεπίσκοπον.

Ἀλλ' ἐν Κύπρῳ βλέπομεν καὶ ἕτερον πρόσωπον, ἰσχυρὰν κατέχον θέσιν, ὅπερ ὑπεβοήθει τὰ σχέδια τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν κοινοτήτων ἐπ' ἀγαθῷ τῆς νήσου. Οὗτος ἦν ὁ Δραγομάνος, βαθμὸς ἀπονεμόμενος εἰς Χριστιανὸν ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων, διοριζόμενος ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, οὗ ὅταν ἐτύγχανε τῆς εὐνοίας ἦν ἰσχυρότερος τοῦ πασσᾶ, ὃν πολλάκις καὶ ἠδύνατο νὰ παύσῃ. Ὁ Δραγομάνος ἀνεμιγνύετο εἰς πάντα τὰ ζητήματα, ἔχων πᾶσαν ἐν τῇ νήσῳ ἐποπτείαν καὶ λογιστικὴν δικαιοδοσίαν, ἐχρησίμευε δὲ οἱονεὶ ὡς ἑρμηνεὺς τῶν μεταξὺ Πύλης καὶ Κύπρου σχέσεων· ἦν δηλαδὴ μετὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπον δεύτερος ἐθνάρχης, διότι ἄνευ αὐτοῦ οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ καθ' οἱουδήποτε Χριστιανοῦ. Εὐνόητοί εἰσιν οὕτως αἱ ὑπηρεσίαι, ἃς παρεῖχον οἱ Δραγομάνοι εἰς τοὺς ἀτυχεῖς *ραγιάδες*, ὅταν μάλιστα ἐτύγχανον ἄνδρες νοήμονες καὶ φιλογενεῖς.

Τοιοῦτος διαπρεπὴς Δραγομάνος ἀναφέρεται ὁ Χατζῆ-Γεωργάκης, Δραγομάνος κυρίως καλούμενος, κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, ὅστις διὰ τῆς νοημοσύνης, τῆς φιλογενείας καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰσχυρῶν αὐτοῦ μέσων πολλὰς παρέσχε τῇ νήσῳ ὑπηρεσίας, ἀξίας ν' ἀναγραφῶσιν ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Τὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτοῦ μέγαρον ἐν Λευκωσίᾳ, τὸ μέχρι σήμερον διασωζόμενον, *σαράγιον* δὲ καλούμενον, ὅπερ ἦν ἀληθὲς ἐνδιαίτημα μεγιστᾶνος, νυκτός τε καὶ ἡμέρας περιεκυκλοῦτο ὑπὸ ἀπείρου πλήθους, εὑρίσκοντος ἄσυλον ὑπὸ χριστιανι-

κὸν οἶκον καὶ ἐξαιτουμένου βοήθειαν κατὰ τῶν τουρκικῶν αὐθαιρεσιῶν. Οἱ Δραγομάνοι ἔφερον πολυτελῆ ἀσιατικὴν ἐνδυμασίαν, σώζονται δὲ οὕτω δύω εἰκόνες τοῦ Χατζῆ-Γεωργάκη ἐν τῷ ἐν Λευκωσίᾳ σεραγίῳ του[1].

Ἡ παντοδυναμία αὕτη τῶν κοινοτήτων, τοῦ κλήρου καὶ τῶν Δραγομάνων, ἥτις ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον ἐπὶ Σελίμη τοῦ Γ', Μουσταφᾶ τοῦ Δ' καὶ Μαχμοὺτ τοῦ Β' (1789-1821), ἐκλονήθη πρὸς στιγμὴν τῷ 1804 ἐκ μικρᾶς στάσεως, ἧς ὅμως τὸ τέλος πλειότερον ἐνεδυνάμωσεν ἐκείνους, ὧν τὴν ἰσχὺν ἐπεζήτησαν οἱ Τοῦρκοι νὰ καταρρίψωσιν. Οἱ φανατικοὶ τῆς Λευκωσίας Ὀθωμανοί, οἵτινες μετὰ λύπης ἔβλεπον ἑαυτοὺς ὑποσκελιζομένους ὑπὸ τῶν *ραγιάδων*, λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ἀναγκαίων πρὸς διατροφὴν τῆς νήσου, ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἐξ ἧς τὸ πᾶν ἐξηρτᾶτο καὶ ἥτις ὤφειλε νὰ προμηθευθῇ ἐγκαίρως τὰ χρειώδη, καὶ καταλαβόντες τὴν Λευκωσίαν, διὰ μυρίων κακώσεων ἐβασάνιζον τὸν γέροντα ἀρχιεπίσκοπον Χρύσανθον καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, οὓς καὶ ἐφόνευον, ἐὰν ἠρνοῦντο νὰ τοῖς δώσωσι χρήματα. Ὁ Δραγομάνος Χατζῆ-Γεωργάκης ἐκφυγὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπέτυχεν οὐ μόνον εὐνοϊκὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων λύσιν, ἀλλὰ κατώρθωσεν, ὅπως διαταχθῇ πασσᾶς τις μετὰ στρατοῦ ἐκ Καραμανίας, ἵνα ἀπέλθῃ κατὰ τῶν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Λευκωσίας ὀχυρωθέντων στασιαστῶν. Ἐν τῇ τοιαύτῃ κρισίμῳ καταστάσει, λέγει ὁ τότε περιηγητὴς Ali Bey, ὁ Οἰκονόμος[2] ὑπῆρξεν ὁ σωτήριος ἄγγελος τοῦ ἔθνους, κατορθώσας διὰ τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν μανίαν τῶν στασιαστῶν.

Μετὰ πολλὰς μάχας οὗτοι ἦλθον εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν πασσᾶν, ὅστις τῇ μεσολαβήσει τοῦ Οἰκονόμου καὶ τῶν προξένων Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας, Regnault, Περιστιάνη καὶ Καλλιμέρη ὑπεσχέθη οὐδένα νὰ τιμωρήσῃ· ἐπὶ τῷ τοιούτῳ ὅρῳ οἱ στασιασταὶ ἠνέῳξαν τὰς πύλας τῆς πόλεως. Ἀλλ' ὁ πασσᾶς καταλαβὼν τὴν Λευκωσίαν, δὲν ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ, πλείστους

[1] Ἐν αὐτῷ κατοικεῖ νῦν ἡ νύμφη αὐτοῦ σεβασμία πρεσβῦτις Ἰουλιανὴ Γεωργιάδου, λείψανον παρελθούσης ἀρχοντικῆς ἐποχῆς.

[2] Ὁ Οἰκονόμος οὗτος ἦν ὁ ἱερομόναχος Κυπριανός, ὁ μετὰ ταῦτα μάρτυς ἀρχιεπίσκοπος, ὁ ἀπαγχονισθεὶς τῷ 1821.

τῶν στασιαστῶν ἀποκεφαλίσας. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐταπείνωσεν ὡς εἰκὸς τὰ μέγιστα τοὺς Τούρκους καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ὑπὸ τὴν προστασίαν ἰσχυροῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ Δραγομάνου ἀπήλαυον κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ποιᾶς τινος ἀνεξαρτησίας. Οἱ Τοῦρκοι τεταπεινωμένοι, ἔθαψαν τὰ μίση αὐτῶν, ὅπως ἀγριώτερον ἐκδικηθῶσι κατὰ τὴν μετ' ὀλίγον ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821.

Ἡ ἰσχὺς ὅμως, ὡς καὶ ἡ κεφαλὴ τῶν Δραγομάνων, ἐξήρτητο ἐκ τοῦ ἑκάστοτε Σουλτάνου ἢ καὶ Βεζύρη. Ὁ Χατζῆ-Γεωργάκης προσκληθεὶς τῷ 1808 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπεκεφαλίσθη ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ Μ. Βεζύρου, κορέσαντος προσωπικὸν κατὰ τοῦ Δραγομάνου πάθος, ὅπερ συνέλαβε κατ' αὐτοῦ, ὅτε ἐπὶ τοῦ προηγουμένου Βεζύρου διετέλει ἐξόριστος ἐν Κύπρῳ. «Πανσθενεῖς προστάται, ἐν οἷς καὶ ἐκ τῶν τῆς ρωσικῆς καὶ τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας, εἶχον προσδράμει εἰς ἀρωγὴν κατόπιν ἑορτῆς. Ὅτε εἰσήρχοντο εἰς τὸ βεζυρικὸν μέγαρον, κομισταὶ σωστικῆς ἐπιταγῆς, τὸ ἀκέφαλον τοῦ Δραγομάνου σῶμα ἔκειτο θερμὸν εἰσέτι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ μετέβη τότε ἐκ Κύπρου εἰς Βυζάντιον καὶ ἐνέμετο μικρᾶς συντάξεως ἐκ τῆς γενναιοδωρίας τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας Ἀλεξάνδρου, καθὸ δημευθείσης τῆς κτημοσύνης αὐτῆς, ἀλλὰ τῷ 1830 ἐπαλινόστησεν εἰς Κύπρον, ἔνθα διὰ τοῦ Ἰωάννου Γεωργιάδου υἱοῦ τοῦ Δραγομάνου καὶ τοῦ Γεωργίου Γλυκὺ ἐπὶ θυγατρὶ ἐγγόνου κατὰ μακρὰν σειρὰν ἐνιαυτῶν συνεχίζουσα τὰς παραδόσεις τοῦ οἴκου αὐτῆς, ἀπέβη λυσιτελεστάτη τῇ πατρίδι»[1].

Διὰ τῶν κοινοτήτων, τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν Δραγομάνων οἱ κάτοικοι ἤρξαντο κἄπως ἀνακουφιζόμενοι ἐκ τῆς βαρείας δουλείας, καὶ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἀνακύπτον. Παχὺς ὅμως ἀμαθίας πέπλος ἐκάλυπτε πᾶσαν τὴν νῆσον, ἑλληνικὰ σχολεῖα οὐδαμοῦ ὑπῆρχον ἐκτὸς γραμματοδιδασκαλείων τινῶν ἐν τοῖς μοναστηρίοις, οἱ δὲ ὀλίγοι πεπαιδευμένοι ἐσπούδαζον ἐκτὸς τῆς νήσου καὶ δὴ ἐν τοῖς ἰταλικοῖς πανεπιστημίοις, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν Ἐνετῶν. Πάντες δὲ ἐμιμοῦντο τοὺς Τούρκους ἐν πᾶσιν. «Οἱ Ἕλληνες, γράφει ὁ τῷ 1806 περιηγηθεὶς τὴν Κύπρον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ali Bey, εἶναι ἐπίσης ζηλότυποι, ὡς καὶ οἱ Τοῦρκοι, κρύπτουσι δ' ἐπίσης τὰς γυναῖκας αὐτῶν εἰς μέρη, ἔνθα ἀδύνατον νὰ τὰς ἴδῃ τις. Ὅσας συνήντησα καθ' ὁδὸν

[1] Ἱστ. Κύπρου Εὐρυβ. Φραγκούδη· τόμ. β', σελ. 127.

ἦσαν κεκαλυμμέναι διὰ λευκῆς ὀθόνης, ὡς αἱ ὀθωμανίδες· ὅσαι δὲ εἶχον τὸ πρόσωπον ἀποκεκαλυμμένον ἦσαν ἢ γρᾶες ἢ ἄσχημοι· ἡ ἐνδυμασία αὐτῶν δὲν στερεῖται χάριτος· ἀλλ' εἶδός τι κωνικοῦ καλύμματος λίαν μοὶ ἀπαρέσκει[1]. Οἱ ἄνδρες τῶν ἀνωτέρων τάξεων φέρουσι ποδήρη ἐνδύματα ὡς οἱ Τοῦρκοι, ὧν δὲν διακρίνονται ἢ ἐκ τοῦ κυανοῦ *τουρπᾶ* (σαρικίου). Πολλοὶ μάλιστα φέρουσι τοιαῦτα καὶ ἄλλων χρωμάτων καὶ δὴ λευκά, ἀπαραλλάκτως ὡς οἱ Τοῦρκοι, οὓς καὶ ἐμιμοῦντο καὶ κατὰ τὸν τρόπον τοῦ ξυρίσματος. Πάντες, πτωχοὶ καὶ πλούσιοι, χωρικοὶ καὶ πολῖται ἦσαν καθαρίως ἐνδεδυμένοι, οἱ δὲ γέροντες ἔτρεφον μακρὰν κόμην. Οἱ Ἕλληνες μὴ ἔχοντες ἐνταῦθα ἀνώτερα σχολεῖα, εἰσὶ λίαν ὠπισθοδρομημένοι· ἐν τούτοις διακρίνει τις μεταξὺ αὐτῶν τὸ ἀρχαῖον τῶν προγόνων αὐτῶν πνεῦμα, καὶ συχνάκις εὑρίσκει τις ἀνθρώπους πλήρεις δράσεως καὶ τῶν λαμπροτέρων διαθέσεων».

Τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν σχολεῖον ἀνώτερον τῶν κοινῶν γραμματοδιδασκαλείων συνέστησεν ὁ τῷ 1810 ἀναβὰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον Κυπριανός, τὴν καὶ μέχρι σήμερον παρὰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Λευκωσίας λειτουργοῦσαν σχολὴν τῆς κοινότητος. Αὕτη συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐξέγερσιν τῶν κεκοιμημένων τῶν Κυπρίων πνευμάτων καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἀνανῆφον, ἐπιβάλλεται τέλεον εἰς τοὺς Τούρκους, οἵτινες καὶ ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς πλέον ἦσαν κατώτεροι τῶν Χριστιανῶν.

Καὶ ἤδη θεσπέσιον μέλος ἠχεῖ ἐξ Ἑλλάδος τῆς ἐλευθερίας ἡ σάλπιγξ, διάτορον ἐπὶ τῶν ἀκρωρειῶν τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων ψάλλει ὁ *κλέφτης* τὸ ἐγερτήριον ᾆσμα, ὁ Γερμανὸς εὐλογεῖ τὴν ἁγίαν τῆς παλιγγενεσίας σημαίαν καὶ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα διασχίζουσι νικηφόρα τὰ γλαυκὰ ὕδατα τοῦ Αἰγαίου. Ἡ Ἑλλὰς μάχεται ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος! Τὰ πολεμιστήρια σαλπίσματα ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν ἀκτῶν καταφθάνουσι γηθόσυνα ἄχρι τῶν πενθούντων αἰγιαλῶν τῆς γῆς τοῦ Εὐαγόρου, καὶ ἡ φωνὴ τῶν ὑπὲρ πίστεως μαχομένων Ἑλλήνων συγκινεῖ τὰς νεναρκωμένας καρδίας τῶν ἀτυχῶν νησιωτῶν.

[1] Εἰκόνα κυπρίας γυναικὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μετὰ τοῦ κωνικοῦ τούτου καλύμματος, ὅπερ δὲν ἤρεσεν εἰς τὸν Ali καὶ ἐξέλιπε πλέον, βλέπει τις ἐν τῇ «περιηγήσει εἰς Ἀνατολήν», δημοσιευθείσῃ ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα περιηγηθέντος τὴν Κύπρον Corneille le Brun.

Κλίνει τὸ γόνυ ὁ Κύπριος πρὸ τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας καὶ σιγαλὰ ὑπὸ τοὺς θόλους τῶν ἱερῶν ναῶν χέει θερμὰ δάκρυα, ἱκετεύων τὸν Θεὸν νὰ νικήσωσιν οἱ Χριστιανοί. Ἀλλὰ δὲν μάχονται μόνον Χριστιανοί. Ἕλληνες ἐλευθεροῦσι τὴν χώραν τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Λεωνίδου· Ἕλληνες; διατί εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο τοσούτῳ βιαίως πάλλεται ἡ καρδία τοῦ ἀτυχοῦς Κυπρίου; Ἄ! ἐνθυμεῖται. Πολὺ πρὶν ἢ οἱ Τοῦρκοι ἁρπάσωσι τὴν νῆσον, πολὺ πρὶν ἢ Φράγκοι κατέλθωσιν εἰς αὐτὴν κατὰ χρόνους εὐτυχεῖς καὶ μεμακρυσμένους ἡ Κύπρος ἦν ἑλληνὶς καὶ ἐλευθέρα· ἔκτοτε νὺξ μακρὰ καὶ ἐρεβώδης ἐκάλυψε τὸν ὁρίζοντα, καὶ σήμερον μόλις ὑποφώσκει τῆς ἠοῦς τὸ σωτήριον φῶς. Εὐλογημένον καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου!

Ἡ Κύπρος ἐπισήμως δὲν συμμετέσχε τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλὰ μὴ αἱ μάχαι καὶ τῶν στρατιωτῶν αἱ παρατάξεις εἰσὶ τὰ ἀψευδῆ σημεῖα τῆς πάλης; Χώρα ἐξηντλημένη ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς, ἐστερημένη ἀνδρῶν πεπαιδευμένων καὶ γενναιοφρόνων, χώρα περιεσφιγμένη εἰς σιδηροῦν κλοιὸν δεσποτείας, ἀραιῶς κατοικουμένη, οὐ μακρὰν δὲ τῆς Συρίας, Κιλικίας καὶ Αἰγύπτου, ὁπόθεν ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου ἠδύναντο τουρκικὰ στίφη λυσσαλέα νὰ ἐπιπέσωσι κατ' αὐτῆς, δὲν ἦν δυνατὸν νὰ ἐπαναστατήσῃ, ὡς κατὰ μείζονα λόγον οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐν Ἑλλάδι ἕνεκα τῶν σχολείων καὶ βιβλιοθηκῶν ὑπῆρχον ἄνδρες σπουδαῖοι, ἕνεκα τῆς ναυτιλίας πλούσιοι, πλησίον αἱ Ἰόνιοι νῆσοι προσεδέχοντο τοὺς φυγάδας, ἡ Αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἐμόρφου τοὺς *καπεταναίους* καὶ τοὺς ἁρματωλούς, καὶ αἱ ἀπότομοι κορυφαὶ τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων ἔτρεφον λέοντας, τὰ δὲ πλοιάρια τῶν ἠρωϊδῶν τοῦ ἀρχιπελάγους νήσων ὡδήγουν ἀτρομήτους πυρπολητάς· ἑταιρεῖαι πρὸ πολλοῦ συνεστήθησαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, καὶ ἔξοχοι τῆς Ἑσπερίας ἄνδρες ὑπέθαλπον τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Τούτων ὅμως πάντων ἐστερεῖτο ἡ μεμακρυσμένη, ἡ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀσίας ἐρριμμένη, ἡ ἀσιανὴ Κύπρος. Δὲν πταίει διὰ τοῦτο αὕτη, ἀλλ' ἡ θέσις αὐτῆς, οἱ ἀπειράριθμοι ἐκεῖνοι βάρβαροι κατακτηταί, οἵτινες ἐπὶ αἰῶνας ὅλους δηοῦντες αὐτήν, ὅσον οὐδεμίαν ἄλλην ἑλληνικὴν χώραν, ἐπέφερον τὴν παντελῆ αὐτῆς ἐξασθένησιν καὶ διαφθοράν. Ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Κύπρου ὑπῆρχον ὡσαύτως γενναῖοι χωρικοί, σπανίως ἀποτίσαντες φόρους εἰς τοὺς Τούρκους καὶ πολλάκις δι' ὅπλων συγκρουσθέντες πρὸς

αὐτούς· ἀλλ' ἐστερημένοι οὗτοι ἀρχηγῶν, ἄνευ κεφαλῆς, δὲν ἠδύναντο νὰ κινηθῶσιν. Ἀλλ' ἐὰν ἡ Κύπρος δὲν παρέταξε στρατιώτας, ἐὰν ἐν τοῖς πεδίοις αὐτῆς δὲν συνήφθησαν μάχαι, δὲν σημαίνει, ὅτι δὲν συνεμερίσθη τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ δὲν μετέσχε τῶν ἐκ τούτου δεινῶν.

Ἐγκαίρως ὅ τε ἱερὸς κλῆρος καὶ οἱ τὰ πρῶτα ἐν τῇ νήσῳ φέροντες ἐμυήθησαν τὰ τῆς φιλικῆς ἑταιρίας ὑπὸ μελῶν αὐτῆς ἐπὶ τούτῳ εἰς Κύπρον ἐλθόντων, οὓς ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐφοβήθη νὰ ξενίσῃ ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ πρὸς πρόληψιν πάσης ὑπονοίας, παρασχὼν αὐτοῖς πρὸς διαμονὴν δωμάτιόν τι τῆς παρακειμένης ἑλληνικῆς σχολῆς. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν λόγων οὓς ἐξηγήσαμεν κατενοήθη, ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐξεγερθῶσιν οἱ Κύπριοι εἰς ἐπανάστασιν, πᾶσα δὲ τοιαύτη ἀπόπειρα οὐ μόνον θὰ ἀπετύγχανεν, ἀλλὰ καὶ θὰ εἶχε δεινὰ ἐπακόλουθα. Ὅθεν οἱ ἀπεσταλμένοι ἀνεχώρησαν, λαβόντες ἱκανὰς χρηματικὰς συνδρομὰς καὶ ἀποφασίσαντες νὰ μὴ γείνωσι πρόξενοι συμφορῶν ἄνευ οὐδενὸς σκοποῦ. Τὸ μέγα δὲ ἐνδιαφέρον, ὅπερ ἐδείκνυον οἱ Κύπριοι πρὸς τὸν ἀγῶνα, ἀποδεικνύουσι καὶ αἱ πρὸς τὸν Κανάρην προσφοραί, ὅτε οὗτος ἐξ Αἰγύπτου προσωρμίσθη εἴς τινα παρὰ τὴν Σαλαμῖνα λιμενίσκον καὶ εἶτα εἰς τὸν ὅρμον Ἀσπρόβρυσιν παρὰ τὴν Λάπηθον, ὁπότε οἱ Κύπριοι ἀσμένως καὶ χρήματα προσέφερον αὐτῷ καὶ πολλὰς ζωοτροφίας.

Καθὼς ὅλαι αἱ νῆσοι τοῦ ἀρχιπελάγους, οὕτω καὶ ἡ Κύπρος διετέλεσεν ἐπὶ πολὺ οἱονεὶ ὡς κτῆμα τοῦ ἀρχιναυάρχου (Καπετὰν-πασσᾶ), ὅστις διώριζεν, ὡς πρότερον ὁ Βεζύρης, τὸν μουσελήμην, ὅπως διοικῇ καὶ ἐκμεταλλεύηται τὴν νῆσον. Ὁ τῷ 1820 ἀρχιναύαρχος τῆς Τουρκίας θέλων νὰ καταρρίψῃ τὴν ἐν Κύπρῳ παντοδυναμίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, διώρισε μουσελήμην τῆς νήσου τὸν Κουτσοὺκ-Μεχεμέτ, ἄνδρα ἀπολυταρχικόν, βίαιον καὶ φιλοχρήματον, ὅστις ἐπιθυμῶν ἀπὸ μουσελήμης νὰ καταστῇ πασσᾶς, τὸ πᾶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Ὅτε λοιπὸν ἐξερράγη ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη διατάξασα τὸν καθ' ὅλον τὸ κράτος ἀφοπλισμὸν τῶν *ραγιάδων*, ὅσοι δὲν ἔλαβον κατ' αὐτῆς τὰ ὅπλα, ἔπεμψε καὶ εἰς Κύπρον τὸ ἑξῆς ἤπιον εἰδικὸν περὶ ἀφοπλισμοῦ διάταγμα Εἰ καὶ τοὺς κώδικας ἡμῶν ἐξετάσαντες, οὐδέποτε εὕρομεν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς μετέβη εἰς τὴν ἡμετέραν ὑποταγὴν ἡ νῆ-

σος αὕτη, τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ τόπου τούτου ἐνοχοποιηθέντας τὸ παραμικρὸν κατὰ τῆς κυβερνήσεως ἡμῶν, ἀλλ' ἀπεναντίας ἀποστατησάντων τῶν Τούρκων κατὰ περιστάσεις τινάς, ἠνώθησαν οὗτοι μετὰ τῶν νικηφόρων στρατευμάτων ἡμῶν καὶ συνετέλεσαν προθύμως εἰς τὴν καταστροπωσιν καὶ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀποστατῶν, πλὴν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς γενικῆς ἡμῶν διαταγῆς περὶ ἀφοπλισμοῦ ὅλων τῶν Χριστιανῶν τῆς ἐπικρατείας, διατάττομεν νὰ ἐκτελεσθῇ καὶ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ»[1]. Πρὸ τῆς διαταγῆς ταύτης οἱ Κύπριοι οὐδαμῶς ἐδίστασαν ν' ἀφοπλισθῶσιν, ὅπως ἀποδείξωσι κάλλιον τὰ ἀγαθὰ αὐτῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν αἰσθήματα (23 'Απριλίου 1821). Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς διεκήρυξε τὴν πρὸς τὸν μέγαν κυρίαρχον ἀφοσίωσιν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ποιμνίου του.

Ὁ Κουτσοὺκ ἐν τούτοις σὺν τῇ πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἀγγελίᾳ, ὅτι ὁ ἀφοπλισμὸς ἐπετελέσθη ἐν ἡσυχίᾳ, ὑπέβαλεν αὐτῇ ἐν συνεννοήσει μετά τινων ἀγάδων κατάλογον ἐκ 486 προσώπων, ἐν οἷς ὁ ἀρχιεπίσκοπος, οἱ τρεῖς μητροπολῖται, οἱ ἡγούμενοι τῶν μονῶν καὶ οἱ προεστῶτες καὶ πρόκριτοι πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν, ὡς συνεννοουμένων δῆθεν μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπαναστατῶν. Ἡ κατηγορία αὕτη ἐνισχύθη καὶ ἐκ τῆς εἰς τὴν νῆσον ἀφίξεως τοῦ κυπρίου ἀρχιμανδρίτου Θεοφυλάκτου Θησέως, ὅστις ἀποβὰς εἰς Λάρνακα διέδωκεν ἐπιστολὰς καὶ προκηρύξεις ἐπαναστατικάς. Αὗται περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ Κουτσούκ, ὅστις ἔγραψε πάραυτα περὶ τούτου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ζητῶν στρατιωτικὰς δυνάμεις. Ἡ Πύλη διέταξεν ἀμέσως καὶ μετέβησαν εἰς Κύπρον 4,000 ἀράβων στρατιωτῶν τοῦ 'Αντιλιβάνου, Βεδουίνων καὶ ἄλλων λῃστρικῶν φυλῶν τῆς Συρίας, οἵτινες διεσκορπίσθησαν καθ' ὅλην τὴν νῆσον, καὶ παραπεισθεῖσα ἐκ τῶν παραστάσεων τοῦ Κουτσούκ, ἴσως δὲ καὶ οὖσα ἐν γνώσει τοῦ στρατηγήματος, διέταξε τὸν θάνατον πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατηγορηθέντων προσώπων καὶ τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας αὐτῶν. Ἄσμενος ἐκομίσατο τὴν ἀπάντησιν ὁ ὠμὸς μουσελήμης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀγάδες, πλουσίαν προσδοκῶντες τὴν λείαν.

Ἔχων εἰς χεῖρας τὸ αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον ὁ Κουτσοὺκ μετεπέμψατο τοὺς τέσσαρας ἀρχιερεῖς καὶ ἔλαβε παρ' αὐτῶν ὡς ὁμή-

[1] Κηπιάδου 'Απομνημονεύματα· σ. 9.

ρους τέσσαρας κληρικούς, οὓς καὶ ἔθετο ὑπὸ κράτησιν ἐν τοῖς κρατητηρίοις τοῦ σεραγίου. Προσκαλέσας δὲ ἐξ ἁπάσης τῆς νήσου τοὺς πρωτεύοντας τῶν Ὀθωμανῶν, ἀνέγνωσεν εἰς ἐπήκοον αὐτῶν τὸ αὐτοκρατορικὸν γράμμα, τὸ καταδικάζον τοὺς προγεγραμμένους εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν. Ἀμέσως δὲ διετάχθη νὰ κλεισθῶσιν αἱ τρεῖς πύλαι τοῦ τείχους, καὶ εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο τρόμος κατέλαβε τοὺς κατοίκους τῆς Λευκωσίας.

Ἦν ἡμέρα σάββατον 9 Ἰουλίου 1821. Οὐδέποτε ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐχύθη τόσον αἷμα, οὐδέποτε κοπετοὶ καὶ θρῆνοι ἠκούσθησαν τοσοῦτοι ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Λευκωσίας, ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ ἐνετὸς τοποτηρητὴς ἐκαρατομεῖτο καὶ διεμελίζετο ὑπὸ τῶν Γενιτσάρων ὁ λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος. Ἡ πλατεῖα ἡ πρὸ τοῦ σεραγίου, ἔνθα κατῴκησαν ἄλλοτε οἱ Λουζινιᾶνες ἡγεμόνες καὶ οἱ ἐνετοὶ διοικηταί, μετετράπη εἰς ἀληθὲς μακελεῖον καὶ τὸ αἷμα ἀφθόνως ἔρρευσεν εἰς τὰς ἀγυιὰς τῆς πρωτευούσης. Πρῶτος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὃν προηγουμένως ὁ Κουτσοὺκ μεθ' ὅρκου διεβεβαίου, ὅτι οὐδένα διέτρεχε κίνδυνον καὶ ὃν εἰς μάτην παρεκίνησαν νὰ δραπετεύσῃ, ὅπως σωθῇ, ἀπάγεται εἰς τὴν πλατείαν, καὶ προτιμήσας τῆς φυγῆς καὶ τῆς ἀτιμίας τὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ θάνατον, ἀπαγχονίζεται ἐπί τινος συκαμίνου, ἐνῷ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι πλατάνου τὴν αὐτὴν ὑφίσταντο τύχην ὁ ἀρχιδιάκονος καὶ γραμματεὺς αὐτοῦ. Μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐσώζετο ἔτι ἡ συκάμινος αὕτη καὶ οἱ διαβάται περίλυποι ἔρριπτον πένθιμον βλέμμα ἐπὶ τῆς ἀπαισίου ἐκείνης ἀγχόνης. Ἤδη τὸ σεράγιον εὑρίσκεται εἰς ἐρείπια, τὸ δένδρον ἀπεκόπη καὶ διὰ τῆς πλατείας ἀφόβως διέρχονται οἱ Χριστιανοί. Ὁ Κυπριανὸς ἐπὶ τοῦ ἱκριώματος ἱστάμενος καὶ λαβὼν τὸν βρόχον, ηὐλόγησεν αὐτὸν τρίς, μεθ' ὃ στραφεὶς πρὸς τὸν δήμιον, «ἐκτέλεσον, εἶπεν, ἤδη τὴν διαταγὴν τοῦ ἀπηνοῦς αὐθέντου σου».

Ἀκολούθως ἀπεκεφάλισαν τὸν ἐκ Λεμησσοῦ Γεώργιον Μασούραν, ὅστις ἔφερε τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ Καππὶ-Κεχαγιὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει (ἤτοι ἐπιτετραμμένου τὰ τῆς νήσου) καὶ ἐκαρατόμησαν καὶ τοὺς τρεῖς μητροπολίτας Χρύσανθον Πάφου, Μελέτιον Κιτίου καὶ Λαυρέντιον Κυρηνείας. Σὺν τούτοις ἐκαρατόμησαν καί τινα Δημήτριον βοσκὸν ἐξ Ἁγίου Ἰωάννου Μαλούντας, ὃν ἔφερον εἰς Λευκωσίαν, πείσαντες δι' ἀπειλῶν νὰ μαρτυρήσῃ, ὅτι δῆθεν ὁ ἀρχιεπί-

σκοπος Κυπριανὸς ἔπεμψεν εἰς τὰ χωρία τῆς νήσου ἐπιστολάς, δι' ὧν παρώτρυνε τοὺς κατοίκους νὰ ὦσιν ἕτοιμοι, ἵνα σφάξωσι τοὺς Ὀθωμανούς, ἅμα ἐδίδετο ἐκ Λευκωσίας τὸ σύνθημα[1]. Καὶ ἅμα τῇ καταθέσει ταύτῃ, δι' ἧς ὁ Κουτσοὺκ ἐζήτει νὰ δικαιολογήσῃ τὰ πραττόμενα, ἐκαρατομήθη καὶ οὗτος, ὅπως μὴ ἀκολούθως ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν.

Ἅμα τῷ θανάτῳ τῶν ἀρχιερέων οἱ τέσσαρες ὅμηροι κληρικοί, οἵτινες ἐν ἀγωνίᾳ περιέμενον τὸν θάνατον, ἀπεφυλακίσθησαν καὶ ἀντὶ νὰ περιβληθῶσι τὸν βρόχον καὶ ἀνέλθωσι τὴν ἀγχόνην, περιεβλήθησαν τὰς εἰθισμένας τιμητικὰς ἁλουργίδας καὶ ἀνῆλθον τοὺς μητροπολιτικοὺς θρόνους τῶν προκατόχων αὐτῶν. Ἐπιβάντες δὲ τῶν αὐτῶν ἐκείνων ἡμιόνων, ἐφ' ὧν πρὸ μικροῦ τὸ ὕστατον οἱ μάρτυρες προκάτοχοι, ὡδηγήθησαν ὑπὸ τιμητικῆς φρουρᾶς Γενιτσάρων εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπήν. Οὕτω συνήθως ἔπραττον οἱ Τοῦρκοι· ἄνευ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐνόουν, ὅτι ἦσαν ἀνίκανοι νὰ διοικήσωσι τοὺς χριστιανοὺς αὐτῶν ὑπηκόους.

Τὸν φόνον τῶν ἀρχιερέων ἐπηκολούθησεν ἡ σφαγὴ τῶν ἡγουμένων τῶν τῆς νήσου μονῶν, τῶν προκρίτων, τῶν πλουσίων καὶ παντός, καθ' οὗ ἔτρεφον μῖσος οἱ Τοῦρκοι. Ἐπὶ δέκα δὲ ἡμέρας ἐξηκολούθει συνεχὴς ἡ σφαγή. Ἡ ἐν Λευκωσίᾳ Ἁγία Φανερωμένη ἐσυλήθη, ὡς αἱ πλεῖσται ἐκκλησίαι καὶ μοναί, οἱ δὲ ἱερεῖς αὐτῆς ἐσφάγησαν, ἀφοῦ ὑπέστησαν φρικώδεις βασάνους. Ὡς ἤκουσε νὰ διηγῶνται ὁ Mas Latrie πρὶν σφάξωσιν αὐτούς, ἔθεσαν πρὸς χλευασμὸν ἐπὶ τῆς ράχεώς των σάγματα ἵππων καὶ ἔθραυον τοὺς ὀδόντας των, ὅπως θέσωσιν εἰς τὸ στόμα των χαλινόν, ἐπιβάντες δὲ αὐτῶν, τοὺς ἠνάγκαζον νὰ τρέχωσιν ὑπὸ τὰ κεντήματα τῶν πτερνιστήρων των.

Πανταχοῦ τῆς νήσου σφαγαὶ καὶ ἀτιμώσεις. Ἐπὶ ἓξ μῆνας οἱ Ἕλληνες εὑρίσκοντο ἐν πανικῷ. Οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ πλούσιοι ἐσώζοντο ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ ἐντὸς τῶν δασῶν, ἢ ἔφευγον εἰς τὴν ἀπέναντι Καραμανίαν. Πλεῖστοι ἀπῆλθον εἰς Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν, καὶ ἄλλοι εἰς Ἑλλάδα, ἔνθα μετέσχον τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος. Ἡ κυπρία οἰκογένεια Οἰκονομίδου διαπρεπῆ κατέχει θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας. Πολλοὶ δ' εὗρον ἄσυλον ἐν τοῖς προξε-

[1] Κηπιάδου Ἀπομνημονεύματα· σ. 15.

νείοις καὶ ἐν εὐαρίθμοις οἴκοις Εὐρωπαίων. Οἱ πρόξενοι τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Ἕλληνες, ἐξήσκουν ἐπὶ τουρκοκρατίας μεγάλην ἐν τῇ νήσῳ ἐπιρροήν, τὰ οἰκήματα δ' αὐτῶν ἦσαν ἄσυλα, ἔνθα πᾶς ὁ καταφεύγων ἐσώζετο, καὶ οἱ Τοῦρκοι μεγάλως ἐσέβοντο αὐτούς. Οἱ διαπρεπεῖς ὁμογενεῖς οἶκοι τοῦ Ἀντωνίου Βοντιτσιάνου, Κωνσταντίνου Περιστιάνη καὶ Δημητρίου Ν. Φραγκούδη, προξένου Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας ἐν Λάρνακι καὶ Λεμησσῷ, μετὰ τοῦ γαλλικοῦ προξενείου παρέσχον ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας, πλείστους πρόσφυγας διασώσαντες, καὶ ἄλλων διευκολύναντες τὴν ἀπόδρασιν. Ἀπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου μέχρι τοῦ κατωτέρου σφαγιασθέντος χωρικοῦ πάντες καρτερικώτατα ὑπέστησαν τὸν θάνατον, ἀρνηθέντες τὴν προτεινομένην ἐξωμοσίαν, καὶ θνήσκοντες ὡς ἀληθεῖς τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος μάρτυρες. Δὲν ἔλειψαν ἐν τούτοις καὶ ἐξωμόται τινές, ὡς πανταχοῦ καὶ πάντοτε κατὰ τοιαύτας περιστάσεις συμβαίνει· τεσσαράκοντα δὲ τῶν συλληφθέντων ἀναφέρεται, ὅτι δειλιάσαντες πρὸ τοῦ θανάτου προετίμησαν τὴν ἐξωμοσίαν· ἀλλὰ πλεῖστοι τούτων παρελθόντος τοῦ κινδύνου ἐπανῆλθον εἰς τὰ πάτρια.

Οὕτως οἱ Τοῦρκοι ἐξεδικοῦντο διὰ τὰς ἐν Ἑλλάδι ἥττας αὐτῶν, χύνοντες τὸ αἷμα τῶν ἀθώων Κυπρίων, ἡ δ' ἀτυχὴς νῆσος, ἥτις πρὸ πολλοῦ δὲν εἶδε παρομοίας σκηνὰς καὶ ἀπέμαθε νὰ βλέπῃ τοιαῦτα θεάματα, ἔτρεμεν ἤδη πρὸ τοῦ ῥέοντος αἵματος, καὶ τοῦ ὠμοῦ Κουτσοὺκ Μεχεμέτ, οὗ τὸ ὄνομα καὶ μέχρι σήμερον φέρεται ὡς ὑπόδειγμα ὠμότητος καὶ θηριωδίας ἀνὰ τὰ στόματα τῶν κατοίκων. Πάντων τῶν φονευθέντων ἢ δραπετευσάντων ἡ περιουσία, τῶν μονῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τὰ τιμαλφῆ σκεύη, ὧν πολλὰ ἦσαν μεγάλης ἀξίας, ἐδημεύθησαν καὶ ἐδημοπρατήθησαν πρὸς ὄφελος τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἀγάδων, οἵτινες ἠγόρασαν ταῦτα ἀντὶ εὐτελεστάτων τιμῶν. Ἀμέτοχος τῶν ἐκ τούτων κερδῶν δὲν ἔμεινε καὶ ὁ τὰ μέγιστα συντελέσας εἰς τὴν σφαγὴν πολλῶν πλουσίων διερμηνεὺς τοῦ γαλλικοῦ προξενείου Γεώργιος Λαπιέρ, φίλος στενὸς τοῦ Κουτσούκ, διότι καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην δὲν ἔλειψαν φανατικοί τινες Φράγκοι, ὅπως ἐπιδείξωσι τὸ κατὰ τῶν Ἑλλήνων πατροπαράδοτον μῖσος αὐτῶν. Μέρος τι τῶν ἁρπαγέντων κειμηλίων καὶ σκευῶν ἐπεστράφη κατόπιν, λέγεται δέ, ὅτι ὁ τὸν Κυπριανὸν

διαδεξάμενος Ἰωακεὶμ μετεχειρίζετο τὰ ἐπιστραφέντα εἰς δωροδοκίας τῶν μετὰ ταῦτα πασσάδων.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἔπαυσε μετὰ ἓξ μῆνας, ἀλλ' ἡ ἰσχὺς τοῦ κλήρου μεγάλως ἔκτοτε ἐμειώθη. Ἀμέσως τότε ὁ Κουτσοὺκ ἀπὸ μουσελήμης προεβιβάσθη εἰς πασσᾶν καὶ οὕτως ἐπληρώθησαν τὰ ὄνειρά του. Ἡ ἐν Λευκωσίᾳ μοναδικὴ ἑλληνικὴ σχολὴ ἐκλείσθη μέχρι τοῦ 1830, ὅτε ἀνασυνεστήθη ὑπὸ τοῦ τότε φιλομούσου ἀρχιεπισκόπου Παναρέτου. Ἔκτοτε ἤρξαντο διαδιδόμενα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, καὶ ἀπὸ τοῦ 1840, ὁπότε ἡ τουρκικὴ δεσποτεία ἄρχεται καθισταμένη ἧττον τυραννική, καὶ ἄλλα ἑλληνικὰ σχολεῖα ἱδρύονται ἀνὰ τὴν νῆσον καὶ οἱ Κύπριοι ἀνακύπτουσιν, ὀργῶντες πρὸς παιδείαν καὶ μάθησιν. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως οὐδὲν ἐτάραξε τὴν ἐν Κύπρῳ ἡσυχίαν, εἰμὴ δευτέρα μικρὰ σφαγὴ κατὰ τὴν ἐν Πύλῳ καταστροφὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου (1827) καὶ ἑτέρα κατὰ τὴν λεγομένην στάσιν τοῦ Καλογήρου τῷ 1832, ἥτις ἐλπίζομεν, ὅτι εἶναι καὶ ἡ τελευταία, ἐπισφραγίσασα οἱονεὶ τὰς ὠμότητας τῆς ὀσημέραι ἐκλιπούσης δουλείας.

Κύπριός τις μοναχὸς ἐξ Ἁγίου Ἠλίᾳ τοῦ Καρπασίου μετασχὼν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, κατῆλθε μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς εἰς Κύπρον μετά τινων Τουρκαλβανῶν, οἵτινες φαίνεται προσεδόκων πλουσίαν τὴν λείαν, καὶ ἀποβιβασθεὶς παρὰ τὸ Τρίκωμον, ἔπειθε τοὺς γενναίους Καρπασίους νὰ στασιάσωσι κατὰ τῶν Τούρκων, ἔλεγε δέ, ὅτι εἶχε πρὸς τοῦτο τὴν συνδρομὴν τοῦ ἄγγλου προξένου, ὅστις ἔμελλε νὰ τοῖς ἀποστείλῃ καὶ τὰ ἀναγκαῖα πολεμοφόδια. Οὕτω συνηθροίσθησαν πλεῖστοι χωρικοὶ ἐκ τῶν πέριξ καὶ ὡπλισμένοι διὰ ῥοπάλων, κατῆλθον εἰς τὴν παραλίαν, εἴς τινα θέσιν *μπογάζι*, ἔνθα ἀνέμενον τὴν ὑποσχεθεῖσαν βοήθειαν τοῦ ἄγγλου προξένου. Ἀφ' ἑτέρου Τοῦρκός τις ἱμάμης δυσηρεστημένος κατὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ὡς ἐπιβαλούσης τότε καὶ τοῖς Τούρκοις *χαράτσιον* 18 γροσίων, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Καλογήρου ἐσκόπει νὰ ἐγείρῃ στάσιν ἐν Πάφῳ.

Ταῦτα ὅμως ἐγκαίρως περιῆλθον εἰς γνῶσιν τῶν Τούρκων καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐξῆλθεν εἰς καταδίωξιν αὐτῶν, τραπεὶς ὁ ἥμισυς πρὸς τὴν Πάφον καὶ ὁ ἕτερος ἥμισυς πρὸς τὸ Καρπάσιον. Ἐνῷ δὲ ὁ Καλόγηρος διήρει τὸν ἄοπλον στρατόν του εἰς δεκαρχίας καὶ ἑκατονταρχίας καὶ ἀπένειμε τὰ πρὸς τοῦτο ἀξιώματα, περιμένων εἰσ-

έτι τὴν ἄφιξιν τῶν πολεμοφοδίων, ἠκούσθη αἴφνης, ὅτι ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἔφθασεν εἰς τὸ Λευκώνικον, κώμην τινὰ πλησίον, καὶ πάντες ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Καὶ ὁ μὲν Καλόγηρος μετὰ τῶν Τουρκαλβανῶν ἔδραμε πρὸς τὰ ὄρη, οἱ πλεῖστοι ὅμως τῶν χωρικῶν καὶ τὰ γυναικόπαιδα, ἅτινα μετέφερον ζωοτροφίας διὰ τὴν μελετωμένην στάσιν, συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἀπαγαγόντες αὐτοὺς εἰς Ἅγιον Ἡλίαν, αὐθωρεὶ ἀπεκεφάλισαν πρὸς παραδειγματισμὸν τινὰς ἐξ αὐτῶν, ὧν τὰς κεφαλὰς ἐξέθεσαν ἐν Λευκωσίᾳ εἰς κοινὴν θέαν, ἄλλους ἀπέλυσαν διὰ λύτρων καὶ ἄλλους ἐκακοποίησαν. Μετ' ὀλίγον δὲ συνελήφθη διὰ προδοσίας τούρκου χωρικοῦ ἔν τινι κώμῃ παρὰ τὴν Ἀθηένου (ἀρχαίους Γόλγους) καὶ ὁ Καλόγηρος μετὰ τῶν Τουρκαλβανῶν, μεθ' ὧν δέσμιος ἦχθη εἰς Λευκωσίαν, ἔνθα ἀναρτήσαντες ἐπ' αὐτῶν πασσάλους, τοὺς ἐπόμπευσαν διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐνῷ κῆρυξ τις ἐφώναζεν· «Ὅστις τολμᾷ τοιαῦτα, οὕτω καὶ τιμωρεῖται». Μετὰ ταῦτα οἱ δέσμιοι ἀχθέντες ἐν τῷ *Οὖμ-παζὰρ* (ἀλευραγορᾷ), ἐπασσαλώθησαν δημοσίᾳ, ὑποστάντες τὸν φρικτότερον ἴσως τῶν θανάτων. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ἐν Πάφῳ τοῦρκος στασιαστὴς ἰμάμης, ὃν οἱ Ὀθωμανοὶ ὡς ἄπιστον ἐκάλουν Γκιαούρ-ἰμάμην, ἐδραπέτευσεν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ἔνθα ὅμως συλληφθεὶς ἐθανατώθη[1].

Ἀφοῦ συνεπείᾳ τῶν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως ταραχῶν κατερρίφθησαν πάντα τὰ προνόμια τῶν χριστιανῶν, οἱ πασσάδες ἐξηκολούθησαν ἐνασκοῦντες ἐν Κύπρῳ τὴν αὐτὴν ἀπεριόριστον καὶ τυραννικὴν ὡς καὶ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἐξουσίαν μέχρι τοῦ 1838, ὁπότε διὰ φιρμανίου τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τὴν Κύπρον τὸ νέον διοικητικὸν σύστημα, ὅπερ ἐζήτει τὴν ὁμοιόμορφον διοίκησιν ὅλων τῶν πασσαλικίων τοῦ Κράτους. Τὸ φιρμάνιον τοῦτο κατήργησε τὴν μέχρι τότε ἰσχύουσαν ἐκμίσθωσιν τῆς νήσου καὶ ὥρισεν, ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι διοικῆται ὑπό τινος ὑπαλλήλου ἐπὶ ὡρισμένῳ μισθῷ, ὅπως οὕτω μὴ καταθλίβωνται οἱ κάτοικοι, οἵτινες ἀπηλλάττοντο πλέον τῆς ἀκορέστου τῶν πασσάδων ἢ μουσελήμηδων πλεονεξίας. Τὸ νέον διοικητικὸν σύστημα ἐνεκαινίσθη ἐν Κύπρῳ ὑπὸ τοῦ Ὀσμὰν Πασσᾶ ἐξόχου στρατηγοῦ, οὗ ἡ ἐν Κύπρῳ παρουσία

1 Τὰ τῆς στάσεως ταύτης τοῦ Καλογήρου ἔγραψα κατ' ἀφήγησιν σεβαστοῦ τινος γέροντος Κυπρίου διαμένοντος ἐν Ἀθήναις, αὐτόπτου τῶν συμβεβηκότων τούτων.

ἐθεωρήθη καὶ ἄλλως ἀναγκαία πρὸς ἐπιτήρησιν τοῦ Μεχεμὲτ-Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου, ὅστις ἐκηρύχθη ἀνεξάρτητος καὶ κατέλαβε τὴν Συρίαν.

Τὸ φιρμάνιον, εἴπομεν, εἰσῆγε μεγάλας μεταρρυθμίσεις, ἃς συνεπλήρωσε τὸ ἐπιὸν ἔτος (1839) καὶ οἱονεὶ ἐπισημότερον καθιέρωσε τὸ περιβόητον αὐτοκρατορικὸν αὐτόγραφον (Χάττι-Σερὶφ) τοῦ Κιουλχανὲ ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Ἀπτοὺλ Μεζίδ, δι' οὗ νέα ζωὴ καὶ νέα τροπὴ ἐδόθη εἰς τὰ πράγματα τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἐν Κύπρῳ δὲ ἐνεκαινίσθη νέα ἐποχή, ἐπενεγκοῦσα εὐτυχέστερα ἀποτελέσματα ἢ ἀλλαχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ Σουλτάνοι ἔκτοτε κατενόησαν, πολὺ ὅμως ἀργά, ὅτι τοῖς ἦτο ἀδύνατον νὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ πολὺ ἐν Εὐρώπῃ, τὰς παλαιὰς αὐτῶν ἕξεις ἀκολουθοῦντες, καὶ ἐφιλοτιμήθησαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης μέχρι σήμερον νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὸ τουρκικὸν κράτος πολλὰς μεταρρυθμίσεις, αἵτινες ἂν δὲν ἐπέφερον ἅπαντα τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα, τοῦτο προέρχεται ἐκ τῶν πλημμελῶν καὶ στρεβλῶν βάσεων, ἐφ' ὧν ἑδράζεται τὸ κράτος τῶν Ὀσμανιδῶν καὶ ἡ ὀθωμανικὴ κοινωνία. Δὲν ἀρκοῦσιν οἱ καλοὶ νόμοι, ὅταν οὐδόλως ἢ κακῶς ἐφαρμόζωνται· ἐκεῖ, ἔνθα οἱ ὑπάλληλοι δὲν φροντίζουσι περὶ τῆς πιστῆς αὐτῶν ἐφαρμογῆς καὶ οἱ πολῖται προσπαθοῦσι παντὶ σθένει νὰ καταδολιευθῶσι τὸν νόμον, ἐξαπατῶντες ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους, οὔτε ἡ Πολιτεία δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν προορισμὸν αὐτῆς, οὔτε ἡ κοινωνία νὰ εὐημερήσῃ.

Δυνάμει τοῦ Χάττι-Σερὶφ τοῦ 1839 ἡ Κύπρος ἀπετέλεσε μίαν τῶν πέντε ἐπαρχιῶν (σανδζὰκ ἢ λιβὰ) τῆς νομαρχίας (βιλαγὲτ) τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους, αἵτινες εἶχον ὡς πρωτεύουσαν τὰ Δαρδανέλλια, ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἑνὸς ἐπάρχου (μουτεσαρίφ), ἐδρεύοντος ἐν τῇ πρωτευούσῃ Λευκωσίᾳ, διοριζομένου δὲ μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων στρατιωτικῶν ἢ πολιτικῶν ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους ἐπὶ μισθῷ 40,000 γροσίων τὸν μῆνα, ἤτοι 120,000 φρ. τὸ ἔτος, καὶ ἔχοντος ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ ἅπασαν τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν. Οἱ Κύπριοι ἀπένειμον εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦ πασσᾶ, καὶ ἂν δὲν ἔφερεν αὐτὸν ἐκ τοῦ προτέρου ἀξιώματός του. Ἡ Ἐκκλησία, ἧς ἡ ἰσχὺς ἀπὸ τοῦ 1821 κατὰ πολὺ ἐμειώθη, διετήρησε τὴν δικαστικὴν αὐτῆς ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν, ἠθικῶν καὶ ἀστικῶν ὑποθέσεων τῶν Χριστιανῶν, ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος ἐν τοῖς συμ-

βουλίοις τῆς νήσου καὶ ἐξηκολούθησεν ἀπολαύουσα τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ πρότερον σεβασμοῦ.

Ἡ νῆσος ὑποδιηρέθη εἰς πέντε δήμους (καζά), τὸν τῆς Τούζλα (Λάρνακος), Λιμασόν (Λεμησσοῦ), Μαγόσα (Ἀμμοχώστου), Μπὰτ (Πάφου) καὶ Κέρπενε (Κυθραίας), οἵτινες διῳκοῦντο ὑφ' ἑνὸς δημάρχου (καϊμακάμ), ἑδρεύοντος ἐν τῇ κυριωτέρᾳ πόλει ἢ κώμῃ τοῦ δήμου. Οἱ δῆμοι ὑποδιηροῦντο εἰς δέκα καὶ ἓξ διαμερίσματα (μουδιράτα) ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἑνὸς μουδίρου, ὑπαγομένου εἰς τὸν καϊμακάμην τοῦ ἰδίου δήμου. Οὕτως ὁ δῆμος Κυθραίας ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν μουδιράτων Κυρηνείας, Κυθραίας, Μεσαορίας, Ὀρεινῆς, Μόρφου καὶ Λεύκας, ὁ τῆς Ἀμμοχώστου ἐκ τοῦ Καρπασίου καὶ τῆς Ἀμμοχώστου, ὁ τῆς Λάρνακος ἐξ ἑνὸς ὁμωνύμου μουδιράτου, ὁ τῆς Λεμησσοῦ ἐκ τοῦ Κοιλανίου, τῆς Αὐδήμου, τῆς Ἐπισκοπῆς καὶ τῆς Λεμησσοῦ, καὶ ὁ τῆς Πάφου ἐκ τῆς Χρυσοχοῦς, Κελοκεδάρων καὶ Πάφου[1]. Ὁ δῆμος (καζὰ) ἐν Τουρκίᾳ δὲν ἀπετέλει νομικὸν πρόσωπον αὐτοδιοικήσεως, ὡς οὗτος νοεῖται ἐν Εὐρώπῃ, ἀλλὰ διοικητικὴν μόνον διαίρεσιν πρὸς εὐχερεστέραν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν τῆς κεντρικῆς διοικήσεως. Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν ὑπῆρχον καὶ τὰ μουδιράτα, ἔχοντα μᾶλλον περιωρισμένην ἐνέργειαν. Ἐὰν δέ που ὑπάρχῃ ἐν Τουρκίᾳ ἴχνος αὐτοδιοικήσεως, τοῦτο θὰ εὕρωμεν ἐν ταῖς χριστιανικαῖς κοινότησιν, ἃς ἡ Τουρκία ἀνεγνώριζε καὶ ἐπροστάτευε.

Πολλάκις δὲ μετέπειτα ἡ Κύπρος ἀπεσπάθη τῆς νομαρχίας τῶν Δαρδανελλίων καὶ διετέλεσεν ὁτὲ μὲν ἐπαρχία ἀνεξάρτητος, ὁτὲ δὲ ἐξηρτημένη ἐκ τῆς Ρόδου, καὶ ἄλλοτε ἄλλως. Ὁ ἐτήσιος φόρος ἀνήρχετο κατὰ τὴν δ' δεκαετηρίδα μετὰ τοῦ μισθοῦ τοῦ διοικητοῦ καὶ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ στρατοῦ εἰς 4,000,000 περίπου γρόσια, ἤτοι 1,000,000 φράγκων. Ἀλλ' ἔκτοτε ὡς ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς σχετικῆς εὐημερίας ηὐξήθη, καὶ αἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πρὸ τῆς κατοχῆς τῆς Ἀγγλίας ὡρισμέναι πρόσοδοι τῆς νήσου ἀνήρχοντο εἰς 140 — 150 χιλ. λίρ., αἵτινες ὅμως οὐδέποτε εἰσεπράττοντο ἀκέραιοι.

[1] Τὰ μουδιράτα πολλάκις ἐν τῇ νήσῳ ἄλλοτε μὲν καλοῦσιν ἐπαρχίας καὶ ἄλλοτε καζάδες, ἤτοι δήμους· ἀλλὰ τοῦτο προέρχεται ἐκ προδήλου συγχύσεως τῶν ὀνομασιῶν· ἐπαρχίαν ἀπετέλει ὁλόκληρος ἡ νῆσος, διαιρουμένη εἰς πέντε μόνον δήμους.

Ἕκαστος δῆμος, καταργηθέντος τοῦ προτέρου κοινοτικοῦ συστήματος, διηρέθη εἰς νέας κοινότητας ἐπὶ τῇ βάσει νόμων καὶ οὐχὶ ἐθίμων ὑπὸ ἰδίαν διοίκησιν. Πεντήκοντα οἰκίαι ἤτοι οἰκογένειαι ἐν ἑκάστῃ πόλει ἢ κωμοπόλει ἀπετέλουν μίαν συνοικίαν ἢ κοινοτικὴν περιφέρειαν. Οἱ δήμαρχοι εἶχον καθήκοντα διοικητικά, οἰκονομικὰ καὶ ἀστυνομικά, ὤφειλον δὲ περὶ πάντων νὰ δίδωσι λόγον εἰς τὸν ἔπαρχον καὶ οὗτος εἰς τὸν νομάρχην. Παρὰ τῷ ἐπάρχῳ ἥδρευε διοικητικὸν συμβούλιον ἀπαρτιζόμενον ἐκ τοῦ δικαστοῦ (χακὶμ) τοῦ κεντρικοῦ δήμου, τοῦ μουφτῆ (δικαστικοῦ συμβούλου τοῦ ἱεροῦ Δικαίου) τῆς πρωτευούσης τῆς ἐπαρχίας, τοῦ οἰκονομικοῦ ἐπιστάτου, τοῦ ἐπαρχιακοῦ γραμματέως, τοῦ ἕλληνος ἀρχιεπισκόπου καὶ τεσσάρων μονίμων μελῶν, δύω χριστιανῶν, ὧν εἷς Ἀρμένιος, καὶ δύω Ὀθωμανῶν, ὧν εἷς ὁ διοικητὴς τῆς φρουρᾶς, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἐπάρχου ἢ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ. Τὸ Συμβούλιον συνήρχετο τῇ προσκλήσει τοῦ διοικητοῦ ἅπαξ τοὐλάχιστον τῆς ἑβδομάδος.

Ὁ δῆμος εἶχεν ἐπίσης διοικητικὸν συμβούλιον ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ δημάρχου, τοῦ καὶ προέδρου, τοῦ δικαστοῦ, τοῦ ἀρχιερέως, τοῦ γραμματέως τοῦ δήμου καὶ τριῶν ἄλλων μελῶν. Εἶχε δὲ τὰ αὐτὰ ἐν ἴσσονι κύκλῳ καθήκοντα τοῦ ἐπαρχιακοῦ συμβουλίου πρὸς ἐκτέλεσιν παντὸς μέτρου ἀφορῶντος τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν διαχείρισιν, τὴν ἀστυνομίαν, τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων κλπ. Οἱ μὴ αὐτοδικαίως ἀποτελοῦντες τὸ διοικητικὸν συμβούλιον τοῦ δήμου ἐξελέγοντο κατὰ διετίαν ὑπὸ συνελεύσεως ἐξ ὑπηκόων ὀθωμανῶν συμπληρωσάντων τὸ 30ὸν ἔτος, ἀποτιόντων δὲ ἀμέσους φόρους 150 γροσίων. Οὐχὶ δὲ κατὰ πολὺ διάφορον τρόπον ἐξελέγοντο καὶ τὰ αἱρετὰ μέλη τοῦ ἐπαρχιακοῦ συμβουλίου.

Ἑκάστη κοινότης ἢ ἐνορία ἐξέλεγε δύω σφραγιδοφύλακας (μουκτάρ), ἢ ὅταν ἀπετελεῖτο ἐξ οἰκιῶν ὀλιγωτέρων τῶν εἴκοσιν, ἕνα μόνον. Εἰσὶ δὲ οἱ μουκτάρηδες πράκτορες πρὸς εἴσπραξιν τῶν φόρων καὶ διὰ πᾶσαν διοικητικὴν ἐνέργειαν. Ὑπ' αὐτοὺς ὑπήγοντο οἱ ἀγροφύλακες καὶ οἱ δασοφύλακες. Ἐν ἑκάστῃ κοινότητι ὑπῆρχε καὶ δημογεροντία τὸ ὀλιγώτερον ἐκ τριῶν μέχρι δώδεκα μελῶν. Δημογέροντες ἦσαν αὐτοδικαίως οἱ ἱμάμαι καὶ οἱ θρησκευτικοὶ τῶν χριστιανῶν ἀρχηγοί, διένειμον δὲ οὗτοι καταλλήλως τοὺς φόρους καὶ ἐφρόντιζον περὶ τῶν κοινοτικῶν ὑποθέσεων, ἐξελέγοντο δὲ ὡς καὶ οἱ σφρα-

γιδοφύλακες ἐνιαυσίως, ἐὰν δὲ παρέλειπον τὰ καθήκοντά των, ἐπαύοντο καὶ πρὸ τῆς λήξεως τοῦ ἐνιαυτοῦ. Δικαίωμα ἐκλογῆς εἶχε πᾶς ὑπήκοος ὀθωμανὸς 18 ἐτῶν ἡλικίας, ἀποτίων δὲ ἐνιαύσιον φόρον 50 γροσίων, καὶ ἐκλέξιμος πᾶς συμπληρώσας τὸ 30ὸν ἔτος καὶ ἀποτίων ἀμέσους φόρους 100 γροσίων. Οὕτω τὸ νέον κοινοτικὸν σύστημα ἐστηρίζετο ἐπὶ κοινῆς Χριστιανῶν καὶ Τούρκων ἐνεργείας καὶ συνεργασίας.

Ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς νήσου ἤδρευεν εἷς δικαστής (χακίμ), δικάζων τὰς δίκας τοῦ Ἱεροῦ Δικαίου (σιερί), διοριζόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σέϊχ-Οὒλ-Ἰσλάμ, τοῦ ἀνωτάτου θρησκευτικοῦ τῶν Μωαμεθανῶν ἀρχηγοῦ. Ὡσαύτως ἐν αὐτῇ ἤδρευεν ἓν πολιτικὸν καὶ ἕτερον ποινικὸν δικαστήριον, ὅπως δικάζωσι τὰς ἀνωτέρας πολιτικὰς καὶ τὰς ποινικὰς δίκας καὶ τὰς εἰς αὐτὰ ἐφεσιβαλλομένας τῶν κατωτέρων δικαστηρίων τῶν δήμων. Ἐν ἑκάστῳ τούτων ὑπῆρχεν εἷς δικαστὴς (καδῆς) τοῦ Ἱεροῦ Δικαίου, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ὁποίου ἐσχηματίζετο δικαστήριον ἐκ τριῶν μελῶν, ὀθωμανῶν καὶ μή, ὅπερ ἐδίκαζε πάσας τὰς δίκας πλὴν τῶν ἐμπορικῶν, ποινικῶν καὶ θρησκευτικῶν τῶν Χριστιανῶν. Καὶ τὰς μὲν τελευταίας ἐδίκαζον, ὡς εἴπομεν, οἱ ἀρχιερεῖς, τὰς δὲ ποινικὰς καὶ ἐμπορικὰς τὸ ἐν τῇ πρωτευούσῃ δικαστήριον.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὡς εἴδομεν, ἦν μέχρι τοῦ 1839 καὶ ὁ πολιτικὸς τῶν Χριστιανῶν ἀρχηγός, ὁ ἐθνάρχης, ὁ ἐπίτροπος καὶ ἐγγυητὴς τῶν *ραγιάδων* ἐνώπιον τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως ὅμως τοῦ Χάττι-Σερίφ, ὅπερ ἐφηρμόσθη ἐν Κύπρῳ ὀλίγον μετὰ τὸ 1839, ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπεξεδύθη πᾶσαν τοιαύτην ἐξουσίαν καὶ ἡ κυβέρνησις ἀνέλαβεν ἡ ἰδία τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων, ὡς καὶ πᾶσαν αὐτοῦ πολιτικὴν ἐξουσίαν.

Τοιοῦτον τὸ ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τοῦ 1840 ἐγκαινισθὲν διοικητικὸν σύστημα, ὅπερ ἀνήκει πλέον εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ ὁποῖον ὁμολογουμένως ἐπέτυχεν ἐν Κύπρῳ πλειότερον ἢ ἀλλαχοῦ, ἐπενεγκὸν σημαντικὰς βελτιώσεις εἰς τὴν καθ' ὅλου τοῦ τόπου διοίκησιν καὶ εὐημερίαν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ Κύπρος καθίσταται ἡ κάλλιον διοικουμένη ἐπαρχία τῆς Τουρκίας, καὶ ἡ νῆσος πᾶσα ἄρχεται ἀναλαμβάνουσα καὶ ἀναπτυσσομένη. Ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει, τὸ ἐμπόριον κινεῖ ὀλίγον τὰς πόλεις καὶ ἀτμόπλοια συνδέουσι τὴν νῆσον μετὰ τοῦ λοιποῦ κόσμου. Ἡ τουρκικὴ διοίκησις καθίσταται ἠπιωτέρα,

ὁ δὲ μουττεσαρὶφ καὶ οἱ καϊμακὰμ ἐπιδεικνύουσι μέγαν πρὸς τοὺς κατοίκους σεβασμὸν καὶ ἰδίᾳ πρὸς τοὺς πρωτεύοντας Ἕλληνας. Ἐνῷ δὲ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἀναπτύσσεται καὶ ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς, οἱ Τοῦρκοι μένουσιν αἰωνίως στάσιμοι, συναισθανόμενοι δὲ οἱονεὶ τὴν θέσιν αὐτῶν, φέρονται μετὰ πολλῆς εὐλαβείας πρὸς τοὺς ὑπερέχοντας Χριστιανούς.

Ἐκ τῶν διοικητῶν τῆς νήσου κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον διεκρίθη ἰδίᾳ ἐπὶ νοημοσύνῃ, τιμιότητι καὶ δραστηριότητι ὁ Σαὶδ πασσᾶς, ὅστις τῇ συνεργασίᾳ καὶ τοῦ νῦν Μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Σωφρονίου κατώρθωσε μετὰ πολλὰς προσπαθείας νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὴν φοβερὰν τῶν ἀγρῶν μάστιγα, τὰς ἀκρίδας, ἐπισπασάμενος οὕτω τὴν εὐγνωμοσύνην συμπάσης τῆς νήσου. Ἐπ' αὐτοῦ ἀπεσπάθη προσέτι ἡ Κύπρος τοῦ βιλαγετίου τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἀπετέλεσε δὲ ἰδίαν ἀνεξάρτητον ἐπαρχίαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μετὰ τῶν σχολείων καὶ τῆς ἀρξαμένης πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐπικοινωνίας ἤρξαντο οἱ κάτοικοι ἀποβάλλοντες τὰς ἀσιατικὰς αὐτῶν ἐνδυμασίας, ἃς μέχρι τοῦδε ἔφερον, καὶ ἐνδυόμενοι τὸ εὐρωπαϊκὸν φόρεμα. Οἱ χωρικοὶ ἔφερον πάντοτε τὴν νησιωτικὴν *βράκαν*, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων οὐδόλως σχεδὸν διέφερον κατὰ τὴν περιβολὴν τῶν Ὀθωμανῶν.

Οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶναι οἱ ἄλλοτε θηριώδεις σφαγεῖς, ὁ δὲ φανατισμὸς αὐτῶν, ὁσάκις ἐπέρχηται εὐκαιρία πρὸς ἐπίδειξιν, οὐδέποτε προσλαμβάνει σοβαρὸν χαρακτῆρα. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι τῷ 1878, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐπολέμουν πρὸς τοὺς Ῥώσους καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐνεστρατεύσει εὑρισκομένη, προυτίθετο νὰ κηρύξῃ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, διεδόθη παρὰ μὲν τοῖς Χριστιανοῖς, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἔμελλον νὰ προσβάλωσιν αὐτούς, παρὰ δὲ τοῖς Τούρκοις τὸ ἐναντίον. Συνέβη δέ, ὥστε τὴν ἐπαύριον νὰ εὑρεθῶσι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ κεκλεισμένοι ἐντὸς τῶν οἰκιῶν των ἐξ ἀμοιβαίου φόβου. Λέγοντες ὅμως, ὅτι τελευταίως ἡ τουρκικὴ διοίκησις ἐν Κύπρῳ ἐκαλλιτέρευσε, δὲν ἐννοοῦμεν παντάπασιν, ὅτι ἐξεπολιτίσθη, ἀλλ' ἁπλῶς, ὅτι ἀπέβαλε τὸν πρῶτον ἄγριον αὐτῆς χαρακτῆρα.

ϛ΄

Ἄγγλοι.

Τοιαύτη ἡ τελευταία καὶ ἧττον ἐπαχθὴς περίοδος τῆς τουρκικῆς δεσποτείας, ἣν ἦλθον νὰ διακόψωσι νέοι κατακτηταί, θέτοντες τέρμα εἰς τὴν ἐπὶ τρεῖς καὶ πλέον αἰῶνας διαρκέσασαν τουρκοκρατίαν. Τίνες εἰσὶν οἱ νέοι οὗτοι θαλασσοπόροι οἱ πλέοντες πρὸς τὴν ἐρατεινὴν νῆσον; Μὴ οἱ Φοίνικες διὰ μεγάλων ἤδη σκαφῶν φέρουσιν εἰς τοὺς φαιδροὺς τῆς νήσου αἰγιαλοὺς τὰ ἐμπορεύματά των, ὅπως τὰ ἀνταλλάξωσι πρὸς τὰ μέταλλα αὐτῆς; Μὴ οἱ Γενουήνσιοι διασχίζουσι τῆς Μεσογείου τὰ ὕδατα, ὅπως καταλάβωσι τὴν ἀκμαίαν καὶ πλουσίαν καὶ ὀχυρὰν Ἀμμόχωστον; Μὴ οἱ Ἐνετοὶ ἀπέρχονται ἐκεῖσε, ὅπως ἀναστηλώσωσιν ἐπὶ τῶν φρουρίων τῆς νήσου τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου; Ἢ μήπως θρασύς τις ἡγεμὼν προσέβαλεν ἀγγλίδα τινὰ πριγκήπισσαν, καὶ νέος Ριχάρδος καταπλέει εἰς Κύπρον, ὅπως ἐκδικηθῇ τὴν ὡραίαν Βερανγγέρην;

Ἡ Γενούη καὶ ἡ Ἐνετία, ὅτε διεφιλονείκουν τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰνδιῶν, ἐζήτουν τὴν Κύπρον, καὶ ὡς εἴδομεν ἐκράτησαν αὐτῆς. Ἡ μεταξὺ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἰνδικῆς ἐμπορικὴ συγκοινωνία ἐξετελεῖτο κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα μετὰ μεγίστης δυσχερείας. Τὰ προϊόντα τῆς Ἰνδικῆς μετακομιζόμενα διὰ διαφόρων ὁδῶν καὶ μέσων εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς σταθμοὺς τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Μεσογείου, μετεφέροντο ἐκεῖθεν εἰς Εὐρώπην δι' ἐνετικῶν καὶ γενουηνσιακῶν πλοίων. Εἷς δὲ τῶν κεντρικῶν σταθμῶν τῆς Μεσογείου ἦν καὶ ἡ Κύπρος, ἰδίᾳ δὲ ἡ Ἀμμόχωστος. Ὅτε ὅμως κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα εὑρέθη νέα θαλασσία ὁδὸς πρὸς τὰς Ἰνδίας διὰ τῆς Εὐέλπιδος Ἄκρας, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Συρία καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἡ Κύπρος ἀπώλεσαν τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν. Μετὰ τὴν τομὴν ὅμως τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουὲζ ἡ Κύπρος, σκοπιὰ τοῦ Πὸρτ-Σαΐδ, ἦν ἀναγκαία εἰς τοὺς νεωτέρους Φοίνικας, τοὺς διαδόχους τῆς Γενούης καὶ τῆς Ἐνετίας.

Ἡ Κύπρος ἐν μιᾷ στιγμῇ ἄνευ τινὸς ἐπεισοδίου μετήλλαξε κύριον, ὁ δὲ πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας Βικονσφὴλδ δι' ἑλκυστικῶν συνδυασμῶν κατέπεισε τοὺς Τούρκους, ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας κατοχὴ

τῆς νήσου οὐδόλως παραβλάπτει τὰ κυριαρχικὰ τοῦ Σουλτάνου δικαιώματα. Ἡ Ρωσία ἐστρατοπέδευε τότε νικήτρια πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὑπεγράφετο ἡ περιβόητος ἐκείνη συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἡ δὲ Ἀγγλία ἐπεζήτει ὡς ἀντιστάθμισμα τὴν Κύπρον ὑπὸ λίαν συμφέροντας τῇ Τουρκίᾳ ὅρους, ὑποχρεουμένη, ὅπως προστατεύῃ αὐτὴν κατὰ πάσης νέας ρωσικῆς προσβολῆς. Ἡ ἡμισέληνος ἔδυσε λίαν ἀδόξως ὄπισθεν τοῦ κυπρίου Ὀλύμπου. Δυνάμει τῆς μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας συμβάσεως, τῆς 4ης Ἰουνίου τοῦ 1878, ἡ μυστικότης τῆς ὁποίας προσῆψεν ὄνειδος εἰς τὴν Μ. Βρετανίαν κατ' αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν ἐξόχων ἄγγλων πολιτικῶν, ἡ Κύπρος παρεχωρήθη τῇ Ἀγγλίᾳ ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅπως ἀποτίῃ τῇ Πύλῃ ἐνιαύσιον φόρον ἐκ τῶν εἰσπράξεων τῆς νήσου 92,686 ἀγγλικῶν λιρῶν [1]. Κατὰ δὲ τὸ 6ον ἄρθρον τῆς προκειμένης συμβάσεως συνεφωνήθη, ὅτι ἐὰν ἡ Ρωσία ἀποδώσῃ τῇ Τουρκίᾳ τὸ Κὰρς καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς Ἀρμενίας, ἃς ἐκτήσατο κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, ὑποχρεοῦται καὶ ἡ Ἀγγλία νὰ ἐπιστρέψῃ τὴν νῆσον εἰς τὴν Τουρκίαν. Ὥστε κατὰ τὸ ἄρθρον τοῦτο κυρία τῆς νήσου διατελεῖ ἡ Τουρκία, ἡ δὲ Ἀγγλία νέμεται αὐτὴν ὑπὸ αἵρεσιν, ἧς πληρωθείσης, ἡ Κύπρος ἐπαναστρέφει εἰς τὸν πρώην κυρίαρχον καὶ ἡ συνθήκη θεωρεῖται περατωθεῖσα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ αἵρεσις αὕτη μόνον κατὰ τὰς ἑλληνικὰς καλένδας δυνατὸν νὰ πληρωθῇ, ἡ Κύπρος ψιλῷ μόνον ὀνόματι ἀνήκει τῷ Σουλτάνῳ, πράγματι ὅμως τῇ Ἀγγλίᾳ, ἥτις ἐν οἱᾳδήποτε ὥρᾳ θελήσῃ δύναται νὰ κηρύξῃ τὴν νῆσον ἐπισήμως ἀποικιακὴν αὐτῆς κτῆσιν.

Τῇ 28ῃ Ἰουνίου κατέπλευσεν εἰς τὸν ὅρμον τῆς Λεμησσοῦ τὸ πρῶτον ἀγγλικὸν πλοῖον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Παλλάς*. Ἡ εἴδησις τῆς κατοχῆς πρὸ ὀλίγου χρόνου διαδοθεῖσα ἀνὰ τὴν νῆσον, ἐνέπλησε χαρᾶς τοὺς κατοίκους. Ἔπαυε πλέον τῶν Τούρκων ἡ ἐξουσία, καὶ ἤρχοντο Εὐρωπαῖοι, οἵτινες θὰ καθίστων τὴν νῆσον εὐτυχῆ· ἡ ἀγγλικὴ κατοχὴ ἐθεωρήθη ὡς ἡ γέφυρα, δι' ἧς ἡ Κύπρος ἀπὸ τῆς ξενοκρατίας θὰ μετέβαινεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, καὶ τὸ πρῶτον τοῦτο πρὸς τὴν ἐλευθερίαν βῆμα δικαίως ἐχαιρετίσθη

[1] Περὶ τοῦ φόρου τούτου καὶ τῆς ἐν γένει ἀγγλικῆς διοικήσεως κατὰ τὴν διαρρεύσασαν δεκαετίαν ὠμιλήσαμεν ἐν πλάτει ἐν τῷ Α' Μέρει.

ὡς εὐφρόσυνον γεγονός. Οἱ Ἄγγλοι παρεχώρησαν οὐ πρὸ πολλοῦ τὴν Ἑπτάνησον εἰς τὴν Ἑλλάδα· διατί τάχα δὲν θὰ ἔδιδον μετά τινα ἔτη καὶ τὴν Κύπρον;

Ἐνθυμοῦμαι τὴν πρωΐαν ἐκείνην, καθ' ἣν πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου ἀνατολῆς ἐγερθέντες, εἴδομεν εἰσπλέουσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Λεμησσοῦ τὴν *Παλλάδα* καὶ ἠκούσαμεν ἐνθουσιώδεις ἀπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ σκάφους παιᾶνας, καὶ τὰ τηλεβόλα κροτοῦντα καὶ ἀντηχοῦντα τὸν ὅρμον τῆς τέως ἡσύχου καὶ νεκρᾶς ἡμῶν πολίχνης. Ὀλίγοι πεζοναῦται ἀποβιβασθέντες παρέλαβον παρὰ τῶν τούρκων στρατιωτῶν τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν μικρὸν τουρκικὸν φρούριον καὶ ὁ τοῦρκος καϊμακὰμ εὐγενῶς ὑπὸ τῶν Ἄγγλων προσκληθείς, κατεβίβασεν ἰδίαις χερσὶ τὴν σημαίαν τοῦ Προφήτου καὶ τοῦ Σουλτάνου καὶ ὕψωσε τὴν τῆς Μεγάλης Βρετανίας, εὐφροσύνως ἀφ' ὑψηλοῦ πλαταγήσασαν εἰς τὰς ριπὰς τῆς ἡδέως προσπνεούσης ποντιάδος αὔρας, ὡς ἄλλοτέ ποτε ἡ Αἰκατερίνη Κορνάρου περιέβαλε τὸν ἑνετὸν Πριόλην διὰ τῆς ἑνετικῆς σημαίας. Οὐδεμία διαμαρτυρία ἠκούσθη, ἀλλὰ καὶ οὐδεμία ζητωκραυγή. Ἐπὶ τῶν προσώπων ὅμως τῶν Τούρκων, θεωμένων μακρόθεν τὰ γινόμενα, ἔβλεπέ τις τὴν δυσθυμίαν καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν, ὡς ἐπίσης ἐπὶ τῶν τῶν Ἑλλήνων ἐπανθοῦσαν τὴν χαρὰν μετὰ τῆς ἐλπίδος. Πρῶτος τῆς νήσου Ἀρμοστὴς διωρίσθη ὁ σὶρ Γάρνετ Οὐόλσλεϋ, καὶ ἡ νῆσος ἐξηρτήθη ἀπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, μετά τινα δὲ ἔτη ἀπὸ τοῦ τῶν Ἀποικιῶν.

γ'

Ἐπίλογος.

Ἔκτοτε ἑνδεκα καὶ πλέον ἔτη παρῆλθον. Οἱ πάντες τότε ἔχαιρον ἐνδομύχως, ὅτι εὐτυχέστεραι διὰ τὴν Κύπρον θὰ ἀνέτελλον ἡμέραι καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας κατοχὴ τῆς νήσου ἐχαιρετίσθη ὡς εὐφρόσυνος γεγονός, ὡς λυκαυγὲς ἀνατελλούσης ἡμέρας, ἣν γενεαὶ ὁλόκληροι ἐπεπόθουν καὶ ἐκαραδόκουν. Ἕνδεκα ἔκτοτε διέρρευσαν ἔτη καὶ οἱ ὡς εὐοίωνον γεγονὸς χαιρετίσαντες τὴν ἀγγλικὴν κατοχὴν βλασφημοῦσι σήμερον τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἡ σημαία τῆς Μ. Βρετανίας διεδέχθη τὴν καταπίπτουσαν ἡμισέληνον. Ἀπαισία ἑνδεκαετία οὐ

πρὸ πολλοῦ συνεπληρώθη, καθ' ἣν λαὸς ἀνατολικὸς ἐπὶ ἀναριθμήτους αἰῶνας δοκιμάσας πάντας τοὺς δεσπότας καὶ τοὺς ὠμοτέρους τῆς ὑφηλίου τυράννους, ἐπέπρωτο νὰ γνωρίσῃ, ὅτι κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα χριστιανικὰ τῆς Ἑσπερίας ἔθνη δὲν ὑστεροῦσι τῶν ἀπολιτίστων φύλων τοῦ σκοτεινοῦ μέσου αἰῶνος.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς οἱ ἀποσταλέντες ὅπως διοικήσωσι τὴν νῆσον ἄγγλοι ἀξιωματικοὶ ἐξ Ἰνδιῶν τὸ πλεῖστον ἐκπεμφθέντες, νομίσαντες, ὅτι θὰ εὕρισκον καὶ ἐνταῦθα Ἰνδοὺς ἢ Ζουλοῦ, ἤρξαντο προσβάλλοντες τοὺς κατοίκους εἰς τὰ καίρια ἐθνικῶς τε καὶ θρησκευτικῶς, οὐδεμίαν δὲ παρέλιπον περίστασιν, τὰ εὐγενῆ τῆς Ἀλβιῶνος τέκνα, τοῦ νὰ ταπεινώσωσι τοὺς κατοίκους. Ἱερεύς τις καταδικασθεὶς ἐκ χρέους εἰς φυλάκισιν, ἐξυρίσθη καὶ ὑπεβλήθη εἰς καταναγκαστικὰ ἔργα, ἡ ἀγγαρεία ἐνομοθετήθη καὶ ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν, καὶ ὁ τότε Μ. Ἀρμοστὴς ἐθέσπισε νόμον, δι' οὗ ἐπετρέπετο νὰ ἐξορίζηται πᾶς ὕποπτος θεωρούμενος, καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα περιεφρονεῖτο. Ἡ ἀγγλικὴ διοίκησις εἶχε κατὰ γράμμα ἐκτουρκισθῇ καὶ οἱ ἄγγλοι ὑπάλληλοι σχεδὸν ὑπερηκόντισαν τοὺς Τούρκους περὶ τὰ χείριστα χαρακτηριστικὰ τῆς τουρκικῆς κακοδιοικήσεως. Κολακεύοντες καὶ περιποιούμενοι τοὺς Τούρκους, ἐζήτουν νὰ καταπνίξωσι πᾶν πατριωτικὸν τῶν Ἑλλήνων αἴσθημα, ὡς ἐὰν ὁ Ἕλλην δὲν ἐπετρέπετο νὰ σεμνύνηται ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ καταγωγῇ. Καὶ ναὶ μὲν ἔκτοτε ἐπῆλθον βελτιώσεις τινές, ἀλλ' αὗται δὲν ἀρκοῦσιν, ὅπως πιστοποιήσωσιν, ὅτι οἱ Ἄγγλοι σπουδαίως σκέπτονται περὶ βελτιώσεως τῆς καταστάσεως τῆς νήσου. Ἐπέπρωτο, γλυκεῖα Κύπρος, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ ἐλευθερία ἀνακηρύσσεται ὡς τὸ πρῶτον τῶν δικαιωμάτων τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν, σὺ νὰ καθίστασαι ἀντικείμενον ἀθεμίτου συναλλαγῆς ἐν τοῖς χρηματιστηρίοις τοῦ Λονδίνου καὶ τοῖς *σεραγίοις* τῆς Σταμπούλ.

Ἀλλ' ὁποῖον ἆρά γε ἔσται τὸ μέλλον; Πλησιάζομεν εἰς τὴν ποθητὴν ἡμέραν τῆς ἐλευθερίας, ἢ προώρισται εἰσέτι ἐπὶ πολὺ νὰ δουλεύωμεν; Ἀλλὰ διὰ ποῖον πολιτισμὸν δύναται νὰ καυχᾶται ἡ Εὐρώπη, ὅταν λαὸς ἑλληνικὸς τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν, τὰ ἔθιμα καὶ τὰ αἰσθήματα ἐπὶ τοσοῦτον τυραννηθείς, δὲν ἀποδίδεται τέλος εἰς τοὺς μητρικοὺς κόλπους; Ὁποῖον ἆρά γε ἔσται τὸ μέλλον; Ἐπέστη πλέον ἡ ὥρα, καθ' ἣν οἱ ἀδικούμενοι λαοὶ δέον νὰ λάβωσι

τὰ δίκαιά των. Ἡ περαιτέρω δουλεία εἶνε ὕβρις κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ, κατ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ἡ Κύπρος δέον νὰ δοθῇ τῇ Ἑλλάδι, εἰς ἣν καὶ μόνην ἀνήκει.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΚΥΠΡΟΥ Ἡ ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΑΝΑ ΤΗΝ ΝΗΣΟΝ

ΔΕΣΧΗ ΠΑΦΙΑΡΙΟΥ ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΕΜΒΙΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ζώνη περικαλλῶν καὶ μεγάλων πόλεων διαφόρων ἐποχῶν περιέζωνε τὴν Κύπρον, παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης ἐκτισμένων τὸ πλεῖστον ἕνεκα τοῦ ναυτικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐπιδρομέων κατακτητῶν, οἵτινες παρὰ τοὺς ὅρμους καὶ τοὺς λιμένας, εἰς οὓς ὡδήγουν τὰς νῆας αὐτῶν, ἔκτιζον καὶ τὰς πόλεις καὶ τὰ ἱερά των.

Οὕτως ὁ θέλων σήμερον νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ ἀρχαῖα τῆς νήσου μέρη οὐδὲν ἄλλο ἔχει ἢ νὰ ἐκβράμῃ παραλίως καὶ εἰς ἕκαστον βῆμα θὰ ἀπαντήσῃ ἐρείπια μεγαλοπρεπῶν πόλεων, ἴχνη καὶ λείψανα οἰκοδομημάτων πάσης ἐποχῆς καὶ πάντων τῶν κατακτητῶν. Οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ Βυζαντῖνοι καὶ οἱ Λουζινιάνες, οἱ Ἐνετοὶ καὶ οἱ Τοῦρκοι, ἰδοὺ οἱ τὰ πλειότερα ἐν τῇ νήσῳ ἐγκαταλείψαντες μνημεῖα, ὧν πλεῖστά εἰσιν ἄξια ἰδιαζούσης προσοχῆς καὶ μελέτης. Ἐδῶ ἐρείπια πόλεων φοινικικῶν, ἐκεῖ λείψανα ναῶν ἑλληνικῶν, ἀλλαχοῦ πλῆθυς βυζαντιακῶν ἐκκλησιῶν. Ἐνετικὰ φρούρια, ὑψηλοὶ καὶ κομψοὶ τῶν Λουζινιάνων πύργοι, *σεράϊα* καὶ λουτρὰ καὶ τοῦ Μωάμεθ τεμένη, διατηρούμενα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μνημεῖα τῆς ἐκλειπούσης τῶν Τούρκων ὠμῆς δεσποτείας. Καὶ ἐκεῖ καὶ ἐδῶ, ὑπὸ τὰ ἐρείπια περικαλλῶν ναῶν τῆς Ἀφροδίτης, ἐντὸς τάφων πλουσίων νεκροπόλεων πλῆθυς ἀρχαιοτήτων, ἱερῶν κειμηλίων διὰ τὴν κατέχουσαν αὐτὰ χώραν, πλουσία λεία διὰ τοὺς ἀπανταχόθεν πρὸ ἐτῶν προσδραμόντας εἰς Κύπρον Ἐλγίνους, οἵτινες ἐκόμισαν εἰς χώρας μεμακρυσμένας καὶ ξένας τοῦ Κουρίου τοὺς θησαυρούς, τοῦ Ἰδαλίου καὶ τῶν ἄλλων ἀρχαίων πόλεων τὰ τιμαλφῆ καὶ ἱερὰ κειμήλια. Σουλτάνοι ὅμως τότε ἐκυριάρχουν τῆς νήσου καὶ τὰ ἀγάλματα τῆς Ἀφροδίτης ἐθεωροῦντο κοινοὶ λίθοι, τὰ δὲ ἐκ χαλκοῦ εὑρήματα ἐχρησίμευον πρὸς κατασκευὴν τηγανίων καὶ μαγειρικῶν λεβήτων· ἀλλ' ἤδη, ὅτε πεπολιτισμένη Πολιτεία διοικεῖ τὴν Κύπρον, δὲν εἶναι ἄδικον, δὲν εἶναι φρικτὸν νὰ φυγαδεύηται εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, ὅ,τι εἰσέτι πολύτιμον κρύπτει τὸ ἔδαφος τῆς

νήσου ; Ἐὰν ἐγνωρίζομεν, ὅτι οἱ Κύπριοι ἠδύναντο νὰ αἰσθανθῶσι τὴν ἐκ τούτου προκύπτουσαν διὰ παντὸς ἀπώλειαν, ἢ τὴν στέρησιν μεγάλης ὑλικῆς ὠφελείας ἐκ τῆς μὴ ἐπισκέψεως περιηγητῶν, οἵτινες σήμερόν εἰσι σπάνια φαινόμενα ἐν τῇ νήσῳ, ἢ κάλλιον ἐὰν εἴχομεν τὴν πεποίθησιν, ὅτι οἱ ἐν τῷ Νομοθετικῷ Σώματι κύπριοι βουλευταὶ ἠδύναντο κἄτι καλὸν ὑπὲρ τοῦ τόπου νὰ πράξωσι, θὰ συνεβουλεύομεν αὐτοῖς νὰ ἀναγκάσωσι τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, ὅπως διαφυλάξῃ ὅ,τι εἰσέτι δὲν ἐκλάπη.

Ὅπως λοιπὸν ἐπισκεφθῶμεν τὰ ἀρχαῖα τῆς Κύπρου μνημεῖα, ἀνάγκη ἐν πρώτοις νὰ περιτρέξωμεν τὰ παράλια αὐτῆς, ἀρχόμενοι τῆς περιηγήσεως ἡμῶν ἐκ τῆς παραλίας πόλεως Λεμησσοῦ καὶ εἰς ταύτην ἑτέρωθεν ἐπανακάμπτοντες. Διὰ μόνον κατὰ τὴν περιήγησιν ταύτην θὰ εἰσέλθωμεν ἐπ' ὀλίγον εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὅπως γνωρίσωμεν καὶ ἐκεῖ ἐνίας ἀρχαίας πόλεις, ἔνθα τελευταίως μεγάλοι εὑρέθησαν θησαυροὶ καὶ ἐπισκεφθῶμεν τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Κύπρου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦν ὀλιγώτερον γνωστὸν ἢ αἱ ἀκταὶ αὐτῆς αἱ ὑπὸ μεγάλων πόλεων καλυπτόμεναι καὶ περὶ ὧν σώζονται ἀκριβεῖς περιγραφαί· αἱ μεσόγειαι ἄλλως πόλεις ὑπελείποντο πολὺ κατὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν παραλίων, αἵτινες μεγάλα κέντρα τοῦ ἐμπορίου, τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς θρησκείας, σπουδαίως ἔδρασαν καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας ἀπὸ τῆς μυθολογικῆς ἐποχῆς ἄχρι τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος, ἰδίᾳ ὅμως κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἱστορικοὺς χρόνους. Ὁπόταν δ' αἰσίως ἐπανακάμψωμεν ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης ἐκδρομῆς, καὶ τρίτην ἀνὰ τὸ ἐσωτερικὸν τοιαύτην θὰ ἐπιχειρήσωμεν, ὅπως ἐπισκεφθῶμεν τὰς ὑπολειπομένας ἀρχαιότητας, τὰς ἱερὰς μονάς, ἀνέλθωμεν εἰς ὑψηλὰς ὀρέων κορυφὰς καὶ συμπληρώσωμεν τὰς περὶ τῆς νήσου τοπογραφικὰς καὶ ἱστορικὰς ἡμῶν γνώσεις. Πρὸς τούτοις δὲ καθ' ὅλας ταύτας τὰς περιοδείας ἀκολουθοῦντες τὸν χάρτην καὶ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ ἀπὸ κώμης εἰς κώμην ἀπερχόμενοι, θὰ γνωρίσωμεν τὰ τοπικὰ τῶν κατοίκων ἔθιμα, τὴν σημερινὴν αὐτῶν κατάστασιν, καὶ πολλάκις θὰ μείνωμεν ἐν ἐκστάσει πρὸ τῶν φυσικῶν τῆς νήσου καλλονῶν, αἵτινες σπανίως ἀλλαχοῦ ἀπαντῶσιν. Οὕτω τὸ τρίτον τοῦτο μέρος τῆς ἡμετέρας πραγματείας εἶναι συμπλήρωμα οἱονεὶ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου, διότι πᾶν ὅ,τι ἐνδιαφέρον παραλείπεται ἐκεῖ, προστίθεται ἐνταῦθα.

α΄

Ἀπὸ Λεμησσοῦ εἰς Μάρι.

Λεμησσός. Ἅγιος Τύχων — Παλαιὰ Λεμησσὸς (Ἀμαθοῦς). Ζύγι. Μάρι (Μάριον)[1].

Ἐκ τῆς πρὸς νότον τῆς νήσου Λεμησσοῦ ἀρχόμεθα τὸ πρῶτον τῆς περιηγήσεως ἡμῶν, διότι ἡ πόλις αὕτη εἶναι ἤδη ὁ κυριώτερος τῆς νήσου λιμὴν καὶ εἰς αὐτὴν φέρει τὸν ταξειδιώτην τὸ ἐκ Σμύρνης καὶ Ἀλεξανδρείας ἀτμόπλοιον. Ἡ Κύπρος, ἥτις ἄλλοτε ἔβριθε λιμένων καὶ ἐμπορείων, σήμερον δύω κυρίως κέκτηται μικρὰ ἐμπορικὰ κέντρα, τὴν Λεμησσὸν καὶ τὴν Σκάλαν τῆς Λάρνακος (Κιτίου). Καὶ ἡ μὲν Λεμησσὸς εἶναι ὁ πρῶτος τῆς ἐξαγωγῆς λιμήν, διότι δι' αὐτῆς ἐξάγονται οἱ οἶνοι τοῦ οἰνοφόρου διαμερίσματος Λεμησσοῦ, τὰ πλεῖστα ξυλοκέρατα, αἱ σταφῖδες κλπ., ἡ δὲ Σκάλα εἶναι ὁ πρῶτος τῆς εἰσαγωγῆς, διότι δι' αὐτῆς εἰσάγονται ἅπαντα τὰ χρειώδη τῶν πλείστων τῆς νήσου ἐπαρχιῶν, ἐξάγονται δὲ μόνον δημητριακὰ ἐν καλαῖς ἐσοδείαις. Δευτερεύοντες λιμένες εἶναι ὁ τῶν Βαρωσίων, δι' οὗ ἐξάγονται τὸ πλεῖστον ῥόδια καὶ ἀγγεῖα, ὁ τῆς Κυρηνείας, δι' οὗ ἐξάγονται ξυλοκέρατα, ἔλαιον κλπ. Ἡ Πάφος καί τινες ἄλλοι μικροὶ λιμένες ἐλαχίστην ἔχουσι κίνησιν.

Ἡ ἐξαγωγὴ διενεργεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δι' ἐμπορικῶν πλοίων, ἑλληνικῶν, ἰταλικῶν, αὐστριακῶν καὶ ἐγχωρίων, ἅτινά εἰσιν ἐλάχιστα τὸν ἀριθμόν, ἡ δὲ εἰσαγωγὴ δι' ἀτμοπλοίων γαλλικῶν, αὐστριακῶν καὶ ἀγγλικῶν, ἀραιῶς προσεγγιζόντων εἰς Λεμησσὸν καὶ Σκάλαν κατὰ τοὺς μεταξὺ Σμύρνης, Ἀλεξανδρείας καὶ Συρίας πλοῦς αὐτῶν. Πρὸ τῆς Ἀγγλίας διὰ τῆς Σκάλας μόνον συνεδέετο ἡ Κύπρος δι' ἀτμοπλοίων μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κατοχῆς καὶ ἡ Λεμησσὸς ἀπήλαυσε τοῦ πλεονεκτήματος τούτου. Ἐν τούτοις καὶ σήμερον ἔτι ἡ συγκοινωνία εἶναι λίαν ἐλλιπής, ὅσῳ ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ παραλίᾳ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ οἱ κάτοικοι εἶναι οἱονεὶ ἀποκεκλεισμένοι τοῦ λοιποῦ κόσμου. Ἄλλοτε ἡ μεταξὺ Ἀλεξανδρείας καὶ Κύπρου συγκοινωνία ἦν συχνοτέρα, ἀλλ' ἀφ' ὅτου ἡ Κυ-

[1] Τὰ ἐντὸς παρενθέσεων εἶναι τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῶν μερῶν, δι' ὧν διερχόμεθα.

βέρνησις ἐν οὐ πρέποντι οἰκονομοῦσα, ἔπαυσε τὴν πρὸς τὴν διενεργοῦσαν κατὰ ὀκταήμερον τοὺς πλοῦς τούτους ἀγγλικὴν ἑταιρίαν τὴν κεκανονισμένην ἐπιχορήγησιν, διεκόπη σχεδὸν πᾶσα συγκοινωνία, διότι ἤδη ἡ ἑταιρία αὕτη τότε μόνον ἐξαποστέλλει τὰ ἀτμόπλοιά της, ὅταν ὑπάρχωσιν ἐμπορεύματα. Τοῦτο μεγάλως ζημιοῖ τὰ συμφέροντα τῶν κατοίκων, οἵτινες τὸ μεγαλείτερον ἐμπόριον διενεργοῦσι μετὰ τῆς Αἰγύπτου· εὐχῆς δ' ἔργον θὰ ἦτο, ἐὰν ἡ κυβέρνησις ἐδεικνύετο ἧττον φειδωλὴ προκειμένης τοιαύτης ὠφελείας. Ἡ Κύπρος, ἥτις ἄλλοτε εἶχε μέγιστον ναυτικόν, καὶ ἧς οἱ πολυπληθεῖς κέρκουροι ἐπλήρουν τοὺς πολυαρίθμους αὐτῆς λιμένας, σήμερον ἀνάξιον λόγου κέκτηται ναυτικὸν εἰς δεκάδα τινὰ πλοίων ἀνηκόντων τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς Λεμησσίους περιοριζόμενον, λιμένων δὲ στερεῖται καθ' ὁλοκληρίαν, διότι οἱ μὲν ἀρχαῖοι ἐκ διαφόρων μεγάλων σεισμῶν κατεχώσθησαν ὑπὸ τὴν ἄμμον καὶ κατεστράφησαν, ἢ καὶ ἐπληρώθησαν ἐκ τοῦ πολλοῦ χρόνου, οὐδεὶς δὲ νεώτερος κατεσκευάσθη.

Τὰ πλοῖα ἐν καιρῷ χειμῶνος καταφεύγουσιν εἰς τοὺς κόλπους καὶ ὅρμους τῆς νήσου, τόσῳ ὅμως σφοδροὶ πνέουσιν ἄνεμοι, ὥστε πολλάκις ἡ θάλασσα μαινομένη παρασύρει καὶ κατασυντρίβει αὐτὰ ἐπὶ τῶν ἀξένων τῆς νήσου ἀκτῶν πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν κατοίκων. Τὰ κύματα ὑψοῦνται δίκην χιονοσκεπῶν ὀρέων καὶ μανιωδῶς ἐκσπῶσιν ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ, οἱ δὲ ναῦται μάτην ἀγωνίζονται, ῥίπτοντες διπλᾶς ἀγκύρας, νὰ συγκρατήσωσι τὸ παρασυρόμενον σκάφος. Τῆς Λεμησσοῦ ὁ ὅρμος ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ εὐρέος κόλπου τοῦ σχηματιζομένου ἐκ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Κουριάδος καὶ τῆς παρὰ τὸν Τέτιον ποταμὸν ἐξοχῆς. Ὅπως δὲ διευκολυνθῇ ἡ φόρτωσις καὶ ἐκφόρτωσις τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ἡ ἐπιβίβασις καὶ ἀποβίβασις, κατεσκευάσθη ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως μεγάλη καὶ στερεωτάτη σιδηρᾶ ἀποβάθρα μήκους 273 μέτρων καὶ πλάτους 6,40, ἐφ' ἧς ὑπάρχουσι δύω σειραὶ σιδηρῶν ἐλασμάτων διὰ τὴν διὰ χειροκινήτων τροχιοδρόμων μεταφορὰν τῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ ὡραία αὕτη ἀποβάθρα ἀποτελεῖ τὸν ὡραιότερον, χερσαῖον ἅμα καὶ θαλάσσιον, περίπατον τῶν κατοίκων. Τοιαύτη ἀποβάθρα ὑπάρχει καὶ ἐν Λάρνακι· τὰ πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν ἔξοδα ἐκαλύφθησαν ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν, ἡ δὲ κυβέρνησις τὰς ἐκ τούτων εἰσπράξεις δέον ἤδη νὰ

διαθέση πρὸς ἵδρυσιν λιμενικῶν ταμείων, ὅπως κατορθωθῇ ἡ διὰ δανείου κατασκευὴ λιμένων ἐν τῇ νήσῳ.

Τῆς Λεμησσοῦ (κοινῶς Λεμεσοῦ) εἶναι ἄγνωστος ὁ κτίστης. Θεωρεῖται ὅμως θεμελιωθεῖσα ἐπὶ τῶν Βυζαντίνων, διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἄρχεται μνημονευομένη. Εἶναι λοιπὸν ἐσφαλμένον, ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα Λουζινιάνων. Ἐπ' αὐτῶν μόνον ἀνεπτύχθη καὶ ἐγένετο μία τῶν μεγαλειτέρων πόλεων τῆς νήσου. Καὶ κατ' ἀρχὰς φαίνεται ἐκτίσθη, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς δεύτερος λιμὴν τῆς οὐ μακρὰν κειμένης Ἀμαθοῦντος, διὸ καὶ ἐκλήθη Νεάπολις. Ἐνταῦθα ὅτε ἀπεβιβάσθη τὸ πρῶτον ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος, τελέσας τοὺς γάμους αὐτοῦ μετὰ τῆς Βερανγγέρης, ὑπῆρχον κατὰ τὸν Mas Latrie ἐγκατεστημένοι ἔμποροι λατῖνοι. Ἡ Νεάπολις ἤρξατο ἀναπτυσσομένη μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ριχάρδου καταστροφὴν τῆς Ἀμαθοῦντος, ὁ δὲ Γουΐδος Λουζινιάν, ὁ πρῶτος γάλλος τῆς νήσου βασιλεύς, μεγεθύνας καὶ ἐξωραΐσας αὐτήν, ἐθεωρήθη ὡς πρῶτος αὐτῆς κτίστης. Ὁ Γουΐδος πρὸς τούτοις μετήλλαξε καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, καλέσας αὐτὴν ἀπὸ Νεαπόλεως Limeçon (Λεμησσὸν) ἔκ τινος κατὰ Κυπριανὸν ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας, Λιμόσινο καλουμένης. Καὶ ἄλλαι τοῦ ὀνόματος τούτου ὑπάρχουσι παραγωγαί. Τινὲς φρονοῦσιν, ὡς ὁ Σάθας, ὅτι τὸ ὄνομα Λεμησσὸς προῆλθε κατὰ συγκοπὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος Νέα Τελμησσός. Ἀλλὰ τίς ἦν ἡ Τελμησσὸς αὕτη οὐδ' οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν γνώμην ταύτην γνωρίζουσιν. Ἐν τούτοις εὑρίσκομεν παρὰ Πλινίῳ, ὅτι ὁ κάλλιστος κύπριος οἶνος εἶναι ὁ τελμεσιακός (telmesiaco)· καὶ σήμερον ἐπίσης ὁ καλλίτερος κύπριος οἶνος εἶναι ὁ τῆς ἐπαρχίας Λεμησσοῦ. Ἐὰν δ' ὑποθέσωμεν, ὅτι διὰ τοῦ ὀνόματος Τελμησσὸς ἐκαλεῖτο πόλις τις ἐνταῦθα ἢ ὁλόκληρος ἡ ἐπαρχία, ὅπερ ἀπίθανον, διότι ἐν Κύπρῳ αἱ ἐπαρχίαι ἔφερον τὰ ὀνόματα τῶν πρωτευουσῶν πόλεων, δὲν εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ἡ Λεμησσὸς παράγεται ἐκ τῆς Τελμησσοῦ. Ἴσως δὲ οὕτως ἐκαλεῖτο ἀρχαιόθεν ὁ ἐνταῦθα ὅρμος. Πόλιν Τελμησσὸν εὑρίσκομεν καὶ ἐν Λυκίᾳ καὶ Πισιδίᾳ· ἐν Λυδίᾳ ἐκαλεῖτο οὕτως ὄρος τι, καὶ ἐν Σικελίᾳ ποταμός. Ἄλλοι τινὲς προσέτι παράγουσι τὸ ὄνομα Λεμησσὸς ἐκ τοῦ λιμήν (λιμενησσός), ὅτε δέον νὰ ὀνομάζηται Λιμησσός.

Ἐπὶ τῶν Λουζινιάνων πολλοὶ ναοὶ καὶ μοναστήρια Δυτικῶν ἀνηγέρθησαν ἐνταῦθα, ὡς καὶ νεκροταφεῖα, νοσοκομεῖα, ἀνάκτορα

καὶ ἄλλα μεγάλα οἰκοδομήματα· πλὴν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ ὑπῆρχεν ὁ τῶν Ναϊτῶν, τῶν ἱπποτῶν τοῦ Νοσοκομείου, καὶ αἱ μοναὶ τῶν Μεδίκων, τοῦ Ἁγ. Δομινίκου, τοῦ Φραγκίσκου καὶ τοῦ Αὐγουστίνου, καὶ τῶν Καρμηλιτῶν. Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου (1232) ἡ πόλις ὑπέστη μεγάλην καταστροφὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου, ὁμοίως δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ Ἰανοῦ ὑπὸ τῶν Μαμελούκων. Ὅτε ὅμως οἱ Γενουήνσιοι κατέλαβον τὴν Ἀμμόχωστον, κατέστη ἡ ἐμπορικωτέρα πόλις τῆς νήσου καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχον ἐμπορικὰ πρακτορεῖα τῆς Ἐνετίας, Πίζης, Μασσαλίας καὶ Βαρκελώνης, ἔτι δὲ καὶ προξενεῖα ἐνετικά, ἰταλικά, γαλλικὰ καὶ ἱσπανικά. Ὅτε δὲ οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν νῆσον, ἐδήωσαν καὶ κατέστρεψαν αὐτήν, μεταβαλόντες ἐντὸς ὀλίγου τὴν ὡραίαν Λεμησσὸν εἰς ἄσημον πολίχνην. Σήμερον οὐδὲν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἰκοδόμημα σώζεται, τὴν δὲ φραγκικὴν πόλιν τοῦ μέσου αἰῶνος οὐδὲν ἄλλο ἡμῖν ἀναμιμνήσκει, εἰμὴ ἡ καθεδρικὴ τῶν Λατίνων ἐκκλησία, μετατραπεῖσα ἐπὶ τῶν Τούρκων ἀπὸ λατινικῆς εἰς ὀρθόδοξον καὶ διατηρήσασα τὸ ἀρχαῖον ὄνομα Καθολική, ὡς καὶ ὅλη ἡ πέριξ συνοικία, παρὰ τὰς ἔκτοτε γενομένας ἐπιδιορθώσεις καὶ ἀνακαινίσεις.

Τὸ κλῖμα τῆς Λεμησσοῦ εἶναι ἄριστον, αἱ δὲ πέριξ πεδιάδες εἶναι κατάφυτοι ἐκ δάσους κερατεῶν· ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως ὑπάρχουσι πλεῖστοι κῆποι, ἔνθα ὡραιόταται ὀπῶραι, ἰδίᾳ τὰ εὔγευστα χρυσόμηλα (βερύκοκκα), τὰ θαυμάσια *καϊσὰ* (γλυκοπύρηνα) καὶ διάφορα εἴδη σύκων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὰ *παπουτσόσυκα* (φραγκόσυκα) καὶ τὰ *τζουμέζα* (ἀραβικὴ λέξις), γνωστότατα καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Αἱ τελευταῖαι αὗται συκαῖ, ἃς κυπρίας καλεῖ ὁ Ἀθήναιος, εἰσὶν ἐλάχισται ἐν τῇ νήσῳ, ἐν δὲ τῇ Λεμησσῷ δύω μόνον ὑπάρχουσι. Τὰ σῦκα αὐτῶν ὅπως ὡριμάσωσι, δέον ἐν ὡρισμένῃ ἐποχῇ νὰ σχισθῶσιν ἐπὶ τοῦ δένδρου καὶ νὰ ἀλειφθῶσι δι' ἐλαίου· μετά τινα καιρὸν κόπτονται καὶ πωλοῦνται ἀναλόγως εὐθηνότατα, ἔχουσι δὲ τὴν γεῦσιν ὁμοίαν περίπου τῇ τῶν πεπόνων.

Ἡ Λεμησσὸς ἔχει 6,000 καὶ πλέον κατοίκους, ὧν τὸ ἓν τέταρτον περίπου εἰσὶ Τοῦρκοι, κατοικοῦντες ἐν ἰδίᾳ πενιχρᾷ συνοικίᾳ πρὸς τὸ τέλος τῆς πόλεως. Ἄγγλοι καὶ ἄλλοι ξένοι ἐλάχιστοι ὑπάρχουσι· τὸ δ' ἐν τῇ νήσῳ σταθμεῦον ἀγγλικὸν τάγμα στρατοπεδεύει μετὰ τῶν πλείστων ἀξιωματικῶν μίαν ὥραν μακρὰν τῆς πόλεως, ἔξωθι

τῆς ὁποίας εἰσὶν αἱ ἀποθῆκαι καὶ ἑδρεύει ἡ ἐπιμελητεία καὶ τὰ γραφεῖα τοῦ στρατοῦ. Αἱ ἀποθῆκαι αὗται μεγάλαι καὶ πολλαὶ τὸν ἀριθμὸν ἦσαν κατὰ τὰς τελευταίας ἐν Αἰγύπτῳ ταραχὰς πλήρεις πολεμοφοδίων, καὶ πρὸς παρομοίους σκοποὺς φαίνεται, ὅτι ἀνηγέρθησαν. Ἡ Λεμησσὸς ἕνεκα τοῦ ὑγιεινοῦ αὐτῆς κλίματος κατέστη ἡ ἕδρα τοῦ ἐν Κύπρῳ ἀγγλικοῦ στρατοῦ καὶ τὸ νοσοκομεῖον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀσθενούντων, οἵτινες στέλλονται πολλάκις ἐνταῦθα πρὸς ἀνάρρωσιν.

Παρὰ τὸ ἄκρον τῆς πόλεως διέρχεται μικρὸς ποταμός, χείμαρρος μᾶλλον, Γαρίλλης καλούμενος, ὅστις τὸν χειμῶνα κατέρχεται ἐκ τῶν ὀρέων ὁρμητικώτατος, ἐπιφέρων ἐνίοτε καὶ καταστροφὰς εἰς τὴν πόλιν. Οὕτω τῷ 1880 δὶς πλημμυρήσας κατέστρεψεν ὁλόκληρον συνοικίαν, μεγάλας προξενήσας ζημίας. Τότε καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐψηφίσατο 60,000 δραχμῶν ὑπὲρ τῶν παθόντων, οἵτινες συγκεκινημένοι ἐκ τῆς μητρικῆς ταύτης στοργῆς, ἣν ἐπεδείξατο ἡ Ἑλλάς, ἀπήντησαν εὐχαριστοῦντες, χωρὶς ὅμως νὰ δεχθῶσι τὴν ψηφισθεῖσαν συνδρομήν. Ἤδη ἐξησφαλίσθη ἐν μέρει ἡ πόλις διὰ τεχνικῶν τινων μέσων.

Ἐπὶ Τουρκίας ἡ Λεμησσὸς ἦν ἀκάθαρτος κωμόπολις· ἀπὸ τῆς ἀγγλικῆς ὅμως κατοχῆς οἱ κάτοικοι ἐφιλοτιμήθησαν νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν τὴν ὡραιοτέραν πόλιν τῆς Κύπρου. Αἱ πλεῖσται ὁδοὶ ἐστρώθησαν διὰ μεγάλων πλακῶν, εἰσήχθη καλὸν ὕδωρ, ἐνῷ πρότερον οἱ κάτοικοι ἠδρεύοντο ἐκ τῶν φρεάτων, ἀνηγέρθησαν πολλαὶ καὶ ὡραῖαι οἰκοδομαί, ἀγοραί, λέσχαι καὶ καφενεῖα, καὶ ἐγένοντο κάλλιστοι περίπατοι ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως. Πρὸ τῆς ἀποβάθρας ὑπάρχει μικρὰ πλατεία, ἔνθα καὶ ὡραιότατον μέγαρον τῆς διοικήσεως καὶ τὰ τελωνεῖα, ἐν ᾧ χώρῳ ἄλλοτε ὑπῆρχε μικρὸν τουρκικὸν φρούριον, ἔνθα τὸ πρῶτον ἀνεπετάσθη ἡ ἀγγλικὴ σημαία καὶ ὅπερ μετὰ λύπης εἶδον μίαν πρωΐαν οἱ Τοῦρκοι κατεδαφιζόμενον. Πλὴν τούτου ὑπάρχει καὶ ἕτερον μέγα φρούριον, ὅπερ ἐχρησιμοποιήθη διὰ φυλακάς. Ἐκτὸς τῶν διαφόρων παρεκκλησίων ἡ πόλις ἔχει τέσσαρας ναούς, ὧν ἀρχαιότερος μετὰ τὴν Καθολικὴν εἶναι ὁ τῆς Ἁγίας Νάπας, πρὸ 150 ἐτῶν κτισθείς, ἐν ᾗ θέσει ἄλλοτε ἦτο τουρκικὴ συνοικία, ὑπό τινος ἀσκητοῦ ὡς φρούριον μετὰ παχυτάτων τοίχων καὶ μικρῶν παραθύρων. Ὅτε ᾠκοδομεῖτο ὁ ναὸς οὗτος, οἱ Τοῦρκοι ἐξοργισθέντες διὰ τὴν στερεότητα καὶ τὸ μέγεθος αὐτοῦ καὶ νομίσαντες

αὐτὸν χριστιανικὸν φρούριον, ὥρμησαν ἡμέραν τινά, ὅπως τὸν κατεδαφίσωσιν. Ὁ κτίτωρ αὐτοῦ μοναχὸς δωροδοκεῖ τότε τοὺς προύχοντας τούρκους, ὅπως ἀναστείλωσι τὴν ὁρμὴν τοῦ ὄχλου, οὗτοι δὲ συμβουλεύουσιν αὐτῷ νὰ σκορπίσῃ περὶ τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ διάφορα νομίσματα, ἡ θέα τῶν ὁποίων ἀνεχαίτισε τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων, ἐπιδοθέντων εἰς τὴν συλλογὴν αὐτῶν. Κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο οἱ δωροδοκηθέντες πρόκριτοι κατώρθωσαν νὰ πείσωσι τὸν ὄχλον, ὅτι ὁ ἀνεγειρόμενος ναὸς δὲν ἦν φρούριον, ἀλλ' ἁπλοῦς ἀχυρών, ἔνθα οἱ Γκιαοὺρ θὰ προσηύχοντο εἰς τὸν Θεὸν αὐτῶν. Ταῦτα κατὰ παράδοσιν. Ὑπάρχει προσέτι καὶ εἷς μεγαλοπρεπὴς ναὸς τῶν Δυτικῶν, δύω τζαμία καὶ μία συναγωγὴ τῶν Ἑβραίων.

Ἡ Λεμησσὸς ἔχει τὰ καλλίτερα ἐν τῇ νήσῳ ἑλληνικὰ σχολεῖα, τὸ ζωηρότερον ἐμπόριον, ἐξ οὗ καὶ ὀλιγώτερον ἐκ τῆς δυστυχίας ἢ αἱ λοιπαὶ πόλεις πάσχει, οἱ δὲ κάτοικοί εἰσι φιλόξενοι, εὐπροσήγοροι, ἀνεπτυγμένοι, φιλογενέστατοι καὶ βαίνουσι ταχεῖς πρὸς τὴν πρόοδον. Ἠθικὴ μεγίστη ἐπικρατεῖ ἐν τῇ πόλει· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῆς Ἀγγλίας συμβαίνει ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις δύω πόλεσι τῆς Κύπρου, τὸ ἑξῆς ἄτοπον, τὸ ὁποῖον δέον ταχέως νὰ διορθωθῇ. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς εἰς Κύπρον ἐλεύσεως τῶν Ἄγγλων προσέδραμον ἀπανταχόθεν πασῶν τῶν ἐθνικοτήτων διεφθαρμέναι γυναῖκες, αἵτινες ἠνέῳξαν ἐν ταῖς κεντρικωτέραις ὁδοῖς διάφορα καταστήματα, ἔνθα πρόδηλος ἡ διαφθορὰ καὶ ζημία εἰς πόλεις τόσῳ μικρὰς καὶ πτωχάς. Οἱ Ἄγγλοι χάριν τοῦ στρατοῦ ὑποστηρίζουσι τὰ καταστήματα ταῦτα, ἅτινα ὅμως διὰ τοῦτο ἠδύναντο νὰ τὰ ἱδρύσωσιν ἐν τῷ ἀγγλικῷ στρατοπέδῳ καὶ οὐχὶ παρὰ τὰς οἰκίας φιλησύχων καὶ ἐντίμων οἰκογενειαρχῶν.

Ἤδη ἐξερχόμεθα πλέον τῆς Λεμησσοῦ καὶ βαίνοντες πρὸς ἀνατολὰς ἐπὶ τῆς παραλίας ἁμαξιτοῦ τῆς εἰς Λάρνακα ἀγούσης, φθάνομεν μετὰ 2 ὥρας εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν Ἀμαθοῦντα, τὴν Παλαιὰν Λεμησσὸν καλουμένην, ὡς ἀντικατασταθεῖσαν ὑπὸ τῆς νέας πόλεως, ἀφοῦ πρῶτον διέλθωμεν τὸν $^3/_4$ μακρὰν τῆς Λεμησσοῦ ποταμὸν Ἄμαθον, τὸν κοινῶς τῆς Γερμασόγειας λεγόμενον ἔκ τινος πλησίον ὁμωνύμου κώμης. Εἰς τὰς ὄχθας τοῦ μικροῦ τούτου ποταμοῦ, ὅστις πηγάζει ἐκ τῶν 6 ὥρας μακρὰν ὀρέων τῆς Λεμησσοῦ, φύονται οἱ ἀόρατοι καὶ οἱ σχῖνοι, αἱ ροδοδάφναι καὶ αἱ μυρσῖναι, σχηματίζου-

σαι οὕτως ἐξαίρετον τοπεῖον ἐν τῷ μέσῳ δάσους κερατεῶν οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης, τὸ μόνον ἄξιον λόγου περὶ τὴν Λεμησσόν. Ὁ Ἄμαθος ἐκλήθη πιθανῶς οὕτως ἐκ τῶν ὑψηλῶν σωρῶν τῆς ἄμμου τῶν σχηματιζομένων περὶ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐκεῖ παραλίαν. (Ἄμαθος = ἄμμος ἢ τόπος ἀμμώδης).

Ἐκ τοῦ Ἀμάθου λέγεται, ὅτι ἐκλήθη καὶ ἡ παρακειμένη Ἀμαθοῦς, ἂν μὴ ἐκ τῆς Ἀμαθοῦντος ὁ Ἄμαθος. Ὡς πάντοτε συμβαίνει περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχαίων πόλεων, οὕτω καὶ περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀμαθοῦντος πολλαὶ φέρονται εἰκασίαι· καὶ ἄλλοι θεωροῦσιν αὐτὴν οὕτω κληθεῖσαν ἐκ τῆς ἀμμώδους θέσεως αὐτῆς (ἀλλὰ φοινικικὴ πόλις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἑλληνικὸν ὄνομα), ὡς ἡ Ἀμμόχωστος μετὰ ταῦτα, καὶ ἄλλοι ἔκ τινος Ἀμαθοῦντος φοίνικος θεμελιωτοῦ αὐτῆς ἢ ἐκ τῆς Ἀμαθούσης μητρὸς τοῦ Κινύρου πρώτου κτίστου αὐτῆς, ἢ ἀπὸ τοῦ Ἀμάθου υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους (τοῦ Τυρίου Μελικέρτου), ὃν τὰ μάλα ἐτίμων οἱ Φοίνικες, ἢ ἐκ τοῦ Ἀμάθου, τοῦ κτίσαντος κατὰ Τάκιτον τὸν ἐνταῦθα ναὸν τῆς Ἀφροδίτης, υἱοῦ τοῦ κυπρίου ἥρωος Ἀερίου, ἢ ἔκ τινος Ἀμὰθ (ὄνομα φοινικικὸν σημαῖνον φρούριον) φοινικικῆς πόλεως ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ὀρόντου, ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ ἡ Ἀμαθοῦς ἦν μία τῶν ἀρχαιοτάτων πόλεων τῆς Κύπρου, διὸ καὶ οἱ Ἀμαθούσιοι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς αὐτόχθονας, καὶ οὕτω καλεῖ αὐτοὺς ὁ Σκύλαξ, ὑπὸ Φοινίκων θεμελιωθεῖσα ὡς ἐμπορικὸς καὶ ναυτικὸς αὐτῶν σταθμὸς καὶ εἶτα κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἀποτελέσασα τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ὁμωνύμου κράτους. Ἡ Ἀμαθοῦς διετήρησεν ἐπὶ πλειότερον χρόνον ἢ αἱ λοιπαὶ πόλεις τὸν φοινικικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα· τοῦτο ἀποδεικνύουσι καὶ αἱ πρὸς τὸν Μελικέρτην καὶ τὸν Δία τελούμεναι ἀνθρωποθυσίαι, συνήθεις ἐν Φοινίκῃ, καὶ αἱ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἀπέχθεια τῶν Ἀμαθουσίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὅτε ὁ Ὀνήσιλος καὶ ὁ Εὐαγόρας ἐκάλουν τοὺς Κυπρίους κατὰ τῶν Περσῶν. Τὸ ἀνατολικὸν ὅμως τοῦτο πνεῦμα τῆς Ἀμαθοῦντος δὲν διετηρήθη πέραν τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος, τῷ δὲ 332 βλέπομεν τὸν ἕλληνα βασιλέα αὐτῆς Ἀνδροκλέα προθύμως ὑποστηρίζοντα τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον κατὰ τῆς Τύρου. Ἀπὸ τῶν πτολεμαϊκῶν χρόνων ἡ Ἀμαθοῦς ἀπώλεσε τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς σπουδαιότητα, ἂν καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντίνων διετέλεσεν ἕδρα τοῦ Ἰσαὰκ Κομνηνοῦ, τοῦ αἰσχροκερ-

δοῦς ἐκείνου βασιλέως, ὅστις προεκάλεσε τὴν μῆνιν τοῦ Ριχάρδου, καταστρέψαντος διὰ τοῦτο τὴν 'Αμαθοῦντα, ὑποστᾶσαν καὶ ἑτέραν ἐκ σεισμοῦ καταστροφήν, ἀντικατασταθεῖσαν δ' ἔκτοτε ὑπὸ τῆς Νεαπόλεως. Ἐπὶ τῶν Λουζινιάνων ἐσώζετο ἀκέραιος μόνον ὁ καθεδρικὸς τῶν Βυζαντίνων ναός. Ἡ 'Αμαθοῦς ὑπῆρξεν ἡ ἕδρα τῆς λατρείας πολλῶν θεοτήτων· ἦν μία τῶν ἀφιερωμένων τῇ 'Αφροδίτῃ πόλεων, ἥτις ὡς ἐκ τούτου ἐκαλεῖτο 'Αμαθουσία καὶ ἐλατρεύετο ἐνταῦθα φέρουσα πώγωνα. Εἰς αὐτὴν προσεφέροντο κριοὶ μετὰ τοῦ ἐρίου των. Πλὴν δὲ τοῦ Μελικέρτου ἐλατρεύετο ἐνταῦθα καὶ ὁ Ξένιος Ζεύς, ἐτιμᾶτο δὲ προσέτι ἡ 'Αριάδνη καὶ ὁ 'Ονήσιλος. Ἐκ τοῦ τρόπου δὲ καθ' ὃν ἡ πόλις συνεδέετο μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκογενείας τῶν Κινυραδῶν, εἰσαγαγόντων τὴν λατρείαν τῆς 'Αφροδίτης εἰς Κύπρον, θὰ ἐνόμιζέ τις, ὅτι πρῶτον ἐν 'Αμαθοῦντι ἐγκατέστησαν οὗτοι καὶ εἶτα μετέφερον τὸ κέντρον τοῦ ἑαυτῶν κράτους εἰς Πάφον, διότι ἐκ τῆς 'Αμαθοῦντος καὶ ὄχι ἐκ Πάφου ὁ 'Αγαμέμνων ἐξεδίωξε τοὺς μετὰ Κινύρου. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ 'Αμαθοῦς ὑπερεπηδᾶτο ὑπὸ τῆς Πάφου, ἔνθα ἥδρευον οἱ Κινυράδαι, ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς, ἐν ᾧ ἐν 'Αμαθοῦντι κλάδος μόνον τῆς οἰκογενείας ταύτης, οὐδεμίαν ἔχων βασιλικὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ μόνην θρησκευτικήν[1].

Ἡ πόλις φαίνεται, ὅτι συνέκειτο ἐκ δύω μερῶν, ἐκ τῆς κυρίας πόλεως πρὸς τὸ μέρος ἔνθα σήμερον ἡ κώμη Ἅγ. Τύχων, καὶ τοῦ λιμένος, ὅστις νῦν Παλαιὰ Λεμησσὸς καλεῖται. Ὁ Ἅγ. Τύχων ἐγερθεὶς παρὰ τὴν 'Αμαθοῦντα, ἐκαλεῖτο κατ' ἀρχὰς 'Αμαθοῦς, ἐκλήθη δὲ Ἅγ. Τύχων οὐ πρὸ πολλοῦ, τοῦ τῷ 1806 ἐπισκεψαμένου τὴν Κύπρον Ali Bey καλοῦντος τὸ χωρίον 'Αμαθοῦντα· μετήλλαξε δὲ ὄνομα, ἀφ' ὅτου μετεφέρθη ἐκεῖσε ἡ εἰκὼν τοῦ 'Αγίου τούτου ἐκ τῆς παρὰ τὸν λιμένα καταγραφείσης χριστιανικῆς ἐκκλησίας, τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τοῦ 'Αγ. Τύχωνος, ἀνεγερθείσης δὲ ὡς φρονεῖ ὁ περιηγητὴς Hammer ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀρχαίου τῆς 'Αφροδίτης μεγαλοπρεποῦς ναοῦ, τοῦ ὑπὸ τῶν πλεόντων τὴν ἀπέναντι θάλατταν ὁρωμένου, ὅπερ ὅμως δὲν παραδέχεται ὁ Cesnola. Οἱ λίθοι τοῦ καταστραφέντος χριστιανικοῦ τούτου ναοῦ πρὸ τεσσαρακονταετίας μετα-

[1] Θεωροῦμεν περιττὸν ν' ἀναγράφωμεν ἐνταῦθα λεπτομερῶς τὴν ἱστορίαν ἑκάστης πόλεως, ἅτε πραγματευθέντες περὶ αὐτῆς ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει.

φερθέντες εἰς Λάρνακα, ἐχρησίμευσαν πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ αὐτόθι ναοῦ τῶν Δυτικῶν, παραχωρήσαντος τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν τοῦ τότε μητροπολίτου Κιτιέων Δαμασκηνοῦ, ὅστις μετά τινα χρόνον ἔπαθε μικρὰν τῶν φρενῶν διατάραξιν, ἣν οἱ χωρικοὶ ἀπέδωκαν εἰς θείαν τιμωρίαν, ἐπιβληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἁγ. Τύχωνος εἰς τὸν ἀσεβήσαντα πρὸς αὐτὸν ἱεράρχην. Ἐπίσης οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν οἰκοδομουμένου τοῦ ναοῦ τῶν Δυτικῶν ἐν Λεμησσῷ, ὁ ἐκεῖ λατῖνος ἐπίσκοπος μετέφερε πλείστους πρὸς οἰκοδομὴν λίθους, καταστρέψας ἀσυνειδήτως πᾶν τὸ προστυχόν. Τίς ὁ περὶ τούτων μεριμνήσων ;

Ἐκ τῶν πολλῶν ἐνταῦθα ἐρειπίων φαίνεται, ὅτι ἡ Ἀμαθοῦς, καίπερ οὖσα μικρὰ κατὰ τὴν περιφέρειαν, πυκνῶς ὅμως ᾠκεῖτο. Ἀφ' ὅτου δὲ κατεστράφη ἡ ὡραία καὶ πλουσία αὕτη πόλις, ἥτις εἶχε λίαν εὐφόρους καὶ ἐνύδρους περιξ πεδιάδας καὶ τὰ μεγαλείτερα καὶ πλουσιώτερα τῆς νήσου μεταλλεῖα, διὸ καὶ ἔγκυος μετάλλων ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἐκλήθη, οἱ λίθοι τῶν ἐρειπίων αὐτῆς μετεκομίσθησαν ἀλλαχόσε, χρησιμεύσαντες ὡς οἰκοδομήσιμος ὕλη, καὶ πᾶσα ἡ πόλις μετεβλήθη εἰς ἐκτενὲς λατομεῖον· σχεδὸν δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ἐνταῦθα ἀκρόπολις ἀπώλεσεν ἐκ τούτου τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς σχῆμα. Καὶ σήμερον ἔτι οἱ χωρικοὶ τοῦ Ἁγ. Τύχωνος καὶ τῶν πέριξ ἀνασκάπτοντες τάφους, καταρρίπτοντες τείχη καὶ καταθραύοντες πᾶν ὅ,τι εὕρουσι, κτίζουσι τὰς οἰκίας των διὰ τῶν ἐξαγομένων λίθων ἢ πωλοῦσιν αὐτοὺς εἰς πλοιάρχους, οἵτινες τοὺς μεταφέρουσιν εἰς Πόρτ-Σαΐδ, ἔνθα ὑπάρχει ἔλλειψις τοιούτων. Περίεργον δὲ εἶναι ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις οὐδὲν λαμβάνει μέτρον πρὸς διάσωσιν τῶν κατηρειπωμένων ἀρχαίων πόλεων, ἀλλ' ἀφίνει νὰ καταστρέφωνται αὗται, ὡς ἐπιτρέπει εἰς τοὺς Ἄγγλους καὶ τοὺς ξένους νὰ κλέπτωσι τὰς ἀνακαλυπτομένας ἀρχαιότητας.

Τῷ 1873 ἀνεκαλύφθη ἐνταῦθα τυχαίως ὑπὸ λατόμων χωρικῶν τὸ μέγα ἄγαλμα, περὶ οὗ ἐλαλήσαμεν ἐν σελ. 228—230 τῆς Ἱστορίας καὶ ὅπερ μόλις διεσώθη τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἑτοιμαζομένων νὰ τὸ μεταβάλωσιν εἰς λίθους πρὸς οἰκοδομήν, ἀπεστάλη δὲ εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μουσεῖον.

Ὁ λιμὴν τῆς πόλεως, ὡς καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐν Κύπρῳ ἀρχαῖοι λιμένες, κατεχώσθη βεβαίως ὑπὸ σεισμοῦ, καὶ ὑπὸ τὰ ὕδατα νῦν διακρίνονται ὑπόφαιοι οἱ μεγάλοι ὀγκόλιθοι, περὶ τοὺς ὁποίους ἡ θά-

λασσα ἠρεμεῖ. Παρὰ τὸν λιμένα ὑπῆρχε φρούριον, οὗ τμῆμα διασώζεται μέχρι σήμερον, μέλλον νὰ ἐκλείψῃ μετ' ὀλίγον, διότι καταστρέφεται ὑπὸ τῶν χωρικῶν καὶ τῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης. Ὁ λιμὴν οὗτος ἐκαλεῖτο, ὡς ἀναφέρει ὁ Παυσανίας, τῆς Ἐριφύλης, ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε οὗτος εἶδεν αὐτόν, οὔτε ὁ Στράβων τὸν ἀναφέρει, φαίνεται, ὅτι κατὰ πολὺ παλαιὰν ἐποχὴν κατεστράφη· ἡ δὲ καταστροφὴ αὐτοῦ συνεπήγαγε τὴν ἀνάγκην νέου λιμένος, καὶ ἔκτοτε πιθανῶς ἐθεμελιώθη ἡ Νεάπολις. Τοῦ λιμένος ὑπέρκειται ὑψηλὸς λόφος, ἡ ἀρχαία 'Ακρόπολις, ἴχνη τῶν τειχῶν τῆς ὁποίας φαίνονται ἔτι καὶ σήμερον, ζωνύοντα αὐτὴν πλὴν κατὰ τὴν βορείαν πλευράν, ἥτις ἀπότομος οὖσα δὲν εἶχεν ἀνάγκην ὀχυρώσεως. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τούτου ὑπῆρχον δύω ὑπερμεγέθη λίθινα ἀγγεῖα, ἀληθεῖς πίθοι, ἐξ ἑνὸς ὁλοκλήρου μαρμάρου λελαξευμένα, ὧν τὸ ἓν ἦν τεθραυσμένον, τὸ δὲ ἕτερον ἀκέραιον μετεφέρθη ὑπὸ Γάλλων τῷ 1865 εἰς Παρισίους καὶ κατετέθη ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λούβρου. Εἰς 14,000 χιλιόγρ. ὑπολογίζεται τὸ βάρος τοῦ τελευταίου τούτου ἀγγείου, ὅπερ ἦν τὸ μικρότερον τῶν δύω· ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους δὲ αὐτῶν φαίνεται, ὅτι ἀπεκόπησαν ἐκ τοῦ ἐνταῦθα βράχου καὶ ἐπὶ τόπου ἐλαξεύθησαν. Ἕκαστον τούτων ἔχον διάμετρον 3 μέτρων καὶ 70 ἑκατοστῶν, ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ 220 κοιλὰ σίτου. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, γνωστὰ ἐν τῇ ἀρχαιολογίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα «ἀγγεῖα τῆς 'Αμαθοῦντος», φέρουσι τέσσαρας λαβὰς ἢ ὦτα, ἐφ' ὧν γεγλυμμένοι τέσσαρες ταῦροι, καὶ κυπριακὴν ἐπιγραφήν, ἀνήκουσι δὲ ὡς ἐκ τούτου εἰς τὴν ἀνατολικὴν τέχνην, ἂν καὶ δὲν φαίνονται πολὺ ἀρχαίας ἐποχῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα οὐδεμία πηγὴ ὕδατος ὑπῆρχε, φαίνεται, ὅτι ἐχρησίμευον ὡς δεξαμεναί, ἔνθα ἐφυλάττοντο τὰ πρὸς κάθαρσιν ὕδατα, τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ναοῦ τινος ἐνταῦθα βεβαιότατα ὑπάρχοντος· καὶ τὸν μὲν χειμῶνα ἐπληροῦντο ἐκ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, τὸ δὲ θέρος ἐκ τῶν τῆς πόλεως. Περὶ τὸ μέσον τῆς 'Ακροπόλεως πρὸς ἀνατολὰς ὑπῆρχεν ὡς ἀναφέρει ὁ Σακελλάριος χριστιανικὸς ναὸς οὐ πρὸ πολλοῦ καταστραφείς, ἐγερθεὶς ὡς φαίνεται ἐπὶ ἀρχαίου ναοῦ ἢ ἄλλου οἰκοδομήματος. Τούτου ἐρείπιά τινα μόνον σήμερον σώζονται.

Ἡ Κύπρος ὑπῆρξε κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους πλουσία εἰς ἀρχαιολογικὰς ἀνακαλύψεις. Αἱ ἐν Ἰδαλίῳ, Κιτίῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἀνασκαλεύσεις τοῦ Cesnola δὲν ἐφείλκυσαν ὀλιγώτερον τὴν

προσοχὴν τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου, ἢ αἱ ἐν Τροίᾳ καὶ Μυκήναις. Οἱ ἀνασκαπτόμενοι τάφοι ἐκθαμβοῦσι διὰ τοῦ πλουσίου αὐτῶν περιεχομένου τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ ἀρχαιοκαπήλους. Τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς οἱ τάφοι ἐκτισμένοι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἐσυλήθησαν πρὸ πολλῶν αἰώνων· ἀλλὰ καὶ ἂν διεσώθη τι, ἐν τούτοις αἱ μέχρι τοῦδε ἀνασκαλεύσεις δὲν παρήγαγον μεγάλα ἀποτελέσματα. Ἄλλως ὅμως ἔχει διὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους τάφους, οἵτινες ἐπιμελῶς κεκλεισμένοι ἐντὸς βράχων ἀπέφυγον τὰς συλήσεις κατὰ τοὺς βαρβάρους χρόνους, ἐνῷ κατὰ τοὺς ἀρχαίους οὐδεὶς κίνδυνος συλήσεως ὑπῆρχε, διότι οἱ θεοὶ αὐστηρῶς ἐκόλαζον τοὺς τυμβωρύχους. Οἱ δ' ἐπελθόντες Ρωμαῖοι ἐσεβάσθησαν τοὺς προϋπάρχοντας κυπριακούς, φοινικικοὺς καὶ ἑλληνικοὺς τάφους. Ἀλλ' ὁ Χριστιανισμὸς νέας φέρων ἀρχάς, φανατικός, ἀνατρέπων τὰ εἴδωλα καὶ τοὺς ναοὺς τῶν ἐθνικῶν, πρῶτος ἐνεκαίνισε τὴν ἐποχὴν τῆς συλήσεως τῶν ναῶν καὶ τῆς ἐρημώσεως τῶν τάφων, ὅσοι δὲν ἦσαν ἐπιμελῶς κεκλεισμένοι. Ἔργα θαυμασίας ἀρχιτεκτονικῆς ἐπὶ αἰῶνας διατηρηθέντα, συνετρίβοντο ἀμειλίκτως ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὅ,τι δὲν κατεστράφη, ἀφῃρέθη, καὶ πᾶν μνημεῖον, ὅπερ ἠδύνατο νῦν νὰ διαλευκάνῃ πλειότερον τὴν τέχνην καὶ τὴν ἱστορίαν, ἐξηφανίσθη ὑπὸ σωροὺς ἐρειπίων. Πάντες οἱ ἀρχαῖοι τῆς Κύπρου ναοὶ μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς περιεχομένων κατεχώσθησαν 10—15 πόδας ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἀπὸ τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος, ὁπότε ὁ χριστιανισμὸς τέλεον ἐπεκράτησε. Καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων ἀνηγέρθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ναοὶ τῆς νέας θρησκείας, ἡ Ἀφροδίτη ἐφυγαδεύθη καὶ οἱ Ἅγιοι ἐξεδίωξαν ἀμειλίκτως τοὺς ἀρχαίους θεούς.

Ἐν Ἀμαθοῦντι πολλοὶ ἀρχαῖοι τάφοι ἀνεκαλύφθησαν, καὶ ἰδίᾳ ὄπισθεν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ παρὰ τὴν θάλασσαν πλειότεροι ἔτι, ἓν μόνον σῶμα περιλαμβάνοντες, ἐν οἷς εὑρέθησαν ὑπὸ τοῦ Cesnola διάφορα ὑάλινα τεθραυσμένα ἀντικείμενα, λυχνίαι ἐξ ὀπτῆς γῆς, μεγάλοι ἀμφορεῖς ὅμοιοι τοῖς ἐν Πομπηΐᾳ εὑρεθεῖσι, χρυσᾶ τινα κοσμήματα ἐλαχίστης ἀξίας καί τινες στῆλαι φέρουσαι ἑλληνικὰ ὀνόματα. Εἰς τὸ ΒΑ. τῆς πόλεως μέρος ὑπάρχει τρίτον σύμπλεγμα τάφων, ἔνθα εὑρέθησαν πολλοὶ σαρκοφάγοι, διὰ ξεστῶν λίθων ἐκτισμένοι, φέροντες δὲ τὰς ὡραιοτέρας γλυφὰς τῶν ἐν Κύπρῳ εὑρεθέντων

τοιούτων. Ἐπί τινος ἐξ αὐτῶν ὑπάρχει καὶ παράσασίς τις τοῦ Τυρίου Μελικέρτου. Οἱ τάφοι οὗτοι κεῖνται 40—55 πόδας κάτωθι τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, σύγκεινται δ' ἐξ ἑνὸς μέχρι τεσσάρων θαλάμων χωριζομένων δι' ὑπερμεγέθων λίθων. Οἱ τάφοι οὗτοι λίαν δαπανηροί, θὰ ἀνῆκον εἰς τὰς βασιλικὰς καὶ ἀριστοκρατικὰς οἰκογενείας τῆς πόλεως. Ἐντὸς αὐτῶν εὗρεν ὁ Censola 60 ἀγγεῖα ἐξ ὀπτῆς γῆς, 15 ἐξ ἀλαβάστρου, βεβλαμμένα ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου, τεμάχια ὑάλου, 2 παραστάσεις τῆς Ἀστάρτης ἐξ ὀπτῆς γῆς, 30 ἀντικείμενα χαλκᾶ, οἷον καθρέπτας, δίσκους, ἀγγεῖα κτλ. λίαν ἐσκωριασμένα, ἁπλῶς δὲ καὶ βαναύσως κατεσκευασμένα, καὶ μεταξὺ αὐτῶν λείψανα ξυλίνου κιβωτιδίου· προσέτι ὀλίγους τινὰς δακτυλίους χαλκίνους καὶ ἀργυροῦς, αἰγυπτιακοὺς καὶ βαβυλωνιακούς τινας κυλίνδρους ἐκ μαλακοῦ πηλοῦ καὶ διαφόρους χρυσοῦς δακτυλίους, βαναύσως κατεσκευασμένους καὶ οὐδεμιᾶς καλλιτεχνικῆς ἀξίας.

Ἐν ἑνὶ τῶν τάφων τούτων εὗρε τὸν θάνατον τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1875 ὁ ἐκ Στρασβούργου καθηγητὴς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων Σηγισμοῦνδος (Siegismund), καταπεσόντος λίθου τινός, οὗ τὴν συνδρομὴν ἐπεκαλέσατο, ὅπως ἀνέλθῃ, καὶ θραύσαντος τὸ κρανίον αὐτοῦ. Αἱμόφυρτος κατέπεσεν ἐκ τοῦ ὕψους εἰς τὸν βυθὸν τοῦ τάφου ὁ γενόμενος θῦμα τῆς ἐπιστήμης νεαρὸς καθηγητής, ὃν οἱ Λεμήσσιοι ἐν πένθει εἰλικρινεῖ καὶ μεγάλῃ πομπῇ ἐκήδευσαν ἐν τῷ αὐτόθι ὀρθοδόξῳ ναῷ.

Ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς ἐν Ἁγ. Τύχωνι ἐκκλησίας ὁ Cesnola ἀνεῦρεν ἀνάγλυφον ἐκ τιτανώδους λίθου ὕψους 3 ποδῶν καὶ 2 δακτύλων καὶ πλάτους 22 δακτύλων, παριστῶν νεανίαν κρατοῦντα ἐν τῇ ἀριστερᾷ περιστεράν. Λέγεται, ὅτι τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο μετεκομίσθη ἐνταῦθα πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἀμαθοῦντος. Ἐν Ἀμαθοῦντι ἀνασκαφὰς ἐπίσης ἐνήργησε καὶ ὁ ἐν Λεμησσῷ ἐγκατεστημένος ἑλβετὸς ἰατρὸς Καστάν, ἄρτι ἀποθανών, ὅστις εὗρε διάφορα κοσμήματα καὶ ἄλλας ἀρχαιότητας, ὧν τὰς μὲν ἐπώλησε, τὰς δὲ ἀπέστειλεν εἰς Ἑλβετίαν. Κατὰ καιροὺς δὲ οἱ ἐνταῦθα χωρικοὶ ἀνευρίσκουσι διαφόρους ἀρχαιότητας, ἃς πωλοῦσιν ἐν Λάρνακι καὶ Λεμησσῷ· ὁ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει ἔμπορος Γεώργιος Λανίτης κέκτηται μικρὰν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν μικρᾶς ἀξίας, καταρτισθεῖσαν τὸ πλεῖστον ἐξ εὑρημάτων τῆς Ἀμαθοῦντος.

Ἀναχωρῶν τις τῆς Ἀμαθοῦντος καὶ ἐπὶ τῆς δημοσίας βαδίζων ὁδοῦ, ἀφοῦ διέλθῃ τὸν ἐκ τοῦ Ἀώου ἐκβλύζοντα ποταμὸν Τέτιον (Βασιλοπόταμον),παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ὁποίου ἀπεβιβάσθη ἡ Ἁγ. Ἑλένη, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα Βασιλοπόταμος, φθάνει μετὰ 4 ἐξ Ἀμαθοῦντος ὥρας εἰς τὸν σταθμὸν Ζύγι, ἔνθα διανυκτερεύουσιν οἱ ἀπὸ Λεμησσοῦ εἰς Λάρνακα καὶ τἀνάπαλιν ὁδοιπόροι. Ὑπάρχουσι δὲ πρὸς τοῦτο πανδοχεῖά τινα, ἔτι δὲ καὶ ἀποθῆκαι, ἔνθα οἱ ἔμποροι ἀποθηκεύουσι τὰ κεράτια τῶν πέριξ, ἐντεῦθεν ἐξάγοντες αὐτὰ πρὸς μεγαλειτέραν εὐκολίαν. Διὸ καὶ τὸ μέρος τοῦτο ἐκλήθη Ζύγι, ὑπὸ δὲ τῶν Εὐρωπαίων καλεῖται καὶ παραλία τῶν κερατίων. Ἴσως τὸ Ζύγι εἶναι αἱ ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς (ἀνωνύμου) Καργαῖαι (ἀκρωτήριον ἔχον λιμένα, ὕφορμον καὶ ὕδωρ). Ὀλίγον δὲ πρὸ τοῦ Ζυγίου ἡμίσειαν ὥραν ἐκ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὰ μεσόγεια κεῖται ἡ κώμη Μαρὶ ὑπὸ Τούρκων οἰκουμένη, κειμένη δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Μάριον, ἣν ὁ Σκύλαξ ἑλληνίδα καλεῖ καὶ ἥτις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διετέλεσέ ποτε καὶ πρωτεύουσα, ὑπὸ δὲ Πτολεμαίου τοῦ Α' καταστραφεῖσα, ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Φιλαδέλφου καὶ ἐκλήθη πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀρσινόη. Ὁ Στράβων οὐδόλως μνημονεύει αὐτῆς,εἴτε διότι τότε δὲν ὑπῆρχεν, ἢ ἦν λίαν ἄσημος.

ϛ'

Ἀπὸ Μαρίου εἰς Ἀῶον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κίτιον. Τόχνη. Χοιροκοιτία. Λεύκαρα. Μονὴ Μαχαιρᾶδος. Μαζωτός. Παρασόλια (Παλαιά ;). Κίτι Μενεοῦ.

Ἐγκαταλείποντος ἤδη τὰ παράλια τῆς νήσου, ἃς εἰσέλθωμεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ἐκ τοῦ Μαρίου διὰ τοῦ χωρίου Τόχνης, ἐπὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Τετίου ποταμοῦ γεφύρας τῆς ὁποίας ἀνήγειρεν ἡ Ἁγία Ἑλένη τὸν μέχρι σήμερον διασωζόμενον μικρὸν ναόν, φθάνομεν μετ' ὀλίγον εἰς Χοιροκοιτίαν μικρὸν χωρίον μετὰ 400 κατοίκων, ἔνθα ὁ αἰγυπτιακὸς στρατὸς ἠχμαλώτισε τῷ 1426 τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου Ἰανὸν Λουζινιᾶνα. Ὕψωμά τι παρὰ τὸ χωρίον καλεῖται μέχρι σήμερον *κρεμμὸς* (κρημνὸς) τοῦ Φράγκου, διότι ἐκεῖθεν οἱ Μαμελοῦκοι ἐκρήμνισαν τοὺς στρατιώτας τοῦ Ἰανοῦ καὶ συνέλαβον αὐτόν.

Κάτωθι τοῦ χωρίου ὑπάρχει μέρος καταρρέοντος πύργου, ὃν σήμερον *σεράγιον* καλοῦσι καὶ ὅστις φαίνεται ὅτι διετέλεσέ ποτε ἡγεμονικὸν τῶν Λουζινιάνων ἐνδιαίτημα. Πλησίον ὑπάρχει φρέαρ, ἁγίασμα πιθανῶς παλαιᾶς τινος κατηρειπωμένης ἐκκλησίας ἐκεῖ που ὑπαρχούσης, εἰς ὃ κατέρχεταί τις διὰ λιθίνης κλίμακος καὶ παρ' ᾧ ἐκ παραδόσεως οἱ χωρικοὶ γνωρίζουσιν, ὅτι κρύπτεται θησαυρός. Τοῦ ὀνόματος Χοιροκοιτία δύω φέρονται παραγωγαί. Κατὰ τὴν μίαν τούτων, ἡ κώμη ἐκλήθη οὕτως ἔκ τινος ἐκεῖ ὑπαρξάσης κοίτης χοίρων (μάνδρας), καὶ κατὰ τὴν ἑτέραν, διότι πᾶς ὁ διερχόμενος ἐκεῖθεν ὤφειλε νὰ χαιρετίσῃ ἀποκαλυπτόμενος τὴν ἐν τῷ ἐκεῖ πύργῳ διαμένουσαν Ρήγισσαν, ὅτε ἡ Χοιροκοιτία δέον νὰ καλῆται Χαιρεκοιτία. Ἀλλ' οὐδεμία τῶν εἰκασιῶν τούτων φαίνεται πιθανή.

Ἐκ τῆς Χοιροκοιτίας πρὸς βορρᾶν βαδίζοντες, φθάνομεν μετὰ 2 ὥρας εἰς τὰ Λεύκαρα, μίαν τῶν μεγαλειτέρων τῆς Κύπρου κωμῶν, διαιρουμένην εἰς δύω χωρία, τὰ Πάνω καὶ Κάτω Λεύκαρα, μετὰ 2,300 κατοίκων, ὧν οἱ 300 εἰσὶ Τοῦρκοι, κατοικοῦντες ἅπαντες ἐν Ἄνω Λευκάροις. Τὰ Λεύκαρα ἐκλήθησαν οὕτως ἢ ἐκ τοῦ λευκὴ κάρα ἢ ἐκ τοῦ λευκὰ ὄρη, διότι κεῖνται ἐπὶ ὀροπεδίου ἐκ λευκῆς γῆς. Τὸ ὀροπέδιον εἶναι ὡς καὶ ὅλα τὰ πέριξ κεκαλυμμένον ἐκ μεγάλων ἀμπελώνων, ἐξ ὧν παράγεται κάλλιστος κομανδαρίτης οἶνος, καὶ ἐκ τοῦ μεγαλειτέρου ἐν τῇ νήσῳ ἐλαιῶνος, ἐξ οὗ παράγεται ἀφθονώτατον ἔλαιον, ὅπερ οἱ Λευκαρῖται φέρουσι πρὸς πώλησιν ἐντὸς μεγάλων ἀσκῶν ἐπὶ ζώων εἰς πάσας τὰς κώμας καὶ τὰς πόλεις τῆς νήσου. Τὰ Λεύκαρα ἔχουσι καλάς τινας ἀναλόγως οἰκίας, κωμοδικεῖον, ταχυδρομεῖον, δύω ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἓν παρθεναγωγεῖον, ἔνθα φοιτῶσι 50 περίπου κοράσια, καὶ μέγαν ναὸν τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ὡς ἐκ τῆς ἐκεῖ καθ' ἃ λέγεται ὑπάρξεως τοῦ ὑποποδίου τοῦ Σταυροῦ, φέροντος ὀπὴν καρφίου καὶ εὐωδιῶντος, δωρηθέντος δὲ ὑπὸ τῆς Ἁγίας Ἑλένης.

Ἐν Λευκάροις ὑπάρχουσι πολλαὶ παλαιαὶ ἐκκλησίαι, τὸ δὲ ὀροπέδιον καλύπτει πληθὺς σπηλαίων καὶ ἀρχαίων τάφων, ἔνθα οἱ χωρικοὶ ἀνευρίσκουσιν ἀγγεῖα, ἐνίοτε δὲ καὶ χρυσοῦς δακτυλίους καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, ἅτινα πωλοῦσιν ἐν Λάρνακι. Ἔν τινι τῶν τάφων τούτων, ὡς διηγοῦνται οἱ χωρικοί, τελευταίως Ἄγγλος τις ἀνεκάλυψεν ὑδρίαν, ἣν λαβὼν ἀπῆλθε, χωρὶς νὰ μάθῃ τις τὸ περιεχόμε-

νον, ὅπερ ἐν τούτοις οἱ χωρικοὶ φαντάζονται ὡς χρυσίον. Ἐξ ὅλων τούτων εἰκάζομεν, ὅτι ἐνταῦθα τὸ μέρος ἦν λίαν κατῳκημένον, ἔκ τινων δὲ εὑρεθέντων αἰγυπτιακῶν καὶ φοινικικῶν ἀγγείων ὑποτίθεται, ὅτι εἶναι καὶ ἀρχαιότατον. Ἀπέναντι τοῦ χωρίου ὑψοῦται ὑψηλὸς καὶ ἀπόκρημνος λόφος χωριζόμενος τῶν Λευκάρων διὰ τοῦ ποταμοῦ τῆς Κυπροβάσας, καὶ *Κάστρο τῆς Ῥήγαινας* καλούμενος, τοῦ πύργου δὲ τούτου σώζονται καὶ ἐρείπια· ἐπ' αὐτοῦ ἀνευρέθησαν πρόσετι καὶ σωλῆνες, οἵτινες ἀνεβίβαζον τὸ ὕδωρ τοῦ κάτωθι ποταμοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου, ἔνθα ὡς λέγεται αἰθίοψ τις χωρικὸς ἀνεκάλυψε πρὸ πενταετίας μέγαν θησαυρὸν ἐκ πολυτίμων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν καὶ ἄλλων ἀντικειμένων.

Ἀνέλθωμεν ἤδη δι' ἀτραποῦ, διαβαίνοντες τὸν ποταμὸν τῆς Κυπροβάσας καὶ τὸν Ἰδαλίαν (Γιαλιάν), παρ' ᾧ ὑπάρχουσι σκωρίαι μεταλλείων, πρὸς τὰ βουνὰ τῆς Μαχαιράδος, ἔνθα ἡ ὁμώνυμος μονή, μία τῶν καλλιτέρων καὶ μεγαλειτέρων τῆς νήσου, 3 ὥρας ἀπέχουσα τῶν Λευκάρων, 11 τῆς Λεμησσοῦ καὶ τῆς Λάρνακος, 8 δὲ τῆς Λευκωσίας· ἐντεῦθεν ἄρχεται καὶ τὸ διαμέρισμα Ὀρεινῆς. Ἡ μονὴ αὕτη κεῖται ἐπὶ τῶν δυσαναβάτων, ἀποτόμων καὶ θαυμασίων τὸ κάλλος ὀρέων τοῦ Ἀώου, ὅστις ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς μεγάλης σειρᾶς τῶν Ὀλυμπίων. Ἡ λέξις Ἀῶος εἶναι ἓν τῶν πολλῶν ἐπιθέτων, τὰ ὁποῖα ἔδιδον οἱ Σημῖται καὶ ἰδίᾳ οἱ Φοίνικες εἰς τὸν θεὸν Ἄδωνιν, παρήχθη δὲ ἴσως ἐκ τοῦ Ἀβωβᾶς, ὅπερ ἐσήμαινεν ἐν Παμφυλίᾳ τὸν δι' αὐλῶν τιμώμενον θεόν. Οὐδόλως δ' ἀπίθανον τὰ ὄρη ταῦτα νὰ ἔλαβον τὸ ὄνομα ἔκ τινος ἐνταῦθα λατρείας τοῦ Ἀδώνιδος. Τὸ ὄνομα Ἀῶος ἔφερεν ἐνταῦθα πλὴν τοῦ ὄρους τούτου καὶ εἷς ποταμός, παρ' ᾧ ὑπῆρχε καὶ πόλις τις Κέφαλος, καὶ μία ἀρχαιοτάτη βασιλικὴ τῆς Κύπρου δυναστεία.

Τὰ ὄρη τοῦ Ἀώου (Μαχαιράδος) εἶναι τὰ ἀγριώτερα, σύναμα δὲ καὶ τὰ θαυμασιώτερα τῆς νήσου. Οὐδαμοῦ ἄλλοθι εἶδον τοιαύτην μεγαλοπρέπειαν καὶ χάριν. Σπανίως ἀλλαχοῦ ἡ θεὰ Φύσις ἐπιδείκνυται ἐν τοιαύτῃ θαυμασίᾳ περιβολῇ. Ὑψηλὰ καὶ ἀπόκρημνα ὄρη, δάση ἐκ πευκῶν ὑψικόμων, ποταμοὶ καὶ ῥύακες ἐν τῷ μέσῳ χαραδρῶν, ψυχραὶ πηγαὶ τῇδε κἀκεῖσε, παντοῖα ἄγρια δένδρα, πτηνὰ καλλίφωνα, ὑμνοῦντα τὰ κάλλη τῆς μεγάλης θεοῦ τοῦ παντός. Ἐδῶ ῥέει ὁ Πεδαῖος, ἐκεῖ ὁ Ἰδαλίας κυλίει τὰ ἤρεμα ῥεῖθρά του, τὸ κελάρυ-

σμα τοῦ ὕδατος συνοδεύουσι τῶν πτηνῶν τὰ ᾄσματα καὶ ὁ ἦχος τῶν κωδωνίσκων τῶν τράγων, οἵτινες ἐν ὑπερηφανίᾳ προηγοῦνται τῶν εἰς βοσκὴν ἀγομένων ποιμνίων. Ὁ ποιμὴν ὁτὲ μὲν συρίζει ὁδηγῶν τὰ πρόβατά του, ὁτὲ δὲ ὑπὸ τὴν σκιὰν πλατυφύλλου πλατάνου παίζει τὸν φλογερὸν αὐλὸν ἢ ᾄδει περιπαθῆ *τραγούδια*. Γλυκεῖς ζέφυροι πνέουσι διὰ τῶν μικρῶν κοιλάδων καὶ παντοῖα εὔοσμα ἄνθη ἀρωματίζουσι τὸν καθαρὸν ἀέρα. Ὅτε δὲ πρὸς τὸ ἑσπέρας ὁ ἥλιος ῥίπτων ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων τὰς τελευταίας χρυσᾶς του ἀκτῖνας, ἀπέρχεται εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ βασίλειά του, καὶ οἱ βοσκοὶ ὁδηγοῦσιν εἰς τὰς μάνδρας τὰ βελάζοντα πρόβατα, καὶ τὰ πτηνὰ ἐν συγχύσει τρέχουσιν, ὅπως ἐπανεύρωσι τὰς φωλεάς των, ἡ δὲ Ἀφροδίτη, τὸ μυστηριῶδες καὶ λαμπρὸν τοῦτο ἄστρον τῆς ἑσπέρας καὶ τῆς αὐγῆς, ἀναφαίνεται πρώτη μακρὰν εἰς τὸν ὁρίζοντα προπομπὸς τῆς μελαίνης νυκτός, ὦ! δὲν γνωρίζω ἀληθῶς, ὁποία συγκίνησις ἀνεκλάλητος, ἀνεξήγητος καταλαμβάνει τὴν καρδίαν, ὁποία μυστηριώδης δύναμις φέρει τὸν ρεμβάζοντα ὁδοιπόρον ἐκ τοῦ ἐπιγείου τούτου κόσμου ἀλλαχόσε, πολὺ μακράν, πρὸς ἕτερον ὑπέρλαμπρον τῆς φαντασίας δημιούργημα. Ἀκουσίως κλίνει τις τὸ γόνυ καὶ ἀνακράζει: ἰδοὺ τῶν ἀρχαίων λαῶν ἡ θρησκεία. Σὲ δοξάζω, Ζεῦ Ὀλύμπιε, ἄναξ θνητῶν τ' ἀθανάτων! Καὶ προστρέχουσι πρὸς αὐτὸν ἐκ τῶν δασῶν καὶ τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ἀκρωρειῶν καὶ τῶν ναπῶν ὡραῖαι νύμφαι λευκὰ ἐνδεδυμέναι, καὶ βλέπει τις τὴν Ἀφροδίτην ἀκολουθουμένην ὑπὸ ἐρώτων καὶ χαρίτων, κατερχομένην πρὸς τοὺς βωμούς της ..... Ἀλλ' ὁ κώδων τῆς ἐκκλησίας ἠχεῖ, καλῶν εἰς τὸν ἑσπερινόν· εἰσέλθωμεν εἰς τὸ μοναστήριον. Ἐν τῷ μέσῳ μικρὸς ναὸς ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐκεῖ που ἀνευρεθείσης εἰκόνος τῆς Παναγίας τιμώμενος καὶ πέριξ τὰ κελλία τῶν μοναχῶν, τὸ Συνοδικόν κλπ. Ἐπὶ τῆς θύρας τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ πλακὸς ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου τοίχου ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς: *Τὸν Αὔγουστον τοῦ ΑΦΛΧ (1530 μ. Χ.) ἐκάη ὁ Μαχαιρᾶς τελείως καὶ ἐγλύτωσε μόνον ἡ νκὸνα.* Ἐπὶ μεμβράνης εἶναι γεγραμμένη ὑπὸ Νείλου τινὸς ἀσκητοῦ, εἶτα δὲ ἡγουμένου τῆς μονῆς, ἡ ἱστορία αὐτῆς, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὰ κάτωθι. «Γέρων τις Πνευματοφόρος τοὔνομα Νεόφοιτος, τὸν ἀσκητικὸν διάγων βίον ἐν ταῖς ἐρήμοις ταῖς πρὸς τὸν Ἰορδάνην ἀσκούμενος, καὶ ἄκρως γεγονὼς ἀσκητὴς καὶ τὴν ἀρετὴν περιβόητος, καταλείψας τοὺς ἐκεῖσε

τόπους διὰ τὴν τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν ἐπιδρομήν, καὶ τὸ ὄρος εὑρὼν ἄβατον καὶ τραχὺ καὶ ἔξω πάσης ταραχῆς ἀνθρώπων καὶ πρὸς ἀσκητικοὺς ἀγῶνας ἐπιτήδειον καὶ ἡσύχιον, ἠρετήσατο κατοικεῖν ἐν αὐτῷ συνεπόμενον ἔχων καὶ τὸν αὐτοῦ φοιτητήν, τὸν Μοναχὸν δηλαδὴ Κύριον Ἰγνάτιον, καὶ δὴ καλύβην πηξάμενοι, κατῴκουν ὡς πόλιν τὴν ἔρημον. Ὑπό τινων δὲ φιλοχρίστων τροφὴν ἐπορίζοντο καὶ οὕτως ἀγγελικῶς βιούντων, μετέστη πρὸς Κύριον ὁ τιμιώτατος Γέρων, καταλείψας τὴν καλύβην καὶ τὴν μηλωτὴν τῷ νέῳ Ἐλισσαίῳ [1]. Οὗτος πονῶν καὶ πιεζόμενος τῇ ἐνδείᾳ, τὸ κατὰ δύναμιν τὸ τραχὺ τοῦ ἀνωμάλου τόπου ἤρξατο φιλοκαλῶν καί τινα γηραιὸν ἀσκητὴν προσεδέξατο, τοὔνομα Προκόπιον, ἔχων τοῦτον μικρὸν παραμύθιον ἀντὶ τοῦ μεταστάντος Πατρός, καὶ ἡ μὲν προθυμία ἐνέαζε πρὸς τὴν φιλοκαλίαν τοῦ τόπου, ἡ δὲ χεὶρ ἐνάρκει τῇ ἐνδείᾳ πιεζομένη».

Εἶτα ὁ Ἰγνάτιος καὶ ὁ Προκόπιος ἀπελθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν, παρεκάλεσαν τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Κομνηνόν (1144—1180 μ. Χ.), ὅπως βοηθήσῃ αὐτοὺς πενομένους, οὗτος δὲ εἰσακούσας τῆς δεήσεως τῶν μοναχῶν ἐχορήγησεν αὐτοῖς ἐτήσιον εἰσόδημα πεντήκοντα τρικέφαλα νομίσματα καὶ ἐδωρήσατο πρὸς οἰκοδομὴν μονῆς ὅλα τὰ περὶ τὴν καλύβην αὐτῶν ὄρη, κηρύξας αὐτὴν ἀνεξάρτητον παντὸς ἀρχιερέως, ὡς καὶ μέχρι τῆς σήμερον διαμένει τοιαύτη.

Ἐπανελθόντες ἐκ Βυζαντίου οἱ εὐσεβεῖς ἀσκηταί, ᾠκοδόμησαν τὸ εὐκτήριον ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἔκ τινος ἐκεῖ ἀνακαλυφθείσης εἰκόνος τῆς Θεομήτορος, ἐπωνομάσθη δὲ ἡ μονὴ αὕτη τῆς Μαχαιράδος ἢ τοῦ Μαχαιρᾶ, καὶ ἐκ τούτου ὅλα τὰ ὄρη τοῦ Ἀώου, ἐκ τριῶν λόγων, ὡς ἀναγράφει ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ κτιτορικοῦ τῆς μονῆς ὁ ἐν Παρισίοις τῷ 1756 ἐκδοὺς αὐτὸ μοναχὸς Ἐφραίμ· εἴτε ἐκ Μαχαιρᾶ τινος ἐξουσιάσαντος τῆς θέσεως ταύτης, εἴτε ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ ψύχους, κόπτοντος ὡς μαχαίρας, εἴτε ἐκ μικρᾶς τινος μαχαίρας, εὑρεθείσης παρὰ τῇ εἰκόνι, παρ' ἣ καὶ εἶναι ἀνηρτημένη μέχρι

[1] Δηλ. ὡς ὁ προφήτης Ἠλίας, ὅτε ἐπὶ πυρίνου ἐλαυνόμενος ἅρματος, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανούς, ἔρριψε τὴν μηλωτὴν εἰς τὸν νέον Ἐλισσαῖον, οὕτω καὶ ὁ γέρων Νεόφυτος θνήσκων, κατέλιπε τὴν καλύβην καὶ τὰ καθήκοντά του εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Ἰγνάτιον.

σήμερον ἐν τῷ ναῷ. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα χρόνον ἦλθεν εἰς τὴν μονὴν ἐξ Ἱεροσολύμων καὶ ὁ ἀσκητὴς Νεῖλος (1172), ὅστις ἐγκατασταθεὶς ἐνταῦθα, ᾠκοδόμησε μετὰ τῶν λοιπῶν μοναχῶν τὴν ἐκκλησίαν καὶ διάφορα κελλία, ἔγραψε δὲ ἐπὶ μεμβράνης τὴν ἱστορίαν τῆς μονῆς καὶ τὸν κανονισμὸν αὐτῆς, ὡς μέχρι σήμερον σώζονται.

Ἐν Μαχαιράδι ἐνδιαιτῶνται ἤδη 20 περίπου μοναχοὶ ὑπὸ ἀνεξάρτητον ἡγούμενον, ἐνασχολούμενοι εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ μοναστηρίου, περὶ τὴν διαχείρισιν τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀμπελουργίαν· ἐπίσης καὶ 15 περίπου μαθηταὶ ἐκ τῶν πλησίον χωρίων, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐκλέγουσι τὸ μοναχικὸν στάδιον, διδασκόμενοι ὑπό τινος ἱερέως πρὸς τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα.

Ἐν τῇ μικρᾷ τοῦ συνοδικοῦ πινακοθήκῃ τῇ τὸ πλεῖστον ἐξ ἁγιογραφιῶν ἀποτελουμένῃ ὑπάρχουσι καὶ δύω εἰκόνες ἐν Βλαχίᾳ γραφεῖσαι πρὸ αἰῶνος περίπου, τοῦ τῷ 1821 ἐν Λευκωσίᾳ ἀπαγχονισθέντος ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Μιχαὴλ Σούτσου, ἃς νομίζω πολυτίμους· μάλιστα δὲ τὴν τοῦ μάρτυρος Κυπριανοῦ, οὗ οὐδεμία ἄλλη εἰκὼν σώζεται. Ὁ Κυπριανὸς ἱεροδιάκονος ὢν ἐν Μαχαιράδι, ἐστάλη τῷ 1783 εἰς Βλαχίαν μετὰ τοῦ τότε ἀρχιμανδρίτου Χαραλάμπους, οὗ ὡσαύτως σώζεται ἐνταῦθα ἡ εἰκών, ὅπως ζητήσῃ παρὰ τοῦ ἡγεμόνος συνδρομὴν ὑπὲρ τῆς τότε μεγεθυνομένης καὶ ἐπιδιορθουμένης μονῆς. Ἐκεῖ ἔτυχον πολλῶν περιποιήσεων, ὁ δὲ Κυπριανὸς χειροτονηθεὶς ἱερομόναχος παρεκινήθη νὰ λειτουργῇ ἐν τῇ ἡγεμονικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ νὰ ἀκροᾶται ἐν τῇ αὐτόθι σχολῇ τῶν ἀνωτέρων μαθημάτων μέχρι τοῦ 1802, ὁπότε ἐπανῆλθον εἰς Κύπρον, κομισταὶ πολλῶν χρημάτων καὶ ἀξιολόγων διὰ τὴν μονὴν κειμηλίων. Ὁ ἡγεμὼν ἔδωσε προσέτι αὐτοῖς ἀναχωροῦσι καὶ τὴν μέχρι σήμερον σωζομένην εἰκόνα του, ἔνθα εἰκονίζεται φέρων τὴν μεγαλοπρεπῆ τῶν ἡγεμόνων στολήν, βαρεῖαν μηλωτὴν κεκοσμημένην διὰ χρυσῶν παροιφῶν, ζώνην πολύτιμον περὶ τὴν ὀσφύν, ἐξ ἧς προκύπτει ἀργυρᾶ ξίφους λαβή, καὶ καλπάκιον μετὰ πτερῶν. Πέριξ δὲ τῆς εἰκόνος ἐρυθροῖς γράμμασιν ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς: Λαμπροῦ λαμπρὰ πέλει εἰκὼν Ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου ὡς λαμπρὸς Διὸς γόνος. 1796. Ἐν τῷ συνοδικῷ ἐπίσης ὑπάρχει καὶ μικρὰ βιβλιοθήκη, περιέχουσα καί τινα χειρόγραφα, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶδον ἐκτενῆ

ἔκθεσιν τῶν πρακτικῶν πασῶν τῶν Συνόδων καὶ τῶν ἀποστολικῶν κανόνων, τῷ 1600 περίπου γραφεῖσαν, ἐκτυπωθεῖσαν δὲ ἐν Παρισίοις τῷ 1761.

Οἱ μοναχοὶ τῆς Μαχαιράδος διακρίνονται διὰ τὴν ἄκραν αὐτῶν φιλοξενίαν, εὐπροσηγορίαν καὶ τιμιότητα, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ἡ μονὴ αὕτη κατ' ἐξαίρεσιν τῶν πλείστων ἐν τῇ νήσῳ εἶναι ἀπηλλαγμένη παντὸς χρέους. Τὸ μοναστήριον εἶναι ἐκτισμένον ἐν ὡραίῳ ὁμαλῷ τοπείῳ, κάτωθι τοῦ ὁποίου ἀκούεται τὸ μινύρισμα τοῦ ἐντεῦθεν πηγάζοντος καὶ διὰ τῆς Λευκωσίας παρὰ τὴν Σαλαμῖνα χυνομένου Πεδαίου. Ἡ Λευκωσία καθορᾶται μακρὰν ἐν τῇ πεδιάδι, πέριξ δὲ ἐπὶ τῶν ὀρέων φαίνονται διάφορα χωρία. Ἀκριβῶς ἀπέναντι καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς μονῆς εἶναι τὸ χωρίον Λαζανιάς, τὸ ὁποῖον πιθανὸν νά ἐκλήθη οὕτως ἐκ τινος Λουζινιανος, καὶ ὀλίγον περαιτέρω ὁ Φικάρδος, ὅστις ἀναμιμνήσκει ἡμῖν τὸν ἄγγλον Ριχάρδον, καὶ πλησίον ὁ Οὔρρης, οὗ τὸ ὄνομα ἔχει ποιάν τινα σχέσιν πρὸς τὸ τοῦ Ἐρρίκου (Henri). Ἡ Παναγία τῆς Μαχαιράδος, ἥτις σημειωτέον, ὅτι κεκαλυμμένη δι' ἀργυροῦ ἐπιχρύσου ἐλάσματος εἰς οὐδένα ἐπιδεικνύεται, δὶς τοῦ ἔτους πανηγυρίζει, τῇ 15ῃ Αὐγούστου καὶ τῇ 8ῃ Σεπτεμβρίου, πλεῖστοι δὲ πανηγυρισταὶ προσέρχονται, εὐλαβεῖς προσκυνηταὶ καὶ κομισταὶ παντοίων ἀναθημάτων καὶ *ταξιμάτων*.

Ἡ μονὴ εὑρίσκεται εἰς ὕψος 2,250 ποδῶν, ἐντεῦθεν δὲ δύσβατος καὶ ἀνάντης ἀτραπὸς ἄγει ἐντὸς μιᾶς ὥρας εἰς τὴν ὑψηλοτέραν κορυφὴν τοῦ Ἀώου (4,674 πόδ.), ὁπόθεν βλέπει τις ἅπαν τὸ κεντρικὸν τῆς νήσου μέρος ἀπὸ τοῦ Κιτίου καὶ τῆς Λευκωσίας μέχρι τῆς Λεμησσοῦ καὶ τῆς Ἐπισκοπῆς (Κουρίου). Ἡ ὑψηλὴ αὕτη κορυφὴ καλεῖται κοινῶς *τζιόνι (χιόνι)* ἐκ τριῶν ἐκεῖ τεμαχίων λευκοῦ μαρμάρου καλῆς ποιότητος[1]. Οἱ παλαιοὶ ἐνθυμοῦνται, ὅτι τὰ τεμάχια ταῦτα εἶχον κυλινδρικὸν σχῆμα, ἑπομένως εἶναι συντρίμματα κίονός τινος, ὃν οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ περιηγηταὶ κατὰ τὴν ἀθλίαν αὐτῶν συνήθειαν οὕτω κατέστρεψαν. Πῶς καὶ διατὶ ὑπῆρχον ἐκεῖ ἐπάνω μαρμάρινοι κίονες, εἶναι ἄξιον ἀπορίας. Ὑπῆρχεν ἆρά γε ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς τοῦ

[1] Κιόνι ἐν Κύπρῳ καλεῖται τὸ μάρμαρον, ἐκ τοῦ ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ κίονες εἶναι μαρμάρινοι.

Ἀώου κορυφῆς ἀρχαῖος ναὸς ἢ βωμὸς θεοῦ τινος; Ἀλλ' οὐδεμία μαρτυρία περὶ τούτου ὑπάρχει, οὔτε ἴχνος ἀρχαίου οἰκοδομήματος ἀπαντᾷ. Ἐν τούτοις ὅμως δὲν εἶναι καὶ ἀπίθανον ἐπὶ τοῦ Ἀώου, ὅστις ἐνθυμίζει ἡμῖν τὸν Ἄδωνιν, νὰ ἐλατρεύετο θεός τις· πιθανῶς νὰ ὑπῆρχεν ἐκεῖ βωμός τις τῆς Ἀφροδίτης, λατρευομένης μετὰ τοῦ Ἀδώνιδος, ἢ τοῦ ὀμβρίου Διός, ὅστις ἐτιμᾶτο ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων, ὡς ὑέτιος, κεραύνιος, ἐπάκριος ἢ ἀκραῖος καὶ κορυφαῖος, ὄμβριος καὶ ἡλιακός, ὅτε συνεταυτίζετο πρὸς τὸν Ἥλιον. Πρῶτοι οἱ Αἰγινῆται ἀνήγειραν βωμὸν ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς τῶν ὀρέων τῆς Αἰγίνης, τοῦ Ὄρους, ἔνθα σήμερον ἡ ἐκκλησία τοῦ προφήτου Ἠλία, πρὸς τιμὴν τοῦ Πανελληνίου Διός, ὅστις ἐκεῖ τὸ πρῶτον ἔπεμψε μετὰ τὴν προσευχὴν τοῦ Αἰακοῦ τὴν μυθολογουμένην νεφέλην, σημεῖον τῆς καταπαύσεως τῆς ἀνομβρίας, ἐξ ἧς ἐκινδύνευε ν' ἀπολεσθῇ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἡ Κύπρος, ἥτις ἀνέκαθεν ἔπασχεν ἐκ περιοδικῶν ἀνομβριῶν, οὐδόλως ἀπίθανον νὰ εἶχε τοιαῦτα ἱερά. Καὶ σήμερον ὅταν ἀνομβρία τις μαστίζῃ τὴν νῆσον, οἱ μοναχοὶ ἀκολουθούμενοι ὑπὸ πολλῶν χωρικῶν ἐκ τῶν πέριξ ἀναβιβάζουσι τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα τῆς Μαχαιράδος ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ταύτης κορυφῆς τοῦ δυσαναβάτου Ἀώου, ὁπόθεν ποιοῦσι πρὸς τὸν Ὕψιστον παρακλήσεις, ὅπως ἀνοίξῃ τοὺς καταρράκτας τοῦ οὐρανοῦ, καὶ δέωνται ὑπὲρ τῆς εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς μητρὸς Γῆς. Πλὴν τούτου ἐν ταῖς κυπρίαις παραδόσεσι συχνότατα ἀναμίγνυνται διάφορα πνεύματα τοῦ φωτός, ὡς ὁ Φαέθων, ὁ Κέφαλος, ἡ Ἕως κλπ., ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸν Ἥλιον.

Ἐπί τινος παρὰ τὴν μονὴν δεξαμενῆς ὑπάρχει ἀρχαία κεφαλὴ πωγωνοφόρου ἀνδρός, ἀνευρεθεῖσα ὑπὸ χωρικῶν ἔν τινι πλησίον κώμῃ.

Ἐκ Μαχαιράδος ἐπαναστρέφομεν ἤδη διὰ τῶν αὐτῶν μερῶν εἰς τὸ Ζύγι, ὁπόθεν ἐπὶ τῆς δημοσίας βαίνοντες ὁδοῦ, ἂς τραπῶμεν πρὸς τὸ Κίτιον. Καὶ πρῶτον διερχόμεθα τὸν ποταμὸν τοῦ Ἁγ. Θεοδώρου, οὐ μακρὰν κειμένης κώμης, τὸν τοῦ Πεντασχίνου κοινῶς καλούμενον ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ὡς φαίνεται φυομένων ἐνταῦθα σχίνων. Παρὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ οἱ χωρικοὶ τοῦ Ἁγ. Θεοδώρου ἔκτισαν μικρὰς ἀποθήκας, διενεργοῦντες ἐντεῦθεν, ὡς ἐν Ζυγίῳ, τὴν φόρτωσιν τῶν προϊόντων των. Κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ ἔχιδναι *(κουφάδες)*· ἔκ τινος δὲ τοιαύτης ὀνομαστῆς, μυθολογικῆς σχεδόν,

πρὸ χρόνων φονευθείσης, καθιερώθη καὶ ἡ κάτωθι ἀρά, ἣν κατ' ἀλλήλων αἱ εἰς λόγους ἐρχόμεναι χωρικαὶ συχνάκις ἐκτοξεύουσι : *Νὰ σὲ φάῃ ἡ κουφὴ τοῦ Περτασχίτου.*

Ἀφοῦ μετὰ ταῦτα διαβῶμεν παρὰ τὸ χωρίον Μαζωτόν, καὶ τὸν ἐκεῖ χείμαρρον Μποῦζι (ψυχρός, τουρκιστὶ) ἔκ τινος ἐκεῖ ψυχρᾶς πηγῆς, ἔνθα καὶ μικρὸν *μαγαζεῖον* ὑπάρχει, φθάνομεν μετὰ 5 ὥρας ἐκ Ζυγίου εἰς τὴν κώμην Κίτι, 2 ὥρας πρὸ τῆς Λάρνακος. Πλησίον τοῦ Μαζωτοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν, παρεκκλίνων τις ἐπ' ὀλίγον τῆς δημοσίας ὁδοῦ, εὑρίσκει ἐν τῇ τοποθεσίᾳ *Παρασόλια (ἡ)* ἐρείπιά τινα, ἔνθα ὁ Σακελλάριος εἰκάζει, ὅτι ἔκειτο ἡ ἀρχαία πολίχνη Παλαιά, ἣν θέτει ὁ Στράβων μεταξὺ Κιτίου καὶ Ἀμαθοῦντος· «εἶτα Ἀμαθοῦς καὶ μεταξὺ πολίχνη Παλαιὰ καὶ ὄρος μαστοειδὲς Ὄλυμπος»· ταύτην ὁ Κυπριανὸς θέτει ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου μεγάλῃ ἄλλοτε κώμῃ Πελαίντρι.

Ἂν καὶ ἡ σημερινὴ κώμη Κίτι φέρει τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχαίου Κιτίου, ἐν τούτοις ἀπεδείχθη, ὅτι ἐνταῦθα δὲν ἔκειτο, ὡς τινες τέως ἐφρόνουν, ἡ ἀρχαία τοῦ Χεττεὶμ πόλις, διότι οὐδὲν ἐνταῦθα εὑρέθη μνημεῖον μαρτυροῦν τὸ τοιοῦτον, ἐνῷ ἐν Λάρνακι πολλὰ τοιαῦτα εὑρέθησαν πασιφανῶς καταδεικνύοντα, ὅτι ἐκεῖ ἔκειτο ἡ πρώτη τῆς Κύπρου πόλις. Τὸ σημερινὸν Κίτι φαίνεται ὅτι ἔλαβε τὸ ὄνομα μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ διετήρησεν αὐτὸ μέχρι σήμερον. Τὸ χωρίον διαιρεῖται εἰς τὸ ἰδίως Κίτι καὶ τὰ Περιβόλια οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης ἐκ τῶν ἐκεῖ ὑπαρχόντων κήπων λαβόντα τὸ ὄνομα, ἔχει δὲ περὶ τοὺς 700 κατοίκους. Ἔξωθι τοῦ Κιτίου εἶναι ὁ τρίχωρος ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἀγγελοκτίστου γοτθικῆς ἐν μέρει καὶ φραγγικῆς τέχνης. Ἡ ἐν αὐτῷ εἰκὼν τῆς Παναγίας, παρὰ τὴν ὁποίαν ἵσταται ὁ Ἀπόστολος Λουκᾶς κρατῶν τὸν χρωστῆρα, λέγεται, ὅτι εἶναι μία τῶν Ἑβδομήκοντα. Ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ὡραῖον ψηφιδωτόν, παριστῶν τὴν Θεομήτορα ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀρχαγγέλων Γαβριὴλ καὶ Μιχαήλ, οἵτινες κατὰ τὴν παράδοσιν ἔκτισαν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἀγγελόκτιστον διὰ τοῦτο κληθεῖσαν. Πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ναοῦ ὑπάρχει μικρὸν παρεκκλήσιον τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων, ἔμπροσθεν δὲ μέγας νάρθηξ, μεταποιηθεὶς ἤδη εἰς σχολεῖον. Τέσσαρες ὑπερμεγέθεις παλαιαὶ τερέβινθοι σκιάζουσι διὰ τῶν ὑψηλῶν αὐτῶν κλάδων τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας. Πλησίον αὐτῆς ὑπάρχει κατη-

ρειπωμένος γαλλικὸς διώροφος πύργος μετὰ τεσσάρων σκοπιῶν. Παρόμοιος, σῶος ὅμως, ὑπάρχει καὶ ἐπὶ τοῦ ἐνταῦθα ἀκρωτηρίου Δᾶδες πλησίον τοῦ φάρου. Ὁ πύργος οὗτος οὐδεμίαν κάτωθι ἔχει εἴσοδον, φαίνεται δέ, ὅτι ἀνήρχοντο διὰ κινητῆς κλίμακος εἰς τὸν ἄνω ὄροφον, ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ ὁποίου φαίνονται καὶ τὰ οἰκόσημα τῶν Λουζινιάνων, οἵτινες εἰς διάφορα μέρη εἶχον τοιούτους ἐξοχικοὺς πύργους. Οἱ ἐν Κιτίῳ ἐξηγοράσθησαν ἐπὶ Ἐνετῶν, ἐκποιησάντων πάντα σχεδὸν τὰ γαλλικὰ κτήματα, ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς κυπρίου Ἡρακλέους Ποδοκατάρου.

Ἐκ Κιτίου φθάνομεν μετ' ὀλίγον εἰς τὸ χωρίδιον Μενεοῦ, ἔνθα ὑπάρχουσι μεγάλα *τσιφλίκια* πλουσίων Ὀθωμανῶν καὶ ἐκτεταμένοι κῆποι, σχηματίζοντες ὅασιν ἐν μέσῳ τῆς ἀδένδρου καὶ ξηρᾶς τῆς Λάρνακος πεδιάδος. Αἱ ὑψηλαὶ καὶ πένθιμοι κυπάρισσοι, αἵτινες πληροῦσι τοὺς ἐνταῦθα κήπους, προσδίδουσιν εἰς τὰ Μενεοῦ ὄψιν κοιμητηρίου μεγάλης πόλεως. Ἐντεῦθεν μετὰ μίαν ὥραν φθάνομεν εἰς τὴν Λάρνακα - Σκάλαν, τὸ ἀρχαῖον Κίτιον.

γ'

Ἀπὸ Κιτίου εἰς Βαρώσια.

Λάρναξ—Σκάλα (Κίτιον). Ὁρμίδια. Θρόνοι. Λαξιὰ (Λεύκολλα). Παραλίμνι. Ἐξτρέμα.

Ἡ ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Κιτίου σημερινὴ πόλις διαιρεῖται εἰς τὴν Λάρνακα καὶ τὴν Σκάλαν, αἵτινες μικρὸν ἀπέχουσαι ἀλλήλων τείνουσι πρὸς ἕνωσιν. Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα αἱ πόλεις αὗται βεβαίως ἦσαν ἡνωμέναι καὶ ἐπὶ τῶν Λουζινιάνων ἀπετέλουν μίαν τῶν ἐμπορικωτέρων πόλεων τῆς νήσου. Φαίνεται ὅμως, ὅτι εἶτα κατεστράφη· καὶ ἡ μὲν Λάρναξ ἓν τέταρτον μακρὰν τῆς θαλάσσης κειμένη, ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Τούρκων καὶ ἐκλήθη οὕτως ἢ ἐκ τῶν πολλῶν ἐκεῖ ἀνευρισκομένων λαρνάκων τῆς ἀρχαίας πόλεως, ὅπερ τὸ πιθανώτερον, ἢ ἐκ τῆς ὡς λάρνακος τοποθεσίας αὐτῆς· ἡ δὲ Σκάλα τὸ κατ' ἀρχὰς ἐχρησίμευεν ὡς ἐμπορικὸς σταθμὸς τῆς τε πόλεως καὶ ὅλης τῆς νήσου, διὸ καὶ προσέλαβε τὴν ξενικὴν ταύτην προσωνυμίαν. Καὶ μέχρι τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ παρόντος αἰῶνος ὀλίγισται οἰκίαι καὶ ἀποθῆκαι ἦσαν ἐκτισμέναι ἐν Σκάλᾳ ἕνεκα

τοῦ φόβου τῶν πειρατῶν τοῦ Ἀρχιπελάγους. Ἀφ' ὅτου ὅμως οὗτοι κατεστράφησαν, ἡ Σκάλα ηὐξήθη καὶ κατέστη ἡ κυρία πόλις, ἕδρα καὶ τῶν ἐν Κύπρῳ προξένων.

Ἡ Λάρναξ - Σκάλα κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας διετέλεσεν ἡ ἐμπορικωτέρα πόλις τῆς νήσου, ἔνθα διάφοροι ξένοι κατ' ἀρχὰς ἔμποροι συνέστησαν ἐμπορικοὺς οἴκους. Ἰδοὺ τί περὶ αὐτῆς γράφει ὁ Le Brun, περιηγητὴς τοῦ 17ου αἰῶνος· «ἡ Λάρναξ συνήθης κωμόπολις (bourg) κεῖται 1 περίπου μίλιον μετὰ τὴν παραλίαν, ἔνθα κεῖνται τὰ καταστήματα τῶν ἐμπόρων, ἁπάντων εὐρωπαίων καὶ δὴ τὸ πλεῖστον γάλλων». Ἐνταῦθα βλέπομεν κατόπιν καὶ τοὺς ἄγγλους ἐμπόρους τοῦ βάμβακος, ὧν καὶ ἀλλαχοῦ ἐμνημονεύσαμεν (ὅρ. σελ. 28). Εἶτα τὸ πλεῖστον τοῦ ἐμπορίου περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν ἐντοπίων. Πρό τινων ὅμως ἐτῶν ἕνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων θεομηνιῶν καὶ τῆς καταστροφῆς ἐμπορικῶν τινων οἴκων ἡ πόλις αὕτη κατέπεσεν εἰς βαθμὸν ἀπελπιστικόν, καὶ ἡ μὲν Λάρναξ κατέστη ἔρημος κωμόπολις, ἡ δὲ Σκάλα, ἡ κυρία πόλις ἤδη ἀποβᾶσα, ἀπέβαλε τὴν προτέραν ζωηρότητα αὐτῆς. Ἐνῷ δὲ οἱ κάτοικοι πρό τινος ἀνήρχοντο εἰς 8,500, ἤδη ἐπαισθητῶς ἠλαττώθησαν.

Τὸ Κίτιον ἀναφέρεται ὡς ἡ πρώτη ἐν Κύπρῳ κτισθεῖσα πόλις, ἥτις καὶ διετήρησε μετὰ τῆς Ἀμαθοῦντος ἐπὶ πλειότερον χρόνον τὸν φοινικικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα ἕνεκα τῆς ἐμπορικῆς αὐτῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς συχνοτάτης ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἱδρυτῶν. Ἐνταῦθα ἀπέθανεν ὁ Κίμων πολιορκῶν τοὺς Κιτιεῖς, μαχομένους ὑπὲρ τῶν Περσῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ κατόπιν χρησμοῦ ἀπένειμαν οἱ κάτοικοι τοῦ Κιτίου ἐνιαυσίους τιμὰς ὡς εἰς ἥρωα. Τὸ Κίτιον ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον προπύργιον τῆς ἐν Κύπρῳ φοινικικῆς ἐπιρροῆς, ἥτις παρετάθη μέχρι τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος, διὸ καὶ αἱ πλειότεραι τῶν ἐνταῦθα ἀνακαλυφθεισῶν ἐπιγραφῶν εἰσι φοινικικαί. Τὸ Κίτιον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἦν μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ ἐμπορικὴ πόλις καὶ τοιαύτη διετέλεσε καὶ ἐπὶ Πτολεμαίων μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ἀφ' ὅτου ἡ Τύρος ἀπέβαλε τὴν σπουδαιότητά της, τὸ Κίτιον ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἦν κατάλληλον νὰ καταστῇ τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

Τὸ μόνον μέχρι σήμερον σωζόμενον μνημεῖον τῆς φοινικικῆς ἐποχῆς εἶναι ὁ ὀλίγον ἔξωθεν τῆς πόλεως τάφος ἢ ναὸς κατὰ κυκλώ-

πειον ρυθμὸν δι' ὀγκωδῶν λίθων ὑπογείως κατεσκευασμένος, ἤδη δὲ εἰς ἐκκλησίαν μεταπεποιημένος ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγ. Φανερωμένης. Παρ' αὐτὴν ὑπάρχει καὶ ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον, τὸ ὁποῖον φαίνεται, ὅτι εἶχε σχέσιν πρὸς τὸ φοινικικὸν μνημεῖον, διότι ἀνασκαπτομένου τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ, εὑρέθη ἐν τῷ μέσῳ κυκλικὴ δεξαμενή, ὁπόθεν ἀνέβλυσεν ὕδωρ. Ἐκ τούτου ὁ Perrot ἐπάγεται, ὅτι πιθανὸν ἡ Φανερωμένη νὰ ἦτο δημοσία ἱερὰ κρήνη, θρησκευτικὸν ἔχουσα χαρακτῆρα, ἀφιερωμένη δὲ εἰς τὴν Ἀφροδίτην, εἰς ἣν ἤρχοντο αἱ γυναῖκες τῆς πόλεως, ὅπως πληρώσωσι τοὺς ἀμφορεῖς αὐτῶν, καὶ οἱ ναῦται ἐκ τοῦ λιμένος, ὅπως προμηθευθῶσι τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὰ πλοῖα ὕδωρ. Τὸ Κίτιον, ὡς ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν καταδείκνυται, ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Σκάλας μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς Λάρνακος, ἔνθα φαίνεται ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ἐνταῦθα τάφων, ὅτι ἔκειτο τὸ νεκροταφεῖον τῆς πόλεως. Οἱ παλαιότεροι τῶν τάφων ἀνάγονται εἰς τὴν ἑλληνο-ρωμαϊκὴν ἐποχήν, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν φοινικικῶν κατεστράφησαν τὸν μέσον αἰῶνα.

Παρὰ τὴν σημερινὴν μονὴν τῶν Καλογραιῶν, μεταξὺ Λάρνακος καὶ Σκάλας, ὑπάρχει λίμνη πληρωθεῖσα ἤδη χωμάτων καὶ ἀποξηρανθεῖσα, ἥτις ἦν ὁ ἀρχαῖος λιμήν, ὁ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος κλειστὸς καλούμενος, παρ' αὐτὴν δὲ ὑπῆρχε καὶ μικρόν τι ὕψωμα, *παμποῦλα* κοινῶς, ἔνθα λέγεται, ὅτι ὑπῆρχε φρούριον πρὸς φύλαξιν τοῦ λιμένος, καὶ μεσαιωνικόν τι οἰκοδόμημα, καταστραφέν, ἴσως ὁ ὑπὸ τοῦ Le Brun ἀναφερόμενος πύργος. Τὸ πλεῖστον τοῦ ὑψώματος τούτου κατέρριψε τῷ 1880 ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ὅπως ἰσοπεδώσῃ τὸν πέριξ χῶρον· κατὰ τὴν ἐργασίαν δὲ ταύτην εὑρέθησαν συσωρευμένα ἐπὶ λειψάνων οἰκοδομημάτων διάφορα ἀρχαῖα ἀντικείμενα καὶ ἀγάλματα ἐξ ὀπτῆς γῆς. Ἐκ τούτου ὑποθέτει ὁ Perrot ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχε ναός τις τῆς Ἀφροδίτης, εἰς ὃν ἀνῆκον καὶ αἱ δύω ἐκ μαρμάρου εὑρεθεῖσαι πλᾶκες, ἐφ' ὧν ὑπῆρχον φοινικιστὶ θρησκευτικοὶ κανονισμοί. Ἐν Κιτίῳ πολλαὶ πρὸ χρόνων ἐνηργήθησαν ἀνασκαφαὶ ὑπὸ πολλῶν εὐρωπαίων, ἀνεκαλύφθησαν δὲ διάφοροι ἐπιγραφαὶ πολύτιμοι διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ διάφορα ἀντικείμενα μεγάλης ἀξίας.

Πρὸ τριάκοντα καὶ πλέον ἐτῶν ἀνευρέθη που παρὰ τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν ὕψωμα ἀγάλματά τινα ἐξ ὀπτῆς γῆς, ἅτινα δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς Νέας Ὑόρκης. Τυ-

πικὴ εἰκὼν παρισταμένη ἐν ταῖς μορφαῖς ταύταις εἶναι θεότης καθημένη, φέρουσα μέγα διάδημα πλουσίως κεκοσμημένον δι' ἀνθέων καὶ σφιγγῶν, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς πέπλον ὄπισθεν πίπτοντα. Ἴσως δι' αὐτῆς παρίστατο ἡ Ἀφροδίτη, πιθανῶς ὅμως καὶ ἡ Δημήτηρ, ἥτις ἐλατρεύετο ἐν Κύπρῳ· φαίνεται δέ, ὅτι τὰ ἀγαλμάτια ταῦτα εἰσήγοντο ἐξ Ἑλλάδος καὶ δὴ ἐξ Ἀθηνῶν. Πρὸ τεσσαράκοντα δὲ περίπου ἐτῶν ἔν τινι παρὰ τὴν Λάρνακα κήπῳ ἀνεκαλύφθη τὸ περίφημον ἀνάγλυφον, ὅπερ ὁ Σάργων προσέφερε κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα εἰς τοὺς κυπρίους βασιλεῖς, καὶ ὅπερ ἀπέκτησε τὸ μουσεῖον τοῦ Βερολίνου ἀντὶ 50 λιρῶν ἀγγλικῶν. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο φέρον ἐφ' αὑτοῦ διὰ χαρακτήρων σφηνοειδῶν τὴν ἰδίαν ἱστορίαν, εἶναι ἓν τῶν πολυτιμοτέρων ἐν Κύπρῳ ἀνακαλυφθέντων, διατηρεῖται δὲ θαυμασίως.

Τὸ Κίτιον ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῶν μετὰ ταῦτα μεγάλων ἐν Κύπρῳ ἀνασκαφῶν. Τῷ 1864 ὁ ἐν Λάρνακι γάλλος πρόξενος κόμης de Maricourt ἀνεκάλυψε παρὰ τὰς ἐνταῦθα ἁλυκὰς μέγαν ἀριθμὸν ἀγαλμάτων, καὶ πλεῖστοι τότε ἐξερχόμενοι εἰς περίπατον ἔδρεπον, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ἀντὶ ῥόδων διάφορα ἐξ ὀπτῆς γῆς ἀγαλμάτια ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Τῷ δὲ 1870 νέος τις ἀνεῦρεν ὁρειχάλκινον ἀγγεῖον, ἐξ οὗ θραυσθέντος ἐξεχύθη μέγας ἀριθμὸς νομισμάτων, ὧν 600 χρυσοῦς Φιλίππους καὶ Ἀλεξάνδρους κάλλιστα διατηρουμένους καὶ σπανιωτάτους ἠγόρασεν ὁ Hm. Lang, ἀποστείλας τοὺς σπουδαιοτέρους αὐτῶν εἰς τὸ βρεταννικὸν μουσεῖον, στερούμενον τέως τοιούτων τύπων.

Τῷ 1866 ἐν Κιτίῳ ἤρξατο πρῶτον τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἀνασκαφῶν καὶ ὁ πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς Cesnola, ὅστις ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν ἐνταῦθα εὑρημάτων ἐπεξέτεινεν εἶτα τὰς ἀνασκαλεύσεις αὐτοῦ καθ' ὅλην τὴν νῆσον. Ἐν Κιτίῳ ἀνεκάλυψε περὶ τοὺς 3,000 τάφους, ὧν οἱ πλειότεροι τῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς. Οὐ μακρὰν τῆς Φανερωμένης ἀνεῦρε μέγαν σαρκοφάγον, πλησίον δὲ αὐτοῦ ἐν ἑτέρῳ τάφῳ δύω ἀλαβάστρινα ἀγγεῖα μετὰ πωμάτων· τοιαῦτα δὲ ἀγγεῖα, σαρκοφάγοι, τεμάχια μαρμάρων καὶ διάφορα ἄλλα μικρὰ ἀντικείμενα ὑπῆρξαν οἱ καρποὶ τῶν ἐνταῦθα ἀνασκαφῶν αὐτοῦ. Παρὰ τὸ ἔξωθι τῆς πόλεως τουρκικὸν μοναστήριον εὗρε τὰ θεμέλια φοινικικοῦ ναοῦ, ἔν τινι δὲ τῶν ἐκεῖ τάφων ἀγγεῖον ὁρειχάλκινον, ἔνθα ὑπῆρχον 990

στατῆρες Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου. Ἐν δὲ τοῖς πέριξ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Λαζάρου ἐν Σκάλᾳ ἀνεῦρεν ἴχνη μωσαϊκοῦ.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Λαζάρου εἶναι ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἐνταῦθα, ᾠκοδομήθη δὲ ὑπὸ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ τῇ 1001 ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Λαζάρου τοῦ Δικαίου, χρηματίσαντος πρώτου μητροπολίτου Κιτιέων. Τὸ σῶμα αὐτοῦ εἶναι τεθαμμένον ὑπὸ τὴν ἱερὰν τράπεζαν, ὁ δὲ ναὸς εἶναι γοτθικῆς καὶ βυζαντιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς. «Πλὴν τῶν καταστημάτων, λέγει ὁ Le Brun, ὑπάρχει ἐν τῇ παραλίᾳ ἡ ἀρχαία ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Λαζάρου, ἔνθα ὑπὸ τὴν γῆν κεῖται τὸ μνῆμα αὐτοῦ· μνημεῖόν τι δὲν ὑπάρχει, διότι ἕκαστος περιηγητὴς ἐθεώρει καλὸν νὰ λάβῃ ἓν τεμάχιον αὐτοῦ, μέχρις ὅτου κατεστράφη. Οἱ μοναχοὶ διηγοῦνται, ὅτι ὁ Λάζαρος λυτρωθεὶς τῶν χειρῶν τῶν Ἑβραίων, ἦλθεν εἰς Κύπρον, ἔνθα ἐγένετο ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος, χρισθεὶς τοιοῦτος ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα ἐλθόντων Ἀποστόλων, καὶ μετὰ τριάκοντα ἔτη, καθ' ἃ μετὰ ζήλου ἐξήσκησε τὸ ἀξίωμά του, ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐνταῦθα· τὸ σῶμά του ὅμως κατόπιν μετεφέρθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μασσαλίαν». Ἐὰν πιστεύσωμεν λοιπὸν εἰς τὴν διήγησιν ταύτην, τὸ σῶμα τοῦ Ἁγίου Λαζάρου δὲν ὑπάρχει ἐνταῦθα. Ἐπίσης παλαιὰ ἐκκλησία εἶναι ἐν Λάρνακι καὶ ἡ τῆς Χρυσοπολιτίσσης, ὀνομασθείσης οὕτως ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ὀνόματος Χρυσούπολις, δι' οὗ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους θὰ ἐκάλουν τὴν καταστραφεῖσαν ἀρχαίαν πόλιν, ἔνθα εὕρισκον χρυσᾶ ἀντικείμενα.

Ἔξωθι τῆς πόλεως ὑπάρχουσι καὶ δύω μικραὶ μοναί, ἡ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Κοντοῦ λεγομένη πρὸς διάκρισιν ἑτέρας τινὸς καλουμένης Ἅγιος Γεώργιος ὁ Μακρύς. Τὰ ἐπίθετα ταῦτα ἐδόθησαν πρὸς τοὺς Ἁγίους Γεωργίους ἐκ τῆς ἀπὸ τῆς πόλεως ἀποστάσεως καὶ διὰ τὴν μεταξύ των διάκρισιν. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Κοντὸς εἶναι πλουσία μονή, καθ' ἑκάστην δ' ἐπέτειον τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἁγίου μεγάλη τελεῖται ἐνταῦθα πανήγυρις, πολλὰς χιλιάδας ἐξ ἁπάσης τῆς νήσου προσελκύουσα. Ἐκ τῶν εἰσοδημάτων αὐτῆς συντηροῦνται τὰ ἐνταῦθα σχολεῖα· ἐπειδὴ ὅμως τὰ ἔξοδα αὐτῶν ηὔξησαν, ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἠναγκάσθη νὰ περιπέσῃ εἰς χρέη, ἐξ ὧν τελευταίως διέκοψε πᾶσαν συνδρομήν, καὶ ἐπέφερεν οὕτω τὴν λυπηρὰν πτῶσιν τῶν ἐν Λάρνακι καὶ Σκάλᾳ ἑλληνικῶν σχολείων, τὰ ὁποῖα ὡς εὐ-

χαρίστως ἤδη μανθάνω ἀνασυνεστήθησαν αὖθις. Μεταξὺ τῆς Σκάλας καὶ τῆς Λάρνακος κεῖται ἡ μονὴ τῶν Καλογραιῶν, γαλλικὸν σχολεῖον, εἰς ὃ φοιτῶσι πλεῖσται ἑλληνίδες νεάνιδες. Τοιοῦτον σχολεῖον, ἀλλὰ μικρότερον ὑπάρχει καὶ ἐν Λεμησσῷ. Εἶναι ἀληθῶς λυπηρόν, ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐ μόνον ἐν Κύπρῳ, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἀντὶ νὰ δίδωσιν εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν δι' ἑλλήνων διδασκάλων ἑλληνοπρεπῆ ἀνατροφήν, παραδίδουσιν αὐτὰ εἰς τὰ λυμαινόμενα τὴν Ἀνατολὴν παντοῖα μοναχικὰ τῶν Λατίνων τάγματα, ὧν γνωστὴ ἡ τοσοῦτον ἐπικίνδυνος ὑστεροβουλία. Ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου στερούμεθα, εἶναι ὁ ἐθνικὸς καὶ θρησκευτικὸς φανατισμὸς ἀναγκαῖος σήμερον, ὅπως ἐξέλθωμεν σῶοι ἐκ τῆς παρούσης ἐπικινδύνου καταστάσεως. Δὲν ὁμιλῶ περὶ τῆς ἐκλατινισθείσης Συρίας, ἀλλὰ περὶ τῆς Αἰγύπτου, τῆς Σμύρνης, τῆς Μακεδονίας καὶ τόσων ἄλλων μερῶν. Ἐν Λάρνακι ὑπάρχει ἐπίσης μέγας τῶν Δυτικῶν ναός, Terra Santa καλούμενος, κτισθεὶς δὲ τῷ 1843 ἐκ λίθων ἀφαιρεθέντων, ὡς εἴπομεν, ἐκ τοῦ ἐν Ἀμαθοῦντι ναοῦ τοῦ Ἁγ. Τύχωνος.

Ἔξωθι τῆς Λάρνακος παρὰ τὴν ἁλυκὴν κεῖται καὶ τουρκικὸν μοναστήριον (*τεκκές*), μαυσωλεῖον τῆς ἐν Κιτίῳ τῷ 632 θανούσης καὶ ἐνταῦθα ταφείσης Ὀμμ-Χάραμ, θυγατρὸς τοῦ καλίφου Ἀβουβέκρ τοῦ πρώτου προσβαλόντος τὴν Κύπρον Ἄραβος, μεγάλης ἀπολαῦον τιμῆς παρὰ τοῖς Μωαμεθανοῖς. Κατά τινας αὕτη ἦν χήρα ἑνὸς τῶν ἑταίρων τοῦ Προφήτου καὶ κατ' ἄλλους θυγάτηρ τοῦ μεγάλου Καλίφου Μωαῦᾶ καὶ κατὰ τὸν Le Brun μήτηρ τοῦ Μωάμεθ! Ἐνταῦθα διαμένει μετὰ τοῦ χαρεμίου αὐτοῦ καὶ ὁ ἡγούμενος τοῦ *τεκκέ*, οὗ ὁ ὑψηλὸς μιναρὲς μετὰ τῶν πολλῶν κυπαρίσσων καὶ τῶν πέριξ κηπαρίων χαριέντως ἀντικατοπτρίζεται ἐπὶ τῆς λείας ἐπιφανείας τῆς ἁλμυρᾶς λίμνης. Ἡ ἁλυκὴ αὕτη, ἥτις ἄλλοτε ἦν λίαν ἐκτεταμένη, ἔχουσα περιφέρειαν 12 μιλίων, καὶ ἧς ἤδη μεγάλη ἔκτασις μετεβλήθη εἰς ἀροσίμους ἀγρούς, καθιστᾷ τὸ κλῖμα τῆς Λάρνακος τὸ νοσηρότερον τῆς νήσου, διὸ καὶ πολλοὶ πυρετοὶ κατὰ τὸ θέρος ἀναπτύσσονται ἐνταῦθα. Ἐπὶ φραγκοκρατίας καὶ τουρκοκρατίας τὸ κύπριον ἅλας ἐξαγόμενον εἰς πλεῖστα μέρη, σπουδαίας παρεῖχε τοῖς κατακτηταῖς προσόδους· ἤδη ὅμως οὐδεμία ἐξαγωγὴ διενεργεῖται, χρησιμεύει δὲ μόνον πρὸς ἐπιτόπιον κατανάλωσιν. Τὸ ἁλοπηγεῖον τοῦτο, ὅπερ οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν μετὰ τῆς

θαλάσσης, λέγεται, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην. Τὰ κατὰ τὸν χειμῶνα λιμνάζοντα ἐνταῦθα ὕδατα πήγνυνται κατὰ τὸ θέρος εἰς ἅλας, οὗ ἂν κατωρθοῦτο ἡ ἐξαγωγὴ καὶ ἡ κυβέρνησις καὶ οἱ κάτοικοι μεγάλας θὰ εἶχον ὠφελείας.

Τὰ ὕδατα τοῦ ὅρμου τῆς Σκάλας, σχηματιζομένου ἐκ τῶν ἀκρωτηρίων τῶν Θρόνων (Πύλας) καὶ τῶν Δαδῶν (Κίτι), εἰσὶ λίαν ἀβαθῆ, διὸ καὶ τὰ ἐν τῷ ὅρμῳ πλοῖα ἀγκυροβολοῦσιν εἰς μεγάλην ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἀπόστασιν. Τὸ δὲ ἐνταῦθα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σταθμεῦον πλοιάριον *κότερον*, τὸ μόνον πρὸς καταδίωξιν λαθρεμπορίων ἐν τῇ νήσῳ, φαίνεται ἀπὸ τῆς παραλίας ὡς μικρὰ λέμβος. Χάριν δὲ τῆς εὐκολίας τοῦ ἐμπορίου κατεσκευάσθη καὶ ἐνταῦθα μεγάλη ἀποβάθρα πλατυτέρα, ἀλλὰ μικροτέρα τῆς ἐν Λεμησσῷ, καὶ πρὸ αὐτῆς ἀνηγέρθησαν τὰ τελωνεῖα καὶ κομψὸν τῆς διοικήσεως μέγαρον. Ὄπισθεν ἐγένετο μικρὰ πλατεῖα, ἐξ ἧς δενδροστοιχίαι ἄγουσιν εἰς τοὺς ἐκτὸς τῆς πόλεως περιπάτους καὶ εἰς μικρὸν δημόσιον κῆπον ὑπὸ τῶν Ἄγγλων φυτευθέντα, λίαν ὅμως ἤδη παρημελημένον. Ἄγγλοι τινὲς ἰδιῶται ἐφύτευσαν ἐκτὸς τῆς πόλεως διαφόρους κήπους καὶ ἀμπελῶνας, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν μόνην παρὰ τὴν Λάρνακα βλάστησιν. Ἡ παραλία, ἡ πεδιὰς καὶ τὰ πέριξ τοῦ Κιτίου θλιβερὰν παριστῶσιν ὄψιν. Οὐδὲ ἓν δένδρον φύεται ἐν τῷ αὐχμηρῷ τούτῳ τόπῳ καὶ τοῦτο καθιστᾷ νοσωδέστερον ἔτι τὸ κλῖμα. Οὐδεμία ἐξοχὴ πλησίον ἢ μακρὰν ὑπάρχει, βουνὰ οὐδαμοῦ φαίνονται πλὴν τοῦ 3 ὥρας μακρὰν ὑψηλοῦ καὶ ἀποτόμου Σταυροβουνίου, ἐπὶ τῆς ὀξείας κορυφῆς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει μονὴ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τιμωμένη ὡς ἐκ τοῦ τεμαχίου τοῦ Τιμίου Ξύλου, ὅπερ ἐδωρήσατο ἐνταῦθα ἡ Ἁγία Ἑλένη. Ἡ μονὴ αὕτη καλεῖται προσέτι καὶ *Θεοκρέμαστος*, διότι θεωρεῖται οἱονεὶ ἀπηωρημένη μεταξὺ Οὐρανοῦ καὶ Γῆς διὰ θείας δυνάμεως ἄνευ οὐδενὸς ὑποστηρίγματος. Κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους ὑπῆρχον ἐνταῦθα 20 μοναχοί· ἤδη εἷς καὶ μόνος. Ὑπὸ τὴν μονὴν ὑπάρχει σπήλαιον, ἔνθα ὕδωρ, δι' οὗ οἱ κάτοικοι ἐπίστευον, λέγει ὁ Le Brun, ὅτι πᾶς ἀσθενὴς νιπτόμενος δι' αὐτοῦ παρευθὺς ἰᾶται. Ὁ Θεοκρέμαστος κατὰ τὸν προπαρελθόντα Αὔγουστον ἀπετεφρώθη ἐκ πυρκαϊᾶς καὶ μόνον ὁ Τίμιος Σταυρὸς διεσώθη· ἤδη ἀνασυνιστᾶται.

Οἱ Λαρνακεῖς ἢ Σκαλιῶται ὡς ἐκ τῶν μετὰ τῶν ἐνταῦθα εὐρω-

παίων προξένων καὶ ἐμπόρων σχέσεων αὐτῶν ἦσαν ἀρχῆθεν οἱ μᾶλλον ἀνεπτυγμένοι κάτοικοι τῆς νήσου, ἐγνώριζον δὲ διαφόρους εὐρωπαϊκὰς γλώσσας. Οἱ νέοι Κιτιεῖς διακρίνονται διὰ τὸν εὔθυμον καὶ διασκεδαστικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, διὰ τὸ σκωπτικὸν ὕφος καὶ τὰς εὐφυεῖς αὐτῶν συνδιαλέξεις, ἃς γνωρίζουσι καταλλήλως ν' ἁλατίζωσιν, ἂν οὐχὶ δι' ἀττικοῦ ἅλατος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀφθόνου ἁλμυροῦ προϊόντος τῆς ἰδίας πατρίδος.

Ἀμαξιτὸς διερχομένη παρὰ τὰ χωρία Αὐγόρου καὶ Ὁρμίδια ἄγει ἐντὸς 8 ὡρῶν ἐκ Κιτίου εἰς τὴν παραλίαν κωμόπολιν Βαρώσια πρὸς ἀνατολὰς τῆς νήσου παρὰ τὴν Ἀμμόχωστον-Ἀρσινόην. Παρὰ τὰ ἀνωτέρω δύω χωρία ἔν τινι μεγάλῳ πεδίῳ ἀνεκάλυψεν ὁ Cesnola τὰ καλλίτερα τῶν ἐν Κύπρῳ εὑρεθέντων ἀγγείων. Ἡ Ὁρμίδια πιθανῶς ἔλαβε τὸ ὄνομα ἔκ τινος ἐνταῦθα ὑπάρξαντος ὅρμου ἢ λιμένος. Ἐκ τούτων φαίνεται, ὅτι ἐνταῦθα ἀρχαία ἔκειτο πόλις· καὶ ὁ Κοραῆς λέγει, ὅτι ἴσως ἐδῶ ἔκειτο ἡ Λεύκολλα, ἀλλὰ τοῦτο ἀπεδείχθη ἀνυπόστατον. Ἐκ Κιτίου πρὸς τὴν Ἀμμόχωστον βαδίζοντες, ἀφήσαμεν ἐκ δεξιῶν τὰ ἀκρωτήρια τῶν Θρόνων καὶ τοῦ Πηδαλίου. Ὁ Στράβων πρὸς δυσμὰς βαίνων μετὰ τὴν Ἀρσινόην λέγει. «Εἶτ' ἄλλος λιμὴν Λεύκολλα, εἶτ' ἄκρα Πηδάλιον, ἧς ὑπέρκειται λόφος τραχύς, ὑψηλός, τραπεζοειδής, ἱερὸς Ἀφροδίτης, εἰς ὃν ἀπὸ Κλειδῶν στάδιοι 680. Εἶτα κολπώδης καὶ τραχὺς παράπλους ὁ πλέων εἰς Κίτιον· ἔχει δὲ λιμένα κλειστόν· ἐντεῦθεν εἰς Βηρυττὸν στάδιοι 1500». Καὶ τῷ ὄντι ὁ ἀπὸ Κιτίου πρὸς τὸ Πηδάλιον (κοινῶς capo grego) πλοῦς εἶναι κολπώδης καὶ τραχύς. Ὁ Στράβων ὅμως δὲν μνημονεύει ἐνταῦθα τῆς μεταξὺ τοῦ Πηδαλίου καὶ Κιτίου ἀρχαίας πόλεως *Θρόνοι*, περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τῆς ὁποίας πολλαὶ ὑπάρχουσιν ἀμφισβητήσεις, ἀλλ' εἶτα περιέργως ἀναφέρει αὐτήν, λέγων: «Εἶτα (μετὰ τὴν Ἀμαθοῦντα) Κουριὰς χερρονησώδης, εἰς ἣν ἀπὸ Θρόνων στάδιοι 700». Καὶ ὁ μὲν Κυπριανὸς θέτει αὐτὴν ἐν τῇ σημερινῇ κώμῃ Ξυλοφάου, ὁ δὲ Σακελλάριος παρὰ τὴν Ἁγ. Νάπαν, ἔνθα καὶ ὁμώνυμος ὑπάρχει μονή, ἥτις ἄλλοτε ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἐνετούς, ἐδόθη δὲ ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κύπρου εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους. Παρὰ τὴν Ἁγ. Νάπαν ἐν θέσει τινὶ *Καταλιμὰ* καλουμένῃ ὑπάρχουσι λείψανα ἀρχαίας πόλεως, ἔνθα ὁ Cesnola ἀνεκάλυψε κεφαλὴν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, πολλὰ τεθραυ-

σμένα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα τινὰ ἀντικείμενα. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ θέσις, ἔνθα ἔκειντο οἱ Θρόνοι, εἶναι ἡ τοποθεσία ἡ σήμερον *Τόρρο* καλουμένη κατὰ παραφθορὰν τοῦ Θρόνοι, οἵτινες διηροῦντο ὡς ἡ Ἀμαθοῦς εἰς δύω μέρη. Ἐν τῇ παραλίᾳ εὑρέθησαν ὑπὸ τοῦ Cesnola δωμάτια συγκοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα, ᾠκοδομημένα δ' ἐν μέρει ἐντὸς βράχου καὶ ἐν μέρει δι' ὀπτῶν πλίνθων. Ἐνταῦθα ἀνεῦρε καὶ ἴχνη ναοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου τεμάχια ἀγαλμάτων ἑλληνικῆς τέχνης ἐκ τιτανώδους λίθου.

Μετὰ τοὺς Θρόνους ἐκτείνεται τὸ ἀκρωτήριον Πηδάλιον, τοῦ ὁποίου ὑπέρκειται λόφος τραχύς, ὑψηλός, τραπεζοειδής, ἱερὸς τῆς Ἀφροδίτης, ἀπέχων τοῦ ἀκρωτηρίου τῶν Κλειδῶν σταδίους 680. Μετὰ τὸ Πηδάλιον ἀπαντᾷ ἡ Λεύκολλα, ἥτις ἤκμασε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καὶ ἔνθα ἐγένετο ἡ περίφημος μεταξὺ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ καὶ τοῦ Πτολεμαίου ναυμαχία, ἡ κληθεῖσα τῆς Λευκόλλης· αὕτη εἶχε καὶ λιμένα. Αἱ πλεῖσται τῶν ἐν Κύπρῳ ἀρχαίων τοποθεσιῶν δὲν ἦσαν ποσῶς ὡρισμέναι, διὸ καὶ εἰς μεγάλας ἐρεύνας ἐνέβαλον αὐτοὺς ἀρχαιολογοῦντας, ἰδίᾳ δὲ ἡ θέσις τῶν Θρόνων, τοῦ Ἀφροδισίου καὶ τῆς Λευκόλλης. Ὁ Στράβων ὁρίζει αὐτὴν κειμένην μεταξὺ Ἀρσινόης καὶ Πηδαλίου, εἶναι δ' ἀναμφιβόλως ἡ σημερινὴ Λαξιά, ἔνθα ὑπάρχουσι καὶ ἐρείπιά τινα, ἔχει δὲ καὶ λιμενίσκον σχηματιζόμενον ἐκ νησιδίων, διὸ καὶ Νησιὰ ὑπὸ τῶν πέριξ καλεῖται. Ἡ Λεύκολλα λέγεται ὅτι ἐκλήθη οὕτως ἔκ τινος Λευκόλλου, ὅστις ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας ἐρχόμενος ἐξ Ἀλεξανδρείας, προσωρμίσθη ἐνταῦθα· ὅθεν προηγουμένως ἄλλο θὰ εἶχεν ὄνομα. Ὁ Cesnola ἀνεῦρεν ἐνταῦθα μεγάλας τινὰς μαρμαρίνους κεφαλὰς καὶ λείψανα γλυπτικῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Μεταξὺ δὲ τῆς ἐκεῖ πλησίον κώμης Παραλίμνι καὶ τῆς παραλίας ἀνεῦρε τάφους τινὰς ἀνήκοντας ἴσως εἰς τὴν Λεύκολλαν, συληθέντας ὅμως ὡς φαίνεται κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους.

Παρὰ τὸ Πηδάλιον ἔκειτο κατὰ Κυπριανὸν καὶ ἡ κωμόπολις Ἔξτρεμα, περὶ ἧς οὐδὲν θετικὸν γνωρίζομεν καὶ ἥτις θὰ ἦν ρωμαϊκῆς βεβαίως ἐποχῆς ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐμφαίνεται (extrema = ἄκρα).

δ'

Ἀπὸ Βαρωσίων εἰς Τρίκωμον.

Βαρώσια. Ἀμμόχωστος. Παλαιὰ Ἀμμόχωστος (Σαλαμίς). Μονὴ Ἀποστόλου Βαρνάβα. Ἅγιος Σέργιος.

Τὰ Βαρώσια εἰς Ἄνω καὶ Κάτω διαιρούμενα εἶναι μία τῶν τριῶν τῆς νήσου κωμοπόλεων, πρωτεύουσα τοῦ διαμερίσματος Ἀμμοχώστου μετὰ 2,000 χριστιανῶν κατοίκων, ἀλληλοδιδακτικῶν σχολείων καὶ παρθεναγωγείου. Τὰ Βαρώσια ἔχουσι λαμπροὺς κήπους ἐκ λεμονεῶν, ροιῶν, πορτοκαλλεῶν, βερυκοκκεῶν, κίτρων καὶ ἄλλων ὀπωροφόρων δένδρων, μικρόν τι ἐμπόριον, βιομηχανίαν πηλίνων ἀγγείων καὶ ἐξαίρετα κατὰ τὴν παραλίαν *λειβάδια*, ἔνθα καλλιεργεῖται τὸ ἐρυθρόδανον, τὰ γεώμηλα, οἱ πέπονες, τὰ κρόμμυα κλπ. Ἐκ τῶν ἑλῶν τούτων καί τινος ἐκεῖ λίμνης τὸ κλῖμα εἶναι λίαν νοσῶδες. Τὰ Βαρώσια ἐκτίσθησαν μετὰ τὴν ἔλευσιν τῶν Τούρκων οἵτινες ἐξεδίωξαν ἐκ τῆς Ἀμμοχώστου τοὺς Χριστιανούς, ἂν καὶ κατ' ἀρχὰς εἶχον ἐπιτρέψει εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ παραμείνωσιν ἐν αὐτῇ. Παρὰ τὰ Βαρώσια διέρχεται καὶ τὸ ὑδραγωγεῖον, ὅπερ ἔφερε τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς Ἁγ. Νάπας εἰς τὴν ὁλίγα λεπτὰ μακρὰν Ἀμμόχωστον.

Ἡ Ἀμμόχωστος ἐκτίσθη ὡς εἴπομεν ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου καὶ πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ ἐκλήθη Ἀρσινόη, ἐκ τῆς πολλῆς ὅμως πέριξ ἄμμου ἐπεκράτησε νὰ καλῆται Ἀμμόχωστος. Ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ Ἀράβων λέγεται Μάουσα, ὑπὸ δὲ τῶν Εὐρωπαίων Famagousta, ἐξ οὗ εἰπόν τινες ὅτι παράγεται ἐκ τοῦ fama Augousti =φήμη Αὐγούστου, προφανῶς ὅμως ἐκ τοῦ Ἀμμόχωστος. Ἡ Ἀρσινόη ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἀρξαμένη νὰ ἀναπτύσσηται ὑπερέβαλεν ἐπὶ τῶν Λουζινιάνων κατὰ τὴν σπουδαιότητα πάσας τὰς πόλεις τῆς Κύπρου. Οἱ Βυζαντῖνοι ἔκτισαν ἐνταῦθα λαμπρὰς ἐκκλησίας, ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς χαριζόμενος τῇ ἐνταῦθα γεννηθείσῃ συζύγῳ αὐτοῦ Θεοδώρᾳ τόσῳ ἐλάμπρυνεν αὐτήν, ὥστε ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Κυπρίων πρὸς τιμὴν αὐτοῦ Νέα Ἰουστινιανή, ἂν καί τινες φρονοῦσιν, ὡς εἴδομεν, ὅτι οὕτως ἐκλήθη ἅπασα ἡ νῆσος, ὅπερ δὲν φαίνεται ὀρθόν, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν ὁ ἀρχιεπίσκοπος νὰ καλῆται ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου καὶ Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ δι' αὐτῆς νὰ σημαίνηται

πάλιν ἡ Κύπρος. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐκαλεῖτο οὕτως, ἅτε ἔχων κατ' ἀρχὰς τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐν Ἀρσινόῃ[1]. Οἱ Λουζινιᾶνες ἀνήγειραν πύργους καὶ ὀχυρώματα, κατεσκεύασαν λιμένα καὶ κατέστησαν τὴν Ἀμμόχωστον μίαν τῶν ἐμπορικωτέρων καὶ πλουσιωτέρων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Γενουήνσιοι ἐνεδυνάμωσαν μᾶλλον αὐτήν, ἱδρύσαντες ἐνταῦθα ἰσχυρὸν ἐμπορικόν, ναυτικὸν καὶ στρατιωτικὸν σταθμόν. Οἱ δ' Ἐνετοὶ μετὰ ταῦτα κατέστησαν αὐτὴν ἀληθῶς ἀπόρθητον. Ἐπὶ ἔτος ὁλόκληρον μάτην οἱ Τοῦρκοι ὥρμων κατ' αὐτῆς καὶ ἐσφάζοντο ὑπὸ τὰ τείχη της· ὁ ἥρως Βραγαδῖνος περιστοιχιζόμενος ὑπὸ δρακὸς γενναίων Ἐνετῶν καὶ Κυπρίων, ἀντέστη μέχρις ἐσχάτων. Τὰ μέχρι σήμερον σωζόμενα τείχη καὶ ὀχυρώματα δεικνύουσιν ἡμῖν ἀμυδρῶς τὴν ἄλλοτε ἰσχυρὰν πόλιν. Οἱ Τοῦρκοι καταλαβόντες αὐτήν, ἐξεδίωξαν πάντας τοὺς Χριστιανούς, εἰς μόνους τοὺς Τούρκους ἐπιτρέψαντες τὴν ἐν αὐτῇ διαμονήν, καὶ κατέστησαν τὴν Ἀμμόχωστον στρατιωτικὴν αὖθις πόλιν. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀποφράδος ἐκείνης ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Βραγαδῖνος ἐσυνθηκολόγησε πρὸς τὸν Μουσταφᾶν, τὰ τείχη οὐδένα πλέον εἶδον ἐχθρὸν ἐφορμῶντα κατ' αὐτῶν, αἷμα δὲν ἔβαψε τοὺς ἰσχυροὺς προμαχῶνας, καὶ οὐδὲν συμβεβηκὸς ἐτάραξε τὴν ἔκτοτε παραμεληθεῖσαν καὶ ἐκμηδενισθεῖσαν πόλιν.

Τὰ ἐρείπια τῆς Ἀμμοχώστου δὲν εἶναι μὲν μεγαλοπρεπῆ, ἀλλὰ συγκινητικά. Μέγα τεῖχος 17 περίπου ποδῶν πάχους, τὸ μᾶλλον ἐν Κύπρῳ ἀξιοσημείωτον, καὶ βαθὺς χάνδαξ προστατεύουσι πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τὴν πόλιν· πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον ἐκτείνεται ἡ θάλασσα καὶ τὰ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἰσχυρὰ φρούρια ὑπερασπίζουσιν αὐτήν. Οὕτω τόσῳ ἰσχυρὰ ἦν ἡ Ἀμμόχωστος, ὥστε διὰ προδοσίας ἢ λιμοῦ, ὡς καὶ συνέβη, ἠδύνατο μόνον ν' ἁλωθῇ. Τριακόσιαι, ὡς ἀναφέρεται, ἐκκλησίαι ὑπῆρχον ἐν τῇ πόλει καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὑψοῦτο μεγαλοπρεπὴς ὁ καθεδρικὸς ναὸς τῆς Ἁγ. Σοφίας, ἔνθα ἐστέφοντο οἱ βασιλεῖς καὶ ἐθάπτοντο οἱ εὐγενεῖς φράγκοι, ὧν τὰ ὀστᾶ καὶ τὴν κόνιν διεσκόρπισεν εἰς τὴν θάλασσαν ὁ Μουσταφᾶς, καθ' ἣν ἡμέραν κατέλαβε τὴν Ἀρσινόην. Εἰς τὴν πόλιν εἰσήρχοντο διὰ δύω θυρῶν, μιᾶς πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ ἑτέρας πρὸς τὴν θαλασσαν. Καὶ ἐκ μὲν τῆς ξηρᾶς διὰ δύω κινητῶν γεφυρῶν πλησίον τῆς μεγάλης πύ-

[1] Ἐν τῷ Α' Μέρει ἀνεγράψαμεν τὴν πρώτην γνώμην, ἐπιφυλαχθέντες νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τὴν ἑτέραν.

λης τοῦ φρουρίου, ἥτις ἐκλείετο ἐπὶ τουρκοκρατίας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ὁπότε πάντες οἱ Χριστιανοὶ οἱ διατηροῦντες ἐνταῦθα καταστήματά τινα ὤφειλον νὰ ἐξέλθωσιν. Ἤδη ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας ἡ θύρα μένει πάντοτε ἀνοικτή. Ὑπεράνω αὐτῆς ὑπάρχει ὀχυρὸν σκοτεινὸν φρούριον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦσαν φοβεροὶ λάκκοι, ἔνθα ἐρρίπτοντο οἱ κακοῦργοι· ἤδη ἐκεῖ που πλησίον ἵσταται ἡ πεπολιτισμένη ἀγχόνη τῶν Ἄγγλων. Ἐπὶ τοῦ φρουρίου τούτου εἶχον οἱ Τοῦρκοι τὰ περισσότερα πυροβόλα· ἀλλ' ἤδη ἓν μόνον ἀφῆκαν αὐτοῖς οἱ Ἄγγλοι, ὅπως ἀνὰ πᾶν *ραμαζάνιον* ἀναγγέλλῃ εἰς τοὺς πιστοὺς Τούρκους τὴν λῆξιν τῆς νηστείας. Ὁ ἱστὸς τοῦ φρουρίου εἶναι τεθραυσμένος καὶ μικρὸν τεμάχιον σχοινίου κρέμαται μόνον ἐκεῖ, ὁπόθεν ἄλλοτε ἐκυμάτιζεν ὑπερήφανος ἡ σημαία τοῦ Προφήτου. Περασμένα μεγαλεῖα!

Ἐκ τῆς θαλάσσης εἰσήρχοντο διὰ σιδηρᾶς κλίμακος· ἄνωθι τῆς ἐνταῦθα θύρας ὑπάρχει ἐπὶ μαρμάρου λέων μετὰ τῆς ἑξῆς ἐπιγραφῆς:

NIKOLAO PRIOLO PREFICIO MCCCCLXXXXVI

ἤτοι Νικολάου Πριόλου ἄρχοντος 1496. Ὁ Πριόλης οὗτος θὰ ἦτο συγγενὴς τοῦ τῷ 1489 καταλαβόντος τὴν νῆσον ἀπεσταλμένου τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας Φραγκίσκου Πριόλου, ἡ δ' ἐπιγραφὴ αὕτη φαίνεται ἐτέθη, ὅτε μετά τινα ἔτη ἐπεσκευάσθησαν τὰ ἐνταῦθα ὀχυρώματα. Παρὰ τὴν θύραν ταύτην ὑπάρχουσιν ἐρριμμένοι καὶ δύω λέοντες ἀτέχνως ἐξειργασμένοι. Ὀλίγον δὲ περαιτέρω τῆς πρὸς τὴν ξηρὰν πύλης εἶναι οἱ στρατῶνες ἀκέραιοι διατηρούμενοι, *κομοδρομιὰ* (σιδηρουργεῖα) δὲ κοινῶς νῦν καλούμενοι, διότι ἐκεῖ φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχε τὸ ὁπλοστάσιον. «Ἐντεῦθα ὑπάρχουσι δύω λίθοι μαστοειδεῖς, οἵτινες καλοῦνται τὸ Ἁγίασμα τῆς Παναγίας τῆς *Γαλούσης*. Οὗτοι ἀνάγονται εἰς τὴν χριστιανικὴν παλαιογραφίαν καὶ θεωροῦνται πολύτιμοι, ἐπισκεπτόμενοι παρὰ τῶν γυναικῶν, τῶν πασχουσῶν ἔλλειψιν γάλακτος· οἱ λίθοι οὗτοί εἰσι γαλακτῖται, ἐκτριβόμενοι δὲ ἐκδίδουσι γαλακτώδη χυλόν»[1].

Πρὸς τὴν θάλασσαν κεῖται τὸ ἰσχυρότατον τεῖχος τοῦ Φοσκαρίνου μετὰ τεσσάρων προμαχώνων τῶν πλειότερον ἀντιστάντων κατὰ τὰς ἐφόδους τῶν Τούρκων. Τὸ τεῖχος τοῦτο, ἐφ' οὗ οἱ Τοῦρκοι ἀνήγειραν τρία φυλακεῖα, καλεῖται κοινῶς Καστέλλι καὶ τουρκιστὶ Ἰτζ-

[1] Παπαδοπούλου· Αἰγυπτιακὸς Ἀστὴρ 1887, σελ. 402.

Καλὲ (μικρὸν φρούριον) καὶ ἀνηγέρθη κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς πύλης τῆς εἰσόδου ἐπιγραφὴν ὑπὸ

NIKOLAO FOSCARINO CVPRI PRAEFECTO MCCCCLXXXII

(Νικολάου Φοσκαρίνου [ἑνετοῦ] τοποτηρητοῦ τῆς Κύπρου τῷ 1482)· ἄνωθεν δὲ τῆς ἐπιγραφῆς κεῖνται καὶ τὰ ἑνετικὰ σύμβολα. Ἐκ τινων ἐπιτυμβίων πλακῶν φαίνεται, ὅτι ἐνταῦθα ἐθάπτοντο οἱ ἑνετοὶ ἀξιωματικοί. Ἐπὶ μιᾶς τούτων ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα τοῦ Πέτρου Μοκενίγου (Pierre Mocenigo), ἑνετοῦ ἀρχιστρατήγου (ὅρα σελ. 314). Οὐ μακρὰν κεῖται τὸ ὀχύρωμα Τσαμπουλέτι, κληθὲν οὕτω πρὸς τιμὴν τοῦ Τσαμπουλὰτ πασσᾶ, τοῦ πρώτου ἀναβάντος εἰς τὰ τείχη καὶ τὴν τουρκικὴν σημαίαν ἀναστηλώσαντος ἐπ' αὐτῶν, φονευθέντος δὲ ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν. Κάτωθι τοῦ προμαχῶνος ἐντὸς βαθέος λάκκου ἐτάφη ὁ γενναῖος πασσᾶς, καὶ εἰς τὸ μνῆμα αὐτοῦ ὑπὸ μεγάλην συκῆν οἱ Τοῦρκοι καθ' ἑκάστην ἀνάπτουσι μικρὰν καντύλαν, ἄσβεστον πῦρ πρὸς τιμὴν τοῦ ἥρωος. Ὅτε δὲ πρὸ ἕνδεκα ἐτῶν οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον τὴν νῆσον, πτοηθέντες ἐκ τοῦ αἰφνιδίου τούτου ἀκούσματος οἱ Τοῦρκοι, ἀνῆλθον ταχεῖς ἐκ τῶν πενιχρῶν αὐτῶν οἰκιῶν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων διακρίνονται ἐρείπια μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων, καὶ ἀναβάντες τὰς ἐπάλξεις τῆς τειχοέσσης Ἀρσινόης, προσέπεσαν εἰς τὸ μνῆμα τοῦ γενναίου πασσᾶ, παρακαλοῦντες αὐτόν, ὅπως ἐγειρόμενος πατάξῃ τοὺς νέους κατακτητάς. «Τί καθεύδεις, μεγάλε στρατηγέ, καὶ δὲν ἐγείρεσαι, ὅπως ἐκδιώξῃς ὡς ἄλλοτέ ποτε τοὺς ἀπίστους, καταπατοῦντας τὸ ἱερὸν τῶν Μουσουλμάνων ἔδαφος;» Ἀλλ' ὁ ἥρως διαρκῶς ἐσίγα καὶ οἱ ἰμάμηδες μάτην ἐπεκαλοῦντο αὐτόν. Παρὰ τὸ Τσαμπουλέτι ὑπῆρχε δεξαμενή, ἔνθα κατεσκευάζοντο πλοῖα.

Ἡ Ἀμμόχωστος εἶχε τὸν μεγαλείτερον ἐν τῇ νήσῳ λιμένα, ἔνθα ἠδύνατο νὰ ἐλλιμενισθῇ μέγας στόλος· ἤδη ὅμως ἕνεκα τῶν καταστροφῶν, τῶν καταπτώσεων καὶ τῶν ἀκαθαρσιῶν δὲν δύνανται νὰ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὸν ἢ μικρὰ μόνον πλοιάρια. Ὅπως δ' ἐπισκευασθῇ καὶ καθαρισθῇ, ἵνα δύνανται νὰ εἰσέρχωνται καὶ μεγάλα πολεμικὰ σκάφη, ἀπαιτοῦνται πολλαὶ χιλιάδες ἀγγλικῶν λιρῶν, ἃς ἡ Ἀγγλία τότε μόνον θὰ θυσιάσῃ, ὅταν καὶ ἐὰν κηρύξῃ τὴν Κύπρον ἀγγλικὴν κτῆσιν, ὁπότε ὁ λιμὴν τῆς Ἀμμοχώστου θὰ τῇ χρησιμεύσῃ

ὡς σταθμὸς τῶν ἐν Ἀνατολῇ πολεμικῶν αὐτῆς σκαφῶν. Ὁ λιμὴν διαιρεῖται εἰς ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν, καὶ ὁ μὲν πρῶτος πρὸς ἀνατολὰς ὑπερασπίζεται ὑπὸ τῶν δύω ἐνταῦθα μικρῶν νήσων, συνεχομένων πρὸς ἀλλήλας διὰ κτιστοῦ τείχους καὶ ὑπό τινος θαλασσολίμνης, ὁ δ' ἕτερος πρὸς βορρᾶν, ὁ τοῦ Κωνστάντζα καλούμενος, προασπίζεται κατὰ τῶν ἀνέμων καὶ ρευμάτων ὑπὸ ἑτέρου τείχους.

Ἡ Ἀμμόχωστος εἶχεν, ὡς εἴπομεν, τριακοσίους ὀρθοδόξους καὶ δυτικοὺς ναούς, καὶ τέσσαρας μονάς· οἱ Βυζαντῖνοι καὶ οἱ Φράγκοι ἀνήγειραν μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνεται ἡ τῆς Ἁγίας Σοφίας γοτθικοῦ ρυθμοῦ, ἥτις ἔκ τινος ἐπιγραφῆς συμπεραίνουσί τινες, ὅτι ἐκτίσθη τῷ 1311, ἢ κατ' ἄλλους τῷ 1308–1310 καὶ ἐπερατώθη τῷ 1324. Αἱ χρονολογίαι αὗται ἴσως δεικνύουσιν ἐπιδιορθώσεις τοῦ ναοῦ, διότι βέβαιον εἶναι, ὅτι προγενέστερον ᾠκοδομήθη ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ, ὡς καὶ ἡ ἐν Λευκωσίᾳ· οἱ Λατῖνοι διισχυρίζονται ὅτι οἱ ναοὶ οὗτοι ἐκτίσθησαν ὑπὸ τῶν πρώτων Λουζινιάνων, ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθὲς ὡς καὶ τὸ ὄνομα δεικνύει. Ἡ ἐν Ἀμμοχώστῳ Ἁγ. Σοφία, μικροτέρα τῆς ἐν Λευκωσίᾳ, ὑπερτερεῖ ταύτης κατὰ τὴν κομψότητα καὶ τὴν χάριν, εἶναι δ' ἀληθὲς καλλιτέχνημα, οὗ ἡ θέα μεταφέρει τὸν ἐπισκέπτην πρὸς στιγμὴν εἰς χρόνους παρῳχημένους, καθ' οὓς ὑπὸ τοὺς μεγαλοπρεπεῖς αὐτῆς θόλους ἐστέφοντο ἐν ἐξόχῳ μεγαλοπρεπείᾳ οἱ βασιλεῖς τῆς Κύπρου βασιλεῖς τῆς Ἱερουσαλήμ. Τρεῖς μεγαλοπρεπεῖς θύραι καταλαμβάνουσιν ὁλόκληρον τὴν κυρίαν πρόσοψιν, ἄνωθι τῆς ὁποίας ὑψοῦνται δύω μεγάλα καὶ κομψὰ κωδωνοστάσια, ἅτινα προσδίδουσιν ἀναλογίαν καὶ χάριν εἰς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα. Ἐπὶ τῆς ὀροφῆς πέριξ τοῦ θόλου ὑπῆρχε μέγα ἄνδηρον, οὗ μέρος τι ἤδη κατέπεσεν, ἐφ' οὗ ἐγίνοντο αἱ λιτανεῖαι καὶ εἰς ὃ ἀνήρχοντο διὰ κλίμακος ἐκλιπούσης ἤδη. Ἐν τῷ ἐκεῖ πλησίον τουρκικῷ σχολείῳ ὑπάρχουσι δύω μεγάλοι κίονες ἐκ μαύρου λίθου, ἐφ' ὧν φαίνεται ἐστηρίζετο ἡ εἰς τὸ ἄνδηρον ἄγουσα κλίμαξ. Σήμερον παρὰ τὸ δεξιὸν κωδωνοστάσιον ὑψοῦται ὑψηλὸς *μιναρές*, καὶ ἀπὸ τῶν εὐρωτιώντων τοίχων τοῦ ὡραίου ναοῦ κρέμανται μικραὶ κανδύλαι, τὸ δὲ ἔδαφος καλύπτουσι ρυπαραί τινες ψίαθοι, ἐφ' ὧν οἱ Τοῦρκοι ὀκλαδὸν καθήμενοι προσεύχονται εἰς τὸν Προφήτην καὶ ὀνειροπολοῦσι τὸν ἐπηγγελμένον παράδεισον. Φρίκην ἀληθῶς σήμερον ἐμποιεῖ τῷ εἰσερχομένῳ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

Πλησίον αὐτοῦ σώζονται καὶ τὰ ἐρείπια τῆς ἐπισκοπῆς τῆς πόλεως. Πλὴν τῆς Ἁγ. Σοφίας καὶ ἄλλοι μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ σώζονται ἔτι, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται ὁ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ τοῦ Ἁγ. Νικολάου, μεταποιηθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς ἀποθήκας καὶ σταύλους. Ἔν τινι τῶν ναῶν τούτων ὁ Cesnola ἀνεῦρεν ἐπιγραφήν, ἀναγράφουσαν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν οἱ Ἐνετοὶ ἐγένοντο κύριοι τῆς νήσου. Ἀπέναντι τῆς Ἁγ. Σοφίας εἰσὶ τὰ ἐρείπια τῶν μεγαλοπρεπῶν τῶν Λουζινιάνων ἀνακτόρων. Κίονες ἐρριμμένοι τῇδε κἀκεῖσε, τοῖχοι πεπτωκότες, αἴθουσαι κατηρειπωμέναι. Ἡ αὐλὴ μετεσχηματίσθη ἤδη εἰς στρατῶνα τῆς χωροφυλακῆς. Παρὰ τὸ φρούριον Ἴτσ-καλὲ ὑπάρχει πύργος, «Torre tel Moro» καλούμενος, ὅστις ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία τῶν πρώτων ἀρχόντων ἐνετῶν. Ἔλαβε δὲ τὸ ἀνωτέρω ὄνομα ὁ πύργος οὗτος ἔκ τινος Χριστοφόρου Μόρου ἄρχοντος ἐνετοῦ, ὅστις ὡς ἀναφέρει ὁ Censola εἶναι ὁ Ὀθέλλος τοῦ Σαικσπήρου, ὁ μαῦρος ἥρως τῆς ἐξόχου τραγῳδίας τοῦ ἄγγλου ποιητοῦ, ποιηθείσης ὡς εἰκάζεται τῷ 1602 ἢ 1604 καὶ δημοσιευθείσης τῷ 1622. Ἐξ ἐγγράφου, ὅπερ εἶδεν ὁ Cesnola, φαίνεται, ὅτι ὁ Μόρος οὗτος τετράκις ἐνυμφεύθη, ἀνεκλήθη δὲ εἰς Ἐνετίαν πρὶν ἢ περατωθῇ ἡ ἐν Κύπρῳ ἀρχή του. Κατὰ τὴν τραγῳδίαν τοῦ Σαίκσπηρ ὁ στρατηγὸς Ὀθέλλος ἐμμανὴς ἐξ ἔρωτος πρὸς τὴν ὡραίαν Δυσδαιμόναν, κλέπτει καὶ νυμφεύεται αὐτήν, ἥτις κυριευθεῖσα ἐξ ἔρωτος διακαοῦς, ἀκολουθεῖ τὸν εὐγενῆ Μαῦρον, ἐπισύρουσα καθ' ἑαυτῆς τὴν πατρικὴν ἀράν. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἠπειλεῖτο ἡ Κύπρος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄρχοντος ἐκεῖ τοῦ Μοντάνου, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ὁποίου ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς Δημοκρατίας ὡς διοικητὴς τῆς νήσου ὁ γενναῖος Ὀθέλλος, ὅπως ἀποκρούσῃ τὴν τουρκικὴν προσβολήν. Ὁ ὀθωμανικὸς στόλος, πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς Κύπρον, καταστρέφεται ἐν τῷ πελάγει ὑπὸ φοβερᾶς τρικυμίας καὶ ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς χαρμοσύνου ταύτης εἰδήσεως ὁ Ὀθέλλος διατάσσει πανηγύρεις πανδήμους ἀνὰ πᾶσαν τὴν νῆσον. Τὸν Μαῦρον ἠκολούθησεν εἰς Κύπρον καὶ ἡ θεία Δυσδαιμόνα πιστὴ καὶ ἀθῶα σύζυγος, ἥτις ὅμως πίπτει θῦμα τῶν ὑποψιῶν καὶ τῆς ζηλοτυπίας τοῦ συζύγου αὐτῆς, εἰς τὴν ἀνύποπτον τοῦ ὁποίου ψυχὴν σπείρει ζιζάνια ἕνεκεν ἰδίων συμφερόντων ὁ μυσαρὸς Ἰάγος. Ὁ Κάσσιος διορίζεται διοικητὴς τῆς Κύπρου ἀντὶ τοῦ ἀθλίου Ὀθέλλου, ἀφ' οὗ ἀνωτέρᾳ διαταγῇ ἀφαιρεῖται

πάραυτα ἡ ἀρχή· ὁ δὲ Ὀθέλλος μετὰ τῆς ἀρχηγίας ἀπόλλυσι καὶ τὴν ἰδίαν ζωήν,γινόμενος αὐτόχειρ ἅμα τῇ ἐπιγνώσει τῆς ἀθωότητος τῆς συζύγου αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῶν Ἐνετῶν ἡ Ἀμμόχωστος εἶχε μόνον 30 χιλ. κατοίκων, ἤδη δὲ κατοικοῦσιν ἐν αὐτῇ ὀλίγαι τουρκικαὶ οἰκογένειαι ἐντὸς πενιχρῶν καὶ ἀθλίων οἰκιῶν ἐν τῷ μέσῳ σωρῶν ἐρειπίων, ἄλγος προξενούτων τῷ ἐπισκέπτῃ. Οὐδεμία ἄλλη ἐν Κύπρῳ πόλις παριστᾷ θλιβερώτερον θέαμα. Ἡ κυβέρνησις δυστυχῶς ἐπιτρέπει τὴν ἐντεῦθεν ἐξαγωγὴν λίθων ἀποστελλομένων εἰς Πὸρτ–Σαΐδ· ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία τηρεῖται ἐπίβλεψις, φόβος ὑπάρχει μὴ οἱ Τοῦρκοι καταρρίψωσι χάριν εὐτελοῦς κέρδους καὶ οἰκοδομήματα ἄξια νὰ διατηρηθῶσιν, ὡς συμβαίνει ἐν Ἀμαθοῦντι καὶ ἀλλαχοῦ ἕνεκα τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα ἀδιαφορίας τῆς κυβερνήσεως. Ἄλλως τε, ἐπειδὴ ἡ Ἀρσινόη ἐκτίσθη τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς παρακειμένης Σαλαμῖνος καὶ Κωνσαντίας, οὐδόλως ἀπίθανον νὰ εὑρεθῶσιν ἐνταῦθα ἐπιγραφαί, αἵτινες δὲν πρέπει νὰ ἀπολεσθῶσιν.

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεσαιωνικῶν οἰκοδομημάτων εὑρίσκει τις κατηρειπωμένον καὶ τὸ τουρκικὸν *σεράϊον*, οὗ αἱ δικτυωταὶ θυρίδες, ὄπισθεν τῶν ὁποίων ἐκρύπτοντο τὰ ὡραῖα *οὐρὶ* τῶν τουρκικῶν χαρεμίων, ταλαντεύονται ἤδη εἰς ἑκάστην πνοὴν τοῦ ἀνέμου. Καὶ ἐκεῖ ἔνθα ἄλλοτε ξένον βλέμμα δὲν ἐτόλμα νὰ εἰσδύσῃ, ἐλευθέρως ἤδη δύναται νὰ εἰσέλθῃ ὁ τυχών, ὑπερπηδῶν σωροὺς λίθων, ἐφ' ὧν ἐφύησαν ἤδη ἄκανθαι· ἐδῶ αἱ αἴθουσαι τοῦ πασσᾶ, ἐκεῖ οἱ κοιτῶνες, ἰδόντες ἄλλοτε διαφοροτρόπως τὰ κάλλη περικαλλῶν ὀθωμανίδων. Ὀλίγον ἔξωθι τῆς Ἀμμοχώστου ὑπάρχει καὶ *τεκκές* τις πρὸς τιμὴν τούρκου τινὸς πασσᾶ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἐξορισθέντος ἐνταῦθα πρὸ 150, ὡς ἤκουσα, ἐτῶν.

Καταλείποντες τὴν μελαγχολικὴν Ἀρσινόην, φθάνομεν μετὰ 1 ὥραν, ἐπὶ τῆς ἀμαξιτοῦ βαδίζοντες, εἰς τὴν ἀρχαίαν Σαλαμῖνα, τὴν νῦν Παλαιὰν Ἀμμόχωστον καλουμένην ὡς ἀντικατασταθεῖσαν ὑπ' αὐτῆς· τοῦτο συνέβη καὶ ἐν Ἀμαθοῦντι, ἥτις ἐκλήθη Παλαιὰ Λεμησσός. Ἡ Σαλαμὶς λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐκ τῆς παρὰ τὴν Ἀττικὴν ἐνδόξου νήσου, ἐξ ἧς κατήγετο ὁ κτίσας αὐτὴν Τεῦκρος, εἶναι λέξις φοινικική, σημαίνουσα μέρος συμφιλιώσεως· καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἔδιδον οἱ Φοίνικες ὡς σημεῖον εἰρήνης πρὸς τοὺς λαούς, μεθ' ὧν ἤρχον-

το εἰς ἐπαφήν. Κατά τινας ἡ Σαλαμὶς ἐκαλεῖτο προηγουμένως κατὰ παναρχαίους χρόνους Κορωνίς. Ἡ Σαλαμὶς ὑπῆρξεν ἡ ἐνδοξοτέρα τῶν ἐν Κύπρῳ πόλεων. Εἰς τὰ πεδία αὐτῆς πολλάκις συνετρίβη ὁ περσικὸς στρατός, ὁ δὲ Ὀνήσιλος καὶ κατόπιν ὁ Εὐαγόρας ἡρωϊκῶς ἐπολέμησαν ἐνταῦθα ὑπὲρ τῆς κυπρίας ἐλευθερίας· τὸ ἔδαφος τῆς Σαλαμῖνος ἐποτίσθη ὅσον οὐδὲν ἄλλο ὑπὸ ποταμῶν ἐξ αἵματος, αἱ δὲ ἀκταὶ αὐτῆς εἶδον μεγάλας ναυμαχίας. Ἡ ἱστορία τῆς Κύπρου εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ αὐτὴ ἡ ἱστορία τῆς Σαλαμῖνος, ἥτις ὑπῆρξε τὸ κέντρον πάσης ἐν τῇ νήσῳ ἐνεργείας καὶ ἐν ᾗ ἀνεδείχθησαν μεγάλοι βασιλεῖς, τιμήσαντες τὴν Κύπρον. Ἐπὶ τοῦ Εὐαγόρου ἡ Σαλαμὶς κατέστη μία τῶν λαμπροτέρων ἑλληνίδων πόλεων, ἀληθὴς τῆς Κύπρου Ἀθῆναι· καὶ τοιαύτη διετέλεσε μέχρι τῶν Πτολεμαίων. Ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ἐσύλησαν αὐτήν, ἄρχεται ἡ πτῶσίς της. Μέγα αὐτῆς μέρος κατεστράφη κατὰ τὴν στάσιν τῶν Ἑβραίων ἐπὶ Τραϊανοῦ, ὁλοσχερῶς δὲ ἡ πόλις κατεστράφη ὑπὸ μεγάλου σεισμοῦ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ὅστις ἀνῳκοδόμησεν αὐτήν, κληθεῖσαν Κωνσταντίαν. Καὶ ἡ νέα πόλις, κτισθεῖσα οὐχὶ ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ πρὸς τὸν ποταμὸν Πεδαῖον, ὑπῆρξεν ὡσαύτως λαμπρά, κοσμηθεῖσα διὰ πολλῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλων οἰκοδομημάτων· κατεστράφη δὲ καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, ὁπότε ἤρξατο ἀναπτυσσομένη ἡ μετὰ ταῦτα περιβόητος Ἀμμόχωστος.

Σήμερον οὐδὲν μνημεῖον δεικνύει ἡμῖν, ὅτι ἔκειτο ἄλλοτε ἐκεῖ ἡ μεγάλη Σαλαμίς. Ἐξηφανίσθη καθ' ὁλοκληρίαν ἡ πόλις τῶν Τεύκρων, ἡ πατρὶς τοῦ Εὐαγόρου καὶ τοῦ Ὀνησίλου, ἐξέλιπεν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς τὸ προπύργιον τῆς κυπρίας ἐλευθερίας, ἀφοῦ ἡ μεγάλη αὕτη θεὸς κατέλιπε διὰ παντὸς τὴν νῆσον· ἔπεσεν ἡ εὐκτισμένη πόλις καὶ ἐπληρώθη ὁ χρησμός. Ταπεινοὶ λίθων σωροὶ καὶ οὐδὲν πλέον καλύπτουσι μεγάλην ἀπὸ τῆς θαλάσσης πρὸς τὰ ἔνδον ἔκτασιν. Ἡ τελεία αὕτη ἐξαφάνισις τῆς Σαλαμῖνος προέρχεται τὸ μὲν διότι τὰ ἐρείπια αὐτῆς ἐχρησίμευσαν πρὸς αὔξησιν τῆς Ἀρσινόης καὶ ἀνέγερσιν διαφόρων πέριξ κωμῶν, τὸ δὲ διότι ἐν Κύπρῳ δὲν ὑπῆρχε τὸ μάρμαρον, ὡς ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἅπασαι αὐτῆς αἱ πόλεις εὐχερέστερον κατεστράφησαν.

Ἐν Σαλαμῖνι, ἂν καὶ διάφοροι ἐπεχείρησαν ἀνασκαφάς, μεταξὺ

τῶν ὁποίων καὶ ὁ Cesnola, οὐδὲν ὅμως ἀνεκαλύφθη. Τελευταῖον ἐξέχωσε τέλεον ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις τὴν μεγάλην δεξαμενὴν τὴν κοινῶς vota καλουμένην, εἰς ἣν ἤρχετο ἐκ Κυθραίας τὸ ὕδωρ διὰ μεγαλοπρεπεστάτου ὑδραγωγείου, οὗ ἴχνη ἀπαντῶσιν ἐκεῖ πλησίον, συνιστάμενα ἐξ ὑψηλῶν ἀψίδων, ἐφ' ὧν ὑπῆρχε τὸ ὑδραγωγεῖον. Ὡσαύτως ἀνεκαλύφθη καὶ ὡραιότατον μωσαϊκόν, σώζονται δὲ καὶ ρωμαϊκά τινα λουτρά, καὶ τῇδε κἀκεῖσέ εἰσι διεσπαρμένοι ἀρκετοὶ κίονες ἐκ στακτοειδοῦς γρανίτου καί τινες ἐκ λευκοῦ μαρμάρου.

Τοῦ λιμένος τῆς Σαλαμῖνος, ὃν ὁ Σκύλαξ κλειστὸν χειμερινὸν καλεῖ, οὐδόλως δὲ ἀναφέρει ὁ Στράβων, ἴχνη τινὰ σήμερον μόνον σώζονται. Παρὰ τὴν Σαλαμῖνα ἐκβάλλει ἐν τῇ αὐτῇ σχεδὸν κοίτῃ ὁ Ἰδαλίας καὶ ὁ ἐκ τοῦ Ἀώου πηγάζων καὶ διὰ τῆς μεγάλης πεδιάδος τῆς Μεσαορίας διερχόμενος Πεδαῖος, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ὁποίου ἔκειτο καὶ τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μνημονευόμενον ἁλοπηγεῖον τῆς Σαλαμῖνος, ἐξ ἧς τὸ κάλλιστον κύπριον ἅλας, ὅπερ ἤδη σχεδὸν παντελῶς κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ. Ὁ Πλίνιος ἀπέναντι τῆς Σαλαμῖνος θέτει τὰς Σαλαμινίους νήσους· τοιαῦται δὲν ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα· μικραὶ ἀσήμαντοι μόνον νησίδες ὑπάρχουσι παρὰ τὸν λιμένα τῆς Ἀμμοχώστου μίαν ὥραν σχεδὸν νοτιώτερον, καὶ ταύτας βεβαίως θὰ ἐννοῇ· περὶ τούτων ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς (ἀνωνύμου) ἀναφέρεται· «Ἀμμόχωστος ..... ἔχει δὲ ἐν τῇ καταγωγῇ χοιράδας· διαφυλάττου».

Ἐν τέταρτον ΒΔ τῆς πόλεως ὑπάρχουσι δύω τεχνητοὶ λοφίσκοι, οἵτινες κατὰ τὸν Σακελλάριον πιθανώτατα εἶναι ἀρχαῖα τρόπαια, διότι ἐνταῦθα ὡς γνωστὸν μεγάλαι συνήφθησαν μάχαι. Ἐπὶ τοῦ ἑνὸς τούτων φαίνεται, ὅτι ἐγένοντο καὶ ἀνασκαφαί. Οὐ μακρὰν κεῖται καὶ ἡ λεγομένη φυλακὴ τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης, οἰκοδόμημα ἐκ κυκλωπείων λίθων ἐκ δύω μερῶν συνιστάμενον, ὧν τὸ ἓν μικρὸν καὶ σκοτεινόν, ὁμοιάζουσα πρὸς τὸν ἐν Κιτίῳ τῆς Φανερωμένης ναόν, οὖσα δὲ ἀναμφιβόλως φοινικικῆς ἐπίσης ἐποχῆς, ἴσως τάφος. Ἡ θύρα ὡς καὶ τὸ ἥμισυ μέρος εἶναι ἐξωτερικῶς κεχωσμένα, οὐδὲν δὲ ἄνοιγμα ὑπάρχει ἢ μόνον ῥῆγμά τι, χρησιμεῦον πρὸς εἴσοδον. Ἐκλήθη δὲ τὸ ἀρχαιότατον τοῦτο μνημεῖον φυλακὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, διότι ἐνταῦθα ὡς λέγεται ἐκλείσθη τὸ πρῶτον ἡ Ἁγία αὕτη καὶ κατόπιν ὡδηγήθη εἰς Πάφον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα

καὶ ἐμαρτύρησε. Πλησίον κεῖται καὶ ἡ μονὴ τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα, ἔρημος ἤδη καὶ ἠρειπωμένη, ἔχουσα μέγαν ναόν, ἔνθα βλέπει τις πολλὰ ἐντὸς τῶν τοίχων κιονόκρανα καὶ κίονας, οἵτινες φαίνεται, ὅτι μετεφέρθησαν ἐκ τῆς Σαλαμῖνος· ἐν τῇ αὐλῇ ὑπάρχει καὶ λάρναξ τις. Ἐνταῦθα ἱστορεῖται, ὅτι ἐμαρτύρησεν ὑπὸ τῶν Ἑβραίων λιθοβοληθεὶς ὁ Ἀπόστολος Βαρνάβας, ὅστις ἐτάφη ἐν παρακειμένῳ σπηλαίῳ μετά τινος χειρογράφου εὐαγγελίου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου. Τὸ σῶμα αὐτοῦ μετὰ τοῦ χειρογράφου Εὐαγγελίου ἀνεκαλύφθη ἐπὶ αὐτοκράτορος Ζήνωνος, ὅστις παρεχώρησεν ὡς εἴδομεν ἕνεκα τούτου ἀνεξαρτησίαν καὶ τιμητικὰ προνόμια εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου. Τότε ἀνηγέρθη ἐνταῦθα καὶ ἡ παρακειμένη μονή.

Ἐντεῦθεν κατευθυνόμεθα εἰς τὴν πλησίον κώμην Ἅγ. Σέργιος, κτισθεῖσαν ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς Σαλαμῖνος· διὸ ἐνταῦθα εὑρίσκονται πολλαὶ ἐπιγραφαί, ὧν τινας βλέπομεν ἐντετειχισμένας καὶ ἐν τῷ ἐνταῦθα διχώρῳ βυζαντιακῷ ναῷ, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ὁποίου κεῖνται ραβδωτοὶ κίονες καὶ κιονόκρανα ἀνήκοντα ὡς εἰκὸς εἰς τὴν Σαλαμῖνα. Ἐν τῷ ναῷ ὑπάρχει μέγας κρατὴρ ἐξ ἐρυθροῦ γρανίτου, καὶ οὗτος βεβαίως ἐκ Σαλαμῖνος, ἔνθα νῦν γίνεται ὁ μέγας ἁγιασμός, καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή: *Τόνδε κρατῆρα ἀνέθηκα*. Σέργιος, ὡς εἴδομεν, ἐκαλεῖτο ὁ ἐν Κύπρῳ ρωμαῖος ἀνθύπατος, ὁ πρῶτος ἐν τῇ νήσῳ ἀσπασθεὶς τὸν χριστιανισμόν, κατηχηθεὶς ἐν Πάφῳ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων Παύλου καὶ Βαρνάβα. Ὀλίγον μετὰ τὸν Ἅγ. Σέργιον εἰσερχόμεθα εἰς τὴν ἀπωτέραν τῆς νήσου ἐπαρχίαν, τὸ Καρπάσιον, ἔχουσαν 40 χωρία, σχηματιζομένην δὲ ἐκ τοῦ μεγαλειτέρου τῆς νήσου ἀκρωτηρίου· ταύτης πρῶτον χωρίον εὑρίσκομεν τὸ Τρίκωμον, ὀλίγον τῆς ἀμαξιτοῦ ἀριστερόθεν παρεκκλίνοντες.

ε'

Ἀνὰ τὸ Καρπάσιον· ἐκεῖθεν εἰς Κυρήνειαν.

Τρίκωμον. Χάραδδι (Χάρβυρις;) Καμάραις (Κάμειρος;). Ἅγιος Θεόδωρος. Γροτῆρι (Ἄκρα). Ταύρου. Κώμη τοῦ Γιαλοῦ. Καμίνια (Κνίδος). Λεονάρισσον. Ἅγιος Βασίλειος. Λιθράγκωμη. Μονὴ Κανακαρκᾶς. Ἁγ. Ἀνδρόνικος. Γιαλοῦσα. Μαχαιρκῶνα. Μονὴ Ἐλεούσης. Ριζοκάρπαρασον (Καρπάσιον). Ἅγιος Φύλων. Ἀφέντρικα. Κλεῖδες. Ἅγιος Ἀνδρέας. Ἑφτακώμη. Κώμη Κεμπίρ. Γαλούνια (Ἀφροδίσιον). Δαυλός. Καντάρα. Ἅγιος Μήκαλος (Οὐρανία ;) Λιαστρικά. Μοῦλος (Μαλός). Μελανδρίνα. Λιμενάρι καὶ Βασίλεζο (Μακαρία). Τουρλί (Πηγαί). Ἅγιος Ἐπίκτητος.

Τὸ Καρπάσιον φύσει εἶναι ἓν τῶν ἀξιολογωτέρων μερῶν τῆς ὡραίας Κύπρου. Ἐνταῦθα καταλήγει ἡ ἀπὸ Κρομμύου ἀρχομένη σειρὰ τῶν ὀρέων τῆς Κυρηνείας, καὶ ἡ θάλασσα καταφιλεῖ πανταχόθεν τὰς ὡραίας αὐτοῦ ἀκτάς. Ὑψηλοὶ κατάφυτοι λόφοι καὶ μικρὰ χαμηλὰ βουνὰ ἐκτείνονται ἀπὸ τῆς μιᾶς μέχρι τῆς ἑτέρας ἄκρας, ἐφ' ὧν ἱστάμενός τις βλέπει τὰς ἑκατέρωθεν ἀκτάς, καὶ ὁδοὶ ὁτὲ μὲν παρὰ τὸν κολπώδη αἰγιαλὸν ἑλισσόμεναι, ὁτὲ δὲ βαίνουσαι ἐπὶ ὑψηλῶν βράχων, παρέχουσιν εἰς τὸν ἐπισκέπτην πᾶσαν εὐκολίαν, ὅπως ἀποθαυμάσῃ πᾶν ὅ,τι ὡραῖον ἐνταῦθα ὑπάρχει. Ποικιλία προϊόντων καὶ φυτῶν χαρακτηρίζει τὸ Καρπάσιον, προσέτι δὲ διαφορὰ ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ἐνδυμασίας, ἔτι δὲ καὶ αὐτῆς τῆς γλώσσης. Οἱ Καρπάσιοι (Καρπασῖται) ἔχουσι τὸ ἰδιάζον ἐν τῇ προφορᾷ, ὅτι προσθέτουσιν ἓν ε μετὰ κατάληξιν λήγουσαν εἰς ν, ὡς οἱ Χῖοι τὴν συλλαβὴν ρε. Αἱ γυναῖκες δὲν φέρουσι τὴν αὐτὴν οἵαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου ἐνδυμασίαν. Ὑπεράνω φέρουσι μέγαν πολύπτυχον μανδύαν, *ρουτζέτι* καλούμενον ὡς ἐκ τοῦ ἐρυθροῦ τὸ πλεῖστον χρώματός του, καὶ οἶκοι μέγαν ποδήρη χιτῶνα. Ἀλλ' ὅ,τι ἰδίᾳ χαρακτηρίζει τὸ Καρπάσιον εἶναι ἡ καλλονὴ τῶν κατοίκων αὐτοῦ. Ὁ θέλων νὰ ἴδῃ ἐν Κύπρῳ ὡραίας γυναῖκας καὶ ἄνδρας ὑψηλοὺς καὶ ρωμαλέους, ἂς ἐπισκεφθῇ τὸ Καρπάσιον, καὶ ἰδίᾳ τὰς δύω μεγαλειτέρας αὐτοῦ κώμας Γιαλοῦσαν καὶ Ριζοκάρπασον. Ὑψηλαὶ καὶ ξανθαὶ αἱ γυναῖκες ἔχουσι τὸ βλέμμα λίαν περιπαθὲς καὶ τὰ ἐκ τῶν γλαυκῶν ὀφθαλμῶν των ἐξακοντιζόμενα βέλη δύνανται καὶ ἐκ πάγου καρδίαν νὰ συγκινήσωσιν. Ὑψηλαὶ ὡς κυπάρισσοι ἔχουσαι κόμην οὖλην καὶ ξαν-

θὴν ἀφελῶς πίπτουσαν ἐπὶ τῶν ὤμων, χρῶμα λευκότερον παρίου μαρμάρου καὶ ἐπιδερμίδα λεπτήν, ὁμοιάζουσι περιβαλλόμεναι τὰς πολυπτύχους αὐτῶν ἀμφιέσεις πρὸς τὰς περιλαλήτους τῶν Καρυῶν παρθένους, πρὸς τὰς ὡραίας νύμφας, αἵτινες καὶ σήμερον ἔτι κατοικοῦσι τὰς κοιλάδας καὶ τὰ ὄρη, τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς περικαλλοῦς νήσου τῆς Μεσογείου. Καὶ ψάλλουσιν ἐνταῦθα οἱ νέοι περιπαθέστατα ᾄσματα *μὲ τὴν καρπασίτικην* λεγομένην *φωνήν*, ἥτις εἶναι μὲν μονότονος, ἀλλ' ἐκφράζει πιστῶς τῆς καρδίας τὸν πόνον:

Ἄχ! Καρπασιτοπούλά μου, τὴν Τζίπρουν [1] ἔκαψές την·
Τζ' ἄνοιξες τὴν παράεισον τζὲ [2] πάλαι σφάλισές [3] την.

Τὸ Τρίκωμον εἶναι μέγα χωρίον ἔχον 1000 κατοίκους καὶ ταχυδρομεῖον, ἔτι δὲ καὶ πολλοὺς κατηρειπωμένους βυζαντιακοὺς ναούς. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσι καὶ λατομεῖα, τῆς Σαλαμῖνος βεβαίως, ἅτινα οἱ ἐγχώριοι καλοῦσι *λατόμαις*. Οὐ μακρὰν τοῦ Τρικώμου παρὰ τὴν θάλασσαν ἐν τῇ θέσει Χάραβδι, ἔνθα καὶ ἐρείπιά τινα ἀπαντῶσιν, ὑπάρχει μικρὸς ὅρμος, ἔνθα προσορμίζονται πλοιάριά τινα, δι' ὧν ἐξάγονται τὰ προϊόντα τῶν πέριξ χωρίων. Ἴσως ἐνταῦθα ἦν τὸ χωρίον Χάρβυρις, ἔνθα ἠρέσκετο νὰ διαμένῃ φιλοσοφῶν ὁ Ἰλαρίων· εἰς τοῦτο ἀναφέρεται ὡς προτραπεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κύπρου, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν, ὅτι ἐπειδὴ ὁ ἐπίσκοπος ἤδρευεν ἐν Σαλαμῖνι, ὡς τόπον διαμονῆς συνέζησε τῷ Ἰλαρίωνι τὴν Χάρβυριν, ὡς πλησίον κειμένην. Μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῆς ἀμαξιτοῦ πάντοτε βαδίζοντες, διερχόμεθα διὰ τῆς κατηρειπωμένης κώμης Καμάραις, ἥτις φαίνεται λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἐκ παρακειμένης ἀρχαίας πόλεως Κάμειρος. Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς κώμης παρὰ τὴν θάλασσαν ὑπάρχει μικρὸς λιμὴν *λιμῶνας* ὡς συνήθως καλούμενος, οὗ ὑπέρκειται χαμηλή τις ἀκρόπολις, Καστροῦλι λεγομένη, ἐφ' ἧς ἐρείπια φραγκικῶν χρόνων. Ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ λιμένι ἄλλοτε εἰσήρχοντο πλοῖα μέχρι 30 τόννων χωρητικότητος, νῦν ὅμως μόνον μέχρι 3—4 ἕνεκα τῶν χωμάτων, ἅτινα παρέσυρεν ὁ ἐκεῖσε ῥέων χείμαρρος. Μίαν ὥραν ἐντεῦθεν εὑρίσκομεν τὴν μικρὰν κώμην Ἅγιος Θεόδωρος, ἔδραν μουδίρου, ἔχουσαν καὶ τηλεγραφεῖον, τὸν τελευταῖον σταθμὸν τοῦ ἐν τῇ νήσῳ τουρκικοῦ τηλεγράφου, οὗ τὰ

[1] Κύπρον. [2] Καὶ. [3] Ἠσφάλισας, ἔκλεισας.

σύρματα ὑποβρυχίως ἐνοῦσιν ἐντεῦθεν διὰ τῆς Λαοδικείας τὴν Κύπρον μετὰ τῆς Τουρκίας.

Μίαν ὥραν μακρὰν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ἐν τῇ θέσει Γροτῆρι (ἀκρωτήριον) παρὰ τὴν θάλασσαν σώζονται πολλὰ ἐρείπια μεγάλης πόλεως ἐκεῖ ὑπαρξάσης, τῆς ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου ἀναφερομένης Ἄκρας. Ὀλίγον δὲ ἄνωθι αὐτῆς ὑπάρχει καὶ ὁ καλλίτερος ἐνταῦθα ὅρμος τῆς Παλλούρας. Τὰ ἐρείπια τῆς Ἄκρας δεικνύουσιν αὐτὴν μεγάλην πόλιν, ἥτις ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς ἤκμασε καὶ πότε κατεστράφη. Τὰ ἐρείπια ἐκτείνονται πρὸς τὸ ἐνταῦθα ἀκρωτήριον, ὅπερ βεβαίως εἶναι ἡ μετὰ τὴν Σαλαμῖνα ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἀναφερομένη Ἐλαία ἄκρα καὶ κατ' ἄλλους Ἀλαία, ἥτις, ὥς τινες λέγουσιν, εἶναι ἡ ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς (ἀνωνύμου) Παλαιά, κώμη λιμένα ἔχουσα καὶ ὕδωρ, ἂν καὶ ἄλλοι θέλουσι τὴν Ἐλαίαν ἀνταποκρινομένην πρὸς τὸν ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς Φιλεοῦντα, ἀπέχοντα τῆς Παλαιᾶς σταδίους τ', ὅτε ἀγνοοῦμεν τὴν θέσιν τῆς Παλαιᾶς· ἴσως αὕτη ἔκειτο ἐν τῇ παρὰ τὸ Τρίκωμον παραλίᾳ θέσει Χάραβδι, ἔνθα καὶ ἐρείπια καὶ ὅρμος ὑπάρχει. Τὸν Φιλεοῦντα οὐδεὶς ἕτερος ἀναφέρει, δὲν πρέπει δὲ νὰ συγχέωμεν αὐτὸν οὔτε πρὸς τὸν Ἐλεοῦντα τοῦ Πτολεμαίου, οὔτε τὴν Ἐλεοῦσαν τοῦ Πλινίου.

Μετὰ μίαν ὥραν ἀπαντᾷ ἡ κώμη Ταύρου καὶ μετὰ ἴσον διάστημα ἡ Κώμη τοῦ Γιαλοῦ (κώμη τοῦ αἰγιαλοῦ, διότι κεῖται παρὰ τὴν θάλασσαν), κατάφυτος καὶ πολλὰ ἔχουσα ὕδατα, βυζαντιακοὺς ναοὺς καὶ σπήλαια· τοιαῦτα εὑρίσκομεν καὶ ἔν τινι οὐ μακρὰν τοῦ χωρίου θέσει Καμίνια καλουμένῃ. Ἐνταῦθα ὁ Σακελλάριος ὑποθέτει, ὅτι ἔκειτο ἡ ἀρχαία κυπρία Κνίδος, ἥτις εἶχε ναὸν τῆς Ἀφροδίτης καὶ ἐξ ἧς κατήγετο ὁ ἰατρὸς Κτησίας· οὐ μακρὰν δ' αὐτῆς σώζεται τὸ ὄνομα Κνίδος ἔν τινι κώμῃ «Κνίδια», ἥτις φαίνεται ὅτι ἐκτίσθη μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως μεσογείως πρὸς ἀσφάλειαν ἐκ τῶν πειρατῶν. Μίαν ὥραν μετὰ ταῦτα ἀπαντῶμεν τὸ Λεονάρισσον, ὅπερ μετὰ τοῦ πλησίον Ἁγίου Βασιλείου ἀποτελεῖ σχεδὸν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κώμην. Ἓν τέταρτον μακρὰν κεῖται ἡ Λιθράγκωμη, παρὰ τὴν ὁποίαν ἡ μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Κανακαρκᾶς καλουμένης, περὶ ἧς Τοῦρκός τις μοὶ ἀφηγήθη μετ' εὐλαβείας Χριστιανοῦ τὴν ἐξῆς παράδοσιν. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς τουρκικῆς δεσποτείας ὀθωμανός τις στρατιώτης, εὑρὼν ἐκ τύχης εἰκόνα τινὰ

τῆς Παναγίας, ἔσχισεν αὐτὴν διὰ τῆς μαχαίρας του· ἀλλ' ὦ τοῦ θαύματος! Ἐκ τῆς βεβήλου αὐτοῦ χειρὸς ἤρξατο πάραυτα νὰ ῥέῃ ἄθφονον αἷμα, καὶ ὁ στρατιώτης μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ἐξ ἐξαντλήσεως. Ἐπὶ τῷ θαύματι τούτῳ οἱ Χριστιανοὶ ἔκτισαν πρὸς τιμὴν τῆς Παναγίας μονήν, ἥτις ἐκλήθη Κανακαρκὰ ἐκ τῆς τουρκικῆς λέξεως *κάρ*, ἥτις σημαίνει αἷμα.

Ὑπεράνω τῆς μονῆς ἐφ' ὑψηλῆς τοποθεσίας Ἀκρὴ καλουμένης ὑπάρχουσιν ἐρείπιά τινα, εὑρέθησαν δὲ καὶ κίονες, ἐξ ὧν δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἀρχαία πόλις ἢ κώμη. Ὀλίγον δὲ περαιτέρω βαίνοντες δι' ἀτραποῦ ἐπὶ ὑψηλοῦ ὀροπεδίου, ἀπαντῶμεν τὴν ὡραιοτέραν τοποθεσίαν τοῦ Καρπασίου. Ὡραιότατος πευκὼν ἐκτείνεται εἰς μεγάλην ἔκτασιν, μακρὰν φαίνονται τὰ ὄρη τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἱστάμενός τις βλέπει τὴν ἑκατέρωθεν τοῦ ἀκρωτηρίου θάλασσαν. Τὸ τοπεῖον εἶνε ἐξόχως θαυμάσιον· διάφοροι πηγαὶ ὑπάρχουσι τῇδε κἀκεῖσε καὶ πλεῖστα πτηνὰ καταφεύγουσιν ἐνταῦθα. Ὀλίγον κάτωθι κεῖται ὁ Ἅγιος Ἀνδρόνικος, ὡραία κατάφυτος κώμη, ἧς οἱ κάτοικοι ἐνασχολοῦνται ἰδίᾳ εἰς τὴν σηροτροφίαν. Ἐν Ἁγ. Ἀνδρονίκῳ εὑρίσκομεν καὶ πάλιν τὴν ἁμαξιτόν, ἣν ἐγκατελίπομεν ἐν Λεοναρίσσῳ πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς θέσεως Ἀκρή. Μίαν ὥραν μετὰ ταῦτα διερχόμεθα διὰ τῆς Γιαλούσας (Αἰγιαλούσης ὡς παρὰ τὸν αἰγιαλὸν εὑρισκομένης), ἔνθα ὑπάρχουσι λείψανα βυζαντιακῶν ναῶν καὶ πολλὰ ἐρείπια καὶ σπήλαια. Ἡ ἐνταῦθα παραλία φαίνεται, ὅτι ἦτο ἡ Ἀχαιῶν ἀκτή, ἔνθα ὁ Τεῦκρος προσωρμίσθη τὸ πρῶτον καὶ ἐκεῖθεν κατῆλθε πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, κτίσας τὴν Σαλαμῖνα. Ἅπασα ἡ μεταξὺ Ἁγίου Ἀνδρονίκου καὶ Γιαλούσης ὁδός, ἄλλοτε μὲν ἐν τῷ μέσῳ λόφων καταφύτων διερχομένη, ἄλλοτε δὲ παρὰ τὴν ἀκτήν, εἶναι ἡ ὡραιοτέρα τοῦ Καρπασίου. Ἐξακολουθοῦντες περαιτέρω τὴν πορείαν ἡμῶν, φθάνομεν μετὰ 2 ὥρας εἰς θέσιν Μαχαιρκώνην καλουμένην, ἔνθα ὑπάρχουσιν οἰκίαι τινὲς τῶν γεωργῶν τῆς Γιαλούσης. Κατὰ τὴν παραλίαν βλέπομεν μεγάλας πηγὰς ὑδάτων οὐχὶ τόσῳ γλυκέων, ὅσῳ ψυχρῶν καὶ διαυγῶν, ἐκ τῶν βράχων ἐκβλυζόντων· τοιαύτας πηγὰς ἀπαντῶμεν καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ Ἁγίου Ἀνδρέου μέχρι Λαπήθου παραλίαν, ἤτοι καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν βορείαν τῆς νήσου ἀκτήν, ἰδίᾳ δὲ τὴν τοῦ Καρπασίου. Ὡσαύτως καθ' ὅλην ταύτην τὴν παραλίαν πήγνυται ἐπὶ τῶν παρὰ

τὴν ἀκτὴν βράχων ἅλας καθαρώτατον, ὅπερ καὶ μεταχειρίζονται οἱ ἐνταῦθα χωρικοὶ διὰ τὴν μαγειρικήν, ἂν καὶ ἡ κυβέρνησις αὐστηρότατα ἀπαγορεύει τοῦτο καὶ δι' ἐργατῶν ρίπτει τὸ ἅλας πολλάκις εἰς τὴν θάλασσαν, ὅπως ἐξοδεύῃ τὸ τῆς ἁλυκῆς, ἐξ οὗ πολλὰς ἔχει ὠφελείας.

Ἡμίσειαν δὲ ὥραν μεσογείως καὶ δεξιόθεν τῆς Μαχαιρκώνης ἐπὶ ὑψώματός τινος ὑπάρχουσι διάφορα ἐρείπια, κατηρειπωμένοι πύργοι καὶ μικρὰ κατεστραμμένη ἤδη ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Μαρίνης. Ἐντεῦθεν κατερχόμενοι αὖθις εἰς τὴν δημοσίαν ὁδόν, φθάνομεν μετὰ 1 ὥραν, παρεκκλίνοντες ὀλίγον δεξιόθεν τῆς ἁμαξιτοῦ, διὰ μικρᾶς ὁδοῦ εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἐλεούσης (Παναγίας), μετόχιον τῆς Σιναΐτιδος ἐκκλησίας, κειμένην ἐπὶ μαγευτικωτάτης τοποθεσίας ἐπὶ ὑψηλοῦ ὀροπεδίου καταφύτου ἐκ πευκῶν καὶ διαφόρων ἄλλων ἀγρίων δένδρων. Ἐντεῦθεν δὲ μετὰ μίαν ὥραν φθάνομεν εἰς τὴν τελευταίαν τοῦ Καρπασίου καὶ τῆς νήσου κώμην, τὸ Ριζοκάρπασον, ἔνθα λήγει καὶ ἡ ἀπὸ Λεμησσοῦ ἀρξαμένη καὶ παρὰ τὴν θάλασσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μέχρις ἐνταῦθα διήκουσα ἁμαξιτός, κάκιστα κατεσκευασμένη. Τὸ Ριζοκάρπασον εἶναι μία τῶν μεγαλειτέρων τῆς Κύπρου κωμῶν καὶ ἡ μεγαλειτέρα τοῦ Καρπασίου, ἔχουσα 1900 περίπου κατοίκους, κλῖμα δὲ ὑγιεινότατον. Πᾶσαι σχεδὸν αἱ οἰκίαι ἐν μέσῳ κήπων εἶναι ἐκτισμέναι εἰς μεγάλην ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἀποτελοῦσαι τρεῖς διακεκριμένας συνοικίας, οὕτως ὥστε ἡ κώμη αὕτη καταλαμβάνει μεγάλην ἔκτασιν ὡς πόλις τις.

Τὸ Ριζοκάρπασον κεῖται παρὰ τὴν ἀρχαίαν πόλιν Καρπασίαν ἢ Καρπάσειαν ἢ Καρπασαίαν καὶ Καρπάσιον κατὰ Πορφυρογέννητον, ἥτις κατὰ τὸν Ἑλλάνικον ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Πυγμαλίωνος, καὶ ἦν φοινικικὸν κτῖσμα, ὡς λέγει καὶ ὁ Σκύλαξ· ἐκλήθη δὲ οὕτως ὡς τὸ ἐνδότερον (ρίζα) χωρίον τῆς ἐπαρχίας Καρπασίου. Τὸ Ριζοκάρπασον τῆς μὲν νοτίας παραλίας ἀπέχει περὶ τὴν 1 ὥραν, τῆς δὲ βορείας περὶ τὴν $^1/_2$. Παρὰ δὲ τὴν ἐνταῦθα (βορείαν) ἀκτὴν κεῖται κατηρειπωμένος ἀξιόλογος ναὸς τοῦ Ἁγίου Φύλωνος, ἐπισκόπου Καρπασίων ὑπάρξαντος καὶ ἰδιαζόντως μετὰ τῶν ἐπισκόπων Ἁγίου Συναισίου καὶ Ἁγίου Θύρσου τιμωμένου ἐν Καρπασίῳ. Ἐν Ἁγίῳ Φύλωνι εὑρίσκομεν πολλὰ ἐρείπια δεικνύοντα, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο τὸ Καρπάσιον, ὅπερ φαίνεται, ὅτι ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Ριζοκαρπάσου, ἔνθα ἀπαν-

τῶσι διάφορα λείψανα ἀρχαίας πόλεως. Ἐν Ἁγίῳ Φύλωνι σώζεται καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερόμενος λιμήν, λιμιῶνας ἤδη καλούμενος, ὡς καὶ ἴχνη τινὰ τῆς προκυμαίας. Ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς (ἀνωνύμου) ἀναφέρεται, ὅτι ὁ λιμὴν οὗτος μόνον μικρὰ πλοῖα ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ καὶ ὅτι χειμάζει βορέου, ὅπερ κατὰ τὴν πιθανωτέραν ἐξήγησιν σημαίνει, ὅτι προσβάλλεται ὑπὸ τοῦ βορρᾶ.

Ἐξ Ἁγ. Φύλωνος προχωροῦντες παρὰ τὴν παραλίαν πρὸς τὸ ἀκρωτήριον ἐν τῷ μέσῳ ὡραίου δάσους ἐξ ἀγρίων δένδρων φθάνομεν μετὰ 1 ὥραν εἰς θέσιν τινά, Ἀφέντρικα καλουμένην ὡς ἐκ τοῦ ἐνταῦθα τριχώρου βυζαντιακοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ἀφέντρικας, ὅστις εἶναι ἐκτισμένος διὰ ξεστῶν λίθων καὶ οὐ μόνον τὸ κεντρικὸν μέρος σώζεται. Πέριξ ὑπάρχουσι καὶ διάφορα ἄλλα ἐρείπια μεσαιωνικῆς ἐποχῆς καὶ πλησίον μικρὸς λιμήν, εἰς ὃν προσορμίζονται πλοιάριά τινα καὶ παρ' αὐτὴν μικρὰ νησίς, Λευκονῆσι καλουμένη, ἥτις ἀναμφιβόλως εἶναι ἡ τοῦ Πλινίου Ἐλεοῦσα. Ἑτέρα τοιαύτη νησὶς τοῦ Στήλου λεγομένη κεῖται μεταξὺ Ἁγ. Φύλωνος καὶ Ἀφέντρικας. «Ἐκ δὲ τῆς Καρπασίας, λέγει ὁ Στράβων, ὑπέρβασίς ἐστιν ἰσθμοῦ τριάκοντα σταδίων πρὸς τὰς νήσους τὰς Καρπασίας καὶ τὸ νότιον πέλαγος». Τοιαῦται δὲ νῆσοι πρὸς τὸ νότιον πέλαγος, ἤτοι πρὸς τὴν ἀπέναντι τῆς Καρπασίας νοτίαν τῆς νήσου ἀκτήν, ἀπέχουσαν τῆς βορείας στάδια 30, ἀπαντῶσι δύω μικροσκοπικαὶ παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Μελίσσακρον, ὧν ἡ μεγαλειτέρα καλεῖται Ἄσπρο Νησί. Ἴσως αὐτὰς ἐννοεῖ ὁ Στράβων, διότι ἄλλαι δὲν ὑπάρχουσιν.

«Εἶτα, λέγει, ἄκρα καὶ ὄρος· ἡ δὲ Ἀκρώρεια καλεῖται Ὄλυμπος, ἔχουσα Ἀφροδίτης Ἀκραίας ναὸν ἄδυτον γυναιξὶ καὶ ἀόρατον· πρόκεινται δὲ πλησίον αἱ Κλεῖδες καὶ ἄλλαι δὲ πλείους· εἶθ' αἱ Καρπάσιοι νῆσοι». Τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερόμενον μετὰ τὴν Καρπασίαν ὄρος εἶναι ὁ σημερινὸς Τράχωνας, ὅστις ἀπολήγει εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, λαβὸν τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τῆς ἐνταῦθα ὁμωνύμου μονῆς, τὸ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερόμενον Δεινάρετον, ὅπερ ὁ Πτολεμαῖος καλεῖ Οὐρὰν βοός, καὶ ἐκ τούτου μέχρι σήμερον ὁ λαὸς (ν)Οὐρὰν τοῦ Βοῦ, ὡς τὸ τελευταῖον σημεῖον τῆς νήσου, ἣν οἱ ἀρχαῖοι παρέβαλλον πρὸς δέρμα βοός· τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς καλεῖται: τὰ Ἄκρα. Ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας τοῦ ὄρους τούτου ὑπῆρχεν ὁ ναὸς τῆς Ἀκραίας Ἀφροδί-

της, ἔνθα σήμερον ὑπάρχει μικρὸν ὀχύρωμα, Καστροῦλι λεγόμενον, καί τινα ἐρείπια, καὶ ἀπέναντι κεῖνται αἱ δύω νησίδες, αἱ Κλεῖδες καλούμεναι, Δενάρες δ' ἐν τῷ τοῦ Κεφαλᾷ πίνακι, ἐξ ὧν καὶ τὸ Δεινάρετον ἀκρωτήριον καλεῖται καὶ τῶν Κλειδῶν. Ὁ Στράβων, ὡς καὶ ἄλλοι, ἀναφέρει, ὅτι πλὴν τῶν Κλειδῶν ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι πλείους νησίδες, ἀλλ' αὗται εἶναι ἁπλοῖ βράχοι μὴ δυνάμενοι νὰ λάβωσι οὔτε τὸ ὄνομα τῆς νησίδος. Ὁ Πλίνιος τέσσαρας λέγει τὰς Κλεῖδας (V. 35. 2). Καὶ ἡ μὲν μεγαλειτέρα ἐκ τῶν δύω τούτων καλεῖται Καστελέττα (ἐκ τοῦ castella=ὀχύρωμα, ἄσυλον), ἡ δ' ἑτέρα Πλατέλλα ὡς ἐκ τοῦ σχήματος αὐτῆς. Αἱ νησίδες αὗται ἔλαβον πιθανῶς τὸ ὄνομα τῶν Κλειδῶν, διότι πάλαι ποτὲ ναυλοχοῦν ἐνταῦθα τὸ κύπριον ναυτικὸν ἀπέκλειε πάντας τοὺς λοιποὺς τῆς ἐμπορίας τοῦ Ἰσσικοῦ κόλπου, ἔνθα ἐκυριάρχουν οἱ Κύπριοι. Ἀμφότεραι αὗται αἱ νῆσοι λέγεται ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς ὡς ἔχουσαι ἀνάπλους. Ὁ συγγραφεὺς φαίνεται δι' αὐτοῦ ἤθελε νὰ εἴπῃ κατάπλους, ἤτοι προσόρμους. Κατὰ τὸν αὐτὸν ὑπάρχουσιν ὡσαύτως καὶ παρὰ τὸ ἐνταῦθα ἀκρωτήριον δύω ὅρμοι, ὧν ὁ μέν ἐστι χαροπός, ὁ δὲ ἕτερος λευκός, ἔχοντες ἀμφότεροι ὕδωρ. Διὰ τῶν ἐπιθέτων τούτων ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ, ὅτι ὁ μὲν εἶναι κυανοῦς, μέλας, ἑπομένως τρικυμιώδης, ὁ δὲ ἕτερος γαληνιαῖος.

Νοτιώτερον ὀλίγον τῶν Κλειδῶν κεῖται παρὰ τὴν ἀκτὴν τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, εἰς ὃ ἄγει ἐκ Ριζοκαρπάσου ὁδὸς ἐντὸς 5 περίπου ὡρῶν. Ἡ ὁδὸς ὁτὲ μὲν ἐπὶ βράχων, ὁτὲ δὲ παρὰ τὴν ἀκτὴν ἑλισσομένη, ἡ διασχίζουσα μικροὺς ἀγρούς, ἔνθα κεῖνται τῇδε κἀκεῖσε μικροὶ οἰκίσκοι καὶ καλύβαι τῶν γεωργῶν, εἶναι τερπνοτάτη. Πρὸ τριακονταετίας ἐνταῦθα δὲν ὑπῆρχεν ἢ μικρὸς παλαιὸς ναὸς τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, ἔκτοτε ὅμως χάρις εἰς τὴν ἐνεργητικότητα καὶ τιμιότητα τοῦ τότε διορισθέντος ἱερέως τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας, νῦν δὲ οἰκονόμου τῆς μονῆς, ἐκτίσθη μέγας καὶ ὡραῖος ναὸς καὶ πολλὰ κάλλιστα πέριξ δωμάτια καὶ οὕτως ἐνταῦθα κατηρτίσθη προϊόντος τοῦ χρόνου μία τῶν ὡραιοτέρων ἐν τῇ νήσῳ μονῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐποχή, καθ' ἣν τελεῖται ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, εἶναι χειμών, ἡ μονὴ πανηγυρίζει τὴν 15ην Αὐγούστου, ὁπότε πολὺς ἐξ ἁπάσης τῆς νήσου συρρέει κόσμος καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης. Ἡ μονὴ εὑρίσκεται ὅλως παρὰ τὴν ἀκτὴν ἐκτισμένη,

καὶ τὰ κύματα παταγωδῶς ἐκσπῶσιν ἐπὶ τοῦ κάτωθι ἰσχυροῦ τείχους· πολλοὶ ἁλιεῖς προσορμίζονται ἐνταῦθα, πάντες δὲ οἱ ξένοι εὑρίσκουσιν ἐν Ἁγίῳ Ἀνδρέᾳ φιλόφρονα δεξίωσιν. Ὁ τὴν μονὴν διευθύνων οἰκονόμος εἶναι σπάνιος τύπος ἱερέως. Μόνος ἐπιστατεῖ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων, εἰς τὴν εἴσπραξιν τῶν εἰσοδημάτων, αὐτὸς ἐνήργησε συνδρομὰς διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς μονῆς, τὰ εἰσοδήματα τῆς ὁποίας χρησιμοποιεῖ εἰς διατήρησιν σχολείου ἀρρένων καὶ θηλέων ἐν Ριζοκαρπάσῳ, εἰς φιλοξενίαν καὶ εἰς διάφορα ἄλλα καλὰ διὰ τὴν ἐπαρχίαν, ἧς εἶναι ὁ δικαστής, ὁ διαιτητής, ὁ ἀγαθὸς ἄγγελος. Τοιούτων ἱερέων χρῄζουσιν ἀληθῶς ὅλα τὰ χωρία.

Ὅπως ἐξακολουθήσωμεν τὴν ἀνὰ τὰ παράλια τῆς νήσου περιήγησιν ἡμῶν, δέον ἐκ τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου νὰ ἐπαναστρέψωμεν διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ μέχρι τοῦ Λεοναρίσσου καὶ ἐκεῖθεν, ἐγκαταλείποντες τὴν ἀμαξιτόν, νὰ τραπῶμεν πρὸς τὰ δεξιά, ὅπως ἐπισκεφθῶμεν τὰ βόρεια μέρη τῆς νήσου. Ἐκ Λεοναρίσσου μετὰ δύω ὥρας ἀπαντῶμεν τὴν Ἑφτακώμην, μικρὸν χωρίον κληθὲν οὕτω, διότι φαίνεται ὅτι ἄλλοτε συνέκειτο ἐξ ἑπτὰ κωμῶν ἢ ἐνοριῶν, ὡς τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ αἱ περὶ τὸ χωρίον σωζόμεναι ἑπτὰ παλαιαὶ μικραὶ ἐκκλησίαι. Μίαν ὥραν ἀπωτέρω κεῖται ἡ Κώμη-Κεμπίρ (μεγάλη κώμη), ἧς τὸ ὄνομα περιέργως εἶναι σύνθετον ἐξ ἀραβικῆς καὶ ἑλληνικῆς λέξεως. Ἐκ ταύτης βορειότερον τραπέντες καὶ διαβάντες κατάφυτον σειρὰν ὑπερκειμένων βουνῶν, ἔνθα καὶ ἀξιόλογα ὕδατα εὑρίσκομεν, κατερχόμεθα μετὰ 1 ὥραν παρὰ τὴν ἀκτὴν εἰς θέσιν τινὰ Γαλούνια καλουμένην, ἔνθα τίθεται ἡ ἀρχαία πόλις Ἀφροδίσιον, ἐν ᾗ κατά τινα παράδοσιν ἐγεννήθη ἡ Ἀφροδίτη. Ὁ Κοραῆς ἀναφέρει, ὅτι αὕτη καλεῖται ἤδη Ἀρτεμισία, ἄγνωστον πῶς μετονομασθεῖσα· ἀλλ' Ἀρτεμισίαν οὐδαμοῦ εὗρον. Ὁ Στράβων λέγει: «Εἶτα (μετὰ τὴν Λάπηθον) Ἀφροδίσιον, καθ' ὃ στενὴ ἡ νῆσος· εἰς γὰρ Σαλαμῖνα ὑπέρβασις σταδίων 70». Καὶ τῷ ὄντι ἡ τοποθεσία αὕτη εἶναι ἡ πλησιεστέρα πρὸς τὴν Σαλαμῖνα πάσης ἄλλης ἐν τῇ βορείᾳ τῆς νήσου παραλίᾳ. Ἐνταῦθα ἐν θέσει τινὶ Στητῇ σώζονται ἀρχαῖα ἐρείπια καὶ πλησίον αὐτῶν κεῖται μικρὸς ὅρμος.

Παραλίως δὲ ἐξακολουθοῦντες τὴν πορείαν ἡμῶν, ἀπαντῶμεν μετὰ 1 περίπου ἐκεῖθεν ὥραν τὴν μικρὰν κώμην Δαυλόν, ὀλίγον τῆς θαλάσσης ἀπέχουσαν. Ταύτης ὑπέρκειται ἡ Καντάρα, ἐν τῶν

τριῶν φρουρίων τῶν ἐκτισμένων ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Κυρηνείας, ἐξ ὧν τὰ δύω ἕτερα θὰ ἐπισκεφθῶμεν προσεχῶς. Τὰ φρούρια ταῦτα φαίνεται, ὅτι ἐκτίσθησαν ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων, ἀνενεώθησαν ὅμως καὶ ὠχυρώθησαν ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν Λουζινιάνων, εἰς οὓς ἐχρησίμευον καὶ ὡς ἐξοχικαὶ διαμοναί, κατεστράφησαν δὲ ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν· φαίνεται δὲ ὅτι ἐχρησίμευον πρὸς ἀπόκρουσιν βαρβαρικῶν εἰσβολῶν, ὡς τῶν Σαρακηνῶν, ἐκ τῆς ἀπέναντι Ἀσίας, ἧς μακρὰν βλέπει τις ἐντεῦθεν τὰ ὄρη. Τὸ φρούριον τῆς Καντάρας εἶναι ἐπὶ ἀποτόμου καὶ ὑψηλῆς κορυφῆς ἐκτισμένον ὡς καὶ τὰ λοιπὰ δύω, πλησίον δὲ ὑπάρχει καὶ μονή τις ἔρημος ἤδη τῆς Παναγίας τῆς Καντάρας. Ἡ εἰς αὐτὸ ἀνάβασις πλέον τῆς ὥρας διαρκοῦσα εἶναι κοπιωδεστάτη· ἄγριαι κυπάρισσοι καὶ κόμαροι, μυρσίναι καὶ πολλὰ ἄλλα ἄγρια δένδρα στολίζουσι τὰς ὑψηλὰς ἐκεῖ κορυφὰς τῶν ὀρέων τῆς Καντάρας, ὧν ὑπερέχει τὸ φρούριον, κάτωθι τοῦ ὁποίου καὶ ψυχρὸν ἐκβλύζει ὕδωρ.

Τὸ φρούριον τῆς Καντάρας κοινῶς καλεῖται *Ἑκατὸν Σπήτια*, διότι σύγκειται ἐκ πολλῶν δωματίων, ἅτινα ἤδη εἰσὶ κατηρειπωμένα. Ἐνταῦθα βλέπει τις δεξαμενάς, κρύπτας, διάφορα ὀχυρώματα, ἓν τέλος λαβυρινθώδες οἰκοδόμημα εἰς ἐρείπια ἤδη· σήμερον οἱ μαῦροι κολοιοὶ καὶ αἱ ἄγριαι περιστεραὶ εἰσὶν οἱ μόνοι κάτοικοι τῶν *Ἑκατὸν Σπητίων*, ἔνθα ἄλλοτε διήρχοντο εὐτυχεῖς ἡμέρας αἱ ἡγεμονικαὶ οἰκογένειαι τῆς Κύπρου. Πρὸς δυσμὰς ὑπάρχει ὀπισθία τις θύρα, *κρυφὴ πόρτα* σήμερον καλουμένη, ἥτις ὡς λέγεται ἐχρησίμευε πρὸς κρυφίας ἐξόδους· παρ' αὐτὴν ὑπάρχει βράχος ἐν εἴδει ἕδρας, ὅστις καλεῖται *θρονὶ* (θρόνος) *τῆς Ῥήγαινας*, ἔνθα οἱ χωρικοὶ λέγουσιν, ὅτι ἐκάθητο ἡ δέσποινα τοῦ ὑψηλοῦ πύργου, ἐκεῖθεν θεωμένη τὰ πέριξ· καὶ ἡ θέα ἐντεῦθεν εἶναι ὄντως ἐξαισία. Εἰς μακρὰν σειρὰν ἐκτείνονται ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν ἀπὸ Δειναρέτου μέχρι Κρομμύου τὰ βουνὰ τῆς Κυρηνείας, μακρὰν τὰ ὄρη τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἡ θάλασσα κάτω γαληνιαία ὡς ἀπέραντος λίμνη· ἐντὸς τῆς ὁμίχλης βυθίζεται τὸ ὀξὺ τῶν Κλειδῶν ἀκρωτήριον, κάτωθι ἐξαπλοῦται νωχελῶς ἡ Μεσαορία, καὶ πλεῖσται κῶμαι λευκάζουσιν ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τῶν ὀρέων, ὧν αἱ κορυφαὶ χρυσίζονται ὑπὸ τῶν τελευταίων ἀκτίνων τοῦ δύοντος ἡλίου ἢ ἀμυδρῶς διακρίνονται ὑπὸ τὸ ἀργυροῦν φῶς τῆς σελήνης, ἐνῷ μακρὰν ἡ Ἀρσινόη ὑψοῖ ὑπὲρ τὰ

τείχη τὰς κατηρειπωμένας ἐπάλξεις καὶ τοὺς μεγαλοπρεπεῖς της ναούς. Καὶ εἰς τὴν τοιαύτην θέαν θὰ ηὐχαριστεῖτο πολὺ ἡ εὐτυχὴς *Ρήγαινα*, καὶ συχνάκις θὰ ἐκάθητο ἐπὶ τῆς βραχώδους ἐκείνης ἕδρας, εἴτε περικυκλουμένη ὑπὸ τῶν πιστῶν αὐτῆς θεραπαινίδων, εἴτε μόνη ἀφ' ὑψηλοῦ εἰς τὸ ἄπειρον ρεμβάζουσα.

Ὁ Δαυλὸς εἶναι τὸ τελευταῖον πρὸς βορρᾶν χωρίον τῆς ἐπαρχίας τοῦ Καρπασίου. Ἤδη ἐξακολουθοῦντες τὴν πορείαν ἡμῶν, διευθυνόμεθα εἰς Κυρήνειαν, διερχόμενοι ἐκ δευτέρου διὰ τοῦ ἑτέρου ἄκρου τῆς Μεσαορίας, ἥτις ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν νοτιανατολικῶν μέχρι τῶν βορειοδυτικῶν τῆς νήσου ἀκτῶν. Ἡ παραλία, ἣν ἤδη διερχόμεθα, ἀποτελεῖ τὸ μόνον ὀρεινὸν μέρος τῆς ἐπαρχίας ταύτης. Μίαν ὥραν μετὰ τὸν Δαυλὸν ἀπαντῶμεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ μέγα σπήλαιον ἐντὸς βραχώδους ἐδάφους λελαξευμένον, ἔχον διαδρόμους καὶ διαχωρίσματα, καλούμενον δὲ ὑπὸ τῶν χωρικῶν *ἑλληνόσπηλιος*, ἤτοι ἑλληνικὸν σπήλαιον. Ὡραῖον δάσος ἐκ πευκῶν καὶ ἄλλων δένδρων ἐκτείνεται ἐνταῦθα, καὶ διάφοροι χείμαρροι διασχίζουσιν αὐτὸ κατερχόμενοι βιαίως ἐκ τῶν ὀρέων εἰς τὴν θάλασσαν, ὡς συχνάκις βλέπομεν καθ' ὅλην τὴν βορείαν τῆς νήσου παραλίαν. Δύω ὥρας μετὰ ταῦτα φθάνομεν εἰς θέσιν τινὰ παρὰ τὴν θάλασσαν, ἔνθα ὑπάρχει ναὸς τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, καὶ μετ' ὀλίγον ἕτερος τοῦ Ἁγίου Μηκάλου, ἤτοι Ἁγίου Δεμετίου, διότι ἐνταῦθα τὸν Δεμέτιον Μήκαλον ἀποκαλοῦσι. Μὴ ὅμως ὁ Μήκαλος οὗτος ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς τὸν Reshef-Mikal, τὸν ἀρχαῖον Ἀπόλλωνα τῶν Κυπρίων, καὶ ἐλατρεύετο ἐν πόλει τινὶ ἐνταῦθα, ἧς βλέπομεν ἐρείπιά τινα; Παρὰ τοὺς πρὸς τὴν παραλίαν βράχους ὑπάρχει καὶ πηγὴ γλυκέος ὕδατος, δι' οὗ ποτίζεται μικρὸς κῆπος. Ὡς ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἐρειπίων εἰκάζεται, ὅτι ἀρχαία ἔκειτο πόλις, κατὰ τὸν Σακελλάριον ἡ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου ἀναφερομένη Οὐρανία, ἣν ὅμως ὁ Κυπριανὸς θέτει ἐν τῇ παρὰ τὴν Καντάραν κώμῃ Γεράνι. Ἡ πόλις φαίνεται, ὅτι ἐξετείνετο μέχρι λόφου τινός, *ἐψηλοῦ* (ὑψηλοῦ) καλουμένου, ἔνθα πλεῖστα βλέπομεν ἐρείπια· ἐπίσης τοιαῦτα ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ παρακειμένῃ ἀρχαιοτάτῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τῆς Περγάμου λεγομένης. Ἐντεῦθεν μετὰ 1 ὥραν φθάνομεν εἰς θέσιν τινὰ Λιαστρικά, ἔνθα ἐπίσης βλέπομεν ἐρείπιά τινα. Ἀπέναντι αὐτῶν ἡμίσειαν ὥραν πρὸς νότον μεσογείως εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν ὀρέων

τῆς Κυρηνείας κεῖται ἡ μεγάλη, κατάφυτος καὶ καλὰ ἔχουσα ὕδατα κώμη 'Ακανθοῦ, ἔνθα κατὰ τὸν Κυπριανὸν ἔκειτο ἀρχαία τις κώμη 'Αλκάνθου. 'Ενταῦθα κατασκευάζουσι τοὺς ἀρίστους τῶν κυπρίων τυρῶν (χαλούμια).

Μετὰ 2 1/2 ὥρας ἐν θέσει τινὶ Μούλῳ εὑρίσκομεν ἀρχαῖα ἐρείπια, τείχη, κίονας κλπ. ὡς καὶ κεχωσμένον λιμένα· καὶ ἐνταῦθα ὁ Σακελλάριος θέτει τὴν ἀρχαίαν πόλιν Μαλόν, ἧς τὴν θέσιν ἀγνοεῖ ὁ Cesnola. Αἱ τοποθεσίαι τῶν δευτερευουσῶν τούτων πόλεων εἶναι λίαν ἀμφισβητήσιμοι. Δὲν εἶναι δὲ ὀρθὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Σακελλαρίου ἀναφερόμενον, ὅτι ὁ Κίμων ἐξεπολιόρκησε τὴν πόλιν Μαλόν, διότι ὁ Διόδωρος ἀναφέρει τὸ Μάριον. «Κίμων καταπλεύσας εἰς Κύπρον, Κίτιον καὶ Μάριον ἐξεπολιόρκησε»[1]. Τὸ τοιοῦτον δὲ εἶναι καὶ λίαν φυσικόν, διότι τὸ Μάριον κεῖται πλησίον τοῦ Κιτίου, ἐνῷ ὁ Μαλὸς εἰς τὴν ἀντίθετον ἀκτήν. 'Επίσης δὲ τὸ Μάριον καὶ οὐχὶ ὁ Μαλὸς κατεσκάφη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου, καὶ ὁ Στασίοικος τοῦ Μαρίου ἦν βασιλεύς[2]· ἄλλως τε ὁ Μαλὸς οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ὡς πρωτεύουσα, ὥστε νὰ ἔχῃ ἴδιον βασιλέα. 'Ημίσειαν ὥραν περαιτέρω καὶ ὀλίγα λεπτὰ μακρὰν τῆς θαλάσσης κεῖται ἡ μονὴ τῆς Μελανδρίνας, ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει ἤδη εὑρισκομένη. Μετὰ 3 ἐντεῦθεν ὥρας ἐν θέσει τινὶ Λιμενάρι, καλουμένῃ οὕτως ἐκ μικροῦ ὅρμου, ἔνθα καὶ πλοιάριά τινα ἐνίοτε προσορμίζονται, καὶ ἐν ἑτέρᾳ ὀλίγον περαιτέρω, Βασίλειο λεγομένῃ, ἀρχαῖα εὑρίσκονται ἐρείπια. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ θέσει θέτουσι τὴν ἀρχαίαν πόλιν Μακαρίαν, ἐξ ἧς κατά τινας καὶ ἅπασα ἡ νῆσος οὕτως ἐκλήθη. Αὐτὴ ἡ ὀνομασία τῆς θέσεως Βασίλειο (βασίλειον) ὑποδεικνύει, ὅτι ἐνταῦθα ἀρχαία ἔκειτο πόλις. Καὶ 1 ὥραν περαιτέρω βλέπομεν τοιαῦτα ἐρείπια ἐν ὑψηλῇ τινι θέσει, ἥτις ὡς ἐκ τούτου καλεῖται Τουρλί, ἔνθα αἱ ἀρχαῖαι τίθενται Πηγαί.

Μετὰ 1 ὥραν ἐπὶ ὁδοῦ καταφύτου βαίνοντες, ἀπαντῶμεν τὴν μικρὰν κώμην "Αγιος 'Επίκτητος, ἔνθα καὶ λελατομημένα ὑπάρχουσι σπήλαια, καὶ ἐκεῖθεν μετὰ 1 1/2 δι' ὁδοῦ καταφύτου ἐκ κερατεῶν καὶ ἐλαιῶν τὴν κωμόπολιν Κυρήνειαν πρωτεύουσαν ὁμωνύμου διαμερίσματος καὶ ἕδραν μητροπολίτου.

[1] Διόδ. βιβλ. 12. III.
[2] Διόδ. βιβλ. 19. LXXI.

ς'

Ἀπὸ Κυρηνείας εἰς Ἰδάλιον.

Κυρήνεια. Καζάφανι. Πελλαπαΐσι. Συχχαρί. Βουνό. Μονὴ Χρυσοστόμου. Βουφαβέντον. Κυθραία. Μιὰ Μηλιά. Λευκωσία. Ἅγιοι Ὁμολογηταί. Στρόβολοι. Ἅγιος Δεμέτιος. Λουριτσίνα. Νήσου.

Ἡ Κυρήνεια διαφοροτρόπως γράφεται ὑπὸ τῶν διαφόρων ἱστοριογράφων· ὑπὸ τοῦ Διοδώρου Κερυνία, Κερυννία, Κερανία, Κεραννία, ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου Κεραυνία, ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους Κυρηνία, ὑπ' ἄλλων Κερύνεια, Κερωνία, Κινύρεια, Κυρήνη, Κυρηναῖον, Κορίνεον, Κώρη, Κορώνη, καὶ ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου Κυρήνεια, ὡς καὶ σήμερον καλεῖται (κοινῶς Κερήνεια). Ὁ Στράβων εἶναι λίαν περίεργον πῶς δὲν ἀναφέρει τὴν πόλιν ταύτην. «Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ (Κρομμύου καὶ Κλειδῶν) Λάπαθός τέ ἐστι πόλις, ὕφορμον ἔχουσα καὶ νεώρια, Λακώνων κτίσμα καὶ Πραξάνδρου, καθ' ἣν ἦν Νάγιδος, εἶτα Ἀφροδίσιον». Ὥστε μετὰ τὴν Λάπηθον θέτει τὸ Ἀφροδίσιον καὶ μεταξὺ τὴν Νάγιδον, πόλιν, ἥτις οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἀπαντᾷ. Ἴσως λοιπὸν τὰ χειρόγραφα τοῦ Στράβωνος ἔπαθον φθοράν τινα, καθ' ἣν ἡ μὲν Κυρήνεια παρελείφθη, ἡ δὲ Νάγιδος, πόλις τῆς ἀπέναντι Κιλικίας, ἀποικία τῶν Σαμίων, ἣν ὁ Στράβων θὰ ἀνέφερεν ὡς ἀπέναντι τῆς Κυρηνείας εὑρισκομένην, παρίσταται ὡς κυπρία πόλις.

Ἡ Κυρήνεια ἐκτίσθη ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ Λακώνων καὶ τοῦ Πραξάνδρου, ἐνῷ ἄλλοι θέλουσιν αὐτὴν φοινικικὴν πόλιν, ἐκ τοῦ φοίνικος ἴσως Κινύρου λαβοῦσαν τὸ ὄνομα· ὁ Κυπριανὸς λέγει, ὅτι ὡς πολλοὶ ἱστορικοὶ ἀναφέρουσιν ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου· πιθανῶς ὑπ' αὐτοῦ νὰ ἀνεκαινίσθη. Πόλιν Κερύνειαν ἀπαντῶμεν ἐπίσης ἐν Ἀχαΐᾳ. Ἡ Κυρήνεια ὑπῆρξε κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους μία τῶν πρωτευουσῶν τῆς νήσου, ἐπὶ τῶν Ρωμαίων ὅμως δὲν ἦν πολὺ ἐπίσημος· ἐπὶ δὲ τῶν Λουζινιάνων ἀναπτυχθεῖσα κατέστη διάσημος χάρις ἰδίᾳ εἰς τὸ ὀχυρὸν αὐτῆς φρούριον, ἔνθα κατέφυγεν ἡ Καρλόττα μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς Λουδοβίκου διωκομένη ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ Νόθου, καταλαβόντος τὸν θρόνον τῆς Κύπρου τῇ βοηθείᾳ τῶν Αἰγυπτίων (1459). Τὸ φρούριον τοῦτο, ὅπερ μέχρι

σήμερον διατηρεῖται, ἔτι μᾶλλον ὠχυρώθη ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν. Ὁ παρὰ τὸ φρούριον λιμὴν τῆς Κυρηνείας ἦν ἐπὶ τῶν Λουζινιάνων ὁ σπουδαιότερος τῆς βορείας τῆς νήσου παραλίας καὶ ὁ συχνότερος ἐμπορικὸς λιμὴν τῆς Καραμανίας. Ἐπὶ τῶν Τούρκων ἡ Κυρήνεια κατέστη ἁπλῆ κώμη.

Ἡ ἀρχαία τῆς πόλεως τοποθεσία κεῖται μεσογειότερον τοῦ λιμένος καὶ τῆς νῦν πόλεως πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος ἐν θέσει τινὶ Παλαιὰ Χώρα καλουμένη, ἔνθα ὑπάρχουσιν ἐρείπια, ὀλίγον μακρὰν τῆς κώμης Πελλαπαΐς. Ἡ Κυρήνεια φαίνεται, ὅτι ἐκ δύω ἀπετελεῖτο μερῶν, ὡς καὶ ἄλλαι κύπριαι πόλεις, ἐκ τοῦ ἐνταῦθα λιμένος καὶ τῆς μεσογειότερον κειμένης κυρίας πόλεως.

Ἡ νῦν κωμόπολις 1700 ἔχουσα κατοίκους φαίνεται, ὅτι ἐκτίσθη κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, διότι προγενεστέρως δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν περιηγητῶν· διαιρεῖται δὲ εἰς Ἄνω καὶ Κάτω Κυρήνειαν. Καὶ ἡ μὲν Ἄνω ἀποτελεῖται ἐξ ὀλίγων καλῶν οἰκιῶν ἐν τῷ μέσῳ ὡραιοτάτων κήπων, ἡ δὲ Κάτω, ἐκτισμένη παρὰ τὸν λιμένα, ἐκ μικρῶν οἰκιῶν λίαν πυκνῶς ᾠκοδομημένων. Ὑπεράνω παρὰ τὴν θάλασσαν ὑψοῦται τὸ φρούριον, τὸ μόνον μακρόθεν ὁρατὸν οἰκοδόμημα τῆς Κυρηνείας, ὅπερ νῦν ἐν μέρει μὲν καλῶς διατηρεῖται, χρησιμεῦον ὡς φυλακὴ 200 καταδίκων καὶ ὡς στρατὼν τῆς χωροφυλακῆς, ἀλλαχοῦ δὲ εἶναι κατηρειπωμένον. Εἰς τὸν παρακείμενον λιμενίσκον, ὅστις ὕφορμος καλεῖται ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς, μικρὰ μόνον ἤδη εἰσέρχονται πλοιάρια καὶ ταῦτα κινδυνεύουσι νὰ καταθραυσθῶσιν ἐπὶ τῶν βράχων, ὅταν πνέωσι βόρειοι ἢ βορειοανατολικοὶ ἄνεμοι. Πρὸς φύλαξιν αὐτῶν κατεσκευάσθησαν ὑπὸ καταδίκων δύω βραχίονες ἑκατέρωθεν, τὸ μόνον λιμενικὸν ἔργον, ὅπερ ἐξετέλεσεν ἐν Κύπρῳ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις. Ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ κατεσκεύασε τῷ 1883 καὶ μικρὰν παρὰ τὸν λιμένα προκυμαίαν. Ἐνταῦθα βλέπομεν καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ τείχους, ὅπερ περιέβαλλε τὴν πόλιν, καὶ ὀλίγον τι περαιτέρω παρὰ τὴν δυσμικὴν ἀκτὴν πολλὰ λελαξευμένα τετράγωνα σπήλαια, ὧν τινὰ μὲν κατεστράφησαν ὑπὸ λατόμων καὶ ἄλλα ὑπὸ τῶν κυμάτων.

Ἐν Ἄνω Κυρηνείᾳ ἤρξαντο ἤδη κτιζόμεναι κάλλιστα οἰκίαι· οἱ Ἄγγλοι ἐφύτευσαν κήπους καὶ διαφόρους δενδροστοιχίας, κατεσκεύασαν ὁδούς τινας, καὶ οὕτως ἡ πρώην πενιχρὰ κώμη κατέστη κατοικήσιμος κωμόπολις. Εἰς τοῦτο δὲ πολὺ συνετέλεσε καὶ ὁ Γεώργιος

Χοῦστος πλούσιος Ἄγγλος, ὅστις τὸ ἥμισυ τοῦ ἔτους διαμένει ἐν Κυρηνείᾳ, δι' ἰδίων ἐξόδων φυτεύων δημοσίους κήπους, κατασκευάζων ὁδοὺς καὶ γεφύρας καὶ διάφορα ἄλλα ἔργα, καθιστάμενος οὕτω διὰ τῆς ἀξιεπαίνου ἀγγλικῆς ἰδιοτροπίας του εὐεργετικώτατος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Κυρηνείας· ὡς ἤκουσα δὲ προτίθεται νὰ ἱδρύσῃ καὶ νοσοκομεῖον. Ὁ Γεώργιος Χοῦστος εἶναι ὁ μόνος Ἄγγλος, ὅστις δίδει εἰς τοὺς Κυπρίους, καὶ δὲν λαμβάνει ὡς οἱ ἄλλοι συμπατριῶταί του παρ' αὐτῶν· ἀλλὰ δυστυχῶς οὗτος εἶναι εἷς, καὶ ἐκεῖνοι πολλοί.

Ἡ Κυρήνεια κεῖται ἐν τῇ μαγευτικωτέρᾳ θέσει τῶν παραλίων τῆς νήσου. Ὁλόκληρος ἡ ἀκτὴ ἀπὸ τῶν μίαν ὥραν μακρὰν ὑπερκειμένων ὀρέων μέχρι τῆς θαλάσσης εἶναι κατάφυτος ἐκ κερατεῶν, ἐλαιῶν καὶ διαφόρων ἄλλων δένδρων, ἅτινα ἀποτελοῦσι μέγα καὶ ἐκτενὲς δάσος, ἔνθα διάφορα χωρία κεῖνται. Κῆποι πλεῖστοι ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα, διὸ καὶ τὸ κλῖμα τῆς Κυρηνείας εἶναι ὑγιεινόν· καὶ τὸ ὕδωρ αὐτῆς εἶναι κάλλιστον. Πολλοὶ τῶν κατοίκων ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ οἱ λοιποὶ εἰς τὴν γεωπονίαν.

Ἤδη θὰ εἰσέλθωμεν διὰ δευτέραν φορὰν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου, ὅπως ἐπισκεφθῶμεν τὴν Πρωτεύουσαν καὶ τὰς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διασημοτέρας τῶν μεσογείων αὐτῆς πόλεων. Μίαν ὥραν νοτιανατολικῶς χωροῦντες, φθάνομεν εἰς τὴν κατάφυτον κώμην Καζάφανι, παρὰ τὴν ὁποίαν ἐκτείνεται μέγα δάσος ἐκ κερατεῶν· ἐκ τοῦ γλυκέος χυμοῦ τῶν κερατίων κατασκευάζουσιν οἱ κάτοικοι τὸ καθ' ὅλην τὴν νῆσον προσφιλὲς *παστέλλι*, σκληρὸν συμπαγὲς γλύκυσμα, ὅπερ οἱ Καζαφανιῶται φέρουσιν, ὡς οἱ Λευκαρῖται τὸ ἔλαιον, εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας τῆς νήσου, πωλοῦντες αὐτὸ εἰς παροιμιωδῶς εὐτελεστάτην τιμήν. *Παστέλλι καζαφανιώτικο*, φωνάζει στεντορείως ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ὁ χωρικός, ἀκολουθῶν τὸ φέρον αὐτὸ ὑπομονητικὸν ζῷόν του, καὶ συρρέουσιν οἱ παῖδες ἀπανταχόθεν, ἀγοράζοντες ἀντὶ ὀλίγων ὀβολῶν, ἀχρήστων εὐτελῶν μετάλλων, ἢ καὶ ρακῶν τινων ἔτι, τὸ γλυκὺ τοῦ Καζάφανι προϊόν· ἐκ τοῦ χυμοῦ τῶν κερατίων κατασκευάζεται ἐπίσης πολλαχοῦ τῆς νήσου καὶ τὸ *τερατσόμελον*, εἶδος μέλιτος.

Πλησίον καὶ ὀλίγον ἄνωθι κεῖται τὸ Πελλαπαΐσι, κατάφυτος καὶ ὡραιοτάτη κώμη, περιρρεομένη ὑπὸ ψυχρῶν ὑδάτων, ρυάκων καὶ

πηγῶν, ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τῶν ὑπερκειμένων τῇ Κυρηνείᾳ ὀρέων. Τὸ Πελλαπαΐσι ἐνούμενον σχεδὸν μετὰ τοῦ παρακειμένου Καζαφανίου ἀποτελεῖ τὴν ὡραιοτέραν τῆς νήσου τοποθεσίαν, μαγικὸν ἐπίγειον παράδεισον· καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου εὑρίσκομεν τοποθεσίας ἐξόχως ὡραίας, ἀλλ' οὐδαμοῦ βλέπει τις τὴν ἐνταῦθα ὑπάρχουσαν ποικιλίαν. Ὅπου καὶ ἂν σταθῇ τις βλέπει κάτωθι τὴν κατάφυτον πεδιάδα τῆς Κυρηνείας, τὴν θάλασσαν μαρμαίρουσαν καὶ μακρὰν τὰ ὄρη τῆς Ἑλάσσονος Ἀσίας, ἀκούει τὸ κελάρυσμα τῶν πανταχόθεν καταρρεόντων ὑδάτων, τὸ μελῳδικὸν ᾄσμα τῆς ἀηδόνος, τὸ τερέτισμα τῶν μικρῶν πτηνῶν, εὐφραίνεται ἐπὶ τῇ εὐωδίᾳ μυροβόλων ἀνθέων. Ἀναμὶξ ἄγρια καὶ ὀπωροφόρα δένδρα ἀποτελοῦσι μαγευτικὸν τοπεῖον. Τῇδε κἀκεῖσε λευκάζουσιν οἱ χωρικοὶ οἰκίσκοι καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν δασῶν ὑψοῦνται τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐρείπια τῆς ὑπὸ Οὔγου τοῦ Γ' κατὰ τὴν 13ην ἑκατονταετηρίδα ἀνεγερθείσης γαλλικῆς μονῆς, περὶ τοῦ ἀκριβοῦς ὀνόματος τῆς ὁποίας πολλαὶ ὑπάρχουσιν ἀμφισβητήσεις.

Ὁ Κυπριανὸς λέγει, ὅτι «Δὲλλ Ἀπαὶς λέξις φραντζέζικη δηλοῖ τοῦ ταπεινοῦ ἢ τῶν ταπεινωμένων· τὸ τάγμα τοῦτο ἐσυστήθη ἔτος 1180 ἐπὶ Φριδερίκου ἰμπεράτορος (αὐτοκράτορος) Ρωμαίων· οὗτος πολεμῶν τὴν Λομπαρδίαν ἐσκλάβωσε πολλούς, οἵτινες μετὰ καιρὸν ἐνδυθέντες λευκὸν φόρεμα πτωχικόν, ἐπαραστάθησαν εἰς τὸν ἰμπεράτορα μετὰ ταπεινώσεως καὶ ζητήσαντες τὴν ἐλευθερίαν των τὴν ἔλαβον σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις.... Μετὰ καιρὸν ἡ ρωμάνα (ρωμαϊκὴ) ἐκκλησία τοὺς ἐσυγχώρησε νὰ ζοῦν ὡς μοναστηριακοί, φέροντες τὸ λευκὸν φόρεμα καὶ τὸ ὄνομα Οὐμιλιάτοι (ταπεινοί) . . . Ἐκ τοῦ τοιούτου τάγματος εἶναι καὶ αὐτῆς τῆς Ἀββαδίας (μονῆς), ἄνευ ὅμως γυναικὸς οἱ φράτορες». Ὁ δὲ Σακελλάριος λέγει, «ὅτι τὸ ὄνομα Λάπασις οἱ μὲν ἐκ τοῦ Λάπαθος παράγουσιν, ἔνιοι δὲ ἐκ τῆς ὡραίας θέσεώς του, Belle pays». Ὁ δὲ Le Brun καλεῖ ταύτην Μονὴν τῆς Εἰρήνης (La paix). Ἀλλ' ἡ μονὴ αὕτη οὔτε Λάπασις καλεῖται, οὔτε ἐκ τῆς τέσσαρας ὥρας μακρὰν κειμένης Λαπήθου εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλαβε τὸ ὄνομα, οὔτε ἐκ τῆς ὡραίας θέσεώς της, διότι θὰ ἐκαλεῖτο beau pays καὶ οὐχὶ belle pays, οὔτε ἐκ τοῦ La paix. Τὸ ὄνομα τῆς μονῆς Πελλαπαΐσι, ἐξ ἧς καὶ ἡ σημερινὴ κώμη ἔσχε τὸ ὄνομα, παράγεται ἀναμφιβόλως ἐκ τῶν γαλλικῶν λέξεων belle abbaye

(Μπὲλ ἀμπεΐ), ἤτοι ὡραία μονή, διότι ἦτο πράγματι ὡραία. Τὸ μοναστήριον τοῦτο ἐδόθη ὑπὸ Οὔγου τοῦ Γ' εἰς τοὺς Πρεμοντρέ (Prémontrés), μοναχοὺς τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Αὐγουστίνου, οὗ ἡ κυριωτέρα μονὴ ἦν ἐν Πρεμοντρὲ (Prémontré) τῆς Γαλλίας καὶ ὅπερ ἵδρυσε τῷ 1120 ὁ Ἅγιος Νορβέρτος.

Ἡ Belle abbaye ὑπέστη καταστροφήν τινα κατὰ τὴν ἐπὶ Ἰανοῦ εἰσβολὴν τῶν Μαμελούκων, κατεστράφη δὲ ὁλοτελῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες παρέδωκαν αὐτὴν ἠρειπωμένην εἰς τοὺς Ἕλληνας· ἤδη ἀνήκει εἰς τὴν κώμην Πελλαπαΐς, καὶ ὁ ἐν αὐτῇ ναὸς μεταποιηθεὶς εἰς ὀρθόδοξον καὶ μέχρι σήμερον καλῶς διατηρούμενος, εἶναι ὁ μόνος ἐν Πελλαπαΐς ὑπάρχων. Πάντα τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ μοναστηρίου εὑρίσκονται ἐν ἐρειπίοις, ἐξ ὧν ὅμως δύναταί τις νὰ κρίνῃ περὶ τῆς λαμπρότητος τῆς Ὡραίας Μονῆς, ἥτις εἶναι τὸ ὡραιότερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον μνημεῖον, ὅπερ κατέλιπον οἱ Λουζινιᾶνες ἐν Κύπρῳ καὶ ὅπερ ὁ Ῥὸς ἀποκαλεῖ τὸ ἄριστον τῶν τοῦ μέσου αἰῶνος γοτθικῶν ἔργων καὶ αὐτῶν τῶν τῆς Ἰταλίας. Ἐκ ξεστῆς λίθου ὑψηρεφὴς ᾠκοδομημένη ἐπὶ ὑψηλῆς τοποθεσίας, δεσποζούσης τοῦ ὅλου μαγικοῦ ἐνταῦθα τοπείου, ὁμοιάζει πρὸς βασιλικὸν μᾶλλον ἐνδιαίτημα ἐξ ἐκείνων, ἅτινα ἔκτιζον ἐν εἴδει φρουρίων οἱ ἡγεμόνες τοῦ μέσου αἰῶνος, ἢ πρὸς μοναστήριον. Τὸ οἰκοδόμημα ἀπετελεῖτο ἐκ δύω ὑψηλῶν ὀρόφων, διῃρημένων εἰς μεγάλας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἰθούσας, ὧν σώζεται ἡ μεγαλειτέρα, χρησιμεύουσα ἤδη ὡς σχολεῖον τοῦ χωρίου· ἐν αὐτῇ βλέπομεν ἀριστερὰ ἄμβωνα, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ αἴθουσα αὕτη ἐχρησίμευεν εἰς συναθροίσεις τῶν μοναχῶν ἢ ὡς ἐστιατόριον, ἔνθα πάντοτε ἐν τοῖς κοινοβίοις συνειθίζονται ἀναγνώσματα κατὰ τὰς ὥρας τῶν γευμάτων. Ἄνωθι τῆς θύρας τῆς αἰθούσης ταύτης βλέπομεν ἐπὶ μαρμάρου τὰ ἐκ σταυρῶν καὶ λεόντων οἰκόσημα τῶν Λουζινιάνων ὡς βασιλέων τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Ἀρμενίας. Παρ' αὐτὴν δὲ κεῖνται δύω σαρκοφάγοι, ὧν ὁ εἷς ἐκ λευκοῦ μαρμάρου εἶναι ἐξαιρέτου τέχνης ρωμαϊκῆς ἐποχῆς· ἀμφότεροι ἐχρησίμευον ὡς μικραὶ δεξαμεναί, εἰς ἃς ἐφέρετο τὸ ὕδωρ διὰ σωλήνων ἐκ τῆς κάτωθι τῆς μονῆς ρεούσης καὶ σήμερον ἔτι πηγῆς. Δέκα καὶ ὀκτὼ ὡραιότατοι κίονες κορινθιακοῦ ρυθμοῦ ὑποβαστάζουσι τὰς περὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν κατὰ τὸ ἥμισυ διατηρουμένας ἔτι στοὰς τῆς μονῆς.

Ἐκ Πελλαπαϊσίου ἀναχωροῦντες, ἀνερχόμεθα δι' ἀτραποῦ τὰ ὑπερκείμενα βουνά, καὶ εἶτα κατερχόμενοι εἰς μικρὰν πεδιάδα, τρεπόμεθα πρὸς ἀνατολάς, παρὰ τὰς ὑπωρείας τῶν ὀρέων βαίνοντες, καὶ ἀφοῦ διέλθωμεν διὰ τῶν πλησίον ἀλλήλων κειμένων χωριδίων Συχχαρὶ καὶ Βουνό, φθάνομεν μετὰ 3 ἐκ Πελλαπαϊσίου ὥρας εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, οὖσαν μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου, κτισθεῖσαν δὲ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Περὶ αὐτῆς ἀνευρίσκομεν τὴν ἑξῆς διήγησιν παρὰ τῷ Le Brun. «Ἐν τῷ ναῷ εἶναι τεθαμμένη πριγκήπισσά τις μεταξὺ δύω ἀκολούθων αὐτῆς, ἥτις λέγεται, ὅτι ἦν ἡ οἰκοδομήσασα τὴν μονὴν τοῦ Χρυσοστόμου. Ἡ πριγκήπισσα αὕτη διέμενεν ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Βουφαβέντου, φοβουμένη τοὺς τότε καταλαβόντας τὴν νῆσον Ναΐτας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην ἔπαθεν ἕκ τινος ἕλκους, ὡς καὶ ὁ προσφιλὴς αὐτῇ μικρὸς κύων, ὅστις καθ' ἑκάστην κατερχόμενος τοῦ φρουρίου ἀνήρχετο ὑγιέστερος· τοῦτο προσείλκυσε τὴν προσοχὴν τῆς ἡγεμονίδος, ἥτις διέταξεν, ὅπως μίαν ἡμέραν παρακολουθήσωσι τὸν κύνα· οἱ πρὸς τοῦτο ἐντεταλμένοι παρετήρησαν, ὅτι οὗτος κατήρχετο εἴς τινα πηγήν, ἔνθα λουόμενος ἐθεραπεύετο. Τὸν κύνα ἐμιμήθη καὶ ἡ πριγκήπισσα, ἥτις πάραυτα θεραπευθεῖσα ἀνήγειρεν ἐν ᾗ θέσει ἔκειτο ἡ σωτήριος πηγὴ μονήν, ἣν ἐτίμησε διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἁγίου Χρυσοστόμου. Μέχρι σήμερον ἀποδίδουσι τὴν αὐτὴν δύναμιν εἰς τὴν πηγὴν ταύτην, εἰς ἣν πολλοὶ προσέρχονται πρὸς ἴασιν». Ὁ Le Brun λέγων ταῦτα, δὲν παρετήρησεν, ὅτι τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς εἶναι θερμὸν καὶ ἐπομένως μεταλλικόν· καὶ σήμερον πλεῖστοι προσέρχονται ἐκ πληγῶν καὶ ἄλλων ἀσθενειῶν πάσχοντες πρὸς θεραπείαν. Περὶ αὐτὴν ὑπάρχουσιν ἐρείπια λουτρῶν καὶ ἐκκλησιῶν καὶ ταῦτα φαίνεται, ὅτι ᾠκοδόμησεν ἡ βυζαντὶς πριγκήπισσα, καὶ οὐχὶ τὴν μέχρι σήμερον σωζομένην μονήν, ἥτις κοινῶς θεωρεῖται ὡς κτισθεῖσα ἐπὶ Ἐνετῶν ὑπό τινος βασιλίσσης ἢ μᾶλλον πριγκηπίσσης ἐνετῆς, ἧς βλέπομεν τὴν εἰκόνα ὄπισθεν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ ναοῦ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς· «Ἡ δέησις τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Μαρίας τοῦ Φιλίππου Μολίνο καὶ Ἀντωνίου τοῦ Φιλίππου Μολίνο». Ἐν τῇ εἰκόνι παρίσταται Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων, συνιστῶν εἰς τὴν Θεοτόκον Ἀντωνῖνον καὶ Μαρίαν Φιλίππου Μολίνου· δέον λοιπὸν ν' ἀποδώσωμεν τὴν κτίσιν τῆς μονῆς ταύτης εἰς τὰ τέκνα τοῦ Φιλίππου Μολίνου Μαρίαν καὶ Ἀντωνῖ-

νον, ὅτε ὁ ἐν τῷ ναῷ τάφος δὲν εἶναι ὁ τῆς ἑλληνίδος πριγκηπίσσης, ἀλλ' ὁ τῆς ἐνετῆς. Ὁ Σακελλάριος λέγει, ὅτι πιθανὸν οἱ Μολίνοι νὰ μὴ ἔκτισαν, ἀλλ' ἐπιδιώρθωσαν ἁπλῶς τὴν μονήν.

Ἡ μονὴ κεῖται ἐν περιωρισμένῃ τοποθεσίᾳ· παρ' αὐτὴν ὑπάρχει καὶ μικρὸν ἐκ κυπαρίσσων δάσος καὶ ἄνωθι ἐπὶ ἀποτόμου κορυφῆς κεῖται τὸ Βουφαβέντον (Buffavent), ἓν τῶν τριῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Κυρηνείας βασιλικῶν τῶν Λουζινιάνων φρουρίων, καταστραφὲν καὶ τοῦτο, ὡς καὶ τὸ τῆς Καντάρας, ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, σήμερον δὲ καλούμενον Ἑκατὸν Σπήτια, Κάστρο ἢ Παλάτι τῆς Ρήγαινας. Εἰς αὐτὸ ἀνερχόμεθα διὰ δυσβάτου ἀτραποῦ· τὰ αὐτὰ δὲ βλέπει τις καὶ ἐνταῦθα ἐρείπια ὡς καὶ ἐν Καντάρᾳ. Ἡ ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ ἐκείνου βράχου θέα εἶναι ὡραιοτάτη.

Δύω ὥρας ΝΑ τῆς μονῆς κεῖται ἡ Κυθραία (κοινῶς καὶ Κιρκά), μεγάλη καὶ κατάφυτος κώμη, εἰς ἑπτὰ συνοικίας διαιρουμένη, ὧν ἑκάστη κεῖται εἰς μικρὰν τῆς ἄλλης ἀπόστασιν, ἔχουσα ἴδιον ναόν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτῆς, ἐκτισμένης ἐντὸς στενῆς χαράδρας, καὶ τῶν πολλῶν κήπων, οἵτινες περιβάλλουσιν ἑκάστην οἰκίαν, ἡ Κυθραία κατέχει ἔκτασιν ἡμισείας περίπου ὥρας, ὡς πόλις τις. Ἀρκτικῶς δὲ τῆς κώμης ῥέει παρὰ τοὺς πρόποδας ἀργιλωδῶν λόφων, κειμένων πρὸς νότον τῆς βασαλτοειδοῦς σειρᾶς τῶν ὀρέων τῆς Κυρηνείας, μεγίστη πηγή, ἀληθὴς ποταμός, ἔχουσα ἐξαίρετον ὕδωρ, μία δὲ τῶν μεγαλειτέρων τῆς νήσου, σχηματιζομένη ἐκ διαφόρων ἄλλων μικροτέρων. Οἱ κάτοικοι, λέγει ὁ Ali Bey, πιστεύουσιν, ὅτι τὸ ὕδωρ τοῦτο ἔρχεται ὑπὸ τὴν θάλασσαν ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Καραμανίας· πιθανώτερον ὅμως, ὅτι ἐξέρχεται ἐκ τοῦ βάθους τῶν βασαλτοειδῶν ὀρέων, διερχόμενον βαθύτατα ὑπὸ τοὺς ἀργιλώδεις λόφους, χωρὶς νὰ ἐγγίσῃ αὐτούς, διότι οὕτω θὰ ἀπέβαλλε τὰς καλὰς ἰδιότητας αὐτοῦ, καθόσον οἱ λόφοι οὗτοι εἶναι ὑστερόγονοι καὶ τεθειμένοι ἐπὶ τῶν πρωτογόνων ὀρέων. Τὸ ὕδωρ αὐτῆς ἐφέρετο ἄλλοτε δι' ὑδραγωγείων εἰς τὴν ἀρχαίαν Σαλαμῖνα, ἤδη δὲ δι' αὐτοῦ στρέφονται 30 περίπου ὑδρόμυλοι, δι' ὧν ἀλέθεται ἡ κριθὴ καὶ ὁ σῖτος ὅλης σχεδὸν τῆς Μεσαορίας καὶ τῶν πέριξ μερῶν καὶ ποτίζονται οἱ ἐξ ὀπωροφόρων δένδρων κῆποι τῆς Κυθραίας· διὰ τοῦτο ἐνταῦθα ὑπάρχει ἀρκετὴ κίνησις καὶ σχετική τις εὐπορία. Ὁ Le Brun ἀναφέρει, ὅτι ἐν Κυθραίᾳ ὑπῆρχε προσέτι καὶ πηγή τις,

καλουμένη τῆς Ἀφροδίτης. Ἡ χλοερὰ Κυθραία εὐχαρίστως ἀντιτίθεται πρὸς τὴν πέριξ κρατοῦσαν γυμνότητα καὶ πρὸς τοὺς ξηροὺς βράχους τῶν ὀρέων τῆς Κυρηνείας, ἅτινα ὅσῳ δασώδη καὶ τερπνά εἰσιν ἐν τῇ ἑτέρᾳ πρὸς τὴν θάλασσαν πλευρᾷ, τόσῳ ξηρὰ καὶ ἀτερπῆ εἰσιν ἐν τῇ πρὸς νότον. Ὑπεράνω τῆς Κυθραίας ὑψοῦται καὶ ὁ Πεντεδάκτυλος, μία τῶν πολλῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων τῆς Κυρηνείας, ἐκ πέντε ἀποτόμων βράχων ἀποτελουμένη, οἵτινες μακρόθεν φαίνονται ὡς πέντε δάκτυλοι.

Ἡ Κυθραία ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ἀρχαίας Κυθερείας ἢ Κυθηρείας ἢ Κυθήρας, διασήμου καὶ προσφιλοῦς ἕδρας τῆς Ἀφροδίτης, εἰς ἣν καὶ ἦν ἀφιερωμένη, ὡς τὸ Ἰδάλιον καὶ οἱ Γόλγοι, καὶ ἥτις φαίνεται, ὅτι ἔσχε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν περιλαλήτων Κυθήρων, ἔνθα ἐλατρεύετο ἐπίσης ὡς καὶ ἐν Κύπρῳ ἡ Ἀφροδίτη, διότι καὶ ἐκεῖ ἐμυθολογεῖτο, ὅτι ἀνέδυ τὸ πρῶτον ἐκ τῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης ἡ περικαλλὴς θεά, ἥτις ὡς ἐκ τούτου ἐκαλεῖτο Κυθέρεια, ὡς καὶ Κύπρις. Ἡ Κυθήρα θὰ ἦν βεβαίως μικρὰ πόλις ἐκ τῶν δευτερευουσῶν τῆς νήσου, διάσημος μόνον διὰ τὰ ἐν αὐτῇ ἱερὰ τῆς Ἀφροδίτης. Τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐρείπιά τινα βλέπομεν ἓν τέταρτον ὑπεράνω τῆς κώμης ἐν ὑψηλῇ τινι θέσει, καλουμένῃ Ἅγιος Δημητριανὸς ὡς ἔκ τινος ἐκεῖ ὑπαρχούσης ἄλλοτε ἐκκλησίας ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου τούτου. Ὁ Σακελλάριος εὗρεν ἐνταῦθα κτιστὸν ἐντὸς τῆς γῆς νεκροταφεῖον, ὁ δὲ Cesnola ἀνεκάλυψε τὰ ἐρείπια δύω ναῶν, ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἑνὸς τῶν ὁποίων εὗρε στρογγύλους βωμοὺς ἐκ κυανοῦ γρανίτου, δύω κεφαλὰς μαρμαρίνους καὶ διάφορα λίθινα τεμάχια, ἐπιγραφὰς ἐκ κυπριακῶν χαρακτήρων καὶ διαφόρους ἄλλας ἑλληνικάς.

Ὁ Κυπριανός, ὁ Lacroix καὶ ἄλλοι φρονοῦσιν, ὅτι ἐν τῇ νῦν Κυθραίᾳ ἔκειτο οὐχὶ ἡ Κυθήρα, ἀλλ' ἡ ἀρχαία πόλις Χύτροι, ἡ κτισθεῖσα ὑπὸ Χύτρου ἐγγόνου τοῦ Ἀκάμαντος. Ἀλλὰ διατί τάχα νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειντο οἱ Χύτροι, ὧν τὸ ὄνομα οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ τῆς Κυθραίας, καὶ οὐχὶ ἡ Κυθέρεια; Τὴν τοποθεσίαν τῶν Χύτρων θὰ ὁρίσωμεν μετ' ὀλίγον. Ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς Κυθραίας κεῖται ἡ κώμη Παλαίκυθρον, ὅπερ τινὲς μὲν ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐθεώρησαν ὡς τὴν ἀρχαίαν Κυθήραν, ἄλλοι δὲ ὡς τοὺς Χύτρους. Ἀλλὰ τὸ Παλαίκυθρον οὔτε ἐν ὑψηλῇ κεῖται θέσει,

ὡς ἡ ἀρχαία Κυθήρα, οὔτε ἐρείπια ἔχει, ἀγνοοῦμεν δὲ πῶς ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο· ἴσως διότι ἡ νῦν Κυθραία ἐκτίσθη κατόπιν, καὶ ἡ παλαιὰ κώμη ἐκλήθη Παλαίκυθρον πρὸς διάκρισιν τῆς νέας.

Ἐκ Κυθραίας ἁμαξιτὸς διερχομένη διὰ τοῦ χωρίου Μιὰ Μηλιὰ ἄγει ΝΔ ἐντὸς 2 1/2 ὡρῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου Λευκωσίαν, κειμένην ἐν τῇ πεδιάδι τῇ σχηματιζομένῃ μεταξὺ τῶν ὀρέων τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Κυρηνείας καὶ ἓν ὅλον ἀποτελούσῃ μετὰ τῶν μεγάλων πεδίων τῆς Μεσαορίας καὶ Μόρφου. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης ὀλίγον πρὸ τῆς πόλεως ὑπάρχει σιδηρᾶ γέφυρα, ἡ μόνη τοιαύτη ἐν Κύπρῳ, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ρέει ὁ Πεδαῖος, ὅστις ἐκ τῆς Μαχαιράδος πηγάζων καὶ παρὰ τὴν Λευκωσίαν διερχόμενος διασχίζει τὴν Μεσαορίαν, ἐκβάλλων παρὰ τὴν Σαλαμῖνα. Ὁ Πεδαῖος (κοινῶς Πηδιᾶς), ὅστις κατὰ τὸ θέρος εἶναι ξηρός, κατὰ τὸν χειμῶνα κατέρχεται ὁρμητικός, πολλάκις δὲ καὶ πλημμυρεῖ. Κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα ἐπὶ Οὔγου τοῦ Δ' ἀναφέρεται, ὅτι πλημμυρήσας ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Λευκωσίας καὶ εἰς τὴν πόλιν.

Ὁ Pococke ἀναφέρει, ὅτι ἡ Λευκωσία εἶναι ᾠκοδομημένη ἐπὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Τριμηθοῦντος· προδήλως ὅμως σφάλλεται, διότι ἡ Τριμηθοῦς κεῖται ἐν τῇ νῦν κώμῃ Τριμηθουσιά, ὀλίγον τι μακρὰν τῆς Λευκωσίας. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ δ' αἰῶνος, ὅτε ἡ Κύπρος ἐκκλησιαστικῶς ὑπήχθη εἰς 13 ἀρχιερεῖς, μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέρεται εἷς τῆς Τριμηθοῦντος καὶ ἕτερος τῆς Λευκωσίας, ὅπερ σημαίνει, ὅτι αἱ δύω πόλεις ὑπῆρχον ταὐτοχρόνως. Ἡ Λευκωσία εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ ἀρχαίας πόλεως, εἰς τὰ πέριξ δὲ αὐτῆς εὑρέθησαν πολλοὶ τάφοι, ἐν οἷς ὁ Cesnola ἀνεῦρε μικρὰς ἐξ ἀργίλου παραστάσεις τῆς ἀσσυρίας Μυλίττης, κυλίνδρους καὶ ἀγγεῖα εἰς σχῆμα ζώου. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οὐδόλως ἀναφέρεται ἡ πόλις αὕτη, οὔτε ὁ κτίστης αὐτῆς εἶναι γνωστός. Ἡ Λευκωσία τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Κύπρου ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ὅτε ἡ νῆσος διηρέθη εἰς 13 διαμερίσματα, ἓν τῶν ὁποίων ὑπὸ ἴδιον ἐπίσκοπον ἦτο καὶ τὸ τῆς Λευκωσίας, ἣν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καλοῦσι Λῆδρον ἢ Λευτεῶνα. Ὁ Σωφρόνιος λέγει, «Τριφύλλιος Λήδρου Κύπρου ἤτοι Λευτεῶνος ἐπίσκοπος». Προηγουμένως κατὰ Ἱεροκλέα ἡ Λευκωσία ὑπέκειτο εἰς την Τριμηθοῦντα, διὸ φαίνεται, ὅτι ἦν πολὺ μικρὰ πόλις· ἐκ τούτου ἴσως ἐπλανήθη καὶ ὁ Pococke,

θεωρήσας ὡς μίαν πόλιν τὴν Λευκωσίαν καὶ Τριμηθοῦντα. Ὁ δὲ Σωζόμενος ἀναφέρει, ὅτι ἐκαλεῖτο ἄλλοτε Καλλινίκησις. Ὁ Κυπριανὸς λέγει, ὅτι ἡ πόλις αὕτη Λῆδρος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καλουμένη, ἀνακαινισθεῖσα ὑπὸ Λεύκου υἱοῦ Πτολεμαίου τοῦ Α', ἐκλήθη ὑπ' αὐτοῦ Λευκωτός. Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι συγγενὲς πρὸς τὸ Λευτεών,καὶ ἐξ αὐτῶν διεπλάσθη ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τὸ ὄνομα Λευκωσία. Ἡ Λευκωσία καταστᾶσα πρωτεύουσα τῆς νήσου ἐπὶ τῶν Λουζινιάνων (1192) καὶ ἕδρα τοῦ ἀρχιεπισκόπου (1212), διετέλεσε τοιαύτη καθ' ὅλην ἔκτοτε τὴν ἐποχήν, ἤτοι καὶ ἐπὶ τῶν Ἐνετῶν, τῶν Τούρκων καὶ σήμερον ἐπὶ τῶν Ἄγγλων. Οἱ Λουζινιᾶνες ὡράϊσαν αὐτὴν διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ Λευκωσία κατέστη ἡ ὡραιοτέρα πόλις τῆς Κύπρου. Ἐκέκτητο μέγαρα θαυμασίας ἀρχιτεκτονικῆς, ναοὺς Ὀρθοδόξων, Δυτικῶν, Ἀρμενίων, Κοπτῶν, Μαρωνιτῶν, Νεστοριανῶν, Ἰακωβιτῶν, Ἰβήρων, διαφόρους μονάς, ἐν ὅλῳ 250 ναούς, μέσῳ τῶν ὁποίων ὑψοῦτο ὁ μέχρι καὶ σήμερον σωζόμενος μεγαλοπρεπὴς ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, κτισθεὶς ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ χάριν εἰς τὴν κυπρίαν σύζυγον αὐτοῦ Θεοδώραν, ὡς καὶ ὁ ἐν Ἀμμοχώστῳ. Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι οἱ δύω οὗτοι ναοὶ ἀνηγέρθησαν ὑπὸ τῶν Λουζινιάνων, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένον, καὶ ἡ τιμὴ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν μεγαλοπρεπῶν τούτων τεμενῶν ἀνήκει οὐχὶ τοῖς Λατίνοις, ὡς οὗτοι ἰσχυρίζονται, ἀλλὰ τοῖς Βυζαντίνοις.

Ἡ πόλις περιεκυκλοῦτο ὑπὸ παχέων τειχῶν ἀνεγερθέντων ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων, ἅτινα οἱ Ἐνετοὶ καὶ οἱ κύπριοι εὐγενεῖς κατέρριψαν, ἀνεγείραντες νέα, ὀχυρώσαντες αὐτὰ καὶ περιορίσαντες τὴν πόλιν ἐντὸς στενῶν ὁρίων, κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὡραίας πόλεως. Ὁ Μουσταφᾶς ἐκ Λεμησσοῦ ἐλθών, ἐπολιόρκησε τὴν Λευκωσίαν, ἥτις μετὰ μηνιαίαν γενναίαν ἀντίστασιν παρεδόθη εἰς τοὺς ἀγρίους πολιορκητάς, οἵτινες ἀμέσως ἐπεδόθησαν εἰς διαρπαγάς, συλήσεις, σφαγάς, ἀτιμώσεις καὶ εἰς διάφορα ἄλλα συνήθη τοῖς Τούρκοις ὄργια. Οἱ ναοί, τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ἀρχόντων αἱ οἰκίαι ἐσυλήθησαν, τόσοι δὲ ἦσαν οἱ ἁρπαγέντες θησαυροί, ὥστε οἱ Τοῦρκοι ἔλεγον, ὅτι οὔτε τὸ Βυζάντιον παρέσχεν αὐτοῖς τοιαύτην λείαν. Πλεῖσται ἐκκλη-

σίαι κατηδαφίσθησαν, ἄλλαι μετεποιήθησαν εἰς ἀποθήκας, καὶ αἱ ὡραιότεραι εἰς τζαμία, ἐλάχισται δὲ ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν. Ἐκ τῶν δώδεκα νῦν ἐν Λευκωσίᾳ τζαμίων τὰ πλεῖστά ἐστι χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ὡς τὸ τῆς Ἐμεργὲς καὶ τὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἧς οἱ ὑψηλοὶ μιναρέδες ὑψοῦνται ὑπὲρ πᾶσαν τὴν πόλιν.

Ἡ ἐν Λευκωσίᾳ Ἁγ. Σοφία γοτθικῆς ἐπίσης ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι μεγαλειτέρα τῆς ἐν Ἀμμοχώστῳ, στερεῖται ὅμως τῆς χάριτος καὶ τῆς κομψότητος, ἐφ' αἷς διακρίνεται ὁ ἐν Ἀρσινόῃ περικαλλὴς ναός. Τοῦτο δὲ προέρχεται ἐκ τοῦ ἔμπροσθεν νάρθηκος, ὅστις ἀποκρύπτει τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν μαρμαρίνων θυρῶν, καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ ἑνὸς κωδωνοστασίου καί τινων ἄλλων ἀτελειῶν, ἐξ ὧν τινες συνεπέρανον, ὅτι ὁ ναὸς δὲν ἀπεπερατώθη. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον εἶναι λίαν ἀπίθανον, αἱ μνησθεῖσαι δὲ ἐλλείψεις ὀφείλονται νομίζομεν μᾶλλον εἰς σεισμόν, ὅστις ὡς ἀναφέρεται κατέστρεψε μέρος τοῦ ναοῦ τούτου. Ὑπὸ τὰ κωδωνοστάσια ὑπάρχουσι μεγάλα ὑπόγεια, ἅτινα φαίνεται, ὅτι ἐχρησίμευον ὡς κοιμητήρια. Πλὴν τῶν ἔμπροσθεν τριῶν μεγάλων θυρῶν, αἵτινες καίπερ μαρμάρινοι στεροῦνται ὅμως τῆς κομψότητος τῶν τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Ἀμμοχώστου, ὑπάρχουσι καὶ τρεῖς ἄλλαι κατὰ τὰς λοιπὰς πλευράς, ὧν ἡ πρὸς δυσμὰς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Ἀζίζ τῷ 1291 (ἐγείρας), ἐπισκευάσαντος τότε καὶ τὸν ναόν. Τὸ μῆκος αὐτοῦ εἶναι 69 μέτρων, τὸ δὲ πλάτος 29, εἶναι δὲ τρίχωρος, καὶ ὁ θόλος του ὑποβαστάζεται ὑπὸ 16 στύλων, ὧν οἱ πλεῖστοι ἔχουσι πάχος 3 περίπου μέτρων καὶ 70 ἑκατοστῶν. Ὑπολογίζομεν ὅτι ἡ Ἁγία Σοφία τῆς Λευκωσίας δύναται νὰ δεχθῇ ὑπὸ τοὺς θόλους αὐτῆς 7—8 χιλιάδας. Οἱ Τοῦρκοι θεωροῦσιν αὐτήν, τὸ μέγα τζαμίον, τὸ ἱερώτερον τῶν τεμενῶν αὐτῶν, σημεῖον τῆς νίκης τοῦ Μωάμεθ καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν ἀπίστων.

Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ εἶναι ἧττον πενιχρῶς διεσκευασμένον ἢ τὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Ἀμμοχώστῳ· ἐδῶ καὶ ἐκεῖ κάθηνται, προσεύχονται ἢ κοιμῶνται πιστοὶ μουσουλμάνοι, ὀνειροπολοῦντες, τίς οἶδεν, ὁποίους παραδείσους. Λαβὼν τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ τζαμίου, εἰσῆλθον μετ' ἄκρας συγκινήσεως εἰς τὸν ὡραῖον ναόν, ἔνθα ἄλλοτε ἐστέφοντο οἱ βασιλεῖς τῆς Κύπρου καὶ ἐθάπτοντο οἱ μεγιστᾶνες. Ἐνῷ δὲ ἐπὶ τεμαχίου χάρτου ἐσημείουν τὰς διαστά-

σεις τοῦ ναοῦ, αἴφνης σπεύδουσι πρός με δύω νεαροὶ *σοφτάδες* τῶν ἐκεῖ που καθημένων, οἵτινες ζητήσαντες ἀπ' ἐμοῦ τὸν χάρτην, ὅπως ἴδωσι, τί ἔγραφον καὶ σχίσαντες αὐτόν, «Δὲν γνωρίζεις, μοὶ εἶπον τουρκιστί, ὅτι εἰς οὐδένα ἐπιτρέπεται ἡ καταμέτρησις τοῦ ἱεροῦ τοῦ Προφήτου τεμένους, οὐδὲ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν Βαλῆν (Ἁρμοστήν);» καὶ ἀπῆλθον ἐξωργισμένοι, λυπούμενοι ἴσως, διότι ἡ ἐποχὴ δὲν τοῖς ἐπέτρεπε νὰ προβῶσι καὶ περαιτέρω.

Ἔν τινι μικρῷ θολοειδῷ κτιρίῳ ἐν Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ἐπὶ τῆς εἰσόδου τοῦ ὁποίου φέρεται γραφῇ *Τζελῆ* ἡ ἑξῆς τουρκικὴ ἐπιγραφή—*Φὴ Κιούτουπουν Καϊμὲ*—ὑπάρχει ὀθωμανικὴ βιβλιοθήκη, ἔνθα λέγεται, ὅτι φυλάσσονται μεμβράναι καὶ σπουδαῖα χειρόγραφα ἐν ἀραβικῇ καὶ τουρκικῇ γλώσσῃ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἱστορία τῆς Κύπρου *(Κίπριζ ταριχὴ)* ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων, γραφεῖσα ὑπὸ ἀνωνύμου λογίου ὀθωμανοῦ. Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη συνέστη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ κυριεύσαντος τὴν νῆσον Λαλᾶ Μουσταφᾶ (1570) ἐπὶ Σελὴμ τοῦ Β'. Ἐνταῦθα διατηρεῖται ἐντὸς περιχρύσου καὶ κομψοτάτης ἐξ ἐβένου θήκης διὰ βάμβακος περιτετυλιγμένον τεμάχιον τοῦ γενείου τοῦ Μωάμεθ ὡς λέγεται, *λελιγεὶ σεριφὲ* καλούμενον, τυγχάνον δὲ μεγάλης εὐλαβείας παρ' Ὀθωμανοῖς, θεῖον προσκύνημα τῶν πιστῶν καθ' ὡρισμένας τοῦ Ραμαζανίου ἡμέρας[1].

Παρὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν κεῖται καὶ ἑτέρα ὡραία ἐκκλησία τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου χρησιμεύουσα ἤδη ὡς ἀποθήκη. Τῆς αὐτῆς ἐποχῆς εἶναι καὶ ὁ ἀρμενικὸς ναὸς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, καὶ ἡ μικρὰ ἐκκλησία τῆς μονῆς τῶν Δυτικῶν. Καὶ σήμερον ἔτι ἡ Λευκωσία ἔχει ἀρκετοὺς ὀρθοδόξους ναούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ τῆς Φανερωμένης, ὁ ὡραιότερος καὶ μεγαλείτερος ὅλων, καὶ ὁ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου, ἔνθα κεῖται καὶ ἡ ἀρχιεπισκοπή, ἤτοι ἡ ἕδρα τοῦ Μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου πάσης Κύπρου, παλαιὸν ἁπλοῦν οἰκοδόμημα. Τὸ ἡγεμονικὸν μέγαρον, ἔνθα κατῴκουν οἱ λουζινιᾶνες ἡγεμόνες, εἶτα οἱ ἐνετοὶ διοικηταὶ καὶ τελευταῖον οἱ τοῦρκοι πασσάδες, κατεστραμμένον σχεδὸν ἤδη, χρησιμεύει ὡς δημοσία ἀποθήκη. Οἱ Τοῦρκοι καταστρέψαντες αὐτὸ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς νήσου, τὸ ἀνῳκοδόμησαν εἶτα

[1] Πλειότερα περὶ τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης ταύτης ὅρα τὰ ὑπὸ Παπαδοπούλου γραφέντα ἐν τῷ Αἰγυπτιακῷ Ἀστέρι 1887.

ἐντελῶς ἄμορφον, διατηρήσαντες μόνον ἐπὶ τῆς κυρίας πύλης τὸ ἐνετικὸν ἐθνόσημον. Κατὰ τὴν πρὸ αὐτοῦ πλατεῖαν ἀπηγχονίσθη τῷ 1821 ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς νήσου καὶ ἐκαρατομήθησαν πάντες οἱ πρόκριτοι μετὰ τῶν τριῶν μητροπολιτῶν. Τὸ δένδρον, ἐξ οὗ ἐκρεμάσθη ὁ μάρτυς ποιμενάρχης, ἐσώζετο μέχρι πρὸ ὀλίγου. Τὰ περιβάλλοντα τὴν πόλιν ἐνετικὰ τείχη σώζονται ἔτι, ἐν ἀθλίᾳ ὅμως καταστάσει· οἱ Ἄγγλοι δὲν θὰ βραδύνωσι νὰ κατεδαφίσωσιν αὐτά. Ἐπὶ τουρκοκρατίας εἰς τὴν πόλιν εἰσήρχοντο διὰ τριῶν πυλῶν, τῶν καλουμένων τῆς Κυρηνείας, τῆς Πάφου καὶ τῆς Ἀμμοχώστου, διότι δι' αὐτῶν εἰσήρχοντο οἱ ἐκ τῶν μερῶν τούτων ἐρχόμενοι. Ἡμεῖς ἐκ Κυθραίας ἐλθόντες, εἰσήλθομεν διὰ τῆς πύλης τῆς Ἀμμοχώστου ΝΔ. κειμένης, δι' ἧς εἰσέρχονται καὶ οἱ ἐκ Λάρνακος. Παρ' αὐτὴν ὑπάρχει τζαμίον πρὸς τιμὴν Τούρκου τινὸς Μπαϊρακτάρη, οὗ κεῖται ἐκεῖ καὶ τὸ μνῆμα, πρώτου ἀνελθόντος τὸ τεῖχος, ἀναστηλώσαντος ἐπ' αὐτοῦ τὴν τουρκικὴν σημαίαν καὶ φονευθέντος ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων. Κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἐκλείοντο αἱ πύλαι καὶ εἰς οὐδένα ἐπετρέπετο ἡ εἴσοδος ἢ ἡ ἔξοδος· τρεῖς δὲ μετὰ ταῦτα ὥρας οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας του. Ἤδη αἱ τρεῖς πύλαι ἐγένοντο τέσσαρες, μένουσι δὲ πάντοτε ἀνοικταὶ καὶ οἱ πολῖται δὲν εἶναι ἠναγκασμένοι νὰ κοιμῶνται τρεῖς ὥρας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου.

Ἡ Λευκωσία ἦν ἡ μόνη ἐν Κύπρῳ πόλις ἡ φέρουσα ὡς πρωτεύουσα μᾶλλον τουρκικὸν χαρακτῆρα· ἐνῷ δὲ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν οἱ Τοῦρκοι κατοικοῦσιν ἐν ἰδίαις συνοικίαις, ἐνταῦθα Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοί εἰσιν ἀναμεμιγμένοι, καὶ πολλάκις παρὰ ἐκκλησίαν βλέπει τις τζαμίον. Ἄλλοτε οἱ Τοῦρκοι ἦσαν πλειότεροι τῶν Χριστιανῶν, ἤδη ὅμως ἐκ τῶν 15 χιλιάδων κατοίκων οἱ περισσότεροι εἶναι Χριστιανοί, ἐξ ὧν ἐλάχιστοι Ἀρμένιοι καὶ Δυτικοί. Ἡ πόλις πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως εἶχεν ὑπὲρ τὰς 40,000 κατοίκων. Αἱ ὁδοὶ αὐτῆς εἰσι στεναὶ καὶ σκολιαί, ὡς ὅλων τῶν πόλεων τῆς νήσου. Ἡ Λευκωσία ἔχει μεγάλας παλαιὰς οἰκίας, καὶ νέας τινὰς ὡραιοτάτας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ τείχους. Τὸ κλῖμα αὐτῆς εἶναι τὸ ὑγιεινότερον ὅλων τῶν πόλεων τῆς Κύπρου, τὰ δὲ ὕδατα, ἐκ δύω μερῶν εἰς τὴν πόλιν φερόμενα, εἶναι τὰ καλλίτερα καὶ ἀφθονώτερα. Κατὰ τὸ θέρος ὡς ἐκ τῆς πέριξ θερμῆς πεδιάδος καὶ τῶν πλησίον ὀρέων ὑπάρχει ὑπερβολικὸς καύσων, ἰδίᾳ δὲ τὴν μεσημβρίαν οὕτως,

ὥστε θὰ ἦτο ἀκατοίκητον τὸ μέρος ἐνταῦθα, ἂν μὴ ἐν ἑκάστῃ οἰκίᾳ ὑπῆρχον κῆποι, μετριάζοντές πως τὸν καύσωνα· πρὸς τὴν δείλην ὅμως καὶ καθ' ὅλην τὴν νύκτα πνέουσι δροσερώτατοι δυτικοὶ ἄνεμοι, ἀνακουφίζοντες τοὺς κατοίκους ἐκ τοῦ καμάτου τῆς φλογερᾶς ἡμέρας.

Ἡ Λευκωσία εἶναι ἡ μόνη πόλις τῆς Κύπρου ἡ ἔχουσα βιομηχανίαν τινά, τὴν τῶν ὑφασμάτων· δὲν ὑπάρχουσι μὲν μεγάλα ἐργαστήρια, ἀλλ' ἑκάστη οἰκογένεια ἔχει ἴδιον ὑφαντήριον, ἔνθα αἱ γυναῖκες ὑφαίνουσι πάντα τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν οἰκογένειαν ὑφάσματα μεταξίνα καὶ βαμβακερά, καί τινα ἄλλα εἴδη. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ εἰδικαὶ τεχνίτριαι, ἐπασχολοῦσαι μικρὸν ἀριθμὸν μαθητευομένων ἐργατριῶν, κατασκευάζουσαι πλὴν τούτων καὶ εὐθηνά τινα δι' ἀνδρικὰς ἐνδυμασίας ὑφάσματα, μανδήλια διὰ τὴν γυναικείαν κόμμωσιν καὶ διάφορα ἄλλα. Καθ' ἑκάστην παρασκευὴν διενεργεῖται γυναικεία ἀγορὰ ἐν τῇ κεντρικωτέρᾳ ὁδῷ, τὸ κοινῶς λεγόμενον *γυναικοπάζαρον*, ἔνθα αἱ πτωχαὶ ὑφάντριαι φέρουσι πρὸς πώλησιν τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας των. Ἐκεῖ βλέπει τις διαφόρων χρωμάτων ὡραιοτάτας ζώνας, κομψὰ μανδήλια, λαμπρὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα, ὁμοιάζοντα πρὸς τὰ τῶν Καλαμῶν, καὶ τὰ λοιπὰ εἴδη τῆς τοιαύτης βιομηχανίας. Τὰ μεταξωτὰ τῆς Λευκωσίας, ἡ μόνη ἐκ τοῦ μέσου αἰῶνος διατηρηθεῖσα βιομηχανία, ἐθαυμάσθησαν καὶ ἐν τῇ Ἀποικιακῇ τοῦ Λονδίνου Ἐκθέσει τῷ 1886, μεγάλη δὲ ἐξ αὐτῶν ποσότης ἀπεστάλη καὶ εἰς τὴν βασίλισσαν Βικτωρίαν κατ' αἴτησιν Αὐτῆς. Κατὰ τὸ θέρος πλεῖστοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ ἐκ τῶν Ἄγγλων ἔτι, ποιοῦνται χρῆσιν τῶν ἐγχωρίων τούτων ὑφασμάτων, εὐχῆς δ' ἔργον θὰ ἦτο, ἐὰν ἐν Λευκωσίᾳ συνιστᾶτο ἐργαστήριόν τι ἀπόρων γυναικῶν, ὡς ἐν Ἑλλάδι, πρὸς τεχνικὴν τελειοποίησιν περὶ τὴν κατασκευὴν καὶ μεγαλειτέραν διάδοσιν τῆς μόνης τοῦ τόπου ἀξίας λόγου βιομηχανίας. Ἐνταῦθα ὑπάρχει προσέτι καὶ ἓν βυρσοδεψεῖον. Ἡ Λευκωσία ἔχει ἓν σχολαρχεῖον μετὰ τάξεών τινων γυμνασίου, 3 δημοτικὰ σχολεῖα, 2 παρθεναγωγεῖα καὶ ἓν ἀνώτερον ὀθωμανικὸν ἐκπαιδευτήριον, *Ρουστιέ*.

Ἐν Λευκωσίᾳ ἐδρεύει ἤδη ὁ ἄγγλος Ἀρμοστής, κατοικῶν ἓν τεταρτον περίπου ἔξω τῆς πόλεως ἐν ὡραίῳ ξυλίνῳ μεγάρῳ, ὅπερ περιβάλλει θαλερὸς κῆπος ἐξ ἀγρίων δένδρων· παρὰ τὸ ἀρμοστεῖον

κεῖνται καὶ οἱ στρατῶνες τῆς μικρᾶς ἐξ Ἄγγλων φρουρᾶς τοῦ Ἀρμοστοῦ, εἰς αὐτὸ δὲ ἐκ τῆς πόλεως ἄγει μεγάλη δενδρόφυτος ὁδός. Μεταξὺ δὲ τοῦ Ἀρμοστείου καὶ τῆς πόλεως ἐκτίσθη μέγα λίθινον οἰκοδόμημα, ἔνθα εἰσὶν ἅπαντα τὰ γραφεῖα τῆς διοικήσεως, τὸ Ἐφετεῖον, ἡ αἴθουσα τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος καὶ τὸ μικρὸν μουσεῖον τῆς νήσου, περιέχον καλάς τινας ἀρχαιότητας, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνεται ὡραιότατον ἄγαλμα ἔρωτος. Ἀκατανοήτως τὸ μουσεῖον τοῦτον μένει πάντοτε κεκλεισμένον, καὶ ἵνα τὸ ἐπισκεφθῇ τις ὀφείλει νὰ ζητήσῃ προηγουμένως ἔγγραφον ἄδειαν καὶ νὰ ὑποβληθῇ εἰς μυρίας διατυπώσεις. Ἀλλ' αἱ ἐν τῷ κυπριακῷ μουσείῳ κατατεθειμέναι ἀρχαιότητές εἰσιν αἱ ἥσσονος ἀξίας ἐκ τῶν ἀνακαλυπτομένων, διότι αἱ σπουδαιότεραι κλέπτονται χάρις εἰς ἄθλιόν τινα περὶ ἀνασκαφῶν νόμον, ὃν πρὸς ἴδιον ὄφελος βεβαίως ἐνομοθέτησαν οἱ Ἄγγλοι. Πᾶς τις δύναται νὰ λάβῃ παρὰ τῆς κυβερνήσεως ἄδειαν πρὸς ἐνέργειαν ἀνασκαφῶν ἐν τῇ νήσῳ, ὑποσχόμενος νὰ δίδῃ τὰ ἥμίση τῶν ἀνακαλυπτομένων εἰς τὴν κυβέρνησιν διὰ τὸ κυπριακὸν μουσεῖον· μένων δ' ἄνευ οὐδεμιᾶς κυβερνητικῆς ἐπιτηρήσεως, φυλάττει δι' ἑαυτὸν τὴν μερίδα τοῦ λέοντος, δίδων εἰς τὴν κυβέρνησιν ἀγαλμάτιά τινα ἢ ἀγγεῖα ἢ λύχνους οὐδεμιᾶς σχεδὸν ἀξίας. Τὸ χείριστον δὲ εἶναι, ὅτι πολλάκις καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγλοι ὑπάλληλοι ἐνεργοῦσι δι' ἴδιον λογαριασμὸν ἀνασκαφάς, καθ' ἃς πᾶς τις ἐννοεῖ τὰς γινομένας καταχρήσεις. Οὕτως οἱ ἀνώτεροι ἄγγλοι ὑπάλληλοι ἐν Κύπρῳ ἀναδεικνύονται οἱ ἐπιφοβώτεροι τῶν ἀρχαιοκαπήλων. Ἐν τούτοις τινὲς θεωροῦσι τοὺς Ἄγγλους ἀκεραίου χαρακτῆρος. Πολλοὶ φρονοῦσιν, ὅτι καὶ εἰς αὐτὰς ἔτι τὰς πρό τινων ἐτῶν γενομένας καταχρήσεις ὑπὸ ἐγχωρίων ὑπαλλήλων ἐν τῇ δεκάτῃ, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἐνέχονται καὶ ἀνώτατοι ἄγγλοι ὑπάλληλοι.

Περὶ τὰ γραφεῖα ἐφυτεύθησαν ὡραιότατα κηπάρια, ἐκτίσθησαν καὶ κομψαί τινες ἐξοχικαὶ οἰκίαι τῶν ἀνωτέρων ἄγγλων ὑπαλλήλων, ἐπί τινος δὲ ὑψώματος, ἐξ οὗ μαγευτικὴ ἡ θέα τῶν πέριξ, ἀνηγέρθη κομψὸς ἀγγλικὸς ναΐσκος. Οὕτως ἐνταῦθα ἤρξατο οἰκοδομουμένη ὡραία εὐρωπαϊκὴ πολίχνη. Δένδρα ἐπίσης ἐφυτεύθησαν καὶ πέριξ τοῦ τείχους εἰς διάφορα σημεῖα, καθιστῶντα εὐχάριστον τὸν ἐπ' αὐτοῦ περίπατον.

Παρὰ τὸ ἀρμοστεῖον κεῖνται τὰ χωρία Ἅγιοι Ὁμολογηταὶ καὶ

Στρόβολοι, ἔνθα διέμεινεν ὁ τῆς ἀρχῆς ἀποχωρήσας Οὖγος ὁ Δ' (1350), οὐ μακρὰν δὲ κεῖται ἡ μονὴ τοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ παρ' αὐτὴν ἡ κώμη Ἅγιος Δεμέτιος. Ὁ Ἀρχάγγελος, ὡραῖον μετόχιον τῆς μεγάλης μονῆς τοῦ Κύκκου, ἐκτίσθη οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Κατὰ τὰς ἀνομβρίας φέρουσιν ἐνταῦθα ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Κύκκου τὴν ἐκεῖ θαυματουργὸν εἰκόνα τῆς Παναγίας, εἰς ἣν προσέρχονται ἀθρόοι κομισταὶ δώρων οἱ χωρικοὶ τῶν πεδιάδων, ἱκετεύοντες τὴν Θεομήτορα νὰ ρίψῃ ὀλίγας σταγόνας, ὅπως μὴ ξηρανθῶσι πρώρως οἱ στάχυς αὐτῶν. Ἡμίσειαν ὥραν ἔξωθι τῆς Λευκωσίας κεῖται καὶ τὸ *Τσιφλίκι τῶν Μισκήνιδων* (λεπρῶν), ἔνθα κατοικοῦσιν οἱ καθ' ὅλην τὴν νῆσον ἐκ λώβης πάσχοντες. Οἱ ἄθλιοι κάτοικοι τοῦ λωβοκομείου τούτου ἀποτελοῦσιν οἱονεὶ ἰδίαν κοινότητα, ἔχουσι δὲ ἱερέα ἐπίσης ἐκ λώβης πάσχοντα.

Ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις ἀγγλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς τῷ 1887 ἐγένοντο ἀνασκαφαὶ πλησίον τῆς Λευκωσίας ἐπί τινος βουνοῦ καλουμένου Λεοντάρι, ἐφ' οὗ εὑρίσκονται λείψανα ἀρχαίων οἰκιῶν καὶ τειχῶν, βαθέων ὀρυγμάτων ἐντὸς τοῦ βράχου, φρουρίων καὶ τάφων· τὰ πελεκητὰ τείχη ἀποδίδονται εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους, πιθανότερον ὅμως νὰ ἦναι μεσαιωνικά. Ἡ κορυφὴ τοῦ βουνοῦ κατείχετο ἐν τούτοις πρὸς βορρᾶν ὑπὸ ἀρχαίων τειχῶν, ἔνθα εὑρίσκοντο ἀρχαῖα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς προγενεστέραν ἐποχήν, καὶ παλαιοτάτων ὀχυρωμάτων, ἀντικατασταθέντων κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ὑπὸ τῶν πελεκητῶν λίθων τοῦ εὑρεθέντος τείχους. Πρὸς μεσημβρίαν τοῦ βουνοῦ κεῖνται τάφοι ἐπίσης παλαιᾶς περιόδου, περιέχοντες περὶ τὰ 200 ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἐξ ὀρειχάλκου, μολύβδου καὶ ἀργύρου.

Τὸ Λεοντάρι εἶναι ἀξιοσημείωτον ὑψηλὸν ὀροπέδιον, ἔχον ὕψος 130 ποδῶν ὑπὲρ τὰς πέριξ πεδιάδας καὶ 520 ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑπάρχει ἀπόκρημνος βράχος, καθιστῶν ἀπρόσιτον τὸ βουνόν, ὅπερ ἔχον περιφέρειαν ἑνὸς ἀγγλικοῦ μιλίου θὰ παρεῖχε λαμπρὰν προστασίαν εἰς τοὺς ἐπ' αὐτοῦ καταφεύγοντας. Ἐν τούτοις τὸ βουνὸν καθιστᾷ προσιτὸν στενὴ πάροδος, διχάζουσα αὐτὸ εἰς δύω ἄνισα μέρη, ἐπὶ τοῦ μικροτέρου τῶν ὁποίων σχηματίζεται πρὸς βορρᾶν μικρὸν φρούριον. Ἐνταῦθα εὑρέθησαν ὅλα τὰ ἴχνη τοῦ κτιρίου, ἐνῷ οἱ τάφοι ἐκτὸς τοῦ τείχους ἐπὶ τῆς

μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ βουνοῦ. Ἡ διάταξις αὕτη ὁμοιάζει πρὸς τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ φρουρίου τῆς Τύρινθος, ἀλλ' εἰς τὸ Λεοντάρι μόνον τὸ πρὸς βορρᾶν φρούριον ἔχει περιφέρειαν σχεδὸν ἴσην πρὸς τὴν τοῦ ὅλου τῆς Τύρινθος. Τὴν στενὴν πάροδον προστατεύει τεῖχος 6 ποδῶν πλάτους, ᾠκοδομημένον ἄνευ ἀμμοκονίας, ἔχον δὲ μέγαν πύργον 60 τετραγωνικῶν ποδῶν πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος· παρόμοιος πύργος πιθανῶς νὰ ὑπῆρχε καὶ πρὸς ἀνατολάς. Ὀλίγους πόδας μεσημβρινῶς τοῦ τείχους τούτου ὑπάρχουσιν ἄφθονα λείψανα μεγαλειτέρας ἔτι οἰκοδομῆς ἐκ δύω μεγάλων πύργων, ἑνουμένων δι' ἑτέρου τείχους 10 ποδῶν πάχους. Ὁ δυτικὸς πύργος ὁ καὶ ἐντελέστερος συνίσταται ἐκ μιᾶς αἰθούσης ἐκ 32 ποδῶν πλάτους καὶ 57 μήκους, ἧς τὰ τείχη εἰσὶ 16 ποδῶν πάχους. Συνελόντι εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Λεοντάρι νομίζομεν, ὅτι ὑπάρχουσιν ἴχνη ἀρχαιοτάτων ἔργων, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν τάφων, οἵτινες σχετίζονται πρὸς τὰ μικρότερα τείχη, ἅτινα φαίνονται ἀρχαιότατα, ἐνῷ τὰ ἰσχυρότερα ἀνήκουσιν εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν, ἴσως τὴν τοῦ μέσου αἰῶνος.

Ἐπίσης ἐν ἑτέρᾳ τοποθεσίᾳ «τῇ Ἁγίᾳ Παρασκευῇ» 1 ὥραν μακρὰν τῆς Λευκωσίας ἐνηργήθησαν τῷ 1886 ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως τῇ ἐπιστασίᾳ τοῦ γερμανοῦ Ρίχτερ. Ἐνταῦθα ὑπάρχει μέγα σπήλαιον, ὅπερ πλειστάκις ἐχρησίμευσεν ὡς καταφύγετον εἰς τοὺς καταδιωκομένους χριστιανοὺς καὶ τοὺς λῃστάς· ἐντὸς ὑπάρχει καὶ φρέαρ, τὸ ἁγίασμα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ἐκ τῶν γενομένων ἀνασκαφῶν ἀνευρέθησαν διάφορα χρυσᾶ κοσμήματα, ἀγγεῖα καὶ ἀρχαῖός τις τάφος.

Ἐκ Λευκωσίας βαίνοντες πρὸς νότον διὰ τῆς εἰς Λεμησσὸν ἀγούσης ἁμαξιτοῦ, ἥτις πρὸ πολλοῦ ἀφέθη ἡμιτελής, διερχόμεθα παρὰ τὸ χωρίδιον Ἀχλαντζιὰ καὶ μετὰ 4 ὥρας φθάνομεν εἰς τὴν κατάφυτον καὶ λαμπρὰ ὕδατα ἔχουσαν Νήσου, παρ' ἣ κεῖται ἡ κώμη Δάλι ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Ἰδαλίου, οὗ καὶ διετήρησε μέχρι σήμερον τὸ ὄνομα, ὡς αἱ πλεῖσται τῶν κυπρίων πόλεων.

ζ'

Ἐξ Ἰδαλίου εἰς Κυρήνειαν.

Δάλι (Ἰδάλιον). Ἀλάμπρα. Ποταμιά. Ἀθηένου (Γόλγοι). Μελούσια (Χύτροι;). Τριμηθουσιά (Τριμηθοῦς). Πειρόϊ. Ἀχλαντζιά. Λευκωσία. Τράχωνας. Μιντζέλι. Δίκωμον. Φρούριον Θεοῦ Ἔρωτος ἢ Ἁγ. Ἱλαρίωνος. Κυρήνεια.

Ἡ κτίσις τοῦ Ἰδαλίου ἀποδίδεται εἴς τινα βασιλέα Χαλκάνορα, ὅστις κατά τινα χρησμὸν θὰ ἔκτιζε πόλιν ἐκεῖ, ὅπου θὰ ἔβλεπε τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα. Ἐνῷ δὲ ὁ Χαλκάνωρ περιήρχετο τὴν νῆσον, ἐνταῦθα «ἰδού, εἶπέ τις τῶν ἀκολούθων, ὦ βασιλεῦ, τὸν ἅλιον (ἥλιον) ἀνατέλλοντα», καὶ ὁ Χαλκάνωρ ἔκτισε τὴν πόλιν ταύτην, ἥτις ἐκλήθη Ἰδάλιον. Ταῦτα κατὰ τὸν Στέφανον Βυζάντιον, κατὰ δὲ τὸν Κωνσταντῖνον Σιναῖον τὸ Ἰδάλιον παράγεται ἐκ τῆς φοινικικῆς λέξεως Ἰδαλάχ, σημαινούσης δάσος ὑπάρχον ἐνταῦθα, ὅπερ καὶ τὸ πιθανότερον. Φαίνεται δὲ λέγει ὁ Σακελλάριος, ὅτι ὁ Χαλκάνωρ Φοῖνιξ ὢν τὸ γένος, κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου χαλκὸν ἀναζητῶν καὶ φθάσας εἰς τὴν ὡραίαν τῆς Ἰδαλίας θέσιν, ἔκτισε τὸ Ἰδάλιον. Παρ' αὐτὸ ρέει καὶ ὁ ποταμὸς Ἰδαλίας (κοινῶς Γιαλιᾶς), ἐκ τοῦ Ἀώου πηγάζων καὶ παρὰ τὴν Σαλαμῖνα ἐκβάλλων. Ὡς ἐκ τοῦ ἐνταῦθα μυθολογουμένου θανάτου τοῦ Ἀδώνιδος, φονευθέντος ἐν θήρᾳ ἀνὰ τοὺς λόφους τοῦ Ἰδαλίου, ἡ πόλις τοῦ Χαλκάνορος κατέστη ἀπ' ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς μία τῶν ἐπισημοτάτων ἑδρῶν τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῆς λατρείας τοῦ ὡραίου Ἀδώνιδος, καὶ μία τῶν τεσσάρων ἀφιερωμένων τῇ Ἀφροδίτῃ κυπρίων πόλεων. Ἡ Ἀφροδίτη ἠγάπα τὸ Ἰδάλιον καὶ τοὺς παρακειμένους Γόλγους, ὡς τὴν Πάφον, διὸ δὲν ἐκαλεῖτο μόνον Παφία, ἀλλὰ καὶ Γολγία καὶ Ἰδαλία.

«Δέσποιν', ἃ Γόλγον τε καὶ Ἰδάλιον ἐφίλασας»

λέγει πρὸς αὐτὴν ὁ Θεόκριτος. Ἡ Ἀφροδίτη εἶχεν ἐνταῦθα λαμπρὸν ναόν, περιώνυμον δὲ ἦν καὶ τὸ περὶ τὸ Ἰδάλιον ἀφιερωμένον αὐτῇ ἱερὸν ἄλσος.

«Ἅμα δ' ἡ Κύπρις ἐπέχυσεν ὕπνον εἰς πάντα τὰ μέλη
τοῦ Ἀσκανίου γλυκύν, κ' εἰς τοὺς κόλπους ἐντὸς τὸν ἐπῆρεν
εἰς τὸ Ἰδάλειον ἄλσος· ἀνθῶν δ' ἀμαράκου εὐόσμου
ἔχυσε πέριξ ἐκείνου σωροὺς καὶ σκιὰς ἡδυπνόους» [1].

[1] Βιργίλιος· 693· μετάφρ. Ἰ. Ρ. Ραγκαβῆ.

Τὸ Ἰδάλιον δὲν ἦτο ἐκ τῶν μεγάλων πόλεων τῆς νήσου, ὑπῆρξεν ἐν τούτοις ὅμως κατὰ περιόδους πρωτεύουσα ἰδίου βασιλείου, κατὰ δὲ τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα ὑπήχθη εἰς τὸ ἰσχυρὸν κράτος τοῦ Κιτίου, οὗ ἔκτοτε ἠκολούθησε τὰς τύχας. Τὸ Ἰδάλιον ὑπῆρξε πλούσιον εἰς ἀνακαλύψεις, αἵτινες ἀποδεικύουσι τὴν λαμπρότητα τῆς προσφιλοῦς τῇ Ἀφροδίτῃ πόλεως, ἥτις παρὰ τὸν ποταμὸν κειμένη, ἐντὸς τερπνοτάτης κοιλάδος, καταφύτου ἀναμφιβόλως τότε, θὰ ἦν μία τῶν ὡραιοτέρων πόλεων τῆς νήσου. Τὰ ἐρείπια τοῦ Ἰδαλίου ἐκτείνονται ἀπὸ τῆς σημερινῆς μικρᾶς κώμης Δάλι, κατοικουμένης ὑπὸ Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν, πρὸς τοὺς παρακειμένους λόφους, ἔνθα ἐγένοντο αἱ μεγαλείτεραι ἀνακαλύψεις. Μεταξὺ τῶν λόφων τούτων κεῖται μικρὰ πεδιὰς Παραδεῖσι νῦν καλουμένη, ἔνθα ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος φαίνεται, καὶ ἐκ τῆς τοποθεσίας εἰκάζεται, θὰ ἔκειτο τὸ ἱερὸν τῆς θεᾶς ἄλσος, εἰς ὃ ἐφέρετο ὕδωρ δι' ὑδραγωγείων, ὧν σώζονται λείψανά τινα.

Ἵνα δὲ μνημονεύσωμεν τῶν κυριωτέρων ἐνταῦθα γενομένων ἀνασκαλεύσεων ἀρχόμεθα ἀπὸ τῶν ἐν ἔτει 1842 ἀνασκαφῶν τοῦ Waddington καὶ τοῦ de Vogué, οἵτινες ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἑνὸς τῶν ἐνταῦθα δύω λόφων ἀνεκάλυψαν πολύτιμον ἐξ ὀρειχάλκου πλᾶκα εἰς σχῆμα ὀρθογωνίου, κρεμαμένην ἀπὸ λαβῆς μετὰ κινητοῦ κρίκου, ἐφ' ἧς ὑπῆρχεν ἐπιγραφὴ ἐκ 30 γραμμῶν καὶ 1300 κυπριακῶν γραμμάτων. Τὸ πολύτιμον τοῦτο καὶ μοναδικὸν μνημεῖον, οὗ καὶ ἀλλαχοῦ ἐμνημονεύσαμεν, περιῆλθεν εἰς τὸν δοῦκα de Luynes, ὅστις διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ δι' ἑτέρας τῷ 1869 ἀνακαλυφθείσης ὡς καὶ διὰ τῶν νομισμάτων ἠδυνήθη ν' ἀποδείξῃ, ὡς εἴδομεν ἤδη, ὅτι οἱ Κύπριοι εἶχον ἰδίαν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους γραφήν. Προσέτι οὗτοι ἀνεκάλυψαν ἐν τῇ στενῇ πεδιάδι τοῦ Ἰδαλίου πλῆθος συντριμμάτων ὅπλων, σίδηρα βελῶν καὶ ἀκοντίων, τεμάχια κρανῶν, αἰχμῶν λογχῶν, φέροντα φοινικικοὺς χαρακτῆρας, ἀκόντιον φέρον φοινικικοῖς γράμμασι τὸ ὄνομα *Ἀράθων*. Τὰ εὑρήματα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι μεγάλη μάχη συνεκροτήθη ἐνταῦθα κατ' ἀρχαιοτάτην ἐποχήν. Ἐν τῷ Λούβρῳ ἐπίσης εὑρίσκονται δύω χάλκινα κύπελλα ἔκ τινος πρὸ τοῦ 1842 γενομένης ἐν Ἰδαλίῳ ἀνασκαφῆς. Τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἐξηκολούθησεν ὁ τότε ἐν Λάρνακι γάλλος πρόξενος μετὰ τοῦ ἐκ Βηρυτοῦ Περετῆ καὶ τοῦ λαρνακέως Ματέη, ἄνευ ὅμως πολλῆς ἐπιτυχίας.

Τῷ 1868 χωρικοὶ τοῦ Δάλι εὗρον παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ πρὸς βορρᾶν τῆς κώμης κειμένου λόφου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει φρέαρ Λακσιὰ τοῦ Νικολῆ καλούμενον, ἐν καλλίστῃ καταστάσει ἀρχαῖά τινα ἀγγεῖα, ὧν ἓν παρίστα νῆσσαν. Ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τούτου, ἐξηκολούθησαν τὰς ἀνασκαλεύσεις καὶ μετ' ὀλίγον εὗρον τάφους τινάς, ἐξ ὧν ἐξήγαγον μέγαν ἀριθμὸν ἀγγείων καὶ λογχῶν ἐξ ὀρειχάλκου, ἅπερ ἠγόρασεν ὁ Lang καί τινες ἄλλοι, ἐξεγερθέντες ἐκ τοῦ προφανοῦς ὑλικοῦ κέρδους, τὸ ὁποῖον κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μετέβαλε χωρικοὺς καὶ τραπεζίτας, προξένους καὶ ὑπαλλήλους εἰς δεινοὺς ἀρχαιολόγους καὶ ἐπιστήμονας ἀρχαιοκαπήλους. Ἡ φήμη τῶν ἀνακαλυπτομένων θησαυρῶν ἐκ τῶν ἀνασκαπτομένων τάφων, ἀληθῶν χρυσωρυχείων, ηὔξανε καθ' ἑκάστην τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐρασιτεχνῶν τούτων τῆς ἀρχαιολογίας. Αἱ ἐν Λάρνακι οἰκίαι αὐτῶν μετεβλήθησαν εἰς εἶδος ἐκτενῶν καταστημάτων ἀγγειοπλαστικῆς. Τῷ 1869 ὁ Lang ἀνεκάλυψεν ἑνέα πόδας ὑπὸ τὴν γῆν ναόν, μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὁποίου ἀνεῦρε λίθον, ὃν ὡς ὁ ἴδιος λέγει δὲν θὰ ἀντήλλασσε πρὸς ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῶν τάφων τῆς Κύπρου. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπῆρχε δίγλωσσος ἐπιγραφὴ ἐκ κυπριακῶν καὶ φοινικικῶν χαρακτήρων, ἥτις μετὰ τῆς προμνησθείσης τοῦ δουκὸς de Luynes ἐχρησίμευσεν ὡς κλεὶς πρὸς κατανόησιν τῆς κυπρίας γραφῆς. Πλὴν τούτων ὁ Lang ἀνεκάλυψε πλείστας φοινικικάς, κυπριακὰς καὶ ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, μέγαν ἀριθμὸν ἀγαλμάτων καὶ δύω θησαυροὺς ἐξ ἀργυρῶν νομισμάτων τῶν πρώτων χρόνων τῆς νομισματοποιίας. Ταῦτα πάντα κοσμοῦσιν ἤδη τὸ Βρετανικὸν μουσεῖον.

Ἡ μεγαλειτέρα ὅμως τῶν ἀνακαλύψεων δόξα ἐπεφυλάσσετο καὶ ἐνταῦθα εἰς τὸν Censola, ὅστις κατὰ τὸ ΝΔ τοῦ Ἰδαλίου ἀνεῦρε νεκρόπολιν, ἔνθα ἀνέσκαψε 15,000 τάφους ἀρχαιοτάτους, ἐν οἷς εὗρεν ἀγγεῖα ὑάλινα, οἷον ἀμφορεῖς καὶ ληκύθους, ἐνώτια, ψέλλια, χρυσᾶ κοσμήματα καὶ λυχνίας ἐξ ὀπτῆς γῆς, ὧν ὡς ἔκ τινος ἐπιγραφῆς ἐπὶ μιᾶς τούτων ἐμφαίνεται ἄλλαι μὲν κατεσκευάσθησαν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἄλλαι ἐν τῇ νήσῳ. Πάντα τὰ εὑρήματα ταῦτά εἰσιν ἑλληνορωμαϊκῆς ἐποχῆς. Τοσοῦτοι δὲ ἦσαν οἱ ἐνταῦθα ἀνασκαφέντες τάφοι, ὥστε ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἔγραφεν ἀστειζόμενος πρὸς τὸν Cesnola· «Προσέξατε, μὴ καταβυθισθῇ ἐκ τῶν πολλῶν ὀπῶν ἡ νῆσος· ἀλλ' ἂν τοιοῦτόν

τι συμβῇ, σώσατε τοὐλάχιστον τὰ ἀρχεῖα τοῦ ἀμερικανικοῦ προξενείου»! Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ νῆσος δὲν κατεβυθίσθη ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τούτων, ἀλλ' ὅτι ἐστερήθη διὰ παντὸς μέρους τῶν πολυτίμων κειμηλίων, ἅτινα ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας ἐνέκρυπτεν ἐν ἑαυτῇ, καὶ οὐδεὶς ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀφαιρῇ.

Αἱ σπουδαῖαι αὗται τοῦ Cesnola ἀνακαλύψεις εἵλκυσαν τὴν προσοχὴν καὶ τῶν λοιπῶν ἐν Λάρνακι προξένων, οἵτινες ἤρξαντο ἀγοράζοντες διαφόρους ἀρχαιότητας ἐξ ἐργατῶν, ἀνασκαπτόντων δι' ἴδιον λογαριασμὸν καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀδείας τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ἐξακολουθῶν τὰς ἀνασκαλεύσεις αὐτοῦ ὁ Cesnola, ἀνεῦρεν ἄπειρα ἀγγεῖα καὶ πληθὺν ἀντικειμένων τῶν τάφων μεγάλης ἱστορικῆς σπουδαιότητος· δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ ἀνακαλύψῃ τὸν ναὸν τῆς Ἰδαλίας Ἀφροδίτης. Ὁ ὑπὸ τοῦ Lang ἀνακαλυφθεὶς εἶναι τόσῳ μικρῶν διαστάσεων, ὥστε κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Cesnola δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑμνηθῇ καὶ ψαλῇ τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν. Καὶ κατὰ διαφόρους ἄλλας τοποθεσίας τοῦ Ἰδαλίου ἀνεῦρε τάφους ὁ Cesnola.

Ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ ἑτέρου λόφου διὰ προγενεστέρων ἀνασκαφῶν ἀνευρέθησαν τὰ θεμέλια ἀρχαίου οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον φαίνεται, ὅτι ἦν φρούριον ὡς ἐκ τῆς ἐνταῦθα εὑρέσεως πολλῶν χαλκίνων ὅπλων, ἅτινα περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ἥτις, ἐπειδὴ ἡ τύχη αὐτῶν εἶναι ἄγνωστος, ὑποτίθεται ὅτι τὰ ἐπώλησεν ὡς ἄχρηστον μέταλλον πρὸς κατασκευὴν τηγανίων καὶ ἄλλων μαγειρικῶν σκευῶν.

Νοτιοδυτικῶς τοῦ Δάλι καὶ οὐ μακρὰν αὐτοῦ κεῖται ἡ μικρὰ κώμη Ἀλάμπρα ἐπὶ βραχώδους κατωφερείας λόφου τινός, ἀπέναντι τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἕτερος τοιοῦτος, χωριζόμενος τῆς κώμης δι' ἀποτόμου χαράδρας. Ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ λόφου τούτου ἀνεῦρεν ὁ Cesnola 82 τάφους ὁμοίους τῶν ἐν Ἰδαλίῳ, οὓς θεωρεῖ ὡς τοὺς ἀρχαιοτέρους τῆς Κύπρου. Οἱ τάφοι οὗτοι περιεῖχον εἰδικὴν τάξιν ἀγγείων ἐξ ὀπτῆς γῆς, παρομοίαν τῆς ὁποίας οὐδαμοῦ ἄλλοθι τῆς νήσου ἀνευρέθη, ἕκαστος δὲ ἐκ τούτων περιεῖχε καὶ χάλκινόν τι ἀντικείμενον, οἷον κεφαλὰς ἀκοντίων, ξίφη, ἀξίνας, μαχαίρας, καθρέπτας, ἐργαλεῖα καὶ ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων καὶ μικρὸν πήλινον ἀγαλμάτιον βαναύσου τέχνης, ὅπερ τινὲς τῶν διακεκριμένων ἀρχαιολό-

γων ἐθεώρησαν ὡς παιδικὸν παίγνιον, παριστῶν τὴν Ἀφροδίτην, ἔργον δὲ τῆς πρώτης περιόδου τῆς τέχνης. Ὁ Cesnola διστάζει ὅμως νὰ παραδεχθῇ τὴν γνώμην τῶν θεωρούντων τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ὡς παιδικὰ ἀθύρματα, θεωρεῖ δέ, ὅτι ἐτίθεντο ἐντὸς τῶν τάφων ὡς καὶ ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω κτερίσματα, ὅπως δείκνυται τὸ ἐπάγγελμα ἢ τὸ φῦλον τῶν ἐνταφιαζομένων.

Ἐπὶ τοῦ βράχου τούτου φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχε φρούριον, ἔνθα διέμενε φρουρὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰδαλίου, ὁρίζον ἓν τῶν σημείων τῶν συνόρων τοῦ ἀρχαίου τούτου βασιλείου. Ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἀνευρεθέντων ἀγγείων 700 κατετέθησαν ἐν τῷ μουσείῳ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, τινὰ ἐκλάπησαν ὑπὸ τῶν ἐργατῶν, καὶ πολλὰ ἄλλα ἀποστελλόμενα εἰς Ἀμερικὴν ὑπὸ τοῦ Cesnola κατεβυθίσθησαν παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Συρίας, ναυαγήσαντος τοῦ πλοίου, μετὰ 60 κιβωτίων περιεχόντων διαφόρους ἄλλας ἀρχαιότητας, χρυσᾶ νομίσματα κλπ. Ὁ Cesnola καὶ ἐν ταῖς ἀτυχίαις ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὸν Ἑλγῖνον· καὶ τούτου ἓν πλοῖον κομίζον ἀρχαιότητας ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἀγγλίαν κατεβυθίσθη παρὰ τὰ Κύθηρα. Οἱ θεοὶ τῶν Ἑλλήνων δὲν θέλουσι νὰ καταλίπωσι τὴν ὡραίαν αὐτῶν χώραν· νοσταλγοῦσιν ἤδη εἰς ξένους μεμακρυσμένους καὶ παγεροὺς τόπους· τίς οἶδε μίαν ἡμέραν ἂν δὲν ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς προσφιλεῖς των πατρίδας!

Ἐξ Ἰδαλίου ἀνατολικῶς βαίνοντες πρὸς τοὺς Γόλγους (τὴν νῦν κώμην Ἀθηένου), διερχόμεθα κατ' ἀρχὰς διὰ τῆς Ποταμιᾶς, μικροῦ χωριδίου λαβόντος τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ἐντὸς ποταμοῦ θέσεως αὐτοῦ. Ἡ Ποταμιὰ ἦν βασιλικὴ κατοικία τῶν Λουζουνιάνων, ἐν δὲ τῷ ἐνταῦθα ὀχυρῷ πύργῳ ἠρέσκετο διαμένουσα ἡ Αἰκατερίνη Κορνάρου. Οἱ Ἐνετοὶ καταλαβόντες τὴν νῆσον, κατηδάφισαν αὐτό, ὡς καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Κυρηνείας· ἤδη ἡ Ποταμιά, ἔνθα οὐδὲν ἴχνος σώζεται τῶν παλαιῶν οἰκοδομημάτων, ἀνήκει εἰς εὐπόρους τινὰς χωρικοὺς ὡς *τζιφλίκιον*. Ἐνταῦθα ὁ Cesnola ἐξέχωσέ τινας τάφους. Μετὰ 2 ὥρας ἐξ Ἰδαλίου φθάνομεν εἰς τὴν Ἀθηένου, μίαν τῶν μεγαλειτέρων κωμῶν τῆς Μεσαορίας (κοινῶς Μεσαρκᾶς). Ἡ Μεσαορία, κληθεῖσα οὕτως ἴσως ἐκ τῆς μεταξὺ ὀρέων θέσεώς της, ἐνουμένη μετὰ τῶν πεδιάδων τῆς Λευκωσίας καὶ τοῦ Μόρφου καταλαμβάνει τὸ τρίτον περίπου τῆς νήσου καὶ ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Πηδαλίου καὶ τῆς Σαλαμῖνος ἄχρι τοῦ Κρομμύου καὶ Μόρφου. Ἅπασα αὕτη ἡ πεδιὰς

τυγχάνει ἐκ τῶν γονιμωτέρων τοῦ κόσμου, καθίσταται δὲ κατ' εὐτυχεῖς ἐνιαυτοὺς ὁ ἀληθὴς τῆς νήσου σιτοβολών. Ἀτελεύτητοι ἀγροὶ κεκαλυμμένοι ὑπὸ σίτου, κριθῆς καὶ βάμβακος ἀποδίδουσιν εἰκοσάκις τὸν σπόρον· ἀγέλαι προβάτων καὶ βοῶν τρέφονται πανταχοῦ, ὡς καὶ πλεῖσται κάμηλοι, χρησιμεύουσαι πρὸς μεταφορὰν τῶν προϊόντων. Μετὰ τὸν θερισμὸν ἡ Μεσαορία μεταβάλλεται εἰς μεγάλην ἔρημον, διότι τὸ θέρος στερεῖται ὑδάτων, ἐπομένως δὲ καὶ φυτείας· αἱ πλήμμυραι τοῦ Πεδαίου, τοῦ Ἰδαλίου καὶ ἄλλων μικρῶν χειμάρρων ἀρδεύουσιν ἀρκούντως αὐτὴν τὸν χειμῶνα καὶ ἐναποθέτουσιν ἰλὺν ἐκτάκτου γονιμότητος, ἀλλ' ἡ πεδιὰς στερεῖται τέλεον πηγαίων ὑδάτων· ἡ καταστροφὴ τῶν ἄλλοτε πολυαρίθμων φρεάτων, ἅτινα συνεκοινώνουν πρὸς ἄλληλα, ἐπήνεγκε τὸν αὐχμόν.

Ἡ Ἀθηένου εἶναι μία τῶν μεγαλειτέρων κωμῶν τῆς Μεσαορίας, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς ἀσχολοῦνται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ φημίζονται καθ' ὅλην τὴν νῆσον ὡς οἱ δεξιώτεροι ἀγωγεῖς. Ὀλίγον δὲ ἔξωθι τῆς κώμης κεῖνται τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων Γόλγων ἐπὶ ὑψηλῆς τινος θέσεως, σήμερον Γιόργων καλουμένων κατὰ μετατροπὴν τοῦ λ εἰς ρ. Τὴν θέσιν τῶν Γόλγων ἄλλοι μὲν ὥριζον παρὰ τὰ Κούκλια, ἄλλοι παρὰ τὸ Καρπάσιον καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ, πρῶτος δὲ ὁ Σακελλάριος, ὡς ὁ ἴδιος ἀναφέρει, ἀνεῦρεν αὐτὴν ἐνταῦθα, καὶ τὴν γνώμην του ἐπιβεβαιοῦσιν αἱ μεταγενέστεραι ἀνασκαφαί, ἔτι δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα Γιόργοι. Ἡ πόλις, ἥτις ὡς λέγεται ἐθεμελιώθη ὑπὸ ἀποικίας Σικυωνίων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν Γόλγου τινός, ὃν τινες θεωροῦσιν υἱὸν τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἀδώνιδος, ἦν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διάσημος διὰ τὸν ἐν αὐτῇ ναὸν τῆς Ἀφροδίτης, τῆς Γολγίας καλουμένης, εἰς ἣν καὶ ἦτο ἡ πόλις ἀφιερωμένη, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι τρεῖς, Πάφος, Ἰδάλιον καὶ Ἀμαθοῦς.

Οἱ Γόλγοι ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Πλινίου μεταξὺ τῶν δέκα καὶ πέντε σπουδαίων πόλεων τῆς Κύπρου, ἀλλ' ἡ σπουδαιότης αὐτῶν βεβαίως δὲν συνίστατο εἰς τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἰσχύν, ἀλλ' εἰς τὸ ἐπίσημον τῆς πόλεως τῆς Ἀφροδίτης, διότι οὔτε ἱστορικῶς ἀναφέρεται, οὔτε ὡς μεσογείως κειμένη ἠδύνατο μεγάλως ν' ἀναπτυχθῇ· τοῦτο προσέτι ἀποδεικνύει καὶ ἡ μικρὰ ἔκτασις τῶν ἐρειπίων αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ πόλις τῆς Γολγίας περιεβάλλετο δι' ἰδιαιτέρας ἐπισημότητος, διότι κατὰ τὴν παράδοσιν ἦν παναρχαία, εἶχε δὲ ἱερὸν τῆς Ἀφροδί-

της, πρὶν ἢ ὁ Ἀγαπήνωρ ἐλθὼν εἰς Κύπρον κτίσῃ τὴν Νέαν Πάφον καὶ ἀνεγείρῃ ναὸν εἰς τὴν μεγάλην θεόν. Ὁ Neubauer προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ Γόλγοι ἦσαν ἐξάρτημα τῆς Πάφου. Θρησκευτικῶς ἴσως, ἂν καὶ οἱ Γόλγοι προϋπῆρξαν τῆς Πάφου, πολιτικῶς ὅμως ἀδύνατον, διότι ἀφίσταντο πολύ, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ὑπῆρχον ἄλλα βασίλεια. Ἡ πόλις ἢ μέρος αὐτῆς περιεβάλλετο ὑπὸ τείχους, οὗ διακρίνονται ἔτι τὰ ἴχνη· δυστυχῶς οἱ χωρικοὶ ἀφαιροῦσι καὶ ἐντεῦθεν τοὺς λίθους. Ἀνατολικῶς τῆς θέσεως ταύτης ὁ Cesnola ἀνεκάλυψε λιθίνους σαρκοφάγους, καί τις γάλλος ἀρχαιολόγος κυπριακὰς ἐπιγραφάς, εὑρισκομένας ἤδη ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λούβρου. Ἔν τισι δὲ τάφοις ἀνεῦρεν ὁ Cesnola διαφόρους ἐπιτυμβίους στήλας, ἐφ' ὧν παραστάσεις ἑνὸς ἢ δύω λεόντων ἢ δύω σφιγγῶν, καὶ πολύτιμον σαρκοφάγον, οὗ ἡ μία πλευρὰ ἦν τεθραυσμένη. Ἐπὶ τῆς ἑτέρας παρίσταται ὁ μύθος τοῦ Περσέως καὶ τῆς Μεδούσης, ὁπότε οὗτος ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν τῆς φοβερᾶς Γοργόνος καὶ θέσας αὐτὴν ἐντὸς τῆς ὄπισθεν ἀνηρτημένης πήρας του, ἐκ φόβου μὴ ἀπολιθωθῇ, φεύγει δρομαῖος ἐκ τῆς χώρας τῶν Γοργόνων. Δέκα λεπτὰ μακρὰν τοῦ νεκροταφείου τούτου ἐν θέσει τινὶ Ἅγιος Φώτιος ὁ de Vogué ἀνεκάλυψεν ὡραίας λιθίνους κεφαλὰς καὶ ἀγαλμάτια, ὁ δὲ Cesnola κολοσσιαίαν κεφαλὴν καὶ διαφόρους ἄλλας ἀρχαιότητας· εὗρεν ὡσαύτως τὰ θεμέλια τοίχων καὶ 72 βάσεις στύλων βαναύσου τέχνης καὶ διαφόρου ρυθμοῦ, ἐξ οὗ φαίνεται, ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἀρχαιότατος ναός· ἀνεῦρε προσέτι ἀγαλμάτια ἐκ τιτανώδους λίθου, ἓν τῶν ὁποίων ἀσσυριακοῦ ρυθμοῦ 7 ποδῶν ὕψους κάλλιστα διατηρούμενον εἶχε πώγωνα καὶ ἔφερε μακρὸν χιτῶνα, δύω μεγάλα λίθινα ἀγγεῖα, ἐπὶ τοῦ ἑνὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχε κυπριακὴ ἐπιγραφή, καὶ 228 ἄλλα ἀγάλματα, ὧν τὰ πλεῖστα τεθραυσμένα. Ἐν ἑτέρῳ ἀγρῷ ἀνεκάλυψε 32 ἀγάλματα διαφόρου μεγέθους, ἀνήκοντα ἅπαντα εἰς τὸν ἱερατικὸν ἐκεῖνον ρυθμὸν τὸν συνήθως ἀπαντῶντα ἐν τοῖς ἀνακαλυπτομένοις ἀσσυριακοῖς καὶ βαβυλωνιακοῖς ἀγάλμασιν· οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εἶναι ἑλληνικῆς τέχνης· φέρουσιν αἰγυπτιακὰ ἢ ἀσσυριακὰ καλύμματα, ἡ δὲ κεφαλὴ εἶναι τὸ μόνον μέρος, εἰς ὃ ὁ γλύπτης ἔδωσε τὴν μεγαλειτέραν προσοχήν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν δὲν παριστῶσιν οὔτε Αἰγύπτιον οὔτε Ἀσσύριον, ἀλλ' ἔχουσιν, ὡς λέγει ὁ Cesnola, μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τοὺς σημερινοὺς κατοί-

κους τῆς νήσου, πιθανὸν νὰ παρίστων ἐξόχους Κυπρίους. Τινὰ μὲν ἐκ τούτων φέρουσι ποδήρη χιτῶνα, ἄλλα δὲ βραχὺν μέχρι γονάτων, καί τινων μὲν αἱ χεῖρές εἰσιν ἐλεύθεροι, τινῶν δὲ ἡ δεξιὰ εἶναι κεκλιμένη ἐπὶ τοῦ στήθους, κρατοῦσα ἄνθος λωτοῦ, ὅπερ ἦν σύμβολον τῶν ἀσσυρίων ἱερέων. Ὅθεν δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι τὰ ἀγάλματα ταῦτα δὲν παριστῶσιν ἐπισήμους Κυπρίους, ὡς φρονεῖ ὁ Cesnola, ἀλλ' ἱερεῖς τῆς Ἀφροδίτης, φέροντας ἀσσυριακὸν τύπον ὡς ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς νήσου ἐπιδράσεως τῶν Ἀσσυρίων.

Μεταξὺ τῶν 32 τούτων ἀγαλμάτων ὑπῆρχεν ἓν ἡμικολοσσιαῖον, ἄριστα διατηρούμενον, ἠκρωτηριασμένον ὅμως· εὐτυχῶς τὰ ἄκρα εὑρεθέντα κατόπιν προσηρμόσθησαν κάλλιστα. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο παριστᾷ ἴσως ἱέρειαν τῆς Ἀφροδίτης, ἂν καί τινες θεωροῦσιν αὐτὸ παριστῶν αὐτὴν τὴν Ἀφροδίτην. Ὁ Cesnola ἀνεῦρε προσέτι κολοσσιαῖον ἄγαλμα Ἡρακλέους τεθραυσμένον· τῆς δεξιᾶς χειρὸς εὑρέθη μόνον ἓν τεμάχιον, κρατοῦν τέσσαρα βέλη· διὰ τῆς ἀριστερᾶς φέρει βαρεῖαν ἀκανθώδη ῥάβδον καὶ μέρος τόξου ἐστολισμένου διὰ κεφαλῆς ζῴου. Ἐπί τινος ἄλλου ἀνακαλυφθέντος λίθου παρίσταται εἷς τῶν ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους, ἁρπάζοντος τὰς βοῦς τοῦ Γηρυόνου. Πλησίον εὑρέθη σειρὰ 5 μεγάλων τετραγώνων λίθων, οἵτινες ὑποτίθενται βάσεις ἀγαλμάτων. Ἀλλαχοῦ δὲ καὶ ἄλλαι λίθιναι βάσεις, παρ' αἷς κάλλιστα ἀγάλματα, ὧν ἓν φυσικοῦ μεγέθους ἔχει τὸ γένειον καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ ἔχοντες ἀνθρωπίνην κεφαλὴν ταῦροι τῆς Νινευΐς, ἐξ ὧν βρίθει τὸ βρετανικὸν μουσεῖον. Μεταξὺ δὲ στρώματος σποδοῦ 10 ποδῶν μήκους καὶ 7 πλάτους εὑρέθη μικρὸν ἀλαβάστρινον ἀγγεῖον καὶ δύω πήλιναι μορφαὶ ἱππέων καί τινα ἀγάλματα καὶ κεφαλαί. Ἓν τῶν ἐνταῦθα ἀνακαλυφθέντων ἀρίστων ἀγαλμάτων μέγα καὶ κάλλιστα διατηρούμενον φαίνεται ἑλληνικῆς τέχνης, ἴσως δὲ παριστᾷ ἱερέα. Ὡραία ἑλληνικὴ κεφαλὴ ὑποτίθεται τοῦ Ζήνωνος. Ἀγαλμάτιόν τι ἀκέφαλον $4\,1/2$ ποδῶν, παριστῶν Μοῦσαν, εἶναι ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν χαρίεσσαν θέσιν τῶν χειρῶν κρατουσῶν λύραν. Ἄλλο ἄγαλμα παριστᾷ αἰγύπτιον πολεμιστὴν ἔχοντα τὸ στῆθος κεκοσμημένον διὰ πολλῶν περιδεραίων. Ἀξιοσημείωτα εἶναι ἐπίσης τεμάχιον πολεμιστοῦ κεκλιμένου ἐπὶ τοῦ γόνατος καὶ τανύοντος τὸ τόξον, τρία συμπλέγματα παριστῶντα τὸν τρίσωμον Γηρυόνην, καὶ ἀγαλμάτιον ἐρειδόμενον ἐπὶ

δύω Καρυατίδων, ὧν αἱ κεφαλαὶ μόνον σώζονται, παριστῶν πιθανῶς τὴν Ἀφροδίτην. Μεταξὺ ἄλλων ἐνταῦθα ἀνακαλυφθέντων ἀντικειμένων διακρίνονται μεγάλαι μονόλιθοι τετράγωνοι λυχνίαι. Ἀλλαχοῦ εὑρέθη σύμπλεγμα γυναικῶν, αἵτινες θηλάζουσι τὰ βρέφη των, ἔτι δὲ καὶ ἀγελάδων καὶ ἄλλων ζώων, ἐνασχολουμένων μετὰ τῶν μικρῶν αὐτῶν. Ὁμοίως ἕτερον σύμπλεγμα ἐκ τεσσάρων προσώπων, ὧν ἓν κρατεῖ νεογέννητον βρέφος, ἐνῷ ἡ μήτηρ εἶναι κεκλιμένη ἐπὶ ἕδρας, τὴν κεφαλὴν δ' αὐτῆς ὑποστηρίζει θεραπαινίς.

Ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ Cesnola ἀνακαλυφθέντα ἀγάλματα εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν τοιχωμάτων τοῦ ναοῦ κεχωρισμένα ἀλλήλων κατὰ τὸν διάφορον ρυθμὸν αὐτῶν, ἤτοι τὰ αἰγυπτιακὰ ἀλλαχοῦ, ἐπίσης τὰ ἀσσυριακά, ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκά. Τὰ ἐρείπια ταῦτα ἀναμφισβητήτως εἰσὶ λείψανα ναοῦ, ἴσως αὐτοῦ τοῦ περιωνύμου τῆς Ἀφροδίτης, οὗ ὅμως ἀγνοεῖται ὁ ρυθμός. Ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα δὲν εὑρέθησαν χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα, ὑποτίθεται, ὅτι κατεστράφη καὶ ἐσυλήθη, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου τὸ βαθὺ τῆς σποδοῦ στρῶμα ὑποδηλοῖ, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος κατέπεσεν ἐκ πυρκαϊᾶς ἢ κεραυνοῦ. Ὀρθότερον ὅμως νομίζομεν, ὅτι ἡ καταστροφὴ αὕτη ἐπῆλθε τὸν δ' μ. Χ. αἰῶνα, ὅτε ὁριστικῶς ἐθριάμβευσεν ὁ χριστιανισμός, ἐκ τῶν Χριστιανῶν, οἵτινες ἀφαιρέσαντες πᾶν πολύτιμον ἀντικείμενον, συνέτριψαν τὰ ἀγάλματα, θάψαντες αὐτὰ ἐντὸς λάκκων, καὶ ἐκρήμνισαν καὶ ἐπυρπόλησαν τοὺς ναούς.

Πρὸ τοῦ Cesnola ἀνασκαφὰς ἐνήργησεν ἐνταῦθα τῷ 1842 καὶ ὁ de Vogué, μεταξὺ δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθέντων ὑπῆρχον τρία εἴδωλα συνεσφιγμένα ἐντὸς τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐνδυμάτων ὡς ἐν θήκῃ, ἔργα ἀρχαϊκά, ἀγροῖκα καὶ ἀρχαιότυπα, παραστάσεις τῆς ἐν θρόνῳ καθημένης Ἀφροδίτης, ἐκτεινούσης τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν γονάτων, ἐχούσης ἐν τῇ δεξιᾷ ἄνθος, τὸν κομψὸν λαιμὸν κεκοσμημένον διὰ περιδεραίου ἐκ τριπλῆς σειρᾶς μαργαριτῶν καὶ τὴν κόμην ἐστεμμένην διὰ τριπλοῦ στεφάνου ἐκ ῥόδων. Αὕτη ἦν ἡ Ἀφροδίτη τῆς Κύπρου ἡ ἐν ἄνθεσι καὶ θυμιάμασι τετιμημένη τῆς Πάφου θεά, ἔνθα κατὰ τὸν ποιητὴν ὑπερβαλλόντως ἠρέσκετο ἐρχομένη, διότι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν αὐτῇ ναὸς μετὰ ἑκατὸν βωμῶν, ἐκ χλωρῶν στεφάνων εὐωδιαζόντων, καὶ θυμίαμα ἀραβικόν.

Ἡμίσειαν ὥραν ἀνατολικῶς τῆς Ἀθηένου κεῖται ἡ κώμη Με-

λούσια, κληθεῖσα οὕτως ὡς ἐκ τοῦ πολλοῦ καὶ ἀρίστου ἐνταῦθα παραγομένου μέλιτος. Ἐκ τούτου ὁ Σακελλάριος θέτει ἐνταῦθα τοὺς Χύτρους, ὧν τὸ μέλι ἐφημίζετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὸ ἄριστον τῆς Κύπρου, ὡς σήμερον τὸ τῆς Μελούσιας. Ἂν καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀρκετόν, ὅπως πείσῃ ἡμᾶς, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειντο οἱ Χύτροι, ἐν τούτοις δὲν εἶναι καὶ ἀπίθανον, διότι οἱ Χύτροι, Χυτροὶ ἢ Χύτρη ἦν μεσογεία πόλις, κτισθεῖσα ὑπὸ Χύτρου υἱοῦ τοῦ Ἀλέδρου καὶ ἐγγόνου τοῦ Ἀκάμαντος, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἀναφέρει αὐτὴν μετὰ τῆς πλησίον κειμένης Τριμηθοῦντος. Οἱ πλεῖστοι θέτουσιν αὐτὴν ἐν Κυθραίᾳ, ἀλλ' εἴδομεν, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές. Οἱ Χύτροι ὑπῆρξαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους πρωτεύουσα ὁμωνύμου βασιλείου, ὑφ' ὃ φαίνεται, ὅτι ὑπήγοντο τὰ παρακείμενα πολίσματα, Γόλγοι καὶ Τριμηθοῦς. Κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἐκπεσοῦσα τῆς προτέρας αὐτῆς ἐπισημότητος, ὑπῆρξεν ἕδρα ἐπισκόπου· τοῦτο ὅμως θέτει ἡμᾶς εἰς ἀμφιβολίαν περὶ τῆς θέσεως τῶν Χύτρων, διότι πῶς εἶναι δυνατὸν οἱ ἐνταῦθα Χύτροι νὰ εἶχον ἐπίσκοπον, ἀφοῦ τοιοῦτον εἶχε καὶ ἡ παρακειμένη Τριμηθοῦς ;

Ἡμίσειαν ὥραν ἀνατολικώτερον τῆς Μελούσιας κεῖται ἡ κώμη Τριμηθουσιὰ ἐπὶ τῆς ἀρχαίας πολίχνης Τριμηθοῦντος ἢ Τρεμιθοῦντος, ἥτις κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκλήθη οὕτω, διότι ἐλθούσης ἐνταῦθά ποτε τῆς Ἀφροδίτης διεσαλεύθη ὑπὸ τρόμου ὁ τόπος· ὅθεν ἐνταῦθα θὰ ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς θεοῦ. Κατὰ δὲ τὸν Στέφανον Βυζάντιον ἐκλήθη οὕτως ἐκ τῶν πολλῶν ἐνταῦθα τερμίνθων, ἃς οἱ Κύπριοι τρεμίθους καλοῦσι· σήμερον οὐδὲν τοιοῦτον δένδρον ὑπάρχει ἐνταῦθα. Ἡ Τριμηθοῦς κατέστη γνωστοτέρα ἐπὶ τῶν Βυζαντίνων ὡς πατρὶς τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, ὅστις κατ' ἀρχὰς ποιμὴν προβάτων, ἐγένετο μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου αὐτοῦ ποιμὴν λογικῶν προβάτων, προχειρισθεὶς ἐπίσκοπος Τριμηθοῦντος. Κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ α' οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἀντεπεξῆλθε σφοδρῶς κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, μέχρι δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (350 μ. Χ.) ἐτέλεσε πολλὰ θαύματα, διὸ καὶ ἐκλήθη θαυματουργός. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος διὰ τὰς τότε τῶν βαρβάρων ἐπιδρομὰς μετεφέρθη τὸ ἅγιον λείψανον αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα οἱ αὐτοκράτορες μεγάλως ἐτίμησαν αὐτό· ἐκεῖθεν δὲ ὁ Θεοφόρος τῆς Ἐκκλησίας Πατὴρ μετεφέρθη πρὸ τῆς ἁλώσεως ὑπό τινος ἱερέως Γεωργίου Καλοχαιρέτου εἰς Κέρκυραν,

ἧς ἀνεκηρύχθη ὁ μέγας προστάτης· τὸ μέχρι σήμερον σωζόμενον λείψανον αὐτοῦ τυγχάνει πολλοῦ σεβασμοῦ καὶ τιμῶν παρὰ τοῖς Κερκυραίοις.

Ἡ Τριμηθοῦς ὡς ἀναφέρεται κατεστράφη ὑπὸ Ριχάρδου τοῦ Λεοντοθύμου τῷ 1091 μ. Χ., τὰ δὲ σωζόμενα ἐρείπια αὐτῆς εἰσιν ἐλάχιστα, τὸ πλεῖστον κατηρειπωμένοι βυζαντιακοὶ ναοί· ἔν τινι δὲ θέσει λατόμαις βλέπομεν παλαιὰ λατομεῖα. Ὁ Cesnola ἀνεκάλυψεν ἐνταῦθα μεγάλην νεκρόπολιν, ἐκ τῶν τάφων τῆς ὁποίας ἀνέσυρεν ὑάλινα καὶ πήλινα ἀγγεῖα ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὁπότε φαίνεται, ὅτι ἔλαβε μεγαλειτέραν ἀνάπτυξιν ἡ πόλις αὕτη.

Ἐκ Τριμηθοῦντος, ὅπως ἐπαναστρέψωμεν εἰς Λευκωσίαν, ἀκολουθοῦμεν ἑτέραν ὁδὸν ΒΔ, καὶ μετὰ 1 ὥραν φθάνομεν εἰς τὸ χωρίον Πειρόϊ, σταθμὸν τῶν ἐκ Λευκωσίας εἰς Λάρνακα καὶ τἀνάπαλιν μεταβαινόντων διὰ τῆς ἐντεῦθεν διερχομένης ἁμαξιτοῦ, τῆς καλλίστης ἁπασῶν τῶν ἐν τῇ νήσῳ. Τὴν ὁδὸν ταύτην ὀκτὼ περίπου ὡρῶν διατρέχουσιν αἱ ἅμαξαι ἐντὸς 4—5. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τῆς ἁμαξιτοῦ βαίνοντες, διερχόμεθα μετὰ 2 ὥρας παρὰ τὴν κώμην Ἀχλαντζιὰν καὶ μετὰ 1 εἰσερχόμεθα διὰ τῆς πύλης τῆς Ἀμμοχώστου εἰς Λευκωσίαν. Ἐκ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἡ ὄψις τῆς πόλεως, ἐν τέταρτον ἔξωθεν ὁρωμένης, εἶναι μαγευτική. Ὁλόκληρος ἡ πόλις ὡς ἐν πανοράματι καθορᾶται μετὰ τῶν κήπων, ἐξ ὧν ὑψοῦνται ἄπειροι φοίνικες, τῶν ὑψηλῶν μιναρέδων καὶ τῶν θόλων τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἁπάντων περιβαλλομένων ὡς ἐν πλαισίῳ ὑπὸ τοῦ τείχους. Ἀλλ' ὅταν τις εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, αἰσθάνεται ἐντὸς τῶν στενῶν αὐτῆς καὶ σκολιῶν ὁδῶν, τῶν παλαιῶν οἰκιῶν καὶ τῆς λοιπῆς ἀθλιότητος τῶν τουρκικῶν πόλεων, ἀνάλογον πλῆξιν καὶ στενοχωρίαν, οἵαν καὶ ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν ἀηδῆ Σταμπούλ μετὰ τὰς μαγευτικὰς τοῦ Βοσπόρου ἀκτάς.

Καταλείποντες ἤδη τὴν Λευκωσίαν, ἐξερχόμεθα διά τῆς πύλης τῆς Κυρηνείας, πρὸς ἣν καὶ κατ' εὐθεῖαν τρεπόμεθα, ἀκολουθοῦντες τὴν μεταξὺ τῶν δύω τούτων πόλεων ἁμαξιτόν. Ἀφοῦ πρῶτον διέλθωμεν παρὰ τὰς κώμας Τράχωνας καὶ Μιντζέλι, φθάνομεν εἰς Δίκωμον, καλούμενον οὕτω διότι σύγκειται ἐκ δύω πλησίον κειμένων κωμῶν, εἶτα ἀνερχόμεθα τὰ ὄρη τῆς Κυρηνείας, διερχόμενοι δι' ὡραιοτάτου παρὰ τοὺς πρόποδας αὐτῶν κυπαρισσῶνος καὶ διὰ καλῶν

τινων ἐκεῖ *τσιφλικίων*, καὶ μετὰ 4 ἐκ Λευκωσίας ὥρας φθάνομεν εἰς τὴν ἀντίπεραν πλευρὰν τῶν ὀρέων, ὁπόθεν φαίνεται κάτωθι ἡ πεδιὰς τῆς Κυρηνείας. Ἐνταῦθα ὁ ἐν Κυρηνείᾳ ἄγγλος δικαστὴς ἔκτισεν ἐπὶ ὡραίας τοποθεσίας κομψοτάτην ἔπαυλιν, ἔνθα διαρκῶς διαμένει, καὶ πέριξ ἐφύτευσε κήπους καὶ ἀμπέλους. Ἐδῶ ὑπάρχουσι καὶ πηγαί τινες ὑδάτων. Ἐντεῦθεν διὰ τῆς ἀμαξιτοῦ φθάνομεν μετὰ 1 ὥραν, δι' ὡραιοτάτων δασῶν διερχόμενοι, εἰς Κυρήνειαν· ἑτέρα δὲ ὁδός, ἀτραπὸς αὕτη, ὁδηγεῖ ἐκ τῆς θέσεως ταύτης εἴς τινα τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων τῆς Κυρηνείας, ἔνθα τὸ φρούριον τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἔρωτος, νῦν Ἁγίου Ἰλαρίωνος.

Τὸ φρούριον τοῦτο κατηρειπωμένον ἤδη, εἶναι τὸ καλλίτερον τῶν δύω ἄλλων, τῆς Καντάρας καὶ τοῦ Βουφαβέντου· τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἔρωτος δεικνύει, ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἔκειτο ἐνταῦθα ἱερόν τι ἀφιερωμένον εἰς τὸν θεὸν τοῦτον, τὸ δὲ σημερινὸν ὄνομα ἔλαβεν ἔκ τινος Ἁγίου Ἰλαρίωνος ἀσκητεύσαντος ἐνταῦθα μακρὰν τῆς κοινωνίας καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὀρέων καὶ ἀποθανόντος ἐντὸς τοῦ φρουρίου τούτου. Δὲν γνωρίζω, ἐὰν ὁ Ἰλαρίων οὗτος ἔχῃ σχέσιν τινὰ πρὸς τὸν Ἰλαρίωνα Κιγάλαν, τὸν πολυμαθῆ καὶ περίφημον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ κύπριον ἱερομόναχον, ὅστις τῷ 1674 ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου. Ὁ Ἰλαρίων ἀποβαλὼν τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἀξίωμα, ἄγνωστον πότε καὶ διατί, ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἴσως πρὸ ἢ μετὰ τὴν χειροτονίαν του διῆλθεν ἔτη τινὰ ἐπὶ τοῦ φρουρίου τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἔρωτος, λαβόντος ὡς ἐκ τούτου τὸ ὄνομα Ἅγ. Ἰλαρίων. Ὁ μικρὸς ἐνταῦθα χριστιανικὸς ναὸς φαίνεται, ὅτι ἐκτίσθη ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ τὸ φρούριον τοῦτο, ὡς καὶ τὰ λοιπά, ἐχρησίμευεν ὡς βασιλικὴ διαμονὴ τῶν Λουζινιάνων, κατεστράφη δ' ἐπίσης ὑπὸ τῶν Ἐνετων, οἵτινες φοβούμενοι ἐπιδρομὰς κατέστρεφον τὰ τοιαῦτα φρούρια, ὅπως μὴ χρησιμεύωσιν ὡς καταφύγια καὶ ἀμυντήρια.

η΄

Ἀπὸ Κυρηνείας εἰς Πάφον.

Λάπηθος. Καραβάς. Λάμπουσα (Λάπαθος). Μονὴ Ἀχειροποιήτου. Λάρναξ τῆς Λαπήθου (Λακεδαίμων;) Μύρτου. Μονὴ Ἁγίου Παντελεήμονος. Κορμακίτης (Κρόμμυον). Λιβερὰ (Κερβοία;) Μόρφου (Μορφώ;) Νικήτας. Πραστειό. Καζιβερά. Πεντάγεζα (Σέτραχος;). Περιστερονάρι. Λεύκα. Καραβοστάσι. Παλαιὰ χώρα (Σόλοι). Πέτρα τοῦ Λιμνίτη. Λίμπζα (Λιμενία;) Πουμός. Πόλις τῆς Χρυσοχοῦ (Ἀρσινόη). Πύργος τῆς Ρήγαινας (Ἀκαμαντίς;). Πηγὴ τοῦ Ἔρωτος, fontana amorosa, **(Ἀλεξάνδρεια;). Καλλινδῦσα. Ἅγ. Γεώργιος (Τεγησσός;). Στιρία. Νησί. Χρυσοχοῦ. Κτῆμα.**

Ἐξακολουθοῦντες τὴν ἀνὰ τὰ παράλια τῆς νήσου περιήγησιν ἡμῶν καταλείπομεν τὴν Κυρήνειαν πρὸς δυσμάς, βαίνοντες ἐπὶ ἀμαξιτοῦ κακῶς διατηρουμένης ἐν τῷ μέσῳ πυκνῶν ἐλαιώνων, κερατεῶν καὶ μυρσινῶν, καὶ ἀφοῦ διέλθωμεν διὰ δύω ὡραίων κτημάτων, τοῦ καλουμένου Φουγκὶ καὶ ἑτέρου τινὸς ἀνήκοντος τῷ ἄγγλῳ Χούστῳ, φθάνομεν μετὰ 3 ὥρας εἰς τὴν μεγάλην καὶ ὡραίαν κατάφυτον κώμην Λάπηθον, ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς θαλάσσης κειμένην, φυσικῶς δὲ πρὸς τὸ Πελλαπαΐσι ἀμιλλωμένην. Ὁ διὰ τῆς κώμης διερχόμενος ποταμὸς τῆς Λαπήθου καὶ πλεῖστα ἄλλα ὕδατα κινοῦσι 13 ὑδρομύλους καὶ ποτίζουσι τοὺς πλουσίους κήπους καὶ τῶν ἑπτὰ ἐνοριῶν τοῦ ὡραίου χωρίου, οὗ οἱ φιλότιμοι κάτοικοι δύω συντηροῦσι σχολεῖα. Ἄλλοτε ἀνὰ τὰς πλουσίας ἀναδενδράδας τῆς Λαπήθου ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς πεύκης καὶ τῆς πορτοκαλέας, ἀδελφικῶς ἐνταῦθα συναντωμένων, ἐφιλοσόφει μετὰ τοῦ σοφοῦ Γεωργίου τοῦ Λαπηθέως, κατερχόμενος ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου φρουρίου τοῦ θεοῦ τοῦ Ἔρωτος ὁ φιλόσοφος βασιλεὺς Λουζινιὰν Οὖγος ὁ Δ΄. Ἐνταῦθα κατασκευάζονται καὶ τὰ καθ' ὅλην τὴν νῆσον πωλούμενα χονδρὰ ὑφάσματα, τὰ *λαπαθιώτικα* καλούμενα, δι' ὧν ἐνδύονται πλεῖστοι ἐκ τῶν πτωχοτέρων τάξεων. Τῆς Λαπήθου δὲν ὑπολείπεται καὶ ὁ πλησίον καὶ ὀλίγον πρὸ αὐτῆς κείμενος Καραβάς, ὅστις ἔχει ἐπίσης πολλὰ ὕδατα καὶ ὡραιοτάτους κήπους. Μακρόθεν ἡ θέα τῶν δύω τούτων κωμῶν εἶναι μαγευτική.

Ἡ νῦν Λάπηθος ἔλαβε τὴν προσηγορίαν ἐκ τῆς ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν παρὰ τὴν θάλασσαν κειμένης ἀρχαίας Λαπήθου, ἥτις νῦν

καλεῖτα Λάμπουσα, εἴτε κατὰ παραφθορὰν τοῦ ὀνόματος, εἴτε διότι κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ μάλιστα ἐπὶ Λουζινιάνων, ὅτε ἀναφέρεται ὡς ἔχουσα 10,000 κατοίκων, ἔλαμπεν, ὡς ἡ καλλιτέρα τῶν βορείων τῆς νήσου πόλεων, καθὰ λέγει ὁ Σακελλάριος. Ἡ Λάπηθος ὑπῆρξε χώρα ἐπίσημος καὶ ἐμπορική. Ὁ Στράβων λέγει· «εἶθ' ἡ Κρομμύου ἄκρα· ἐν δὲ τῷ μεταξὺ Λάπαθός τέ ἐστι πόλις, ὕφορμον ἔχουσα καὶ νεώρια, Λακώνων κτίσμα καὶ Πραξάνδρου». Κατ' ἄλλους ὅμως ἡ Λάπηθος καὶ δωρικῶς Λάπαθος, Λάπιθος δὲ παρὰ Πτολεμαίῳ καὶ Λαπιθία παρὰ Διοδώρῳ, δὲν ἦν δωρικὴ πόλις, ἀλλὰ φοινικική, κτισθεῖσα κατὰ τὴν παράδοσιν ὑπὸ τοῦ Βήλου, ὡς καὶ τὸ Κίτιον, ὑπῆρξε δὲ πρωτεύουσα ὁμωνύμου βασιλείου.

Ἡ Λάμπουσα καλύπτεται ἤδη ὑπὸ ἐρειπίων ἐκτεινομένων μέχρι τῆς παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κειμένης Ἀχειροποιήτου μονῆς. Τῇδε κἀκεῖσε βλέπομεν κίονας ἐκ λευκοῦ λίθου καί τινα κιονόκρανα· ἔξωθι μικρᾶς τινος ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Εὐλαλίου σώζεται κάλλιστον μωσαϊκόν, ὁσημέραι καταστρεφόμενον, ἔνθα φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχεν ἀρχαῖος ναός, ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὁποίου θὰ ἐλήφθησαν καὶ οἱ τοὺς θόλους τοῦ Ἁγ. Εὐλαλίου στηρίζοντες τέσσαρες μικροὶ κυλινδρικοὶ κίονες. Παρὰ τὴν θάλασσαν δὲ σώζονται τὰ ἴχνη τῆς προκυμαίας ὡς καὶ τῆς ἀποβάθρας. Κατὰ τὴν παραλίαν βλέπομεν δωμάτια λελαξευμένα ἐντὸς τοῦ βράχου, κατεστραμμένα ὅμως πλὴν ἑνὸς εὐρέος παρὰ τὸν ναΐσκον τοῦ Ἁγίου Εὐλαλίου, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐμπρὸς θύραν καὶ ἄνωθι ὀπήν, δι' ἧς θὰ ἐξήρχετο ὁ καπνός, ἐὰν ὑποθέσωμεν τὸ σπήλαιον τοῦτο ὡς θυσιαστήριον. Ὡσαύτως παρὰ τὴν ἀκτὴν διακρίνονται καὶ δεξαμεναί, εἰς ἃς εἰσέρχεται τὸ θαλάσσιον ὕδωρ καὶ αἵτινες φαίνεται, ὅτι ἐχρησίμευον ὡς λουτρά.

Ἡ μονὴ τῆς Ἀχειροποιήτου κεῖται ἐν τῇ ἀκτῇ παρὰ μικρόν τινα ὅρμον, ὅστις θὰ ἦναι ὁ τοῦ Στράβωνος ὕφορμος, ἔνθα ὑπῆρχον καὶ τὰ νεώρια. Τοπάρχης τις τῆς πόλεως Ἐδέσσης πάσχων ἐκ λώβης, ἔπεμψε πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ζωγράφον τινὰ Ἀνανίαν καλούμενον, ὅπως γράψῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεανθρώπου καὶ φέρῃ αὐτὴν εἰς τὸν κύριόν του πρὸς ἴασιν. Ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς διαφόρους λαμβάνων μορφάς, ἀνέτρεπε τὰ σχέδια τοῦ ζωγράφου, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ γνωρίσῃ αὐτὸν καὶ ἔμελλε διὰ τοῦτο νὰ ἀπέλθῃ ἄπρακτος· εἶτα ὅμως ὁ Ἰησοῦς ἀπονιψάμενος τὸ πρόσωπον, ἀπεμάξατο ἐπὶ λευκοῦ

μανδηλίου, ἐφ' οὗ ἀπεικονίσθη ἡ ἀχειροποίητος αὐτοῦ μορφή, ἤτοι ἡ μὴ ὑπὸ χειρῶν πεποιημένη, ἣν ἔδωσε τῷ ζωγράφῳ, ὅπως φέρῃ εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ἀσπασθεὶς αὐτὴν ἐντελῶς ἰάθη. Κατόπιν τὸ μανδήλιον τοῦτο ἔσωσε τὴν Ἔδεσσαν ὡς ἐκ θαύματος ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας Χοσρόη, ζητηθὲν δ' εἶτα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ, ἀπεστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐν μεγάλῃ πομπῇ κατετέθη ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου, τῷ ἐπιλεγομένῳ τοῦ Φάρου, τῇ 16ῃ Αὐγούστου τοῦ 6452 ἀπὸ κτίσεως κόσμου. Οἱ Χριστιανοὶ ἔκτοτε ἑορτάζουσιν ἀνὰ πᾶσαν 16ην Αὐγούστου τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ Ἱεροῦ Μανδηλίου, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου εἶναι ἐκτισμένη καὶ ἡ ἐνταῦθα μονὴ τῆς Ἀχειροποιήτου (εἰκόνος), τεμάχιον τῆς ὁποίας οἱ μοναχοὶ λέγουσιν, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἐνταῦθα, εἰς οὐδένα ὅμως ἐπιδεικνύουσι. Κατὰ τὴν 16ην Αὐγούστου τελεῖται καὶ ἐνταῦθα μικρὰ πανήγυρις.

Μίαν καὶ πλέον ὥραν ἐντεῦθεν μεσογείως ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Κυρηνείας κεῖται ἡ κώμη Λάρναξ τῆς Λαπήθου, ἥτις λέγει ὁ Cesnola, ὅτι ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τῶν πολλῶν ἐνταῦθα λαρνάκων ἢ τάφων, οἵτινες πιθανὸν νὰ ἀνῆκον εἰς τὴν Λάπηθον. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νεκρόπολις παραλίας πόλεως νὰ κεῖται ἐπὶ τῶν ὀρέων ἐν τοιαύτῃ ἀπ' αὐτῆς ἀποστάσει. Ὁ Σακελλάριος θέτει ἐνταῦθα τὴν κυπρίαν Λακεδαίμονα, μεσόγειον πόλιν, κτισθεῖσαν ὑπὸ Λακεδαιμονίων, μνημονευομένην δὲ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου καὶ Στεφάνου Βυζαντίου. Ἐπὶ κατωφερείας λόφου τινός, ὅστις μακρόθεν φαίνεται ὡς τεχνητός, εὑρέθησαν ἐπιγραφαὶ τῆς πτολεμαϊκῆς περιόδου, ὁ δὲ Cesnola ἀνεκάλυψεν ἐν τοῖς πέριξ ἐρείπια μικροῦ ἐπιμήκους ναοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνεῦρε λίθινα ἀγάλματα, τεμάχια ἐξ ὀπτῆς γῆς, καὶ διαφόρους μεγάλας βάσεις ἐκ γρανίτου μεθ' ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν. Ἐκ τῆς κώμης Λαπήθου, ἔνθα καταλήγει ἡ ἐκ Κυρηνείας ἁμαξιτὸς ἀναχωροῦντες, βαίνομεν κατ' ἀρχὰς παραλίως, εἶτα δὲ ἐκ τῆς θαλάσσης πρὸς νότον τρεπόμενοι, ἀνερχόμεθα εἰς μέγα καὶ ὑψηλὸν ὀροπέδιον, ἐφ' οὗ κεῖται ἡ κώμη Μύρτου 3 ὥρας μακρὰν τῆς Λαπήθου, καὶ παρ' αὐτὴν ἡ μεγάλη μονὴ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, χρησιμεύουσα καὶ ὡς ἕδρα τοῦ μητροπολίτου Κυρηνείας, ὅστις οὕτω διάγει ὅλως μοναστικὸν βίον. Ὁ ἅγιος Παντελεήμων ἐκ Νικοδημείας ἦν ὡραιότατος νέος, σπουδάσας δὲ τὴν

ἰατρικήν, κατέστη δι' αὐτῆς περίφημος. Χριστιανὸς δὲ γενόμενος, πρὸς τὴν ἰατρικὴν σοφίαν προσέθετο καὶ τὸ χριστιανικὸν χάρισμα, δι' οὗ ἐτέλει θαύματα οὐχὶ πλέον ἀσκληπιάδου, ἀλλ' Ἁγίου, τοὺς τεθνεῶτας τῶν τάφων ἐγείρων. Διὸ καὶ ἐκλήθη ἔνδοξος, θαυματουργὸς καὶ ἰαματικός, ἔτι δὲ καὶ Παντελεήμων, ἐνῷ τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ ὄνομα ἦν Παντολέων. Συλληφθεὶς ὅμως διὰ τὰ χριστιανικὰ αὐτοῦ δόγματα, ἀπεκεφαλίσθη κατόπιν πολλῶν βασάνων ἐπὶ Μαξιμιανοῦ, διὸ καὶ ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς εἷς τῶν μεγαλειτέρων αὐτῆς μαρτύρων καὶ ἁγίων.

Εἰς τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ μεγαλομάρτυρος Παντελεήμονος τιμωμένην ταύτην μονὴν προσέρχονται καθ' ἕκαστον ἔτος (27 Ἰουλίου) χιλιάδες προσκυνητῶν ἐξ ἁπάσης τῆς νήσου, ἔνιοι δὲ καὶ ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πολλὰ κομίζοντες δῶρα εἰς τὸν ἰαματικόν, θαυματουργὸν Ἅγιον, εὐσεβῆ ἀναθήματα διὰ παρελθοῦσαν ἢ μέλλουσαν ἴασιν. Τὴν μονὴν ταύτην ἄσημον πρὸ αἰῶνος οὖσαν ἐμεγάλυνεν ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος μητροπολίτης Κυρηνείας Εὐγένιος Τέπρελης, ὅστις πλουσιώτατος ὤν, ἀφιέρωσεν ἅπασαν αὐτοῦ τὴν περιουσίαν εἰς τὴν μονήν, ἥτις ἔκτοτε κατέστη περίπυστος ἀνὰ τὴν νῆσον. Τὰ πλούσια τῆς ἐκκλησίας ἱερὰ σκεύη, μέγαν ἀργυροῦν πολυέλαιον βάρους 150 ὀκάδων καὶ πλεῖστα χρυσᾶ νομίσματα, ἅτινα κατέλιπεν εἰς τὴν μονὴν ὁ μητροπολίτης Τέπρελης, ἐσύλησε κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ὁ ὠμὸς τῆς Κύπρου πασσᾶς Κουτσοὺκ-Μεχεμέτ, διὰ τεσσάρων καμήλων μεταγαγὼν τὸν θησαυρὸν εἰς Λευκωσίαν, ἔνθα ἀπεκεφάλισε μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων καὶ τὸν ἐκεῖ ἐδρεύοντα μητροπολίτην Κυρηνείας Εὐγένιον, διάδοχον τοῦ Τέπρελη. Ἐκ τῶν σκευῶν τῆς ἐκκλησίας ἐσώθησαν μόνον ὡς ἐκ θαύματος οἱ τέσσαρες μεγάλοι ἀργυροῖ κηροστάται. Ὕδατα ἔχει κάλλιστα ἡ μονή, φερόμενα μακρόθεν δι' ὑδραγωγείων, παρ' αὐτὴν δὲ κεῖνται καὶ ὀλίγαι μεγάλαι πεῦκαι καὶ κυπάρισσοι, σχηματίζουσαι δύω μικρὰ δασύλλια, τὰ μόνα καθ' ὅλον τοῦτο τὸ ὀροπέδιον. Ἄνωθεν τῆς μονῆς τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος κεῖται καὶ ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ τῶν ὀρέων τῆς Κυρηνείας (ὕψους 960 μέτρων), ἅτινα ἐκτείνονται ἐντεῦθεν παρὰ τὴν βορείαν τῆς νήσου ἀκτὴν ἄχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου.

Ἐξ Ἁγίου Παντελεήμονος ΒΔ τρεπόμενοι πρὸς τὸ ἀκρωτήριον

Κρόμμυον, νῦν Κορμακίτην, δι' ὁμαλωτάτης ὁδοῦ ἐν μέσῳ μικρῶν πευκῶν, φθάνομεν μετὰ $1^1/_2$ ὥραν εἰς τὸ χωρίον Κορμακίτην ὑπὸ Μαρωνιτῶν κατοικούμενον, ὡς καὶ ἄλλα τρία ἐνταῦθα χωρίδια, καὶ μικρά τις παρακειμένη μονὴ τοῦ Προφήτου Ἠλία. Ἐνταῦθα κατοικοῦσιν ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἐν Κύπρῳ Μαρωνῖται εἰς ἑκατοντάδας τινὰς ἀνερχόμενοι, οἵτινες πλὴν τῆς ἑλληνικῆς ὁμιλοῦσι καὶ ἰδίαν διάλεκτον, εἰς ἣν ἀναμιγνύουσι πολλὰς ἑλληνικὰς λέξεις, καὶ οἵτινες μιμούμενοι τοὺς λοιποὺς χωρικοὺς συνέστησαν καὶ ἑλληνικὴν σχολήν, εἰς ἣν ἅπαντες στέλλουσι τὰ τέκνα των. Οἱ Μαρωνῖται κατοικοῦντες ἰδίᾳ ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ καὶ εἰς 500,000 περίπου ἀνερχόμενοι, ἐκλήθησαν οὕτως ἐκ τοῦ Ἁγίου Μάρωνος, ὅστις πρῶτος ἔκτισε μοναστήριόν τι παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὀρόντου (Ἐλ-Ἀσσὶ) ἐν Συρίᾳ, οὗ ὁ ἡγούμενος ἐθεωρήθη ὡς ὁ θρησκευτικὸς αὐτῶν ἀρχηγός. Ἀνήκουσι δὲ εἰς τὴν Μονοθελητικὴν καλουμένην Ἐκκλησίαν, ἥτις δογματίσασα, ὅτι ὁ Χριστὸς μίαν μόνην εἶχε θέλησιν, ἐνῷ ἡ ἐν ἔτει 680 μ. Χ. συνελθοῦσα ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος ἐκήρυξεν, ὅτι δύω εἶχε θελήσεις, ἀπεσπάσθη τῆς Μ. Ἐκκλησίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος. Οἱ αἱρετικοὶ Μαρωνῖται γνωρίσαντες ἐν Παλαιστίνῃ κατὰ τὰς σταυροφορίας τοὺς Δυτικούς, ἡνώθησαν μετὰ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας, ἀναγνωρίσαντες εἶτα κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1736 συγκροτηθεῖσαν ἐν Λιβάνῳ Σύνοδον καὶ πλεῖστα δόγματα τῶν Λατίνων.

Οἱ ἐν Κύπρῳ Μαρωνῖται ἦλθον εἰς τὴν νῆσον ἐκ Συρίας τὸν 12ον αἰῶνα ἐπὶ Λουζινιάνων, πολυπληθέστεροι τῶν λοιπῶν ἐνταῦθα τότε κατελθόντων Λατίνων, κατῴκουν δὲ κατ' ἀρχὰς ἐν χωρίοις καὶ τῇ πρωτευούσῃ. Ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν ἀπεστέλλετο ἐκ Συρίας, ἐξηρτᾶτο δὲ ἀπὸ τοῦ ἐκεῖ ἀρχιεπισκόπου. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐπαισθητῶς ἠλαττώθη καὶ ἤδη ἐλάχιστοι κατοικοῦσιν ἐν Λευκωσίᾳ καὶ Λάρνακι καὶ τοῖς ἐνταῦθα μικροῖς χωρίοις, οἵτινες μέχρι τοῦ 1840 ὑπήγοντο εἰς τὸν ὀρθόδοξον μητροπολίτην Κυρηνείας, καὶ τὸ αὐτὸ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἠκολούθουν ἡμερολόγιον, ἀλλ' ἔκτοτε καὶ οἱ ἐν τοῖς χωρίοις ὡς καὶ οἱ ἐν ταῖς πόλεσι τῇ ἐνεργείᾳ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως ὑπήχθησαν εἰς τὸν λατῖνον ἐπίσκοπον Λάρνακος. Κατὰ τὰ ἄλλα οἱ Μαρωνῖται ἀφωμοιώθησαν μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς νήσου κατοίκων, διατηρήσαντες μόνον τὴν θρησκείαν αὐ-

τῶν· καθ' ἑπταετίαν ἔρχεται ἐκ τοῦ Λιβάνου ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὅπως χρίσῃ τοὺς μὴ κεχρισμένους· ὅπως δὲ διαστείλωσιν ἑαυτοὺς τῶν λοιπῶν κατοίκων ἀρέσκονται, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἐν τῇ νήσῳ Δυτικοί, νὰ αὐτοκαλῶνται Εὐρωπαῖοι !

Ἐντεῦθεν ἐκτείνεται ΒΔ τὸ ἀκρωτήριον Κρόμμυον, κεκαλυμμένον ὑπὸ θάμνων, ὅπερ νῦν καλεῖται Κορμακίτης κατὰ μετάθεσιν φαίνεται τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων καὶ μετατροπὴν τῆς καταλήξεως, καὶ ὅπερ ὁ Στράβων λέγει, ὅτι κεῖται ἀπέναντι τοῦ Ἀνεμουρίου ἀκρωτηρίου τῆς Τραχείας Κιλικίας εἰς ἀπόστασιν 350 σταδίων. Μίαν ὥραν ἐντεῦθεν τῆς κώμης Κορμακίτης ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ παρὰ τὸ χωρίδιον Λιβερὰ ὑπάρχουσιν ἐρείπιά τινα διαφόρων ἐποχῶν, ἔνθα τίθεται ἡ ἀρχαία πόλις Κερμία ἢ Κερβεία, Κερβοία, Κυρβοία καὶ κατὰ Κυπριανὸν Κορμία. Ἐνταῦθα εὑρέθησαν καὶ ἀντικείμενά τινα φοινικικῆς ἐποχῆς.

Ἐκ Κορμακίτου πρὸς νότον τρεπόμενοι ἐπὶ ὁμαλῆς τὸ πλεῖστον ὁδοῦ βαίνομεν ἐν μέσῳ ὡραιοτάτου ἐκ πευκῶν δάσους νῦν ἀναπτυσσομένου χάρις εἰς τοὺς προστατευτικοὺς ὑπὲρ τῶν δασῶν ἀγγλικοὺς νόμους. Τὸ μόνον καλόν, δι' ὃ ἡ Κύπρος εὐγνωμονεῖ τοῖς Ἄγγλοις, εἶναι ἡ προστασία τῶν δασῶν· ἐχωρίσθησαν δι' ὁροσήμων τὰ ἰδιωτικὰ τῶν δημοσίων δασῶν καὶ ἄνευ ἀδείας οὐδὲ ἓν δένδρον δύναταί τις νὰ ἀποκόψῃ ἐπὶ ποινῇ μεγάλου προστίμου. Τὸ τοιοῦτον εἶναι μὲν λίαν καταθλιπτικὸν διὰ τοὺς χωρικοὺς ἀναγκαζομένους νὰ ἀγοράζωσιν ἅπασαν τὴν οἰκοδομήσιμον πολλάκις δὲ καὶ τὴν καύσιμον ξυλείαν, εὐεργετικώτατον ὅμως διὰ τὴν χώραν ἐν γένει, ἥτις εἶχεν ἐντελῶς σχεδὸν ἀποψιλωθῆ. Μετ' ὀλίγον κατερχόμεθα εἰς τὴν μεγάλην πεδιάδα τοῦ Μόρφου, ἐνουμένην μετὰ τῆς Μεσαορίας, καὶ μετὰ 3 ὥρας ἐκ Κορμακίτου φθάνομεν εἰς τὴν κώμην Μόρφου τὴν μεγαλειτέραν τῆς νήσου, ἔχουσαν 2,500 κατοίκους· παρ' αὐτὴν ῥέει τὸν χειμῶνα καὶ ὁ πλατεῖαν ἔχων τὴν κοίτην ποταμὸς τοῦ Μόρφου. Ἐνταῦθα φαίνεται ὅτι ἔκειτο ἀρχαία πόλις, ἀνήκουσα εἰς τὸ ὑπὸ Λακώνων ἱδρυθὲν βασίλειον τῆς Λαπήθου καὶ Μορφὼ καλουμένη, ἐπίθετον, ὅπερ ἔδιδον οἱ Λάκωνες εἰς τὴν Ἀφροδίτην, εἰς ἣν φαίνεται ὅτι ἦν ἀφιερωμένη καὶ ἡ πόλις αὕτη, εἰς τὴν Μορφὼ (ὡραίαν) Ἀφροδίτην, ἥτις ἐν Λακεδαίμονι ἐτιμᾶτο φέρουσα καλύπτραν καὶ πέδας περὶ τοὺς πόδας. Ἐν τῇ σημερινῇ κώμῃ ἀξιοθέατος εἶναι μόνον

ὁ ἐν τῷ μετοχίῳ τοῦ Ἁγ. Μάμαντος ὡραῖος ναός, ἐπὶ Λουζινιάνων οἰκοδομηθείς. Ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ ἐν τῷ τοίχῳ ἐντὸς ρωμαϊκῆς σαρκοφάγου κεῖται καὶ τὸ σῶμα τοῦ Ἁγίου Μάμαντος, ἔκ τινος δὲ τοῦ μνημείου ὀπῆς ἐξέρχεται ὡς ἐκ θαύματος μῦρον.

Ἐκ Μόρφου οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης ἐπὶ ὁμαλοτάτης βαίνοντες ὁδοῦ, ἀφοῦ διέλθωμεν τὰ χωρία Νικήτας, Πραστειὸ καὶ Καζιβερά, φθάνομεν μετὰ 3 ὥρας εἰς τὴν κώμην Πεντάγειαν, ἔχουσαν ἐρείπιά τινα, ἔνθα τίθεται ἡ ἀρχαία πόλις Σέτραχος ἢ Σάτραχος, παρ' ἣ καὶ ὁ ὁμώνυμος ρέει ποταμός, Ξηροπόταμος ἤδη καλούμενος ἢ τῆς Ἐληᾶς ἔκ τινος πλησίον ὁμωνύμου κώμης. Ἡ Σέτραχος μικρὰ ὡς φαίνεται κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐπὶ Λουζινιάνων ὑπῆρξεν ἕδρα ἐπισκόπου. Παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ξηροποτάμου κεῖται καὶ μέγα μετόχιον τῆς μονῆς Κύκκου, τὸ Ξηροπόταμον. Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν Πεντάγειαν ρέει προσέτι καὶ ὁ Κλάριος, ὁ νῦν τῆς Σολιᾶς, ὁ μεγαλείτερος τῶν κυπρίων ποταμῶν, ὃν καὶ ἀλλαχοῦ θὰ συναντήσωμεν.

Ἐκ Πεντάγειας μεσογειότερον τρεπόμενοι, ἀφοῦ διέλθωμεν παρὰ τὸ χωρίον Περιστερονάρι, φθάνομεν μετὰ 1 ὥραν εἰς Λεύκαν, πρωτεύουσαν κώμην τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας, παρὰ τὴν ὁποίαν ρέει καὶ ὁ τῆς Λεύκας ποταμός, δι' οὗ ἀρδεύεται τὸ πεδίον καὶ κινοῦνται πλεῖστοι μύλοι. Ἡ Λεύκα κατάφυτος καὶ περίρρυτος κώμη κατοικεῖται σχεδὸν μόνον ὑπὸ Τούρκων. Ἐντεῦθεν ἐντὸς $^3/_4$ κατερχόμεθα εἰς τὴν θάλασσαν εἰς θέσιν Καραβοστάσι, ἔνθα ὑπάρχουσιν ἀποθῆκαι καὶ ὑποτελωνεῖον, διότι προσορμίζονται πλοιάριά τινα πρὸς ἐξαγωγὴν τῶν ἐνταῦθα προϊόντων, ὡς καὶ τὸ ὄνομα τῆς θέσεως δηλοῖ. Ἐνταῦθα κεῖνται καὶ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Σόλοι, «Παληὰ χώρα» καλούμενα.

Ὁ Σόλων ὁ μέγας τῶν Ἀθηναίων νομοθέτης συμπληρώσας τὸ μέγα νομοθετικὸν αὐτοῦ ἔργον, ἐζήτησε παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἄδειαν δεκαετοῦς ἀπουσίας, ὁρκίσας αὐτούς, ὅπως ἐν τῷ μεταξὺ οὐδεμίαν ἐπενέγκωσι μεταβολὴν εἰς τὴν νέαν νομοθεσίαν, ἐλπίζων οὕτως, ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οἱ συμπολῖται αὐτοῦ θὰ συνείθιζον εἰς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ Σόλων ἀποδημήσας, πρῶτον μὲν ἐπορεύθη εἰς Αἴγυπτον, εἶτα εἰς Κύπρον καὶ τελευταῖον εἰς Λυδίαν (594—584). Κατὰ τὸν Πλούταρχον ὁ Σόλων πλεύσας εἰς Κύπρον, ἐφιλοξενήθη καὶ διαφερόντως ἠγαπήθη ὑπὸ τοῦ Φιλοκύπρου,

ὃν ἀλλαχοῦ Κυπράνορα ὡς καὶ Πασίκυπρον ἀπαντῶμεν, βασιλέως τῆς Αἰπείας, πόλεως ᾠκισμένης ὑπὸ Δημοφῶντος υἱοῦ Θησέως παρὰ τὸν Κλάριον ποταμὸν ἐν θέσει ὀχυρᾷ μέν, βραχώδει ὅμως καὶ ἀγόνῳ. Τὰ πρὸς δυσμὰς τῆς Λεύκας εὑρισκόμενα ἄνευ οὐδενὸς ὀνόματος ἐρείπια θεωροῦνται ὡς τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως, ἥτις ὡς εἰκάζει ὁ Σακελλάριος ἐξετείνετο ἄχρι τῶν κωμῶν Καλὸ-χωριὸ καὶ Περιστερονάρι, ἔνθα ἀνευρίσκονται ἐρείπιά τινα. Τὰ παρὰ τὴν Λεύκαν ὅμως ἐρείπια δὲν ἐκτείνονται εἰς μεγάλην ἀπόστασιν. Οἱ τάφοι τῆς πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος νεκροπόλεως εὑρέθησαν περιέχοντες τὰ αὐτὰ ἀντικείμενα, ὡς καὶ οἱ τῶν Σόλων.

Ὁ Σόλων βλέπων τὴν κακὴν θέσιν ἐν ᾗ ἔκειτο ἡ Αἰπεία, ἔπεισε τὸν Φιλόκυπρον νὰ μεταθέσῃ τὴν πόλιν εἰς τὸ ὑποκείμενον καλὸν πεδίον καὶ νὰ κατασκευάσῃ ἑτέραν ὡραιοτέραν καὶ μεγαλειτέραν ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ Σόλωνος, ὅστις ἐφρόντισε περὶ τοῦ συνοικισμοῦ καὶ τῆς διοικήσεως καὶ ἀσφαλείας τῆς πόλεως· ἐξ οὗ συμπεραίνομεν, ὅτι ὁ Σόλων ἀρκετὸν χρόνον διέτριψεν ἐν Κύπρῳ. Εἰς τὴν νέαν πόλιν συνέρρευσαν τότε πλεῖστοι νέοι οἰκήτορες, ἐξ οὗ ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος ἐπέσυρε τὸν φθόνον τῶν λοιπῶν τῆς νήσου βασιλέων· ὑπερήφανος ἐκ τούτου ὁ Φιλόκυπρος ἐκάλεσε τὴν νέαν πόλιν πρὸς τιμὴν τοῦ Σόλωνος Σόλους. Τοῦ συνοικισμοῦ τούτου γενομένου πιθανῶς τῇ 587 μνημονεύει καὶ ὁ Σόλων ἐν τῇ πρὸς Φιλόκυπρον ἐλεγείᾳ αὐτοῦ:

Νῦν δὲ σὺ μὲν Σολίοισι πολὺν χρόνον ἐνθάδ' ἀνάσσων
Τήνδε πόλιν ναίοις καὶ γένος ὑμέτερον
Αὐτὰρ ἐμὲ ξὺν νηῒ θοῇ κλεινῆς ἀπὸ νήσου
Ἀσκηθῆ πέμποι Κύπρις ἰοστέφανος.
Οἰκισμῷ δὲ ἐπὶ τῷδε χάριν καὶ κῦδος ὀπάζοι
Ἐσθλὸν καὶ νόστον πατρίδ' ἐς ἡμετέρην.

Ὁ Στράβων ἀναφέρει τοὺς Σόλους ὡς κτίσμα τῶν Ἀθηναίων Φαλήρου καὶ Ἀκάμαντος, ἀλλὰ προφανῶς διὰ τούτου ὑπονοεῖ οὐχὶ τοὺς Σόλους, ἀλλὰ τὴν Αἰπείαν, ὅτε καὶ πάλιν διαφωνεῖ πρὸς τὸν Πλούταρχον, θεωροῦντα ταύτην κτίσμα Δημοφῶντος υἱοῦ Θησέως. Διότι ἐὰν παραδεχθῶμεν, ὅτι οἱ Σόλοι ἐκτίσθησαν κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν ἐπὶ Φαλήρου καὶ Ἀκάμαντος, δέον ἐπίσης νὰ παραδεχῶμεν καὶ τὴν πρὸς τὸν Φιλόκυπρον ἐπίσκεψιν τοῦ Σόλωνος μῦθον, ὡς θεωρεῖται ἡ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Λυδίας Κροῖσσον· καὶ τότε θὰ

εὕρωμεν συμφωνοῦσαν καὶ τὴν ἀσσυριακὴν ἐκείνην ἐπιγραφὴν τὴν μνημονεύουσαν τῶν Σόλων πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Σόλωνος· (ὅρα Ἱστ. σελ. 123). Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἰσὶν ἀβάσιμοι εἰκασίαι, οὐδὲν δὲ θετικὸν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν περὶ τῆς κτίσεως τῶν Σόλων. Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους οἱ Σόλοι ὑπῆρξαν ἡ δευτέρα πόλις τῆς νήσου μετὰ τὴν Σαλαμῖνα, μεθ' ἧς ἠρνήθησαν ἐπὶ Εὐαγόρου νὰ ἑνωθῶσι, συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Κόνωνα καὶ τοῦ Ἀρταξέρξου, ὅπως καταστρέψωσι τοὺς Λακεδαιμονίους. Καὶ κατόπιν, ὅτε ὁ Εὐαγόρας ἐπεζήτει νὰ ἀναγορευθῇ κύριος ἁπάσης τῆς νήσου, οἱ Σόλοι ἠνώθησαν μετὰ τῆς Ἀμαθοῦντος καὶ τοῦ Κιτίου καὶ ἐπεζήτησαν παρὰ τοῦ Ἀρταξέρξου βοήθειαν ἐναντίον τοῦ Εὐαγόρου, ἧς καὶ ἔτυχον.

Οἱ Σόλοι βεβαίως θὰ ἦσαν πλουσία πόλις, διότι εἶχον μεγάλα μεταλλεῖα χαλκοῦ, καδμείας κλπ. Ὁ γάλλος Gaudry διηγεῖται, ὅτι διερχόμενος τῶν Σόλων ἀνεκάλυψε μεγάλην ποσότητα καδμείας, ἥτις προήρχετο ἐξ ἀρχαίων μεταλλείων καὶ ἥτις ἐξετασθεῖσα εὑρέθη ἡ ἀρίστη πασῶν τῶν γνωστῶν· (ὅρ. περὶ μετάλλων σελ. 223—224). Ὁ Στράβων ἀναφέρει, ὅτι οἱ Σόλοι εἶχον λιμένα καὶ ποταμὸν καὶ ἱερὸν Ἀφροδίτης καὶ Ἴσιδος. Καὶ τὸν μὲν λιμένα, ὃν ὁ Σκύλαξ χειμερινὸν καλεῖ καὶ ὅστις φαίνεται, ὅτι παλαιόθεν κατεστράφη, διότι ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς οἱ Σόλοι καλοῦνται πόλις ἀλίμενος, δυσκόλως ἤδη δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν, ἅτε καταχωσθέντα καὶ σχηματίσαντα οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν καλλιεργήσιμον ἀγρόν, τὸν δὲ ποταμόν, ὅστις δὲν εἶναι ἄλλος ἢ ὁ τῆς Λεύκας βλέπομεν κατὰ τὸν χειμῶνα ἐκεῖ που ἐκβάλλοντα εἰς τὴν θάλασσαν. Ὑπὲρ τὸν λιμένα διακρίνομεν καὶ τὰ λείψανα τῆς προκυμαίας, πλεῖστα ἐρείπια μεγάλου οἰκοδομήματος, καταστρεφόμενα ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἕνεκα περισσῆς περὶ τὰ τοιαῦτα κυβερνητικῆς ἀδιαφορίας. Ἐνταῦθα εὑρέθησαν κεφαλαὶ ἐκ γρανίτου καὶ μαρμάρου καὶ ὡς ἀναφέρει ὁ Cesnola ἀκέφαλα ἀγάλματα τῆς Κυβέλης, ἢ μᾶλλον τῆς Ἴσιδος, ἥτις ἐτιμᾶτο ἐν Σόλοις· ἐκ τούτου συμπεραίνομεν, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ὁ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερόμενος ναὸς τῆς Ἀφροδίτης καὶ Ἴσιδος. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἀνευρέθη ἐπὶ ἐπιμήκους μαρμάρου καὶ ἑλληνικὴ ἐπιγραφή, ἀναφέρουσα τὸ ὄνομα Σόλοι καὶ τὸ τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Κύπρου Παύλου, πιθανῶς τοῦ Σεργίου· ἐκ τού-

του συμπεραίνομεν, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἀνεκαινίσθη ἐπὶ τῶν Ρωμαίων, ὡς καὶ τὸ πλησίον κείμενον θέατρον, οὗ ἐλάχιστα σώζονται ἐδώλια καὶ ἔνθα βλέπομεν ρωμαϊκὰ κτίσματα. Οἱ λόφοι καὶ ἡ πεδιὰς εἶναι πλήρη μεγάλων ἀρχαίων τάφων πρὸ χρόνων ἀνοιγέντων· ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων τὰ ἐντὸς αὐτῶν ἐξ ὀπτῆς γῆς εὑρεθέντα ἀντικείμενα δὲν εἶχον οὐδεμίαν σπουδαιότητα. Οἱ κάτοικοι τῶν Σόλων τῆς Κύπρου καλοῦνται Σόλιοι πρὸς διάκρισιν τῶν Σόλων τῆς Κιλικίας, οἵτινες ὀνομάζονται Σολεῖς. Ἐκ τῶν κυπρίων Σόλων βαρβαριζόντων περὶ τὴν γλῶσσαν ἕνεκα τῆς μετ' ἄλλων λαῶν ἐπιμιξίας ἔσχον τὸ ὄνομα καὶ οἱ περίφημοι σολοικισμοί. Οἱ Σόλοι κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.

Ἐντεῦθεν ἐπὶ ὁδοῦ ὁτὲ μὲν ἐπὶ βουνῶν διερχομένης, ὁτὲ δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν βαδίζοντες, φθάνομεν μετὰ 2 ὥρας εἰς τὴν Πέτραν τοῦ Λιμνίτη λεγομένην, ἥτις εἶναι μικρὸς βράχος ἐντὸς τῆς θαλάσσης. Ὑπεράνω τούτου ἐπὶ τοῦ βουνοῦ ἐν τῇ θέσει Λίμπια ὑπάρχουσιν ἐρείπιά τινα. Ἴσως ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Λιμενία, περὶ ἧς ὁ Στράβων λέγει, ὅτι ὑπέρκειται τῶν Σόλων ἐν μεσογαίᾳ· ἡ φράσις ὅμως αὕτη τοῦ Στράβωνος δὲν ὁρίζει σαφῶς τὴν θέσιν τῆς Λιμενίας. Ὁ Κυπριανὸς εἰκάζει, ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ ὀνόματος φαίνεται, ὅτι αὕτη ἔκειτο ἐν τῇ κώμῃ Λιμνάρι, ὅπερ ὅλως ἀβάσιμον. Μετὰ 1 ἐντεῦθεν ὥραν φθάνομεν εἰς τὰ *κονάκια* τοῦ Πύργου, κώμης 1 ὥραν μεσογειότερον κειμένης. Τὰ *κονάκια* ταῦτα συνίστανται ἐξ ἑνὸς χανίου παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κειμένου, χρησιμεύοντος δὲ ὡς σταθμοῦ τῶν ὁδοιπόρων. Ἐνταῦθα ῥέει εἰς τὴν θάλασσαν, ἔκ τινος παρακειμένου βράχου ἐκβλύζουσα, μεγάλη διαλείπουσα πηγή, διαυγέστατον καὶ πολὺ ἔχουσα ὕδωρ, ὡς μικρὸς ποταμός, ἥτις ῥέει μόνον ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἀνοίξεως μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ φθινοπώρου. Ὁ Πύργος εἶναι ἡ μεγαλειτέρα κώμη τοῦ μικροῦ ἐνταῦθα διαμερίσματος τῆς Τυλλιρίας, οὗ οἱ κάτοικοί εἰσιν οἱ μᾶλλον ἀπολίτιστοι τῶν Κυπρίων. Κάλλιστα δὲ ἔπραξεν ἡ κυπριακὴ ἀδελφότης Ἀλεξανδρείας ἱδρύσασα ἐνταῦθα δημοτικὸν σχολεῖον. Πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐτῶν οἱ Τυλλίριοι ἢ Τύλλιροι ἔζων ἐντὸς μικρῶν καλυβῶν εἰς τὰς κλιτύας καὶ τὰς φάραγγας τῶν βουνῶν, βόσκοντες τὰ ποίμνιά των, κατ' ἐλάχιστον δ' εἰς τὴν γεωπονίαν ἀσχολούμενοι. Ἤδη ὅμως ἤρξαντο συνοικιζόμενοι καὶ κτίζοντες πενιχρούς τινας οἰκίσκους, κατερχόμενοι πρὸς

τὴν θάλασσαν καὶ ἐπιδιδόμενοι εἰς τὴν γεωργίαν, τὸ πρῶτον οὕτω ποιοῦντες βῆμα πρὸς τὴν ἐξημέρωσιν. Οἱ Τύλλιροί εἰσιν οἱ πτωχότεροι τῶν Κυπρίων, ἔχουσι δὲ τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν, ὅτι πλεῖστοι τούτων τρέφουσι μεγάλην κόμην ἄχρι τῶν ὤμων κατερχομένην, καὶ ὅτι μεταχειρίζονται λέξεις ἀρχαϊζούσας. Κατὰ τὸν Κυπριανόν, ὅτε ἡ 'Αγία 'Ελένη ἦλθεν εἰς Κύπρον, πολλοὶ ἐκ τῆς Τύλλου (Τήλου), νήσου παρὰ τὴν Ρόδον, μετῴκησαν ἐνταῦθα, διαταχθέντες νὰ φυλάττωσι τὰ παράλια μέρη· ἐκ τούτου ἐκλήθησαν Τύλλιροι καὶ ἡ χώρα αὐτῶν Τυλλιρία.

Ἐκ Πύργου παραθαλασσίως βαίνοντες, ἀφοῦ διέλθωμεν παρὰ τὸ τελευταῖον τῆς Τυλλιρίας χωρίδιον «Πουμός», ἔνθα καὶ ὁμώνυμον ἀκρωτήριον, ὅπερ εἶναι ἴσως τὸ ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς (ἀνωνύμου) Μελαβρόν, ἔχον θερινὸν ὅρμον, φθάνομεν μετὰ 7 ὥρας εἰς τὴν κώμην Πόλιν τῆς Χρυσοχοῦ, οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης κειμένην ἐν ᾗ θέσει ἠγείρετο ἡ 'Αρσινόη, μία ἐκ τῶν τεσσάρων πόλεων, ἃς ἤγειρεν ἐν Κύπρῳ Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ 'Αρσινόης. Περὶ τῆς πόλεως ταύτης ὁ Στράβων λέγει. «Εἶτα πρὸς ἕω μετὰ τὸν 'Ακάμαντα πλοῦς εἰς 'Αρσινόην καὶ τὸ τοῦ Διὸς ἄλσος». Ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι ἡ πόλις ἦν παραλία καὶ ἐξετείνετο, ὡς καὶ τὰ ἐρείπια αὐτῆς μαρτυροῦσιν, ἀπὸ τῆς νῦν Πόλεως τῆς Χρυσοχοῦ μέχρι τοῦ αἰγιαλοῦ, ἔνθα ἦν καὶ ὁ λιμὴν τῆς πόλεως, ὅστις ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς ἀποκαλεῖται ἔρημος, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ συγγραφέως τῶν Σταδιασμῶν αἱ πόλεις τῆς Κύπρου εὑρίσκοντο ἐν νεκρᾷ καταστάσει. Προσέτι οὗτος λέγει, ὅτι ὁ ἐνταῦθα λιμὴν *χειμάζει βορέου*, ἤτοι προσβάλλεται ὑπὸ βορρᾶ, ὡς καὶ ὁ τῆς Καρπασίας. Ἐνταῦθα πολλαχοῦ ἀπαντῶσι τάφοι ἀνοιγέντες κατὰ διαφόρους ἐποχάς, φαίνονται δέ που καὶ ἴχνη ἀρχαίου ναοῦ, ἴσως τοῦ Διός, παρὰ τὸν ὁποῖον θὰ ἐκειτο καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερόμενον ἄλσος.

Ἡ ἐπαρχία εἰς ἣν ἀνήκει ἡ κώμη αὕτη καλεῖται Χρυσοχοῦ, ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο προδήλως ἐκ τῶν ἐνταῦθα ὑπαρχόντων μεταλλείων· συγγραφεῖς τινες ἀναφέρουσιν, ὅτι πλὴν τοῦ χαλκοῦ ἐκαθαρίζετο ἐνταῦθα καὶ χρυσός. Ἡ δὲ Πόλις τῆς Χρυσοχοῦ ἐκλήθη οὕτως ὡς ἡ σπουδαιοτέρα τῶν ἐνταῦθα κωμῶν. Πέτρος ὁ Λουζινιανὸς λέγει, ὅτι ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ἐνταῦθα μεταλλείων χρυ-

σοῦ ἔπαυσεν ἐπὶ Ἐνετῶν, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ προξενῶσι τοῖς Ὀθωμανοῖς πλειοτέραν ἐπιθυμίαν πρὸς κατάκτησιν τῆς νήσου. Παρ' αὐτὴν ἐκβάλλει καὶ ὁ ποταμὸς τῆς Χρυσοχοῦ, ὅστις λέγεται ὅτι πολλάκις φέρει διὰ τοῦ ρεύματός του ὡς ἄλλος Πακτωλὸς ψήγματα χρυσοῦ. Ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν δ' ἐνταῦθα πολλῶν σκωριῶν δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι τὸ μέρος τοῦτο περιεῖχε μεγάλα μεταλλεῖα, ἰδίᾳ χαλκοῦ. Πρό τινος χρόνου συνέστη ἀγγλικὴ ἑταιρεία, ἥτις ἀνέλαβε τὴν ἐκμετάλλευσιν ἀρχαίου τινὸς μεταλλείου 1 ὥραν ἐντεῦθεν κειμένου παρὰ τὴν κώμην Λυσὼ ἐν τῇ θέσει Λίμνη. Ἡ ἑταιρεία αὕτη ἐδαπάνησε πολλὰς μέχρι τοῦδε χιλιάδας λιρῶν, χωρὶς νὰ καταλήξῃ εἰσέτι εἰς εὐάρεστα ἀποτελέσματα, διότι ἐκ τῶν ἀνορυχθέντων φρεάτων ἀνασύρονται παλαιαὶ σκωρίαι. Καὶ αὐτοὶ οἱ ὑποχθόνιοι θεοὶ θὰ ἀρνηθῶσιν ἆρά γε εἰς τὴν πτωχὴν νῆσον μικρὰν εὐτυχίας δόσιν;

Ἐντεῦθεν ἐκτείνεται ΒΔ καὶ τὸ ἀκρωτήριον Ἀκάμας, κληθὲν οὕτως ἐκ τοῦ ἀθηναίου στρατηγοῦ Ἀκάμαντος, τοῦ ὁδηγήσαντος εἰς Κύπρον ἑλληνικὰς ἀποικίας καὶ κτίσαντος τὴν Ἀκαμαντίδα. Τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο καλεῖται προσέτι καὶ Ἅγιος Ἐπιφάνιος ἔκ τινος ἐπισήμου ἀρχιεπισκόπου Κύπρου ἐξ Ἐλευθερουπόλεως τῆς Φοινίκης ἀκμάσαντος περὶ τὰ τέλη τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος, ὅστις μέγαν ἔδειξε ζῆλον πρὸς τὸν τελικὸν τῆς νήσου ἐκχριστιανισμόν, προσηλυτίσας τοὺς ἐθνικοὺς καὶ καταστρέψας τὰς πολυπληθεῖς τότε ἐν Κύπρῳ αἱρέσεις. Ὁ Ἅγ. Ἐπιφάνιος ἀπέθανε τῷ 403 μ. Χ. ζήσας 100 ὅλα ἔτη καὶ ἀνακηρυχθεὶς Ἅγιος ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἀκάμας καλεῖται προσέτι κοινῶς καὶ *Κάβο Ἀρναούτης*. Περὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου ὁ Στράβων λέγει· «Ὁ Ἀκάμας εἶναι ἄκρα δύω μαστοὺς ἔχουσα καὶ πλούσια δάση, κείμενος μὲν ἐπὶ τῶν βορειοδυτικῶν τῆς νήσου μερῶν, ἀπέχων δὲ τῆς Σελινοῦντος τῆς Τραχείας Κιλικίας στάδια 1000, τῆς Σίδης τῆς Παμφυλίας 1600 καὶ τῶν Χελιδονίων 1900». Ὁ Ἀκάμας εἶναι τὸ ἀγριώτερον μέρος τῆς νήσου· ἀκαλλιέργητος, πλήρης δένδρων καὶ θάμνων ἐχρησίμευε τέως ὡς κατοικία πλείστων ζώων ἐν ἀγρίᾳ καταστάσει διατελούντων, ὁσημέραι ὅμως ἐξαλειφθέντων, οἷον αἰγῶν, βοῶν, χοίρων κλπ. Ἤδη ἤρξατο καλλιεργούμενον· ἐνταῦθα εὑρίσκει τις ἄφθονον κυνήγιον.

Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους τοῦ Ἀκάμαντος παρὰ τὸν Πύργον τῆς Ῥήγαινας ἀπαντῶσιν ἀρχαῖα ἐρείπια καὶ ἴσως ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ

Ἀκαμαντίς, ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀκάμαντος κτισθεῖσα καὶ ἐρημωθεῖσα ὑπὸ πολέμων. Οὐ μακρὰν κεῖται καὶ ἡ τοῦ Ἀριόστου Πηγὴ τοῦ Ἔρωτος (fontana amorosa), περὶ ἧς ἐμυθολογεῖτο, ὅτι ὅσοι ἔπινον ἐκ τοῦ ὕδατος αὐτῆς ἀκουσίως καθίσταντο ἐρωτόληπτοι, ἐνῷ τὸ ὕδωρ ἑτέρας παρακειμένης πηγῆς ἐθεράπευε τὸ πάθος τοῦτο. Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ μικρὸς ὅρμος καὶ ἐρείπιά τινα, καὶ ἴσως ἐδῶ δέον νὰ θέσωμεν τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἣν τινες συγκαταλέγουσι μεταξὺ τῶν δώδεκα Ἀλεξανδρειῶν, ἃς βεβαιοῦσιν, ὅτι ἔκτισεν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀναμφίβολον τυγχάνει, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου οὐδέποτε ἦλθεν εἰς Κύπρον, εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι τῆς Ἀλεξανδρείας ταύτης κτίστης δὲν εἶναι ὁ Μακεδὼν Ἀλέξανδρος. Ἡ πόλις αὕτη φαίνεται, ὅτι ἐκτίσθη πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπό τινος τῶν κυπρίων ἡγεμόνων, οἵτινες παντοιοτρόπως προσεπάθουν νὰ ἐλκύσωσι τὴν εὔνοιαν τοῦ ἐνδόξου στρατηλάτου. Ὁ Κυπριανὸς λέγει: «Καλλινοῦσα, κτισθεῖσα ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Πόλεως Χρυσοχοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς πρὸς τιμὴν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀλεξάνδρεια κληθεῖσα. Τὰ ἐκεῖ ὄρη ὀνομάζονται Τυλλίρια καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτὰ Τύλλιροι. Ὅτε ἡ Ἁγ. Ἑλένη ἦλθεν εἰς Κύπρον, πολλοὶ ἐκ τῆς Τύλλου, νήσου παρὰ τὴν Ῥόδον, κατῴκησαν αὐτήν, διαταχθέντες νὰ φυλάττωσι τὰ παράλια μέρη. Ἐκ τούτων ἔλαβον τὸ ὄνομα τά τε ὄρη καὶ οἱ κάτοικοι». Ἴσως ὅμως ἡ Καλλινοῦσα ἢ Ἑλένη εἶναι ἑτέρα πόλις, ἣν ἀλλαχοῦ δέον νὰ ἀναζητήσωμεν καὶ δὴ μεταξὺ Ἀρσινόης καὶ Σόλων, διότι οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς θέτουσι ταύτην μᾶλλον πρὸς τοὺς Σόλους κειμένην, ἤτοι ἐν τῇ Τυλλιρίᾳ, ὅπερ συνάδει καὶ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κυπριανοῦ, ὅτι ταύτην κατῴκησαν οἱ ἐκ Τήλου ἐλθόντες. Ποῦ ὅμως ἀκριβῶς ἔκειτο, οὐδόλως δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν, διότι πλὴν τῆς Λιμενίας οὐδεμία ἄλλη θέσις διὰ πόλιν ὑπάρχει.

Ἐρείπιά τινα ὑπάρχουσι καὶ ἐπὶ τοῦ μικροῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Ἁγ. Γεωργίου παρὰ τὴν Πηγὴν τοῦ Ἔρωτος, εἰς τὸν ὅρμον τῆς ὁποίας κεῖται ἡ νησὶς Στιρία, ἥτις κατά τινας εἶναι παραφθορὰ τῆς Σχιρίας, ὀνόματος τῆς γυναικὸς τοῦ Χοσρόη· ἀλλὰ κατὰ Σακελλάριον πιθανώτερον ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς Στειρίας, δήμου καὶ κώμης τῆς Πανδιονίδος φυλῆς. (Τῆς Στειρίας τὰ ἐρείπια ἀνεκαλύφθησαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἑλικῶνος παρὰ τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ).

Πορρωτέρω τῆς νησῖδος ταύτης κεῖται καὶ ἑτέρα, *Νησὶ* καλουμένη. Ἐν Ἁγίῳ Γεωργίῳ δέον ἴσως νὰ θέσωμεν, κατὰ Σακελλάριον, τὴν ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου ἀναφερομένην πόλιν Τεγησσόν, ἣν ἄλλοι ὡς ἀκρωτήριον ἀναφέρουσιν. Ἐντεῦθεν ἀναχωροῦντες, μετ' ὀλίγον διερχόμεθα διὰ τῆς ὡραίας κώμης Χρυσοχοῦ καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πάφου, ἧς διερχόμεθα διαφόρους κώμας, καὶ μετὰ 8 ἐξ Ἀρσινόης ὥρας φθάνομεν εἰς τὸ Κτῆμα, τὴν τρίτην καὶ μεγαλειτέραν τῶν τῆς Κύπρου κωμοπόλεων, ἔχουσαν μετὰ τῆς παρακειμένης Πάφου περὶ τὰς 3,000 κατοίκων, ὧν οἱ ἡμίσεις Τοῦρκοι. Τὸ Κτῆμα διαδεχθὲν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν ἐρημωθεῖσαν Πάφον, εἶναι ἤδη ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Πάφου. Κεῖται δὲ ἐπὶ μικροῦ βραχώδους ὑψώματος ἓν τέταρτον μακρὰν τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Πάφου. Ἔχει στενωποὺς ὁδούς, καλάς τινας οἰκίας καὶ ἀξιόλογα φρεάτινα καὶ πηγαῖα ὕδατα καί τινας κήπους. Τὸ κλῖμα τοῦ Κτήματος θὰ καθίστατο ὑγιέστερον, ἐὰν ἡ Κυβέρνησις ἐφρόντιζε δι' ἐλαχίστων ἐξόδων νὰ καταστρέψῃ τὰς παρὰ τὴν Πάφον μικρὰς λίμνας, ὁπόθεν ἀναδίδονται ἐπιβλαβεῖς ἀναθυμιάσεις. Κάτωθι τῆς πόλεως ἐκβλύζει ἐκ τοῦ βράχου ὡραία πηγὴ ἔξω *βρύσι* καλουμένη, περὶ ἧς οἱ κάτοικοι λέγουσιν, ὅτι ὅστις πίει ἐξ αὐτῆς δὲν δύναται πλέον νὰ καλίπῃ τὴν Πάφον, καὶ ἂν πράξῃ τοῦτο, ταχέως θὰ ἐπανέλθῃ. Μέχρι τοῦ νῦν δὲν κατελήφθην ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ταύτης· ἡ ἑλκτικὴ δύναμις τῆς ὡραίας τῆς Πάφου πηγῆς ἠμβλύνθη, ἀφ' ἧς ἐποχῆς κατέπεσαν τῆς Παφίας οἱ βωμοί. Τὸ ἐνταῦθα μικρὸν καὶ κομψὸν τζαμίον ἦν πρὸ τῶν Τούρκων ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Κυριώτερα δὲ προϊόντα τῆς ἐπαρχίας Πάφου εἶναι ὁ σῖτος, ἡ κριθὴ καὶ ἡ μέταξα. Καθ' ἕκαστον ἔτος ἀποστέλλονται ἐντεῦθεν εἰς Μασσαλίαν 60 περίπου χιλ. ὀκάδες βομβυκίων.

Ἤδη ἂς καταβῶμεν πρὸς τὴν θάλασσαν, ἵνα ἐπισκεφθῶμεν τὴν ἀρχαίαν Πάφον (Baffa).

θ'

Ἀπὸ τῆς Νέας εἰς τὴν Παλαιὰν Πάφον.

Πάφος. Γεροσκήπου — Γεροσκηπιά (Ἱεροκηπίς). Κολόνι. Ἀχέλια (Ἀρσινόη ;). Τίμη. Καθαρὴ (Ζεφυρία ἄκρα). Ἁγία Αὐγῶνα. Κούκλια (Παλαίπαφος). Ἀχνί.

Κίονες καὶ κιονόκρανα, σωροὶ λίθων καὶ χωμάτων, κατηρειπωμέ-

νοι ναοί, σπήλαια καὶ ὑπόγεια, ρωμαϊκὰ οἰκοδομήματα, ἐκκλησίαι, τζαμία, ἰδοὺ ἐν συνόψει τί ἀποτελοῦσι τὰ ἐρείπια τῆς Πάφου, ἥτις πρὸς διάκρισιν τῆς ἀρχαιοτέρας Πάφου, τῆς Παλαιπάφου, ἣν μετ' ὀλίγον θὰ ἐπισκεφθῶμεν, καλεῖται Νέα Πάφος. Αὕτη εἶναι κτίσμα τοῦ Ἀγαπήνορος, ἡγεμόνος τῶν Ἀρκάδων ἐν τῇ ἐπὶ Τροίαν στρατείᾳ, ὅστις καταληφθεὶς ὑπὸ τρικυμίας πλέων πρὸς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, προσωρμίσθη εἰς Παλαίπαφον, ὁπόθεν ἀπήλασε τοὺς διαδόχους τοῦ φοίνικος ἱερέως Κινύρου, καταφυγόντας εἰς Ἀμαθοῦντα καὶ Κουριάδα, καὶ ἔκτισε δυτικώτερον τὴν Νέαν Πάφον, ἀνεγείρας τῇ Ἀφροδίτῃ λαμπρὰ ἱερά. Ἀναφέρεται ὅμως, ὅτι ἐνταῦθα προϋπῆρχεν ἑτέρα πόλις Ἐρυθρὰ ἢ Ἐρυθραί, περὶ ἧς εἴπομεν τὰ εἰκότα ἀλλαχοῦ (ὅρ. Ἱστ. σελ. 116).

Ὁ λιμὴν τῆς Πάφου, ὃν ἀνάφέρει ὁ Στράβων καὶ ὅστις ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς καλεῖται τριπλοῦς παντὶ ἀνέμῳ, ἄλλοτε ἦτο ὁ σπουδαιότερος τῶν πρὸς νότον τῆς νήσου, διότι ἡ Νέα Πάφος δὲν ἦν μόνον ἀφιερωμένη τῇ Ἀφροδίτῃ, ἀλλ' εἶχε καὶ μέγα ἐμπόριον, ὡς ἐν λαμπρᾷ πρὸς τοῦτο θέσει ἐκτισμένη· καταχωσθεὶς ὅμως καὶ οὗτος, ἤδη μικρά τινα μόνον δέχεται πλοιάρια· παρ' αὐτὸν βλέπομεν καὶ λείψανα τῆς ἀρχαίας προκυμαίας. Τὸ ἐνταῦθα ὑπάρχον μικρὸν τουρκικὸν φρούριον, ὅπερ ὀσημέραι καταστρέφεται, ἀνηγέρθη ὑπὸ τῶν Λουζινιάνων ἐπὶ προϋπάρχοντος ἑλληνικοῦ, καὶ κατεστραφὲν αὖθις ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ἀνῳκοδομήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οἱ Ἐνετοὶ κατέστρεψαν ἐπίσης καὶ τὸ ἕτερον τῶν δύω ἐνταῦθα ἀρχαίων φρουρίων, ἅτινα ἐν ἀρίστῃ καταστάσει διετήρουν οἱ Λουζινιᾶνες. Οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης σώζεται καὶ στήλη, ἐξ ἧς προσέδενον τὰ πλοῖα καὶ ἥτις φέρει τὰ ἴχνη τῶν τῶν σχοινίων προστριβῶν. Ὑπερθεν τοῦ λιμένος ἐπὶ τεχνητοῦ ὑψώματος σώζονται τὰ ἐρείπια τῶν εὖ κατασκευασμένων, ὡς λέγει ὁ Στράβων, ἱερῶν τῆς Ἀφροδίτης, ἅπερ ἀνήγειρεν ὁ Ἀγαπήνωρ. Πλεῖστοι ἐκ μέλανος γρανίτου κίονες, σωροὶ λίθων, μέρος μωσαϊκοῦ καὶ ὑπόγεια κατασκευαστὰ σπήλαια, ἰδοὺ τί ὑφίστανται σήμερον ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἐκ τοῦ περιπύστου τούτου ναοῦ. Δυστυχῶς ὅμως οὐδεμία ἐνταῦθα ἐγένετο ἀνασκαφή· ὁ γεωργὸς σύρει εἰσέτι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων τὸ ἄροτρον αὐτοῦ, καταθραύων πᾶν τὸ προστυχόν, καὶ οἱ χωρικοὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀνασκάπτουσι τὸν ἱερὸν χῶρον, ζητοῦντες κεκρυμμένους θησαυρούς.

Καὶ ἐπὶ ἑτέρων τινῶν ὑψωμάτων βλέπομεν λείψανα ἀρχαίων ναῶν.

Ὅ,τι σήμερον διακρίνει τὴν Πάφον εἶναι ἡ πληθὺς τῶν ἐκκλησιῶν, ὧν αἱ πλεῖσται κεῖνται ἐν ἐρειπίοις. Λέγουσιν, ὅτι ὑπῆρχον ἐνταῦθα 366 ἐκκλησίαι, καὶ ὅτι πασῶν αἱ θέσεις ἀνευρέθησαν πλὴν μιᾶς, ἣν δὲν δύνανται ν' ἀνακαλύψωσι, καὶ ἥτις κρύπτει μέγαν θησαυρόν, λέξις πληροῦσα αἰωνίως τὰς κεφαλὰς τῶν χωρικῶν. Ἀλλὰ καὶ τόσαι ἐκκλησίαι ἂν δὲν ἦσαν ἐν Πάφῳ, ἐκ τῶν πολλῶν ὅμως σωζομένων ἐρειπίων δείκνυται, ὅτι οὐκ ὀλίγαι τοιαῦται ὑπῆρχον, ἃς ἀνήγειραν φαίνεται οἱ Χριστιανοί, ὅπως μεταβάλωσιν ὅλως τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀσέμνου πόλεως τῆς Ἀφροδίτης· καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα σπήλαια μετέβαλον εἰς ναούς. Ἐκ Κτήματος εἰς Πάφον κατερχόμενός τις, βλέπει ἀριστερὰ καθ' ὁδὸν πολλὰ μικρὰ καὶ μεγάλα λελαξευμένα σπήλαια, ὧν τὰ πλεῖστα μετεβλήθησαν εἰς ἐκκλησίας. Ἐν μιᾷ τούτων, τῇ Ἁγ. Σολομονῇ, ὑπογείῳ σπηλαίῳ, εἰς ὃ κατέρχεταί τις ὡς καὶ εἰς τὸ ἐκεῖ ἁγίασμα διὰ κλίμακος, διακρίνει τις ἔτι καὶ τὰς ἁγιογραφίας. Ὑπεράνω φύεται ὑψηλὴ τερέβινθος, ἐπὶ τῶν κλάδων τῆς ὁποίας ὑπάρχουσιν ἀνηρτημένα πάμπολλα ράκη, ἅτινα ἐκ τῶν ἐνδυμάτων των προσφέρουσιν οἱ πάσχοντες τῇ Ἁγίᾳ πρὸς ἴασιν· τοῦτο εἶναι σύνηθες ἐν τῇ νήσῳ· ἀκατανόητος ὄντως προσφορά! Καὶ πολλὰ μὲν τῶν σπηλαίων τούτων δεικνύουσιν, ὅτι ἦσαν λατομεῖα, ἄλλα δὲ εἰκάζει ὁ Σακελλάριος, ὅτι ἦσαν αἱ ἀποθῆκαι τῶν Παφίων. Πλησίον κεῖται καὶ ὁ κατηρειπωμένος ναὸς τῆς Γαλαταρειᾶς, ὑφ' ὃν μέγα ὑπάρχει ὑπόγειον· τοιαῦτα ἀπαντῶσι πλεῖστα καθ' ὅλην τὴν Πάφον.

Πρὸς τὸ ΒΔ μέρος τῆς πόλεως παρὰ τὴν θάλασσαν βλέπομεν ἐπίσης πάμπολλα σπήλαια λελαξευμένα ἐντὸς βράχων, μακρόθεν δὲ φαινόμενα ὡς ἐρείπια πόλεως· καὶ τῷ ὄντι ἐνταῦθα ἔκειτο τῶν νεκρῶν ἡ πόλις ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς σπηλαίοις νεκρικῶν θέσεων. Τὸ μέρος τοῦτο σήμερον καλεῖται Παλαιὸν Κάστρον καὶ Προμαχῶνες, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν, ὅτι κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ὑπῆρχεν ἐνταῦθα φρούριον μετὰ προμαχώνων πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως. Ἐν τοῖς τάφοις τούτοις οὔτε σαρκοφάγοι εὑρέθησαν, οὔτε ἄλλο τι τῶν τάφων ἀντικείμενον, διότι πρὸ αἰώνων ἐσυλήθησαν, χρησιμεύσαντες ἔκτοτε ὡς καταφύγιον τῶν ποιμένων ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἐπὶ τῶν βράχων καπνοῦ. Ὁ Perrot θεωρεῖ τούτους τάφους

τῶν ἱερέων τῆς Ἀφροδίτης. Ἄνωθι τοῦ λιμένος ἐπὶ λόφου, ἔνθα πολλὰ βλέπομεν ἐρείπια, ἡ κυβέρνησις ἀνήγειρεν ἤδη φάρον, τὸν τρίτον τῶν ἐν Κύπρῳ ! Παρὰ τὸ μεγαλείτερον τῶν τῆς πόλεως τζαμίων, ὅπερ ἤδη κατηρειπώθη, ὑπάρχουσι πλεῖστοι κίονες καὶ κιονόκρανα, πλᾶκες ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ἐνταῦθα μέγα ὑπῆρχεν οἰκοδόμημα, ἴσως μέρος τῶν ἀνακτόρων τῶν παφίων βασιλέων. Οὐ μακρὰν κεῖνται καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἔνθα καὶ ὁ τάφος τοῦ ἱππότου Charpignie. Παρ' αὐτὸν καὶ τουρκικά τινα λουτρά, ἅτινα ὁ λαὸς καλεῖ λουτρὰ τῆς Ἀφροδίτης! Παρὰ τὸν μικρὸν τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου ναὸν ὑπῆρχε καὶ ἡ τῆς Πάφου ἐπισκοπή, ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς ὁποίας ὑπάρχουσι καὶ κίονες καὶ ἄλλα λείψανα, μαρτυροῦντα, ὅτι αὕτη ᾠκοδομήθη ἢ ἐπὶ ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἢ δι' ὑλικοῦ τοιούτου τινός. Τὸ ἐνταῦθα ΝΑ μέρος τῆς Πάφου καλεῖται Ριζόπαφος, διότι εἶναι οὕτως εἰπεῖν τὸ ἐνδότερον, ἡ *ρίζα* τῆς Πάφου, ὡς ἡ ἐνδοτέρα κώμη τοῦ Καρπασίου καλεῖται Ριζοκάρπασον. Τὸ ὕδωρ ἐφέρετο εἰς τὴν πόλιν τρεῖς ὥρας μακρόθεν δι' ὑδραγωγείου, οὗ σώζονται λείψανά τινα. Ἐν Πάφῳ κατοικοῦσιν ἤδη ὀλίγαι τινὲς πτωχαὶ οἰκογένειαι, ὧν αἱ πενιχραὶ οἰκίαι περιβάλλονται ὑπὸ μεγάλων κήπων· τὰ πρὸς πόσιν φρεάτινα ὕδατα δὲν εἶναι καλά. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Πάφου οἱ κάτοικοι ἔκτισαν τὸ Κτῆμα, ἔνθα ἀρκετὰ ὑπάρχουσιν ἐρείπια μεσαιωνικῆς ἐποχῆς. Ἔν τινι τῶν ἐν Πάφῳ κατηρειπωμένων ναῶν σώζεται κίων, ἐφ' οὗ λέγεται, ὅτι ἐδέθη καὶ ἐδάρη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅστις οὕτω κακοποιηθεὶς ἀνέκραξεν «ἀνὴρ Πάφιος οὐκ ἀγαθός»· ἐκ τοῦ μαρμάρου τούτου ἀποκόπτουσι τεμάχια οἱ εὐλαβεῖς χωρικοί, μεταχειριζόμενοι αὐτὰ ὡς *φυλακτὰ* πρὸς ἀποτροπὴν διαφόρων νόσων· γνωρίζομεν ἐν τούτοις, ὅτι ἐν Πάφῳ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔτυχεν εὐμενοῦς ὑποδοχῆς καὶ ὅτι κατώρθωσε νὰ προσηλυτίσῃ εἰς τὰς χριστιανικὰς ἀρχὰς καὶ τὸν ρωμαῖον ἀνθύπατον Σέργιον. Ἡ Πάφος ἀπέχει τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ Στράβωνα 3,600 σταδίους.

Ἐκ Κτήματος ἤδη ἐπὶ τῆς εἰς Λεμησσὸν ἀγούσης παραλίας ὁδοῦ βαίνοντες, φθάνομεν μετὰ $^3/_4$ περίπου εἰς τὴν κώμην Γεροσκήπου, κληθεῖσαν οὕτω κατὰ παραφθορὰν ἐκ τοῦ Ἱεροὶ Κῆποι· διότι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερομένη Ἱεροκηπίς, ἐνταῦθα ἐξετείνοντο οἱ Ἱεροὶ Κῆποι τῆς Ἀφροδίτης, καταλήγοντες

ἄχρι τῆς Πάφου. Ἐν τῇ ἐνταῦθα 6 θόλους ἐχούσῃ ἐκκλησίᾳ πολλὰ βλέπομεν κιονόκρανα καὶ κίονας, ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἐδῶ ὑπῆρχεν ἀρχαῖος ναὸς ἢ θυσιαστήριον ἐκ τῶν πρὸς τιμὴν τῆς 'Αφροδίτης πολυαρίθμων ἐνταῦθα. Παρ'αὐτὴν καὶ δύω μεγάλα ὑπάρχουσι σπήλαια, δι' ὧν διέρχεται τὸ ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον, ὅπερ καὶ σήμερον φέρει ἄφθονον καὶ ἀξιόλογον ὕδωρ εἰς τὴν κώμην· ἡ τοῦ χωρίου κρήνη εἶναι ἐκτισμένη ὑπὸ σπήλαιον, οὗ τὸ ἄνω μέρος φαίνεται καταπεσόν, τὸ δὲ ὑδραγωγεῖον θὰ κατήρχετο ἄχρι τῆς θαλάσσης, 10 λεπτὰ ἀπεχούσης, ἔνθα σήμερον ἡ Γεροτζηπιά, κτῆμα τοῦ τέως μητροπολίτου Πάφου, ἔχουσα καί τινα μεσαιωνικὰ ἐρείπια.

'Ο Πλίνιος[1] θέτει τὴν 'Ιεροκηπίδα (Hierocepia) ἐπὶ νήσου, ἤτοι ἐν τῇ Γεροσκηπιᾷ, ἔνθα ὑπάρχει ὅρμος ἐκ δύω νησίδων σχηματιζόμενος καὶ Μουλιὰ νῦν καλούμενος. 'Αφ' ἑτέρου ὁ Στράβων θέτει τὴν 'Ιεροκηπίδα εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, προφανῶς ἐν τῇ Γεροσκήπου. Ὅθεν φαίνεται, ὅτι ἡ 'Ιεροκηπὶς ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἄχρι τῆς σημερινῆς κώμης. Ἐνταῦθα ἐλατρεύετο πλέον ἡ 'Αφροδίτη ὡς θεὰ τοῦ ἔαρος καὶ τῶν ἀνθέων, ἐφ' ὧν ἔβαινεν, ὁπότε ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῶν Ἐρώτων καὶ τῶν Χαρίτων, ἐπεσκέπτετο τοὺς ἱεροὺς αὐτῆς κήπους. Ἡ ἀνάμνησις τῆς ὡραίας θεοῦ διατηρεῖται εἰσέτι ἐνταῦθα· ἓν τῶν σπηλαίων τῆς Γεροσκήπου καλεῖται λουτρὸν τῆς 'Αφροδίτης. Ἐδῶ λοιπὸν ἔλουε τὸ ἁβρὸν αὐτῆς καὶ τρυφηλὸν σῶμα ἡ περικαλλὴς τοῦ Ἔρωτος μήτηρ ; Αὐτοί εἰσιν οἱ βράχοι οἱ τόσα ἰδόντες θέλγητρα ; Περίεργον εἶναι, ὅτι καὶ ἐν Κορίνθῳ, ἔνθα ἐλατρεύετο ἡ 'Αφροδίτη, ὑπάρχουσι τοιαῦτα λουτρὰ καὶ ἐν (νέᾳ) Πάφῳ τουρκικά τινα λουτρὰ καλοῦνται τῆς 'Αφροδίτης.

Ἐντεῦθεν ἀναχωροῦντες διερχόμεθα μετ' ὀλίγον διὰ τῆς μικρᾶς κατηρειπωμένης σχεδὸν τουρκικῆς κώμης Κολόνι, καὶ μετ' ὀλίγον ἔτι διὰ τῆς 'Αχέλειας ὑπὸ πέντε μόλις οἰκογενειῶν οἰκουμένης· παρ' αὐτὴν ῥέει καὶ ὁ τῆς 'Αχέλειας παταμός. Ἐνταῦθα περίπου ὁ Σακελλάριος λέγει, ὅτι ἔκειτο ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερομένη 'Αρσινόη, μία καὶ αὕτη τῶν τεσσάρων πόλεων, ἃς Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος ἀνήγειρε πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ 'Αρσινόης (285—247 π.Χ.), τιμωμένης ἐνταῦθα ὡς Ζεφυρίας 'Αφροδίτης, διότι ὁ ἀφιερωμένος αὐτῇ ναὸς καὶ τὸ ἱερὸν ἄλσος ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Ζεφυρίου ἀκρωτηρίου.

[1] V. 35. 2.

Λέγει προσέτι ὅτι ἡ Ἀρσινόη, ἡ ὑπό τινος Λουζινιᾶνος συγγραφέως καλουμένη Ἀρσένια, μετετράπη κατὰ παραφθορὰν εἰς Ἀχέλιαν. Καὶ ἀκριβῶς μὲν δὲν ἔκειτο ἐνταῦθα ἡ Ἀρσινόη, ἀλλὰ παρὰ τὴν θάλασσαν ἐν τῇ θέσει Μουλιά, ἔνθα ὑπῆρχε καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερόμενος πρόσορμος αὐτῆς, μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἡ ἐνταῦθα μεσογειότερον κτισθεῖσα κώμη.» Καὶ τὸ τοιοῦτον μὲν δὲν φαίνεται ἀπίθανον· ἀπιθανωτέρα μόνον εἶναι ἡ θέσις, ἔνθα ὁ Σακελλάριος θέτει τὴν Ἀρσινόην, διότι ὁ ὅρμος Μουλιὰ εἴδομεν, ὅτι κεῖται ἐν Ἱεροκηπίδι. Νομίζομεν δέ, ὅτι ἡ Ἀρσινόη ἔκειτο ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ζεφυρίου ἀκρωτηρίου, ἐξ οὗ καὶ Ζεφυρία ἐκαλεῖτο ἡ Ἀφροδίτη. «Εἶτα ἄκρα Ζεφυρία, λέγει ὁ Στράβων, πρόσορμον ἔχουσα, καὶ ἄλλη Ἀρσινόη ὁμοίως πρόσορμον ἔχουσα καὶ ἱερὸν ἄλσος». Οἱ δύω οὗτοι πρόσορμοι εἶναι βεβαίως οἱ ἑκατέρωθεν τοῦ Ζεφυρίου σχηματιζόμενοι. Ἐκ τῆς Ἀχέλιας φθάνομεν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν κώμην Τίμην, πρὸ τῆς ὁποίας ἐκτείνεται τὸ ἀκρωτήριον Ζεφύριον, νῦν Καθαρή, μικρὸν ἔχον ὅρμον, τὸν ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερόμενον καὶ ἐφ' οὗ κεῖται παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ ἡ κατηρειπωμένη μονὴ Ἁγία Αὐγῶνα, ἔνθα πολλὰ ὑπάρχουσιν ἐκκλησιῶν ἐρείπια καὶ σπήλαιά τινα.

Μετ' ὀλίγον διερχόμεθα ἐπὶ τουρκικῆς γεφύρας τὸν ποταμὸν Βώκαρον ἢ Βάρβαρον (νῦν Διορίζον ἢ ποταμὸν τῶν Κουκλιῶν), ἕνα τῶν μεγαλειτέρων τῆς Κύπρου, καὶ φθάνομεν μετὰ 3 ἐκ Κτήματος ὥρας εἰς τὴν μικρὰν κώμην Κούκλια, ἐκτισμένην ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Πάφου, ἥτις μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς νέας Πάφου ἐκλήθη πρὸς διάκρισιν Παλαίπαφος, ὡς ἡ Τύρος μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς νέας Τύρου ἐκλήθη Παλαίτυρος. Ἐνταῦθα ἔκειτο λοιπὸν ἡ περίπυστος πατρὶς τῆς Ἀφροδίτης; Ὦ πόλι τῆς Παφίας περικαλλές, ἐξίσταμαι πρὸ τῶν πενιχρῶν ἐρειπίων σου! ποῦ αἱ ἄλλοτε ἑορταὶ καὶ πανυγήρεις, εἰς ἃς μετ' ἀναθημάτων τὸ πολὺ συνέρρεε πλῆθος ἐν πομπαῖς καὶ ᾄσμασι; Ποῦ τῶν σῶν λατρευτῶν ὁ κόσμος προσερχόμενος, ὅπως πρὸ τοῦ βωμοῦ σου σπείσῃ πρὸς σὲ τὴν κοσμοκράτειραν θεὸν καὶ τὸν πανοῦργον υἱόν σου τὴν ὀφειλομένην σπονδήν;

Μάτην ἐνταῦθα ἀνεζήτησα τὴν Παφίαν. Κατέπεσαν οἱ βωμοὶ αὐτῆς, ἐξηφανίσθησαν τὰ ἱερά, ἀπεξηράνθησαν τὰ ἄλση καὶ ἐστείρευσαν αἱ πηγαί! Ἔφυγεν, ἔφυγεν ἡ ὡραία θεός, κατέλιπε τὴν εὐ-

νουμένην αὐτῆς πόλιν. Ὦ Κύπρου δέσποινα, ἐλθὲ εἰς τὸ ἄλσος σου αὖθις. Ὁ Πίνδαρος λέγει, ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἰαθείς, θὰ σοὶ φέρῃ ἀγέλην ἐξ ἑκατὸν φορβάδων κορῶν. Ἐπάνελθε, ἀβρὰ τοῦ Ἔρωτος μῆτερ, εἰς τὸν βωμόν σου καὶ θυσίας τελέσομεν πρός τιμήν σου πολλάς, θὰ καύσωμεν μῦρα, καὶ ἑκατόμβας μυρίας θὰ θύσωμεν. Δὲν ἐβαρύνθης νὰ διαμένῃς τοσοῦτον παρὰ τῷ χωλῷ Ἡφαίστῳ παρέχουσα τῷ ἀτυχεῖ συζύγῳ τοσαῦτα ζηλοτυπίας πράγματα, ἢ μὴ εἰσῆλθες εἰς Χριστιανῶν μοναστήρια, ὅπως ἐκεῖ μετανοοῦσα ἁμαρτωλὴ διανύσῃς ἐν προσευχαῖς καὶ νηστείαις τὸν βίον σου πρὸς ἐξαγνισμὸν τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν καὶ δοξασθῇς ὡς Ὁσία, Ἁγία, Χριστιανή; Πλὴν οὐδέποτε, ὦ θεά, κατέλιπες τὸν ἐπίγειόν σου βωμόν. Ἐὰν ἐν Γόλγοις καὶ Ἰδαλίῳ ἐξηφανίσθησαν οἱ ναοί σου, ἐὰν ἐν Κυθραίᾳ καὶ Πάφῳ κατέπεσαν οἱ θυόεντες βωμοί σου, ἐν τούτοις βωμοὺς ἔχεις καὶ σήμερον ἔτι, ὡς καὶ εἰς τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων. Ἐκεῖ κάτω εἰς τὴν μαρμαίρουσαν θάλασσαν ἀνέδυ τῶν κυμάτων ἡ Ἀφροδίτη. Ὁ κόσμος ἔδρεψε τὸν ἄγνωστον καρπόν. Τὰ ὕδατα ἐσχίσθησαν ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον καὶ ἀβρόπλαστος κόρη ἐξῆλθεν· ὁ κόσμος τῶν θνητῶν καὶ ἀθανάτων, τῶν λογικῶν καὶ ἀλόγων ἀνευφήμησε τὴν περικαλλῆ Νηρηίδα καὶ ἔστεψεν αὐτὴν βασιλίδα συμπάσης τῆς φύσεως. Καὶ εἴτε ἐκ τῆς Ἀσίας ἦλθεν ἐνταῦθα κολυμβῶσα ἡ Ἀφροδίτη, εἴτε εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Κύπρου ἐφάνη τὸ πρῶτον ἄγνωστον πόθεν, ἐν τούτοις ὁ κόσμος τὴν Κύπρον γενέτειραν αὐτῆς θεωρεῖ, καὶ τὴν Παλαίπαφον τιμᾷ ὡς τὴν πρώτην αὐτῆς ἕδραν, τὸ σεβαστότερον ἁπάντων τῶν ἱερῶν τῶν εἰς αὐτὴν ἀφιερωμένων.

Ἡ Πάφος ὑπῆρξεν ἡ σκηνὴ μεγάλων θρησκευτικῶν συμβεβηκότων, σπουδαιοτάτη καθ' ὅλην τὴν Κύπρον καὶ περίπυστος καθ' ἅπαντα τὸν ἀρχαῖον κόσμον. Πολλὰ περὶ αὐτῆς μυθολογοῦνται καὶ πολλοὶ ἀναφέρονται ὡς κτίσται αὐτῆς· τὸ βεβαιότερον ὡς εἴδομεν εἶναι, ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Φοίνικος Κινύρου, ἐξ οὗ ἡ πλουσία οἰκογένεια τῶν Κινυραδῶν ἀφιερωμένων εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης. Ἐπὶ Ρωμαίων δὶς ὑπὸ σεισμοῦ κατεστράφη καὶ ἀνηγέρθη· τῷ 15 π. Χ., ὅτε ἀνῳκοδομήθη ὑπὸ Αὐγούστου καὶ ἐκλήθη Αὐγοῦστα, κατά τινας δὲ καὶ Σεβαστή, καὶ ἐπὶ Βεσπεσιανοῦ (69–79 μ. Χ.), ὅστις καὶ παρίσταται ἐν ταῖς γωνίαις τοῦ ναοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως περὶ τῆς πόλεως οὐδὲν ἀναφέρεται, εἰκάζεται ὅτι πλὴν τοῦ ναοῦ ἀφέθη εἰς ἐρείπια· κατὰ

πᾶσαν πιθανότητα μεγάλη ποσότης ἀρχιτεκτονικῆς ὕλης μετεκομίσθη ἐκ τῆς Παλαιᾶς εἰς τὴν Νέαν Πάφον πρὸς καλλωπισμὸν αὐτῆς ἐπὶ τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Βυζαντίνων, ὅτε αὕτη ὑπῆρξε καὶ πρωτεύουσα τῆς νήσου. Ἐπὶ τῶν Λουζινιάνων ἠφανίσθη καὶ τὰ ἐρείπια αὐτῆς ἀνεσκάφησαν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι εὑρέσεως ἀγαλμάτων πρὸς διακόσμησιν τοῦ ἐκεῖ ἀνεγερθέντος ὑπὸ Οὔγου Λουζινιᾶνος ἡγεμονικοῦ πύργου, οὗ βλέπομεν ἤδη οὐ μακρὰν τῆς παραλίας τὰ ἐρείπια, ἐν οἷς ὁ Cesnola ἀνεῦρε τεθραυσμένα κεχρωματισμένα ἀγγεῖα ἐξ ὀπτῆς γῆς.

Τὰ ἐρείπια τῆς Πάφου κεῖνται εἴπομεν ἐν τῇ κώμῃ Κούκλια, ἥτις ἔλαβε τὸ ὄνομα κατά τινας μὲν ἐκ τοῦ *κοκοῦκλα*, σημαίνοντος τὸν λάδανον, κατὰ δὲ τὸν Σακελλάριον ἔκ τινος Νικοκλέους βασιλέως τῶν Παφίων. Ἀμφότεραι αἱ παραγωγαὶ τοῦ ὀνόματος εἶναι λίαν ἀπίθανοι· ὁ λάδανος ἐν Κύπρῳ καλεῖται *ξυσταργιά* καὶ οὐχὶ κονοῦκλα, οἱ δὲ βασιλεῖς τῆς Κύπρου Νικοκλεῖς ἤκμασαν π. Χ., ὅτε ἡ πόλις εἶχε τὸ ἔνδοξον ὄνομα τῆς Πάφου. Τὸ ὄνομα Κούκλια παρήχθη, ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ Λακρουά, ἐκ τοῦ ἐνταῦθα ἀνακτόρου τῶν Λουζινιάνων, ὅπερ ἐκαλεῖτο Κοβόκλιον (Covocle), ἤτοι θρόνος καὶ ἑπομένως ἕδρα τῶν ἡγεμόνων τούτων. Ὁ Στράβων περὶ τῆς Πάφου λέγει... «Παλαίπαφος, ὅσον ἑνδεκα σταδίους ὑπὲρ τῆς θαλάσσης ἱδρυμένη, ὕφορμον ἔχουσα καὶ ἱερὸν ἀρχαῖον τῆς Παφίας Ἀφροδίτης». Ὁ περίπυστος οὗτος ναὸς τῆς Παφίας, οὗ τὰ ἐν μέσῳ τῶν Κουκλιῶν ἐρείπια πρὸ μικροῦ ἀνήχθησαν εἰς φῶς, ἦν ἓν τῶν δύω ἢ τριῶν μεγάλων κέντρων τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους· ἐπὶ ὑψηλῆς ᾠκοδομημένος θέσεως ἐφαίνετο ἀπὸ μεγάλης ἀποστάσεως, καὶ οἱ εἰς Κύπρον καταπλέοντες πανηγυρισταὶ ἀπὸ τοῦ πελάγους ἤδη διέκρινον λαμπρὸν ὑψούμενον τὸ ἱερὸν τέμενος. Τὸν ναὸν τοῦτον ἀνέσκαψε πρὸ δύω ἐτῶν ἡ ἐν Ἀθήναις ἀγγλικὴ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρεία ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ διευθυντοῦ αὐτῆς Ε. Γάρδνερ (Ernest Gardner) καὶ τοῦ ἑταίρου Ρ. Σμίθ.

Ἐν Λονδίνῳ συνέστη πρό τινος μεγάλη ἑταιρεία σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἀνασκάλευσιν ἁπάσης τῆς Κύπρου, καὶ ἤδη μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐν Πάφῳ ἀνασκαφῶν πρόκειται νὰ ἀνασκαφῇ ἕτερος χῶρος. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν νομοθέτημα προνοεῖ περὶ τῆς μὴ φυγαδεύσεως τῶν ἀρχαιοτήτων ἐκ τῆς νήσου, πρόκειται νῦν πᾶν ὅ,τι δὲν ἐκλάπη

ὑπὸ τῶν προγενεστέρων νὰ κλαπῇ ἤδη ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, τῶν ἐπιτηδειοτέρων περὶ τὴν τοιαύτην ἐμπορίαν. Διὰ τῶν ἐν Κουκλίοις ἀνασκαφῶν τῆς ἀγγλικῆς σχολῆς ἀνεκαλύφθη εἰς τῶν μᾶλλον ἀξιομνημονεύτων ναῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὅστις δίδει ἡμῖν ἰδέαν τῶν φοινικικῶν ναῶν, ὧν ἐλάχιστα ἔχομεν δείγματα. Τὰ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὑρήματα δὲν ὑπῆρξαν πλούσια ὡς ἐν ἄλλαις κυπρίαις πόλεσι, δὲν στεροῦνται ὅμως καὶ σπουδαιότητος. Ἐκ τούτων δὲ τὰ πολυπληθέστερα καὶ σπουδαιότερα εὑρήματα ἦσαν αἱ ἐπιγραφαὶ ἀνερχόμεναι εἰς 166, ὧν τρεῖς ἢ τέσσαρες τεθραυσμέναι ἦσαν γεγραμμέναι διὰ κυπριακῶν χαρακτήρων. Δύω μαρμάριναι πλᾶκες χρήζουσιν εἰδικῆς μνείας, τῆς μιᾶς ἀναγραφούσης ἐπιστολὴν τοῦ Ἀντιόχου πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Πτολεμαῖον, καὶ τῆς ἄλλης τὸν κατάλογον τῶν συντελεστῶν εἰς τὸ *ἐλαιοχρίστιον*, ἀναμφιβόλως ἑορτὴν σχετιζομένην πρὸς τὴν τελετὴν τοῦ μυρώματος τοῦ ἱεροῦ κώνου. Ἑτέρα πλάξ φέρει ἐλεγειακὴν ἐπιγραφὴν ἀναμιμνήσκουσαν, ὅτι ὠχυρώθη ἡ πόλις τῇ προτροπῇ τοῦ βασιλέως Νικοκλέους, ὅστις συνώμοσε μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου κατὰ τοῦ Πτολεμαίου. Αἱ πλειότεραι ὅμως ἐπιγραφαὶ εὑρίσκοντο ἐπὶ τῶν βάσεων τῶν ἀγαλμάτων, ἅτινα ἀφιερώθησαν ἐν τῷ ναῷ κατὰ τοὺς πτολεμαϊκοὺς χρόνους. Οἱ τίτλοι καὶ τῶν καθιδρυμάτων, ἅτινα ἀφιέρωσαν ταῦτα, καὶ τῶν προσώπων, πρὸς τιμὴν τῶν ὁποίων ἀνηγέρθησαν ρίπτουσι πολὺ φῶς ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς Κύπρου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Πολλὰ τῶν καθιδρυμάτων αὐτῆς φαίνονται, ὅτι ἦσαν στρατιωτικαὶ ἀποικίαι ἐγκατασταθεῖσαι ἐν τῇ νήσῳ. Τὰ πρόσωπα συνήθως φέρουσι τὸν τίτλον *συγγενὴς τοῦ βασιλέως*, συχνότερον δὲ τὴν προσθήκην *στράτηγος*. Τὸ ὑπούργημα τοῦ ναυάρχου ἢ ἀρχιερέως ἐνίοτε συνταυτίζεται τῷ τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ. Ἀναφέρονται προσέτι πλεῖστοι ἄλλοι ὑπάλληλοι τῆς πτολεμαϊκῆς διοικήσεως· ὡς *τροφεὺς βασιλέως*, *ἀρχισωματοφύλαξ*, ἀξιωματικός τις, ὃν περιγράφουσιν ὡς τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ μυστηριώδης τις ὑπάλληλος ὀνομαζόμενος *ἀρχεδέατρος*, περὶ οὗ οὐδὲν πλέον γνωρίζομεν.

Αἱ λοιπαὶ ἀρχαιότητες δὲν ἦσαν μὲν τόσῳ πολλαὶ ὡς θὰ ἐπερίμενέ τις, ἐν τούτοις ὅμως ἦσαν μεγάλης σπουδαιότητος. Φυσικῶς ἐνταῦθα εὑρέθησαν πλεῖσται κοιναὶ εἰκόνες τῆς Ἀφροδίτης ἀρχαϊκοῦ σχήματος, οὐχὶ ὅμως καὶ μέγας ἀριθμὸς κυπριακῶν ἀγαλμάτων καὶ ἀγαλ-

ματίων ὡς ἀλλαχοῦ τῆς νήσου· ἀφ' ἑτέρου ὅμως εὑρέθησαν σπουδαῖοι τύποι καθαρᾶς ἑλληνικῆς τέχνης· μικρὰ μαρμαρίνη κεφαλὴ νεωτέρου ἀρχαϊκοῦ ὕφους τῶν ἀρχῶν τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἑτέρα τοιαύτη βρέφους, ὅπερ πιθανῶς παριστᾷ τὸν Ἔρωτα τῆς Πάφου· τὸ ἔργον τοῦτο,ὅπερ διατηρεῖται ἐν καλῇ καταστάσει, ἀνῆκεν εἰς τὴν ὡραιοτέραν ἑλληνικὴν τέχνην. Πρὸς τούτοις εὑρέθησαν πλεῖσται ἄλλαι κεφαλαὶ καί τινα τεμάχια. Δεύτερον κατὰ τὴν σπουδαιότητα ἔργον λαμπρὸν δεῖγμα ἐργασίας χρυσοχόου εἶναι χρυσῆ τῆς κεφαλῆς πόρπη λίαν πλουσίως ἐπεξειργασμένη, ἣν στολίζουσι τέσσαρες κεφαλαὶ τράγων καὶ ὑπεράνω αὐτῶν τέσσαρες τρυγῶνες. Ἐκ τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ἐπιγραφῶν παραθέτομεν κάτωθι τέσσαρας ἀφιερωματικάς.

1. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΠΑΦΙΑ
ΣΕΥΞΟΙΝ ΑΡΙΣΤΩΝΟΣ ΚΥΡΗΝΑΙΑΝ
ΤΗΝ ΠΟΛΥΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ ΓΥΝΑΙΚΑ
ΣΤΡΑΤΟΝΙΚΗ ΝΙΚΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΣ

2. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΠΑΦΙΑ
ΤΟΝ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΥΙΟΝ ΠΛΟΥΤΟΝ

3. ΦΑΝΙ—Ν ΒΟΙΣΚΟΥ ΙΕΡΕΙΑ
ΤΟΝ ΑΥΤΗΣ ΥΙΟΝ ΒΟΙΣΚΟΝ

4. ΑΦΡΟΔΙΤΗ
ΦΙΛΟΚΙΟΝ ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΤΟΝ ΑΥΤΗΣ ΔΩΣΙΘΕΟΝ

Ἡ σπουδαιοτέρα ὅμως ἐργασία τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ὑπῆρξεν ὁ καθορισμὸς τοῦ σχεδίου τοῦ ναοῦ, ὅπερ καὶ παραθέτομεν μετὰ τῶν δεουσῶν ἐπεξηγήσεων. Ὁ ναὸς οὗτος οὐδέποτε ἀνεσκάφη, ὑπῆρχε δὲ βεβαιότης, ὅτι μία τοιαύτη ἀνασκαφὴ θὰ παρεῖχε σπουδαῖα ἐξαγόμενα. Γνωστὸν ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἦν πολὺ ἀρχαῖος φοινικικῆς καταγωγῆς, καὶ φαίνεται ὅτι ὀλίγον μετεβλήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, διότι δὲν εὑρέθησαν ἴχνη κτιρίων ὁμοίων πρὸς συνήθεις ἑλληνικοὺς ναούς. Ἐπὶ τῶν Ρωμαίων δὶς ὡς εἴπομεν ἐβλάβη ὑπὸ σεισμοῦ καὶ κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ἐπεσκευάσθη μετὰ μεγάλης λαμπρότητος· ἂν καὶ δὲ οἱ Ρωμαῖοι ἐπέφερον σπουδαίας μετα βολὰς καὶ προσθέσεις, φαίνεται ὅτι δὲν ἠθέλησαν νὰ μεταβάλωσι τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τοῦ κτιρίου, οὔτε οὐσιωδῶς νὰ μεταστρέψωσι τὸ σχέδιον τῶν διαφόρων μερῶν. Ὑπάρχουσι νομίσματα ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐφ'

ὧν ἀπεικονίζεται ὁ ναός, ἔχων ὑψηλὸν κεντρικὸν οἰκοδόμημα ἢ σηκὸν μετὰ χαμηλοτέρων ἑκατέρωθεν οἰκοδομῶν καὶ προαυλίου ἔμπροσθεν, ἔχοντος τεῖχος μετὰ θυρῶν. Νόμισμά τι τῆς φοινικικῆς Βύβλου φέρει εἰκόνα κτιρίου μεγάλης ὁμοιότητος. Ἐπίσης μεγάλη ὁμοιότης παρατηρεῖται μεταξὺ τοῦ ναοῦ τῆς Πάφου καὶ τῆς ἐν τῷ Β' βιβλίῳ τῶν Βασιλειῶν περιγραφῆς τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος. Ἐν ἀμφοτέροις βλέπομεν μίαν σειρὰν μεγάλων ἐξωτερικῶν αὐλῶν καὶ ἓν ὑψηλὸν κεντρικὸν οἰκοδόμημα μικρῶν διαστάσεων μετὰ ἑκατέρωθεν χαμηλοτέρων οἰκοδομημάτων.

Τὸ ἐν σελ. 473 σχεδιογράφημα δεικνύει τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ κτιρίου, ὅπερ διαιρεῖται εἰς δύω· εἰς μεμονωμένην μεσημβρινὴν πτέρυγα καὶ εἰς τετραγωνικὸν ἔγκλειστον μέρος περιέχον αἰθούσας καὶ δωμάτια. Ἡ νοτία πτέρυξ φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ παλαιότερον τῶν οἰκοδομημάτων, ὧν ὑφίστανται τὰ λείψανα· συνίσταται ἐκ μεγάλης αὐλῆς ὁριζομένης πρὸς δυσμὰς ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς τείχους ἐξ ὀγκωδῶν λαξευτῶν λίθων τεθειμένων ἐπὶ βάσεως ἐκ τοιούτων ἀκατεργάστων. Μεταξὺ τῆς αὐλῆς ταύτης καὶ τοῦ μεγάλου τετραγώνου ὑπάρχουσι λείψανα ἀνωμάλων δωματίων καὶ ἰσχυρά τινα θεμέλια, ἅτινα φαίνεται, ὅτι ἀπετέλουν μέρος τριπλῆς παρόδου ἀγούσης πρὸς τὴν αὐλὴν οὕτως, ὥστε ἐὰν αὕτη ἦν ὁ ἀρχικὸς βωμός, θὰ εἴχομεν διάταξιν ὁμοίαν πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Βύβλου. Τὸ λοιπὸν μέρος κατέχεται ὑπὸ κτιρίων νεωτέρας κατασκευῆς τῆς νοτίας πτέρυγος καὶ πιθανῶς προστεθέντων καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ ναὸς ἀπέκτα φήμην καὶ πλούτη.

Λαμβάνοντες τὰ διάφορα μέρη τῶν νεωτέρων τούτων κτιρίων, ὡς ταῦτα φαίνονται ἐπὶ τοῦ σχεδίου, καὶ ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους, εὑρίσκομεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὅλου κτιρίου κατὰ πλάτος στοὰν μετὰ σειρᾶς πεπτωκότων ἐν τῷ μέσῳ στύλων. Ἂν καὶ ἡ οἰκοδομὴ εἶναι ρωμαϊκή, ὑπάρχει ὅμως μεγάλη πιθανότης, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ ἀλλαχοῦ διετηρήθη ὁ γενικὸς χαρακτὴρ τῶν ἀρχαιοτέρων οἰκοδομημάτων. Τοιούτων ἀρχαιοτέρων καὶ μικροτέρων δωματίων διατηροῦνται τοσαῦτα ἴχνη, ὥστε δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἐπ' αὐτῶν ἀρκετὰ ἀκριβὴς ἐπιδιόρθωσις. Ἡ στοὰ πιθανῶς ἦν ἐστεγασμένη καὶ εἶχεν εἴσοδον ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους μετὰ προεξεχόντων προπυλαίων. Περιτρέχοντες ἔνδον τὰ τείχη, εὑρίσκομεν εὐρεῖαν

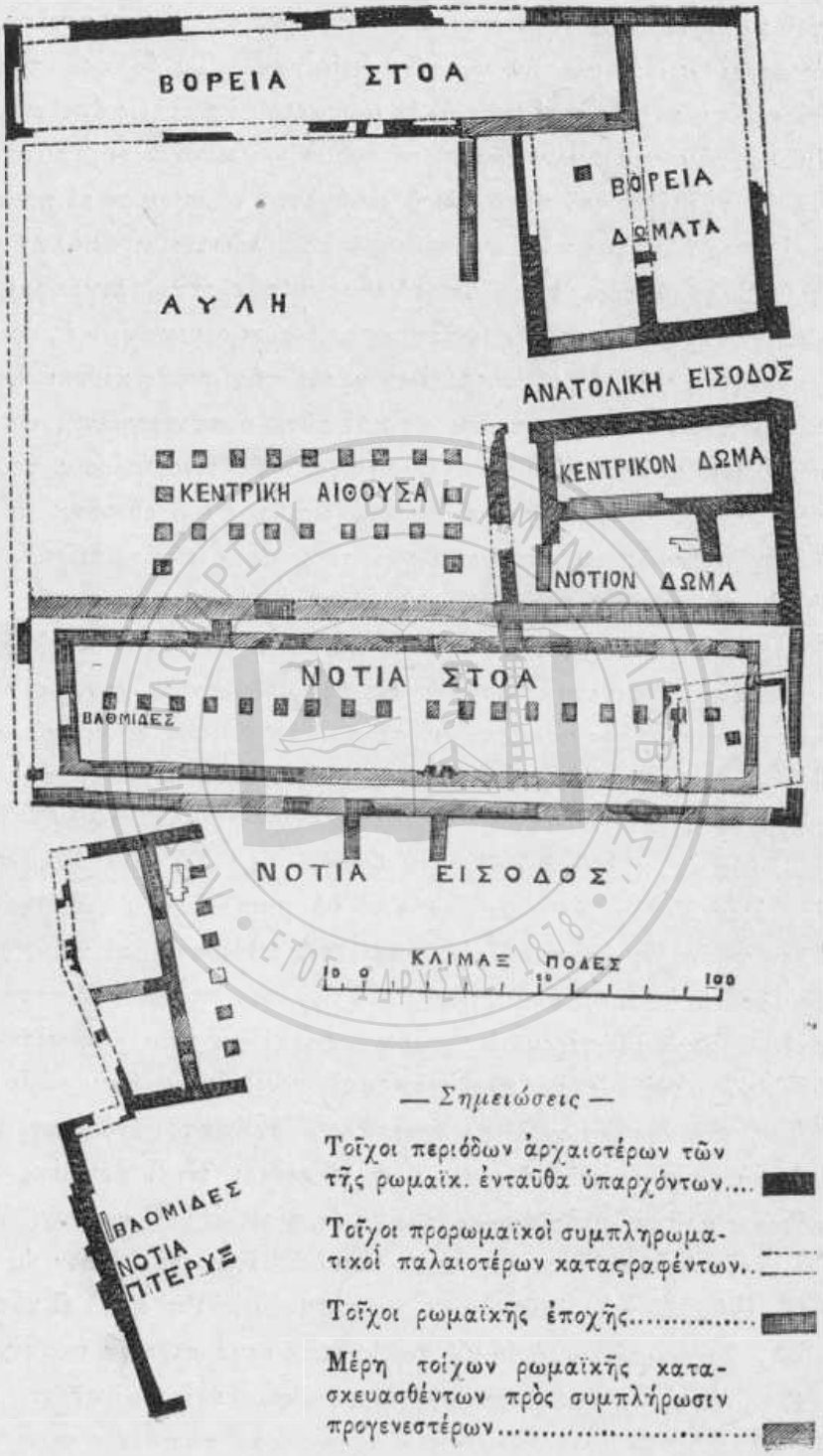

— *Σημειώσεις* —

Τοῖχοι περιόδων ἀρχαιοτέρων τῶν τῆς ρωμαϊκ. ἐνταῦθα ὑπαρχόντων....

Τοῖχοι προρωμαϊκοὶ συμπληρωματικοὶ παλαιοτέρων καταζραφέντων..

Τοῖχοι ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.....

Μέρη τοίχων ρωμαϊκῆς κατασκευασθέντων πρὸς συμπλήρωσιν προγενεστέρων.....

πλατεῖαν 2 πόδας ὑπεράνω τῆς ὅλης ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἐπὶ τοῦ κατωτέρου τοίχου τοῦ ὑποβαστάζοντος τὴν πλατεῖαν ταύτην ὑπάρχει σειρὰ μικρῶν νυμφῶν (niches). Τὸ ἔδαφος τῆς κατωτέρας ἐπιφανείας συνίσταται ἐκ μωσαϊκοῦ ἐπιμελῶς ἐπεξειργασμένου ἐκ λεπτῶν τεμαχίων μαρμάρου φυσικῶν χρωμάτων. Τοῦτο ἦτο πιθανῶς τὸ μέρος τοῦ ναοῦ, εἰς ὃ εἰσήγοντο τὸ πρῶτον οἱ προσκυνηταὶ καὶ ὅπερ δύναται νὰ ἀνταποκριθῇ πρὸς ἐξωτερικὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος. Ἐνταῦθα εὑρέθησαν πλεῖσται ἐπιγραφαί, ἡ μαρμαρίνη κεφαλὴ τοῦ Ἔρωτος καὶ πλεῖστα τεμάχια ἐξ ὀρειχάλκου καὶ ὀπτῆς γῆς. Πρὸς τὸ βόρειον μέρος τῆς στοᾶς κεῖται ἡ κεντρικὴ αἴθουσα ρωμαϊκῆς κατασκευῆς καὶ οὕτω διατεταγμένη, ὥστε ἡ μεσημβρινὴ αὐτῆς πλευρὰ σχηματίζεται ἔκ τινος μέρους τοῦ βορείου τοίχου τῆς στοᾶς, ὅπερ ἀναμφιβόλως θὰ ἦν ἡ εἴσοδος· ἡ αἴθουσα αὕτη πιθανῶς ἦν ἐστεγασμένη, εἶχε δὲ διπλῆν σειρὰν στύλων, ὡς ἐν τῇ μεγάλῃ στοᾷ τῇ μεταξὺ τῶν δύω θεάτρων τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν· ἀλλ' οἱ τοῖχοι ὡς εἶναι εἰσι λίαν ἀτελεῖς· καὶ ἡ στοὰ καὶ ἡ αἴθουσα ἀνῆκον εἰς τὸν δωρικὸν ρυθμόν, τεμάχια δέ τινα ἀνεσκευάσθησαν μεταγενεστέρως. Ἡ αἴθουσα εἶναι πολλῷ μικροτέρων διαστάσεων τῆς στοᾶς καὶ φαίνεται, ὅτι ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς εἶχεν εἴσοδον εἰς τὴν μεγάλην ἄστεγον αὐλήν. Ἐνταῦθα πιθανῶς ὡς καὶ ἐν τῇ αἰθούσῃ ἵσταντο πολλὰ τῶν ἀναθηματικῶν ἐξ ὀρειχάλκου ἀγαλμάτων, ὧν αἱ βάσεις ἦσαν τεθαμμέναι. Τὸ ὅλον τῆς πρὸς ἀνατολὰς ἐκτάσεως τῆς αἰθούσης καὶ τῆς αὐλῆς κατείχετο ὑπὸ σειρᾶς δωματίων πολὺ ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς μετὰ τοίχων πολλῷ κανονικώτερον ἐκτισμένων ἐκ λίθων ἐπιμελῶς εἰργασμένων μετρίου μεγέθους τὸ πλεῖστον καὶ τεθειμένων ἄνευ ἀμμοκονίας. Τὸ νότιον δωμάτιον εἶναι ἀνωμάλου σχήματος· τὸ κεντρικὸν δωμάτιον εἶναι τὸ τελειότερον· ὅλοι οἱ τοῖχοι εἶναι ἀρχαίας ἐποχῆς· μόνον ὁ μεσημβρινὸς ἀνῳκοδομήθη ἐν μέρει ἐπὶ Ρωμαίων. Λείψανα νεωτέρου λιθίνου ἐδάφους παρέχουσιν ἀρκετὸν ἐνδιαφέρον ὡς δεικνύοντα πιθανῶς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους. Ὑπ' αὐτὸ ἐκτὸς ἄλλων τινῶν ἀντικειμένων εὑρέθη ἡ κομψοτάτη κεχρυσωμένη πόρπη ἐξ ὀρειχάλκου καὶ κρυστάλλινος κύλινδρος ἀνήκων εἰς σκῆπτρον.

Ἐλλείψει ἀμέσων ἀποδείξεων ὅσον ἀφορᾷ τὴν θέσιν τῶν εἰσόδων, ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους μανθάνομεν, ὅτι δὲν

ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ δίοδος πρὸς τὸ δωμάτιον τοῦτο ἐκ τῆς βορείου πλευρᾶς. Ἡ κυρία εἴσοδος ἦτο πιθανῶς πρὸς ἀνατολάς· τὸ βόρειον μέρος τοῦ κεντρικοῦ δωματίου εἶναι εὐρεῖά τις πάροδος ἢ δωμάτιον ἄνευ οὐδενὸς τοίχου πρὸς δυσμὰς ἢ ἀνατολάς· πιθανῶς ἀπετέλει μεγάλην εἴσοδον δι' εἰδικὰς περιστάσεις· καὶ ὡμοίαζε πρὸς τὸ κεντρικὸν σχῆμα τὸ παριστώμενον ἐπὶ κυπριακῶν νομισμάτων. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἄκραν τῆς αὐλῆς ὑπάρχουσι δύω μεγάλαι βάσεις ὡς θεμέλια, ἀκριβῶς ὡς τοιαῦται φαίνονται καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων· ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἦν πιθανῶς ἀνοικτή· τὰ τοῦ βορείου καὶ νοτίου μέρους δωμάτια ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ κατώτερα κτίρια τὰ ἐπὶ τῶν νομισμάτων, ὡς καὶ ἡ αὐλὴ ἡ προεκτεινομένη κατὰ μέτωπον αὐτῶν. Τὰ δωμάτια ταῦτα πιθανῶς ἐχρησίμευον διὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ναοῦ ἢ ἦσαν κατοικίαι ἱερέων. Τέλος καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς, τῆς ἀνοικτῆς αὐλῆς καὶ τοῦ κεκαλυμμένου μέρους τῶν δωματίων κεῖται ἡ βορεία στοὰ μικροτέρων διαστάσεων τῆς νοτίου καὶ ἄνευ στύλων ἐν αὐτῇ. Τὸ ἔδαφος εἶναι μωσαϊκόν, ἀλλὰ πολὺ κατώτερον τοῦ τῆς νοτίου· οἱ τοῖχοι ἦσαν ἐν μέρει ρωμαϊκῆς, ἐν μέρει ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς. Ἔξωθι τῆς στοᾶς ταύτης, ἥτις φαίνεται ὅτι ἐσχημάτιζε τὸ βόρειον ὅριον τῆς τοποθεσίας τοῦ ναοῦ, εὑρίσκονται κεχωρισμένα τεμάχια τοίχων καὶ μικρῶν αὐλῶν ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἅτινα θὰ ἀπετέλουν μέρος ἀναμφιβόλως οἰκημάτων δι' ἱερεῖς ἢ ἐπιμελητὰς τοῦ ναοῦ. Οἱ λίθοι, ἐξ ὧν ᾠκοδομήθη ὁ ναός, εἰσὶν εἶδος κυανοῦ γρανίτου, εἰσαχθέντος ἴσως ἐκ Κιλικίας ἢ Αἰγύπτου· ὁ ὑπὸ τοῦ Βεσπεσιανοῦ ἀνοικοδομηθεὶς εἶχε καὶ περίβολον. Ὁ ναὸς ἦν ἐπιμήκης καὶ ἡ μὲν ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ αὐτοῦ πλευρὰ ἦν 221 ποδῶν, αἱ δὲ ἄλλαι δύω 167. Ἐντὸς τοῦ ἀδύτου τοῦ ναοῦ κεχωρισμένον διὰ παραπετάσματος ἵστατο ἐν ὑπαίθρῳ τὸ σύμβολον τῆς Ἀφροδίτης, ὁ ἱερὸς κῶνος, εἰς ὃν προσέφερον θυμιάματα καὶ ἄλλας θυσίας.

Ὁ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερόμενος ὕφορμος, εἰς ὃν τὸ πάλαι προσωρμίζοντο ἄπειρα πλοῖα πλήρη προσκηνυτῶν, καλεῖται ἤδη Ἀχνὶ καὶ εἶναι κεχωσμένος. Οὐδεὶς πανηγυριστὴς ἔρχεται πλέον καὶ σπανίως πλοῖόν τι σήμερον ἀναφαίνεται κατὰ τὰς ἀκτὰς ταύτας. Ἐνταῦθα κατὰ τὴν παραλίαν βλέπομεν καί τινα ἐρείπια ἐπιμήκη, θεμέλια μικροῦ κτιρίου, ὅπερ ὑποθέτομεν, ὅτι ἀρχαῖος ἦν ναός, ἂν

καί τινες διαφιλονικοῦσι τοῦτο, ἀνεγερθεὶς εἰς ἀνάμνησιν τῆς κατὰ τὴν θέσιν ταύτην ἐκ τῶν κυμάτων μυθολογουμένης γεννήσεως τῆς Ἀφροδίτης, διότι ἐδῶ λυσίκομος καὶ γυμνὴ ἀνέδυ τῶν κυμάτων ἡ πρώτη τῶν Νηρηίδων, ἡ ὡραιοτέρα τῶν θεαινῶν. Ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τούτων εὗρεν ὁ Cesnola ἑλληνικὸν ἀμφορέα ἀνέπαφον 5 ποδῶν ὕψους καὶ 2 ἱππεῖς ἐξ ὀπτῆς γῆς. Εἰς τὸν ναὸν τοῦτον προσήρχοντο φαίνεται κατ' ἔτος οἱ κάτοικοι τῆς Κύπρου σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ὅπως ἑορτάσωσι τὴν γέννησιν τῆς ὡραίας θεοῦ, τῆς προστάτιδος τῆς ἐρατεινῆς νήσου, καὶ ἐκεῖθεν ἀνήρχοντο μετὰ τῶν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Πάφου προσορμιζομένων ξένων, οἵτινες εἰς τὸν ἐνταῦθα βωμὸν προσέφερον τὰς πρώτας αὐτῶν θυσίας, μόλις τῶν νηῶν ἀποβαίνοντες, εἰς τὸν ὑπερκείμενον μέγαν ναόν, ἔνθα προσέφερον τὰ ἄπειρα ἀναθήματα καὶ τὰ πλούσια θυμιάματα αὐτῶν.

Ἅπασα ἡ ἐνταῦθα γυμνὴ πεδιάς, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ρέει ὁ Βάρβαρος ἐκβάλλων παρὰ τὸ Ἀχνί, ἦν τότε κατάφυτος· ἡ φύσις πᾶσα ἀγαλλομένη ἐώρταζε μετὰ τοῦ ἔκφρονος πλήθους τὴν μεγάλην πανήγυριν, ἣν ἐτέλει πανδήμως ἡ Κύπρος. Δάση καὶ κῆποι ἐξετείνοντο ἐντεῦθεν ἄχρι τῆς Νέας Πάφου, εἰς ἣν ἦγε μεγάλη ὁδὸς 60 σταδίων κατὰ Στράβωνα, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ὁποίας ὑπῆρχον ἱερὰ καὶ βωμοί, ὡς ἐν Ἱεροκηπίδι, πρὸς τιμὴν τῆς Παφίας. «Καὶ πανηγυρίζουσι, λέγει ὁ Στράβων, διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης κατ' ἔτος ἐπὶ τὴν Παλαίπαφον ἄνδρες ὁμοῦ γυναιξὶν ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων συνιόντες». Τὰ καιόμενα μῦρα ἠρωμάτιζον τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ ἡ ἡδέως προσπνέουσα αὔρα καὶ τῆς φύσεως τὰ κάλλη ἔφερον καὶ νοῦν καὶ καρδίαν εἰς κόσμους ἐρώτων· ἐντεῦθεν ἀνεδίδοντο ἦχοι μουσικῆς θεσπεσίας, ἐκεῖθεν φωναὶ χαροπαί· ἐδῶ τρυφερῶν γυναικῶν συμπλέγματα, ἐκεῖ χοροὶ καὶ ὀρχήσεις. Οἷον λαμπρὸν θέαμα! Ἄνθη καὶ χλόη πλουσία στολίζει τὰ πέριξ, καταφιλεῖ τὰς ἀκτὰς τὸ γλαυκὸν κῦμα τῆς ἠρεμούσης θαλάσσης, πρὸς ἣν ψιθυρίζον κατέρχεται τοῦ Βωκάρου τὸ ρεῖθρον. Καὶ αἱ περικαλλεῖς παρθένοι κυνηγοῦσαι ὑπὸ τὰ πυκνὰ φυλλώματα τοὺς ἐρωτιδεῖς, δοξολογοῦσι τὴν Ἀφροδίτην, θριαμβικῶς ἱπταμένην ὑπὲρ τὴν πολυφίλητον πόλιν.

Ὀλίγον μακρὰν τῆς κώμης κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν εἰς Λεμησσὸν ἄγουσαν ὑπάρχει σπήλαιόν τι τῆς Ρήγαινας καλούμενον, ὅπερ ἔχει ὡς εἴσοδον ὀπήν τινα· ὑποτίθεται, ὅτι εἶναι τάφος φοινικικός, καθότι

ἐνταῦθα εὑρέθησαν φοινικικαὶ ἐπιγραφαί. Ὁ τάφος, ὅστις ἐσυλήθη κατὰ προγενεστέραν ἐποχήν, συνίσταται ἐκ δύω σπηλαίων τοῦ ἑνὸς ἐντὸς τοῦ ἑτέρου, ἔχει δὲ καὶ εἴσοδον σχηματιζομένην ἐκ δύω παραλλήλων τοίχων ἐκ ξεστῶν λίθων, ὡς ἐν τοῖς τάφοις τῶν Μυκηνῶν. Οἱ ἀνευρεθέντες τάφοι ἐν τοῖς πέριξ τῆς Πάφου ἐσυλήθησαν κατ' ἀρχαίαν ἐποχήν. Τὰ ἀγγεῖα τὰ εὑρεθέντα ἐν τοῖς ὀλίγοις τάφοις τοῖς μὴ συληθεῖσι δὲν ἠδύναντο νὰ ὁρισθῶσιν ἂν ἀνῆκον εἰς τὸν 7ον ἢ 8ον π. Χ. αἰῶνα. Μετ' αὐτῶν ἐν τούτοις εὑρέθησάν τινα ἀναμφισβητήτου τύπου τῶν Μυκηνῶν, ἅτινα δεικνύουσιν, ὅτι ἡ λίαν ἀρχαία ἐποχή, ἣν συνήθως ἀποδίδουσιν εἰς αὐτά, εἶναί πως ἐσφαλμένη. Περίεργος ἡ σχέσις τῶν Μυκηνῶν πρὸς τοὺς τάφους καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἀγγεῖα τῆς Πάφου. Ἐν νεωτέροις τάφοις εὑρέθη μέγας ἀριθμὸς ὑαλίνων ἀγγείων, τινὰ τῶν ὁποίων εἰσὶν ἀξιοσημείωτα διὰ τὸ σχῆμα καὶ χρῶμα αὐτῶν. Ἐν γένει ὅμως τῶν Κουκλίων οἱ τάφοι δὲν περιέχουσι μεγάλα πράγματα, διότι φαίνεται, ὅτι ἡ λαμπρότης καὶ τὰ πλούτη τῆς Πάφου εἵλκυσαν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς πλείστους συλητάς, οἵτινες ἐλάχιστα ἀφῆκαν τοῖς σημερινοῖς. Κάτωθεν τῆς ὁδοῦ φαίνονται λείψανα μεταγενεστέρων ὑδραγωγείων.

ι'

Ἀπὸ Κουκλίων εἰς Λεμησσόν.

Λάκκος τοῦ Φράγκου. Ἀλέκτορα. Πυσσοῦρι (Βούσουρα). Αὐδήμου. Παραμάλι (Τρήτα;). Ἀπέλλο (Ὕλη). Σύμβουλος (Ἐρύσθεια;) Ἐπισκοπή (Κούριον). Κολόσσι. Ζακάκι. Ὕψωνας. [Παστεμά]. Λεμησσός.

Ἐκ Κουκλίων, ἔνθα λήγει ἡ ἐκ Κτήματος ἁμαξιτός, λίαν κακῶς διατηρουμένη, ἀναχωροῦντες, βαίνομεν δι' ὁδοῦ ἀνωφεροῦς καὶ κατωφεροῦς ἐπὶ ὀρέων, καὶ διερχόμενοι μικρὸν ποταμόν, φθάνομεν μετὰ 2 ὥρας εἰς σταθμόν τινα *Λάκκον τοῦ Φράγκου* καλούμενον ὡς ἔκ τινος ἐνταῦθα *λάκκου* (φρέατος), ἀνορυχθέντος φαίνεται ὑπό τινος Φράγκου, κάλλιστον δὲ ἔχοντος ὕδωρ. Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ παλαιὰ κατηρειπωμένη ἐκκλησία. Μέγιστον μέρος τοῦ περὶ τὸν *Λάκκον τοῦ Φράγκου* ὡραιοτάτου ἐκ πευκῶν δάσους μανθάνομεν, ὅτι ἐκάη τὸν παρελθόντα Αὔγουστον. Ἐντεῦθεν ἄρχεται καὶ τὸ δάσος τῶν κερατεῶν, ὅπερ ἀπέραντον ἐκτείνεται ἄχρι τοῦ Κουρίου καὶ ἐκεῖθεν ἑνοῦται σχεδὸν μετὰ τοῦ ἐκ

Λεμησοῦ, φθάνοντος μέχρι Ζυγίου. Μετ' ὀλίγον διερχόμεθα κάτωθι τῆς κώμης *Ἀλέκτορα* καὶ ἐντὸς 2 ὡρῶν φθάνομεν εἰς τὸ χωρίον *Πυσσοῦρι*, ἐπὶ ὑψηλοῦ λόφου ὑπὲρ τὴν θάλασσαν κείμενον, ἔνθα ὑπάρχει κάλλιστος νεόδμητος ναός. Ἐρείπιά τινα ἐνταῦθα καὶ τοῖς πέριξ καθιστῶσι πιθανόν, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερομένη Βοόσουρα, ἥτις κατὰ παραφθορὰν μετωνομάσθη Πυσσοῦρι. «Εἶτα Τρήτα καὶ Βοόσουρα καὶ Παλαίπαφος . . . .» Καὶ Βοόσουρα φαίνεται, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐκαλεῖτο, ὡς ἡ ἐν Μαραθῶνι ἄκρα Κυνόσουρα, τὸ κάτωθι ἀκρωτήριον, ὅπερ ὁ Πτολεμαῖος καλεῖ Φρούριον, σήμερον δὲ κοινῶς ὀνομάζεται *Ἄσπρος Κάος* ἐκ τοῦ Capo Bianco (λευκοῦ ἀκρωτηρίου). Παρ' αὐτὸ κεῖται καὶ μικρὸς ὅρμος, δι' οὗ ἐξάγονται ἅπαντα τὰ κεράτια τῶν πέριξ. Ἐν τοῖς Σταδιασμοῖς ἀναφέρεται· «Ἀπὸ Παλαιπάφου εἰς Τρήτους (ἀκρωτήριόν ἐστι) στάδιοι 504». Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι οἱ Τρῆτοι οὗτοι εἶναι αὐτὸ τὸ ἀκρωτήριον Φρούριον καὶ ὅτι ἐνταῦθα παρὰ τὴν Βοόσουραν ἔκειτο ἡ Τρήτα, ἣν ὁ Σακελλάριος θέτει παρὰ τὸ Παραμάλι καὶ ἥτις μικρὰ ὡς φαίνεται ὑπῆρξε πολίχνη. «Ἀμφότεραι αὗται αἱ κῶμαι Τρήτα καὶ Βοόσουρα Ἀργείων φαίνονται ἀποικίαι, οὐ μόνον διότι παρὰ τὰς ἄλλας τῶν Ἀργείων πόλεις κεῖνται, ἀλλὰ καὶ ἀργεῖα ἔχουσιν ὀνόματα· ἐπειδὴ Τρητὸν ὄρος ὑπῆρχεν ἐν Ἄργει μεταξὺ Νεμέας καὶ Μυκηνῶν, ὅπου ἦτο καὶ τὸ διπλοῦν ἄντρον τοῦ Νεμέου λέοντος· ἀλλὰ καὶ τὰ Βοόσουρα ἀργεία εἶναι λέξις, ὡς τὰ Κυνόσουρα· ἡ δὲ εἰς *ουρα* κατάληξις εἶναι φαίνεται δωρική· ὅθεν καὶ Ἡσύχιος «Κυνόσουρα φυλὴ λακωνικὴ καὶ ἄκρα τοῦ Μαραθῶνος πρὸς τὴν Εὔβοιαν τετραμμένη [1]». Τρητὴ ἄκρα ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ ἐν Λυβικῇ καὶ Κρήτῃ. Ἐντεῦθεν ἀναχωροῦντες διερχόμεθα μετὰ 1 ὥραν τὸν ποταμὸν τῆς Αὐδήμου καὶ μετ' ὀλίγον φθάνομεν εἰς τὴν κώμην Αὐδήμου ὑπὸ Τούρκων οἰκουμένην. Ἐν τοῖς πέριξ ὑπάρχουσιν ἐρείπιά τινα τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων. Μετὰ ταῦτα διερχόμεθα παρὰ τὸ χωρίον Παραμάλι ἐπίσης ὑπὸ Τούρκων οἰκούμενον.

Ἐντεῦθεν διερχόμενοι διὰ λαμπροτάτων τοποθεσιῶν, ὡραιοτάτων γραφικῶν ὀροπεδίων καταφύτων ἐκ πευκῶν, κομάρων καὶ λοιπῶν δένδρων, φθάνομεν μετὰ 4 1/2 ὥρας εἰς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Ὕλη, ἥτις θὰ ἔκειτο ἐντὸς ἄλσους, ἓν τέταρτον πρὸ τῆς κώ-

[1] Α. Σακελλαρίου· σελ. 82· τ. α'.

μης Ἐπισκοπῆς. Ἐδῶ ἐτιμᾶτο ὁ Ἀπόλλων, ὅστις ὡς ἐκ τούτου ἐκαλεῖτο Ὑλάτης, ἔχων ἐνταῦθα καὶ ναόν· ἐκ τούτου τὸ μέρος τοῦτο καλεῖται ἤδη Ἀπέλλο. Πόλις Ὕλη ὑπῆρχε καὶ ἐν Βοιωτίᾳ. Τῆς Ὕλης μνημονεύουσι μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, φαίνεται δέ, ὅτι ἦν ἀσήμαντος πόλις, γνωστὴ μόνον διὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ Στράβων μετὰ τὸ Κούριον λέγει. «Καὶ εὐθὺς ἐστιν ἄκρα, ἀφ' ἧς ρίπτουσι τοὺς ἀψαμένους τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος»· ἡ ἄκρα δὲ αὕτη εἶναι τὸ κάτωθι τῆς Ὕλης μικρὸν ἀνώνυμον καὶ σήμερον ἀκρωτήριον· διὰ δὲ τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ὁ Στράβων βεβαίως ἐννοεῖ τὸν ἐν Ὕλῃ ναὸν αὐτοῦ,οὗ πολλὰ μέχρι σήμερον σώζονται λείψανα καὶ ὅστις ἦν ἀπρόσιτος τοῖς ἀπίστοις. Τὸν ἐκβιάζοντα τὸ ἱερὸν τοῦτο θυσιαστήριον ἱερόσυλον ἐτιμώρουν, κατακρημνίζοντες εἰς τὴν θάλασσαν ἐκ τῆς προμνησθείσης ἄκρας. Παρὰ τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἄλλα ὑπάρχουσιν ἐρείπια. Ἐν Ὕλῃ ὁ Cesnola ἀνεῦρε πολεμιστὰς ἐξ ὀπτῆς γῆς καὶ τὰ λείψανα μεγάλου πίθου μετ' ἀναθηματικῆς εἰς τὸν Ὑλάτην Ἀπόλλωνα ἐπιγραφῆς καὶ ἄλλας ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς. Ἔν τινι δὲ χάνδακι ἐντὸς ρεύματος ἀνεῦρε πλεῖστα τεθραυσμένα ἀγάλματα, πιθανῶς ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐκ τιτανώδους λίθου, ἐξ οὗ εἶναι κατεσκευασμένοι καὶ οἱ τοῦ ναοῦ κιονδρικοὶ κίονες. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον δύω μικρὰ μαρμάρινα ἀγάλματα ὡραίας ἑλληνικῆς τέχνης, παριστῶντα ἴσως τὸν Ἀπόλλωνα. Ἐν ἄλλῃ δέ τινι θέσει ἐκεῖ που πλησίον ἀνεῦρεν 25 ἀγάλματα ἐκ τιτανώδους λίθου, παριστῶντα νέον καθήμενον κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τρόπον. Ἐπί τινων δὲ βάσεων τῶν ἀγαλμάτων τούτων γέγραπται διὰ κυπριακῶν χαρακτήρων τὸ ὄνομα τοῦ Ἀπόλλωνος, ὃν ἀναμφιβόλως καὶ παριστῶσι τὰ ἀγάλματα ταῦτα. Ἐν ἄλλῃ τινὶ θέσει πρὸς τὸ ἀκρωτήριον παρατηροῦνται ἐρείπια καὶ πολλοὶ τάφοι σύγχρονοι τῶν τοῦ Κουρίου.

Καὶ ἐν τρισὶν ἄλλαις πόλεσι τῆς Κύπρου, πλὴν τῆς Ὕλης, ὡς Ὑλάτης ἐτιμᾶτο ὁ Ἀπόλλων. Ἐν Τέμβρῳ, Ἐρυσθείᾳ καὶ Ἀμαμασσῷ· καὶ ἡ μὲν Τέμβρος φαίνεται, ὅτι ἔκειτο ἐν τῇ Σολέᾳ ἐν τῇ κώμῃ Τεμπριά, ἡ δὲ Ἀμαμασσὸς ἐπὶ τῆς Κουριάδος Ἄκρας παρὰ τὴν κατηρειπωμένην μονὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου· περὶ τούτων θὰ εἴπωμεν τὰ δέοντα ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Τὴν δὲ Ἐρύσθειαν ὁ Σακελλάριος θέτει ἄνευ οὐδενὸς τεκμηρίου ἐν τῇ κώμῃ Σύμβουλος, κειμένῃ μεταξὺ

Παραμαλίου καὶ Ὕλης ὀλίγον ἄνωθι τῆς δημοσίας ὁδοῦ. Οὐδεὶς ὅμως δύναται ἐν βεβαιότητι νὰ ὁρίσῃ τὴν τοποθεσίαν τῶν πόλεων τούτων, περὶ ὧν ἐλλείπουσιν ἀποχρῶσαι μαρτυρίαι.

Ἓν τέταρτον μετὰ τὴν Ὕλην φθάνομεν εἰς τὴν κώμην Ἐπισκοπήν, κειμένην παρὰ τὴν ἀρχαίαν πόλιν Κούριον, ἥτις ἔκειτο ἐπὶ λόφου 300 πόδας ὑπὲρ τὴν θάλασσαν καὶ ἦν σχεδὸν ἀόρατος ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν, ἔχουσα οὕτως ἰσχυρὰν θέσιν πρὸς ἀπόκρουσιν παντὸς ἐχθροῦ. Τὸ Κούριον ὑπῆρξεν, ὡς ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Στράβων ἀναφέρουσιν, ἀποικία Ἀργείων, ἧς ὅμως ὁ ἀρχηγὸς δὲν μνημονεύεται. Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἀποδίδει τὴν κτίσιν τοῦ Κουρίου εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Κινύρου Κουριέα, ὅτε ἡ πόλις δέον νὰ θεωρηθῇ φοινικική, ἀλλ' ἡ ἐξήγησις αὕτη δὲν εἶναι παραδεκτή. Ἐν Κουρίῳ βλέπομεν ἐπίσης, καθὼς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἀποικίαις τῶν Ἀργείων, ὡς ἐν τῷ κυπρίῳ Ἄργει, λατρευόμενον ἰδίως τὸν Ἀπόλλωνα, ὃν ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ φοινικικῇ τῆς νήσου πόλει ἀπαντῶμεν, καὶ ὅστις ἦν ὁ προστάτης τῆς τῶν Ἀργείων Ἀμφικτυονίας. Φαίνεται δέ, ὅτι καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Φωτίου ἀναφερόμενον κύπριον Ἄργος δὲν ἔκειτο μακρὰν τοῦ Κουρίου. Ὡς δὲ τὸ Κούριον, οὕτω καὶ ἡ Ὕλη καὶ ἡ Ἐρύσθεια φαίνονται Ἀργείων ἀποικίαι. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ ψευδεῖ πρὸς τὸν Ἀντίνοον διηγήσει αὐτοῦ, ὅταν παρίσταται πρὸ τῶν μνηστήρων ὡς ἐπαίτης, διηγεῖται, ὅτι πορευθεὶς μετὰ πειρατῶν εἰς Αἴγυπτον συνεκρούσθη πρὸς τοὺς κατοίκους καὶ συλληφθεὶς ἐδόθη εἰς τὸν Ἰασίδην Δμήτορα βασιλέα ἰσχυρὸν τῆς Κύπρου, τυχαίως παρευρεθέντα εἰς τὴν μάχην[1]. Ἴσως ἔχει δίκαιον ὁ Ἔγγελ συμπεραίνων, ὅτι ὁ Ἰασίδης οὗτος δυνατὸν νὰ κατήγετο ἐκ τῆς ἀργείας οἰκογενείας τοῦ Ἰάσου, τοῦ κατ' Ἀπολλόδωρον Ἰασίου, καὶ ὑπῆρξε βασιλεὺς τοῦ Κουρίου.

Εἶναι λίαν παράδοξον πῶς κατὰ τὴν στάσιν, ἣν ὁ Ὀνήσιλος ἤγειρε κατὰ τῶν Περσῶν, ὁ βασιλεὺς τοῦ Κουρίου Στασάνωρ ηὐτομόλησε πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἐν ἀρχαιοτέρᾳ περιόδῳ ὁ βασιλεὺς τοῦ Κουρίου Δαμάστης ἦν μεταξὺ τῶν κυπρίων μοναρχῶν, οὓς διέταξε ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀσσυρίας Ἀσσαραδὼν νὰ τῷ ἀποστείλωσιν ὑλικὸν διὰ τὸ ἐν Νινευῇ ἀνάκτορόν του καὶ τὴν πόλιν. Ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εὑρίσκομεν τὸν βασιλέα Πασικράτην στέλλοντα πλοῖα, ὅπως βοηθήσῃ αὐτὸν πρὸς ἐκπολιόρκησιν τῆς Τύρου. Ἐν γένει ὅμως

[1] Ὀδύσσεια· P. 442.

τὸ Κούριον φαίνεται, ὅτι ἐλάχιστον μέρος ἔλαβεν εἰς τὰ δημόσια πράγματα τῆς νήσου.

Ἡ πόλις ὡς ἐκ τῶν ἐρειπίων ἐνδείκνυται ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ μικροῦ παρὰ τὴν θάλασσαν ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἑρμογένους, οὗ καὶ ὁ τάφος σώζεται ἐνταῦθα, μέχρι τῆς πεδιάδος. Μετὰ τὴν Νέαν Πάφον οὐδεμία ἄλλη κυπρία πόλις παρουσιάζει ὅσα τὸ Κούριον ἐρείπια ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς. Ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τούτων ἀνεκάλυψεν ὁ εὐτυχὴς ἐρευνητὴς τῶν κυπρίων πόλεων Cesnola τὸν περίφημον θησαυρὸν τοῦ Κουρίου. Χιλιάδες τάφων ἐκτείνονται ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ λόφου καθ' ὅλην τὴν πεδιάδα ἄχρι τῆς θαλάσσης, ὁμοιάζουσι δὲ τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα πρὸς τοὺς τῆς Ἀμαθοῦντος. Ἔν τινι τούτων ὁ Cesnola ἀνεῦρε 2 λυχνίας, 4 ἀμφορεῖς, χρυσοῦν δακτύλιον, 2 ἀργυρᾶ ψέλλια, 2 ἐνώτια λίαν ὠξειδωμένα, ὀρειχάλκινον καθρέπτην μετὰ λαβῆς, 1 κύπελλον χαλκοῦν καί τινα πήλινα ἀγγεῖα· ἐκ τούτων φαίνεται, ὅτι ὁ τάφος περιεῖχεν ἕνα ἄνδρα καὶ μίαν γυναῖκα.

Ἡ πόλις, ἧς ἡ περιφέρεια ἦν μεγαλειτέρα τῆς τῆς Ἀμαθοῦντος, εἶχε τρεῖς εἰσόδους, πρὸς βορρᾶν, πρὸς νότον καὶ πρὸς δυσμὰς παρὰ τὴν σημερινὴν ὁδὸν τῆς Πάφου. Ἐκ τούτων σώζονται αἱ δύω πρῶται. Πολλαχοῦ τῆς πόλεως βλέπομεν ἴχνη πολλῶν κτιρίων, μικρῶν ὅμως, ὧν τὰ καλλίτερα θὰ ἦσαν δημόσια οἰκοδομήματα· ἰδίως τοιαῦτα ὑπάρχουσι πρὸς τὸ νότιον μέρος. Παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν εἰς Πάφον ἄγουσαν ὑπάρχουσι λάρνακες, αἵτινες καλοῦνται λουτρὰ τῆς Ἀφροδίτης· ἐπὶ δὲ τοῦ λόφου φαίνονται τὰ ἐρείπια ἀρχαίου μικροῦ θεάτρου. Ἐπίσης φαίνονται ἔτι τὰ ἴχνη τοῦ ὑδραγωγείου, ἐσκαμμένου ἐπὶ τοῦ βράχου· παρ' αὐτὸ σώζεται καὶ τὸ τῆς πόλεως στάδιον, τὸ μόνον σχεδὸν σῳζον καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον ἑλληνικὸν μνημεῖον, ἔχον 4 εἰσόδους, μῆκος δὲ ὑπὲρ τὰ 222 μέτρα καὶ πλάτος περὶ τὰ 50. Ἐν τούτοις συγκρινόμενον πρὸς τὸ τῆς Ὀλυμπίας εἶναι ἀσήμαντον, διότι μόλις εἶναι τὸ $^1/_4$ ἐκείνου κατὰ τὸ μῆκος. Τὸ στάδιον τοῦτο καλοῦσι σήμερον τουρκιστὶ Ἀτ-Μεϊντάν (ἱπποδρόμιον). Πολλαχοῦ ὑπάρχουσι βαθεῖαι χάνδακες, αἵτινες εἰκάζεται, ὅτι ἦσαν ἀποθῆκαι.

Ἔν τινι τῶν ἀρχαίων τούτων οἰκοδομημάτων ὁ Cesnola εὗρε χρυσᾶ ψέλλια, δακτυλίους, 4 ζεύγη ἐνωτίων καὶ πολλὰ ἄλλα ἀντικείμενα· ἐκ τούτου φαίνεται, λέγει, ὅτι ὑπῆρχε ναός τις καὶ οἱ τέσ-

σαρες ὑπόγειοι θάλαμοι, εἰς οὓς κατέρχεταί τις διὰ μικρᾶς κλίμακος καὶ ἔνθα εὑρέθησαν τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, ἀπετέλουν τὸ θησαυροφυλάκιον. Ἐντὸς τῶν θαλάμων τούτων εὗρεν ὁ Cesnola τὸν μεγαλείτερον ἀρχαιολογικὸν θησαυρὸν καὶ λόγῳ ὕλης καὶ τέχνης. Ἐπὶ δύω χρυσῶν ψελλίων ὑπῆρχεν ἡ ἑξῆς κυπριακὴ ἐπιγραφή. *Ἐτεά(ρ)δρου τοῦ Πάφου βασιλέως· (Eteadoro-to-papo-basileus)* ἡ παράλειψις τοῦ ν καὶ ἡ κατάληξις *ο* ἀντὶ *ου* εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρχαίας κυπριακῆς γλώσσης. Οὐδεμία ἀμφιβολία λέγει ὁ Cesnola, ὅτι ὁ ἐνταῦθα ἀναφερόμενος Ἐτέανδρος εἶναι αὐτὸς ὁ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν κυπρίων βασιλέων τῶν ὑποταχθέντων εἰς τὸν ἀσσύριον μονάρχην Ἀσσαραδῶνα ἀναφερόμενος· οἱ βασιλεῖς οὗτοι μνημονεύονται ἐν ἀσσυριακῇ ἐπιγραφῇ, ἧς πολλάκις ἤδη ἐμνημονεύσαμεν. Δὲν ἐννοῶ ὅμως διατὶ ὁ Cesnola τὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ βασιλέα τῆς Πάφου Ἰθοδαγῶνα μεταβάλλει εἰς Ἐτέανδρον.

Ἐπίσης ἐνταῦθα εὑρέθη μέγας ἀριθμὸς δακτυλίων καὶ ἐνωτίων διαφόρων σχημάτων, ὧν τὰ πλεῖστα φέρουσι περὶ τὸ τέλος λέοντας χιμαίρας κλπ. προσέτι δώδεκα ψέλλια· μεταξὺ δὲ τῶν εὑρεθέντων χρυσῶν περιδεραίων διακρίνεται ἓν συγκείμενον ἐξ 70 χρυσῶν σφαιριδίων μετὰ κεφαλῆς Μεδούσης ἐν τῷ κέντρῳ. Ἕτερον φέρει ἐν τῷ μέσῳ μικρὸν δοχεῖον, ὅπερ πιθανῶς περιεῖχεν ἀρώματα διὰ τὰς φερούσας αὐτὸ γυναῖκας· τρίτον συνίσταται ἐκ ποσότητός τινος λωτοῦ μετ' αἰγυπτιακῆς κεφαλῆς ἐν τῷ μέσῳ. Ἓν ἄλλο χρυσοῦν φέρει κρυστάλλινα σφαιρίδια καὶ δοχεῖόν τι ὡς μετάλλιον ἐπίσης ἐκ κρυστάλλου. Τὸ ὡραιότερον ὅμως παντῶν τῶν περιδεραίων εἶναι ἓν κατεσκευασμένον ἐκ βαρέος χρυσοῦ, ἔχον δὲ εἰς ἀμφότερα τὰ ἄκρα κεφαλὰς λεόντων. Ἐκ δὲ τῶν εὑρεθέντων διαδημάτων τινὰ σύγκεινται ἐκ φύλλων χρυσοῦ μετὰ εἰκόνων ζώων καὶ ἀνθέων. Ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων ἀγγείων τὸ ὡραιότερον εἶναι χρυσοῦς κάδος, ὅστις ἔχει δύω σειρὰς φοινίκων, ἀντιλωπῶν καὶ πτηνῶν, φαίνεται δὲ ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς· ἐπίσης εὑρέθησαν μεγάλοι κρυστάλλινοι δακτύλιοι, σφραγὶς τις φέρουσα εἰκόνα ἀνδρός, ἀριθμὸς βαβυλωνιακῶν κυλίνδρων μετ' ἀσσυριακῶν ἐπιγραφῶν. Εἰς τῶν θαλάμων τούτων περιεῖχε πλέον τῶν 300 ἀντικειμένων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν, οἷον ἀγγείων, ληκύθων, κυλίκων, οἰνοχοῶν, κάδων, παροψίδων, πλείστων δακτυλίων, χλιδώνων καὶ ψελλίων 60 τὸν ἀριθμόν, ὧν τινα εἶχον ἀρκετὸν βάρος.

εἶς κάδος ἦν πλήρης δακτυλίων· ἐκ τῶν ἀντικειμένων τούτων τινὰ κατεστράφησαν μεταποιηθέντα εἰς κόνιν ἐκ τῆς ὀξειδώσεως. Τρεῖς ὡραιότατοι κάδοι εὑρέθησαν ἐντὸς ἀλλήλων τεθειμένοι. Δίσκος τις ἀργυροῦς λίαν ὠξειδωμένος εἶχεν ἐντὸς λεπτὸν χρυσοῦν φύλλον, ἐφ' οὗ σειρὰ ζῴων· ἕτερός τις καθαρᾶς αἰγυπτιακῆς ἐργασίας ἔφερεν ἐπίσης πολλὰ χρυσᾶ φύλλα καὶ εἰκόνας· διάφοροι δὲ ἄλλοι δίσκοι ἔφερον ἄνθη καὶ πλεῖστα κοσμήματα.

Ἐν ἄλλῳ θαλάμῳ εὑρέθησαν 2 χάλκιναι λυχνίαι, 14 ἀλαβάστρινα δοχεῖα, συμπλέγματα ἐξ ὀπτῆς γῆς παριστῶντα διαφόρους σκηνὰς οἰκιακοῦ βίου, ἵππους, πολεμιστάς, καὶ γυναῖκας φερούσας ἀγγεῖα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ἄξιος προσοχῆς εἶναι μικρὸς δίφρος ἐκ τιτανώδους λίθου, φέρων δύω πωγωνοφόρους ἄνδρας καὶ συρόμενος ὑπὸ δύω ἵππων. Ἐκ τῶν πολλῶν εὑρεθέντων ἐξ ὀπτῆς γῆς ἀγγείων, ἐφ' ὧν ὑπῆρχον διάφοροι παραστάσεις, ἓν ἦν ἀξιοσημείωτον διὰ τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα καὶ τὸν πλοῦτον τῶν ἐπ' αὐτοῦ κεχαραγμένων κοσμημάτων· τὸ ἀγγεῖον τοῦτο, ὅπερ εὑρέθη τεθραυσμένον, ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν τάξιν τῶν ἑλληνικῶν ἀγγείων. Ἐν τῷ τελευταίῳ θαλάμῳ εὑρέθησαν 7 ὀρειχάλκινα ἀγγεῖα λίαν ὠξειδωμένα. Ἐπίσης λυχνίαι, κάδοι, ἵπποι, δόρατα, δοχεῖα, κύπελλα, καθρέπται, ψέλλια, σιδηροῦν ἐγχειρίδιον, πλεῖστα χάλκινα κοσμήματα, ἐργαλεῖα, βάρη, ἀγαλμάτια, σιδηρᾶ ἕδρα ἢ θρόνος κλπ. Τοιαῦτα τὰ κυριώτερα ἀντικείμενα τοῦ θησαυροῦ τοῦ Κουρίου τοῦ ἀνακαλυφθέντος ὑπὸ τοῦ Cesnola ἐντὸς τῶν τεσσάρων θαλάμων τῶν ἀποτελούντων τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ ὑποτιθεμένου ἀρχαίου ναοῦ. Καί τινα μὲν τῶν ἀντικειμένων τούτων φαίνονται αἰγυπτιακῆς, τινὰ ἀσσυριακῆς ἢ χαλδαϊκῆς τέχνης, καὶ ἄλλα φοινικικῆς καὶ ἑλληνικῆς. Καὶ ἂν καὶ εὑρίσκει τις μεταξὺ αὐτῶν ἔργα καθαρᾶς ἑλληνικῆς τέχνης, προερχόμενα ἐξ Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἐν τούτοις τὰ πλειότερα ἀνήκουσι μᾶλλον εἰς τὴν ἀσιατικὴν καὶ αἰγυπτιακήν. Ἐκ τούτου δὲ συμπεραίνει ὁ Perrot ὅτι τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀργὰ ἤρξατο διαδιδόμενον ἐν τῇ νήσῳ. Καὶ ἐκ τῆς παραδόσεως, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Κινύρου ἔκτισε τὸ Κούριον καὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Στασάνωρ συνετάχθη μετὰ τῶν Περσῶν, δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι πρὸ τῆς ἐλεύσεως τῶν Ἑλλήνων κατῴκησαν καὶ ἐνταῦθα Φοίνικες.

Ὁ ἐνταῦθα ναὸς δὲν γνωρίζομεν, εἰς τίνα θεὸν ἦν ἀφιερωμένος, διότι ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος τίθεται ἀλλαχοῦ. Τὰ ἀνακαλυφθέντα ὑπόγεια δὲν ἐχρησίμευον, ὅπως διαρκῶς φυλάττωνται τὰ ἐν τῷ ναῷ ἀναθήματα, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ὅτε ἠπειλεῖτο ἡ πόλις ὑπὸ ἐχθρῶν, ὁπότε ἡ κρύπτη ἐκαλύπτετο διὰ χώματος καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀνεύρῃ τὸν θησαυρόν. Τοιαύτας κρύπτας βλέπομεν καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν τῷ ἐν Δελφοῖς ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁποῖον λοιπὸν γεγονὸς καὶ κατὰ ποίαν ἐποχὴν συνέβη ἐνταῦθα, ἀναγκάσαν τοὺς ἱερεῖς τοῦ ναοῦ νὰ θάψωσι τὰ πολύτιμα ταῦτα ἀντικείμενα, ἅτινα ἔμειναν ἐπὶ τοσοῦτον κεκρυμμένα, ὅπως σήμερον ἀνασυρθῶσιν ἐκ τοῦ βάθους τῆς γῆς, πολύτιμος συμβολὴ περὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τῆς τέχνης; Μήπως κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα π. Χ., ὅτε ἡ Κύπρος ἐπανέστη κατὰ τῶν Περσῶν, ὁ βασιλεὺς Στασάνωρ κατ' ἀρχὰς εἶχε σκοπὸν νὰ πολεμήσῃ κατ' αὐτῶν, καὶ οἱ ἱερεῖς ἐφύλαξαν τὸν θησαυρόν; Ἀλλὰ τότε διατί παρελθόντος τοῦ κινδύνου δὲν ἐξετάφη οὗτος; Ἴσως λοιπὸν ὁ ναὸς κατεστράφη μεταγενεστέρως, διότι ἄλλως τε εὑρίσκονται καὶ ἀντικείμενα τοῦ 5ου αἰῶνος, ὅτε ὁ Κίμων ἦλθεν εἰς Κύπρον σύμμαχος τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ Εὐαγόρας ἐτιμώρει τὰς φιλικῶς πρὸς τοὺς Πέρσας διακειμένας πόλεις ὡς τὴν Ἀμαθοῦντα. Ἀλλὰ ταῦτά εἰσιν εἰκασίαι. Ἡ κατὰ τοῦ Κουρίου ὅμως προσβολὴ φαίνεται αἰφνιδία, διότι ἡ κακὴ ἐν τῇ κρύπτῃ κατάταξις τῶν ἀντικειμένων τοῦ θησαυροῦ δεικνύει μεγάλην σπουδήν. Ἐκ τινων ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ ὁπῶν φαίνεται, ὅτι καὶ ἄλλος τις ἐπεχείρησε νὰ ἀνεύρῃ τὸν θησαυρόν, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε ν' ἀνακαλύψῃ τὴν κρύπτην, εἰς ἣν κατῆλθεν ὁ Cesnola, ὁδηγούμενος ἐκ τῶν ὁπῶν τούτων.

Οὐ μακρὰν κεῖται καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερόμενος ὅρμος. Παρὰ δὲ τὴν σημερινὴν κώμην Ἐπισκοπὴν ὑπάρχουσιν ἐρείπια φραγκικῶν οἰκοδομημάτων, οἷον σακχαροποιείων κλπ. ἀναγομένων εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ μεσαίωνος ἐπὶ Λουζινιάνων καὶ Ἐνετῶν, καθ' ἣν πολὺ ἐν Κύπρῳ παρήγετο σάκχαρον ὡς καὶ βάμβαξ, τὸ δὲ Κούριον εἶχε 1000 οἰκίας. Ἐκλήθη δὲ ἡ πόλις αὕτη Ἐπισκοπὴ ὡς διατελέσασα ἕδρα ἐπισκόπου, διὸ καὶ σήμερον ὁ ἐπίσκοπος Κιτίου μνημονεύεται ὡς μητροπολίτης νέας πόλεως Λεμησσοῦ καὶ Κουρίου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Κύπρου Πέτρος ὁ Α' ἐκ τῶν Λουζινιάνων κατὰ τὴν

τριετῆ ἐν Εὐρώπῃ περιοδείαν αὐτοῦ τῷ 1362 μ. Χ. ξενισθεὶς ἐν Ἐνετίᾳ παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ Κορνάρου καὶ δανεισθεὶς παρ' αὐτῆς 60 χιλ. χρυσῶν δουκάτων, παρεχώρησε πρὸς ἀπότισιν τῆς ὀφειλῆς αὐτοῦ τὴν Κουριάδα μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς (Κολοσσίου), ἥτις οὕτω κατέστη τιμάριον τῆς οἰκογενείας ταύτης ὑπὸ τὸ ὄνομα Commenta di Piscopi μέχρι τῶν Τούρκων, καταλυσάντων τὰ τιμάρια καὶ σφετερισαμένων αὐτά· διὸ καὶ νῦν ἡ Ἐπισκοπὴ κατοικεῖται ὑπὸ Τούρκων. Ἡ Ἐπισκοπὴ σήμερον δὲν ἀκμάζει ὡς τὸν μεσαίωνα· ἐν τούτοις τὰ ἄφθονα αὐτῆς ὕδατα καὶ οἱ κῆποι καθιστῶσιν αὐτὴν τερπνοτάτην κώμην.

Ὁ Στράβων περὶ τῆς Κουριάδος, ἣν ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν, λέγει. «Εἶτα Κουριὰς χερρονησώδης, εἰς ἣν ἀπὸ Θρόνων στάδιοι 700. Εἶτα Κούριον, ὄρμον ἔχουσα, Ἀργείων κτίσμα. . . . . Ἀρχὴ δ' οὖν τοῦ δυσμικοῦ περίπλου τὸ Κούριον τοῦ βλέποντος πρὸς Ρόδον....» Κουριὰς λοιπὸν καλεῖται τὸ μέγα πρὸ τῆς Ἐπισκοπῆς ἀκρωτήριον, ὅπερ ἔλαβε τὸ ὄνομα ὡς εἰκὸς ἐκ τῆς πόλεως Κουρίου καὶ ὅπερ ὁ Στράβων καλεῖ χερσονησῶδες. Δὲν νομίζω δὲ ἄσκοπον νὰ περιπλανηθῶμεν ἐπ' ὀλίγον ἀνὰ τὴν Κουριάδα ἄκραν· τοῦτο ὅμως ἀποτελεῖ ἰδίαν ἐκδρομήν, ἣν δέον νὰ ἐπιχειρήσωμεν μετὰ τὴν εἰς Λεμησσὸν ἄφιξιν ἡμῶν, ὅπως μὴ παρεκτραπῶμεν τῆς διακεχαραγμένης ὁδοῦ.

Ἐκ Κουρίου, ἀφοῦ διαβῶμεν τὸν ἀεὶ ῥέοντα ποταμὸν Λύκον ἢ Κούρην, κοινῶς τῆς Πισκοπῆς, εἰς τὸν ὁμώνυμον κόλπον ἐκβάλλοντα, ἐνῷ ἕτερος αὐτοῦ κλάδος εἰς τὰς πλησίον ἁλυκάς, φθάνομεν μετὰ $^1/_4$ εἰς τὴν κώμην Κολόσσι, πολλὰ ἔχουσαν ὕδατα καὶ κήπους. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος κυριεύσας κατὰ τὴν τρίτην σταυροφορίαν (1191) τὴν Κύπρον, ἐπώλησε μετ' ὀλίγον αὐτὴν εἰς τὸ φοβερὸν τῶν Ναϊτῶν τάγμα, ὅπερ δεκαπεντάμηνον περίπου διαμεῖναν ἐν Κύπρῳ, ἐξεδιώχθη τῆς νήσου μετὰ αἱματηρὰς μάχας, αἵτινες ἔθεσαν τέρμα εἰς τὴν ἐπονείδιστον τυραννίαν τοῦ τάγματος τοῦ ναοῦ. Ἁπτὸν μνημεῖον τῆς ὀλιγοχρονίου ἐν Κύπρῳ διαμονῆς αὐτῶν κατέλιπον οἱ Ναΐται τὸν ἐνταῦθα πελώριον πύργον, ὅστις ἀκέραιος διασώζεται, κείμενος ἐγγὺς τῆς κώμης· ὁ πύργος τοῦ Κολοσσίου, ὅστις ὡς ἐκ τῶν ἐπ' αὐτοῦ σκοπιῶν φαίνεται ὅτι ἦτο καὶ ὀχυρὸν φρούριον, καλεῖται σήμερον κοινῶς Κούλας (τουρκιστί), ἤτοι πύργος, εἶναι δὲ τὸ κάλλιον μέχρις ἡμῶν διατηρηθὲν μνημεῖον

τοῦ μέσου αἰῶνος. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ναϊτῶν ὁ πύργος οὗτος ἐδόθη ὑπὸ τῶν Λουζινιάνων εἰς τὸ εὐνοούμενον τάγμα τῶν ἱπποτῶν τῆς Ρόδου, ὧν καὶ διετέλεσε τὸ διοικητικὸν κέντρον καὶ οἵτινες πρὸς μνήμην ἴσως τοῦ ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν πελωρίου ἀγάλματος τοῦ Ἡλίου, τοῦ Κολοσσοῦ, ὠνόμασαν καὶ τὸν πύργον τοῦτον Κολοσσόν, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐνταῦθα κώμη ἐκλήθη Κολόσσι. Τινὲς φρονοῦσιν, ὅτι ἐκλήθη οὕτως ἐκ τῆς τουρκικῆς λέξεως Κούλας, δι' ἧς ὀνομάζουσιν οἱ Τοῦρκοι τὸν ὑψηλὸν πύργον τῶν Ναϊτῶν. Ἀλλ' ἡ πρώτη εἰκασία φαίνεται πιθανωτέρα. Ὁ πύργος οὗτος εἶναι ἐκτισμένος ἐκ πελεκητῆς λίθου τριόροφος, κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν φέρει ἐπὶ τεσσάρων μαρμαρίνων πλακῶν, ὧν ἡ μία τελευταίως ἀπεσπάσθη, καὶ τὰ τῶν Ναϊτῶν παράσημα· ἐπὶ τῆς μεσαίας τούτων τῆς καὶ μεγαλειτέρας, ἥτις ἔχει σχῆμα θυρεοῦ μετὰ στέμματος, εἰσὶ τρεῖς λέοντες καὶ εἷς σταυρός, ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν πλακῶν καί τινα ἄλλα σήματα. Εἰς τὸ ἄνδηρον τοῦ πύργου ἄγει κλίμαξ, ἑλισσομένη ἐντὸς τοῦ τοίχου ἔχοντος πάχος $2^1/_2$ περίπου μέτρων, ἐξ 70 βαθμίδων σκοτεινὴ φωτιζομένη ἐνιαχοῦ ὑπό τινων ὀπῶν. Τὸ ὕψος αὐτοῦ εἶναι 23 περίπου μέτρων, ἔχει δὲ δύω εἰσόδους χαμηλὰς καὶ θολωτάς, αἵτινες ὡς φαίνεται ἐκλείοντο διὰ σιδηρῶν κινητῶν θυρῶν, ὡς καὶ ἅπαντα τὰ παράθυρα. Αἱ θύραι εὑρίσκονται μέτρα τινὰ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος οὕτως, ὥστε ἡ ἄνοδος καὶ ἡ κάθοδος φαίνεται, ὅτι ἐγίνοντο διὰ κινητῶν κλιμάκων. Ἄνωθεν ἑκάστης θύρας ὑπάρχει σκοπιά, δι' ἧς θὰ ἐφόνευον ἀσφαλῶς πάντα ἐχθρὸν τολμῶντα νὰ παραβιάσῃ τὴν θύραν. Ὁ δεύτερος καὶ τρίτος τοῦ πύργου ὄροφος περιέχει διαφόρους μεγάλας καὶ ὡραίας αἰθούσας μετὰ θερμαστρῶν, ἐν δὲ τῷ ὑπογείῳ ὑπάρχουσι φρέατα διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἐν τῷ πύργῳ ἐν περιπτώσει πολιορκίας.

Ὁ πύργος οὗτος δὲν εἶναι τὸ μόνον ἐνταῦθα σωζόμενον λείψανον τῶν χρόνων ἐκείνων· πέριξ ὑπάρχουσι πολλὰ ἄλλα, οἷον τὸ ὑδραγωγεῖον, ὅπερ φέρει καὶ σήμερον ἔτι παρὰ τὸν πύργον τὰ γλυκέα ὕδατα τοῦ πλησίον ῥέοντος Λύκου, καὶ τὸ σακχαροποιεῖον, ἀκμάσαν, ὅτε ποτὲ ἀφθονία σακχαροκαλάμων ὑπῆρχεν ἐν Κολοσσίῳ. Ἐπὶ τῶν Ἐνετῶν ἰδίᾳ πολὺ τοιοῦτον ἐφύετο ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν Ἐπισκοπῇ, Κυρηνείᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου καὶ πολὺ ἐκ τούτου ἐν Κύπρῳ παρήγετο σάκχαρον. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου ἕνεκα τῆς

ἐπεκτάσεως τῆς καλλιεργείας τοῦ βάμβακος παρημελήθη τὸ σακχαροκάλαμον, μέχρις ὅτου ἐξέλιπε τέλεον. Ὑπάρχουσι προσέτι ἐν Κολοσσίῳ 17 ἐκκλησίαι τὸ πλεῖστον κατηρειπωμέναι. Μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν ὁ πύργος μετὰ τῶν πέριξ κτημάτων περιῆλθεν ἀπὸ τῆς οἰκογενείας Κορνάρου εἰς τοὺς Τούρκους· ἤδη τὸ μέγα καὶ γόνιμον *τζιφλίκιον* τοῦ Κολοσσίου ἀνήκει εἴς τινας χριστιανοὺς ἐκ Λεμησσοῦ, οἵτινες καλλιεργοῦσιν ἐνταῦθα τὸν οἶνον, τὴν κριθήν, τὸν βάμβακα· ἐπίσης ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ συκάμινοι διὰ τὴν σηροτροφίαν. Ὑφ' οὓς ὅμως ὅρους διατελεῖ ἡ γεωργία ἐν Κύπρῳ τὰ *τζιφλίκια* οὐδὲν κέρδος φέρουσι, καὶ εὐχαρίστως οἱ ἰδιοκτῆται τοῦ Κούλα θὰ ἔδιδον αὐτόν τε καὶ ὅλα τὰ πέριξ κτήματα μετὰ τοῦ ὑδραγωγείου ἀντὶ 150 χιλ. φρ. Ἡ πεδιὰς τοῦ Κολοσσίου ἠδύνατο νὰ καταστῇ γεωπονίας πρότυπον, ἅτε ἔχουσα παχύτατον ἔδαφος καὶ διαβρεχομένη ὑπὸ τοῦ Λύκου· σήμερον ὅμως ἕνεκα τοῦ παναρχαίου συστήματος τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς μὴ χρησιμοποιήσεως τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ ἡ γεωργία φθίνει, καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ καλλιέργεια τοῦ βάμβακος, ὡς καὶ ἡ παραγωγὴ τῆς μετάξης, ἅτινα ἄλλοτε ἤκμαζον, ὀσημέραι καταπίπτουσιν. Τὰ αὐτὰ συμβαίνουσι καθ' ὅλην τὴν νῆσον· ἡ χώρα ἔχει ἀνάγκην κεφαλαίων καὶ ἐπιστημόνων καλλιεργητῶν, ὅπως ἀνακύψῃ τῆς σημερινῆς αὐτῆς ἀθλιότητος.

Ἐκ Κολοσσίου εἰς Λεμησσόν, ἀπέχουσαν 2 περίπου ὥρας, δύω ἄγουσιν ὁδοί· ἡ μία τούτων διέρχεται διὰ τῆς μικρᾶς κώμης Ζακάκι, περὶ τοὺς δέκα ἐχούσης οἰκίσκους, καλουμένης δὲ οὕτως ὡς ἐκ τῆς πολλῆς αὐτῆς ἀθλιότητος. (Ζάκακος=πολὺ κακός, ὡς ζάπλουτος=πολὺ πλούσιος). Τὸ χωρίον τοῦτο κατέστη παροιμιῶδες ἐν Κύπρῳ διὰ τὴν ἀθλιότητά του καὶ ὁσάκις λέγῃ τις Ζακάκι ἐννοεῖ τὸ ἀθλιέστερον μέρος. Οὔτε ὕδωρ πλησίον αὐτοῦ ὑπάρχει, οὔτε δένδρον· καὶ μόνον τὸ θέρος οἱ πέριξ ὑψηλοὶ στάχυς ἀποκρύπτουσι σχεδὸν τὰς δέκα μικρὰς καὶ ἀθλίας αὐτοῦ οἰκίας. Ἡ ἑτέρα ὁδὸς εἶναι ὡραία ἁμαξιτὸς ἐν μέσῳ τοῦ δάσους τῶν κερατεῶν, κατασκευασθεῖσα δαπάνῃ πολλῶν χωρίων καὶ ἐντεῦθεν βαίνουσα πρὸς τὰς ὀρεινὰς κώμας τῆς σειρᾶς τοῦ Ὀλύμπου. Ἡμίσειαν ὥραν ΒΑ τοῦ Κολοσσίου ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ ταύτης παρὰ τὸν Ὕψωνα, μικρὰν κώμην θερινὴν διαμονὴν τῶν κατοίκων Λόφου ὀρεινοῦ χωρίου, ὑπάρχει τοποθεσία τις καλουμένη Πραστειά, ἔνθα οὐδὲν ἴχνος ἀρχαίου οἰκοδο-

μήματος ὑπάρχει, ἀλλ' ἄμορφοί τινες βράχοι, σχηματίζοντες μικρόν τι ὕψωμα ἐν μέσῳ τῆς ὁμαλῆς πεδιάδος. Ἡ λέξις Πραστειὰ κατάδηλον, ὅτι σημαίνει προάστεια, πολλαχοῦ δὲ τῆς νήσου βλέπομεν χωρία φέροντα τὸ ὄνομα τοῦτο· ἦσαν δὲ ταῦτα βεβαίως προάστεια τῶν πλησίον πόλεων· ἴσως ἐνταῦθα ὑπῆρχε προάστειόν τι τοῦ Κουρίου. Ἐντεῦθεν μετὰ $1\frac{1}{2}$ ὥραν εὑρισκόμεθα ἐν Λεμησσῷ, ὁπόθεν ἠρξάμεθα τῆς ἀνὰ τὴν νῆσον περιηγήσεως ἡμῶν. Ἤδη δυνάμεθα νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὴν Κουριάδα.

ια'

Ἀνὰ τὴν Κουριάδα.

Φάρος. Φραγκόμανδραις. [Κούρη Κούριον]. Ἅγιος Νικόλαος (Ἀμαμασσός;). Ἁλυκή. Λεμησσός.

Βαδίζων τις παρὰ τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τοῦ κόλπου τῆς Λεμησσοῦ, φθάνει μετὰ 3 ὥρας εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἀκρωτηρίου Κουριάς, κοινῶς σήμερον καλουμένου Κάο-Γάττα (Capo Gatti), ἤτοι ἀκρωτηρίου τῶν αἰλούρων ὡς ἐκ τῶν πολλῶν τοιούτων, ἃς διεσκόρπισαν ἐνταῦθα κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ὅπως καταστρέψωσι τὰς ἐπὶ τῆς Κουριάδος πολυπληθεῖς ἐχίδνας, αἵτινες ἐπλήρωσαν τὴν χώραν καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Κύπριοι ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ἀνομβριῶν καὶ τῶν λοιπῶν δεινοπαθημάτων ἠναγκάσθησαν νὰ καταλίπωσι τὴν πατρίδα αὐτῶν. «Τοσοῦτοι δὲ καὶ τηλικοῦτοι, λέγει ὁ Κυπριανός, ὑπῆρχον ἐνταῦθα δηλητηριώδεις ὄφεις, ὥστε ὁ δοὺξ Καλόκαιρος διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου νὰ μεταβῇ εἰς Κύπρον, ἐπανέκαμψεν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ ἀπέστειλε πολλοὺς αἰλούρους εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου μονὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, οὓς οἱ μοναχοὶ κατώρθωσαν νὰ συνειθίσωσιν, ὅπως ὅταν ἦχει ὁ κώδων τῆς ἐκκλησίας συναθροίζωνται ἅπαντες παρὰ τὴν μονὴν καὶ λαμβάνωσι τὴν δι' αὐτοὺς τροφήν, κατόπιν δὲ σπεύδοντες ἀναχωρῶσι πρὸς καταδίωξιν τῶν ὄφεων. Στέφανος ὁ Λουζινιανὸς ἀναφέρει, ὅτι ἤκουσε πρωθιερέα διηγούμενον, ὅτι ἐφόνευσεν ὄφιν κερασφόρον, ἀνήκοντα εἰς ἄλλην τάξιν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ὄφεων. Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὑπάρχουσιν ἤδη ἐπὶ τῆς νήσου τοιοῦτοι ὄφεις, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐκλάβωμεν τὸν πρωθιερέα ὡς μυθολόγον, ἀφοῦ γνωρίζομεν, ὅτι ἐν τοῖς θερμοῖς τῆς Ἀφρικῆς κλίμασιν οἱ κερατοειδεῖς

ὄφεις δὲν εἶναι σπάνιοι». Τὸ περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι παρὰ τῷ λαῷ ὑπάρχει ἡ ἰδέα, ὅτι καὶ σήμερον ἔτι ὑπάρχουσιν ἐν Κύπρῳ ὄφεις κερασφόροι. Αἱ ἔχιδναι δὲν ἐξηφανίσθησαν τέλεον ἐκ τῆς Κουριάδος ἕνεκα τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐξολοθρεύσεως τῶν αἰλούρων, οὓς ἐφόνευον οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ κυνηγοὶ ἐκλαμβάνοντες πολλάκις αὐτοὺς ὡς λαγωούς. Καὶ κυρίως μὲν Κάο-Γάττας καλεῖται ἡ πρὸς τὴν Λεμησσὸν ἄκρα τῆς Κουριάδος, ἡ δὲ ἑτέρα λέγεται Κάο-Ζευγάρι. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐκ Λεμησσοῦ εἰς τὸ ἀκρωτήριον ἀγούσης βλέπομεν θεμέλια δύω παλαιῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν πάχους 3 μέτρων παραλλήλως μέχρι τῆς θαλάσσης καθηκόντων ἐν ἀποστάσει 25 ἀπ' ἀλλήλων μέτρων. Τὰ τείχη ταῦτα ἐχρησίμευον ἐπὶ Ἐνετῶν, ὅπως δι' αὐτῶν εἰσρέῃ εἰς τὸ παρακείμενον ἁλίπεδον τῆς Κουριάδος ἐν καιρῷ τρικυμίας ἡ θάλασσα καὶ μετ' αὐτῆς οἱ ἰχθῦς, μεταβαλλομένου οὕτω τοῦ ἁλιπέδου εἰς ἐκτενὲς ἰχθυοτροφεῖον, ὅπερ κατόπιν μετεβλήθη εἰς μέγα ἁλατοπηγεῖον. Ἐπὶ τῆς νοτίου ἀκτῆς τῆς Κουριάδος παρὰ τὸν Κάο-Γάτταν ὑπάρχει περιστροφικὸς φάρος ἀρκετῆς δυνάμεως, ὁ μόνος, ὅστις ὑπῆρχεν ἐν Κύπρῳ μέχρι πρὸ ὀλίγου καὶ ἀνῆκεν εἰς γαλλικήν τινα ἑταιρείαν, ἥτις εἰσέπραττε φαρικὰ δικαιώματα ἐκ τῶν εἰς Λεμησσὸν καταπλεόντων πλοίων. Πρὸ 5 ὅμως ἐτῶν ἐξηγοράσθη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἥτις διὰ νόμου τοῦ Νομοθετικοῦ σώματος ἤνωσε τὰ φαρικὰ μετὰ τῶν ὑγειονομικῶν καὶ λιμενικῶν τελῶν. Ἡ Κουριὰς ὁμαλὴ τὸ πλεῖστον, ὑπὸ μικρῶν μόνον ἐνιαχοῦ ὑψωμάτων διαποικιλλομένη, καλύπτεται ὑπὸ θάμνων, κίστων, σχοίνων, πευκῶν τινων καὶ κυπρίων κέδρων, ἀοράτων κοινῶς καλουμένων.

Ἐκ τοῦ φάρου ἀναχωροῦντες, διασχίζομεν τὴν Κουριάδα ἐν ἴσῃ ἀποστάσει ἀπὸ τὰς ἑκατέρωθεν ἀκτὰς βαίνοντες, καὶ μετὰ 1 ὥραν σχεδὸν φθάνομεν εἰς θέσιν τινὰ Φραγκόμανδραις. Ἐνταῦθα ὑποθέτω εἶναι ἡ θέσις, ἔνθα ὁ Κυπριανὸς θέτει τὴν πόλιν Κούρην ἢ Κούριον. «Κούριον πόλις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀκρωτηρίου τῶν Δαφνῶν(!) ἢ τῶν Γάττων κειμένη, σχεδὸν παραθαλάσσιος, ἀπέχουσα τῆς Ἐπισκοπῆς ἢ Κουρίας δύω καὶ ἡμίσειαν λεύγας..... Ἐπὶ τῶν Δουκῶν ἦν πολυάνθρωπος πόλις, πλουσία καὶ ἐκτεταμένη· κατόπιν περιωρίσθη τοσοῦτον, ὥστε μετεβλήθη εἰς κώμην, ἧς οὐδὲν ἴχνος σήμερον σώζεται. Στῆλαί τινες καὶ ἄλλα ἐρείπια κεχωσμένα ὁμιλοῦσι τῷ προσεκτικῷ παρατηρητῇ περὶ τῆς ἀρχαίας αὐτῆς εὐκλείας καὶ λαμπρό-

τητος. Ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Κουρίου υἱοῦ Κινύρα ἀδελφοῦ τοῦ Ἀδώνιδος». Τοῦτο ἱστορεῖ καὶ ὁ ἱστορικὸς Στέφανος, ἀναφέρεται δέ, ὅτι τὸ Κούριον τοῦτο καθ' ἣν ἐποχὴν κατέπεσεν εἰς ἁπλῆν κώμην ἐκλήθη Ἅγιος Ἰωάννης. Ἀλλὰ δεύτερον Κούριον οὐδέποτε ὑπῆρξεν· ὅσα δὲ λέγει ὁ Κυπριανὸς εἶναι καθαρὰ μυθοπλαστία ἐκ τῶν συνήθων παρ' αὐτῷ. Ἐν τέταρτον ἐντεῦθεν φθάνομεν εἰς τὴν κατηρειπωμένην μονὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, μεσαιωνικὸν κτίσμα, παρὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχουσι πλεῖστοι κίονες καὶ κιονόκρανα ἐκ λευκοῦ μαρμάρου. Ἅπασα ἡ μονὴ εὑρίσκεται ἤδη ἐν ἐρειπίοις καὶ δὲν σώζεται εἰμὴ μόνον ὁ ναὸς γυμνὸς καθ' ὁλοκληρίαν, ἔχων μόνον παλαιὰν εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Νικολάου, πρὸ τῆς ὁποίας οἱ χωρικοὶ τῶν πέριξ ἀνάπτουσι μικρὰν κανδύλαν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου τούτου. Ἐπὶ μαρμάρου ἐξωτερικῆς τινος θύρας τοῦ ναοῦ ὑπάρχει εἷς λέων, δύω σταυροί, τέσσαρες μικραὶ κλεῖδες καὶ ἓν ἀγγεῖον, εἶδος ποτηρίου τῆς Ἁγίας Μεταλήψεως· ταῦτά εἰσὶ μεσαιωνικὰ ἐμβλήματα. Τὰ κτήματα τοῦ διαλυθέντος τούτου μοναστηρίου συνιστάμενα ἔκ τινων ἀγρῶν παρεχωρήθησαν ὑπὸ τοῦ ἀποθανόντος μητροπολίτου Κιτίου εἰς τὰ σχολεῖα Λεμησσοῦ, ἅτινα κατ' ἔτος εἰσπράττουσιν ἐξ αὐτῶν 200 φράγκα!

Ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἀρχαίων λειψάνων εἰκάζομεν, ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἀνηγέρθη ἐπὶ ἀρχαίου ναοῦ. Ἴσως ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἀναφερομένη Ἀμαμασσὸς ἡ εἰναλίη, «πόλις Κύπρου, ἐν ᾗ τιμᾶται Ὕλατης Ἀπόλλων»· ἡ δὲ μονὴ τοῦ Ἁγ. Νικολάου πιθανῶς ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις ἐλατρεύετο ὡς Ὕλατης κυρίως ἐν Ὕλῃ, ἔτι δὲ καὶ ἐν Ἀμαμασσῷ Ἐρυσθείᾳ καὶ Τέμβρῳ, ὡς εἴπομεν. Ἱερὸν ζῷον τῷ Ἀπόλλωνι ἀφιερωμένον καὶ ἐν τοῖς ἐνταῦθα δάσεσι διαιτώμενον φαίνεται, ὅτι ἦν ἡ ἔλαφος, ὡς τοῦτο δείκνυται ἐκ τῶν τεμαχίων τοῦ ἐλεγείου, ὅπερ ἀναφέρει ὁ Στράβων. «.....Εἶτα Κούριον.... Ἤδη οὖν πάρεστι σκοπεῖν τὴν ῥαθυμίαν τοῦ ποιήσαντος τὸ ἐλεγεῖον τοῦτο, οὗ ἡ ἀρχή:

«Ἶραι τῷ Φοίβῳ, πολλὸν διὰ κῦμα θέουσαι
Ἦλθομεν αἱ ταχιναὶ τόξα φυγεῖν ἔλαφοι.

Εἴθ' Ἡδύλος ἐστίν, εἴθ' ὁστισοῦν· φησὶ μὲν γὰρ ὁρμηθῆναι τὰς ἐλάφους Κωρυκίης ἀπὸ δειράδος, ἐκ δὲ Κιλίσσης ἠϊόνος εἰς ἀκτὰς διανήξασθαι Κουριάδας, καὶ ἐπιφθέγγεται, ὅτι:

«Μυρίον ἀνδράσι θαῦμα νοεῖν πάρα, πῶς ἀνόδευτον
Χεῦμα δι' εἰαρινῶν ἐδράμομεν Ζεφύρων».

Ἀπὸ γὰρ Κωρύκου περίπλους μέν ἐστιν εἰς Κουριάδα ἀκτάν· οὔτε ζεφύρῳ δέ, οὔτε ἐν δεξιᾷ ἔχοντι τὴν νῆσον, ἐν ἀριστερᾷ δέ, δίαρμα δ' οὐδέν.....»

Ἤτοι· «Ἱεραὶ εἰς τὸν Φοῖβον ἐν μέσῳ πολλῶν κυμάτων τρέχουσαι ἤλθομεν αἱ ταχεῖαι ἔλαφοι, φεύγουσαι τὰ τόξα, ἐκ τῆς κωρυκίας κοιλάδος [1] καὶ τῆς κιλικίας ἀκτῆς εἰς τὰς Κουριάδας... Εἶναι δὲ μέγα θαῦμα νὰ ἐννοήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, πῶς διήλθομεν τὰ ἄνοδα κύματα δι' ἐαρινῶν ζεφύρων...» Ὁ Στράβων ἀναφέρει τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τοῦ ἐλεγείου τούτου, ὅπως ψέξῃ τὸν ποιητὴν αὐτοῦ, ὅστις ἴσως εἶναι ὁ Ἡδύλος, διὰ τὴν ἀπρονοησίαν του· διότι ὁ πλέων ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Κιλικίας εἰς τὴν Κουριάδα θὰ διέλθῃ τὸν Ἀκάμαντα καὶ ἐπομένως θὰ πλεύσῃ δι' ἀνατολικοῦ ἀνέμου ἔχων ἀριστερᾷ τὴν νῆσον, καὶ οὐχὶ διὰ Ζεφύρου. Ὁ Κοραῆς ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ εἰς Στράβωνα παρατηρεῖ, ὅτι «ὁ ποιητὴς τοῦ ἐλεγείου πιθανῶς δὲν ἐνόει διὰ τῆς Κουριάδος τὴν πρὸς νότον τῆς Κύπρου, ἀλλ' ἑτέραν ὁμώνυμον παρὰ τὸ Καρπάσιον, ἔνθα ὑπάρχουσι καὶ νῆσοί τινες, αἵτινες νῦν καλοῦνται Κυραί, ὅπερ ἐμφαίνει τὸ ὄνομα τῆς Κουριάδος». Ἀλλὰ Κυρὰς νήσους οὐδόλως γνωρίζομεν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο, ἐκτὸς ἐὰν δι' αὐτῶν ὁ Κοραῆς ἐννοεῖ τὰς ἀπέναντι τῆς Ἀφέντρικας δύω μικρὰς νησίδας ἢ τὰς Κλεῖδας. Ὅτι δὲ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Καρπασίου ἐκαλεῖτο καὶ Κουριάς, οὐδαμῶς ἀναφέρεται, ὥστε ἡ ἑρμηνεία τοῦ Κοραῆ εἶναι ὅλως ἀβάσιμος. Ὁ ποιητὴς τοῦ ἐλεγείου δὲν ἦν γεωγράφος, ὅπως ἀκριβολογήσῃ περὶ τὴν θέσιν τῆς Κουριάδος, ἀλλ' ἦν ποιητής, μόνον σκοπὸν ἔχων, ὅπως ὑμνήσῃ τὰς ταχινὰς ἐλάφους, αἵτινες κολυμβῶσαι ἐκ Κιλικίας προσήρχοντο εἰς τὰ ἄλση τῆς Κουριάδος ἱραὶ τῷ Φοίβῳ. Ἄλλως τε δὲν φαίνεται πιστευτόν, ὅτι αἱ ἔλαφοι δύνανται νὰ διέλθωσι κολυμβῶσαι τοιαύτην ἀπόστασιν.

Πρὸ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἐκτείνεται ἡ μεγάλη τῆς Λεμησσοῦ ἁλυκή, ἥτις ὡς εἴπομεν ἐπὶ Ἐνετῶν ἦν ἰχθυοτροφεῖον, ὑπὸ δὲ τῶν ἀρχαίων οὐδόλως μνημονεύεται. Ἡ ἁλυκὴ αὕτη μένει ἤδη ἀνεκμετάλλευτος, διότι οὐδεμία ἀπὸ τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς ἐξαγωγὴ

[1] Ἡ κωρυκία αὕτη δειρὰς ἔκειτο ἐν Κιλικίᾳ, ἦν δὲ περίφημος διὰ τὸ ἐν αὐτῇ φυόμενον φυτὸν κρόκον, χρήσιμον πρὸς βαφήν, ἔχον δὲ χρῶμα κρόκου ὠοῦ.

ἅλατος ἐνεργεῖται, τὸ δὲ διὰ τὴν ἐπιτόπιον κατανάλωσιν ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἁλοπηγείου τῆς Λάρνακος. Ἐπὶ Τουρκίας ἐξήγετο εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κατοχῆς ἡ Τουρκία ἀπηγόρευσε τὴν εἰσαγωγὴν πρὸς προστασίαν τῶν ἐγχωρίων. Πρὸς πρόληψιν πάσης κλοπῆς τοῦ ἅλατος ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα φύλακες Κιρκάσιοί τινες, οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐλθόντες εἰς Κύπρον καὶ κατοικήσαντες ἐν ἰδίῳ παρὰ τὸ ἁλίπεδον χωριδίῳ, καλουμένῳ Τσιφλὶκ Τσερκέζ (Τσιφλίκι τῶν Κιρκασίων). Ὅτε ἡ Ρωσσία κατέκτησε τὸν Καύκασον, πολλοὶ τῶν Κιρκασίων μὴ θέλοντες νὰ ὑποταχθῶσιν αὐτῇ, κατέλιπον τὴν ἰδίαν πατρίδα, ἐν διαφόροις τουρκικαῖς ἐπαρχίαις ἐγκαταστάντες. Πεντακόσιοι τούτων ἐλθόντες εἰς Κύπρον τῷ 1864—65, κατῴκησαν ἐνταῦθα, ἐγκαταστάντες ἔν τινι κτήματι, ὅπερ δι' εἰσφορῶν ἠγόρασαν πρὸς τοῦτο οἱ κύπριοι ὀθωμανοί. Ἐκ τῶν 500 τούτων ἀποίκων σήμερον ζῶσι μόνον δύω ἢ τρεῖς, διότι πάντας τοὺς λοιποὺς ἐδολοφόνησαν τὰ ἐνταῦθα ἕλη. Οὗτοι φέροντες τὰς κυρτὰς αὐτῶν σπάθας καὶ περὶ τὴν ζώνην μεγάλα πιστόλια, φυλάττουσι τὰ ἐνταῦθα ἅλατα, περιτρέχοντες τὰ πέριξ ἐπὶ μικρῶν εὐκινήτων ἵππων. Μετ' ὀλίγον τὰ χώματα τῆς Κουριάδος θὰ καλύψωσι καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα λείψανα τῶν ἐκπατρισθέντων Κιρκασίων. Καὶ τῷ 1876 ναυαγήσαντος αὐστριακοῦ τινος ἀτμοπλοίου παρὰ τὴν Λάρνακα, ὅπερ μετέφερε Κιρκασίους εἰς Συρίαν, ἐζήτησαν οὗτοι νὰ μείνωσιν ἐν Κύπρῳ, ἀλλὰ χάρις εἰς τὰς διαμαρτυρίας τῶν κατοίκων καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν εὐρωπαίων προξένων ἀπεσοβήθη τοιαύτη ἐπικίνδυνος διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν κατοίκων ἐποίκησις.

Περάναντες οὕτω τὴν ἀνὰ τὴν Κουριάδα μικρὰν ἡμῶν ἐκδρομήν, ἐπανακάμπτομεν ἐξ Ἁγ. Νικολάου εἰς Λεμησσὸν δι' εὐθείας ὁδοῦ ἐντὸς 2 περίπου ὡρῶν.

ιϐ'

Ἀνὰ τὰ ὄρη.

Λεμησσός. Πολεμίδια. Μανδριά. Τορνάριδες. Πλάτραι. Τρόοδος (Ὄλυμπος). Ἀγγλικὸν στρατόπεδον. Μονὴ Τροοδιτίσσης. Πρόδρομος. Μονὴ Κύκκου. Μονὴ Χρυσορροϊατίσσης. Μουδουλάς. Καλο-Παναγιώτης. Νοῖκος. Εὐρύχου. Δεμβριά (Τέμβρος ;). Γαλάτα. Πεδουλάς. Πρόδρομος. Τροοδίτισσα. Φοινί. Τορνάριδες. Λεμησσός.

Ἐπισκεφθέντες ἤδη τὰ παράλια τῆς Κύπρου καὶ πλεῖστα τοῦ

ἐσωτερικοῦ μέρη, δὲν ὑπολείπεται πλέον πρὸς τελείαν γνῶσιν τῆς νήσου ἢ νὰ ἐπιχειρήσωμεν καὶ τελευταίαν τινὰ ἐκδρομὴν ἀνὰ τὸ ἐσωτερικὸν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ὀρεινῶν μερῶν τῶν καὶ μᾶλλον φυσικῶς ἀξιοθεάτων. Ἀφετηρία ἡμῶν ἔσται καὶ αὖθις ἡ Λεμησσός, ὁπόθεν ἀναχωροῦμεν τρεπόμενοι πρὸς βορρᾶν, βαίνοντες ἐπὶ τῆς εἰς Ὄλυμπον ἀγούσης ἁμαξιτοῦ, ἥτις στενή, ἀνώμαλος καὶ κακῶς διατηρουμένη, εἶναι λίαν ἐπικίνδυνος εἰς τοὺς δι' ἁμάξης διατρέχοντας αὐτήν. Μετὰ 1 ὥραν περίπου διερχόμεθα παρὰ τὸ ἀγγλικὸν στρατόπεδον, ἔνθα ὑπὸ μεγάλας σκηνὰς καὶ παραπήγματα διαχειμάζει ὁ ἐν Κύπρῳ ἀγγλικὸς στρατὸς ἐξ ἑνὸς τάγματος συνήθως. Ἀπέναντι κεῖται ἡ κώμη Πολεμίδια, διαιρουμένη εἰς Ἄνω καὶ Κάτω, λαβοῦσα δὲ τὸ ὄνομα ἐκ μάχης τινὸς ἐνταῦθα συγκροτηθείσης· ἡ ὁδὸς κεῖται μεταξὺ τῆς κώμης καὶ τοῦ στρατοπέδου, παρ' αὐτὴν δὲ ῥέει καὶ ὁ διὰ τῆς Λεμησσοῦ διερχόμενος χείμαρρος Γαρίλης. Μετὰ 4 ὥρας, ἀφοῦ διέλθωμεν ἄνωθι τῶν χωρίων Μονάγρι καὶ Δορός, μεταξὺ τῶν ὁποίων κεῖται ἡ μικρὰ μονὴ τοῦ Ἀρχαγγέλου, φθάνομεν εἰς τὸν ποταμὸν τῆς Λάνιας, οὕτω καλούμενον ἐκ τῆς οὐ μακρὰν κώμης Λάνιας. Ἐντεῦθεν, ἀφοῦ διέλθωμεν παρὰ τὸ χωρίδιον Κουκᾶ καὶ Περαπέδι, φθάνομεν μετὰ 2 ὥρας εἰς τὸ χωρίον Μανδριά, ἔνθα τὸ θέρος συχνάζουσι χάριν ἐξοχῆς οἰκογένειαί τινες ἐκ Λεμησσοῦ. Τὰ Μανδριὰ ὅμως εἶναι ὅλως ἀκατάλληλα δι' ἐξοχήν, διότι καὶ καλῶν ὑδάτων στεροῦνται καὶ ἐκτενοῦς ὁρίζοντος καὶ δασῶν καὶ περιπάτων. Οἱ κάτοικοι ὅμως εἶναι φιλόξενοι, σχετικῶς εὔποροι καὶ ἔχουσι καλάς τινας οἰκίας.

Μετὰ μικρὸν ἀπαντῶμεν τὸ χωρίον Τορνάριδες ἢ Κάτω Πλάτραις, καὶ εἶτα τὰς Πλάτρας μικρὰν κώμην παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου εἰς ὕψος 3400 π. Ἐνταῦθα καταλήγει ἡ ἐκ Λεμησσοῦ ἁμαξιτός, ὑπάρχει δὲ ἐκτὸς τοῦ χωρίου καὶ σταθμὸς τοῦ ἐπιμελητηρίου διὰ τὸν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου ἀγγλικὸν στρατόν. Αἱ Πλάτραι ὡραιοτάτη κώμη, εἶναι τὸ θερινὸν καταφύγιον πλείστων εὐπόρων οἰκογενειῶν τῆς Λεμησσοῦ, αἵτινες ὅμως ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως καλῶν οἰκημάτων ἀναγκάζονται νὰ κατοικῶσι τὸ πλεῖστον ἐντὸς ἀθλίων οἰκιῶν. Ἤδη ὅμως οἱ κάτοικοι ἤρξαντο οἰκοδομοῦντες καλλιτέρας οἰκίας καὶ οἱ πρώην πτωχοὶ Πλατρῖται εὐποροῦσι σχετικῶς ἤδη. Ἡ μεγάλη ὅμως ἐνταῦθα συρροὴ καὶ τὰ πολλὰ διὰ τὸν ἀγγλικὸν

στρατὸν ζῷα κατέστησαν τὰς ὡραίας Πλάτρας ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως πάσης ἐπὶ τὴν καθαριότητα ἐπιβλέψεως σχεδὸν ἀκατοικήτους. Ἀπέναντι αὐτῶν ἀνοίγεται εὐρὺς ἄχρι θαλάσσης ὁρίζων, ἄνωθι ὑψοῦνται κατάφυτοι ἐκ πευκῶν ὀροσειραί, κάτωθι ρέουσι ρύακες καὶ πέριξ πλεῖστοι λόφοι καλύπτονται ὑπὸ ἀμπελώνων. Ἐντεῦχεν ἄρχεται ἡ εἰς τὴν ὑψηλοτέραν κορυφὴν τῶν Ὀλυμπίων ὀρέων ἀνάβασις δι' ὡραίας ἀνάντους ὁδοῦ, κατασκευασθείσης ὑπὸ τῶν Ἄγγλων. Διὰ τοῦ ὀνόματος Ὀλύμπια ὄρη (οὐράνια) ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἅπασα ἡ κεντρικὴ τῆς νήσου ὀροσειρά· σήμερον τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ἀπωλέσθη καὶ ἕκαστον βουνὸν τῆς σειρᾶς τῶν Ὀλυμπίων καλεῖται δι' ἰδιαιτέρου ὀνόματος· οὕτω τὰ ἐνταῦθα ὄρη, εἰς τὴν κορυφὴν τῶν ὁποίων ἀνερχόμεθα, καλοῦνται κοινῶς Τρόοδος.

Οὐδὲν μαγευτικώτερον τῆς ἀναβάσεως τοῦ Τροόδους· ἡ μνημονευθεῖσα ὁδὸς ἀποτελεῖ ἴσως τὸ θαυμασιώτερον τῆς Κύπρου μέρος. Μόλις ἐξέλθῃ τις τῶν Πλατρῶν καὶ εἰσέρχεται εἰς μαγικὸν ὄντως παράδεισον ἀνώτερον πάσης περιγραφῆς. Πλουσία φύεται ἡ πεύκη καθ' ὅλον τὸ ὄρος, ὑψηλὴ πρασίνη καὶ θαλερὰ ὅσον οὐδαμοῦ τῆς νήσου· οὐδὲν ἄλλο δένδρον τολμᾷ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ὑπερήφανον τῶν βουνῶν κόρην, καὶ μόνη ἡ κόμαρος, ὁ σχῖνος καί τινες ἄλλοι θάμνοι πληροῦσι τὰ μικρὰ τῶν δασῶν κενά. Ἐντὸς βαθείας χαράδρας ῥέει ψυχρὰ καὶ διαυγὴς πηγή, ὁ *Κρύος Ποταμός*, οἱ γλυκεῖς ζέφυροι κινοῦσιν ἠρέμα τὰ φύλλα τῶν περικοσμούντων τὴν ὄχθην αὐτοῦ πλατυφύλλων πλατάνων. Ἡ ὁδὸς ἐν μέσῳ οὕτω μαγικοῦ βαίνουσα τοπείου, ἀνέρχεται πρὸς τὰ ὑψηλὰ τοῦ Ὀλύμπου ὀροπέδια, πρασινίζοντα ἐκ τῶν ὡραίων πτερίδων, αἵτινες πλουσίως κατακοσμοῦσιν αὐτὰ ὡς μεγαλοπρεπεῖς τάπητες. Ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου δὲν βλέπει τις βράχους ἀποτόμους ἢ δυσπροσίτους ἀκρωρείας, ἀλλὰ κατάφυτα ὀροπέδια, ὧν τὸ ἓν ὑπέρκειται ὀλίγον τοῦ ἑτέρου. Μόνον ἡ ὑψηλοτέρα κορυφή, ἥτις ἔχει ὕψος 6406 ποδ. ἤτοι 1942 μέτρων, ἡ *χιονίστρα* καλουμένη, εἶναι φαλακρὰ ὡς ἐκ τῶν κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου περικαλυπτουσῶν αὐτὴν χιόνων· κατὰ τὸ μέρος τοῦτο φυλάττεται τὸ θέρος ἀρκετὴ ποσότης χιόνος ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων τῆς νήσου. Ἐντεῦθεν ἡ θέα κατὰ τὰς αἰθρίας πρωΐας πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου εἶναι θαυμασία. Πᾶσαι αἱ ἀκταὶ τῆς νήσου καθορῶνται διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ πλὴν τῶν τοῦ

Καρπασίου, ὅπερ βυθίζεται τὸ πλεῖστον ἐντὸς λεπτοῦ νέφους. Κάτω φαίνονται τῇδε κἀκεῖσε διάφοροι κῶμαι, πόλεις, ποταμοὶ διασχίζοντες τὰς πεδιάδας καὶ μακρὰν διαγράφονται εἰς τὸν ὁρίζοντα αἱ τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας ὀροσειραί. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου φαίνονται λείψανα παναρχαίων οἰκοδομημάτων. Τίς οἶδεν, ὁποίων θεῶν βωμοὶ ὑψοῦντο ἐπὶ τοῦ ὑπερηφάνου Ὀλύμπου!

Οἱ Ἄγγλοι οἱ ὀξυδερκεῖς παρατηρηταὶ τῶν ὡραίων τοποθεσιῶν, οἱ ἀληθεῖς γνῶσται τοῦ ἀληθοῦς βίου, οἱ ἀριστοκράται ἐν τῇ διαίτῃ, οἱ συνδυάζοντες τὸ ὑγιεινὸν μετὰ τοῦ τερπνοῦ, τὸν Ὄλυμπον κατέκτησαν δύναταί τις νὰ εἴπῃ καὶ οὐχὶ τὴν Κύπρον, καταστήσαντες αὐτὸν θερινὴν διαμονήν. Προεφύλαξαν τὰ μεγάλα ἐνταῦθα δάση ἐκ τῶν καταστροφῶν, περιεποιήθησαν τὰ δένδρα, ἐχάραξαν ὁδούς· ὁ Ἅρμος καὶ ὁ Ἀρχιγραμματεὺς ἔκτισαν ἐν μαγευτικωτάταις τοποθεσίαις κομψὰς ἐπαύλεις, καὶ ὅσοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνεγείρωσι μικρὰς οἰκίας ἢ παραπήγματα διαιτῶνται ὑπὸ μεγάλας καὶ λαμπροτάτας σκηνάς, ἃς τοποθετοῦσιν ἐν καταλλήλοις θέσεσι καὶ ἃς οἱ Ἄγγλοι τόσῳ καλῶς γνωρίζουσι νὰ μεταβάλλωσιν εἰς κομψὰς αἰθούσας καὶ κοιτῶνας, οὐδενὸς στερουμένους. Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ὀροπεδίων πήγνυσι τὰς σκηνὰς αὐτοῦ καὶ τὸ ἐν Κύπρῳ ἑδρεῦον ἀγγλικὸν τάγμα, ὅπερ καθ' ὅλον τὸ θέρος διαμένει ἐνταῦθα.

Ὁ παγερὸς Ὄλυμπος, τὸ *χιονισμένον* καὶ σιωπηλὸν Τρόοδος, ἀλλάσσει ὅλως ὄψιν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ αἱ κορυφαὶ καὶ αἱ κλιτύες αὐτοῦ μεταβάλλονται εἰς πολυθορύβους συνοικισμούς. Ἐδῶ δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐν σμικρῷ τὴν ραστώνην τοῦ ἀγγλικοῦ βίου καὶ τὴν εὐμάρειαν τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Οἱ στρατιῶται λίαν πρωὶ ἐγειρόμενοι, ἐπιδίδονται πάραυτα εἰς τὴν καθαριότητα, εἰς τὴν ψυχρολουσίαν, τὴν γυμναστικήν, εἶτα ἐκτελοῦσι τὰς μικρὰς στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας, καὶ τὸ ἐπίλοιπον τῆς ἡμέρας διέρχονται τρώγοντες, πίνοντες, μεθύοντες, χορεύοντες, διασκεδάζοντες, συχνάκις δὲ καὶ ἐκτελοῦντες στρατιωτικὰ γυμνάσια, εἰς οὐδεμίαν σχεδὸν ὑπηρετικὴν ἐργασίαν ὑποβαλλόμενοι. Παρὰ τὸ στρατόπεδον αὐτῶν κατασκηνοῖ τὸ μέγα σμῆνος τῶν τροφοδοτῶν τοῦ στρατοῦ, τῶν προμηθευτῶν, τῶν παντοπωλῶν, τῶν καρραγωγέων τοῦ ἐπιμελητηρίου, καὶ τῶν λοιπῶν ὑπηρετῶν, ἁπάντων ἐγχωρίων, κάλλιστα εἰδότων τὴν ἐπικερδῆ ταύτην τέχνην· ἅπαντες οὗτοι εἰσι σχεδὸν πλειότεροι τῶν

στρατιωτῶν, διότι μόνοι οἱ ὑδροφόροι οἱ ἐκ τοῦ κάτωθι ρέοντος ρύακος εἰς τὸ στρατόπεδον φέροντες τὸ ὕδωρ ἐπὶ ἰσχνῶν ὀναρίων ἀνέρχονται εἰς 100 περίπου· ἤδη ὅμως ἀπελύθησαν τῶν καθηκόντων αὐτῶν, διότι τὸ ὕδωρ ἀναβιβάζεται πλέον διὰ μικρᾶς ἀτμομηχανῆς καὶ πανταχοῦ διακλαδοῦται διὰ σωλήνων. Ἀφ' ἑτέρου οἱ ἀξιωματικοὶ ὑπὸ ὡραίας σκηνὰς διαμένοντες μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, διέρχονται τὰς ὥρας των κυνηγοῦντες, παίζοντες τὰ διάφορα ἀγγλικὰ παίγνια, εὐωχούμενοι, χορεύοντες καὶ διαφοροτρόπως διασκεδάζοντες μετὰ τῶν πολιτικῶν ἄγγλων ὑπαλλήλων. Ἡ πενομένη Κύπρος δὲν ἀρκεῖ ὅτι πληρώνει πρὸς τοὺς τελευταίους τούτους ἀδροτάτους μισθούς, εἶναι ἠναγκασμένη νὰ ἐξοδεύῃ καὶ ἄλλα ποσά, ὅπως διασκεδάζωσι· διότι καὶ τὰ γραφεῖα τῆς διοικήσεως μεταφέρονται ἐνταῦθα τὸ θέρος! πρὸς τοῦτο δὲ ᾠκοδομήθησαν ἐπὶ ὑψηλοῦ ὀροπεδίου τὰ κατάλληλα κτίρια. Καθ' ἑκάστην ἡ μουσικὴ διαχύνει τοὺς γλυκεῖς αὐτῆς ἤχους ὑπὸ τὰς ὑψηκόμους πεύκας. Οἱ ἐγωϊσταὶ Ἄγγλοι διασκεδάζουσιν ἐν μέσῳ οἰκτρῶν ἐρειπίων. Τὴν Κυριακὴν τακτικῶς ἐκκλησιάζονται ὑπό τινα σκηνὴν ἢ παράπηγμα καὶ ἀναγινώσκουσι τὰς Ἁγίας Γραφάς· καὶ οὕτω νομίζουσιν, ὅτι λούονται ἐν τῷ Ἰορδάνῃ!

Ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοπέδου, $^1/_2$ ὥραν κάτωθι τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς εὑρισκομένου καὶ εἰς ὕψος 5649 ποδῶν, βαίνοντες διὰ μαγευτικῆς ὁδοῦ φθάνομεν μετὰ $1\ ^1/_2$ ὥραν εἰς τὴν μονὴν τῆς Παναγίας τῆς Τροοδιτίσσης, τῆς Ὀλυμπίας ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ἐν τῷ βάθει τῆς θαυμασιωτέρας κλιτύος τοῦ Ὀλύμπου. Ἡ μονὴ αὕτη περὶ τοὺς 10 ἔχουσα μοναχοὺς μετὰ τοῦ ἡγουμένου, εἶναι παλαιοτάτη, οὐχὶ ὅμως ἀρχαιοτέρα τοῦ ιϐ' αἰῶνος, ὁπότε ἤρξαντο καὶ ἐν Κύπρῳ ἀνεγειρόμενα μεγάλα μοναστήρια. Πολλάκις ὅμως κατεστράφη ὑπὸ πυρκαϊῶν καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν βιβλίον ἢ χειρόγραφον σώζεται, οὔτε αὐτὴ τῆς μονῆς ἡ ἱστορία ὡς ἀλλαχοῦ. Τὸ μοναστήριον εἶναι λίαν παρημελημένον, ὀλίγα δὲ τῶν κελλίων εἰσὶ κατοικήσιμα. Ἐν τούτοις πολλοὶ διὰ τὸ μάγον τῆς θέσεως ἔρχονται ἐνταῦθα χάριν ἐξοχῆς, καὶ ἰδίᾳ περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου, ὅτε μεγάλη τελεῖται πανήγυρις ἐπὶ τῇ Κοιμήσει τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου). Οὐκ ὀλίγοι δὲ βαπτίζουσι τὰ πρωτότοκα τέκνα των ἢ τὰ δευτερότοκα, ὅταν τὰ πρωτότοκα ἀποθάνωσιν, ἐνταῦθα, ὅπως ζήσωσιν. Αἱ δὲ στεῖραι γυναῖκες κυλιόμεναι ἐν ᾗ θέσει εὑρέθη ἡ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ

τῆς μονῆς εἰκὼν τῆς Παναγίας, ἀποβάλλουσι τὴν στειρωσύνην καὶ καθίστανται μητέρες!

Παρὰ τὴν μονὴν ἀσκητής τις ζωγράφος ἀνήγειρε μικρὰν οἰκίαν, ἔνθα μονάζων ἀσχολεῖται οὐχὶ ἀνεπιτυχῶς περὶ τὴν ἁγιογραφίαν. Πλεῖσαι εἰκόνες τῶν ἐκκλησιῶν τῆς νήσου εἰσὶν ἔργα τῶν χειρῶν του καὶ οἱ Ἄγγλοι συχνάκις κατερχόμενοι τοῦ στρατοπέδου ἀγοράζουσι παρ' αὐτοῦ μικρὰς Ἁγίων εἰκόνας. Οἱ μοναχοὶ λέγουσιν, ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἀσκητὴς ἐπὶ ἓξ μῆνας περιηγεῖτο τὴν νῆσον, ζητῶν κατάλληλον τοποθεσίαν, ὅπως πήξῃ τὸ ἀσκητήριόν του, καὶ αὕτη εὑρέθη ἐνταῦθα· εὐρὺς ὁρίζων ἐκτείνεται μέχρι τῆς θαλάσσης· ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι βουνοῦ ἀφρώδης κατέρχεται δροσερὸς ῥύαξ, οὗ ὁ ψίθυρος ἐναρμονίως μίγνυται μετὰ τοῦ ἤχου τῶν κινουμένων ὑπὸ λεπτῆς αὔρας φυλλωμάτων καὶ τοῦ βόμβου τῶν πευκῶν, αἵτινες στολίζουσι τὰς πέριξ ἀκρωρείας κατερχόμεναι ἄχρι τῆς μονῆς· κάτω κεῖται ἡ κώμη Φοινὶ καὶ μακρὰν διακρίνονται ἕτερα χωρία. Ἐκ Τροοδιτίσσης πρὸς βορρᾶν τρεπόμενοι, ἀνερχόμεθα δι' ἀτραποῦ τὸν ὑπὲρ τὴν μονὴν βουνὸν καὶ ἐκεῖθεν δι' ὡραιοτάτου δάσους διερχόμενοι θαυμασίας τοποθεσίας φθάνομεν μετὰ 1 ὥραν καὶ $^1/_4$ εἰς τὴν ἔρημον μονὴν τῆς Τρικουκιᾶς καὶ μετὰ 20 λεπτὰ εἰς τὴν κώμην τῆς Μαραθάσας Πρόδρομον, τὴν ὑψηλοτέραν ἁπάσης τῆς νήσου, ἔχουσαν πολλὰ καρποφόρα δένδρα, εὐρύτατον ὁρίζοντα καὶ θέαν πανοραματικήν. Διὰ τοῦ ὀνόματος Μαραθάσα καλοῦσι τὰς ἐνταῦθα παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου κώμας, δέκα καὶ τρεῖς τὸν ἀριθμόν. Τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο προῆλθεν ἔκ τινος ὡς φαίνεται κατηρειπωμένης κώμης Μαράθου οὐ μακρὰν τοῦ πλησιοχώρου Μουδουλὰ καὶ κατ' ἄλλους ἐκ τοῦ Μυριανθοῦσα, ὡς ἔχοντος ἐνταῦθα τοῦ μέρους πολλὰ ἄνθη, ὅπερ ἀπίθανον, διότι οὐδεμίαν πληθὺν ἀνθέων ἐνταῦθα παρετηρήσαμεν. Ὑπάρχουσιν ὅμως πλεῖστα καρποφόρα δένδρα καὶ ἰδίως μηλέαι, ροδακινέαι, κερασέαι, ἄπιδες, ἅτινα τὸ ἔαρ ἀνθοῦντα καθιστῶσι τὴν Μαραθάσαν ἀληθῆ Μυριανθοῦσαν.

Οἱ *Μαραθεῦται*, ὡς καλοῦνται οἱ χωρικοὶ τῆς Μαραθάσας, εἰσὶν ἐξυπνότατοι, ἔχουσι δὲ καὶ ἐμπορικώτατον πνεῦμα, διὸ καὶ πλείστους ἐξ αὐτῶν ἀπαντῶμεν ἐν Λεμησσῷ ἐμπόρους καὶ τοκογλύφους, ἅπαντας σχεδὸν εὐποροῦντας· σχηματίζουσι δὲ ἐκεῖ ἰδίαν ἀγορὰν τὸ *μαραθεύτικον* λεγόμενον *παζάρι*, εἰς ὃ φέρουσι πρὸς πώλησιν τὰ

προϊόντα τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας καὶ πολλὰ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἰδίᾳ δὲ ἐκ Συρίας. Οἱ *Μαραθεῦται* ἐργατικοὶ ὄντες καὶ φιλοχρήματοι εἰς διάφορα καταγίνονται ἔργα. Πασίγνωστα εἶναι καθ' ὅλην τὴν νῆσον τὰ δέρματα τῆς Μαραθάσας, ἅτινα κατεργάζονται οἱ κάτοικοι τῆς κώμης Πεδουλὰ ἐν ὑπαιθρίοις βυρσοδεψείοις κατὰ παλαιότατον τρόπον. Ὡς δὲ ὡρισμένα χωρία καταγίνονται εἰς τὴν ἀγγειοπλαστικήν, οὕτω καὶ διὰ τὴν βυρσοδεψίαν πλὴν τοῦ Πεδουλὰ καὶ δύω ἄλλων χωρίων οὐδαμοῦ ἄλλοθι καθ' ὅλην τὴν νῆσον γνωρίζουσι τὴν τέχνην ταύτην. Ἐκ τῶν ἐνταῦθα κατεργαζομένων δερμάτων αἰγῶν καὶ προβάτων κατασκευάζονται τὰ περικνημίδια τῶν βαρέων ὑποδημάτων τῶν χωρικῶν τῆς Κύπρου. Ἐπίσης ἐν Πεδουλᾷ γίνονται οἱ περιφημότεροι τῆς νήσου *παστουρμάδες* ἢ κοινότερον *ἀπόκτια*, ἅτινα κατασκευάζονται ἐκ κρέατος κριοῦ, ὅπερ ἐπιπάσσοντες οἱ χωρικοὶ δι' ἁρθόνου ἅλατος, ἀναρτῶσιν εἶτα ἐπὶ τῶν δένδρων, ἀφ' ὧν κρέμανται καθ' ὅλους τοὺς μῆνας τοῦ θέρους. Οὕτω τὸ ὠμὸν κρέας ὑπὸ τὸν φλέγοντα ἥλιον ψήνεται καὶ μεταβάλλεται εἰς ὡραῖον *παστουρμᾶν*, ὃν τρώγουσιν οἱ χωρικοὶ εἴτε μόνον εἴτε μετὰ γεωμήλων καὶ λαχάνων. Ἐπίσης χειμερινὴ τροφὴ τῶν χωρικῶν εἶναι οἱ ἁλλᾶντες καὶ τὰ παντοειδῆ χοίρινα κρέατα, ἅτινα καταλλήλως διασκευάζοντες, ἐναποθέτουσιν ἐντὸς μικρῶν ἀγγείων. Καὶ εἰς ταῦτα δὲ εἶναι ἐπιτηδειότατοι οἱ Μαραθεῦται. Ἐν δὲ τῷ Καλοπαναγιώτῃ κατασκευάζονται τὰ καλλίτερα τῆς Μαραθάσας *σουτζούκια* καὶ αἱ *σησαμόπιτται* ἐκ μέλιτος καὶ σησάμου. Φέρουσι δὲ πάντα ταῦτα οἱ Μαραθεῦται ὡς καὶ τοὺς πολλοὺς καὶ ὡραίους αὐτῶν καρποὺς εἰς τὰς διαφόρους ἀγορὰς τῶν πόλεων καὶ εἰς τὰς πανηγύρεις, ἔνθα δύναταί τις νὰ τοὺς διακρίνῃ τῶν λοιπῶν χωρικῶν ἐκ τῆς μεγάλης *βράκας*, ἥτις κατὰ τὸ σχῆμα ὁμοιάζει πρὸς τὰς τῶν γυναικῶν τῆς Ἀτταλείας.

Ἐκ Προδρόμου ἀναχωροῦντες, ἐξακολουθοῦμεν τὴν πρὸς βορρᾶν πορείαν ἡμῶν· δι' ὡραιοτάτης βαίνοντες ὁδοῦ ἀνερχόμεθα ἐπ' ὀλίγον καὶ εἶτα κατερχόμεθα εἰς ὡραίαν τινὰ θέσιν, ἔνθα κρήνη δροσερὸν ἐκχέουσα ὕδωρ ὑπὸ τὴν σκιὰν μεγάλων πλατάνων κάτωθι ἀποκρήμνων βράχων δροσίζει τὰς ὁδοιπόρους. Ὁπόσον εὐεργετικὴ εἶσαι, ὡραία μου πλάτανος, ἥτις ἀνοίγεις τὰς πτέρυγάς σου, ὅπως προφυλάξῃς ὑπ' αὐτὰς τὸν κεκμηκότα ὁδοιπόρον! Ὁπόσον πολύτιμον

εἶναι τὸ ὕδωρ σου, ψυχρά μου πηγή, ἥτις δροσίζεις διὰ τῶν διαυγῶν σου ναμάτων τὸν διαβάτην καὶ προσδίδεις νέας εἰς αὐτὸν δυνάμεις! Καὶ σὲ ὑπερήφανος πεύκη, τῶν ὀρέων σεμνὴ παρθένος, τίς δύναται νὰ σὲ ὑμνήσῃ; Ποσάκις ὑπὸ τὴν σκιάν σου δὲν ἀνεπαύθη ὁ πεζοπόρος καὶ μετὰ κοπιώδη πορείαν καὶ ἀναβάσεις ὀρέων δὲν ἀπεκοιμήθη παρὰ τὰς ρίζας σου! Ἐξηπλωμένος ὑπὸ τὴν σκιὰν ἐπὶ τοῦ βράχου μόνος παραδίδεται εἰς ἀπατηλὰ ὄνειρα, ἅτινα κομίζει μακρόθεν ἡ ἡδέως προσπνέουσα αὔρα, μεθ' ἧς παίζουσιν οἱ κλῶνες, ἀόριστον παράγοντες βόμβον, ὅστις φέρει τὸν ὕπνον εἰς τὰ βλέφαρα ὡς τιτθῆς σιγηλὴ μελῳδία! .... Ἐντεῦθεν ἀνερχόμεθα τὰ ἐνταῦθα κατάφυτα ὄρη τοῦ Κύκκου, ἀνήκοντα εἰς τὴν σειρὰν τοῦ Ὀλύμπου, καὶ μετὰ 3 ἐκ Προδρόμου ὥρας φθάνομεν τέλος εἰς τὴν μονὴν τῆς Παναγίας τοῦ Κύκκου, τὴν μεγαλειτέραν καὶ πλουσιωτέραν ἀπάσης τῆς νήσου, ἧς ἡ φήμη καὶ ἀλλαχόθεν πολλοὺς ἑλκύει τοὺς προσκυνητὰς καὶ ἐπισκέπτας.

Ὅτε ἡ Κύπρος διετέλει ὑπὸ τοὺς Βυζαντίνους, δοῦκες ἐκ Βυζαντίου στελλόμενοι διῴκουν τὴν νῆσον. Βουτομίτης ὁ Μανουὴλ δοὺξ τῆς Κύπρου ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἀνελθὼν τὸ θέρος ἐκ τῆς πρωτευούσης χάριν ἀναψυχῆς καὶ κυνηγεσίας εἰς τὰ ἐνταῦθα ὑψηλὰ βουνὰ τοῦ *Κόκκου*, καλούμενα οὕτως ἔκ τινων μεγάλων ἐνταῦθα δένδρων *κόκκων*, νῦν δὲ *κοκκοτζῶν* λεγομένων, ἀπήντησεν ἡμέραν τινὰ ἀποπλανηθεὶς ἀσκητήν τινα Ἡσαΐαν καλούμενον, ὅστις ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ δουκὸς ἐτράπη εἰς φυγήν, οὐδόλως ἀπαντῶν εἰς τὰς ἐρωτήσεις αὐτοῦ. Ὡς ἐκ τούτου ὀργισθεὶς ὁ Μανουήλ, ἐρράπισε μετ' ὀλίγον τὸν ἀσκητήν, ὅστις ἤρξατο κλαίων καὶ δοξάζων τὸν Θεόν. Μετά τινα καιρὸν ὁ δοὺξ ἠσθένησε βαρέως καὶ ἦν ἑτοιμοθάνατος, ὡς δὲ συνέβαινε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπέδωκε τὴν ἀσθένειαν ταύτην εἰς τὴν κακὴν πρὸς τὸν ὅσιον ἀσκητὴν συμπεριφοράν του καὶ ηὔξατο τῷ Θεῷ, ὅπως θεραπευθῇ, ἵνα ὁ ἴδιος ἀνερχόμενος εἰς τὰ ἀπόκρημνα κρησφύγετα τοῦ ἀσκητοῦ, ἐξαιτήσηται παρ' αὐτοῦ συγγνώμην. Οὕτω δὲ καὶ συνέβη κατὰ θείαν οἰκονομίαν. Ὁ δὲ ὅσιος Ἡσαΐας ἐζήτησε παρὰ τοῦ δουκὸς ὡς ἀνταμοιβὴν οὐχὶ πλούσια δῶρα ἢ τιμὰς καὶ δόξας, ἀλλ' ὅπως μεταφερθῇ εἰς Κύπρον μία τῶν τριῶν εἰκόνων, ἃς ἱστόρησεν ὁ Ἀπόστολος Λουκᾶς καὶ αἵτινες ἐφυλάσσοντο μετ' ἄλλων κειμηλίων ἐν τοῖς πλουσίοις ἀνακτόροις τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Βου-

τομίτης μετὰ πολλὰς ἀντιρρήσεις κατένευσε καὶ ὅτε μετά τινα καιρὸν ἀπῆλθεν εἰς τὴν Βασιλεύουσαν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν ὅσιον γέροντα, ὅπως ἀμφότεροι ἀπὸ κοινοῦ ἐπιτύχωσι τοῦ ποθουμένου. Τὸν αὐτοκράτορα ὅμως πολλὰς ἔχοντα τότε ἀσχολίας καὶ εἰς πολέμους περιπεπλεγμένον δὲν ἐτόλμα νὰ ἐνοχλήσῃ ὁ δοὺξ, καὶ ὁ Ἡσαΐας λαβὼν παρὰ τοῦ Βουτομίτου χρήματα καὶ εἰκόνας, ἔτι δὲ καὶ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ κατώρθου μίαν ἡμέραν νὰ τῷ ἀποστείλῃ καὶ τὴν περίπυστον εἰκόνα τοῦ Λουκᾶ, ἐπανέκαμψεν εἰς Κύπρον καὶ ἀνήγειρεν ἐν ᾗ θέσει ἐμόναζε μονὴν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Πολὺς δὲν παρῆλθε χρόνος καὶ ἡ μονογενὴς θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος βαρέως ἠσθένησεν ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ Βουτομίτου ἀσθενείας. Ὁ δοὺξ συμβουλεύει τότε τῷ ἀπαρηγορήτῳ πατρὶ ὡς μόνον φάρμακον, δι' οὗ καὶ αὐτὸς ἰάθη, τὰς εὐχὰς τοῦ ἀσκητοῦ Ἡσαΐου, ὅστις ὅμως ὡς ἀντάλλαγμα ἀπῄτει τὴν εἰς Κύπρον ἀποστολὴν τῆς περιφήμου εἰκόνος τοῦ Εὐαγγελιστοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ καίπερ λυπούμενος, συγκατανεύει ἐν τούτοις, ὅπως σώσῃ τὴν πεφιλημένην αὐτοῦ κόρην. Τότε ἐπὶ τῶν ἀποκρήμνων ὀρέων τοῦ Κόκκου βλέπει ὅραμα ὁ μοναχὸς καὶ ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν ἐκείνων κορυφῶν προσεύχεται πρὸς τὸν Ὕψιστον. Ἡ νοσοῦσα ἡγεμονὶς παρευθὺς ἰᾶται, πλὴν μετ' ὀλίγον ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιλανθάνεται τῆς ἧς ἔδωκεν ὑποσχέσεως· διὸ ἀσθενεῖ καὶ οὗτος, καὶ τότε ἐνθυμεῖται τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ· πλὴν μὴ θέλων νὰ στερηθῇ τῆς ἱερᾶς εἰκόνος, παραγγέλλει εἴς τινα ζωγράφον, ὅπως γράψῃ ἑτέραν εἰκόνα ὁμοίαν τῆς τοῦ Λουκᾶ καὶ ταύτην στείλῃ εἰς Κύπρον. Ἀλλ' ἡ Θεοτόκος ἐφάνη κατ' ὄναρ τῷ αὐτοκράτορι, παραγγέλλουσα αὐτῷ τὴν ἀποστολὴν τῆς γνησίας εἰκόνος. Πρὸ τοῦ κελεύσματος τούτου οὐδὲν δύναται πλέον νὰ εἴπῃ καὶ *ἑκόντι ἀέκοντι θυμῷ* ὁ αὐτοκράτωρ πέμπει τὴν ἱερὰν εἰκόνα μετὰ πλουσίων δώρων εἰς Κύπρον. Τὸ φέρον ταύτην πλοῖον προσορμίζεται εἰς τὰς βορείας τῆς νήσου ἀκτάς, καὶ πάντα τὰ πέριξ δένδρα, ὑποδεχόμενα τὴν νέαν τῆς χώρας δέσποιναν, κλίνουσιν, ὦ τοῦ θαύματος! πρὸς τὴν γῆν. Καὶ σήμερον ἔτι ὑπάρχει ἐκεῖ δάσος, οὗ τὰ δένδρα κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν εἶναι *γονατισμένα*. Ὁ ὅσιος τότε Ἡσαΐας ἐν ἀνεκλαλήτῳ χαρᾷ παραλαμβάνει τὴν εἰκόνα καὶ φέρει ταύτην εἰς τὰ ὑψηλὰ καταφύγιά του, ἔνθα ἔκτισε μέγαν ναόν, αὐξήσας τὸ ὑπάρχον μοναστήριον καὶ τιμήσας αὐτὸ διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς Ὑπερα-

γίας Θεοτόκου, τῆς κληθείσης ἔκτοτε τοῦ Κύκκου κατὰ μετατροπὴν τῆς λέξεως *κόκκου*. Οὕτως ἐπληρώθη ἡ προφητεία Ἡσαΐου λέγοντος· «Ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἔσται τῆς θαλάσσης, τὸ ὄνομα Κυρίου ἔνδοξον ἔσται». Ἔκτοτε ἔσχε δῶρα πολλὰ καὶ πλούσια ἡ βασιλικὴ μονή, ἥτις καὶ δι' ἀλλεπαλλήλων χρυσοβούλλων ἐκηρύχθη ἀνεξάρτητος πάσης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς καὶ μέχρι σήμερον τοιαύτη διατελεῖ, διευθυνομένη ὑπὸ ἡγουμένου ἀνωτέρου πάντων τῶν λοιπῶν τῆς νήσου.

Τὰ τῆς κτίσεως τῆς μονῆς παρελάβομεν ἐκ τοῦ κτιτορικοῦ αὐτῆς, γραφέντος τῷ 1748 καὶ ἐκδοθέντος μετὰ τρία ἔτη ὑπό τινος ἀθηναίου Ἐφραίμ, ἐλθόντος εἰς Κύπρον ὡς διδασκάλου, κατὰ παράκλησιν τῶν μοναχῶν, οἵτινες ὡς φαίνεται ἀγράμματοι ὄντες ὑπηγόρευσαν πᾶν ὅ,τι ἐκ παραδόσεως ἐγνώριζον περὶ τῆς ἱερᾶς τοῦ Κύκκου μονῆς εἰς τὸν Ἐφραὶμ τοῦτον, ὅστις καὶ ἐκ τῶν τότε σωζομένων χειρογράφων καὶ χρυσοβούλλων συνέγραψε τὸ κτιτορικὸν τῆς μονῆς. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν, ὅτι αἱ μοναὶ τῆς Κύπρου δὲν ὑπῆρξαν ὡς ἄλλαι τοιαῦται ἑστίαι φώτων διὰ τὸ ἀτυχὲς ἡμῶν γένος, ἢ ὅτι ἂν ἀνήφθη καὶ ἐκεῖ ἡ λαμπὰς ἐσβέσθη ἐνωρὶς ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος. Πολύτιμα χειρόγραφα ἢ βιβλία δὲν σώζονται ἐνταῦθα, εἴτε διότι οὐδέποτε ὑπῆρξαν τοιαῦτα, εἴτε διότι ἐκάησαν κατὰ τὰς διαφόρους πυρκαϊάς, καθ' ἃς κατεστράφη ἡ μονή· ἡ τελευταία τούτων συνέβη τῷ 1813, ὁπότε ἐκάησαν καὶ τὰ αὐτοκρατορικὰ περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς μονῆς χρυσόβουλλα καὶ αὐτόγραφα καὶ πάντα τὰ ἱερὰ κειμήλια πλὴν τῆς εἰκόνος. Ἡ ἐνταῦθα εἰκὼν τῆς Παναγίας, ὕψους ἑνὸς ποδὸς περίπου, εἶναι ἡ ὡραιοτέρα τῶν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ ἱστορηθεισῶν τριῶν, ὧν ἡ μία εὑρίσκεται ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου τῆς Πελοποννήσου καὶ ἡ τρίτη ἐν Ἀρχαγγέλῳ τῆς Ρωσσίας· ἐν τῇ ἐν Κύπρῳ παρίσταται ὁ μονογενὴς δεξιᾷ, ἐνῷ ἐν ταῖς ἄλλαις δύω ἀριστερᾷ. Ἐκ παλαιᾶς ὅμως προλήψεως τὴν εἰκόνα ταύτην οὐδεὶς δύναται νὰ ἴδῃ, εἶναι δὲ κεκρυμμένη ὄπισθεν ἑτέρας μεγάλης εἰκόνος ἐκ τῆς πρώτης ἀντιγραφείσης, ἧς ἡ θέα ἐπίσης ἀπαγορεύεται· διὸ καὶ τὸ πρόσωπον εἶναι κεκαλυμμένον δι' ἀργυροῦ ἐπιχρύσου ἐλάσματος. Ὁ παραβάτης ὁ ἀποτολμῶν ν' ἀτενίσῃ τὸ πρόσωπον τῆς εἰκόνος ἀποτυφλοῦται πάραυτα· καὶ ἀνὰ τὰ στόματα τῶν μοναχῶν καὶ χωρικῶν φέρονται

πολλὰ παραδείγματα ἀσεβῶν τολμησάντων ν' ἀτενίσωσι τὸ ἱερὸν τῆς Θεομήτορος πρόσωπον καὶ παραυτίκα τυφλωθέντων· παρὰ δὲ τὴν εἰκόνα κρέμαται ἀργυρᾶ χείρ, ὑπενθυμίζουσα μέγα θαῦμα, καθ' ὃ Τοῦρκός τις αἰθίοψ τολμήσας ν' ἀνάψῃ τὴν καπνοσύριγγά του ἐκ τῆς κανδύλας τῆς Παναγίας, αὐστηρῶς ἐτιμωρήθη διὰ τῆς ἀποκοπῆς τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Πλεῖστα δὲ εἶναι τὰ θαύματα Αὐτῆς, γνωστὰ καθ' ὅλην τὴν νῆσον, πᾶς δὲ ἀσθενὴς τάσσεται εἰς τὴν Παναγίαν, ὅπως θεραπευόμενος ἔλθῃ εἰς τὴν ἱερὰν μονήν, πλούσια κομίζων ἀναθήματα. Σπουδαιότατος δὲ εἶναι καὶ ὁ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Παναγίας τοῦ Κύκκου (τῆς Κυκκώτισσας) γινόμενος ὅρκος.

Ἡ μονὴ αὕτη εἶναι πλουσιωτάτη, ἔχει δὲ πλεῖστα κτήματα καὶ μετόχια καθ' ὅλην τὴν νῆσον καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, ἀφιερώματα πάντα. Ἐπὶ Τουρκίας ἦν ὡς καὶ πᾶσαι αἱ μοναὶ ἀσύδοτος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς ὑπεβλήθη εἰς φόρους καὶ ὡς ἐκ τούτου, πλειότερον δὲ ἐκ τῆς κακῆς διοικήσεως, ἐβαρύνθη διὰ μεγάλων χρεῶν. Τόσα ὅμως εἰσοδήματα ἔχει, ὥστε δι' ἀγαθῆς τινος διαχειρίσεως ὄχι μόνον τὰ χρέη αὐτῆς δύναται νὰ ἀποτίσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ καθορίσῃ γενναῖόν τι ποσὸν ὡς συνδρομὴν γυμνασίου τινός, οὗ τοσοῦτον ἔχει ἀνάγκην ἡ νῆσος· τοῦτο δύναται εὐκόλως νὰ κατορθωθῇ, ἐὰν ἐπέμβῃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ αἱ κοινότητες ἀποφασίσωσι τὴν σύστασιν τοῦ Γυμνασίου. Ὡσαύτως καὶ ξένοι ἔρχονται ἐνταῦθα οὐκ ὀλίγοι, κομίζοντες πολύτιμα δῶρα· οὕτως οἱ δύω ὑπερμεγέθεις κώδωνες τῆς μονῆς, οἵτινες κρουόμενοι ἀντηχοῦσιν εἰς πολλῶν ὡρῶν πέριξ ἀπόστασιν, εἰσὶ δῶρα εὐλαβῶν ρωσίδων, ὡς καὶ τὰ βαρύτιμα νομίζω τετρακάνδυλα τῆς ἐκκλησίας· καὶ ἀνατολῖται πολλοὶ καὶ ἰδίᾳ ἐξ Ἀτταλείας προσέρχονται εἰς τὸ θεῖον προσκύνημα, τὸ ἱερὸν καὶ ἄδυτον δύναταί τις νὰ εἴπῃ. Ὁσάκις δὲ ἀνομβρία μαστίζῃ τὴν νῆσον, οἱ τὰς πεδιάδας τῆς Πάφου καλλιεργοῦντες ἀγρόται σπεύδουσιν εἰς Κύκκον πανέστιοι, ὡς ἄλλοτέ ποτε εἰς τοὺς βωμοὺς τῆς φιλομειδοῦς Παφίας, καὶ ἐν ὕμνοις καὶ ᾄσμασιν ἀναβιβάζουσι μετὰ τῶν μοναχῶν τὴν ἱερὰν εἰκόνα εἰς τὴν ὑψηλοτέραν ἐνταῦθα κορυφήν, ὕψους 4,640 ποδῶν, ὁπόθεν στρέφοντες αὐτὴν πρὸς τὴν Πάφον δέονται τοῦ Ὑψίστου, ὅπως ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου ῥίξῃ ὀλίγας σταγόνας ὕδατος εἰς τὴν διψῶσαν καὶ ἀπεξηραμμένην γῆν. Ὅταν δὲ ἡ ἀνομβρία ᾖναι μεγάλη, τότε ἡ εἰκὼν ἐν πενθίμῳ πομπῇ μεταφέρεται διὰ τῶν πε-

διάδων εἰς τὴν πρωτεύουσαν Λευκωσίαν, κατατιθεμένη ὡς εἴδομεν ἐν τῷ ἐκεῖ μετοχίῳ τῆς μονῆς, ἔνθα κατὰ χιλιάδας προσέρχονται οἱ προσκυνηταί, δεόμενοι ὑπὲρ τῆς καταπαύσεως τῆς ἀνομβρίας· τελευταίως τοῦτο ἐγένετο τῷ 1886.

Ἡ μονὴ τοῦ Κύκκου ἔχει περὶ τοὺς 50 μοναχούς, ὧν οἱ πλεῖστοί εἰσι διεσκορπισμένοι εἰς τὰ διάφορα μετόχια, ἐπιστατοῦντες εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων τῆς μονῆς, καὶ 250 δοκίμους, γεωργούς, ποιμένας, ἀγωγεῖς, καλλιεργητὰς καὶ ὑπηρέτας. Αἱ κάμηλοι τῆς μονῆς καὶ αἱ ἡμίονοι μεταφέρουσιν ἐκεῖσε τὸν σῖτον ἐκ τῶν πεδιάδων, καὶ τὰ λοιπὰ χρειώδη, ἐκ τῶν ἀμπέλων κατασκευάζεται ἐξαίρετος οἶνος καὶ αἱ ἀποθῆκαί εἰσι πλήρεις χοιρίνων καὶ ξηρῶν κρεάτων, τυρῶν καὶ πλείστων ἄλλων· οἱ ὀρνιθῶνες γέμουσι, καὶ τὰ ποίμνια εὐμοιροῦσι παχυτάτων ἀμνῶν, ἐκ τῶν πλησίον ποταμῶν ἁλιεύονται νοστιμώτατοι μικροὶ ἰχθῦς καὶ ἐγχέλεις, καὶ ἐν τοῖς πέριξ ὄρεσι θηρεύονται ἄγριοι χοῖροι καὶ αἶγες. Ἐπιτήδειος μάγειρος παρασκευάζει ἐξαίρετα φαγητά, καὶ ὁ ξένος οἱασδήποτε τάξεως τυγχάνει πάντοτε προθύμου ξενίας, εὑρίσκων καθαρὰν κλίνην καὶ καλὰ δωμάτια ὅπως ἀναπαυθῇ, πλουσίαν τράπεζαν καὶ εὐγενῆ δεξίωσιν. Ὁ ξένος ἂν δὲν θέλῃ νὰ γευματίσῃ μόνος ἐν τῷ ξενῶνι, δύναται νὰ παρακαθήσῃ ἐν τῇ κοινῇ τῶν μοναχῶν τραπέζῃ ἐντὸς μεγάλου ἐστιατορίου, ἔνθα τὴν μεσημβρίαν καὶ τὸ ἑσπέρας καλεῖ τοὺς μοναχοὺς μικρὸς κώδων. Ἀνοίγονται καὶ κλείονται τότε τὰ κελλία, ἐντὸς τῶν μεγάλων καὶ σκοτεινῶν διαδρόμων ἀκούονται βαρέως βηματίζοντες οἱ μοναχοὶ καὶ μετ' ὀλίγον πάντες εὑρίσκονται πρὸ μακρᾶς τραπέζης, ἐφ' ἧς λιτὴ τροφή. Καθ' ὅλην δὲ τὴν διάρκειαν τοῦ γεύματος, ἐν ἄκρᾳ σιγῇ διερχομένου, δόκιμός τις ἀπὸ μικροῦ ἄμβωνος ἀναγινώσκει μετὰ ταχύτητος ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, πρὸς ἱερεῖς παραινέσεις. Ὀλίγην ὥραν μετὰ τὸ δεῖπνον κρούεται καὶ ἕτερος κώδων, σημεῖον, ὅτι οἱ μοναχοὶ δέον νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰ κελλία των καὶ σβέσωσι πᾶν ἄλλο φῶς πλὴν μικρᾶς κανδύλας, καὶ τοῦτο χάριν προφυλάξεως ἀπὸ πυρκαϊῶν. Ἡ ἐκκλησία πλὴν πλουσίων τινῶν ἀφιερωμάτων οὐδὲν ἔχει τὸ ἀξιοπαρατήρητον.

Ἡ καλλιέργεια τῶν κτημάτων τῆς μονῆς ἐνεργεῖται ὑπὸ ἐργατῶν τῇ ἐποπτείᾳ τῶν μοναχῶν, οἵτινες τὸ πλεῖστον ἀγοράζουσι παρὰ τῆς μονῆς, δίδοντες κατ' ἔτος μέρος τῶν ἐσόδων, τὰ κτήματα ταῦτα,

ἄτινα μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν περιέρχονται αὖθις εἰς τὴν μονήν. Τὸ σύστημα τοῦτο διαφέρει πολὺ τοῦ κοινοβιακοῦ συστήματος τῆς κοινοκτημοσύνης, ὅπερ ἤκμασεν ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τῆς δ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, διότι οἱ μοναχοὶ τοῦ Κύκκου δύνανται οὕτω νὰ ἀποκτήσωσιν ἰδιαιτέραν περιουσίαν, ἣν διαθέτουσι κατὰ βούλησιν. Τὰ φορέματα ὡς καὶ τὰ ὑποδήματα τῶν μοναχῶν κατασκευάζονται ἐνταῦθα ὑπὸ τεχνιτῶν ἀδελφῶν. Ἡ μονὴ εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ ὑψηλοτάτης θέσεως παρὰ μεγάλα ἐκ πευκῶν δάση· στερεῖται ἐν τούτοις εὐρέος ὁρίζοντος, καὶ τὰ πηγαῖα αὐτῆς ὕδατά εἰσιν ὀλίγα, ὥστε κατὰ τὰς πανηγύρεις, ὁπόταν χιλιάδες συρρέωσι πανηγυριστῶν, γίνεται χρῆσις καὶ ὑετίων, ἐντὸς δεξαμενῶν ἀποτεθηκευμένων. Τὸ ὄρη τοῦ Κύκκου εἶναι τὰ ἀγριώτερα τῆς νήσου, ὅλως δὲ ἀκατοίκητα· μόνον οἱ ποιμένες ὁδηγοῦσι τὸ θέρος ἐνταῦθα τὰ ποίμνιά των. Ὡς ἐκ τούτου διετηρήθησαν κατὰ τὰ μέρη ταῦτα τὰ λεγόμενα ἀγρινά, εἶδος ἀγρίων αἰγῶν, ὁμοιάζοντα πρὸς τὴν ἔλαφον, φέροντα κέρατα κριοῦ καὶ ἔχοντα μαῦρον καὶ νοστιμώτατον κρέας, ὡς τὸ τοῦ λαγωοῦ. Τὰ ἀγρινά, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, εἰσὶν ὅλως ἄγρια ζῷα, φεύγουσι δὲ ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως τὸν διαβάτην, μετὰ καταπληκτικῆς τρέχοντα ταχύτητος καὶ πηδῶντα βράχους καὶ χάνδακας πλέον τῶν 5 μέτρων. Ὡς ἐκ τούτου τὸ κυνήγιον αὐτῶν εἶναι δυσκολώτατον· ἐν τούτοις οἱ ποιμένες διὰ διαφόρων τρόπων ἐγνώριζον νὰ φονεύωσι τὰ δειλὰ ζῷα καὶ πλειστάκις ἐπὶ τῆς πτωχῆς αὐτῶν τραπέζης παρετέθη ὀπτὸν ἀγρινόν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπλησίαζον νὰ καταστραφῶσι καὶ ἐνταῦθα, καὶ νὰ ἐκλείψῃ οὕτως ἐκ τῆς νήσου ἓν τόσῳ σπάνιον ζῷον, ἡ κυβέρνησις καλῶς ποιοῦσα περιώρισε κατὰ πολὺ τὸ κυνήγιον τοῦτο ὁρίσασα, ὅτι ἵνα τις κυνηγήσῃ ἀγρινὸν ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἰδιαιτέραν πρὸς τοῦτο ἄδειαν, ἀντὶ ἡμισείας λίρας ἐκδιδομένην καὶ ἰσχύουσαν διὰ κυνήγιον ἑνὸς μόνον τοιούτου ζῴου. Ἐπὶ τῶν ὀρέων τοῦ Κύκκου ὑπάρχουσιν ὡσαύτως καὶ ἀγριόχοιροι. Ὀλίγον τι ἐκτὸς τῆς μονῆς βλέπομεν κέδρους τινὰς ὁμοίους τῶν ἐν Λιβάνῳ, οὐδαμοῦ δὲ ἄλλοθι ἐν Κύπρῳ ὑπάρχοντας· ἐν δὲ τῇ αὐλῇ τῆς μονῆς δύναταί τις νὰ ἴδῃ τὸ δένδρον *κοκκορὰ* ἐξ οὗ τὸ ὄνομα Κύκκος.

Ἕκαστος τῶν ἐν τῇ μονῇ μενόντων μοναχῶν ἔχει ἰδίαν ἐργασίαν καὶ μόνοι οἱ γέροντες ἡσυχάζουσιν, ἀναπαυόμενοι ἐντὸς τῶν κελ-

λίων των. Εἰς τούτων ἔχει τὴν ἰδιοτροπίαν νὰ τρέφῃ δι' ἰδίων ἐξόδων 50 γαλὰς διαφόρων ἡλικιῶν καὶ χρωμάτων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων καὶ νὰ συζῇ μετ' αὐτῶν ἐν τῷ αὐτῷ κελλίῳ. Τινὲς τούτων ἀναπαύονται ἄδουσαι ἐπὶ τῶν γονάτων του, ἄλλαι ἀναρριχῶνται ἐπὶ τῶν ράσων του, ἢ περιλείχουσι τὰς ρικνάς του χεῖρας· καὶ ἐκεῖνος εὐδαίμων μεταξὺ αὐτῶν ἐπιδαψιλεύει εἰς πάσας ἄφθονα τὰ φιλήματα καὶ τὰς περιποιήσεις.

Πέντε ὥρας δυτικὰ τοῦ Κύκκου κεῖται ἑτέρα μεγάλη μονή, ἡ τῆς Χρυσορροϊατίσσης. Ἴσως δὲν θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐκδράμωμεν μέχρις ἐκεῖ, ἂν μὴ ἡ μεταξὺ τῶν δύω μονῶν ὁδὸς ἦν ἡ ὡραιοτέρα τῶν ἐν Κύπρῳ τοποθεσιῶν. Κατ' ἀρχὰς βαίνομεν ἐπὶ ὑψηλῆς ράχεως καὶ μετ' ὀλίγον φθάνομεν ἄνωθι τοῦ χωρίου Μηλυκοῦρι ἐντὸς βαθείας εὑρισκομένου φάραγγος. Ἴσως ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου ἀναφερομένη Μηρυκοῦς, τόπος ἱερὸς τῆς Ἀφροδίτης, περὶ οὗ οὐδὲν ἕτερον γνωρίζομεν. Εἰς τὴν τολμηρὰν ταύτην εἰκασίαν ἄγομαι ἐκ τῆς μεγάλης ὁμοιότητος τοῦ ἀρχαίου καὶ νεωτέρου ὀνόματος· τὸ ρ συχνάκις μετατρέπεται εἰς λ· οὕτω καὶ ἡ Χρυσορροϊάτισσα κοινῶς λέγεται Χρυσολογιάτισσα. Ἐκεῖθεν ἀρχόμεθα τῆς καταβάσεως τῶν ὀρέων τοῦ Κύκκου μέσῳ δάσους ἐκ πευκῶν καὶ μετ' ὀλίγον εὑρισκόμεθα ἐντὸς μαγευτικῆς κλεισωρείας, δι' ἧς ῥέουσι πλεῖστοι ῥύακες, πηγαὶ τὸ πλεῖστον τοῦ παρὰ τὴν Πάφον Βωκάρου. Αἱ ὑψηλαὶ πεῦκαι, αἱ πλάτανοι καὶ τὰ λοιπὰ δένδρα σκιάζουσι τὴν ὅλην ὁδόν, διερχομένην τὸ πλεῖστον παρὰ τὰ μινυρίζοντα τῶν ποταμῶν ρεῖθρα· πλεῖστα πτηνά, οἷον πέρδικες καὶ τρυγόνες καὶ φάσαι φεύγουσι μακρόθεν· πανταχοῦ βασιλεύει ἐρημία· οὐδὲν χωρίον ὑπάρχει κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην ὁδόν· οἱ διαβάται εἰσὶ σπανιώτατοι· καὶ μόνον ὅταν πλησιάσωμεν εἰς τὴν μονήν, βλέπομεν διαφόρους κώμας, μία τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ἡ Παναγιά, δι' ἧς διερχόμενοι φθάνομεν μετὰ $^1/_4$ εἰς τὴν μονὴν Χρυσορροϊατίσσης, ἥτις ἄλλοτε ἦν ἡ δευτέρα τῶν ἐν Κύπρῳ, περὶ τὰς 60 ἔχουσα μοναχούς. Ἐμπεσοῦσα ὅμως ἕνεκα μικρῶν χρεῶν εἰς χεῖρας δολίων τοκογλύφων, ἐγένετο δύναταί τις νὰ εἴπῃ παρανάλωμα αὐτῶν, ὁλοσχερῶς καταστραφεῖσα καὶ διαλυθεῖσα. Ἤδη ἐξελέγη νέος ἡγούμενος, προσῆλθον ὀλίγοι τινὲς μοναχοί, διωρθώθησάν πως τὰ μεγάλα καὶ καλὰ ἐνταῦθα δωμάτια, καὶ οἱ πέριξ χωρικοὶ μετὰ χαρᾶς βλέπουσιν ἀνορθουμένην τὴν ἱερὰν μονήν.

εἰς ἣν δὶς τοῦ ἔτους (15 Αὐγ. καὶ 8 Σεπτεμβρ.) ἀθρόοι προσέρχονται εὐλαβεῖς προσκυνηταί.

Ἐπί τινος παλαιᾶς ἐν τῷ ναῷ εἰκόνος ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς περὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς Χρυσορροϊατίσσης· «Ὁ ἱερὸς Λουκᾶς ἱστορεῖ τὴν θεομητορικὴν εἰκόνα μίαν οὖσαν καὶ αὐτὴν τῶν ἑβδομήκοντα. Ἐπὶ τῆς εἰκονομαχίας ἐρρίφθη ἐν θαλάσσῃ ἡ Ἁγία Εἰκὼν ὑπὸ γυναικός τινος καὶ ἐκ τῆς Ἰσαυρίας[1] ἦλθεν εἰς Κύπρον. Ὁ μοναχὸς Ἰγνάτιος εὗρε δι' ὀπτασίας τὴν Ἁγίαν Εἰκόνα ἐν παραθαλασσίῳ καὶ φέρει αὐτὴν καθοδηγούμενος ἐν ὄρει *ροϊά*· οἱ συνασκηταὶ τοῦ Ἰγνατίου κατελθόντες ἐκ τοῦ ὄρους *χρεμαστὴ*[2] εἰς *ροϊά*, καὶ προσκυνήσαντες, ἤγειραν ναόν, ἐν ᾧ ἔθετον τὴν Ἁγίαν Εἰκόνα». Καὶ ἐνταῦθα ἀνηγέρθη περὶ τὸν ναὸν ἡ μονή, ἥτις ἐκλήθη τῆς Παναγίας τῆς Χρυσορροϊατίσσης ἐκ τοῦ ὄρους *Ροϊᾶ* καὶ τοῦ *χρυσὸς* κοσμητικοῦ ἐπιθέτου, ὡς καὶ εἰς τὸ ὄνομα Χρυσοσπηλιώτισσα, Χρυσομελανδρίνα κλπ. Ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς μονῆς ναῷ τὸ μόνον ἄξιον λόγου ἀντικείμενον εἶναι ὁ λεγόμενος Ἐπιτάφιος, κατασκευασθεὶς ἐν Ρωσίᾳ ἐκ χρυσοῦ καὶ μετάξης πολυτελέστατος καὶ κομψότατος.

Ἡ μονὴ ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς ῥάχεως τοῦ βουνοῦ καὶ ἐν ἀνοικτῇ ὑψηλῇ τοποθεσίᾳ, ἔχει μαγευτικὴν θέαν καὶ ὁρίζοντα ἐκτεταμένον ἄχρις Ἀκάμαντος καὶ Πάφου. Τὸ Κτῆμα καὶ ἡ Πόλις τῆς Χρυσοχοῦ ἀπέχουσιν ἐντεῦθεν περὶ τὰς 7 ὥρας. Τὸ κλῖμα αὐτῆς εἶναι ὑγιεινότατον καὶ τὰ ὕδατα κάλλιστα· στερουμένη ὅμως δασῶν, ρεόντων ὑδάτων καὶ ἐπὶ λευκῶν ἀσβεστωδῶν ὀρέων εὑρισκομένη, στερεῖται τῆς ρωμαντικότητος τῶν λοιπῶν μεγάλων τῆς νήσου μονῶν.

Διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐπανακάμπτομεν εἰς Κύκκον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μαραθάσαν πρὸς ἐπίσκεψιν διαφόρων αὐτῆς χωρίων. Ἐκ τῆς ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ κρήνης ἐγκαταλείπομεν τὴν ἀπὸ Προδρόμου εἰς Κύκκον ὁδὸν καὶ μετὰ 3 ἐκ Κύκκου ὥρας κατερχόμεθα εἰς τὰ χωρία Μουδουλᾶν, Καλο-Παναγιώτην καὶ Οἶκον (κοινῶς Νοῖκον), πλησίον ἀλλήλων κείμενα μεταξὺ ὑψηλῶν βουνῶν καὶ διαρρεόμενα ὑπὸ τοῦ ἐντεῦθεν πηγάζοντος ποταμοῦ τῆς Λεύκας, ὃν εἴδομεν ἐκβάλλοντα παρὰ τοὺς Σόλους. Ἐν τῷ Καλο-Παναγιώτῃ, τῷ μεγαλειτέρῳ τῶν τριῶν ἐνταῦθα χωρίων, κεῖται καὶ ἡ μικρὰ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Λαμ-

[1] Ἐπαρχία τῆς Μ. Ἀσίας μεταξὺ Κιλικίας καὶ Λυκαονίας.

[2] Τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ ὄρους *ροϊά*.

παδιστοῦ, ἁγίου τινὸς ἐκ τῆς οὐ μακρὰν κατηρειπωμένης κώμης Λαμπαδοῦς. Παρὰ τὴν μονὴν ταύτην ρέουσι μεταλλικά τινα ὕδατα θειοῦχα καὶ σιδηροῦχα, ἅτινα κατὰ τὸ θέρος εἰσὶ ψυχρὰ καὶ τὸν χειμῶνα θερμά. Ἀνεξέταστα ὅμως ὄντα, μένουσιν ἄχρηστα καὶ μόνον οἱ χωρικοὶ τοῦ Καλο-Παναγιώτη πίνουσιν ἐξ αὐτῶν καὶ ὅταν εἰσέτι ἀλγῶσι τὴν κεφαλὴν ἢ τοὺς ὀδόντας· αἱ δὲ χωρικαὶ ἀνεσυρμένην ἔχουσαι τὴν ἐσθῆτα μέχρι γονάτων καὶ γυμνοὺς τοὺς βραχίονας, καθαρίζουσιν ἐκεῖ τὰ ἐνδύματά των ἐξοικονομοῦσαι οὕτω τὸν σάπωνα.

Ἐκ τοῦ Νοίκου ἀναχωροῦντες, ἀνερχόμεθα δι' ἀτραποῦ ὑψηλὰ βουνὰ καὶ μετὰ 2 περίπου ὥρας κατερχόμεθα δι' ὡραιοτάτης ὁδοῦ εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὰς κατάφυτον κοιλάδα τῆς Σολέας, ἣν ἀρδεύει ὁ Κλάριος ὁ μεγαλείτερος τῶν κυπρίων ποταμῶν, πηγάζων ἐκ τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐκβάλλων ὡς εἴδομεν παρὰ τὴν Πεντάγειαν πρὸς βορρᾶν τῆς νήσου οὐ μακρὰν τῶν Σόλων. Ἡ Σολέα, ἥτις ἔλαβε τὸ ὄνομα ὡς εἰκὸς ἐκ τῶν Σόλων, περιλαμβάνει 14 χωρία, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύει ἡ Εὐρύχου, 2 ὥρας ἀπέχουσα τῆς Λεύκας, ἔχουσα δὲ 600 κατοίκους καὶ καλὰς σχετικῶς οἰκίας. Οἱ κάτοικοι εἰσὶ φιλόξενοι καὶ ἀναλόγως εὔποροι, διότι οἱ ἀγροὶ αὐτῶν ἀρδευόμενοι ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ καθίστανται γονιμώτατοι. Τὴν πρωΐαν ποτίζονται δι' αὐτοῦ οἱ κῆποι, ἡ σήσαμος καὶ ὁ βάμβαξ, μετὰ μεσημβρίαν δὲ τὸ ὕδωρ ἀφίεται εἰς τὴν κοίτην, ὅπως δι' αὐτοῦ κινηθῶσιν οἱ 32 ὑδρόμυλοι τῆς Σολέας.

Ὀλίγον πρὸ τῆς Εὐρύχου περὶ τὸ $^1/_4$ κεῖται ἡ μικρὰ κώμη Δεμπριά, ἥτις πιθανῶς νὰ κατέχῃ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Τέμβρου, ἔνθα ὡς εἴδομεν ἐτιμᾶτο ὁ Ἀπόλλων Ὑλάτης, ὡς καὶ ἐν Ἀμαμασσῷ, Ἐρυσθείᾳ, καὶ Ὕλῃ. Ἴσως τοῦτο ἐννοεῖ καὶ ὁ Ἀνακρέων λέγων.

.....
«Οἱ δὲ Κλάρου παρ' ὄχθαις
Δαφνηφόρου Φοίβου
Λάλον πιόντες ὕδωρ
Μεμηνότες βοῶσι».
.....

«Οἱ μὲν λέγουσιν, ὅτι ὁ ἡμίθηλυς Ἄττις εἰς τὰ ὄρη καλῶν τὴν ὡραίαν Κυβέλην, ἐξεμάνη· οἱ δὲ λάλον πιόντες ὕδωρ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ εἰς τὸν Φοῖβον ἀφιερωμένου δαφνηφόρου Κλάρου, ἐκμα-

νέντες βοῶσι· ἐγὼ δὲ ἀφοῦ θύσω τῷ Βάκχῳ πλήρης μύρων, καὶ τῆς ἐμῆς ἑταίρας κορεσθῶ, θέλω θέλω μανῆναι»[1]. Ἴσως ὅμως ὁ Ἀνακρέων διὰ τοῦ Κλάρου δὲν ἐννοεῖ τὸν ἐνταῦθα Κλάριον, ἀλλ' ἕτερόν τινα ποταμὸν ἐν Κλάρῳ τῆς Ἰωνίας, ἔνθα ἰδιαζόντως ἐτιμᾶτο ὁ Ἀπόλλων. Ἐνταῦθα ἐν τῇ θέσει Βασιλικὰ σώζονται, ὡς καὶ ἐν Εὐρύχῳ, ἴχνη παλαιοῦ ὑδραγωγείου.

Τῆς Σολέας ἡ κοιλὰς σχηματιζομένη ἐκ τῶν κρασπέδων, ἅτινα μέχρι τῆς θαλάσσης ἐξαπλοῖ ὁ ὑπερήφανος Ὄλυμπος, εἶναι εὐφορωτάτη, ἀποτελεῖ δὲ τὸν ὡραιότερον πεδινὸν τῆς νήσου παράδεισον. Ἐκ τῆς Εὐρύχου ἀναχωροῦντες, ὅπως περατώσωμεν τὴν ἐκδρομὴν ἡμῶν, διασχίζομεν ἅπασαν τὴν κοιλάδα πρὸς νότον καὶ διερχόμενοι τὸ παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου τελευταῖον χωρίον τῆς Σολέας Γαλάταν, ἀνερχόμεθα δι' ὡραιοτάτης καταφύτου ὁδοῦ μετὰ 4 ἐξ Εὐρύχου ὥρας εἰς Πεδουλᾶν τὴν μεγαλειτέραν καὶ ὡραιοτέραν κώμην τῆς Μαραθάσης, ἣν τρίτην ἤδη φορὰν ἐπισκεπτόμεθα. Ἄφθονα ὕδατα κατέρχονται πανταχόθεν, δάσος δὲ κερασεῶν ἐκτείνεται ἄνωθεν τοῦ χωρίου μέχρι τοῦ κάτω ρέοντος ποταμοῦ, ὃν εἴδομεν διερχόμενον καὶ διὰ τοῦ Καλο-Παναγιώτου. Αἱ κερασέαι σπανίως ἐν Κύπρῳ ἁπαντῶσι καὶ μόνον ἐνταῦθα βλέπει τις ὁλόκληρον ἐξ αὐτῶν δάσος. Καὶ εἶναι τερπνότατος ὁ Πεδουλᾶς καὶ ἰδίᾳ καθ' ἣν ἐποχὴν ἀνθεῖ ἡ κερασέα καὶ ἡ ἀηδὼν πετῶσα ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν ᾄδει τὸ περιπαθὲς αὐτῆς ᾆσμα, οἱονεὶ ἐξυμνοῦσα τὰ κάλλη τῶν μοναδικῶν τούτων τῆς Μαραθάσης νυμφῶν. Καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχουσιν ἰαματικά τινα ὕδατα, ὡς ἐν Καλο-Παναγιώτῃ.

Ἐντεῦθεν ἀνερχόμεθα ἐντὸς $^1/_2$ ὥρας εἰς τὸν ἄνωθι κείμενον Πρόδρομον, ἐκεῖθεν ἐπιστρέφομεν εἰς τὴν ρωμαντικὴν Τροοδίτισσαν, ὁπόθεν καταλείποντες τὰ ὄρη τοῦ Ὀλύμπου, ἐφ' ὧν ἐπὶ τοσοῦτον ἤδη περιεπλανήθημεν, κατερχόμεθα εἰς τὸ $^1/_2$ ὥραν κάτωθι κείμενον Φοινί, ὅπερ ἔλαβε φαίνεται τὸ ὄνομα ἐκ τῆς κοκκίνης (φοινικῆς) γῆς του, ἐξ ἧς κατασκευάζονται αἱ πορώδεις ὑδρίαι, οἱ πίθοι καὶ τὰ λοιπὰ *φοινικώτικα* ἀγγεῖα, ἅτινά εἰσι διαδεδομένα καθ' ὅλην τὴν νῆσον. Τὸ ἐν αὐτοῖς πρὸς ἀπόψυξιν κατὰ τὸ θέρος τιθέμενον ὕδωρ λαμβάνει εὐχάριστόν τινα ὀσμήν, ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν

1 Ἀν. εἰς Ἐμαυτόν· ιγ'.

τῆς γῆς τοῦ Φοινιοῦ, οὗ πᾶσαι αἱ οἰκίαι εἶναι σύναμα καὶ ἐργαστήρια ἀγγειοπλαστικῆς, διότι πάντες οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται εἰς τὴν τέχνην ταύτην, ἧς τὰ μυστήρια μόνοι αὐτοὶ γνωρίζουσι καθ' ὅλην τὴν νῆσον μετὰ τῶν κατοίκων τοῦ Κόρνου καὶ τῶν Βαρωσίων. Πλὴν τῶν τριῶν τούτων μερῶν οὐδαμοῦ ἄλλοθι κατασκευάζουσιν ἀγγεῖα· ἂν δὲ καὶ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ τις πρόχειρα τοιαῦτα ἐργαστήρια, οἱ ἐν αὐτοῖς τεχνῖται εἰσι πλανόδιοι κάτοικοι τοῦ Κόρνου. Καταλείποντες τὸ χθαμαλὸν καὶ χλοερὸν Φοινί, μετὰ $^3/_4$ εὑρίσκομεν τὸ χωρίον Τορνάριδες, δι' οὗ διήλθομεν μεταβαίνοντες εἰς Ὄλυμπον, καὶ τὴν ἀμαξιτόν, δι' ἧς ἐντὸς 7 περίπου ὡρῶν ἐπαναστρέφομεν εἰς Λεμησσόν.

Διὰ τῆς τελευταίας ταύτης ἐκδρομῆς δυνάμεθα νὰ καυχηθῶμεν, ὅτι γνωρίζομεν ἤδη πᾶσαν τὴν νῆσον. Ἂς ἀναπαυθῶσι πλέον τῶν μόχθων οἱ ἀκολουθήσαντες ἡμᾶς ἀνὰ τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς πεδιάδας, τὰ ὄρη καὶ τὰς κοιλάδας τῆς ἑρατεινῆς Κύπρου. Ἐπειδὴ ὅμως ἐναπελείφθησαν τῇδε κἀκεῖσε ἀξιοπαρατήρητά τινα μέρη, ἀνάγκη ὅπως ἐν ἰδίῳ μικρῷ κεφαλαίῳ μνημονεύσωμεν καὶ τούτων, συμπληροῦντες οὕτω τὴν περιγραφὴν ἡμῶν.

ιγ'

Τῇδε κἀκεῖσε.

Πολιτικόν, Πέρα, Ἐπισκοπειὸ (Ταμασσός). Δένδρα (Διωνία;) Πελαίντρι. Ἀμίαντος. Κοιλάνιον. Μονὴ Ἁγίας Μαύρας. Ἄρσος· Ἀγρός (Ἄργος;). Ἐπίδαυρος. Χανδριά (Πάναρκτον;).

Ἡ σπουδαιοτέρα τῶν ἀρχαίων πόλεων, ἃς παρελείψαμεν νὰ ἀναφέρωμεν εἶναι ἡ Ταμασσός, ἡ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀναφερομένη Τεμέση, ἥτις ἔκειτο ἐν τῷ χωρίῳ Πολιτικῷ παρὰ τὰς κώμας Πέρα καὶ Ἐπισκοπειὸ πέντε λεύγας μακρὰν τῆς Λευκωσίας. Ἦν δὲ περίφημος ἡ πόλις αὕτη διὰ τὰ τοῦ χαλκοῦ μεταλλεῖά της, ἅτινα ἔκειντο ἐν τῇ μικρᾷ κώμῃ Ἀγροκηπιά, ἔνθα πολλαὶ ὑπάρχουσι σκωρίαι. Ἡ Ταμασσὸς ὑπῆρξε κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους πρωτεύουσα ὁμωνύμου βασιλείου, ἀλλὰ κατὰ τὴν 6ην ἑκατονταετηρίδα ὑπήχθη, ὡς καὶ τὸ οὐ μακρὰν Ἰδάλιον, εἰς τὸ μέγα κράτος τοῦ Κιτίου, οὗ ἔκτοτε ἠκολούθησε τὰς τύχας. Τίς ὑπῆρξεν ὁ κτίστης αὐτῆς ἀγνοοῦμεν· φαίνεται ὅμως, ὅτι καὶ αὕτη ὑπῆρξεν ἀποικία Ἀργείων, διότι καὶ ἐνταῦθα βλέπομεν λατρευόμενον τὸν Ἀπόλλωνα ὡς Ὑλάτην, ἔτι δὲ

καὶ τὸν Ἀσκληπιόν, ὡς φαίνεται ἔκ τινος ἀποσπάσματος τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου Ἡρακλείδου, ὅπερ ἐδημοσίευσεν ὁ Σακελλάριος [1]· ἐν αὐτῷ ἐπίσης ἀναφέρεται, ὅτι ἐλατρεύετο ὁ Διόνυσος καὶ ἡ Ἄρτεμις. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀφροδίτη ἐλατρεύετο ἐνταῦθα, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς στίχων τοῦ Ὀβιδίου [2]. «Ἡ Κύπρος —λέγει ἡ Ἀφροδίτη— κατέχει ἐν τῇ μᾶλλον γονίμῳ θέσει αὐτῆς [3] πεδίον, ὅπερ οἱ κάτοικοι τῆς νήσου καλοῦσι Ταμασσόν. Ταύτην μοὶ ἀφιέρωσαν ἤδη οἱ πρόγονοί των, ἀνεγείραντες θυσιαστήρια· ἐν τῷ μέσῳ ὑψοῦται μεγαλοπρεπὲς δένδρον, ἐπὶ τῶν κλάδων τοῦ ὁποίου λάμπει ὁ χρυσός. Μόλις εἶχα δρέψει τρία ἐκ τῶν πολυτίμων αὐτοῦ μήλων, καὶ ἀόρατος εἰς πάντας, εἰς μόνον αὐτὸν ὁρατή, πλησιάζω τὸν Ἱππομένην καὶ τῷ διδάσκω τὴν τέχνην τοῦ νὰ τὰ μεταχειρίζηται». Διὰ τῶν ὡραίων τούτων μήλων ὁ Ἱππομένης ἐνίκησεν εἰς τὸν δρόμον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰασίου Ἀταλάντην, ἣν καὶ ἔλαβε σύζυγον.

Ἡ Ταμασσὸς ἐκ τῶν σωζομένων ἐρειπίων δὲν φαίνεται, ὅτι ὑπῆρξε μικρὰ πόλις. Ἐν τῷ προμνησθέντι βίῳ τοῦ Ἁγίου Ἡρακλείδου γίνεται διάκρισις τῆς πόλεως Ταμασσοῦ καὶ τοῦ χωρίου Πέρα. Ἡ διάκρισις αὕτη ἐγένετο βεβαίως κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ὅτε τὸ πέρα τοῦ ποταμοῦ Πεδαίου μέρος τῆς πόλεως ἔγεινε κώμη Πέρα· κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὡς ἀναφέρεται ἐν τῷ βίῳ, ἡ Ταμασσὸς ἦν ἡ πρώτη πόλις τῆς Κύπρου καὶ κατὰ τὸν πληθυσμόν, τὴν σοφίαν καὶ τὸν πλοῦτον, ὑπῆρξε δὲ καὶ ἕδρα ἐπισκόπου, οὗ τὸ ἐπισκοπεῖον ἔκειτο ἀναμφιβόλως ἐν τῇ ἐνταῦθα κώμῃ Ἐπισκοπειό. Τὸ δὲ κέντρον τῆς πόλεως φαίνεται ὡς ἐκ τῶν ἐρειπίων, ὅτι ἔκειτο ἐν Πολιτικῷ, ἔνθα καὶ τὰ ἀρχαῖα νεκροταφεῖα. Ὡς ἤκουσα τελευταίως ἀνεκαλύφθησαν ἐνταῦθα τυχαίως πολύτιμοι ἀρχαιότητες. Ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου Ἡρακλείδου γίνεται δῆλον ὅτι ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν ἐνταῦθα ἀρχαίων ναῶν καταστραφέντων ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἀνηγέρθησαν ἕτεροι χριστιανικοὶ μέχρι σήμερον σωζόμενοι. Ὁ Ἅγιος Ἡρακλείδης ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος Κύπρου, διορισθεὶς, ὅπως διδάξῃ καὶ ποιμάνῃ τὸν εἰς τὰ εἴδωλα πιστεύοντα λαόν, ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων Παύλου καὶ Βαρνάβα, οἵτινες συνήντησαν αὐτὸν ἐν τῇ

[1] Τόμ. Α', σελ. 201.

[2] Μεταμορ. β. 10.

[3] Τῇ Μεσαορίᾳ.

κώμῃ Λαμπαδῷ ἢ Λαμπαδοῦ, ἥτις ὡς εἴπομεν ἔκειτο ἐν Μαραθάσῃ. Ἐν σπήλαιον τῆς Ταμασσοῦ ὡρίσθη ὡς ἡ πρώτη χριστιανικὴ τῆς Κύπρου ἐκκλησία, ἔνθα ἐτάχθη νὰ κηρύττῃ τὸν λόγον τοῦ νέου Θεοῦ ὁ Ἡρακλείδης· διὸ ἡ Ταμασσὸς καὶ μετὰ ταῦτα ὑπῆρξεν ἕδρα ἐπισκοπῆς. Ὁ Ἡρακλείδης μαρτυρήσας ἐν Σαλαμῖνι, ἀνεκηρύχθη Ἅγιος ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις τιμᾷ τὴν μνήμην αὐτοῦ τῇ 17ῃ Σεπτεμβρίου.

Ἐπίσης οὐ μακρὰν τῆς Λευκωσίας ἐν τῇ κώμῃ Δένιᾳ, ἔνθα παλαιὰ βλέπομεν σπήλαια καί τινα ἐρείπια, ὁ Σακελλάριος θέτει τὴν ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου ἀναφερομένην Διωνίαν, ἔνθα ἐλατρεύετο ἡ Ἀφροδίτη ὡς Διωναία.

Παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου κώμην Πελαίντρι οὐ μακρὰν τῆς Κουκᾶς, παρ' ἣν διήλθομεν ἤδη (ὅρ. σελ. 493), ἐν τῇ θέσει Ἀμίαντος δέον νὰ θέσωμεν τὴν ἀρχαίαν Ἀμίαντον, ἥτις κατὰ Κυπριανὸν ἦν κωμόπολις οὐ μικρά, περιφανὴς μάλιστα ἐπὶ Ρωμαίων ἐπὶ τῇ παρ' αὐτὴν ἐξαγωγῇ τοῦ ἀμιάντου λίθου χρώματος λευκοπρασίνου, ὃν εἰργάζοντο καὶ μετεποίουν εἰς σάκκους ἀφθάρτους, ἔνθα ἔθετον τὰ σώματα τῶν αὐτοκρατόρων. Ἐπίσης κατὰ τὸν Διοσκορίδην διὰ τοῦ ἀμιάντου, ὁμοιάζοντος πολὺ πρὸς τὴν στυπτηρίαν, ἐξ ἧς ἄφθονος ὑπῆρχεν ἐν Κύπρῳ κατεσκεύαζον ὑφάσματα, ἅτινα βαλλόμενα εἰς τὸ πῦρ ἐφλογοῦντο, ἀλλὰ δὲν κατεκαίοντο ἐξερχόμενα· ἐπίσης ἐκ τοῦ ἀμιάντου κατεσκευάζετο καὶ χάρτης, καὶ ὁσάκις ἤθελον νὰ ἀπαλείψωσί τι ἐπ' αὐτοῦ γεγραμμένον, ἔρριπτον αὐτὸν εἰς τὸ πῦρ. Ἡ περίεργος αὕτη χρῆσις βεβαιοῦται καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ σημερινοῦ ὀνόματος τοῦ ἀμιάντου καλουμένου *βαμβακόπετρα*, ἥτις ἄφθονος ὑπάρ-ἐν τῇ θέσει Ἀμίαντος· καὶ ἤδη ἐξ αὐτῆς δύναταί τις διὰ μικρᾶς γλυφῖδος νὰ κατασκευάσῃ δακτυλίους, ψέλλια καὶ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα. Καὶ σήμερον ὁ ἀμίαντος ἢ ἡ ὀρεινὴ λεγομένη ἀμοργὶς (λεπτὸν λίνον) χρησιμεύει ἐν τῇ βιομηχανίᾳ πρὸς κατασκευὴν ἀκαύστων θρυαλλίδων, χάρτου κλπ. Παρὰ τὴν Ἀμίαντον ἔκειτο κατ' Ἀπολλώνιον ὁ Γέρανδρος καὶ τὸ Ἕλμαιον, ἅτινα ἦσαν φαίνεται θέσεις ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου.

Οὐ μακρὰν ὀλίγον μετὰ τὴν κώμην Πέρα-πεδί, παρὰ τὴν ὁποίαν ἐπίσης διήλθομεν (ὅρ. σελ. 493), κεῖται τὸ χωρίον Κοιλάνιον, ὅπερ ὁ Σακελλάριος γράφει Κιλλάνιον, διότι ἐν Στράβωνι ἁπαντᾷ που

ἡ λέξις Κιλλάνιον πεδίον. Ὁ Κυπριανὸς συγχέων τὸ Κοιλάνιον πρὸς τὸ Κούριον λέγει, ὅτι ἡ κώμη αὕτη κατέχει τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου Κορινέου ἢ Κουρίου! Ἐν τούτοις φαίνεται, ὅτι τὸ Κοιλάνιον ἤκμασε κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὡς ἐπίσημος κωμόπολις, διὸ βλέπομεν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα διδάσκοντα ἐνταῦθα τὸν σοφὸν ἀναφερόμενον Κοιλανιέα Λεόντιον Εὐσράτιον. Ἑτέρα ἀπόδειξις τῆς ἄλλοτε ἀκμῆς τοῦ Κοιλανίου εἶναι καὶ ἡ μέχρι σήμερον ἐνταῦθα σωζομένη μικρὰ βιομηχανία, συνισαμένη εἰς τὴν κατασκευὴν ὡραίων μεταξίνων καὶ μαλλίνων ὑφασμάτων. Ἐνταῦθα ἐπίσης κατασκευάζονται καὶ καθέκλαι πρὸς χρῆσιν τῶν χωρικῶν. Τὸ Κοιλάνιον πρωτεύουσα ὁμωνύμου ἐπαρχίας ἔχει περὶ τοὺς 1200 κατοίκους, εὐπόρους ἀναλόγως καὶ καλὰς σχετικῶς οἰκίας. Πέριξ τοῦ χωρίου ἐκτὸς τῶν πολλῶν ἀμπέλων, ἐξ ὧν κάλλιστος παράγεται οἶνος, οὐδὲν δένδρον ὑπάρχει. Ἀληθῆ ὄασιν ἀποτελεῖ ἡ οὐ μακρὰν αὐτοῦ κειμένη Ἁγία Μαύρα, παλαιὰ καὶ ἔρημος ἤδη μικρὰ μονή, ἐκ τοῦ ἐκκλησιδίου τῆς ὁποίας ῥέει ἄφθονος καὶ ψυχροτάτη πηγὴ εἰς τὸν κάτωθι ποταμόν, εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσιν ὑπερμεγέθεις πλάτανοι.

Ἐν Κύπρῳ, ὡς εἴδομεν, πλὴν τοῦ Κουρίου ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι πόλεις, ἔνθα ἐτιμᾶτο ὁ Ἀπόλλων ὡς Ὑλάτης· τοιαῦται ἦσαν προσέτι τὸ Ἄργος καὶ ἡ Ἐπίδαυρος. Ἡ Ἀφροδίτη, ὡς λέγει ὁ Φώτιος, μετὰ τὸν Ἀδώνιδός φησι, θάνατον περιερχομένη καὶ ζητοῦσα, εὗρεν ἐν Ἄργει, πόλει τῆς Κύπρου, ἐν τῷ Ἐρισθείου Ἀπόλλωνος ἱερῷ». Ποῦ ἔκειτο τὸ Ἄργος τοῦτο ἀγνοοῦμεν. Ὁ Σακελλάριος θέτει αὐτὸ ἐν τῇ κώμῃ Ἄρσος $1\frac{1}{2}$ ὥραν μακρὰν τοῦ Κοιλανίου· ἄλλοι θεωροῦσι τὸ Ἄρσος ὡς Ἀρσινόην, ἀλλὰ καὶ πέμπτη Ἀρσινόη ἐν Κύπρῳ καὶ δὴ μεσόγειος δὲν ἀναφέρεται. Ὁ Σακελλάριος λέγει, ὅτι παρὰ τὸ Ἄρσος ὑπάρχει καὶ ἑτέρα κώμη Ἀγρὸς καλουμένη, καὶ ἴσως ἐνταῦθα ἔκειτο τὸ Ἄργος. Ἀγρὸν ἐνταῦθα οὐδαμοῦ γνωρίζομεν, ἀλλὰ πολλὰς ὥρας μακρὰν ἐπὶ τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Ὀλύμπου κάτωθι μιᾶς τῶν ὑψηλοτέρων αὐτοῦ κορυφῶν, τῆς λεγομένης Παπούτσας, εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ὁποίας ὑπάρχουσιν ὡραιότατα χωρία. Ὁ Ἀγρὸς οὗτος ἓν τῶν μεγαλειτέρων, ὡραιοτέρων καὶ ὑψηλοτέρων (ὕψους 3,000 ποδ.) χωρίων τῆς νήσου ἀποτελεῖ μετὰ τῶν πλησιοχώρων κωμῶν Ἅγιος Ἰωάννης, Ἅγιος Θεόδωρος καὶ Κάτω Μύλοι, ἅτινα καλοῦνται χωρία τοῦ Ἀγροῦ, ἕνα

τῶν θαυμασιωτέρων παραδείσων τῆς νήσου. Ποταμοί, ρύακες κατέρχονται ἐκ τῶν πέριξ ὀρέων, μυρία καρποφόρα δένδρα, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύει ἡ λεπτοκαρυά, ἡ καρυὰ καὶ ἡ ἀμυγδαλῆ, σχηματίζουσιν εὐθαλεῖς κήπους· ἐπὶ ὥραν ὁλόκληρον δύναταί τις ἐν Ἁγίῳ Ἰωάννῃ νὰ βαδίζῃ ὑπὸ σκιάν. Ἡ ἐν τῇ παλαιᾷ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγροῦ εἰκὼν τῆς Παναγίας εἶναι ὡς λέγουσι μία τῶν ἑβδομήκοντα τῶν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ ἱστορηθεισῶν· εἶναι δὲ καὶ αὕτη ἀθέατος καὶ *ἄδυτος γυναιξί*, διότι οὐδεμία γυνὴ δύναται νὰ διέλθῃ πρὸ αὐτῆς.

Ἡ Ἐπίδαυρος, ἥτις ἦν μία τῶν μεγάλων τῆς νήσου πόλεων, κατὰ Κυπριανὸν κατεστράφη καὶ ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ἴσως λέγει εἶναι τὸ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου χωρίον Πυθάρια, ἔνθα εὑρίσκει τις ἐρείπια μεγάλης χώρας (;). Τέλος παρὰ τῇ κώμῃ Χανδριὰ ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Μαχαιράδος σώζονται ἐρείπια ἀρχαίου ναοῦ, ἔνθα εὑρέθη καὶ ἐπιγραφή τις, ἐξ ἧς ὁ Σακελλάριος εἰκάζει, ὅτι ἴσως ἐνταῦθα ἔκειτο τὸ ὑπὸ τοῦ Νόννου ἀναφερόμενον Πάναρκτον, ὀρεινὸν ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἡ Πάνακρος πόλις τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλ' αἱ εἰκασίαι αὗται δὲν ἐπεβεβαιώθησαν διὰ νεωτέρων ἐρευνῶν.

Οὕτω συμπληροῦμεν καὶ τὸ Γ' Μέρος τῆς ἡμετέρας πραγματείας. Ἐπὶ τῶν ὀρέων, ἐν ταῖς πεδιάδεσι, παρὰ τὰς ἀκτάς, εἴδομεν λείψανα ἀρχαίων πόλεων καὶ μελαγχολικοὶ διήλθομεν πρὸ σωρῶν ἐρειπίων ἀνακαλούντων παλαιὰ μεγαλεῖα. Τελευτῶντες ἂς εὐχηθῶμεν, ὅπως νέαι καὶ αὖθις ἀνεγερθῶσι πόλεις, οἱ λιμένες πληρωθῶσι σκαφῶν, ἡ χώρα ἀναβιώσῃ καὶ ἡ ἐπὶ πολὺ ταλαιπωρηθεῖσα Κύπρος ἐπανεύρῃ τὴν εὐτυχίαν μετὰ τῆς ἐλευθερίας ἐν τοῖς κόλποις τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος. Εἴθε!

ΤΕΛΟΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α'

Ἡ Κύπρος τῆς σήμερον.

Κεφ. α' Τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον σ. 3.— β' Φόροι καὶ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς νήσου ὑπὸ τὴν Ἀγγλίαν 15.—γ' Ζῷα. Γεωλογία 39.— δ' Ἀγγλικὴ Διοίκησις 42.—ε' Ἐκκλησία καὶ Παιδεία 52.—ς' Κάτοικοι. Ἤθη καὶ ἔθιμα αὐτῶν 56.—ζ' Γλῶσσα 81.—η' Ἐπίλογος 84.

ΜΕΡΟΣ Β'

Ἱστορία τῆς Κύπρου ἀπὸ τῶν μυθολογικῶν χρόνων μέχρι σήμερον.

Βιβλ. Α' Προϊστορικοὶ χρόνοι. Κεφ. α' Ὁ πρωτόπλαστος κόσμος σ. 89.— β' Πρῶτοι κάτοικοι 94.— Βιβλ. Β' Πρῶτοι ἱστορικοὶ χρόνοι. Κεφ. α' Σημιτικὰ φῦλα 100.— β' Αἰγύπτιοι 102.— γ' Φοίνικες 103.— δ' Ἕλληνες 109. — ε' Ἡ Κύπρος ἐλευθέρα 122.— Βιβλ. Γ' Ὑποτέλεια Κύπρου. Κεφ. α' Ἀσσύριοι 128.— β' Βαβυλώνιοι 131.— γ' Αἰγύπτιοι 132.— δ' Πέρσαι 132. — ε' Ἐξέγερσις Κυπρίων κατὰ Περσῶν. Ὀνήσιλος 135. — ς' Ἐξακολούθησις τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ 138.— ζ' Ἐκστρατεῖαι Ἑλλήνων εἰς Κύπρον 143.— η' Εὐαγόρας. Ἀνάκτησις τῆς ἐλευθερίας τῆς Κύπρου. 151.— θ' Νικοκλῆς. Συνέχεια περσικῆς ὑποτελείας 166.— ι' Ἀπὸ Εὐαγόρου τοῦ Β' μέχρι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Τρίτη στάσις τῆς Κύπρου κατὰ τῶν Περσῶν 169.— ια' Ἡ Κύπρος ἐπὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ἀνάκτησις τῆς ἐλευθερίας τῆς νήσου 171.— Βιβλ. Δ' Τελεία κατάλυσις τῆς κυπριακῆς ἐλευθερίας. Κεφ. α' Οἱ πρὸς κατάκτησιν τῆς Κύπρου ἀγῶνες Πτολεμαίου καὶ Ἀντιγόνου 176.— β' Πτολεμαῖοι 185.— γ' Ρωμαῖοι 191.— δ' Οἱ Πτολεμαῖοι ἀνακτῶσι τὴν Κύπρον 194.— ε' Συνέχεια ρωμαϊκῆς κυριαρχίας 196.— Βιβλ. Ε' Θρησκεία. Κεφ. α' Ἡ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης ἐν Κύπρῳ 199.— β' Αἱ λοιπαὶ θεότητες 221.— Βιβλ. Ϛ'. Ὁ ἀρχαῖος τῆς Κύπρου πολιτισμός. Κεφ. α' Τέχναι. Βιομηχανία. Ἐμπόριον. Γεωργία 231. — β' Διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τῆς νήσου 242.—γ'. Εἰσαγωγὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ 256.—Βιβλ. Ζ' Βυζαντῖνοι. Κεφ. α' Ρωμαιο-Βυζαντῖνοι 260.— β' Ἀναβίωσις Κύπρου ὑπὸ τοὺς Βυζαντίνους 263.— γ' Ἐπιδρομαὶ βαρβάρων. Ἄραβες. 265.— δ' Τέλος τῆς ἐπὶ τὴν Κύπρον κυριαρχίας τῶν Βυζαντίνων 273.—Βιβλ. Η'. Κεφ. α' Ἄγγλοι. Ναΐται. 277.—β' Λουζινιᾶνες 281.—γ' Ἐπιδρομὴ Γερμανῶν 291.—δ' Ἐξακολούθησις τῆς τῶν Λουζινιάνων ἀρχῆς 292.—ε' Γενουήνσιοι 305.—ς' Ἐπιδρομὴ Μαμελούκων. Ἐξελληνισμὸς τῆς βασιλείας τῶν Λουζινιάνων. Ἔξωσις Γενουηνσίων καὶ τέλος τῆς ἐν Κύπρῳ ἡγεμονίας τῶν Λουζινιάνων 308.— ζ' Ἐνετοὶ 316. — Βιβλ. Θ' Τελευταία ἱστορικὴ τῆς νήσου περίοδος. Κεφ. α' Τοῦρκοι 324.— β' Ἄγγλοι 360.— γ' Ἐπίλογος 362.

ΜΕΡΟΣ Γ'

Τοπογραφία Κύπρου ἢ περιήγησις ἀνά τὴν νῆσον.

Πρόλογος σ. 367.— Κεφ. α' Ἀπὸ Λεμησσοῦ εἰς Μάρι. Λεμησσός. Ἅγιος Τύχων - Παλαιὰ Λεμησσός (Ἀμαθοῦς). Ζύγι. Μάρι (Μάριον). 369. — Κεφ. β' Ἀπὸ Μαρίου εἰς Ἀῶον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κίτιον. Τόχνη. Χοιροκοιτία. Λεύκαρα. Μονὴ Μαχαιράδος. Μαζωτός. Παρασόλια (Παλαιά;). Κίτι. Μενεοῦ 381. — Κεφ. γ' Ἀπὸ Κιτίου εἰς Βαρώσια. Λάρναξ - Σκάλα (Κίτιον). Ὁρμίδια. Θρόνοι. Λαξιά (Λεύκολλα). Παραλίμνι. Ἐξτρέμα 390. — Κεφ. δ' Ἀπὸ Βαρωσίων εἰς Τρίκωμον. Βαρώσια. Ἀμμόχωστος. Παλαιὰ Ἀμμόχωστος (Σαλαμίς). Μονὴ Ἀποστόλου Βαρνάβα. Ἅγιος Σέργιος 399.— Κεφ. ε' Ἀνὰ τὸ Καρπάσιον· ἐκεῖθεν εἰς Κυρήνειαν. Τρίκωμον. Χάραβδι (Χάρβυρις ;). Καμάραις (Κάμειρος ;). Ἅγιος Θεόδωρος. Γροτῆρι (Ἄκρα). Ταύρου. Κώμη τοῦ Γιαλοῦ. Καμίνια (Κνίδος). Λεονάρισσον. Ἅγιος Βασίλειος. Λιθράγκωμη Μονὴ Καναρκαρκᾶς. Ἅγιος Ἀνδρόνικος. Γιαλοῦσα. Μαχαιρκῶνα. Μονὴ Ἐλεούσης. Ριζοκάρπασον (Καρπάσιον). Ἅγιος Φίλων. Ἀφέντρικα. Κλεῖδες. Ἅγιος Ἀνδρέας. Ἑφτακώμη. Κώμη Κεμπίρ. Γαλσύνια (Ἀφροδίσιον). Δαυλός. Καντάρα. Ἅγιος Μήκαλος (Οὐρανία ;). Ἀστρικά. Μοῦλος (Μαλός). Μελανδρίνα. Λιμενάρι καὶ Βασίλειο (Μακαρία;). Τουρλὶ (Πηγαί;). Ἅγιος Ἐπίκτητος 409. — Κεφ. ς' Ἀπὸ Κυρηνείας εἰς Ἰδάλιον. Κυρήνεια. Καζάφανι. Πελλαπαΐσι. Συχχαρί. Βουνό. Μονὴ Χρυσοστόμου. Βουφαβέντον. Κυθραία. Μιὰ Μηλιά. Λευκωσία. Ἅγιοι Ὁμολογηταί. Στρόβολοι. Ἅγιος Δημήτιος. Λουριτσίνα. Νήσου 420.— Κεφ. ζ' Ἐξ Ἰδαλίου εἰς Κυρήνειαν. Δάλι (Ἰδάλιον). Ἀλάμπρα. Ποταμιά. Ἀθηένου (Γόλγοι). Μελούσια (Χύτροι ;). Τριμηθουσιά (Τριμηθοῦς). Πειρόϊ. Ἀχλαντζιά. Λευκωσία. Τράχωνας. Μιντζέλι. Δίκωμον. Φρούριον Θεοῦ Ἔρωτος ἢ Ἁγίου Ἱλαρίωνος. Κυρήνεια 437.— Κεφ. η' Ἀπὸ Κυρηνείας εἰς Πάφον. Λάπηθος. Καραβᾶς. Λάμπουσα (Λάπαθος). Μονὴ Ἀχειροποιήτου. Λάρναξ τῆς Λαπήθου (Λακεδαιμών;). Μύρτου. Μονὴ Ἁγίου Παντελεήμονος. Κορμακίτης (Κρόμμυον). Λιβερά (Κερβοία;). Μόρφου (Μορφώ;). Νικήτας. Πραστειό. Καζιβερά. Πεντάγεια (Σέτραχος ;). Περιστερονάρι. Λεύκα. Καραβοστάσι. Παλαιὰ Χώρα (Σόλοι). Πέτρα τοῦ Λιμνίτη. Λίμπια (Λιμενία;). Πουμός. Πόλις τῆς Χρυσοχοῦ (Ἀρσινόη). Πύργος τῆς Ρήγαινας (Ἀκαμαντίς ;). Πηγὴ τοῦ Ἔρωτος, fontana amorosa (Ἀλεξάνδρεια ;). Καλλινοῦσα. Ἅγιος Γεώργιος (Τεγγησσός ;). Στιρία. Νησί. Χρυσοχοῦ. Κτῆμα 449.—Κεφ. θ' Ἀπὸ τῆς Νέας εἰς τὴν Παλαιὰν Πάφον. Πάφος. Γεροσκήπου - Γεροσκηπιά (Ἱεροκηπίς). Κολόνι. Ἀχέλια (Ἀρσινόη;). Τίμη. Καθαρή (Ζεφυρία ἄκρα). Ἁγία Αὐγῶνα. Κούκλια (Παλαίπαφος). Ἀχνί 462.— Κεφ. ι' Ἀπὸ Κουκλίων εἰς Λεμησόν. Λάκκος τοῦ Φράγκου. Ἀλέκτορα. Πυσσοῦρι (Βοόσουρα). Αὐδήμου. Παραμάλι (Τρήτα ;). Ἀπέλλο (Ὕλη). Σύμβουλος (Ἐρύσθεια;). Ἐπισκοπὴ (Κούριον). Κολόσσι. Ζακάκι. Ὕψωνας. [Πραστειά]. Λεμησσὸς 477.— Κεφ. ια' Ἀνὰ τὴν Κουριάδα. Φάρος. Φραγκόμανδραις. [Κούρη. Κούριον]. Ἅγιος Νικόλαος (Ἀμαμασσός ;).

Ἀλυκή. Τσιφλὶκ Τσερκέζ. Λεμησσὸς 488.—Κεφ. ιϐ' Ἀνὰ τὰ ὄρη. Λεμησσός. Πολεμίδια. Μανδριά. Τορνάριδες. Πλάτραι. Τρόοδος (Ὄλυμπος). Ἀγγλικὸν στρατόπεδον. Μονὴ Τροοδιτίσσης. Πρόδρομος. Μονὴ Κύκκου. Μηλικοῦρι (Μηρυκοῦς;). Μονὴ Χρυσορροϊατίσσης. Μουδουλᾶς. Καλο-Παναγιώτης. Νοῖκος. Εὐρύχου. Δεμβριά (Τέμβρος ;). Γαλάτα. Πεδουλᾶς. Πρόδρομος. Τροοδίτισσα. Φοινί. Τορνάριδες. Λεμησσὸς 492.— Κεφ. ιγ' Τῇδε κἀκεῖσε. Πολιτικόν, Πέρα. Ἐπισκοπειό (Ταμασσός). Δένεια (Διωνία;). Πελαίντρι. Ἀμίαντος. Κοιλάνιον. Μονὴ Ἁγίας Μαύρας. Ἄρσος ἢ Ἀγρός (Ἄργος ;). Ἐπίδαυρος. Χανδριά (Πάναρκτον ;) 509.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελὶς	*Στίχ.*	*Ἀντὶ*	*Γράφε*
35	19	βρόχινα	ὄμβρια
40	22	γερανῶν	γεράνων
40	32	σύαγροι	σύναγροι
41	18	Σολέρας	Σολέας
43	29	πᾶς ὅστις ἢ Ὀθωμανὸς	πᾶς ὅστις εἶναι ἢ Ὀθωμανὸς
76	23	*Ποδιάναις*	*Ποδίνες*
80	7	Ἑλκάδι	Ἑλλάδι
81		(Κεφ.) Ϛ'	Z'
84		(Κεφ.) Ζ'	H'
90	26	ἔκανε	ἵκανε
96	28	ὑπὸ τὸ	τὸ
107	15	Λαπήθων	Λαπιθῶν
132	12	325	525
160	17	γινόμενα	γενόμενα
165	8	874	374
166		(Κεφ.) ιδ'	θ'
167	13	θάνατος	θάνατοι
169		(Κεφ.) ιε'	(Κεφ.) ι'
171		(Κεφ.) ις'	ια'
172	13	Πασικράτους Κουρίου	Πασικράτους τοῦ Κουρίου
190	9	αὐτοῦ	αὐτῶν
191	8	αὐτοῦ	αὐτῶν
192	21	κινεῖ	κενοῖ
208	32	θεα	θεαὶ
224	13	Εὐηλείδης	Εὐηλίδης
290	19	μετέθη	μετετέθη
325	33	πιαλῆ	Πιαλῆ
381	13	δδοῦ	παραλίας
402	19	τειχοέσσης	τειχιοέσσης
409	6	Ριζοκάρπαρασον	Ριζοκάρπασον
462	20	καλίπῃ	καταλίπῃ
473	7	ρωμαϊκῆς	ρωμαϊκῶν

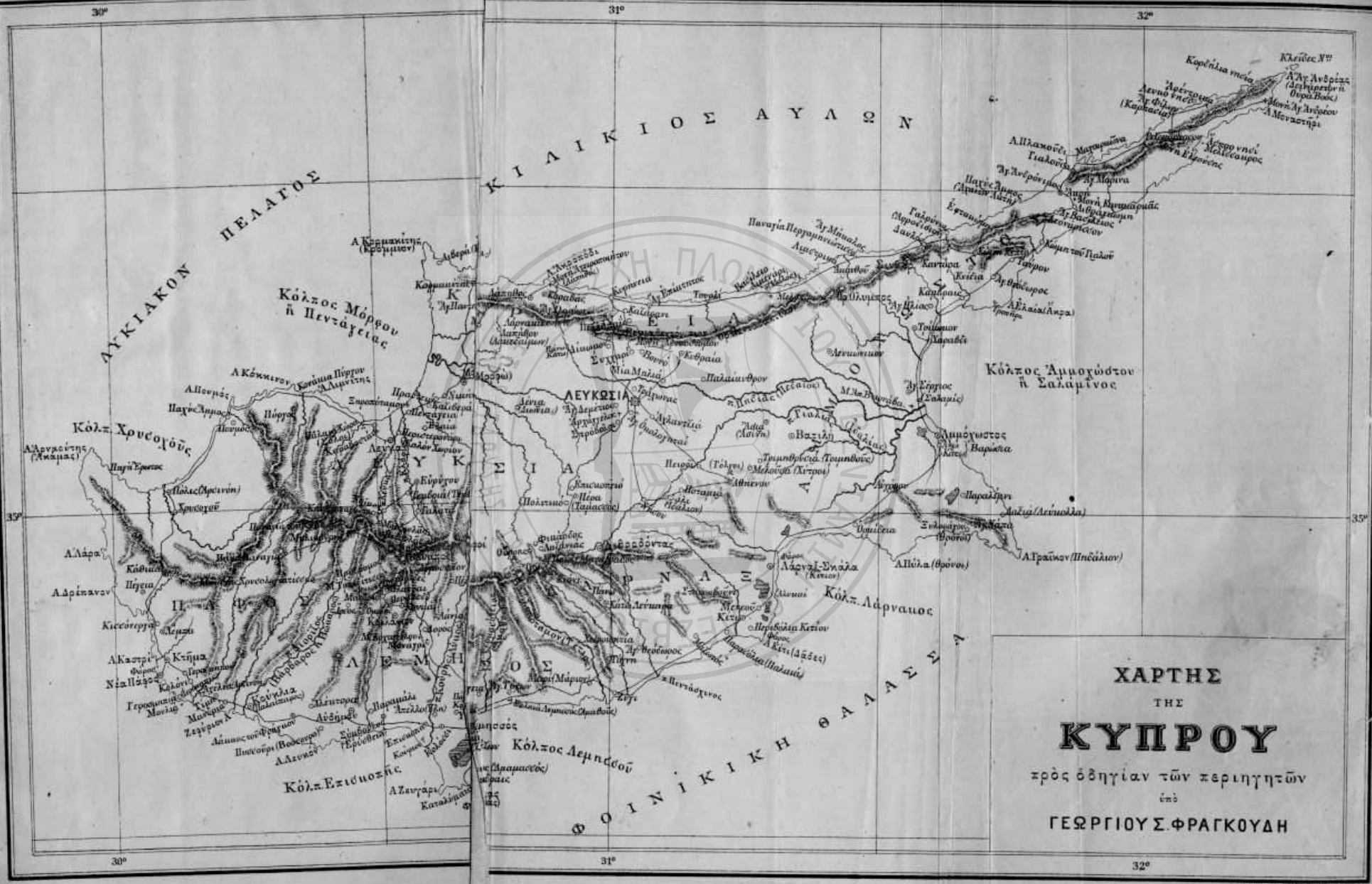

Λιθογρ. Κ. Γρατσιάνων ἐν Ἀθήναις.